2 vols

THEOLOGIA MORALIS.

AUCTORE

AUGUSTINO LEHMKUHL S. J.

VOL. I.

L 528

THEOLOGIA MORALIS.

AUCTORE

AUGUSTINO LEHMKUHL,

SOCIETATIS JESU SACERDOTE.

VOLUMEN I.

CONTINENS

THEOLOGIAM MORALEM GENERALEM

ET EX SPECIALI THEOLOGIA MORALI

TRACTATUS

DE VIRTUTIBUS ET OFFICIIS VITAE CHRISTIANAE.

EDITIO OCTAVA

AB AUCTORE RECOGNITA ET EMENDATA.

CUM APPROBATIONE REVMI ARCHIEP. FRIBURG. ET SUPER. ORDINIS.

ALMA COLLEGE
239.02
LIBRARY
L528
Alma, California

FRIBURGI BRISGOVIAE.

SUMPTIBUS HERDER,

TYPOGRAPHI EDITORIS PONTIFICII.

MDCCCXCVI.

EJUSDEM LIBRARIAE AEDES SUNT VINDOBONAE, ARGENTORATI, MONACHII ATQUE IN URBE S. LUDOVICI AMERICANA.

17210

Cum opus, cui titulus est „**Theologia Moralis**“, a P. *Augustino Lehmkuhl*, nostrae Societatis sacerdote, compositum aliqui ejusdem Societatis revisores, quibus id commissum fuit, recognoverint et in lucem edi posse probaverint: facultatem concedimus, ut octavum typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur.

In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas et sigillo muneris nostri munitas dedimus.

Valkenburg, d. 11. Dec. 1895.

(L. S.) **Henricus Haan S. J.**
Praepositus Provinciae Germaniae S. J.

Salvo jure proprietatis et translationis.

Typis Herderianis Friburgi Brisgoviae.

ADMODUM REVERENDO

IN CHRISTO SUMME VENERANDO DILECTISSIMO PATRI,

P. LUDOVICO MARTIN,

PRAEPOSITO GENERALI

SOCIETATIS JESU,

IN SIGNUM VENERATIONIS ET FILIALIS OBSEQUII

NOVAM HUJUS OPERIS EDITIONEM
DEVOTUS OFFERT AC DEDICAT

AUCTOR.

Ex Praefatione ad editionem primam.

In hac Theologia morali utrumque studui conjungere, ut et principia in qualibet re ponerem atque rationes eorum redderem, brevius aut longius pro rerum gravitate et difficultate, et ex principiis singularia — ut spero, pro practico usu non pauca —, deducerem atque ad principia referrem. Quo successu, alii judicaverint. Labori utique non peperci, ut et uberem doctrinam pro usu confessariorum traderem, et quae plana non erant, theoretice explanarem.

Hinc factum est, ut ex illis rebus, quae in practico sacerdotali officio et in confessarii munere scitu necessaria sunt, nihil omittere statuerim, quamquam complura etiam ad jus canonicum aut ad theologiam pastoralem alii relegaverint. Neque enim pro sola schola scripsi, sed etiam pro usu sacerdotum privato: quare me multorum exspectationem fefellisse crederem, nisi istas quaestiones, ut: practicum in confessionali agendi modum, censuras ecclesiasticas, matrimonii impedimenta etc., tradidissem.

In ipsa doctrina secutus sum praecipue S. Thomam Aquinatem et S. Alphonsum de Ligorio, illustres Ecclesiae Doctores, non ita tamen, ut non etiam aliorum rationibus, si quae mihi probabantur, aliquid darem. Neque sane licuit, illorum auctoritate plane restringi, quum complura ab iis non tractata pro exsurgente rerum exigentia fuerint tractanda. Quo magis autem in quibusdam quaestionibus me tantorum Doctorum auctoritate destitutum videbam, eo magis studui tum rationibus tum aliorum scriptorum numero et pondere rem comprobare.

Neque tamen ille sum, qui inter infinitas fere quaestiones in nulla re me defecisse vel errasse confidam. Quod igitur erratum est, benignus lector meae infirmitati adscribat; si quid bonum repererit, id Deo, bonorum omnium auctori et datori, tribuat: ad cujus honorem, qui in salvandis hominibus eorumque moribus perficiendis maxime consistit, si aliquid contulisse mihi concessum est, id pro summo praemio habeo. A sana doctrina et catholica norma sciens non recessi; atque ex nunc me et omnia, quae scripsi, Ecclesiae ejusque Magisterio ex toto animo plane submitto.

Scribebam in castello Blijenbeck in festo S. Michaelis Archang. die 29. Septembris 1883.

Praefatio ad editionem septimam.

Quod in omnibus editionibus mihi curae fuit, id etiam in hac editione imprimis attendi, ut, quae novis decretis Romanis recenter emissis confirmanda vel mutanda essent, suis locis cum lectore communicarem. Praeterea vero integrum opus denuo recognovi, quae planius et lucidius dicenda putabam, reformavi, atque ita factum est, ut in permultis locis minores quaedam immutationes, eaeque verbis magis quam re, occurrant, majores raro. Quare non tantam lector reperiet discrepantiam, ut non commode nova editio cum prioribus simul etiam publico usui esse possit; atque id severe servavi, ut numeri numeris responderent, imo fere paginae paginis.

Praefatio ad editionem octavam.

Ad novam hanc editionem aliud mihi dicendum non est, nisi quod in aliis editionibus dicere licuit, me sollicite studuisse, ut quae novis decretis definita fuerint, suis locis communicarem, quo vel confirmarentur vel reformarentur, quae tradideram. Hinc factum est, ut etiamnunc complura lector habeat accuratius et plenius exposita. Ipsorum decretorum nonnullorum tenorem ad calcem voluminis II. adjeci.

De reliquo rogo Deum hanc gratiam, ut ex novo labore aliquem fructum eliciat majoris tum gloriae Suae tum hominum salvationis aeternae.

Scribebam Exaeten prope Roermond in Hollandia in festo Inventionis S. Crucis d. 3. Maji 1896.

Auctor.

Index synopticus vol. I. theologiae moralis.

Prolegomena.

Pag.

§ 1. Definitio theologiae moralis 1
§ 2. Utilitas theologiae moralis 3
§ 3. Modus materiam tractandi 3
§ 4. Divisio totius tractationis 4

Theologia moralis generalis.

Liber unicus.

Tractatus I.

De actibus humanis eorumque moralitate.

Caput I. Notio et divisio actuum humanorum 9
Caput II. De actibus humanis secundum interna principia.
Art. I. De voluntario ejusque conditione.
§ 1. Voluntarii generalis explicatio et divisio 11
§ 2. De interna voluntarii affectione, seu de libero . . 14
§ 3. De variis voluntatis actibus 16
§ 4. De voluntario indirecto et in causa speciatim considerato 19
Art. II. De voluntarii obstaculis.
§ 1. De ignorantia, ut voluntarii et liberi impedimentum est . 22
§ 2. De concupiscentia 25
§ 3. De metu et violentia 28
Caput III. De moralitate actuum humanorum generatim.
§ 1. Notio et conceptus moralitatis 29
§ 2. De fontibus moralitatis 30
§ 3. De indifferentia actuum humanorum 35

Tractatus II.

De regula actuum humanorum.

Sectio I.

De Regula proxima seu de Conscientia.

Caput I. Notio et divisio conscientiae 39
Caput II. De conscientiae qualitatibus et vitiis.
Art. I. De conscientia recta et erronea 41

Pag.

Art. II. De conscientia certa et dubia 42
Art. III. De conscientia scrupulosa.
§ 1. Ejus notio 46
§ 2. De origine scrupulorum 47
§ 3. De signis hominis scrupulosi 48
§ 4. De remediis scrupulorum 49
Art. IV. De conscientia laxa 53

Sectio II.

De Regula actuum humanorum remota seu de Lege.

Caput I. De notione et essentia legis 55
Caput II. De necessaria legis certitudine ejusque ad conscientiam relatione, atque de variis theologiae moralis systematis 58

Art. I. Expositio diversorum systematum 59
Art. II. Probabilismus exponitur, et probatur ejus veritas.
§ 1. Notiones praeviae et status quaestionis 62
§ 2. Argumentum externum, historico-theologicum . . . 66
§ 3. Argumenta interna directa 72
§ 4. Argumentum internum indirectum 74
Art. III. Vindicatur probabilismus ab objectionibus 75
Art. IV. De regulis subsidiariis, quae usum probabilismi magis determinant 82
Art. V. Quaedam de practico usu probabilismi monita.
§ 1. De practica distinctione inter probabilitatem juris et facti 86
§ 2. De efformando dictamine in dubio practico . . . 87
§ 3. De usu duarum opinionum sibi contrariarum . . . 87
§ 4. De eligendis opinionibus ex parte confessarii . . . 88

Caput III. De elementis legis singillatim consideratis.
Art. I. De auctore legis ejusque legislatione 90
Art. II. De objecto legis 94
Art. III. De legis subjecto.
§ 1. De legis subjecto generalia principia 97
§ 2. De clericis eorumque sub civili lege subjectione . . 100
§ 3. De peregrinorum et vagorum sub lege subjectione . . 101
§ 4. De ipso legislatore ut legis subjecto 102
Art. IV. De effectu legis seu obligatione.
§ 1. De legis obligatione in se ejusque interpretatione . . 104
§ 2. De legis obligatione implenda 106

Caput IV. De legis ejusque obligationis cessatione.
Art. I. De excusatione a lege 108
Art. II. De dispensatione 111
§ 1. Quis in quibus dispensare possit 112
§ 2. Quae sint causae dispensationis 115
§ 3. De dispensationis interpretatione 116
§ 4. De dispensationis cessatione 117
Art. III. De legis abrogatione et derogatione.
§ 1. De abrogatione, quae ab ipso Superiore oritur . . 118
§ 2. De abrogatione, quae a populo incipit, seu de desuetudine 119
Art. IV. De cessatione legis propter finem cessantem . . . 121

Pag.

Caput V. De praecipuis legum speciebus generalis tractatio.
§ 1. De lege aeterna et naturali 122
§ 2. De legibus, quae juris gentium dicuntur 126
§ 3. De lege positiva divina 128
§ 4. De lege (positiva) humana, speciatim de ecclesiastica . 130
§ 5. De lege directiva, poenali, mixta 135
§ 6. De lege irritante 137
§ 7. De privilegio 139

Tractatus III.

De Discordia et Concordia cum regula actuum humanorum, seu de peccati reatu et bonorum operum merito.

Sectio I.

De Peccato.

Caput I. De notione et malitia peccati.
§ 1. Explicatur peccatum ejusque malitia generatim . . 142
§ 2. De distinctione inter peccatum mortale et veniale . . 147
Caput II. De distinctione peccatorum quoad species et numerum.
Art. I. Generales regulae.
§ 1. Specificae distinctionis generales regulae 153
§ 2. Numerica distinctio 154
Art. II. De peccatorum internorum specifica distinctione . . . 156

Sectio II.

De Merito actuum humanorum.

Caput I. Summa capita ex theologia dogmatica collecta 163
Caput II. Practica documenta circa meritum 166

Theologia moralis specialis.

Pars I.

De Virtutibus et Officiis vitae christianae eorumque laesione.

Liber I.

De Virtutibus et Officiis circa Deum et divina bona.

Tractatus I.

De Virtutibus Theologicis.

Caput I. De fide.
§ 1. De fidei notione 173
§ 2. De excellentia et necessitate fidei 176
§ 3. Necessitas fidei quoad objecta credenda 177
§ 4. Necessitas fidei quoad actum fidei eliciendum . . . 181
§ 5. De obligatione fidem externe confitendi 183

Pag.

§ 6. Obligatio ecclesiastica professionem fidei publicam emittendi 186
§ 7. De peccatis contra fidem 187
Caput II. De spe.
§ 1. Quid sit spes 192
§ 2. De spei necessitate 194
§ 3. De peccatis contra spem 195
Caput III. De caritate.
§ 1. Notio et objectum caritatis 198
§ 2. De caritatis excellentia et necessitate 202
§ 3. Peccata contra caritatem 205
Appendix seu recapitulatio praecipuorum peccatorum contra virtutes theologicas (primum decalogi praeceptum) 206

Tractatus II.

De virtute Religionis.

Caput I. De natura religionis et de actibus, qui *intrinsecus* ad eam spectant 208
Caput II. De actibus, qui principaliter religionis *exercitium* spectant.
Art. I. De actibus positivis, quibus religionem exercere jubemur . 211
§ 1. De adoratione et sacrificio 212
§ 2. De oratione 213
§ 3. De reverentia rebus sacris exhibenda 218
Art. II. De actibus per religionem prohibitis 219
§ 1. De peccatis superstitionis.
Punctum I. Notio et divisio 220
Punctum II. De superstitionis malitia 221
Punctum III. De magnetismo et spiritismo . . . 225
§ 2. De peccatis irreligiositatis 228
Punctum I. De blasphemia 229
Punctum II. De tentatione Dei 233
Punctum III. De sacrilegio 236
Punctum IV. De simonia 239
Appendix reliquorum praecipuorum peccatorum contra I. praec. decalogi 250
Caput III. De actibus, qui secundarie ad exercitium religionis pertinent.
Art. I. De juramento 251
§ 1. De natura juramenti 252
§ 2. De obligatione juramenti 257
§ 3. De obligationis juratoriae dissolutione 262
§ 4. Appendix de adjuratione 262
Art. II. De voto 264
§ 1. De actu vovendi 265
§ 2. De re, quae promittitur in voto 268
§ 3. De voti obligatione 272
§ 4. De voti seu ejus obligationis cessatione.
Punctum I. De irritatione directa et indirecta . . 279
Punctum II. De dispensatione et commutatione votorum . 284
Appendix praecipuorum peccatorum contra secundum decalogi praeceptum 291

Pag.

Caput IV. De exercitio religionis hominis, ut socialis est.
Art. I. De religionis exercitio per statum religiosum.
§ 1. Praeambula de statu perfectionis in genere . . . 293
§ 2. De essentia statûs religiosi 295
§ 3. De vocatione ad statum religiosum, et de obstaculis . 305
§ 4. De obligatione religiosi generâtim sumpta . . . 312
§ 5. De obligatione singulorum votorum.
Punctum I. De voto religiosae paupertatis . . . 314
Punctum II. De voto castitatis religiosae 321
Punctum III. De obedientia religiosa 322
Appendix peccatorum praecipuorum circa vitam religiosam . . . 327
§ 6. De favoribus religiosorum 328
Art. II. De sociali religionis exercitio communi ab Ecclesia praecepto 328
§ 1. De requie festiva 329
§ 2. De participatione Ss. Missae sacrificii 335
Appendix peccatorum praecipuorum contra tertium decalogi praeceptum 341

Liber II.

De Virtutibus et Officiis circa homines humanaque bona.

Divisio I.

De Extensione Theologicarum Virtutum ad hominem ut objectum secundarium.

Caput I. De caritate, quam homo sibi ipse debet.
Art. I. De notione et officio caritatis erga nosmetipsos in genere . 343
Art. II. De cura nobismetipsis ex caritate debita in specie . . 343
§ 1. De cura circa corpus vitamque propriam . . . 344
§ 2. De cura hominis circa vitam suam supernaturalem . . 350
§ 3. De cura illorum bonorum, quibus homo ut mediis indiget 352
Caput II. De caritate erga proximum positive exercenda 354
Art. I. De interno actu caritatis erga proximum 355
Art. II. De externis actibus caritatis erga proximum.
§ 1. De obligatione proximis opem ferendi generatim . . . 358
§ 2. De eleemosyna corporali in specie 362
§ 3. De spirituali quasi-elcemosyna seu de correctione fraterna 365
Caput III. De caritate negative servanda, seu de peccatis contrariis.
Art. I. De inimicitia atque de caritate inimicis debita.
§ 1. De notione odii et peccatorum similium 368
§ 2. De caritate inimicis debita 371
Art. II. De scandalo et cooperatione 374
§ 1. De scandalo 375
Punctum I. Principia de scandalo explicantur et illustrantur 376
Punctum II. Peculiares actiones cum scandalo conjunctae discutiuntur 381

Pag.

§ 2. De cooperatione presse sumpta.
Punctum I. Tractantur principia de cooperatione generatim 386
Punctum II. Singulares actiones seu cooperationes discutiuntur 389
Art. III. De reliquis peccatis caritati oppositis 406
Appendix praecipuorum peccatorum contra caritatem erga hominem . 407

Divisio II.

De Virtutum Moralium, quae curam humanarum rerum ordinant, deque contrariorum vitiorum conceptu et notione.

Sectio I.

Caput unic. De virtutibus moralibus in genere, earum relatione ad diversos habitus supernaturales 408

Sectio II.

Caput unic. De virtute **Prudentiae** ejusque partibus 412

Sectio III.

De Fortitudine et virtutibus annexis.

Caput I. De fortitudine 417
Caput II. De prioribus virtutibus fortitudini annexis, de magnanimitate et magnificentia 419
Caput III. De aliis virtutibus fortitudini annexis, de patientia, perseverantia et similibus 421

Sectio IV.

De Temperantia et virtutibus annexis.

Caput I. De temperantia ejusque speciebus 423
Caput II. De annexis virtutibus circa iram et vindictam 425
Caput III. De modestia et studiositate 426
Caput IV. De humilitate 428
Caput V. Appendix de vitiis seu peccatis capitalibus 433

Sectio V.

De Justitia et virtutibus annexis in genere.

Caput I. De justitia.
§ 1. Notiones justitiae et juris 439
§ 2. De subjecto dominii et juris in genere 443
§ 3. De objecto juris in genere 444
§ 4. De obligatione justitiae, ejusque laesae reparatione . . 446
Caput II. De virtutibus justitiae annexis iis, quae morale tantum debitum continent 449
Caput III. De virtutibus justitiae annexis, quae debitum legale respiciunt: pietate, observantia, obedientia 455

Pag.

Divisio III.

De singulis Objectis, circa quae virtutes morales et officia humanarum rerum exercentur.

Tractatus I.

De officiis et peccatis, quae Bonum Ordinis Socialis spectant.

Caput I. De mutua obligatione in societate domestica.
§ 1. De obligatione parentum 459
§ 2. De obligatione filiorum 467
Appendix peccatorum praecipuorum contra quartum praeceptum inter parentes et filios 470
Caput II. De mutua obligatione in societate publica.
Art. I. De relatione inter Principes et subditos.
§ 1. De obligatione Principum et rei publicae rectorum . . 471
§ 2. De obligatione subditorum 472
§ 3. De obligatione populi concurrendi ad gubernandum . 473
Art. II. De publicis justitiae administris, eorumque cum civibus relatione.
§ 1. De judice 474
§ 2. De actore, vel de accusatione et denuntiatione . . . 481
§ 3. De reo.
Punctum I. Circa confessionem criminis 483
Punctum II. Circa probationis allatae vim frangendam . 484
Punctum III. Circa poenam declinandam 485
§ 4. De teste in judicio 487
§ 5. De advocato 489
§ 6. De publicis scribis et notariis 489
§ 7. De apparitore aliisque inferioribus ministris . . . 490
Caput III. De obligatione inferiores inter et Superiores in subjectione accidentali, famuli ad herum, discipuli ad magistrum . . . 491

Tractatus II.

De officiis atque peccatis circa Bonum hominis Individuale, vitam et personam.

Caput I. De cruenta defensione 494
Caput II. De cruenta punitione 497
Caput III. De caede hominis innocentis et de abortu 498
Caput IV. De duello 506
Caput V. De bello 508
Appendix peccatorum praecipuorum contra quintum decalogi praeceptum . 512

Tractatus III.

De officiis circa Bonum Conjugale ac de luxuriae peccatis.

Caput I. Generalis luxuriae conceptus ejusque malitia 513
Caput II. Discussio singularum actionum luxuriae imperfectae . . . 516

Pag.
Caput III. De luxuria perfecta seu consummata 519
§ 1. De peccato luxuriae consummatae naturali . . . 520
§ 2. De peccato luxuriae innaturali solitario seu de pollutione 520
§ 3. De sodomia 524
§ 4. De bestialitate 525
Caput IV. De peccatis luxuriae cum alia malitia specifica conjunctis . . 526

Tractatus IV.

De Bonis externis seu Fortunae atque humanis erga illa officiis.

Sectio I.

De Jure hominis in bona fortunae.

Caput I. De variis juris speciebus 530
Caput II. De temporalium bonorum dominii subjecto.
§ 1. De dominio filiorum familias 532
§ 2. De bonis uxorum 536
§ 3. De dominio clericorum 540
§ 4. De dominio scriptorum 546
Caput III. De modo acquirendi dominium et jura.
Art. I. De modo acquirendi originario.
§ 1. Notiones generales 548
§ 2. Occupatio animalium 550
§ 3. De thesauro ejusque occupatione 553
§ 4. De inventione rerum amissarum 555
§ 5. De diversarum rerum conjunctione 557
Art. II. De modo acquirendi legali publico jure inducto, sc. de praescriptione.
§ 1. Summaria notio praescriptionis et variarum legum . . 558
§ 2. Quaedam pro confessario circa praescriptionem . . . 565

Sectio II.

De Laesione juris alieni in bonis fortunae.

Caput I. De gravitate illius peccati ejusque materiae 568
Caput II. Ablatio rei alienae, quae a furto immunis sit.
§ 1. De necessitate, ob quam bona aliena auferre liceat . . 575
§ 2. De occulta compensatione 577

Sectio III.

De Reparatione juris laesi seu de Restitutione in bonis fortunae.

Caput I. Praeviae notiones 579
Caput II. De radicibus restitutionis principalibus.
Art. I. De priore radice, retentione rei alienae.
§ 1. Generales notiones de rei alienae detentione 581
§ 2. De possessore bonae fidei 582
§ 3. De possessore malae fidei 586
§ 4. De possessore dubiae fidei 590

Pag.

Art. II. De altera radice restitutionis, actione damnificante.
§ 1. Generalia principia 592
§ 2. Discussio primae conditionis actionis damnificantis, sc. „*formaliter* injusta“ 595
§ 3. Discussio secundae conditionis: „contra justitiam *commutativam*“ 598
§ 4. Discussio tertiae conditionis: „*realiter* injusta“ . . 604
§ 5. Discussio quartae conditionis: „damni *efficax causa*“ . 606

Caput III. De restitutione bonorum fortunae ex actionibus per connexionem cum alio damno seu peccato damnificantibus.
§ 1. De tributis eorumque defraudatione 607
§ 2. De militia atque conscriptione, ejusque declinatione . 610
§ 3. De restitutione ex homicidio vel vulneratione oriunda . 613
Appendix de medico ejusque obligationibus 616
§ 4. De restitutione propter fornicationem vel stuprum . . 619
§ 5. De restitutione propter adulterium 621

Caput IV. De restitutione propter actiones *per cooperationem* damnificantes.
§ 1. Jussio et mandatum 623
§ 2. Consilium 625
§ 3. Consensus 628
§ 4. Palpo 629
§ 5. Recursum praebens 630
§ 6. Participatio 630
§ 7. Cooperatio negativa 632

Caput V. De variis restitutionis circumstantiis.
§ 1. De quantitate debiti, et de ordine inter debitores . . 633
§ 2. Cuinam restitutio facienda sit 636
§ 3. Quo ordine debita diversa solvenda sint 639
§ 4. De modo restitutionis peragendae 641
§ 5. De causis a restitutione sive omnino sive ad tempus excusantibus 645

Sectio IV.

De bonorum externorum juriumque Translatione.

Partitio I.

De Contractibus.

Caput I. De contractibus in genere.
Art. I. Notio et divisio contractuum 652
Art. II. De causis contractuum seu de contractu „in fieri“.
§ 1. De objecto seu materia contractuum 655
§ 2. De personis contrahentibus seu de contr. subjecto . . 659
Punctum I. De filiis minoribus 660
Punctum II. De uxoribus 660
Punctum III. De interdictis 661
Punctum IV. De civiliter mortuis 661
§ 3. De consensu seu causa formali contractuum . . . 662
§ 4. De vitiis consensûs.
Punctum I. De errore et dolo 665
Punctum II. De metu 666

Pag.

Art. III. De obligatione contractuum seu de contractu „in facto esse".
§ 1. De contractûs obligatione substantiali 669
§ 2. De contractûs accessoriis obligationibus justitiae . . 673
§ 3. De obligatione per se praeter justitiam contractui adjecta, seu de juramento contractui addito 676

Caput II. De contractibus gratuitis.
Art. I. De contractibus gratuitis unilateralibus.
§ 1. De promissione 677
§ 2. De donatione 679
Art. II. De contractibus gratuitis bilateralibus
§ 1. De commodato et precario 681
§ 2. De deposito et sequestro 682
§ 3. De mandato et negotiorum gestione 683

Caput III. De contractu mutui, ex se gratuito, per accidens oneroso.
Art. I. De notione contractûs mutui et usurae 684
Art. II. Leges et judicia Ecclesiae circa usuras.
§ 1. Prohibitiones usurarum 689
§ 2. Tituli, ex quibus Ecclesia et theologi foenus permiserint 692
Art. III. Uberior declaratio justi tituli foenoris et diversae agendae rationis Ecclesiae 697

Caput IV. De reliquis contractibus onerosis.
Art. I. De contractibus onerosis principalibus.
§ 1. De emptione et venditione.
Punctum I. De natura contractûs venditionis . . . 700
Punctum II. De re emptioni et venditioni subjecta . . 702
Punctum III. De pretio in emptione et venditione . . 705
§ 2. De contractu aestimatorio 711
§ 3. De locatione et conductione 711
Art. II. De contractibus onerosis subsidiariis.
§ 1. De fidejussione 715
§ 2. De pignore 715
§ 3. De hypotheca 716
Art. III. De contractibus aleatoriis et lusoriis.
§ 1. De assecuratione 717
§ 2. De relatione mercatoria et chirographorum emptione . 720
§ 3. De loteria 721
§ 4. De sponsione 721
§ 5. De ludo 722

Partitio II.

De Successione Haereditaria.

Caput I. De notione et origine successionis 724
Caput II. De haeredibus eorumque portione.
§ 1. De notione haeredum bonorumque inter eos divisione . 730
§ 2. De aliis haeredum juribus et oneribus 737
Caput III. De testamento.
§ 1. De testatore 739
§ 2. De forma testamenti 739
§ 3. De ipsius testamenti dispositionibus et clausulis . . 741
§ 4. De causis et modis, quibus testamentum efficacitate privatur 743
§ 5. De testamenti exsecutione 745
Appendix praecipuorum peccatorum contra septimum decalogi praeceptum 747

Pag.

Tractatus V.

De officiis et peccatis circa Bonum Famae et Honoris.

Caput I. De fama et honore proprio 748
Caput II. De fama et honore alieno.
Art. I. De obligatione circa famam atque honorem alienum, et de ejus laesione.
§ 1. De diffamatione 749
§ 2. De judicio temerario et suspicione 756
§ 3. De contumelia 758
Art. II. De restitutione propter laesam famam vel honorem . . 760
Caput III. Appendix de secreto generatim sumpto ejusque laesione . . 763
Appendix praecipuorum peccatorum contra octavum decalogi praeceptum 766

Tractatus VI.

De praeceptis Ecclesiae communibus.

Caput I. De diebus festivis sanctificandis 766
Caput II. De annua confessione et communione 767
Caput III. De lege abstinentiae extra jejunium 770
Caput IV. De jejunio ecclesiastico.
§ 1. Ad quid lex jejunii obliget 772
§ 2. Qui teneantur, qui non teneantur ad servandum jejunium 777
Appendix praecipuorum peccatorum contra praecepta Ecclesiae . . 781
Coronidis instar de diversa diversorum peccatorum gravitate principia quaedam statuuntur 785
Index rerum hujus voluminis 793

Prolegomena.

§ 1.

Definitio theologiae moralis.

Omnis scientiae tractatio a definitione incipiat oportet. Cui praecepto ut satisfaciamus, theologiam moralem eam dicimus esse disciplinam, quae agit de actibus humanis, prout ordinem dicunt ad ultimum finem secundum revelationis christianae principia.

I. Explicatione ipsa rationem hujus definitionis daturi sumus. Agit nimirum theologia moralis 1. de moribus seu moralitate, unde *moralis* theologiae nomen traxit. Moralitas autem de iis tantum actibus enuntiari potest, ex quibus humanae vitae rectitudo pendet, qui videlicet aut cum rectitudinis norma congruunt sive congruere possunt, aut ab eo possunt deflectere. Norma autem omnis rectitudinis simpliciter dictae ab ultimo fine desumenda est. Quo fit, ut agi debeat de actibus humanis, *prout referuntur ad ultimum finem,* quatenus cum eo aut proportionem, aut disproportionem habent.

2. Secundo disciplina nostra de iis actibus non mere philosophice, sed theologice tractat; unde *theologia* moralis dicitur, sc. secundum principia Dei revelatione seu fide hominibus communicata aut confirmata.

NB. *„Theologia, theologice“* sumitur hîc sensu stricto, quatenus, quae tractantur, non tantum *res divinae* sunt, sed etiam *divinitus cognitae;* lato sensu etiam naturalis scientia de Deo et divinis rebus theologia (i. e. theologia naturalis) dicitur.

II. Definitio data magis explanatur, si theologiam moralem cum cognatis disciplinis conferimus.

1. Cum ethica naturali. A qua differt 1) *objecto.* Utriusque scientiae objectum, si in abstracto sumitur, sunt actus quidem humani comparati ad ultimum finem: verum finis ultimus ab utraque scientia consideratus non est idem. Ethica enim solum naturalem finem considerare potest. Theologia vero moralis *supernaturalem* finem considerat, qui unicus finis ultimus homini *re ipsa* praestitutus est atque naturalem finem includit quidem, at etiam excedit. Unde necesse est, relationem

ad finem ultimum, prout a theologia morali aut ab ethica consideratur, in humanis actibus diversam esse.

Nihilominus in multis ambae disciplinae conveniunt. Objectum sc. moralitatis bifariam dividitur, in bonum moraliter et malum. Quamquam igitur non ex eo, quod aliquid naturaliter bonum est, etiam supernaturalem bonitatem habet: tamen quod malum est ex discrepantia cum naturali fine et ex rationalis naturae principiis, id etiam secundum fidei principia et ex discrepantia cum fine supernaturali malum dici prorsus necesse est. Similiter, quae bona sunt naturaliter, etiam secundum fidei principia bona sunt, utut *sufficientem* bonitatem ad ultimum finem *comparandum non* habent.

2) Differt theologia moralis ab ethica — ut jam innuimus — principio seu *medio cognitionis.* Medium enim cognitionis ethicae est sola ratio seu natura rationalis. Theologia autem moralis altius medium et supremum principium habet fidem divinam, quae et novam cognitionem de moribus homini attulit, et ea, quae naturaliter cognoscuntur vel cognosci possunt, summa certitudine confirmavit.

Si autem fontes speciales quaeras, unde, quae in fide objectiva continentur circa mores, hauriri possint et debeant, habes sacram Scripturam, et Ecclesiae traditiones sub ejus magisterio custoditas, adeoque Patrum testimonia et communem scholae catholicae sensum, atque imprimis, si editur, vivum oraculum supremi in Ecclesia magistri, qui, quando suprema auctoritate quaestionem definit, etiam in rebus morum infallibilis est.

At multa sunt in moralibus, quae definita non sint neque ita clare in revelationis fontibus contineantur. Quare plurima offeruntur, quae ratio, fide duce, inquirat, definiat, concludat, maxime particularia ex principiis inconcussis deducat.

2. Cum theologia dogmatica moralis theologia eatenus cohaeret, quod *ex eodem revelationis fonte* utraque et principalem doctrinam et certiorem cognitionem haurit. In objecto autem ita discrepat, ut theologia dogmatica veritates potius *speculativas* et altissimas tractet, aut si practicas, eas ipsas modo speculativo et remote practico, atque in perficiendo intellectu sistat; theologia vero moralis veritates *practicas,* seu quae agenda sunt, pertractat, ac rationem ita perficit, ut proxime est directrix voluntatis et exsecutionis.

Hinc sequitur, theologiam dogmaticam quodammodo fundamentum et *in se nobiliorem* esse eamque principaliter circa Deum versari, moralem circa hominem etsi ut comparatum et subjectum Deo; theologiam vero moralem, postquam necessarium fundamentum ex dogmate sumpsit, solum relative et *secundum quid dogmaticae praestare,* quum pro quotidiana hujus vitae praxi, cujus perfectio in *agendo* consistat, magis sit necessaria, et propius ad finis ultimi consecutionem viam muniat.

Hinc est, quod haec disciplina a theologo multum colenda est et quod Ben. XIV. de syn. l. 13 cap. 9 n. 17, sensum Ecclesiae ex-

plicans, dicit, canonicum theologum, de quo Trid. sess. 5 cap. 1 statuerit, laudabiliter constitui eum, qui saltem etiam theologiam moralem tradat; lectionem vero sacrae Scripturae, de qua ibi sermo est, posse intelligi tum exegesim tum scholasticae theologiae tractationem.

§ 2.

Utilitas moralis theologiae.

Nobilitate objecti appropriationis moralis theologia, ut dixi, a dogmatica vincitur; at post dogmaticam tractat objectum nobilissimum, imo objectum, quo nullum magis homini est proprium et accommodatum. Quare si solam rerum tractandarum cognitionem et scientiam spectamus, certe vix quidquam homine dignius est, nisi ut humanas actiones perscrutetur atque earum cum fine suo necessitudinem apprime intelligat: quod ipsi antiqui illi philosophi cognoverunt, summam humanae scientiae brevissima illa sententia complectentes: „Γνῶθι σεαυτόν".

Verum hominem christianum etiam longe alia ratio ad hanc morum scientiam impellere debet, quum ipsi persuasum sit, a recta morum compositione ad normam divinitus datam aeternam suam felicitatem eamque abundantiorem dependere, adeoque totam hanc terrestrem vitam ejusque finem situm plane esse in expoliendis perficiendisque moribus christianis, quo copiosius in altera vita supernaturali beatitudine et ipse perfruatur et Deum glorificet.

Accedit autem summa plane necessitas hujus disciplinae in iis, quibus cura animarum demandata est. Nam eorum imprimis est, accurate singularum actionum humanarum necessitudinem cum ultimo fine inquisivisse, quo alios dirigere, monere, promovere possint. Atque eo melius in hac scientia versati esse debent, quo periculosius in directione animarum erratur, sive ad nimium rigorem, sive ad nimiam benignitatem deflexeris, et quo expeditius plerumque responsum dari debet, eo quod totum negotium in confessionis tribunali fere absolvitur, ita ut retractari, obstante sigillo, vix possit, neque sit, qui errantem possit corrigere.

Contra autem nulla alia scientia subsidium tam immediatum et aptum est ad colligendos fructus divinae gloriae et animarum salutis, quam scientia theologiae moralis, quo confessarii aliique in curam animarum incumbentes tamquam necessario instrumento utuntur ad munus suum rite obeundum: neque ulla in re Deo tam intime cooperantur, quam quum gratiae divinae recipiendae, conservandae, augendae perite disponunt mortalium animos ipsaque munera coelestia recte dispensant.

§ 3.

Modus materiam tractandi.

Theologia moralis, quoniam principaliter in formandos atque instituendos confessarios dirigitur, ita scientifice et speculative tractanda est, ut non desinat esse practica.

A longa igitur et uberiore rerum theoreticarum explanatione generatim abstinebimus: at brevi saltem ratione omnia illustrare conabimur, nisi quae aut ex se clara sunt aut ex aliis disciplinis pro comprobatis sumi debent.

Quo facilior et expeditior sit infinitarum fere rerum singularum explanatio, ita procedemus, ut primo in quolibet capite vel paragrapho principia statuamus, deinde fere singulorum principiorum vel assertionum majorem explicationem et ad singula applicationem addamus. Ita fiet, ut omnia ad sua principia revocentur et ratio singulorum perspiciatur. Quam nisi intellexeris, solutionem multarum difficilium quaestionum ut indigestam molem sive in libris sive memoria tenere possis, intellectu perspicere vix possis.

Ad practicam quidem utilitatem conferre mihi visum est, post singula majora capita notari praecipua peccata, quae in materia explicata committi possint: haec enim brevissima summa quaedam est, qua collecta habeantur, quae usu venire frequentius soleant.

Utile fuerat ad usum rerum magis demonstrandum post explanata et applicata principia casibus additis applicationem augeri: verum et volumen hujus operis nimis excrevisset, neque desunt libri ejusmodi permulti, qui in solvendis casibus practicis toti sint.

§ 4.

Divisio totius tractationis.

Definitio theologiae moralis supra data tria suppeditat, quibus nostrae disciplinae materia absolvitur: *finem hominis, actus humanos, horum actuum ad finem relationem:* quorum duo priora sunt objecta quaedam praeambula, posterius praecipuum ac proprium.

Finis qui sit, sive naturali conditione creaturarum, sive Dei gratiâ homini praestitutus, necesse prorsus est, ut ante omnia attendatur. Sufficit tamen hoc ex dogmatica theologia sumpsisse: Deum naturalem creaturae rationalis exigentiam, qua dirigatur ad beatam aliquam Dei cognitionem et possessionem, infinite supergressum esse, quum ab initio constitueret supernaturalem homini finem in intuitiva ipsius Dei visione, quam nulla creatura jure suo sibi exigere potest; eundem Deum rursus hominem, imo totum hominum genus in protoparente misere lapsum, misericordia immensa per proprium Filium suum in humana natura assumpta redemisse atque in supernaturalem ordinem abundantius restituisse. Quare de hoc amplius tractare supersedemus.

Alterum elementum, quod considerari debet, sunt *actus humani.* Quidquid autem de iis in se spectatis, de eorum natura atque causa efficiente considerandum occurrit, etsi fuse in ethica, et ex parte in dogmatica theologia docetur, ubi de virtutibus infusis agitur, tamen, quoniam relationis actuum humanorum ad finem ultimum recta cognitio non habetur, nisi menti alte impressa est ipsorum actuum et physice et psychologice consideratorum notitia: supervacaneum non est, ea,

quae ethica et dogmatica exponit, breviter hîc tamquam in uno conspectu poni, idque eo magis, quia in hac nostra tractatione complura notanda occurrent, quae summi ad vitam moresque momenti sint, at in dogmate praetermitti fere soleant.

Quae quando breviter expedita fuerint, ad *praecipuum* disciplinae nostrae *objectum, relationem* dico *actuum ad ultimum finem,* transeundum erit, idque tum generatim, tum singulatim diligenter exponendum. Primum autem consideranti occurrunt generales notiones hujus relationis, seu *notio moralitatis,* adeoque tum convenientiae, tum discrepantiae cum ultimo fine, tum etiam indifferentiae. Qua notione habita, *regula* sive norma spectanda est, unde pendeat et unde cognoscatur moralis illa harmonia aut disharmonia cum ultimo fine, aliis verbis, unde sit et unde cognoscatur, cur et quomodo et quaenam sint moraliter bona, quaenam moraliter mala: quod praestabit regula duplex, *subjectiva* una, altera *objectiva,* vel una proxima, remota altera, scilicet *conscientia* et *lex.*

Cum duplicis illius regulae notione intime cohaeret generalium principiorum circa hujus regulae observantiam et laesionem, sc. *virtutum et peccatorum generalis* cognitio et tractatio.

Reliqua, eaque longe maxima et ad usum vitae potissima pars in inquirendis *singulis legibus,* singulis *virtutibus* et *peccatis* consistit, et in considerandis *adjumentis,* quae Deo dante homini praesto sunt ad praecepta legis moralis implenda. Hanc nimirum *theologia moralis specialis* sibi tractationem assumit; priora omnia pars generalis complectitur.

Igitur parte *generali* agendum est:

1. de *actibus humanis* et *moralitatis natura* et *conditionibus;*
2. de *regulis actuum humanorum,* sc. de *conscientia* et de *legibus;*
3. de *virtutum* et *peccatorum generibus.*

Theologia moralis generalis.

Liber unicus.

Tractatus I.

De Actibus humanis eorumque moralitate.

Scriptores, qui optime de hac re scripserunt, inter alios habes: S. Th. I. II. q. 6—21, Vasquez *in I. II. disp.*, Suarez *in I. II.* tract. 2, Billuart *(Summa St. Thom. 4) de actib. hum.* diss. 1—4, Reuter p. 1 n. 1—98, Theol. Wirceb. tom. 3a, Sporer *in decal.* p. 1 cap. 2 et 3, Bouquillon *theol. fundament. ed. 2, n. 312 sqq.*, G. J. Walsh *tract. de actib. hum.* (Dublinii 1880).

Caput I.

Notio et divisio actuum humanorum.

I. *Actus humani* ii sunt, qui ab homine, ut homo est, procedunt. 1
Homo autem est animal rationale. *Animalitas* in omni actu inest, quum a sensibus et phantasia quilibet actus pendeat in eumque illa influant. Specifica igitur proprietas, qua homo ut homo distinguitur, est rationalitas, qua fit, ut ipse se possit regere ac determinare. Quapropter ii tantum actus humani vocantur, qui aut in rationali cognitione et appetentia consistunt, aut a tali cognitione et appetentia dependent; sunt autem illi omnes ac soli, qui a deliberata voluntate procedunt.

Non solam igitur cognitionem, sed simul rationalem appetendi facultatem nominavimus, quia hoc appetendi seu volendi motu nisus rationalis naturae completur, et quia sola deliberata actio, i. e. quae fiat a sciente et volente, secundum illum modum, qui homini ut homini proprius est, exercetur.

II. Alii vero actus, qui a deliberata voluntate non procedunt, sunt *actus hominis* quidem, sed non humani[1], ut:

actus hominis somniantis, delirantis, ebrii: — qui fiunt ab homine deliberati actûs tunc incapaci; — similiter etiam actus hominis plene distracti, actus quilibet indeliberati, qui etiam actus seu motus primo-

---

[1] *Perfecte humani* illi actus dicuntur, qui tum *quoad substantiam*, tum *quoad modum* homini, ut homo est, conveniunt. Quoad substantiam conveniunt homini, qua homo est, omnes actus *perfecte rationales*, etiam intellectiones necessariae; ut vero quoad modum homini ut sic etiam conveniant, debent a libera voluntate procedere. Unde fit, ut ille quoque actus, qui, perfectissime quidem rationali naturae conveniat, sc. *amor beatificus* in finis nostri assecutione, tamen quia liber non est, imperfecte sit et dicatur humanus. Cf. Suarez tract. *de ultimo fine hominis* disp. 2 sect. 2 n. 7—9.

primi vocantur, sive in sensitiva facultate, sive in voluntatis nisu naturali advertentiam rationis praeveniente, sive in necessaria objecti intellectualis perceptione et cognitione consistunt: — fiunt igitur ab homine, utut deliberati actûs non impote, tamen hîc et nunc per accidens ab usu suae potestatis impedito —; attamen illi actus primoprimi, quando post rationis advertentiam libere sustinentur vel continuantur, humani esse incipiunt.

2 III. Plenioris notitiae causa expedit varias *actuum humanorum divisiones* subnectere.

A. Secundum se, et ratione proximi principii distinguuntur:

1. Actus *interni* et *externi:* priores sunt, qui internis facultatibus consummantur et plane intra hominis animum manent; posteriores, qui usque ad exercitium externae alicujus facultatis progrediuntur, adeoque percipi per se ab aliis possunt.

2. Actus *eliciti* et *imperati: elicitus* dicitur actus relate ad illam *facultatem,* a qua immediate exercetur, vel relate ad motivum proximum et intrinsecum; *imperatus* vero relate ad aliam facultatem vel aliud motivum, quibus facultas immediata impellitur ad actum eliciendum. Omnis actus est *elicitus,* non omnis est etiam *imperatus.*

Sic actus fidei est actus *elicitus* a ratione, *imperatus* a voluntate. Actus caritatis est actus *elicitus* voluntatis: relate ad motivum semper est actus *elicitus* ex considerata divina perfectione; potest tamen simul esse actus *imperatus* relate ad aliud motivum e. g. timoris. Actus externi quatenus externi sunt, imo omnes actus, qui non sunt voluntatis, ut *humani* actus sint, debent a voluntate sive pleno sive imperfecto modo *imperati* esse. Imperfectum imperium voco quemlibet liberum voluntatis consensum.

3. Actus *naturales* et *supernaturales* distinguuntur, prout solis naturae viribus aut sub influxu divinae gratiae creaturae nullatenus debitae formantur.

B. Secundum relationem suam ad finem ultimum distinguuntur:

4. Actus *boni, mali, indifferentes,* prout cum ordine recti seu rationalis naturae concordant, discrepant, aut neutro modo se habent.

5. Actus *liciti* et *illiciti* fere idem dicunt, ac. no. 4: sc. mali sunt illiciti, liciti boni et indifferentes: denominatio autem proxime sumitur a voluntate supremi legislatoris aut permittentis aut prohibentis.

6. Similiter secundum voluntatem supremi legislatoris distinguuntur actus *praecepti* (necessarii in ordine ad ultimum finem) et *liberi;* liberi autem possunt esse: tantum permissi, aut consulti, prout voluntas supremi legislatoris solummodo permittit seu non prohibet, aut cupit et consulit.

C. Ratione effectus distinguuntur:

7. Actus *meritorii* et *demeritorii,* prout illis secundum sanctionem legis consecutio aut boni alicujus competit per modum praemii, aut

mali per modum poenae. Supernaturale meritum distinguitur *condignum,* et *solummodo congruum:* de quo dogmatica consulenda est.

8. Actus *validi* et *invalidi* dicuntur secundum effectum juridicum et moralem, prout aut omnia adsunt, quae ad consequendum talem effectum requiruntur, aut, necessario aliquo elemento deficiente, actus effectu destituitur.

Caput II.

De Actibus humanis secundum interna principia.

Dictum est supra, actus, ut humani dici possint, ex cognitione et voluntate procedere debere, vel a voluntate, praelucente cognitione. Potissimum igitur momentum, quod considerationi nostrae subjicitur, est *voluntatis* exercitium: cognitio eatenus considerari debet, quatenus praerequiritur atque, ea deficiente vel decrescente, etiam voluntatis actus deficit aut mutatur.

Duplici articulo agemus 1. de voluntario ejusque conditione, 2. de voluntarii obstaculis.

Articulus I.

De voluntario ejusque conditione.

§ 1.

Voluntarii generalis explicatio et divisio.

I. *Voluntarium* dicitur id, quod a (deliberata) voluntate effective 3
aliquo modo *pendet:* distinguitur a *volito,* quod vocant id quod utcunque voluntatis *objectum* sit.

Hinc voluntarium semper est aliquo modo volitum; nam a voluntate pendere ab eave causari nequit quidquam, in quod voluntas ut in objectum non aliquo modo feratur. — At non quodlibet volitum est voluntarium: voluntas enim in quam plurima nisu suo tendere potest, quae causare, producere minime possit. Quodcunque igitur desiderio, approbatione, complacentia voluntas amplectitur, *volitum* est; *voluntarium* soli voluntatis proprii actus vel eorum effectus.

II. Voluntarii distinctio multiplex magnam attentionem meretur: 4

1. Voluntarium *formaliter tale,* et *denominative tale.*

Prius in ipsos voluntatis actus cadit, qui nihil sunt nisi voluntas ex potentia in actum translata, ideoque recte *formaliter voluntarii* dicuntur. Sunt autem etiam ipsi actus voluntatis ejusdem voluntatis objectum, quum actus voluntatis virtualiter seipsum velit.

Denominative voluntarium omne illud est, quod *mediante voluntate* ab homine fit, adeoque tum actus aliarum facultatum sive internarum sive externarum, ad quos voluntas movit, tum effectus harum actionum, quos voluntas, sive positive sive negative, amplexa est. Ita v. g. actus

fidei est denominative voluntarius; edere, scribere sunt actus denominative voluntarii; mors alteri inflicta est aliquid homicidae denominative voluntarium, et sic porro.

NB. Quod denominative tantum voluntarium est, etiam *liberum denominative tantum* esse potest.

2. Voluntarium distinguitur *perfectum* et *imperfectum*: prout homo agit cum plena cognitione plenaque voluntatis consensione, aut sine plena cognitione vel consensu.

Imperfectus autem consensus non dicitur ex eo, quod etiam in contrariam partem animus sollicitetur ejusque velleitatem quandam concipiat — haec enim omnia perfectum consensum non impediunt —, sed ex eo, quod vera voluntatis determinatio non adfuerit. — Quando igitur de voluntario sine addita restrictione sermo est, intelligitur voluntarium *perfectum;* hinc etiam in ipsa definitione practice dicendum putavi, voluntarium esse, quod a *deliberata* voluntate procedat.

3. Voluntarium *simpliciter* et *secundum quid:* at potius haec *involuntarii* distinctio est.

Nimirum involuntarium *simpliciter* dicitur, quod voluntas neque ullo modo causavit neque desiderat, sed potius aversatur et impedire conatur. Involuntarium *secundum quid* illud dicitur, quod velleitate vel conditionata voluntate homo aversatur, attamen absoluta voluntate et efficaci amplectitur: ita ut involuntarium secundum quid simul sit simpliciter voluntarium, idque simpliciter perfectum.

Exempli causa: qui in naufragio merces projicit, ut vitam servet, illi projectio mercium est involuntaria secundum quid — vellet enim eas servari — sed voluntaria simpliciter et perfecto consensu, quia eam eligit plena deliberatione ut medium vitae servandae.

Similiter homini mortaliter peccanti poena imminens aeternae damnationis est involuntaria secundum quid, quia nollet prorsus eam incurrere, at est vere voluntaria simpliciter, quia sciens et volens eam eligit praecarentia peccaminosae voluptatis, qua carere non vult.

4. Voluntarium distinguitur *in se*, et *in causa tantum;* similiter voluntarium *directum* et *indirectum;* voluntarium *positivum* et *negativum:* quas distinctiones simul propono, quia una cum altera cohaeret[1].

Nimirum si voluntas aliquod objectum appetit atque illud agendo causat, habetur voluntarium *in se;* si vero illud non appetitur, at aliud appetitur atque agendo causatur, quocum objectum primum tamquam cum causa conjungi ab agente cognoscitur, hoc objectum primum dicitur voluntarium in *causa tantum.*

NB. Ut aliquid dici possit et debeat voluntarium in se, non est necesse, ut pro fine habeatur et appetatur: nam potest aliquid vere *in* se quantumvis *non propter* se, sed ut medium ad certum aliquem finem appeti; quod si fit, utrumque in se voluntarium agenti est, et medium et finis. Exemplum sume, quod de projectione mercium ad servandam vitam navigantium proposui. Projectio mercium navarcho voluntaria est *in se,* sed *non propter se;* magis etiam voluntaria est in se vita navigantium servanda.

[1] De quibus vide plura infra n. 11—13.

Positivum voluntarium vocatur illud objectum voluntatis illeque effectus, qui ita a me meisque actionibus pendet, ut ex mea *positiva actione* voluntaria oriatur; contra, quod a me sic solummodo pendet, ut propter voluntariam meam *omissionem* oriatur, mihi dicitur *negative voluntarium.*

Directe aut *indirecte voluntarium* cum prioribus distinctionibus fere confunditur, ita ut indirecte voluntarium ab aliis dicatur, quod *negative tantum* voluntarium sit idque *ita, ut ne affectus quidem voluntatis in illud feratur* (ita Suarez sect. 5 n. 10 *de voluntario*); ab aliis id, quod *positive quidem, sed in causa tantum* voluntarium sit. In quo posteriore sensu conceptus indirecte voluntarii latius extenditur. Nimirum id inter omnes convenit, ut indirecte voluntarium debeat *non* esse voluntarium *in se, sed in causa tantum;* aliqui autem restringunt illius conceptum, ut debeat esse voluntarium *tantum in causa negativa, neque in se.*

Ut id exemplo declarem saepius jam allato: Si navarchus merces, quibus navis onusta est, ad evitandum naufragium projicit atque scit in certa quadam sarcina lapidem pretiosissimum esse, quem potest quidem, sed negligit servare: hujus projectio est *indirecte* voluntaria, directe voluntaria est sarcinae projectio; vid. in sarcinae projectione illa lapidis amissio ut *in causa* continetur; dici etiam potest *negative* voluntaria, quatenus ex *voluntaria omissione* sequitur, quum potuerit sarcinam illam aperire lapidemque extrahere.

5. Voluntarium *expressum, tacitum, praesumptum* dicitur de iis tantum, quae alicujus voluntate interveniente ab alio pendent, quatenus illius voluntas in alios immediate agentes influxum exercuit.

Nimirum *expresse voluntarium* mihi dicitur, quod ex influxu voluntatis meae expresse manifestatae ab altero actum est, ut ex data commissione, jussione mea; etiam ipsa mea voluntatis declaratio sic facta dicitur expresse voluntaria. — *Tacite voluntarium* idem fuerit, si voluntas mea ex meo silentio satis colligi potuit. – *Praesumptive voluntarium* dicitur, quando voluntatem meam seu consensum meum adfuturum esse, si interrogarer vel interrogari possem, ab aliis immediate agentibus prudenter judicatur, vel etiam ab iis scitur, me habitualiter in tali voluntate et consensu esse, idque ita, ut qui haec judicent vel sciant, propterea ad agendum moveantur.

Voluntarium igitur praesumptum comprehendit et tacite et interpretative voluntarium — si illud interpretative voluntarium sensu communi accipitur: de quo statim infra.

Exempli causa sume: 1) religiosum petito et accepto consensu Superioris librum emere; 2) eundem idem facere, praesente Superiore, sed non interrogato, at ita constituto, ut facile contradicere possit; 3) idem facit absente Superiore, quum in itinere ex improviso opportunitatem nactus sit, judicans, Superiorem consensurum esse, si adiri posset. In primo casu emptio libri *Superiori* voluntaria est *expresse,* in secundo *tacite,* in tertio *praesumptive.*

6. Voluntarium *actuale, virtuale, habituale, interpretativum.* Videlicet quod procedit a deliberata voluntate, quae hîc et nunc habetur seu actu exsistit, dicitur voluntarium actuale, vel actualiter voluntarium.

Quod a voluntate oritur, quae deliberato quidem actu nunc non exsistit, at in praecedenti ejusmodi actûs effectu aliquo sese manifestat, dicitur *virtualiter* voluntarium [1]. — Quod a deliberata voluntate neque in se exsistente neque in effectu quodammodo continuata, sed *habita neque retractata* dependet: *habitualiter* voluntarium est. — Postremo, quod pendet a voluntate, quae re ipsa explicite neque adest, neque adfuit, quam tamen adfuturam esse, si homo attenderet vel attendere posset, ex justis rationibus colligitur, seu *quam implicite adfuisse* recto praesumitur: id illi homini *interpretative* voluntarium dicitur.

Eodem modo distinguitur *intentio* actualis, virtualis, habitualis, interpretativa.

Ex explicatione data etiam patet, actionem alienam quidem mihi voluntariam esse posse etiam habitualiter, aut interpretative tantum, at propriam meam actionem internam voluntariam mihi esse non posse, nisi actuali aut virtuali intentione, quum impossibile sit, eam humanam esse seu fieri ex habituali vel interpretativa voluntate. Verum effectus aliquis externus vel actio externa dici alicui potest voluntaria propter voluntarium habituale, ut blasphemiae, rixae etc. in ebrietate commissae.

7. Voluntarium dividitur in voluntarium *explicite* et voluntarium *implicite,* prout voluntatis *objectum* est, ut *in se ipso* menti obversatur, aut tantum ut *in alio objecto,* quod menti obversatur, contentum. Alio modo illud *‚implicite‘* et *‚explicite‘* de ipso voluntatis *actu* dicitur, quando unus in altero germine tenus vel aequivalenter continetur. — Priori modo implicite diligo inimicum, si actum dilectionis erga omnes homines in communi elicio, neminem excludens; posteriore modo implicite habeo propositum non peccandi amplius, si explicite dolorem de peccato elicio. — Implicite voluntarium saepe etiam dicitur voluntarium *virtualiter,* quum unus actus contineat in se alterum actum secundum vim et virtutem.

§ 2.

De interna voluntarii affectione, seu de libero.

Libertatem philosophi et theologi varie distinguunt. — Ipso genere libertas est quaedam a vinculo vel constrictione immunitas. Ita

[1] Exemplum habes in sacerdote, qui distracte baptizat, sed virtualiter voluntarie propter voluntatem, quam concepit conferendo se in templum, assumendo sacras vestes, et quae in subsequentibus actionibus omnibus sese invicem excipientibus perseverat, donec sacris vestibus sese exuerit vel totam actionem finiverit. Si vero quaeris, quid illud re ipsa sit, quo illa voluntas prius concepta perseveret, potes jure cum Lugo (*de sacram. in gen.* d. 8 sect. 5 et *de poenit.* d. 7 n. 40) contendere, esse ipsum voluntatis actum nunc jam confusum et imperceptibilem, qui attentionem nostram vix non fugiat, et cujus rationem nobis reddere non possimus. Quare impossibile est postea recordari actûs voluntatis tunc habiti; sed solius effectûs, in quo voluntatis perseverantia sese prodebat, memoriam habere possumus.

1. Libertas *physica* et *moralis* distinguitur: prior dicit immunitatem a vinculo vel influxu physice constringente; posterior immunitatem a vinculo morali seu lege, quam immunitatem certe in multis negare debemus voluntati humanae. At sunt etiam alia vincula moralia et spiritualia, quibus homo constrictus esse possit, ut culpae et poenae reatus: quare loquimur etiam de libertate a peccato, de libertate a poena etc.

2. Libertas *a coactione,* et libertas *a necessitate* intelligitur, si explicatur, quid sit coactio et necessitas. Coactio est vis extrinsecus illata invito; necessitas est vis intrinsecus constringens et indeclinabiliter ad unum aliquid determinans.

Libertas a coatione dicitur etiam libertas *spontaneitatis,* libertas a necessitate libertas *indifferentiae.* Quae posterior proprie libertas voluntatis est. Potest autem esse:

3. Libertas contradictionis aut contrarietatis, specificationis aut exercitii: sc. libertas *contradictionis* est facultas agendi et non agendi, quando in hominis potestate est, utrum velit agere an non agere; libertas *contrarietatis* est facultas aut agendi certum aliquid, aut ipsum contrarium agendi. Libertas *exercitii* est facultas agendi aut plane omittendi actum: a libertate contradictionis igitur vere non differt, nisi eo quod libertas contradictionis de singularibus actionibus seu actionum speciebus potius dicatur, libertas exercitii de facultate agendi aut non agendi universim. Libertas solius *specificationis* est facultas inter plures hunc vel illum actum eligendi, ita ut libertas contrarietatis esse possit, non tamen necessario aut semper sit.

Sic si homo agere quidem debet, sed si optio datur *v. g.* sedendi, ambulandi, scribendi etc., habet libertatem specificationis; si potestatem habet amandi aut non amandi, circa hoc habet libertatem contradictionis; si habet potestatem aut amandi, aut etiam odio habendi, habet in hoc libertatem contrarietatis; si facultatem habet aut aliquid aut nihil agendi, libertas exercitii est.

I. Hominem seu ejus voluntatem vere liberam esse libertate indifferentiae, ita ut possit in diversa et contraria ferri, prout voluerit, non solum ratio et experientia perpetua, sed etiam literae divinae atque catholica fides innumeris locis docent. Cf. Gen. 4, 7; Deut. 30, 11—20; Eccl. 15, 14; Trid. sess. 6 can. 5; Prop. Jansen. ab Innoc X. damn. 3. — Ad idem referuntur laudes et praemia, quae bene agentibus, vituperia et poenae, quae male agentibus proponuntur.

II. Quamquam generatim actus voluntatis liberi sunt, tamen volun- 6
tarium et liberum non sunt idem, neque plane possunt converti.

Nimirum 1. sunt actus voluntatis necessarii tum quoad exercitium, tum quoad specificationem, ut actus, quo Beati Deum amant.

2. Circa aliquod objectum etiam homo in hac terra liber proprio sensu non est, sed necessario in illud fertur amando, quando actum voluntatis erga illud ponit: scilicet circa boni speciem universam atque communem. Haec enim est voluntatis interna et necessaria natura, ut, quidquid velit seu amplectatur, sub ratione boni velit et amet, sub ratione mali nolit et

aversetur. — Verum quoniam omnia bona singula, imo ipsa summi boni assecutio, saltem specie tenus quoddam malum seu difficultatem conjunctam habent, homo his in terris in singulis bonis separatim volendis et amplectendis per se liber est.

3. Neque eâdem extensione vel potius intensione de actibus liberis utrumque, i. e. sive voluntarium sive liberum, praedicari potest. Sunt enim causae quaedam, quae diminuant liberum, voluntarium secundum quid augeant, ut infra in seq. artic. dicetur.

Si quis igitur semel hos limites intellexit, practice liberum et voluntarium converti possunt et confundi, quum, quidquid liberum est, voluntarium necessario sit, et quidquid perfecto sensu voluntarium est in concreto, apud homines etiam sit liberum.

7 III. Ipsum autem liberum non est aliquod elementum reale distinctum a voluntario, quod actui inhaeret, sed si ejus essentiam quaerimus, dicendum est, essentiae voluntarii solum addi relationem dependentiae internae a potentia eliciente actum et simul habente potestatem illum suspendendi sive oppositum eliciendi.

Aliis verbis: Liberum consistit in eo, ut 1. adsit voluntarium et ut 2. hoc voluntarium dependeat intrinsecus a facultate (voluntatis), quae, *dum elicit actum,* habeat *potestatem non eliciendi,* i. e. suspendendi vel contrarium ponendi. Unde patet, libertatem *formaliter* et maxime proprie *de facultate* edici, actum autem propter dependentiam ab illa facultate et quasi fluctionem ex ea liberum nominari.

Ita communius et Thomistae docent, et plurimi alii scriptores, ut Suarez l. c., Vasquez disp. 55 n. 13, Ripalda, Oviedo, Tanner *disput. theol.* l. 2 disp. 1 n. 2, Scotus ejusque schola, ut Mastrius *de anima* l. 1 disp. 7 n. 68.

Praetermissis aliis rationibus, quae videri possunt apud Suar. l. c. sect. 3, haec una sit: Stante *eodem actu,* omnique positivo voluntatis influxu eodem manente, ratio libertatis augeri et minui potest, imo etiam tolli: ergo quod libere agatur, id non potest in aliqua nova realitate constitui. Nimirum si accedit vehementia passionis, liberum diminuitur; si advertentia rationis intenditur, libertas augetur, licet maneat *idem* nisus voluntatis.

§ 3.

De variis voluntatis actibus.

8 I. Primus actus dicitur *simplex voluntas,* nimirum prima inclinatio voluntatis in objectum propositum tamquam per se amabile, vel *simplex* amor seu complacentia.

Quando enim objectum aliquod ut in se et per se amabile menti obversatur, et voluntas erga illud afficitur, haec illud vult propter se, ad aliud nihil attendens. Dicitur *simplex* voluntas vel amor, quia alium actum voluntatis nullum supponit, neque includit: simplex vel inefficax complacentia, quia nondum dicit illam tendentiam, qua *intentio* objectum suum prosequitur *obtinendum.* Cf. Lugo *de poenit.* d. 4 n. 2.

Ille autem primus actus non potest versari nisi circa illud, quod voluntas pro fine habet; nam solus finis *propter se* amabilis est et amatur, atque solus actus voluntatis circa finem alium actum non supponit.

II. Secundus actus dicitur *intentio*: quod est voluntarie tendere in aliquid, ut hoc assequamur. Intentio, supposito amore, est *desiderium;* seu desiderium est intentio in rem amatam: potius autem de desiderio efficaci, quam de inefficaci nomen intentionis adhibetur.

Distinguitur ergo intentio a simplici voluntate, eo quod haec tendat in objectum sub simplicissima ratione boni in se, illa sub ratione *boni* investigandi et *obtinendi per media.* — Hinc patet, Deum non intendere suam felicitatem, attamen eam velle et amare.

Objectum intentionis per se *finis* est, seu id, quod pro fine habetur. Attamen aliquo modo etiam circa media versatur, sc. saltem circa media in genere, imo circa medium determinatum simul cum fine implicite versatur, si hoc medium necessarium est.

Quare 1) stante intentione finis, volitio medii necessarii aliquo sensu *necessaria* sit: verum simpliciter ejusmodi volitio libera est, quoniam voluntas semper a volendo fine atque ita etiam a volendo medio recedere potest. Imo majorem etiam libertatem huic actui communiter competere, quod necessarium non sit, eum tanto affectu tantaque intensitate, aut in ipso hoc ‚instanti' poni, vide apud Lugo *de incarn.* d. 26 n. 106, *de poenit.* d. 9. n. 203.

2) stante sola finis intentione pure et simpliciter, necessaria est illius medii electio, quod magis conducit ad finem: nam si finis volitus tota ratio est volendi medii, neque ulla alia ratio volendi reprobandive, id eligi necesse est, quod magis et melius cum fine cohaereat. — Hinc principium statuitur: Electio (medii) est secundum intentionis (sc. finis) mensuram.

III. *Electio*, prout aliquem principalem actum voluntatis specificum 9
dicit, est efficax volitio alicujus rei particularis, quae propter aliud amatur.

Quare non solum — id quod proprie *eligere* est — ex pluribus propositis unum aliquid prae ceteris sumere, electio dicitur, sed etiam *unici medii* ad finem necessarii *voluntaria assumptio* hoc nomine vocatur.

Objectum electionis est medium particulare sub ratione boni utilis. Quoniam autem est efficax volitio, versari potest solum circa ea, quae a nobis fieri possunt, aut quae fieri posse putamus.

Quamquam electio formaliter circa media versatur, tamen in ipso illo actu semper aliquo modo finem volumus et amamus, etsi forte interdum *virtualiter* tantum. Nam quando unum propter aliud amatur, illud, propter quod hoc unum amatur, est maxime, quod voluntatem impellat et moveat. Imo videtur intellectus semper in confuso saltem illam relationem unius ad aliud concipere, et voluntas formaliter sub illa relatione ad aliud quid hoc unum amplecti: quod est *saltem virtualiter* hoc velle, nisi dicamus *formaliter implicite vel in confuso.* At nihil obstat, quin magis explicite et expresse etiam finis menti obversetur et in eodem actu, quo medium, a voluntate ametur; potest enim voluntas simul ferri in plura objecta per modum unius. Quo etiam fit, ut actus *intentionis* (quo finem efficaciter volumus) et actus *electionis* (quo volumus efficaciter medium) realiter et physice possint non distingui, possint etiam distincti actus esse; at formalitate sua diversi sunt semper.

IV. *Usus* dicitur actus voluntatis, qui respicit executionem; est igitur natura sua electione posterior.

Verum ejusmodi actus distinctus ab electione adesse omnino quidem potest, non autem semper est necessarius. Nam si voluntas per actum electionis amplexa est medium cum omnibus circumstantiis concretis, hanc efficacem voluntatem statim sequitur exsecutio, siquidem de actione hîc et nunc ponenda agatur, neque necesse est, ut *reflexe* voluntas hanc exsecutionem velit. At quia reflexe eam velle potest, sequitur, illum voluntatis actum, qui *usus* vocatur, posse esse distinctum.

V. *Imperium.* Imperare hominem sibi ipsum *aliquo modo* posse, experientia constat. Est autem imperare, alicui absolutam voluntatem intimare: quod formaliter completur *per rationem,* (si ad alterum imperium dirigitur, externa debet accedere manifestatio) et supponit voluntatis actum.

Quod autem quaeritur, utrum et quo sensu in qualibet deliberata actione *imperium* occurrat: dicendum est, 1) imperium, quod necessarium sit, essentialiter *in ipso judicio practico* consistere, quod electionem antecedit, aut etiam electionem, quando non est omnino determinata ad exsecutionem, subsequitur, antecedit autem actum voluntatis qui *usus* vocatur; 2) illud judicium practicum supponit voluntatem eamque — si verum imperium est — efficacem; 3) cum illo judicio ultimo practico manente conjungitur necessario electio aut exsecutio; attamen propterea minime sequitur intellectum voluntati necessitatem inferre, quia ille actus intellectûs *supponit efficacem finis volitionem,* quae quum primum cessat, cessat judicium practicum omnisque ejus sequela —: verum efficax finis volitio potest quolibet momento cessare pro hominis arbitrio, ita ut tota haec eligendi et exsequendi *necessitas tantummodo consequens* sit, dependeatque ab ipsa voluntate; 4) praeter illud judicium practicum *potest* quaedam interior locutio accedere, quae imperii nomen meretur, et qua homo seipsum urget et animat ad agendum, eligendum, exsequendum: quod necessarium non est, est tamen utile, quoniam homo ita fit sibi ipse quasi superior voluntatemque excitat ad alacrius et constantius agendum. Cf. Suar. l. c. disp. 9 sect. 3.

Imperium voluntatis tendere potest 1. tum in actus exteriores, quibus, quod homo voluit, exsecutioni datur, tum 2. in actus ipsos internos, etiam voluntatis, quoad exercitium eorum, tum 3. etiam in alios voluntatis actus specifico motivo diversos, ita ut timor poenae v. g. imperare possit actum amoris, amor vel religio actum fidei etc.

VI. Hucusque fere de actibus diximus, qui sunt *motus in finem* qui nondum possideatur. Quando igitur voluntas *finem suum assecuta* est, in eo quiescit: qui actus *fruitio sive gaudium* est.

Objectum igitur fruitionis et gaudii principaliter *finis* est seu id, quod pro fine a voluntate habetur — accuratius omne id, quod a possidente ratione sui amatur. Nimirum etiam in ea re, quae pro medio appetitur, potest aliqua ratio boni esse *in se amabilis:* quod si est, nihil impedit, quin eatenus etiam gaudium de ea capiatur, idque licite, si res honesta est, alias illicite.

Gaudium autem non potest esse ultimus finis agentis; aliis verbis, honestum non est, *ultimatim propter* gaudium operari: quum gaudium versetur circa bonum, quod sit consequens ad amorem finis, ejusque obtenti, seu bonum sub ratione *delectabilitatis;* attamen inhonestum non est *cum* gaudio operari atque adeo *simul etiam propter* gaudium, modo ne sit de re inordinata.

Presse autem *delectatio* dicitur de bono *sensibili; gaudium* presse de bono *rationali; fruitio* de utroque dicitur, at restringitur ad bonum *proprium,* quum gaudium dici possit et haberi circa bonum *alienum* tamquam amici. Quo fit, ut honestissime gaudere possimus de bonis Dei Ejusque infinita felicitate; frui autem possimus tantum bonis divinis, quatenus ea ipsi possidere possumus.

Perfecta igitur fruitio habebitur, si finem perfecte assecuti fuerimus, in coelesti beatitudine, imperfectam autem etiam nunc habere possumus circa bona coelestia, quatenus spe ea possidemus.

§ 4.

De voluntario indirecto et in causa speciatim considerato.

Praenotanda. Divisio voluntarii in voluntarium *in se* et *in causa* 11
tantum, in voluntarium *positivum* et *negativum* — alio nomine in voluntarium *directum* et *indirectum* — summi momenti est, et maxime attendenda, quando dijudicari debet actionis vel effectûs mali imputatio. Quare hac de re fusius tractandum, et enucleatius videndum est, quando et quo ambitu effectus aliquis mihi imputetur et vere mihi voluntarius dici debeat, qui aliquo modo cum mea actione aut omissione connectitur. Quae connexio diversa esse potest pro diverso *gradu* causalitatis, quam mea voluntaria actio in effectum aliquem consequentem exercet, et pro diversa *causalitate,* quae fortasse etiam ab aliis causis in illum effectum exercetur.

Uberem applicationem haec omnia habent, quando de cooperatione cum aliorum peccatis agitur: quapropter hoc loco solum summa rei capita attingam.

Primo in mentem revocandae sunt diversae causae, quae esse possunt:

1. causa *physica* et *moralis,* prout ipsa physice agendo effectum vel aliquid effectûs producit, aut suadendo, jubendo etc. alteram causam ad producendum effectum movet seu determinat.

2. causa *immediata* et *mediata,* prout effectum ipsum in se attingit, aut tantum interpositâ alterâ causâ. Hinc causa *moralis semper est mediata,* causa physica aut mediata aut immediata esse potest.

3. causa *proxima* et *remota,* prout nihil vel fere nihil intercedit inter causam et effectum, ita ut eo ipso quod causa ponatur, effectus etiam sequatur vel communiter certo secuturus sit; aut plura alia intermedia sunt inter causam et effectum, ita ut effectus communiter tantummodo sequatur, si aliae etiam concausae vel circumstantiae accedant. — V. g. tecto subjicere ignem causa proxima conflagrationis est; ita praelum in typographia versare causa proxima libri imprimendi est, at chartam praeparare est causa remota. — Fere igitur coincidit haec divisio cum praecedente. Attamen in rigore fieri potest, ut causa non omnino immediata, tamen proxima dici debeat.

4. causa *per se* et causa *per accidens,* prout causa ex natura sua seu intrinsecus ita comparata est, ut influxum exerceat in effectum, de quo agitur, aut influxus ille tantummodo aliis occurrentibus circumstantiis adest.

Ita in exemplo supra allato tecto ignes subjicere, domus comburendae *causa per se* est; sed in loco remoto ignem accendere, quem ventus ex improviso exortus in tectum domus conjicit, incendii causa *per accidens* est. Similiter exponere auditoribus in publica chimiae lectione virtutem alicujus veneni causa *per accidens* est vel *occasio* homicidii, quod aliquis ex auditoribus postea machinatur; at quaerenti medium inimici occulte occidendi talis veneni virtutem exponere, causa *per se* homicidii est dicenda.

NB. Additur etiam causa *occasionalis,* quae etiam minus, quum causa per accidens, cum effectu cohaeret, adeoque nomen causae proprie non meretur, sed potius ansam praebet, qua alter utitur ad producendum effectum.

5. causa *graviter* et causa *leviter influens* (est subdivisio causae per se), prout influxus ille in ordine ad producendum effectum valde notabilis est, aut contra adeo parvus, ut plerumque effectus non sequatur (vide quae dicta sunt de causa proxima et remota). — Vix non eadem est distinctio inter causam *de se efficacem* et *de se inefficacem.*

6. causa *positiva* aut *negativa,* prout vera actione in effectum influit, aut sola omissione actionis debitae.

Istarum diversarum causarum distinctio attendi debet 1. quando agitur de effectu aliquo vel motu inhonesto ex certa actione oriundo; 2. quando agitur de scandalo, quod alter ex mea actione sumit vel patitur; 3. quando agitur de damno alterius, quod propter meam actionem incurrit.

12 **Principia:** I. Si negative tantum confero ad aliquem effectum: ille mihi ut *causae* negativae adscribi nequit, nisi obligationem habuerim eum impediendi. Aliis verbis: si deliberate omitto aliquid agere, quod agere possum, seu si positive illud agere nolo, haec *omissio vel nolitio* recte quidem mihi voluntaria dicitur; non vero *effectus, qui conjungitur,* vel quem, quum possim, non impedio, nisi eum impediendi obligatio sit.

II. Si vero non negative tantum, sed positive aliquid ad effectum malum confero, haec tenenda sunt: Licet ponere actionem, ex qua duplex effectus oritur, bonus alter, alter malus, modo 1. actio *in se* sit honesta vel saltem indifferens, 2. effectus malus ne intendatur, sed bonus (in quibusdam rebus addi potest: neve sit periculum pravae intentionis vel pravi consensûs postea secuturi), 3. effectus bonus saltem aeque immediate atque effectus malus, i. e. non mediante effectu malo, sequatur, 4. adsit causa relative gravis ad effectum malum permittendum.

III. Qui omittit actionem effectûs mali impedientem, aut ponit actionem effectûs mali causantem, peccat, etsi effectum illum non intendit, quando sequentes conditiones simul adsunt:

1. si aliquo modo, saltem in confuso, effectum malum praevidit,
2. si effectum malum sive agendo sive omittendo impedire potuit,
3. si ad normam princip. I et II obligatio praecavendi adfuit.

13 **Uberior explicatio.** Ad I. nota: Nisi obligatio impediendi effectum adest, mihi ut causae adscribi plane nequit effectus ille, qui semper aliam

causam seu alienam actionem requirit. Nam 1. non potest mihi adscribi ut causae physicae, utpote qui nihil agendo nihil efficiam; neque 2. ut causae morali, utpote quacum aliena actio, quam solum non impedit, ex hoc tantum connecti possit, quod impedire debeat: alius nexus nequit intelligi.

Qualis vero obligatio impediendi effectus mali adsit, repetendum est aut ex speciali obligatione religionis, aut ex speciali titulo justitiae vel officii, aut ex communi lege caritatis. Postrema haec caritatis lex plerumque non obligat cum incommodo adeo gravi.

Ad II.: 1. Posse me aliquando permittere, ut ex mea actione praeter bonum effectum etiam malus sequatur, videtur ex iis, quae in princip. I. dicta sunt, sequi. Sicuti enim non teneor omnia alia mala impedire, ita neque teneor abstinere a prosecutione boni, ut impediam quaslibet malas sequelas. Totum negotium consistit in determinandis conditionibus, sub quibus effectus malos permitti liceat.

2. Conditionum vero, quae supra enumeratae sunt, prima et secunda per se intelliguntur. Cur tertia conditio requiratur, ratio haec est, quia si effectus malus magis immediate sequitur, et effectus bonus mediante malo, adhibes medium malum ad attingendum finem bonum: quod sane illicitum est. — Quartae tandem conditionis necessitas etiam per se evidens est[1]. Scil. causa illa permittendi effectum malum sita est in ipso effectu bono, vel in bonis illis, quae etiam ex mea actione oriuntur.

3. Verum eo gravior causa esse debet:

a. quo propinquius effectus malus cum actione mea cohaeret;

b. quo pejor ille effectus est tum in se, tum relate ad damnum aliorum, quod fortasse sequitur;

c. quo certius, me non agente, effectus malus impediatur;

d. quo magis necessaria est actio mea, ut effectus ille malus locum habere possit vel re vera locum habeat.

4. Concludes igitur: 1) Qui non monet alterum inscium jejunii 14
vel abstinentiae legem violantem, peccat et violatae legis ecclesiasticae aliquo modo reus fit, si ex aliqua ratione sive superioritatis, sive scandali cavendi etc. obligationem habet monendi; alias non peccat.

2) Qui alterum occisionem tertii machinantem, quum possit, non impedit, occisionis secutae reus est, quia caritas postulat, ut tantum malum a tertio avertatur, si modo sine nimio incommodo proprio fieri possit.

3) Belli dux, qui in justo bello devastat agros hostiles ad frangendas hostium vires, non peccat, quamquam multi incolae innocentes damnum ferunt: frangere enim hostes summi momenti effectus bonus est, ad quem immediate jus habet adversarius et qui aeque immediate oritur ac damnum innocentium.

Ad III. Principium III. aliquibus exemplis declarabo: 1. Ebriosus, 15
qui aliqua ratione praevidet, se in statu ebrietatis blasphemias, rixas,

---

[1] Alii quartam illam conditionem sic enuntiant: modo effectus bonus malo effectui praeponderet, vel saltem eum compenset. Quod verum quidem est; at ut rite intelligatur, id attendi debet, effectum bonum *in se minorem posse praeponderare* prae effectu malo in se graviore, si malus remote tantum, bonus effectus proxime cum actione cohaeret: quare satius duxi, hanc compensationem silentio praetermittere.

impudicitias etc. perpetraturum, se *inebriando* simul illorum peccatorum reus fit.

2. Peccat navarchus, qui videns, se incitato cursu navis alteram navim facile eversurum esse, nihilominus, ut aemulam praeveniat, cursum non moderatur.

3. Qui ponit actionem, ex qua sequitur pravus motus, si actio leviter tantum influit, ex causa qualibet honesta a peccato excusatur, modo desit periculum consensûs; si causa omnis honesta deest, venialiter peccat. Nimirum influxum levem non tenemur sub gravi cavere, nisi grave periculum consensûs accedit.

4. Qui ponit actionem aut omittit obligationem, ita ut ex illa actione vel omissione effectus malus sequatur, justa ratione non exsistente, reus fit coram Deo illius mali effectûs tum, quando causam ponit, nec quidquam mutatur, si effectus postea per accidens secutus non est.

Articulus II.

De voluntarii obstaculis.

16 Voluntario opponuntur tum ea, quae immediate et directe voluntatem afficiunt, tum ea, quae cognitionem impediunt, siquidem „nihil volitum, nisi praecognitum".

Cognitioni opponitur *ignorantia* et *error*. Voluntatis appetitus, vel saltem ejus libertas impedimentum habet in *concupiscentia* et *metu*.

§ 1.

De ignorantia et inadvertentia, ut voluntarii et liberi impedimentum est.

(Cf. S. Th. I. II. q. 6 a. 8 et q. 3 *de malo* art. 7; Billuart l. c. diss. 1 art. 9; Reuter l. c. n. 21 sqq.)

Ignorantia generatim definitur: carentia ulterioris scientiae.

Divisio. Illa ignorantia seu carentia est aut *negativa*, aut positiva sive *privativa*. Prior ea est, quae excludit ab homine scientiam ulteriorem possibilem quidem, sed *non debitam;* posterior, quae excludit illam, quam homo ille *habere debet*.

Ignorantia *juris* aut *facti:* prout in abstracto lex seu generalis norma agendi nescitur, vel quod ad eam pertinet; aut singulare aliquod factum seu concreta quaedam circumstantia ignoratur. Sic qui nescit, feriâ sextâ abstinentiam esse servandam, est in ignorantia juris; qui ignorat, hanc diem esse feriam sextam, in ignorantia facti.

Ignorantia *vincibilis* aut *invincibilis:* prout adhibitâ diligentiâ debitâ deponi potest vel potuit, aut id fieri nequivit. (Dixi: „adhibita *debita* diligentia"; nam etsi diligentia utcunque possibili deponi potuit, id tamen non sufficit, ut dicatur *vincibilis* ignorantia sensu morali. Ut igitur sensu morali vincibilis ignorantia dicatur, quae imputari possit, requiritur, ut adfuerit seu ab homine perceptum sit officium vel obligatio ignorantiae depellendae.)

NB. Ignorantiae vincibilis triplex gradus distinguitur: 1. ignorantia *vincibilis simpliciter talis*, quando studium aliquod eam depellendi adhibetur, sed non sufficiens prout debebatur; 2. ignorantia *crassa* vel *supina*, quando nullum vel vix ullum studium eam depellendi adhibetur; 3. ignorantia *affectata*, quando studiose a medio assequendi veritatem aliquis refugit, ne a proposito suo retrahatur.

Ignorantia *culpabilis* aut *inculpabilis*, prout in ignorantia non depellenda peccatum commissum est aut non est. Quid igitur secundum conceptum suum sit ignorantia graviter et leviter culpabilis, per se intelligitur. Id tantum adverte, *culpabilem simpliciter* dici ignorantiam graviter culpabilem vel saltem ex perfecta advertentia culpabilem, leviter vero seu imperfecte culpabilem ignorantiam potius confundi et comparari cum ignorantia inculpabili. — Sequitur:

1. Ignorantia invincibilis non est voluntaria neque culpabilis.

2. Ignorantia vincibilis voluntaria est saltem indirecte vel in causa, atque ita, si de ea re, cujus notitia praescribitur, haec ignorantia exsistit, culpabilis est.

Ignorantia *antecedens* aut *consequens*, prout antecedit omnem volun- 17
tariam negligentiam, aut hanc voluntariam negligentiam inquisitionis subsequitur. — Hinc habes:

1. Ignorantia antecedens invincibilis est, siquidem prima de re cogitatio non est in libera potestate, sed, ut a scriptoribus dicitur, „naturalis“.

2. Ignorantia subsequens voluntaria, vincibilis et pro re nata culpabilis est.

NB. Aliqui definiunt ignorantiam antecedentem et consequentem ex eo, quod antecedat aut sequatur mentis advertentiam. Attamen praeferendam duxi vocem „voluntariam inquisitionis negligentiam“, quo indicetur, non sufficere qualemcunque advertentiam, sed requiri advertentiam ad *obligationem inquirendi*, ut dicatur ignorantia morali sensu consequens.

Quoad ea, quae ignoranter ab homine aguntur, eorumque sequelas, haec teneri debent:

Principia. I. Ignorantia invincibilis aufert ab iis, quae ex ea aguntur vel sequuntur, voluntarium, i. e. facit aut involuntarium, aut saltem non-voluntarium, nec illa ad culpam imputari possunt: quia nihil volitum, nisi praecognitum, e. g. occisio hominis, submissâ tegulâ, quum hominem ibi latere ne suspicari quidem potuissem.

II. Ignorantia vincibilis ab iis, quae ex ea aguntur vel sequuntur, voluntarium non aufert, sed generatim minuit; id quod etiam de culpa dici debet, si agitur de malis, quae ex actione ignoranter facta oriuntur; sume e. g. temerariam in hominem explosionem sclopeti, cui globulum immissum esse, debebam suspicari.

Explicatio. Ad I. *Ignorantia invincibilis*, si causa est, cur aliquid 18
agam, alioquin non acturus, facit actionem meam et sequelas *involuntarias*. Si nihilominus egissem, etsi ignorantia non laborassem, ignorantia fecit actionem secundum ignoratam circumstantiam cum sequelis hujus circumstantiae solum *non-voluntarium*. Dicitur haec ignorantia *concomitans*.

Adverte tamen, ignorantiam qua talem non posse esse nisi negativam causam agendi, debet igitur positiva cognitio sive vera sive falsa accedere, quae positive ad agendum moveat: secundum hanc positivam cognitionem voluntarium utique adest.

Exemplum habes, si dives pauperi cuidam peregrino ignoto, qui re ipsa ejus frater est, largitur eleemosynam, nihil interim suspicans de pauperis cognatione. Est error concomitans. Largitio eleemosynae est vere voluntaria, determinata autem *pietatis* circumstantia, ut sit erga cognatum, non est vere voluntaria, nisi forte habitualiter.

Ad II. *Ignorantia vincibilis* voluntaria est; ergo omnes effectus, qui ex tali ignorantia oriuntur seu non impediuntur, vel qui cum tali ignorantia fiunt, voluntarii dici debent, quum in confuso praevisi fuerint eo ipso, quod homo ignorantiam culpabiliter et voluntarie sustinuit et produxit.

Attamen generatim minuitur voluntarium. Nam formalis cognitio malae actionis vel mali effectûs non adest, sed solummodo adfuit cognitio malitiae in confuso. At voluntas ejusque culpa sequitur gradum cognitionis. Ergo quando cognitio non fuit tanta nec tam clara, sed confusa tantum et implicita, ne voluntatis quidem tendentia tantam malitiam habet.

Dixi *generatim* minui voluntarium; excipienda est aliquatenus ignorantia affectata. Qui enim studiose declinat notitiam legis, ne a proposito retrahatur, ostendit, sibi rem propositam in se quam maxime cordi esse et voluntariam dici debere. Verum etiam in tali ignorantia res illa qua legis violatio *potest* esse minus voluntaria. *Est* revera, si homo ita comparatus est, ut, si legem certo cognosceret, propositum exsequi non auderet: *non est* minus voluntaria, si legis cognitionem propterea tantum devitat, ut praetextum habeat impunius peccandi, de cetero legem ipsam nihil curaturus.

2. Quod de ignorantia invincibili dictum est, valet etiam de *perfecta inadvertentia* et oblivione, *si re ipsa adest.* At obvia aliqua circumstantia malitiae, quam agens habitualiter scit, vix unquam ita oblivioni vel inadvertentiae tradi potest, ut non sit sufficiens cognitio ad malitiam contrahendam. Ita v. g. quis non rideat sacerdotem vel religiosum, qui contra castitatem peccaverit, dicentem, se ad votum sive statum sacrum nullatenus attendisse!

19 3. Ergo concludes: 1) Qui percussit sacerdotem, quem plane nescivit esse sacerdotem, reus quidem est percussionis, neque tamen sacrilegii. — Aut qui peccans cum muliere nescivit, eam esse suam cognatam, reus quidem est fornicationis vel adulterii, neque tamen incestûs.

2) Qui nesciens esse diem jejunii, at suspicans non inquirit atque ita jejunare omittit, peccat, quia ignorantia vincibilis et culpabilis erat. — Similiter qui advertens sibi debitam scientiam muneri rite implendo deesse, reus est erroris, quem ex ignorantia committit, vel etiam quem probabiliter commissurus est, quando pergit voluntarie munus, cui impar est, gerere.

3) Qui studiose declinat inquirere, num sit dies jejunii aut dies festivus, et propterea ecclesiasticae legi implendae deest: violatae legis utique reus est, imo reatum illum coram Deo contrahit, etsi re ipsa dies jejunii aut festus non sit.

De *errore,* ut distincto ab ignorantia, specialia addere vix opus est: nam error duplex in se continet elementum, negativum, quo ignoretur veritas, et positivum, quo putetur verum, quod verum non est. Quod igitur ex errore procedit, secundum positivum elementum est sane voluntarium; secundum elementum negativum nihil est, quod addamus, quia ipsa ignorantia est. Imo ignorantia quae dicitur, raro sine ullo errore exsistit.

§ 2.

De concupiscentia.

1. Concupiscentia secundum S. Thom. 3. dist. 26 q. 1 a. 1 dicitur motus appetitivae virtutis sensibilis, qui est ex imaginatione boni et mali. Est igitur appetitus inferior, non rationalis. Pressiore sensu dicitur de solo *appetitu boni sensibilis,* latiore sensu de quolibet *motu appetitûs inferioris,* seu de qualibet passione quatenus objectum suum *prosequitur* et ad aliquid *impellit,* etiam v. g. de ira: hoc latiore sensu hîc accipitur.

Haec autem concupiscentia multum in *deliberatam* hominis voluntatem influit, ut experientiâ nimis constat; nam homo saepissime, quae sensibus placent, approbat eaque voluntaria electione sequitur; imo adeo vehemens esse potest concupiscentiae nisus, ut voluntatem quodammodo secum captivam trahat.

2. Concupiscentia distinguitur et *antecedens* et *consequens.* Concupiscentia *antecedens* ea est, quae in parte sensitiva oritur antecedenter et independenter ad omnem voluntatis consensum vel imperium, sed ipsam potius voluntatem attrahit et ad consensum sollicitat.

3. Concupiscentia *consequens* ea est, quae voluntatis consensum vel imperium subsequitur, et dependenter a voluntate vel oritur vel adest. Quod triplici modo fieri potest: 1) per quandam *naturalem redundantiam;* vehementior enim voluntatis affectus etiam sensibilem hominis partem afficit atque naturali sympathia commovet: habetur concupiscentia *indirecte* voluntaria; 2) per *voluntatis imperium,* quando homo ex industria sensibilem partem excitat, quo majore vi totus in objectum, quod appetit, feratur: habetur concupiscentia *directe* voluntaria[1]; 3) per voluntatis *consensum in concupiscentiam antecedentem:* per talem enim consensum concupiscentia antecedens transit in consequentem (vel ei aequivalet); quod quum plus minusve perfecte fieri possit, potest exsistere concupiscentia antecedens et consequens secundum quid, et perfecte aut imperfecte consequens.

Quibus declaratis, sint haec **principia** (cf. S. Th. I. II. q. 6 a. 7; Reuter l. c. n. 21; Billuart art. 8):

---

[1] Quodsi concupiscentiam non pro solo nisu in rem objective malam concipias, sed pro qualibet passione, quae etiam circa res omnino honestas versari potest, haec voluntaria excitatio passionis pro rerum natura et conditione potest esse honestissima.

21 I. Concupiscentia simpliciter antecedens non est voluntaria; itaque etiam in re objective mala neque ipsa concupiscentia antecedens neque quod ex ea, *quatenus antecedens est et manet,* oritur, peccaminosum esse potest.

II. Concupiscentia omnino, etiam quoad originem, consequens tum in se tum relate ad effectus omnes aliquo modo praevisos plane voluntaria est. — Voluntarium igitur nullo modo minuit, sed potius auget. Attamen *quod ex illa* concupiscentia fit, *formaliter* minus liberum minusque perfecte voluntarium est; non vero minus perfecte, sed perfectius est voluntarium *in causa*, et plenissime est imputabile. Sume v. g. hominem, qui studiose furorem in se excitat, quo audacius inimicum occidat.

III. Consensus in concupiscentiam antecedenter ortam, quum faciat eam voluntariam et consequentem, reddit eam in re mala peccaminosam, eoque magis, quo magis in potestate hominis est eam reprimere: quare tunc vocanda est concupiscentia simpliciter consequens, *antecedens* solum *secundum quid* (i. e. quoad originem, non quoad praesentem statum). Haec concupiscentia, quamquam voluntarium imperfecte sumptum auget, perfecte sumptum seu liberum tamen minuit, ita ut etiam quod ex tali concupiscentia fit, minoris sit malitiae.

Attamen, ubi primum voluntas simpliciter plenum consensum dedit, malitia in re gravi mortalis manet; solum propter actûs imperfectionem fieri potest, ut evadat venialis. Quodsi ratio plene perturbetur seu auferatur, de consensu et malitia nullatenus sermonem esse posse patet.

22 **Explicatio.** Nota ad I. Concupiscentia omnino antecedens vocatur *motus primo-primus;* si post advertentiam semiplenam non repellitur, vel si imperfecte ei assentitur, *secundo-primus;* plenus consensus efficit *motum secundum.*

Ad III. Difficilior est quaestio, num non solum per consensum positivum, sed etiam per non-repulsam, postquam plena adfuerit advertentia, motus concupiscentiae, maxime in re venerea, plene voluntarius et mortaliter peccaminosus fiat: aliis verbis, num in motibus pravis, qui a voluntate non procedant formaliter, liceat citra culpam vel citra gravem culpam neutram seu „neutralem“ tenere voluntatem.

R. 1. Speculative loquendo, modo absit periculum consensûs, id grave peccatum non est: quapropter id etiam practice loquendo usui esse potest, quo securius plane judicetur, grave peccatum abfuisse in hominibus nimis timoratis, qui putent, se positive non dissensisse.

R. 2. Practice loquendo relate ad eos, qui timoratae conscientiae non sunt, timendum est, ne graviter peccaverint, nisi saltem post *plenam* advertentiam elicuerint v. g. actum positivae displicentiae; minus etiam a veniali culpa immunis censeri potest, qui nulla excusante causa in periculosa illa re cessare ac nihil agere velit.

R. 3. Aliud autem est positive resistere, aliud directe impugnare. Prius per se faciendum est, posterius in re venerea ne semper quidem consulendum

est. Nimirum hoc vitium fugâ et indirecta impugnatione vincitur, avertendo a cogitatione rerum turpium animum aliisque rebus serio occupando. Quodsi corporalis resistentia in turpi motu adhibeatur, laborem vel dolorem subeundo, qui exstinguat delectationis sensum: haec directa impugnatio — modo discrete fiat — utique licet, at raro ex praecepto necessaria est.

Sola autem voluntatis dissensio ad positivam resistentiam pertinet; neque illa ut continenter fiat, si tentatio diu perdurat, requiritur: attamen cum humili oratione interdum iteranda est, ne periculum cadendi augeatur.

Praestat audire, quid Laymann l. 1 tract. 3 cap. 6 n. 8 de illa re dicat, et quomodo conversio ad alia jam contineat positivam displicentiam:

„Verumtamen, ut haec sententia (sc. esse veniale tantum peccatum, post plenam advertentiam in prava concupiscentia se neutraliter habere) etiam practice probabilis sit, requiritur, ut voluntas omittens carnalem delectationem depellere animum ad alia convertendo interim exerceat actum formalis displicentiae. Nam etsi talis actus displicentiae inefficax sit ad depellendum appetitum sensitivum, est tamen efficax ad tollendum consensum. . . . Alioquin vero, si homo advertens motum appetitûs sensitivi in malum, actum displicentiae in voluntate non eliciat, exponitur manifesto periculo voluntariae approbationis et consensûs. Etsi enim simpliciter possibile est, voluntatem, proposito sibi objecto, suspendere omnem actum, ut illud nec approbet nec improbet, sed negative se habeat: tamen id in objecto praesertim vehementer alliciente est valde difficile, et moraliter ferme impossibile, ut proinde homo proximo et probabili periculo consensûs se exponat.“

At *indirecta* resistentia prae directa commendatur non in sola tentatione contra castitatem, sed etiam in aliis multis periculosis et captiosis tentationibus, praesertim apud homines nimis timoratos, vel scrupulosos.

Ceterum speculativas rationes, quae suadeant, non *ex se* grave peccatum esse, omittere resistentiam et displicentiam, sed *ex periculo* demum positivi consensûs, vide apud Lacr. l. 5 n. 111 et 112, Castrop. tr. 2 d. 2 p. 10. § 5: qui magis etiam insistunt in positiva resistentia et displicentia *praescribenda,* idque juste, si aliter ipsius pollutionis periculum adfuerit.

Scholion. Etiam ipsius *voluntatis* actus ii, qui advertentiam ante- 23
cedunt, cum concupiscentia magnam similitudinem habent: quare fere eadem principia de his *indeliberatis actibus* valent, v. g. invidiae, odii, contra fidem, spem etc. Nimirum etiam hîc distinguantur oportet motus primo-primi, secundi.

Sc. 1. Motus primo-primi in omnibus ejusmodi cogitationibus et affectibus culpâ vacant.

2. Motus secundo-primi, etsi in materia mortaliter peccaminosa versantur, graviter culpabiles non sunt, quum absit plena advertentia ac plenus consensus.

3. Post plenam autem advertentiam actus voluntatis in re mortaliter mala sustinere seu continuare, mortale peccatum est: quum vere evadant actus plene deliberati.

Hîc igitur voluntas prorsus dissentire debet, neque possibile est neutraliter se habere, siquidem, ut sumimus, voluntatis actus jam adest, et solum propterea peccatum non erat, quia (plena) advertentia abfuerat: quae si accedit, nisi homo *voluntatis actum cohibeat et reprimat,* grave peccatum exsistit. Si vero etiam post advertentiam *solum negligentia* quaedam in

reprimendis motibus committitur, ex defectu pleni consensûs peccatum mortale non fit.

Quodsi loquimur de *cogitationibus* voluntatem sollicitantibus, hae peccatum grave nondum efficiunt: at voluntarie eas fovere, sive ex periculo sive ex consensu et affectu implicito peccatum est, idque potest esse grave. Verum hîc maxime locus est *indirectae* impugnationi: quo magis enim homo illas tentantes cogitationes spernendo negligit et serio mentem ad res prorsus alias applicat, eo facilius illas excludet; directe autem eas impugnare velle, necessario mentem iisdem rebus occupat adeoque tentationem, nedum pellat, facile auget. Nihil tamen per se impedit, quominus positivus actus contrariae virtutis eliciatur, imo breviter et ex animo id facere, si fiat sine perturbatione, optimum esse potest.

§ 3.

De metu et violentia.

(Cf. S. Thom. l. c. art. 6; Billuart l. c. art. 7; Reuter n. 18—20.)

24 **Praenotanda.** Metus seu timor est trepidatio mentis ob malum futurum: distinguitur metus gravis et levis, metus ab intrinseco et ab extrinseco, metus juste et injuste incussus.

1. Metus *gravis* est, quo aliquis sibi aut suis magnum malum seu certo seu cum magna probabilitate timet, v. g. mortem, mutilationem, infamiam, multorum bonorum fortunae amissionem, duram incarcerationem etc.

Dicitur metus *absolute gravis,* quando, ut ajunt, „cadit in virum constantem", i. e. si mala sunt ejusmodi, quae homines communiter consueverint multum commovere, neque probabilis spes est ea evadendi. *Relative gravis tantum* est metus, qui hanc et illam quidem personam, quae eo afficitur, multum movet, quamquam a constantioribus et magis intrepidis facilius spernitur.

Contra *levis* metus est, si mala non sunt magni momenti, aut si parum probabile est, mala re ipsa esse secutura.

Relative gravis ille metus maxime fieri potest, qui *in se* medium tenet inter gravem et levem. Sic metus, quem vocant *reverentialem,* qui oritur ex metu incurrendae offensae parentum vel Superiorum, *in se* quidem pro levi metu habetur; at pro adjunctis personarum et circumstantiarum, v. g. si accedit timor diuturnae inimicitiae, aut si adhibentur multum importunae preces, potissimum in puella, gravis metus fieri potest.

2. Metus *ab intrinseco* dicitur, si causa, unde timor oritur, ab ipso homine timente sumitur; *ab extrinseco,* si causa timendi aliunde infertur. V. g. metus ab intrinseco est, qui a morbo jam contracto, aut a consideratione gehennae concipitur; metus ab extrinseco, qui ab hoste, a latrone, minis etc. infertur.

Metus *ab extrinseco* illatus potest aut a causa necessaria esse, aut a libera. In exemplo allato posui metum a causa libera illatum: qui enim a causa necessaria infertur, potius metui ab intrinseco aequiparatur, ut si quis timet propter imminentem eruptionem ignium terrestrium.

3. Metus a causa libera extrinsecus incussus distinguitur aut *juste* aut *injuste incussus*, prout ille, qui metum incutit, solum injuriam repellere conatur, aut alteri injuriam infert.

Principia. I. Metus, quantumvis gravis, si modo rationem non ita 25
perturbat, ut plena deliberatio exsistere desinat, non aufert voluntarium simpliciter dictum, imo nec voluntarium simpliciter perfectum; quare in re mala et gravi peccatum etiam manet mortale, quamquam intra limites peccati gravis multum diminuitur peccatum et voluntario additur involuntarium secundum quid.

Exemplo sunt, qui metu tormentorum fidem negaverunt: quos Ecclesia semper pro apostatis et mortalis sceleris reis habuit.

II. Etsi metus gravis rem intrinsecus malam nunquam licitam reddit, tamen ab obligatione positiva, maxime humana, saepe excusat, ita ut in illis circumstantiis omissio non sit vere contra legem, nec peccaminosa.

III. Metus gravis injuste incussus quoad juridicum actionum valorem id saepe efficit, ut actio juridice invalida evadat.

Quae omnia, quando fiant, suis locis notabuntur.

IV. Metus levis in externo foro generatim non habetur pro causa efficaci actionis: quare plerumque non attenditur. In foro interno autem accidere potest, ut nihilominus jus retractandi actum, vel repetendi compensationem damni inducat.

NB. 1. In eo, quod ex metu gravi fit, habetur quidem secundum 26
quid involuntarium, at per solam velleitatem: efficax voluntas amplectitur id, ad quod metum incutiens impulit, imo deliberate id eligit prae malorum, quae timet, perpessione. — Hinc patet, grave crimen esse, rem intrinsecus malam adeoque Dei offensam eligere prae temporalibus malis, siquidem Dei offensa pro summo malo nobis esse debet.

NB. 2. De vi et violentia, quatenus a metu distinguitur, vix quidquam addendum est. Nam ipsi voluntati vis nequit inferri: nemo enim invitus velle potest. Quare vis id tandem efficit, ut aliquis libera voluntate cedat, ne amplius vim et mala perpeti debeat. Hinc idem prorsus dicendum est de vi, quod de metu: imo vocatur etiam metus, quatenus est timor in futurum continuandi mali, quod jam coeptum est inferri.

Quando autem ad externam actionem plena fit coactio, haec invito pro culpa imputari nequit.

Caput III.

De moralitate actuum humanorum generatim.

§ 1.

Notio et conceptus moralitatis.

Multum disputant theologi et philosophi, quid *morale* sit secundum 27
essentiam, nimirum utrum ultra voluntarium et liberum aliquid addatur, in quo consistat, an in ipso voluntario et libero sit collocandum.

Pro certo haec haberi debent: morale a voluntario libero atque perfecte humano realiter non distingui. At quum dicimus ‚*morale*', conceptum et relationem rationis adjungi, in conceptu voluntarii et liberi formaliter non contentam, sed ex eo eruendam. Quare, ut primum adest actio voluntaria et libera, *habetur* actio, quae ad moralitatem spectat; moralem vero eam *dicimus propter aliam formalem rationem,* quam propter voluntatem et libertatem.

Videlicet secundum conceptum, qui primo in oculos incurrit, majore tamen declaratione et evolutione indiget, morale dicitur id quod ad mores hominis spectet, seu id, quo homo per determinationem propriam et personalem se ita reddat affectum, ut aut laude aut reprehensione *dignus* evadat. Quod utique fit liberis et deliberatis actibus iisque solis. Ut igitur actus sit *utcunque* in *aliqua* specie moralitatis, id habet essentialiter per *dependentiam a ratione advertente et a voluntate libere se determinante.* Ut autem actus sint in *tali* specie moralitatis, boni, mali, indifferentes, quibus homo evadat aut laude aut vituperatione dignus, id oritur et consistit in diversa habitudine actuum ad *finem* rationalem, seu — quia homo sibi ipse finis non est —, in diversa habitudine ad *objectivam rectitudinis normam.*

Haec objectiva moralitas, si actus sub stricto et nudo conceptu *boni et mali* considerantur, consistit in servanda dignitate naturae rationalis atque harmonica rationalium entium relatione, estque ordo recti honesti, quem perfecte quidem mens divina intuetur, suo autem modo etiam humana ratio exhibet[1]; si bonum et malum sumitur simul sub conceptu perfecte *liciti et illiciti,* norma est *divina voluntas illum ordinem recti, quem ratio intuetur, approbans eumque servare praecipiens.*

Toto igitur coelo aberrant, qui essentiam diversae moralitatis, seu discrimen inter bonum et malum collocant

1. in sola libertate, vel in hominis voluntate; aut 2. in lege humana; aut 3. in majore vi et potestate; aut 4. in opinione publica; aut 5. in majore utilitate, vel jucunditate; aut 6. in ordine justitiae.

Omnes enim illi pervertunt *finem* hominis *ultimum,* a quo tandem *omnis* rationalis finis ideoque ordo recti pendet. Loco Dei omnes illi ipsum hominem sive privatum, sive in societate collectum pro suprema norma statuunt eumque constituunt autonomum: quare periculosissime errant, nec possunt nisi vitio logico impiissimam hominis humanaeve societatis apotheosin declinare.

§ 2.

De fontibus moralitatis.

28 Conceptu moralitatis in genere constituto, videndum est, undenam tota actionis moralitas, sive in bonam sive in malam partem,

[1] Cf. hac de re, quae circa idem disserit V. Frins in libellis period. Oeni pontanis an. 1886 p. 577 sq. et fasc. an. 1887 subseq.

pendeat, aliis verbis, quae in actione secundum moralitatem dijudicanda attendi debeant, ut rectum de ea feratur judicium: quos „fontes moralitatis“ vocant.

In dijudicanda moralitate videre debemus, unde diversa evadat voluntatis libera tendentia; siquidem quam late patet libera voluntatis tendentia, tam late patet possibilitas ordinis recti conservati aut laesi, meritum laudis aut vituperii, verbo: ordo moralitatis.

Diverse autem voluntatis tendentia aestimatur ex objecto in quod, ex circumstantiis sub quibus, ex fine ob quem tendit: hinc:

I. Moralitas actus ex triplici fonte oritur, scilicet objecto, circumstantiis, fine.

1. Moralitas pendet *ab objecto actûs,* in quod voluntas tendit, seu quod assumit. V. S. Th. I. II. q. 18 a. 2, q. 19. a. 1 et 2, S. Alph. (ante) 1. 2 n. XXXVII. (alias l. 5.)

Objectum hîc ipsa actio est, plerumque propria, in abstracto considerata, ut: ambulare, scribere, Deum colere, parentes honorare etc., quae omnia a voluntate ut objectum assumuntur, priusquam exsecutioni dantur seu externe exercentur. — At objectum voluntarii actûs etiam aliena actio esse potest, aut actio *propria praeterita in concreto,* quatenus voluntas hanc actionem in concreto pro objecto gaudii, complacentiae etc. assumit.

Posse autem objectum *ex se ipso* etiam in abstracto sumptum certam moralitatis speciem habere, evidens est. Sunt enim certa quaedam objecta non solum indifferentia, sed etiam *ex se,* i. e. suapte natura et proprietate, vel bona vel mala, cum recti ordine atque ultimo fine aut conformitatem aut difformitatem continentia. Indifferens v. g. est ambulare, scribere; in se bonum amare Deum, in se malum blasphemare.

Porro quae sunt in se mala, possunt esse *absolute mala,* ita ut nunquam bona aut indifferentia evadere possint, ut e. g. blasphemare; vel mala tantum *propter defectum juris* in agente, v. g. auferre bonum alienum, quod accedente legitima voluntate domini a malitia immune fit;

vel mala *propter periculum,* quod actio natura sua secum fert, v. g. lectio rerum inhonestarum; quodsi ex hoc solo est malitia, ea, propter gravem causam et periculo aptis praesidiis excluso, abesse potest: quod tamen non sic intellige, quasi in omnibus locum habeat.

2. Moralitas pendet *ex circumstantiis actionis.* S. Thom. ib. a. 3, 29
a. 10 et 11. Quod ita intelligitur, ut circumstantiae novam rationem boni et mali *inducere possint,* non quasi semper inducant.

Circumstantiae autem, quae considerandae sunt, exhibentur hoc versiculo: *„Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando“,* seu circumstantiae *personae agentis, objecti, loci, medii, finis, modi, temporis.*

Posse autem tales circumstantias aliquando ad moralitatem actûs modificandam, mutandam, augendam conferre, exemplis melius declaratur.

E. g. ‚reum punire‘ in homine privato generatim malum est, in homine officio publico fungente potest esse bonum, imo praeceptum.

‚Denarium auferre' malum est, sed communiter veniale; at objectum augere et aliquot libras aureas auferre, mortaliter malum est.

‚Comedere et ludere' ex se actio indifferens est: at haec in loco sacro facere, propter irreverentiam malum est; item in odium fidei eadem jubenti obtemperare, est grave peccatum.

‚Mentiri' ex se peccatum quidem, sed veniale est; at juramento uti ad mendacium confirmandum, peccatum mortale est; aut eo fine mentiri, ut alter grave damnum ferat, item mortale peccatum est.

‚Bibere' actio ex se indifferens est; immoderate et indecore fauces implere, malum est.

‚Ludos publicos exhibere', ex se est indifferens; id die Parasceves a Christiano fieri, malum est.

Quum igitur objectiva moralitas actionis a variis adjunctis dependere possit, etiam voluntas, quae se determinat ad actionem talem ponendam, eam contrahit bonitatem aut malitiam moralem, quam ratio illis circumstantiis contineri animadverterat et quam consequenter voluntas aliquo modo amplexa est. — Itaque circumstantiae complent moralitatem ex objecto desumendam atque ad eam quodammodo pertinent: siquidem ipsum objectum actûs afficiunt et complent.

30 3. Moralitas pendet ab actionis *fine*. S. Thom. l. c. art. 4—7, q. 19 a. 2 ad 1; S. Alph. l. c. n. XVIII.

Finis autem alius est *operis* seu finis *internus*, alius *operantis* seu *externus* (i. e. ad quem opus extrinsecus dirigitur). Finis operis seu ipsi operi insitus non potest a voluntate agentis omnino excludi, si modo advertitur et scitur operis natura, ideoque semper aliquo saltem modo etiam finis operantis est. V. g. artifex horologium conficiens finem horologii, seu operis, qui est indicare horas, etiam vult. Verum artifex potest alium finem, sc. ut artis suae exercitio victum quaerat, ut divinae voluntati laborando satisfaciat etc., sibi proponere.

Porro quum finis sit *primum* in intentione, et ab eo, quod pro fine vult, quisque *transeat* ad volenda media, evidens est, actionis cujuslibet moralitatem a fine quam maxime pendere, eumque esse fontem moralitatis circumstantiis principaliorem. Finis vero concomitans, vel finis ab altero, v. g. jubente, actioni adnexus, circumstantiis adnumeratur, sicut exempla supra data declarant.

31 II. Igitur ut actio aliqua sit moraliter *bona*, voluntatis tendentia tota debet esse bona seu a rectitudinis norma non discedere, tum quoad objectum, tum quoad finem, tum quoad circumstantias, vel: debent aut haec tria omnia esse bona, aut debet, reliquis in se *indifferentibus*, aliqua saltem bona intentio adesse. — Ut vero actio *mala* sit, sufficit malitia seu discessus a rectitudinis regula in uno horum trium exsistens; eo ipso enim voluntas, quod *aliquam* deordinationem amplectitur, a recti ordine devians male agit, secundum axioma: „Bonum ex *integra* causa, malum ex *quovis* defectu."

Corollaria. 1. Qui ad malum finem objectum in se bonum vel indifferens adhibet, contrahit solam malitiam finis (nisi ratione objecti sic usurpati nova circumstantia mala irreverentiae, sacrilegii etc. accedit).

2. Qui vero ad malum finem adhibet medium seu objectum, quod jam in se distinctam malitiam habet, utramque et medii et finis malitiam contrahit: v. g. qui ad se inebriandum a debitore pecuniam sumit, solius ebrietatis malitiam contrahit; qui vero ad eundem finem pecuniam furto aufert, in hoc actu et furti et ebrietatis malitiae reus est.

3. Qui opus in se bonum ad alterum finem bonum dirigit, utramque bonitatem moralem et operis et finis sibi comparat, modo in utramque voluntas tendat; v. g. qui rem sibi convenientem sibi subtrahit, ut pauperi succurrat, et abnegationis et misericordiae laudem habet.

4. Qui intentione bona opus in se indifferens perficit, saltem bonitatem intentionis seu finis suam facit: similiter qui perficiens opus in se bonum in hac operis bonitate volenda sistit, hanc objecti bonitatem moralem sibi conciliat.

5. Plus tamen requiritur, ut agens contrahat bonitatem objectivam operis sive circumstantiarum, quam ut contrahat eorum malitiam. Ad contrahendam malitiam sufficit praevisio mali, etsi in se non intenti, nisi forte propter alias rationes illud malum permitti possit; ad bonitatem contrahendam requiritur, ut bonum praevisum vere etiam *intendatur*. S. Thom. l. c. q. 19 a. 7 ad 3; Bill. l. c. diss. 4 a. 3 § 4.

Uberior explicatio axiomatis: „Bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu.“ 32

Dubium aliquod concipi potest, num ex quavis circumstantiae et finis malitia, quae ad actionem in se bonam accedat, actio ita corrumpatur, ut nihil bonitatis ab agente contrahatur, sed actio in concreto simpliciter mala dici debeat. Cf. Bill. l. c. art. 4 § 2, S. Thom. *de malo* q. 2 a. 4 ad 2, Lugo *de poenit.* d. 15 n. 208 sqq., Suar. *de act. hum.* tr. 3 d. 8 s. 1.

Ad quod dubium respondeo sequentibus regulis mox declarandis.

Reg. 1. Intentio seu finis graviter malus semper actionem totaliter corrumpit atque malam reddit.

Reg. 2. Intentio seu finis leviter malus, si totalis finis est, similiter reddit actionem simpliciter malam, quamquam venialiter tantum.

Reg. 3. Intentio seu finis leviter malus alteri fini bono solum concomitans, aut ea intentio, quae potius motivum impellens quam movens est, non corrumpit totaliter actionis bonitatem, sed substantialem bonitatem, quae adest, relinquit. V. S. Thom. l. c., Lugo l. c., qui id ex aliorum scriptorum, ut Cajet., Perez etc. sententia confirmat. Elbel l. c. n. 79, Müller l. 1 § 98, II etc.

Reg. 4. Circumstantia etiam alia quaelibet graviter mala, practice loquendo, omnem bonitatem actionis destruit: circumstantia autem leviter mala, saltem si extrinsecus accidit, non item.

Nimirum nota ad reg. 1. Qui intentionem seu finem graviter malum habet, totaliter recedit a Deo, qui est suprema regula morum; quare etsi videatur eodem tempore aliquam honestatem intendere, hanc non *ut* veram honestatem amplectitur, sed sub ratione mali finis. 33

Summum ille homo pro aliquo momento in objectiva bonitate medii sibi complacere potest, suspendendo actualem mali finis prosecutionem; sed haec est inefficax quaedam velleitas, quae prohibere nequit, quominus tota actio, qua tandem malum finem prosequitur, denominari debeat mala; neque haec velleitas agentem quidquam juvat apud Deum, cui se inimicum reddit, merentem nullo modo, nisi distinctim a prosecutione mali finis sese ad intentionem boni operis convertat. — Exemplum habes in eo, qui misero alicui subvenit, ut eum sibi devinciat adjutorem homicidii patrandi.

Similiter, qui e contrario bonum finem vult per medium malum, v. g. furto sublevare pauperem, non desinit agere male: nam non quaevis boni finis intentio vel prosecutio bona est, sed ea tantum, quae fit recte seu bene. Walsh l. c. n. 521 et 527.

34 Ad reg. 2. Qui finem leviter malum intendit *eumque solum*, etsi actionem objective bonam pro medio assumit, hac objectiva bonitate nullatenus movetur: quare impossibile est, ut agens subjective bene agat ullo modo. Nam ut actio subjective bona sit, illud bonum, quod inest, non solum ut effectus utcunque ab homine procedere debet, sed etiam ut *objectum volitum*. At, uti sumpsimus, tota volendi ratio finis malus est. — Paucis: qui ita agit, honestatem objectivam aut nullatenus vult, aut vult eam materialiter, non formaliter. V. g. si cui eleemosynam das hoc unico fine, ut eum inducas ad officiosum mendacium, agis simpliciter male, quum tota ratio volendi materialiter levamen pauperis sit desiderium mendacii.

Ad reg. 3. Si concomitanter tantum habetur finis leviter malus, fieri potest, ut exsistat simul tendentia voluntatis in bonitatem moralem alterius finis, sive est alius finis externus, maxime si praedominans est, sive ipsa bonitas actionis in se, ex objecto sumpta. Imo quum tendentia venialiter mala voluntatem non avertat simpliciter ab ultimo fine, cum tali tendentia actus vere bonus et coram Deo meritorius consistere potest. E. g. si quis misericordia motus pauperi vult succurrere, et simul occurrente cogitatione vanae gloriae, etiam ab ea movetur ad eleemosynam dandam: necesse non est, intentionem misericordiae relinqui, quod nisi fit, eleemosyna manet ut opus bonum volitum et voluntarium, quamquam propter vanam gloriam libere assumptam et intentam bonitas multum diminuitur, minus intensa et minus coram Deo meritoria efficitur.

Aliud exemplum habes, si quis primo fine venialiter malo determinatur ad opus in se bonum, v. g. vana gloria, et simul determinatur bonitate rei objectiva, aut — quod frequentius occurrit et melius servat bonitatem actionis — vana gloria impulsum dat, ut homo sese accingat ad opus bonum; quando autem exsecutio sequitur, etsi impulsum priorem non exuat, tamen ultima determinatio voluntatis sumitur ab ipsa rei exsequendae objectiva bonitate: quod si fit, substantialis bonitas, quamquam multum diminuta et debilitata, in actione remanet. Fac, puellam vanitate ductam proponere sibi sacramenta frequentare. Haec intentio utique moraliter mala est: imo si haec sola esset, eaque sola maneret in suscipiendis sacramentis, confessio evaderet sacrilega. At hoc vix unquam fit, imo plane impossibile est in ea puella, quae circa aliquod peccatum, saltem si gravius est, verum dolorem elicit. Nam qui elicit dolorem de peccatis commissis, non potest non intendere finem intrinsecus honestum. Imo ejusmodi vanae gloriae intentio antea concepta generatim. non jam *est* in operis exsecutione finis movens, sed *fuit* ratio concipiendi propositi, in exsecutione movet finis

longe alius. Multo minus actio corrumpitur, si appetentia vanae gloriae secundarie tantum accedit.

Ad reg. 4. De circumstantia graviter mala practice idem fere dicen- 35
dum est, quod de fine graviter malo. Saltem tendentiâ in concreto homo sese a Deo totaliter avertit: et si quem affectum bonum simul habet, hic in considerationem vix venit, quum sit mera inermis velleitas, quae voluntatem efficaciter non retineat in ordine recti.

De circumstantia leviter mala dici debet, quod de fine *concomitante;* saltem si est circumstantia externa. Concomitanter voluntas illius malitiam amplectitur, neque vero magis quam concomitanter.

Dixi, saltem si est circumstantia externa: nam circumstantiae aliae sunt internae, quae cum *ipso actu* identificantur, ut ejus intensitas et duratio, aut eae, quae cum *objecto actûs* quoad moralitatem identificantur ipsiusque objecti ultima determinatio sunt: e. g. actio eleemosynae dandae contra Superioris voluntatem per hanc circumstantiam, quod sit a Superiore prohibita, sic determinatur, ut tota actio sit mala, etsi venialiter tantum, quando prohibitio sub levi exsistit.

III. Actus externus per se moralitatem, utpote quae a voluntate 36
pendeat, non auget: per accidens tamen plerumque auget sive in bonam sive in malam partem. S. Thom. in 2 dist. 40 q. 1 a. 3, Bill. *de act. hum.* d. 4 art. 8, Reuter n. 49—51, S. Alph. n. 40, contra Scotum ejusque scholam.

Nimirum si voluntas efficaciter aliquid vult, et ex se imperat, omne id factum est, quod est in hominis libera voluntate; at secundum hoc moralitas tandem demetiri debet, sive aliunde objicitur impedimentum, quominus exsecutio sequatur, sive non.

Verum in externa exsecutione non raro voluntas ipsa ejusve actus intensior fit, diuturnius exercetur, majore vi contra difficultates agit: quod si consideramus, dicere cogimur, plerumque propter externum actum fieri, ut actus *internus* fiat melior, si de bonis actibus sermo est, pejor, si de malis, atque ita moralitatem multum augeri. Adde bonum exemplum aliosque effectus bonos, aut scandalum atque pravos effectus. Dein, qui quum agere possit, non agit, certe non habet eundem actum internum; habet enim externi objecti velleitatem, non voluntatem efficacem: at ceteris paribus, velleitatem a voluntate efficaci longe superari, manifestum est.

Cur autem in peccatis confitendis actus externus semper necessario declarari debeat, suo loco ostendetur. Cf. vol. II n. 309.

§ 3.

De indifferentia actuum humanorum.

Proponitur quaestio multum in controversiam vocata, num esse pos- 37
sint actus humani *indifferentes,* h. e. tum bonitatis tum malitiae moralis expertes. Cujus rei necessariam doctrinam breviter constituere cogimur.

I. Actus *specie* aut *genere* suo indifferentes esse posse, i. e. neque bonos neque malos seu nec excludentes necdum includentes rectitudinem rationalis ordinis, communi suffragio theologi docent: etsi Scotus videri possit dissentire.

Idque paulum consideranti facile patebit; nam si dicis: scribere, ambulare etc., neque malae neque bonae actionis conceptum habes, sed indifferentis, quae accedente fine vel circumstantiis aut bona, aut mala evadere potest. Nec ex circumstantiis semper, seu a quibuslibet circumstantiis actum desinere indifferentem esse, eodem modo patet.

Aliud autem est, si omnes circumstantiae cum fine agentis conjunguntur, seu si quaeritur, num actus in individuo, seu in agente, vel ut alii dicunt, actus in concreto considerati indifferentes manere possint.

38 II. Actus in individuo spectatos indifferentes aliquando manere posse, *idque per se,* ita ut neque bonitatem neque malitiam moralem habeant, non pauci iique gravissimi theologi docent: nimirum 1. de actibus, qui dirigantur ad *commodam* naturae sustentationem in eaque sistant; 2. de actu omissionis voluntariae seu nolitionis majoris perfectionis.

Ita praeter Scotum cum schola sua in 2. dist. 41 (v. etiam Sporer *theol. decal.* p. 1. cap. 3 n. 31, Elbel tom. 1. n. 86; etiam S. Bonav. in 2. dist. 41 a. 1 q. 3), Vasquez in I. II. disp. 52 cap. 4, Abelly *Medulla* p. 2 tr. 2 cap. 1 sect. 4, Reuter, Viva, nostro tempore Walsh l. c. n. 588 sqq.: qui proba*bilius* putant esse actus indifferentes; Platel., Becan., qui probabilius quidem dicunt illos actus esse malos, *probabile* tamen, esse indifferentes (v. loc. infra cit.).

III. Posse practice et *per accidens* exsistere actus in individuo vere indifferentes, multi ex citatis theologis *pro indubitato* habent: nimirum si quis ex probabilitate auctoritatis, quam adesse negari nequit, conscientiam sibi efformans actus supra notatos ponat, eum vere *indifferenter* agere. Ita Vasquez l. c., Reuter part. 1 n. 55, Platel. *de act. h.* n. 112 (qui suadet hanc doctrinam practice, ut peccata multa vitentur).

Nihilominus alii hoc ipsum negant, ut Wirceburg. theol. *de act. hum.* cap. 3. art. II (n. 158 in fine), neque — ut patebit postea — periculum peccandi in contraria opinione tam magnum est: nam non raro, quod a doctrinae hucusque traditae patronis pro probabiliter malo habetur, ab aliis pro *bono* aestimatur.

Relinquo autem quaestionem de indifferentia quoad *supernaturalem bonitatem* et *supernaturale meritum:* imo in ea sententia prorsus sum, esse posse actus, qui neque mali neque ullo modo supernaturaliter boni vel meritorii sint. Sed

39 IV. Non videtur fieri posse, ut actus humanus in individuo neque ullam malitiam, neque ullam bonitatem moralem saltem naturalis ordinis habeat. Ita S. Thom. I. II. q. 18 a. 9, *de malo* q. 2. a. 5 cum tota ejus schola et permultis theologis, ut videre est apud quoslibet ejus commentatores in l. c., ut apud Sylvium, Suar., Bill. insuper S. Alph. l. 2 n. XLIV, E. Müller tom. 1 § 97, Simar *Moraltheol.* § 56, Bouquillon n. 371, Pruner *Moraltheol.* 1. Theil 2. Hauptst. § 2. NB. Loquimur autem de solis actibus *deliberatis.*

Ratio positiva: Voluntas deliberate agens aut intendit bonum rationi consentaneum ut tale est, aut non intendit — tertium enim non datur. Atqui si intendit, actus moraliter bonus est, si non intendit, moraliter malus. Ergo nunquam indifferens.

Prob. min. quoad secundam partem; nam prior pars a nullo negatur. Nimirum si non intenditur a voluntate bonum rationale, intenditur bonum delectabile solum propter se: impossibile est enim, ut voluntas in ullam rem feratur nisi sub ratione boni; sub ratione rei indifferentis moveri voluntas nequit. At bonum aut est rationale seu honestum, aut utile, aut delectabile; utile autem semper refertur ad aliud, seu iterum ad aliquid honestum, aut ad aliquid delectabile; ergo qui non appetit bonum honestum, bonum delectabile tantum appetit. Verum propter delectabile bonum, sistendo prorsus in illo, agere, est malum, quia ratio docet illud esse propter alium finem.

NB. Aliud tamen esse agere *cum* delectatione, aliud *propter* delectationem tantum, jam supra dictum est. Neque illum, qui solam delectationem actu cogitet, propter eam solam necesse est agere, quum implicite et virtualiter ipsum finem operis possit intendere: quod ille facere censetur, qui habitualiter recte agit nec finem operis internum, e. g. in edendo, positive excludit.

Ratio negativa sumitur ex solutione eorum, quae pro altera 40
opinione afferuntur:

Dicunt enim, ut Vasq. l. c.: 1. Esse actus indifferentes in specie, in confesso est apud omnes; atqui omnis species debet sub se continere aliquod individuum; ergo etiam aliqua actio individua seu concreta debet esse indifferens. — Resp. Transm. maj., *distinguo* min. Omnis species debet sub se continere aliquod individuum, ita ut nulla nota individualis accedat, *nego;* ita ut circumstantia individuans accedat, *subd.* eaque talis, quae relinquat indifferentiam moralem intactam, *nego* (id enim est, quod quaeritur); quae ex statu indifferentiae objectum voluntatis concretum transferat, *conc.*

2. Sunt actiones, quas sive malas sive bonas esse dicere, ridiculum est, ut fricare barbam et similia; ergo sunt etiam in individuo indifferentes. Probatur antec., nam si malae sunt, materia sunt confessionis; si bonae, materia sufficiens meriti et voti: quod nemo dixerit.

Resp. Nego *antec.,* siquidem de ejusmodi actionibus vere deliberatis loquamur — quae ceteroquin consueverunt fieri potius indeliberate —. Nam non sunt bonae aut malae ex se, sed ex circumstantiis: quapropter *in se* neque sunt materia confessionis, neque voti (praeterquam quod votum non emittatur nisi de bono *meliori,* ut postea latius explicabitur). Ridiculum est etiam in confessione dicere: ‚scripsi', aut ‚bibi', minime autem ridiculum dicere ‚scripsi contra fidem', ‚bibi ad excessum usque'. Porro, si velis in allato exemplo consistere, dico, *inopportune* ejusmodi res facere, pertinere ad laesionem decoris, quae quandam, etsi levissimam, malitiam seu discrepantiam a dictamine rectae rationis contineat, neque ridiculum esse, sanctissimos homines, qui levissimam maculam moralem fugiant, se de quocunque incondito motu corporis voluntario et de qualibet negligentia externi decoris accusare in confessione, satis superque autem sufficere, ut

id fiat ipsa hac decoris laesione generatim nominata. At si levissimae illae actiones ita fiunt, ut ad modestum corporis cultum pertineant: in individuo bonae sunt, et licet non statim meritoriae exsistant, nihil tamen impedit, quominus meritoriae esse possint. Quod tandem accedente supernaturali intentione fieri posse et fieri, a nullo theologo, neque ab adversariis, negatur, sicut etiam nemo negaverit, ipsum Christum Dominum levissimo motu corporis et actionibus minimis ad corporis curam pertinentibus vere infinite meruisse.

3. Nisi admittitur, esse actiones in individuo indifferentes, aufertur discrimen inter res, quae sunt de consilio tantum, et quae sunt de praecepto. Nam positive nolle rem perfectiorem, quae est de consilio, certe non est bonum sive meritorium; atqui si inter bonum et malum non datur indifferens, ille, qui rejicit actionis perfectioris exercitium, quando melius est illud facere, peccat; quod nihil aliud est, nisi contradictorium hoc statuere, rem perfectiorem, quae sit de consilio tantum, esse de praecepto.

Resp. Actum nolitionis — si tandem res ad id deducitur — desumere suam moralitatem tum ex objecto, quod voluntas fugit, tum potissimum ex objecto, propter cujus positivam appetitionem alterum fugit. Nolle opus perfectionis, quia bonum est, nude qua tale, nulla voluntas potest: nolle autem illud, quia delector in rejiciendo bono honesto, perversissimae voluntatis est.

Igitur opus majoris perfectionis communiter sic rejicitur, ut fugiant homines laborem, incommodum etc., aut quia volunt sibi servare libertatem. Labores autem et incommoda majora fugere reducitur ad eum actum, quo voluntas positive vult et prosequitur contrarium bonum: quae prosecutio, si manet intra limites modestiae et temperatae curae bonorum corporis, non mala, sed bona est, maxime si accedit, quod homo viribus suis non ita fidit: attamen adjunctam habet imperfectionem. Si vero limites temperatae curae excedit, mala aliquo modo evadit: inde tamen non fit, ut nolitio perfectioris boni mala sit, sed causa et radix illius nolitionis est mala; potest nihilominus *malitiam* moralem omnem homo evadere, si nolens quidem perfectius opus, tamen aliud eligit, ad quod putat vires suas commodius et plenius sufficere. Simile quid dico, si quis propterea opus perfectius non vult, quia sibi vult servare libertatem: quod si intelligit, se velle evadere conscientiam nimis strictam atque periculum, quod fortasse subiturus sit in exsequendo proposito opere, haec intentio non mala, quinimo bona est; posset tamen fortasse homo nihilominus haec cavere et simul perfectius agere. Si quis vero intelligit, se velle absque ratione pro solo libitu et sensuali inclinatione de actibus suis disponere, hoc utique moraliter malum est. — Ceterum deficere a majori perfectione saepissime non fit positivo nolitionis actu; sed bonum aliquod inferius prosequendo homo relinquit bonum majus. Verum etsi damus, adesse talem nolitionis actum, argumentatio nostra persistit.

Posse actum illum, quo homo cum prosecutione inferioris boni simul omittit majus bonum, esse bonum, non malum, satis colliges ex S. Paul. I Cor. 7, 25—40. „Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, *bene* facit, et qui non jungit, *melius* facit"; vel: „cui vult, nubat . . . beatior autem erit, si sic permanserit". In qualibet autem majoris boni derelictione, simul adesse alterius boni prosecutionem, negari nequit: prout igitur hoc alterum bonum rationale et honestum est, aut non est, homo aut bene agit, aut male, indifferenter nunquam.

Quare quod Vasquez aliique ad suam doctrinam confirmandam addunt: alioqui quemlibet per actus nolendi perfectiora mereri posse, quod sit absurdum, facile rejicitur. Nam absurdum est, *per* nolitionem boni melioris, formaliter ut talem, nos mereri; verum hoc ex nostra doctrina non sequitur: sequitur autem, *cum* nolitione melioris boni posse nos positive aliquod bonum honestum prosequi, et *sic* mereri; quod tantum abest, ut absurdum sit, ut ex fidei doctrina plenissime colligatur.

Num autem revera toties mereamur, quoties prosecutio voluntatis bona et rationalis sit, prorsus alia quaestio est: ad quam, si verum meritum formale intelligis, puto negative respondendum esse, quum meritum nostrum solis supernaturalibus actibus respondeat, multae autem actiones circa bona rationalia infimi ordinis saepe naturalem bonitatem non videantur excedere.

Tractatus II.

De Regula actuum humanorum.

Sectio I.

De regula proxima seu de Conscientia.

Confer S. Thom. I. II. q. 19; S. Alph. l. 1 n. 1—89; Laym. l. 1 tr. 1; Lacroix l. 1 n. 1—560; Stolz *tribun. poenit.* l. 1 p. 5; Reut. *theol. m.* p. 1 n. 59 sqq. et *Neoconf.* n. 255 sqq.; Elbel p. 1 (praelim.) n. 113—235; Sporer *theol. decal.* p. 1 cap. 1; Bouquillon. l. c. n. 247 sqq.

Caput I.

Notio et divisio conscientiae.

De moralitate actuum humanorum in genere agentes diximus, 41
eam seu potius ejus discrimen specificum bonitatis et malitiae moralis in diversa habitudine convenientiae aut disconvenientiae cum norma rectitudinis esse collocandam. Quae norma partim est objectiva, partim subjectiva. Objectiva norma formaliter consistit in omni lege a legitimo Superiore lata; ut hanc normam perfectam habeas, ultimatim poni debet in divina ratione et voluntate, quae approbat vel jubet, aut improbat et vetat, h. e. in lege aeterna. Haec objectiva norma *remota* dicitur et est, siquidem ut lex nondum concipitur proxime cum homine conjuncta; neque vero norma immediata actionum esse potest, nisi in ipso agente exsistit. Percipi igitur ab homine debet et subjectiva seu *proxima* fieri: id quod fit primo per synteresin, practice per *conscientiam*, quae legem ad singulos casus applicat.

De conscientia igitur ut proxima moralitatis norma prius agemus, postea acturi de legibus, quas illa manifestat.

Definitio et divisio. I. Lato sensu conscientia dici potest ratio practica dijudicans ipsius hominis actus proprios.

II. Distinguitur autem conscientia antecedens et conscientia consequens. Porro sola *antecedens* conscientia norma moralitatis esse potest. Quare de ea etiam potissimum agimus, eamque semper intelligimus voce conscientiae, nisi contrarium notatur.

Antecedens conscientia est dictamen rationis, quod, judicans ante actionem de ejus honestate, hominem ad actionem ut bonam vel etiam praeceptam impellit, aut ab ea ut mala et prohibita retrahit.

Munus igitur conscientiae antecedentis est instigare et ligare. Ligat, quando pronuntiat aliquid praeceptum aut vetitum esse, atque hoc omittendum, illud faciendum: instigat ad bona, etsi non praecepta, tamen convenientia.

Consequens conscientia, quamquam etiam de sola recordatione propriorum gestorum dicitur — sic testis munus quodammodo exercet: proprie tamen dicitur de judicio rationis, quod hominem propter actionem aut recte factam laudat vel excusat, aut male factam reprehendit et accusat. Cf. S. Thom. I. q. 79 art. 13.

III. Distinguitur conscientia *vera* vel *recta,* et *erronea* vel *falsa,* prout rationis dictamen cum rerum veritate concordat, aut ab ea recedit. Potissimum haec distinctio de antecedenti conscientia valet.

IV. Dicitur conscientia aut *certa,* aut *dubia,* ex eo quod aut sine formidine judicium ultimum de honestate actionis fert, aut suspensa manet, sitne actio licita an illicita, vel saltem de ejus illiceitate formidat. Haec quoque distinctio de conscientia antecedenti praecipue valet.

V. Distinguitur conscientia *tenera, scrupulosa, laxa* maxime ex habituali hominis statu in rebus practicis judicandi: *tenera* minimos etiam defectus vivide apprehendit, *scrupulosa* inanibus rationibus inhonestatem, ultra quam par est et ubi revera non est, in actionibus apprehendit, *laxa* contra rei veritatem facilius ad judicandum aliquid licitum esse inclinat.

De quibus mox fusius dicturi sumus.

42 Ad I. A conscientia distinguitur synteresis, quae circa generalia principia moralia versatur; quum conscientia versetur in singularibus actionibus, et in ultima conclusione practica, ad quam synteresis generale principium subministrat.

Ad II. Non posse hominem ullum evolutae rationis sine ulla conscientia, seu sine ullo judicio de bono et malo, de licito et illicito esse, ipsa rationalis natura probat, et experientia ostendit. Notio enim discriminis inter bonum et malum prorsus congenita est cum ratione, i. e. inter primarias est ideas, quas homo sponte efformat; neque homo ita se suumque judicium depravare potest, ut in omnibus singularibus actionibus sit perversum.

Imo in hoc ipso rationis dictamine, quod homo aliquando saltem fert, et quo pungitur, habetur germen quoddam, quod in homine ratione utente sponte sua efflorescit in recognitionem Dei sub notione supremi alicujus malorum vindicis et bonorum remuneratoris, atque supremi legislatoris: quam notionem homo culpa sua obnubilare potest, radicitus evellere non

potest. Ex ipsa igitur conscientia quivis homo evolutae rationis aut desumit argumentum, quo cognoscat et agnoscat re ipsa Dei exsistentiam, aut ipse suam ignorantiam Dei culpabilem esse demonstrat. Cf. quae infra dicturi sumus de lege naturali.

Ad III. Recte etiam conscientiam *veram* sic distinguunt, ut alia sit conscientia *materialiter et formaliter* vera, alia *materialiter tantum*, alia *formaliter tantum*. Prior est, quae objectivam veritatem ex praemissis veris legitime deductam exhibet; secunda, quae ex praemissis non veris per accidens in conclusione objectivam veritatem attingit; tertia, quae objectivam veritatem non attingit, at propter errorem in praemissis, ita ut legitime tamen ex praemissis concludat.

Rectam dein vocant eam, quae ex praemissis sive objective veris sive invincibiliter erroneis *legitime* concludit; *falsam*, quae *illegitime* concludit; *erroneam*, quae *cum objectiva veritate non* cohaeret: ita ut recta opponatur falsae, simpliciter vera erroneae conscientiae. — Alii tamen promiscue dicunt conscientiam veram et rectam, erroneam et falsam.

Caput II.

De conscientiae qualitatibus et vitiis.

Articulus I.

De conscientia recta et erronea.

I. Conscientia, quae est vera et recta, adeoque simpliciter vera, 43
est regula agendi per se, quam sequi tenemur in iis, quae praecipit et vetat; et quam sequi licet in omnibus, quae licita declarat. — Hoc ex se evidens est et ex ipso conceptu conscientiae constat.

II. Conscientia erronea non potest esse regula agendi, nisi *per accidens;* et re verâ regula evadit, si est *invincibiliter* (sine formidine) erronea: hanc tenemur sequi praecipientem, permittentem sequimur sine culpa. Cf. Billuart (in Summ. S. Th.) *de act. hum.* diss. 5 art. 2.

III. Conscientia *vincibiliter* erronea, quae nequit esse sine ulla formidine vel dubitatione, nunquam est agendi regula; sed eam sive permittentem sequi sive praecipientem non sequi, pecatum est: imo etiam praecipientem sequi peccatum esse potest, si videlicet simul periculum adest aliud praeceptum laedendi. Cf. Bill. ib.

Explicatio. Ad II. 1. De invincibili aut vincibili errore conscientiae re- 44
cole ea, quae supra de ignorantia invincibili et vincibili dicta sunt n. 16 et 17.

Quare *invincibiliter* erronea manet conscientia, nisi praecessit advertentia ad obligationem melius inquirendi. Imo nisi plena advertentia de obligatione gravi, in confuso saltem, adfuit, non ita est vincibiliter erronea, ut grave peccatum pariat. Cf. Lacroix lib. 1 n. 42 et 77, Theol. Wirc. *de act. hum.* n. 85, Reuter p. 1 n. 73.

2. Sin autem dicimus, conscientiam invincibiliter erroneam nos sequi debere aut eam a peecato *plene* excusare, intelligimus utique eam, quam *nulla* advertentia obligationis melius inquirendi praecesserit.

Veram autem esse hanc regulam, ex hoc ipso sequitur, quod sola conscientia esse possit proxima regula morum. Ergo, etsi erro, si plane nesciens

erro, peccatum non contraho, quum nihil sit volitum, nisi praecognitum; et e contrario si putans me debere aliquid facere, id non facio, etsi hoc judicio erro, peccatum contraho, quia consentio in oppositionem actionis meae cum lege et cum Dei voluntate.

Ceterum S. Script. id etiam docet, quum dicat: „Omne quod non est ex fide, peccatum est." Rom. 15, 23 (i. e. quod non est *ex certa persuasione recti).*

45 Ad III. 1. In casu conscientiae vincibiliter erroneae, quae, ut dixi, non est sine ulla formidine seu dubitatione, agi debet, sicut infra dicetur in conscientia dubia; videlicet inquisitione veritatis error deponi debet, maxime si utrimque est peccandi periculum, aut, si hoc non est ita neque placet inquirere, id quod securius est, eligi debet.

2. Fieri autem potest, ut conscientia prius vincibiliter erronea, actu nunc sit erronea invincibiliter, nimirum si actu nunc nullo modo occurrit suspicio de obligatione melius inquirendi, quamquam antea occurrerat. Quod si obtinet, actio ex tali conscientia orta, formaliter peccaminosa in se non est, attamen est peccaminosa formaliter in causa, sc. in errore voluntarie antea non excusso, in quo futurae actiones, adeoque etiam praesens, de qua agitur, aliquo modo in confuso praevisae sunt. Cf. Reuter l. c. et Lacroix l. 1 n. 755 et 758.

3. Ut autem confessarius discernat conscientiam invincibiliter et vincibiliter erroneam, imprimis interrogandus est poenitens 1. num de liceitate actionis saltem dubitaverit, 2. num conscientia ipsi dixerit, interrogandum esse alterum. Si utrumque negatur, recte sumimus, errorem fuisse invincibilem nec actionem peccaminosam. Si alterutrum affirmatur, error vincibilis et actio *culpabilis* fuit; eaque mortaliter mala, si poenitens 1) *obligationem* interrogandi *formaliter ut gravem* apprehendit, aut 2) *rem,* de qua agebatur, ut *rem magni momenti* consideravit, nisi forte in posteriore suppositione dubium de liceitate tam parvum erat, ut illud tamquam leve putaverit negligi posse.

46 **Corollaria.** 1. Qui igitur invincibiliter putat, mendacio vitam innocentis servandam esse, potius quam ejus caedem permittendam, ad mendacium dicendum obligatur, ita ut mentiendo non peccet, peccet non mentiendo.

2. Qui putat hunc jejunii diem esse, aut jejunare debet aut melius inquirere: nisi forte alio principio dubium deponere potest.

3. Qui *temere* putat, se pejerare posse, ut filium a caede liberet, advertens se ex leviore causa ita arbitrari, si tempus est, omnino errorem inquisitione corrigere debet: alioqui sive pejerando, sive non pejerando peccat, — At si in perplexitate versatur, nesciens quid eligendum sit, nec facultas adest dubium solvendi, vide seq. artic., quid faciendum sit.

Articulus II.

De conscientia certa et dubia.

47 De conscientia vincibiliter erronea loquentes jam aliquatenus tetigimus conscientiam dubiam; nam eo ipso quod obligatio melius inquirendi cernitur, judicium de liceitate actionis aliquo modo dubium fit. De qua jam fusius dicendum.

Praenotanda: 1. Certitudo conscientiae seu ultimi dictaminis ab illa certitudine pendet, qua percipiuntur praemissae, ex quibus una generale principium continet, altera plerumque judicium de particularibus factis seu circumstantiis est.

2. Certitudo autem potest esse aut metaphysica, aut physica, aut moralis, ut suppono ex aliis disciplinis.

3. Dubium vero seu dubitatio aut late, aut presse sumitur. Si late sumitur, quemlibet statum mentis significat, qui *firmum* assensum excludat, sive aliquis assensus infirmus adest, sive nullus; presse autem dubitatio dicitur ille status mentis, in quo homo assensum nullum in alterutram partem efformat, sed suspensus manet, neutram partem determinate amplectens.

A *dubitatione* igitur stricte dicta distinguitur, continetur tamen sub dubitatione late sumpta: 1. *opinio,* qua homo assensum proprie dictum et fundatum praebet, rem *ita esse,* at non firmiter, formidans, ne forte oppositum sit verum; 2. *suspicio,* si ratione sive leviori sive graviori homo non movetur aut moveri se non sinit nisi ad infirmiorem assensum, rem *forte ita esse posse.*

4. Dubium distinguitur *positivum* et *negativum:* positivum, si cum suspensione mentis nihilominus ratio quaedam positiva alicujus momenti pro affirmatione rei conjungitur: negativum, si pro affirmatione alterutrius rei nulla plane vel solum futilis ratio habetur (futilis enim pro nulla merito aestimatur). — Porro dubium potest esse 1. ex utraque parte negativum, 2. ex una parte negativum et ex altera positivum, 3. ex utraque parte positivum.

Dubium, quod ex utraque parte est negativum aut quod ex utraque parte aeque gravibus momentis est positivum, vocatur et est (si homo rationabiliter agit) dubium *strictum* seu *presse sumptum;* alias potius dubium *latum,* i. e. opinio pro alterutra parte plus minusve firma cum dubitatione aliqua de parte opposita, ita ut adsit *assensus cum dubio conjunctus.*

Varios gradus et mentis conditiones habes in exemplo ejus, qui certum quendam hominem non judicat bonis moribus instructum:

Sc. 1) si eum neque bonis neque malis moribus instructum ullatenus opinari audet, habes *meram dubitationem;*

2) si positive sibi dicit, non esse certum ex hac vel illa ratione, num bonis moribus instructus sit, habes *dubium positivum;*

3) si levem assensum praebet cogitationi, timens, ne forte ille sit malis moribus praeditus, *suspicionem* habes;

4) si idipsum reapse existimat, tamen cum aliqua formidine, ne forte erret, adest *opinio;*

5) si tandem firmiter sibi persuadet, illum malis moribus uti, habetur *judicium* (quod si levibus rationibus nititur, *temerarium* dicitur)[1].

---

[1] Nos hic in stricto sensu logicorum non immorari, quando in solo ultimo casu (5) judicium esse dicimus, legenti facile patet, siquidem *aliquod* judicium sensu logico etiam in aliis casibus habetur.

5. Distinguitur dubium *facti* et dubium *juris:* prout versatur circa facti particularis exsistentiam, aut circa legis praeceptum. V. Elbel p. 1 n. 144, Lacr. l. c. n. 74 aliosque passim.

6. Distinguitur dubium *speculativum* et *practicum:* prout actionem ejusque liceitatem in genere et in abstracto considerat; aut de actione, sitne hîc et nunc ponenda, versatur.

7. Quamquam ubi dubium practicum est, conscientia proprie dicta, i. e. judicium practicum non exsistit: tamen usu venit de practico dubio etiam nomen ‚conscientiae dubiae' usurpare. V. Lacroix l. c. n. 68.

43 **Principia.** I. Conscientia, ut sit regula morum, quam sequi licite possimus in favorem libertatis, certa esse debet, saltem certitudine morali. V. Laym. l. 1 tr. 1 cap. 5. n. 4.

II. Dubium igitur, si quod in dictamine conscientiae occurrit, pro dubii qualitate diverso modo removeri debet, aut ab actione abstinendum.

III. Manente dubio practico (practice-practico) circa actionis liceitatem, nihilominus operari, in re gravi per se peccatum est mortale.

49 **Explicatio.** Ad I. **De certitudine requisita.** 1. Nisi quis certo judicat sine errandi formidine, se licite hîc et nunc acturum, quando nihilominus agit, exercite ita animatus est, ut nihil curet peccatum: quod, quum summopere curari, i. e. caveri debeat, eo ipso quod parvipenditur, contrahitur.

2. At in solo ultimo judicio haec certitudo inveniatur oportet; quoniam antecedentia dubia saepe superari possunt ex alio principio: de quo jam dictum est praec. art. et fusius dicetur postea.

3. Sufficere autem debet moralis certitudo, etiam si non talis est, quae strictissimo sensu et absolute sic vocetur et ad metaphysicam certitudinem reducatur: nam impossibile est, humanam vitam absoluta certitudine dirigere, aut physica, quae ex natura sua a multis rebus excluditur.

50 Ad II. **De dubio expediendo.** 1. Dubium ex una parte negativum certitudinem de parte opposita non aufert. Quare ejusmodi dubium spernendum est. Nam quod temere concipitur, merito sine nova ratione rejicitur (Layman l. c. et Reuter l. c. n. 77). In hoc igitur scrupulosi saepe errant, quando contra priorem certitudinem sufficientem sine ratione vel ex futili causa dubium concipiunt, quasi tale dubium futile positiva ratione solvi debeat.

2. Quomodo autem se gerere debeat, qui in practico dubio fundato et positivo versatur, jam habes fere ex iis, quae dicta sunt de conscientia vincibiliter erronea: nimirum omitti debet actio, de cujus honestate dubitatur, poni illa, quam num omittere liceat, practice dubium est; aut antea deponendum est dubium.

3. Deponi dubium potest vel ipsius rei inquisitione, rationibus quaesitis et perpensis, vel aliorum consultatione: utroque enim modo ad sufficientem certitudinem perveniri potest; nec idem studium a quolibet homine et in qualibet causa necessarium est.

Ita homo, qui ipse per se rationes perpendere nequit, multo facilius consilio *unius prudentis viri* certus fieri potest et debet, quam homo doctus; prudens autem censetur ille, quem is, qui interrogat, rationabiliter pro pio et pro perito in re, de qua agitur, habet, v. g. confessarius, parochus etc. V. Elbel n. 150, Reuter n. 77.

Imo cui *post sufficientem inquisitionem* veritatis probabile apparet, actionem licitam esse, oppositum dubium potest negligere sibi persuadens, legem, dubiam manentem, non obligare: ut postea de probabilismo dicetur.

Ratio autem, cur sufficiens diligentia, eaque diversa pro rei gravitate et personae agentis conditione, praemitti debeat, ea est, quod aliter *temere* periculo laedendae legis sese exponat, atque eo ipso debitam legi obedientiam et reverentiam, utpote quae obliget primo ad cognoscendam legem, violet.

Ad III. **De peccato quod committit agens cum dubio practico.** 1. Etsi 51
cum dubio practico in re gravi agere, est per se mortale peccatum: tamen ut reatus peccati mortalis contrahatur, debuit utique dubium non solum de peccaminositate utcunque adesse, sed aliquo modo de gravi peccaminositate.

Quare ille, qui sciens se mala agere, dubitat tamen, utrum mortale an veniale peccatum sit, non semper mortalis peccati reus judicari debet. Hac in re audiatur S. Alph. l. 1 n. 23: „. . . . satis probabiliter tenent, (eum sic dubitantem) tantum venialiter peccare, si homo ille minime advertit, nec etiam in confuso, ad periculum graviter peccandi, neque ad obligationem rem examinandi, modo objectum non sit *certe per se* peccatum prave: adderem, modo etiam homo sit timoratae conscientiae.“ Cf. etiam Billuart l. c. art. 3, Lacroix l. 1 n. 3, Mazzotta tract. 1. disp. 1 q. 1 cap. 2, Reuter n. 78.

2. Dubium practicum, quocum agere peccatum, atque pro re nata grave peccatum est, ut bene ait Laymann l. c., intelligitur de incertitudine et formidine *intellectûs judicantis,* non vero de incertitudine vel formidine scrupuli seu apprehensionis inani ratione nixae.

3. Dubium practicum prorsus distingui debet a dubio *subsequenti.* Quapropter homo sine ratione post factum inquirit, utrum quod egerit, licitum an illicitum sit, nisi id facit, ut rectius ac certius judicet in posterum: nam utrum peccaverit necne, a subsequenti inquisitione minime pendet, sed a judicio practico antecedenti.

Nota. Singulare dubium est in conscientia *perplexa,* quando ex 52
utraque parte homo putat peccatum instare. Quodsi occurrit illa perplexitas, hae regulae servari debent (cf. S. Alph. lib. 1 n. 10):

1. Si opportunitas est capiendi consilii, id fiat oportet.

2. Si perplexitas solvi nequit, id eligatur oportet, quod *minus peccatum* videtur: quod si fit, nullo modo peccatur; nam impossibile est, ullam esse necessitatem peccandi. Praeferendum autem est a) praeceptum negativum positivo, b) praeceptum divinum, ceteris paribus, humano, c) praeceptum superioris ordinis praecepto inferioris.

3. Si discerni nequit, utrum minus, utrum majus videatur peccatum, eligi potest utrumlibet, neque re ipsa peccatur, eo quod libertas deest.

4. Si prae illo, quod minus peccatum videtur, aliud, quod videtur gravius, eligitur, peccatum committitur, at secluso affectu pravo, non peccatur graviter, si excessus ille non ut gravis apprehenditur.

Cf. etiam Lacroix l. 1 n. 81—87.

Articulus III.

De conscientia scrupulosa.

Cf. S. Alph. l. 1 n. 11—19, S. Antonin. p. 1 tit. 3 cap. 10 § 9 et 10, Billuart l. c. art. 5, Reuter *Neoconfess.* n. 255—272, Elbel l. c. n. 211—234, Stoz *tribunal poenit.* l. 1 p. 5 n. 171—224, Lacroix l. 1 p. 511—560, Scaramelli *dir. ascet.* t. 2 n. 421—467.

§ 1.

Ejus notio.

53 Scrupulosa conscientia tum de particulari dictamine in re agenda dicitur, tum de habituali hominis dispositione, sc. de eo, qui consuevit scrupulose procedere. Quoniam autem posterior illa vocis acceptio a priore dependet, haec diligentius inspicienda est.

Scrupulosa conscientia dicitur a scrupulo, qui sensu materiali et proprio lapillus est, viatoris pedes vexans et torquens, translato sensu spirituale quoddam offendiculum, quod impedit hominem, quominus inoffenso pede in actionibus suis procedat, siquidem inani ratione ipsius menti passim objicitur timor peccandi.

Scrupulus igitur morali sensu est timor peccati, ubi non est peccatum, ex inanis rationis apprehensione: quod diversis modis accidere potest.

1. Si quis ex inani et futili ratione judicat, aliquid esse peccatum: qui error potius dicendus est quam scrupulus, atque omnino eliminari debet.

2. Si quis ex levi et futili ratione dubium circa honestatem actionis ita concipit, ut certo dictamine careat: quod Suarez vocat *intrinsece scrupulosum.*

3. Si cui post certum dictamen, quod habuit et in confuso saltem retinet, dubium ex futili ratione contra honestatem actionis accedit, quod mentem sollicitat atque perturbat: — *extrinsece scrupulosum.*

4. Postremo, id quod cum 3. cohaeret, conscientia *scrupulosa consequens* est, si quis post actionem commissam ex una parte quidem se non peccasse judicat, ex altera tamen parte futili nixus ratione formidat, ne forte peccaverit.

Tertium et quartum modum S. Ignatius de Loyola in *lib. exercitiorum* vocat scrupulum proprie dictum, et praecipue quartum modum aliquando a Deo permitti docet spiritualis utilitatis causa, quo magis homo ab omni malo recedere discat: primus autem et etiam secundus modus — si vere dubium intellectûs judicantis est, et non potius cum tertio modo convenit — plane cavendus est, quoniam cum tali scrupulo non excusso agere non licet, ut ex iis colligitur, quae de conscientia erronea et dubia dicta sunt.

Scholion. Conscientia scrupulosa distinguitur omnino a conscientia *tenera:* quae prorsus exoptanda est. Haec enim secundum normam veram

tum ante tum post factum sentit etiam minimos defectus, eosque magni aestimat, retenta tamen recta distinctione inter peccatum veniale et mortale: nam hujus distinctionis neglectus tamquam perniciosus error est eliminandus.

§ 2.

De origine scrupulorum.

I. Origo scrupulorum alio modo refertur ad naturalem hominis 54
dispositionem, alio modo ad Deum, alio ad diabolum.

Nimirum ad causas naturales referuntur *dispositive,* etiam proxime, ita ut homo ex variis causis proxime dispositus sit ad vividiorem mali apprehensionem atque ad apparentes ejus ratiunculas concipiendas, quibus deinde actu suo inhaeret neque sese plane expedire potest.

Ad Deum referuntur *permissive,* sive alias causas et naturales et diabolicas non impedit, sive etiam lumen rationis consuetum aliquatenus homini subtrahit: quo fit, ut is non jam ita expeditus sit ad discernendum rationum pondus.

Ad diabolum referuntur saepe *effective,* quatenus iste imaginationem perturbat eique speciem mali moralis objicit: quod quo vehementius fit, eo magis impedit rationem a veri judicio.

II. Quando principaliter ad Deum referuntur et ad subtractionem uberioris luminis, scrupuli per se utiles sunt, siquidem Deus bonum intendit et majorem conscientiae puritatem: verum illi scrupuli diu perseverare non consueverunt; neque Deus vult, ut homo se illis scrupulis dedat.

Quatenus vero a diabolo oriuntur, ad malum tendunt: iste enim hominis inimicus fraudibus suis conatur hominem ad peccatum impellere, in desperationem inducere, vel saltem pacem internam perturbare et a profectu in virtutibus repellere; quare iis omni conatu obsistendum est.

Quatenus in naturalibus causis nituntur, scrupuli etiam defectum et malum quoddam dicunt: quod homo conari debet corrigere. Plerique scrupuli in naturalibus causis nituntur; quin etiam in iis, qui ad Deum aut diabolum referuntur, vix non semper causa aliqua naturalis subest.

III. Causae naturales complures esse possunt, tum physicae, tum morales.

1. Origo scrupulorum esse potest ex corporis constitutione. Ex qua 55
evenire potest, ut temperamentum v. g. melancholicum reddat homines ceteroquin acutae mentis ingenio suspicaces atque tenaces rerum, quas apprehendunt: quare facile fit, ut nimium omnia perscrutantes rationes apparentes alicujus mali apprehendant, tenacius teneant, neque ita facile solvere possint. — Alii, quos corporis constitutio fecit pusillanimes atque timidos, peccati timorem facilius concipiunt; ad quem expellendum si lenti sunt atque segnes, scrupulus non raro menti inhaeret.

2. Nervorum atque cerebri mala affectio scrupulos causare potest, quum eo ipso phantasia excitata sit et perturbata, neque vivida phantasiae

apprehensio a judicio intellectûs satis distinguitur: quae affectio aut haereditate accepta aut a nimio labore, studio, vigilia, immoderato jejunio etc. ortum ducere potest.

3. Judicii infirmitas, quae rationes futiles a veris non satis distinguere possit, scrupulis causam dare potest; sed etiam ingenii perspicacitas, quae dubia et difficultates contra quaelibet facile excitat; at, nisi ingenium excellit, difficultates facilius capiuntur, quam earum solutio invenitur.

4. Alia causa esse potest occulta quaedam superbia atque proprii judicii pertinacia: qui enim omnia suo judicio solvere vult seque aliis praefert, multis dubitationibus manebit involutus. Quare qui his defectibus moralibus laborat, etsi forte tandem dictamen sufficiens sibi efformat, facile tamen dubiolo vexatur, ne forte alii atque ipse cum illis erraverit.

5. Alia causa est nimia sollicitudo cavendi ab omni, quod — non dico malum utcunque est, id enim caveri debet, sed quod — utcunque mali speciem habet, atque consuetudo eligendi semper rigidiora et speculative securiora: quae agendi ratio practice securior minime est, ut ex dicendis de probabilismo patebit. Sufficit hîc attulisse S. Alph. *de morali system.* (fere in fine ante ‚monita duo'), qui recipiens approbat verba aliorum, ut Suar. in II. II. q. 89 a. 7: „Potius periculum animarum incurreretur, si tot vincula in casibus dubiis injicerentur", et Card. Pallav. in I. II. disp. 9 c. 4 a. 11 n. 12: „Si induceretur opinio, quod semper teneremur facere actionem, quae securior est etiam a transgressione materiali, haec opinio non esset tutior, sed maxime exposita periculo frequenti transgressionis formalis, quare tutior est opposita", et Bancelii: „Multa sunt, quae tutius est facere, sed simul etiam tutius est, non se credere obligatum ad ea facienda."

6. Accedere potest alia causa extrinseca, sc. occupatio vel conversatio talis, quae subministret materiam scrupulorum, ut: lectio incauta scriptorum severiorum, qui de morali theologia vel ascesi scripserunt; conversatio cum scrupulosis; directio confessarii scrupulose procedentis etc.

§ 3.

De signis hominis scrupulosi.

56 *Praenotanda.* 1. Aliquando unum alterumve scrupulum pati, nondum facit, ut homo scrupulosus sit, aut regulis scrupulosorum possit uti: scrupulosus dicitur homo a consuetudine seu habituali dispositione vel agendi ratione.

2. Saepe homo ipse non potest judicare, utrum scrupulosus sit, an solummodo timoratae conscientiae; unde acquiescere debet judicio prudentis confessarii vel directoris.

3. Nec confessarius semper prima vice, qua tractat poenitentem, discernere satis potest, utrum inter scrupulosos collocandus sit necne; quare tum explorare magis poenitentem debet certamque directionem differre. Sicut enim periculosum est, scrupulosum regulis communibus dirigi, ita damni plenum est, hominem non scrupulosum scrupulosorum regulis duci.

4. Maxima autem discretione et prudentia opus est in dirigendis iis, qui in una materia scrupulosi sunt, in alia laxi, aut qui scrupulis quidem agitantur, simul autem etiam peccatis mortalibus et vitiis immersi sunt. Quum enim in iis regulae scrupulosorum solummodo ex parte adhiberi possint,

confessarius, nisi turpissime errare velit, sedulo inspicere debet. — Similiter ille, qui in una solum materia scrupulosus est, in hac quidem, sed non in aliis scrupulosorum regulis uti potest.

I. Signa praecipua hominis scrupulosi sunt: 57

1. Frequens mutatio judicii ob leves vel nullas rationes: ita ut idem modo licitum, modo illicitum esse judicet.

2. Timor peccandi occurrente occasione agendi in re, quam audivit a prudenti confessario licitam esse, quam videt ab hominibus timoratis agi, quam ipse proprio judicio, quum occasio agendi non urgeret, licitam esse judicavit.

3. Anxietas peccati ita exorta, ut homo sibi anxietatis rationem reddere non possit.

4. Judicii pertinacia contra dictum confessarii, atque inde consultatio plurimorum in re plana, et aucta ex hac perplexitas.

5. Iterata inquisitio de actionis liceitate, etsi jam pluries responsum certum acceptum est.

6. Reflexio ad circumstantias actionis, quae moraliter loquendo non accidunt, et ad quas homo sanae mentis non consuevit reflectere.

7. Anxietas continua circa confessiones, non obstante judicio confessarii, vel etiam confessionum repetitione jam satis accurate peracta: quod per se solum hujus *specialis* scrupulositatis signum est.

II. Signa, quae parum juvant ad dignoscendos scrupulosos, nec 58
in scrupulosis tantum, sed in hominibus tenerae conscientiae deprehenduntur, Lacroix l. 1 n. 519 sqq. haec notat:

1. Quando poenitens est sollicitus, imo etiam moderate anxius, ne Deum vel levissime offendat, aut ut culpam commissam statim deleat: nondum propterea scrupulosus est.

2. Qui post vitam in magnis peccatis diu productam anguntur, et intra mediocre tempus, v. g. dimidium annum, videntur sibi non posse satisfacere, sed amplius confiteri volunt: non statim sunt habendi pro scrupulosis. Hoc tamen intellige de eo, qui ter quaterve post institutam confessionem generalem peccata aliqua tamquam nondum satis declarata afferat; nam si id saepius faciat, tandem omnino prohiberi debet, nisi prompte jurare possit, se peccatum certo mortale certe non esse confessum. Cf. Reuter *Neoconf.* n. 266, 1.

3. Ex eo quod aliquis dubitat, an in hac aut illa re peccaverit, nondum colligi potest, eum scrupulosum esse: quia dubium aut absolute aut respective prudens esse potest.

§ 4.

De remediis scrupulorum.

Praevie notanda. 1. Scrupuli sunt morbus quidam spiritualis; 59
quare etsi aliquando a Deo permittuntur ad spiritualem utilitatem, ab homine tamen cura illorum aptis remediis adhibitis omnino intendi debet. Si enim invalescunt, damna eaque gravia afferre possunt. Nam 1) nocet homo scrupulosus corpori suo, vitamque attenuatis viribus abbreviat; 2) in

anima causat sibi desolationes, perplexitates, quibus ineptus fit ad veram devotionem et ad verum in virtutibus profectum; 3) imo nimis indulgendo scrupulis etiam ad verum peccatum contra efformatam conscientiam trahi potest, aut ad desperationem, vel ad laxandas demum vitiis habenas; 4) sese ineptum reddit ad agendum et laborandum in iis officiis, in quibus cum magna utilitate et fructu pro Dei gloria et animarum salute laborare possit. V. Lacroix l. c., Reuter l. c. n. 261, Stoz l. c.

2. Novit tamen Deus etiam utilitates spirituales ex scrupulis elicere, modo homo scrupulosus humilis et obediens contra eos agere conetur: 1) juvant ad animi puritatem; 2) praebent occasionem humilitatis et humiliationis, quum in omnibus rebus ab alterius judicio pendere debeat; 3) augent meritum, quum impellant ad puram intentionem etiam sine gustu interno, imo cum magna afflictione: quare in morte consolatio magna scrupulosis contingere solet; 4) conducunt multum, ut ille, qui aliquando alios dirigere debet, id addiscat: vix enim bene dirigere potest scrupulosum, qui scrupulos ipse non est passus. V. Lacroix l. c. n. 513, Reuter l. c. 261, 3.

60 3. Remedia, quae contra scrupulos adhibenda sunt, partim spectant regulas, quibus confessarius hominis scrupulosi uti debeat, partim regulas, quibus scrupulosus ipse se dirigat. Aliqua sunt generalia, aliqua specialia pro certa scrupulorum specie.

Communiter cum S. Alph. l. 1 n. 15 triplex genus scrupulorum distinguitur:

1) eorum, qui circa confessiones semper sunt anxii, nunquam finem facientes, ac si recte vel integre confessi non sint: quod genus scrupulorum non ita difficulter compescitur;

2) eorum, qui timent immoderate, ne pravis cogitationibus in variis materiis consensum praebuerint — est igitur scrupulus potius post factum: qui molestiam quidem gravem afferre potest, tamen non est genus scrupulorum difficillimum, nisi accedit tertium genus;

3) sc. eorum, qui semper, in quavis actione occurrente vel saltem in rebus innumeris, quae alios homines minime perturbent, timent, ne quod committant peccatum, seu contra conscientiam agant: iidem etiam post actiones anguntur, ne forte contra conscientiam egerint: qui est scrupulus maxime talis et aliis pejor.

4. Esse obligationem contra scrupulos agendi: eamque gravem evadere posse, si nimirum est periculum instans gravis nocumenti, inter omnes constat. Verum haec obligatio non urget graviter in singulis actibus, sed in genere, ut subeatur certamen contra scrupulos: imo facilius etiam ipsi scrupulosi a reatu gravi excusantur, ut dicit Stoz l. c. n. 182: „excusandi tamen ordinarie sunt ob eam, qua laborant, infirmitatem".

61 I. Regulae generales pro confessario hominis scrupulosi.

1. Scrutari debet, utrum poenitens sit scupulosus in omnibus, an in aliquibus rebus tantum: quaenam sit causa scrupulorum.

2. Inculcet poenitenti, tutissimam viam esse obedientiam summam erga confessarium, ubi evidens peccatum non cernatur; periculo plenum autem, ab obedientia recedere.

3. Quare a poenitente sciscitetur, num sibi fidat et obtemperare etiam contra proprium judicium velit: quod nisi promittat, curam illius ne suscipiat, sed aperte dicat poenitenti, ut alterum sibi quaerat, cui melius fidat et obedire velit; aliter enim operam omnem perdet in eo.

4. Generatim benigne poenitentem excipiat, interdum tamen, si a debita obedientia recedit, severitate utatur.

5. Ad dubia, quae profert, respondeat *sine haesitatione* et *sine multa inquisitione* — ne augeat scrupulos — omnia in benigniorem partem interpretetur, eo tamen modo, ut in poenitente non excitet suspicionem nimiae benignitatis; responsis suis generatim ne addat rationem, quippe quae a scrupuloso examinatae habeantur pro non satis firmis; neque semper audiat nova dubia et scrupulos, sed quando moraliter certus est, esse scrupulum, aliquando etiam poenitentem non auditum deponere jubeat angorem omnem et securum accedere ad sanctam Communionem.

6. Ipsi poenitenti det regulas *generales*, quibus se dirigat, non nimis particulares, utpote quae judicium ad singularia exigentes a scrupuloso applicari nequeant: quo magis igitur generales sunt et applicatu faciliores sine ulla singularum circumstantiarum distinctione, eo meliores sunt.

Cf. S. Alph. l. c. n. 13; Reuter et Lacr. l. c.

II. Regulae generales pro ipso scrupuloso (de quibus 62
fusius agunt Reuter l. c. n. 263, Stoz l. c. n. 184—205):

1. Persuadeat sibi, se vere esse scrupulosum; scrupulos autem per se ad sanctitatem non ducere, sed ab ea retrahere; proin firmiter statuat, contra illos agere, tum adhibitis remediis corporalibus si ex valetudine male affectu oriuntur vel augentur, tum spiritualibus utens subsidiis.

2. Maneat apud eundem confessarium doctum et pium, cui confidat, sed etiam summam obedientiam praestet, certus, se alia via non posse curari; quare donum obedientiae a Deo petat.

3. Studeat magnopere humilitati coram Deo et resignationi in ejus sanctissimam voluntatem.

4. Assuescat Deum ut summe benignum considerare, atque ea foveat, quae fiduciam excitant, fugiat contraria.

5. Fugiat otium, nimiam solitudinem, conversationem cum scrupulosis atque ejusmodi rerum lectionem, nisi sit ad accipienda remedia; brevis sit in discussione conscientiae.

6. Ne cedat scrupulo, quasi hac vice velit securitatis causa id facere, quod scrupulus suadet: sed audacter agat contra scrupulum, neque timeat, si sibi non videtur posse aut potuisse certam conscientiam efformare: neque putet se peccasse, si cum formidine scrupulosa egit non recordans, adesse scrupulum, qui spernendus sit: id enim in quavis occasione exigere velle, est impossibile quid postulare — ut notat S. Alph. l. c. n. 18 et 19 —: sufficit, ut habitualiter sciat scrupulosus, se debere dubia sua spernere, iisque non obstantibus se agere posse

ea, quae *primo intuitu* non possit *certo* dicere peccata esse, et ad contrahendum peccatum mortale sibi necessarium esse, ut sine disquisitione illico sine haesitatione dicere possit, esse rem graviter illicitam. Nimirum haec habitualis cognitio sufficit, ut habeatur dictamen certum de liceitate agendi, quod in scrupuloso aufertur solum per contrarium judicium certum, non aufertur per subsequentes formidines et haesitationes, quae apprehensiones sunt, non judicia, vexationem et molestiam afferre possunt, peccatum inducere non possunt: imo certitudo illa etiam actu quodammodo adest, sed ut ignis sub cinere latens non sentitur.

7. Discat se ipsum dirigere secundum regulas acceptas, neque in quolibet dubio ad confessarium recurrat; quo magis enim contempserit dubia, neque cogitaverit de iis amplius, eo melius. — Neque desinat audacter dubia spernere, etsi quando se errasse deprehenderit: melius enim est, materialiter aliquando delinquere, quam scrupulos fovere.

8. Sibi persuadeat, se nullo modo teneri ad confitenda dubia, imo id ne expedire quidem, sed interdicendum esse. Amplius etiam notat Lacroix, etsi scrupulosus certo putet, se dubium habuisse de liceitate in ipsa actione, ex eo nondum certum esse, eum peccasse; potuisse enim dubium solum speculativum esse, quod a practico scrupulosus non satis distinguat: at peccata *dubia* scrupulosus *certo non* tenetur confiteri. Dubia enim speculativa, etsi ab aliis deponi debent, ita ut non transeant in practicum dubium, scrupulosus non tenetur attendere: quae enim aliis rationabilis causa est inquirendi et haerendi, non est scrupuloso.

63 9. Pro praxi igitur sumat brevissimas regulas: 1. sibi non esse aliquid peccatum mortale, vel peccatum simpliciter, quod non statim certo ut tale cognoverit; 2. sibi id licere, quod viderit agere alios homines timoratos sine scrupulo, etsi sit contra proprium judicium vel opinionem; 3. si circa confessiones anxius est, se non teneri confiteri, nisi quod cum mortali peccato a se actum esse, prompte jurare possit; 4. dubia sibi non esse rationabilem causam agendi, omittendi, haerendi, neque dubium illud, utrum sit scrupulus, an gravis ratio. Stoz l. c. n. 185. — Cf. Lacr. et Reuter l. c., Reginald opusc. *„de prudentia confessarii“* c. 10 et 11.

64 III. Circa varia scrupulorum genera Reuter *Neo-Conf.* et Reginald l. c. plura collegit. Pauca tantum adnotare possum.

1. Qui timet, ne internis tentationibus consenserit aut consentiat, si alias timoratae conscientiae est, non solum agere debet secundum regulas postea dandas circa dignoscendos actus ex imperfectione non graviter peccaminosos, sed magis etiam apud se statuere debet: 1) se non peccasse, vel saltem non graviter, nisi plane certus sit; 2) idem est, si, quando magis adverterit, statim territus fuerit et repudiaverit cogitationem vel tentationem; 3) si statim, ubi angitur, sese reperit ita adhuc constitutum, ut malit mori, quam Deum graviter offendere. Quare ad summum eliciat in genere detestationem et contritionem de omnibus peccatis, non vero in specie de dubio illo, neque confessionali judicio id subjiciat.

2. Si tentatur contra fidem aut spem, contemnat illa, neque sese perturbet conando elicere actum positivum harum virtutum; sed breviter sese tradat in manus Dei patris benignissimi.

Similiter si sibi videtur cogitationem blasphemiae concipere, haec contemnat, neque putet se consensisse, etsi quandam delectationem in iis cogitationibus et motibus senserit: imo diabolus potest speciem quandam consensûs in phantasia effingere, quum homo ipse quoad voluntatem suam longissime absit a tali scelere. Si pacato animo id potest, utile semper est, actum caritatis erga Deum elicere.

3. Si concipiat suspiciosas cogitationes neque videtur sibi posse contrarium judicium efformare et inde timet, ne temere judicet vel judicaverit: contemnat haec omnia, et permissive potius se habens dicat: ‚qualis iste sit, ad me non pertinet.'

4. Si cogitationes de conditionate futuris exsurgunt captiosae, ab illis se avertat, neque positive et directe respondeat iis, sed potius indirecte: „Nunc nolo Deo offendere; si casus acciderit, aderit mihi gratia divina, ut faciam Ejus voluntatem." Huic responso *acquiescat,* neque temere et cum praesumptione difficultatibus sese intricet, ne praesumptionis poenas luat sicut Petrus apostolus.

5. Si aspiciendo res plane innoxias turpes imaginationes et motus patitur, audacter aspiciat, res quidem vel imagines, e. g. sacras, etiam fixis oculis, homines modeste et transeunter, atque motus cogitationesve contemnat.

6. Si scrupulo angitur circa correctionem fraternam, hunc facile per regulas generales solvere potest. Quum enim homo privatus, ut postea dicetur (cf. de correctione fraterna, et de audientibus detractionem), raro teneatur sub gravi proximum corrigere, rarius statim: scrupulosus multo minus tenetur, vix unquam primo intuitu certus esse potest de obligatione, siquidem etiam homo non scrupulosus generatim *perpendere* debet varias circumstantias.

7. Si angitur circa horas canonicas earumque recitationem: amplectatur hac in re sententias benignissimas, neque causam habebit dubitandi et repetendi (cf. quae ibi dicentur). Imo si valde scrupulosus est, atque nimium tempus in divini officii recitatione insumit, Superior vel confessarius illi determinare potest tempus, quo clerici probi commode consueverunt officium absolvere; quod quum expleverit, si quid nondum absolverit, id omittat: „hoc Superior aut confessarius scrupuloso injungere potest" ex Reuter l. c. n. 268, 6. Imo ex Gobat, quem S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 177 in fine approbans citat, „si quis pateretur graves anxietates, posset aliquando etiam ei *interdici* recitatio officii, donec videatur recitare posse sine tanto incommodo, quum magnum incommodum excuset per se a praeceptis Ecclesiae."

Reliqua vide apud scriptores laudatos; insuper adverte, curationem corporalem et medicam non esse negligendam.

Articulus IV.

De conscientia laxa.

Praenotanda. 1. Conscientia laxa scrupulosae est contraria; levius 65
judicat, non esse peccatum grave, ubi revera est.

Quod si fit *ante* actionem hîc et nunc ponendam vel omittendam, conscientia laxa *antecedens* est; est *consequens,* quae putat facilius post

actionem positam, peccatum non adfuisse, etsi reipsa *subjective* adfuit. Unam tamen altera solet in eodem homine sequi.

Principia. I. Conscientiam laxam antecedentem scienter sequi, peccatum est, *idque* in re gravi grave.

II. Dictamen igitur excusans conscientiae laxae antecedentis a peccato re ipsa per se non excusat, imo peccandi periculum auget; aliquando tamen a subjectivo peccato gravi excusare potest.

III. Conscientia laxa prout consequens est nunquam non infert animae damnum.

IV. Ex quibus omnibus efficitur, ut gravis dici debeat obligatio conscientiae laxae emendandae.

66 **Explicatio.** Ad I. Ratio, cur non liceat scienter sequi conscientiam laxam, ea est, quia qui eam sequitur, temere se exponit periculo contra legem agendi. Quod jam peccatum est; idque in re gravi, ubi periculum est legem in re gravi infringendi, peccatum est grave.

Ad II. 1. Quod dictamen conscientiae laxae *per se* non excuset, habes ex dictis. Habetur error, si erratur, culpabilis et vincibilis.

2. Imo etsi dictamen objective rectum est, nihilominus potest propter periculum errandi peccari, nisi diligentior inquisitio adhibeatur: hinc periculum peccandi augetur.

3. Qui ergo laxâ conscientiâ laborat, longe gravius et facilius tenetur inquirere, quando dubium circa honestatem actionis instantis exoritur, neque potest generatim dubium tamquam scrupulum contemnere. Ad quod quum nihilominus *pronus sit,* habes novam rationem, ex qua homini laxo periculum peccandi augeatur.

4. Nihilominus etiam apud ipsum ad mortale peccatum requiritur, ut plene et perfecte, saltem in confuso, adverterit ad obligationem rem magis considerandi aut inquirendi. Quare ob praecipitantiam non satis animadversam fieri *potest,* ut in re etiam objective gravi gravis culpa aliquando non adfuerit. Quod imprimis notari debet, quando homo conscientiae laxae conatum eam emendandi adhibet.

Ad III. 1. Conscientia laxa, ut consequens est, peccati commissi non tam facile recordatur, illud contra rei veritatem facilius pro levi habet; hinc reconciliationem cum Deo quaerere facile negligit seseque in statu peccati permanendi periculo exponit.

2. Post factum ad dijudicandum statum hominis laxi confessarius uti debet regulâ illi contrariâ, quae pro homine timorato statuitur, nimirum: in dubio de consensu pleno praestito praesumendum est, hominem laxae conscientiae plene consensisse; alioquin enim ne dubitaret quidem.

Ad IV. 1. Emendatio laxae conscientiae procuratur praecipue his mediis: meditatione aeternarum veritatum, pia lectione, frequenti conscientiae excussione, frequenti accessu ad sacramenta.

2. Qui igitur serio conatur laxam conscientiam emendare, is, ut dixi, imprimis aliquando in re objective gravi ob praecipitantiam non satis animadversam excusari potest. Quare tunc exstimulanda quidem ejus vigilantia est, ut cautior fiat et post commissam culpam statim doleat, et aut confessione, aut contritione securum se reddat; tamen ex altera parte etiam animandus est et edocendus secundum modo dicta ad II, 4.

Sectio II.

De Regula actuum humanorum remota seu de lege.

Commendandos duxi hac in re praeter S. Thom. I. II. q. 90—108 et S. Alph. l. 1 n. 99—208 imprimis Suarez *de leg.* libros 10, Salmantic. tr. 11, Laymann l. 1 tract. 4, Reuter p. 1 n. 118—262, Mazzotta tr. 1 disp. 2—5, Wirceb. tom. 3, Craisson *Manuale jur. can.* lib. 1, Bouix *principia juris canon.*, Bouquillon l. c. n. 52 sqq.

Caput I.

De notione et essentia legis.

Conscientiam vidimus esse dictamen rationis practicum de actionis honestate. At sicut in aliis rebus ratio veritatem non facit, sed percipit, ita etiam circa honestatem actuum dici debet, conscientiam hanc honestatem non efficere seu ejus ultimam normam non esse, sed normam objectivam percipiendo applicare atque subjectivam reddere. Objectiva autem norma lex est. Sine lege igitur conscientia fundamento careret atque propria adstringendi vi destitueretur. 67

Quum igitur lex exemplar sit, ad quod conscientiam efformari oporteat, et quod in conscientia ut in quodam speculo resplendeat: legem secundum omnem suam notionem omnesque respectus atque suam ad conscientiam relationem accuratius considerare debemus. Quo etiam fiet, ut de systemate, quod in theologia morali sequamur, dicendi sit locus: nam id nihil aliud est nisi explicare, quid et quousque ex nostra sententia lex valeat ad conscientiam ligandam.

I. Lex lato quodam sensu dici potest quaelibet norma recta actionum; sensu stricto et proprio est objectiva norma *recti moralis* actionum seu, ut S. Thom. I. II. q. 90 a. 4 dicit, lex est „ordinatio rationis ad bonum commune, ab eo, qui curam habet communitatis, promulgata".

II. Distinguitur lex: 68

1. *Ratione originis* seu legislatoris: lex *divina* et *humana.*

A. Lex *divina* est aut divina *naturalis,* aut divina *positiva:* prior, quae cum rationalis creaturae natura simul data est et necessario concipitur; altera, quae libero Dei arbitrio ultra necessitatem naturae inducta et superaddita est. Quae lex divina positiva potest esse quoad rem seu materiam aut *ordinis naturalis,* aut *ordinis supernaturalis.*

B. Lex *humana* est aut *ecclesiastica,* aut *civilis:* utraque potest esse *scripta,* aut *consuetudine introducta,* prout initium sumit a solo legislatore legem praescribente, aut a consuetudine populi per Superioris voluntatem legislatoriam confirmata.

2. *Ratione objecti* distinguitur: lex *negativa,* quae prohibet, seu quid faciendum non sit dicit; et *affirmativa,* quae praecipit, seu quid faciendum sit docet.

3. Ratione *effectûs* distinguitur: lex *obligans, permittens, irritans.*

A. Lex obligans est aut *moralis,* aut *poenalis,* aut *mixta: moralis* immediate conscientiam ligat ad aliquid faciendum seu ommittendum, aliis verbis immediate *ad culpam* obligat; *poenalis* immediate ligat *tantum ad poenam* transgressoribus impositam vel imponendam; mixta *ad culpam et ad poenam simul.*

B. Lex *permittens* est, quae licitam aut impunem aliquam actionem declarat, simulque aliis obligationem imponit, saltem certo quodam sensu, agentes non impediendi.

C. Lex *irritans* est Superioris ordinatio, quae certos actus juridico effectu carere declarat, vel tali effectu privat: quae potest esse aut solum irritans, aut simul obligans (prohibens).

69 III. *Essentiales* legis conditiones ex ipsa rationalis creaturae natura, cui lex datur, et ex fine, cur datur, eruendae sunt. Nimirum *cui* detur, creatura est rationalis, quae ad finem suum tendere debet, sed ab eo deflectere potest; *cur* detur, est, ut haec rationalis creatura ad ultimum finem et fines intermedios ea necessitate dirigatur, quae libertatem non laedat.

Ut igitur lex exsistat, debet esse:

1. voluntas Superioris *efficax* seu *absoluta* obligandi — alioquin esset consilium;
2. voluntas Superioris intimata seu *promulgata* — nam quamdiu manet voluntas Superioris in ejus mente inclusa, impotens est et incapax ad dirigendos subditos;
3. voluntas declarata *stabilis* sive permanens *pro communitate* data — alioquin praeceptum dicitur.

Quoad leges humanas insuper sequentes conditiones attende, ut lex sit:

4. *possibilis* — ad impossibilia enim non datur obligatio;
5. *honesta* — nequit obligatio esse ad facienda illicita;
6. *justa* — quod enim meum jus laedit, facere non teneor; quod alterius jus laedit, mihi ne licet quidem facere;
7. *utilis* — ne fine careat lex, neque enim sine recto fine obligatio subsistit.

70 **Explicatio singulorum.** Ad I. Nomen *legis* consuevit lato sensu sumi pro qualibet norma et mensura, secundum quam certae actiones fiunt, sive morales, sive artificiales, sive liberae, sive necessariae. Ita loquimur de legibus naturae in disciplinis naturalis scientiae, de legibus seu regulis diversarum artium etc. Etiam isto sensu latiore sumpta lex est norma aliqualis rectitudinis, at non ejus, quae proprie et *plene* rectitudo dicitur. *Haec* in sola habitudine convenientiae cum omnium rerum *ultima* norma et *ultimo fine* consistit, et in solis actionibus *moraliter* rectis reperitur.

Lato sensu legem accipiens S. Thom. I. II. q. 90 a. 1 dixerat „lex est quaedam regula et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur"; postea art. 4 definitionem supra datam profert, de lege stricto sensu ad moralitatem spectante id intelligens.

2. Porro etiam in definitione data de lege proprie dicta, Superioris ordinatio potest iterum latiore aut strictiore sensu intelligi. Aut enim in-

telligitur manifestatio cujuscumque voluntatis, etiam solius displicentiae et consilii, et hoc sensu lex seu ordinatio Superioris sumi debet, si dicitur norma universalis omnium omnino actuum moralium, etiam eorum e. g. quae sunt de solo consilio. Strictiore sensu intelligitur sola manifestatio voluntatis *obligantis*, et hoc sensu posteriore communiter sumitur, ideoque pro norma objectiva earum actionum, quae *necessariae* sunt, i. e. necessario aut poni aut omitti debent, ut ordo recti servetur.

Ad II. 1. Omnis lex ad legem naturalem adeoque divinam aliquo 71
modo reducitur; sc. naturâ nostrâ ipsâ cogimur fateri, tum Deo positive nobis loquenti vel praecipienti, tum Superiori legitime praecipienti obediendum esse, nec posse inobedientiam non esse malam Deique conditoris voluntati repugnantem. Nisi enim lege naturali ad hanc obedientiam adstringeremur, nullum Superioris praeceptum conscientiam ligare posset. Quod S. Script. Prov. 8, 15 exprimit in his verbis: „Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.“ Nam sane non tantum sicut quaelibet hominum actiones quoad Esse suum physicum ad Deum omnia conservantem et omnibus concurrentem reducuntur, ita legumlatio ad Deum refertur, sed speciali aliquo modo, prout legumlatio imperium exercet atque morale ligamen aliis imponit: secus ratio non esset, cur, hanc actionem ad Deum referri, speciatim efferretur.

2. Lex negativa dicitur obligare *semper et pro semper*, siquidem quolibet tempore verum est, non licere rem a lege prohibitam agere; lex affirmativa semper quidem, sed non pro semper obligat, siquidem semper quidem vim suam exercet Superioris voluntas, quae subditos ligat, at non quolibet temporis momento exigitur res vel actio a lege praescripta.

3. Distinguitur etiam lex *odiosa* et *favorabilis:* attamen haec lex favorabilis ad legem permittentem reduci potest. Per se nimirum lex odiosa est, i. e. restringens libertatem, — idque imprimis de lege *positiva* dicitur —, verum aliquando aliqui a lege communi eximuntur, iisque praeter aut contra legem communem privilegium datur, quod vocatur lex favorabilis.

Ad III. 1. Aliqua explicatione indiget discrimen inter *legem* et *prae-* 72
ceptum. Lex scilicet 1. stabilis est atque per se perdurat: quare ut corruat, necesse est, causa eam destruens ponatur; 2. pro communitate fertur.

Praeceptum vero natura sua transitorium est, et corruit saltem cum Superiore, ac propterea, ut perduret, per se innovatione opus est: fertur enim aut ad singularem tantum actum, aut pro certo solum tempore (v. g. ad vitam praecipientis), vel ad singulares tantum personas.

Praecipua igitur differentia practica in eo est, quod praeceptum, etsi ut aliquid perdurans injunctum sit sive uni, sive pluribus vel toti coetui, nihilominus, saltem Superiore vita vel officio functo, eo ipso exspirat; nisi forte — ut in ordinibus religiosis nonnunquam contingit — contrarium constitutum sit; quod si factum fuerit, praeceptum impositum jam non manet praeceptum hujus singularis Superioris, sed evadit praeceptum ipsius Ordinis religiosi, qui ut moralis persona non moritur, et cujus praeceptum ad instar legis perpetuitatem accipere potest.

2. Ceterum quando praeceptum urget, parum interest, utrum praecepti, an legis proprie dictae obligatio adsit: quare etiam in explicandis officiis non semper hujus discriminis inter legem et praeceptum rationem

habituri sumus, sed nisi peculiaris causa adsit, promiscue et leges et praecepta respiciemus atque vocabimus[1].

3. Quae et quanta necessaria sit promulgatio, ut lex exsistat, commodius postea cap. 3 explicabimus: quod etiam valet de aliis essentialibus legis conditionibus, possibilitate et utilitate. Nam quod de justitia et honestate dicitur, adeo patet, ut nullatenus lex dici possint, quae divinae legi contradicunt. Quae enim divinae voluntati aperte contradicunt, ad Deum suggerentem et jubentem reduci nullatenus possunt; quod tamen ex supra dictis certo aliquo modo ad essentiam legis omnis necessarium est.

Caput II.

De necessaria legis certitudine ejusque ad conscientiam relatione, ubi ‚de variis theologiae mor. systematis' dicendum est.

73 Cum conditionibus legis essentialibus intime conjungitur quaestio illa summi momenti, qualis certitudo de lege ejusque extensione ad singularem actionem, de qua quaeritur, adesse debeat, ut conscientia vere ligetur. Quae quaestio non solum circa legem humanam et positivam versatur, sed etiam, idque maxime, circa legem divinam naturalem. Aliis verbis quaeritur, quid sentiendum sit in variis dubitationibus, quae circa leges earumque extensionem occurrunt, utrum eodem modo, ut dubia est lex, etiam dubia dicenda sit conscientia, an ex lege etiam dubiâ ad conscientiam certam progredi possimus, et quando.

Quoniam autem permulta in variis legibus sunt, quae non sint ita plana, sed plus minusve obscura et controversa inter ipsos viros

---

[1] Quod dico parum interesse, utrum *legis proprie dictae* aut *praecepti* obligatio urgeat, intelligo de praeceptis *vi jurisdictionis* impositis, non vero de praeceptis impositis ex sola potestate *quasi dominativa vel religiosa* (quae vi voti acquiritur et de qua suo loco dicturi sumus). Ut igitur intelligas, quando aliquid intersit, quando non, utrum praecepti aut legis obligatio urgeat, haec attende:

Lex proprie dicta rem seu actionem praeceptam constituit materiam necessariam ejus virtutis, ad quam haec res seu actio ex natura sua pertinet. Quare in violatione legis non solum inest malitia communis inobedientiae, sed etiam malitia specifica desumpta ex oppositione ad eam virtutem specialem. Jam vero idem valet de praecepto *ex jurisdictione imposito*, non autem de praecepto *ex sola potestate dominativa imposito*. Cujus differentiae ratio est haec: Jurisdictio, utpote communis boni atque honestatis ordinis curam habens, *ex natura sua* sicut in suis legibus, *ita etiam in praeceptis* respicit *bonum illud*, quod est in ipsa re praecepta, idque *qua bonum commune:* potestas vero dominativa ex *natura sua subjectionem* principaliter respicit, ipsa re per se materialiter se habente; atque si quando alia intentione Superior ducitur, id aut per accidens est, aut ad bonum privatum potius, quam ad commune dirigitur.

Quod de vi et efficacia jurisdictionis dixi, confirmari potest a contrario. Quam enim Superior lege sua pro multitudine virtutis materiam fecit necessariam, eam dispensando pro singulari homine materiam non-necessariam reddere potest: ergo ex opposito pro singulari homine ex sufficienti causa eam reddere potest materiam alicujus virtutis necessariam, quam pro multitudine necessariam non fecit. Quod si fieri potest, etiam revera ita fieri, ex natura potestatis jurisdictionis, ut dixi, colligitur. — Cf. hac de re Lugo *de poenit.* d. 16 n. 170.

doctos: ab hujus quaestionis solutione innumerae singulares quaestiones in theologia morali solvendae dependent. Quare jam consueverunt pro diversa universalis illius thematis solutione diversa systemata nuncupari: quo fit, ut in singularibus quaestionibus decidendis etiam major fiat diversorum scriptorum discrepantia, neque quisquam firmum sibi judicium de licitis et illicitis formare possit, nisi de hac quaestione, quodnam systema sit sequendum, certum aliquid apud se statuerit.

Verum quidem est, multa inter diversorum systematum fautores convenire, imo, quod magis mireris, eos, qui systema severius statuant, aliquando in singularibus quaestionibus benignius rem tractare; at hoc aut inde est, quod sibi non semper constant, aut — quae est humanae infirmitatis conditio — suis rationibus et placitis prae aliorum rationibus nimis confidunt. Quare, ut secundum scientiam recte procedamus, systematum diversorum notionem definire et judicium necessario debemus instituere[1].

Articulus I.

Expositio diversorum systematum.

1. Qui ita statuit: In lege dubia et controversa non licet sequi opi- 74
nionem libertati faventem, sed ut hanc sequi liceat, requiritur, ut sententia favens libertati sit *certa* — profitetur *Tutiorismum absolutum.*

2. In lege dubia et controversa, ut liceat sequi sententiam libertati faventem, haec sententia debet esse saltem *probabilissima — Tutiorismus mitigatus.*

3. In illo dubio sufficit et requiritur, ut sententia libertati favens sit *probabilior, quam opposita* — en axioma *Probabiliorismi.*

4. In illo dubio sufficit et requiritur, ut sententia libertati favens sit *aeque probabilis, atque opposita* — axioma *Aequiprobabilismi.*

5. In tali dubio sufficit et requiritur, ut sententia libertati favens sit *vere probabilis,* seu gravi ratione nixa — axioma *Probabilismi.*

6. Qui vero opinionem etiam leviter probatam seu improbabilem in favorem libertatis se amplecti posse autumat, se *Laxismo* adhaerere ostendit: quem pro systemate nemo profitetur, ad quem tamen in singulis quaestionibus aliquando scriptores quidam delabi deprehenduntur.

Ex quibus *primum* axioma aperte condemnatum est a S. Sede, thesi 3. 75
ab Alex. VIII. confixâ: „Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam.“ Quo habemus, ut licite amplectamur sententiam libertati faventem, non requiri omnimodam ejus objectivae veritatis certitudinem.

Secundi systematis axioma, quamquam non aperte damnatum a S. Sede, tamen adeo ab omnibus explosum est, ut nemo sit, qui in variis applicationibus illud serio profiteatur et sequatur: itaque tacite ab Ecclesia illud reprobatum esse dicendum est.

---

[1] Plane longius est, innumeros libellos et libros eorum recensere, qui hac de re, maxime de probabilismo, scripsere. Habes fere omnes, quos laudavi supra agens *de conscientia.* Considerationem imprimis merentur S. Alph. *dissert. pro usu moderato opinionis probab.;* dissert. proleg. in theol. mor. S. Alph. a Zaccaria; Dechamps *Quaestio facti etc.* in Lacroix-Zaccar. ante lib. 1; Matignon *de probabilismo* v. Études relig. a. 1866 et seq.; Katholik *de probab.* a. 1874 (Mogunt.); Ballerini *dissert. de morali syst. S. Alph.;* Bouquillon l. c. n. 286—312; E. Müller *theol. mor.* l. 1 § 75. 82; Pruner *Moraltheol.* I. Th. 3. Hptst. § 8—12 etc. etc.; libelli periodici Oenipont. a. 1878.

Circa *laxismum* thesis 3 ab Innocentio IX. damnata notari meretur: „Generatim, dum probabilitate intrinseca seu extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.“

Quae propositio ab auctoribus compluribus secundum sensum, qui ut in se sanior admitti potest, docebatur, tamen merito reprobata est, quia repugnantia statuens abusui patet, et laxitati praebet ansam. Dico, eam repugnantia statuere, siquidem se intra limites verae probabilitatis continere, et tenuiter probabilia sequi, inter se pugnant, quum tenuiter probabile tam non vere probabile sit, quam qui tenuiter prudens est, non potest vere homo prudens dici. — Insuper thesis in eo peccavit, quod statuit, *semper* probabili opinione uti licere.

76 Quum igitur jam plura systemata — si ea systemata moralis theologiae vocari licet — exclusa sint: considerationi relinquuntur sola tria, quae re ipsa ut systemata fautores suos habent, probabiliorismus, aequiprobabilismus, probabilismus. Ex quibus quilibet unum, quod sequatur in doctrina rerum moralium, profiteri debet. Neque enim fieri potest, ut a quolibet horum systematum prorsus abstrahatur. Nam necesse prorsus est, ut in obligationibus speculative dubiis et controversis aliqua norma et ratio habeatur, secundum quam, deposito dubio, ad practicam certitudinem deveniatur. Neque excogitari potest, tutiorismo et laxismo exclusis, alia praeter tres illas regulas, ut sc. aut postuletur *gravior* ratio pro sententia libertati favente, quam pro opposita, aut *aeque gravis,* aut *simpliciter gravis.* Quare cuilibet systemati valedicere ejusque axiomati, idem est ac missas facere rationes et methodos, quibus practica dubia auferantur. Si autem dicitur, id in singulis quaestionibus prudenti aestimationi relinquendum esse: hoc verissimum est, at aestimatio prudens non erit, quae certa norma et regula careat.

77 In instituendo judicio diversorum systematum, ne fusiores esse cogamur, solum probabilismum argumentis probabimus et a difficultatibus objectionibusque vindicare conabimur. Quo patebit, quid de probabiliorismo et aequiprobabilismo sentiendum sit.

Ceterum, ut de aequiprobabilismo statim pauca dicam, hoc systema, si non stricte vim vocis, sed sensum eorum, qui illud profitentur, accipiamus, vix a probabilismo discrepat. Nimirum admittunt, licere sequi eam sententiam libertati faventem, quae sive aeque probabilis, sive fere aeque probabilis, *etsi paulo minus probabilis* sit, quam contraria; insuper de probabilitate alicujus sententiae ejusque gravitate etiam ex scriptorum auctoritate externa merito judicare posse, censent: quo necessario fit, ut vix quidquam illicitum dici possit secundum aequiprobabilismum ita temperatum, quod probabilismus licitum esse declaret. Si quid enim gravi ratione nititur, atque multis viris doctis et probis *simpliciter probatur;* quî fieri potest, ut illis vel pluribus eorum id ipsum saltem fere aeque probabile non appareat, quam contrarium? Neque id temere dici, ipsa experientia plane demonstrat. Utut enim S. Alphonsus in posterioris aetatis suae scriptis aequiprobabilismum profitetur, tamen vix ullam sententiam probabilistarum, modo vere probabilis sit, expunxit, aut licitam practice esse negavit: imo sunt opiniones, quas sequi licere, graves scriptores probabilistae negarint, S. Alphonsus affirmet. — At quum nobis persuasum sit, theoretice rectius statui axioma probabilismi, hoc unum systema argumentis probare aggredimur, de aliis ea solum dicturi, quae requiruntur, ut difficultates contra probabilismum allatae evanescant.

Historica notitia. Ad nomen ‚systematis probabilismi' invehendum 78
ansam dedit primo Medina O. P., quum anno 1571 vel 1572 commentarios in S. Thomam ederet, atque ad I. II. q. 19. a. 6 concl. 3 disertis verbis principium statueret „si est opinio probabilis, licitum est, eam sequi, licet opposita probabilior sit". At rem non novam proposuit, quum hucusque valuisset doctrina communiter admissa, ex diversis opinionibus, modo sint solidae doctrinae, posse unamquamlibet etiam practice teneri. Quo etiam factum est, ut Medinae doctrina nullam admirationem aut bellum contra se excitaret, imo usque ad medium sequentis saeculi apertos adversarios duos tantum nacta sit, eosque e Societate Jesu, Comitolum[1] (circa annum 1609) et Bianchi sub nomine „Candidi Philalethis" (circa 1642).

Nimirum, ut verbis cl. Bouquillon utar n. 300 ed. 2, „sub hac nova formula (probabilismi principium) placuit Ecclesiae pastoribus, nempe Episcopis, Cardinalibus, imo ipsis Pontificibus, — receptum est apud omnes religiosos ordines, nominatim apud Benedictinos, Dominicanos, Franciscanos, Carmelitas, Jesuitas, alios, — traditum e cathedris celebriorum universitatum non Hispaniae tantum et Italiae, sed Belgii et Galliae, — verbo admissum absque ulla alicujus momenti repugnantia, a theologis cujuscunque scholae, instituti, nationis". Nominari possunt ex O. Pr.: *Did. Alvarez, P. Ledesma, Dom. Bañez* etc.; ex O. S. Fr.: *Jos. Angles, H. Villalobos, J. Pontius, P. Marchant* etc.; ex O. S. Aug.: *Mich. Salon, P. Arragonius, Bas. Pontius* etc.; ex O. Carm.: *P. Cornejo, J. Lezzana* etc. Ex Universitatibus recensere licet: *Salmanticensem, Parisiens., Lovaniens., Duacenam.* Hinc vere Mastrius, celeberrimus inter Scotisticas: „haec est sententia communissima et receptissima in omni schola in hoc currenti saeculo!" Imo etiam Th. Gonzalez, acerrimus probabilismi adversarius, fatetur, „probabilismum usque ad annum 1656 omnes fere theologos traxisse in sui assensum, et nullam fortasse doctrinam esse, quae cursu non longo temporis plures sectatores et defensores habuisset"; v. Lacr. l. 1 n. 269. Imo Opstraet aperte confitetur „communis ergo et universalis" per Ecclesiam erat probabilitatis doctrina: quamquam ipse hanc doctrinam summopere insequitur.

Postquam igitur Alex. VII. 1656 et 1666, et Innoc. XI. 1679 plures theses laxas damnavit, inter eas aliquot, quae systema probabilismi tangere videbantur — quamquam re ipsa nullatenus ipsum systema respiciebant —: complures probabilismi adversarii exorti sunt. Theses illae damnatae sunt 27 ab Alex. VII. proscripta: „Si liber est alicujus junioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet, (eam) rejectam esse a Sede Apostolica tamquam improbabilem"; Thes. 1. 2. 3. ab Innoc. XI. damnatae: 1. „Non est illicitum, in sacramentis conferendis sequi opinionem probabilem de valore sacramenti, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurrendi: hinc sententia probabili tantum utendum non est in collatione baptismi, ordinis sacerdotalis, aut episcopalis" — 2. „Probabiliter existimo, judicem posse judicare juxta opinionem etiam minus probabilem." — 3. „Generatim, dum probabilitate sive in-

[1] Quamquam etiam Comitolum ex numero antiprobabilistarum expungere conatur Ballerini: v. Gury-Ball. t. I. catalog. theolog. — Consueverunt etiam Ferd. Rebellum S. J. inter antiprobabilistas recensere. Verum locus, qui affertur *de obligat. just.* p. 1 Q. 5, haec tantum n. 2. continet: „Quid ea de re, et universim de consuetudine verisimilius sit, ut manifestum fiat, aliquot regulas constituamus" — at eo quod verisimiliora se traditurum promittat, nondum se probabilioristam fatetur.

trinseca, sive extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi, aliquid agimus, semper prudenter agimus."

Quae theses, ut dixi, verum probabilismum nullatenus petunt. At negari nequit, ex eo tempore probabilismum plures nactum esse adversarios. Imprimis autem Jansenismi asseclae et fautores in eum insurrexerunt eo fine, ut Jesuitas, qui longe maxima ex parte semper probabilismum docuerant — etsi aliorum ordinum socii in eo defendendo non segniores fuerint — laxitatis accusarent atque calumniis opprimerent.

Verum etiam alii putaverunt, sibi ab illa probabilismi regula eousque communissima, recedendum esse. Ita refert Simar *Moralth.* § 46, ordinem Theatinorum in capitulo generali anno 1598 jam suis injunxisse, ut probabiliorismum defenderent; et teste Billuart idem injunctum est ordini Praedicatorum in gen. capitulo anno 1656; atque etiam ex aliis religiosis familiis et ex saeculari clero non paucos fuisse constat, qui ad probabiliorismum declinarent, ut ex Societate Jesu: Thyrsus Gonzalez, Antoine, Elizalde, Camargo.

Nihilominus, si confers catalogum scriptorum operi S. Alphonsi praefixum, primo intuitu patet, semper longe majorem partem theologorum mansisse ex partibus probabilismi, etsi aliqui, etiam ante S. Alphonsum, principia sua ita enuntiare maluerint, ut aequiprobabilismum potius defendere viderentur, ut Euseb. Amort. *th. mor. tr. de conscientia* § 49 q. 9, Anton. Mayr S. J. *de act. hum.* disp. 2 q. 3 art. 6—22 (v. E. Müller § 81 Regula V), Rassler S. J. *Norma recti* disp. 3 n. 1123.

Imo praecedente saeculo S. Alphonsus, etsi in rigidiore schola edoctus, singulari sua prudentia et sanctissimo zelo majoris Dei gloriae et animarum salutis brevi perspexit, ad benigniores sententias redeundum esse. Quas ut in usum iterum induceret, strenuissime laboravit, neque sine speciali Dei providentia, ut Pius IX. in Constitutione, qua sanctum virum Doctorem Ecclesiae proclamavit, aperte dicit, id factum est: quo videlicet erroris tenebrae et lubricae viae tum nimiae levitatis tum periculosae severitatis evitarentur. Sibi autem S. Doctor ipse non minus continuas vexationes atque laxitatis incriminationem conciliavit, quam tot Societatis Jesu scriptores, quos praecipue in singulis quaestionibus secutus est. Verum de hac re hactenus. Quid nostra aetate plerique sentiant, supersedeo recensere.

Articulus II.

Probabilismus exponitur, et probatur ejus veritas.

§ 1.

Notiones praeviae et status quaestionis.

79 Opinio probabilis seu probabile illud dicitur, quod gravi nititur ratione, seu quod homini prudenti probatur, eumque ad assensum movet vel ei assensum suadet, quamquam remanente formidine de veritate oppositi. Ipso igitur conceptu, quod probabile est, excludit certitudinem, admittit possibilitatem, imo timorem quendam errandi plus minusve fundatum. At, ut postea de probabilismi honestate tractantes

ostendemus, hoc errandi periculum unice speculativum judicium respicit, practicum judicium nullo modo.

Distinguitur:

1. Probabilitas *juris* et *facti* prorsus eadem ratione, sicut antea (v. de conscientia art. II) dictum est de *ignorantia* juris et facti. Quamquam Bouquillon l. c. n. 312 alio modo hanc distinctionem explicat, eamque cum practica (juris) et speculativa (facti) convertit; a communiori et magis obvio sensu non duxi recedendum esse.

2. Probabilitas *speculativa* et *practica:* quae distinctio non uno semper sensu intelligitur. Sc. a) si opinio, quae dicitur probabilis, versatur circa res speculativas, praxim proxime saltem non spectantes, *speculativa* vocatur probabilitas; si aliter, est *practica;* attamen melius dicitur probabilitas *de re speculativa,* et *de re practica.* b) Pressius circa ipsas res practicas dicitur opinio *speculative tantum* probabilis, si judicium illud actionem considerat abstracte et in se, non attentis illis circumstantiis concretis, quae ei communiter adjunctae sunt; *practice* probabilis aut improbabilis, si judicium fertur de actione, de qua quaeritur, cum omnibus iis circumstantiis, quae eam in concreto et secundum hominum naturam, uti de facto est, comitantur. Quibus fieri potest, ut aliqua opinio, quae certam quandam actionem a gravi peccato immunem declarat, speculative quidem probabilis vocetur, practice autem et simpliciter improbabilis.

3. Probabilitas *interna* et *externa,* prout judicium fertur secundum rationes, quae ex ipsius rei consideratione petuntur, aut secundum auctoritatem aliorum, qui in ea re docti atque versati sunt.

4. Probabilitas *absoluta* et *relativa,* seu opinio absolute probabilis, et relative probabilis, prout illa opinio sine comparatione cum opposita opinione rationibus gravibus et persuasibilibus niti dicitur, aut judicium de ea in comparatione illius oppositae opinionis fertur. Alterum si fit, opinio aliqua potest esse: aeque probabilis, minus probabilis, probabilior, relative probabilissima, relative parum probabilis.

5. Distinguunt etiam opinionem dubio probabilem, tenuiter probabilem: quae si accipiatur pro distinctione, qua probabilia inter se distinguantur, re ipsa contradictoria continet. Qui enim dicit *tenuiter probabile,* sine dubio significare vult, rationes assensum suadentes esse leves tantum: at quî fieri potest, ut ratio levis viro prudenti vere probetur atque assensum suadeat, denique sententiam reddat probabilem?

Explicatio ad 3. addenda. Probabilitas externa per se supponit in- 80
ternam. At rationes, quibus nitatur judicium de probabilitate, necesse non est cuilibet esse perspectas. Illi autem viri docti, ex quorum auctoritate opinio quaedam pro probabili enuntiatur, certe propter internam aliquam rationem opinionem illam sustinent: nisi forte in aliqua quaestione solvenda tota controversia auctoritate Ecclesiae finitur; quod si fit, majore etiam securitate, quam quae ex rationum internarum pondere oritur, sententiae illi adhaereamus oportet.

Auctoritas igitur virorum, qui in theologia morali versati sunt, atque probati ingenii et integritatis, veram probabilitatem constituit, siquidem in rebus doctrinae non quilibet proprio studio omnem rei veritatem investigare potest.

Neque tamen eodem modo cuilibet auctoritate sive ratione externa, nisi sit Ecclesiae auctoritas, niti licet. Etenim homo rudis facilius auctoritatem pro ratione sibi sufficienti habere potest, quam homo eruditus. Prior auctoritate unius viri, quem instructum esse merito putat, duci plerumque secure potest; alter non item. Verum etiam hic, quum non in omnibus ipse rationes perpendere possit, imo etsi potuerit, tamen non id sibi assumere debeat, ut se prae ceteris melius omnes rationes discussisse statuat: ex auctoritate plurimorum virorum probatorum, qui certam aliquam sententiam defendunt, eam pro probabili habere potest, nisi forte aut ipse illorum rationes dissolvit falsasque esse plane perspexit, aut Ecclesiae magisterium contrariam sententiam statuit.

Multi sic regulam aliquam constituunt: Id quod a 5 vel 6 auctoribus gravibus et classicis docetur, jure pro probabili sententia *per se* haberi potest. (Quod sane sic intellige, ut non postea contraria sententia evaserit certa.) Auctorem vero inter probatos et classicos numerari, aut communi aestimatione, aut judicio Ecclesiae constabit, aut signis etiam quibusdam erui poterit.

81 Signa quaedam *negativa* Lacroix l. 1. n. 160 enumerat, vid. nihil debere contra alicujus scriptoris doctrinam afferri posse, quod sit quodammodo juridica quaedam contra eum exceptio: 1. ne opiniones, etsi aliquas tantum, sustinuerit, quae sint contra principia alioquin certa, adeoque aperte falsae; 2. ne levi et sophistico argumentandi genere utatur; 3. ne plura improbabilia et a ceteris theologis reprobata docuerit (sc. ejusmodi, quarum rationes futiles et falsas esse, alii scriptores demonstraverint); 4. ne sit merus aliorum sententiarum collector, qui studium eas examinandi sibi non assumpserit.

Sic re vera aliquando accidit, ut multorum auctoritas re ipsa ad unius alteriusve scriptoris auctoritatem reducatur. Si enim unum aliquem scriptorem reliqui absque examine secuti sunt, nec novas attulerunt rationes, sed solam illius auctoritatem sibi accipere contenti fuerunt, non possunt omnes illi ut distincti illius sententiae auctores invocari. Quod notari debet, ne temere externa probabilitas fingatur. Cf. Navarr. et post eum Ant. Mayr *theol.* t. IV n. 300.

Contra aliquando fieri potest, ut unus etiam scriptor summae et probatae doctrinae aliquam sententiam probabilem faciat, etsi contra communem doctrinam sententiam suam statuit, nimirum si rationes affert, quas alii non consideraverunt vel satis non solverunt, ipse autem aliorum rationes infirmas esse satis ostendit, quod ne levius admittatur, attende thesin 27 ab Alex. VII. confixam, quam supra retuli n. 78.

His praenotatis

82 **Dico:** In omnibus rebus dubiis iisque solis, in quibus controversia ad quaestionem de licito et illicito proxime deducta est, sequi licet opinionem vere probabilem, quae actionem omissionemve licitam esse docet, etsi contraria opinio, quâ illicita putatur, sit etiam probabilis, vel etiam probabilior.

Nota ad statum quaestionis:

1. Dicitur „in *omnibus* rebus dubiis etc.“, ut indicetur, sive spectent ad legem naturalem, sive ad positivam divinam, sive ad humanam, id nihil differre quoad usum probabilismi, nisi forte in lege humana facilius *probabilis* ratio dubitandi admitti potest, quam in lege divina et naturali.

2. Dicitur: „in *solis* etc.“, quo excludatur usus probabilium opinionum, quae non proxime de actionum liceitate et illiceitate, sed de earum valore versantur. Nam si de valore actûs agitur, fieri potest, ut vere probabilis sit opinio affirmans, haec et haec non tangere valorem, attamen non obstante hac probabilitate, vere impium vel injustum sit ea negligere, quae propter oppositas rationes fortasse ad valorem pertineant. Si enim effectus, qui valida tantum actione obtineri potest, *certe* producendus est, nemo non videt, actione probabiliter tantum valida periculum induci atque injuriam ei inferri, qui certum effectum jure exspectet, nisi forte, quando in potestate agentis non est, certiorem effectum procurare, melius actione dubie valida, quam nulla, proximi necessitati consulitur.

Quae igitur a compluribus scriptoribus tamquam *exceptiones* a probabilismi liceitate statuuntur, vere exceptiones non sunt, multo minus defectio a regula probabilismi, sed solum *veri sensûs* probabilismi *declaratio*. Qui enim v. g. ex eo, quod non constet de nullitate baptismi in aqua rosacea collati, inferre velit, *licere* sic baptizare, potius se defecisse a logices regulis demonstret, quam probabilista, qui hanc consecutionem negat, deficiat a suo axiomate. Antequam enim de probabilismo ejusve usu sermo esse potest, quaestiones controversae ad statum illum deduci debent, ut de lege praecipiente vel vetante proxime judicetur. Quod saepe non fit, nisi *praevie* aliae quaestiones solutae sunt.

Igitur: 1. Quando agitur de adhibendis mediis ad salutem aeternam 83
necessariis, non licet, effectum tantum probabiliter assecuto, contento esse.

2. Quando sacramenta administranda sunt, non licet dubia materia vel forma uti, quamdiu certiora adhiberi possunt, quia tum reverentia sacramentis debita, tum jus eorum, quibus sacramenta administrantur, eorumve periculum postulant, ut dubiis certa praeferantur. Excipe, nisi: a) forte Ecclesia supplere possit atque certo eam suppleturam esse scitur; vel b) in sacramentis, praecipue frequenter iterabilibus, majoris certitudinis inquisitio scrupulis et immoderatae sollicitudini viam aperiret: quod si fieret, certitudine etiam late morali contento esse licet ministro, quamvis major certitudo absolute possibilis sit. V. g. quis unquam obligabit sacerdotem, ut ipse vinum ex uvis conficiat, triticum serat et panem hostiarum coquat, quamquam si haec faceret, majorem certitudinem de valida materia eucharistica haberet! Videlicet quae a Christo pro hominum usu instituta sunt, humano more tractanda, seu sollicitudine, quae non ultra humanam diligentiam excedat.

Si medicus aegroti curam suscipiat, non potest, relictis melioribus, remedia dubia adhibere, siquidem, suscepta infirmi cura, se ad illum, quo possit optimo modo cum humana diligentia, curandum adstrinxit; imo curationem tantum dubiam seu ambiguam, quae in bonam et in malam partem cedere potest, neque aegroto licet admittere, neque medico impendere, si vita vel sanitas multum periclitatur: et sic in similibus casibus.

Probabilitatis et probabilismi notio atque ipsius probabilismi axioma et systema videntur iis, quae dixi, satis esse explicata. Probanda igitur est

ejus veritas. Quod propter rei gravitatem praeter morem quibusdam argumentis scholastico modo propositis efficere conabor.

§ 2.

Argumentum externum historico-theologicum, quo probabilismi veritas, seu thesis probatur.

84 Ecclesia non potest tolerare, multo minus positive approbare doctrinam ad quotidianam praxim spectantem, quae sit contra bonos mores atque illicitas actiones promoveat.

Atqui Ecclesia per plura saecula saltem toleravit, imo recentiore tempore in S. Alphonso positive approbavit doctrinam probabilismi.

Ergo probabilismus debet esse licitus, atque — id quod sequitur — ejus axioma certum.

Major dogmatice constat ex infallibilitate et indefectibilitate Ecclesiae. Nam ut infallibilis veritatis magistra in rebus fidei et morum errare nequit, ideoque doctrinam morum corrumpentem nequit *approbare,* ita neque eam potest *tolerare,* siquidem a) praxim ubique vigentem pravam non reprehendere est *aequivalens ejus approbatio;* b) esset defectio a munere valde essentiali, quae Ecclesiae indefectibilitati directe adversatur. Si igitur etiam propositio minor constat, proxime infertur, probabilismum non posse esse contra bonos mores neque illicitas actiones per eum promoveri. At, subsumo, revera esset probabilismus contra bonos mores atque illicitas actiones quam plurimas promoveret, nisi ejus axioma supra enuntiatum esset verum. Quam plurima enim, quae revera essent peccata, permitteret, ad ea agenda impelleret, habenas laxaret — quod re ipsa etiam adversarii ei objiciunt. Ergo demonstratio nostra potissimum in *probanda minore* versatur. Qua probata, ad effugiendam vim conclusionis objici nequit, Ecclesiam etiam, non obstante sua infallibilitate et sanctitate, tolerare saepe doctrinas scholarum *oppositas,* adeoque etiam *falsas.* Id sane verum est; neque quaecunque cujuslibet doctrinae tolerantia aequivalentem dicit approbationem. Speculativas opiniones, ex quibus ad actiones illicitas in praxi fideles non permoventur, tolerare Ecclesia potest, atque periculum errandi erroresque silentio transmittere; at si *perniciosus* error in fide aut in bonis moribus tam late serpere coeperit, sane tolerantia atque ipso silentio contra gravissimum munus suum delinqueret Ecclesia.

Minor illa nunc exponi atque probari debet. Quod quo melius fiat: 1. tolerantiam Ecclesiae seu approbationem tacitam, quae doctrinae Alphonsianae approbationem praecessit, 2. approbationem S. Alphonsi ejusque vim perpendemus.

I. Approbatio tacita S. Alphonso anterior.

85 1. Ante doctrinalem controversiam inter probabilistas atque probabilioristas scriptores sanctissimi et doctissimi principia statuerunt cum probabilismo convenientia.

Habes hîc verba S. Antonini p. 1 tit. 3 c. 10 § 10, qui et ipse sane probatissimus auctor est, et ad aliorum etiam auctoritatem appellat.

„Cum bona conscientia potest quis tenere unam partem alicujus opinionis et secundum eam operari, excluso saltem scandalo, quae sc. pars habeat pro se notabiles doctores, dummodo talis opinio non sit contra auctoritatem expressam sacrae Scripturae, nec contra determinationem Ecclesiae catholicae, et quando etiam ex contrarietate talium opinionum non inducatur ad dubitandum (intellige dubium *practicum*), sed bonam sibi conscientiam et credulitatem formet de eo, quod credit tamquam de probabiliori parte (intellige dictamen ultimum practicum moraliter certum), praecipue quando quis adhibet diligentiam inquirendo an liceat, *nec invenit aliquid, quod eum sufficienter moveat ad hoc, quod sit illicitum.* . . . Item ex responsis, quae videntur data ab Alberto Magno, habetur, quod frater simplex vel quilibet homo cum salute potest sequi in consiliis quamcunque opinionem voluerit, *dummodo alicujus doctoris magni opinionem sequatur.* Hostiensis etiam dicit . .: Ubi sunt *diversae opiniones et diversa judicia,* semper humanior praeferenda est et aequior."

Unde satis patet, communem fuisse persuasionem, licere practice amplecti quamlibet ex opinionibus controversis, quae *solidam* pro se habeat rationem vel auctoritatem, eamque talem, ut contrarium sentientes eam falsam esse non ostenderint.

2. Quum controversia illa oriretur, innumera manus scriptorum pietate et doctrina conspicuorum probabilismum expresse secuti sunt atque propugnarunt. Loco omnis demonstrationis lectorem remittere liceat ad eum, qui in omnium manibus est, catalogum auctorum, quibus S. Alphonsus usus est, et quibus P. Haringer, doctus operum S. Alphonsi in Germania editor, notas ex S. Alphonso excerptas adjecit, quae et S. Doctoris judicium de compluribus scriptoribus exhibent, et cujus systematis fautor unusquisque fuerit, indicant. Horum plurimos eosque, quos S. Alphonsus summis laudibus celebrat, probabilistas esse evidens est[1].

3. S. Alphonsus ipse testatur *H. Apost.* tract. 1 n. 31 et sq., elapsi saeculi auctores *quasi communiter* tenuisse, licere sequi opinionem probabilem; et quamquam S. Doctor in ultima hujus libri editione hoc principium eo sensu intellectum, quasi etiam opinio contraria certo et notabiliter probabilior pro lege exsistens posthaberi possit, rejicit: tamen negare non potest, sed aperte testatur, *communem* fuisse sententiam, licere sequi opinionem *vere probabilem* libertati faventem, ratione non habita illius contrariae probabilitatis, quae fortasse seu major seu minor sit pro legis exsistentia. — Imo juvat addere, quae S. Doctor habet in dissertatione de usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris edit. alt. Neap. 1755:

[1] Imo esse ex ipsis illis, qui notantur ut „auctores nimis benigni", eos, quos S. Doctor summopere laudet et quorum judicio multum confidat, ex aliis locis S. Alphonsi, quae editorem effugerunt, facile monstrari potest.

„Ultimam benigniorem et *communissimam sententiam* probandam aggredimur, nempe licitum esse uti probabili opinione etiam in concursu probabilioris pro lege, *semper ac illa certum et grave habeat fundamentum* . . . . . Adde his potissimum argumentum, nimirum quod si sententia benigna fuisset falsa, minime quidem communiter a doctoribus undique fuisset recepta, ut vere recepta fuit, aut saltem *Ecclesia eam non tolerasset permittendo, quod animae communiter per hanc perditionis viam, ut adversarii clamitant, a talibus caecis ducibus deceptae incederent.*“

II. S. Alphonsi ac per eum probabilismi approbatio.

A. Approbatio doctrinae S. Alphonsi.

86 1. Decret. super revisione et approbatione operum Venerab. Alphonsi (in causa beatificationis in die 18. Maji 1803) haec habet:

„Facta . . . plena relatione tam praefatorum operum impressorum, quam aliorum Mss. omnium . . . nihil in eis censura dignum repertum fuit . . . Quibus SS. D. N. relatis, Sanctitas sua benigne annuit.“

2. Responsum Sanctae Poenitentiariae 5. Julii 1831:

1. Utrum sacrae theologiae Professor opiniones, quas in sua theologia morali profitetur B. Alphonsus a Ligorio, tuto sequi possit ac profiteri? R. „Affirmative, quin tamen inde reprehendendi censeantur, qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequuntur.“ — 2. *An sit inquietandus* confessarius, qui omnes B. Alphonsi sequitur opiniones in praxi S. poenitentiae tribunalis sola ratione, quod a S. Sede Apostolica nihil in operibus censura dignum repertum fuerit? (Confessarius . . . non legit opera B. Doctoris, nisi ad cognoscendam accurate ejus doctrinam, non perpendens momenta rationesve, quibus variae nituntur opiniones . . .) R. „*Negative*, habita ratione mentis S. Sedis circa approbationem scriptorum servorum Dei ad effectum canonizationis.“

3. Bulla Canonizationis die 26. Maji 1839:

„Illud vero imprimis notatu dignum est, quod, licet copiosissime scripserit, ejusdem tamen opera inoffenso prorsus pede percurri a fidelibus posse, post diligens institutum examen perspectum fuerit.“

4. Literae Apost. 7. Julii 1871, super confirmatione tituli Doctoris (fere verbotenus repetuntur, quae dicta erant decreto U. et O. 23. Martii 1871):

„Plurimos libros conscripsit, sacra eruditione et pietate refertos, sive inter implexas theologorum tum laxiores, tum rigidiores sententias ad tutam muniendam viam, per quam Christi fidelium animarum moderatores inoffenso pede incedere possent . . .“

Quae quidem omnia tum communem approbationem scriptorum S. Doctoris, quae in quorumlibet virorum, qui scripta reliquerunt, canonizatione requiritur, tum speciale encomium nostri Sancti circa theologiae moralis doctrinam continent.

At, his praemissis, quae et qualis sit S. Alphonsi doctrina, quae in favorem probabilismi invocari possit, brevi videndum est. Nam negari

nequit, esse quaedam, quae antilogiam continere videntur: quapropter mirum non est, auctoritatem S. Alphonsi in diversas partes aliquando trahi. Proferam ergo tum testimonia probabilismo aperte faventia, tum quae illum impugnare videntur, ac demum quomodo concilianda sint, exponam.

B. Quid valeat S. Alphonsi approbatio pro probabilismo.

I. Testimonia S. Alphonsi probabilismo aperte faventia. 87

1. Vide, quae habentur supra (p. 68).

2. Ex ead. dissert. anni 1755 aperte propugnat non tantum licitum usum opinionis probabilis, *sed etiam minus probabilis*, atque egregie refutat palmare argumentum adversariorum, quasi major probabilitas minorem probabilitatem adversae sententiae elidat:

„At recte respondent *auctores nostri*, falsum esse, majorem probabilitatem elidere minorem, nisi quando illa minor probabilitas ex eodem principio hauriatur, vel nisi opinio probabilior habeat pro se tam convincens argumentum, ut contraria vere improbabilis vel non amplius graviter et certo probabilis videatur. Secus tamen dicendum, si excessus non sit notabilis, et probabilitas opposita ex diversis principiis, ut fere semper accidit in opinionum concursu, vim accipiat. Tunc enim opinio minus probabilis gravi sua probabilitate minime destituitur."

Sed praestat ex ultimis operum S. Alphonsi recensionibus, quae nostro tempore in omnium manibus sunt, quosdam locos referre.

3. In theol. mor. ed. ult. Bassan. l. 3 (4) n. 130 remittimur ad epistolam de maledictione mortuorum. In qua (edit. P. Mich. Heilig, Mechlin. 1845, p. 299) haec habentur:

„Ad hoc ut dicatur, quod actio aliqua non sit peccatum grave, sufficit, *ut vera probabilitas habeatur*, quod tale non sit, quemadmodum omnes fatentur. Intelligo illam, quae fundamento non tenui innititur, talem esse, ut tuto (juxta sententiam communem, seposita quaestione de probabiliore et minus probabili) possit teneri et doceri."

Ib. p. 300: „Sed ut affirmetur absolute, aliquam actionem esse peccatum mortale, non sufficit opinio probabilis, *nec etiam probabilior;* nam probabilior non excludit rationalem timorem errandi; *unde non efficit, quod lex non remaneat dubia* et quod opposita non possit esse vera, si vere probabilis est."

Ib. p. 301: „Hinc *sapientissime* Bened. XIV. in suo opere *de synodo* in plerisque capitibus nil aliud Episcopos monet, quam ne unquam peccati gravis eas damnent opiniones, quae *ut probabiles* DD. utriusque partis defendunt." — Cfr. etiam l. 6 n. 468 § ‚*Probatur 2.*' versus finem.

II. Testimonia, quae probabilismo contraria videntur: 88

1. In theol. mor. in ultima recensione dissertationis de usu moderato probabilis opinionis lib. 1 n. 56 haec leguntur:

„Dico igitur I^mo quod si opinio, quae stat pro lege, videatur *certe* probabilior, ipsam omnino sectari tenemur; nec possumus tunc oppositam, quae stat pro libertate, amplecti . . . Dixi *certe* probabilior, quia dum opinio pro

lege est certe et sine ulla haesitatione probabilior, tunc opinio illa non potest esse nisi *notabiliter probabilior*. Et eo casu opinio tutior non erit jam dubia, sed est moraliter aut quasi moraliter certa; saltem nequit dici amplius stricte dubia, quum pro se certum habeat fundamentum, quod ipsa sit vera. Unde tunc fit, quod opinio minus tuta, quae certo fundamento caret, remaneat aut tenuiter, aut saltem dubie probabilis respectu tutioris; adeoque non est prudentia, sed imprudentia velle eam amplecti."

2. *Hom. Ap.* tract. 1 n. 31: „Hanc sententiam (licere sequi opinionem minus probabilem pro libertate, licet opinio pro lege sit probabilior) elapsi saeculi auctores quasi communiter tenuere; sed nos dicimus, eam esse laxam et licite amplecti non posse."

89 III. Quomodo haec concilianda.

Quae dicta S. Doctoris negotio non adeo difficili conciliari possunt. Evidens enim est, ex doctrina S. Alphonsi esse opiniones probabiliores legem suadentes, quae obstent, et esse ejusmodi probabiliores opiniones, quae non obstent licito usui contrariae opinionis minus probabilis libertati faventis.

Obstare licito usui opinionis oppositae eas, quae sint *certo, notabiliter, cum excessu* probabiliores, quae ad quandam moralem certitudinem accedant; non obstare eas, quae non notabiliter excedant in majore probabilitate vel *quae oppositam opinionem relinquant vere probabilem.*

Haec S. Doctor constanter docuit, neque ab hac doctrina unquam recessisse dicendus est neque ab ea recedere potuit, nisi ipse secum pugnaret, in principiis id negando, quod in conclusionibus admisit.

Re igitur eadem doctrina mansit, in modo vero loquendi quandam diversitatem observare utique licet. Modo S. Auctor effert, quae sint licita contra opinionem obligationi faventem etiam forte probabiliorem; modo effert, quae sint illicita contra probabiliorem opinionem, ut videlicet certos limites statuat, neque videatur omni etiam levi tantum rationi id concedere, quod soli rationi gravi et solidae concedi possit. S. Doctorem vero posteriore tempore multum fuisse in efferendis illis limitibus, quibus tandem probabilitatem, ut vera sit probabilitas, contineri necesse sit, nullatenus negari potest: imo eum hoc ita fecisse, ut, nisi ipsius invicta argumenta pro sententia benigna haberemus, eum ad sententiam severiorem paululum inclinasse facile opinari possemus, non est cur miremur. Quum enim rigoristae contra S. Alphonsum undique insurgerent eumque impeterent, laxismi accusarent, ejus atque Congregationis ab ipso fundatae labores animarum saluti utilissimos impedirent: quid prudentius, quid magis necessarium, quam laxitatis notam a se depellere, et id summa vi, quantum verborum veritas pateretur, efferre, quo laxae applicationi benigni principii aditum occluderet, seu practicam quandam normam inculcaret, qua vera probabilitas a falsa quadam probabilitatis specie posset distingui?

Aliis verbis S. Doctor dicendo: „non licet sequi opinionem minus probabilem, quando opinio probabilior est *certo, notabiliter* probabilior", nihil aliud fecit, nisi signum quoddam attulit, quo aliquando discerni posset, utrum contraria opinio benigna vere probabilis esset necne; si

vere probabilis non maneret, negavit eam admitti posse. — E contrario idem S. Auctor dicens, licere sequi opinionem etiam minus probabilem contra probabiliorem, modo gravi ratione innitatur: negavit, *semper* aliquam opinionem evadere non vere probabilem, eo quod contraria videatur aut dici debeat probabilior; atque tunc tantum, quando evadat non vere probabilis, ejus usum rejecit.

Cur autem aliquando opinionem probabiliorem simpliciter neget negligi posse, quamvis alias id de sola opinione *notabiliter* probabiliore dicat, ratio sumi etiam potest ab ipsis suis adversariis probabilioristis. Hi enim, ut benignam opinionem sequi liceat, requirunt, ut ea sit prae contraria probabilior, atque hanc probabi*liorem* opinionem ita explicant, ut sit quasi moraliter certa, siquidem secus dictamen practice certum efformare non posse sibi videntur. *Contra quos S. Alphonsus agens* rectissime opinionem probabiliorem simpliciter dictam cum opinione adeo probabiliore convertit, ut sit quasi moraliter certa, vel opposita saltem non amplius vere probabilis; id quod *alias*, insita verborum vi spectata, sumere non licet, neque a S. Auctore factum est[1]. Cf. Bouquillon l. c. n. 309—311. Ceterum non nego, Sanctum posteriore sua aetate durius de probabilismo aliquando locutum esse.

Quodsi perpendo dictum S. Alphonsi supra citatum *ex H. Ap.*, persuadere mihi non possum, S. Doctorem vere laxitatis notam „auctoribus elapsi saeculi" inurere voluisse: sed id solum eum intendisse, ut diceret, axioma illud: „licet sequi opinionem minus probabilem pro libertate, etsi opinio pro lege sit certe probabilior", nisi sobrie et moderate sumatur, ansam laxae applicationis praebere posse; propterea se probabilismi axioma non illis, sed aliis verbis concipere maluisse, insistendo maxime in eo, quod opinio illa minus probabilis debeat tamen manere *vere* probabilis, non fieri tenuiter tantum probabilis. — S. Alphonsum non intendisse, ut diceret, auctores elapsi saeculi *quasi communiter* hanc laxam interpretationem et applicationem fecisse, lectori evidens fit, si attendit, quid dicat S. Alphonsus in *apologia dissertationis de moderato usu probabilis opinionis* anno 1765 (v. Vindic. Alph. ed. I p. 53):

„Non practendi neque praetendo novum systema statuere: bene etiam scio, nullum probabilistam solidae doctrinae licitum declarare usum opinionis tenuiter vel dubie tantum probabilis. Sed quia multi probabilistae sine distinctione dicunt, licere sequi opinionem minus probabilem, si fundata sit in ratione vel auctoritate, ego volui distinguere etc."

Ergo necesse est alterutrum fateamur: aut S. Doctor expresse ab auctoribus saeculi decimi septimi notam laxitatis dispellit, aut ipse *eos quasi communiter* pro auctoribus *non solidae doctrinae* habet. Quod postremum quam absurdum sit, multum prosequi opus non est. Maxima enim pars

[1] Ejusmodi rationem externarum temporis conditionum habere, nullatenus contra sanctitatem offendit; neque id quod S. Doctor, ut videre est in *Vindic. Alph.* ed. I p. 67, in epistola quadam ad suos alumnos data eos monuit, ut dicerent se suosque alumnos esse probabilioristas, intelligens *„probabilius"* pro *moraliter certo*, atque hanc loquendi rationem sic explicans: „quod prorsus verum est, siquidem affirmem, opinionem probabilem non posse esse normam agendi, *quatenus probabilis est*, sed ad honeste agendum requiri moralem certitudinem!" Si S. Sedes hanc accommodationem non invenit ulla censura dignam — non enim *omnis* accommodatio revera reprehensibilis est — multo minus ille diversus loquendi modus, quem S. Doctor circa licitum usum opinionis minus probabilis secutus est, reprehendi ullo modo potest.

scriptorum, quibus S. Alphonsus usus et quos secutus est atque laudibus effert, sunt scriptores decimi septimi saeculi.

90 Ex omnibus igitur, quae de S. Alphonso hucusque disputavimus, colligitur, Ecclesiam positive approbando opera et doctrinam S. Alphonsi etiam approbasse usum opinionum, quae vere probabiles sint et maneant, libertati faventium.

Quod eo magis patet, quia constat S. Alphonsum constanter consuluisse scriptores probabilistas, iisque in doctrinis particularibus consensisse, imo complures esse opiniones ab auctoribus, qui probabilismum simpliciter profitentur, rejectas, quas S. Alphonsus ut in praxi tuta admittit, etiam aliquando rejectas ab iis scriptoribus probabilistis, quos S. Doctor nominatim nimis benignos vocaverat[1]. Demum argumenta, quae S. Doctor pro licito usu moderati probabilismi affert, ea sunt, quibus quilibet probabilista insistit, et ex quibus principium probabilismi invicte probatur. Ad quae indicanda jam gressum facturi sumus.

§ 3.

Argumenta interna directa.

91 I. Argumentum. Lex non satis promulgata non obligat, seu non est lex. Atqui quando ratio vere probabilis suadet, obligationem in certa quadam re non exsistere, circa illam rem seu ejus obligationem lex non est satis promulgata. Ergo vera obligatio seu lex circa illam rem non exsistit.

Major hujus argumenti ex iis, quae philosophia de lege disputat, indubia est. Brevem rationem hanc supra n. 69 dedi: lex, utpote regula actionum subditorum directrix, consistere nequit in sola voluntate Superioris, quam intra se conclusam fovet, sed debet collocari in voluntate subditis declarata, ita ut hac *manifestatione* lex essentialiter perficiatur.

Minor ostendi debet; idque non solum quantum ad legem positivam, sed etiam quantum ad legem naturalem, imo pro ea maxime.

Promulgatio legis humanae fit aut locutione verbali, aut signo aliquo permanente, scriptione, qua voluntas Superioris ad subditos directa perpetuo exhibetur. Imo communiter etiam post verbalem locutionem literis lex consignatur, et literis publicis promulgatur. Porro nemo habet in tabula legum id vel illum sensum pro satis promulgato, de quo, studio adhibito, dubium manet, utrum in codice legum inter licita an illicita recenseatur. Quando enim lex legi aut intelligi nequit, non habetur pro lege nec vim legis obtinet.

Jam quoad legem naturalem in eadem conditione sumus, quando ratio probabilis suadet, certam aliquam actionem, de qua quaeritur,

---

[1] Cf. e. g. S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 163, 171, 176; l. 6 n. 282 in fine: ubi invenies, S. Doctorem contra Antonium a Spiritu Sancto, Th. Tamburini, G. Gobat in benigniorem sententiam transiisse.

illicitam non esse, etiamsi opposita quoque opinio ratione gravi suadeatur. Nam legis naturalis promulgatio non formalibus verbis per Deum facta est, neque scripto singula naturalis legis praecepta consignata sunt. Deus alia locutione vel scriptione usus est. Conscripsit suam sanctissimam voluntatem in ipsa natura rationali, quam inspicientes et scrutantes homines legem naturalem ejusque praecepta singula colligunt. Porro non omnes omnia legere valent. Aliqua omnibus patent, alia studio adhibito detegi possunt atque a doctis cum rudioribus communicari; alia denique ne a doctis quidem legi possunt, sed manent quodammodo scriptura humano intellectui impervia: quod obtinet, quoties ratio vere solida, quamquam non certa et perspicua, suadet in tali re obligationem non adesse. Haec igitur res seu materia in codice legis naturalis charactere non intelligibili consignata est. Neque tamen propterea Deus est inculpandus. Scriptio illa divina per creationem facta in rudi materia exprimitur. Deus noluit majorem curam adhibere, vel materiae defectum supplere, sed reliquit scriptionem defectuosam; neque dubium est, Deum sapientissimas rationes habuisse, cur hominis rationem in inferiori gradu perfectionis reliquerit. Verum sic tandem impeditum est, quominus in ea re, quae adhibito etiam studio obscura manet, lex seu obligatio promulgata dici possit.

Sed ne quis putet, hoc modo id etiam effici, ut tamdiu lex et obligatio negetur, quamdiu ipsa non sit *evidens,* seu quamdiu ratio aliqua *levis* remanserit, quae sit contra obligationis exsistentiam: dicendum est id minime sequi. Ut enim maneamus in similitudine cum aliqua scriptura, si lapsu temporis aut casu aliquo paucae literae expunctae fuerint, aut intelligibili charactere non scriptae: earum defectus efficere quidem potest, ut sensus totius phrasis plane evidens quidem non sit, ita tamen studio adhibito cognosci possit, ut prudens dubitatio de ejus sensu non remaneat. Quod si fit, quilibet prudens homo satis certus esse debet de sensu vero illius scripturae. Pari igitur modo, quando prudens dubitatio, i. e. gravi ratione nixa, de sensu legis naturalis in rationalis creaturae natura a Deo conscriptae non amplius exsistit, de lege ejusque obligatione satis constat, neque licet levi ac futili ratione hanc obligationem excutere; itaque, si opinio obligationem aliquam negans levi, futili, tenui, improbabili ratione nititur, eam sequi non licet, seu: opinio tenuiter probabilis non potest in favorem libertatis pro norma practica assumi.

II. Argumentum. Ut abstraham a promulgatione, obligatio, 92
cujus exsistentia invincibiliter ignoratur, vere nulla est. Atqui quando gravis ratio seu opinio vere probabilis suadet, in certa aliqua re obligationem non exsistere, vere *invincibiliter ignoratur,* circa illam rem legem seu obligationem adesse. Ergo re ipsa obligatio nulla est.

Propositio major probatur: Ut enim homo subjective ligetur, debet *percipere* obligationem, i. e. non dubium obligationis, sed obligationem ipsam, sive directe, sive indirecte. Quod in ipso etiam dubio practico verum est. Nam in dubio practico tutiorem partem sequi de-

bemus, non propterea quod dubii sumus et mentem habemus suspensam, sed propterea quod *percipimus obligationem* in tali statu mentis aut ulterius inquirendi aut tutiora amplectendi. Si quis autem talem obligationem prorsus ignoraret, aut ut levem apprehenderet — id quod in re notabiliter gravi sumi nullatenus potest — revera aut non peccaret, aut leviter tantum. (Cf. quae supra de conscientia dubia dicta sunt n. 44 et 51.)

Probatur minor propositio: Porro invincibiliter ignorari, seu vere non percipi obligationem, contra quam gravis ratio intelligatur, facile ostenditur. Etenim obligatio neque in se directe percipitur, neque indirecte. In se directe percipitur tantum dubium obligationis, quum sumpserimus, propter graves rationes ipsam rem in se non liquere. Sed neque indirecte percipitur obligatio, videlicet ita ut debeat homo sibi dicere, sibi potius sententiam probabilem pro lege (i. e. axioma probabilioristarum) sequendam esse. Ut enim mittam quaestionem, num percipiamus *saltem dubium* illius obligationis sequendi probabiliorismum — id quod prioribus argumentis revera exclusum est —: haec *ipsa obligatio* certo non percipitur. Quomodo enim aliquis id ab hominibus percipi ausus fuerit dicere, quod tot viri docti et sancti non perceperunt, cujus contrarium se percipere et pro certo habere fassi sunt!

§ 4.

Argumentum internum indirectum, seu argumentum ad hominem.

93 Probabilioristae, qui licitum concedunt esse usum opinionis benignioris, quae sit quam opposita *probabilior*, neque ad hoc externa ratione negandi obligationem legis dubiae seu non satis promulgatae utuntur, sed in ipsa majori probabilitate haerent, non habent, ubi certo et secure pedem figant, atque sua propria argumentatione probabilismum confirmant.

Dicunt igitur 1.: Licet sequi opinionem benigniorem, si est probabi*lior*. At, probabilismum esse licitum, nonne est opinio ipso probabiliorismo probabilior? Certe qui externam probabilitatem non respuit — neque eam respuunt probabilioristae — confiteri hodie debet, probabilismum auctoritatis et pondere et numero probabiliorismo antecedere.

2. Dicunt, licere amplecti opinionem probabiliorem, *quia* probabilior sit. At id, quod est probabilius, prudentem dubitationem minime excludit. Quomodo ergo ad dictamen practicum certum pervenire possunt in iis rebus, in quibus opinionem minus probabilem, at gravi ratione fundatam, quae sit pro lege, sperni posse concedunt?

NB. Omnia, quae pro probabilismo allata sunt, non tantum probabiliorismum et rigorismum feriunt, sed si ultimam partem ultimi argumenti excipias, fere eadem ratione contra aequiprobabilismum extremo modo intellectum, qui opiniones benignas vere probabiles, si

forte opinioni severiori probabi*liori* opponuntur, practice illicitas esse contendit. Nam opinionem talem tamquam legem esse satis promulgatam, idque indubie percipi, quis est qui credat?

Articulus III.

Vindicatur probabilismus ab objectionibus.

Quo magis probabilismi vis et veritas pateat, expedit, praecipuas 94
difficultates contra eum prolatas breviter referre et solvere.

I. Difficultas: Systema probabilistarum debet esse certum, ut dictamen conscientiae practicum certum habeatur. Atqui probabilismus non est certus, seu non est systema *certo* verum: siquidem probabiliorismus systema est *verisimiliter* saltem verum, utpote quod, Ecclesia permittente, cuilibet sequi liceat. Ergo necessaria certitudo ad efformandum practicum conscientiae dictamen probabilismo deest.

Respondeo 1: *Transeat major, negatur minor.* Ad prob. min., *disting. assertum:* Probabiliorismus eatenus est verisimiliter seu potius certo verus, quatenus in quibusdam conditionibus stat pro licito usu benignioris opinionis, *conced.;* eatenus verus est, quatenus in aliis casibus contra probabilismum stat pro obligatione, *subdisting.*: hoc sensu est systema extrinsecus probabile, *transeat;* est intrinsecus probabile, *nego.* (Quoad tolerantiam Ecclesiae statim infra quaedam notabo.) Hinc quoad *conclusionem,* disting.: sufficientem certitudinem ad efformandum conscientiae dictamen non praebet iis, quibus argumenta pro probabilismo non probantur vel eorum vis non satis patet: *transeat* (id enim ipsorum est); neque aliis illam certitudinem praebet, *nego.*

Respondeo 2: *Disting. maj.:* Probabilismus debet certo verus ostendi *directe et intrinsecus,* nego (quamquam enim id praestitimus, necessarium non est); saltem *indirecte, subdist. maj.:* id ita fieri *necessario* debet, ut ex veritate probabilismi antea certo probata colligatur ejus licitus usus, iterum *nego maj.;* id *aut sic* fieri debet, *aut ita,* ut ex licito ejus usu aliunde certo probato colligatur dein ejus veritas, *conc. maj.* Utrumque quidem fecimus, unum argumento externo, alterum internis argumentis; at sufficit fecisse alterutrum.

Quoad tolerantiam Ecclesiae probabiliorismus nequaquam in ea- 95
dem conditione est ac probabilismus; nam positivam approbationem probabiliorismi non habemus, sed potius partis ejus severioris reprobationem quandam colligere possumus ex eo, quod S. Alphonsi doctrina efferatur et commendetur non solum contra laxas, sed etiam contra rigidiores opiniones. Rigidiorum opinionum fautores, contra quos S. Doctor scripsit, ipsos probabilioristas esse, saltem eos, qui suum systema urgent, in confesso est. Sufficit unum Patuzzi, acerrimum S. Alphonsi adversarium, nominasse, qui probabiliorismum summis viribus defendit. 2. Etsi Ecclesia utrumque systema, et probabilismum et probabiliorismum, aeque tolerasset, non eadem vis argu-

menti pro probabiliorismo desumi posset, i. e. secundum eam partem, secundum quam ille obligationem in multis casibus urget, in quibus probabilismus eam adesse negat. Nam vis argumenti in eo est, quod Ecclesia non possit tolerare doctrinam, quae sit a) frequenter practica atque b) bonos mores corrumpat. At bonos mores non corrumpit opinio, quae potius adstruit obligationem in rebus dubiis, quam solvit. — Et si quis contendere velit, indirecte tamen rigorem nimium ad mores corrumpendos conferre posse, id utique aliquatenus verus est; attamen id a) non ex doctrinae illius insita vi oritur, et b) id apud probabilioristas quam plurimos propterea temperabatur, quod in quaestionibus singulis tractandis mirum est, quantum a rigore principii deflectant.

96 Nuper fere eodem modo difficultas mota est a Vindic. Alph. (p. I c. 1 § 2 art. 2) atque repetita etiam in libro ceteroquin praeclaro ab E. Müller conscripto (*theol. mor.* l. 1 § 81). Ad probandam vero thesin suam, *„probabilismum carere fundamento certo“* dicunt: Fundamentum illud esset „Lex dubia non obligat“. Atqui — Vindic. A. pergunt — quando opinio probabilis opponitur alteri probabiliori legem suadenti, non amplius est verum seu strictum dubium. Ergo in tali casu probabilismus caret certo fundamento.

Respondeo 1: Neg. maj.: Saltem exsistit argumentum primum externum.

Respondeo 2: Disting. maj.: Fundamentum est illud axioma „lex dubia non obligat“ hoc sensu intellectum, quasi *ad solum aequale dubium* restringendum sit: *neg. maj.* (haec enim est manifesta petitio principii); eo sensu intellectum, ut comprehendatur quodcunque dubium vere fundatum: *conc. maj.* Atque ita, *transmissa vel negata minore,* neganda est conclusio.

97 II. Difficultas. Probabilitas major elidit minorem, eamque vi omni destituit permovendi homines ad prudentem assensum (sicut ex duobus ponderibus in bilance positis id, quod majus est, alterius vim elidit atque lancem suam certissime deprimit). Atqui sine prudenti assensu agere, illicitum est. Ergo in concursu opinionis probabilioris probabilem sequi benigniorem, illicitum est.

Respondeo egregio responso S. Aphonsi: *Disting. maj.:* Id aliquando contingere potest, si utraque opinio ex eodem fundamento rationes suas depromat, aut si *contra* benignam opinionem sit ratio *valde urgens,* ita ut ratio *pro* ea allata infirma evadat: *transeat maj.* Id semper vel etiam plerumque accidit, modo vera et fundata ratio pro benigna opinione afferatur: *neg. maj.* — Ad similitudinem vero illam cum bilance nihil est, quod respondere debeamus, quum manifestum sit, motivis seu rationibus non certis vel potius non evidentibus intellectum humanum non necessario, ut bilancem ponderibus impositis, sed cum libertate, etsi prudenter, ad assensum moveri.

98 III. Difficultas. Ratio ipsa dictat, in defectu certitudinis adhaerendum esse verisimilioribus, si quis prudenter agere velit. Atqui

probabilista rejicit verisimiliora, ut adhaereat minus verisimilibus. Ergo imprudenter et propterea illicite agit[1].

Respondeo: *Dist. maj.:* Ita inhaerendum est verisimilioribus, ut iis totam vim tribuamus, quae insit certis et exploratis, *neg. maj.;* ita ut iis eam vim, quae verisimilibus propria est, vindicemus, *conc. maj.* Sed vim verisimilibus propriam esse vim obligandi, id dicere, iterum esset manifesta petitio principii. *Probare* igitur hoc debent adversarii — quod nunquam possunt — non gratis asserere. Atque ita patet distinctio *minoris,* et *conclusionis* falsitas.

IV. Difficultas. Qui se exponit periculo laedendi legem, peccat. 99
Atqui probabilista illi periculo se exponit. Ergo etc.

Respondeo 1: *Retorqueo argumentum* contra ipsos probabilioristas relate ad eas opiniones, quas admittunt in favorem libertatis. Numquid ipsi ab omni periculo liberi sunt? Imo difficilius se ex illo explicant.

Respondeo 2: *Disting. maj.:* Qui se exponit periculo laedendi legem consequentem et vere genus humanum obligantem: *transmitto majorem;* qui se exponit periculo laedendi legem antecedentem et homines non obligantem: *neg. maj.* Contradistincta minore, neg. conclusio.

Scilicet si sumimus, opinionem pro lege exstantem, contra quam vere probabilis et fundata ratio apparet, esse tamen *in se* veram, atque probabilem illam oppositam rationem esse in se falsam: utique dicendum est, opinionem illam in se veram enuntiare legem, quam Deus antecedenter ad insolubile illud dubium *vellet* observari, at quam consequenter ad illud insolubile dubium *non vult* observari. Hoc sensu dici potest, opinione illa enuntiari legem antecedentem, sed non legem consequentem hominesque obligantem.

Addo alias objectiones ex Vind. Alph. (ed. I p. 35—40).

V. Difficultas. Laxum est, ex levi ratione aliquid pro licito 100
habere, seu absque sufficienti ratione judicium inflectere ad aliquam opinionem. Atqui probabilista id facit, quum per quendam conatum, quem voluntati infert, opinioni suae intellectum addicat. Ergo etc.

Respondeo: *Trans. vel conc. maj.;* sed *neg. min.* Est enim contradictio, dicere opinionem vere probabilem habere rationem *levem*

---

[1] Hanc objectionem, quae est propria probabilioristarum, etiam Vind. A. (ed. 1 p. 35) aliique movent hoc modo: „Ad licite operandum debemus veritatem inquirere et sequi: ac proinde, ubi veritas clare inveniri nequit, tenemur saltem illam opinionem amplecti, quae juxta propriam persuasionem propius ad veritatem accedit; qualis est opinio certe probabilior."

Responsum habes ex modo dictis. Nam revera, si ea, quae objiciuntur, petunt etiam *eam* opinionem, quae probabiliori quidem adversatur, sed solide probabilis est et manet, objectio manifesto petitionis principii vitio laborat, neque, si tandem sustinetur, sinet eos, qui eam defendunt, tuto amplecti opinionem minus probabilem, ‚quando excessus non est notabilis'. — Si vis responsum ‚in forma', ut ajunt, Resp.: *Dist. anteced.* Debemus veritatem *inquirere, conc. antec.;* debemus eam *sequi, subdist.:* si et postquam eam invenerimus, *iterum conc. antec.;* si eam invenire non potuimus, *nego antec.* et consequenter ea, quae addunt.

tantum et insufficientem. Neque voluntarium conatum probabilista menti suae infert, sed si bene perpendit rationes, judicat necessario rationes esse *probabiles,* deinde libere — id enim rationabiliter adjungere potest — positivum assensum mentis, quamquam non omnino firmum, de sua opinione elicit.

Alio modo etiam sic do rationem ad *Neg. min.:* Falsum plane est, probabilistam ullum conatum adhibere debere ad mentem flectendam. Si enim sententia libertati favens certe probabilis est, sententia legem defendens *evidenter* non est certa, sed dubia. At ne legem dubiam pro obligatione sumam, conatu opus est nullo.

VI. Difficultas. Qui agit secundum opinionem probabilem probabiliori oppositam, debet judicium suum circa illam probabiliorem sententiam suspendere, ut possit suae opinioni inhaerere. Atqui talis suspensio illicita est. Ergo etc.

Respondeo 1: *Trans. maj., neg. min.* Numquid erga omnes opiniones, quibus solum ex voluntatis imperio assentiri possum, positivum assensum elicere *debeo?* Sed etiam probab*iliori* opinioni, utpote quae maneat incerta, nonnisi libere, i. e. ex voluntatis imperio, assentiri possum.

Respondeo 2: *Neg. maj.* Nam judicare tantum debet, probabiliorem sententiam non esse satis certam, sed etiam in ea esse justam causam formidandi, ne erretur. Sola vero gravis illa formido errandi id efficit, ut eam opinionem pro norma agendi practica assumi non sit necesse, quum ille prior assensus tantum speculativus fuerit.

101 VII. Difficultas. Inconstantiae et laxitatis est, non iisdem principiis insistere ad restringendam libertatem atque ad extendendam. Atqui probabilista non iisdem principiis insistit, quum axiomate „melior est conditio possidentis“ utatur quidem ad extendendam libertatem, non vero ad asserendam legem contra libertatem. Ergo etc.

Respondeo: Haec objectio ad discussionem specialis alicujus principii deflectit, quod postea exponendum est. Nunc vero sufficit *negasse utramque assertionem* sine distinctione propositam. Ratio, cur *maj. neganda* sit, desumitur ex accepta regula „Odia sunt restringenda, favores ampliandi“ (quae quo sensu intelligatur, infra exponetur). *Minor vero etiam negatur,* quasi probabilistae nullatenus attendant ad illud principium; difficilius enim solvunt ab aliqua obligatione, prout lex aut libertas fuit in quasi-possessione. — Quod autem Vindic. p. 37 crimini vertunt probabilistis sententiam ab illis admissam, „ad cessationem legis sufficere probabilitatem“ (utique non quaecunque probabilitas sufficit —): videant, ne hac incriminatione ipsum S. Doctorem ejusque doctrinam denegare videantur, qui ipse de consuetudine legis cessationem inducente ait l. 3 (al. 4) n. 290: *„in dubio de consuetudine possidet praeceptum; unde petenda est dispensatio; secus si probabile sit, adesse consuetudinem.“* Numquid igitur S. Alphonsus *„jura legis et libertatis in pari causa aequalia esse“* (Vind. ib.) contendit, atque sicut *„in dubio invincibili de exsistentia aut extensione legis praesumitur non-exsistentia“,* ita etiam „in dubio invincibili de cessatione legis“ praesumpsit non-cessationem? Certe prorsus contrarium facit.

Secundum Vind. dici debuit:

In sola probabilitate legis **exsistentis** *obligatio* **non exsistit.** } v. ib. utramque
„ „ „ „ **cessantis** „ **non cessavit.** } thesin.

S. Alph. dicit:

In sola probabilitate legis **exsistentis** *obligatio* **non exsistit.**
„ „ „ „ **cessantis** „ **cessavit**[1].

Verene istae theses posteriores dicantur a Vind. *„a regulis prudentiae alienae"?* Verene *immoderantiae et laxitatis" argui mereantur?*

VIII. Difficultas. Laxismi est statuere: „Semper fas est sequi 102
sententias tenuiter probabiles." Atqui haud raro probabilismus ducit ad sententias tenuiter probabiles, siquidem admittant probabilismi fautores opinionem, „dummodo sit in se spectata vere solide probabilis, ita ut non putent attendendum esse ad rationes sententiae contrariae". Ergo etc. (ib. q. 38).

Respondeo 1: Transmisso aliquo defectu cohaerentiae in ipsa argumentatione, *Conc. maj., neg. min.* Ad *probationem min.* prorsus negandum est, opinionem, quae *in se* spectata sit *vere et solide probabilis,* evadere tenuiter probabilem propter rationes sententiae contrariae. Si enim rationes illae primam opinionem evertunt, certe non est neque fuit *in se* vere et solide probabilis. Si vero non evertunt, Vindiciae statuunt insignem et apertam contradictionem, quasi una eademque opinio possit esse *ratione gravi et solida fundata,* et simul tenuiter probabilis tantum, i. e. *ratione gravi et solida destituta.*

Respondeo 2: *Neg.* simul, quod in illa argumentatione sumitur, probabilistas in suis sententiis statuendis et defendendis non ponderare rationes contrariae opinionis. Qui adeo temere opiniones suas effutire consuevit, vel in statuendis doctrinis „passione, non ratione" ducitur, theologi nomen non meretur[2]; sed a tali temeritate, si quis eam com-

---

[1] In his thesibus contrapositis me punctum saliens tetigisse, ostendit brevis illa regula, quae nuperrime assignata est pro regula fundamentali, qua aequiprobabilismus a probabilismo discernatur, scilicet: „in concursu duarum opinionum aeque vel fere aeque probabilium, quando una favet legi, altera libertati, stante dubio circa legis exsistentiam, licet sequi opinionem libertati faventem, *stante autem dubio circa cessationem legis, sequenda est opinio legi favens, etc."* Ultimum incisum, quum etiam dicatur *in consursu opinionum probabilium,* sumitur imo maxime urgetur eo sensu, quod „stante *sola probabilitate* circa cessationem legis, sequenda sit opinio legi favens". At hoc sensu ea regula optime quidem exprimit aliquam fundamentalem normam aequiprobabilismi, sicut ab adversariis probabilismi statuitur, non vero illius, quam S. Alphonsus defendit; evidenter enim in textu supra laudato l. 3 n. 290, qui etiamnunc in omnibus editionibus operum S. Doctoris conspicitur, sententia isti principio fundamentali contraria sic effertur, ut non possit efferri clarius.

[2] Non possum non mirari, hanc objectionem non solum repeti a recentiore scriptore J. A. Wittmann, St. *Alphonse et le pur probabilisme,* sed illum in ea ponere indubitatum principium probabilismi. Re vera sic fingitur hostis, contra quem arma expediantur. Imo probabilistae maxime attendimus ad rationes legem suadentes; nam eo ipso quod *hae* sint *infirmae, etsi probabiles,* ratio sat gravis negandi obligationem, *ut dubiam,* adest. — Quando autem dicta complurium scriptorum, qui se probabilistas esse profitentur, lectori proponuntur, quibus probetur, etiam eos secutos esse principium aequiprobabilismi, ut Sylvium, Suarez, Neubauer: plane contrarium demonstratur, nimi-

mittere *vult,* neque probabilistae, neque probabilioristae, neque aequiprobabilistae nomen, quod sibi imponere audet, defendit.

103 Demum supersedendum non duxi ab indicandis objectionibus, quae fiant ad commendandam plane aliam methodum, qua dubia illa speculativa practice solvantur secundum normam collisionis officiorum, rejecta omni methodo, quae secundum rationes sive probabiles, sive aeque probabiles, sive probabiliores dubia illa practice solvere conetur [1].

IX. Difficultas. Probabilistae aut sibi contradicunt, aut ad solas leges positivas probabilismum applicare possunt. Nam docent, in mediis ad salutem necessariis non licere uti probabili tantum opinione. Atqui legem naturalem observare est medium ad salutem necessarium. Ergo in observanda lege naturali probabilismum adhibentes probabilistae sibi contradicunt.

Respondeo 1: *Neg. assert.* Ad prob.: *Conc. maj., dist. min.* Quamlibet legem naturalem servare est *medium* salutis sensu theologico, *neg. min.;* est necessarium ad salutem, *subdist. min.* legem naturalem certo obligantem observare idque secundum eum modum, quo certo obligat, est necessarium, *conc. hanc partem;* legem naturalem secundum dubiam exsistentiam et dubiam extensionem observare, est necessarium ad salutem, *neg.* Ergo *neg. cons.,* quum ipse probabilismus leges, quae vere obligent, a dubiis, quae minime obligent, secernat.

Respondeo 2: Probabilismum ad leges positivas restringere, ex mente adversarii parum juvare potest. Nam etiam leges positivas ita

---

rum sententiam prae probabiliore contraria minus probabilem posse esse aliquando non solide probabilem, eamque tum a veri nominis probabilista non defendi, ac proin, principium quidem probabilismi verum esse, in eo autem, quod adversarii illud statuunt laxitatis fontem, eos a vero aberrare, siquidem probabilistae sibi constantes non eo usque opinionem sustinent, ut etiam improbabilem probabilem dicant.

[1] Linsenmann *Lehrbuch der Moraltheologie* § 34—38 et fusius *Tübing. Quartalschr.* a. 1871 ‚*de lege et libertate*' hanc methodum commendat. Quantum cl. scriptoris sensum assecutus sum, ejus doctrina breviter sic exponi potest:

Multa atque diversi generis officia nobis perpetuo incumbunt, tum naturalis legis obligatio sequendi rationem atque rationabiliter perpendendi circumstantias, tum positiva officia religiosa et ecclesiastica, tum officia civilia et socialia. Quoniam vero lex non singularia edicit, sed generalia, atque a concretis circumstantiis abstrahit, saepe fieri potest, ut in singularibus rebus leges diversae diversa et contraria a nobis postulare videantur. Neque in ulla actione ab omni lege ejusque expostulatione destituti sumus, siquidem lex rationem sequendi atque ita res et actus nostros disponendi, ut Deo rationem reddere possimus, semper et ubique nos comitatur. Hinc fit 1) ut in positivae legis praeceptis saepe a rigore legis deficere cogamur, nisi contra altiorem legem velimus delinquere, atque contra moralem nostram naturam, quae doceat, cum libertate quadam et secundum personalem persuasionem legis praescripta esse exsequenda; 2) ut in omnibus singularibus circumstantiis quaerendum nobis sit, non quid *libeat* eligere, sed quid et a quibus *officiis* doceamur eligere.

Contra probabilismum autem, quem ceteroquin potioris juris esse fatetur, quam alia systemata probabilistica, id objicit, quod punctum rei non satis accurate tetigerit. Particulares autem difficultates, quas cl. ille scriptor movet, ad ea fere reducuntur, quae hic n. IX—XII propono.

observare, ut peccatum mortale non committatur, est ad salutem necessarium, non secus ac legis naturalis observatio necessaria est.

X. Difficultas. Probabilismus, quando opinionem contra legem 104
practice admittit, pronuntiat re ipsa actiones vel omissiones secundum istam opinionem factas esse in individuo seu pro subjecto agente indifferentes: (siquidem haberi nequeunt pro malis ex suppositione probabilismi, neque pro bonis, quum, probabilistis fatentibus, melius sit practice pro lege stare). Atqui non dantur actus in individuo indifferentes. Ergo etc.

Respondeo: *Neg. maj.* Ad prob. maj. Negandum est 1. ex eo, quod aliquid melius sit, sequi, contradictorium vel contrarium esse malum. Utrumque potest esse bonum, sed non aeque bonum. 2. Negandum est, ex eo, quod actio vel omissio aliqua objective sit licita, vel etiam, ut sumi per me licet, indifferens, sequi, eam in individuo, i. e. prout ab homine in concreto exercetur, esse indifferentem. Nam et aliquid indifferens, et aliquid bonum et aliquid minus vel magis bonum subjectivo motivo informari potest, vel etiam debet. — Ceteroquin si premere vult adversarius objectionem, quam proposuit hoc sensu, quod *omittere* id, quod melius est, neque bonum neque malum ideoque indifferens in individuo esse debeat: hanc *omnes theologi* aut ut speciem quandam difficultatis solvere debent, aut ea obruti actus in individuo indifferentes esse fateri. Solutionem tamen me certam dedisse opinor, quando de actibus humanis disserens hanc rem tractavi.

XI. Difficultas. Probabilismus supponit, homines ad libitum 105
posse sua libertate uti. Atqui id falsum est, siquidem de usu libertatis quam maxime Deo respondere debemus. Ergo probabilismus nititur falso fundamento.

Respondeo: *Dist. maj.* Probabilismus supponit, non esse homini semper et ubique objectum actionum suarum ita praescriptum, ut non possit saepe pro sua libertate inter plura eligere, ita tamen, ut quidquid eligat, bono motivo eligere debeat: *conc. maj.* Quis enim hoc negare hucusque ausus est? — Probabilismus supponit, esse actiones humanas, quae divino judicio prorsus subtrahantur: *neg. maj.*

Ad min.: Conc., attamen inde non sequitur hominem omnia bona, quae facere *potest,* debere facere, nisi peccare velit.

XII. Difficultas. Probabilismus re ipsa est quaedam epikia, 106
dispensatio a lege in favorem libertatis. Atqui legi naturali dispensatio vel epikia applicari nequit, v. g. dispensatio a mendacio, perjurio etc. Ergo in lege naturali probabilismo locus esse nequit.

Respondeo: *Neg. maj.* Nam de *epikia* in lege naturali loqui *logice* implicat; de *dispensatione* in lege naturali loqui, supponit, per se legem circa illam rem, de qua agitur, exsistere. At id ipsum est, quod probabilista negat, nec sine argumentis satis certis negat.

Epikiam vero in lege naturali esse logicum vitium, facile ostenditur. Epikia enim est exceptio singularis casus a communi norma *secundum mentem legislatoris,* quamquam contra verba legis. Ergo

necessario supponit 1. certam legis formulam et 2. defectum aliquem in ipso legislatore, qui non omnia providere aut non omnia satis accurate secundum mentem suam exprimere potuerit. At neutrum in lege naturali sumi potest. Non enim est certa formula concepta; multo minus legislatori, qui Deus est, defectus adscribi potest, quo statuerit normam, quae aliquid contra mentem suam contineat, atque subsequenti aliqua correctione indigeat! — Nonne igitur ratio ipsa postulat, ut illas actiones, quas in certis circumstantiis licitas judicare debemus, nunquam lege naturali vetante conclusas esse dicamus? [1]

Articulus IV.

De regulis subsidiariis, quae usum probabilismi magis determinant.

107 Saepius jam notavimus, esse summum vocis et rei abusum, si quis quavis ratione etiam leviore et futili legem et obligationem excutere conetur, atque hunc laxum agendi modum probabilismi nomine honestare studeat. At propter talem abusum neque nomen neque principium probabilismi deserendum est, sed imprudentia et temeritas coërcenda. Scite S. Alph. lib. 1 n. 83: „Confessarius, antequam aliquam opinionem amplectatur, tenetur utique intrinsecas rationes perpendere [2] et quum ei occurrit ratio aliqua *convincens* pro tutiori opinione, cui adaequatam responsionem suppetere non aspicit, tum oppositam minus tutam amplecti non potest, quamvis plurimorum doctorum auctoritas ipsi favet, *modo auctoritas non sit tanti ponderis, ut videatur ei magis, quam rationi apparenti deferendum* juxta id, quod S. Thomas docet: Aliquis parvae scientiae magis certificatur de eo, quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo, quod sibi secundum suam rationem videtur. II. II. q. 9 a. 8 ad 2.“

Multo minus vi probabilismi id efficitur, ut quocunque dubio de obligatione exorto, practice dici possit: „obligatio dubia obligatio nulla“, si de obligatione in se quidem constat, sed de ejus cessatione propter dubiam impletionem et ex simili causa quaestio movetur. Quod enim hucusque circa probabilismum demonstratum est, per se et primarie tantum agit de obligatione sive lege dubia exsistente; num vero etiam probabile sit, obligationem, quae certo exstabat, propter dubium subsequens practice cessare, *specialis quaestio* est, quae sicut ceterae particulares obligationes singillatim est pertractanda.

Quare ut hae et similes quaestiones, quae practicas quasdam regulas in applicatione frequentes exhibent, lectori patefiant, breviter sequentia subjicienda putavi, quo et falsa quaedam probabilitatis species a vera probabilitate distingui possit et argumenta plus minusve certo vel probabiliter factum aliquod probantia innotescant. Sunt fere *regulae juris* Bonifacii VIII.

---

[1] Nuper in Germania (v. libellos periodicos Paderb. quibus titulus „Der kath. Seelsorger“ anno I. fasc. 6 et 9) argumenta praecedentis saeculi pro probabi*liorismo,* quae relicta videbantur, de novo resuscitata sunt. Sed quum quae ibi proferuntur, nomine quidem fere solum probabilismum petant, re autem complura, si quid probarent, et probabilismum et aequiprobabilismum everterent: contra hanc probabiliorismi repristinationem novas rationes afferre supersedeo, atque lectorem remitto tum ad ea, quae supra exposui, tum ad ea, quae S. Alphons. de syst. mor. (maxime in theol. mor. lib. 1 n. 78—84) fuse disputavit, conclusione hac contentus: Si, quae illic in libellis dicuntur, vera essent, etiam S. Alphonsus mores corrupisset, nec Doctor Ecclesiae evasisset, nec Sanctus.

[2] Nisi tamen ea opinio *communiter* pro probabili et practice tuta habetur.

I. Regula: *„In dubio melior est conditio possidentis.“*

Declaratio. Haec regula proxime indicat normam juris stricte dicti, 108
seu quod ad justitiam commutativam pertinet. Quando videlicet duo de legitima proprietate rei alicujus litigant, *si par est causa* seu probatio utriusque litigantium, standum est pro eo, qui hucusque rem possidebat. Imo adeo praevalet possessio alterius litigantis conditioni, ut rationes, quas hic graviores quidem, sed non certas pro se afferat, alterius possessio generatim vincat. — Attamen si rationes ejus, qui rem non possidet, sunt multo graviores, non ita constat, utri res addici *debeat.* Alii stant etiamtum pro possidente, alii pro eo qui multo melius jus suum probat. Prior sententia *communis* recipitur, et vix non sola in praxi tribunalium viget; posterior externa saltem probabilitate non caret, neque intrinsecus improbabilis dici potest.

At regula illa pro similitudine cum possessione rei etiam de omni quasi-possessione profertur. Quo jure et quo limite, jam videndum est. Quasi-possessio dicitur de statu et conditione rei, quae adest vel hucusque adfuit, cui tamen dubium supervenit. V. g., si lex quaedam certe exstitit, sed supervenit dubium, num cessaverit, lex dicitur esse in possessione. Contra, si hucusque libere aliquid agere licuit, dubiumque supervenit, num forte lex contraria sit lata, in possessione esse dicitur libertas. — Porro regulam illam extra materiam justitiae hoc modo intellige et applica:

1. In dubio negativo superveniente regula illa valet tum pro libertate, tum contra eam.

2. In dubio positivo vel probabilitate superveniente facilius valet *pro* libertate quam contra. Nam libertas non restringitur, si dubium superveniens, inquisitione facta, perseverat, etsi probabile, vel etiam probabilius est, accessisse aliquid, quod eam restringat. Attamen libertas restituitur, si valde probabile est, obligationem cessasse. Ita saltem innumeri scriptores, atque etiam S. Alphonsus in variis quaestionibus, practice tuto sentiri posse, affirmant. Cf. S. Alph. lib. 3 (al. 4) n. 112 q. III; ib. n. 290.

Idem statuitur, si obligationis, quae a lege imponitur, cessatio a facto aliquo probando pendet, v. g. a lapsu temporis. Quod si positive, quamquam non cum certitudine, probatur, obligatio practice non amplius urgenda est. Ita quando feria VI. servanda est abstinentia, et ex probabili argumento, v. g. horologio, concludis, diem esse elapsum, obligatio abstinentiae cessat. Facilius etiam libertati favetur, si dubitatur, num feria V. jam in feriam VI. desierit. Nisi enim id moraliter certo contigisse appareat, non est, cur pro obligatione abstinentiae stare debeas.

Contra libertatem autem regula quasi-possessionis applicari debet, quoties de publico ordine seu de bono publico conservando agitur. Qua de re cf. Bouquillon l. c. n. 377, et infra regulam VI.

II. Regula: *„Videndum est, cui incumbat onus probandi“* (aliis verbis idem indicat ac I.).

Ex hac igitur regula iterum habes:

1. Propter solum dubium negativum prior status nunquam est mutandus, quum mutatio illa probanda sit, ratio vero negativa non probet.

2. At quae et quanta positiva probatio exigatur, ex ea sola regula nondum habes, quum aliquando certa, aliquando probabilis tantum probatio requiratur, ut statum esse mutatum dicamus. Quod ut aliquatenus determinetur, sit

109 III. Regula: *„Ut legi certae extra materiam justitiae satisfactum sit, sufficit probabilis impletio positive probata.“*

Impletio legis probabilis dici potest duplici ratione: 1. Si actio, quae lege postulatur, posita est eo modo eaque ratione, quae secundum probabilem legis interpretationem seu probabiles opiniones sufficiens putatur: *probabilitate juris* lex impleta est; 2. si actio, quae lege postulatur, num posita sit, non certo sed probabiliter tantum constat *probabilitate facti*.

In priore casu ex probabilismi axiomate immediate sequitur, obligationem practice desiisse, siquidem nunquam constabat, legem ad amplius aliquid obligare. In secundo casu ex legislatoris mente prudenter intellecta id colligunt scriptores, iique numero et auctoritate praestantes, neque gravis ratio ita putandi deest, eo quod mens legislatoris humanae infirmitati debeat esse accommodata. At onus nimium esset, si omnimoda certitudo in omnibus illis casibus requireretur. Lugo *(de poenit.* disp. 16 n. 58) ita loquitur: „Communiter docent omnes, (aliquem) non teneri ad confitendum (peccatum), quod probabiliter judicat se confessum jam fuisse, quia sequitur judicium probabile, quod *sicut in aliis materiis, sic etiam in hac sufficit ad observandum praeceptum.*“

Qualis vero certitudo in materia justitiae sufficiat et requiratur, melius suo loco dicetur. Hîc satis est discrimen adnotasse, cur non eadem probabilitas sufficiat ad debitum justitiae commutativae exstinguendum, quod sufficit ad exstinguendum debitum morale honestatis. Scilicet justitia commutativa fundatur in aequalitate rei ad rem, ut *tantum* reddatur, *quantum* acceptum fuerit. Si igitur certa quantitas accepta est, non sufficit eandem quantitatem dubiam reddere, quia valor dubius non tanti valet, quanti valor certus.

110 IV. Regula: *„In dubiis standum est pro eo, pro quo stat praesumptio.“*

Quamquam sc. pro singulari facto specialis probatio non affertur, saepe tamen aliunde sumi possunt rationes, quae suadeant, factum vel conditiones, de quibus agitur, non defuisse. V. g. ex iis, quae alias fieri solent, quae communiter fiunt, quae aliquis agere consuevit, aut eum fecisse sine injuria dubitari nequit, tanta sumitur probatio, ut eadem etiam nunc facta esse concludatur; idque, sine ulla positiva probatione addita, vel probabiliter, vel cum lata quadam certitudine affirmari potest.

Ita in dubio, num Superior in materia ceteroquin suae jurisdictioni subjecta juste praecipiat, praesumptio est pro Superiore; quum ad finem alicujus horae divini officii deveneris, nec recorderis, omniane recitaveris, in hac dubitatione, si alias recte recitare consuevisti, praesumptio est pro te, omnia recte recitata esse, neque ultra obligaris.

NB. Praesumptio nihilominus potest aut certa probatione, aut vehementi suspicione contrarii vi sua destitui.

V. Regula: *„In dubio judicandum est ex ordinarie contingentibus.“*

Haec regula tantummodo particularis applicatio regulae prioris est, siquidem ex ordinarie contingentibus praesumptio aut probabilitatem aut moralem certitudinem generans oritur[1].

---

[1] Juvat referre, quae Reuter t. 3 n. 450 de praesumptione disputat. Praesumptio definitur *„Anticipata de re dubia opinio ex argumentis et indiciis vi cir-*

VI. Regula: *„Factum non praesumitur, sed probandum est.“* 111

Factum *principale*, quod in jus adducitur, probari debet, v. g. crimen cujus aliquis accusatur, contractus quem aliquis se fecisse contendit. — Sed: *„Quod de jure faciendum erat, in dubio factum seu recte factum esse praesumitur“:*

Sc. hoc principium valet de rebus *accessoriis;* quilibet enim praesumitur etiam ea fecisse, quae illius facti principalis quasi complementum sunt, eo quod vel ordinarie fieri solent, vel faciendi obligatio erat, vel agenti erant favorabilia (videlicet quilibet praesumitur recte et bene, prudenter et constanter, sibi utiliter agere et egisse, nisi contrarium probetur); contra *„Nemo praesumitur malus, donec probetur.“* — Certa quaedam hujus regulae VI. applicatio vel consequentia est haec: *„In dubio standum est pro valore actûs.“*

Nimirum si de substantia actûs constet, praesumitur, eum ita factum esse, uti oportebat. Atque ita *pro* libertate judicatur, ne diutius obligatio aliqua sustineatur; sed etiam *contra* libertatem, si agebatur de actu publico, qui ad relationem juridicam atque debitum aliquod inducendum tendebat. Sic standum est pro valore confessionis in dubio de dolore, ne *obligatio* repetendae confessionis imponatur (aliud vero dicendum, si quaestio deducitur ad valorem absolutionis seu reconciliationis cum Deo certo quaerendae, praecipue in mortis articulo — eatenus scil. in dubio dolore etc. non est standum pro valore actûs, sed actus repetendus est, ut sit *certo validus*). Sed etiam standum est pro valore matrimonii similiumve contractuum *contra* libertatem, ne bonum publicum periclitetur (cf. reg. I). Alias vero si prudens dubitatio de valore actûs exsistit, regula illa, seu valor actûs non tam sustinetur contra libertatem, quam pro ea, quia dubia obligatio nulla.

VII. Regula: *„In dubio favores sunt ampliandi, odia restringenda“,* 112 i. e. benigniora praeferenda sunt.

At ne falso intelligantur favores contra legislatoris mentem, hîc in antecessum notandum est, quod suis locis magis evolvetur, odiosa esse non

---

cumstantiarum frequenter evenientibus desumpta“. Quae si exprimitur in ipsa lege scripta, dicitur *praesumptio juris;* si autem ex se a judice vel viro prudenti concipitur, *praesumptio hominis* vocatur. Sic in lege canonica praesumptio juris saepius occurrit, ut l. 2 tit. 5 cap. 2 *(de restitut. spol.)* in 6, decretal. l. 3 tit. 43 cap. 3 *(de presbyt. non bapt.)* in fine — quod tamen nostris temporibus non amplius ita ubique sumi potest —, c. unic. *(de despons. impub.)* l. 4 tit. 2 in 6, quando expressio adhibetur *„ridetur, intelligitur, creditur, arbitror, conjectura est“.* Fundamenta autem praesumptionis sunt: 1. *Qualitates naturales,* quae si *solent* inesse, in quolibet inesse praesumuntur, ut amor mutuus inter parentes et filios, immaturum judicium in minoribus; a quibus natura abhorret, praesumuntur non adesse, ut turpis amor inter proxime cognatos. 2. *Qualitates acquisitae,* quae communiter in certo genere hominum habentur, adesse praesumuntur, ut ordinaria scientia eorum, quae ad munus spectant, in quo quis constitutus est. 3. *Tempus et locus*: ex quo fundamento praesumitur, aliquem recordari, quae brevi antea egit vel conspexit; eum scire res notabiles, quae in vicinia geruntur etc. 4. *Favor juris:* ex quo praesumitur semper in favorem matrimonii, libertatis, in favorem pietatis, morum honestatis; ita ut actionem vel dispositionem voluntatis in dubio semper sic interpretari debeamus, ut non evadat peccaminosa, atque si de homine catholico agitur, ut non sit deformis a *majori* honestate et pietate. (Unde habes principium, cur dispositiones ultimae voluntatis sic intelligantur, ut magis favorabiles sint causis piis.)

tantum 1) quae libertatem constringant, vel 2) poenam inducant, *sed etiam* 3) quae jus tertii laedant, vel — communiter saltem — 4) quae juri communi opponantur. Quare *multae dispensationes* et *privilegia* (praecipue personalia) inter *odiosa* collocantur, quamquam favorem videntur continere: de quibus infra fusius. Favorabilia quae sint, ex oppositione per se innotescit.

VIII. Regula: *„In dubio, quod minimum est, tenendum."*

Haec est regula pro eorum interpretatione, quae odiosa sunt.

IX. Regula: *„In dubio pars tutior sequenda est."*

Haec regula restringitur 1) ad casus dubii practici et 2) ad ea, in quibus effectus aliquis seu finis *certo* obtinendus est, ita ut dubio et probabilitate fini obtinendo non sit satis consultum. (Cf. quae supra dicta sunt de iis, quae saepe *praevie* solvi oporteat, antequam probabilismus munere suo fungi possit.)

Articulus V.

Quaedam de practico usu probabilismi monita.

§ 1.

112a *I. Quaestio: Quae sit practica distinctio inter probabilitatem juris et facti.*

R. Summum principium probabilitatis proxime et directe pronuntiat de probabilitate juris. Num et quando in probabilitate facti in favorem libertatis agere liceat, pendet ab eo, utrum probabilitas facti ad juris probabilitatem secundum n. 82 reduci possit, an non. Quod modo obtinet, modo non obtinet. Hinc etiam videmus in ejusmodi quaestionibus, quae in facti probabilitate proxime nituntur atque inde ad juris probabilitatem deduci debent, etiam inter eos scriptores, qui pure et nude probabilismum tuentur, esse opinionum discrepantiam. Quando in specialibus causis solutio inde petenda est, id in decursu libri notabimus; hîc tamen generales quasdam theses statuere vel ex supra dictis, praecipue art. IV., possumus colligere.

1. Factum promulgationis dubium producere juris probabilitatem in favorem libertatis, n. 91 satis probatum est.

2. Abrogatio legis, judicio peritorum probabilis, — quod judicium sane in factis nititur —, obligationem practice aufert. — Remitto hoc loco ad n. 101 et 108.

3. Si de legis exsistentia dubitatur non dubio doctrinali, sed particulari ignorantia circa factum lationis, promulgationis, extensionis legis, atque post inquisitionem pro circumstantiis seriam et diligentem dubium solvi nequit: obligatio non aderit, vel saltem erit subjectiva excusatio a lege implenda, si modo alia damna vel mala non sequuntur. Nam sumere rationabiliter debemus, hanc esse mentem legislatoris, ut nolit in tali casu obligationem sustinere, sed velit potius, si opus sit, dispensare.

4. Si impletio legis certo exsistentis probabiliter facta est: extra causas justitiae aliorumve damnorum obligatio censetur exstincta secundum ea, quae n. 109 exposita habes. Si justitiae causa est, cf. n. 960 sq.

§ 2.

II. Quaestio: Quomodo homo procedere possit et debeat, ut in dubio practicum dictamen pro libertate sibi effermet. 113

Complura, quae ad hanc quaestionem spectant, jam dicta sunt, ubi egi de conscientia dubia. Juvat autem hîc ea omnia simul colligere et fusius proponere.

1. Ante omnia videndum est, num dubium aliqua ratione solvi possit. In dubii vero solutione quaerenda major minorve diligentia adhibenda est:

1) pro gravitate negotii, de quo agitur;

2) pro conditione hominis, qui inquirere debet;

3) pro temporis opportunitate, quod suppetit, antequam agi oportet.

2. Homo doctus generatim majorem curam et considerationem adhibere debet quam homo rudis; attamen ei, qui in rebus moralibus versatus est, etiam facilius *suo judicio* niti licet, quam qui in illis rudis est et non instructus: quod e. g. confessario in circumstantiis, in quibus consulere nequit alios, accidere potest.

Quare in re doctrinali homo non doctus fere sola auctoritate duci debet, generatim probi et periti confessarii vel parochi: nisi forte agitur de rebus, quae potius ad aliorum judicium spectant.

Qui vero doctrinaliter dubium solvere vult aut debet, plerumque unius tantum auctoris auctoritate niti non potest, nisi ille sit summae auctoritatis, ab Ecclesia commendatus (sume v. g. S. Alphonsum). Insuper aut convenit, aut etiam requiritur, ut rationes in ipsa causa positas investiget. In gravioribus autem quaestionibus ipse sibi non ita fidere debet, ut aliorum opiniones consulere et expendere negligat.

3. Si agitur de rebus, quae etiam homini indocto ejusque capacitati perviae sunt, non est, cur etiam ille non possit sibi ipse per se ex judicio speculativo probabili dictamen practicum certum formare. Quod re ipsa etiam fit, quando *ex probabilibus rationibus et conjecturis* homines quoque rudiores subjective firmiter concludunt, sibi hoc vel illud illicitum esse non posse. Quamquam enim non reflexe axioma probabilismi sciunt, tamen natura duce, dubium, quod forte superest, tuto spernunt, atque peccandi formidinem aut nullam concipiunt, aut non eam, quae ad verum peccatum, maxime ad grave, contrahendum requiritur. (V. etiam Ant. Mayr *theol. scholast., tract. IV, de actibus hum.* disp. 2 q. 3.)

§ 3.

III. Quaestio: Potestne idem homo, in eadem re utraque opinione probabili, si sit una alteri opposita, prout libuerit, uti? 114

1. Si res aliqua sive actio juridice vel ethice eadem in diversis circumstantiis concretis vel diversis temporibus occurrit, ita ut non agatur de una eademque re in individuo: *per se* nihil impedit, quo-

minus modo unam, modo alteram sententiam, quarum utraque et in se et mihi probabilis est, practice sequar. — Aliunde tamen fieri potest, ut id aliquando non liceat, aut non expediat, v. g. in judice, qui, si modo unam, modo alteram ex opinionibus sequatur, justam reprehensionem inconstantiae, vel pro circumstantiis etiam injustitiae labem non effugiat.

2. Non possum in una eademque re individua, seu in circumstantiis concretis opinionem jam assumptam mutare, adeoque actionem meam secundum utramque opinionem (etsi per se probabilem) dirigere, si ex tali mutatione sive conjunctione aut 1. certum aliquod jus tertii vel certa aliqua obligatio violatur, aut 2. *alterutrum* ex juribus vel legibus indubiis *certe* violatur, quamquam *utrum* jus vel *utra* lex violetur, nescitur. (Cf. Lugo *de Euchar.* d. 15 n. 46—54; Voit *theol. mor.* t. 1 n. 104.)

115 Exemplis rem declarabo. Vovisti v. g. jejunium pro certo die, commutas illud votum in aliud opus *postea* ponendum ex probabili illa opinione, licere substitutionem privatam operis evidenter aequalis; transacto priore die statuto, mutas opinionem assumens, non posse fieri substitutionem talem privatam, atque ita *nihil* praestas. Sane illicite ages, quum certam aliquam obligationem tali modo eludas.

Similiter illicite aget, qui, nixus probabili opinione de valore testamenti informis, accipiat haereditatem contra haeredem ab intestato, sed simul nixus contraria opinione probabili de nullitate talis testamenti, legata solvere nolit. Nam ad legata illa retinenda nullum titulum vel specie probabilem ostendere potest: sc. non ex testamento, ut suppono; non ex defectu testamenti validi, siquidem secundum illum titulum non legatis tantum, sed tota haereditate privandus esset.

Pari modo, qui propter discrepantiam horologiorum inter utramque opinionem probabilem dubius haeret, utrum media nox sit necne, non potest ex una parte negligere portionem divini officii restantem, et ex altera parte cum proposito sumendi mane Sanctam Eucharistiam coenare. — Aliud est, si quis putans v. g. feriam VI. jam elapsam esse, juri die Sabbati communicandi renuntiat, quod gravius sibi videatur jejunum manere, atque carnes comedit: sed statim postea audit, secundum aliud horologium, cui aeque fidere potest, diem Sabbati nondum incepisse. Quo animadverso, potest, mutata sententia vel potius correcto suo errore, mutare propositum et Sanctam Eucharistiam mane recipere.

§ 4.

116 *IV. Quaestio: Quid confessario agendum est in eligendis opinionibus earumque usu relate ad poenitentes?*

1. In praxi confessarius debet potius benignus esse, quoad fieri potest, quam rigidus cum poenitente. Attamen si opiniones benigniores sunt in ea materia, quae periculum peccati formalis creat atque occasionem peccandi constituit, potius severius quam benignius agendum est: modo tamen sequendo severiorem sententiam periculum peccati revera longius removeatur, et *stricta obligatio* prae gravi suasione ibi

tantum imponatur, ubi talis revera adest. (Cf. S. Alph. l. 6 n. 605.) Benigniores autem sententiae, quas sequi expedit, eae sunt, quae obligationes non urgent, quamdiu ratio vere et practice probabilis contra obligationem exsistit.

2. Attamen per se nihil impedit, quin *suadere* vel *consulere* poenitenti possim secundum sententias minus benignas, praesertim si probabiliores sunt, tum in materia merae honestatis, tum in materia justitiae et restitutionis, siquidem saepe melius et consultius est, tutiora amplecti, si modo non fiat ex obligatione. Nihilominus ne sic quidem indiscriminatim agi debet; sed prudentiae est expendere, num et quando id in concreto expediat.

3. Male vero et injuste agit, qui poenitentem sub incommodo 117
denegatae absolutionis cogere vult, ut, relicta sua probabili opinione, quae confessario non placet, hujus sententiam sequatur. Poenitens enim, si sequi vult probabilem opinionem et alioqui dispositus est, post confessionem peractam *jus habet absolutionis.*

4. Etiamsi poenitens proprias opiniones non habet, utpote in iis rebus ignarus, confessarius *perperam* agit, si procedit contra poenitentem ejusque libertatem, quamdiu opinio vere probabilis in ejus favorem adest sensu modo in no. 1 explicato. Sume v. g. causam restitutionis: in vera probabilitate pro poenitente standum est, quamquam etiam contra eum probabilis, imo probabilior opinio exsistit.

5. Ut vero confessarius tunc *injuste* poenitenti damnum intulisse dicatur, usus opinione severiore in onus et incommodum poenitentis, videtur requiri, ut obligaverit poenitentem contra *eam* opinionem, quae communis est vel *communiter ut practice sequenda* statuitur. Si enim sententia commu*nior* (vel probabilior) contra poenitentem est, atque contraria (licet etiam satis probabilis videri possit sive propter auctoritatem sive propter rationes) confessario non probatur: non puto constare de *injustitia,* quando contra poenitentem causa deciditur. Imo injustitiae eum incusare sat durum est, qui secundum sententiam in quaestione juris vere probabilem etiam contra poenitentem egerit (practice tum vix dici poterit, quaenam opinio sit probabi*lior*); equidem non auderem talem confessarium injustitiae reum pronuntiare.

Pro foro externo, quum judex jus et declaret et suo modo faciat, ille agendi modus non esset certo injustus, ut n. 801 sqq. dicturi sumus: num in foro interno contrarium *omnimodo* dicere cogamur?

Attamen ut hîc ad 4 dixi, confessarius, qui sciat benigniorem sententiam pro poenitente probabilem esse, quique eam pro probabili habeat, *perperam utique* videtur agere, si, ea neglecta, poenitenti onus restituendi vel solvendi imponat: quia principalis cura confessarii in bonum poenitentis potius quam in bonum tertii extranei dirigi debet.

6. Eam quidem opinionem, cujus confessarius *perspicit* falsitatem, 118
consulere non potest. Attamen cavere debet, ne facilius putet, se falsitatem alicujus sententiae perspicere, quae a scriptoribus magnae auctoritatis tenetur. In specie 1. propter talium scriptorum auctori-

tatem generatim jure dubitare potest suoque judicio diffidere, ita ut, quod sibi falsum esse *videatur,* nihilominus pro certe falso non habeat. Imo 2. etsi sententiam quandam pro certe falsa habet, *absolvere* potest et debet poenitentem, qui, aut per se instructus aut ab altero (confessario) edoctus, contrariam opinionem, quae externe satis probabilis est, tenet atque pro se vult sequi. Atque ulterius etiam 3. confessarius, qui aliquam sententiam pro certe falsa habet, potest, imo aliquando ex caritate debet poenitenti *indicare,* esse, qui teneant opinionem contrariam; quare sua causa licere, si placeat, aliorum opinioni sese conformare: id quod tamen fieri non potest, si ex confessarii praesentis judicio determinati cujusdam peccati formalis periculum proximum seu occasio inducatur, aut si opinio olim externe probabilis probabilitatem suam jam amisit. Cf. de hac re etiam Bouquillon l. c. n. 352—360.

Caput III.

De elementis legis singillatim consideratis.

(Scriptores, qui utiliter adeuntur, habes cap. I. indicatos.)

Postquam essentiam legis ejusque vim ligandi conscientiam consideravimus atque necessariis limitibus circumscripsimus, ad ejus elementa singula accuratius perpendenda transeamus oportet: quo magis etiam vis legis insita intelligatur. Sunt autem elementa haec: auctor, objectum, subjectum, effectus.

Articulus I.

De auctore legis ejusque legislatione.

119 Praeter Deum, qui supremus est omnium legislator, et ad quem tandem omnis potestas legislativa reducitur, esse inter homines, qui legum ferendarum facultate potiantur, in ethica ex notione societatis perfectae colligitur, et in Sacra Scriptura evidenter expressum habes, ut: Prov. 8, 15; Rom. 13, 1 sqq. Quoniam vero Deus praeter societatem naturalem supernaturalem quoque instituit, Christi Ecclesiam, eamque sui juris fecit, duplex potestas humana legifera distinguitur, civilis una, altera ecclesiastica.

In *civilibus* pro diversis rerum publicarum constitutionibus potestas legifera aut apud unum supremum regni moderatorem residet, aut ex cooperatione complurium partium, quarum unaquaeque corpus aliquod morale constituere potest, coalescit. At quia haec regnorum constitutio mutabilis est, non est, cur in definiendo auctore legis civilis accuratius immoremur.

De *Ecclesia* hoc loco ea tantum breviter indicaturus sum, quae ordinariam legum ferendarum potestatem respiciunt; alia vide n. 200 sqq.

I. Pro tota Ecclesia ejusque partibus S. Pontifex leges condere potest. Idem valet de Concilio generali seu oecumenico a Romano Pontifice celebrato et confirmato. 120

Ab iis demonstrandis eo magis abstinere possum, quod haec potestas tum in dogmate, tum in jure canonico fuse probari solet, eaque in notione summi pastoris, quem Christus sanctum Petrum fecit, plane continetur.

II. Pro aliqua provincia ecclesiastica concilium provinciale veras leges condere potest. At ejus decreta ex hodierna disciplina *recognitione*, non approbatione, Sacrae Congregationis Concilii indigent. (V. Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 13 c. 3 n. 3; cf. etiam Bouix *du concile provincial* p. 4 c. 17.)

III. Episcopi pro sua dioecesi potestate legifera potiuntur, dicente Apostolo, eos positos esse a Spiritu Sancto, *regere* Ecclesiam Dei (Act. 20, 28). Eorum statuta sine alterius approbatione vel recognitione vim obligandi obtinent (Craisson *Manuale* n. 941).

IV. In ordinibus religiosis qui suprema potestate potiuntur, etiam leges condere possunt, ut capitulum generale vel generalis congregatio, atque etiam supremi praesules ordinis vel provinciae per se quandam potestatem legiferam habere consueverunt.

Reliqui vero praelati seu Superiores immediati et locales, quamquam legis ferendae potestatem non habent, tamen ex potestate jurisdictionis *praecepta* imponere possunt: habent enim regendae suae communitatis potestatem *quasi-episcopalem*.

V. Superiorissis monialium etiam minus legum condendarum facultas convenit, neque praecepta imponere possunt vi jurisdictionis, sed solum ex potestate dominativa et domestica.

VI. Ut vero iis, quae praecepta sunt a Superiore, vera vis obligandi insit, debet Superior esse legitimus, seu legitimum aliquem titulum ostendere posse, quo Superior rite constitutus sit, aut saltem aliquid, quod sit loco legitimi tituli, ut est v. g. diuturna potestatis possessio.

VII. Praeter legitimum titulum, qui in Superiore requiritur, quoad ejus praecipiendi actum necesse est, ut lex sit rite promulgata. S. Thom. I. II. q. 90 a. 4.

Uberior explicatio. Observanda ad I. 1. Summi Pontificis in Ecclesiam potestas solo jure divino limitatur; quare, salvo divino jure, R. Pontifex inferiorum praelatorum statuta et leges mutare, abolere, illorum potestatem restringere potest. 121

2. Rom. Pontifex non solum istas leges vel praecepta sive ex jurisdictionis potestate sive ex potestate dominativa ordinum religiosorum lata, sed etiam leges conciliorum oecumenicorum mutare et abolere potest; nam etiam hae leges non sunt supra Papam, sed vere *ipsius* leges sunt.

Ad II. Leges conciliorum provincialium, quamquam sola recognitione Sacrae Congregationis indigent, tamen aliquando (ut etiam in legibus synodalibus dioecesanis contingere potest), confirmationem Sedis Apostolicae accipiunt. Quod si fit, observanda est distinctio approbationis, quae dicitur

‚*in forma communi*', ab ea, quae dicitur ‚*in forma specifica*'. Prior approbatio *vim* illarum legum non mutat, sed leges manent provinciales, dioecesanae tales, quae a provinciali synodo vel ab Episcopo mutari possint. Posterior approbatio facit eas leges *Pontificias*, non pro tota quidem Ecclesia, sed pro sola illa provincia vel parte, pro qua latae sunt, at vis obligandi major evadit, utpote quae a S. Pontificis voluntate obligante sit orta: quare ab Episcopo aut synodo provinciali auferri vel mutari non amplius possunt. (V. Ben. XIV. *de syn. dioec.* lib. 13 c. 5 n. 11.)

122 Ad III. 1. Legiferam potestatem Episcopis, quamdiu Episcopi manent, S. Pontifex adimere nequit, utcunque tota jurisdictionis potestas Episcopis a S. Pontifice communicatur. Juris enim divini est, ut Episcopus, quamdiu Episcopus est, habeat eam potestatem, quae ad dioecesis gubernationem necessaria sit. Potest vero S. Pontifex pro circumstantiis temporum et locorum certas res sibi reservare, potest certas leges Episcopi abolere, potest certam normam certasque conditiones praescribere, quae ad licitum et ad validum legiferae potestatis exercitium pertineant.

2. Potestatem legiferam Episcopi potissimum in synodo dioecesana exercere consueverunt, ita ut statuta in ea condita vel promulgata verae legis rationem habeant sive pro omnibus dioecesanis, sive pro certo dioecesanorum coetu lata sunt. — Etiam extra synodum Episcopus leges condere *potest;* at nisi satis constet, eum legem veri nominis condere voluisse: quando extra synodum non pro tota dioecesi, sed pro certo subditorum ordine vel coetu aliquid statuit, id *per modum praecepti*, non per modum legis fecisse censendus est. (Cf. Scavini ed. 10 t. I n. 340.)

123 Ad IV. 1. Cur plerique praelati regularium potestatem proprie legiferam non habeant, ab arbitrio supremae auctoritatis in ipso ordine pendet, utpote quae iis non plenam auctoritatem communicaverit. Quae potestatis restrictio ad id certe conducit, ut eadem vivendi regendique forma in toto ordine melius conservetur.

2. Aliud quoddam discrimen inter potestatem praelatorum ordinis et aliorum Superiorum ecclesiasticorum in eo consistit, ut illorum statuta etiam per modum legis condita personas singulas magis adstringant. Lex enim, ut postea exponetur, per se territorialis est; statuta vero regularium, quamquam territorialia esse possunt, *facilius* tamen subditos *ubique* existentes afficiunt.

Ad V. Mulieribus *ordinaria* potestas jurisdictionis in Ecclesia competere nequit, quum muneris ecclesiastici incapaces sint: et quamquam jurisdictionis ex delegata potestate exercendae in se incapaces non sunt, tamen canonicis legibus ab *omni* jurisdictione excluduntur, neque Summus Pontifex veram jurisdictionem illis delegare *consuevit*. (V. Lugo *Responsa moralia* l. 6 dub. 6 n. 8 et 9.)

124 Ad VI. Factum, quo aliquis Superior constituitur, non supponitur, sed probari debet. Attamen qui in pacifica potestatis possessione est, pro vero Superiore habetur, imo etsi ille in se legitimus non est, potestas ejus fit *consequenter* legitima, vel saltem vere obligatoria: quare de ipso usurpatore aliquando dici debet, propter bonum commune ejus decretis vim obligatoriam inhaerere. Haec propositis argumentis probare, longius abest a nostro fine: satis est, ex ethica haec supponere. Analoga quaestio occur-

ret postea in causa juris et justitiae de ‚praescriptione', atque in jurisdictione ecclesiastica de ‚Ecclesia supplente'.

Ad VII. Quae et qualis promulgatio requiritur, supremi legisla- 125
toris est determinare, modo sit vera quaedam publica legis manifestatio ad ejus cognitionem diffundendam apta.

Pro lege civili communiter statuta est publicatio in certa ephemeride ‚officiali', ut vocant. Acceptatio vero populi per se non requiritur; quamquam legis obligationem, repugnante voluntate subditorum, graves causae possunt aliquando suspendere.

Pro lege ecclesiastica, si dioecesana est, fere fit aut folio dioecesano, aut pro toto populo publica in templo promulgatio. — Si est lex Pontificia, inter scriptores viguit quaedam discordia et doctrinae diversitas, falsâ, ni fallor, de Pontificiae potestatis plenitudine opinantium sententiâ excitata vel roborata. Erant, qui putarent, leges R. Pontificis disciplinares indigere promulgatione in singulis dioecesibus, ut ibidem obligare inciperent. At hoc, nisi ex voluntate ipsius R. Pontificis est, nullatenus potest requiri; secus Papam *suprema* potestate in Ecclesia destitutum habes. Facilius quidem, ut alii sentiunt, decursus duorum mensium statui potest pro termino temporis, in quo lex obligare incipiat: quamquam, quum nostris temporibus cognitio legis longe facilior sit, etiam in figendo termino illo videndum est, ipsane Constitutio R. Pontificis in singulis casibus aliquod brevius spatium constituat.

Practice haec tenenda sunt:

1. Constitutio Pontificis, si de rebus fidei tractat, vel quodvis jus di- 126
vinum definit seu declarat, sine ulla alia promulgatione, quam quae Romae facta fuerit, ac sine ullo temporis lapsu omnes, qui eam cognoverint, statim obligabit. Nam divinae legis declaratio non tam novam promulgationem, ut exsistat lex, requirit, sed notitiam potius, qua compleatur promulgatio, ut pariat obligationem.

2. Lex mere disciplinaris Romae publicata, si Episcopo videatur pro sua regione non convenire vel nociva esse, eatenus Episcoporum arbitrio subjicitur, ut, dilata ulteriore promulgatione et exsecutione, recursum ad S. Pontificem habere permittatur. Cujus responsum aut derogabit legi, aut eam nihilominus urgebit: quodsi urget, lex omnino obligat et exsecutioni mandanda est. — Interim vero, dum responsum exspectatur, legis obligatio, saltem si grave incommodum afferat, suspensa censetur. (Cf. Suarez *de legib.* l. 5 c. 33 n. 9 et l. 4 c. 16 n. 8; Laymann *th. mor.* l. 1 tr. 4 c. 3 n. 7; Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 9 c. 8 n. 3[1].)

3. S. Alphonso probatur opinio, ex defectu certarum clausularum, quae alias in Bullis voluntatem S. Pontificis satis declarant, se velle post publicationem Romae factam omnes ligare sive statim sive post certum

[1] Suarez quidem lib. 5 dicit, efficaciam seu vim legis interim non cessare, at l. 4 recte dixerat, legem, si sine periculo alicujus scandali vel simili incommodo observari vix possit, cessare seu potius ejus obligationem tunc suspendi; Laym. etiam prorsus loquitur de obligatione interim suspensa; Ben. XIV. l. c. lectorem ad utrumque scriptorem, Suarez et Laymann, remittit.

tempus, aliquando mentem ejusdem Pontificis erui posse, qua permittat dilationem obligationis, donec in dioecesibus promulgatio facta sit (S. Alph. l. 1 n. 96).

4. Similiter cum Molina *de justitia* tr. II d. 395 et Laym. l. c. c. 2 n. 7 S. Alphons. ibid. admittit, promulgationem in singulis dioecesibus probabiliter requiri, ut valeat constitutio, quae contractus *natura sua* validos irritos faciat, aut quae jurisdictionem auferat. (NB. Suarez non satis recte pro hac opinione affertur.) — Attamen etiamtum excipiunt illi scriptores constitutiones de illis rebus, quae omnino liberae dispositioni R. Pontificis subjectae sunt (v. g. collatio beneficiorum ecclesiasticorum, et inhabilitas ad ea; professio religiosa, utpote quae ab acceptatione voluntaria R. Pontificis intrinsecus pendeat), ita ut in iis rebus Papalis Constitutio, quum primum edita fuerit, si Papae ita videatur, vim habere dicenda sit.

127 5. Leges, quae a majore et saniore parte populi acceptatae non sunt, sive civiles, sive ecclesiasticae, reliquos ligare non censentur, nisi Superior denuo eas urgeat. Ita etiam ante legitimum desuetudinis tempus legis obligatio cessare vel suspendi potest, quia a) legislator praesumitur nolle paucos obligare ad discrepandum a communitate, b) in iis circumstantiis praesumi saepe potest, propter difficultates legi adversantes epikiae locum esse. Cf. S. Alph. l. 1 n. 139.

Si etiam sumi debet, quae Rebellus *de oblig. just. etc.* l. 1 q. 5 n. 7 dicit: „Lex quantumcunque promulgata, si a populo non recipiatur, non videtur obligare in conscientia, ut tradit Nav. et videtur communis sententia: idque non solum si Princeps potestatem condendi leges accipiat a populo — ubi res clarior est, nec enim populus aliter eam potestatem daret — sive (sed etiam si) a Deo, ut Papa, habet; quia, licet fideles, velint nolint, obligare *possit,* tamen Doctores ita voluntatem ejus interpretantur, quae est ipsius clementia in obligandis fidelibus, ut quamdiu non est a populo recepta, velit ejus obligationem suspendi, ne detur occasio peccandi.“ Quae intelligi non debent de *libitu* populi, sed de rationibus gravibus, propter quas ad Superiorem recurri, et interim suspendi possit obligatio.

6. In casibus modo non exceptis prorsus teneri debet, promulgationem Romae factam sufficere, ut omnes fideles saltem post aliquod tempus obligati sint.

Articulus II.

De objecto legis.

128 Lex supra n. 67 dicta est ordinatio rationis ad bonum commune. Inde jam ibi n. 69 tamquam essentialem conditionem legis quoad objectum conclusimus, ut objectum sit possibile, honestum, justum, utile. Hîc pro pleniore notitia collige sequentia:

I. Objectum legis omnia esse possunt, quae ad bonum commune conferunt. S. Thom. I. II. q. 96 a. 3, Reuter p. 1 n. 141.

II. Objectum legis *praecipientis* non tantum sunt actus ex se boni, sed etiam actus ex se indifferentes, ita ut soli actus ex se mali nunquam praecipi possint. Objectum legis *prohibentis* non tantum sunt actus ex se mali, sed etiam actus de se indifferentes, imo aliquando actus de se boni prohiberi possunt. Cf. eosdem ib., Mazzotta l. c. q. 1 c. 4, Suarez l. 3 c. 12 n. 17—19.

Ratio est, quia quae sunt de se indifferentia, ex circumstantiis vel ex relatione ad finem aliquem bona et mala esse possunt adeoque *ad* vel *contra* bonum commune conferre. Imo etiam ea, quae de se bona sunt, aliud majus magisque necessarium bonum impedire possunt. Notum est effatum S. Augustini, alia esse prohibita quia mala, alia mala quia prohibita.

III. Actus *heroici,* seu qui cum maxima difficultate conjuncti sunt, *ordinarie* et *per se* praecipi non possunt per legem *humanam.* Ita scriptores communiter, v. Reuter l. c. — Nam lex *rationabiliter* ferri debet et accommodari infirmitati humanae, debet bono *communi* convenire; sed actus nimis difficiles praecipere, in ruinam potius esset, siquidem ansam multarum transgressionum praeberet. Exceptiones vide infra.

IV. Actus *mere interni* potestate civili nullatenus subjacent, utpote quae nonnisi bono communi externo praesit. Ecclesia vero plenam quidem et perfectam jurisdictionem in actus mere internos etiam nequit exercere: attamen potestatem directivam eamque per modum *praecepti,* et *imperfecte coactivam* in multis saltem casibus in actus mere internos habet. Rationes vide infra. Cf. Suarez l. 4 c. 12 et 13, l. 3 c. 13; Wirceburg. l. c. c. 4 art. 3; Elbel l. c. n. 331—335.

V. Actus *mixti* et actus *externi occulti* a jurisdictione et legislatione humana nullatenus excluduntur. Suarez l. 3 c. 13, aliique passim.

Ratio primi est, quia, si qui actus praecipi possunt, eorum exactio sane ita fieri potest, ut humano modo ponantur. Humano vero modo actum quemlibet sine actu interno, qui externum compleat, exercere impossibile est. — Ratio secundi est, quia actus externi etiam occulti ad bonum commune et finem societatis conferri possunt. Hinc natura sua plene subjacent potestati coactivae; per accidens est, si judicis humani recognitioni subtrahuntur.

Nota ad I. et II. Per se et a priori, ut dicitur, nulla actio indifferens 129
eximitur ab ambitu earum, ex quibus legislator aliquando eligere possit, quam praecipiat sive per legem sive per praeceptum. Quod alii ita exprimunt: „Objectum legis sunt omnes actus indifferentes distributive sumpti, non vero collective.“ Nam impossibile est, ut omnes actus indifferentes de facto obligatorii evadant. Imo neque pro mero arbitrio legislator actus, quos praecipiat, eligere potest, sed pro temporum circumstantiarumque necessitate.

Ad III. Actus heroicos praecipi non posse dixi: 1. *per legem humanam.* Nam lege vel praecepto divino eos injungi posse clarum est, siquidem a) Deus est supremus omnium et absolutus dominus, cujus dispositioni nihil subtrahitur; b) si quid viribus humanis difficilius est, Deus vires valet augere, et ad eas augendas est paratus, modo homo sibi ne desit.

2. Dixi: *ordinarie* eos praecipi non posse, quo innueretur, actus etiam valde difficiles et gravissimos *aliquando* seu extraordinarie praecipi posse lege humana, scilicet quoties necessitas boni communis id postulat, v. g. periculosa statio militi.

3. Non *per se* eos praecipi posse; nam sub alia hypothesi, quae a libera ipsius subditi voluntate pendet, actus etiam heroicos per legem vel praeceptum humanum imponi posse, extra controversiam est. Exemplum

habes in ordinibus religiosis, in quibus pro eorum diversis finibus praecipi potest servitium morbo contagioso laborantibus impendendum, redemptio captivorum cum propriae vitae vel libertatis dispendio, profectio ad barbaras gentes evangelizandi causa, et similia. — Imo in ordinum sacrorum candidatis habes obligationem ad caelibatum perpetuum assumendam, quae, nisi de libera hujus statûs electione ageretur, ab humana lege imponi non posset.

130 Ad IV. 1. Auctoritatem civilem actus mere internos praecipere non posse, apud omnes in confesso est. Nam potestas legifera et juridica iis limitibus certe continetur, quibus ejus finis. Finis vero est dirigere *socialem* vitam et externam. Sola ea, quae externe se produnt, ad vitam humanam socialem pertinent.

2. Quoad auctoritatem vero ecclesiasticam non eadem ratio valet. Imo illa duplicis generis est, una potius est divina potestas, altera vere humana. Nam quia Ecclesia vere humana societas est, humano modo dirigenda, propterea moderatorem supremum habet, qui *propria auctoritate* leges condit, praecepta fert: hanc voco auctoritatem humanam. — Attamen etiam alia sunt, quae humanam societatem excedunt, in quibus Ecclesia aut instrumentum Dei et Christi agit, aut legis divinae interpretem, cui Deus ipse infallibiliter assistit. Haec omnia, si objectum legis aut praecepti fiunt per Superiores vel ministros Ecclesiae, non propria potestate exercentur; imo ne ab ipso supremo quidem capite Ecclesiae visibili exerceri possunt nisi *delegata* potestate, quum ipse Deus sit, cujus nomine et auctoritate in singulis illis actibus procedi debeat.

Quibus praenotatis, etiam in opinione eorum, qui negant, Ecclesiam posse *sua* potestate actus mere internos praecipere, dicendum est:

131 Actus mere internos praecipere potest Ecclesia:

1. Quando agit *in foro mere interno*. Quapropter confessarius mere internos actus injungere potest. Nam potestas Christi, cujus ille in tribunali poenitentiae instrumentum est, actus internos non excludit.

2. Ecclesia, quando interpretatur aut determinat legem vel jus divinum, v. g. definiendo fidei articulum, certe internae fidei obligationem imponit; item declarando, esse obligationem aliquando internum actum caritatis erga proximum eliciendi, hunc actum necessarium facit. — Cf. thesin 10 ab Innoc. XI. damnatam. — Ratio, cur in hisce rebus ad actus mere internos potestas ecclesiastici supremi pastoris extenditur, iterum est, quia lex divina ad eos certissime se extendit. (Ex hac sola jam ratione — ut id exempli causa tangam — fieri potest, ut pastoribus animarum injungatur non solum celebratio, sed etiam *applicatio* Missae.)

3. Quando Ecclesia favorem aliquem concedit, pro conditione illum consequendi actus mere internos exigere *potest*. Ita nihil repugnat, quominus S. Pontifex pro lucranda indulgentia actum internum injungat, ut *piam meditationem* passionis Dominicae in indulgentiis Viae Crucis: quod etiam non recordor ab aliquo negari. — Attamen re ipsa praeter ejusmodi internos actus in indulgentiarum concessione semper *etiam* aliqua actio externa injungi consuevit.

4. Quando praelati, praecipiendi potestate praediti, *dominativa* potestate utuntur, quam acceperunt mediante libera voluntate sub-

ditorum etiam in rebus internis se subjicientium: non est cur actus mere interni injungi non possint. — Quare etiam ii, qui negant, facultatem internos actus praecipiendi Ecclesiae qua tali seu per potestatem jurisdictionis ipsi propriam competere, illam nihilominus fatentur praelatis regularium inesse per eam potestatem, quam in subditos vi voti obedientiae exercent, modo obedientia ex ordinis constitutionibus sic intelligatur. V. Laymann l. 1 tr. 4 c. 4 n. 13, Suarez *de leg.* l. 4 c. 12 n. 19.

5. Quando actus internus externi vel mixti actûs debitum complementum est, potest a Superiore exigi. Sic *applicatio* Missae (de qua jam modo sub 2. sermo erat) debitum complementum est ejus celebrationis. Magis etiam debitum complementum sacramenti suscipiendi est interna dispositio animi digna. Quare recte proscripta est thesis: „Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit *praecepto Ecclesiae*“, th. 14 ab Alex. VII. damn., et: „Praecepto Communionis annuae satisfit per sacrilegam Domini manducationem“, th. 55 ab Innoc. XI. proscripta.

Huc fortasse revocari potest, ut pias meditationes possit Ecclesia injungere tamquam debitum complementum secessûs spiritualis, quem non raro clericis praescribit.

Quum igitur tot modis actus interni *certo* injungi possint, fortasse 132
supervacaneum est, diutius inhaerere in ea quaestione, num etiam in reliquis casibus adeoque generatim et sine discrimine in Ecclesiâ id valeat. Sunt qui negent, sunt qui affirment. Et revera, quidquid est de negantis opinionis probabilitate, quam contra inferiorum praelatorum praecepta invocare subditus conetur: contra S. Pontificis praeceptum, si quod ejusmodi injunxerit, certe temerarium et inexcusabile est id conari[1].

Ad. V. Ex iis, quae de actibus internis dicta sunt, quaestio de actibus mixtis jam praejudicata est. Imo ne civili quidem auctoritati hanc potestatem quisquam negaverit. Omnes enim, ut exemplum proferam, fatentur, auctoritatem civilem posse in rebus gravioribus juramentum exigere, quod quum debite praestari sine vero et interno actu religionis nequeat, actus mixtus est. Ita Ecclesia *devotam* orationem potest praescribere.

Articulus III.

De legis subjecto.

§ 1.

De legis subjecto generalia principia.

Praenotanda. Legi subjacere illi dicuntur, pro quibus lex lata est, 133
ita ut illius laesione ab iis commissa ordo recti *objective* laedatur. Quo fit,

[1] Suarez, qui negantem opinionem praefert (*de lege* l. 4 c. 12 et 13), tamen fatetur, internam rationem, cur Ecclesia non possit, vere probantem deesse; atque ob id tandem putat, in sua sententia sibi persistendum esse, quia Ecclesia usa non sit tali potestate, idque in tali re signum esse, eam ipsam non habere hanc pro potestate sibi a Christo collata. At et factum quod sumitur, et conclusio quae inde deducitur, aliis merito infirmae rationis videri possunt. — S. Thomas, qui ejusdem sententiae propugnator esse dicitur, non ita indubie in eam partem trahi potest: cf. I. II. q. 61 a. 4, q. 100 a. 9; II. II. q. 105 a. 4.

ut non sit idem, contra legem *subjective peccare posse,* et legi *subjacere.* Hoc notari debet, quando quaeritur, quale peccatum sit, alios ad actum lege prohibitum inducere. Nam ut aliquis subjective seu personaliter contra legem possit peccare, requiritur, ut advertentia actualis ad legem possibilis sit. Quod non est necessarium, ut aliquis legi subjacere dicatur; alioquin subditi alicujus regni casu accidentali, ut somno et similibus, perpetua mutatione modo essent, modo desinerent esse subditi.

Quotquot autem sunt, qui legi subjacent, eos non licet ad legis violationem, etsi subjective inculpabilem, inducere; nam ipsa illa actio objective sumpta in legis subjecto pertinet ad res moraliter malas, atque ita, qui alterum ad eam utcunque inducit, ipse rem malam voluntarie amplectitur et verum formaleque peccatum committit.

134 His praenotatis, dico:

I. Omnis homo eo ipso, quod humanae naturae particeps est, *legi naturali* subjacet atque subjectus manet. Nam pro natura humana lata est illa lex: et quidquid eam laedit, naturam laedit, seu naturaliter et essentialiter recto ordini repugnat. Naturam vero humanam etiam infans habet et amens. Elbel n. 345.

II. Legi *positivae* ii soli subjacent, qui 1) sub jurisdictione respectivi legislatoris exsistunt et 2) habitualiter rationis compotes sunt. S. Alph. l. 1 n. 153, Elbel n. 355 sqq. etc.

Ratio *primae* conditionis est, quia Superiorem jurisdictione pollere et alterum subjacere ejus voluntati correlativa sunt. Ratio *secundae* conditionis est, quia soli illi, qui habitualiter ratione utuntur, ad socialem finem aliquid praestare possunt. Lex autem, quae positive fertur, hac sola ratione ferri potest, ut finis socialis promoveatur; ergo ad illos solos dirigitur, qui eum possunt promovere.

Hinc leges particulares pro iis solis, qui ad particulare territorium pertinent, exsistunt; leges ecclesiasticae universales pro omnibus Christianis ubique locorum exsistentibus (qui habitualiter rationis usu fruuntur) valent, quia territorium Ecclesiae et R. Pontificis universus orbis est; leges positivae divinae, si universales sunt, omnes ubique homines habitualiter rationis compotes spectant[1].

III. Omnes vero, qui actu ratione non utuntur, personalis legum transgressionis pro illo tempore incapaces sunt.

135 **Explicatio et applicatio.** Observa ad I. Non licet igitur provocare vel inducere quemquam, ne infantes aut amentes quidem, ad ea, quae sunt natura sua mala seu legi naturali contraria, ut sunt turpia, blasphemiae etc., idque non solummodo prohibitum est propter periculum efficiendi pravum habitum, quem infantes postea, quum adoleverint, difficilius exuere possint, sed etiam, quia actus illi singuli in ipsis infantibus objectivam malitiam retinent. — Ad ea vero, quae propter habitualem aut actualem

[1] Nos hîc considerare solas leges primo et per se praecipientes, vix opus est dici. Nam si convertimus mentem ad leges jura quaedam statuentes vel indebita dona conferentes, hae plane latius possunt patere; nam comprehendi possunt in tali divina lege etiam ii, qui ratione nondum utuntur, quibus nimirum per alios succurri debeat, ut revera fit in lege baptismi.

in agente rationis defectum malitiam materialem seu objectivam amittunt, provocare, per se et sub hac ratione ei, qui provocat seu inducit, peccaminosum non est. De quibus cf. Lacroix l. 5. n. 48; Lugo *de poenit.* d. 16 n. 210 sqq. Applicatio non est semper ita plana.

Sic Gobat contra alios putat (*Quinar.* tract. 5 c. 9 et 19), verba blasphema ab amente vel ebrio prolata eo ipso, quod mentis significatio desit, objectivam malitiam eandem non retinere; id tamen etiam ipse concedit, illa verba, si valde blasphema sint, coram audientibus quandam Dei inhonorationem et contumeliam objectivam continere, ac propterea etiam provocationem ad *graviores et enormes* blasphemias graviter illicitam esse. Quae peccati gravis limitatio, utut in *indirecta* provocatione forte locum habere possit, si minus propter illam rationem, propterea tamen, quia id a provocantibus saepe non pro gravi peccato apprehenditur: *directe* tamen provocare, docere etc. a peccato gravi excusari nequit, tum propter aliam rationem, tum quia ille, qui ita provocat, ipse quasi per alterum ut per instrumentum blasphemat. — Quoad verba turpia insuper scandalum audientium et excitatio ejus, qui profert, consideranda sunt.

Ad II. 1. Perpetuo amentes, infantes ante plenum usum rationis legibus 136
Ecclesiae, ut abstinendi a carnibus, audiendi Missam etc. non subjacent: ergo iis die abstinentiae carnes dare edendas per se non est illicitum. Quamquam certe convenit, infantes a teneris annis, antequam ad annos plenae discretionis pervenerint, consuetudinem leges ecclesiasticas observandi docere.

2. Ebriis autem, utpote qui legibus subjecti maneant, carnes dari non licet; imo etsi in statu ebrietatis Sacro interesse non tenentur, nec possunt, quia tamen legi subjecti manent, ipsi pro diversis circumstantiis rei esse possunt violatae legis ecclesiasticae, eo quod se in impossibilitatem implendae legis conjecerint. (Ne tamen eos facilius hujus legis violatae reos habeas, cf. infra, quae dicenda sunt de causis a lege excusantibus n. 157 et 158.)

3. Haeretici, schismatici, denique omnes baptizati *per se* legibus ecclesiasticis subjacent. Quare etsi ipsi eas non observantes, si in bona fide vivunt, non *peccant* formaliter — siquidem se non habent pro subjectis —, aliis tamen eos *inducere* ad praecepta Ecclesiae violanda non licet. *Materialis* vero cooperatio in infringendis illis praeceptis eo facilius licita evadet, quo minus malum committitur a principaliter agente per peccatum materiale, quam per peccatum formale (ceterum haec vide infra, ubi de cooperatione sermo erit). Eodem modo excommunicati a legibus Ecclesiae per se non solvuntur: quaedam tamen, reliquis fidelibus praecepta, illis propter excommunicationem facta sunt illicita.

4. Infideles, Judaei omnesque non baptizati Ecclesiae legibus nondum 137
subjacent; tenentur eousque solum *se Ecclesiae subjicere.* Quamdiu vero se ei non adjunxerunt, leges ecclesiasticas non servando non peccant. Quo fit, ut illis, si famulantur, etiam liceat diebus festis opera servilia mandare, hac tamen limitatione: a) ut aliquod tempus vel etiam aliquis dies (qui generatim utique sit septimus quisque seu Dominicus dies) iis relinquatur, quo, si velint, privatim praesertim, possint Deum (non utique falsos deos) colere; b) ne quando aliis *scandalum* fiat, neve *publica festivae quietis perturbatio.*

Putabant quidem aliqui 1. legem in V. T. pronuntiatam obstare, qua prohibebatur, quominus ipsi etiam advenae, hospites, imo pecora laborarent: at *veteris* legis prohibitio haec, ut caerimonialis, non amplius viget. Alii

2. objiciunt, si infideles pro me laborent, me per illos laborantem censeri: at necessarium non est, ita rem considerare; neque constat, legem dies festivos agendi sic debere intelligi.

Vide singula haec apud Busenb. et S. Alph. l. c., Reuter n. 166 sqq., Mazzotta l. c. q. 3. c. 2, E. Müller l. c. § 53 etc.

138 Ad III. Accuratiore disquisitione indiget quaestio de pueris sive infantibus, quando legibus Ecclesiae subjacere incipiant.

R. 1. Ante septennium completum obligatio stricta non potest ostendi. Nam secundum probabilem sententiam illa aetas exspectari potest, quum Ecclesia id attendat, quod communiter contingit.

R. 2. Post septennium completum praesumitur plenus usus rationis; quare in dubio, utrum puer septennis usum rationis plenum habeat necne, *standum est pro obligatione:* si vero constat, eum nondum habere, etiamtunc manet a lege exemptus.

R. 3. Haec, quando sola lex ecclesiastica respicitur; si de lege divina agitur, ut de confessione, sine dubio sicut usus rationis, ita obligatio peccata confitendi prius adesse potest. (V. infra de praeceptis Ecclesiae.) S. Alph. l. c. n. 154 et l. 4 n. 270, Elbel n. 367—369, Reuter n. 167, E. Müller l. c.

§ 2.

De clericis, eorumque sub civili lege subjectione.

Lacroix l. 1 n. 678 cum not. Zachar.; Mazzotta l. c. q. 3. c. 5; Barbosa; Suarez l. 3. c. 34 n. 13 (cf. ‚*contra regem Angliae*'); Elbel n. 365 etc.

Fusiora v. in jure canonico; hîc pauca haec sufficiant:

139 I. Saltem S. Pontifex, etsi princeps saecularis non esset, tamen jure divino naturali (sc. supposita Ecclesiae institutione) immunis esset a saeculari jurisdictione, ita ut si qua subjectio sub auctoritate civili de facto adesset, haec a libero ipsius Pontificis arbitrio semper dependeret, quo pro libitu alteri ut arbitro, idque precario modo, non ut vero judici et legislatori se suasque causas committeret.

Id enim necessario ex notione supremi gubernatoris societatis perfectae, qualis est Ecclesia, inter homines ubique terrarum degentes constitutae consequitur. — Quod egregie evolvit Leo XIII., quum esset Episcopus Perusin. in litt. pastor. de temporali principatu R. Pontif.: „Primis", ait „Ecclesiae saeculis . . . Pontifices subditi erant *quoad factum, non quoad jus.*" Cf. Comp. Scavini (Del Vecchio) n. 234.

140 II. Nisi malimus dicere, etiam ipsos Episcopos ut Ecclesiae principes, eo ipso a jurisdictione civili vera et perfecta exemptos esse, saltem R. Pontifici jus inest eos eximendi; imo jus illi inest, quoslibet clericos a civili potestate eximendi; neque dubium est, quin vere exempti fuerint.

III. Nihilominus in rebus, quae commercium humanum, vel utcunque justitiam commutativam spectant, clerici eatenus saltem se legibus civilibus territorii conformare debent, quatenus injustitiae et

damni alieni periculum praecavendum id postulat, aut scandalum evitandum id exigit. — Imo etiam in reliquis rebus exemptio, quae antea aderat, aut expressa cessione ex parte S. Pontificis (in concordatis), aut tacito ejus consensu restricta et diminuta esse potest: quamquam inde non sequitur, clericos formaliter civilibus legibus teneri; sufficit, ut materialiter iis adstricti sint, et formalis obligatio eos sequendi sit in voluntate Ecclesiae seu Rom. Pontificis.

In rebus autem, quae dedecent statum clericalem, et in quibus S. Sedes clericos et formaliter et materialiter exemptos esse omnino vult: nulla civilis auctoritas jure in eos potestatem exercere potest, ut in re militari et similibus.

§ 3.

De peregrinorum et vagorum sub lege subjectione.

Peregrini vocantur, qui habentes domicilium aut quasi-domicilium 141
extra illud versantur; vagi, qui domicilium vel quasi-domicilium nullibi habent, sive nunquam habuerunt, sive relicto suo domicilio, novum nondum acquisiverunt. De quorum obligatione circa leges humanas particulares haec practice statui possunt secundum S. Alph. n. 156 u. ad 161, Elbel n. 361—364, Laymann l. c. c. 11 et 12, Reuter n. 171 sqq.:

Generatim peregrinus a patriae et legibus et favoribus eximitur; loci, ubi exsistit, favoribus uti potest, leges sequi non tenetur. Accuratius et plenius sic:

I. Peregrinus, quamquam universali lege tenetur, tamen non tenetur lege *particulari* suae patriae seu territorii, ex quo exiit, modo absit physice et moraliter[1], siquidem lex per se territorialis est, et mediante territorio ejus incolas afficit.

II. Peregrinus et vagus particeps esse potest privilegiorum et dispensationum localium illius loci, in quo versatur. Nam *potest* quidem peregrinus incolis se accensere, sed non tenetur.

NB. A n. I et II quaedam exceptio statuitur pro absolutione a casibus reservatis et pro lege clandestinitatis matrimonii saltem quoad eos, qui „in fraudem legis“ e suo territorio exierint (quae v. fusius suis locis).

III. Peregrinus et vagus probabiliter non tenetur legibus particularibus illius loci, in quo actu exsistit. Nam quamquam lex territorialis est, tamen fertur in subditos: at peregrinus subditus non est, aut si forte subditus est legislatori, tamen non est incola illius regionis, pro qua lex lata est.

Excipe leges: 1. quarum neglectus injustitiae aut scandali periculum involvat; 2. si quae speciatim pro peregrinis vel vagis latae sunt.

---

[1] Moraliter in suo territorio agere vel delinquere censetur, si adesse debuit propter legem, aut si delictum ipsum proprium territorium afficit. V. Reuter n. 174, Bouquillon n. 168 (ed. 2. n. 147.)

IV. Peregrinus vero uti non potest dispensatione a lege communi in sua patria vigente, sed ea dispensatione tantum, de qua in n. II. sermo erat.

Videlicet sicut lex, ita etiam dispensatio *communis* per se territorialis sive localis est, ita ut in eo solo loco, pro quo data est, aliquis ea uti possit.

Aliud dicendum est de dispensatione *personali*, quae ob causam personalem concessa est.

142 **Explicatio singulorum per aliqua exempla.** Deducas ex I.: Si quis exiens e loco, ubi lege particulari jejunium est, alio venit, ubi non est, jejunare non tenetur. — Imo si postea a lege jejunii solvitur, probabiliter (Busenb., Less., Sanch., Suarez etc.) jam mane edere potest, siquidem jejunium ut objectum indivisum praecipitur. Si abstinentia est, ea tamdiu servari debet, quamdiu manetur in loco legis, siquidem haec pro singulis actibus praescribitur. — Qui vero reversus a loco, ubi jejunium non est, in patriam venit, ubi observatur, jejunare tenetur, quando jejunium essentialiter nondum laesum est, i. e. quando praeter unicam refectionem plenam non sumpsit notabilem cibi quantitatem secundum ea, quae dicentur de *jejunio:* quod si jam fecit, etiam tertio vel quarto edere potest, quia lex jejunii observatu impossibilis est facta. Eodem modo jejunare tenetur, qui non in patriam, sed in alium locum peregrinum venit, ubi jejunium tunc est secundum legem communem Ecclesiae. — Si in tua patria speciale festum est, modo ante ultimum Sacrum e finibus territorii exieris, ad Sacrum audiendum non teneris.

143 Ex II.: Germanus in Gallia exsistens die Epiphaniae vel aliis festis pro Gallia suppressis Sacro interesse non tenetur. — Contra vero Gallus in Germania exsistens illis diebus Sacrum audire debet.

Ex III.: Ad specialem abstinentiae legem diebus Rogationum in Gallia vigentem peregrinus secluso scandalo non tenetur.

Ex IV.: Germanus in Anglia exsistens tempore jejunii non potest uti dispensatione quoad ciborum qualitatem, quae in Germania viget, sed *debet* modum severiorem in Anglia vigentem amplecti.

Si quis propter discrepantiam dierum, in quibus certum aliquod jejunium, quod quoad substantiam lege universali praescriptum est, in diversis locis celebratur, *bis* incidat in illud jejunium, non tenetur secundo illud observare: si vero propter locum mutatum nunquam incidat in diem, quo in loco, ubi exsistit, observatur, vi legis quidem semel videtur jejunare debere; attamen ex *benigna interpretatione mentis* Ecclesiae, quae ad singularitatem non censetur velle adstringere, excusatur probabiliter, nisi ex industria, ut vitet jejunium, ab uno loco in alterum profectus sit. Ita in simili causa Laym., Lacroix l. 3 p. 2 n. 1271, Sanchez etc. E. g. Fer. IV. sit jejunium vigiliae ante festum Assumptionis, in dioecesibus Rhenaniae et Westph. ad Sabbatum (diem 18) transferendum. Incola Coloniensis Fer. VI. proficiscitur in Galliam, ubi sequenti die non jejunatur: debetne ipse, qui Feria VI. non jejunavit, Sabbato id facere? Responsum habes supra.

§ 4.

De ipso legislatore, ut legis subjecto.

144 Diversi diversum dant in hac re responsum, si quaeritur, num legislator ipse lege a se statuta teneatur.

Prima sententia est Cajetani, qui tenet, ipsum legislatorem immediate et *formaliter sua lege teneri,* quia ipse ut persona publica seipsum ut personam privatam et membrum communitatis ligare possit et liget.

Secunda sententia est Castropal. disp. 1 p. 4 § 1 n. 3—6, Salmanticens. cap. 3 n. 41 *de leg.* (cf. S. Alph. l. 1 n. 154), qui dicunt, legislatorem *sua* lege non teneri, sed tantum *lege naturali-divina,* quae dictet dedecere, caput a membris discrepare, ita ut ipsa legislatoris lex solum ostendat materiale objectum, ad quod ipse etiam teneatur; at *per se* sub veniali tantum.

Tertia sententia Suarezii *de leg.* l. 3 cap. 35, Laym. l. c. cap. 9 et cap. 13 n. 6, Lessii etc., qui putant, *sua* quidem lege legislatorem formaliter non obligari, sed lege naturali-divina, ut secunda sententia dicit, attamen ipsum legis a se latae objectum non materialiter solum a lege divino-naturali illi praecipi, sed etiam formaliter seu *ex ejusdem virtutis motivo,* ex quo ipsius legislatoris lex obligat. — Quam obligationem Suarez habet pro indispensabili et gravi (ita tamen, ut si Superior in eadem conditione sit, in qua subditus si versetur dispensatione dignus sit, obligatio desinat); S. Alph. n. 154 cum Salmant., Less. etc. *per se* obligationem levem seu sub veniali tantum statuunt.

Tertia igitur sententia in hoc convenit cum secunda, ut fundamentum et vim obligationis non repetat ex ipsa legislatoris voluntate, sed ex voluntate divina, quae occasione legis humanae ipsum legislatorem proxime et immediate liget; sed in hoc convenit cum prima sententia, quod eandem *speciem* (quamquam non eandem intensionem seu gradum) obligationis in legislatore et in subditis agnoscat, ita ut pro diversa materia peccatum specifice distinctum per legis violationem committatur: quum secunda sententia in quibuslibet legibus pro Superiore unam eandemque honestatem debitam inesse statuat, i. e. honestatem sese cum reliquis conformandi.

Tertia sententia videtur tenenda esse; ac propterea practice haec 145
statuenda sunt:

I. Superior certe non tenetur sua lege *coactive,* sed ad summum *directive,* i. e. poenae non subjacet, sed obligationi tantum conscientiae. V. S. Alph., Suarez, Laymann etc. l. c.

II. Secundum sententiam omnino probabilem legislator ipse, secluso gravi scandalo aut aliorum damno, venialiter tantum peccat, si sine causa id aliquando non praestat, quod aliis praescripsit; si vero rationabilem causam habet, quae subditum non excusaret quidem, sed licite ad quaerendam dispensationem impelleret, nullatenus peccat.

III. Videtur autem peccasse contra eandem virtutis speciem, contra quam subditi legem violando peccant, ita quidem, ut non ipse sibi, sed lex divino-naturalis hoc virtutis exercitium ipsi debitum et obligatorium reddat.

Rationes, quibus dicta haec probentur, facile colliges ex ipsis iis, quae explicandi causa praemisi.

IV. Haec dicta sunt, si potestas legifera ab uno exercetur, non, si exercetur ab aliqua multitudine in unum collecta: in posteriori casu singuli, utpote vere subjecti collectioni, plane legibus a se latis formaliter subjiciuntur.

Articulus IV.

De effectu legis seu obligatione.

§ 1.

De legis obligatione in se ejusque interpretatione.

146 I. Omnis lex aliquam obligationem conscientiae inducere debet. Ex sua enim notione vinculum ordinis moralis est, quod sine ulla obligatione in conscientia non recte concipitur. Elbel n. 292, Suarez l. 3 c. 22 etc.

II. Distinguitur nihilominus lex *moralis* et lex *mere poenalis* eo sensu, quod lex moralis immediate in conscientia obliget ad rem per legem propositam aut praestandam aut evitandam, lex vero poenalis obliget non determinate ad illam rem, sed sub hypothesi, si res a lege postulata praestita non sit, ad poenam quando imponitur sustinendam vel solvendam, idque utique, modo ne lex propter alias causas invalida sit, *in conscientia*. S. Alph. n. 145 et 148.

III. Lex autem moralis, etiam quae a civili auctoritate proficiscitur, obligationem ad culpam inducit aut gravem aut levem, prout et res ipsa et voluntas Superioris id constituit. Cf. S. Alph. 143 et 144.

IV. Res igitur, quae *consideratis objecto et fine et circumstantiis* gravis est, *per se,* si *vere* praecipitur, sub gravi praecipitur, nisi Superior contrarium, i. e. obligationem levem tantum exprimit; res autem, quae omnibus spectatis levis manet, gravis obligationis incapax est, adeo ut Superior eam sub gravi praecipere nequeat. S. Alph. n. 144, Suarez l. 3 c. 27.

V. Ut vero cognoscatur, utrum verum praeceptum seu stricta lex, quae in re gravi graviter obliget, imposita fuerit, an contra, id praeter communem acceptationem et consuetudinem ipsa verba legis indicant. — Ceterum ita legem debemus interpretari, ut in dubio obligatio non statuatur neque extendatur. S. Alph. ib.

147 **Explicatio.** Ad I. Obligatio conscientiae, quamquam est omni legi propria, tamen a quibusdam legum generibus non directe, sed indirecte et consequenter tantum oritur. Id nimirum obtinet in lege favorabili et in lege irritante: de quibus confer cap. V n. 212 sqq.

Ad II. Obligatio ad poenam ex lege mere poenali plerumque non statim oritur, ac lex violata est, sed tum demum, quando a legitimo ministro fit ad poenam condemnatio seu poenae exactio. Cf. Elbel l. c. n. 318.

Ad III. 1. Advertendum est, posse contingere, ut *eadem res* ab Ecclesia praecepta pro gravi haberi debeat, minime vero, in quantum a lege civili praecepta; nam quum non idem finis ab auctoritate civili intendi possit, qui est Ecclesiae finis, propter finis nobilitatem et necessitatem Ecclesia facilius sub gravi praecipere potest et praecipit, quam civilis auctoritas.

2. Ex iis, quae infra n. 208 sqq. dicenda sunt, patebit, etiam longe facilius in rebus civilibus, quam in ecclesiasticis legem mere poenalem haberi posse.

Ad IV. 1. Superiorem in lege propria rem ex se gravem sub levi 148
tantum, *si velit,* praecipere posse, plane communis est sententia. Nam sicut tota obligatio tandem a Superioris voluntate pendet, ut eam exstinguere possit, ita etiam imperfectam tantum obligationem potest statuere.

2. Materia legis gravis dicitur, si finis a lege intentus magni momenti est, et res praecepta ad finem illum notabiliter seu multum confert. Haec norma praecipue ad intelligendam obligationem legis *positivae* statuta est, attamen etiam legis naturalis vim et obligationis gradum declarat: cf. Elbel n. 327. Quo fit, ut res *in se* valde levis propter finem intentum omnino gravis evadere possit. Exemplum evidens habes in praecepto modicissimam aquam vino admiscendi in sancto Missae sacrificio; item in sumptione minimi cibi ante sanctam Communionem.

Ad V. 1. Ut vis verborum intelligatur, quibus lex concipitur, exhibeo 149
ea, quae Reuter l. c. n. 152 collegit:

1) „Praecipio, mando, impero, jubeo, prohibeo, interdico" — ex se *strictam* et in re gravi *gravem* obligationem denotant.
2) „Ordinamus, sancimus, statuimus" — *non strictam* obligationem imponunt.
3) „Debet, oportet, fac, abstine, caveant, ne audeant, tenetur" — quum non semper certam et veram obligationem exprimant, ex contextu aut ex consuetudine legem interpretante explicari debent.

2. Haec de *verborum* vi atque valore; pro reliquo sensu legum capiendo utiles sunt hae regulae (cf. Laym. *de lege* cap. 18):

1. reg.: Lex poenalis et odiosa *strictae* interpretationis est, lex favorabilis *latae.*

2. reg.: Assumendus est sensus verborum proprius et usitatus, nisi sequatur aliquid absurdum aut injustum.

3. reg.: Attamen sensus *usualis* potius proprius sensus dicitur, quam sensus philologicus vel grammaticalis; — imo sensus, qui secundum stylum et usum curiae est, potius attendendus quam ille, qui alias forte in usu est.

4. reg.: In dubio mens legislatoris attendenda est, idque potius quam nuda verba.

Quare lex extendenda est ad *correlata* (e. g. sponsus et sponsa), ad *aequiparata* (v. g. electio et praesentatio ad beneficium ecclesiasticum), ad *connexa et contenta* (ut facultas legandi in facultate testandi continetur), quoties aliter legislator aut injustitiae aut imprudentiae argui deberet.

Regulae hae potissimum valent pro interpretatione privata et doctrinali. Alia enim est *authentica* interpretatio, quae ab ipso legislatore fit aut ab eo, cui potestatem ad hoc contulit. Talis interpretatio, si communes regulas sequitur, et ea, quae satis clare in lege jam continebantur, vere contenta esse, denuo edicit, *mere comprehensiva* dicitur, si vero ultra ea aliquid in lege contineri declarat, *extensiva* vocatur. Vim hujus discriminis, quando promulgatio illius interpretationis facta non est, vide infra *de legum speciebus.*

150 Aliquando secundum mentem legislatoris *epikiae* locus est, quae non tam est explicatio mentis legislatoris quoad sensum legis, sed quoad exceptionem singularis alicujus casus a lege, quamquam verba legis eum certo includunt.

Est igitur legis applicatio *secundum aequum et bonum*, secundum quod praesumitur legislatorem nolle legem suam in circumstantiis extraordinariis, quas non praevidit, urgere, eumque exceptionem facturum fuisse, si talis casus ipsius menti obversatus fuisset.

Attamen si Superior adiri potest, epikiae locus non est, nisi lex propter circumstantias evadat *nociva et injusta*.

§ 2.

De legis obligatione implenda.

151 Quae de impletione dicenda sunt, quodammodo complent ea, quae circa sensum et interpretationem legis notanda fuerunt. Nam de impletione legis quaerere nihil aliud est quam videre, ad quosnam actus in concreto legis obligatio porrigatur, ut ei integre satisfiat.

Summum principium est, ut, quae lex imponat, sumantur rationabiliter quidem, sed stricte; late, quae permittat. Hinc:

I. Lex prohibens seu negativa impletur omittendo seu non faciendo rem prohibitam, v. g. lex non venandi; lex vero praeceptiva seu affirmativa, si *realis* est, impletur, quomodocunque res praestita est, v. g. lex tributi; si *personalem* actionem praescribit, postulat, ut actio illa *humana* sit, seu humano modo ponatur, v. g. lex Sacri audiendi.

II. Necessarium porro non est ad implendam legem, ut finis legis intendatur: unde neque requiritur, ut ex motivo specialis virtutis, ad quam res praecepta pertinet, neque ut ex motivo obedientiae seu ex intentione implendae legis agatur. Nam internum finem, quantum satis est, implicite intendit, qui intendit opus praescriptum; externum, si quem habet Superior, ipsius est attendere. S. Alph. n. 163 „ex communi sent.“, S. Thom. I. II. q. 100 art. 10.

III. Qui vero nolendo rem ut lege praescriptam *coactus seu invitus* ipsum objectum tamen praestat, peccat prava sua voluntate; nihilominus si humano modo actionem praescriptam fecit, legem, utpote impletam, denuo alia actione impleri, opus non est. S. Alph. ex Busenb. n. 165.

IV. Multo minus per se requiritur, ut lex *in statu gratiae* impleatur, nisi forte ipsa res praecepta talis est, quae, ut rite fiat, statum gratiae postulat; ib. n. 162.

V. Nihil impedit, quominus duplex praeceptum *eodem tempore* impleatur, modo utrumque objectum simul praestari vere possit. Ib. n. 166.

VI. Num vero *una eademque actione* diversis praeceptis satisfiat, ex ipsa lege dijudicandum est. Nam 1. satisfit, si plura praecepta de *una eademque re in individuo* agunt; 2. si autem *actum specifice tantum eundem* imponunt, etiam una actione satisfit, quando *propter eundem finem* seu idem motivum praecipiunt, adeoque si diversa praecepta et materialiter et formaliter idem imponunt; non vero satisfit uno actu,

si diversi sunt fines interni diversorum praeceptorum, nisi forte contrarium a Superiore indicatur. S. Alph. ib.

VII. Utrum *transacto tempore* in lege praefixo, obligatio exspiret necne, tum ex verbis legis, tum ex ejus fine et ex circumstantiis desumendum est.

Explicatio per quaedam exempla et conclusiones.

1. Lex solvendi tributa et similia potest etiam per alterum impleri; 152
non exigitur, ut actione humana ab eo, quem lex respicit, satisfiat (v. I).

2. Impletur praeceptum jejunii et abstinentiae, etsi qui abstinet a cibo vel certo ciborum genere, mortificationem non intendit; imo qui cibis esurialibus utens gulae magis indulgeat, laesi praecepti reus non sit, sed venialis gulae peccati. — Nimirum Superior quidem in ferenda lege ducitur ea intentione, ut subditi mortificatione afficiantur; at praecepit tantum certae abstinentiae objectum: quo *communiter* quidem revera mortificationem promovet; sed si quando in certo homine non promovet, id per accidens est, neque propterea lex, quippe quae principaliter communitatem et communiter contingentia respiciat, plus praescribere debuit. Aliud tamen est, si quaeris de merito, quod homo ex observanda lege sibi colligat: hoc sane plane pessumdari potest, si quis v. g. lautioribus epulis mortificationem per legem jejunii intentam eludat. Hinc est quod Suarez *de leg.* l. 2 cap. 10 n. 11 et 12 (cf. l. 3 cap. 29) cum S. Thom. I. II. q. 100 a. 9 hoc discrimen statuat inter legem naturalem et legem humanam, sc. priorem obligare etiam *ad modum* virtutis, non ita per se posteriorem.

3. Qui ignorans esse diem festi Sacro interfuit, aut qui primo Sacro ex sola devotione intendit assistere, postea ob praeceptum aliud auditurus, tamen implevit praeceptum, neque ad secundum Sacrum tenetur, quia, re praescripta praestita, obligatio legis exstincta est, neque subditus ipse sibi legis vinculum potest injicere (v. II).

4. Qui coacti tantum die festo Sacro intersunt, peccant quidem, quia nolunt praecepto subesse: tamen si revera cum sufficienti attentione Sacrum audierunt, non tenentur secundo Sacro interesse, ut ecclesiastico praecepto satisfaciant (v. III).

5. Praeceptum confessionis et Communionis non implet, qui sacrilege 153
confitetur aut S. Communionem sumit, siquidem ut res praecepta rite secundum substantiam suam impleatur, status gratiae requiritur aut ejus proxima dispositio. (Contraria opinio, quasi non ecclesiastica, sed sola *naturalis* lex, seu divino-naturalis, laederetur — v. Suarez l. 2 cap. 10 n. 13 —, sustineri amplius non potest a theologo ob thesin 14 ab Alex. VII. et 55 ab Innoc. XI. damnatam.)

6. Qui vero audiens Sacrum alicui cogitationi pravae adhaeret aut aliud peccatum concomitanter committit, propterea nondum legem ecclesiasticam violat, quamquam fortasse peccatum gravius committit: siquidem etiam cum peccato rem in se bonam et honestam, quae praecepta erat, adimplet (v. IV).

7. Sacro ex lege ecclesiastica praecepto interesse, et simul divinum 154
officium recitare vel preces a confessario injunctas aliquis licite potest (v. V).

8. Si quis *certo die* jejunium servare vovit, et eodem die occurrit jejunium ecclesiasticum, illo uno jejunio satisfit duplici obligationi, quia in eandem rem in individuo cadit. — Si in diem Dominicam cadit festum de

praecepto, unum Sacrum audiens satisfacias obligationi tum festo, tum Dominicae diei inhaerenti, quia utraque obligatio fertur ex eodem motivo seu ad eundem finem illum unum diem religiose sanctificandi.

9. Si vero sine temporis determinatione voveris jejunium vel pro sacramentali poenitentia jejunii obligationem contraxeris, non possis haec simul cum jejunio ecclesiasticae vigiliae conjungere; sed ter jejunare debeas, alios dies eligens (v. VI).

Ob intentionem tamen ex ordinarie contingentibus praesumptam, quam confessarius habere censetur, qui quovis die per mensem imposuit Sacrum, non tenearis diebus Dominicis vel festis bis Sacro interesse; sed confessarius censetur illis diebus ipsum illud Sacrum, quod ex praecepto ecclesiastico audire debeas, simul pro poenitentia injunxisse, nisi aliud declaravit: at eum, qui omiserit, duplex peccatum committere, alibi dicetur. Contra qui ex poenitentia sibi injuncta plura Sacra audire debet, ea non potest simul absolvere, sed *successive;* id enim confessarius, nisi contrarium declaravit, intendisse omnino praesumitur, ut videlicet longius tempus poenitens servitio divino impendat. Cf. Gury n. 107, Mazzotta l. c. q. 2 cap. 3.

10. Jejunii obligatio lege ecclesiastica imposita, praeceptum divini officii recitandi vel Sacri audiendi cum tempore praefixo, sive legi satisfactum fuerit, sive non, exspirat. — Lex confitendi quotannis, vel tempore Paschali sacram Communionem sumendi, elapso tempore non censetur plane exspirare (v. VII).

Caput IV.

De legis ejusque obligationis cessatione.

Articulus I.

De excusatione a lege.

155 Quae hucusque dicta sunt, legis obligationem ejusque extensionem in se sumptam explicant. Quo melius autem obligationum ambitus et limes cognoscatur, etiam ad rationes temporis et diversae subditorum conditionis attendendum est. Non raro enim fit, ut propter illas obligatio modificetur, atque adeo auferatur. Ut igitur quae causae a legis obligatione excusent, recte judicetur, quaedam principia generalia statuenda sunt.

I. Obligatio legis affirmativae, maxime humanae, generatim non urget cum incommodo vel damno gravi, quamquam pro rei praeceptae diversa gravitate illud incommodum, ut excuset, etiam minus magisque grave esse debet. Elbel n. 298, S. Alph. n. 175 cum Busenb., Reuter l. c. n. 189 etc.

II. Attamen etiam cum gravi, imo extremo incommodo legis obligatio urget,

1. si de *damno communi* avertendo agitur, vel de *supremo damno spirituali* particularis hominis, qui aliter seipsum salvare nequit: v. g. lex residentiae parochialis tempore contagionis.

2. si legis laesio *in damnum vel odium religionis* vergit, vel si in *contemptum auctoritatis* alter me ad laedendam legem impellere velit, v. g. ad esum carnis in odium fidei.
3. si cum legis observatione *communiter* magnum incommodum conjungitur, neque legis injustitia satis probabiliter demonstratur: nimirum tunc legi standum est. V. ib.

III. Id praeterea caveri debet in quavis lege, ne quis, subditus legis manens, sibi ipse sine excusante causa tale impedimentum creet, propter quod aut nullatenus aut cum gravi tantum incommodo legem implere possit. Nam in impossibilitate sive omnimoda sive morali late sumpta constitutus non peccat quidem, si non observat legem; at quando praevidens ejusmodi impedimentum induxit sine causa excusante, peccatum commisit. V. imprimis Reuter n. 197—200, Mazzotta l. c. q. 2 c. 4.

IV. Contra nemo impeditur, quominus particulari alicui Superiori, si possit, se subtrahat exeundo ex ejus territorio; quo fit, ut legis subjectum esse desinat. Imo etsi intentione ejus legi non amplius subjacendi ad id impellatur, haec voluntas per se peccaminosa nondum est. Cf. S. Alph. l. 1 n. 152, Scav. t. I n. 215 (ed. 9).

Explicatio. Ad I. observa: 1. Ratio primi asserti ex iis petitur, 156
quae de actibus heroicis ut legis objecto dicta sunt. Nam lex humana non debet ultra necessitatem vires subditorum nimis adstringere, sed fragilitatis humanae rationem habere. Et revera, si ad objectum legis, quod in se spectatum adeo difficile et grave non est, propter circumstantias grave incommodum accedit, objectum totale, quod tunc injungeretur, valde mutatum auctumque esset. At mutatione notabili facta non jam illa obligatio est, quam legislator imponere sibi proposuit. — Quae ultima ratio aliquando in ipsis legibus positivo-divinis valet, ita ut aut propter tantam objecti mutationem aut propter quandam legum collisionem prudenter judicari possit, Deum nolle eousque legem suam extendere. At certe non temere, sed considerate omnino in hac re procedendum est, ut suis locis notabitur.

2. Quam grave incommodum adesse debeat, quo a lege in particulari casu excuser, melius in singulis legibus inquiritur. Pro generali quadam norma haec esse potest:

Quo gravior est 1. sequela mala, quam legis laesio secum trahit; 2. quo gravior est res praecepta in se; 3. quo gravior seu nobilior est proxima origo seu auctoritas, quae legem imposuit: eo gravior causa esse debet, quae ad excusationem sufficere censeatur. — Quare ceteris paribus gravior causa requiritur, ut in divina lege, quam ut in humana lege adsit excusatio.

Ad II.: Rationem secundi asserti ex iis, quae de objecto legis actibusque heroicis dicta sunt, per se planam habes.

In III. principio tangitur quaestio satis difficilis, num et ex qua ratione 157
liceat apponere causam, quae a lege implenda impediat.

1. regula: Nunquam licet ex intentione non implendae legis impedimentum ponere.

Nam lex, quae sui impletionem exigit, etiam postulat, ut adhibeantur media necessaria. At si media necessaria adhibenda seu impedimenta auferenda sunt, a fortiori non licet ea voluntate, ne lex impleatur, impedimenta ponere. — Excipe, nisi forte impedimentum illud consistit in suscipienda actione, quae longe majoris momenti sit et in quam juste legem leviorem transmutare me posse suppono: ut, si quis et ex aliis et ex ea quoque causa, ne jejunare debeat, se addicat laborioso servitio aegrotorum tempore contagionis curandorum.

2. regula: Non licet sine justa causa impedimentum legis implendae ponere, ne indirecte quidem, seu cum sola praevisione, etsi sine intentione (v. Reuter n. 197, Gury I n. 110), saltem quum legis obligatio jam urget, aut moraliter jam instat tempus obligationis.

Ratio eadem est atque in prima regula.

3. regula: Licet vero impedimentum ponere indirecte 1) sine speciali causa, si tempus obligationis nondum prope est; 2) semper cum causa relative gravi.

Ratio hujus *posterioris* 2^ae^ exceptionis est, quia, ut supra expositum est, grave incommodum seu causa relative gravis excusat. Ratio *prioris* exceptionis est communis interpretatio mentis legislatoris, quod sc. noluerit ad tantum incommodum tantamque libertatis restrictionem subditos adstringere, ut considerare debeant, num forte actione sua postea legi cuidam impedimentum creetur. Sicut enim communiter leges tantum requirunt, ut media ordinaria et cum ordinaria diligentia ad legem implendam adhibeantur, ita non videntur tanto rigore postulare, ut aliquis ab actione quapiam abstineat, quae post longius tempus legis impletionem impeditura sit.

158 Quamquam autem haec generalis regula ab omnibus tenetur, tamen in ea applicanda non omnes idem sentiunt. Nec mirum; quo gravioris enim momenti lex est, eo major diligentia ad eam implendam necessaria est, atque ideo etiam major cura, ne voluntarie mihi impedimentum excitem: quae omnia prudentiae normâ dijudicanda sunt.

Exempla rem declarabunt: Praecepta seu leges, quorum obligatio saepe recurrit, ut jejunium, abstinentia, assistentia Missae sacrificio, tum tantum prohibent, quominus impedimentum indirecte ponatur sine justa causa, quando jam fere instat dies obligationis, summum pridie tempore pomeridiano. — Quare qui feria VI., imo etiam Sabbato mane, iter suscipiat, praevidens, se die Dominica Sacro interesse non posse, laudandus quidem non est, si itineris specialem causam non habet, tamen legis audiendi Sacri violatae non est reus. Si vero dies Dominica prope sit, maxime versus Sabbati noctem, vel si dies Dominica jam inceperit, nemini licet sine justa causa, et quo propius instat tempus, eo etiam graviori, seipsum in talem impossibilitatem conjicere. Suarez *de peccatis* d. 3. sect. 4 n. 10, Lacroix l. 1 n. 791—793 et l. 3 p. 2. c. 1334 cum Bonacina, Dicast. etc.; Gobat *Quinar.* tr. 5 cap. 27. (maxime sect. 5).

Idem fere dicitur de eo, cui intemperantia causa sit, ne postea possit jejunare vel Sacrum audire.

Neque censent, aliquem vi legis audiendi Sacri teneri, ut procuret solutionem a censura, liberationem e carcere etc., si incarceratus Missae assistere nequit, nisi forte *diu* vel ex industria, ne Sacro intersit, haec negligat,

Attamen teneri aliquem, vincula illa seu impedimenta removere ratione praecepti Communionis Paschalis; cui praecepto etiam aliquot diebus antequam tempus legis urgeat, non liceat impedimentum ponere, nisi satis gravis causa adfuerit. Cf. S. Alph. n. 152; vide etiam *infra* vol. II. n. 892.

Ad IV. Similiter plerumque non peccatur, quando aliquis ex intention legis obligationem evadendi peregre abiit in locum, pro quo legitime dispensatio quaedam concessa est. Nam quamquam talis agendi ratio laudabilis non est, tamen qui ita agit, utitur jure suo se illi communitati ad tempus conjungendi, quae a legislatore relaxationem accepit. 159

Ab hac regula duplicem exceptionem in legibus ecclesiasticis exsistere expressa voluntate S. Pontificum factam: 1. quoad absolutionem a peccatis reservatis; 2. quoad matrimoniale impedimentum clandestinitatis, jam supra habes n. 141; accuratius vol. II. n. 403 et 780.

Articulus II.

De dispensatione.

Lex stabilis quidem norma dicitur, sed non adeo stabilis et inflexibilis, ut nullam patiatur exceptionem. Imo normam adeo uniformem statuere ne ab initio quidem legislatorem intendisse, ex praecedenti paragrapho patet. 160

Verum legislatoris est, sicut totam multitudinem lege sua ligare, ita etiam, aliquos si qua causa est a reliquis secernendi, iis obligationem remittere, non solum quando excusans ratio adest, sed etiam ex aliis rationibus, quae subditum per se a lege non eximant.

Habet igitur *dispensatio* hoc cum excusatione commune, quod utraque, *manente lege,* obligationem *proximam* aufert vel suspendit: ita vero differt ab excusatione, ut haec repetatur a Superioris voluntate quam primitus in lege condenda habuit, illa hujus voluntatis primitus habitae quaedam retractatio sit quam Superior postea facit; insuper dispensatio obligationem proximam *permanenter* suspendere *potest,* excusatio vero in singulis tantum difficultatibus effectum suum sortitur.

Aliis vero modis obligatio exstingui potest, *lege ipsa* (non tantum ejus obligatione) *cessante,* videlicet abrogatione vel derogatione, aut cessatione ab intrinseco. Ne quis autem putet, parum interesse, utrum, si obligatio cessaverit, lex maneat, necne; hoc statim explicandi causa addidisse juvat: si lex cessavit, ut iterum incipiat obligare, nova promulgatione opus est; sin lege manente, ab ejus observantia dispensatum est, nova promulgatio nequaquam requiritur, ut lex denuo obligare incipiat, sed tantum dispensationem utcunque corruisse oportet.

Ut plenior fiat de dispensatione tractatio, diversis paragraphis quaeremus: 1. Quis in quibus legibus dispensare possit. 2. Quae sint causae dispensandi. 3. Quo sensu dispensationem interpretari debeamus. 4. Quomodo dispensatio cesset. Cf. praeter scriptores infra citandos Mazzotta totam disp. 4 *de legibus.*

§ 1.

Quis in quibus dispensare possit.

161 I. Duplex distinguitur potestas dispensandi, propria et delegata. Prior exercetur ab ipso Superiore in *suis* legibus (vel etiam in legibus antecessorum aut inferiorum); posterior ea est, quae inferiori ab ipso Superiore communicata est.

II. Superior seu legislator in iis rebus, in quibus propria potestate utitur, valide potest dispensare sine causa; qui vero delegata utitur potestate, nihil potest, nisi secundum concessionem sibi datam, neque, quando justa causa deest, valide dispensat.

III. Quare ne Papa quidem sine justa causa dispensare potest in votis et juramentis (aliud est in votorum *solemnitate* tantum), aut in iis legibus divinis, quae ejus potestati dispensatoriae concreditae sunt; potest autem valide in omnibus legibus ecclesiasticis dispensare.

IV. Episcopus insuper nequit sine justa causa dispensare in ulla lege Ecclesiae generali, neque in legibus a provinciali concilio statutis, sed solum in legibus suis dioecesanis.

V. Quinam autem in quibus rebus delegata potestate dispensandi fruantur, tum ex *speciali* concessione a Superiore facta, tum ex consuetudine sumendum est.

162 **Explicatio.** Nota ad II. 1. Sine ulla causa dispensare ipsi Superiori illicitum est, sed in supremo Superiore, qui in sua lege dispensat, secluso scandalo aliisve gravibus malis, non est nisi venialiter malum: S. Alph. *H. Ap.* tr. 2. n. 46 cum Sanchez, Laym. et aliis. — Subditus igitur, qui sine fraude talem dispensationem petit, etiam venialiter tantum peccat; qui vero sine petitione ultro ea dispensatione donatus est, ea sine ullo peccato uti potest (nisi forte extrinsecus ratio scandali etc. accedat), S. Alph. l. 1 n. 178 cum Suarez, Salmant. etc.[1].

2. Quae autem dispensatio ex stylo curiae vocatur „data ex causa sine causa", seu „ex certis et rationabilibus causis", non datur prorsus sine causa, sed sine tali, quae alias ut legitima censetur quoad dispensationes a *delegato* impetrandas.

3. Qui delegata facultate utens sine justa causa dispensationem dare tentat, quando de praecepto gravi agitur, *graviter peccat*, atque etiam subditus, qui talem dispensationem petit, aut ea scienter utitur. Cf. S. Alph. n. 180.

4. Attamen illa „justa causa" sic intelligitur, ut in dubio de sufficienti causa (i. e. si causa quidem cernitur, sed dubitatur, sitne sat gravis), et subdito liceat, re sincere exposita, dispensationem petere, et delegato, eam concedere. S. Alph. 186 et 192.

5. Imo si bona fide utriusque actum est, tamdiu saltem standum est pro dispensatione, donec postea defectus causae clare pateat. Quod si fit, dispensatio, quae successivum tractum habet, ut dicunt, corruisse censenda

---

[1] Communiter tamen dispensatio non conceditur, nisi ex causa, quam subditus exposuit. Quo in casu necessario causa vera esse debet.

est; quoad eam, quae semel pro semper effectum producit, videndum est, utrum absolute censeri debeat concessa, an secus. (V. infra n. 173 de cessatione dispensationis, et S. Alph. n. 181 et 182.)

6. Si subditus tantam causam pro se habeat, ut dubitet, an casus dispensatione indigeat, seu sine dispensatione ratio excusans adsit, si modo vere positiva ratio est, ex qua probabiliter judicari possit, adesse causam excusantem: dispensatio, quamquam consulenda est ad cautelam, absolute necessaria non est. S. Alph. n. 192. S. Doctor l. c. de illis adjunctis, in quibus tanta causa adest, ut dubium sit, an casus indigeat dispensatione, ita dicit: „sive dubium sit positivum, sive negativum, potest subditus uti sua libertate: consultius tamen est tunc adire praelatum, qui declaret vel dispenset; quum in tali dubio bene possit etiam *praelatus inferior dispensare sine concessione legislatoris.*“

Ad III et IV. Singulos praelatos ecclesiasticos considerare convenit, ut breviter, in quibus singuli dispensare possint, notetur.

1ª quaestio est de potestate dispensandi, quam *Summus Pontifex* 163
habet. Papam dispensare posse in omnibus legibus ecclesiasticis, etiam Concilii generalis, imo in stricte apostolicis, per se quum luce clarius sit: solummodo quaeritur, quid possit S. Pontifex in legibus divinis.

Notandum est, quaedam jura divina, etiam positiva, secundum Dei voluntatem ita immutabilia esse, ut omni etiam Pontificiae potestati subtracta sint, alia vero esse, quae non sint omnino immutabilia, sed quae in certis circumstantiis certis quibusdam causis dissolvi posse probatur. Quoad ea igitur jura seu leges, quae aliquando solubilia esse aliunde probatur, recte dicitur, etiam S. Pontificem vi supremae suae potestatis, occurrente justa causa, ea solvere posse, sume: vota, professionem religiosam, matrimonium ratum tantum, matrimonium infidelium post alterutrius conjugis conversionem. Nam: 1) in singulis illis juribus praxis Ecclesiae potestatem ostendit, ut suis locis notabitur; 2) verba Domini apud Matth. 16: „Quodcunque solveris etc.“, eam amplitudinem habent, ut quidquid pro gubernatione Ecclesiae et fidelium utilitate convenire possit, ex justa causa S. Pontifex solvere valeat, modo ne Deus, absolutâ indissolubilitate statutâ, judicaverit, id nunquam convenire; at quae aliunde probantur secundum concessionem divinam aliquando re ipsa solvi, absolute indissolubilia non sunt, eaque in aliis quoque circumstantiis solvi, conveniens pro Ecclesia et fidelibus esse prorsus potest: ergo in iis circumstantiis concurrentibus secundum Pontificis judicium dispensatio seu solutio concedi potest.

2ª quaestio: Quid possit *Episcopus.* 164

In remotioribus regionibus Episcopi non raro ampla et amplissima privilegia vi facultatum *quinquennalium* et *triennalium* accipiunt: quorum tenorem quisque pro se videre debet. (Cf. circa ea S. Alph. *der Beichtvater, edit. Germanic.* a P. Haringer; Bangen *de matrimonio;* Rohling *medulla theol. mor.*)

Seclusis illis privilegiis, alia jam possunt vi muneris sui ex consuetudine et consensu S. Pontificis, quem consensum in quibusdam rebus, ut conveniens servetur dioecesis gubernatio, sane dare debet.

Re ipsa ita possunt dispensare in sequentibus cum subditis suis, quando particularis ratio occurrit:

1. In legibus communibus, quae frequenter occurrunt, ut in praecepto abstinendi ab operibus servilibus, audiendi Missam, jejunandi etc.

2. In aliis, quae ad *quotidianam gubernationem* dioecesis spectant (cum clericis), nisi S. Pontifex ea sibi reservavit.

3. In omnibus legibus, in quibus cautum est: „donec dispensetur".

4. In votis et juramentis, exceptis iis, quae S. Pontifex sibi reservavit.

5. In rebus gravioribus et rarioribus aliquando, vel etiam in iis, quae S. Pontifex sibi reservavit, si necessitas urget, neque recursus ad S. Pontificem haberi potest. V. S. Alph. n. 190 et 191.

Quum vero dispensandi potestas, quam vi muneris episcopalis exercent, ad subditos dioecesanos per se restringatur, videndum superest, quid possint ex consuetudine et consensu sive Rom. Pontificis, sive aliorum praelatorum erga peregrinos.

Ad hoc respondendum est: 1. Nulla est difficultas, si illi advenae in Episcopi dioecesi habent *quasi-domicilium;* nam tum non tam peregrini sunt, quam vere subditi. S. Alph. l. 1 n. 158 sent. 4.

Resp. 2. Probabiliter etiam cum stricte peregrinis dispensare potest Episcopus in votis et juramentis. In communibus Ecclesiae legibus, a) si causa dispensandi transitoria est et quodammodo localis, dispensatio pro illo solo tempore dari certo potest, quo peregrinus est in dioecesi dispensantis; b) si causa est personalis et perdurans, probabiliter dispensari potest pro quocunque loco, modo ne causa ad externum forum spectet. Cf. S. Alph. ib. *prima sent.*, et Castropal. *de leg.* disp. 6 p. 7 § 2, qui quoad substantiam consentit; Marc *Instit. Alph.* I n. 235.

165 3ª quaestio: Quid *Episcopus* possit *relate ad regulares.*

Quum generale principium sit, dispensari non posse nisi cum iis, qui aliquo modo subditi sint: difficultas in hac quaestione ex eo petitur, quod regulares (plerique) sunt a jurisdictione Episcoporum exempti, neque ipsi volentes Episcopo se subjicere possunt, sicut per se possunt peregrini, siquidem exemptio regularium non tam singulorum favor est, quam in favorem Ordinis et in favorem S. Pontificis est data.

Unde id revera deduci debet, Episcopum nullam dispensationem regularibus concedere posse, nisi cum consensu Superioris regularis, aut cum expresso consensu S. Pontificis. — Cum consensu autem Superioris Episcopum id posse, adeoque S. Pontificem non repugnare, quominus, servata debita subjectione et disciplina regulari, Episcopus regularibus in sua dioecesi degentibus favores dispensatione concedere possit, etiam fatendum est. Sed quum hac in re Praelati regularium vi privilegiorum id possint personaliter cum subditis suis, quod Episcopi cum suis: propterea id fere solum relinquitur, ut regulares (Superiores) eas dispensationes etiam pro se suaque domo accipere possint, quas Episcopus generatim pro tota dioecesi concedit.

Cur autem sensu explicato facultas illa adesse censeatur, hae sunt rationes: 1. ne privilegium sit in odium privilegiatorum; 2. ne regularibus, occurrente necessitate, non sit satis provisum; 3. ex speciali concessione Mendicantibus a SS. Pontificibus data; v. Laymann *conclusiones canon.*,

de jurisdict. cap. 2 n. 35; Mazzotta l. c. q. 1 cap. 3 § ‚*Quaeres quarto*'; Reuter p. I n. 244; item S. Offic. 20. Dec. 1871.

4ª quaestio: Quid possint *Praelati regularium.* 166

1. Possunt dispensare cum suis subditis, etsi *speciale* privilegium non adest, in legibus Ecclesiae communibus, ut jejunio, abstinentia, observatione festorum, aliisque rebus frequenter occurrentibus, etiam in votis (exceptis reservatis): sicut Episcopus vi muneris sui cum suis subditis dispensat. V. Mazz. l. c. c. 2 § ‚*Quaeres quinto*'.

2. Id tamen nequeunt nisi in *singulis* causis, non possunt cum tota communitate. Cf. S. C. Congr. 15. Dec. 1725; Lacroix-Zachar. l. 3. p. 2 n. 1310.

3. Ii, qui in casibus frequenter occurrentibus dispensare possunt, non solum mediati Superiores sunt, sed etiam locales seu immediati Superiores domorum seu conventuum, modo ex parte altiorum Superiorum communicatio, si qua in certis ordinibus praescribitur, rite facta sit.

5ª quaestio: *Parochi* quid possint. 167

Parochi solummodo ex consuetudine dispensare possunt cum suis parochianis in jejunio ecclesiastico, et alicubi ad laborandum die festo, ut notat Mazzotta l. c. — Si quam vero habent majorem facultatem v. g. circa vota, hanc per delegationem ex parte Episcopi se accepisse, probare debent. Cfr. etiam Marc *Institutiones Alphonsianae* I. n. 234.

Interdum etiam omnibus *confessariis* ab Episcopo tribuitur facultas amplius relaxandi legem jejunii et abstinentiae. Alias, nisi Episcopus hanc potestatem vere tribuit, hi dispensandi facultatem non habent, sed tantum declarandi, num adsit ratio per se excusans.

§ 2.

Quae sint causae dispensationis.

I. Quamquam, ut supra dictum est, ipse Superior in sua lege valide sine causa dispensat; id eum fecisse, non est sumendum. Si autem non „*ex motu proprio*", ut dicitur, sed „*ad instantiam partis*" dispensat, — quod communiter fit — ipsa petitio veritate niti debet. 168

II. Invalida fit dispensatio, si falsitas vel error commissus est: 1. in alleganda re seu *objecto* dispensationis; 2. in alleganda *causa motiva;* 3. in iis, quae ex stylo curiae in certis dispensationibus pro essentialibus habentur. V. Mazzotta l. c. q. 2. c. 1.

III. Valor non tangitur, si petitio vera fuit eo tempore, quo dispensatio re ipsa datur, etsi tempore petitionis vera non fuit. (Vide Pyrrh. Corrad. *praxis dispens. Apostol.* l. 7 c. 6 n. 24.)

Uberior explicatio. 1. Quam accurata objecti determinatio ad valorem requiratur, ea melius exponitur, quando suis locis de certis dispensationibus quaestio instituetur. Hîc solum notandum est, non valere dispensationem, si falso res *alterius speciei* allata est, etsi talis sit, in qua difficilius dispensetur: attamen si res gravioris momenti pro leviore allata est, dispensatio valet, quando de *eadem rerum specie* agitur, ex eo quod minus continetur 169

in majore, *secundum multos auctores:* sed re ipsa ne id quidem constat, e. g. si secundus gradus exprimitur pro tertio. *Certo* non valet dispensatio, si tertius dicitur pro secundo; nec, si consanguinitas loco affinitatis.

2. Causa, quae affertur, alia est motiva, alia impulsiva. *Motiva* est, quae ipsum objectum, a quo dispensatio petitur, circumstat, ita ut pro illa persona, quae dispensationem petit, legis objectum cum majore difficultate, incommodo, vel boni notabilis carentia conjungatur; quo fit, ut conditio hujus personae ab aliorum subditorum conditione dissimilis evadat, ac dispensationem rationabilem reddat. — Causa *impulsiva* non est objectiva et interna ratio dispensandi, quae dispensationem rationabilem et convenientem faciat, sed ea, quae Superiorem impellat, ut id, quod aliunde est rationabile et conveniens, re ipsa velit et exsequatur, quum etiam nolle possit, aut ut libentius id exsequatur. Ita v. g. probitas, paupertas per se non sunt causae motivae, sed impulsivae; declinatio infamiae, inimicitiarum, scandali, quibus dispensatione occurritur, causae motivae sunt.

Porro commune principium est: Error vel falsitas in causa impulsiva per se irritam non reddit dispensationem; quamquam qui ad dispensationem impertiendam in certa causa delegatus est, si falsitatem deprehendat, ante dispensationem datam, ut licite dispensare possit, communiter recurrere denuo ad Superiorem debet.

Similiter invalida non est dispensatio, quando in petitione aliquae causae motivae falso additae sunt, modo una causa motiva vera fuerit, *eaque talis*, quae in re, de qua agitur, pro causa canonica ex stylo curiae et consuetudine habeatur.

§ 3.

De dispensationis interpretatione.

170 I. Facultas dispensandi (v. infra de privilegiis) generatim large est interpretanda, modo tamquam favor dispensantis seu delegati concessa sit.

Quapropter ille, qui habet generalem facultatem dispensandi, quamquam delegatam, *si eam habet ut Superior erga suos subditos,* etiam sibi ipse dispensationem ex causa justa concedere potest. V. Filliucci tr. 10 cap. 10 n. 295 etc., Lacroix l. 1 n. 799, Reuter n. 247.

171 Ut vero qui ex delegata potestate dispensat, dispensandi facultatem alteri subdelegare possit, requiritur aut 1. *expresse data* facultas subdelegandi, aut 2. delegatio ad totum officium ordinarium alterius supplendum, seu aliis verbis *delegatio ad universalitatem causarum,* ut officium vice-parochi, Vicarii vel Delegati Apostolici etc.

II. Ipsa dispensatio per se *strictae* interpretationis est, atque ita etiam ea potestas dispensandi, quae non est facultas dispensandi habitualis, sed potius commissio et mandatum dispensandi in certa et singulari causa.

Ratio est, quia dispensatio, utpote contra legem communem, tamquam odiosum quid consideratur, et *vulnus legis* dicitur.

Attamen excipitur ab hac stricta interpretatione, et large sumitur
1. dispensatio, quae a legislatore datur *„motu proprio“;*
2. dispensatio, quae *ad bonum commune* seu publicum conceditur;

3. dispensatio, quae utcunque *communitati* datur, non singulari personae;
4. dispensatio quaelibet, si qua est, *inserta in corpus juris.*

Cf. Mazzotta l. c. q. 1 c. 1, Salmantic. *de leg.* c. 5 p. 4 § 3 in fine, S. Alph. l. 1 n. 194.

III. Dispensatio praesumpta locum habere nequit, sed vere debuit esse data aut expresse, *aut saltem tacite.* Nam obligatio legis vere debuit esse soluta; quod fit sola voluntate Superioris: ergo voluntas Superioris vere intercedere debuit. — In rebus autem minoris momenti facilius per modum epikiae aliquando procedi potest.

§ 4.

De cessatione dispensationis.

Dispensatio, sicut a Superioris voluntate pendet concedenda, ita 172
etiam conservanda. Quare:

I. Dispensatio cessat revocatione a proprio legislatore *utcunque facta;* revocatione ejus, qui ex delegata potestate dispensationem concesserat, tantummodo si *ex justa causa* fit, secundum quod ei ab altiore Superiore concessum est.

Legislator ipse nimirum, sicut non tenebatur dispensationem concedere, ita etiam pro arbitrio et libitu eam valide revocare potest. Ut vero licite id faciat, aliqua justa causa requiritur. — At delegatus nequaquam sine justa causa dispensationem legitime datam revocare potest[1]: siquidem quod dedit, nomine delegantis dedit, cujus donum revocare nequit, nisi secundum illius voluntatem; sed arbitrariam et irrationabilem revocationem doni nequaquam secundum ejus voluntatem esse intelligi debet. — Neque ea dispensatio, quae unico actu totum obligationis vinculum penitus aufert, revocari potest. — Sequitur etiam, dispensationem a voto legitime concessam a nullo revocari posse.

II. Cessat dispensatio renuntiatione ejus, qui dispensationem accepit, modo illa renuntiatio a Superiore acceptata sit.

Nisi enim Superior *renuntiationem acceptaverit,* impossibile est, per subditi voluntatem vinculum legis iterum induci.

III. Cessare potest dispensatio, cessante fine. 173

Nimirum dispensatio, etsi jam data est, ejusve usus inceptus, *si tractum successivum habet,* cessat cessante totaliter causa motiva. Habet tractum successivum, si in singulis vicibus, quibus legis observatio per se urget, causa justa adesse debeat, ut is, qui dispensatus est, a legis obligatione licite eximatur.

Si vero effectus dispensationis indivisibilis uno actu productus est, propter causam motivam cessantem dispensatio ipsa non corruit; imo in omnibus casibus, quando dispensationem absolute datam esse judicari debet, etiam postquam causa motiva cessavit, dispensatio persistit.

---

[1] Si tamen ex potestate jurisdictionis similem actum *sua* auctoritate praecipere potest et praecipit, habes, quod fere aequivaleat dispensationis revocationi, et subditus *vere ligatur.*

Quare 1. dispensatio a jejunio propter infirmam valetudinem, si totaliter infirmitas evanuit, non amplius subsistit. — Simile quid dic de dispensatione a recitando divino officio propter infirmitatem.

2. Dispensatus ab impedimento matrimoniali consanguinitatis dispensatus manet, etsi postea, ante initum matrimonium causa motiva cessavit; similiter qui dispensatus est ab irregularitate ex causa motiva paupertatis. Nam supponere debemus, legislatorem velle, modo tempore dispensationis causa subsistat, absolute irregularitatem auferre.

Aliud tamen dic de dispensatione a voto castitatis, v. g. ad legitimandam prolem data, ut matrimonium iniri possit. Si proles ante matrimonium initum moriatur, dispensatio in ordine ad matrimonium ineundum non jam subsistat. Nam si proles legitimanda sola causa dispensationis fuit, matrimonium licite fieri non potuit, nisi *dependenter* ab illa causa tempore matrimonii exsistente. Cf. S. Alph. n. 196, Suarez l. 8 cap. 30, Reuter n. 249 et 250.

Dictum est „causa motiva *totaliter* cessante". Quando enim causa ex parte manet, dispensatio humanae legis in omni casu debet persistere: aliter enim res innumeris scrupulis exponeretur; neque eam esse Superioris voluntatem putandum est, ut, antequam causa exemptionis plene desinat, obligatio iterum incipiat.

174 Scriptores non omnes conveniunt in assignanda regula, qua discernatur utrum, cessante causa motiva, dispensatio etiam cesset necne.

Regula haec a multis proponitur: „Si dispensatio *absolute* concessa est, dispensatio permanet; si vero hypothetice seu *continuo dependenter a sua causa*, cum causa motiva corruit." — Quae regula verissima est. At difficultas est in eo, ut discernatur, quando absolute data sit dispensatio, quando non item. Ad aliquale criterium statuendum id servit, quod supra dictum est cum Suarez, absolute datam censeri eam dispensationem, cujus effectus indivisibilis sit et unico actu producatur. Tamen semper attendendum est ad mentem legislatoris aut expressam, aut prudenter intellectam.

Articulus III.

De legis abrogatione et derogatione.

175 *Abrogatio* est totalis legis revocatio a Superiore facta, *derogatio* vero particularis ejus revocatio. Aliquando tamen distinctio illa non tam stricte attenditur. Abrogatio seu derogatio potest aut ab ipso Superiore oriri, aut a subditis materialiter oriri et a Superiore compleri.

De utroque modo pauca notanda sunt.

§ 1.

De abrogatione, quae ab ipso Superiore oritur.

I. Solus Superior, qui legem condere potest, potest eam abrogare. Quare legislator suas leges, leges antecessorum et subditorum abrogare valet: nemo autem potest leges sui Superioris abrogare.

II. Abrogatio potest fieri explicite, aut implicite seu tacite. De posteriore, quatenus per leges supervenientes fit, haec observa:

1. Lex particularis, in jure communi non contenta, lege generali contraria non abrogatur, nisi derogationis particularium legum expressa mentio fit. Ratio est, quia legislator illas particulares leges non censetur omnes cognovisse, neque earum convenientiam et necessitatem: quare nisi expresse eas aboleat, eas in suo vigore relinquere censendus est. V. g. lex generalis, quae prohibeat pluries in die celebrare, non abolet particularem aliquorum locorum legem, qua liceat ibi in die O. O. defunctorum celebrare pluries.

2. Neque *ullae* leges particulares, quae speciali quodam pacto aliove robore firmatae sunt, generali aliqua legum, vel legum particularium abrogatione comprehenduntur, nisi illarum *expressa* mentio fit, v. g. per clausulam „non obstantibus legibus et juribus ullis *etiam speciali mentione dignis*".

3. Leges priores in tantum abrogantur lege posteriore, in quantum lex posterior iis contradicit. In quantum ergo sensus utriusque legis sine violenta interpretatione servari potest, in tantum utraque lex subsistere dicatur oportet.

III. Quamquam inferior leges Superioris abrogare nequit, conceditur tamen aliquando, ut earum obligationem pro tempore suspendere possit, ut jam supra dictum est n. 126.

§ 2.

De abrogatione, quae a populo incipit, seu de desuetudine.

Cfr. praeter S. Alph. et Salmant., qui infra citantur, Suarez *de leg.* l. 7; Mazzotta l. c. integra disp. 3; Bouix *de principiis jur. can.* p. 2 sect. 6.

I. Praeter abrogationem a Superiore solo perfectam locus est alteri 176
abrogationi, quae consuetudine populi nititur. Consuetudo enim et legem condere et legem abrogare potest, idque non vi solius consuetudinis, sed accedente Superioris consensu. Verum consensus minime requiritur expressus, sed ille consensus *generalis* sufficit, quo Superior diuturnos populi seu communitatis mores, etsi sibi non cognitos, approbat, modo certis conditionibus muniti sint. Qui consensus *legalis* dicitur.

II. Ut igitur consuetudo legi contraria seu desuetudo legem abroget vel ei deroget, sequentes requiruntur conditiones[1]:

1. ut sit consuetudo *rationabilis,*

2. ut sit a *communitate,* i. e. a majore vel potiore parte introducta,

---

[1] Similiter, ut consuetudine lex inducatur, haec requiruntur:

1. ut sit *honesta et utilis,* quia ad rem non honestam vel ad inutilem obligatio exsistere nequit;

2. ut introducta sit *a communitate,* non a paucis tantum;

3. ut *libere* introducta sit cum animo se obligandi; ergo neque ex errore, quia subditi putabant se jam aliunde ligatos esse; neque ex mera devotione, nolentes obligationem veram contrahere. (Imo in dubio standum est pro libertate, sc. voluisse subditos ex sola devotione quaedam observare.)

Attamen si agatur v. g. de inducendo aliquo festo, atque populus communiter de iis paucis, qui forte diem illum non observent, male sentiat, atque etiam Superiores id graviter ferant: negari nequit, haec esse indicia tam gravia, ut intentionem producendae obligationis probent.

4. Ut sit *diuturno tempore observata.* Communiter assumitur decennium pro tempore, quod requiratur et sufficiat.

3. ut procedat *ex opinione juris* aut exsistentis aut acquirendi,

4. ut sit *satis diuturna*.

III. Singulae conditiones explicandae sunt.

177 1. Ut consuetudo sit *rationabilis*, non sic intelligitur, quasi ex omni parte rationabilis esse debeat, expers ab omni peccato; id enim non requiritur, sed sufficit, ut sit rationabilis *in se*, seu in se communitati conveniens.

Difficilius haec conditio verificatur, si lex omnem contrariam consuetudinem pro futuro tempore prohibet, eamque irrationabilem declarat. Attamen ex iis, quae docent Suarez, Salmant., S. Alph. ll. cc. haec statuenda videntur:

1) Si lex tantum *prohibet* consuetudinem futuram contrariam, nondum fit, ut, si re ipsa tamen consuetudo illa oriatur, ea legem abrogare nequeat.

2) Si declaratur insuper consuetudo contraria *irrationabilis* eo sensu, ut sit *contra legem naturalem* vel *divinam*, ejusmodi consuetudo nunquam fieri potest rationabilis, neque legem abrogare unquam valet.

3) Si declaratur irrationabilis propter temporum conditiones: relinquitur, ut, mutatis temporibus, evadere possit rationabilis. Quare, etsi difficilius, tamen revera potest ejusmodi consuetudo legitima fieri adeoque legem abrogare eive derogare. (Cf. S. Alph. l. 1 n. 107 et 108).

NB. Nunquam vero censetur ea consuetudo rationabilis teste Bened. XIV. Constit. *„Declarasti“* 16. Martii 1746 § *‚Parochi postremo‘* et *‚Praescriptionem‘*, quae induceret exemptionem a lege exorbitantem, seu talem, quam legislator nemini unquam concedere consueverit.

2. Secunda conditio (ut sit consuetudo a communitate producta) propterea requiritur, quia aliter non habetur mos populi, quem legislator sartum tectumque servare velit.

178 3. Conditio tertia a diversis diverso modo intelligitur. Quidam sunt, qui putent, consuetudinem legis abrogantem non fieri, nisi populus *sciens* legi se subducere nisus sit, adeoque ab initio peccando seu *mala fide* legem infregerit. Alii contra *per modum praescriptionis* rem considerantes *bonam fidem* exigunt, ita ut populus non possit, nisi legem nesciens, ejus abrogationem perficere. At nequaquam cum praescriptione seu cum juris per praescriptionem acquisitione legis abrogatio aequiparanda est. Quare id tandem statui debet, *sufficere utrumlibet*, sive mala, sive bona fide lex diu observata non fuit cum animo obligationi non subjacendi. Ita Less., et clarius Tambur. *in decal.* l. 8 tr. 1 c. 4 n. 11 cum Suarez, Castropal., Lugo *de justit. et jur.* disp. 7. n. 96.

179 4. Quarta conditio est temporis spatium sufficiens. Secundum S. Alph. l. 1 n. 107 probabile est, legem etiam ecclesiasticam decennali desuetudine abrogatam esse, si nihil nisi temporis diuturnitas adsit, ex quo legis abrogationem perfectam esse judicari possit: si vero ex aliis indiciis de consensu tacito legislatoris constat, tempus etiam brevius sufficere posse.

Multi quidem scriptores spatium quadraginta annorum ad legem ecclesiasticam abrogandam requirunt, sed innixi *falsa* comparatione praescriptionis cum legis abrogatione. Quae si vera esset, ad legem a Rom. Pontifice latam, ut facile aliquis concludere posset, requireretur spatium centum annorum; tot enim anni ad praescribendum contra bona ecclesiae Romanae requiruntur. At nemo est, qui de tam diuturno temporis spatio cogitet.

IV. Consuetudo non tantum legem ut immediate in conscientia 130
obligantem abrogare potest, sed etiam legem irritantem: vel consuetudo potest actus per legem irritos validos reddere, et validos irritos facere.

NB. Fieri etiam potest, ut, manente legis obligatione, desuetudine poena legalis auferatur; quia consuetudo sicut contra totam legem, ita contra ejus partem tantum oriri et perfici potest. V. S. Alph. lib. 1 n. 108. Aut e contrario legem mixtam desuetudo in mere poenalem commutare potest, aut legem obligantem in mere directivam non per se sub culpa obligantem convertere. V. Salmant. tr. 11 cap. 6 n. 40 et tr. 15 cap. 5 n. 163, Marc I n. 261.

Articulus IV.

De cessatione legis propter finem cessantem.

Cum abrogatione legis per consuetudinem effecta cohaeret cessatio 131
propter finem cessantem. In utroque enim casu fit, ut lex non jam utilis exsistat; in priore extrinsecus quodammodo utilis esse desinit, intrinsecus in altero. Si vero intrinsecus inutilis facta est, conditione essentiali deficiente, ipsa lex deficere debet.

Ut vero rite intelligatur illa legis cessatio, haec attendi debent:

I. Cessante fine legis *totaliter* pro communitate, lex ipsa utpote inutilis cessat. Reuter n. 201.

II. Cessante fine legis ex parte tantum, lex ex hac ratione nullatenus cessat, siquidem inutilis non evasit. Elbel l. c. n. 415.

III. Cessante fine legis totaliter pro aliquo subdito singulari, ne ille quidem a legis observatione eximitur, nisi forte lex cessat *„in contrarium“*, i. e. nociva et nimis difficilis evasit. Reuter l. c. *„ex communi sententia“*.

Quare ex hoc solo principio (III) nullatenus illi libros prohibitos legere 132
licet, qui sibi nullum periculum timet. Nam 1. quisnam ab omni periculo se liberum existimare potest? 2. Attamen si sit ita, obstat regula modo data, siquidem lex fertur et viget pro omnibus communitatis membris, quamdiu utilis est *communitati;* 3. neque periculum, quod vitandum sit, sola ratio est, cur Ecclesia libros quosdam prohibere possit et prohibeat: nam in solum odium auctorum potest prohibere.

Hinc ne ii quidem scriptores, qui putant, cessante legis fine in particulari, etiam legis obligationem cessare, audent asserere, licitam esse librorum prohibitorum lectionem iis, quibus periculum non sit pertimescendum: atque merito talis opinio, quae illam licitam esse statuat, ut improbabilis et laxa rejicitur.

Ceterum in iis rebus, in quibus *vere adaequatus* finis legis cessat, in extraordinariis circumstantiis fieri posse, ut obligatio in particulari causa non amplius urgeri debeat (quodammodo per epikiam), S. Alph. l. 1 n. 199 auctor est: „Si vero aliquando casus accideret, quod aliquis omnino certus et securus esset, abesse omne hallucinationis periculum, tunc non auderem, (eam) sententiam (quae putat, cessante fine adaequato in casu particulari, legem cessare) improbare; sed hujusmodi casus rarissime poterit evenire.“

Caput V.

De praecipuis legum speciebus generalis tractatio.

Praecipuas legum species supra cap. I enumeratas habes. Quae de legibus universim spectatis hucusque diximus, ad singulares species suo modo applicanda sunt: quarum applicationum complures jam in superioribus capitibus invenies. Verum restat, ut pauca peculiariter notanda addamus.

§ 1.

De lege aeterna et naturali.

183 A. Ad Deum Ejusque voluntatem omnem demum legem reduci, cap. I ut indubitatum sumpsimus atque pro scopo nostro sufficere duximus, rationem philosophicam et theologicam breviter indicare.

Pro *legis aeternae* explicatione haec satis est attulisse:

I. Lex aeterna dicitur ordinatio divinae voluntatis, qua pro sua sapientia et sanctitate hypothetice necessario creaturas certo modo, earum naturae consentaneo, ad Se tamquam finem dirigi et gubernari, ab aeterno constituit. — Providentia ipsa divina hanc normam ab aeterno conceptam in tempore exsequitur atque ad singulas creaturas et facta applicat.

II. Lex aeterna nondum est sensu completo lex quoad nos; ex parte Dei legislatoris autem omnia legis elementa adsunt, quibus perfectissime sine ullo defectu ordo recti statuitur atque comprehenditur.

III. Cum lege aeterna tamquam proxima ejus applicatio lex naturalis cohaeret, et per hanc aliae, quae sunt vere leges, in lege aeterna fundantur. S. Thom. I. II. q. 93 a. 3; Allocut. Pii IX. ad Epp. 9. Jun. 1862 coll. Lac. t. V coll. 880.

184 B. De *lege naturali*, qua, natura duce, intrinsecus mala prohibita, necessaria bona praecepta esse cognovimus, vide quae traduntur in philosophia; ad quam c. I remisimus. Solum de ejus cognitione et immutabilitate ea, quae huc spectant, accipe:

IV. Ignorantia legis naturalis quoad prima principia proximasque conclusiones in homine rationis evolutae saltem diu invincibiliter atque inculpabiliter exsistere nequit; exsistere tamen potest quoad conclusiones non ita obvias; imo conclusionibus valde remotis omnis ignorantia vix abesse potest.

V. Lex naturalis in se est immutabilis et universalis, neque dispensationem proprie dictam patitur: fieri tamen potest, ut mutata materia desinat aliquid esse legis naturalis, quod alias esset. Cf. S. Thom. I. II. q. 94 a. 5.

185 **Explicatio.** Ad I. observa: 1. Deus scilicet, quum omnia, quae in tempore fiunt, jam ab aeterno apud se concluserit, in creandi voluntate

libere concepta etiam velle debuit, ut omnes creaturae secundum propriae ipsarum naturae convenientiam ad Se tamquam ad finem dirigerentur atque ordinem suae sapientiae et sanctitatis servarent. Quae divina voluntas irrationabilibus creaturis indeclinabilem necessitatem pro natura statuit, rationabilibus creaturis, sumimus hîc hominem, libertatem sic reliquit, ut illae, prout se libere divinae voluntati conformaturae aut ei restiturae essent, *suae ipsarum* felicitati aut miseriae consulerent, *Dei* consilia atque fines ultimos non eluderent. — Nihilominus Deus primo et per se eam ordinis rectitudinem vult, qui cum hominis felicitate conjungitur, ordinem vindicativae justitiae tantummodo per accidens atque consequenter ad ordinem rectitudinis laesum intendit.

2. Lex aeterna quidem (utique non una solum lex, sed potius legum complexus) dicitur etiam de illis legibus divinitus praeconceptis, quas creatrix atque gubernatrix Dei sapientia irrationabilibus creaturis praestituit: attamen praecipue dicitur ea, quae moralem ordinem ab hominibus servandum respicit.

Ad II. 1. Ut lex adsit sensu completo, requiritur promulgatio ad communitatem, cui lex fertur. Verum haec in lege aeterna, qua aeterna est, non habetur, neque haberi potest: consistit enim in sola mente divina.

2. Elementa igitur legis ex parte quidem legislatoris adsunt idque perfectissime, sed nondum, ut more scholastico loquar, ex parte termini, ad quem lex aeterna tendit. Ex parte legislatoris omnia perfectissime adesse, facile intelligitur ab eo, qui mentem convertit ad definitionem S. Thomae: „lex est ordinatio rationis ad bonum commune, ab eo, qui curam habet communitatis, promulgata“.

Nimirum habes 1. *rationis* ordinationem, i. e. rationis divinae sapientissimae; 2. *ordinationem* rationis, quae voluntatis imperium includit, Deus enim sanctissima voluntate vult et plane velle debet servari ordinem, idque vult ab aeterno; 3. ordinationem ejus, *qui habet curam communitatis,* i. e. supremam curam atque absolutum dominium totius universitatis, quae tota in unum finem collimare debet; 4. *promulgatio* sola terminative nondum adest, at *causaliter* utique jam exsistit, siquidem eadem voluntate creatrice, qua Deus ab aeterno libere decrevit, ut mundus cum rationali creatura fieret in tempore, etiam ordinis recti servandi necessitatem cognoscibilem atque manifestam fieri voluit.

3. Lex aeterna, utpote in mente divina exsistens, perfectissime ordinem rectum exhibet, neque in minimo a norma veri et recti deficere potest: quum Deus ipse omnis recti et veri indeficiens fons sit atque norma.

Ad III. 1. Legem naturalem cum lege aeterna tamquam ejus 186
applicationem proxime cohaerere, nihil aliud est dicere, nisi legem naturalem reduci debere ad divinam mentem et voluntatem ut ad suum proprium fontem verae et perfectae obligationis. Quod ita esse cuilibet consideranti per se manifestum est, quum Deus *omnis esse* et physici et moralis indeficiens fons sit atque origo.

Imo ne Deum quidem fateri in antecessum opus habet, qui legis naturalis fundamentum quaerit, sed ex ipsa legis naturalis perceptione,

ut Deum esse cognoscat et fateatur, adigitur. Nam in comperto est, hominem ratione utentem saltem quaedam ita concipere ut mala, ut ea mala non esse, etiam volens judicare nequeat, neque ea ipsa sibi illicita atque prohibita esse negare possit. Quae judicia, quum a nullo, qui humanae naturae particeps est, possint excuti, necessario indicant Superiorem, qui in omnes homines totamque rationalem creaturam indeclinabile imperium exerceat: qui est Deus sub conceptu supremi legislatoris.

Quo fit, ut iisdem fere verbis invenias legem aeternam et legem naturalem descriptam. V. S. Aug. *contra Faust.* l. 22 c. 27: „Lex aeterna est ratio divina vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, et perturbari vetans."

2. Quoniam vero in naturali lege omnes leges aliquo modo niti debent, ut c. I expositum est, etiam omnes leges positivae sive divinae sive humanae, modo vere sint leges, ab aeterna lege dependent.

3. Lex naturalis, quum ad elementa legis aeternae hanc determinationem additam habeat, ut sit in natura rationali et per eam manifestata, eo ipso a perfectione summa aeternae legis deficit. Creatura enim rationalis lumen divinae rationis perfecte exhibere seu reflectere nequit: quo fit, ut quod intellectu nostro ex nostra natura, quantumvis cogitemus, colligimus, non in omnibus rebus difficillimis divinae mentis regulis respondeat, sed in multis obscurum aut ignotum manere debeat. Quae igitur pro humana mente prorsus insolubilia manent, neque divina fortasse ope praestita re solvuntur, radicaliter quidem ad legem naturalem pertinere possunt, formaliter non pertinent, eo quod deest sufficiens promulgatio. Id quod alii fere sic exprimunt, ut dicant, ea pertinere posse ad legem naturalem antecedentem, non vero ad consequentem.

187 Ad IV. 1. Aliqua summa principia legis naturalis non cognoscere, impossibile est, sicut impossibile est, hominem ignorare summa principia veritatis theoreticae. — Aliquae etiam sunt conclusiones valde propinquae, quae diu inculpabiliter ignorari nequeunt, quum sponte sese offerant cum stimulo conscientiae saltem dubitantis et dictantis obligationem non temere procedendi. Cf. S. Thom. I. II. q. 93 a. 2 et q. 94 a. 6. At harum veritatum oblivio vel obliteratio per ipsa crimina criminumque consuetudinem fieri potest, ut ex ep. ad Rom. c. 1 S. Thom. l. c. infert.

Cfr. Rom. 2, 14: „Gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt: ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex; qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum."

Ergo etsi positiva lege divina careant, naturali lege eos convincente non carent.

S. Ambros. *Epist.* l. 9 ep. 71: „Ea lex non inscribitur, sed innascitur, nec aliqua praecipitur lectione, sed profluo quodam naturae fonte in singulis exprimitur."

188 2. Practica quaestio esse potest, num homo rudis, *qui malitiam externi operis* (v. g. fornicationis) *novit,* invincibiliter (i. e. ita ut ne

sufficienter quidem dubitaverit) ignorare possit malitiam peccati meri interni circa tale opus.

Qua in re dicendum est, talem ignorantiam, saltem si agitur de efficaci desiderio, admitti non posse: quare practice in confessionibus excipiendis confessarius praesumere debet, cognitionem confusam sufficientem adfuisse. — Verum si quaeris de meris cogitationibus pravis vel quodam desiderio inefficaci seu velleitate: non semper quidem fidendum est, sed neque semper diffidendum poenitentis rudis testimonio dicentis, se haec non habuisse pro graviter illicitis. Cf. Lacroix l. 1 n. 35, S. Alph. *de consc.* n. 9, Gury I n. 123.

Ceterum si de ipsis externis actionibus illicitis agitur, rudes homines sane ignorare possunt, quae aliis sunt obvia. Ita ignorari potest malitia mendacii officiosi; a puero pollutionis malitia potest nesciri etc. (V. etiam Bouquillon l. 2 n. 100.) Imo in multis ejusmodi rebus ignorantia esse potest apud eos, qui christiana et liberaliore educatione nunquam imbuti sunt.

Ad V. 1. Ex ipso conceptu legis naturalis, (siquidem ea dictet, quae 189
necessario praecipienda prohibendave esse ex rationali natura colligatur), plane sequitur, legem naturalem tam late patere, quam patet rationalis humana natura.

Natura autem immutabilis est et universalis; ergo etiam lex naturalis tum ad omnes homines pertinet, tum immutabilis semper manet.

Idem colliges ex eo, quod lex naturalis legis aeternae proxima applicatio sit. Quare sicut lex aeterna, ita naturalis immutata manet, summum mutari potest major minorve legis naturalis *cognitio*. Cf. S. Thom. l. c. a. 4 et 5.

2. Hinc etiam fit, ut dispensatio proprie dicta, ne dicam ab ullo homine, ne a Deo quidem concedi possit: Deus enim neque malum morale ullum committendi licentiam dare, neque quod intrinsecus malum est, pro sua voluntate non-malum reddere potest.

Quare, si qua exempla quandam dispensationem prae se ferre viden- 190
tur, prorsus alia explicatio danda est, nimirum *mutationem objecti* legis esse factam. Quod ut magis intelligatur, attende, triplex esse genus objectorum, quae legis naturalis prohibitioni subsunt:

1. Sunt objecta, quae in se et propter se mala sunt; — haec igitur nunquam evadere possunt non mala, nec licita.
2. Sunt objecta, quae in se quidem, at non propter se, sed propter periculum conjunctum mala sunt atque illicita; — haec, si periculum auferri vel diminui potest, evadere *possunt* non-mala.
3. Sunt objecta, quae in se et propter se quidem mala sunt, at non absolute et immediate, sed propter connexum jus alienum; — quare qui in illud jus potestatem habet, eandem actionem materialem, quae alias illicita esset, licitam reddere potest: immutata manente lege naturali, quae solum prohibet alienum jus, quamdiu jus manet, laedere.

Ex qua observatione patet, Deum potuisse vel posse bona unius, hoc etiam invito, alteri tradere; posse longe ampliore potestate, quam humana ulla auctoritas vindicandi causa potest, in hominis vitam et necem dominium exercere sive per se, sive per alterum.

Quomodo explicetur permissio divortii et polygamiae in lege Mosaïca, cf. tractatum de matrimonio vol. II n. 698.

3. In tertio genere objectorum ipsa humana auctoritas aliquid potest, non pro arbitratu quidem, sed pro exigentia boni communis. Unde etiam facile intelligitur, legem naturalem, si *permittentem* sumimus vel quae libertatem singulis tribuat ad certos quidem actus, mutari utique seu restringi posse per auctoritatem publicam.

§ 2.

De legibus, quae juris gentium dicuntur.

Jus, etsi potius id dicit, quod alicui competit adeoque quod facultatis est, quam quod est obligationis: tamen quia cum unius facultate obligatio alterius connexa est, jus etiam ad ea, quae obligationis sunt, extenditur: quare jus objective sumptum pro complexu legum intelligitur, quibus, quid possint, quid debeant homines, determinetur. Nos hoc loco jus gentium sub hoc respectu consideramus, quatenus obligationes quasdam sive directe sive indirecte imponit.

191 I. Jus gentium alii aliter intelligunt. Historicum conceptum juris gentium recentiores jurisperiti a Romanorum consuetudine repetentes dicunt, jus gentium fuisse collectionem jurium, quae Romani secundum aequitatem gentibus subactis, quas ad civitatem Romanam non admittebant, concedere consueverint: Puchta *Institutionen* § 85. At philosophicum conceptum inquirentes aliqui *ex materia*, de qua agit, illud definiunt atque ea dicunt esse juris gentium, quae jura omnibus ubique fere communia exprimunt aut mutuam inter gentes relationem determinant: adeoque leges atque jura internationalia fere cum jure gentium convertunt. Quod hodiernis scriptoribus praeplacet.

Quodsi sumis hunc sensum, ea quae sunt juris gentium, formaliter non distinguuntur a naturali jure aut a positivo jure humano, sed ad unum aut alterum referenda sunt; circa mutuam enim inter gentes relationem jus naturale certissime aliquid praescribit, neque repugnat, positiva additione haec praecepta aucta esse.

II. Alii non negant, jus gentium ad utrumlibet jus aut naturale aut positivum ultimatim reduci, atque fatentur materiam juris gentium eam esse, quae aut gentium mutuam, aut hominum communem utilitatem respiciat; tamen formale discrimen, saltem imperfectum, a lege seu jure naturali atque etiam a reliquis legibus positivis exsistere docent: siquidem *proximus* fons obligationis adeoque proxima auctoritas praecipiens non sit plane eadem. Nimirum jus gentium dicunt 1) non *immediate* fundari in *necessitate naturae humanae*, ut lex naturalis, sed in voluntate humana; 2) ita tamen a reliquis legibus humana voluntate inductis distingui, ut aut non per legislatorem impositum, sed usu et consuetudine inductum et implicita pactione universim receptum vim legis obtinuerit, aut, si per legislatorem impositum, tamen non pro arbitratu, sed cogentibus ejusmodi rerum adjunctis et factis, quae pro singulis quidem hominibus a libertate pendent, sed in genere humano ex ejus conditione et moribus ubique necessario oriuntur. Quare aut mediata quadam et morali necessitate, aut summa convenientia ex ipsa humana natura hujus juris gentium regulas profluere fatentur, ita ut natura duce omnes quasi in illas leges conspiraverint.

Quae fuit veterum doctrina. Cf. S. Thom. I. II. q. 95 a. 4, Soto *de just.* l. 3 q. 1 a. 3, Suarez *de leg.* l. 2 c. 19, Rebell. p. 1 l. 1 q. 2 sect. 4, Reiffenstuel *jus can. prooem.* § 2 n. 30, Pichler *jus can. proleg.* n. 17, etiam Bouix p. 1 sect. 1 c. 5.

At observari licet, secundum explicationem hanc ex sensu veterum scriptorum theologorum datam non omnes leges eodem modo juris gentium esse, neque eodem modo eas juris positivi dici posse. Si enim ea consideres, quae propter conditionem humani generis ubique exstituram fieri *debuerunt*, ea certo quodam sensu juri naturali potius, quam positivo adnumeres, e. g. divisionem bonorum. Ejusmodi leges Pichler l. c. expresse vocat juris gentium ‚*improprie talis*'; apud Rebell. vero invenies, veteres dicere consuevisse, *illas* leges esse *indicative* seu *imperative* juris naturalis, *exsecutive* a jure gentium positivo[1].

Quamquam igitur complura praecepta juris gentium jus positivum et conventionale dicuntur, tamen non omnia sic vocari vero et proprio sensu licet. Imo etiam in iis praeceptis, quae veteres scriptores conventionalis juris esse fatentur, cave ne hanc vocem eodem sensu accipias, sicut moderni scriptores, quando jus gentium distinguunt in necessarium et conventionale. Conventionale enim hi dicunt, quod formali conventione inter multas civitates constitutum sit circa mutuam earum atque civium relationem; ‚necessarium' autem non de solis legis naturalis praeceptis circa hanc relationem mutuam intelligunt — imo plures ne agnoscunt quidem hanc necessariam naturalem legem — sed de iis, quae ad faciliorem hominum convictum necessaria communiter visa sunt atque fere ab omnibus recepta. Ita Bluntschli *Völkerrecht,* Einleitung et Buch I § 1.

III. Jus gentium igitur, in sensu n. II. sumptum, non in omnibus, ut 192
lex naturalis, prorsus est immutabile. Usum enim et consuetudinem id, quod eâ firmatum sit, etiam abolere, impossibile non est, et id, quod pro humano genere universim sumpto necessarium est, pro peculiari quadam communitate potest non esse necessarium.

Nihilominus majorem stabilitatem habet, quam reliquae leges positivae. Nam augeri quidem leges juris gentium usu et consuetudine facilius possunt, quo magis singulorum jura protegantur et bona eorum intacta maneant; (quod enim ex formali conventione paucarum civitatum ortum ducit, usu communi paulatim communis regula atque lex evadere potest:) verum obligationem aliquam in communem utilitatem longo usu agnitam aboleri unquam, vix credibile est.

Dein quae statuta sunt propter conditiones ipsius generis hu- 193
mani, utut libere, tamen certo certius orituras, a singulis civitatibus universim aboleri non possunt. Neque possunt ea, quae communi usu semel inter gentes et civitates mutuo recepta sunt, deseri a singulis. Lex enim naturalis fidelitatem exigit post factam conventionem sive expressam sive tacitam. Et re quidem vera, quamquam ea, quae usu adeoque tacite solum admissa sunt, facilius a quopiam negari possit, habere *sibi* vim verae conventionis, vel fidelitatis obligationem: tamen practice aliorum jura vix non semper perturbarentur, si qua civitas in

[1] Ceteroquin de *jure gentium* cf. V. Cathrein, *Moralphilos.* ed. 2 tom. I. p. 436 sqq.

sua relatione ad alteram recedere vellet ab aliqua norma juris gentium communiter agnita, quam naturali lege necessariam non esse constet: quae perturbatio plane est contra legem naturalem. — Nihilominus si quid juris praeter naturalis legis exigentiam a gentibus vel civitatibus mutuo concessum est, id non valet in favorem etiam rebellium vel eorum, qui aggressionem clare injustam contra aliam gentem vel civitatem exercent.

194 IV. In particulari vero, quae sint juris gentium, modernae theoriae fautores vix certum quid respondent. Neque hoc mirum est apud eos, qui omne jus tandem ab hominis mutabili voluntate derivant.

Ceterum juris gentium saltem censentur esse: plura quae sancita sunt de bello modoque bellandi; receptio atque inviolabilitas legatorum; commercium literarum; liber mercatus cum alienis nationibus, et similia; hodie accedit communiter prohibitio omnis servitutis stricte dictae; prohibitio laedendi bona privata in bello — nisi forte quaedam excipiantur in bello navali; libera in quovis mari navigatio.

NB. Ex falso conceptu necessarii et conventionalis juris gentium, quem moderni scriptores sibi fingunt, sequitur etiam de juris gentium mutabilitate seu immutabilitate falsa doctrina. Quando igitur supra locutus sum de jure gentium non plane immutabili, multum abest, ut sensu moderno mutabilitatem eam admittam seu intelligam, quem Bluntschli l. c. Bueh I § 13 et 14 admittit. Ille enim, ut ex definitione ibid. § 1 ab ipso data, et ex prooemio patet, in omni jure publico et internationali non admittit immutabilitatem ullam, sed omnis juris summam vim in *agnitione populorum* reponit (Buch 1 § 1), atque contra conceptum veterum auctorum de juris naturalis immutabilitate suam de perpetuo juris progressu doctrinam commendat: quo etiam fit, ut ex *naturali evolutione politica* nationum facultatem repetat et jus pacta juramento firmata projiciendi atque infringendi (ibid. Vorwort p. VII). Quae omnia logica conlusione ad humani generis apotheosin ducunt aut ex ea oriuntur: neque mirum est, ab auctoribus ita morigeratis, quid re ipsa juris est, disci non posse.

§ 3.

De lege positiva divina.

195 Lex positiva divina cum doctrina de revelatione intime cohaeret; siquidem sine revelatione lex positiva divina impossibilis est.

I. Deus ante legem Mosaïcam seu veteris foederis certum quidem legum complexum, qui ad hominum societatem ut talem gubernandam spectaret, non tulit; nihilominus singulas quasdam leges vel praecepta etiam primaeva illa aetate positive a Deo lata esse constat.

II. Lege Mosaïca Deus positive sanxit leges morales, caerimoniales, judiciales; quae qua positive obligationis erant, gentiles nunquam obligarunt, neque post constitutam Christi Ecclesiam ullum hominem re ipsa seu objective obligant.

III. Christus Dominus in Lege Nova sua divina auctoritate leges morales naturales positive confirmavit, alias obligationes ex ipsa christiana revelatione Ecclesiaeque institutione connaturaliter sequentes induxit, alias leges per se primo caerimoniales atque consequenter morales tulit: quae omnes plane universales sunt, atque omnes homines per se obligant.

Explicatio. Ad I. **De legibus antemosaicis:** 1. Primo loco occurrit praeceptum protoparentibus in paradiso datum: quod dicendum est, futurum fuisse praeceptum pro tota progenie, si Adam in statu justitiae originalis perseverasset: nam quum ab illa lege immortalitas atque supernaturalis vita universae posteritatis penderet, nulla est ratio, cur soli Adamo legem illam datam dixeris, neque cur posteri ab illa libertatis suae probatione fuerint exempti.

2. Certum est etiam, ex ordine supernaturali a Deo instituto 196
statim ab initio hominem obligationem habuisse per actus supernaturales, praecipue per fidem, spem, caritatem in Deum tendendi: quae obligationes in positiva quidem et liberrima Dei voluntate fundantur, tamen, instituto illo supernaturali ordine, naturaliter sine nova lege consequuntur.

Haec supernaturalis ordinis institutio cum obligationibus consequentibus post lapsum perseveravit pro toto humano genere, atque etiam transiit in fidem et spem futurae redemptionis. Neque unquam Deus defuit, quominus homines, si voluerint, potuerint absolute necessaria et credere et facere, gratia divina ad auxilium parata: verum reliquit fere singulis privatim aeternae salutis curam.

3. Ad primitivam legem positivam reduci debet etiam id, quod vocatur sacramentum naturae, quo parvuli per fidem parentum exterius manifestatam a culpa originali ad statum gratiae sanctificantis transmitti poterant: quod usque ad legem baptismi perseveravit jure.

4. Primitiva lege institutam esse matrimonii perfectam unitatem et indissolubilitatem, habemus ex verbis Christi Matth. 19, 4 sqq. Quo sensu hae conditiones legis naturalis sint, quo sensu et quando quaedam relaxatio concessa vel tolerata sit, ex iis, quae in tract. de matrimonio dicturi sumus, colliges.

5. Post diluvium etiam Noachitis praeceptum aliquod datum esse, habes ex Gen. 9, praecipue ne carnes cum sanguine ederentur (v. 4): quod tamen aut temporaneum ex se fuisse, aut obliteratione vim suam apud gentiles amisisse videtur jam longe ante Christiana tempora.

Ad II. **De lege veteri seu Mosaica:** 1. Eam qua talem, nunquam 197
gentiles respexisse, sed obligasse solos Judaeos, ex tota ratione, qua lata et promulgata, et qua populus Judaicus electus est, plane patet.

2. In hac lege Deus primo solemniter positive promulgavit legem naturalem moralem, ut ex decalogo habetur. Qua positiva confirmatione nova obligatio specifica non videtur esse inducta; eatenus tamen novam obligationem Israelitis impositam esse dici potest, quod legis violatio *intensive* gravior fuerit propter auctoritatem magis immediate et solemniter illis obversantem, quae proin cum graviori reatu spernebatur, quam si gentiles respicimus, quibus objiciebatur divina auctoritas per solam rationem obscurius monstrata.

3. Leges judiciales cum gentis Judaicae dispersione plane cessasse clarum est; caerimoniales autem leges, quae per se religiosae erant, Novo Foedere Christiano abolitae sunt, atque ita quidem, ut a morte Domini et prima Evangelii promulgatione mortuae tantum, postea vero etiam mortiferae et superstitiosae evaserint: siquidem Deus illo cultu coli amplius non vult. Quae fusius ostenduntur in dogmate et apologetica.

198 Ad III. **De lege Christiana:** 1. Quum Christus Dominus leges naturales morales decalogi expresse confirmaverit (v. Matth. 5, 17), earum observatio Christianis etiam ex positiva lege Christi incumbit: quapropter etiam Christiani, etsi eas violantes specificam malitiam non contrahant diversam a malitia ex ipsa *naturalis* legis violatione oriundam, tamen, sicut antea dictum est de Israelitis, intensive gravius peccant propter spretam Christi auctoritatem immediate praecipientis. Insuper cf. infra n. 226.

2. Praeter leges morales naturales lex Christiana alia *praecepta* divino-positiva *immediate* moralia non continet, nisi quae ipsa natura duce ex revelatione ac fine supernaturali et Ecclesiae in concreto institutione consequuntur. Nimirum ex revelatione supernaturali enucleatius facta obligatio oritur plura nunc explicite credendi quam antea; atque etiam spei et caritatis praecepta clariora evaserunt.

3. Etsi *praecepta* immediate et per se moralia per christianam legem aucta non sint, tamen *consilia* moralia Christus plura dedit, eaque veteris legis perfectionem longe superantia.

4. Dein Christus tulit plures leges, quas vocari licet immediate caerimoniales, et *consequenter morales,* quae scil. versantur circa sacrificium et sacramenta, ritus illos sacros divinum cultum et media salutis humanae eximio modo continentes. Ex quorum institutione obligationes morales illos sacros ritus peragendi atque participandi consequuntur.

5. Reliqua autem, quae ad Christianum populum gubernandum pertinent, Christus ipse particulatim non instituit, sed Ecclesiae suae, quam potestate plena instruxit, constituenda reliquit. Quare leges judiciales, quas dici licet immediate divinas, ad hanc unam revocari possunt: *„subjectus esto Ecclesiae".*

199 6. Discrimen inter legem V. et N. non in sola posterioris *perfectione* longe majori (v. hîc n. 3) consistit, sed etiam in *efficacitate,* quum gratiam divinam per se conciliet, et in *universalitate,* quippe quae tam late pateat, quam patent generationes et tempora humana: cf. Matth. 28, 18—20; Marc. 16, 15 et 16. Quare praecepta a Christo immediate data *omnes* ligant; ecclesiastica praecepta omnes ligant *postquam legem Christi impleverint Ecclesiae sese aggregandi.* Quoniam vero Ecclesia seu summus ejus pastor est non solum legifer, sed etiam divinae legis infallibilis interpres, per Ecclesiam cognoscuntur etiam leges immediate divinae, quae, saltem post cognitam veritatem, *omnes* ligant, sive ad Ecclesiam sese aggregaverunt, sive non.

§ 4.

De lege (positiva) humana, speciatim de ecclesiastica.

200 Esse auctoritatem humanam legiferam tum civilem, tum ecclesiasticam, supra c. III dictum est. De civili potestate habes effatum S. Scripturae Prov. 8, 15 et 16 et Rom. 13, 1 sqq. „Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non est enim potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit

potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt . . . . non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est" etc. Quibus verbis S. Apostolus aperte loquitur 1. de summa auctoritate in rebus temporalibus, cui competat jus gladii seu jus vitae et mortis; 2. de auctoritate, cui plane obediendum sit sub poena aeternae damnationis, adeoque de auctoritate, quae in conscientia praecipere, jubere possit. Quod fusius prosequi non est necesse.

Hîc solum noto, quomodo S. Pontifex, supremus Ecclesiae prin- 201
ceps, sive per se sive per alios delegatos legiferam vel praeceptivam potestatem re ipsa exercere consueverit.

I. Modus maxime solemnis est, si, convocato Concilio universali, R. Pontifex adhibito Patrum suffragio decreta seu fidei seu disciplinae edit.

II. Modus proxime accedens est, si R. Pontifex ex se solemni constitutione ad universos fideles directa legem aliquam condit.

III^{us} Modus, si S. Pontifex particularem legem pro certa provincia, regno, religioso ordine constituit. Neque per se quidquam interest, utrum id in II. et III. modo fiat per Bullam, an per Breve aliudve edictum.

IV^{us} Modus, si per Congregationes Romanas variae leges vel decreta eduntur: quae tamen, si *suprema* S. Pontificis confirmatio et decretorum promulgandorum jussio accesserit, plane eadem auctoritate fruuntur atque decreta a S. Pontifice condita, sive suprema illa, qua universam Ecclesiam adstringat, sive paulo inferiori, qua certam tantum provinciam liget.

Nimirum complures coetus Cardinalium constituti sunt, qui pro diversis Ecclesiae negotiis R. Pontificem in regimine juvant atque subordinatam quidem, sed ordinariam, non mere delegatam potestatem exercent: quo fit, ut proprio nomine pro facultate sibi tradita sententiam dicere, decreta facere possint; alias autem, i. e. plerumque in gravioribus rebus, R. Pontificem adeant, ut ipse supremo suo oraculo rem decernere velit, petituri. Quod ex forma decreti apparere solet.

Praecipuae Congregationes sunt hae [1]:

1. *Congregatio S. Officii sive S. Congregatio Romanae et Universalis In-* 202
quisitionis, instituta a Paulo III. 1542 per Bullam *„Licet ab initio"*, sed nonnihil mutata per Sixti V. Constitutionem *„Immensa"*. Cujus est tum in causis criminalibus, quae fidem spectant vel cum ea cohaerent (in haeresi et criminibus suspicionem haeresis facientibus, ut v. g. est abusus sacramentorum), procedere, tum in quaestionibus, quae fidem tangunt ac religionem, edicto disciplinari rem practice componere.

Praeses hujus S. Congregationis non est certus quidam Cardinalis, ut in aliis Congregationibus, sed ipse R. Pontifex. Hinc est, cur quae per Inquisitionem geruntur, facilius quam quae per alias Congregat. fiunt,

---

[1] Conferri possunt hac de re praecipue: Bangen *die röm. Curie;* Phillips *Kirchenrecht* § 322—333; Meyer *die röm. Curie;* Danieli *Recentior praxis Curiae Rom.;* De Luca *Relatio Curiae Romanae;* Bouix *de Curia Romana.*

infallibilitate instructa esse possint. Nihilominus id per solam praesentiam, aut per ipsam approbationem R. Pontificis, ut Inquisitionis praesidis, nondum fit; sed tum tandem, quando in forma *specifica* approbans jusserit decretum aliquod, quod ceteroqui rem infallibiliter decidendam tractat, *suo nomine* ad universam Ecclesiam dirigi atque illud promulgari curaverit. — Sessio triplex S. Officii distingui solet, 1. feriis II., in qua *praeparatur* causa decidenda; 2. fer. IV., in qua Cardinales Inquisitores in causa decidenda *votum suum dare* solent; 3. solemnis fer. V. (vel aliquando fer. IV. loco V.), in qua Cardinalium decisionem Summus Pontifex, in solemni sessione tantum praesidere solitus, aut *approbare*, aut corrigere vel differre consuevit.

2. *S. Congregatio Indicis* S. Officio in auxilium data, at propria auctoritate instructa, quae curam exercet in prohibendis damnandisque libris: damnatio illa, etsi fiat approbante R. Pontifice, non ea est, quae fiat per ipsas literas Apostolicas. Congr. Ind. incepta est per S. Pium V., in novam formam redacta a Sixto V. Const. *„Immensa“*, denuo confirmata a Ben. XIV.

203 3. *S. Congregatio Concilii Trid. interpretum* (seu breviter S. C. C.) inchoata a Pio IV. et S. Pio V., hodiernam formam accepit a Sixto V.: potestate donata est interpretandi decreta disciplinaria Conc. Trid., consulto tamen R. Pontifice: quare causas huc spectantes dirimendas suscipit.

4. *S. Congregatio Episcoporum et Regularium*, ad quam decidendae referuntur quaestiones et controversiae oriturae inter diversos Episcopos, inter Episcopos et Regulares, vel intra religiosum ordinem inter praelatos et subditos. Praeterea ad hanc Congr. Epp. et Reg. referuntur causae, quae spectant confraternitates, capellanias, jus patronatûs, dismembrationem parochiarum, atque etiam quae respiciunt religiosorum vota, clausuram, approbationem congregationum religiosarum votorum simplicium. Instituta est a Sixto V.; v. Bullam *„Immensa“*.

5. *S. Congr. jurisdictionis et immunitatis ecclesiasticae*, quae jus dicit in causis immunitatem et libertatem Ecclesiae spectantibus; instituta ab Urb. VIII. 1626.

6. *S. Rituum Congregatio*, quae liturgicas quaestiones dirimit atque decori sacrarum caerimoniarum in sacris functionibus servando invigilat: extraordinarium S. Congreg. hujus negotium est etiam causas beatificationis et canonizationis dirigere: cf. ejus institutionem per Sixtum V. in Bulla cit.

7. *S. Congr. Indulgentiarum et Reliquiarum*, cujus est providere, ne falsae et apocryphae indulgentiae vulgentur, neve reliquiae falsae vel dubiae venerationi exponantur: generales concessiones indulgentiarum huic S. Congreg. indicari debent, quo fiant plene authenticae et validae; generales earum petitiones apud illam fieri solent, et per eam S. Pontifici proponuntur vel commendantur; illius etiam est, dubia et difficultates, quae circa indulgentias aut reliquias oriantur neque ad fidei dogma pertineant, expedire, consulto in rebus gravioribus S. Pontifice. Ut perennis congregatio constituta est a Clem. IX. 6. Julii 1669.

8. *S. Congregatio de Propaganda Fide*, incepta aliquatenus a Greg. XIII., sed stabilita et ad hodiernam formam composita a Greg. XV. 22. Julii 1622 Constit. *„Inscrutabili“*: quae nomine S. Pontificis jurisdictionem exercet in omnes regiones „Missionum“, seu in quibus ordinaria hierarchica jurisdictio et dioecesium parochiarumque circumscriptio nondum constituta

vel nondum perfecta est, atque pro illis regionibus haec Congregatio est loco omnium aliarum: in gravioribus negotiis ipsa Congregatio sanctionem decretorum suorum a S. Pontifice petere debet.

9. *S. Congregatio super negotiis ecclesiasticis extraord.*, constituta 1814 a Pio VII., quae in difficilioribus adjunctis et rebus R. Pontificem consilio juvare debet, praecipue in gravioribus rebus cum civili auctoritate gerendis, concordatis concludendis adhibetur.

V. Data hac jejuna notione praecipuarum Congregationum, aliquid 204
dicendum restat de vi et auctoritate decretorum et decisionum S. Congregationum.

1. Certum est, in causis particularibus adeoque pro iis, quorum causa agitur, decreta et decisiones esse obligatoria.

2. Certum est etiam, sententiam, si qua fertur, per se solos eos adstringere, quorum causa acta est.

3. At si in particulari causa, aut illius occasione, aut alias alicujus legis (universalis) ecclesiasticae interpretatio fit, difficultas est, quousque haec interpretatio vim suam extendat. Circa quod dico:

1) Talem interpretationem, etsi ex sola praxi S. Congregationis colligatur, probabilem esse, nemo nisi temere negaverit; quare in quantum probabilis opinio jus agendi eaque utendi tribuit, eam interpretationem seu sententiam etiam alios in simili causa sequi posse, satis patet. Quamquam caute consideranda sunt singula adjuncta, ne quid ultra mentem S. Congregationis colligatur.

2) Verum etiam possibile est, ut constanti praxi et interpretatione a S. Congregatione facta ita de legis sensu constet, ut alia interpretatio tamquam non-probabilis debeat exsulare: quod quando locum habeat, multa consideratione opus est.

3) Fieri saepe potest, ut S. Congregatio (id quod praecipue observari licet in S. Concilii C., in aliis pro ambitu suae potestatis) in singulari causa decidenda nitatur in legis universalis interpretatione hucusque non omnino indubitata, eamque seu expresse seu tacite pro universali norma statuat. Quod si fit interpretatione *mere comprehensiva*[1], haec omnes, etiam promulgatione nulla secuta, obligat; si fit interpretatione *extensiva,* haec extra causam particularem, quam S. Congregatio decidit, non obligat, nisi ex speciali mandato S. Pontificis fiat atque rite promulgetur: excipitur S. Rituum Congregatio, de qua statim infra. Nam quum S. Congregatio *legiferam* potestatem *non habeat,* extensiva autem interpretatio ex parte nova lex sit, plane requiritur, ut et legislatrix (R. Pontificis) potestas, et forma legem essentialiter complens, promulgationem dico, accedat. Hanc sententiam tenet Phillips *Kirchenrecht* § 200 in fine, eamque imprimis nitide exponit atque defendit Schmalzgrueber *Jus ecclesiast. dissert. prooem.* n. 373—377, ubi etiam

[1] „Mere comprehensivae sunt", ut utar verbis Schmalzgrueber *diss. prooem.* n. 373, „si sensus sic declaratus a verborum propria et usu recepta significatione non recedit; extensivae, si illam egrediantur, et ultra id, quod verba proprie et secundum usum communem accepta denotent, aliquid concedant, prohibeant, dispensent etc." (cf. n. 149).

ex multorum scriptorum sententia, ut Cottonii, Gobat, de Luca, Engl, Wiestner, Reiffenstuel etc. quoad ipsas declarationes comprehensivas requirit, ut „Papa consulto factae, a Cardinale Praefecto subscriptae, et consueto Congregationis sigillo munitae sint". Idem Söll *de leg.* n. 470 sqq. Hac igitur distinctione ipsarum declarationum facta, facile componuntur, quae diversi scriptores diverse sentire videntur, aliis affirmantibus, aliis negantibus vim universaliter obligandi nisi accesserit speciale mandatum R. Pontificis atque consueta promulgatio; quam ceteroquin *utramque sententiam S. Alph. l. 1 n. 106 probabilem* dicit, sensu saltem explicato.

205 VI. S. Rituum Congregatio, etiam R. Pontifice non consulto neque approbante, potestatem leges ferendi habet, ut ex const. Sixti V. *„Immensa"*, et variis decretis apparet. Sufficit retulisse decretum 23. Maji 1846, *a S. Pontif. Pio IX. 17. Julii ejusdem anni in omnibus approbatum atque confirmatum:*

„Ad sequens dubium ‚An decreta a S. R. Congr. emanata et responsiones quaecunque ab ipsa propositis dubiis scripto formiter editae eandem habeant auctoritatem, ac si immediate ab ipso S. Pontifice promanarent, quamvis nulla facta fuerit de iisdem relatio Sanctitati Suae?' respondit S. C. ‚Affirmative'."

Quid autem ex hoc decreto aliisque vim ejusmodi decretorum extollentibus responsis sequatur, quid non, fere depromendum censui ex erudita dissertatione ephemeridis Florent. *„Archivio dell' Ecclesiastico"* fasc. II mense Febr. 1864, uti prostat denuo impressum Romae ex typogr. Rev. Cam. Apost. 1866 in summaria appendice ad *„votum Al. Marchesi S. R. C. Consultoris"* in quaestione *„de distribuenda Euch. in Missa defunct."* Nimirum quum hae sententiae in ipsa Urbe tanto favore excipiantur, eas probabilitate practica destitui, vix quisquam dicere ausus fuerit.

1. Decreta S. R. C. particularia sine dubio obligant dioecesim, locum, ordinem religiosum particularem, ad quem sunt directa; decreta generalia universam Ecclesiam adstringunt.

NB. Si doctissimus scriptor addit, hanc obligandi vim perinde inesse, sive S. C. usa sit verbis praeceptivis *decrevit, servari mandavit,* sive aliis, ut: *ita declaravit, rescripsit, respondit:* salvo meliori judicio, nolim indistincte consentire. Vid. aliquando ex subjecta materia apparere potest, agi de vero praecepto, etsi S. C. solummodo dicat: „ita rescripsit"; quod si ex ipsa re subjecta non apparet, puto verba „rescripsit" mitiori modo intelligenda esse.

2. Decreta quaecunque particularia saltem norma sunt, quomodo convenienter agatur, pro tota Ecclesia. — Quod ita tamen accipe, ut non transferas ad ea, quae quandam exceptionem, dispensationem, privilegium ab universali aliqua lege liturgica contineant, sed de iis intelligas, quae legis explicationes sunt, ut patet ex responso S. R. C. 8. Apr. 1854 „An decreta, indulta, decisiones S. hujus Congreg., quae emissae fuerant (vel in posterum emittendae) super recursus particularium, i. e. vel dioecesis, vel ordinis, vel loci etc., quaeque authentice deprehendantur in octo tomis operis vulgo *del Gardellini,* sint ipsaemet in iisdem casibus alibi applicabiles, ac tuto adoptandae, quasi essent pro ubique decisae? etc." R. „Decreta, qualia inducantur, non valere ex se, sed requiri pro singulis specialem approbationem a S. R. C."

3. Quamquam decreta particularia et declarationes extensivae non uni- 206
versaliter promulgatae ubique reverenter suscipienda sint (siquidem quod in uno loco decet, in altero vix dedecet): nihilominus *per se* proprie et in rigore non obligant nisi eos, pro quibus emanarunt. *Aliunde* tamen fieri potest, ut alios etiam obligent, e. g. a) si in aliqua alia dioecesi synodalis lex in certa materia idem praescribit; b) si legitima consuetudine idem factum sit lex; c) si ipsa S. R. C. decretum particulare ad alia loca vel totam Ecclesiam extenderit.

Alias obligationem exsistere non probatur. Nam 1) quod aliqui dicunt, idque recte, responsa et decreta hujus C. esse observanda ut responsa ipsius R. Pontif., hoc certo non probat eorum universalem obligandi vim, quasi quae S. Pontifex particulari loco praescribat, jam universalis lex evadat! 2) Ipsa S. R. C. probe distinguit decreta particularia et universalia; imo usitatissimum est, eam ad plura quaesita particularia respondere et unum alterumve quaesitum excipere, ut hujus occasione edat universale decretum: at quo fine haec fit distinctio, nisi vere alia est obligatio universalis decreti, alia particularis?[1] 3) Responsum sive decretum novum, etsi ederetur a S. Pontifice, quando formam particularis decreti prae se fert: neque mentem legislatoris universaliter obligandi satis ostendit, neque essentiale elementum, promulgationem universalem, habet; ergo nequit esse universalis lex (nimirum intimatio fit solum ei, qui interrogat). Neque subsequens authentica collectio ea est, quae promulgationis loco esse possit: eam enim fieri, nimis per accidens est, neque fit *jussu legislatoris;* at promulgatio jussu legislatoris fiat necesse est[2].

4. Verum, si decretum vel etiam simplex responsum est legis jam exsistentis mera declaratio *comprehensiva* (v. supra), prorsus fateor, etiamsi forma sit particularis responsi, neque nunc promulgatio universalis fiat, nihilominus omnes ubique, idque jam vi legis antea exsistentis, adstringi, qui utcunque *sensum* legis vel Congregationis cognoverint.

§ 5.

De lege directiva, poenali, mixta.

Quae hucusque de legum diversitate diximus, ad diversam earum 207
originem referuntur. Quoad *diversos effectus* praecipue quaedam observanda sunt circa leges poenales et leges irritantes.

Lex *directiva* a diversis diverso sensu accipitur. Alii eam opponunt poenali, ita ut directionem etiam conscientiae *obligantem* intelligant: quo sensu fatentur, etiam Superiorem, qui poenae non subjaceat, legi propriae — etsi imperfecte tantum — subjacere. Ita Suarez constanter sumit vocem ‚directiva'. — Alii directivam cum

---

[1] Cf. Gardell. n. 5465, ubi S. C. interrogata, num sola decreta sive formaliter sive aequivalenter generalia omnes obligent, respondit: „Consulat probatos auctores."

[2] Aliud videris in „authentica collectione precum et piorum operum, quibus indulgentiae sunt annexae", jussu S. Pontificis Pii IX. et Leonis XIII. in lucem edita simul cum decreto, ut in omnibus dubiis dirimendis haec collectio unica sit norma. — Simile quid observari licet in nuperrima collectione: „Decreta auth. S. C. Indulg. et S. Reliq.", Leonis XIII. auctoritate edita.

consulente, suadente convertunt, ut excludant veram et strictam conscientiae obligationem; quo sensu multi loquuntur de pluribus rubricis, de regulis religiosorum etc. Quare semper attendi debet, quem sensum scriptor suis locis intelligat.

Lex *poenalis tantum* quo sensu dicatur, supra explicatum est cap. 3 art. 4 n. 146: ubi videris, nequaquam *omnem* obligationem in conscientia vel *ad culpam* excludi, sed *tantum immediatam.*

Lex *mixta* dicitur, quae immediate obligat ad actum faciendum sive omittendum, et insuper contra violantes legem poenam statuit.

208 I. Lex naturalis non continet leges mere poenales. Quod ex ejus conceptu constat. Nam lex naturalis versatur de intrinsece malis et de bonis necessariis; poenam autem solvi, nunquam est *per se* et ex natura rei necessarium, *nisi propter delictum.*

II. Legislator humanus potest legem mere poenalem statuere: nimirum non tenetur semper perfecto modo potestatem legiferam in certa quadam materia exercere. Sicut videlicet rem etiam gravem imperfecte praecipere potest *sub culpa veniali;* ita etiam saepe non repugnat, quin contentus sit altero modo imperfecto, exigens solam poenam a transgressoribus.

Verum in ecclesiastica disciplina leges mere poenales raro inveniuntur, atque eas mixtas et *sub perfecta obligatione* latas esse, praesumi debet, donec contrarium probetur. In jure autem civili leges illas mere poenales facilius invenies.

209 III. Exsistunt, imprimis in jure ecclesiastico, leges statuentes poenam, quae ipso facto incurratur: quod tum maxime fieri potest, si lex poenalis est spiritualis. Sic ante omnem sententiam *censurae* incurruntur.

Si vero consistit poena in privatione alicujus juris *acquisiti,* vel si infamiam secum ferret, etsi *„ipso facto“* statuitur poena, tamen requiritur *sententia judicis* non condemnatoria quidem, sed *declaratoria* saltem commissi criminis. Nam haec *criminis* declaratio etiam tum requiritur, si lex statuit poenam „nulla exspectata declaratione“: quod sic intelligitur, ut *poenae quidem* declaratio exspectari non debeat, exspectetur tamen declaratio criminis. Ita S. Alph. l. 1 n. 148 cum innumeris aliis.

At poena, quae in privatione juris *acquirendi* consistit, ut „non faciendi fructus *suos*“, vel, ut communius etiam tenetur, inhabilitas ad beneficia eccles., incurritur *ante omnem sententiam.* Ib. n. 149. Cf. Thesaurus *de poenis eccles.* p. I. c. 5.

IV. Si poena est *exorbitans,* quae ipso facto sine judicis interventu incurrenda proponitur, ex S. Alph. l. 7 n. 351, qui in suum sensum allegat S. Thom. II. II. q. 65 a. 8 et Nav. *Manuale* c. 27 n. 174, tenere licet: ignorantia non solum legis prohibentis, sed etiam solius poenae ab ea contrahenda in foro conscientiae excusat, siquidem ne in confuso quidem in poenae causam *ut talem* transgressor consenserit; quod videtur requiri. — Aliud est, si poena non est inusitata vel exorbitans; nam qui legem violat, se convenientem poenam contrahere non potest ignorare.

Nota ad II. 1. In lege ecclesiastica pro axiomate habetur, ex gravi- 210
tate poenae additae concludendum esse ad gravitatem praecepti, ita ut poena gravis arguat peccatum mortale. — Quare excommunicatio, suspensio totalis vel saltem gravis, ejusmodi interdictum etc. indicant, praeceptum sub gravi latum esse; verum levior suspensio nondum arguit, rem sub gravi praeceptam esse, sed hoc aliunde eruendum est. S. Alph. l. 1 n. 146. Imo si poenae etiam gravioris alicujus censurae *ferendae sententiae* statuuntur in aliqua re, hanc quidem rem sub gravi a Superiore urgeri posse constat, verum antequam insistat et poenam minetur, nondum constat ex sola poena, rem per se sub gravi fieri debere. S. Alph. ib. n. 147 cum aliis.

2. In lege civili poena valde gravis, quae ad legis transgressionem 211
proportionem non habet, indicat non tam delicti gravitatem, sed potius legem esse mere poenalem: cf. S. Alph. l. 4 (al. 3) n. 616, qui hoc l. 1 n. 147 ex multorum sententia, ut Nav., Cajet. etc. confirmat, dicentium aequum non esse, aliquem pati et poenam temporalem gravissimam, et aeternam, neque id in intentione rationabili legislatoris situm esse; proinde pro minimo esse standum.

3. Cui opinioni eo magis nostris temporibus accedi posse puto, quod legislatores (sume coetum deputatorum) de obligatione vera in conscientia sub reatu gravi coram Deo vix cogitant: id quod jam monuit S. C. de Prop. F. in *instructione* d. d. 23. Junii 1830, ut habes in *Collect. Mission.* n. 1186.

Quare non jam ex formali intentione legislatoris, sed ex ipsa re seu *materia legis* eruendum erit, quae et qualis sit obligatio. Verum quidem est, multas leges debere immediate in conscientia seu sub culpa obligare; neque necessarium est, legislatorem id expresse intendere (alias enim ethnicorum imperatorum leges raro immediate sub culpa obligarent — quod sane cum S. Scriptura non videtur concordare). At verum etiam est, pro multis rebus sufficere plane, ut urgeantur immediate sub poena, quae ipsa lege constituatur. Neque tum deesse omnem obligationem in conscientia, ex supra dictis habes.

In praxi tamen generatim attendi debet, quid communi sensu et recepta consuetudine, aut judicio complurium virorum doctorum habeatur pro lege poenali, quid pro immediate morali: et secundum hanc communem vel probabilem interpretationem legum singularum obligatio intelligenda est.

§ 6.

De lege irritante.

Lex irritans dicitur, quae actum, qui in genere suo valide exer- 212
ceri potest atque novum jus fundare, in certis circumstantiis invalidum esse pronuntiat.

I. Ipsa naturalis lex quosdam actus irritat, nimirum quando 1. jus illud, quod homo isto actu acquirere vult, vel potius hujus juris usus ob rerum adjuncta continuam contineat inhonestatem, v. g. matrimonium inter matrem et filium; 2. fortasse etiam — quod tamen ita clarum non est — quando actus iste, si validus esset, jus alienum inevitabiliter et irreparabiliter laederet[1].

[1] Videtur abs re non esse, notare discrimen inter leges irritantes, prout est lex naturalis aut positiva. Actus illi, qui dicuntur irriti lege naturali irritante, nun-

II. Lex positiva, sive civilis, sive ecclesiastica aliquando efficere potest, ut actus alioqui validi invalidi reddantur. Nimirum si ad commune bonum necessarium est, publica potestas jura privata atque libertatem restringere potest, idque ut aptis mediis efficaciter fiat facultatem habere debet. Efficaciter autem commune bonum non semper in tuto positum esset, *nisi irritans* lex statueretur.

Exemplum habes ex Trid. de matrimoniis clandestinis sess. 24. Cf. etiam discussionem hujus rei et potestatis in Concilio factam (Pallavicini *Historia Conc. Trid.* lib. 22 cap. 4 sqq.), ex qua apparet, pro certo habitum esse a Patribus, publicae auctoritati ut tali hanc potestatem in sua materia competere.

213 III. Nihilominus in singulis legibus probe videndum est, 1. utrum lex ipso facto actum irritet, an irritandum (sc. sententiâ judicis) esse statuat; 2. utrum ipso facto fiat actus irritus simpliciter et in conscientia, an civiliter tantum, ita scilicet ut judicialis actio quidem omnis negetur neque lex civilis tali actui sive contractui ullatenus assistat, naturalis tamen actus subsistere pergat.

Videlicet si aut legis verba, aut etiam extra obvium verborum sensum consuetudo legum interpres id patiuntur, ille sensus intelligi debet, qui libertatem magis intactam relinquit: modo finis legis sic *possit* obtineri; neque verba „actus talis et talis *nullus* sit“ continuo intelligi debent de nullitate omnimoda etiam in conscientia.

Post judicis sententiam huic etiam in conscientia standum est, modo ne sit injusta.

214 IV. Ignorantia legis irritantis ex se non impedit, quominus actus nullus sit. — Quodsi lex in poenam delicti irritat, ea ignorantia, quae a culpa excusat, excusat etiam a lege: num solius poenae ignorantia, sume ex paragrapho praecedenti.

Etiam metus gravis damni a lege, *qua irritans* est, communiter non excusat: nisi forte lex irritans sit in favorem tantum privatum, qui in speciali casu in gravius incommodum verteretur. Cf. Rebell., qui *de just.* p. II. l. 2 q. 11 n. 20 affert hujus sent. fautores: Paludan., Angel., Sotum, Ostiens. etc. Cf. etiam reg. juris in 6 reg. 61. — Alias ob solum damnum commune ex legis observatione impendens irritatio legis in particulari casu censetur suspendi.

---

quam valide fiere possunt neque unquam potuerunt; ejusdem *generis* quidem exsistunt actus, qui sint validi, *invalidi* autem sunt actus *hujus infimae speciei*. Quod ex ipso conceptu legis naturalis necessario sequitur, utpote quae cum homine oriatur et de solis necessariis aliquid statuat: pugnat enim secum, aliquem actum *unquam valide* exerceri posse, et eundem *necessario* esse *invalidum*. Sed actus illi, qui lege positiva irritantur, sane ante illam legem validi erant et valide exercebantur: lex enim positiva, saltem humana, *supervenit* post homines humanamque societatem constitutam. — Imo generatim notari debet quoad leges positivas, eas per se in actus *praeteritos* vim suam non exercere, neque quoad poenam neque quoad actuum irritationem: id quod expresse effertur, ita ut nunquam contrarium statui possit, in jure Americano (Americ. Sept.) „No . . . ex post facto law shall be passed“ (art. I. sect. IX. 3), et: „No state shall . . . pass any . . . ex post facto law, or law impairing the obligation of contracts“ (ib. sect. X. 1).

V. Num lex irritans sit simul prohibens, tum ex ipsis legis verbis tum ex subjecta materia colligi debet. Nisi enim prohibitio clare addatur, ii saltem actus, qui naturaliter validi manent et civiliter tantum redduntur invalidi, per se nondum sunt prohibiti; possunt tamen ansam peccati dare seu fraudulentae actionis erga alterum.

§ 7.

De privilegio.

Cf. S. Alph. *de privil.* cap. 1; Theol. Wirceb. *de leg.* cap. 5 art. 3; Mazzotta *theol. mor.* tract. 1 disp. 5; Salmantic. tr. 18.

Privilegium dicitur lex quaedam privata, beneficium particulare 215
continens. Effectum cujuslibet legis proprium, obligationem dico conscientiae, privilegium indirecte tantum producit, prohibens, quominus ille, cui privilegium datum est, ab aliis perturbetur.

Divisio et explicatio. 1. Privilegium distinguitur *praeter legem* et *contra legem:* prout a lege subditum eximit, aut talem exemptionem non continet, sive quia res, sive quia persona privilegiata non cadit sub legem: v. g. privilegium oratorii in aedibus privatis, quo Missa possit celebrari, est privilegium contra legem; privilegium, quod dicitur *altaris,* est praeter legem.

2. Privilegium *mere favorabile* et *odiosum.* Scil. odiosum vocatur, quod dum uni favet, alteri onus, incommodum imponit, aut juri communi, statutis vel consuetudinibus particularibus contrarium est: quare privilegium *contra legem* odiosum esse censetur. Si nihil horum obtinet, favorabile dicitur.

3. *Reale* et *personale,* prout immediate rei, et hac mediante, hominibus conceditur; aut immediate particulari personae confertur, v. g. propter ejus merita, personalem dignitatem, excellentiam.

Reale autem putatur non solum, quod rei materiali inhaeret, vel templo, loco, sed etiam quod muneri seu dignitati, coetui, communitati, religioso ordini datur.

Aliqui distinguunt etiam *locale,* at hoc vere reale est; alii addunt *mixtum,* sed vix indigemus hac distinctione, quum privilegium in hominem semper aliquo modo redundare debeat.

4. Privilegium *gratiosum, remuneratorium, onerosum* (quod etiam dicitur *per modum pacti*): prout datur aut ex mera gratia et liberalitate, aut ex gratitudine ad remuneranda officia praestita, aut per modum alicujus justitiae vel fidelitatis obligationis.

5. Privilegium *ex motu proprio,* et *ad instantiam partis* concessum: quorum sensus per se intelligitur. Id autem discriminis adest, quod privilegium priori modo concessum non fit invalidum ex defectu eorum, quae ex jure in concessione expressa esse debent, insuper praesumptionem subreptionis excludit.

6. Privilegium *primo* et *per se* concessum, et *ad instar* (alterius) datum; dein ‚ad instar' datum est aut *aeque principaliter,* aut indirecte

vel, *accessorie*'. Nimirum privilegium ‚ad instar' explicandum est secundum privilegium alteri jam concessum; verum si ‚aeque principaliter' datur, non jam subit mutationes, quas fortasse privilegium primitus datum subiturum est, ita ut per se neque crescat cum illo, neque decrescat, vel pereat; si ‚accessorie' vel ‚indirecte tantum' concessum est, ita pendet a privilegio primitus et per se dato, ut cum eo augeatur, diminuatur, pereat.

216 Interpretatio privilegiorum.

1. Privilegium mere favorabile est late interpretandum. Verum fac attendas, privilegium contra legem seu jus commune per se censeri odiosum.

2. Privilegium odiosum personale est strictae omnino interpretationis, nisi tamen datur ‚ex motu proprio'.

3. Privilegium reale, aut corpori juris insertum, aut motu proprio datum latae interpretationis est, in quantum deroget juri communi, sed non in quantum alterius juri praejudicet.

4. Privilegium causae piae, locis piis, ordini religioso concessum semper latae omnino interpretationis est, etsi deroget legi communi etc., vel contra alias personas praejudicium inferat.

Exempla strictae interpretationis habes: si illegitimo conceditur privilegium „ad ordines suscipiendos", et intelligitur de ordinibus *minoribus tantum;* si privilegium ad accipiendum „ecclesiasticum beneficium" intelligitur beneficium *simplex tantum;* si per privilegium aliquis eximitur ab „oneribus suae civitatis" intelligendo onera *extraordinaria,* non ordinaria. — Verum nunc est mos, ut *talis* restrictio ultra communem verborum sensum, si intenditur, exprimatur.

Exempla latae interpretationis sunt: si quod conceditur regularibus, intelligitur etiam novitiis, et monialibus datum; si facultas „per vicarium specialiter deputatum exercenda" sic intelligitur, ut non requiratur deputatio in singulis casibus, sed tantum illius facultatum generis specialis expressio etc.

217 Cessatio privilegiorum.

1. Privilegium cessare potest per abusum, per renuntiationem (acceptam), per praescriptionem contra illud factam, per revocationem.

Sola ultima hîc breviter explicatur: alii modi rarius obtinent atque facilius intelliguntur.

Privilegia in corpore juris inserta pro *legibus* habentur. Quare, *condita contraria lege,* sine alia addita revocatione *haec* privilegia censentur abrogata, eaque sola, non alia privilegia, novae legi cedere debent. — Similiter si in qua constitutione additur clausula, „non obstantibus *legibus* contrariis", illa privilegia in corpore juris inserta, quae novae constitutioni cuilibet obstent, revocantur. — E contrario, si sine ejusmodi clausula „non obstantibus legibus contrariis" *privilegia* quaedam revocantur, in hac revocatione privilegia in corpore juris contenta non habentur pro revocatis, eo quod instar *legum* sunt.

2. Communis clausula revocatoria ‚non obstantibus privilegiis' sufficit ad revocanda illa privilegia, quae non habent *specialem* firmitatem.

3. Specialem firmitatem vero habent:

1) privilegia religiosorum, et aliquatenus quaelibet remunerativa privilegia;

2) privilegia, quae alias hanc clausulam continent, ut pro revocatis non habeantur, nisi eorum specialis mentio fiat;
3) privilegia a Concilio generali concessa;
4) privilegia onerosa.

Quare ut haec revocata habeantur, requiritur, ut in revocatione privilegiorum dicatur: „non obstantibus privilegiis ‚quibuslibet'", aut: ‚etiam speciali vel specialissima mentione dignis', aut: ‚ex plenitudine potestatis, motu proprio, ex certa scientia', paucis, ut addatur aliquid, quo legislator (S. Pontifex) mentem suam clare exprimat.

Imo privilegia onerosa, quae per modum pacti data sunt, in revocatione nomine *privilegiorum* non comprehenduntur, sed nomine *conventionis:* de quibus confer Suarez l. 8 *de leg.* c. 37. Pauca addam postea, quando de contractibus sermo erit.

Usus privilegiorum.

1. Privilegio communiter aliquis non tenetur uti; per accidens 218
tamen caritas aliave virtus ad id obligare potest.

2. Privilegii usus nihilominus a Superiore, etiam non supremo, imperari potest: imo plura sunt privilegia ordinibus concessa, quae, si acceptata sunt ab ordine vel communitate, pro singulis sunt norma obligans.

3. Privilegii *localis* usus etiam conceditur peregrinis in loco illo exsistentibus.

Tractatus III.

De discordia et concordia cum regula actuum humanorum seu de peccati reatu et bonorum operum merito.

Sectio I.

De peccato.

Lex, ut supra dictum est, objectivam constituit normam actionum 219
humanarum, quam qui sequitur, moraliter bene, qui negligit, moraliter male agit; eademque vinculum inducit morale, i. e. necessitatem ad utrumlibet, ut scilicet aut impleatur, quod lex requirit, aut reatus culpae cum iis, quae culpam sequuntur, incurratur. Vis igitur legis consideratione reatus culpae seu peccati illustratur. Quid vero sit reatus culpae, seu quae natura peccati, eo magis considerari oportet, quia a theologo et confessario, qui in aestimandis et dijudicandis peccatis plurimum versari debet, cognitio legis praecipue desideratur, quo melius ad dignoscenda peccata juvetur.

Quapropter antequam singulas leges et praecepta, quibus vita moralis dirigitur, attentius tractemus, de *peccatis in genere* agamus oportet.

Caput I.

De notione et malitia peccati.

§ 1.

Explicatur peccatum ejusque malitia generatim.

Peccatum ex prima sua notione est legis, quatenus moralis est, voluntaria laesio. Haec est obvia et quodammodo materialis definitio. Si vero peccati naturam seu essentiam definitione clarius indicare volumus, peccatum recte dicitur *creatae voluntatis contra divinam voluntatem obligantem oppositio seu divinae voluntatis obligantis neglectus.*

220 Distinctio seu divisio fit inter:

1. Peccatum *actuale* et *habituale.* Definitio antea data solum actuale peccatum consideravit; habituale igitur est peccatum actuale moraliter perseverans — ita Suarez *de peccatis* disp. 8 n. 11, 14 et 15; Lugo *de poenit.* disp. 7 n. 48, aliique. Perseverat autem moraliter tamdiu, quamdiu aut condonatione aut perfecta satisfactione, si possibilis est, deletum non fuerit.

2. *Personale* et *originale:* posterius peccatum mysterium revelatae religionis supponit, quo docemur, peccatum Adami ut capitis totius humani generis in ejus posteros transiisse; personale vero est, quod aliquis individua sua actione committit vel contrahit.

3. *Mortale* et *veniale,* prout aut pacem et amicitiam divinam atque cum ea sanctificantem gratiam et jus aeternae beatitudinis destruit — proin spiritualem mortem animae infert; aut omnia haec dona et jura substantialiter intacta relinquit atque ex natura sua veniâ dignum est.

4. *Formale* et *materiale,* prout ab agente vere et voluntarie obligatio laesa est, aut objectum quidem vel actio in se objective sive secundum suam materiam spectata contra legem est, sed homo agens nesciens et nolens legem violavit.

Praeter has distinctiones, quae essentiale discrimen statuunt, aliae adsunt distinctiones, quae accidentales sunt, diversum gradum malitiae aut diversam materiam, in qua peccatur, pro fundamento distinctionis assumendo:

221 5. Peccata *malitiae, infirmitatis, ignorantiae: malitiae,* quae ex mera voluntatis electione sine ulla ignorantiae illusione atque sensuum affectione; *infirmitatis,* quae ex impulsu passionis et tentationum sollicitatione; *ignorantiae,* quae ex *culpabili* ignorantia ortum ducunt: at omnia ea peccata ex hac ratione non censentur characterem mortalis peccati exuisse.

6. Peccata *deliberata* et *subreptitia* (semideliberata), prout cum plena advertentia plenoque consensu voluntatis fiunt, aut propter adver-

tentiae plenae defectum vel voluntatis negligentiam potius quam ex consensu committuntur, atque actus plene humani esse desinunt. — Quare peccata semideliberata, in re etiam gravi, mortalia non sunt.

Distinguuntur aliquando a peccatis semideliberatis ulteriore divisione peccata indeliberata. Quod nomen si quid designat, quod peccati formalis rationem aliquo modo retineat, sic solummodo intelligi potest, ut ipsa actio, quae peccatum denominetur, in se cum nulla advertentia facta sit (ut distractio in oratione), sed ex praecedenti aliqua negligentia prodierit. Quod si obtinet, tota peccaminositas in *praecedenti* negligentia sita est, neque subsequens effectus in se formaliter peccatum est, sed in causa et denominative.

7. Peccata, quae homo committit *contra Deum,* contra *se ipsum,* contra *proximum,* designat objectum seu personas, quae *proxime* laeduntur; alioquin enim, ut dictum est, contra Deum offendit peccatum quodcunque.

8. Peccata *spiritualia* et *carnalia,* prout bona illa, quae proxime violantur, seu quibus peccata proxime opponuntur, mere spiritualia sunt, aut sensibilia seu corporalia.

9. Peccata *cordis, oris, operis,* prout sola mente concluduntur, aut verbis prolatis committuntur, aut externa actione perpetrantur.

10. Peccata *commissionis* et *omissionis,* prout fiunt prohibitae actionis exercitatione aut praescriptae actionis neglectu.

De lege agentes diximus, non esse legem ullam perfectam, nisi ultimo 222
recurratur ad divinam legem, ut omnium aliarum fontem ac fundamentum. Neque igitur datur peccatum veri et proprii nominis nisi ratione divinae legis seu voluntatis obligantis laesae; aliis verbis: transgressio legis humanae propterea tantum verum est peccatum, quia Deus praecipit, ut legitimis Superioribus obedientia praestetur — transgressio vero naturalis legis propterea, quia Deus, naturae auctor, naturalem rectitudinem servari et vult et velle debet.

Neque tamen haec ita intelligenda sunt, quasi *oppositio contra divinam voluntatem* totam malitiam eamque radicalem semper explicet. Antequam enim divinam voluntatem praecipientem vel prohibentem cogitamus, jam quaedam malitia et contra rectitudinem oppositio in iis concipitur, quae sunt contra legem naturalem, imo haec ipsa oppositio est ratio, cur necessario cogitemus, Deum voluntate sua sanctissima eadem etiam prohibere. Attamen nisi accedat haec ipsa divina voluntas prohibens vel praecipiens, perfectum vinculum, quod nos constringat, non aderit, neque malitia plena seu mortalis in ordinis transgressione concipi poterit. V. Lugo *de incarnat.* disp. 5 n. 75 cum Lessio *de perf. div.* l. 13 c. 26: „Ante prohibitionem divinam consideratur in illis (peccatis) quaedam malitia objectiva et materialis, quatenus isti actus sunt dissoni naturae rationali, ita ut non possint recte appeti ab homine rationis compote; consideratur etiam in illis aliqua malitia formalis, non tamen mortifera, donec accedat contemptus legis et auctoritatis divinae."

Sed operae pretium est, diversas illas malitias penitius considerare, 223
quae in peccato sive antecedenter ante divinam voluntatem aliquatenus, sive consequenter ad divinam voluntatem praecipientem aut omnino aut ut complementum reperiuntur.

Ante omnia hîc notandum est, malitiam non esse proprie aliquod Esse seu aliquam entitatem, ut philosophi loquuntur. Videlicet quamquam in aliquo actu adeoque *in* aliquo Esse reali et physico malitia inest, imo aliquando *in tali* actu necessario et inevitabiliter inest: tamen non est ille actus malus *propter suum Esse reale* et physicum, sed propter Esse rationis et relationis, quod continet, scil. propter relationem disconvenientiae seu oppositionis cum rectitudinis ordine; imo ne hoc quidem Esse relationis tam positivum est, quam negativum: cf. Suarez *de bonitate et malitia act. hum.* d. 7 s. 5 n. 13, Vasquez *in I. II.* d. 95, aliique. Quando nimirum homo peccat, tendit in objectum quidem sub ratione boni — sub ratione enim mali in rem ullam tendi a quopiam nequit —: verum simul satis videt, illud bonum inferioris esse ordinis, imo conjunctum cum malo ordinis superioris; et quamquam id videt et eo ipso percipit, se illud malum connexum multo magis aversari debere quam prosequi istud bonum, atque tendentiam in hoc bonum inferius et tantum apparens a se esse cohibendam neque libere sustineri ullatenus posse, nihilominus *quod debet facere non facit,* i. e. volens nisum a se conceptum non cohibet, neque malum illud connexum satis aversatur, atque ideo male agit seu peccat[1]. Hinc disharmoniam seu ordinis recti perturbationem, quae in peccato est, non per aliquod positivum, sed per aliquod negativum et *per defectum* intelligimus. Quare peccatum recte non τῷ esse, sed nihilo adnumeratur, vel potius infra nihilum ponendum est.

224 Multiplex vero est illa perturbatio et rectae hominis relationis laesio, quam peccatum quodlibet secum fert, maxime mortale. Id enim hîc statim monendus est lector, ea, quae nunc dicturi sumus, per se *mortali* peccato competere, veniali peccato quaedam nullatenus, quaedam sensu diminuto inhaerere, ut fusius infra dicemus.

Prima igitur deordinatio est *contra ipsam rationalem naturam,* qua peccator propriam dignitatem laedit, atque foedare audet.

Secunda: sequitur, ut, quoniam rationalis natura ad totum genus humanum spectat, etiam *bonum universale et commune humani generis* laedatur. — Quae duae deordinationes, quamquam in se malum quoddam sunt, et ut eviteutur ipsa ratio postulat: vinculum tamen, quo homo ex hac sola causa ligatur, valde imperfectum est, ac proin non nisi imperfecto modo laesio seu peccatum exinde oriri potest.

Tertia, eaque gravissima, *deordinatio contra Deum* committitur, i. e. divinae voluntatis obligantis contemptus est, qui ipsius est legislatoris contemptus.

Nam eo ipso, quod homo concipit, hoc et illud sibi esse illicitum, etiam id sibi prohibitum esse considerat a supremo legislatore, cujus voluntati obliganti se sentit subjectum, sed quam transgrediens contemnit.

225 Porro contemptus ille tot diversos respectus seu malitiae rationes habet, quot sunt tituli, quibus homo Deo ejusque sanctissimae voluntati subordinetur. Tot enim rationibus contra rectum ordinem atque

---

[1] Quod in ipso actu, qui maxime intrinsecus seu essentialiter malus est, in odio contra Deum, obtinere, egregie demonstrat *V. Frins* in *foliis period. Oenipont.* a. 1887 sub inscriptione *Philosophica de moralitate, zur Philosophie der Sittlichkeit.*

ipsum Deum delinquit, qui divinae voluntati resistit. Tituli autem illi brevi compendio enuntiantur, si dicimus Deum supremum Dominum omnium atque gubernatorem universi, principium et finem omnium rerum. Singula sunt perpendenda[1].

1. Primo igitur consideranti occurrit titulus universalis gubernatoris, quo Deus per supremam suam jurisdictionem et gubernationem homini praecipit: — hunc titulum peccator *obedientiae laesione* negligit.

2. Supremam illam jurisdictionem Deus tenet summo et absoluto modo, quoniam absolutus est omnium rerum Dominus atque in ipsum etiam hominem plenissimum dominium exercet, quo se abdicare tamquam fons omnis Esse prorsus non potest. Unde fit, ut omnia, quibus homo utitur, atque ipse homo totus minus sui ipsius sit, quam Dei. Hoc dominium peccator abusu rerum, quae Dei sunt, laedit, atque ita quandam *injustitiam* contra Deum committit.

3. Qua summus Dominus et supremus gubernator Deus excedit infinite omnem magnitudinem et perfectionem, quam cogitare possumus; ac propter summam illam excellentiam et majestatem supremus honor atque adorationis cultus ei debetur, qui per virtutem religionis ei praestatur. Peccator vero contra hunc honorem offendit, Deum dehonorat atque contemnit, ideoque implicite quandam *irreligiositatem* committit. Quae dehonoratio augetur propter Dei omnipraesentiam: quo fit, ut peccator ei quodammodo in faciem resistat atque *contumeliam* irroget.

4. Ut principium omnium rerum Deus nobis insuper continuo ante oculos ponit profusissimam suam liberalitatem atque beneficentiam, qua tot donis et bonis, quibus utimur, nos instruxit: imo longe major illa beneficentia per ea manifestatur, quae fides nos docet de redemptione, sanctificatione, glorificatione. Hanc igitur summam beneficentiam spernens atque despiciens peccator foeda *ingratitudine* peccat.

5. Relatio Dei ut *finis* ultimi in aliis quidem attributis jam continetur, at ex oppositione peccati ad Deum ut finem ultimum formaliter nova quaedam malitia apparet, eaque tanto gravior, quod summa benignitate Deus in intuitiva et beata sui visione supernaturalis finis noster ultimus voluit esse. Omnis igitur nostra actio ad id tendere debet, ut sit praeparatio et accessus ad Deum in beata fruitione possidendum. Verum peccator in alia re seu creatura quiescit, suam beatitudinem in ea

[1] De his et subsequentibus malitiis, quas in peccato inesse dicturus sum, ne ultra veritatem exaggerentur, id observari debet, inesse quidem has malitias, at *per se* potius indirecte vel in causa tantum, atque ab homine peccante, quum valde in confuso tantum has malitias advertat atque mente concipiat, eas, non ut in se sunt, sed secundum hanc confusam cognitionem contrahi. — Toto igitur coelo distant hae malitiae, prout in *quolibet* mortali peccato inveniuntur, ab ea malitia, quae habeatur in directo et formali contemptu Dei, odio Dei etc.: sine comparatione enim pejus est directe et formaliter eam malitiam velle, quae alias latens tantum adest atque in quodam germine admittitur. — In confuso scil. rem percipio, si non clare et distincte, ut notis suis distinguitur ab aliis, sed notis magis genericis, vel si *cum* seu *in* alio eam cognosco: attamen *confusa ea cognitio* gravem malitiam non tollit, si *plena* hujus est *attentio*.

quaerit; quo hoc committit, ut et ipse Deum tamquam beatum suum finem implicite et interpretative spernat, et demeritorie a Deo ut *suo* fine excidat: — delinquit *contra concupiscentiae amorem* erga Deum, de quo n. 314.

6. Sed etiam contra finem ultimum absolute sumptum peccator delinquit, quem amore benevolentiae erga Deum prosequi tenemur. Hac caritate in Deum, quae propter supernaturalem unionem cum ipso vera amicitia est, omnia quae Dei sunt, nostra facimus, ac vicissim nosmetipsos totos in Deum transfundimus. Peccator autem hanc amicitiam solvit, quae imprimis eam affectuum unionem postulat, ut cum divina voluntate ejusque mandatis nos conformemus. Loco amicae mentis, ad quam provocari debet tot rationibus, quot in Deo perfectiones summe amabiles concipere licet, erga Deum inimicum animum gerit, ea amplectens, quae Deus summo odio prosequitur — delinquit igitur *contra amorem caritatis inimicitiâ* et quadam interpretativa ratione *odio* contra Deum.

7. Deus quidem semper *suum* finem, gloriam externam, consequitur, at non eo modo, quo antecedenter vult, sed quo consequenter ad peccata commissa. Consequenter enim ad peccata vult peccatorum poenas et condemnationem, quam minatur peccanti severissimam. Nihilominus peccator sciens, hanc in Deo inesse atque ab eo exerceri justitiam distributivam et vindicativam, divinam iram parvi pendit et despectui habet — contra illa Dei attributa *audacia et temeritate* delinquit.

226 Ad rationes hucusque expensas, quae ex ipsa divinitate petuntur, transire possumus ad eas, quas mysterium incarnationis et redemptionis ex parte Dei incarnati nobis suppeditat. Hac igitur ratione

8. peccata re ipsa causa sunt, cur Christus Dominus turpissimam et crudelissimam mortem subire debuerit. Qui igitur, quum haec sciat, nihilominus peccat, volens se causam facit passionis et mortis Dei incarnati, atque hoc sensu *Deicidii* reus est.

9. Christi Domini redemptione novum foedus inter Deum et homines initum est; quare sicut Judaei propter laesam legem foederis violati incusabantur, ita hominem christianum peccantem *foedifragum* et *fidei laesae* reum recte dicimus: attamen haec circumstantia, quum veri voti Deo facti rationem secum non ferat, sed firmioris tantum propositi exsequendarum earum obligationum, quae aliunde jam adsunt, malitiam specie distinctam inducere non videtur, nisi attendas ad consequentem (10), videlicet:

10. Hoc foedus consecratione quadam confirmatum est, qua Christus fideles suos sibi intime univit, atque spiritualibus donis, sacramentali charactere, ipsoque Spiritu Sancto consignavit: quare homo christianus peccans seipsum et animam suam Deo consecratam laedens actionem certo quodam sensu *sacrilegam* committit.

227 Quod vero in se ipsum atque ad suam perniciem peccator committit, novos porro respectus aperit, qui peccati malitiam demonstrent. Igitur ratione effectuum, quos peccatum inducit, peccator committit:

11. Propriae animae foedam exspoliationem, imo *spirituale quoddam suicidium:* quum demeritorie exstinguat plerosque supernaturales habitus et dona, praecipue vero caritatem et gratiam sanctificantem, in qua supernaturalis vita consistit, qua deficiente, anima coram Deo mortua est.

12. Accedit, quod homo in statu peccati exsistens *servus diaboli constituitur,* atque abundantiore modo ejus infestationibus se obnoxium reddit.

Nota: Ad 1. cf. Jac. 2, 10, qui hanc oppositionem ad legislatorem 228
effert his verbis: „Quicunque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus". V. etiam Jer. 2, 20.

Ad 2. Hunc abusum creaturarum et injustitiam quandam contra Deum, eo graviorem esse intelliges, si perpendis, Deum quasi cogi, ut in ipsis peccaminosis actibus concursum physicum praestet. Quanto igitur jure Deus Is. 43, 24 conqueritur: „Servire me fecisti in peccatis tuis".

Ad 3. cf. Rom. 2, 23: „Per praevaricationem legis Deum inhonoras": imo additur alia causa, cur peccatum sit contra Dei honorem „nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est" v. Is. 52, 5; Ezech. 36, 20.

Ad 4. cf. 2 Reg. 12, 7 sqq., quo loco Deus Davidi peccati malitiam exprobrat propter ingratitudinem.

Ad 5. cf. Phil. 3, 19, ubi S. Paulus emphatice significat, peccatorem creaturam, cui inhaereat, sibi quasi Deum et idolum constituere: cui similes sunt innumeri textus V. T.

Ad 6. conferri potest Joan. 3, 20: „Omnis enim, qui male agit, odit lucem" et ib. 15, 23 et 8, 12; insuper cf. Jer. 2, 32 et c. 3, ubi Deus quasi amicas querelas effundit contra populum suum ob neglectam et spretam suam amicitiam.

Ad 7. cf. Is. 33, 14 et Sap. 5, 2—15.

Ad 8. applicari potest aliquo sensu, quod S. Paulus ad Hebr. 6, 6 de apostasia a fide dicit: „Rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes."

Ad 9. cf. inter alios textus prophetarum Ezech. 2, 3 sqq.; Jer. 31, 32 cum Hebr. 10, 29.

Ad 10. cf. 1 Cor. 3, 17: „Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos"; v. ib. 6, 19 et 2 Cor. 6, 16.

Ad 11. v. Tob. 12, 10: „Qui autem faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animae suae", et 1 Joan. 3, 14: „. . . qui non diligit, manet in morte".

Ad 12. v. 1 Joan. 3, 8: „Qui facit malum, ex diabolo est", et Rom. 6, 16; 2 Petr. 2, 19.

§ 2.

De distinctione inter peccatum mortale et veniale.

Peccatum veniale vi vocis illud peccatum designat, quod per se a 229
vitae aeternae consecutione non excludit, ideoque veniam meretur; mortale vero illud, quod, nisi deletum fuerit, per se ab aeterna vita excludit.

I. Esse ejusmodi diversa peccata, S. Scriptura cum Traditione manifeste demonstrat, et ratio ipsa probat.

1) E. gr. S. Paulus 1 Cor. 6, 10 enumerat longam seriem eorum, qui ut molles, fures, ebriosi, maledici, rapaces *regnum Dei non possidebunt.* Jac. 3, 2 vero commemorantur *offensiones,* quae justitiam non excludunt.

2) Tota doctrina catholica de gehenna et de purgatorio insistit in distinctione peccatorum mortalium et venialium; alia testimonia ex traditione afferre hîc non vacat.

3) Trid. sess. 14 c. 5 hanc distinctionem aperte tradit.

4) Ratio vero ipsa probat, a) ea peccata, quae *ex imperfecta deliberatione* procedant, a divina gratia et regno coelorum excludere *non posse;* nam sanctitati et justitiae divinae non convenit, eum a se perfecte separare, qui ipse se non separavit a Deo, siquidem actus imperfecte humanus talem separationem plenam continere nequit. b) Ratio etiam probat, res ipsas, in quibus delinquitur, non ex sola imperfecta deliberatione, sed ex se seu ex objecto suo posse esse tam *exiguas,* ut ex se vinculum pacis et amicitiae inter Deum et hominem non praecidant, sicut etiam inter humanos amicos quaedam leves laesiones exsistere possunt, quae solvendae amicitiae causae esse nequeunt. — Et quamquam, ut docet Suarez *de peccatis* disp. 2 n. 9, Deus absoluto suo dominio si uti vellet, quamlibet rem levem, maxime distributive sumptam, sub gravi praecipere potest, propterea distinctio inter objectum graviter et venialiter malum non tollitur; nam si Deus ita praeciperet, res sic praecepta non *ex se,* sed ex *praecepto positivo* libere addito graviter mala evaderet; alia vero objecta, ex se gravia, necessario a Deo ut gravia praecipi vel prohiberi debent, adeoque propter voluntatem Dei necessariam mortalia peccata efficiunt. Aliis verbis, ut exemplum proponam, si Deus sub gravi prohiberet mihi mendacium jocosum: mendacium, quod committerem, non tam esset mortalis mendacii, quam *mortalis inobedientiae* peccatum.

230 II. Intrinsecum autem et essentiale discrimen inter peccatum mortale et veniale in eo consistit, quod peccatum mortale sit contemptus pacis et amicitiae divinae, ac proin simul contemptus divinae inimicitiae, veniale solummodo neglectus quidam divinae displicentiae levioris; vel quod mortale peccatum ea sit deordinatio circa finem ultimum, ut evadat plena ab eo aversio, veniale vero deordinatio quaedam circa media ad finem ultimum, quae ipsum finem nullatenus subvertat.

Videlicet eo ipso, quod praeceptum aliquod grave est, vel ut grave concipitur, homo aliquo modo concipit, divinam auctoritatem tota vi ac toto pondere exigere hujus praecepti observationem, ideoque ejus violationem tamquam hujus divinae auctoritatis plenum neglectum et despectum non considerare non potest. Tota vero auctoritatis vi aliquid praecipere nihil aliud dicit, nisi plenam iram, pacis concordiaeque plenam dissolutionem ei minari, qui praecepto inobediens fuerit. Cum hac autem consideratione diversae illae malitiae supra expositae saltem virtualiter et in confuso menti occurrunt.

Veniale autem peccatum non est tanta malitia, qua Deus moveatur ad concipiendam iram et plenam displicentiam ipsius personae peccantis, quae aliis verbis statum inimicitiae inducat, sed solum ad concipiendam displicentiam illius actûs, ipso homine agente in amicitia retento.

Ex quibus id efficitur, ut peccatum veniale a mortali toto coelo distet, nec solum *specie,* sed *toto genere* sit diversum.

Haec de peccato *in se* considerato. Quod jam transferamus ad 231
peccatum *subjective* spectatum, seu ut contrahitur ab homine peccante.

I. Ut peccatum aliquod utcunque committatur, requiritur aliqua actualis mentis advertentia atque aliquis mentis consensus.

II. Ut vero peccatum aliquod mortale fiat, requiritur per se 1. objectum seu materia gravis[1], 2. attentio perfecta ad rei gravitatem, 3. plenus voluntatis consensus.

III. Ad peccatum veniale requiritur, ut aut materia levis sit, aut perfecta absit deliberatio; sufficit autem, ut aliqualis, quantumvis imperfecta, adfuerit deliberatio.

IV. Per accidens vero id, quod alias est peccatum mortale, evadere potest peccatum veniale, non solum 1. ex parvitate materiae, 2. ex imperfecta advertentia, 3. ex imperfecto consensu, sed etiam 4. ex conscientia erronea.

V. E contrario peccatum alias veniale fieri potest mortale 1. ex conscientia erronea, 2. ratione pravi finis seu intentionis, 3. ratione periculi seu occasionis proxime in mortale peccatum labendi, 4. ratione scandali, 5. ratione pravi affectûs, quo aliquis rei ex se levi adeo inhaereat, ut pro illa Deum graviter offendere paratus sit, 6. ratione inobedientiae formalis seu legislatoriae auctoritatis contemptae.

Explicatio uberior. Ad I. observa: Mentis advertentia eo sensu eaque 232
extensione necessaria est, ut nulla malitia contrahatur formaliter seu subjective, quae plene ignorata vel non animadversa fuerit. At si substantialis malitia actûs non ignoratur, et accidentalis illa, quae ex quibus circumstantiis accedere possit, *habitualiter* scitur, vix unquam in actu peccati ea advertentia ad circumstantias aberit, quae ad malitiam etiam illam accidentalem contrahendam sufficit. V. g. si quis in ordine sacro constitutus contra castitatem peccaret, rideretur jure merito, ut jam dixi, si defectum advertentiae ad statum suum pro causa allegaret, cur sacrilegii reum se non esse putaret. Et ita fortasse aliquorum opinio sustineri vel potius benigne explicari potest, qui ad contrahendam culpam sufficere putant, ut homo *debuerit et potuerit* advertere, quamquam non adverterit. Id enim si de substantiali malitia dicitur, nullatenus potest admitti; de accidentali, sensu explicato. Nam si debuit advertere, videndum tandem est, num forte re ipsa ad obligationem majoris considerationis adverterit. Quod si fecit, neque tamen majorem considerationem re adhibuit, tunc temporis peccavit et subsequentis legis violatae reum se constituit, utpote in causa, i. e. in culpabili negligentia voluntaria. De cetero *prima* mentis advertentia non est in hominis libertate posita: quapropter si *nulla* advertentia antecessit, quia non potuit, neque debuit advertere.

Ad II. 1. Difficultas inest in determinando objecto, quandonam objectum seu *materia gravis* dici debeat; 2. in dijudicanda advertentia duo consideranda sunt: 1) quomodo *advertentia plena* ab imperfecta discerni possit, 2) *ad quid* homo *advertere debuerit*, ut gravem malitiam apprehendisse censeatur.

---

[1] Materia hîc dicitur omne id, in quod voluntas tendit, non solum objectum abstracte sumptum, sed etiam omnes circumstantiae, quae objectum moraliter mutare possunt, ut finis, scandalum, periculum conjunctum, tempus, locus etc.

233 1. Prima quaestio quoad objecti seu materiae gravitatem in legibus *positivis,* maxime humanis, solvenda est secundum ea, qua diximus n. 146 sqq. de legum interpretatione. In lege vero *naturali* aut *positivo-divina* ante omnia videndum est, num S. Scriptura, Ecclesiae definitiones, S. Patrum testimonia certum aliquid statuant, vel quae sit theologorum communis sententia: quibus certum veritatis criterium habemus. Alias autem pro generali regulâ haec servire possunt:

Ex *genere suo,* aut toto aut non toto, *gravia* peccata sunt:

1. quae directe Deo divinisve attributis opponuntur, ut infidelitas, desperatio, blasphemia etc.;
2. quae in gravem perniciem humani generis vel societatis vergunt, ut luxuria, rebellio;
3. quae proximum in diversis bonis notabiliter laedunt.

NB. Dicuntur peccata gravia ex genere suo *toto,* quando genus illud parvitatis materiae incapax est, et solus defectus plenae deliberationis vel consensûs veniale peccatum reddere potest; — ex genere suo, *sed non toto* ea dicuntur gravia, in quibus materia ita parva esse potest, ut mortale peccatum desinat, ut in furto etc.

234 *Ex genere suo venialia* peccata sunt, quae in appetitu rei in se quidem honestae vel indifferentis consistunt, attamen in appetitu *immoderato,* ut vana gloria, gula etc. (appetitus inordinatus propriae aestimationis, rerum ad vitam necessariarum . . .) — quae ut evadant mortalia, novam malitiam sibi per se extraneam induere debent. Cf. hac de re Reuter p. 1 n. 375—377, Lacr. l. 5 n. 198—205.

Sub qua enuntiatione *pleraque,* non tamen *omnia* comprehenduntur, quae sunt venialia ex genere suo.

Ceterum haec pro generali tantum regula statuuntur: quum in singulis praeceptis officium nostrum sit inquirere, quandonam gravis, quando levis eorum laesio committatur.

235 In secunda quaestione 1. videamus, *ad quid* attentio hominis ferri debuerit, ut mortale peccatum commisisse censeatur (cf. etiam, quae de conscientia dubia dixi). Ad quod respondendum est:

Resp. 1. Aliquo modo concipi debuit actus commissus tum ut *Dei legislatoris* laesio, tum ut *gravis* ejus laesio.

Resp. 2. Neutrum vero, ut conceptu formali et reflexo menti objectum fuerit, requiritur. Nam Dei legislatoris laesio eo ipso in confuso, *quantum satis est,* cognita habetur, quod homo se obligatum esse sentiat, atque rem aliquam *ut absolute sibi illicitam* apprehendat. Hac ratione ipsi etiam infideles et athei satis numen divinum ejusque legislationem apprehendunt atque stimulum conscientiae ut Dei exsistentis et obligantis nuntium et praeconem non possunt non advertere, eumque si spernunt, inexcusabiliter spernunt. Cf. quae dicta sunt supra *de lege* cap. V n. 186.

Ut gravis vero Dei laesio res concipitur, si eam *rationi* seu naturae rationali *graviter contradicere* judicatur.

Hinc si agitur de homine pleno usu rationis fruente, et si modo res ipsa in se ut graviter inhonesta ab eo concipitur, practice nunquam

admitti potest talis Dei ignorantia vel inadvertentia, quae a peccato *ut mortali* excuset. Hoc sensu habes thesin 2 ab Alex. VIII. 24. Aug. 1690 damnatam ut scandalosam etc. et *erroneam:* „Peccatum philosophicum seu *morale* est actus humanus disconveniens naturae rationali et rectae rationi; theologicum vero et *mortale* est transgressio libera divinae legis: philosophicum, quantumvis grave, in illo, qui Deum vel ignorat vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dei, *neque peccatum mortale* dissolvens amicitiam Dei, neque aeterna poena dignum."

Resp. 3. Attamen in homine christiano, qui pio et christiano more vivere consuevit, communiter, si advertentia ad gravem malitiam adest, etiam expressa cogitatio de *Dei inimicitia* incurrenda, de *poenae aeternae* reatu contrahendo vel *similibus* aderunt.

2. *Quoad modum* attendendi discrimen inter perfectam et im- 236
perfectam advertentiam vix aliter assignari potest, quam comparationibus quibusdam et conjecturis.

1) *Non requiritur* ad perfectam advertentiam iterata reflexio vel temporis diuturnitas, imo sufficit sola directa advertentia (non reflexa) ad objecti malitiam.

2) *Positive* declarari potest plena advertentia tamquam ea, qua homo plene sui compos, i. e. vigil neque distractione abreptus, ad negotium sat magni momenti attendere solet.

3) *Comparative* ad imperfectam advertentiam vel consensum non plenum. Signa scil. imperfectae advertentiae haec afferri possunt: 1) Si quis semidormiens, vel semiebrius fuit; 2) si *quasi* semidormiens rem levi et tenui cogitatione tantum apprehendit; 3) si vehementi passione vel distractione turbatus fuit; 4) si post factum rem melius considerans, statim judicat, se omnino non fuisse facturum, si antea ita rem apprehendisset.

Insuper ex parte consensûs non pleni haec signa addi possunt: 1) si quis *plene* advertens ad tentationem eam statim repulit, is antea non dedit plenum consensum; 2) item si quis plenius advertens statim angitur; 3) si quis facile procedere potuerit ad actum externum nec fecit, supponi potest, non fuisse plenum consensum *in desiderium actionis malae;* 4) si quis habitualiter paratus est potius mori, quam Deum graviter offendere, in dubio omnino in ejus favorem judicandum est: imo tale judicium est *moraliter certe* rectum; si enim ille vere plenum consensum dedisset, non dubitaret. E contrario autem qui *laxae* conscientiae est, in dubio potius dici debet consensisse, ut notatum est ‚*de conscientia*'. Cf. Lacroix l. 5 n. 226, Reuter *Neo-Confess.* n. 244 et 265 et *theol. mor.* p. 1 n. 373, Billuart *de pecc.* d. 8 a. 3 § 3.

3. Ex his confesssarius facile colliget, quae ad rectum judicium de pec- 237
cato poenitentis efformandum interrogare debeat, sc. utrum quum primum ad gravem malitiam attenderit, cogitationes expulerit et ad orationem confugerit necne; num melius rem considerans statim territus fuerit etc. . . . Quae et similia si dubie tantum affirmare vel negare potest poenitens, ex ejus habituali statu pro eo vel contra eum judicabis; attamen non facile

peccati gravis eum reum pronuntiabis, sed aliquando Deo judicium relinqui debet.

Juvat hîc afferre notam ex Reuter *Neoconf.* n. 267. 8: „Contingit non raro, ut homo, qui ante assuetus erat peccatis in materia venerea, aut cujus phantasia ex diuturnis tentationibus infecta est speciebus venereis, illico abripiatur in delectationem veneream putetque se consentire, mox autem se retrahat atque horreat timens ne consenserit. Verum ne judicet se consensisse. Licet enim appetitus sensitivus delectationem conceperit, et aliqua etiam connaturaliter voluntatis complacentia consecuta sit, haec non fuit libera. Habitus enim antiqui connaturaliter operantur primum motum, neque potest homo eum reprimere, priusquam adsit . . . Ex eadem ratione notant auctores, saepe fieri, ut homo, qui coepit serio converti, diu inhaereat cogitationi, nec tamen consentiat; quia habitus acquisiti operantur, neque potest homo aliis intentus animum tam cito advertere ad resistendum. Concors quoque est multorum sententia, quod ratio per importunas incidentias saepe etiam in delectationem perveniat, idque satis longa mora, antequam sui ipsius per maturam deliberationem plene compos fiat, et in talibus boni homines [i. e. timoratae conscientiae] peccatum mortale metuere non debent. Si hujusmodi homines postea [nam in actu tentationis id nequaquam faciendum est] se examinent, et primo videantur sibi non consensisse, aut tantum dubitent vel timeant de consensu, praesumant se non consensisse nec recedant ab hac resolutione."

Imo etiam relate ad actiones externas Laymann l. 1 tr. 3 c. 5 n. 13 ait: „Etiam in iis, quae *per se* mala sunt, id locum habere potest, ut animus in vehementi passione irae vel tristitiae adeo absorbeatur cogitatione commoditatis vel incommoditatis, ut vel nihil omnino vel valde tenuiter attendat ad operis malitiam sive inhonestatem; quo casu vel nullum, vel dumtaxat imperfectum ac veniale peccatum erit; quod arbitror *interdum* evenire iis, qui nimia tristitia absorpti sibi ipsis necem inferunt."

Less. *de just. et jure* l. 2 c. 29 dub. 2 n. 10 *perfectam advertentiam gravis peccati* adesse ait, „quando mens sui compos nec abrepta aliis cogitationibus reflectit se super suum actum, et considerat illum in materia notabili divinae legi esse contrarium, vel saltem de eo dubitat."

238 4. Ultima verba insinuant, ad peccatum mortale constituendum sufficere, ut homo dubitans de mortali venialive malitia illudque dubium non deponens agat. Quod verum est, modo sit verum et fundatum dubium, ut verbis P. Laymann utar, „intellectûs judicantis, non merae apprehensionis".

Si dubium illud ut non satis fundatum concipitur, confer, quae in mitiorem sententiam dicta sunt *de conscientia* n. 51.

Hinc potiori jure assumitur, ut l. c. dictum est, hominem non laxae conscientiae, quando solum ad malitiam generice conceptam attendit, nihil advertens ad gravem aut venialem malitiam, communiter venialiter tantum peccare, nisi de peccatis ita certe gravibus agatur, ut eorum malitia, quà gravis, mentem considerantis fugere nequeat.

239 5. Ad consensum plenum, qui ad mortale peccatum sufficiat, pertinet etiam deliberatio perfecta de eo dando vel denegando in re gravi. Qui enim id vere *in deliberationem ducit*, eo ipso dicit, *posse*

in tali re creata latere tantum bonum et commodum, quod divinae amicitiae praeferre paratus sit: quod manifeste idem est, ac Deum creato bono postponere, seu mortaliter delinquere (v. Reuter n. 372, 2). — Si vero deliberatio non fuit perfecta, sed tantum quaedam negligentia in cogitationibus et affectibus pugnantibus expellendis vel sedandis, peccatum veniale non exceditur.

Caput II.

De distinctione peccatorum quoad species et numerum.

Cf. imprimis Lugo *de poenit.* celebrem disp. 16; Lacroix l. 5 n. 113—182; Scavini t. 1 n. 707 sqq.; Müller t. I § 127.

Articulus I.

Generales regulae hujus distinctionis.

Notum est, ad confessionis integritatem spectare, ut peccata ac- 240
cusentur secundum speciem et numerum; atque ideo confessarii esse, in hoc onere poenitentem, si opus fuerit, instruere et juvare. Quare ipse ante omnia hanc distinctionem scire debet. At tota haec distinctio non physica exactitudine sumitur, maxime si numericam distinctionem consideramus, sed morali quadam aestimatione, ita ut saepe multos actus physice distinctos sub *uno* peccato concludere liceat.

§ 1.

Specificae distinctionis generales regulae.

Quamquam infima specifica distinctio in singulis praeceptis explicandis suo loco tradenda est, tamen hoc loco norma quaedam communis notari debet, secundum quam postea accurata distinctio fiat.

1ª regula, quam Soto primam habet: Peccata specie distincta habentur, si virtutes diversae violantur (diversae enim bonitatis laesio diversam continet malitiam), aut eadem virtus modo moraliter (secundum prudentem aestimationem) notabiliter diverso.

2ª regula, quam Vasquez praefert: Peccata specie distincta sunt, si leges, quae violantur, sunt formaliter diversae: siquidem peccatum proxime est oppositio contra legem; quare ubi lex est formaliter diversa, oppositio contra eam formaliter diversa est.

3ª regula, quam ex S. Thoma colligere licet: Peccata specie distincta sunt, si objecta, circa quae versantur, sunt diversa formaliter: omnis enim actus suam speciem sumit ex objecto; unde diversa objecti bonitas bonitatem diversam actui tribuit, diversa objecti malitia malitiam diversam.

Omnes illae regulae idem fere dicunt; pro diversa tamen re modo una, modo altera magis obvia est ad specificam distinctionem in-

veniendam. Imo recte Müller l. c. regulas illas sic junctas exprimi posse arbitratur: „Specifica peccatorum distinctio desumitur ex objectis motivis et circumstantiis moraliter diversis, id est, quae praeceptis formaliter diversis seu, quod idem est, quae diversis virtutibus aut diversis ejusdem virtutis actibus repugnant.“

Ad 2. et 3. regulam id tantum adverte, non omnem legum aut objectorum diversitatem peccatorum distinctionem secum ferre, neque omni eorum identitate eadem peccata esse demonstrari. V. g. si lex divina, lex ecclesiastica, lex civilis furtum prohibet, furtum non diversam, sed eandem malitiam habet et retinet. Contra, si lex ecclesiastica, Superior religiosus, confessarius jejunium praescribunt, non idem peccatum est, prout unum aut alterum praeceptum violatur. Scil. videnda est ratio motiva seu causa, ob quam praeceptum feratur, vel in quanam virtute res praecepta ut objectum necessarium collocetur: quae, si diversa est, objectum, quod idem est materialiter sumptum, formaliter idem non est. Cf. Reuter *theol. mor.* t. 1 n. 340—347.

§ 2.

Numerica distinctio.

241 Ante omnia adverte, in ordine ad confessionem instituendam tot peccata numerari debere, quot *communis hominum ratio* numero diversa distinguit; sic enim confessionis legem, quae ad omnes dirigitur, latam esse rationabiliter interpretamur. Porro triplici sensu numerica distinctio attenditur:

1. Si sunt, etsi forte actus unus sit, malitiae specie plures: quod dijudicandum est ex iis, quae de specifica distinctione modo dicta sunt, et postea ubique dicentur.

2. Si actus numero plures sunt.

3. Si in uno eodemque actu (qui numero et forte etiam specie unus est) plura objecta attinguntur.

Ex actuum pluralitate numerica distinctio pro confessione sumitur secundum sequentes regulas:

Ante omnia distingui debent: 1) peccata mere interna seu quae interne consummantur sive complentur (sc. delectationis morosae et desideria inefficacia). 2) Peccata interna quidem, sed quae tendunt ad externam exsecutionem, seu proposita externi peccati. 3) Peccata externo actu completa. Quibus praenotatis, sit:

1ª regula. Peccata, quae interne consummantur, toties multiplicantur, quoties homo, post deliberatam cessationem ab actu, illum denuo repetit.

Unde concludes: 1. Ergo *brevis omnino* interruptio *non voluntaria* non obstat, quominus actus peccaminosus *numero idem* produci censeatur.

Qui vero per totum diem internis illis peccatis inhaeret, tamen aliquoties censetur peccatum numero auxisse, quum impossibile videatur, ultra 2—3 horas idem numero peccatum protrahere. In praxi vero sufficit indicasse spatium dierum vel hebdomadarum, si sic quasi continenter pravae

cogitationes fovebantur, quia eo ipso confessarius numerum probabilem seu verisimilem concipit, nec plus exprimi potest.

2ª regula. Peccata interna cum relatione ad opus externum seu *proposita* externe peccandi (a quibus tamen ipsa exsecutio non processit sive propter diuturnam moram forte interjectam sive propter retractationem) toties multiplicantur, quoties, voluntate prava deposita seu mutata, eadem denuo assumitur.

Deponitur autem illud pravum propositum: a) formali retractatione, b) retractatione implicita, vid. actione aliqua, quae proposito illi perseveranti repugnat (ut v. g. vera et sincera amica hominis receptio repugnat voluntati eum interimendi); c) deponi etiam potest spatio temporis diuturniore (sic propositum externae actionis numero idem non jam censetur, si *plures* dies elapsi sunt neque ad exsecutionem aliquid paratum fuerit).

Non obstat unitati numericae interruptio non voluntaria etiam diuturnior; neque interruptio per actus naturales somni, aliorumque negotiorum; neque multorum dierum intervallum, si interim exsecutio parata vel coepta est. Tunc enim praecedentia proposita, quorum unum ab altero pendebat, cum sequenti exsecutione in unum peccatum uniuntur; temporis diuturnitas circumstantiam aggravantem constituit. Si vero proposita saepius repetita in tali morali unione non erant, etsi postea exsecutio sequitur, tamen ut peccata distincta accusari debent.

3ª regula. Peccata externe consummata toties numero distinguuntur, quoties objectum in se completum habent. Media, quae aut *in se* indifferentia sunt, aut, si peccaminosa, tamen in eadem specie cum completo peccato atque ejusmodi, quae natura sua intelliguntur adhibita, separatim accusentur non oportet: secus, si *in se* peccaminosa sunt neque per se in peccato completo inclusa intelliguntur.

Hinc: 1. Qui intenderat ab initio fornicationem, non tenetur distincte 242
confiteri verba, tactus praecedentia (quia sunt media, quae natura sua intelliguntur adhibita); imo neque approbationem vel tactus immediate subsequentes, quia ad eundem aestum libidinis referuntur atque quodammodo peccata facti continuationem et complementum constituunt.

2. Tenetur confiteri, quae modo dicta sunt: a) si sequuntur post aliquod intervallum a peccato completo; b) si non erat prima intentio fornicationis, sed tactûs tantum (quia, si ita erat, tactus non erant media ad ulteriora, sed peccatum in se completum — quapropter *singula* peccata specie distincta explicanda sunt).

3. Qui intendens necem inimici, quo melius id exsequatur, illi aut alteri insuper damnum in bonis fortunae infert, sese inebriat etc., omnia haec peccata distincte confiteri debet, quia haec sunt media in se peccaminosa neque media, quae cum nece accusata necessario adfuisse intelliguntur.

Ex *pluralitate objectorum*, quae unico actu attinguntur, numerica distinctio sumitur secundum regulam sequentem:

Si objecta illa plura sub conceptu confuso multitudinis concipi 243
poterant et concipiebantur, *numerum distinctum*, etsi scitur, declarari opus *non* est, sed sufficit accusari objectorum *multitudinem* seu plura-

litatem; si vero objecta illa plura distincte concepta sunt atque voluntas vel actio mala in singula ut distincta dirigebatur, distinctus numerus in confessione accusari debet.

Hinc: 1. Qui coram pluribus alicujus honori detraxit, satisfacit legi confessionis, si dicit se coram pluribus detraxisse.

2. Qui communitati qua tali detrahit, satisfacit exprimendo *communitatem* laesam esse, etsi distinctum numerum membrorum scit; expedit scire, fueritne parva an magna.

3. Qui plures uno ictu occidit, debet numerum explicare, si singulos, ut erant singulae personae, occidere volebat; secus, si tantum ut in pluralitatem voluntatem et actionem dirigebat (ut v. g. qui totam aliquam exercitûs cohortem interemit).

4. Qui plura et diversa infortunia optat inimico, illa explicare non debet, quia omnia haec sub eodem conceptu mali optat; aliter, si optasset, diversa mala inimico *inferre*. Nam in ultimo casu objectum peccaminosi desiderii sunt aliae actiones peccaminosae, quae si sunt aut numero aut specie distinctae, totam suam specificam et numericam malitiam transfundunt in illud unum pravum desiderium: idem sane, si per alios inimicum laedi cupit.

5. Qui optat plures homines occidere, numerum declarare debet aut non debet, prout in exsecutione numerus declarandus foret aut non. Ceterum si desiderium pravi operis est desiderium *inefficax seu velleitas*, facilius quam in ipsa exsecutione accidit, ut abstrahi possit a distincti numeri declaratione; aliter, si est voluntas efficax seu verum propositum. Quod applicari potest ad desideria luxuriosa circa plures personas etc.; cf. Lugo l. c. n. 135 sqq. et 558 sqq.

Articulus II.

De peccatorum internorum specifica distinctione.

244 Paulo superius jam notatum est, peccata interna, quae pro objecto aliquod peccatum habent, ab ipso suo malo objecto desumere specificam malitiam. Haec autem doctrina in se certissima fusius explicari debet pro diversitate internorum peccatorum. V. praeter alios Reuter *theol. mor.* p. 1 n. 383 sqq.

I. Peccata interna distinguuntur: delectatio morosa, desiderium, gaudium. *Gaudium* refertur ad peccatum praeteritum seu antea commissum; *desiderium* est de peccato futuro seu perpetrando; *delectatio morosa* dicitur de objecto malo vel actione peccaminosa menti per cogitationem et imaginationem exhibita, ut cogitanti appetibili et *cum complacentia accepta*.

Dicitur *morosa* delectatio non propter temporis diuturnitatem, quae non requiritur, sed quod post advertentiam rationis voluntas nihilominus in illa re sibi complacendo immoratur; est igitur idem ac delectatio libera seu deliberata.

Desiderium potest esse aut *efficax*, i. e. talis voluntatis affectus seu tendentia, quae ad effectum seu operis complementum procedere vult, brevi *propositum;* aut potest esse desiderium *inefficax* seu velleitas, quae ad verum propositum rem exsequendi non procedat. Desiderium inefficax est voluntas, quae secundum tendentiam suam in

rem peccaminosam fertur conditionate, ita tamen, ut *affectus ad rem malam* adsit, sed sunt circumstantiae aliaeve rationes, quae ab operis prosecutione retardant. Quare per se *specificam* malitiam *objecti* eandem contrahit, ac desiderium efficax. Expedit tamen in confessione audienda intelligere, fueritne annon desiderium efficax verumque propositum peccati externi perpetrandi, ut occasiones fugiendae atque remedia adhibenda melius cognoscantur. — Ceterum de *integritate* confessionis loquens Lacr. l. 6 p. 2 n. 1032 de pravis desideriis ait: „neque opus est addere, utrum actus circa objectum fuerit absolutus an conditionatus. Aversa q. 10 s. 10 § 2.“ At desiderium inefficax est, ut dixi, actus condionate objectum suum amplectens, efficax desiderium absolute in objectum fertur.

II. Gaudium induit per se specificam malitiam totalem illius actio- 245
nis, de qua versatur, i. e. non tantum malitiam specificam objecti in se sumpti, sed etiam diversarum circumstantiarum, si ex illis nova specifica malitia actionis oriebatur. Ratio est, quia gaudium approbat actionem concretam, uti posita erat, ac proin *omnem* ejus malitiam. Ita saltem frequenter et per se accidit, modo in confuso aliqua ratione diversae circumstantiae menti gaudentis obversentur. Quodsi hoc plane non fit — ut facilius evenire potest in gaudio de alieno peccato — illarum circumstantiarum malitia non contrahitur.

III. Desiderium etiam induit malitiam tum objecti in se sumpti tum diversarum circumstantiarum. Ratio est, quia desiderium tendit in actionem ponendam, seu individuam et concretam, eamque amplectitur: porro individua actio quaelibet circumstantiis concretis et determinatis constituitur; qui igitur hanc actionem vult, vult omnes ejus circumstantias, seu omnem etiam eam malitiam, quae ex circumstantiis oritur.

Haec saltem valent de desiderio efficaci; sed etiam de inefficaci, *si* circa actionem quandam individuam versatur; si vero desiderium inefficax concipitur circa actionem in abstracto sumptam, mens et voluntas potest a quibusdam circumstantiis abstrahere.

IV. Delectatio morosa (de re intrinsecus et absolute mala) peccaminosa est, atque objecti sui speciem continet: diversarum circumstantiarum, quando circa eas quoque delectatio seu approbatio versatur, etiam malitiam contrahit, alias harum malitia non contrahitur.

Num vero totius objecti malitia secundum *infimam* speciem semper contrahatur, infra fusius discutiendum est.

Fusior explicatio. I. De delectatione et gaudio ut rectum judicium 246
feratur, plures affectus distinguendi sunt.

Delectatio prava morosa et prava cogitatio saepe convertuntur, idque practice recte, quum una cum altera cohaereat, atque una intellecta, altera etiam communiter intelligatur. Attamen per se cogitatio rei pravae multiplex distinguitur, neque omnis cogitatio rei pravae prava cogitatio est, neque omnis delectatio ex ejusmodi cogitatione capta recte prava delectatio appellatur.

1. Alia est delectatio *de cogitatione* rei malae, alia delectatio *de re* mala cogitata. Prima *per se* mala non est, sed est delectatio *sciendi*. Quae

scientia rei malae, ex qua spiritualis de scientia delectatio sequitur, ut accuratius dicam, a) si ex rationabili causa utilitatis vel necessitatis comparatur, nullum peccatum, sed bona est; b) si ex curiositate ejusmodi cogitatio suscipitur, ex se veniale peccatum est; c) si vero cum ea conjungitur — id quod saepe fit — grave periculum incidendi in *approbationem rei graviter malae,* mortale peccatum generatim est.

Delectatio vero *de re mala* cogitata, si voluntarie capitur, ut approbatio rei malae peccatum est, idque grave peccatum, si res approbata graviter mala est.

Vel ut alio modo exponam, quae Lacroix (l. 3 p. 1 n. 895 etc. l. 5 n. 93 etc.) notat de luxuria (cf. etiam Cardenas *crisis theol.* d. 42 c. 2):

a) esse potest cogitatio *speculativa,* quae res vel actus etiam pravos eorumve delectabilitatem considerat in abstracto et ut objectum scientiae: quae, si peccatum est, non est ex se, sed ex periculo conjuncto;

b) alia est cogitatio *practica,* quae considerat rem actumve pravum ut cogitanti convenientem et appetibilem, hinc eo modo, qui proxime aptus sit ad ciendam in cogitante turpem concupiscentiam — a qua cogitatione distingui potest *consensus in eam*;

c) proxime conjuncta cum cogitatione practica rei venereae est ipsa commotio seu *delectatio* venerea, atque *consensus in eam.*

Relate ad peccaminositatem

247 a) Certe mortale peccatum est consensus in delectationem ipsam veneream seu in veneream commotionem, quum in re venerea non detur parvitas materiae.

b) Semper etiam mortale peccatum est, *consensum dare practicae cogitationi;* practice etiam mortale peccatum censendum est, voluntarie cum plena advertentia practicam cogitationem de re venerea *sustinere,* postquam practicus ejus character cognitus est, nisi forte gravis causa et conatus practicum characterem removendi excuset secundum mox dicenda sub d). — Videlicet consensum dare practicae cogitationi idem est ac rem pravam *vere approbare:* quod nemo dixerit sine peccato fieri posse. Ceteroqui causa per se efficax pravae *commotionis* ponitur. — Quatenus vero ab illo consensu distinguitur voluntariam practicae cogitationis moram trahere, seu mentem occupare circa cogitationem appetibilitatis rei pravae, hoc eum, qui ita agit, saltem reum facit gravissimi periculi temere suscepti ipsam rem actumve pravum approbandi.

c) Periculosum est, ac propterea saepe mortale peccatum, cum plena deliberatione ex mera curiositate de rebus graviter obscoenis speculativas cogitationes fovere, quia grave periculum subitur, idque sine causa, incidendi in practicam cogitationem et veneream delectationem ejusque consensum. Si vero propter circumstantias ejusmodi grave periculum abesset aut non adverteretur, a gravi peccato excusatio adesset.

d) Qui vero ex necessitate de rebus turpibus cogitans conatur speculativam tantum cogitationem habere, et a consensu in delectationem veneream procul abest: etsi aliquando practica cogitatio oriatur,

quam a speculativa non possit satis distinguere, non est facile inquietandus, siquidem *consensus* in practicam cogitationem videtur non adfuisse, vel saltem non cum plena advertentia.

2. Alia est delectatio de *re* mala, alia delectatio de *modo* lepido 248
vel ingenioso in se non malo, quo res mala peracta est. Posterior per se culpa caret, vel si otiosa est, per se venialem culpam non excedit.

Si autem modus *in se* malus est, de eo delectari seu eum approbare, peccatum esse patet. Similiter peccatum extrinsecus aliquando accedere potest ratione scandali aut periculi, v. g. si quis delectetur de modo ingenioso, quo proferuntur verba obscoena. Vide Reuter p. 1 n. 389.

Cavendum etiam semper est, ne gaudium vel delectatio de modo transeat in gaudium de ipsa re mala.

3. Alia est delectatio de re vel actione mala, alia delectatio et 249
gaudium de *effectu,* qui ex peccato secutus est.

Si igitur effectus non malus, sed bonus est: de effectu semper gaudere possum, nunquam vero de peccato, quod illum effectum produxit.

At possumne fortasse de re objective mala, sed sine subjectiva malitia effecta gaudere propter effectum bonum, quem produxit?

R. distinguendo: si, defectu advertentiae et voluntatis non obstante, actus in se objective malus manet, de eo actu objective malo gaudere non licet; si vero propter defectum voluntarii actus ipse objectiva morali malitia destituitur, quamquam malum inferioris ordinis in se continet, subdist.: si disproportio est inter effectum bonum et malum atque ita v. g. ordo caritatis laeditur, iterum non licere dico; si nihil ejusmodi obstat, gaudere licebit, quamquam gaudium referri non licet ad violationem legis qua talem.

Exempla rem declarabunt:

1) De pollutione nocturna innaturali gaudere non licet, etsi de effectu 250
id aliquando liceat; de ejusmodi pollutione naturali etiam non licet propter voluptatem rei insitam gaudere, licet tamen propter tentationis mitigationem inde orituram.

2) De refectione ex ignorantia jejunii praecepti sumpta gaudere licet, non ut est legis objectiva laesio, sed ut est virium corporis restauratio: facile tamen ejusmodi gaudium ob aliquam gulam veniale peccatum evadere potest. Hîc igitur nota discrimen: gaudium de esu, etsi fit simul approbatio voluptatis esui insitae, aut nullum, aut veniale peccatum est, quia esus est in se res indifferens; gaudium vero de pollutione etiam naturaliter exorta, si propter voluptatem insitam fovetur, grave peccatum est, quia approbatio est *delectationis graviter prohibitae.*

3) De morte patris gaudere non licet propter haereditatem acceptam, quia ordo caritatis non servatur: a fortiori damnandum est — ut damnavit Innoc. XI. thes. 15 — „gaudere de parricidio parentis in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex haereditate consecutas".

251 Ad II. 1. Ad gaudium de re vel actione mala accedit *tristitia de bono.*

Si igitur tristitia concipitur non de opere qua bonum est, sed de molestia operis boni, imo de opere bono ut molesto, communiter erit peccatum veniale torporis; nisi concipiatur vera aversatio a re vel opere bono ad salutem vitae aeternae instituto, vel adsit voluntas (vel grave sit periculum) omittendi opus bonum sub gravi debitum.

Quare si quis deliberate tristitiam conciperet de voto emisso propter difficultates, quae in eo implendo reperit, graviter peccaret, si tanta inde resultaret animi remissio, ut gravi periculo sese exponeret votum frangendi; alias vero, si retinet voluntatem votum implendi, non peccat nisi venialiter: imo si temere votum emisisset, de hac temeritate tristando nullatenus peccat. — Grave peccatum utique esset ex tristitia de pugna et labore transire ad tristitiam de ipsa amicitia divina, cum pugna conservanda; de vocatione ad futuram beatitudinem, per labores acquirendam. Cf. infra *de acedia.*

2. Ad gaudium de actione mala refertur etiam *jactantia de peccato* commisso; quamquam in se non est idem, sed potius supponit gaudium de peccato patrato. Quare facile accidere potest, ut jactantia de peccato multas in se malitias contineat (S. Alph. *H. A.* tr. 9 n. 9), easque in re gravi mortales: sunt 1) gloriatio de offensa Dei, 2) gaudium et approbatio peccati praeteriti, quo omnes specificae malitiae peccati facti contrahuntur, 3) scandalum, quo alii facile pertrahuntur ad peccatum.

252 3. De gaudio circa peccata praeterita concepto et admisso expedit poenitentes interrogare: 1) si sese jactarunt de peccato; 2) si perpetrarunt peccata externa, quae aut magnam voluptatem afferunt, aut magnum terrenarum rerum, ut bonorum fortunae, honoris etc. emolumentum contulerunt. Nam tunc facile est, propter effectum, qui placet, ipsum illorum effectuum fontem et originem saepius approbare.

4. Qui igitur gaudium peccaminosum conceperat de peccato luxuriae, de malo inimicis illato etc., in confessione per se declarare debet quamlibet circumstantiam, quae peccatum illud externum, de quo gavisus est, malitia gravi specifice diversa affecerat, v. g. circumstantiam cognationis, matrimonialis vinculi etc.

Idem observa in pravis desideriis, saltem si efficacia erant; aut si utcunque ad distinctas personas dirigebantur: nam in iis peccatis nequit abstrahi a circumstantia cognationis, vinculi matrimonialis, sacri statûs ejus personae, in quam pravum desiderium ferebatur, etsi haec circumstantia ex se ad desiderium non impulerit.

253 Ad III. De desiderio autem praecipua quaestio solvenda occurrit circa desideria conditionata, eorumque sive liceitatem sive peccaminositatem.

1. Desiderium igitur inefficax seu conditionatum actûs prohibiti sub *ea* conditione „si liceret“ per se loquendo peccatum non est, si conditio apposita omnem malitiam ab objecto aufert, et si insuper omnis affectus pravus pro praesenti abest.

2. E contrario ejusmodi desiderium conditione non obstante peccatum est, 1) si conditio malitiam objectivam non aufert, 2) etsi ab *objecto* in se spectato malitiam aufert, si desiderium ex *praesenti affectu illicito* procedit.

Quare: 1. Peccaminosa sunt desideria: fornicarer, si licitum esset; 254
vindictam sumerem de inimico, si Deus non prohiberet; blasphemarem, si permitteretur. Quamquam — modo excipias ultimum exemplum, quod praesentem affectum mortaliter malum eumque voluntarium erga Deum involvere omnino videtur — qui ejusmodi desideriis non vere cuperet, ut actus illi liciti evaderent, sed tantum exprimere vellet suam *involuntariam* vitiosam inclinationem, secundum S. Alph. a *gravi* peccato excusandus est. Graviter autem peccat, qui voluntarie praesentem affectum erga tales res peccaminosas sustinet.

2. Insuper grave peccatum est desiderium copulae carnalis, quod aliquis fovet sub conditione: si non esset sacerdos, si haec mulier ipsius uxor esset; nam licet conditio ab *objecto* malitiam auferat, tamen *praesens affectus* fertur in rem propter praesentem statum illicitam inducitque periculum actualis libidinis. Quare per se a peccato gravi non excusatur. Habes hîc ea, quae supra de practica cogitatione dicta sunt, nimirum res venerea pro praesenti statu illicita *hîc et nunc placet,* utut non placeat *pro nunc;* quare habes consensum practicae cogitationi hîc et nunc praestitum, et nisi sit consensus ipsius turpis motûs et delectationis, saltem hujus consensûs atque delectationis proximum periculum.

3. Idem fere dic de gaudio circa actiones praeteritas, quae tunc temporis licitae erant, nunc autem licitae non sunt. Videlicet si actualis delectatio peccaminosa est, ejusmodi cogitationes et gaudia prorsus prohibita sunt, e. g. viduae morosa cogitatio et delectatio de usu matrimonii praeteriti. Quamquam si simplex est approbatio voluntatis, haec ex sese non statim peccati damnari potest; nihilominus propter periculum praesentis voluptatis excitandae interdicenda est. — Si igitur in rigore loqui volumus et accurate, *gaudium* (quod est solius voluntatis approbatio) de voluptate habita viduae non est ex se peccatum, sed facile fit propter periculum, si in illo gaudio immoratur; *delectari* autem nunc de praeterita voluptate ex se peccatum ei est.

4. Non peccaminosa autem sunt desideria sequentia: si religiosus non essem, eleemosynam darem; si per sacros ordines mihi liceret, in justo bello adversarios prosternerem; si Deus mihi jus concederet, haec bona aliena occuparem: quamquam haec et similia desideria saepe saltem otiosa sunt.

5. Similiter si desiderium conditionatum ‚si liceat' versatur circa res *extrinsecus* tantum malas, i. e. malas, quia sunt prohibitae positiva lege: ille affectus illudve desiderium per se peccaminosum dici nequit, e. g.: si non esset feria sexta, carnes ederem.

Ad IV. Circa delectationes morosas in re venerea multum dis- 255
crepant scriptores in assignanda specifica malitia, quam poenitentes exprimant seu confessarii interrogent oportet.

1. In hoc igitur conveniunt omnes, neque ulla ratio negandi suppetit, debere nimirum peccatum ipsum, quod menti obversetur, tum secundum objectum suum quoad infimam speciem, tum quoad circumstantias speciem objecti seu personae mutantes declarari, si morosa delectatio

ita fovebatur, ut esset affectus voluntarius ad opus ipsum. — Verum *talem* affectum non videmur distinguere debere a desiderio inefficaci, et poenitentes videntur etiam talem affectum ut *desiderium* accusare, si de desideriis interrogantur.

2. Quando igitur in opus ipsum affectus non fertur, sed simplex est complacentia in venerea delectatione: specifica distinctio in se adesse non videtur, prout haec delectatio capitur ex diversarum rerum turpium repraesentatione; saltem sufficere videtur indicasse seu interrogasse, ut Reuter th. mor. p. 2 n. 209 dicit, de quo supposito morosa delectatio versata esset, utrum de altero sexu, an de eodem, an de aliis peccatis contra naturam (quae certe non omnia semper distincte interrogari licet), siquidem omnes ejusmodi cogitationes et delectationes *tendant* in actum completum, ex quo malitiam suam sumant; neque communiter de circumstantiis personarum, ut cognatione etc., delectatio versari consuevit.

Et quamquam — ut S. Alph. l. 5 (al. 2) n. 15 recte notat — ex periculo gravi incidendi in ipsum desiderium merae ejusmodi delectationes etiam malitiam omnium circumstantiarum facile contrahere possunt: attamen, ut ex hoc periculo malitiae illae *subjective* contrahantur, requiritur, ut poenitens animadverterit, se etiam *propter tale periculum* sub gravi teneri ad cogitationes illas expellendas; quod a plerisque adverti non videtur, nisi forte in confessarium incautum inciderint, qui haec eos docuerit.

256 Ut autem de probabilitate practica hujus doctrinae constet, necessarium duxi plures scriptores afferre, quorum auctoritate confessarius niti possit, ne in re illa lubrica, in qua quaelibet interrogatio non necessaria mala est, quidquam non necessarium inquirat.

1. Arriaga *de peccatis* d. 47 sect. 4 late defendit, in ejusmodi delectationibus communiter non dari consensum determinatum in hoc et illud objectum cogitatum, sed consensum indeterminatum in aliquam copulam in communi.

2. Reuter p. 2 n. 209: „Confessariorum, quorum multos in theologia bene versatos desuper interrogavi, communis praxis habet, ut non jubeant poenitentes edicere objecta venerea, de quibus simpliciter et nude delectati sunt. . . . Licet sint diversa objecta adulterium, incestus, fornicatio; attamen simplices delectationes de iis non ut talibus, sed praecise ut sint carnalis copula, specie non differunt: jam vero delectationes venereae simplices videntur ordinarie ferri praecise in delectabilitatem ortam ex motu seminis, quae eadem est, sive ex hoc sive ex illo objecto cogitato oriatur: proinde videntur specie morali non differre.

„Objecta in delectationes simplices malitiam non refundunt, nisi in quantum delectant; atqui non videntur delectare, nisi in quantum vim habent commovendi spiritus genitales; quae non videtur esse specie morali diversa.

„Delectationes simplices de osculis, amplexibus, tactibus venereis ex natura sua tendunt et ordinantur in voluptatem ultimam, obtusa saltem cognitione propositam; proinde semper speciem ab ea participant . . . qua intellecta satis intelligitur species peccati. . . . Unde videtur saltem satisfacere confessarius, si poenitentem interrogat, circa qualem personam vel suppositum fuerit delectatio, utrum circa hominem, marem, feminam, seipsum etc. [cave, ne omnia haec semper distincte interroges]: sic enim intelligitur actus ultimus. Et quia ordinarie tendit (delectatio) in naturalem copulam, puto, nisi aliud circumstantiae indicent, non esse anxie indagandum, praesertim quum minus malum sit, confessionem non esse exactam omnino, quam poenitenten scandalizari."

3. Diana (ed. secundum ord. antiq.) p. II. tract. 3 *miscellan.* resol. 34, laudatis scriptoribus Vasq. in I. II. t. 2 d. 112 cap. 2, Sair. in *clav. reg.* l. 8 c. 7 n. 19, Val. Reginald. t. 2 l. 12 c. 2 sect. 3 n. 13, dicit: „Complacentiae simplices sine affectu ad opus sunt unius speciei, quum sint ejusdem malitiae, utpote oppositae uni tantum virtuti castitatis, ac eodem modo, nimirum per turpitudinem veneream, in qua absolute versantur"; dein simplices delectationes non differre plerumque specie, prout persona cogitata fuerit cognata, conjugata, sacra: probabile etiam dicunt Lessius, Bonacina, Emm. Sa, Salas.

Quare etsi cui Dianae auctoritas tanta esse non videatur, cui ex se fidat, saltem eorum scriptorum, quorum in hac re sequacem se ostendit, auctoritas sperni non potest. — Consentit re ipsa aliquatenus Vasquez l. c. cap. 2, Azor *instit. mor.* l. 4 cap. 6 q. 3, Castropal. tr. 2 p. 10 § 4.

Quibus consideratis, practice id consulo: 1) ut, plenius excussis numero et specie pravorum desideriorum (quae raro aberunt, si poenitens saepe inhaeserit cogitationibus), interrogetur de simplici delectatione, deque numero, addito: „nonne cogitationes de altero sexu?" 2) Expleto examine de peccatis contra castitatem, interroga poenitentem, num aliud quid restet in hac re, quod putet declarandum esse. Nimirum si specialis aliqua circumstantia atque delectatio *de ea* adfuerit, et poenitens distinctam malitiam adverterit, occasionem habet id declarandi: confessarius autem neque debet, neque potest omnia possibilia interrogare.

Sectio II.

De merito actuum humanorum.

De concordia actuum humanorum cum eorum regula post tracta- 257
tam discordiam acturis, per se dicendum esset primo de virtutibus. Verum de iis postea, quando de *singulis* virtutibus disseremus, melius dicetur. Quare hîc pauca notare proposui de bonorum operum *sequela:* quod quidem circa peccata singulari capite tractare necesse non erat, sed sufficere poterit, quod malitiam peccati explicando adjeci.

Neque hîc de actionum bonarum sequela dicturi, multi esse possumus; quum proprius locus haec tractandi in theologia dogmatica sit. Quoniam autem practica quaedam circa meritum theologiam moralem spectant, de hac re agere plane supersedere minime nobis licet.

Caput I.

Summa capita ex theologia dogmatica collecta.

Ante omnia in mentem revocandum est, in hoc ordine meritum veri nominis, quod coram Deo acquirere possumus, solum esse supernaturale: proin de veri nominis merito solos theologos disserere posse.

1. Meritum in genere ita refertur ad bona opera, ut ad peccata refertur poena; est igitur consecutio boni, quod Deus bene operantibus impertitur, sicut male operantibus malum pro poena infligit, seu est praemium, quod Deus pro bonis operibus hominibus largitur, vel potius hujus praemii habendi jus quoddam et titulus.

Unde non quodlibet bonum, quod Deus homini dat, meriti rationem habet; sed illius boni collatio, ut meritum sit, *retributio seu compensatio* esse debet boni actûs, quem homo ad Dei laudem et honorem operatus est. Neque sufficit, ut Deus sola ratione impetrationis seu titulo misericordiae et gratiae bonum quoddam largiatur.

2. In honorem autem et laudem Dei omnes actus boni, qua boni sunt, referuntur: quare ex hac parte nihil obstat, quominus quodlibet opus bonum meritorium esse possit. At quoniam supernaturale meritum altioris ordinis est, amplius aliquid requiritur.

3. Imo ipsum supernaturale meritum distinguitur *condignum* seu strictum, et meritum *congruum* seu latum. Congruum est illud, quod ex congruentia quadam et liberalitate bono operi datur; condignum, quod secundum ipsius operis dignitatem et quodammodo ex justitia tribuitur. Quod ut melius intelligatur, conditiones meriti stricti seu condigni accuratius perpendi debent: quarum si qua deest, meritum tantummodo congruum est.

258 4. Ut meritum sit *condignum*, debet adesse:

1) dignitas personae merentis, 2) dignitas operis, 3) promissio divina. Quodsi aut dignitas personae, aut promissio divina certa et determinata deest, opus aut in se, aut relate ad hoc et illud bonum supernaturale consequendum meritorium dicitur tantum *de congruo*.

5. Singulas conditiones declarabo.

1) Ad *personae dignitatem* pertinet, ut homo sit in *statu gratiae:* qui enim divino odio et aeterna poena dignus est, supernaturali praemio, quod in visione Dei intuitiva et adoptione filiali perfecta aut consistit aut ad eam ordinatur, dignus esse plane nequit; quare de condigno eum quidquam mereri, impossibile est.

2) Ad *operis dignitatem* pertinet, ut actio fiat ex *influxu supernaturalis gratiae*, atque opus in se sit supernaturale. Quod ut obtineat, requiritur ex parte Dei concursus supernaturalis, imo, ut theologi docent, etiam praevia motio excitantis gratiae; ex parte hominis requiritur consensus in gratiam datam et oblatam, atque operatio ex *motivo aliquo supernaturali.*

NB. Requiri motivum supernaturale, et sufficere quodlibet supernaturale motivum, est sententia satis communis theologorum[1] hodie, quamquam aliqui rationem

[1] Haec doctrina praeterquam ex textu Hebr. 11, 6 etiam ex Rom. 2, 7 confirmari videtur: „Iis qui . . . gloriam et *incorruptionem* et honorem *quaerunt,* vitam aeternam (reddet)." Quum enim tanta emphasi S. Paulus ‚iis qui incorruptionem quaerunt' vitam aeternam reddendam esse dicat, sane iis solis eam reddendam esse docet, atque id effert, quod necessarium sit, ut meritum coram Deo habeatur, nimirum *„quaerere incorruptionem"*. Porro vox *quaerere* certe indicat, quo ferri debeat *intentio; incorruptio* autem bona *coelestia* dicit seu *supernaturalia,* similiter *gloria* et *honor* intelligitur apud Deum, seu coelestis; nam aliam quam coelestem gloriam quaeri, S. Paulus ne ferre quidem poterat. Cf. Cornely, *Commentar. in ep. ad Rom.* in hunc locum.

Consonat omnino doctrina SS. Patrum. Ex quibus sufficit attulisse testimonia pauca eorum, qui in hac re auctoritate excellunt. S. Augustini est brevissima et clarissima sententia: „Bonum opus intentio facit, intentionem fides dirigit" *(In Psalm. 31, n. 4).* — S. Leo Magnus, *serm. 7 de Quadrag., cap. 3,* de operibus misericordiae et de ultima judicis sententia locutus, ita pergit: „Quid hoc opere fructuosius? Quid

meriti ad solam caritatem referunt, alii ad quodlibet opus bonum hominis justi, etiam non supernaturalis motivi, extendere videntur, nixi quibusdam S. Thomae textibus; quos tamen aliter intelligi posse, imo forte debere, collatio cum aliis ejusdem S. Doctoris effatis videtur innuere. Cf. etiam Bouquillon l. c. n. 390 et 392.

Nimirum si cuilibet operi bono hominis justi S. D. meritum quoddam adscribit, ut 2. dist. 40 q. 1 a. 5: „ergo omnis actus habentis caritatem vel est meritorius, vel est peccatum, et nullus indifferens" — id sic intelligi potest, ut sentiat, hominem justum, si bene agat, necessario ex supernaturali motivo agere, siquidem ad quamlibet tendentiam in ultimum finem — ut manifestum est ex I. II. q. 68 a. 2 ad 2 — censet S. Thomas hominem justum indigere quodammodo et revera potiri instinctu divino per dona Spiritûs Sancti: qui motus et instinctus certissime supernaturalia motiva subministrat. Adde, ex ejus mente augeri caritatem *dispositive* II. II. q. 24 a. 6.

Si vero aliquando S. Thomas soli caritati meritum attribuit, hoc ideo fit, quia quaelibet supernaturalis affectio, maxime si excitatur per dona Spiritûs Sancti, ad caritatem ut ad ejus *radicem* et *regulam* reducitur, ut expresse habes ex l. c. a. 8. — De reliquo S. Doctor, si caritatem ad merendum requirit, solum virtualem requirit influxum, quem multo *latius* extendit, quam posteriores theologi de illo influxu loquentes consueverunt. — Ceteroqui Concil. Trid. sess. 6 c. 16 influxum quidem actualis gratiae requirit, de actualis caritatis influxu autem silet, imo innuit contrarium, quum nullum opus bonum in Deo factum a merito eximat.

3) *Promissio divina* quodammodo complet operis dignitatem relate ad praemium atque certum aliquod praemium statuit.

Videlicet opus ipsum in se antecedenter ad Dei promissionem intrinsecus condignitatem *quandam* habet, ut accipi *possit* in ordine ad ipsum illud praemium supernaturale (gloriae augmentum), ad quod assumitur. At promissio divina facit 1) ut *re ipsa* ad hoc accipiatur et ita quidem, ut homini certo quodam modo gloria *debeatur:* id enim, nisi divina promissio accessisset, debitum non esset; siquidem Deus infinitis titulis nostra obsequia postulare, ut supremus dominus de iis disponere, eaque ut conditionem conservandae gratiae acceptae exigere potuit. 2) Promissio divina facit, ut certa et *determinata mercedis mensura* bono operi respondeat: neque enim dici potest, opera justorum supernaturalia esse intrinsecus tanti valoris, ut si adaequate iis mercedem Deus dare velit, minorem, quam re ipsa statuit, statuere non potuerit. Imo ratio mercedis, quae non pura merces, sed etiam *praemium* est, id habet, ut non in aequalitate operis, sed in *proportione* operis ad praemium nitatur.

6. *Meriti condigni objectum* ad solum operantem restringitur: con- 259
sistit in augmento gratiae sanctificantis, et consequenter in augmento coelestis gloriae; ut ex Conc. Trid. l. c. can. 32 colligitur: „Si quis dixerit, hominis justificati bona opera ita esse dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius justificati merita, aut ipsum justificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam et Jesu Christi meritum, cujus vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam, et ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserit, consecutionem atque etiam gloriae augmentum: A. S."

---

hac humanitate felicius? Quae utique laude sua fraudanda non esset, si propter ipsam naturae communionem juvando hominem ab homine praestaretur. Sed *quia quod non ex fidei procedit fonte, ad praemia aeterna non pervenit;* alia est conditio operum coelestium, alia terrenorum." Quibus verbis *motivum* fidei requiri, ut opus alioqui bonum praemium coeleste habeat, nec sufficere motivum naturale amicitiae et humanitatis, evidens est.

260 7. Meriti *congrui* objectum sunt gratiae et auxilia Dei actualia ad diversos fines conferenda; eaque et nobismetipsis et aliis de congruo mereri possumus, proin objecta meriti congrui sunt:

1) gratiae uberiores, et efficaces ad recipiendam gratiam sanctificantem, 2) ad eam conservandam atque tentationes vincendas, 3) ad gratiam sanctificantem augendam; 4) finalis perseverantia; 5) forte etiam reparatio justitiae post lapsum, si futurus fuerit; 6) pro aliis certe etiam ipsa prima gratia actualis, quam pro nobis nos mereri impossibile est.

Ceteris tamen paribus facilius nobis, quam aliis de congruo meremur. Meritum congruum intime cohaeret cum *impetratione,* aliquo tamen discrimine. Nam in impetratione ratio largiendi dona Deo non est ullo modo dignitas actionis orandi, sed sola sua misericordia vel liberalitas et promissio propter Christi merita; in merito autem congruo ratio largiendi dona est cum misericordia etiam dignitas quaedam operis ab homine oblati, quam Deus simul respiciat. Inde tamen patet, cum impetratione saepe meritum aliquod congruum conjungi, maxime in homine justo, atque ipsam impetrationem per conjunctum meritum faciliorem evadere.

261 8. Meritum congruum, ad quod opus aliquod bonum assumitur, nullatenus minuit meritum ejus condignum, ut apud theologos certissimum est. Neque enim ex eo, quod opera nostra bona Deo offeramus ad impetrationem gratiae alicujus promovendam, minus coelestis gloriae accepturi sumus; imo quo caritas nostra latius patet atque nos impellit, ut pro aliis oremus, atque voce et opere oremus, eo melius opus est, quod facimus, eoque abundantius erit praemium coelestis vitae, quod Deus nobis reponet. Quare utilissimum est bonas nostras actiones ad certos fines per divinum auxilium attingendos offerri.

9. Imo, ut omnes fructus supernaturales bonorum operum recenseantur, opera bona hominis justi praeter vim *meritoriam,* et *impetratoriam* (vel meritoriam de congruo), etiam *satisfactoriam* vim habent, qua pro poenis alioqui in purgatorio solvendis satisfacere possimus, sive pro propriis peccatis, sive pro alienis: neque haec satisfactoria virtus meritum ullatenus minuit, eaque maculam poenae ab anima detergens hominem orantem Deo reddit magis acceptum, atque impetrationem ipsam juvat et promovet.

Caput II.

Practica documenta circa meritum.

262 1. Quoniam meritum aeternae vitae summi momenti est, fideles circa meritum bonorum operum maxime instruendi sunt, atque imprimis monendi, ut curent conservare gratiam sanctificantem, aut si infeliciter lapsi fuerint, statim eam recuperare: quod actu caritatis et contritionis perfectae consequi possunt. Nam nisi homo in statu gratiae est, pro aeterna vita directe aliquid mereri nequit. Dein nihilominus etiam ipsi peccatores monendi sunt, ne propter statum peccati, ex quo se tam cito resurgere non posse putant, bona opera negligant: quae,

etsi non ipsius coelestis gloriae meritum, tamen de congruo plenius et citius gratiam conversionis, modo ne ipsi sibi desint, possunt mereri.

2. Meritum autem bonis operibus non solum indebitis seu supererogatoriis alligari, sed etiam iis, quae ex obligatione exerceri debent, modo reliquae conditiones adsint, doctrina fidei est ex Trid. l. c. cap. 16. — At ut certi simus de merito actuum, qui ex se seu sua natura supernaturaliter boni non sunt, subjiciatur motivum fidei seu *bona intentio* quam vocant, actionem ad Deum finemque supernaturalem referens.

Quam bonam intentionem formaliter reformare quotidie mane circa totum diem ejusque actiones et casus in genere, etsi obligationis esse non probatur, tamen pius christianorum mos est, sedulo inter fideles fovendus; imo conandum est, ut saepe formaliter hanc bonam intentionem renovent, quo plenius et abundantius impleatur, quod Spiritus S. per Apostolum monet: „Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.“ 1 Cor. 10, 31. Quod quo sensu *praeceptum* dicatur, S. Thom. declarat, necessarium non esse, ut omnia in Deum *actu* referantur, sed *virtute, et habitu caritatis*, nisi quando necesse sit actum caritatis elicere. Cf. I. II. q. 100 a. 10.

3. Imo, ut augeatur meritum perfectione operum bonorum, sum- 263
mum debet esse hominis studium.

Eo majus autem est meritum: 1) quo dignior est persona operans per gratiam sanctificantem majorem; 2) quo dignior est ipsius operis intrinseca perfectio, i. e. quo perfectius in se est motivum quo agitur, et quo perfectius seu intensius ex eo homo interne agit seu motivum objectivum voluntate amplectitur. Ad hunc finem quantopere motivum caritatis alia motiva etiam supernaturalia superet, cogitatu vix assequimur.

Quare si quis augendi meriti cupidus est, brevem methodum sibi comparet diversorum actuum ferventis caritatis in Deum et propter Deum in omnem Ejus familiam adoptivam, qui uno quasi intuitu vel brevissimo tempore elici atque invicem conjungi possunt. Neque necesse est in sola caritate consistere: si enim caritas alios etiam actus, maxime religionis, imperat et producit, id sine dubio ejus valorem et meritum auget, imo nisi producat, se languidam esse probat, siquidem pro humana nostra natura id particulatim facere debemus, quod puri spiritus uno quodam actu complectuntur.

4. Ex vitis et scriptis hominum sanctorum apparet, eos consuevisse 264
opera sua simul offerre pro impetratione diversorum finium supernaturalium et gratiarum divinarum sibi et aliis comparandarum: quod certe apprime convenit cum imitatione Salvatoris, qui non solam mortem suam cruentam qua veri nominis sacrificium perfecit, sed omnia alia opera sua atque actus aeterno Patri dicavit in summam Ejus gloriam et majestatis recognitionem, ad referendas gratias pro omnibus bonis sibi aliisque concessis et concedendis, ad expiationem peccatorum cujus-

cunque hominis, ad efflagitanda et comparanda omnis generis bona, quae ad salutem generis humani utcunque referrentur.

Verum ratio meriti, etiam congrui, bonis operibus humanis inest, etsi homo non expresse certi alicujus boni flagitationem adjungat: nam Deus ipsum opus ejusque valorem respicit atque habitualem voluntatem hominis justi aut peccatoris poenitentis novit, qua ille cupiat, ut abundantius et securius juvetur in negotio aeternae salutis: imo etiam alia justa et bona desideria Deus, cui omnia patent, attendit. Nihilominus praestat, certas aliquas gratias etiam expresse per bona opera petere, maxime si quis desiderat aliis de congruo bona quaedam mereri, imo etiam si sibi certum aliquod auxilium conciliare proponit; sic enim cum merito congruo perfectius orationem jungit; orationi autem seu impetrationi, exsistentibus debitis conditionibus, infallibilitas effectûs, i. e. obtinendi desiderata, potius quam merito congruo competit.

265 5. Operum bonorum vim impetratoriam et de congruo meritoriam non possumus totam in alios transferre, quoniam ipsi nos divinae gratiae auxiliis continuo egemus, eaque implorare nobis tenemur. Aliud autem est de vi satisfactoria quoad poenas temporales: hanc, si volumus, totam in alios, praecipue in animas sanctas in purgatorio detentas transferre nobis licet; imo id facere, quum sit eximium caritatis exercitium, condignum meritum et impetrationem nobis proficuam multum auget. Et quamquam aliqui putavere, caritatem, qua nosmetipsos in Deo amare debemus, postulare, ut maculam reatûs poenae, quae sit res Deo aliquo modo displicens, in nobis ipsis exstinguamus potius quam in aliis: ille scrupulus sane removetur cuilibet fideli per solemnem illam approbationem et summas laudes atque immensa fere indulgentiarum dona, quibus R. Pontifices affecerunt actum illum *heroïcum,* qui vocatur, erga purgantes animas, quo aliquis omnes satisfactiones per se vel alios unquam comparandas vel etiam post mortem offerendas animabus defunctorum cedit, ut per manus B. M. V. illae citius liberentur Deumque in coelis glorificare possint, etiam sub conditione quod ipse diutius in purgatorio sit passurus. Cf. *Rescripta auth. S. C. Ind.* etc. n. 392. (U. et O. per Pium IX. 30. Sept. 1852 et 20. Nov. 1854 declar. et confirm.; item per Leon. XIII. d. 19. Dec. 1885.)

Theologia moralis specialis.

PARS I.

De Virtutibus et Officiis vitae christianae eorumque laesione.

Theologiae moralis generalis erat, principia communia ratione per 266
fidem illuminata declarare, ex quibus actionum humanarum moralitas profluat atque dijudicetur; specialis theologiae moralis est, in diversis relationibus, quas homo in toto vitae christianae ambitu habet vel habere potest, moralitatem seu normam rectitudinis investigare, conformitatem cum divina voluntate et cum humana natura intimius perspicere, difformitatem ejusque gradum et mensuram definire, paucis, mores christianos singulos exponere atque simul media declarare, quibus homo, ut in officio suo contineatur, adjumentum accipiat.

Porro *virtutibus* universa morum honestas continetur, ex iisque ut ex sua regula pendet. Verum, quum non omnis honestas ejusque plenitudo in homine necessaria sit, ne ordinem recti laesisse dicatur — alias ne profectus quidem in honestate et sanctitate conciperetur —: regulam honestatis *necessariae* ac proin discriminis inter honestatem et inhonestatem arctius circumscribi oportet. Necessaria igitur honestas seu officia hominis ex singularibus *legibus* tam naturalis quam positivi, tam humani quam divini juris, ut ex sua regula pendent.

De utrâque ergo regulâ agi debet. At agentes de moribus humanis et christianis, utramque, puta virtutes et leges, nos sejunctim tractare impossibile est, nisi multa repetere velimus. Nam omnia, quae *lege* statuta sunt, ad aliquam *virtutem* pertinent, quamquam non omnia, quae ad virtutem aliquam spectant, lege comprehenduntur. Neque leges et officia rite intelliguntur, nisi perspiciatur, cuinam virtuti speciali seu cuinam boni moralis speciei hoc et illud officium, hoc et illud legis objectum adscribendum sit; neque virtutes singulas aliquis recte intelliget, nisi simul, quae ex necessitate hujus virtutis, ideoque ex officio et lege agenda sint, intellexerit. Insuper laesio legis seu peccata ex oppositione contrariarum virtutum illustrantur et perfectius intelliguntur. Quare sic universam theologiam moralem specialem dividimus, ut hîc

I[a] Parte agamus de Virtutibus et Officiis vitae christianae eorumque laesione; dein sequenti tomo

II[a] Parte de Adjumentis vitae christianae.

Porro omnis vitae humanae, ideoque etiam christianae, virtutes 267
et officia versantur circa bona *divina* et circa bona *humana*[1]. Circa

[1] Quamquam fide edocti sumus, nos etiam ad beatos spiritus certam relationem habere eosque etiam officiis nostris attingi, tamen ea, quae de eorum relatione nobiscum nostraque relatione mutua dicenda occurrunt, quum pauca sint, ad bona divina et humana per quandam similitudinem referri possunt.

bona divina duplicis generis virtutes versantur, quibus similia officia respondent:

1. Virtutes, quae *Deum immediate* pro objecto habent — virtutes *theologicae.*

(Hae vero simul omnibus virtutibus et officiis, quae homo sive erga Deum, sive erga se, sive erga alios habet, quasi praesident eisque novum splendorem tribuunt; quare merito omnis tractatio theologiae moralis specialis a virtutibus theologicis incipit).

2. Virtus, quae *cultum divinum* pro objecto habet — virtus *religionis;* quae est una ex praecipuis virtutibus *moralibus.*

Virtutes et officia, quae bona humana spectant, sive propria ipsius agentis bona, sive aliorum hominum, commodius *secundum diversa objecta* dividuntur; quare praemissa accuratiore notione earum virtutum moralium, quarum est curae bonorum humanorum praesidere, objectorum ordinem sequemur, acturi

1. de virtutibus *moralibus;*

2. de singulis *objectis,* circa quae officia nostra versantur: bonum *sociale;* bonum *individuale* primarium, i. e. ipsam personam humanam et vitam corporalem; bonum *conjugale,* quod proxime complet bonum individuale fundamentale; bona *externa,* ut fortunae, famae.

Hac ratione id commodi etiam habetur, ut fere *secundum ordinem decalogi* officia singula et peccata explicare possimus. Neque id in opere practico theologiae moralis, quod confessariis maxime usui esse debet, negligendum esse censui, quominus eundem ordinem, quantum commode fieri potuit, in officiis et peccatis tractandis sequerer, quem tum in excipiendis confessionibus tum in institutionibus christianis sequi oportet.

Liber I.

De virtutibus et officiis circa Deum et divina bona.

Tractatus I.

De virtutibus theologicis.

268 Notiones praeviae. Virtus per se sensu philosophico et theologico significat habitum operativum bonum, ideoque semper respectum ad certos actus habet. Hos actus theologia moralis natura sua praecipue considerat. Distinguitur vero virtus *naturalis sive acquisita* et virtus *supernaturalis sive per se infusa.* Naturalis seu acquisita est, quae repetitis actibus acquiritur, et dat inclinationem atque facilitatem

ad certos actus exercendos. Supernaturalis et per se infusa ea est, quae hominem reddit aptum ad actus, qui facultatem mere humanam seu naturalem excedunt, quaeque hominem ad finem supernaturalem, humanas et creatas vires excedentem, disponit. Hae supernaturales virtutes non tam facilitatem tribuunt, sed ipsam facultatem sive aptitudinem conferunt, ut homo ad finem supernaturalem destinatus actibus huic fini convenientibus sese disponere possit.

Principalem locum tenent virtutes theologicae, quae ipsum Deum immediate attingunt, ejusque attributa pro immediato motivo seu objecto formali habent. Ejusmodi theologicae virtutes a theologis tres enumerantur: fides, spes, caritas. Fides et spes inchoant hominis elevationem, caritas eam complet utpote inseparabiliter conjuncta cum gratia sanctificante, quae supernaturali et quodammodo divina natura ipsam animae essentiam transformat et immutat.

Nobis in tractandis et definiendis virtutibus ad habitus respicere opus non est, sed actus virtutum agnovisse sufficit.

Caput I.

De Fide.

Hac de re praeclare: S. Thom. II. II. q. 1—20, Lugo *de fide* disp^{es} 25, praeterea S. Alph. l. 2 (al. 3) n. 1—19, Suarez, Laym. l. 2 tr. 1, Sporer *in dec.* tr. 2 c. 1—3, Scavini t. 3 n. 233—316, Pruner p. II. s. 1 c. 3, E. Müller l. 2 § 1—12, Ballerini-Palmieri *opus theol.* tr. 5; Simar, *Moralth.* § 86 sqq.

§ 1.

De fidei notione.

Fides actus supernaturalis est, quo homo iis, quae Ecclesia ut 269
revelata proponit[1], super omnia firmiter assentitur propter auctoritatem Dei summe veracis revelantis.

I. Fides igitur 1. non assentitur doctrinis quia intelligit, sed quia Deus eas revelavit. Cf. Joan. 20, 29; Hebr. 11, 1;

2. super omnia firmiter assentitur, firmius omni etiam angelica auctoritate: Gal. 1, 8; firmius ipso sensuum nostrorum testimonio, quod fortasse intelligitur 2 Petr. 1, 19; firmius ipsius facti revelationis cognitione et scientia: v. thes. 19 ab Innoc. XI. confixam.

3. Ad fidem requiritur tamen notitia Dei revelantis certa (cf. thes. 21 ab Innoc. XI. damnatam); attamen illa certitudine supposita, in ipso actu fidei ipsa notitia Dei divinaeque revelationis majore firmitate quam antea apprehenditur.

---

[1] Merito quidem assensum privatae revelationi datum, saltem ab eo, cui haec revelatio facta fuerit, praestantissimi theologi ad eandem fidei virtutem revocant; nihilominus si de fide, ut omnibus necessaria est, de fide catholica, sermo instituitur, ejus objectum, quod in definitione assumpsi, ad ea restringitur, quae ab Ecclesia ut revelata aliquo modo proponuntur.

Fides secundum Vaticanum sess. 3 c. 3: „Virtus supernaturalis est, qua Dei aspirante et adjuvante gratia ab eo revelata vera esse credimus, non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli nec fallere potest."

Est ergo fides intellectualis assensus:

1. *propter auctoritatem Dei* datus, ut ex Vat. l. c. constat. Cf. Joan. 20, 29; Hebr. 11, 1;

2. *super omnia firmus:* v. supra;

3. attamen *rationabilis:* v. ib. Vatic. c. 3 et th. 20 et 21 ab Innoc. XI. damnatas;

4. *liber;* siquidem per actum fidei libera Deo obedientia praestatur, quum homo possit aut omnino dissentire, aut assentiri ex alio motivo quam propter Dei auctoritatem vel non supra omnia firmiter: v. 2 Cor. 10, 5: Trid. sess. 6 c. 6; Vat. l. c.

270 II. Videlicet, ut breviter indicem, quomodo homo ad fidem perveniat, haec noto:

Homo audit ex instructione, narratione, praedicatione, Deum nobis plures veritates revelasse. Hanc revelationem vere factam esse eamque vere esse divinam, colligitur ex certis et indubitatis argumentis, quae saltem pro captu suo quisque ita intelligit, ut omne prudens dubium de revelatione divinitus facta excludatur. Miracula, vaticinia, olim facta et historice certa; religionis in se sanctae tam mira propagatio et in universum mundum extensio; Ecclesiae inter mille pericula et persecutiones omnisque generis adversitates perpetua conservatio atque dilatatio; hujus religionis et Ecclesiae a tot hominibus doctis et indoctis, pauperibus et rerum abundantia affluentibus, nobilibus et abjectis eadem professio atque caritatis inter eos unio: haec argumenta et documenta sunt, quae ipsi infantes, quando ex auctoritate parentum et magistrorum historicam veritatem edocentur, pro suo captu satis perspiciunt, et quae homines, quo excultiores evadant, eo majore vi et efficacia revelationis divinitatem invicte probare intuentur.

Intellecto igitur facto revelationis, quam Deus ad totum genus humanum direxit, et simul idea Dei ut summe veracis et summe colendi concepta, sponte *primo* oritur *judicium* de *credibilitate* et de *obligatione credendi* seu, ut ajunt, de credenditate revelationis christianae: quod judicium opitulante gratiâ divinâ supernaturale efficitur.

Eâdem gratiâ porro influente, homo, si cooperatur, concipit *secundo* pium *voluntatis affectum,* quo libere se determinat ad firmiter amplectendas veritates a Deo revelatas, et sibi ipsi imperat illum intellectualem assensum, qui concipiendus est. Porro ad hunc saltem pium voluntatis affectum gratiam requiri, *de fide est;* ratio vero theologica id comprobans et plenissime evincens ea est, quod meritum actûs fidei ex hac libera voluntatis subjectione necessario repetendum sit, ad omne autem meritum supernaturale gratia stricte dicta requiratur.

Tertio tandem, stante imperio voluntatis et gratiâ persistente, impossibile est actum fidei non sequi: at ille actus liber est et manet (non formaliter, siquidem nullus actus, ut actus est, minus etiam actus intellectualis formaliter est liber, sed denominative), quia istud voluntatis imperium cohibere in hominis potestate est. In intellectu igitur actus fidei formaliter efficitur; at pendet a libera voluntate. Et quoniam actus imperans et imperatus ejusdem ordinis esse debent, etiam ad actum ipsum fidei ab intellectu eliciendum supernaturale Dei adjutorium seu gratia est necessaria.

III. Ut igitur fides *primo* concipiatur, necesse est, ut *formaliter* 271
et explicite hominis cogitatio ac judicium prius in Dei veracitatem et in factum revelationis feratur: aliter enim impossibile est fidem nasci. At qui consuevit veritatibus revelatis propter Dei auctoritatem adhaerere, verum actum fidei exercere potest et exercet, etsi formaliter de Dei auctoritate non cogitat. Sufficit enim, ut *ratio, cur* assentiatur, vere sit Dei auctoritas, id quod esse potest sine formali illius auctoritatis cogitatione.

Bene in hanc rem Suarez (de *voluntario* disp. 8 sect. 3 n. 4) ait: „Experientia docet, infirmum velle medicinam etiam amaram, etsi nihil cogitet de sanitate, tamen non vult illam (medicinam) propter se: nam saepe in illa non est ulla ratio volendi illam. [Ergo, concludit, potest homo unum propter alterum velle, etsi illud alterum non attendit neque intendit formaliter] . . . Alias nunquam quis amaret proximum vera caritate, nisi actu cogitaret de Deo, propter quem debet eum diligere. *Similiter nunquam quis crederet actu verae fidei, nisi actu cogitaret de prima veritate revelante, propter quam credit.*“ Adeo certum igitur erat eximio illi scriptori, posse aliquem *vera fide* doctrinam, quam ut revelatam consuevit considerare, actu admittere, etsi nunc actu non cogitet de Deo revelante, ut inde sumat argumentum, quo thesin generalem clare demonstret statuentem, unicam rationem, propter quam aliud appetatur, non necessario debere formaliter menti obversari.

Quod probe notandum est, ut recte intelligantur ea, quae infra de obligatione actûs fidei dicenda sunt. Alii ejusmodi fidei actum vocant actum fidei implicitum, in se fortasse minus recte dictum, quia impossibile est, actum fidei implicite in altero actu contineri, quamquam in aliquo actu fidei, qui *explicite circa unum objectum* versatur, *implicite etiam alterum objectum* contineri et assumi potest.

IV. *Ratio, cur* veritatibus propositis in actu fidei assentiamur, *ob-* 272
jectum formale dicitur, ipsae *veritates, quibus* assentimur, ejus objectum *materiale.* Objectum ergo materiale fidei omne id est, quod Deus nobis revelavit. Objectum formale est ipsa *Dei loquentis summa auctoritas,* seu divina revelatio Deique summa veracitas. Et quamquam non una est theologorum sententia, quando explicant, quomodo objectum hoc formale ipsum actum fidei ingrediatur eumque interne afficiat: id sine dubio admittendum est, illud objectum formale non ut praevie intellectum et inferioris gradûs assensu affectum, sed aliquo

modo ut certitudine summa et divinitus elevata affirmatum interne actum fidei efformare.

Fusior hujus rei explanatio theologis dogmaticis relinquenda est. Idem valet de quaestione controversâ, utrum sola divina auctoritas formale objectum dicendum sit, revelatio autem necessaria tantum conditio, an utrumque elementum — ut indicavimus — objectum formale recte dicatur.

NB. Ex definitione objecti materialis jam facile patet, id quod formale objectum fidei est, alio actu etiam ut objectum materiale assumendum esse, quia inter ea, quae Deus revelavit, certe etiam illa veritas continetur, Deum scilicet locutum nobis esse, eumque summe veracem exsistere.

§ 2.

De excellentia et necessitate fidei.

273 I. Fides in se sola spectata est obsequium intellectuale Deo libere praestitum, ac propterea, si aliae conditiones adsunt, valde meritoria; imo ut Trid. sess. 6 c. 8 dicit, „fides est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis justificationis", ac proinde etiam radix et fundamentum omnis meriti.

II. Fides ergo ad justificationem hominis adulti, seu qui ad usum rationis pervenerit, omnino necessaria est, idque *necessitate medii*, ita ut, nisi quis vero fidei actu erga Deum moveatur, neque supernaturalem relationem suam ad Deum incipere neque eam perficere seu dolorem de peccatis ad justificationem aptum et sufficientem concipere possit. Cf. Hebr. 11, 6.

274 Quomodo vere cum tali absoluta fidei necessitate relate ad eos, qui de facto ad veram Ecclesiam nondum pertinent, possibilitas aeternae salutis consequendae consistat, theologo explicandum est quoad eos solos, qui *inculpabiliter* ad notitiam verae Ecclesiae non pervenerunt. Porro illi sunt aut bona fide asseclae haereticae sectae — hi possunt veritates omnino necessarias actu verae fidei credere et per hunc actum ad alios actus necessarios duci —; aut sunt non-christiani, notitiam tamen Dei ejusque providentiae habentes: quam notitiam si hauserunt et tenent ex revelatione, credere absolute possunt. Quodsi ne ejus quidem revelationis reliquiae recognoscibiles exstant, reliquum est, ut, si homo facit, quod potest, Deus aut speciali sua providentia fidei praeconem mittat, aut singulari quadam gratiae illustratione, quae per modum divinae locutionis fiat, hominem ad actum fidei concipiendum et ita porro ad alios actus necessarios eliciendos juvet.

275 III. At praeter necessitatem illam, quae summam fidei praestantiam commendat, alia etiam ratione fides maximopere commendatur. Sicut enim fides supernaturalem vitam inchoat, ita eam etiam promovet et excolit.

Nam omnibus officiis virtutibusque christianis fides ita praeest, ut illis motionem suppeditare debeat, atque omne meritum, quod supernaturalium virtutum exercitio colligitur, fide innitatur. Cf. quae supra dicta sunt de *merito* n. 258. Quapropter christiano homini nihil utilius, quam ut fidem

frequentissime exerceat et materiale et formale ejus objectum perpendendo, ut ex fide vivat seu fidei doctrinas pro motivo assumat, quo quotidianis suis actionibus pretium et valorem omni nostro cogitatu superiorem conciliet. Neque illi, qui alios ad christianos mores formare debet, aliud quid magis necessarium est, quam ut de fidei necessitate et merito frequentissime eos moneat.

§ 3.

Necessitas fidei quoad objecta credenda.

Fidem esse omnino necessariam modo dictum est, atque eam im- 276
plicite saltem omnia amplecti debere, quae Deus hominibus revelavit, etiam in confesso esse debet. Nam si quis unam solam veritatem a Deo propositam admittere detrectat, violatae Dei auctoritatis et veracitatis reus est atque ita se nullam veram fidem habere demonstrat. Verum oportetne a singulis omnes veritates *explicite* sciantur et admittantur? Id plane dici nequit, quum in deposito revelationis tot veritates contineantur, quarum multae viris etiam doctissimis obscurae maneant. Deus enim ut auctor supernaturalis ordinis non minus profusa quadam liberalitate utitur, quam qua utitur ut auctor ordinis naturalis. Nam non necessaria tantum, sed etiam utilia et convenientia naturae providit. Ita etiam in supernaturali ordine atque in supernaturali revelatione non necessitatis solum, sed etiam majoris convenientiae rationem habuit, neque ea tantum, quae re ipsa homines in suam utilitatem convertunt vel conversuri sunt, sed multo abundantiora suppeditavit. Implicite tamen omnes veritates quilibet admittit, qui Ecclesiam Christi magistram veritatis agnoscit ejusque definitionibus sese subjicere paratus est.

Quasdam autem veritates explicite sciri et explicite credi debere etiam manifestum est; siquidem explicita tandem fide obsequium intellectûs, quod Deo praestare debemus, completur, atque ea sola finem a Deo intentum assequimur, quo voluit ad dirigendas actiones nostras nobis revelationem concedere. Quae necessitas explicite credendi duplex distinguitur, necessitas medii una, altera necessitas solius praecepti.

Necessitas medii est earum veritatum fide credendarum, sine quarum notitia et expressa fide justificatio ac proinde aeternae salutis assecutio (in homine adulto seu rationis compote) nunquam contingit. Necessitas medii vocatur, quia hujus fidei ope homo sibi aliquid ad salutem prorsus necessarium acquirit, quod si non acquisierit, sive culpabiliter sive inculpabiliter id non acquisivit, aeternam beatitudinem non consequetur. Necessitas medii est igitur simul etiam necessitas praecepti, siquidem praeceptum est, ut media ad salutem necessaria adhibeantur.

At *praecepti necessitas* ad alia etiam extenditur. Est igitur solius praecepti necessitas illa, quae consequens est ad praeceptum, non quod aliquid ad salutem spectans assequi debeamus, sed quia, posito praecepto, necesse est, praeceptum non infringere, ne gratiam sanctificantem et ita salutem aeternam amittamus: quare sola culpabilis (graviter culpabilis) legis laesio, seu harum veritatum ignorantia culpabilis, salutem impediet.

277 I. Necessitate medii necessaria certo est fides explicita in 1) Deum unum 2) eumque remuneratorem bonorum et — quod consequens est — vindicem malorum. Hebr. 11, 6 et thes. 22 ab Innoc. XI. damn.: „Nonnisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita remuneratoris.“

II. Quamquam probabile prorsus est, fidem explicitam harum tantum veritatum requiri, non est tamen certum, non requiri ulterius explicitam fidem 3) in mysterium SS. Trinitatis et 4) in mysterium Incarnationis et Redemptionis.

III. Necessitas praecepti comprehendit omnes praecipuas veritates christianae religionis, quae ad vitam homine christiano dignam apte ducendam requirantur.

278 Omnia haec magis explicanda sunt.

Explicatio. Observa ad I.: Haec necessitas medii intelligitur de iis, qui actibus suis ad justificationem acquirendam conferre debent. Qui vero ante usum rationis baptizati sunt, certissime sanctificantem gratiam non amittunt, nisi mortalem culpam personalem contraxerint. Et quamquam voluntarius neglectus addiscendi veritates necessarias talem culpam gravem constituit: negari tamen nequit, hanc obligationem cognitionis rerum revelatarum sibi comparandae non ita alicui temporis momento adnexam esse, ut non possit contingere, ut aliquis, qui brevi post usum rationis habitum moriatur, sine explicita quidem hac Dei ejusque providentiae notitia, at etiam sine gravi culpa decedat ac proinde aeternam salutem assequatur.

Ad II. Certum est, explicitam fidem de SS. Trinitate ante Christum necessariam non fuisse, sed confusam quandam redemptionis notitiam suffecisse, qua credebatur, Deum aliquo modo providere vel providisse, ut humano generi peccatis lapso atque iis, qui quod possent facerent, subveniretur. Neque videtur firma ratio asserendi, post Christum illam absolutam medii necessitatem mutatam esse. At, quum plures graves scriptores contrarium contendant, *practice* id omnino agendum est, ut nemo ad baptismum admittatur vel absolvatur, multo minus ut aliquis decedere sinatur, nisi expressam fidem etiam illorum mysteriorum secundo loco allatorum pro captu suo edoctus sit eaque saltem habitualiter teneat. Si vero de moribundo agitur, quem ulterius instruendi nulla apparet possibilitas, sine dubio hypothetice sacramento donandus est, etsi forte haec mysteria nesciat, ut magis patebit ex iis, quae dicturi sumus de sacramentis eorumque administratione.

Sed ne quis minus recte necessitatem illam explicitae fidei concipiat, aliqua notanda sunt, tum quoad objectum, quod credi debeat, tum quoad modum, quo debeat credi.

279 De SS. Trinitate sane sufficit rudi modo utrumque tenere, 1) tres esse distinctos, Patrem, Filium, Spiritum Sanctum, quorum unusquisque sit Deus; 2) nihilominus non esse tres Deos, sed tres illos esse unum eundemque Deum. Modum vero, quo una persona ab altera distinguitur, scire, ita necessarium non est, quum quam plurimorum captum superet.

Circa Incarnationem autem objectum, quod credi explicite debeat, non est nudum Incarnationis mysterium, sed etiam, idque praecipue,

munus Redemptionis a Filio Dei incarnato assumptum, scilicet Filium Dei hominem factum sua morte nos a peccatis redemisse, eumque redivivum in coelis regnare omnesque homines esse judicaturum.

Modus igitur, quo tum SS. Trinitatis, tum Incarnationis mysterii veritates credi absolute debeant, si amplius a me explicandus est, ille sufficit, ut homo rudis, sensu harum veritatum intellecto, divina fide eas assumat, etsi interrogatus ulteriorem rationem reddere non possit.

Ad III. Summa eorum, quae credenda et scienda sunt ab homine 280
christiano, nisi, ut cum Busenb. S. Alph. l. 2 (al. 3) n. 3, 1 approbat, impotentia excusetur, continetur in Symbolo Apostolico, in doctrina de sacramentis, in oratione Dominica, in decalogo. Nam, licet oratio Dominica et decalogus regulas *agendi* contineant, tamen utpote divina revelatione nobis data etiam objectum sunt, quod *credamus*.

Quare secundum communem doctrinam theologorum, de qua cf. Lugo *de fide* disp. 13 sect. 4 et 5 et Suarez *de fide* disp. 13 sect. 4:

1) Gravis obligatio est substantiam eorum scire, quae Symbolo Apostolico continentur —; memoriter symbolum ipsum teneri obligatio quidem est, sed venialis. Cf. etiam Elbel *de fide etc.* n. 22.

2) Idem de oratione Dominica teneto; nam hanc ipsam orationem memoria tenere et posse recitare, certe obligatio est, de obligatione gravi vero non constat. S. Alph. l. c. n. 3, 2; Suarez l. c. n. 12; Lugo l. c. n. 132. Gravis autem omnino obligatio est sciendi, Deum esse orandum cum certâ fiduciâ, ut nobis conciliemus auxilia necessaria ad evitanda peccata, paucis omnia bona ad salutem conducentia sive supernaturalia sive naturalia. Ib.

3) Circa decalogum certe dicendum est, eum quoad substantiam plane sciri debere sub gravi: verum suo ordine ejus praecepta ex memoria recitare posse, minor etiam obligatio est, quam dictum est de symbolo.

4) Relate ad sacramenta gravis obligatio est cognoscendi ea, quorum susceptio est necessaria, ideoque maxime (baptismum), poenitentiam, Eucharistiam; reliqua saltem suo tempore.

Fusior declaratio eorum, quae a fidelibus sciri debent in singulis arti- 281
culis Apostolici Symboli, habetur passim apud theologos; scilicet:

1. art. *Credo in Deum* — credendum explicite 1) esse unum Deum, 2) hunc Deum esse trinum, i. e. tres esse, quorum unusquisque est Deus, neque tamen tres Deos esse, sed unum eundemque Deum; atque tres illos vocari: Patrem, Filium, Spiritum Sanctum. — Modus autem processionis in divinis sciri non debet a rudibus christianis.

Patrem omnipotentem, Creatorem coeli et terrae — explicite credenda est creatio rerum, ac inde Dei omnipotentia.

2. art. *Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum Dominum nostrum* — credendum est explicite, Jesum Christum esse hominem et Deum, sc. Filium Dei Patri aequalem; etiam credendum est, eum esse unum Dominum, ut dicitur in symbolo Constantinopolitano, non duos sensu Nestoriano: quod tamen satis praestatur eo ipso, quod error Nestorianus non habetur.

3. art. *Qui conceptus est de Spiritu Sancto* — miraculosa conceptio certe explicite credenda est: num sub mortali, dubito.

Natus ex Maria Virgine — perpetua B. M. virginitas credi quidem explicite debet, at de *gravi* obligatione non constat. V. Lugo n. 70—75.

4. art. *Passus sub Pontio Pilato — crucifixus, mortuus* — sub gravi sciri debet mors Salvatoris, atque modus mortis per crucifixionem: Lugo n. 78; circumstantia ‚sub Pontio Pilato' non ea est, ut rudibus propter illam ignoratam peccati scrupulum injicere debeamus.

Et sepultus. 5. art. *Descendit ad inferos* — quae non sunt circumstantiae, quarum notitia expressa sub gravi requiratur. Lugo n. 82.

Tertia die resurrexit a mortuis — resurrectio explicite credenda est sub gravi; circumstantia temporis ‚tertia die' non ita sub gravi.

6. art. *Ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis* — sufficit rudibus credere, Christum gloriosum regnare in coelo, gloriâ, quae ei ut Deo-homini super omnes competit. Lugo n. 89, Suar. aliique.

7. art. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* — Sciri debet sub gravi, universale judicium a Christo exerceri: quid autem sibi velit „vivos et mortuos", difficilius est expresse sciri.

8. art. *Credo in Spiritum Sanctum* — vide, quae sub art. 1 dicta sunt.

9. art. *Sanctam Ecclesiam Catholicam* — sub gravi scienda est necessitas manendi in unione Ecclesiae.

Sanctorum communionem — gravis obligatio non potest ostendi explicite sciendi plus quam quod ex conceptu ‚Ecclesiae' seu congregationis fidelium in unum quoddam corpus per se in confuso colligitur. Venialis autem obligatio est sciendi nos et per Sanctorum intercessionem juvari, et nostris suffragiis juvare posse animas in purgatorio detentas.

10. art. *Remissionem peccatorum* — est gravis obligatio sciendi, quomodo possimus in Ecclesia peccatorum remissionem per baptismi et poenitentiae sacramentum sive in re sive in voto suscipiendum obtinere.

11. art. *Carnis resurrectionem.* — explicite credendum sub gravi, mortuos resurrecturos esse.

12. art. *Et vitam aeternam* — sub gravi explicite credenda est remuneratio sine fine duratura, sive praemium pro bonis in supernaturali beatitudine, sive poena pro malis interminabilis. Lugo n. 115.

282 Eodem fere modo singula *praecepta in decalogo* enuntiata sciri et credi debent, ita tamen, ut sufficiat sic ea scire, ut interrogatus aliquis respondere possit, ea per decalogum juberi aut prohiberi. Lugo n. 126. Quod tamen non intelligo de conclusionibus paulo remotioribus, sed de iis quae formaliter in decalogo enuntiantur aut *facili* et *proxima* conclusione eruuntur. Addi debet obligatio sciendi communia *Ecclesiae* praecepta.

283 Circa *orationem Dominicam* aliquam obligationem communiter scriptores agnoscunt memoriae illam tradendi; ejusque signum colligunt ex praxi Ecclesiae, quae ordinarie a catechumenis plane postulat notitiam tum symboli tum orationis Dominicae, antequam eos ad baptismum admittat. Addi potest, requiri a quolibet fideli sub gravi, ut sciat actus fidei, spei, caritatis, contritionis elicere: formulam certam scire optimum est, obligatio stricta non est. — Plane etiam decet orationi Dominicae adjungi salutationem Angelicam; eam autem memoriâ non tenere, per se peccatum, sc. veniale, esse non certo constat, nisi culpabilis socordia et negligentia subsit.

Sacramentum poenitentiae a quolibet cognosci debet quoad necessi- 284
tatem praecepti et medii atque quoad effectum recuperandae gratiae, idque sane antequam in necessitatem inciderit; siquidem periculum labendi in peccatum pro nullo non adest, neque satis provisum esset implendae obligationi et legi divinae, nisi antecedenter ad lapsum haec cognitio adesset. Lugo n. 117.

Quoad Sacramentum Eucharistiae sciri debet: 1) realis Christi, i. e. totius Christi, praesentia, ita ut cognoscatur hostiam consecratam jam non esse panem, sed corpus Christi etc. atque Christum integrum et vivum continere; 2) ratio sacrificii, quae in Ss. Sacramenti confectione continetur, quo satisfieri possit integre legi divinae et ecclesiasticae Missae assistendi. Accuratior modus tum sacramenti tum sacrificii hominibus rudibus non est ita scitu necessarius. Lugo ib. n. 119 sqq. cum Bañez, Suarez.

§ 4.

Necessitas fidei quoad actus eliciendos seu de obligatione actus fidei eliciendi.

I. Obligatio actûs fidei eliciendi aut *per se* adest, aut *per accidens.* 285
Quia vero illa designatio ‚per se' et ‚per accidens' non semper eodem modo a scriptoribus intelligi videtur, explicandum est, quo sensu hîc sumatur.

Per se dicitur obligatio adesse, si communiter et pro omnibus adest, ex communi hominum conditione, non ex peculiari singulorum quorundam hominum conditione, temporum circumstantiis oriunda: quod ultimum si obtinet, obligatio dicitur *per accidens* adesse.

Porro utraque obligatio tum ea, quae per se adest, tum quae per accidens, potest aut *propter ipsam fidem* ejusque honestatem oriri, aut *propter aliam obligationem,* cujus implendae actus fidei medium est vel necessaria conditio.

II. *Per se* obligatio actûs fidei adest: 286

A. *Propter ipsam fidem:* 1. Aliquoties in vita. Quod colligitur ex thesibus 16 et 17 ab Innoc. XI. damnatis: „Fides non censetur cadere sub praeceptum speciale et secundum se"; — „satis est actum fidei semel in vita elicere". Praeterea idem ex natura fidei et divinae auctoritatis elucet. Quum enim fides ex natura sua sit intellectualis obedientia, quis est, qui neget, Deo, quando hominibus loquitur, deberi illud obsequium positive praestandum? seu aliis verbis, hominem debere aliquoties saltem divino magistro et institutori re ipsa auscultare, ejus auctoritate discere eique assentiri?

2. Praecipue vero, quando homo primo concipit certam notitiam revelationis divinae factae, quia tunc quodammodo occurrit illi divina auctoritas, sicut rex, qui subditis suis se publice ostendit, cui nisi positive reverentiam exhibent, contemptum irrogant. Lugo *de fide* dist. 13 n. 23. Ideoque actus fidei eliciendus est:

a) Quando infideli revelatio divina proponitur et innotescit.

b) Quando homo christianus ad perfectum usum rationis pervenerit. (Mazzotta *de virt. theol.* c. 1 § 1 id ita exhibet: „Quilibet in primo instanti morali usûs rationis, *si sit sufficienter instructus et ad hanc obligationem advertat,* tenetur ex praecepto divino hos actus elicere. . . . . ita ut, si notabili tempore differt, graviter peccet contra hoc praeceptum.“)

c) Idem dicendum est, quando homini christiano nova fidei definitio proponitur. Nam, hac audita, non positive assentiri, esset irrationabiliter sibi vim inferre vel periculo se exponere positive obedientiam Deo et Ecclesiae detrectandi, et esset injuriam Deo inferre, sicut injuriam regi infert, qui eum publice prodeuntem et sibi occurrentem non honorat.

3. Circa tempus mortis instantis, quia obligationes, quas erga Deum habemus et quae cultum Deo ex natura sua debitum continent, si aliquando, maxime circa illud tempus, quo vita praesens finienda est, urgent. Ita communius, vide Elbel l. c. n. 27; quamquam si saepe alias in vita fidei obligationi satisfactum est, non ita constat de *speciali* hac obligatione, nisi forte accedat periculi et tentationum ratio, quas tunc temporis diabolus quam maxime excitare consuevit, et contra quas homo scuto fidei sese praemunire debet, aut obligatio aliorum actuum supernaturalium, quae certe adest, et quae sine fide impleri nequit. Haec omnia autem ad alterum obligationum ordinem, ut patet, pertinent.

287 B. *Ut medium propter alia* adhibendum:

1. Quoties actus alicujus supernaturalis obligatio urget. Hujusmodi enim actui satisfieri ab homine non potest, nisi actu fidei motivum supernaturale mente concipiat.

2. Praesertim diu differre non licet exercitium fidei, quia moraliter impossibile est homini omnia peccata vitare, omnesque tentationes graves vincere, nisi supernaturalium motivorum consideratione se muniat; id quod — ut dictum est — sola fide fit. Quare vix excedunt in statuenda obligatione, qui putant, saltem singulis mensibus fidem eliciendam esse ex hac sola ratione. Nam propter obligationem orandi, dies festos colendi etc. longe frequentius necessitas exercendi fidem instat.

288 III. *Per accidens* obligatio actûs fidei adest:

A. *Propter ipsam fidem:*

1. Si quis in haeresim lapsus est. Tunc enim formalem actum fidei, si non quam primum elicere, saltem non diu differre debet, quum injuria, qua Deum affecit, hanc reparationem exigat. Neque tamen propterea peccata quolibet momento multiplicantur dilatione, sed, qui fidem non elicit, in eodem peccato moraliter permanet sicut ille, qui damnum alteri illatum reparare differt.

2. Si quis gravem tentationem contra fidem patitur, quam indirecte satis impugnare non possit. In homine enim timorato saepe expedit, ejusmodi tentationes et dubia involuntaria contemptu superare potius, quam positivo fidei actu.

B. *Ut medium propter alia* adhibendum: 289

1. Si aliae tentationes superari nequeunt sine fidei motivo. Et sane, id quod modo jam notavi, graves tentationes aliter superari non possunt, nisi homo oret et ad aeternas veritates mentem convertat: quae fidei actum supponunt; neque ullam tentationem, nisi fide homo nitatur, salutariter vincit atque profligat.

2. Si quis sacramenta suscipere, aut

3. Si quis orare vult, etsi haec voluntas non ex necessitate et obligatione concipitur. Nam quoties aliquis sacramenta recipere aut orare vult, haec debito modo fiant oportet; quod sine aliquo fidei actu impossibile est.

NB. Obligationes, quae sub II. B. 1. et III. B. 1. 2. 3. referuntur, non exigunt nisi eum fidei actum, quem aliqui, etsi minus accurate, implicitum vocant, de quo supra n. 271 dictum est.

IV. Illud autem discrimen est inter obligationem fidei, quae sive 290
per se sive per accidens, tamen *propter ipsam fidem* exsistit, et eam obligationem, quae ad fidem solummodo ut medium ad alia obligat, ut, qui priorem obligationem laedat, *speciale peccatum contra fidem committat:* qui posteriorem obligationem negligat, non speciali modo contra fidem peccet, sed contra eam virtutem vel legem, ad quam implendam medium necessarium, i. e. fidem, non adhibuit.

Multi autem scriptores putant, actum fidei propter se aliquoties in anno sub gravi praecipi: quod utique probabile est. Si enim annua Communio a multis habetur pro ejus obligationis determinatione, quae fere id, quod ipsa lex divina postulat, clarius exprimat, neque tamen agitur nisi de exercitio, quod extrinseca institutione Dei cultum et humanae salutis medium continet: a fortiori lex divina exercitium eorum actuum idque saepius exigit, qui Dei cultum et humanae salutis medium intrinsecus necessarium constituunt.

Neque leve pondus auctoritatis huic sententiae accedit ex thes. 6. ab Innoc. XI. damnata: „Probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum.“ In cujus thesis explicatione Viva animadvertit: 1) non esse disparem conditionem caritatis et fidei; 2) in ejusmodi condemnatione fere idem valere de annua atque de quinquennali dilatione; rationem enim, cur rejiciatur illa thesis, esse dilationem *diuturnam;* at in morali aestimatione diuturnum tempus etiam annum censeri.

Sed quum lex divina certos obligationis terminos non fixerit, id concedendum est, ut dicatur, eum, qui uno tempore frequentius ejusmodi actus internos elicuit, facilius excusari a gravi legis laesione, etsi alio tempore diutius ab illis abstinet.

§ 5.

De obligatione fidem externe confitendi.

I. Nunquam licet externe fidem negare. Id enim, etsi interne 291
fides retineatur, gravissimum peccatum semper visum est.

II. Aliquando etiam praeceptum grave est fidem positive profitendi (Matth. 10, 32; Luc. 9, 26), videlicet in iis circumstantiis, in quibus taciturnitas aut negationi aequivaleret aut contineret erubescentiam fidei aut grave scandalum crearet. Quod alii aliis verbis exprimunt: quando professio aperta necessaria est ad avertendam magnam injuriam a divino honore vel a causa religionis, ad divinum honorem multum promovendum, ad spiritualem ruinam proximorum praecavendam eorumque utilitatem multum promovendam.

III. Quando ejusmodi obligatio non urget, fidem etiam occultare licet ex gravi causa, seu dissimulare.

IV. Imo si ex una parte obligatio nulla fidem positive et palam profitendi adest, ex altera parte ex ejusmodi professione magna damna, ut perturbatio, fidelium vexatio, secutura esse praevidentur, fidei occultandae obligatio est, eaque gravis potest exsistere.

292 V. Multo facilius occultare licet specialem aliquam conditionem seu statum inter christianos, ut sacerdotium, statum religiosum; imo haec negare *per se non* est mendacium *mortale*. Lugo d. 14 n. 32 cum Suarez, Sanchez etc.

VI. Occultatio fidei etc. fieri potest tum verbis, tum signis, tum aliis quibusdam actionibus, in quorum usu, si de liceitate et illiceitate judicandum est, id spectari debet, utrum ex se vel ex circumstantiis directam fidei negationem erubescentiamve contineant, an potius audientibus atque spectantibus rationem solum praebeant suspendendi judicium, ita ut neque affirmare neque negare possint, illum hominem esse catholicum.

293 **Uberior nonnullorum declaratio.** Ad I. **De malitia negationis fidei,** si quaeritur, haec observa: Potest quaedam veracitatis divinae detractio inesse, quam summe injuriosam Deo esse, evidens est. At non semper necessario haec falsitatis ac fallaciae exprobratio contra Deum fidei negatione continetur: vide Lugo *de fide* disp. 14 n. 31 et 32; semper vero erubescentia inest, qua homo Deum erubescit, quae eo magis injuriosa est, quo homo vilior, excellentior Deus, qua majore dependentia homo a Deo dependet, qua majore liberalitate et amore Deus hominem prosecutus est.

Ad II. **Positiva fidei professio.** Taciturnitatem, quae aequivaleat negationi, habes v. g., si, pluribus de fide interrogatis, aliqui negant quemquam ex ipsis christianum esse, aliqui tacent; vel si alter pro altero respondet, ipsum non esse catholicum: in quibus circumstantiis taciturnitas esset implicitus negationis consensus.

Erubescentia saltem generatim continetur, si quis a publica auctoritate interrogatus tacendo vel ambigue loquendo responsum declinet, v. thes. 18 ab Innoc. XI. damnatam: „Si a potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri, ut Deo et fidei gloriosum consulo: tacere, ut peccaminosum per se non damno.“ — Ergo per se peccaminosum est; ideoque si a publica auctoritate in causa fidei in judicium vocor et de fide interrogor, ingenue fateri debeo: summum *per accidens* taciturnitas evadet non peccaminosa, quando nimirum taci-

turnitas pro confessione fidei aequivalenti habetur a praesentibus. — Fidem scilicet non fateri vergeret in odium fidei. — Cf. Viva in hanc thes. n. 2 sqq.

Si quis vero homo privatus me interrogat, a diversis circumstantiis pendet, utrum tacere vel responsum declinare erubescentiam scandalumve contineat necne; facilius enim fieri potest, ut responsi declinatio non tam fidei erubescentiam, quam interrogantis contemptum exprimat.

Ad VI. **De fidei occultatione.** 1. Quaedam notanda sunt *quoad* 294
verba, quibus uti liceat, aut non liceat. Scil. 1) nunquam licet uti verbis, quorum sensus sive per se, sive prout percipiuntur ab interrogante, immediate significant falsae religionis professionem, verae negationem: aliud est, si haec professio vel negatio verbis omnino non continetur, sed solum ab interrogante temere ex iis deducitur. 2) Si vox „christianus" ex circumstantiis non religionem significaret, sed *gentem* tantum seu *politicum coetum,* negans se christianum esse, utique fidem non negaret. Lugo n. 33.

2. Quoad usum vestium et similium rerum tria genera distinguunt (v. Lugo l. c. sect. 5, S. Alph. n. 15 cum Busenb., Tambur. *in decal.* l. 2 cap. 1 § 3). Primum est genus vestimentorum, quod infideles materialiter a reliquis distinguit, i. e. quo incolae certae regionis, qui infideles sunt, utuntur. Horum usus non continet fidei negationem, sed per se tantum fidei occultationem; quare ex gravi causa licitus est.

Secundum genus est, quod distinguit infideles formaliter a fidelibus, sc. institutum ad *dignoscendos infideles;* e. g. flavus pileus in ditione Pontificia antea Judaeis praescriptus. Horum usus non ita illicitus est, ut causa, omnino gravior tamen, eum licitum reddere non possit. Quamquam enim communiter nemo nisi infidelis iis utitur, tamen eorum usus aliis necessario transitum ad infidelitatem non indicat, sed incertum relinquit.

Tertium genus est eorum vestimentorum et signorum, quae instituta sunt non tantum ad dignoscendos infideles a fidelibus, sed *ad profitendam falsam religionem,* v. g. vestimenta sacerdotalia idololatrarum, quibus in suis functionibus superstitiosis utuntur — vel similiter signa distinctiva Francomurariorum: quibus uti nullo modo licet, nisi forte circumstantiae positive demonstrent, falsae sectae professionem abesse, atque causa prorsus alia cur adhibeantur palam fiat, e. g. extrema necessitas et nuditas, exhibitio in publicis spectaculis. — A fortiori eadem illiceitas in iis vestibus utendis invenitur, quae in se honorem indebitum idolo, pseudo-prophetae etc. exhibent.

3. Quoad alias quasdam actiones: Esus carnium diebus pro- 295
hibitis per se licet, si quis inter haereticos versatur et ita fidem suam occultare et *graves vexationes* evitare potest; per se enim non continet acatholicismi professionem. — Attamen sola erubescentia non esset causa sufficiens, cur liceret legem ecclesiasticam non observare. — Neque unquam liceret carnes edere, si haeretici ad illum esum provocarent tamquam ad signum acatholicismi, vel in odium fidei ad illum esum cogerent minis gravibus propositis. — Neque illi, qui jam cognitus

est ut catholicus, liceret ad majorem vexationem declinandam, carnes edere; quia in hisce circumstantiis aut si levior tantum causa subesset, aut si major vexatio impenderet, haec coactionem in odium fidei factam contineret, atque esus carnium positivam erubescentiam catholicae religionis denotaret. Imo si quis catholicus ex aliis rationibus excusatus vel dispensatus est ab abstinentiae lege, quando pro catholico agnoscitur, ad evitandum scandalum, se alias causas habere non raro explicare debet; neque nostris temporibus nisi rarissime accidit, ut gravis vexatio timenda fidei occultationem atque propter eam carnis esum licitum faciat.

Nutus, motus, compressio digitorum et similia signa, quae ex conventione determinata sunt ad professionem falsae sectae vel falsi cultûs exprimendam, omnino illicita sunt. Nam continent unice falsae sectae professionem, neque eorum usus ab hac significatione abstrahere potest. Quare recte Lugo *de fide* disp. 14 n. 92 et 93 ea verbis comparat falsam sectam profitentibus, non aliis signis et actionibus quae ambiguum sensum habent.

Accessus ad templa, ad ritus haereticorum, si ex circumstantiis profitendae haeresis suspicio, falsi ritûs communicatio abest, peccaminosus *ex se* non est, secus peccaminosus est. Ad nuptias vero vel sepulturam heterodoxi accedere, quum pro honore civili tantum habeatur, communiter licet. — Attamen etiam in his actionibus attendendum est, num adsit propter circumstantias scandalum, perversionis periculum, specialis prohibitio. Cf. etiam Marc I. n. 432.

4. Quod dictum est de illicito usu signi vel verbi infidelium distinctivi, non eodem modo intelligitur de omissione alicujus signi fidelium distinctivi. Id enim non gerere, ex se est tantum fidem *occultare*. — Neque si tyrannus juberet omnes catholicos certum signum gerere, huic edicto obtemperare tenerentur. Nondum enim urget obligatio palam coram publica auctoritate fidem profitendi: quae per se tunc demum incipit, quando singularis fit inquisitio et in jus vocatio.

§ 6.

Obligatio lege ecclesiastica inducta professionis fidei publice emittendae.

296 Quum haec publica fidei professio, ab Ecclesia certis personis praescripta, ex se ad fidei virtutem ejusque exercitium pertineat: non est abs re, hîc breviter illos recensere, quos haec lex adstringat. Sunt igitur:

1. Provisi de beneficio curato intra duos menses. Trid. sess. 24 c. 22 *de Ref.*

2. Provisi de canonicatu vel dignitate in ecclesia cathedrali; eodem modo ibid.

3. Primates, Archiepiscopi, Episcopi in prima synodo provinciali, cui intererunt. Trid. s. 25 c. 2 *de Ref.*

NB. 1. Ergo non obligantur: qui fiunt canonici in ecclesia collegiata, qui instituuntur parochi sine beneficio ecclesiastico.

NB. 2. Videtur haec obligatio sub mortali culpa imponi, nisi desuetudine abolita sit; ita Sanchez l. 2 cap. 5 contra Tamb. lib. 2 cap. 1 § 12 n. 4. — Poena restituendi fructus, quae pro 1 et 2 statuitur, probabiliter exigit sententiam judicis declaratoriam. V. Sanchez l. c. n. 10.

4. In universitatibus initio cujuslibet anni magistri et doctores solemne juramentum fidei emittant; ib. Trid. sess. 25 c. 2. (Imponitur rectoribus vel praefectis, ut id efficiendum curent.)

5. Pius IV. *„Injunctum nobis“* extendit legem Trid. professionem fidei imponentem ad omnes praelatos regulares.

6. Idem Pius IV. *„In sacrosancta“* constituit, ut hanc fidei professionem facere teneantur omnes, qui seu publice seu privatim se magistros quarumcunque artium vel disciplinarum profitentur, proposita poena gravissima in eos, qui aliter illos ad quamcunque cathedram promoveant.

NB. 1. Obligationes n. 5 et 6 et fortasse etiam 4 in multis locis in desue- 297
tudinem abierunt.

NB. 2. Tamb. l. c. n. 10 docet, ubi constitutio vigeat, promoventes quidem legem non servando graviter peccare; promotos vero vel docentes per se non peccare graviter, nisi a Superioribus urgeantur ad observandam legem et tamen negligant.

NB. 3. Probabile esse docent Sanch. ib. n. 6, Tamb. l. c. n. 6, singulos, qui vi harum constitutionum obligentur ad fidei professionem, in rigore satisfacere seu satisfecisse, si jam antea propter aliquem titulum professionem fidei fecerint. Vid. tamen Craisson *Man.* n. 2368, Ferraris *biblioth. ad vocem „Canonici“* art. IV., Barbosa *Decis. Apost. ad vocem „Fidei professio“*, qui referunt S. Congr. Conc. decrevisse, in qualibet nova beneficii adeptione professionem fidei esse emittendam.

§ 7.

De peccatis contra fidem.

Brevi catalogo peccata specifice distincta contra fidem hîc enu- 298
mero; quae omnia ex genere sua mortalia sunt, pleraque ex genere suo toto.

1. Professionem fidei ab Ecclesia praescriptam non facere.

2. Actum fidei lege divina necessarium non elicere, saltem quando fides propter se suamque internam honestatem praecipitur. (Laedit obsequium Dei loquentis auctoritati debitum negative.)

3. Negligere sufficientem instructionem in rebus fidei. (Praeterquam quod ille, qui haec negligit, peccat contra caritatem sibi ipsi debitam, indirecte laedit etiam divinum cultum modo negativo, se aptum non reddens ad Deum debite colendum per fidem et alios actus.)

4. Fidem suam lectione, conversatione etc. periculo exponere[1].

---

[1] Propter hujusmodi pericula lege ecclesiastica complura prohibentur:
1. Lectio librorum haereticorum vel haeresim continentium; 2. disputatio cum haereticis; 3. communicatio cum haereticis et infidelibus.

1. De librorum haereticorum lectione vide postea, quando de censuris ecclesiasticis tractaturi sumus.

2. De disputatione cum haereticis in rebus religionis nota, publicam disputationem interdici sine expressa licentia S. Sedis S. C. C. 8. Martii 1658 (v. Müller

5. Fidem externe negare vel erubescere, negando, tacendo, aliquid agendo; v. supra.

6. Subortō dubio de propriae sectae sive religionis acatholicae veritate, aut revelatione cum probabilitate proposita, non amplius inquirere; quo constituitur peccatum *infidelitatis privativae*, i. e. culpabiliter in infidelitate haeretur vel omittitur cultus divinae veracitati debitus *remote urgens*.

7. Revelata veritate sufficienter, i. e. certo proposita, fidem detrectare, quo habetur peccatum maxime proprie contra fidem, quamquam non uno tantum modo committi potest: — vocatur *infidelitas positiva*. Diversi modi, quibus ita peccari potest, sunt:

a) Si quis directe negat divinam veracitatem; quod vix unquam videtur accidere, sed si fieret, cum horrenda *blasphemia* conjunctum esset talis infidelitatis peccatum.

b) Si quis divinam veracitatem in se quidem non negat, negat autem factum revelationis, vel contra clara et sufficientia argumenta asserit, sibi de revelatione non constare, doctrinam aliquam sibi pro revelata non probari: quo fit, ut veracitati divinae, prout homini in concreto sese exhibet, cultus debitus denegetur, atque positive injuria irrogetur, sicut regi, qui clare et certo regem se esse probat, injuria irrogatur a subdito, qui pertinaciter non vult eum pro rege agnoscere et honorare.

c) Si quis neque divinam veracitatem neque divinam revelationem negat neque veritatem doctrinae revelatae in dubium vocat, at hanc nihilominus non *propter* divinam auctoritatem admittit, sed propter solum rationis intuitum: quo peccato directe laeditur pia voluntatis affectio et honor divinae veracitati necessario exhibendus.

299 Cave tamen, ne infidelitatis malitiam peccato contra cultum Deo debitum satis describi et exhauriri putes, atque ita eam ad solam irreligiositatem deprimas. Nam malitia peccati desumenda est non solum ex eo, quod erga Deum omittitur et sic quasi contra Deum mediate oritur, sed maxime ex ea divina perfectione, quae laeditur, et ex modo, quo laeditur. Quoniam vero fides, quam infidelis Deo denegat, non solum communem cultum Dei, sed certum colendi modum atque ipsum Deum ejusque veraci-

---

l. c. § 10): siquidem experientia constat, ejusmodi disputationes in meros clamores et tricas degenerare solere. Disputatio privata laicis per se quidem ab Ecclesia interdicta est, ne aut religio despectui exponatur aut disputantes fideles ipsi periculum incurrant. At haec prohibitio tum urgente necessitate avertendi scandalum ab aliis per se cessat, tum in locis, ubi haeresis impune grassatur, contraria consuetudine abrogata censeri potest, maxime quum vix possibile sit, in itinere aliisve circumstantiis omnem disputationem vitare. Cf. Müller l c., Reuter p. 2 n. 3, Reiffenstuel tom. 2 tract. 4 disp. 4 q. 4 n. 44 etc. Verum naturalis lex evitandi periculum et servandi dignitatem religionis plane servari debet, praecipue si quis impares vires se habere veretur. — Sacerdos autem, ut recte Müller notat, vix silere potest, si de religione sermo instituitur. Cf. etiam Marc I. n. 449.

3. Communicatio cum haereticis etc. illicita est aut ut religiosa aut ut periculum inferens: vide plura de cooperatione praecipue n. 658. Cf. Scav. n. 269.

tatem immediate attingit, infidelitas *veracitatem Dei* impetit, eique immediate opponitur, videlicet aut veracitati Dei in se sumptae, id quod rarius fit, aut veracitati divinae, prout hominibus sese *in loquela Dei* manifestat iisque obversatur.

Infidelitas positiva, quae peccatis n. 7. a) et b) explicatis committitur, in homine, qui fidem jam receperat, aut *haeresis* aut *apostasia* est, prout particulares tantum fidei articuli negantur aut tota christiana vel catholica doctrina rejicitur.

Apostasia ab haeresi specie per se non distinguitur. Nam sive in objecto fidei materiali plus, sive minus rejicitur, id speciem peccati non mutat; siquidem objectum formale seu divina in loquendo auctoritas eodem modo violatur. — Si quis autem a vera religione ad falsam aliquam sectam desciscit pro diversitate *falsi cultûs* seu sectae, ad quam transit, peccata specie distincta contra religionem committit. Nam contra res sacras aut cultum divinum in diversis sectis diversa peccata committuntur: quae peccata aut ipsa exsecutione aut voluntatis proposito ille committit, qui tali sectae se adjungit. Cf. Lugo *de poenit.* disp. 16 n. 290 sqq.

Infidelitas positiva hominis, qui fidem nondum assumpserat, a peccato 300
haeresis vel apostasiae non videtur specie differre. Etenim quod aliquos ad distinctionem specificam sustinendam movet, quasi-pactum videlicet in baptismo cum Deo initum, non videtur esse nisi circumstantia aggravans, quum veram aliquam voti promissionem in baptismo fieri non probetur, sed firmum vitae propositum solemniter factum admittere sufficiat. Ceterum haec opinionum diversitas practice vix ullius momenti est, quum infidelitas hominis non baptizati materia confessionis esse nequeat.

Alia controversia movetur circa specificam distinctionem infidelitatis positivae et privativae, seu peccati n. 6. et 7. propositi. Positiva infidelitas *directe* laedit veracitatem divinam atque cultum illi debitum, privativa *indirecte:* priore peccato dicitur: „Nolo me divinae veracitati submittere"; posteriore ipse impedimento sum, quominus hanc submissionem Deo ostendam vel ostendere possim.

Lugo *de fide* disp. 16 n. 187 negat, esse vere specifice distinctam malitiam; Vasquez, quamquam in aliis praeceptis seu virtutibus voluntarium directum et indirectum specie diversum non esse fatetur, hîc tamen discrimen specificum statuit, quum aliud sit *positive* inhonorare, quod est infidelitatis positivae, aliud potius *negative* non-honorare, quod facit privativa infidelitas. In confessione sane illa peccata distinguenda sunt, saltem propter diversas sequelas et poenas, quae illa sequuntur. Nam peccatum n. 6. declaratum per se *haeresis* non est, quum homo, quamdiu inquisitio ulterior facta revera non fuerit, *credere nequeat.* — Id tamen addendum, in uno aliquo casu hunc inquisitionis neglectum veram haeresim continere, scilicet si homo hîc et nunc ita paratus est, ut nolit se submittere, etsi certitudinem revelatae doctrinae haberet.

Scholion 1. Ex dictis facile colligitur, quo sensu haeresis de- 301
finiatur: *error liber et pertinax contra fidem, in eo, qui fidem susceperat.* Videlicet haeresis formaliter consummatur in intellectu, quapropter error est; causatur vero a voluntate, atque in ejus actu malitia formaliter consistit, quapropter error *liber* dicitur. *‚Pertinax etc.'* declarat specificam voluntatis malitiam, sufficit autem ea pertinacia, qua quis post

doctrinae revelatae sufficientem cognitionem seu manifestationem a contrario errore recedere non vult.

Scholion 2. Imo ad veram haeresim efficiendam sufficit, dubium veritatis revelatae deliberatum admisisse. Quod qui admittit, eo ipso erronee judicat, implicite saltem et virtualiter, doctrinam revelatam non esse certam, seu non esse certo veram.

Scholion 3. Ergo qui in falsa seu haeretica secta eruditus, in eaque veritates maxime necessarias edoctus est et de suae sectae veritate non dubitat, 1) non est haereticus vero sensu, sed *materialiter tantum*. Imo quamdiu sibi persuasum est de veritate suae sectae et doctrinae tamquam certo divinitus revelatae, tamdiu ne inquirere quidem et dubitare licite potest.

2) Quando autem, id quod ex natura atque ipsa doctrina diversarum sectarum, et ex divina providentia facile fit, serium dubium de veritate ipsius sectae oritur, quod excutere nequit, inquirere tenetur et divinum lumen implorare; quod si negligit culpabiliter, reus quidem est infidelitatis privativae, haeresis nondum, modo negligentia ex levitate tantum et incuriâ similive ratione, vel etiam ex timore inveniendi veritatem committatur, quam post cognitionem non audeat respuere.

3) Si vero ita negligit inquisitionem vel ex ea ratione omittit, *quia non vult se submittere* neque amplecti interne catholicam veritatem, etsi eam agnosceret, haereticus formalis est.

302 Tandem peccatorum, quae contra fidem committi possunt, catalogum concludere juvat enumeratione et brevi explicatione eorum, quae committuntur defensione vel approbatione thesium inferiori nota quam nota haeresis a SS. Pontificibus reprobatarum; habent enim quandam cognationem cum peccatis fidei contrariis et dipositionem quandam ad illa.

I. Propter doctrinam damnari consueverunt theses non solum ut haereticae, sed etiam ut erroneae, haeresi proximae, errori proximae, temerariae.

Erronea opponitur thesi theologice certae seu illi, quae mediante altera veritate naturaliter certa ex doctrina revelata certo consequitur.

Haeresi proxima opponitur thesi fidei proximae, seu ei, quae a multis, quamquam non ab omnibus, pro revelata habetur, plerumque vero aliunde plane certa est; imo teste Card. Franzelin Romae non consuevit affici aliqua thesis notâ *„haeresi proxima“*, nisi sit *simul* certo *erronea* sensu mox explicato.

Errori proxima opponitur ei, quae probabilissime ex doctrina revelata colligitur.

Temeraria opponitur communi theologorum doctrinae, quae sine solidis rationibus atque ideo temere deseratur.

His notatis, observa: 1. qui sustinet doctrinam erroneam, est *suspectus de haeresi* et *praesumitur* haereticus. Et revera plerumque haeresis peccatum interne committit, siquidem veritatem naturaliter certam et evidentem ordinarie non negaverit; quod si non facit, nihil relinquitur, nisi ut alteram doctrinam fide certam neget. Quare merito suspectus de haeresi habetur.

2. Qui thesim inferiori nota damnatam tenet, *intrinsecus* contra virtutem intellectualis temperantiae seu studiositatis peccat malitiamque temeri-

tatis seu intellectualis intemperantiae contrahit, quum temere, levi ratione contra communem doctrinam et fere certas propositiones aliquid statuat (v. Suarez *de fide* disp. 19 sect. 6, Lugo l. c. disp. 20 n. 132 etc.); *extrinsecus* vero etiam contra fidem delinquit, quum sibi periculum creet incidendi in haeresim et labefactandi fidei fundamenta. Qui vero ejusmodi doctrinas *docet*, eatenus contra fidem extrinsecus peccat, quatenus periculum illud fidem labefactandi haeresimque inducendi pro aliis excitat.

II. Non tam propter doctrinam, quam propter enuntiationem damnari 303
possunt theses ut *scandalosae*, haeresim vel errorem *sapientes*, *piarum aurium offensivae* etc.

Quod si fit, neque re ipsa theses illae sensum *falsum* continent: condemnatio fertur aut propter *irreligiositatem* aut propter sensum *ambiguum*, quem theses prae se ferunt.

Ille igitur, qui eas theses profert vel docet, peccat aut peccato irreligiositatis aut contra eam virtutem, quam laedit periculum vel scandalum aliis creando. — Quodsi sub verbis ambiguis sensum falsum tenet, peccatum quod committit ex iis, quae modo dicta sunt, satis intelligitur.

III. Hucusque supposuimus theses a supremo fidei judice ac totius 304
Ecclesiae magistro Romano Pontifice et definitiva, si opus fuerit, atque infallibili sententia condemnatas.

Non raro autem accidit, ut quaedam, quae ad doctrinam pertinent, praecepta dentur non suprema S. Pontificis auctoritate, sed per Sacras Congregationes, quibus R. Pontifex curam vigilandi in doctrinae puritatem demandavit, et quorum decreta ipse, non infallibili tamen sententia, approbat.

Qui ergo ejusmodi decretis inobediens proscriptam doctrinam tenet, praescriptam non tenet, *per se* peccatum illud temeritatis, quod modo explicatum est, committit; nam ex sola illa condemnatione tanta habet rationum momenta tantamque securitatem, ut per se temerarium plane sit, praeceptis non acquiescere.

Dico *per se;* nam 1. accidere potest idque non raro, ut aliunde *plane probetur*, doctrinam reprobatam esse contra catholicam doctrinam atque fidem revelatam; neque Congregationem Romanam aliud fecisse, quam manifestam reddidisse hanc discordiam; quod si obtinet, *graviorem malitiam* committit, qui reprobatam doctrinam tenet.

2. E contrario plane impossibile non est, R. Congregationem a vero aberrare; quare temerarium quidem est, id sine novis et hucusque non allatis neque perpensis rationibus vel saltem sine diligenti rationum examinatione assumere; attamen si viro docto gravissimae appareant rationes, non illico quidem illis assentiri debeat, *sed sine temeritate assensum tunc liceat suspendere*, doctrinam reprobatam non affirmando neque positive negando, donec recursus ad altiorem auctoritatem sc. R. Pontificis infallibile judicium factus sit.

Haec de *interno assensu* decretis doctrinalibus S. Congregationum debito. Multo vero evidentius est, ejusmodi decretis deberi *externam obedientiam*, ne quidquam contrarium doceatur, defendatur, dicatur. Quae obligatio per se adesse potest, etsi auctoritas praecipiens sit fallibilis; vix enim aliquid mali inde oritur, quod aliquando non omnem veritatem edici liceat; aut si interdum leve quoddam malum inde oriatur, multa et gravia mala ex veritate temere prolata ortum ducere possunt.

Caput II.

De Spe.

Cf. S. Thom. II. II. q. 20 et 21, Suar. *de spe* disp. 2, Sporer *in decal.* tract. 2 cap. 4, S. Alph. lib. 2 n. 20 et 21 etc.

§ 1.

Quid sit spes.

305 I. Spes est virtus theologica, qua homo Deum ut beatitudinis suae finem desiderat atque in Deo auxiliante, qui benigna et fideli sua promissione potentissimum auxilium suum praesens nobis fecit, innixus, animum firmum illius finis consequendi concipit.

Ut igitur vera spes concipiatur, animus firmari debet a) bonitate seu benignitate, qua Deus ad auxiliandum nobis propendet, b) potentia, qua auxiliari valet, c) fidelitate in promissis, qua revera auxilium nobis laturus est.

II. *Objectum* ergo *materiale* spei id omne est, quod per auxilium divinae gratiae nos consecuturos esse confidimus, scilicet:

objectum *primarium* ipse Deus in altera vita visione beatifica possidendus;

objectum *secundarium* omnia, quae ad hunc finem assequendum necessaria sunt et conferunt: gratiae actuales ad vincendas tentationes, ad cavenda vel delenda peccata, opera bona perficienda, alia dona gratiae habitualia eorumque augmentum, quae futurae beatitudinis sunt praeparatio et praelibatio; imo etiam alia bona spiritualia et corporalia, aeterna et temporanea, quatenus ad finem nostrum ultimum ejusque praeparationem conferant, atque specialis Dei providentia in avertendis malis et in bonis procurandis.

306 III. Objectum formale ab aliis quidem aliter assignatur. Controversia tamen non est tantopere in re, quam in concipiendi et loquendi modo, quum alii Dei bonitatem, alii Dei potentiam et Dei promissionem, alii omnia haec simul pro formali objecto assignent. Scilicet ratio dissensûs ex eo petitur, quod spes non pro simplici omnino animi affectione sumitur, sed plures affectus aut continet aut supponit. Alii igitur spem concipiunt ut *desiderium* alicujus rei *simul cum* illis animi affectionibus, quae illius desiderii securam et firmam tendentiam efficiunt; alii, supposito rei desiderio, spem collocant in *sola illa subsequenti affectione,* qua animus contra difficultates in desiderio efficaciter prosequendo *erigitur.* Pro illis diversis opinionibus diversum objectum formale spei statuunt. Practice autem dubium nullum esse potest, omnes illos actus seu affectus requiri, ut actus verae spei adsit, sive spem formaliter completam constituunt, sive eam praeparant et inchoant. Quare si integrum complexum actuum sumimus, objectum formale est:

1. Summa *Dei bonitas,* seu Deus, quatenus a nobis aliquando possidendus nosque summe beatificans. Bonitas igitur hîc non pro singulari aliquo attributo benignitatis sumitur, sed dicit totam Dei perfectionem, qua ens summum est *nostra summa beatitudo.*

2. Quatenus vero illud bonum, nostris solis viribus impervium quidem, divino tamen auxilio nos consecuturos esse confidimus, singularia illa divina attributa objectum formale constituunt, quae potentissimum Dei auxilium nobis certum et praesens reddunt, i. e.: *omnipotentia,* qua Deus et per illum nos omnibus difficultatibus superiores sumus; *benignitas vel misericordia,* qua Deus ad nos juvandos pronus est; *promissio et fidelitas* in promissis, qua certi sumus, hanc nos juvandi promptitudinem ex parte Dei vere efficacem fore.

IV. Conditiones spei necessarias si breviter perstringere volumus, sufficit dixisse, eam debere esse ex parte sua certissimam et *firmissimam,* ex parte vero nostra eam *non excludere omnem timorem.*

Alia conditio, nimirum eam debere esse *supernaturalem,* per se patet; debet enim ut aliae virtutes christianae, imprimis autem ut virtutes theologicae, supernaturalis esse tum quoad *motivum* suum, quod fide concipitur et divinum attributum est, tum quoad *principium,* quum ex sese spes christiana concipi nequeat sine supernaturali Dei gratiâ.

Certitudo ergo spei alia est *externa,* alia *interna.* *Externa* vero formaliter est in judicio intellectûs, quo spes dirigitur et nititur. Quod quum sit judicium supernaturalis fidei, consequens est, ut certissime et firmissime mens humana inhaerere debeat illis veritatibus, in quibus spes pedem figit: firmissime igitur credere homo debet, Deum et posse et velle nos adjuvare in finis nostri prosecutione, neque eum in promissis suis falli vel fallere posse; *dubium omne* denique funditus excludi debet. 307

Interna certitudo seu firmitas est affectio illa voluntatis, qua non solum Deo ut summo bono nostro summopere adhaereamus, sed etiam per auxiliatricem Dei virtutem *omnem timorem — quantum ad Deum spectat —* radicitus pellamus. Hanc firmissimam fiduciam et S. Jacobus commendat orantibus (Jac. 1, 6 et 7): „Postulet autem in fide nihil haesitans; qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur; non ergo aestimet homo ille, quod accipiat aliquid a Domino“, et S. Paulus, (Hebr. 6, 18 et 19) extollit: „ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam et firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis etc.“

At quamquam Deus nobis deesse nequit, nos Deo deesse possumus, neque tamen ipse solus sine nobis nos vult salvare. Hinc est, cur considerantes propriam infirmitatem et malitiam, merito timere possimus, imo debeamus, ne spes in falsam securitatem abeat. Nihilominus timor ille debet esse moderatus, quum tandem verissimum sit, plane apud nos esse, seu in nostra potestate per Dei gratiam positum esse, ut finem nostrum beatum attingamus, modo ipsi velimus. Qui ergo usque ad finem veram spem christianam retinuerit, quippe quae seriam voluntatem cum Dei gratiâ cooperandi ejusque mandata servandi includat, certissime salutem aeternam consequetur. „Spes autem non confundit.“ Rom. 5, 5.

§ 2.

De spei necessitate.

308 I. Circa spem eadem necessitas distinguenda est atque circa fidem, medii et solius praecepti necessitas.

II. Spem necessariam esse necessitate medii eruitur 1. *positive* ex doctrina S. Pauli Hebr. 11, ubi necessitatem fidei praecipue ad *res sperandas* refert atque ita in fidei necessitate necessitatem spei includit, ut v. 1 „Est autem fides sperandarum substantia rerum“ et v. 6 „credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit.“ Quod confirmatur ex I Joan. 3, 3.

2. *Ex natura rei* spes necessaria est, tum ut homo adultus justificetur, tum ut justificationem seu gratiam sanctificantem illaesam servet. Primum fieri nequit, nisi homo sive explicite sive implicite proponat, efficaciter tendere in Deum ut finem suum ultimum et abstinere ab omni gravi peccato. At seposita quaestione, num homo moraliter possit sola caritate in Deum ut finem ultimum tendere, nisi vel antea vel simul desiderio propriae beatitudinis in eum tendat: certe *propositum* efficaciter in tota vita per mandatorum Dei observantiam ad finem ultimum tendendi concipere nequit, nisi firmiter confidens in divino auxilio, siquidem per proprias vires homo omnino impar est.

Servare vero justitiam eo minus homo sine spe divini auxilii potest, quo difficilior est exsecutio, quam propositum. Nequit enim, ut dogmatice constat, homo diu servare gratiam sanctificantem atque in tentationibus victor evadere, nisi gratiae auxilia sibi orando comparaverit. At orare, sicut oportet, impossibile est, nisi quis habeat et exerceat veram spem in Deum. Cf. Jac. 1, 6 et 7.

III. Praecepti vero necessitas non iisdem plane limitibus circumscribitur; siquidem spes *etiam per se et propter se* aliquando praecipitur. Id enim simili ratione ex divinis perfectionibus atque debitâ erga eas reverentiâ eruitur, sicut supra dictum est de obligatione fidei.

309 IV. Si igitur et medii et solius praecepti necessitas sumitur, obligatio actûs spei eliciendi adest aut per se aut per accidens, aut propter ipsam spem ejusque intrinsecam honestatem aut propter rationem medii ad aliud consequendum necessarii:

Obligatio spei *per se et propter se* est:

1. saltem aliquoties in vita. Cf. dicta de fide;

2. in exordio vitae moralis hominis;

3. circa vitae exitum (eo sensu et cum ea restrictione, ut *de fide* notavi);

per se, sed non propter se: quoties adest communis et generalis obligatio ad actum, qui sine spe poni nequit;

per accidens propter se: quando tentatio contra spem sola indirecta oppugnatione vel contemptu vinci non potest;

per accidens, sed propter aliud: 1. si aliae tentationes urgent, quae aut ipsa spe aut oratione vincendae sunt;

2. si quis libere actum vel exercitium supernaturale assumit, quod sine oratione et spe debite perfici nequit.

Breviter: fere omnia ad spem applicari possunt, quae de fide dicta sunt. Id discriminis tamen addam: actum spei frequenter elici ad eum finem, ut a terrenis atque peccaminosis desideriis quis retrahatur maneatque in firmo a peccato gravi abstinendi proposito, id non absolute sed morali tantum quadam necessitate necessarium dici potest. Cujus rei haec est ratio, quia motiva quidem supernaturalia, imo ut postea dicetur, ipsius caritatis motivum frequentius perpendi necesse est; verum praeter spem alia supernaturalia motiva per fidem proposita adsunt atque caritatis motivum spe ipsa fortius urget: quare singularis *spei* necessitas *hac* ratione non ita *absolute* probatur. Attamen si hominis infirmam naturam spectamus, nihil convenientius est nihilque fortius movens, quam propriae beatitudinis desiderium. Unde revera moraliter fieri nequit, ut homo, si consistere vult in bonis propositis, non frequenter actus spei exercere debeat. Insuper alia ratio prorsus evincens spei frequenter exercendae necessitatem invenitur in necessitate orandi et nitendi in divinae gratiae auxilio, quod jam supra innuimus.

§ 3.

De peccatis contra spem.

I. Primum peccatum, quod contra spem committitur, est *omissio* 310
actûs spei, quando praeceptus est, saltem si per se et propter se obligat.

II. Secundo peccari potest *desperatione.* Desperatio autem consistit in fuga a Deo ut auxiliatore et a prosecutione ultimi finis, eo quod desperans judicat, beatitudinem sibi comparari impossibile esse.

Desperatio igitur *incipit a judicio,* quo quis libere judicat, beatitudinis prosecutionem ejusque assecutionem sibi esse impossibilem; completur autem *formaliter fugâ voluntatis,* qua homo se *avertit* a beatitudine ejusque prosecutione.

Judicium illud homo concipere potest a) judicando Deum nolle necessaria media concedere, vel b) judicando cooperationem propriam tandem a Deo requisitam sibi fore difficiliorem, quum nolit sibi necessariam vim inferre, — primum haeresis est, alterum ignavia.

Fuga autem voluntatis fieri potest a) per tristitiam, qua homo se avertit ab ultimo fine, qui cum difficultatibus conjunctus est (aversatur formaliter difficultates, materialiter finem; *retinet sterilem affectum* circa ipsam beatitudinem); b) per odium beatitudinis seu Dei beatificantis, odio non inimicitiae, sed abominationis, ita ut Deus, qua finis ultimus, ab homine ut suum malum consideretur; considerat enim eum hujusmodi desperans non ut beatificatorem, sed ut vindicem et punitorem; *non retinet affectum* erga Deum ut nostram beatitudinem: quod Dei odium, etsi desperationem summo gradu *continet,* in se tamen potius

directe caritati opponitur, quamquam nondum pessimo illo modo, quo ei contrarium est odium inimicitiae.

Nihil enim mali est in Deo; ipsa haec relatio Dei ad peccatorem, qua vindex est, peccati quidem odium movere debet, imo etiam poenae odium recte excitare potest, ut effectus peccati, sed per summam tantum injuriam caritati contrariam transfertur odium in ipsum Deum.

III. Tertio peccari potest *praesumptione* — quod dicitur peccatum quasi per excessum, videlicet homo *indebito modo* finis assecutionem intendit, vel indebito modo Deum sibi fore auxiliatorem exspectat; hinc diversa fit praesumptio:

1. ab eo, qui propriis tantum viribus in negotio salutis innititur: — quod non fit sine *haeresi;*

2. ab eo, qui in sola divina misericordia nititur: — quod qui serio et deliberato judicio facit, nolendo praecepta divina servare et nihilominus se salvum fore judicando, etiam ab *haeresi* non est immunis. Verum tale judicium communiter non concipitur, sed practice homo ita agit, ac si illud judicium haberet;

3. ab eo, qui divinum auxilium sperat ad res illicitas: — quod vix sine haeresi, necessario cum magna fit *blasphemia;*

4. ab eo, qui sperat extraordinariam providentiam ultra divinam dispositionem, ita ut v. g. efficaci desiderio velit superare vel aequare sanctitatem B. M. V.; nam inefficax quaedam velleitas talis excellentiae, si fit cum subjectione erga divinam voluntatem, ex se non est mala, sed pro modo et circumstantiis potest esse valde bona et meritoria;

5. ab eo, qui misericordiam divinam sumit non pro ansa quadam, sed vere pro motivo sive perseverandi in peccato sive peccata peccatis addendi.

311 **Explicatio uberior.** Ad I. **De peccato omissi actus spei.** Non facile interrogandi sunt poenitentes de peccato per omissionem actûs spei commisso, quia aut non satis constabit de obligationis frequentia, neque poenitentes, si qua obligatio erat, ad eam attenderunt; aut peccatum illud jam aliunde satis cognoscitur et declaratur. — Etenim illa malitia, quae contrahitur, quando homo, etiam extra specialem tentationem contra virtutes theologicas, earum actus diu non exercet, intelligitur in poenitente locum habere, quando diutius in plena Dei oblivione vixit, neque quidquam oravit. Tunc enim laesit obligationem religionis (orationis), fidei, spei, caritatis.

Ad II. **De desperatione.** 1. Desperatio per odium Dei est post odium inimicitiae peccatum omnium gravissimum atque haeresi ipsa gravius esse plane videtur.

Desperatio per tristitiam *in se* est peccatum haeresi inferius, quum non opponatur divino attributo absolute spectato, sed relative tantum, i. e. in relatione ad hominem; potest autem illa desperatio haereticum judicium *includere.*

2. A desperatione proprie dicta distinguendus est timor nimius atque diffidentia quaedam, quae spem non vere abjicit, sed nimia consideratione propriae infirmitatis occupatur, atque contra eam in divino auxilio remedium quaerere viresque et animum concipere *nimis negligit;* — quare, qui ita dispositus est, non tam positive quam negative contra spem ejusque

exercitium delinquit, neque adeo facile graviter. Multo magis confessarius desperationis tentationem ab ipsa desperatione distinguere debet.

3. Contra desperationem et contra nimiam dejectionem remedia, quae juvant quodammodo extrinsecus, sunt: specialis devotio erga Divinum Cor ac Dominicam passionem, devotio erga B. Virginem, quae a Patribus ut quoddam praedestinationis signum praedicatur, accessus devotus ad SS. Eucharistiae sacramentum; remedia intrinsecus cum spe cohaerentia: meditatio divinorum attributorum, quae objectum spei formale constituunt, atque illorum attributorum insignis manifestationis tam abundanter factae, videlicet recordatio summorum beneficiorum, quae Deus humano generi re ipsa contulit, necnon factorum fere innumerabilium, quibus continentur misericordiae divinae exempla splendidissima, meditatio insuper parabolarum, quae a Christo Domino in Evangelio proponuntur, e. g. de ove perdita, de filio prodigo etc.

4. Quo melius vero desperatio vel dejectio curetur, confessarius videat, undenam originem ducat, utrum ex inveteratis vitiis, maxime carnis, ex acedia etc., an ex melancholia et diaboli tentatione. In posterioribus casibus remedia mox allata praecipue adhibenda sunt; in aliis insuper et prae aliis poenitens retrahendus est a vitiis et a peccatis, simul tamen fiducia in auxilium divinum, quo peccata caveri possint, excitanda est.

Ad III. **De praesumptione.** 1. Haec pro diversis modis supra memora- 312
tis, quo committi potest, diversum etiam habet gradum malitiae. Ut ergo specificam malitiam secundum ordinem et gradum gravitatis, quo contra ipsam spem peccetur, recenseam, relicta omnino malitia haeresis, quae saepe cum illis peccatis conjungitur, ita statuendum videtur:

1) Omnium gravissima est praesumptio tertio modo, quia divinis attributis *contrarie* opponitur;
2) secundum gradum tenet primus modus, quia *totaliter recedit* a Deo auxiliatore;
3) tertium gradum tenet secundus modus, quia ipsum objectum formale indebito modo concipit, quamquam non directe illud rejicit, ut primus;
4) quartum gradum tenet quintus modus, quia in vero abusu circa objectum formale consistit, quamquam non rejicit illud ulla ratione: est malitia secundo modo cognata;
5) infimum gradum tenet quartus modus.

2. Modus quartus et quintus praesumptionis admittunt parvitatem materiae, quod in quarto modo facile per se patet, nisi habeatur animus divinae dispositioni rebellis. In quinto autem modo eatenus parvitas materiae haberi potest, quatenus aliquis divinam misericordiam assumat ut motivum venialia peccata committendi, non mortalia.

3. In illo quinto modo, qui commune peccatum praesumptionis exprimit, quo homines se aliquando accusant, quod praesumendo de divina misericordia peccata commiserint vel auxerint, sedulo videndum est, num fecerint verum praesumptionis peccatum. Nam ut rite distinguunt S. Thom. l. c. q. 21 a. 2 ad 3, Suarez l. c. s. 3 n. 2, S. Alphons. l. 2 n. 21 aliique, si quis ex fragilitate vel passione peccat *simul sperans,* fore ut veniam postea consequatur, ac proinde statuens saltem implicite *se postea velle converti et a peccato recedere,* non

committit peccatum praesumptionis, imo ut scriptores notant, peccatum potius diminuitur.

313 Scholion. Spes seu habitus spei destruitur illis peccatis, quae aut fidem destruunt, aut formali objecto spei directe opponuntur idque rejiciunt; ergo:

1) peccato desperationis;
2) peccato praesumptionis primo modo commisso;
3) destrui *potest* peccatis praesumptionis secundo et tertio modo commissis;
4) denique destrui potest per aliquod desiderium perpetuo in hoc mundo vivendi. Sed hoc ultimum peccatum majorem requirit considerationem.

Illud enim desiderium, nisi homo insanire velit, concipi potest tantummodo per modum alicujus velleitatis; siquidem versatur circa rem, quae ab omnibus sanae mentis hominibus concipitur ut impossibilis. Quae velleitas potest 1. manifestatio esse magnae inclinationis naturalis erga bona hujus mundi, ita tamen, ut homo nihilominus ad futuram vitam adspiret eamque voluntate vera praeferat; 2. potest, eâdem futurae vitae prosecutione permanente, velleitas illa esse fuga et timor incertitudinis, qualis vita in aeternum ducenda sit, beata scilicet aut infelix, ita ut velleitas sit, potius non moriendi quam periculum damnationis subeundi; 3. illa velleitas perpetuo hîc vivendi potest consistere in eo quod praefertur voluptas praesentis vitae bonis aeternis atque possessioni Dei. Solus hic tertius modus ex se peccatum mortale est, idque contra spem atque eam destruens. Cf. Mazzotta *de virt. theol.* c. 3 § „Quaeres primo".

Addi debet, spem indirecte destrui etiam iis peccatis, quibus fides destruitur; nam spes fidem necessario supponit; qua destructa, etiam ipsa corruat necesse est.

Caput III.

De caritate.

Cf. S. Thom. II. II. q. 23—29; Suarez *de caritate;* Lessius *de summo bono;* S. Bonav. *stimuli amoris;* S. Franc. Sal. *Theotimus.*

§ 1.

Notio et objectum caritatis.

314 I. Caritas virtus theologica est, qua Deum propter seipsum suasque infinitas perfectiones super omnia amamus, atque nosmetipsos et proximum propter Deum diligimus.

Caritas est amor *benevolentiae* et *amicitiae,* cujus affectus sistit in ipsa persona amata propter se (S. Thom. l. c. q. 23 a. 5 ad 2 et q. 27 a. 3), atque ita distinguitur ab amore *concupiscentiae,* qui rem sive personam amat propter utilitatem quae amanti oritur, qui proinde in persona amata non sistit, sed ad amantem redit vel declinat. Posterior amor concupiscentiae est amor spei, si ad Deum ejusque possessionem refertur, atque minoris perfectionis est; quapropter amor spei

seu concupiscentiae vocatur amor imperfectus, i. e. secundum speciem imperfectus; amor caritatis secundum speciem suam *perfectus amor* est.

Dixi caritatem esse amicitiae amorem; quae ratio in naturali amore erga Deum impossibilis est. Amicitia enim, ut locum habere possit, requirit aequalitatem quandam, quam inter Deum et hominem exsistere posse naturalis ratio ex se ne cogitare quidem potest; revelatione autem et fide eam per divinam gratiam revera adesse docemur.

II. Affectus, quibus actu amamus, plures sunt (cf. S. Thom. q. 27 a. 2):

Complacentia, qui est actus amoris omnium primus, quo amans erga perfectiones amatae personae bene afficitur, ejusque bona praesentia ut talia respicit; *benevolentia,* qua amans amato bona desiderat, adeoque non tam bona ejus praesentia, quam non praesentia respicit, vel saltem non ut praesentia; *beneficentia,* quae, ut affectus est, vult ipse amato bona conferre, atque idcirco certus quidam modus benevolentiae est. Erga Deum vero benevolentia, quae sola re ipsa possibilis est, circa ejus *externam gloriam,* augmenti et detrimenti capacem, versatur eamque promovere studet. Neque vero neque pleno sensu beneficentia est, sed potius eam quodammodo imitatur. Haec autem quasi-beneficentia eatenus amori divino necessaria est, quatenus firmam voluntatem denotat, qua homo saltem *ipse in se* divinam gloriam per mandatorum observationem promovere paratus est; nam et Deus hanc suae gloriae promotionem ab unoquoque exigit, et homo hac voluntate probare debet, se ut amicum divinam amicitiam velle retinere. Quapropter etiam *amor obedientiae* vocatur.

NB. Etsi alii actus enumerari possunt, qui ad caritatem pertinent, ut gaudium, fruitio, unio: hi tamen facile reducuntur ad tres illos actus principales.

III. Objectum *materiale* duplici sensu sumi potest: 1° pro per- 315
sona, cui bene volumus seu quam amamus. Hoc sensu objectum materiale primarium ipse Deus est, secundarium nosmetipsi atque reliqui homines, vel illae rationales creaturae, quae ad consortium divinae amicitiae vocantur. Secundarium igitur objectum, seu personae, quas vera caritate praeter ipsum Deum amplectimur, omnes sunt, qui per gratiam sanctificantem vel beatificam visionem in divinam familiam transierunt, aut ad illius consortium divina destinatione et vocatione apti sunt. Vide I Joan. 4, 20 etc.; 5, 1 et 2; 3, 14.

Objectum materiale sumitur 2° pro re, quam dilecto volumus vel desideramus: quo sensu omnes creaturas, quatenus in eis divina perfectio relucet, aut quatenus ad divinam gloriam manifestandam et promovendam conferunt, per caritatem ad Deum referre possumus. Cf. S. Thom. q. 25 a. 11 et a. 3.

IV. Objectum *formale* caritatis seu ratio motiva est *ipsa Dei summa perfectio in se seu Deo summe bona,* quae sive in omnibus ejus attributis simul sumptis, sive in singulis attributis, sive sunt attri-

buta absoluta, sive relativa, resplendet. Quidquid enim divinum est, summe perfectum et summe amabile est, atque ad summum amorem merito nos potest provocare. Neque ulla solida ratio afferri potest, cur attributa relativa, quae dicuntur, ab objecto formali caritatis excludi debeant, imo quum *in se* sint divina, pro nobis autem eorum amabilitas facilius concipiatur, in praxi plerumque caritatis actus ex iis ortum ducit, vel saltem ab illis incipit, etsi postea consideratione aliarum perfectionum producatur et consummetur.

316 V. Ut igitur actus caritatis ad *speciem* perfecti amoris pertineat, sufficit, ut ex motivo modo indicato procedat; ut vero *in ratione actûs* perfectus sit, atque simpliciter vocari possit actus (perfectae) caritatis, necessario hae conditiones inesse debent:

1. Debet esse non solum quaedam per modum velleitatis complacentia, sed per modum verae et absolutae voluntatis Dei ut personae amatae prosecutio.

2. Debet esse appretiative super omnia: alioqui voluntas non aestimat objectum suum, sicut in se aestimari debet; imo hanc conditionem positive excludere, gravissimum peccatum est, quum sit Deum alteri rei positive postponere.

3. Debet esse tendentia in Deum efficax, seu ut vocant, affective efficax, i. e. per voluntatem, quae non tantum divinas perfectiones super omnia aestimet, sed etiam *divinam amicitiam ut conservandam a nobis illaesam* omnibus praeferat, adeoque divina mandata saltem graviter obligantia, posthabitis etiam omnibus bonis vel malis, servare parata sit.

317 **Explicatio.** Observa ad I. In definienda et explicanda caritate, quae perfecta dicitur, in eaque ab imperfecta distinguenda a duplici scopulo cavendum est:

1. ne confundatur amor concupiscentiae cum caritate perfecta,

2. ne desiderium nostrae beatitudinis, quatenus *nostra beatitudo* est, per caritatem *excludi* putemus. Nam verum quidem est, si quaero meum bonum, ut mea beatitudo est per Deum obtinenda, ille amor Dei per se non est perfectus. Attamen ille amor 1) cum caritate perfecta *simul* adesse potest, siquidem proprium bonum bono divino non est oppositum.

2) Etsi illum actum ad spem trahis, tamen ipsa caritas eum *imperare* potest, ut quemlibet alium actum bonum, maxime supernaturalem: de quo infra.

3) Ille amor imperfectus potest caritatis actum imperare, siquidem desiderium non excidendi ab aeterna felicitate voluntatem movere potest ad medium efficacissimum, actum perfectae caritatis, quo aeternam felicitatem consequar.

4) Imo si in mea beatitudine non tam considero, quod mihi bene sit, sed potius eam concipio, quatenus praesens intueri possim Deum omnibus bonis summe affluentem, atque ita in hac ipsa cognitione perfecta seu visione meum gaudium colloco, in se et per se actum per-

fectissimae caritatis exerceo. Nam tunc desidero quidem *id, quod* me summe beatum reddet, sed specialis ratio, *cur* et *sub qua* id desidero, potius ipse Deus est, quem sciam perfectionibus summis cumulatum. Videlicet omnis quidem actus voluntatis, adeoque etiam amor caritatis fertur in id, quod volenti convenit eumque perficit, atque sub hac ratione, qua volenti est conveniens, in illud fertur: iste enim est conceptus ipsius boni, quae sola est ratio, qua voluntas circa aliquid affici idque appetere *possit.* Verum si amore benevolentiae et amicitiae, seu caritate in Deum feror, id ipsum, scil. Deo bene esse eumque omnibus bonis et perfectionibus esse praeditum, *tamquam bonum meum* volens et liber considero, idque ut magis mihi bonum et rationi conveniens approbo, quam propria bona, quibus ipse fruar.

Hinc, Deum amari ut bonum nostrum, vel ut beatitudinis nostrae objectum, pro diverso sensu, quo sumitur, aut extra actum caritatis est, aut ad actum caritatis pertinet.

Ad III. Quomodo etiam proximus vera caritate theologica a nobis 318
amari possit ac debeat, id explicare dogmaticorum est. Pauca invenies infra lib. II. n. 591 sqq.

Ad IV. **Circa objectum formale** id nota: 1. Quamquam attributa Dei relativa bene objectum formale verae caritatis actûs esse possunt, tamen dona a Deo profecta seu nobis collata non sunt. Neque cum caritate, quae ex attributo divino, v. gr. benignitatis, misericordiae concipitur, confundendus est actus gratitudinis, poenitentiae, religionis. Nam hae virtutes, licet prope accedant atque facile ducant ad perfectam caritatem, in se tamen morales sunt, non theologicae, earumque ratio motiva non est ipsa divina perfectio, prout Deo bona est ipsumque summe perfectum et amabilem reddit, sed ratio formalis sistit in ipso bono naturae rationalis, quatenus Deum colere, Deo summe benefico gratum esse etc. rationali naturae consentaneum est atque eam perficit. Quod etiam magis fortasse elucet, si consideramus et dolorem peccatique detestationem, quae perfecta caritate concipitur, et eam, quae ex motivis religionis, gratitudinis etc. elicitur. Ex caritate eam concipio, si peccatum considero et detestor ut Deo, quem diligo, summe displicens et ut ejus quoddam malum; ad gratitudinem refertur dolor, quo detestor ingratitudinem, quae in peccato est, atque id ipsum, quod est ingratum esse, ut turpe mihi et odibile abominor.

2. Quia vero ex gratitudine facillime et quasi sua sponte amor erga ipsum benefactorem benevolus oritur, ita ut ex beneficiis *occasio* sumatur et impulsus, ex beneficentia vero et ipsa benefactoris perfectione *formalis ratio* amandi, atque actus exsurgat, qui non solummodo commodum proprium ex beneficiis acceptum respiciat, sed ulterius progrediens ipsi benefactori bene velit et datori propter seipsum magis quam ejus donis inhaereat: propterea *amor gratitudinis* communiter dicitur ad perfectum caritatis amorem pertinere; quod nihil aliud est quam dicere, gratitudinem ex natura sua inclinare ad actum verae caritatis imperandum, atque eum amorem, qui attributum divinae beneficentiae pro formali objecto habeat, verae caritatis amorem esse. Quare quum haec via facillima sit, humanaeque naturae maxime accommodata, ille, qui alios ad contritionem perfectam (quae ex caritate concipi debet) disponere vult vel debet, optime agit, si, ducem Sacram Scripturam sequens, primo hominem ad gratitudinem ex

toto animo excitare conetur, dein vero ipsum caritatis motivum suggerere in eoque insistere non omittat.

319 Tandem mea opinione omittendum non est, amorem erga Christum crucifixum facillime amorem esse caritatis, atque dolorem de peccatis ex eo motivo conceptum, quod mortem et acerbissimos cruciatus in Salvatorem congesserint adeoque tantum malum Dei incarnati exsistant, ad contritionem perfectam pertinere. Nam qui benevolentiâ erga Christum afficitur, quem scit et cogitat esse Deum — sicut vere omnes Christiani sciunt et cogitant — illi nihil deest quoad *speciem* caritatis seu amoris perfecti; qui vero hoc amore permotus ea horret et cavere vult, quae Christi tantum sint malum, sane etiam caritatis et contritionis exercet *perfectum actum.* Malum enim, ut Christi malum est, detestari et fugere nequeo, nisi bonum Christi, ut Christo bonum est, mihi placeat: quod fieri non potest, nisi Christus ipse ejusque persona mihi placet. At persona Christi divina est et infinita: nec quidquam invenitur in Christo, quod, ut subsistens per divinam personam et ad eam pertinens, hanc infinitudinem et divinitatem non participet vel secum non trahat. Quidquid igitur est, quod me moveat in Christi persona ad ejus amorem: si illud tamquam perfectionem Dei incarnati concipio atque ad amorem efficacem et super omnia progredior, non videtur fieri posse, quin aut directe et exclusive, aut concomitanter movear perfectione in se divina, divina infinitudine, divina excellentia et dignitate, divina amabilitate, paucis motivo, quod ad virtutem caritatis Dei spectat.

320 Ad V. Ille affectus complacentiae in Deum, qui ad efficacem voluntatem nondum progressus est, atque adeo in se nondum continet eam vim et efficaciam, qua voluntas efficaciter avertatur ab omni re, quae divinae amicitiae obstat, germen quoddam et initium caritatis est, vocaturque a compluribus scriptoribus amor initialis: qui certe ad justificationem consequendam nondum sufficit. At aliqui e contrario usque eo progressi sunt, ut putarent, nunquam caritatis actum satis perfectum esse et ad justificationem sufficere, nisi excluderet affectum omnem venialis peccati; quae opinio plane erronea est, quam prioris aetatis theologi ne in disputationem quidem vocaverunt. Distinxerunt autem in ipsa perfecta caritate plures gradus: *primum habet,* qui ita erga Deum afficitur, ut divinam amicitiam super omnia retinere decernat, ideoque ab omni mortali peccato voluntatem efficaciter retrahat; *secundum,* qui non solum ea super omnia aversatur, quae Deo ita displicent, ut ipse, qui ea agat, Deo plane displiceat atque divinam amicitiam amittat, sed etiam ea, quae Dei displicentiam et aversionem erga personam agentem non causant, at erga ejus actus, i. e. peccata venialia; *tertium,* qui ita Deo ejusque amicitiae super omnia inhaeret, ut, quae magis Deo placent, super omnia quaerat, imo summam conformitatem cum Deo homine facto intendat eamque pro summa felicitate habeat. In confesso tamen apud omnes erat, primum gradum essentiam caritatis perfectae continere, eamque ad justificationem etiam ante realem sacramentorum susceptionem consequendam sufficere. De quo sequenti § pauca addam.

§ 2.

De caritatis excellentia et necessitate.

321 I. Caritatem esse homini necessariam omnibus manifestum est, et colligitur ex I Cor. 13, I Joan. 3. Et quamquam necessitas medii

absoluta non circa actum caritatis, sed ejus habitum infusum exsistit: tamen necessitas praecepti ad actum caritatis refertur, atque ipsa medii necessitas, quae hypothetica est, re ipsa saepe occurrit, in omnibus iis nimirum, qui sacramentum baptismi, aut post gravem lapsum baptismo posteriorem sacramentum poenitentiae suscipere nequeunt.

II. Sicut in fide obligationem interni actûs et externae manifestationis distinximus, ita etiam in caritate illa distinctio fieri potest; eaque tum in caritate erga Deum, tum in caritate erga proximum observanda est.

III. Manifestatio caritatis erga Deum seu externa probatio ita fieri debet, ut caveamus ab omni peccato gravi. Quae *animi praeparatio* ad ipsum internum actum necessario pertinet; revera id perficere, est quodammodo caritatis professio. Joan. 14, 21: „Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me."

IV. Insuper caritatis obligatio est, ut aliquoties formalis actus 322
caritatis eliciatur. Sc. Obligatio *per se et propter se* 1) aliquoties saltem in vita secundum propositiones ab Innoc. XI. damnatas. Quinta: „An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus." Sexta: „Probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum". Septima: „Tunc solum obligat, quando tenemur justificari, et non habemus aliam viam, qua justificari possimus." (Quod si verum esset, omnem obligationem caritatis *propter se* eliminaret.)

2) In principio moralis vitae, ut dictum est de fide et spe.

3) Similiter circa finem vitae. — Illud autem, quod dictum est, aliquoties in vita obligationem propter ipsam caritatem exsistere, videtur omnino ita intelligendum esse, ut etiam in anno aliquoties obligatio asserenda sit: cf. n. 290. Nam tota hominis vita id pro scopo habet, ut ad Deum tendat in eumque ut finem suum ultimum se suaque omnia dirigat: quod plene non fit, nisi actu caritatis. Quis igitur ferat id negari, saltem quotannis una alterave vice ab homine eum actum exerceri debere, qui solus plenam dignitatem humanae vitae necessariam contineat? Cf. Reuter *theol. mor.* p. 2. n. 88.

Obligatio caritatis non propter ipsam, sed *propter alia,* attamen *communis,* etiam frequentius urget, quod vix negari potest. Antea enim, quum de fide egimus, id prae ceteris efferebatur, hominem, nisi motivis fidei frequenter ducatur, inter tot illecebras et tentationes salvum non consistere: quod fere dici potest, nisi ipsum caritatis motivum sibi praesens sistat eoque moveatur. Illud enim omnium efficacissimum esse, quod tum ex se fortius movet, tum cum abundantiore auxilio divinae gratiae connectitur, nemo negabit. Imo motiva alia, nisi caritatis motivum accedat, non semper quidem, sed aliquando facile efficacia sua destitui, ex humana infirmitate et imbecillitate colligi potest, quae auxiliis undique collectis sustentari debet, ne re ipsa succumbat. Quare non ita abs re erit, quod S. Alphonso praeplacet, asserere, videlicet videri sibi saltem quolibet mense praeceptum actus caritatis

urgere. Vid. etiam Reuter l. c. n. 89. Ceterum haec obligatio accurate definiri nequit.

Denique *per accidens* obligatio caritatis oriri potest:

1. Ex speciali tentatione, quam aliquis hîc et nunc superare se non posse putat, nisi caritate Deo actu se conjungat.

2. Ex speciali necessitate, qua quis statim indiget reconciliatione cum Deo (v. g. sacramenta administraturus), quam reconciliationem actuali sacramenti susceptione aut non potest aut non vult perficere.

V. Quamquam neque ad alia praecepta sine peccato implenda, neque ad meritum supernaturale colligendum caritatis actus necessarius est: tamen supra alias virtutes caritas incomparabiliter majus habet meritum atque ejus dominium adeo late patet, ut omnes aliarum virtutum actus ex ejus imperio fieri possint. Cf. S. Thom. q. 23 a. 8.

323 **Uberior quaedam explicatio.** Ad I. In V. T. actus perfectae caritatis sola erat via salutis, atque etiam nunc pro omnibus, quibus possibilitas sacramenta baptismi vel poenitentiae suscipiendi deest, actus perfectae caritatis vel contritionis unicum medium est, quo remissionem peccatorum habere possint. — Institutione autem sacramentorum Christus Dominus eatenus salutem faciliorem reddidit, quod cum sacramentis attritio seu imperfectus dolor sufficiat. Quo fit, ut eo magis abundantia gratiarum et salutis in N. T. appareat, quum caritatis *necessitas minor* facta sit, *facilitas vero longe major*. Tanta enim in novo foedere sunt, quae ad reddendam Deo caritatem impellunt, infinita beneficia, exempla heroica, media amplissima et efficacissima, ut cum prioris aetatis adjumentis in comparationem venire nullo modo possint. Ipse enim Salvator noster isque totus, sive quoad divinam personam, sive quoad naturam humanam sumitur, sive in operibus suis et laboribus pro nobis exantlatis et in tormentis, quae subiit, sive in miraculis suis et in gloria, in qua nobis praecessit, consideratur: vere divinus ignis est e coelo in terram delapsus, qui omnium mentes illustret atque voluntates divinae caritatis ardore inflammet.

Ad II et III. Externi igitur actus caritatis erga Deum consistunt in procurando illo bono divino, quod solum Deo accidere potest, et quod a creatura rationali Deus necessario requirere debet, i. e. gloriâ externâ atque imprimis eâ, quam quilibet homo per semetipsum divina mandata servando praestare debet. Attamen caritas, cui insitum est, non tantum praecepta respicere, sed quaecunque Deo placent et honori sunt, quaerere: quo major est, eo magis impellit, ut homo et propriam perfectionem christianam et aliorum salutem et perfectionem strenue prosequatur.

NB. Caritas erga proximum quomodo obliget tum ad actus internos tum ad externos, infra fusius exponetur.

324 Ad IV. Obligationi illi internum caritatis actum eliciendi tum erga Deum tum erga proximum homines christiani, qui timoratae conscientiae sunt, facile faciunt satis, sive orando sive sacramenta pie suscipiendo. Sed communiter neque illi, qui vitam christiano vere dignam non duxerunt, *specialiter* de peccato hujus omissionis examinandi sunt, secundum ea, quae de neglectis actibus fidei et spei supra notavi in iis, qui diu Dei servitii obliti et animae curam prorsus negligentes vixerunt. Confessarius igitur potius quam in indaganda vel docenda illa peccata omissionis, in id in-

cumbere debet, ut hortatu poenitentes inducat, ut quam frequentissime sese in vero actu caritatis exerceant, maxime si in peccatum aliquod mortale infeliciter lapsi fuerint. Atque ita etiam summopere laudandus est mos a SS. Pontificibus commendatus et in multis regionibus ex praecepto inductus, diebus Dominicis et festis post Missam vel publicum devotionis exercitium publice cum populo actus virtutum theologicarum recitandi: in quo id praecipue faciendum est, ut motiva seu objecta formalia singularum virtutum rite exprimantur et a fidelibus concipiantur. Cf. Col. Lac. t. VI. col. 151 et t. I. col. 348, ubi habes praeccepta Conc. Rom. sub Ben. XIII.

§ 3.

Peccata contra caritatem.

I. Si vero peccata contra caritatem consideramus, habetur contra 325
Deum:

1. Omissio actûs caritatis, quando ex obligatione elici debet, de quo supra satis.

2. Odium Dei, praecipue si homo non solum abominationem, sed etiam inimicitiam formaliter contra Deum animo volvit seu voluntarie aversionem erga ipsum Deum ejusque personam concipit, de bonis divinis, ut Deo bona sunt, tristatur, ut Deo malum accidere possit, optat. Quod peccatum omnium gravissimum est ac vere diabolicum, ideoque, ut evidens est, ex sola actûs imperfectione seu defectu plenae libertatis veniale fieri potest. Hoc peccatum etiam multo magis directe contra caritatem esse, quam odium abominationis, facile apparet. Nam abominatio *Deum* quidem *in se* odio habet, at *non quatenus Deus est et in se perfectissimus;* inimicitia autem sub hac formali ratione Deum odio prosequitur.

3. Quodlibet peccatum mortale aliquo modo contra caritatem est (quod non impedit, quominus formalis caritatis laesio speciem distinctam malitiae gravissimae contineat), et caritatis virtutem destruit atque expellit, etsi spes et fides salva maneant.

Ratio autem hujus rei est: 1) quia qui graviter peccat, Deum ut *supremum bonum virtualiter et interpretative abjicit,* adeoque formale objectum caritatis laedit; non autem quovis peccato gravi objectum formale fidei vel spei, veracitas Dei suprema, ejusve virtus auxiliatrix, rejicitur; 2) quia, quum caritas amicitia sit inter Deum et hominem, quilibet, qui graviter Deum offendit, ex parte sua hanc amicitiam solvit ac proin divinum illud vinculum (demeritorie) destruit. S. Thom. q. 24 a. 12.

II. Contra proximum caritas graviter laeditur: 326

1. inimicitiâ ejusve manifestatione;
2. invidiâ;
3. qualibet gravi laesione proximi, quae frequenter etiam contra justitiam est;
4. omissione opitulationis, quando spectata necessitate alterius et alterius facultate, sub gravi debita est;

5. ad no. 3 vel 4 praecipue pertinet, ut supra jam notatum est: scandalum sive directum sive indirectum et alieni peccati cooperatio.

Sed de his peccatis contra proximum suo loco fusius agendum est.

327 Appendicis gratia repeto peccata magis obvia contra virtutes theologicas:

1. Neglectus actuum virtutum theologicarum culpabilis.
2. Culpabilis neglectus acquirendae doctrinae christianae necessariae.
3. Haeresis aut apostasia: ad quam etiam voluntarium dubium de articulo fidei pertinet.
4. Doctrinam utcunque reprobatam tenere.
5. Fidem prava lectione vel conversatione periculo exponere.
6. Fidem negare, aut quando opus est, non profiteri.
7. Desperatio.
8. Praesumptio diversis modis concepta.
9. Odium abominationis erga Deum.
10. Odium inimicitiae erga Deum.
11. Variae laesiones erga proximum, ut modo dictum est.

Tractatus II.

De virtute religionis.

Cf. S. Th. II. II. q. 81—100; Lugo *de incarnatione* disp. 33—37; Suarez *de relig.*, opus classic. 4 voluminibus constans; Sanchez *in decal.* lib. 4; Lessium *de just.* l. 2 c. 34—45; Wirthmüller *die Tugend der Religion*, aliosque infra afferendos.

328 Virtutes theologicae fundamentum totius vitae moralis christianae nobis panderunt. Illis enim vita novi omnino ordinis superstruitur, illis Deo conjungimur et unimur.

Imo in hac ipsa *unionis* relatione inter Deum et nos theologicarum virtutum intima natura consistit, unione illa, qua Deus ad se ineffabili modo nos attraxit, ad intimum suum consortium vocavit atque inchoative jam re ipsa transtulit. Hinc est etiam, ut objectum formale earum virtutum sit aliquod divinum attributum, cui immediate per illam virtutem adhaeremus. Per fidem increatam veritatem suscipientes illi adhaeremus atque in eam quodammodo transformamur, quum super omnem creatam veritatem et cognitionem firmius et certius divinae testificationi atque veracitati intellectum nostrum addicamus. Per spem naturae nostrae infirmitatem divina virtute ac fortitudine roboramus atque ipsi ad ea, quae cuilibet creaturae impervia sunt, attingenda reddimur capaces. Maxime vero per caritatem voluntas ad

Deum attollitur, bonum increatum ut nostrum assumentes Deo nos tradimus, et vicissim a Deo in amicitiam assumpti deiformes reddimur, omnem cujuslibet creaturae exigentiam et naturalem conditionem prorsus transgressi. Ut enim priore tractatu notatum jam est, virtutes supernaturales habitus non sunt, quos actibus nostris acquirere atque nostra agendi facultate naturali metiri possimus, sed novae quaedam facultates, quibus Deo plane supra omnem cogitatum et desiderium nostrum inserimur.

Habiles igitur reddimur iis ad nobilissimos actus; quo fit, ut eximia et gravissima officia iis respondeant, atque e contrario gravissima sint peccata, quae illis virtutibus officiisque opponantur.

Verum etsi virtutes theologicae cum sanctificante gratia in relationem intimae *unionis* cum Deo nos elevent eique similes reddant: tamen creaturae quum simus, manemus semper a Deo distincti atque infinite inferiores. In hac igitur relatione *distinctionis* a Deo et quasi oppositionis alia virtus fundetur necesse est, per quam et secundum quam actiones nostras cum hac infinita nostra infra Deum distantia plenaque ab eo dependentia componamus, et quid haec a nobis exigat, consideremus atque exsequamur.

Virtus illa, qua reddimur apti atque inclinamur ad exhibendum Deo, supremo principio et domino omnium, id, quod pro ipsius summa excellentia nostraque infinita inferioritate et dependentia illi debemus, *religio* vocatur. Est autem id, quod ex conditione creaturae et summae inferioritatis Deo debemus, *specialis cultus,* quo divinam excellentiam nostramque dependentiam et subjectionem agnoscamus atque volentes manifestemus.

Religio igitur, si naturalem hominem sive cujuslibet rationalis 329
creaturae conditionem spectamus, virtutum omnium est praecipua, siquidem creaturam recte ordinet ad Deum; ceterae virtutes ei ordinem recti in inferioribus relationibus ad alias creaturas et ad se ipsam praescribunt. Verum in supernaturali ordine religio a virtutibus theologicis, maxime a caritate superatur. Neque tamen putandum est, in hoc supernaturali ordine religionis virtutem manere in naturali sua conditione. Nam praeter naturalem religionis virtutem *supernaturalis* exsistit, cujus habitus in justificatione simul cum aliis virtutibus homini a Deo infunditur: quod commune est religioni cum omnibus reliquis virtutibus moralibus. Quid autem discriminis sit inter naturalem et supernaturalem virtutis ejusdem nominis actum, quum fusius postea de virtutibus moralibus agentes dicturi simus, hoc loco breviter sic declarari potest: Virtus naturalis suum motivum mensuramque ex ratione humana sumit, supernaturalis accipit ipsum suum motivum suamque normam ex fide. V. S. Thom. I. II. q. 63 a. 4.

Verum haec in antecessum dicta sufficiant. Plenius jam agendum est distinctis capitibus 1. de natura religionis atque intrinsecis ejus actibus; 2. de actibus, qui extrinsecus religioni essentialiter et principaliter subjiciuntur sive obligatione sive prohibitione; 3. de iis actibus

extrinsecis religionis, qui secundarie ad eam pertinent; 4. de exercitio religionis, quod ex sociali hominum natura oritur.

Caput I.

De natura religionis atque de actibus, qui intrinsecus ad eam spectant.

330 I. Proximum objectum, in quod religio tendit, esse cultum Deo debitum modo dictum est. Cultus vero seu *honoris exhibitio* in aestimatione alterius fundatur, cujus est significatio. Quae aestimatio, quum Deo eique soli suprema, singularis, ad neminem transferenda debeatur, etiam singulari modo erga Deum significari seu manifestari debet.

Fundamentum sive ratio hujus supremi cultus est *supremi Dei,* utpote primi omnium rerum principii, *excellentia,* qua nos infinite superat nobisque absolute dominatur, undequaque sibi devinctis. Haec enim excellentia, quatenus nobiscum relationem habet per creationem, atque per innumerabilium bonorum communicationem, ratio est, cur nos vicissim aliquid ipsi debeamus: nec quidquam aliud vel debere vel rependere possumus, quam externam gloriam. Hoc enim bonum Dei externum, quod Deus in omni operatione ad extra necessario sibi proponere debet, quodque suo modo non potest non consequi, a rationali creatura libere intendi et voluntarie supremi numinis agnitione et reverentiae exhibitione Deo praestari debet. Cultum Dei igitur sub hac ratione, quod sit alicujus summe *debiti solutio,* — quae solutio ab ordinis rectitudine sive honestate postulatur — religionis virtus appetit atque intendit.

331 Ille honoris Dei appetitus sive intentio est ipsissimus religionis actus, a virtute religionis *elicitus;* cultus autem ipse, quem vult, intendit, exhibet, est actus quidem religionis — imo maxime actus religionis vocatur — at per immediatum religionis actum *imperatus* tamquam ejus *essentiale complementum.* Prior actus virtutis religionis *internus* dicitur, alii omnes dici possunt *externi* ejus virtutis actus, non quod actus in se externi et sensibiliter apparentes esse debeant (nam possunt esse actus, qui plane mente et animo humano absolvuntur et intra latent), sed quia non sunt in se ipse affectus religionis, verum ab eo procedunt atque gignuntur. Melius fortasse ipsa res exprimitur, si priorem actum vel actuum speciem vocamus actus religionis *secundum ipsum affectum*, posteriores actus religionis *secundum exercitium.*

Quo fit, ut ii actus religionis secundum exercitium, qui immediate ab illo affectu procedunt, suamque honestatem ab ipso motivo religionis naturaliter seu intrinsecus repetunt, a multis dicantur actus a religione *eliciti,* eo quod immediate ab affectu religionis informentur; ii soli a religione *imperati,* qui ex sua natura aliam honestatem jam habent magis immediatam, et proin per modum finis externi ad religionis

exercitium assumuntur: quos Suarez tr. 1 l. 2 c. 3 n. 9 vocat actus „*mediate imperatos* a religione seu religionis actus adventitios seu extraneos"; alios vocari posse dicit „actus *immediate imperatos* a religione, seu actus religionis proprios et connaturales".

Nimirum exercetur cultus Dei, seu exhibetur Deo summus honor 332
sive summae aestimationis significatio aut actibus humanis internis, aut externis et sensibilibus. Aliquando *debere* fieri ab homine etiam sensibilem aliquam suae erga Deum aestimationis significationem, ex hominis natura *composita,* et ex ejus *sociali* natura colligitur; *posse* vero saepe solis actibus internis cultum Deo exhiberi, ex eo patet, quod Deus intima nostra corda penetrat atque ea plane percipit, quae sola menti illi exhibemus.

Quodcunque ergo operamur in eum finem, ut exhibeamus Deo signum nostrae subjectionis, agnitionis supremae ejus majestatis, virtutis religionis exercitium est. Quaelibet autem honesta et bona actio exerceri a nobis potest in signum, quo agnoscamus et protestemur supremam Dei supra nos majestatem et dominationem nostramque summam dependentiam. Quare quamlibet cujuscunque virtutis actionem assumere possumus tamquam exercitium religionis. Quod si fit, actionis meritum non parum augetur; ut autem fiat, *positiva voluntatis intentione* fieri debet.

At aliae sunt actiones, quae *ex natura sua* continent significationem illam nostrae subjectionis divinaeque excellentiae dominatûs. Hi *proprii* dicuntur *actus religionis.* Nimirum alii actus praeexigunt aliquam honestatem, qua assumi possint tamquam religionis actus; illi ex hoc ipso, quod per se illam nativam significationem nostrae submissionis erga Deum ejusque superioritatis agnoscendae habent, in honestatis ratione constituuntur, sive aliam insuper honestatem habent sive non. De his actibus statim sequentibus capitibus agendum est; nam de iis, qui per se proxime ad aliam virtutem spectant, non est, cur hoc tractatu plura dicamus.

II. Actus igitur religionis interni, quibus fertur voluntas in illud 333
rationale bonum, quod est in solvendo debito cultu supremo numini propter ejus summam excellentiam, ita fere oriuntur, ut sit: 1) amor illius rationalis boni, 2) complacentia, 3) propositum exhibendi cultum, 4) electio medii seu signi, quod ad Deum tamquam expressio summae sui numinis aestimationis dirigatur.

Admiratio autem et reverentia erga ipsam summam Dei excellentiam potius externis religionis actibus accensetur, sc. supponit hujus divinae excellentiae cognitionem et cogitationem, ejus voluntariam agnitionem, simul cum quadam verecundia et pio recessu a divina majestate, quo veremur ad Deum propius accedere; quod utique signum est, quo Deo contestamur, nos agnoscere vilitatem nostram, ipsiusque excedentem altitudinem.

Attamen affectus illi quatuor, quibus voluntas mediantibus aliis actibus 334
extrinsecus accitis circa divinam excellentiam versatur, non semper ejusdem

infimae speciei sunt. Videlicet hanc ipsam Dei excellentiam homo considerare potest, 1) quatenus Deus est supremum esse nostrique et omnis esse supremus fons, aut 2) quatenus Deus est supremus noster benefactor: utroque enim titulo honor supremus Deo *debetur*. Et quamquam ultima consideratio per se ad gratitudinis affectum incitat, gratitudo, quando erga Deum versatur, necessario conditionem illam induit, qua dirigatur ad Deum ut summe excellentem, cui longe aliter gratus animus honorem debeat, quam cuilibet alii benefactori. Quare *gratitudinem* erga Deum tamquam specificum actum religionis considerare cum Suarez possumus (*de relig.* tr. 1 l. 3 c. 8).

In priore illa consideratione in Deum ferimur pure et simpliciter, ut religio postulat per se, atque ille cultus religioni maxime proprius *latria* vocatur.

Imo Suarez l. c. non improbabiliter ad virtutem religionis etiam trahit tertio *fidelitatem* erga Deum, qua quae Deo promisimus, praestamus. Licet enim non plane ejusdem speciei et honestatis sit, ut actus purae latriae, tamen negari nequit, illam summam Deo essentialem excellentiam ita hominem in servanda fidelitate movere, ut haec ipsa honestas, qua Deo *supra omnes* servanda sit fides, communem illam honestatem promissa servandi quodammodo absorbeat.

Denique virtutem *poenitentiae*, si sumitur pro illo virtutis actu, quam cum Suarez plerique poenitentiam vocant, idem scriptor religionis virtuti sic attribuit, ut putet, illum actum ab ipso religionis habitu supernaturali elici, utpote non ad actus unius infimae speciei restricto. Nimirum poenitentia ex Suar. doctrinâ intendit laesum per peccata divinum honorem reparare seu pro injuria Deo satisfacere; intendit igitur id, quod honorat Deum, sub speciali ratione compensationis illatae offensae; cf. S. Thom. III. q. 85 a. 3: quod ab eodem habitu virtutis, quae honorem Dei ut *per se debitum* vult, fieri posse non difficulter admittitur. — Poenitentia sic concepta in suo exercitio fere tam late patere potest, quam religio simpliciter dicta. Videlicet ut religio simpliciter dicta quoslibet aliarum virtutum actus transformare et pro religionis actibus assumere potest, ut supra dixi: ita etiam fere poenitentia. Nam licet in poenitentiae opere ratio afflictivi habeatur, haec ratio vix ab ullo virtutis opere plane exsulat, spectata conditione corruptae nostrae naturae, cui quodlibet virtutis exercitium aliquatenus saltem grave evadit: quare haec conditio vix non semper impletur; aliunde autem nihil impedit, quominus homo alios virtutum actus *etiam* in hunc finem peragat, ut pro commissis peccatis Deo quandam compensationem atque satisfactionem exhibeat.

335 III. Ex iis, quae hîc modo notata sunt, satis apparet, religionis virtutem, sive sumitur pro religione simpliciter dicta, latriam dico, sive simul includitur gratitudo, fidelitas erga Deum, poenitentia, esse nobilissimam, eamque debere, si convenienter agere velimus, quoddam continuum exercitium christianae nostrae vitae esse; idque eo magis, quod ipsius etiam caritatis actus, omnium virtutum per se reginae, simul per affectum religionis informari atque quoad meritum augeri possunt.

Sane praeclarissimum exemplum summae religionis Christus Dominus nobis praebuit. Nihil sublimius cogitari potest, quam affectus illi, quos

Christus *ingrediens mundum* seu in ipso momento Incarnationis erga coelestem Patrem, se totum offerens in holocaustum, elicuit (Hebr. 10, 5—7): „Ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi; holocautomata pro peccato non tibi placuerunt; tunc dixi: Ecce venio; in capite libri scriptum est de me: ut faciam, Deus, voluntatem tuam.“ Haec enim plena oblatio continet praeter purissimum *amorem* Dei alios actus ab amore progenitos, qui proxime ad virtutem religionis pertinent: 1) profundissimam *adorationem* et laudem divinae majestatis, qua pro holocaustis antiquae legis se Deo dicavit; 2) intensissimam *gratiarum actionem* pro hypostatica unione et plenitudine omnium donorum, quibus humana Christi anima sese aspexit circumdatam; 3) acerbissimum *dolorem* de injuriis et offensis, quibus intuebatur coelestem Patrem affici et affectum iri per totius generis humani atque omnium hominum peccata, simulque insatiabile desiderium ea compensandi et in ipsa sua innocentissima humana natura ulciscendi: quo et Deum placare et fratres suos salvare posset; 4) *submissionem* et *obedientiam,* quam videtur voto similem Christus Dominus qua homo sponte elegisse, quum sibi — ut pluribus theologis placet — in primo momento Incarnationis libere peteret imponi praeceptum cruenta morte genus humanum redimendi: quo ne ille quidem religionis actus deesset, quem secundum ultimam speciem *fidelitatem erga Deum* vocamus. — Tota vero vita Christi mortalis nihil nisi hujus perfectissimae oblationis exsecutio fuit.

Neque mirum videri debet, Christum imprimis in virtute religionis hominibus praeluxisse. Est enim religionis debitum illud, quod Deus praecipue et summo jure ab hominibus exigit atque exigere debet. Testem habemus Apostolum, qui pro causa summae ruinae humani generis violatum debitum religionis affert sec. Rom. 1, 21 sqq.: „Quum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum . . . Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum . . . in passiones ignominiae.“

Sed jam ad ea devenimus, quae potius sequens caput spectant.

Caput II.

De actibus, qui principaliter religionis exercitium continent.

Proposuimus hoc capite agere tum de iis officiis, quibus religio exerceri debet, tum de peccatis, quae contrariis actibus adversus religionem committi possunt. Atque ita prosecuturi sumus materiam primi praecepti decalogi, ad quod jam suo modo exercitium virtutum theologicarum pertinere supra diximus.

Articulus I.

De actibus positivis religionis, quibus hanc virtutem exercere jubemur.

Positivi actus, qui secundum speciem suam aliquando praecepti 336
sunt, ut religio revera exerceatur, hi recenseri possunt:

1. Adoratio, cum sacrificio, 2. oratio, 3. reverentia rerum Deo divinoque cultui dedicatarum. De primo tamen et de tertio actuum

genere pauca dixisse sufficit, quum postea in tertio praecepto decalogi et in subsequenti theologiae moralis tractatione plura de illis dici necesse sit.

§ 1.

De adoratione et sacrificio.

1. Adoratio actus est, qui pure et simpliciter id directe exercet, quod religio postulat, videlicet actus, quem rationalis creatura ad Deum dirigit ad significandam seu manifestandam agnitionem summae divinae celsitudinis propriaeque omnimodae dependentiae. Alii religionis actus, ut oratio, id *etiam* faciunt, sed non id solum, aut non directe et immediate.

2. Si autem haec manifestatio seu significatio solo mentali actu absolvitur, internus actus adorationis habetur; si externum, i. e. sensibile signum adhibetur, externa evadit adoratio. Veteres theologi plerumque de externo sensibili actu adorationem intelligunt, quo aliquis v. g. genuflectendo, thus adolendo supremam Dei majestatem profitetur. Hanc externam adorationem ab homine aliquando fieri, cum ejus natura corporea maxime cohaeret.

3. Signa autem illa externa ex natura sua non sunt necessario singula ejusmodi, ut supremum cultum Deo soli debitum significent: nam ipsa v. g. genuflexio, quae plerumque divinam adorationem exhibet, tamen non talis est, quae ex adjunctis inferiorem cultum et honorem significare non possit.

337 4. Nihilominus sin minus absolute necessarium, saltem convenientissimum est, aliquod etiam externum signum ita Deo reservare, ut praeter eum nemini sine idololatria exhiberi queat. Tale signum in communi populorum acceptatione *sacrificium* est, ita ut sacrificium jam dicat signum in recognitionem supremae numinis majestatis certo modo exhibitum.

5. Est autem sacrificium — si hunc ritum omnibus ubique populis communem definire volumus — sensibilis alicujus rei ad humanam vitam pertinentis oblatio cum essentiali saltem ordine ad quandam destructionem publica auctoritate facta, in recognitionem supremi numinis ejusque absoluti dominii in vitam et mortem. (Additur „publica auctoritate facta“; quia usu saltem et constitutione ad cultum *publicum,* non ad privatum pertinet.) Cf. Lugo *de Euchar.* disp. 19 n. 7—12; Franzelin *de Euchar.* ed. 2 pag. 311 et 318.

Talem ritum hominibus summopere convenire, nemo non videt. Nulla enim re aptius supremum Dei in nos dominium atque supra omnia excedens majestas exhibetur, nisi ea actione, qua dominium in aliqua re vicaria maxime exercetur; quod fit non solum per usum cum exclusione omnium aliorum ab illa re ejusque usu, sed etiam, idque potissimum, per destructionem, quippe quae contineat et exclusionem aliorum ab usu rei et absolutam prorsus de re dispositionem. Imo non pauci ejusmodi rei oblationem

et destructionem ita cum humana natura cohaerere putaverunt, ut legis naturalis praeceptum dicerent, ut Deus per sacrificia honoraretur. S. Thom. II. II. q. 85 a. 1 eatenus praeceptum legis naturalis esse rectissime affirmat, quatenus homo rebus sensibilibus in signum debitae subjectionis et honoris uti debet, neque aliud signum soli Deo reservatum invenitur aptius, quam ritus sacrificialis.

Quamquam autem ex sola lege naturali strictam obligationem oriri probatu difficile est (nisi forte lege naturali etiam ea praecepta contineri contendas, quae Deus propter summam cum humana natura convenientiam statim ab initio generis nostri positive sanxerit): tamen re ipsa ubique ab omnibus populis sacrificialis ritus pro adoratione soli supremo numini *debita* habebatur, atque ita, nisi est signum naturale, saltem conventionale latriae evasit[1]. Qui latriae finis ita sacrificio insitus est, ut, etiam quando alii fines, ut placandi, exorandi Deum, eive gratias agendi, accedunt et principaliter ad sacrificium impellunt, nunquam exsulare possit, imo semper maneat quasi internus finis operis principalis.

§ 2.

De oratione.

S. Thom. q. 83, Suarez *de relig.* tr. IV, S. Alph. *libell. de orat.* Insuper cf. scriptores pluries citatos, qui de universa theologia morali tractant. 338

Oratio, quae homini christiano imprimis maxime cordi esse debet, quo loco sit habenda, quibusdam principiis breviter dein declarandis exponam:

I. Oratio est actus religionis.

II. Oratio est necessaria tum praecepti, tum medii necessitate, quo videlicet homo ratione utens sibi secundum communem Dei providentiam gratias supernaturales conciliare debet, quibus efficaciter difficultates tentationesque occurrentes vincat atque in divina amicitia usque ad mortem perseveret.

III. Oratio debitis conditionibus vestita infallibilis efficaciae est relate ad ea, quae ad orantis salutem conducunt.

IV. Orare possumus et debemus pro omnibus necessitatibus, neque solum pro propriis, sed omnes homines in hac terra degentes et animas defunctorum in purgatorio exsistentes oratione juvare possumus et debemus.

V. Oratio proprie et per se ad Deum dirigitur, attamen imploratio intercessionis ad Sanctos atque etiam ad animas in purgatorio patientes utilissime fertur.

VI. Oratio, etsi per se et propter se etiam praecipitur, tamen — ut praecepta est — ab eo exercetur sufficienter, qui obligationem orandi per accidens exsistentem fideliter adimplet.

---

[1] Apud gentiles nisum atque consuetudinem fuisse etiam heroes seu semideos sacrificiis colendi, omnino non inficior: verum iste nisus ex sacrilego illo affectu prodiit, quo proni homines erant, magnis viris divinos honores decernere atque divini numinis cultum per idololatriam in alios etiam transferre.

339 **Explicatio.** Nota. Ad I. 1. Oratio vi vocis potest lato et presso sensu sumi. *Lato* sensu dicitur *elevatio mentis ad Deum*, qua mens creata Deo divinisque rebus inhaeret, iisque cum reverentia et pio affectu erga Deum occupatur. Non enim quaelibet de Deo cogitatio oratio dici potest. Quae ad excolendam mentem suscipitur, studium est, non oratio. Quae vero ad ciendos pios affectus assumitur in iisque absolvitur, oratio lato sensu vocatur. Tales vero affectus pios ciere, ex natura sua continet quandam recognitionem et agnitionem supremae Dei celsitudinis nostraeque ab eo plenae dependentiae. Nam nisi quis Dei supremo dominatu suique submissione moveatur, non ita affectus suos erga Deum ordinat, ut decet et debet fieri, neque pii sunt affectus, sed aut impii, aut steriles. Affectus autem, qui in illa consideratione divinae excellentiae nituntur, ad religionem spectant.

2. *Presse* autem sumpta oratio dicitur *petitio decentium a Deo.* Quam petitionem ad virtutem religionis pertinere, facile patet. Ex sese enim, si modo debito fiat, ab intimo sensu nostrae indigentiae procedit, atque hujus indigentiae et dependentiae a Deo plena agnitio et libera professio est, sed simul voluntaria agnitio divinarum perfectionum plenitudinis et excellentiae, hujusque agnitionis erga Deum libens protestatio. Imo cur per orationem Deus — ut re ipsa fecit — nobis necessaria bona communicare constituerit, ratio praecipua haec est, ut conscii maneamus nostrae erga Deum relationis, eamque, ut religio postulat, frequenter agnoscamus.

340 Ad II. 1. Necessitatem praecepti sacrae paginae toties exhibent, ut longum sit, seriem textuum solum enumerare. Quis ignoraverit tot monita Salvatoris: „Oportet semper orare, et nunquam deficere“ Luc. 18, 1; „Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem“ Matth. 26, 41 etc.?

Esse autem hîc sermonem de oratione, ut est petitio — nam de ea praecise *necessitatem* statuimus — legenti patet.

Eodem modo multa exhortatione utuntur Apostoli erga fideles ad urgendum orandi officium, quo *possint* tandem a tentationibus cavere atque divina praecepta implere. Cf. Coloss. 4, 2; I Thessal. 5, 17. Quae omnia sane non ut merum consilium, sed ut verum praeceptum suis temporibus orandi neque unquam, quamdiu his in terris versamur, sive prae diffidentia sive prae nimia erga nosmetipsos confidentia ab hoc officio deficiendi sumi prorsus debent: ut revera a SS. Patribus atque ab Ecclesia etiam intellecta sunt. Cf. S. Thom. l. c. a. 3 ad 2, Suar. l. c. cap. 28 et 29 etc. etc.

2. Imo si attendimus, quo fine illae orandi exhortationes fiant, clarum est, illas eo dirigi, ut orando Christifideles necessariis mediis instruantur, quo salutem suam cum effectu operari *possint* tentationum victoriâ atque supernaturali operatione: „ut possitis resistere in die malo et in omnibus perfecti stare“ Eph. 6, 13 et 15: quod nihil aliud est dicere, nisi orationem esse *medium necessarium* ad aeternam salutem. — Cui adstipulantur ea, quae Conc. Trid. sess. 6 c. 11 docet, repetendo possibilitatem implendi praecepta divina, ingruente difficul-

tate, ab oratione ejusque efficacia. „Deus impossibilia non jubet, sed jubendo monet, et facere quod possis, et petere quod non possis, et adjuvat, ut possis.“ — V. etiam S. Aug. *de dono perseverantiae,* ep. 175 (al. 90) ad Innoc. P. *synod. epist. PP. Carthag.,* S. Hier. *ep. ad Ctesiph.* (ep. 133 nov. ord.) etc.

Ad III. 1. Infallibilis efficacia orationis *debite factae* est 341
fide certa, neque abs re erit, cum Suarez c. 27 aliisque theologis monuisse, Christifideles hanc efficaciam orationis explicite credere debere, eosque hac in re frequenter esse instruendos. Apertissime enim patent verba divinae promissionis, quae habes Matth. 7, 8 et 11; Luc. 11, 9 et 10; Joan. 14, 14; 16, 23 etc.; aliis autem locis defectus efficaciae defectui debitarum conditionum attribuitur, ut Jac. 4, 3: „Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis.“

2. Conditiones autem necessariae sunt: 1) ex parte rei petitae, 342
ut sit *honesta et utilis ad salutem* secundum divinam providentiam et ordinationem; 2) ut oratio fiat ex *fide* et cum *fiducia* — fide enim credere debemus Deo promittenti, eique firmiter confidere; 3) *in nomine Christi* — quod non solum dicit ea petenda esse, quae Christus nos petere docuit, sed etiam nostram fiduciam non in nostris meritis, sed in meritis Christi niti debere; 4) *cum perseverantia,* quum Deus noluerit nobis statim omnia pro omni tempore necessaria concedere, sed minutatim et particulatim, quo continuo et semper ad eum confugiamus: quare etiam in ipso aestu tentationis, quae pergit hominem infestare, commendandum est tentato, ut pergat orare, ne quum semel inimicum repulerit, subsequenti tempore ab eo prosternatur; 5) *cum voluntate* divinae gratiae ex parte nostra *cooperandi:* aliter enim temere et contra ordinem divinae providentiae salutem peteremus — huic conditioni ut satisfiat, saltem inchoata quaedam poenitentia de peccatis commissis requiritur, ut infallibilis effectus statui possit: at nequaquam ipse status justitiae pro omni oratione efficaci tamquam necessarius haberi debet; indiget enim peccator ipse maxime divinâ gratiâ, ut se convertat, neque sane deerit Deus petenti et debite conversionis gratiam petenti. De necessitate statûs gratiae ad infallibilem orationis effectum Suarez merito dicit: „*Certum est,* statum gratiae non esse simpliciter necessarium ad impetrandum“, atque plane veritati consonat, peccatorem, modo alioqui debite petat, posse sibi satis certo et infallibiliter gratiam conversionis implorare: l. c. cap. 25 n. 2 et 3; S. Thomas II. II. q. 83 a. 16.

3. Igitur infallibilis efficaciae eodem modo non erit oratio, quam alter pro altero fundit: maxime quum ille, pro quo oratur, alicujus conditionis necessariae implementum pro sua libera voluntate impedire possit. Suarez l. c. c. 27 n. 1 et 3.

Ad IV. 1. Nihilominus orationem esse summae utilitatis et effi- 343
caciae, etiam quando pro aliis offertur, et Sacra Scriptura et continua praxis Ecclesiae docet; atque ipse Christus Dominus in oratione Dominica nos pro omnibus orare docuit. Ita etiam S. Jac. 5, 16

monet: „Orate pro invicem, ut salvemini; multum enim valet deprecatio justi assidua“, imo etiam illam *suo modo* infallibilem esse, multis scriptoribus probatur. Suar. ib.

2. Si autem status justitiae ex parte orantis multum confert, ut re vera confert ad pleniorem orationis exauditionem, id magis etiam valet de oratione quam homo pro aliis, quam de ea, quam pro se fundit.

344 3. Praecipuum quidem objectum orationis tum pro nobis tum pro aliis semper esse debet, ut conservemus Dei amicitiam atque in ea ad mortem usque perseveremus.

Nihilominus ad objectum orationis etiam pertinet cujuslibet necessitatis sublevatio sive temporalis et corporalis, sive spiritualis: verum in temporalibus praesertim illa implicita saltem conditio adesse debet: „modo conferat ad salutem animae“, ad quam tandem omnia bona temporalia a Deo diriguntur. Exemplum habemus Ecclesiae, quae pro qualibet necessitate Deum orat, idque interposito sanctissimo Missae sacrificio. Cf. tam multas atque diversas orationes Missalis.

4. Ambitus personarum, pro quibus orare possumus et debemus, tam late patet, quam caritas et indigentia. Excluduntur igitur tantum: 1) ii, qui nulla re jam indigent, i. e. Beati in coelis (nisi forte etiam pro illis extensionem accidentalis eorum gloriae in terris petamus: quod non tam *pro* Sanctis, quam *pro nobis* nostraque spirituali utilitate orare est); 2) ii, qui nullius boni possidendi amplius capaces sunt, i. e. damnati, quos caritate amplecti non jam possumus. Pro omnibus aliis autem sive vivis, sive defunctis orandum est: nimirum in genere saltem seu in communi eos in orationibus includimus; ut autem speciatim et in particulari orari *debeat* pro aliquo, peculiaris necessitas et peculiaris relatio familiaritatis, officii etc. intercedat oportet.

345 Ad V. 1. Trid. Conc. ut fidei doctrinam declaravit, Sanctorum intercessionem implorare pium et utile esse, eosque pro nobis revera posse intercedere apud Deum: atque hac in re quotidianâ praxi Ecclesia praeit.

2. Quamquam igitur Ecclesia praeceptum non statuit invocandi Sanctos, tamen quam maxime omnes ad id faciendum invitat. Imo communis sententia est, eum a peccato excusari non posse, qui non interdum Sanctos, maxime B. M. V. implorat, quam Sancti Patres sicut mediatricem Incarnationis, ita etiam mediatricem gratiarum Verbi incarnati praedicant; ejusdem igitur intercessionem non implorare, etsi *per se* venialis peccati limites non videatur excedere, tamen facile index esse potest dispositionis animi mortaliter peccaminosae, vid. suspicionem movet haereticae mentis; et insuper qui auxilium adeo magnum negligit, satis magnam incuriam suae salutis prodit, seque periculo labendi non nimis levi exponit.

3. Possumus non tantum animas defunctorum in purgatorio detentas juvare; nos etiam eorum orationibus juvari, multorum theologorum est sententia. Ita Bellarm. *de purgat.* l. 2. c. 15, Less., Bonacin. *de hor. can.* d. 192 p. 1 n. 8, Elbel tom. 2 *decal.* n. 398; imo hodie videtur sententia communis evasisse, maxime Romae, ut dicit Scavini t. 2 n. 194 (ed. 9). Idque cum communione Sanctorum prorsus cohaeret. Nam etsi animae illae *pro se* nihil exorare, sed tantum pati et patiendo satisfacere possint: tamen amici Dei sunt, in gratia confirmati, Deo acceptissimi, neque ratio est, cur desideria sua, quibus optant nobis bona spiritualia conferri, Deo exhibere non

possint, aut cur Deus intuitu eorum nos majore favore non prosequatur. Animas piaculares igitur eorum praecipue cum grato animo memores esse et adjutrices, qui pro illis suffragia Deo offerunt, opinio est bene fundata atque multorum experientiâ comprobata.

4. Quod supra dixi, in oratione ex natura rei contineri cultum ejus, 346
quem oramus: si oramus Sanctos, etiam illos vere colimus. — Ille autem cultus, sicut etiam oratio, essentialiter differt a cultu Dei, habet tamen respectum ad Deum: pertinet igitur, prout aut Deum in Sanctis colimus, aut Sanctos propter internam suam dignitatem et conjunctionem cum Deo honoramus, aut ad ipsam religionis virtutem, aut ad virtutem analogam, vid. *duliam,* quam theologi vocant. — Honor vero, qui B. M. V. propter singularem ejus connexionem cum unione hypostaticâ in Christo perfectâ impenditur, *hyperdulia* vocatur.

Ad VI. Oratio est praecepta 1. per se et propter se, qua- 347
tenus Deo cultus debitus ex divina lege deferendus est.

Quoties oratio seu petitio *sub gravi* urgeat *propter se,* difficulter determinatur; vix non idem observari debet, quod dictum est de obligatione virtutum theologicarum; par enim est ratio.

2. *Aliunde* seu extrinsecus *frequentius* incidit necessitas. Nimirum ex caritate, quam nobis ipsi debemus, obligamur graviter, ne illud medium negligamus, quod solum spirituales necessitates certo sublevat. Quare 1) tenemur orare, ne Deus sinat nos incidere in periculosas tentationes, 2) quodsi Deus nihilominus id permiserit, *urgente tentatione* maxime tenemur orare; nam ut verbis Suarezii l. c. c. 30 n. 17 utar, „confidere tunc de sua libertate, esset magna superbia et praesumptio; confidere autem de solo auxilio ordinario sufficiente, esset stulta negligentia.“ — Quodsi homo tempore tentationis fideliter orat, non est periculum, quin obligationem orandi, quae propter se exsistit, satis impleverit. Nam adeo diu homo non consuevit immunis esse a tentationibus. Verum non debet orandi munus ad haec tempora restringi; sed tentationis tempus antevertendum est.

3. Obligatio *venialis* multo saepius adest, qua homo tum pro se, tum pro aliorum necessitatibus orare debet, saltem in communi. At *gravis culpa* propter has solas causas sane rarissime committitur, ut ex iis, quae de officiis caritatis dicturi sumus, patet: nisi forte contemptus vel scandalum accedat; v. Castrop. tr. 7 d. 1 p. 8 n. 4.

Gravis autem obligatio adesse potest *vi officii specialis.*

4. *Preces matutinas et vespertinas* persolvere, est pia fidelium consuetudo, summopere fovenda: imo ut mane rectam intentionem eamque quam maxime meritoriam, vespere inter alia post conscientiae discussionem perfectam contritionem eliciant, edocendi sunt.

At de vera obligatione (veniali) non constat, aliis affirmantibus, aliis negantibus. Nisi tamen aliqua justa causa, cur omittatur, adsit, per pravos affectus desidiae, proprii commodi, respectûs humani venialiter plerumque peccatur: quod suo modo etiam de precibus ante et post prandium ubique receptis dici potest. Cf. Elbel tom. 2 *in decal.* n. 400; at quod provocat

ad Suarez, Less., Castrop., illi l. c. *nihil* dicunt de obligatione precum matutinarum et vespertinarum.

Quare puto non raro accidere, ut in confessione inculcandum sit fidelibus, per se quidem obligationem veri nominis non adesse, ut statis illis temporibus oretur, at ex negligentia etc. eas preces non esse omittendas; hinc si qua ratio oriatur, cur commode eas persolvere non possint, ut aut postea compensent, aut saltem mente aliquoties bonam intentionem renovent.

Sed qui praxim mane vespereve orandi *plane negligat*, justam suspicionem mali statûs animae confessario ingerit: quare examinandus serio est, ne indigno absolutio praebeatur. Del Vecchio t. 1 n. 659.

§ 3.

De reverentia rebus sacris sive Deo dicatis exhibenda.

348 Reverentia et digna rerum sacrarum tractatio in Deum, cui dicatae sunt, aut quocum connexionem habent, redundat, ac propterea recte ad religionis virtutem refertur. Attamen reverentia illa in plerisque rebus potius in negativo, quam in positivo cultu praescripto consistit; aliis verbis, reverentiae causa in rebus sacris tractandis quaedam potius *prohibentur*, quam ut certus modus *praescribatur*. Hinc est, ut de ea materia in sequenti articulo potior agendi locus sit. Certae autem res sacrae, ut sacramenta, quae specialis cultûs objecta sunt, postea ampliore tractatione indigent.

Quod hîc breviter indicem, est cultus sacrarum reliquiarum et imaginum et decreta Ecclesiae praecipua, quae circa hunc cultum ejusque modum versantur.

I. Ad fidem catholicam spectat credere, imagines et reliquias Sanctorum veneratione dignas esse. V. Trid. sess. 25 decr. *de invoc. Sanctorum,* Pii IV. *professio fid. Trid.*

II. Cultus qui reliquiis, et magis etiam, qui imaginibus exhibetur, *relativus* est, scil. refertur ad eam personam, quae imagine vel reliquiis repraesentatur.

III. Quo fit, ut secundum praxim Ecclesiae alius cultus cruci Dominicae, alius reliquiis vel imaginibus Sanctorum exhibeatur.

IV. Cultus publicus reliquiis exhiberi nequit, nisi ecclesiastica auctoritate recognitae fuerint, neque aliis defunctis hominibus eorumve imaginibus, nisi de quorum sanctitate per canonizationem aut beatificationem constat.

V. Ad privatum vero cultum privata certitudo moralis de sanctitate personae, cui religiosus cultus impendatur, sufficit.

349 **Explicatio uberior.** Nota ad II. Quamquam aliqui distinctionem faciunt inter reliquias et imagines, ita ut reliquias etiam aliquo cultu absoluto coli posse putent: tamen communior est sententia, et imagines et reliquias coli semper cultu relativo, quum tota ratio colendi sumatur ex Sancti, quem repraesentent, dignitate. V. Lugo *de incarn.* disp. 36 sect. 3 et d. 37 s. 3.

Ad III. 1. Ecclesia igitur consuevit illum cultum, quo imaginem Crucifixi in triduo sacrae hebdomadae prosequitur, et quem semper im-

pendit particulae verae crucis Dominicae, constanter *adorationem* vocare, quae non est consueta significatio cultûs Sanctorum eorumve reliquiarum, etsi apud veteres theologos vox adorationis indifferenter signum cultûs dulīae aut latrīae significet.

2. Sacrae cruci specialis honor exhibetur ex praescripto Ecclesiae, sic ex S. R. C. (Gardell. n. 4420, 4471 edit. 3) in processionibus particula sanctissimae crucis aliave instrumenta Dominicae passionis sub baldachino deferuntur; non ita Sanctorum reliquiae: aut si quando contrarius usus invaluit, saltem distinctio prorsus facienda est inter priores et posteriores reliquias: v. Craisson *Manuale juris can.* n. 1037.

Ad IV. De decretis latis circa cultum Sanctorum cf. Ferraris sub 350
voce „*Veneratio SS.*“ et „*Cultus SS.*“ Cf. etiam Trid. sess. 25 de *invocatione etc. Sanctorum.* Hinc:

1. Si agitur de reliquiis canonizatorum vel beatificatorum, *Episcopus* eas recognoscere potest et authenticas declarare. Verum si agitur de iis reliquiis, quae Romae nondum fuerunt approbatae, caute procedere debet Episcopus, nec sine consilio theologorum aliorumque virorum prudentium. V. Craisson n. 1027.

2. Si autem agitur de reliquiis eorum hominum, qui cum fama quidem sanctitatis decesserunt, sed qui Romae nondum canonizati neque beatificati fuerint, Episcopus circa cultum publicum nihil statuere potest. Ib.

3. Imo circa reliquias eorum, qui beatificationem tantum adepti sunt, nullus amplior cultus impendi potest, quam S. Pontifex in beatificatione aut postea concessit. Cf. decreta Urb. VIII. et Alex. VII. apud Craisson n. 4877 sqq.; quamquam hodie non raro a S. Sede in singulis causis amplior cultus conceditur.

4. Quae in publica sacrarum reliquiarum expositione servanda sint, nosci debent ex libris liturgicis. Cf. Craisson n. 1032—1036.

Ad V. 1. Cultu privato coli possunt reliquiae quaecunque, etiam eorum hominum, qui cum sola *fama sanctitatis* decesserunt; neque requiritur recognitio et approbatio Ecclesiae, sed moralis certitudo et sanctitatis personae et authentiae reliquiarum sufficit. Ita Craisson n. 1025, ex Ferraris l. c. n. 60 et Reiffenstuel l. 3 tit. 45 n. 29.

2. Cf. ib. n. 4883 sqq. decreta Urb. VIII., ejusque Constit. 5. Julii 1634 „*Coelestis Jerusalem*“: unde etiam circa privatum cultum prohibetur, quominus imagines hominum nondum beatificatorum cum aureolis aut radiis „in ecclesiis aliisque *locis publicis aut privatis* ponantur“.

3. Imo si qua miracula, revelationes, beneficia tamquam eorum intercessione a Deo impetrata narrantur, praescribitur, ut praemittatur protestatio scriptoris, qua declaret, se non intendere dictis suis aliam fidem conciliare, nisi fidem *humanae historiae.* Formulam protestationis praescriptae habes apud Craisson n. 4888 et 4889.

Articulus II.

De actibus, qui per virtutem religionis prohibentur seu de peccatis contra religionem.

Religio positive laeditur — nam quomodo negative laedatur, modo dictum est priore art. praecipue in § 2 de oratione — duplici

modo 1) per superstitionem, qui modus *„quasi per excessum“* dicitur, 2) per irreligiositatem, seu *„per defectum“*, ut vocant.

§ 1.

De peccatis superstitionis.

Punctum I.

Notio et divisio.

351 Superstitio in genere est *cultus* religiosus *vitiosus.*

1. Vitiosus autem esse potest *ratione modi,* quo Deus (Sanctusve) colitur, et *ratione rei,* quae colitur; unde habetur prima divisio in *superstitionem modi indebiti* et *rei indebitae.*

2. Si cultus vitiosus est *ratione modi* tantum, quo verum igitur Deum colere intendunt, habetur aut cultus *falsus* (perniciosus), aut cultus *superfluus.* 1) *Falsus* cultus est, si Deus colitur modo a se reprobato, aut auctoritate ecclesiastica secundum substantiam reprobato, aut etiam lege naturali vetito; v. g. *falsum* cultum exhibet, a) qui ritu judaico Deum colere nititur; b) qui laicus sibi sacerdotales functiones arrogat; c) qui falsis et fictis miraculis cultum Dei promovere studet etc.; d) qui actionem inhonestam pro divino cultu adhibere vellet: quod prorsus blasphemum esset (v. art. sqq.).

2) *Superfluus* sive inutilis cultus est circumstantia quaedam vana, stulta, inconveniens, quae cultui alioqui vero admiscetur; ad quem pertinet v. g. ex mala devotione caerimoniis Missae quaedam addere; magis etiam in vana aliqua circumstantia, e. g. certo situ, numero candelarum, vim colendi reponere, sacerdotem certi nominis celebraturum studiose quaerere etc.

3. *Ratione rei indebitae* cultus vitiosus est, si divinus cultus ei impenditur utcunque, qui verus Deus non est. Quod et expresse, et implicite tantum fieri potest. Quare multae diversae hujus superstitionis species recensendae sunt.

1) *Idololatria,* qua explicite adoratio cuicunque creaturae exhibetur, sive per sacrificium, sive per genuflexionem, sive per quodvis aliud signum.

Distinguitur autem idololatria simulata sive materialis, et idololatria vera et formalis.

a) *Simulata idololatria* est, si signum quidem adorationis exhibetur, mente autem qui ita agit significare non vult, quod externe exprimit.

b) *Vera et formalis,* quando externum signum adorationis etiam ipsius mentis expressio est.

Haec ipsa autem vera et formalis idololatria aut perfecta est, aut imperfecta: sc. α) idololatria vera et *perfecta* ea est, quae exhibetur creaturae, quam colens sibi persuadet aliquod numen esse;

β) idololatria vera, *sed imperfecta,* quae exhibetur cum persuasione, non esse divinum numen, quod colatur.

Igitur perfecta idololatria *proxime ex errore intellectûs* oritur, etsi culpabili, imperfecta proxime oritur ex *malitia voluntatis,* qua aliquis velit malitiose mendacem honorem creaturae impendere.

2) *Superstitiosa observantia* sunt omnes illae superstitiones, quae ‚orationi ad Deum fundendae' vel cuilibet ‚pio cum Deo commercio' quasi opponuntur, sicut idololatria opponitur verae adorationi, nimirum:

a) *vana observantia,* qua improportionatis et vanis mediis aliquis utitur ad certum quendam effectum obtinendum, ut *ars sanandi* varios morbos, *ars notoria* sive acquirendi artem vel scientiam sine labore,

b) *divinatio,* qua quis studet futuros eventus improportionatis mediis cognoscere, ut: *observatio eventuum,* quae ex fortuito casu conjicit, quid faustum quidve infaustum futurum sit, ut accidat; sortilegium[1], astrologia, augurium etc. etc. — parum enim interest, utrum aliquis ex astris, an ex volucribus, an ex lineis manuum futura conjicere et praedicere tentet,

c) *magia,* quae, si *vere* magia est, in arte consistit perpetrandi quae hominum vires superant, non divino, sed alio auxilio.

Distinguitur speciatim *magia atra,* seu *maleficium,* quod aut *amatorium,* aut *veneficum* est. Voces ipsae, quid significetur, indicant.

Punctum II.

De superstitionis malitia.

De peccati malitia, num et quando *mortalis* sit, haec nota: 352

I. Superstitio indebiti modi, quando cultus falsus est, plerumque peccatum est mortale; quando superfluus et inutilis tantum est, plerumque non excedit veniale peccatum.

II. Idololatria cujuslibet speciei peccatum grave, imo gravissimum est, ita tamen, ut idololatria simulata per se minus gravis sit quam vera et formalis, formalis perfecta minus gravis, quam imperfecta.

III. Aliae superstitiones malitiam suam ex eo habent, quod deficientibus proportionatis mediis, effectûs exspectatio seu causatio reduci debeat ad diabolicum interventum: qui si *expresse* habetur ab homine imploratus, nemo dubitat de gravissimo peccato; neque mortale peccatum abest, si propter defectum causae sufficientis et honestae sufficiens attentio et suspicio notabilis de operatione diabolica, etsi in confuso tantum, exstiterat. Verum si tota illa ad diabolum relatio interpretativa tantum est et satis latet, fieri non raro potest, ut per simplicitatem et ignorantiam homines non ita attendant, praecipue si certa rei exspectatio non est, sed timor quidam vel spes: quare tum frequenter venialiter tantum peccatur.

IV. Vana observantia, divinatio, magia (nisi sit maleficum) *per se* morali specie non distinguuntur; sed id solum attendi debet, fueritne

[1] Attamen sensu ecclesiastico ‚sortilegium' adhibetur pro ‚maleficio': ita ut sortilegi vocentur, qui maleficium exercent, aliis per superstitiosas suas artes nocumenta inferentes, illudve tentantes.

expressa diaboli invocatio seu pactum, aut, si hoc abest, num sufficiens attentio vel suspicio diabolicae interventionis adfuerit. Nam specie morali parum interest, utrum aliquis per diabolum quaerat aliquid scire, an aliquid perpetrare. Malitia consistit in ipso hoc seu explicito seu implicito cum diabolo commercio, quem homo quasi auxilii implorandi causa adeat.

V. In maleficio alia species peccati, sc. contra justitiam, quippe quae illato alteri damno violetur, ad superstitionem accedit.

353 **Explicatio.** Ad I. 1. *Falsum* cultum non esse grave peccatum, potius fit per exceptionem. Tamen nolui sine ulla exceptione dicere peccatum esse mortale, idque propter ipsa exempla in ‚Puncto I.' allata. V. g. falsum miraculum fingere, aut ad decipiendum populum illo uti, quivis videt, gravissimum esse peccatum, idque ex se alterius etiam speciei, quam aliam superstitionem falsi cultûs; sed in cultu vero vel doctrinâ verâ proferre, i. e. narrare, levem aliquam circumstantiam non exploratam pro certa, et similia, etsi falsitas quaedam ex levitate et temeritate interveniat, ex sese *grave* peccatum non videtur. Cf. Lugo *de fide* d. 14 tot. sect. 3 et d. 20 n. 23 sqq. — Alius haec fortasse traheret ad cultum ‚superfluum': quod si fit, eo magis causam habet negandi peccati malitiam mortalem.

2. In cultu igitur superfluo parvitas materiae admittitur, quum in rebus illis, si ex stultitia et vana apprehensione fiunt, non intercedit plerumque temeritas, neque objectum ex se gravem inhonorationem Dei infert: si vero quaedam committuntur contra praescriptas normas Ecclesiae, in se bona tamen et pia, gravitas materiae ex communibus regulis legum humanarum petenda est. Cf. Elbel t. 2 *decal.* n. 474.

Recenseo quasdam stultitias, quas Billuart pro venialis peccati superstitione affert: plures cruces facere, cum certo situ, colore, numero candelarum orare, audire velle Sacrum a sacerdote qui vocetur Joannes etc., die Sabbati in honorem B. V. a *certo genere* servilis operis abstinere . . . „in his et similibus casibus, secluso scandalo et contemptu, non videtur gravis injuria".

354 Ad II. Est probata doctrina theologorum, quam fuse expositam habes ex doctrina S. Thom. apud Suarez *de relig.* tr. III lib. 2 cap. n. 9—14, superstitionem, imo ipsam idololatriam in et per se secundum formalem suam speciem peccatum *inferioris* malitiae esse, quam *infidelitatem* seu *haeresim* aliave peccata directe virtutibus theologicis opposita. Quod noto contra recentiorem quandam opinionem, quasi superstitio seu ‚Aberglaube' infidelitate (Unglaube) pejor sit: quod sane est a vero alienum (Linsenmann *Moralth.* § 105 III). Verum qui superstitionem *idololatriae* committit, praeter blasphemiam, quae in ea, sicut in infidelitate externa continetur, vix non semper *adjungit* alia etiam pejora peccata, ut infidelitatem et similia; quo fit, ut idololatriâ in concreto sumptâ — non vero quavis superstitionis mortalis specie — *extensive* gravius peccetur, quam peccato haeresis (cf. § 2 de blasphemia, praecipue n. 366)[1].

[1] Si enim idololatriam, non quamlibet superstitionem, secundum totum suum ambitum consideres simul *cum peccatis annexis*, illam nuda infidelitate pejorem

Ad III et IV. **De observantiis superstitiosis.** 1. Suarez putat, in 355
rigore malitiam cujuslibet superstitionis cum idololatria specifice convenire, quum distinguatur potius ut indirecte et implicite vel interpretative volitum a directe et expresse volito. Verum jam ex eo, quod haec in ista re moralem aestimationem multum mutent, recte pro nova specie morali statuitur, idque eo magis, quod alii superstitiosas observantias non idololatriae malitiam habere dicunt, sed meri *commercii* cum diabolo, Dei humanique generis hoste. Neque dubium est, debere in confessione haec peccata distingui, tum quia idololatria raro accidit, tum quia cum eâ alia peccata committuntur, eaque ex puncto I malitias specifice ab invicem distinctas habere possunt. Divisio enim ibi allata continet peccata *morali specie* diversa.

2. Si quod occurrerit expressum pactum cum diabolo (quod aliquando accidere posse inficiari non possumus, etsi a nimia credulitate caveri debeat) facile alia peccata adduntur: renuntiatio fidei christianae, abjuratio Christi vel B. V., adoratio diaboli formalis, injuriosa tractatio rerum sacrarum, vel ipsius SS. Eucharistiae, renuntiatio aeternae salutis et pactio cum diabolo ex parte utrâque externo signo confirmata — quae a poenitente omnia rescindi, respective comburi vel deleri debent. — Cf. S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 28.

3. Quamquam superstitio etiam interpretativi interventûs diabolici ex 356
sese graviter peccaminosa est, tamen *practice* a gravi peccato multae *vanae observantiae* excusantur 1) ob simplicitatem et ignorantiam, 2) ob imperfectionem voluntarii actûs seu levitatem[1], 3) ob timorem quendam et infirmam, *non certam* adhaesionem: quod praecipue obtinet in observantia eventuum, et in observantia sanitatum. Cf. Bill. et S. Alph. c. Bus. l. 3 (al. 4) n. 8 et 15, ubi habes: „Si quis ab astris, somniis aliisve ita dependeat, ut omnes pene actiones suas et vitam regulare juxta ea velit, mortaliter peccare docent Lessius . . . Salmant. etc.; ex talium observatione semel atque iterum aliquid omittere, ad quod alioqui sub mortali non teneris, veniale esse censent . . .; ut et subinde timere leviter, ne ita sit, aut eveniat quod portendunt."

---

quidem esse, facile concedas, summam autem malitiam generatim ex ipsa infidelitate (quae tamen, si manifestatur, sicut etiam verba desperationis et odii Dei, praeter oppositionem cum virtutibus theologicis, etiam blasphemiae malitiam continet) in illam derivari.

Scilicet 1. idololatria in se est unum ex gravissimis peccatis, minus tamen, quam peccata quae *directe* virtutibus theologicis opponuntur: v. S. Thom. II. II. q. 10 a. 3., q. 20 a. 3. Directe enim opponitur virtuti religionis, atque contra honorem veri Dei directe committitur, ita ut contineat a) blasphemiae malitiam, b) contra externam fidei professionem peccet.

2. Supponit alia peccata etiam graviora, scil. a) generatim *infidelitatem,* b) aliquando *odium* Dei, c) si simulata est idololatria, metu commissa, sub hac quidem ratione multo minor est malitia, at ratione scandali et mendacii malitia augeri potest.

3. Ducit in multa alia eaque gravissima peccata, quae, diabolo suggerente et Deo permittente, ab idololatris committi, historia tristis testatur.

[1] Aliqui, ut Valentia, id *parvitatem materiae* vocant, quod alii melius *animae levitatem* dicunt. Haec enim re vera admitti nequit ut ratio a gravi peccato excusans, nisi in re secundum se parvi momenti, ita ut tam parvum commercium non formale sed implicitum et remotum cum diabolo pro gravi deordinatione homines non sumant; ex altera vero parte illius tam parvi commercii impliciti neglectus nequit oriri nisi ex levitate et ex levi quadam suspicione diabolici interventûs potius, quam ex certa et deliberata ejus scientia. Cf. Tamb. *in decal.* l. 2 cap. 6 § 1 n 49.

Divinationem autem tamquam artem exercere, etsi fiat per vanas observantias, per chartas et similia, grave peccatum est; imo ejusmodi homines consulere, grave peccatum censeo omnino etiam subjective esse, si *serio fit;* si vero ex joco fit, objective id etiam a gravi peccato excusari nequit, si modo vates *serio* agat, subjective tamen videtur non raro peccatum grave exsulare, quum homines ex simplicitate vel ignorantia id non attendant.

357 4. Superstitionem manifestari dictum est ex adhibito medio improportionato. Verum aliquando dubium hac de re exsistere potest. Quo occurrente, theologi communiter docent (S. Alph. l. c. n. 20), si aliqua probabili conjectura effectus *naturali causae* tribui possit, illicitum non esse, illud medium sive remedium adhibere, saltem si fiat protestatio contra diabolum: si vero constet, effectum naturali causae adscribi non posse, divinam sive miraculosam causam in dubio non esse praesumendam, sed eam *probandam esse,* quare, probatione deficiente, illam rem esse relinquendam ut superstitiosam aut superstitionis periculum involventem.

Nota tamen, explicationem naturalem *rationabili* conjectura niti debere, non insana eorum explicatione, qui et divina et diabolica negantes per fas et nefas *omnia* naturali modo explicare tentant.

5. Quasdam superstitiones supra n. 353 recensui; alias addere vix non superfluum est, eo quod facile dignoscantur praecipue ex circumstantia, in qua, quum in se nullius momenti sit, potissima vis et infallibilitas collocatur, v. g. in rebus etiam piis circumstantiae ejusmodi vanae et inutiles occurrere possunt, ut: *certo numero* crucium vel precum infallibilem vim attribuere, certas quasdam preces pro necessariis omnino habere, in quibusdam precibus infallibiliter effectum exspectare *spretis aliis conditionibus,* quas supra monui requiri ad infallibilem orationis efficaciam. — Ab illa superstitione prorsus alienum est, *cum fiducia* in Deum in ejus vel Sanctorum honorem etiam per certum dierum numerum preces offerre, aut certa signa ‚scapularia, Agnus Dei etc.' aliasve res benedictas gestare vel iis uti cum spe specialis divinae protectionis: haec enim omnia ab Ecclesia approbantur, et homini sensibus et sensibilibus utenti apprime conveniunt.

Sunt etiam alia, quae superstitionis incusari nequeunt, ut usus clavis S. Huberti contra morsum canis rabidi: haec enim *supernaturali* virtute fieri, longissimi temporis experientia probat. Et revera illa, quae in superstitione fundantur, etsi videntur pia, tamen vix non semper adjunctam habent circumstantiam vanam vel ridiculam, ut ex cauda serpentina diabolum cognoscas. — Qui plures superstitiones videre vult, adeat Tambur. *in decal.* l. c. cap. 6 § 1 a n. 23.

358 Ad V. Si quis maleficus magicis suis artibus nocumentum intulerit, communis est sententia, licite ab ipso mago solutionem maleficii tum tantum peti, si aut *certo scitur,* aut *praesumptio justa* adest, eum licito modo *posse* maleficium solvere, v. g. per ablationem signi malefici: quodsi tunc nihilominus novis magicis artibus auferat maleficium, ipsius malitiae imputandum. Si vero licito modo non potest, ad alia media, sc. ad ecclesiasticos exorcismos et similia recurri debet.

Punctum III.

De magnetismo et spiritismo.

Phaenomena et historiam ‚magnetismi animalis', quem vocant — 359
ut videlicet a physica illa magnetismi vi discernatur, quam certo nemo negat summi momenti summaeque utilitatis in arte physica ejusque pro humanis usibus applicatione esse — hîc referre non vacat. Tot praesto sunt libri, ex quibus haec abundanter cognosci possunt.

Paucis principiis complectar ea, quae theologo circa hanc rem videri debeant; cf. Wieser, Schneider, Gutberlet, Schneid etc. de *spiritismo.*

I. Quum, priore saeculo ad finem vergente, animalem quendam magnetismum praedicare coeperunt tamquam novum curandi diversos morbos remedium, si ulterius progressi non essent, nisi ut per certas manipulationes et attrectationes alterius alter sopore opprimeretur atque a quibusdam morbis curaretur: ratio poterat esse putandi, naturalem causam sese ad illos effectus protendere, ac proin, qui diabolicum interventum abhorrens illo medio se sanandum curabat, superstitionis peccati reus dici nondum poterat.

II. Idem cum aliqua veritatis specie fortasse dici poterat de primis initiis tabularum rotantium, quod phaenomenon multi per magnetismum in corporibus assidentium excitatum explicare volebant, et quo putabant mensam attolli atque dimitti identidem posse. Quamquam hoc ipsum incredibile aliis videbatur, non ita tamen evidens erat, effectum naturali causa destitui, ut, qui experimentum capiebant, apertae superstitionis noxii essent.

III. Verum tum haec tabularum rotatio, tum *„magnetismus animalis"* 360
universim sumptus *cum* illis circumstantiis saltem vel effectibus, qui brevi post apparuerunt, ut superstitionem plenissime luce sese prodidit, atque in *spiritismum* demum desiit.

Nam: 1. Habes sive re sive praetensione 1) in persona magnetizata facultatem cognoscendi et indicandi procul omnino distantia;

2) facultatem loquendi linguis ignotis, atque prorsus insolita faciendi;

3) in tabulis rotantibus quietem motumve pro sola assidentis voluntate, motumque diversum pro sola voluntate directum;

4) responsa per tabulas data circa res ignotas, atque scriptionem per stylum tabulae pedi affixum; imo complures res gestas etiam magis stupendas.

Quae omnia naturali causae adscribi impossibile est; at divinae aut angelicae operationi ea attribuere, blasphemum esset, quum et modus sit ridiculus et finis inhonestus; ergo nihil relinquitur nisi causa diabolica.

2. Habes in toto illo magnetismi exercitio saepe circumstantias et modos turpes; nimirum:

1) persona magnetizanda, aut quae utcunque tamquam ‚medium' adhibetur, se suamque voluntatem alterius magnetizatoris voluntati tradere debet: quod impium est;

2) ipsa attrectatio non semper inter limites honestatis concluditur;

3) effectus in persona magnetizata non raro se prodit libidinis et impuri amoris, a quo sese expedire non possit.

Ergo iterum diabolica causa sese manifestat.

3. Habes fines sive ab iis, qui adeunt ejusmodi artem exercentes, sive ab iis, qui exercent, intentos pravos, productosque funestos, sc.:

1) habes dissidia inter familias creata per suspiciones vel diffamationes excitatas quam plurima:

2) habes dubia excitata contra fidem veritatesque revelatas.

361 IV. Quare quum primum aut effectus portentosi, aut circumstantia prava, aut malus finis sese prodit — ut revera nunc in magnetismi illius usu se prodere consueverunt — magnetismi usus prorsus prohiberi debet. Igitur tum in tabularum rotatione et interrogatione, tum in insolitis illis magnetismi phaenomenis ullo modo partem habere sive agendo, sive assistendo, plane illicitum est. Vide etiam plura responsa Rom. R. Officii 21. Apr. 1841, 30. Julii 1856 et 21. Maji 1856 apud Gury-Ball. I. n. 279—281.

Referam S. Officii literas encyclicas ad omnes Episcopos datas 30. Julii 1856:

„In congregatione generali S. R. et Universalis Inquisitionis habita in conventu S. M. supra Minervam E. ac R. DD. Cardinales in tota republica christiana adversus haereticam pravitatem generales inquisitores mature perpensis iis, quae circa magnetismi experimenta a viris fide dignis undequaque relata sunt, decreverunt, edi praesentes literas encyclicas ad omnes Episcopos ad magnetismi abusus compescendos.

Etenim compertum est, novum quoddam superstitionis genus invehi ex phaenomenis magneticis, quibus haud scientiis physicis enucleandis, ut par esset, sed decipiendis ac seducendis hominibus student neoterici plures rati, posse occulta, remota ac futura detegi magnetismi arte vel praestigio praesertim ope muliercularum, quae unice a magnetizatoris nutu pendent.

Nonnullae jam hac de re a S. Sede datae sunt responsiones ad peculiares casus, quibus reprobantur tamquam illicita illa experimenta, quae ad finem non materialem, non honestum, non debitis mediis adhibitis assequendum, ordinantur; unde in similibus casibus decretum est Feria IV. 21. Aprilis 1841: ‚Usum magnetismi, prout exponitur, non licere'. Similiter quosdam libros ejusmodi errores pervicaciter disseminantes prohibendos censuit S. Congregatio. Verum quia praeter particulares casus de usu magnetismi generatim agendum erat, hinc per modum regulae sic statutum fuit Feria IV. 28. Julii 1847: ‚Remoto omni errore, sortilegio, explicitâ aut implicitâ daemonis invocatione, usus magnetismi, nempe merus actus adhibendi media physica aliunde licita, non est moraliter vetitus, dummodo non tendat ad finem illicitum aut quomodolibet pravum. Applicatio autem principiorum et mediorum pure physicorum ad res et effectus vere supernaturales, ut physice explicentur, non est nisi deceptio omnino illicita et haereticalis.'

Quamquam generali hoc decreto satis explicetur licitudo aut illicitudo in usu aut abusu magnetismi, tamen adeo crevit hominum malitia, ut neglecto licito studio scientiae, potius curiosa sectantes, magnâ cum animarum jacturâ ipsiusque civilis societatis detrimento hariolandi divinandique principium quoddam se nactos glorientur. Hinc somnambulismi et clarae intuitionis, uti vocant, praestigiis mulierculae illae, gesticulationibus non semper verecundis abreptae, se invisibilia quaeque conspicere effutiunt ac de ipsa religione sermones instituere, animas mortuorum evocare, responsa accipere, ignota ac longinqua detegere aliaque id genus superstitiosa exercere ausu temerario praesumunt, magnum quaestum sibi ac dominis suis divinando certo consecturae. In hisce omnibus quacunque demum utantur arte vel illusione, cum ordinentur media physica ad effectus non naturales, reperitur deceptio omnino illicita et haereticalis et scandalum contra honestatem morum.

Igitur ad tantum nefas, et religioni et civili societati infestissimum, efficaciter cohibendum, excitari quam maxime debet pastoralis sollicitudo ac zelus Episcoporum omnium. Quapropter quantum divina adjutrice gratia poterunt locorum Ordinarii, qua paternae caritatis monitis, qua severis objurgationibus, qua demum juris remediis adhibitis, prout, attentis locorum, personarum temporumque adjunctis, expedire in Domino judicaverint, impendant operam ad hujusmodi magnetismi abusus reprimendos et avellendos, ut dominicus grex defendatur ab inimico homine, depositum fidei sartum tectumque custodiatur, et fideles sibi crediti a morum corruptione praeserventur.“ Cf. Collect. Conc. Lac. VI. col. 102.

V. Hinc jam facile colligitur, totum illum ‚magnetismum animalem‘, 362
etiam quando ad solos effectus n. I notatos adhibetur, non temere haberi vanum quoddam involucrum, quo vera superstitio tegatur atque propagetur. Nam non solum ex confessione ipsa eorum, qui magnetismum exercent, eadem omnino est vis, quae tum priores, tum posteriores effectus producat, sed in ipsis prioribus tantum effectibus producendis magnetizatores *pro sua voluntate* effectum se producere, et in homines longe distantes se operari posse fatentur: quod naturalis causae vim excedit. Quare ne in illis quidem sanationibus puto theologum ulli permittere positive posse, ut magnetismi magnetizatorisque opem adeat. Si quis vero in illa ignorantia aut persuasione est, ut naturalis causae deficientiam non agnoscat, et ceteroqui superstitionem abhorret: nolim eum propter illius usum peccati gravis accusare; quamquam tum propter ipsam rem, tum propter periculum transeundi ad superstitionem apertiorem, saltem suasione quam plurima, si minus consultum est stricta prohibitione id facere, eum retrahere adlaborarem. Ceterum hodie vix amplius accidere potest, ut sola minora haec et magis dubia peragantur. Cf. etiam Villada *Cas. consc. de liberalismo* Sect. I. n. 57 sqq. — De *hypnotismo* postea erit speciatim dicendi occasio n. 994.

VI. Multo magis etiam clarum est, spiritismum superstitionem 363
esse putidissimam: de quo cf. etiam *Spiritisme etc.* par A. I. C. . . ., Louvain 1885.

Neque bene consulunt bono religionis, qui omnia facta et phaenomena, quae narrantur, ad aniles fabulas et deliramenta puerilia

amandare nituntur. Licet enim aliquando fraudes atque deceptiones praestigiatoris occurrant, tamen multae res gestae adeo ipsa historica veritate comprobatae sunt, ut dubium rationabile moveri nequeat. Si vero omnia fraudi et deceptioni sensuum attribuis, deploranda ista crimina superstitionis re ipsa committi negas, horrorem minuis atque ita causa es, cur minus caveantur atque fugiantur. Ut nimia credulitas, ita etiam incredulitas nimia vitari debet a viro prudente [1].

§ 2.

De peccatis irreligiositatis.

364 Quando dicitur irreligiositas contra religionem esse per defectum, ut superstitio per excessum: facile patet, illum excessum non intelligi de vero cultu divino, sed intelligi de actionibus, qui aut ex natura sua aut ex intentione agentis *cultûs* quidem rationem habent, sed aut non cultûs *divini*, aut non cultûs *veri*. Si autem dicitur peccari per defectum, intelliguntur actiones, quae cultum nullum continent, sed *ex natura sua* aliquid cultui contrarium, irreverentiam aut contumeliam. At superstitionem, praecipue superstitionem rei indebitae, si relatio ad Deum respicitur, etiam irreverentiam contumeliamve contra Deum continere, non est quidem cur multis probetur: verum hoc discrimen adest, quod actio superstitiosa *generice* sumpta non semper contumeliam erga Deum denotat, aut, excepta idololatria, solum indirecte et consequenter, irreligiositas vero ex conceptu suo primo et per se irreverentiam aut contumeliam continet.

Sub hac igitur ratione peccatum irreligiositatis quibusdam peccatis superstitionis gravius est; idque revera admittere debemus de peccatis irreligiositatis, quibus directe Deus impetitur, blasphemiam intellige: si autem irreligiositas directe contra res Deo sacratas ver-

---

[1] Inter stupenda facta, de quibus gloriantur, recenseri possunt: scriptio in interiori parte tabularum firmiter compressarum et clausarum, adductio rerum januis clausis, apparitio manûs, faciei, imo totius personae humanae, quae visu et tactu ut reales et vivas apparitiones se manifestant: nisi forte per solam praestigiatoris fraudem haec fieri potius videntur, quam fiunt; ut re ipsa non semel detectum est.

Aliter haec et similia facta diabolum non instigatorem tantum, sed communiter saltem realem effectorem habere, res per se clamat. Nam sunt talia, quae humanas vires atque naturales vires humanitus applicatas plane excedunt. At quia ludicra sunt atque fidei christianae, imo sanae rationis veritatum subversiva, manifeste neque Deum neque bonos angelos sive animas sanctas pro auctoribus habere ullatenus possunt; ergo auctores habent spiritus malos ipsosque daemones. Cur autem dicam ipsos daemones, non animas defunctorum, non ea est ratio, quasi moralis aestimatio adeo sit diversa, prout unum vel alterum dixeris — si quae enim animae defunctorum sese immiscerent, certo certius ex numero reproborum essent — sed quia animae damnatorum neque ex suis viribus neque ex providentia divina communiter illam potestatem habent, humanis hujus vitae rebus sese immiscendi atque homines tentandi et seducendi, ut concessum est diabolo. Hujus igitur praestigia sunt, communiter saltem, etiam quando defuncti in humanis membris apparere videntur; ipsos defunctos sic apparere, sane rara omnino fuerit exceptio.

satur, et *solum consequenter* contra Deum, illa major malitia inveniatur opus minime est. Dein etiam attendas velim — quae de idololatria et de qualibet formali communicatione cum diabolo dicta sunt — peccatis illis alia graviora addi peccata, eaque proin practice extensive graviora esse, imo multo graviora esse posse, quam merum peccatum irreligiositatis.

Igitur, ut jam innui, irreligiositas versari potest aut directe contra Deum, aut directe contra res sacras. Contra *Deum* directe est 1. blasphemia, 2. tentatio Dei; contra *res sacras* est sacrilegium, cui tamquam specialis quaedam species sacrilegii „simonia" additur, separatim tractanda. Quare acturi sumus 1. de blasphemia, 2. de tentatione Dei, 3. de sacrilegio, 4. de simonia.

Punctum I.

De blasphemia.

Principia breviter collecta haec sunt: 365

I. Blasphemia est contumelia Deo illata; quae communiter *externo* signo, verbis sc. aut signis verbo aequivalentibus, completur: peccatum est ex se omnium peccatorum contra religionem gravissimum, non tamen unius ejusdemque malitiae, prout est blasphemia haereticalis, imprecatoria, mere contumeliosa.

II. Blasphemia est, sive Deus in se, sive in rebus sibi sacratis contumelia afficitur.

III. Blasphemia est, etsi Dei inhonoratio non directe intenditur, si modo homo volens et sciens actionem sive locutionem Deo contumeliosam ponit.

IV. In dijudicandis verbis blasphematoriis, seclusa mente blasphema, ratio habenda est significationis verborum secundum communem hominum acceptationem, ita ut quae secundum etymologiam et grammaticam blasphema essent, non semper re ipsa pro blasphematoriis haberi debeant, sed etiam e converso aliquando pro blasphematoriis ea habenda sint, quae ex etymologia contumeliam non continent. Igitur attendi debet: 1. ad animum verba proferentis, 2. ad nativum sensum verborum, 3. ad communem hominum audientium acceptationem.

V. A blasphemiae peccato excusat: 1. defectus advertentiae, 2. verborum aliter blasphemorum corruptio.

Explicatio. Ad I. adverte: 1. Blasphemiam dixi esse peccatum contra 366
religionem gravissimum ex genere suo: quod facile ex eo patet, quia immediate et directe religionis actui maxime essentiali opponitur. Cultui enim et honori Dei contumelia Deo irrogata quam maxime est contraria. — Nihilominus vincitur malitiâ iis peccatis, ex quibus blasphemia, si directa est, facile ortum ducit, nimirum odio Dei: imo, ut est *religioni opposita,* vincitur malitiâ etiam aliis peccatis virtutibus theologicis directe oppositis, infidelitate et desperatione; quamquam hanc ipsam malitiam blasphemia

facile *comitem* habere potest; quod si fit, simplici infidelitate gravius est[1]. V. Suarez *de relig.* tract. 3 lib. 1 cap. 6. Neque in vera blasphemia parvitas materiae admittitur.

2. Distinguitur 1) blasphemia haereticalis, quae veritatem de Deo revelatam negat: quodsi blasphemus solum externe negat, est tantum externa fidei negatio; si simul mente tenet, quod ore profert, praeter blasphemiam *haeresim* committit.

2) Blasphemia imprecatoria, qua Deo malum optatur: quod si fit ex animo, blasphemiae accedit peccatum ex genere suo *omnium peccatorum* gravissimum, odium erga Deum. — Si verbis blasphemis imprecatio erga homines profertur, accedit alia peccati species, odium aut contumelia contra proximum.

3) Blasphemia mere contumeliosa: quae, quatenus verba sonant, praeter blasphemiae malitiam aliam non continet. Quod non impedit, quominus ex mente aliter etiam peccaminosâ procedat, v. g. ex odio erga Deum.

367 3. Dixi supra, blasphemiam signo externo communiter compleri, plerumque verbis. Potest autem etiam aliis externis signis fieri, sicut quando Julianus apostata, ut ferunt, contra coelum sagittam jecit.

Imo compleri potest actione sola *interna:* sicut cultus et honor Dei interna actione consummari potest. — Ipsa autem *interna Dei vilipensio* seu contemptus etsi non consummet blasphemiam, utpote quae sit hujus vilipensionis *expressio,* eam tamen inchoat, atque blasphemiae malitiam participat.

368 Verum si blasphemia peccatum reservatum aut cum excommunicatione similive poena conjunctum est, blasphemia sumitur de sola *locutione* Deo contumeliosa.

4. Contumelia illa, in qua blasphemiae ratio continetur, variis modis committitur: 1) si Deo aliqua perfectio, quam habet, denegatur, v. g.: Deus injustus est, injuste me punit etc.; 2) si aliquis defectus seu aliquid, quod Deo non competit, ei attribuitur; 3) si alicui creaturae aliquod divinum attributum attribuitur, nam eo ipso id Deo tamquam exclusive proprium negatur, quod injuriosum et probrosum est Deo, v. g.: hoc tam bene facere possum, quam Deus; 4) si quae Dei laudem continent, *ironice* dicuntur; 5) si quae Deo, praecipue *Deo incarnato* competunt, cum contemptu nominantur; 6) si cum ira contra Deum divinae vel sacrae res nominantur, aut additione aliarum vocum contemptibilia redduntur.

Ad quae refer: cum contemptu membra Christi nominare; per res sacras ad hominis salutem institutas alicui malum imprecari, e. g.: perdat te sanguis Christi etc.: quod, etsi aliis non videtur blasphemia, sed sola imprecatio, puto tamen simul in probrum Dei verti, ideoque blasphemum esse. Cf. Mazzotta *in decal.* tr. II. q. 3 cap. 2, Tamb. *in decal.* l. 2 cap. 6 § 4, Elbel t. 3 *in decal.* n. 3 etc.

[1] Sc. blasphemiam malitiâ vinci ab infidelitate, desperatione, odio Dei, intellige non ita tantum, quod haec peccata infidelitatis etc., maxime si manifestantur, etiam blasphemia sunt, sed quatenus directa malitia virtutibus theologicis opposita gravior est, quam malitia blasphemiae.

In iis, quae sub 1), 2), 3) notantur, subesse etiam haeresim, si ex animo creduntur, quae os effutiat, ex se clarum est.

Inferes igitur, blasphemiam esse, amasiam serio deam vocari; aliter, si quis id faceret per hyperbolicam locutionem;

item: per falsos deos jurare; quum eo ipso illis fictitiis diis *absoluta* veritas, quae soli Deo vero competit, attribuatur;

item: diabolum vocare omnipotentem etc.;

item: dicere „Deus est mei plane oblitus", si modo deliberate et cum attentione blasphemi sensûs haec proferantur;

item: maledicere creaturis *cum relatione ad Deum,* ut ventis, pluviae etc. *quatenus a Deo mittuntur.* V. scriptores cit.

NB. S. Alph. l. c. n. 129 etc., respiciens locutiones italicas, censet, blasphemiam esse, maledicere toti mundo, quia denotet specialem cum Deo relationem, aut maledicere fidei christianae etc.; non vero, maledicere mortuis, nisi quis feratur irâ in animas sanctas in purgatorio detentas, eo quod per se specialis relatio ad Deum non denotetur neque ea communiter a maledicente attendatur: esse tamen, si serio fiat, grave peccatum maledictionis, dubitari nequit, nisi forte maledictio feratur in damnatos et diabolum.

Ad II. 1. Res sacrae, quarum contumeliosa tractatio in Deum 369
recidit, possunt esse: sacramenta, sancta crux etc.; quare contemptim ea nominare, blasphemia est.

2. Atque etiam ipsi Sancti cum Deo connectuntur; quare in Sanctos contumeliose loqui communiter *pro blasphemia* habetur, quatenus videlicet Sancti considerantur in relatione ad Deum. Neque hac in re controversia vertitur. Id autem disputatur, utrum solummodo blasphemia sit, seu virtutem religionis stricte dictae violet, an *etiam* contra virtutem *duliae.* Posterius videtur potius dicendum, siquidem revera Sanctis utpote personis distinctis *suus honor* debetur.

Inde tamen non fit, blasphemiam in Sanctos peccatum gravius esse, quam contra Deum. Nam licet in illa duplicem malitiam habeas, tum contra Sanctos, tum contra Deum, malitia tamen contra Deum non ita directe committitur. Imo sunt multi theologi, qui mortalem malitiam unam solam agnoscunt in contumelia erga Sanctos, quae sc. eos propter ipsorum relationem cum Deo afficiat et proin in Deum redundet, ita ut in confessione blasphemias in Deum et in Sanctos distingui debere negent. Cui externae probabilitati quominus quilibet assentiatur, non prohibeo. V. S. Alph. l. c. n. 132.

Ad III. 1. Blasphemiae reatus specifice idem, quamquam gradu 370
diversus, manet, si quis verba blasphema profert non *ut* Deum contemnat, sed ex ira, aut alios terrendi causa: nisi quod in ultimo casu ignorantia fortasse non raro excuset.

2. Etiam ad jocandum, sine propria intentione contemptûs, blasphema loqui, a peccato gravi tum immune non est, quando vera inhonoratio seu contumelia erga Deum apud audientes exsistit: quod fit, si quis de Deo divinisque rebus contemptim jocatur.

Verum si jocose quaedam dicuntur, quae *serio dicta* essent blasphema, blasphemia non sunt, quando apud audientes contumelia erga Deum cum

tali locutione conjuncta non est: v. Tamb. l. c. § 4 n. 5, Suar. l. c. l. 1 cap. 6; fere idem Sanch., Regin. etc. Et revera in illis adjunctis potius quam contumelia seu convicium contra Deum irreverentia quaedam committitur, quae sine dubio parvitatem materiae admittit.

3. Sicut mera quaedam irreverentia erga divina, ut a blasphemia distincta, materiae parvitatem admittit, ita etiam dicendum putant theologi de laesione *duliae* erga Sanctos per quandam levem *injuriam* contra eos, non *ut* sunt Sancti in coelis consummati, sed ut erant homines in terra. Ita Reuter t. 2 n. 442, 7 docet: si joco vel levitate verba de se non graviter injuriosa, quae levem contemptum denotant, dicuntur contra Sanctos, ut erant homines in terris, veniale peccatum est; si ex vero contemptu, ex ira aut odio, est grave peccatum. V. etiam Sanch. *in decal.* l. 2 cap. 32 n. 42, Reginald *forum poenit.* l. 18 n. 198, Elbel l. c. n. 6.

371 Ad IV. 1. Verba igitur sacra ex ira seu indignatione erga Deum proferre, blasphemia est, quia animus blasphemus habetur.

Verum sacra nomina, nisi alia per modum contumeliae seu contemptûs adduntur, in ira contra hominem, resve inanimatas proferre, blasphemia non est, estque peccatum veniale irreverentiae, etsi ex gravioribus. Neque fit sine aliquo periculo irae et indignationis in Deum Sanctosque transferendae. Cf. Reuter n. 442, 4, qui etiam — idque omnino recte — ut statuat mortale peccatum, videtur aut iram contra Deum, aut Dei vilipensionem requirere; ita etiam Elbel n. 16 cum aliis multis.

2. Si quis igitur ex ira in creaturas sacra nomina accumulat, accidere potest, ut reus evadat blasphemiae aut 1) propter contemptum in res sacras, quem fovet, 2) aut propter malum, quod per res sacras alteri imprecari intendit, ita ut haec verba *mente imprecatoriâ* proferat, 3) aut propter subjectivam persuasionem qua putat, haec verba in se esse blasphema.

Quare practice omnino inducendus est ille, qui hisce exclamationibus assuetus est, ut ad deponendam hanc pravam consuetudinem adlaboret: attamen ex altera parte etiam cavendum est, ne facilius ea verba ex se blasphema esse doceatur, imo caute edocendus est, ne gravius peccet erroneâ conscientiâ, neve liberiori conscientia nihilominus periculo graviter peccandi sese exponat. V. Lacr. l. 2 n. 246 ex Busenb. et Laym., Elbel l. c. n. 16.

3. Verum id semper miratus sum, plures scriptores alias non rigidos pro blasphemia haereticali traducere locutionem germanicam „tausend Sacrament“ (mille sacramenta) et similia, v. Voit vol. I n. 516: nam revera neminem unquam, qui illis verbis in ira utitur, puto cogitasse aut intendisse asserere millenarium numerum sacramentorum specie distinctorum. Si autem objectivum verborum sensum inquiris, non video, cur necessario debeas recurrere ad sacramenta specie distincta, ut tandem sensum haereticum contra omnium proferentium atque audientium mentes expisceris. — Rectius Burghaber *centur.* 1 cas. 44 cum Gobat tr. 7 n. 319 negat, ullam *blasphemiam* his verbis contineri, si in ira quidem, sed sine contemptu seu vilipensione Dei sacramentorumve proferuntur: non raro tamen proferentes verba illa pro gravi vilipensione habere, eosque sic vere dehonorationem culpamque mortalem committere posse.

372 4. Ratio item scandali aliquando efficere potest, ut graviter peccetur ab eo, qui verbis in se non blasphemis utitur, quae tamen communi aestimatione cum horrore et detestatione audiuntur: in qua conditione esset

1) sacerdos qui ejusmodi verbis uteretur coram aliis; nam tali peccato tam bene quam aliis peccatis ex se venialibus quidem, sed quibus homines in aliorum aestimatione vilescunt (cogita ebrietatem non plenam) causa esset, cur status clericalis contemptui, oblocutionibus exponeretur, aliique homines peccata minus aestimarent. 2) Aliquando parentes, qui coram filiolis quaelibet verba, etiam non certo blasphema, effutire consueverunt, illis scandalo esse possunt: quod tamen non facile judicari debet grave seu mortale esse. Quare si talis consuetudo deprehenditur, pater eo magis exstimulandus est, minime tamen exaggeratione non vera, ut eam consuetudinem exstirpet. Patet, in hisce adjunctis peccatum ex se non esse blasphemiae, sed scandali contra caritatem vel pietatem.

Ad V. 1. Qui difficilius ab omni exclamatione terrifica revocantur, iis consuli potest, ut verba alias blasphema saltem corrumpant, modo ita corrumpant, ut etiam ab audientibus haec corruptio percipiatur: aut, quod melius est, inducantur, ut alia verba non sacra cum emphasi proferant, quia ad terrorem e. g. animalibus incutiendum aeque apta sunt.

Qui sine sufficienti advertentia verba blasphema profert, utique 373
tunc graviter non peccat; quod tamen in consuetudinariis, qui serio non adlaborant ad sese emendandos, saepe difficile erit discernere: quare tunc, audito numero blasphemiarum, Deo judicium relinquere confessarius debebit.

Ceterum qui consuetudine verba objective blasphema proferendi utitur, etsi singulis vicibus non plene advertat: *sub gravi* tenetur, serium studium adhibere, ut vitium emendet. Quod si non facit, blasphemiarum reus est in causa, et hac negligentia gravi graviter peccat, quamquam singulis vicibus non graviter peccat: si vero facit, animo erigendus est et docendus, si ex inveterata consuetudine sine plena advertentia verba blasphema ex ore excidant, non esse peccatum mortale.

Studium autem, quod adhibere tenetur, est *concipere seriam voluntatem* eamque retinere, seu aliquoties renovare, non amplius verba blasphema proferendi. Quo melius et efficacius hanc voluntatem gerat et ad effectum deducat, instruendus est, ut de prolato utcunque aliquo verbo in se blasphemo statim doleat, sibique poenitentiam, etsi levissimam, imponat, v. g. ex animo dicendo „Gloria Patri etc.“, atque vespere quotidie de defectibus atque emendatione speciatim se examinet.

Quae media pro *quolibet* vitio exstirpando sunt efficacissima. Nihilominus qui non omnem hanc curam adhibet, non eo ipso gravis negligentiae reus dici potest: proposui potius magnae diligentiae methodum.

Punctum II.

De tentatione Dei.

1. *Tentatio Dei,* ut definitione S. Thom. utar II. II. q. 97 a. 1, est 374
dictum vel factum, quo quis aliquam Dei perfectionem explorat (vid., num Deus ea praeditus sit), ac propterea alicujus divinae perfectionis manifestationem exigit: seu dictum vel factum, quo quis experimentum de Deo sumit.

2. Distinguitur tentatio Dei formalis sive expressa, et interpretativa. Formalis, quando vere homo Dei perfectionem *explorare vult;* interpretativa, quando homo alicujus divini attributi *manifestationem temere postulat* ex alia prorsus intentione.

Cur autem haec temeraria vel praesumptuosa divini attributi manifestandi, vel auxilii divini praestandi petitio *interpretativa* tentatio Dei vocetur, explicat S. Thom. l. c. ita tandem, ut advertere debeas, illud ‚interpretativum' potius *objective* sumi, quam *subjective* seu de aliqua latente hominis voluntate; hanc enim voluntatem proprie tentandi Deum seu ‚experimentum sumendi de Deo' generatim vix geri puto.

„Sicut quum quis equum currere facit, ut evadat hostes, hoc non est experimentum de equo sumere; sed si equum currere faciat absque aliqua utilitate, hoc nil aliud esse videtur quam experimentum sumere de equi velocitate. Et idem est de omnibus aliis rebus. Quando ergo propter aliquam necessitatem seu utilitatem committit se aliquis divino auxilio in suis petitionibus vel factis, hoc non est Deum tentare. . . . Quando vero hoc agitur absque utilitate et necessitate, *hoc est interpretative Deum tentare.*"

3. Alii autem paulo aliter distinguunt: sc. explorare aut *divinam perfectionem,* aut temere explorare *divinum beneplacitum* (i. e. modo a Deo non volito, miraculo etc., quum aliis modis explorari possit et debeat) dicunt tentationem Dei: ita ut si *alterutrum intendatur,* sit tentatio *expressa* et *formalis;* si interpretative hoc *in agendi modo lateat, interpretativa.* Quare illis scriptoribus quaedam sunt formalis tentatio, quae aliis interpretativa essent; dein formalem distinguunt in 1) tentationem Dei formalem, quae ex dubitatione perfectionis vel fidei divinae procedat (haec aliis scriptoribus sola est formalis), et 2) tentationem formalem simplicem, qua quis petat temere, ut sibi per miraculum aut succurratur, aut divina voluntas nota fiat. V. Mazzotta *in decal.* tr. 2 q. 1 cap. 3.

375 I. Tentatio formalis, quae ex dubio de divina perfectione aut de fide christiana sufficienter proposita procedit, est semper grave peccatum.

II. Tentatio illa, quam posteriores scriptores formalem simplicem vocant, etiam peccatum grave est, quae sc. temere sive ex curiositate sive ex alia causa expresse miraculum petit, quia Deus tractatur, quasi ludio sit.

III. In tentatione Dei pleno sensu interpretativa admittitur ex parvitate materiae peccatum veniale.

376 **Uberior explicatio.** Ad I. nota: 1. Illa tentatio formalis 1) *supponit* gravissimum peccatum contra fidem, haeresim vel infidelitatem, sed 2) praeter hanc malitiam gravis malitia contra religionem habetur per *injuriosum Dei tractandi modum:* quae malitia Dei tentatio est.

2. Ejusmodi tentationem committit, qui velit experiri, num Deus sit justus, misericors etc., atque ita Deum ad illa attributa manifestanda provocat. — Etiam ille hanc tentationem committit, qui ad probandam fidem catholicam absolute petit miraculum, ac si nondum satis probata sit. Sed

non committit, qui miraculum petit, *si Deo ita placeat,* ad fidem catholicam aliis, quibus nondum probata est, plenius probandam.

Ad II. 1. Miraculosum auxilium a Deo petere *absolute,* sine speciali Dei instinctu, vix tentationis reatum effugit; at *exsistente gravi causa,* id *conditionate* petere, non est Dei tentatio. V. Lacroix l. 3 n. 46.

2. Si autem gravis causa non exsistit, etiam conditionata petitio per se gravem reatum non aufert, quia nihil est, nisi Deum complicem levitatis et temeritatis facere.

3. Attamen si quando legimus, homines etiam pios aliter egisse, id aut speciali Dei instinctui, aut *simplicitati* piorum hominum adscribi debet, qui non semper ad apices theologiae actus suos componunt. Cf. Castrop. tr. 17 d. 2 p. 1 n. 9—12, Suarez tr. III. l. 1 cap. 2 n. 16 sqq.[1]

Ad III. 1. Illa plene interpretativa Dei tentatio occurrit in 377
praesumptionibus quibusdam, quibus homines excedunt in exspectando speciali Dei auxilio sive in evitando periculo, restituenda sanitate, perficiendo opere etc. Quodsi non fit miraculum formaliter petendo, sed solummodo exspectando specialem Dei protectionem pro ejus beneplacito (quamquam nonnihil temere seu non plane secundum communem Dei providentiam), *veniale peccatum* est, nisi quis *gravis damni* periculo se aliosve exponat: sic concludo ex doctrina S. Alph. l. c. n. 30 circa finem.

2. Si vero gravis damni periculum cum tali praesumptione suscipitur, etiam aliud peccatum grave sive contra quintum praeceptum, sive aliud, committitur pro subjecta materia. Si autem grave periculum non est, fieri

---

[1] Sic etiam factum est, ut multi ex ipsis Episcopis, alioqui viri sancti et prudentes, in extraordinario Dei interventu exspectando et petendo excederent. Notum est enim, prioribus temporibus synodos particulares non paucas usum *ordalium,* quae vocant, comprobasse. Erat iste mos adeo inveteratus et hominum mentibus adeo insidebat, ut viri illi non tam ad exstirpandum, quam ab ethnicis superstitionibus eum purgandum animos converterent. Et quum viva quidem fide in Deum omnium humanarum rerum curam habentem imbuti essent, sed etiam sive ex praejudicio suorum temporum, sive ex simpliciore quodam ingenio leges ordinatae providentiae divinae non penitius expenderent: sane fieri potuit, ut usum istum cautelis quibusdam circumdatum ut licitum retinerent, maxime quoniam Testamenti V. exemplum exstabat, in quo Deus ipse miraculosam probationem et poenam mulieris adulterae constanti lege promiserat. In atroci igitur causa criminali, si aliter veritas patere non posset, arbitrabantur, rationem satis gravem haberi, cur Deus adiretur, ut reum per probationem ignis sive aquae sive per similia experimenta aut singulari vel miraculosa protectione innocentem ostenderet, aut e contrario noxium declararet. — Verum haec supremum Ecclesiae caput non probavit, utut non summa vi et severitate istum inveteratum usum statim compressit aut comprimere potuit. Ex supremi autem capitis, i. e. Pontificis Romani, actis et universalibus legibus habes potissimum sensum Ecclesiae: porro Romani Pontifices ista ordalia constanter rejecerunt. Hujus rei testem habes epistolam Stephani V. et S. Nicolai I. (Decr. Grat. caus. 2 q. 5 c. 20 et 21), ubi ejusmodi ordalia, ut inepta inquisitio juridica, ut *superstitio* atque *Dei tentatio* reprobantur. Cf. etiam Card. Hergenröther *Handbuch der Kirchengeschichte* III. Period. n. 204 (ed. 2. I. pag. 823). Unde patet, quam verum sit, quod Döllinger in festiva oratione 29. Julii 1882 dicere est ausus, Romanam Sedem istum usum plene confirmasse, atque Romanos Pontifices saeculo 12. et 13. tandem displicentiam suam ostendisse!

prorsus potest, ut aliquis in infirmitate etc. Deo se committens, exclusis naturalibus mediis, meritorie ex mortificationis studio agat. S. Alph. l. c. n. 32.

3. Num malitia tentationis Dei formalis et interpretativae ejusdem infimae speciei sit, scriptores non conveniunt. Sed licet probabile sit, eas convenire in specifica malitia, si modo interpretativa sit vere mortalis, eo quod malitia consistat in injurioso modo cum Deo agendi: id tamen probe tenendum est, debere semper in confessione formalem et interpretativam tentationem distingui *propter diversa peccata adjuncta.* Cf. S. Alph. l. c. n. 32, Suarez *de relig.* l. c. cap. 3. n. 6. Demum adverte, in praesumptionibus illis, ut adsit tentatio Dei utcunque, debere adesse exspectationem divini auxilii; alias peccatum totum consistit in *periculo* temere suscepto contra quintum aliudve praeceptum.

Punctum III.

De sacrilegio.

378 Sacrilegium aliquando vocatur quodlibet peccatum contra religionem (v. Mazzotta l. c. cap. 3, S. Alph. l. c. n. 34—48), ut S. Aug. sacrificia idolis oblata sacrilegia vocat. Verum haec est lata et impropria vocis acceptio. Igitur

I. Sacrilegium ut peccatum speciale contra religionem est *„violatio rei sacrae“, rem* sumendo late etiam pro personis seu pro *quolibet* quod *sacrum* est; est autem sacrum, quodcunque aut lege divina aut ecclesiastica ad divinum cultum destinatum est.

Non enim quilibet pro suo libitu res, quas mavult, e numero profanarum rerum eximere iisque characterem sanctitatis imprimere potest; sed auctoritas seu publica potestas ad hoc requiritur.

II. Distinguitur sacrilegium *reale, locale, personale: rem* sumendo pressius. Quae distinctio infert malitias sacrilegiorum specie distinctas; at ea habes etiam probabiliter *infimam speciem* sacrilegae actionis, quatenus *sacrilegium* est, nisi forte quaedam actiones realis sacrilegii eximendae sunt. Cf. S. Alph. l. c. n. 34. Hoc autem non impedit, quominus plerumque actio ipsa, per quod sacrilegium commissum fuerit in concreto accusari debeat in confessione, quia actio plerumque aliunde jam suam malitiam habet.

III. Reale sacrilegium versatur contra diversas res sacras, quales sunt: Sacramenta et sacramentalia, imagines et reliquiae Sanctorum, Sacra Scriptura aliive libri sacri, caerimoniae ad cultum Dei destinatae, vasa et vestimenta sacra, bona ecclesiastica.

IV. Locale sacrilegium committitur: 1. per furtum rei ab ecclesia, cujus custodiae tradita erat; 2. per violationem immunitatis ecclesiae; 3. per quemlibet actum peccaminosum, quo ecclesia polluitur; 4. per actiones profanas sive in se peccaminosae sunt, sive non, quas exerceri sanctitatem loci specialiter dedecet.

V. Personale sacrilegium committitur 1. luxuriosa tractatione personae sacrae; 2. percussione sacrae personae ex canone ‚si quis suadente diabolo‘; 3. immunitatem personalem clericorum violando.

VI. Sacrilegium mortale quidem peccatum est, idque certe ex valde gravibus; nihilominus aliqua sacrilegia materiae parvitatem admittunt.

Explicatio fusior. Nota ad I. Ex primo sequitur: Si vovi certam 379
aliquam rem Deo Ecclesiaeve dare, res nondum facta est sacra; adeoque ejus violatio veri *sacrilegii* species dici nequit.

Ad II. nota: Haec doctrina, quae docet, distinctionem sacrilegii realis, localis, personalis fere infimas species malitiarum, quatenus sacrilegia sunt, continere, aliquando usui esse potest; si nimirum in longa et implicata confessione peccaminosi actus secundum alias specificas malitias satis jam declarati sunt, sed oblivione sive alia ex causa sacrilegii circumstantia non est explicata.

Ad III. scil. **sacrilegium reale:** 1. In violatione sacramentorum non 380
videtur eadem sacrilegii species committi, sed malitia specifice alia in sacramentorum *indigna susceptione,* alia in indigna administratione seu *confectione,* item alia in *sanctissimae Eucharistiae injuriosa tractatione.* Imo licet generatim pro cognoscenda specifica malitia peccati necessarium non sit declarari, quale sacramentum indigne sive susceptum sive confectum est: videtur tamen — ut Suarez l. c. lib. 3 cap. 5 docet — in sacrilegio erga Ven. Sacramentum distincta species eaque gravior haberi; saltem in injuriosa tractatione peccatum *blasphemiae* accedit.

2. Atque etiam in aliis rebus sacris *contumeliose* tractandis non merum sacrilegium, sed etiam blasphemia committitur, quum contemptus aut in ipsum Deum redundet, aut prius contra Deum habeatur et dein transferatur ad res divinas; cogita, si quis res sacras in latrinam vel sordes abjiciat, si exemplo Balthassar regis aliquis vasis sacris abutitur ad potitandum in convivio, si quis verba Sacrae Scripturae ad res turpes et lascivas adhibet etc.

3. Sacrilegium, non blasphemiam, habes in violatione, quae non per contumeliam vel contemptum Dei fit, sume: furtum, negligentiam (etiam gravem) in rerum sacrarum custodiâ, incuriam in eis decenter nitidis servandis etc.

4. Circa *bona* ecclesiastica ex I. requiritur, ut res jam transierit in 381
dominium ecclesiae aut instituti ecclesiastici, sive est particularis ecclesia, sive hospitium, sive monasterium etc.

Quare *legatum* ecclesiae relictum nondum res est sacra, cujus furtum, violatio, injusta detentio sit sacrilegium veri nominis: attamen religionis virtus, etsi inferiore gradu, violatur. Aliud autem dici debet de *haereditate* ecclesiae jam *delata:* delatione enim facta, vel testamento confecto et testatore mortuo, bona vi haereditatis ad ecclesiam spectantia eo ipso evaserunt ecclesiastica.

Sicut de legato, similiter loquendum est de decimis; quarum violatio vel defraudatio, etsi sacrilegium proprie non sit, tamen peccatum contra religionem sine dubio est. V. S. Alph. n. 42.

5. Abusus verborum Sacrae Scripturae sacrilegium est, idque certe 382
valde grave, si ad malum finem verba sancta adhibentur: cui ut dixi adjungi facile poterit blasphemia, si videlicet contemptus Dei accedat, aut si ille abusus veritati verborum deroget. V. Mazzotta l. c. Verum si quis utitur sacris verbis ad facetias quidem, sed per se honestas, modo fiat „sine contemptu et nimia frequentia, quae in contemptum vergat", est abusus *venialis:* ib. et Lacr. l. 3 p. 1 n. 251 etc. Imo non quaelibet facetiae,

quae in et cum usu Sacrae Scripturae committuntur, peccata sunt; aliquando enim reverentia debita non laeditur, quamquam raro omnis irreverentia venialis abest.

6. Vasa et vestimenta sacra, quamdiu consecrationem et benedictionem retinent, ad usus profanos adhibere, sacrilegium certe est. Imo *videtur* idem dicendum esse de illis rebus exsecratis, nisi vasa fusione metalli ad communem materiam redacta fuerint (S. Alph. n. 41): certo tamen id non constat (Gobat tr. n. 373 cum Tamb. et Castrop.). Similiter recte habetur pro sacrilegio a Gobat l. c. n. 377, Lacr. l. 6 p. 1 n. 228, Mazz. etc., libros sacros vel sacras imagines in usus sordidos adhibere.

7. Etiam circumstantia *temporis* aliquando gravem reatum contra religionem inducere potest, qua ad sacrilegium pertinet, attamen debet actio extraordinariam repugnantiam cum sacro tempore habere, ut: die Parasceves instituere scenas ludicras, choreas; immediate post susceptam Sanctam Eucharistiam peccare, et similia.

383 Ad IV. scil. **sacrilegium locale**: 1. Furtum *rei sacrae* sacrilegium reale est; furtum vero *e loco sacro* locale sacrilegium est. — Verum sacrilegium locale eo ipso committi, quia *in* loco sacro fit, non constat inter scriptores. *Aliqua* quidem sacrilegii malitia *cuilibet* peccato in loco sacro commisso accedit, at non semper mortalis malitia, etsi actio aliunde in se mortaliter peccaminosa est; sacrilegii malitia mortalis est solummodo, quando in actione illa habetur specialis irreverentia contra loci sanctitatem.

Sacrilegii igitur localis malitia mortalis in furto tum habetur, quando res ecclesiae in custodiam traditae ex ecclesia auferuntur (intellige rem, quae sit materia gravis in furto).

Quare 1) si res sacra aut ad ecclesiae dominium pertinens ex ecclesia furto aufertur, *duplex sacrilegium mortale* habetur, reale et locale (cui accedit alia circumstantia sacrilegii localis non mortalis, quod *in* ecclesia peccetur). V. Gury-Ball. I. n. 286 et Lugo *de poen.* disp. 16 n. 466 sqq.

2) Si res, quae casu aut per accidens in ecclesia habetur, furto sumitur, sacrilegium, quod ad furtum accedit, grave non est.

2. Relate ad immunitatem ecclesiae et jus asyli attendi debet jus vigens. Fieri enim potest, ut aut concessione R. Pontificis aut consuetudine tolerata huic juri multum derogatum alicubi sit, aut saltem ut, si minus ei derogatum vere est, ii tamen, qui laedunt, subjective non peccent. — Certe tamen violatur ecclesia per *effractionem*.

384 3. Pollutio ecclesiae quibus peccatis fiat, v. infra *de Eucharistia* vol. II. n. 222. Verum quum non quilibet actus luxuriae pollutionem ecclesiae inducat, mira est dissensio inter theologos, quinam luxuriae actus in ecclesia commissi reatum gravis sacrilegii localis constituant. Practice tenendum est, id fieri quolibet peccato luxuriae, quod *manifeste* externam malitiam gravem habet, internis autem peccatis non committi, nisi objectum illius sit sacrilegium. (Cf. Gury-Ball. I. n. 286 q. 2 cum nota). Ratio est, non quod locus sacer polluatur, sed quod actio in se sit graviter contra reverentiam loci sacri (de quo vide statim infra sub 4). — Copulam conjugalem in loco sacro exercere sine necessitate, *sacrilegium* est: at si fit a conjugibus in ecclesia inclusis a) instante periculo incontinentiae, b) quando inclusio per plures hebdomades (vel mensem integrum) duratura praevidetur, sacrilegium non est (in secundo casu statim licebit). S. Alphons. l. 3 (al. 4) n. 458.

4. Hinc etiam pro sacrilegio locali habetur, si in ecclesia etc. fiunt stabulationes equorum, humanae spurcitiae, mercatura, judicia profana, convivia, chorcae etc. —: privatim autem aliquid comedere, etiam sine necessitate, peccatum veniale non excedit, imo Lacr. l. 6 p. 2 n. 266 veniale tantum peccatum esse dicit, singulari aliqua vice in ecclesia prandium instituere, etsi vera necessitas non sit; judicia saecularia vel comitia, si alius locus aptus deest, aliquando permitti possunt. V. S. Alph. n. 37. Cf. Suarez tr. 2 l. 3 c. 6 et 7.

5. Locus autem sacer non solum ecclesia est, sed quodlibet sacellum publicum divino cultui auctoritative destinatum, etiam nondum consecratum vel benedictum: imo etiam coemeteria ecclesiastica pro locis sacris habentur, ita ut saltem immunitate et securitate speciali gaudere debeant atque etiam pollutioni obnoxia exsistant. De actionibus autem, quae sub 4. notantur, aliquantum mitius judicandum est, si fiunt in coemeterio.

Ad V. scil. **sacrilegium personale:** 1. Personale sacrilegium proprie 385
dictum luxuriâ etiam internâ committitur: ut est communis et certa doctrina. Verum ut sit sacrilegium proprie dictum, persona quae peccat, aut quacum peccatur, debet Deo *consecrata* esse publica auctoritate, i. e. aut ordinibus sacris, aut admissione ad statum religiosum.

Quare violatione voti castitatis privati *sacrilegium* presse sumptum non committitur, attamen peccatum contra religionem, i. e. fidei Deo fractae: de quo postea n. 455.

Si cui autem probatur sententia complurium, qui putant, violato quolibet voto etiam privato committi *sacrilegium,* ut putat S. Alph. n. 47 (ex textu autem S. Thom. II. II. q. 99 a. 4 nihil sequitur), in confessione distinctionem non faciet, sive peccatum luxuriae a religioso vel sacerdote, sive ab eo, qui utcunque voto ligatur, commissum fuerit.

2. Quando de personali injuria contra personam sacram agitur, certe excluduntur personae privato voto castitatis obstrictae, comprehenduntur autem latissimo sensu clerici et religiosi, etsi votum castitatis nondum habent, ut clerici ordinum minorum et novitii statûs religiosi, scil. omnes, qui ‚privilegio canonis' fruuntur; vide vol. II *de censuris,* n. 944.

3. Laesio exemptionis clericorum committitur tum injusta tributorum exactione, tum judiciali actione in foro laicali: verum videndum est, quid in singulis locis liceat expressa aut tacita concessione R. Pontificis, quidve ignorantia excuset.

Punctum IV.

De simonia.

Simonia est singularis species sacrilegii, a Simone Mago dicta, 386
qui oblatâ pecuniâ spirituales gratias seu dona supernaturalia sibi comparare conatus est: cujus malitia consistit in aequiparatione rei spiritualis cum temporali, proin in gravi injuria, quae rei spirituali et supernaturali infertur, ejusve periculo. Addidi „ejusve periculo", quia Ecclesia quasdam pactiones in reverentiam rei sacrae et ad removendum periculum labis simoniacae prohibere potest et revera prohibuit, ita ut harum legum violatio simoniae ecclesiasticae reatum constituat. Igitur: Simonia *juris divini seu naturalis* committitur omni actione, quae ex natura sua continet aequiparationem rei spiritualis cum temporali.

Simonia *juris ecclesiastici* habetur in laesione legis cujuslibet, quam Ecclesia ad arcendum spiritum simoniacum sanxit.

Quamquam simonia juris divini et juris ecclesiastici probabiliter ejusdem speciei sunt; tamen simonia juris ecclesiastici parvitatem materiae admittit et consuetudine abrogari aliquando potest; neutrum vero de simonia juris divini valet.

De simonia dilucide agit Reuter *theol. mor.* p. 2a n. 452—498, cujus expositionem fere hîc brevius contraxi. (Cf. S. Alph. l. c. n. 49—120, S. Thom. II. II. q. 100, Suarez tr. 3 l. 4 atque scriptores tum theol. mor. tum juris can. passim; ex recentioribus Craisson n. 6138—6200, Phillips-Vering § 193, Baller.-Palmieri tr. VI. n. 219—361.)

I. Simonia definitur studiosa voluntas emendi aut vendendi aliquid spirituale aut spirituali annexum pro pretio temporali. Sufficit autem, ut per temporale pretium sive immediate sive mediate via paretur ad habendam rem spiritualem. — Distinguitur simonia mentalis, conventionalis, realis, (confidentialis).

II. Pretium temporale, quod, quominus detur, prohibitum est, est quodlibet pretio temporali aestimabile: dicitur 1) munus a manu, 2) munus a lingua, 3) munus ab obsequio.

III. Res, quae cum pretio temporali commutari sub reatu simoniae vetatur, aut est:

1) Res *intrinsecus spiritualis* et supernaturalis sive a) *formaliter,* ut gratia sanctificans, gratiae gratis datae, sive b) *causative* ut: sacramenta, jurisdictio, consecrationes et benedictiones, sacramentalia etc., sive c) *effective* vel participative, ut functiones sacrae.

2) *Res ex se quidem* temporalis sed rei *spirituali annexa.*

Potest spirituali annexa esse a) *consequenter:* ita annexum est rei spirituali, quod eam tamquam causam et fundamentum supponit, e. g. jus temporale seu beneficium cum officio spirituali connexum;

b) *concomitanter intrinsecus* annexa sunt, quae intrinseca necessitate conjuncta sunt spiritualibus, seu sine quibus haec fieri nequeunt: hujusmodi sunt e. g. labor, tempus ad functionem sacram seu administrandum sacramentum requisita.

(Omnia hucusque enumerata sunt ejusmodi, ut eorum cum re temporali commutatio sit simonia juris naturalis. Quae sequuntur, solam possunt simoniam juris ecclesiastici respicere.)

c) *concomitanter extrinsecus* solum rei spirituali annexa sunt, quae non per se, sed per accidens cum eâ conjunguntur, e. g. labor extraordinarius, iter longinquius per accidens requisitum;

d) *antecedenter annexa* dicuntur ea temporalia, quae praeexsistunt et quibus spirituale tamquam accessorium accedit: hujusmodi sunt e. g. templum, calix, vestis etc. quibus accedit benedictio et destinatio ad sacra.

3) Denique ipsa commutatio rei spiritualis cum spirituali (propter temporalia annexa) potest simoniae periculum continere et proin lege ecclesiastica sub reatu simoniae prohiberi.

IV. A simonia excusat titulus justus *occasione* rei spiritualis accipiendi vel dandi rem temporalem, ut titulus sustentationis, vexationis redimendae etc.

V. Quamquam simonia pactione onerosa in re spirituali completur: tamen ad ejus reatum constituendum sufficit contractus onerosus etiam implicitus et incompletus, aut sub specie gratuitae donationis exhibitus, imo donatio re ipsa gratuita si ob periculum simoniacae labis ab Ecclesia omne donum temporale prohibetur.

VI. Poenae ecclesiasticae certae statutae sunt contra simoniam *realem,* maxime, quae circa beneficia ecclesiastica committitur, et *confidentialem.*

Uberior explicatio. Ad I. **De notione et divisione simoniae** nota: 387
1. *Studiosa voluntas* dicitur, tum ut indicetur, sufficere pactum *inchoatum* ad reatum simoniae contrahendum, tum ut innuatur, simoniam saepe ab animo seu intentione pendere, qua aliqua actio exhibeatur: quae pro diversa intentione aut simoniaca est, aut non est.

2. Simonia *mentalis* est, qua alteri exhibetur aliquod temporale *ea intentione,* ut obligetur ad dandum spirituale, aut vice versa: ita tamen, ut haec parva intentio exterius non prodatur neque alter ullo modo ostendat, se etiam consentire.

Conventionalis dicitur ipsa pactio utriusque partis commutandi rem spiritualem (intellige semper etiam rem spirituali annexam) cum temporali.

Realis simonia dicitur pacti simoniaci ex utraque parte *impletio saltem inchoata,* ut, si res spiritualis collata est, et pretium temporale ex parte saltem solutum: si alterutra pars tantum implere coepit, *mixta* dicitur.

De *confidentiali* simonia vide mox infra n. 400.

3. Simonia non solum est, si pactum versatur immediate de re spirituali *conferenda,* sed etiam si per pretium immediate ad eam via sternitur: v. g. — suppono nunc, ecclesiastica beneficia esse rem spiritualem — quando re temporali oblata aliquis obligatur ad intercedendum, ut alteri beneficium conferatur, aut ad desistendum a competitione etc.: non autem simonia est, si solummodo injusta vexatio redimitur. Verum quum non semper hac in re modus agendi ita clarus sit, vide mox infra singulares casus notatos.

Ad II. **De pretio temporali in simonia occurrente.** 1. Munus a manu 388
dicitur pecunia, omnisque alia res, quae in humanum commercium venit atque pecuniâ comparabilis est.

2. Munus a lingua est intercessio, patrocinium, laus et commendatio. — Hîc nota, intercessionem apud tertium esse ex se rem sive pretium temporale, sed eandem posse etiam quodammodo pro re spirituali esse, vid. viam, qua res spiritualis procuretur: hanc viam pretio temporali emere, etiam est prohibitum; quare rem mediate spiritualem eam vocari liceat. Exemplum habes: Henricus et Petrus inter se paciscuntur, ut alteruter pro altero apud Episcopum intercedat in ordine ad obtinendum ecclesiasticum

beneficium. Intercessio, qua Henricus sperat beneficium, est mediate res quasi-spiritualis, seu de qua pro temporali pretio pacisci non possit; intercessio, *quam promittit,* est in se pretium temporale, quod solvit: et vice versa[1].

389 3. Munus ab obsequio est famulatus, negotiorum gestio, humilis subjectio et similia.

Ad III. et IV. **De objecto et pactione simoniaca.** 1. Ad illustrandam simoniam affero exempla quaedam simoniae juris ecclesiastici: 1) permutare ecclesiasticum beneficium cum alio ecclesiastico beneficio sine legitima auctoritate; 2) officia ecclesiastica laicalia ut officium oeconomi, aeditui etc. emere vel vendere sine legitima potestate; 3) res sacras, benedictas, indulgentiis ditatas vendere pretio materiae profanae, quatenus hoc ab Ecclesia interdictum est; 4) probabiliter simonia ecclesiastici juris, non divini, est pecunia sibi comparare intercessionem apud patronum, Episcopum in ordine ad ecclesiasticum beneficium, non ipsam beneficii collationem, praesentationem, electionem: quando scil. intercessori *independenter* ab intercessionis *efficacia* pretium datur; nam si sub hypothesi, quod efficaciter persuaserit collatori, merces promittitur, videtur prorsus simonia juris divini esse. Cf. Salmantic. tr. 19 c. 1 n. 49 sqq., Sanchez *consil.* l. 2 c. 3 dub. 26, Nav. etc.

390 2. Simonia, eaque juris divini est, *pro* pecunia Missam dicere, sacramenta conferre, absolvere a censuris, dispensare in votis, in lege ecclesiastica, verbum Dei praedicare etc. — Attamen stipendia pro Missis accipere, aut secundum legitimam consuetudinem occasione aliarum functionum sacrarum (jura stolae), non est simonia, quia justus titulus sustentationis adest. (Si enim aliquid *pro pretio* datur, fit aequiparatio rei praestitae cum pretio dato: quae abest, si quid titulo sustentationis tribuitur; tum nimirum res praestita seu labor impensus ansam dat aliquid retribuendi, quod nullatenus pro aequivalenti sumi debet.) Imo etsi aliquis aliunde habet, unde vivat, nihilominus *de altari vivere* potest: tum quia alia in alios fines potest impendere, tum ne aliis odium creetur. — Neque reatus simoniae eo committitur, quod sacerdos praecipue intuitu stipendii celebrat, alias non celebraturus; quamquam mentem aliquantum sordidam redolet neque a veniali peccato excusatur. V. Gury-Ball. I. n. 290.

Attamen quando stipendium justo majus *exigitur,* aut pro aliis functionibus sacris contra legitimum usum aliquid sumitur, vel *contra ecclesiasticam legem* solummodo admittitur: quum deficiat quivis justus titulus, simoniae reatum incurri complures docent. V. Voit n. 497, Baller. in nota ad Gury I. n. 292 q. 7. Et sane, si legis ecclesiasticae prohibitio aliqua hac in re exstat, quo melius omni simoniae occurratur: saltem habere potes in illo illicito agendi modo simoniam extrinsecus invectam; alias periculum et praesumptionem quandam simoniacae mentis ex ipsa rei natura. Formaliter tamen *simoniae* malitiam per se committi, nolim dicere.

Quo minus Ecclesia bonis externis fruitur, quibus ministros suos convenienter sustentet, eo magis incumbit fidelibus obligatio clericorum neces-

[1] *Rogare* autem vel *inducere* aliquem, ut pro me sive pro altero apud collatorem, electores intercedat, quo obtineatur ecclesiasticum beneficium, simonia nondum est.

sitatibus providendi. Quod certe plerumque commodius fit occasione exercitii sacrarum functionum. Verum id ipsum speciem quandam odiosae exactionis assumere potest: quapropter Ecclesiae Praesules semper invigilaverunt, ne ipsa species quidem mali a clericis committeretur. Quare quilibet sui loci leges attendere debet. Quo magis mens Ecclesiae illustretur, dabo leges praecipuas pro America Septentr. hac de re latas; sunt enim hae ex Conc. Plen. Balt. II. a. 1866 et Plen. Balt. III. a. 1884:

art. 221. „. . . ne quid pro sacramentorum administratione exigere, petere, aut pacisci quisquam audeat. Ea vero quae pietatis causa *post baptisma* vel *matrimonium* eleemosynae nomine a fidelibus sponte offeruntur, sacerdos, si velit, accipiat."

art. 397. „Praxis, si qua exsistat, pecuniam exigendi ad fores ecclesiarum, ut fideles ingredi possint et divinis mysteriis adesse, sibi minime placere declaravit S. Pontifex Pius PP. IX., *et eliminandam prorsus voluit.*" Idem inculcatur in Conc. III. art. 288 et 289[1].

art. 289. „Poenitentias pecuniarias sibi ipsis confessarii non applicent, neque a poenitentibus quidquam tamquam ministerii sui praemium petant vel accipiant. Etiam ultro quocunque nomine oblata recusent; nec vel ipsam Missae eleemosynam in hoc tribunali offerri sinant."

art. 393. „Pauperes, quibus mortuis nihil aut ita parum superest, ut propriis expensis humari non possint, gratis omnino sepeliantur."

Cf. Collect. Lac. III. col. 457. 476. 505. 506.

3. Sicut *pro* ipsa Missa nihil ut pretium sumi licet, ita neque pro labore, qui intrinsecus Missae celebrationi inhaeret, ut pro mentis contentione etc.: licet tamen *pro labore accessorio,* v. g. pro itinere longiore conficiendo, pro dilatione Missae ad seram horam etc. S. Alph. l. c. n. 93.

4. Simonia etiam sine dubio est, pro pretio temporali potestatem spi- 391
ritualem (jurisdictionem ecclesiasticam) negative exercere, v. g. denegare absolutionem a censuris, confesso sacramentalem absolutionem denegare, electorem promittere se nolle pro hoc et illo suffragium ferre etc.

Solummodo *omittere* exercitium jurisdictionis vel potestatis, saltem quando non debet ex justitia exerceri, propter pecuniam etc. oblatam, quamquam pro re nata gravissimus abusus est, non est simonia, v. g. aliquem non admittere ad confessionem.

Verum si ex justitia exercitium potestatis debetur, ut a parocho etc., multi putant, solam omissionem exercitii pro temporali pretio esse simoniam: attamen etsi criminis malitia multum augeatur, vera simonia non videtur esse.

Qui injuste vexatur denegatione rei spiritualis: ex gravi causa pecuniam dare potest, ut vexatio desinat; attamen qui accipit, simoniam committit. Verum si jus rei spiritualis nondum possides, confer infra n. 393.

5. Per se liceret sine simonia oleum consecratum, rosaria benedicta etc. 392
vendere pro pretio *materiae.* Verum, ne inde sumatur occasio lucrum simoniacum faciendi, id non semel ab Ecclesia prohibitum est. Decr.

---

[1] Imo Pius IX. jam antea, quum ageretur de approbandis decretis Conc. prov. Cincinat. III. a. 1861, „per litteras S. Congregationis monere voluit Episcopum Clevelandensem, ut intra spatium duorum annorum dictam praxim a sua dioecesi eliminare studeat, aliaque ratione provideat sustentationi parochorum." Collect. Lac. III. col. 230. — Concil. plen. Balt. III. art. 290 plane probibet choreas ad pia opera promovenda; item veniam Episcopi requirit, ut alii conventus vel excursiones oblectandi causa fiant in sustentationem piae causae.

auth. n. 344 *in Valentinen.* 12. Julii 1847 haec habentur: „2. An qui emit cruces, numismata etc., ut ea distribuat, postquam benedicta fuerint cum applicatione indulgentiarum, possit horum petere pretium ab accipientibus sine culpa, vel sine periculo indulgentias amittendi? An amittantur tantum, quando quis sibi eas res proprias fecerit, et iis usus fuerit cum intentione lucrandi indulgentias?“ — R. Ad 2.: „Negative ad primam partem; ad secundam: non indigere responsione.“

Permittitur tamen interdum in ecclesiis pauperibus, ut Episcopus recipiat a singulis parochiis quaedam, unde comparet oleum benedicendum.

6. Simonia juris divini est, propter consecrationem, benedictionem, indulgentias annexas rerum pretium *augere.* Idem, augere pretium fundi propter jus patronatûs, quod illi adnectitur.

393 7. Explicandum nonnihil est, cur beneficium ecclesiasticum numeretur inter res spirituales. Videlicet beneficium ecclesiasticum, quamquam proxime consistit in jure percipiendi fructus ex bonis ecclesiasticis; nihilominus, quia hoc jus datur propter spirituale officium, res spiritualis est, vel res spirituali consequenter annexa. Quapropter ea sibi pro pretio temporali comparare est simonia juris naturalis, nisi S. Pontifex officium a jure percipiendi fructus separaverit. Simonia igitur est: 1) aliquod temporale dare collatori, electoribus, examinatoribus, patrono, quo obligentur ad actionem favorabilem;

2) *iis,* qui ex officio prodesse aut obesse possunt aliquid dare, ne obsint, etsi injuste obsunt; vel

3) intercessionem *apud eos,* qui ex officio possunt, emere.

Simonia non est: a) injustam vexationem ejus, qui ex officio non est aliquid acturus, redimere;

b) pretio temporali aliquem inducere, ut *mere exponat dignitatem et merita* alicujus candidati secundum rei veritatem.

394 8. Quamquam simonia est, *pro* dispensatione a lege ecclesiastica pecuniam accipere, quia exercitium ecclesiasticae potestatis venditur: nihilominus sine simonia in certis dispensationibus, v. g. matrimonialibus, taxa pecuniaria exigi potest, quippe quae partim rationem habeat remunerationis et honorarii officialium, partim mulctae poenitentialis vel eleemosynae pro diversis causis piis expendendae. Verum si S. Pontifex inferioribus praelatis prohibeat omnino, quominus aliquid, etiam titulo eleemosynae accipiant, hi sine peccato simoniae aliquid accipere non possunt.

9. Recipere aliquid temporale pro ingressu in religionem, aut admissione ad professionem simonia est. Attamen titulo sustentationis pro tempore novitiatûs aliquid exigere, simonia non est; neque pro reliquo tempore si monasterium pauper est atque usus aliquid accipiendi valet. — (Atque ita monialibus quibuslibet *dotem* exigere permittitur)[1]. — Si autem monasterium satis dives est, non videtur titulo sustentationis aliquid accipi posse post professionem factam, siquidem bona monasterii ex intentione fundatorum primo ad hunc finem impendi debent.

---

[1] Verum etiam hac in re cavere debent 1. ne pro ipso ingressu aliquid accipiatur; 2. ne propter pinguem dotem inhabilis puella admittatur: quod a simoniaca labe per se immune non foret; 3. ne ita ab omnibus dos exigatur, citra necessitatem, ut dignae et idoneae excludantur, admissis minus dignis. V. Schmalzgrueber l. 5 tit. 3 n. 197 et Gury-Ballerini I. n. 291 not.

10. Pretium temporale habetur etiam ‚munus ab obsequio'; proin simonia est, nolle concedere beneficium ecclesiasticum, nisi sub conditione, ut alter se humiliet, honorem praestet conferenti etc.

Ad IV. insuper animadverto, quod Reuter n. 484 sapienter notat: 395

1. Nullam consuetudinem ab Ecclesiae praelatis diu permissam facile damnandam esse ut simoniacam, etsi prima fronte talis appareat: plures enim titulos excusare posse, v. g.:

1) titulum debitae sustentationis: etsi enim spiritualia dari gratis Christus praeceperit, noluit tamen suis ministris negari sustentationem;

2) laborem extrinsecum;

3) privationem libertatis ad alia opera exercenda, et emolumenti ex eis percipiendi;

4) titulum liberalitatis vel gratitudinis ex parte dantis;

5) redemptionem vexationis.

2. Pecuniâ oblatâ avertere electores etc., ne ad ecclesiasticum beneficium eligant indignum, simonia non est in eo, qui injustam vexationem ecclesiae redimit, quando electores ad hoc inclinatos videt; imo in rigore ne tum quidem, si pecunia datur, ne eligatur *minus dignus.* S. Alph. n. 103. Sed conventionem facere, ut eligatur aliquis dignus *in particulari,* non licet, „nisi in casu necessitatis, nempe si inter omnes unus tantum dignus inveniatur, quem illi nollent eligere." S. Alph. ib. — Imo talis electio secundum jus canonicum esset nulla, nisi forte in electione S. Pontificis fieret; at etiamtum periculosissima atque propter jus nunc vigens vix unquam cogitari potest casus, quo licita fiat.

Ad V. **De quibusdam actionibus dubiis.** 1. Censetur simonia — saltem 396
in foro externo — si *occasione* examinis „pro cura", collationis ordinum etc. aliquid, etsi gratis datum, admittatur. Id enim severe prohibitum est, ne sub specie gratuiti doni exactio fiat. Hinc videtur etiam in foro interno *saltem* simonia juris ecclesiastici committi; nam si sincere proceditur in *gratuito* dono admittendo, juris divini simonia non erit. Attamen in examinatoribus synod. ne parvitas quidem materiae admittitur, neque excusatio a poenis ecclesiasticis; quia gravissimus finis est legis, qui etiam parvo dono admisso laeditur multum. V. Trid. sess. 14 c. 18 *de ref.*

2. Simonia quidem per se non est temporale aliquid dare *ex spe* obtinendae postea gratis rei spiritualis, v. g. si quis Episcopo famulatur ex spe postea recipiendi beneficium gratis, etiam confisus in gratitudine; minus etiam, si dexteritatem suam ostendere tentat ex spe habendi beneficii ecclesiastici. Verum si intentio est alterum *obligandi* ad retribuendam rem spiritualem (sive spirituali annexam), simonia est: quod facile obtinet, si temporale, quod praestatur, non levis momenti est, atque sola ratio, cur praestetur, spes est rei spiritualis.

3. Simonia non est post acceptam rem temporalem ex gratitudine rem spiritualem conferre: est autem simonia, si quis se obligat ad dandum ex gratitudine temporale pro obtinenda re spirituali, aut vice versa, quia tunc gratitudinis exhibitio transfertur in obligationem justitiae.

Quare practice a simonia vix unquam immune est dicere: do tibi beneficium, sed volo, ut sis etiam gratus, et similia; quia haec aequivalenter deducunt in pactum onerosum illam gratitudinis ostensionem.

397 4. Etiam *ficte promittens* rem temporalem pro obtinenda spirituali, aut vice versa, a simoniae *malitia* non excusatur; vere enim vult per temporalis rei promissionem spirituale obtinere: quod sufficit, ut habeatur injuriosa rei spiritualis cum temporali aequiparatio. Reuter n. 466, 5.

5. Difficultatem praebent theologis theses ab Innoc. XI. damnatae, thes. 45: „Dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tamquam pretium, sed duntaxat tamquam motivum conferendi, vel efficiendi spirituale; vel etiam, quando temporale sit solum gratuita compensatio pro spirituali aut contra".

At recte dicit Reuter n. 467 „gratuitam compensationem" sumi hîc pro gratitudine non re ipsa, sed specietenus exhibenda, eo quod paciscentes sub *specie* gratitudinis onerosam intelligant obligationem, quae in altero jus quoddam pariat, quum gratitudo, etsi aliqualem obligationem in uno constituat, in altero *jus nullum* producat. Dein quod in thesi fiat distinctio inter pretium et motivum, eaque a S. P. reprobari videatur, id tum solummodo reprobari, quando honestus titulus rei temporalis desit, non vero si adsit, ut in Missarum stipendiis et similibus; adeoque simoniam *palliatam* reprobari.

Unde etiam facile intelligitur, quo sensu et quam juste damnetur thes. 46: „Et id quoque locum habet, etsi temporale sit principale motivum dandi; imo etsi sit finis ipsius rei spiritualis, ita ut illud pluris aestimetur, quam res spiritualis."

398 6. Discutiunt theologi, sitne simonia annon, aliquod temporale dare vel accipere pro exercitio virtutis, vel actu aliquo bono, quantenus moraliter bonus est. V. Lacr. l. 3 p. 1 n. 163 et Reuter n. 471 sq.

Respondent communius ita cum Suarez, Castrop., aliis: 1) Si dans vel promittens temporale eo ipso *absolutum jus* acquirere conatur exigendi illud virtutis exercitium, simonia est objective quidem; 2) verum si donatario vel promissario optio maneat aut praestandi illud opus virtutis, si velit accipere vel retinere praemium, aut relinquendi vel reddendi praemium, id per se non necessario est simonia: vid. est quidem, si praemium temporale pro compensatione sive pretio spiritualis operis habeatur; alias non est, sed tunc est potius praemio aliquo allicere alterum ad virtutem.

Ita licite possunt parentes filio promittere praemium, si frequentet sacramenta; dives potest alere juvenem pauperem ejusque studia promovere sub conditione, ut statum clericalem eligat, aut si postea nolit, expensas pro posse reddere teneatur; a fortiori religiosus potest adolescentem donis, familiaritate allicere sperans fore ut ille facilius in mentem ducat electionem statûs religiosi: nam haec minime pro pretio ingressûs habentur. Nihilominus — quamquam S. Thomae ille agendi modus per se probatur II. II. q. 189 a. 9 — S. Ignatius noluit, in suum ordinem facile assumi eos, qui aliquo modo inducti fuerint ad petendam admissionem [1].

Mens simoniaca adesse facilius potest, si opus spirituale a promissario

---

[1] Videri alicui potest quaestio de simonia hîc omnino perperam agitari, siquidem unus idemque recipiat et rem temporalem et rem spiritualem, vid. virtutis exercitium ejusque praemium. At scite Suarez (l. c. cap. 16 n. 11 sqq.) advertit, in pactione non esse quaerendum, quisnam re ipsa accipiat teneatque *rem* ejusque utilitatem, de qua paciscuntur, sed quisnam sit, qui recipiat *jus ad illam rem*. Accidere autem prorsus potest, ut in quaestione proposita unus accipiat rem temporalem, alter jus ad opus spirituale, quod exigere possit, sibi acquirere intendat, etsi spiritualis utilitatis accipiendae incapax sit.

praestandum in temporalem utilitatem ejus cedit, qui pretium temporale promittit seu donat. In illa enim hypothesi facile fit, ut is promissione rei temporalis absolutum jus ad hoc opus spirituale ab altero praestandum sibi conciliare velit: ceterum quod temporale emolumentum promittenti per accidens oriatur, ex se nondum inducit simoniam.

7. Pacti palliatae simoniae exempla quaedam sunt haec:

Si dicenti Titio: ‚conferam tibi beneficium', respondes: ‚Et ego dabo tibi centum aureos'; siquidem per pecuniam confirmas eum in proposito.

Si cum collatore beneficii sponsionem inis, sub certa pecuniae summae sponsione asserens, ipsum non tibi, sed alteri collaturum esse beneficium.

Ad VI. **De poenis simoniae** nota: 1. **Censurae** antiquitus latae contra 399
varias simoniae species non amplius vigent, nisi secundum constitutionem Pii IX. *„Apostolicae Sedis"*, videlicet: 1) in simoniam realem in beneficiis ecclesiasticis, et in ingressu religionis, 2) in simoniam confidentialem, 3) in quaestum qui ex quibusdam gratiis spiritualibus fiat, 4) in certum mercimonium cum Missarum stipendiis, 5) omnes censurae eousque vigentes in simoniaca Papae electione. — De censuris omnia invenies vol. II. n. 958 sqq. — *Aliae* poenae, quae praeter censuras latae erant, minime sunt abrogatae: quas hîc brevi enumerabo, additis paucis de pretio simoniaco restituendo. Verum antea, quid sit *confidentialis* simonia, explicandum est.

Quid sit confidentialis simonia. Simonia confidentialis dicitur in bene- 400
ficiis ecclesiasticis, nimirum procuratio vel collatio beneficii, sive ejus acceptatio *cum confidentiali* reservatione in pacto fundata sive tacito sive expresso sine expressa Papae licentia inito, scil. ut is, cui beneficium procuratur, aut ipsum illud beneficium pro futuro aliquando *resignet* sive danti, sive alteri quem ille vult, aut beneficii partem seu certam fructuum partem illi *praestet.* — Confidentialis illa reservatio *quadruplici* modo fieri potest:

a) per *accessum,* scil. si quis utcunque dat beneficium — sive collatione, sive praesentatione, sive electione, institutione — ea lege, ut vel sibi vel alteri adhuc incapaci postea, quando capax fuerit, resignetur (ita ut alter ille *accedat* ad beneficium);

b) per *ingressum,* scil. si quis beneficium sibi collatum ante coeptam possessionem alteri resignet, ut post hujus mortem aut beneficii dimissionem ipse *accipiat* et possessionem *ingrediatur;*

c) per *regressum,* scil. si quis beneficium, quod jam possidet, alteri resignet sub conditione, ut convenienti tempore ipse aut tertius beneficium recipiat (adeoque ad illud *regressus* ipsi pateat);

d) per *reservationem partis,* si quis utcunque alteri beneficium dat, sive per collationem, sive per praesentationem, electionem, resignationem etc. ea lege, ut sibi tertiove pars beneficii seu fructuum cedat.

Ejusmodi pactum, si modo de uno eodemque beneficio versatur, confidentialis simonia (quoad poenas ecclesiasticas) est, quum primum beneficium sub tali pacto traditum sive acceptum fuerit. — Nam si alter quoque receperit aut recipere coepit, quod sibi in pacto constitutum est, simonia evadit *etiam realis.*

2. **Poenae praeter censuras contra simoniam statutae.** (V. *Decret.* l. 5 401
tit. 3 c. 11. 13. 15. 19. 20. 23. 25. 27. 37. 40, *Extrav. com.* l. 5 c. 2 *„Cum detestabile"*):

1) Contra *quamlibet* simoniam *notoriam* sive judicis declaratione, sive facti divulgatione, *infamia juris* ac proin *irregularitas.*

2) Contra simoniam *realem in beneficiis:*

a) Nullitas provisionis beneficii (sc. *formaliter* nulla est actio illa, quae per simoniam obtenta et *consequenter* actiones subsequentes, non antecedentes: quare qui simoniace ac proin invalide electus, praesentatus est, *invalide* etiam confirmatur; qui vero simoniace confirmatus esset, maneret legitime electus, ita ut, *sanata confirmatione*, nova electio non esset necessaria). Quae nullitas adest, etsi possidens beneficium sive acceptans ipse simoniae reus vel conscius non est; attamen innocens triennali possessione bonae fidei jus acquirit atque in plena possessione manet.

Verum si promotus post cognita simoniaca consilia, quae alii, quando de ejus promotione agebatur, fovebant, expresse contradixerit, aliena simonia, quae nihilominus patrata fuerit, ipsi non amplius nocet.

Solus Papa dispensat.

b) Inhabilitas ad idem beneficium obtinendum: quae et reum, et innocentem adstringit, sed non eodem modo. Nam poenae hujus dispensatio contra *reum* Papae reservatur simpliciter: innocentem autem dispensare potest post factam beneficii renuntiationem Episcopus, scil. ut α) *statim* recipiat beneficium, si simplex est; aut etsi curatum sit, si collatio simoniaca non fuit irrita *declarata* per judicem; β) ut post primam sequentem vacationem beneficii idem recipiat, si curatum est et judicis sententia de nullitate provisionis intercesserit.

Inhabilitas autem haec sine ulla sententia judicis ipso facto contrahitur.

c) Inhabilitas Papae reservata ad alia beneficia obtinenda: quae ligat *solum reum,* atque probabiliter post judicis sententiam saltem criminis declaratoriam. Ita saltem usu poena declaratur: quamquam verba Constit. Pii V. „*Cum primum*" severiora sunt. Cf. Gury-Baller. I. 293 notam.

d) Privatio aliorum beneficiorum, si quae possidentur, a judice *infligi potest,* sed, ut patet, solum ei, qui simoniae *reus* est.

3) Contra simoniam *confidentialem* (v. Const. „*Rom. Pontificem*" 16. Oct. 1564 et „*Intolerabilis*" 1. Jun. 1569):

a) Provisio *nulla* est, atque beneficium *vacat:* ita quidem ut statim a prima die beneficii per simoniam confidentialem recepti fructus ad cameram Apostolicam devolvantur.

b) Beneficii collatio reservatur Sanctae Sedi: videndum tamen, quid singula Concordata disponant.

c) Inhabilitas ad quaecunque beneficia obtinenda: a fortiori ad idem beneficium, de qua cf. poenam supra sub 2).

d) Privatio beneficiorum et pensionum, quae antea legitime obtenta erant.

NB. Pro poenis sub c) et d) ex sententia S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 112 q. 3 probabiliter requiritur judicis sententia declaratoria criminis. Etsi enim S. Pius V. videatur severius loqui, tamen relate ad poenam sub lit. d) communis regula requirit sententiam criminis declaratoriam: relate ad lit. c) possumus dicere, usum verba Constitutionis *(„Intolerabilis")* mitius interpretatum esse, nisi dicere velis, ipsam Constitutionem videri loqui de ‚convictis' adeoque a judice declaratis ut reis.

402 4) Contra simoniam *realem in ingressu religionis:*

Praeter excommunicationem et infamiam juris, de quibus supra,

a) recipiens amittit jus recipiendi ad religionem; receptus (ad vota) in favorabilibus habetur pro non-professo: idque post sententiam declaratoriam.

b) Receptus (ad vota) et recipiens sunt e monasterio illo expellendi et in arctiorem locum relegandi: quod est *ferendae* sententiae.

5) Contra *examinatores synodales,* qui etiam parum quid muneris admiserint[1], Trid. sess. 24 c. 18 *de ref.* statuit:

a) Inhabilitatem ad obtinenda beneficia post judicis sententiam: „inhabiles reddantur".

b) Privationem beneficiorum jam obtentorum: quae, si verba Trid. respicimus, *nullam sententiam* requirit: „non possint absolvi nisi dimissis beneficiis". Si quid igitur mitius agi potest, id a sola consuetudine pendet. Cf. Thesaur. verb. ‚Simonia' c. 4.

6) Contra eos, qui pro gratia vel justitia obtinenda apud Sanctam Sedem sive materia est spiritualis, sive temporalis, sive mixta — sive magnum sive parvum[2] quid promittunt vel dant, aut qui promissionem donumve recipiunt, aut complices exsistunt, statuitur:

a) Privatio omnium beneficiorum et officiorum.

b) Inhabilitas ad alia obtinenda: quorum utrumque „ipso facto" incurritur, attamen probabiliter mediante sententia criminis declaratoria (eo quod sit inhabilitas *generalis,* non particularis ad singulare beneficium; de qua v. Thesaur. p. I. cap. 30 q. 2 et p. II. ad v. ‚Simonia' cap. 15).

7) Addi potest, *receptionem in confraternitatem* similemve piam unionem invalidam fieri, si contra leges ecclesiasticas dona, etiam eleemosynae titulo, recipiuntur: atque indulgentias amitti, si res sacrae, quibus annexae erant, pro pretio etiam non aucto venduntur (v. supra decr. S. Congr. Indulg., Decr. auth. n. 344 in Valentinen. 12. Julii 1847).

3. De pretio simoniaco restituendo vel abdicando. 403

1) Obligatio restituendi sive abdicandi pretium simoniace acceptum urgere potest sive ex lege naturali, sive ex lege positiva ecclesiastica.

2) Ex lege naturali urget, si simul laesa est justitia: quare tunc semper facienda est, atque per se *laeso,* nisi is in poenam criminis jure recipiendi privatus sit.

3) Si ex sola lege ecclesiastica haec obligatio imponitur, ante judicis sententiam obligatio non urget, imponitur vero a jure: a) in simonia circa beneficia ecclesiastica, b) circa Ordinum (vel tonsurae) collationem, c) circa ingressum in religionem.

4) A jure autem statuitur, ut quando in beneficiis ecclesiasticis commissa est simonia ex utraque parte completa, pretium simoniacum applicetur *ecclesiae,* ad quam pertinet beneficium — aut, si mavult Superior, *pauperibus;* in aliis casibus solum fit mentio *pauperum.*

---

[1] Quomodo haec applicanda sint ad examinatores in iis regionibus, ubi concursus secundum leges Trid. ad amussim non fit, v. Archiv für kath. Kirchenrecht t. 2. p. 110. 385 sq.

[2] Nihilominus in *hac* re a) si simonia non committitur, illud *parvum* intelligitur res *in se gravis;* b) *permittuntur* aliqua esculenta et poculenta juxta morem moderatum: quae tamen examinatoribus synodalibus (v. n. 5) prorsus non permittuntur; c) permittuntur etiam dona gratuita *postea oblata* sine pacto praevio. Cf. Thesaurus l. c. cap. 15 et Constit. Greg. XIII. *„Ab ipso".*

5) Simoniâ igitur nondum per traditionem rei spiritualis perfectâ, per se pretium restituendum est illi, qui dedit; imo etiam crimine perfecto, sed pacto rescisso, ante judicis sententiam idem fieri *potest:* quodsi qui dedit, liberaliter renuntiaverit pretio, retineri potest, donec judex intervenerit. Ita etiam Marc I. 591.

404 Brevis recapitulatio praecipuorum peccatorum gravium contra primum praeceptum decalogi:

1. Diu orationem plane negligere.
2. Superstitiosas observantias exercere, vel illis multum fidere.
3. Res sacras sacrasve caerimonias vel preces ad superstitiosos fines adhibere.
4. Superstitioso magnetismo, aut spiritismo adhaerere, ejusve experimentis interesse.
5. Sortilegos, divinatores aut serio adire, aut quocunque modo eos adire si ipsi serio agunt.
6. Maleficium contra aliquem attentare.
7. Cultum falsum exercere, ut: ritum Judaismi, ritum haereticae sectae.
8. Reliquias falsas aliasque res falso pro sacris exhibere, colere.
9. Deum tentare seu divini attributi manifestationem petere ex seria dubitatione.
10. Idem facere ex temeritate, v. g. temere singularem Dei protectionem exspectare.
11. Contra Deum vel Sanctos voluntarie iram contemptumve concipere.
12. Blasphema verba vel gestus advertenter prodere (cum haeresi, cum imprecatione) contra Deum aut Sanctos.
13. Eorum imagines, aliasve res sacras conculcare, in sordes projicere.
14. Res Deo sacras irreverenter tractare (cf. infra de Sacramentis), furtum in eas committere, S. Scripturae verbis graviter abuti.
15. Personas Deo sacras laedere luxuria, percussione, immunitatis seu exemptionis laesione.
16. Loci sanctitatem laedere luxurioso actu, profanarum rerum indecenti clamorosaque actione, vel exsecratione, immunitatis violatione.
17. Rem sacram sive sacram actionem simoniace pretio temporali commutare; ad quod pertinet etiam:
18. Pro Missa aliisve functionibus sacris aliquid *ultra* legis ecclesiasticae normam *exigere,* aut *contra* legem *admittere.*
19. Mercimonium cum Missarum stipendiis exercere.
20. In beneficiis ecclesiasticis acquirendis, commutandis simoniam committere.

Hisce absolvimus tractationem eorum actuum, qui essentialiter ad virtutem religionis ejusque obligationem spectant, et eorum, qui iis ut contraria peccata opponuntur. Peccata quidem etiam alia sunt, quae *virtuti religionis* idque ex natura sua *essentialiter* adversantur: quare hoc ipsum caput (II) eorum tractatione complendum esset. Attamen illud *religionis exercitium,* cui ea peccata opposita sunt, *secundarie* illam virtutem spectat; ac propterea commodius adjungentur explicationi eorum actuum, quibus positive *secundarie religio exercetur.* Actus illi sunt votum et juramentum[1]. Si autem dico, secundarie eos ad religionem pertinere, id non ita intelligitur, quasi non aeque bene et perfecte sint virtutis religionis exercitium, nam non raro sunt perfectius; sed quia hoc genus actuum non ex sese ita necessario exigitur, quo religionis virtus exerceatur.

Caput III.

De actibus, qui secundarie ad exercitium religionis pertinent.

De voto igitur et juramento acturi eam decalogi materiam attingimus, quae secundo praecepto continetur:

„Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum" Exod. 20, 7; quo formaliter prohiberi perjurium, non est, cur hîc probemus.

Articulus I.

De juramento.

Cf. S. Thom. II. II. q. 89 et 3 dist. 39, Suarez *de relig.* tr. 5, Sanchez *in decal.* l. 3, S. Alph. l. c. n. 133—193, Göpfert *der Eid,* Baller.-Palmieri tr. 6 sect. 2 c. 2, aliosque ut supra.

Juramentum est invocatio Dei in testem veritatis. Quae quum 405
diverso modo fieri possit, accuratius distinguere debemus 1. naturam juramenti, 2. obligationem promissorii juramenti, 3. obligationis juratoriae dissolutionem.

---

[1] Recentiore tempore Linsenmann *Moralth.* § 130, duce Probst, putavit, propriam sedem tractatûs de juramento esse, quando tractetur de veritate et fidelitate servanda, quum juramentum medium sit, ea fidelius servandi. Nihilominus non duxi, deserendum esse ordinem S. Thomae omniumque veterum scriptorum, qui in juramento id consideraverunt, quod *potioris* est obligationis et potioris virtutis, scilicet quod formaliter ex se habet atque ex relatione ad Deum. Nam actus ille *in se* spectari potius debet, quam ut, quinam sit ejus usus, attendatur, si — quod in theologia morali fit — de diversorum actuum moralitate, de virtutis exercitio ejusve laesione disputatur. Verum etiam quando usum juramenti respicimus, principalis usus est et esse debet, actum religionis seu cultûs Dei exercere, etsi proximus finis et prima occasio sumatur ex utilitate commercii humani. Haec omnia igitur suadent, ut tractatio de juramento in loco suo solemni maneat, non ut transferatur.

§ 1.

De natura juramenti.

I. Juramentum praecipue distinguitur in juramentum *mere assertorium,* in *promissorium,* in *exsecratorium.* S. Thom. II. II. q. 89 a. 1.

II. Juramentum fieri potest Deum invocando aut explicite, aut implicite, vid. expresse nominando creaturas. Ib. art. 7.

III. Juramentum, ut reapse subsistat, requirit et mentem seu voluntatem jurandi, et verba ad jurandum apta. S. Alph. n. 134.

IV. Juramentum ut licite fiat, debet fieri in *veritate, judicio* (discretione), *justitia.* Defectus veritatis semper est mortalis malitia, materiae parvitatem non admittens; defectus judicii per se veniale peccatum tantum est; defectus justitiae ex genere suo mortalis est, at pro diverso modo, quo justitia laeditur, materiae parvitatem aut admittit, aut non admittit. S. Thom. l. c., Suarez l. 3 c. 4 et 12, S. Alph. n. 145—147.

406 **Explicatio singulorum.** Nota ad I. 1. Juramentum promissorium simul est assertorium seu invocatorium, quum Deus invocetur in testem veritatis, quod promittens habeat animum implendi quae promiserit.

2. Juramentum exsecratorium ad meram juratam assertionem vel promissionem simul addit invocationem vindictae divinae in perjurum: igitur invocat Deum 1) ut testem veritatis, 2) ut vindicem mendacii, aut etiam fidei fractae, si quid tale occurrerit. S. Thom. l. c.

3. Reliquae distinctiones juramenti accidentalem ejus formam respiciunt, ut: 1) juramentum solemne et simplex, prout caerimoniis quibusdam (a jure praescriptis) fit, aut iis careat; 2) juramentum publicum et privatum; 3) juramentum verbale, reale, mixtum, prout *verbis* fit, aut *actione externa* (contactu crucis, Evangelii, erectione trium priorum digitorum etc.) aut *utroque modo*[1].

407 Ad II. 1. Deus implicite invocatur in testem veritatis, si appellatur creatura, in qua Dei attributum specialiter elucet, aut quae spe-

---

[1] In regionibus acatholicis accidere potest, sicut re ipsa in Suecia, America Septentr., Indiis Orient. accidit, ut in foro civili, quando necesse est, secundum leges juramentum praestetur, offeratur codex biblicus ab acatholicis editus, ad cujus tactum juramentum fiat.

Circa quod S. Congr. de Prop. F. in instructione ad Vicar. Apost. Indiae 8. Dec. 1869 haec pro praxi monuit: „. . . diligenter curent, ut Anglo-indicum gubernium libertatem fidelibus relinquat jurandi super S. Scripturam ab Ecclesia catholica receptam. Quoadusque autem id a civili auctoritate non obtinuerint, prudenter taceant, si viderint, fideles super biblia haereticorum juramenta praestare, dummodo de licito juramento agatur. Interea doceant Sam C., an biblia haereticorum pro jurejurando exhibita sint substantialiter corrupta, an exhibeantur, ut a catholicis probentur etc."

Quid igitur *in se* liceat, accuratius non statuit. Videor mihi tamen haec inde deducere posse:

1. Quando lex non absolute postulat juramentum, vel tale juramentum, ita ut in potestate cujuslibet sit, tale juramentum declinare: certe rubor non sufficit neque excusat, quin in tali agendi modo agnosci debeat misera falsae religionis communicatio.

cialem relationem ad Deum habet, ut si quis jurat „per fidem catholicam, per crucem, per Evangelium, per sacramenta, per coelum, per animam (meam)".

2. S. Ignat. in *libello exercitiorum* monet, potius hominum perfectiorum esse, admitti ad juramentum per creaturas, siquidem alii nominando creaturam parum ad reverentiam erga Deum moveantur.

3. Per creaturas autem jurare velle, sistendo in ipsis, est idololatria et blasphemia, eo quod ad ipsas tamquam ad *veritatem absolutam* appellatur, ac proin attributum vere divinum illis impie tribuitur: quae malitia committitur in juramento per falsos deos. At nisi juramentum intendatur, ejusmodi loquendi formula pro lusu potius et joco habetur, quam pro impietate. S. Thom. 3 d. 39 a. 1 ad ultim.

Ad III. **Juramenti requisita.** 1. Adesse re vera juramentum, prin- 408
cipaliter quidem ab intentione loquentis pendet, ita ut per eam verba ex se ambigua vera juramenta reddantur. Imo etiam si verba per se ad juramentum apta non sint, in dijudicandis peccatis *commissis* ipsa intentio prorsus respici debet (cf. Wirthmüller l. c. § 43). Nihilominus juvat expendere quaenam locutiones in se objective sint juramenta. Nam 1) in dubio de intentione subjecti ex objectivo verborum sensu praesumptio hauriri debet, qua judicetur, fueritne vere juramentum (maxime, si promissorium), annon; 2) si forte prava consuetudo est frequenter jurandi, haec *emendandi obligatio* determinatur secundum objectivum verborum, quibus poenitens uti solet, sensum: si enim objective sunt juratoria, gravis erit obligatio ea non adhibendi sine veritate, contrariamque consuetudinem etiam indeliberatam exstirpandi — confer tamen postea monitum ad IV, 7 —; si verba in se aut ex circumstantiis non sunt juratoria, fortasse dedoceri debet poenitens, ne cum erronea conscientia gravius peccet.

2. Igitur quoad sensum objectivum verborum nota: Dicere: ‚per fidem meam' (fidelitatem — bei meiner Treue) non est jurare; neque: ‚per meam conscientiam'; — similiter juramentum non est ‚per fidem sacerdotalem, regalem, militarem': quamquam ejusmodi promissio, quum *loco* juramenti exigatur, omnino seria est et plerumque sub gravi obligat. Imo in sola tali assertione mendacium non raro in sacerdote gravis scandali rationem habet. Cf. S. Alph. n. 134.

‚Juro, per juramentum meum' per se non sufficit ad constituendum

---

2. Si haec, quae offertur, bibliorum editio haereticorum menda vel errores seu depravationes contineat, non licet *sine protestatione* in ea juramentum emittere; imo *aliqua* declaratio videtur per se semper consulta esse. Scilicet:

3. Si sine gravi detrimento ejusmodi juramentum sub hac forma evitari nequit, neque tamen in odium fidei biblia protestantica exhibentur: censeo, cum publica protestatione, qua vir catholicus declaret, se eatenus in haec biblia juramentum emittere, *quatenus contineant verbum Dei a sua etiam Ecclesia sibi exhibitum,* id licere, maxime si versio vel editio *substantialiter* corrupta non sit. Si autem corruptiones quaedam inesse sciantur, *efferatur* illud: *„quatenus contineant ipsum Dei verbum".* Ceterum pro conditionibus Americae S. Officium d. 23. Febr. 1820 ad Ep. Quebec. respondit simpliciter, *„fideles non esse inquietandos":* Americ. eccl. Rev. vol. 13, p. 64.

verum juramentum — deest enim quaevis Dei invocatio —, nisi expressa interrogatio de juramento praecesserit. S. Alph. n. 136.

Dicere: ‚Deus novit, coram Deo loquor, vivit Deus' (so wahr Gott lebt) sunt juramenta, si verba illa sensu contestationis seu invocativo dicuntur; quod plerumque fit; non sunt, si solum enuntiative. S. Alph. n. 134.

Dicere ‚tam verum est, quam verum est, me hîc stare, Deum exsistere etc.', aut ‚est verum sicut Evangelium', objective juramentum non est; neque consueverunt sensu blasphemo *haeretico* dici, quasi loquens velit *aequalitatem* certitudinis *sui* dicti et dicti *divini* edicere. — At illâ comparatio cum veritatibus fidei, si mendacii confirmandi causa fit, a mera *blasphemia* non excusatur. Cf. S. Alph. ex Busenb. n. 137.

Dicere: ‚spondeo caput meum, vitam meam, nisi verum sit; habear pro haeretico etc.', non est juramentum. Ib. n. 134 et 143.

‚Deus me puniat, me damnet . . .' objective apta sunt, et communiter sumuntur pro *juramento exsecratorio.* Ib. n. 143.

Dicere: ‚moriar, peste afficiar, diabolus me rapiat', *potest* esse juramentum exsecratorium, potest juramentum abesse, prout scil. intentio loquentis ad Deum divinamque providentiam vel permissionem dirigatur, per quam sibi imprecatur malum, aut haec intentio absit.

409 3. Quoad intentionem seu voluntatem jurandi nota haec: Jurare sine animo sese obligandi (in promissione) non est verum juramentum, est ad summum juramentum fictum, quia intentio loquentis excludit aliquod *essentiale* elementum; cum animo sese obligandi, at sine animo implendi jurare, juramentum re ipsa est, scilicet perjurium.

Ficte igitur juratur, quando verba juratoria adhibentur vel a) cum voluntate non jurandi, vel b) cum voluntate (in promissione) non contrahendi obligationem. Quare fictum juramentum promissorium ut sic non valet.

Quod autem dicunt, eum qui sic juret, peccare ‚venialiter tantum', id cum limitatione intelligi debet, scil. modo aut a) alioqui habeat intentionem implendi promissum, noluerit tamen obligationem ex religione assumere, aut b) ex circumstantiis de fictione constet, ita ut locutio ista solum *vana usurpatio nominis Dei appareat.* Vel si de justa causa *restrictionis* constare possit: fieri potest ut omne peccatum absit. Cf. Lugo *de poenit.* d. 16. n. 211; etiam Wirthmüller § 43, qui tamen minus recte sine *ulla* distinctione juramentum fictum peccati mortalis damnat; S. Alph. *H. A.* tract. 5 n. 17. — Alias committitur abusus divini nominis ad promovendam et confirmandam aliorum deceptionem: quae injuria erga Deum est sane non levis, sed mortalis.

410 Ad IV. **De honestate et peccaminositate juramenti.** 1. Juramentum debitis conditionibus factum actus religionis est, nam est professio Dei ut summae veritatis et ut omnia perscrutantis, quo tamquam teste in medium adducto omnis contestatio finiatur. S. Thom. l. c. a. 4, Gr. de Valent. in II. II. d. 6 q. 7 p. 1. In promissorio juramento insuper aliqua religionis obligatio, de qua infra, ad Dei honorem assumitur.

2. Inde jam patet, requiri in jurante veram erga Deum reverentiam, atque rem alicujus momenti, ut Deus tamquam testis inducatur: alias

irreverentia et temeritas committitur: quae tamen veniale peccatum non excedit — est nimirum vana Dei nominis usurpatio — nisi inducat periculum pejerandi. Hoc de *defecto judicii.*

3. Jam de *defectu veritatis* plura notari debent. Ille defectus 411
jurandi *contra mentem* seu cum mendacio semper mortalis est, neque parvitatem materiae admittit, quum gravissima sit injuria, Deum pro teste mendacii adducere. — Idque valet etiam in quovis juramento promissorio, etsi in re levi, si *adest voluntas non implendi,* aut si res promissa a jurante habetur pro *impossibili impletu;* aliter, si judicat, probabiliter se implere posse.

Verum, ne severius id accipiatur, dicendum est, non in sola simplici assertione, sed etiam in jurata affirmatione a mendacio excusare posse tum *restrictionem* mentalem, tum cognitionis *certitudinem* quandam moralem, licet non evidentem: utrumque tamen explicandum est.

A. Nimirum quod ad *certitudinem* rei pertinet, in *judicio* quando testimonium dicendum est de rei scientia, nullatenus sufficit cognitio ex aliorum relatione, neque ex hac sola aliquis sine perjurio jurare potest, se rem *scire,* sed solum se haec *audivisse:* quia talis est prorsus intentio interrogantis. Cf. Gousset I. n. 473, Scavini (ed. 9) t. II. n. 277. In aliis autem circumstantiis, ubi tam severa distinctio non fit, sufficit secundum S. Alph. n. 148, Tamb. l. 3 (*in decal.*) cap. 2 § 1 aliosque ib. ‚probabilitas, quae ad *quandam moralem certitudinem* pertingit'.

NB. Recte vero notat Tamb., non omnem eam probabilitatem, quae in communi assertione a mendacio excuset, excusare in juramento. Exemplo rem declarat: Si scis, pium aliquem sacerdotem consuevisse quotidie celebrare, potes sine reatu mendacii dicere, eum hodie celebrasse, etsi nihil positive scis de hodierna celebratione, ex sola praesumptione; juramento id affirmare non potes. Sic etiam intellige Wirthmüller § 43, 13 et Bouquillon *theol. spec.* t. I. n. 532.

B. Ad *restrictionem* quod attinet: perjurium quidem est, 1) *quacunque* restrictione uti, quando interrogans jus habet ad nudam et plenam veritatem, aut 2) uti quandocunque restrictione *pure mentali;* peccatum veniale est[1], in aliis circumstantiis sine causa satis justa seu levius, vel jocandi causa uti restrictione non pure mentali citra damnum (grave) alterius; nullum peccatum est, ea uti ex justa causa alicujus ponderis, idque etiam coram judice non legitime interrogante. Cf. S. Alph. n. 151 et n. 170. Plura vide tum in explicatione praec. VIII. decal.; tum in oblig. rei, testis etc.

4. Jurare promiscue non attendendo, utrum res vera sit an falsa, est sine dubio consuetudo ex objecto mortaliter peccaminosa: monet nihilominus S. Alph. n. 150, homines rudes *gravitatem* talis peccati saepe non attendere; atque prudentiae confessarii tum esse, potius non expresse monere de *gravitate* peccati eos, quos videret non facile sese emendaturos, sed eos cum seria et forti admonitione exstirpandi hanc

---

[1] Haec prorsus notanda esse duxi, maxime quum recentiores scriptores illicitum quidem esse dicant, sine justa causa uti restrictione in juramento, at distinguere omittant, quando mortaliter, quando venialiter sit illicitum. Cf. Wirthmüller l. c. § 43, 13; Linsenmann *Moraltheol.* § 131.

pravam consuetudinem dimittendos esse, ne ex materiali peccato fiat formale.

412 5. *Defectus justitiae* sive honestatis — sumitur enim hîc justitia pro qualibet honestate — multiplex occurrere potest atque diversus.

A. Atque primo quidem in juramento *ut assertorio.* Non igitur defectus justitiae est ex eo, quod *res* asserta sit injusta, sed ex eo, quod *rei assertio* seu actus asserendi injustus sit. Idque grave peccatum contra religionem est novae malitiae superadditae, si quis juramento utitur ad illam actionem ex se graviter malam promovendam, efficaciorem reddendam; quia divina auctoritate abutitur, ad promovendum finem mortaliter malum. Ita fit v. g., quando aliquis calumniam juramento confirmarit (quod jam ratione mendacii *semper* grave peccatum pejerandi est); atque etiam, quando detractionem veritate nixam, sed graviter peccaminosam, juramento confirmat et promovet.

At si actus juramento *confirmatus* in se venialiter solum malus est, neque veritas deest, censetur malitia contra religionem solum venialis.

Imo si actio in se graviter quidem mala est, juramentum autem non promovet finem graviter malum, ut si quis jactando se de peccato gravi juramentum adjungit: haec irreverentia Suarezio l. c. c. 12 n. 8 aliisque cum S. Alph. n. 146 non ita gravis videtur, ut novam mortalem malitiam addat, utpote quae non proprie promoveat jactantiam; aliis videtur mortalem sacrilegii malitiam addere. V. Tamb. l. c. cap. 1 § 4 n. 6.

413 B. Defectus justitiae in *promissorio* juramento habetur, si quis promittit actionem peccaminosam. In quo quando quod promittitur graviter peccaminosum est, gravem etiam per juramentum Deo injuriam irrogari, nemo in dubium vocat. S. Alph. l. c. — Si promissa res est venialiter mala, major difficultas est, affirmantibus aliis, aliis negantibus, esse gravem injuriam. S. Alph. n. 146, 5 affirmat.

Ut dicam quid sentiam, utrique sententiae aliquid dandum est. Videlicet si quis rem *ut malam* considerat atque tentat quasi honorandi Dei causa obligationem ad eam perpetrandam ex motivo religionis assumere, non video quomodo a gravi irreverentia seu potius blasphemia excusetur. At *ita procedere* etiam in juramento *contra consilia evangelica,* quo quis juret, se religiosum ordinem non esse ingressurum, gravis est injuria, quum contemptum quendam consiliorum et contemptum Dei contineat.

Nihilominus S. Alphus juramentum contra consilia evangelica factum tacite concedit peccatum esse ex se tantum veniale n. 146, 6; idque *practice* plerumque obtinet, quia, secluso contemptu, jurans solum vult affirmare, se sic et sic animo constitutum esse, non autem vult obligationem religionis contrahere omittendi consilia: quare malitia hujus juramenti potius oritur ex defectu *judicii.* Idem igitur dici saepe potest, si quis jurat se facturum esse hoc et illud, quod venialiter peccaminosum est. Maxime autem

tunc id in praxi dici debet, si jurans ad actionis, quam promittit, peccaminositatem minus attendit, ut si est actio vana, inutilis, otiosa; nam quis dixerit homines sic jurando practice graviter peccare? quod tamen dici necesse esset, si *universim* verum esset, juramentum promissorium de re venialiter mala esse peccatum mortale. Rationes vide apud Suarez l. c. c. 19 n. 3—8.

§ 2.

De obligatione juramenti promissorii.

I. Juramentum promissorium qua juramentum est actus *accessorius,* qui ex se *supponit alium actum* naturâ priorem. Supponitur enim aut promissio late sumpta, quae ad alterum ut obligatoria non dirigitur, sed solum constantiam loquentis et fidelitatem in *proposito* dicit; aut promissio stricte dicta, quae ex se obligationem erga alterum parit, sive erga Deum, sive erga hominem. Cf. Suarez l. 2 c. 1 n. 14; Linsenmann *Moralth.* § 130; Müller l. c. § 60. 414

II. Obligatio, quae ex juramento promissorio formaliter qua juramento oritur, semper est in ordine ad Deum ejusque honorem, seu ex virtute religionis, quatenus Deus ut testis et quodammodo ut fidejussor inducitur, quo firmius aliis persuadeatur, certam fore impletionem ejus, quod promissum est. Suarez l. 1 c. 9 n. 5, l. 2 c. 2. n. 1—3, praesertim l. 3 c. 16 n. 10—13.

III. Quando igitur promissio, in juramento supposita, stricta est, juramenti obligatio est accessoria, promissionis obligatio quodammodo principalis; quando promissio est latioris sensus, i. e. ex se non obligatoria, obligatio juramenti sola est proprie dicta obligatio. Cf. Wirthmüller l. c. § 44 (n. 19).

IV. Promissorium juramentum implendum est, quamdiu sine peccato impleri potest, modo agatur de re sub juramento ejusque obligatione vere comprehensa. S. Alph. n. 174.

V. Ut autem intelligatur, quid sub juramenti obligatione comprehendatur, videnda est tum intentio jurantis, tum natura actûs, quem juramentum supponit; nam regula est communiter admissa: „Juramentum sequitur naturam actûs, super quem cadit". Elbel p. III. n. 65 sqq., S. Alph. n. 180, Müller l. c. § 60 etc.

Uberior explicatio. Nota ad I. 1. Si promissio ad Deum dirigitur, habetur votum juratum: quod si occurrit, consideranda sunt ea, quae postea de voto dicturi sumus. 415

2. Universim igitur actus, cui accedit juramentum, ex natura *sui* est aut a) propositum, aut b) gratuita, sed vera et stricta promissio, aut c) contractus alterius speciei, etiam onerosus.

Ad II. 1. Obligatio religionis ex juramento formaliter oriunda haec est, ne fides coram Deo ut teste summo et solemni data frangatur. Quodsi enim injuria infertur humanis testibus, si fides coram illis data frangitur, etiam Deo injuria infertur laesa fide sic oppignorata.

2. Verum si adfuerit voluntas implendi, ut supra explanatum est, infidelitas in implendo admittit parvitatem materiae ad eum modum, quo in voto materiae parvitas admittitur: ita ex sententia communiori et, ut equidem opinor, etiam theoretice *unice vera.* Cf. S. Anton. p. 2 tit. 10 c. 4 § 1, S. Alph. n. 173, Tamb. l. c. c. 3 § 3 n. 4, Suar. l. c. *de rel.* l. 3 c. 16 n. 9 etc.[1]

3. Imo peccatum quod juramenti promissorii laesione fit etiam in re gravi, mortale quidem est, levius tamen, quam voti laesio; at haec ipsa vincitur malitia perjurii, quod asserendo falsum committitur. V. S. Thom. q. 89 a. 8; Suar. l. c. et l. 2 cap. 3 n. 5—9.

Ex qua S. Doctoris doctrinâ plane sequi videtur, juramenti qua assertorii et qua promissorii tum obligationem tum actum habere formaliter diversum respectum ad virtutem religionis. Cf. Suarez l. c. l. 1 cap. 9 n. 4; Bouquillon *de virt. relig.* n. 573.

416 Ad III. Quod dicitur obligatio juramenti *accessoria,* id non ita concipi debet, ac si obligatio religionis minor sit, nam vere gravior est quam obligatio erga hominem contracta; at haec altera obligatio fundamentum est, quo corruente, corruit obligatio religionis, ut magis explicandum est ad n. V.

Ad IV. 1. Principium n. IV. positum maxime applicatur, quando juramentum fit in utilitatem alicujus hominis (S. Alph. n. 177); nam si soli Deo fit, ab obligatione *absoluta* juramenti promissorii excludi debet actio ‚boni melioris' impediens, ut agentes de voto infra dicturi sumus.

2. Quando res ex se non mala ex circumstantiis mala evadit, obligationem nullam, adeoque neque juramenti obligationem ad id sese porrigere posse, clarum est. — Rei autem malae sub juramento promissio quale peccatum sit, supra dictum est; obligatio est *nulla,* sive res mala, sive inutilis

---

[1] Sunt quidem iique gravissimi scriptores, qui putent, quamlibet transgressionem juramenti promissorii, etiam in re levi, grave peccatum esse, ut Less. l. 2 cap. 42 dub. 5, Valentia disp. 6 q. 7 p. 2: cui recenter accessit Bouquillon l. c. n. 583. Cujus opinionis ratio in hoc uno consistit, quod in juramento promissorio Deus invocetur *ut testis veritatis futurae* (ad quod omnes rationes a Lessio l. c. prolatae reducuntur). At haec ratio recte negatur et a Suarez l. c. contraria expositione plane solvitur, qua ostendit, induci quidem a jurantibus Deum ut testem praesentis voluntatis seu propositi, sed quoad futuram exsecutionem Dei reverentiam et auctoritatem interponi, quo firmior evadat obligatio coram supremo rege et domino tantae auctoritatis contracta; nam etiam in actibus coram humanis testibus peragendis eos non induci tamquam futurae veritatis, sed ut praesentis obligationis testes, quorum auctoritas et reverentia, si promissio non impleatur, etiam laedatur. Et re quidem vera, si recta est opinio Lessii, objectum, quod in juramento promissorio asseritur et per Deum ut testem confirmatur, erit futuri eventûs veritas. At quomodo si ita est, Ecclesia vel ipse Deus in tali juramento potest dispensare, quum ipse se mendacem fieri permittere non possit? Quodsi ut id effugias, dicis, intelligi veritatem futuram conditionatam „nisi facta fuerit condonatio etc.", id ipsum ostendit, non eventum re ipsa *futurum* — quippe qui ne sit futurus, per conditionem aliquam inductam juranti liceat procurare — esse objectum assertionis, sed *animi propositum seu promptitudinem.* At si tandem delaberis ad *hoc* objectum, quod per Deum a jurante asseratur, statuendum, non est ratio, cur dicas *futuram* animi promptitudinem intelligi, non solam *praesentem.*

plane est, modo sit ex omni parte et cum circumstantiis concretis plane inutilis. Velle enim rem malam vere quasi ex juramenti obligatione et religionis causa facere, continet errorem graviter sacrilegum, etsi agatur de re venialiter mala, ac si Deus re utcunque mala honorari possit. At, potissimum in re venialiter mala, homines id vix considerant. Quare (seclusa illa erronea intentione) si quis promissum exsequitur *propter juramentum,* practice est gravis aut levis malitia superaddita contra religionem pro malitia gravi aut levi ipsius rei promissae in se spectatae juxta id, quod dictum est de defectu justitiae in ipso juramento promissorio. Cf. Tamb. l. c. cap. 3 § 3 n. 5, Suarez l. c. lib. 2 c. 14 et c. 15 et lib. 3 c. 19.

3. Difficultas oritur, quando quaerunt de obligatione juramenti metu 417
injusto extorti. 1) Omnes conveniunt, non oriri obligationem justitiae erga injustum promissarium, v. g. latronem, qui metu incusso alterum coëgit, ut jurejurando promitteret pecuniae summam, sed eum prorsus obligari ad reddendam pecuniam, si qua data fuerit, et ad remittendam totam promissionem; imo promittentem, si solverit pecuniam propter juramentum, posse nihilominus pecuniam datam repetere.

2) Omnes etiam conveniunt, a legitimo Superiore posse concedi dispensationem seu dissolutionem obligationis juramenti qua talis; qua facta, omnem obligationem prorsus cessare.

3) Imo neque controversia est, sed fatentur omnes, licere in tali casu, jurantem restrictione uti „dabo tibi, quatenus tu jus acquisiveris“: quodsi ita juraverit, obligatio nulla erit.

4) Verum si jurans id nescivit, aut non cogitavit, ac proin serio juravit: plerique dicunt, nisi facta fuerit juramenti dispensatio, juramentum impleri debere, posse tamen statim rem datam rursus auferri. V. S. Alph. n. 174 secundum S. Thom. II. II. q. 89 a. 7, Suarez, Lugo, Elbel etc.; sunt tamen alii, qui dicant, non oriri ullam obligationem, sed juramentum esse aut irritum, utpote de re inutili (quum adsit facultas rem ipso illo momento, quo data fuerit, repetendi), aut rescindibilem ab eo, qui metum passus sit: S. Antonin. p. II. t. 10 c. 6 *quintus casus,* Azor cum aliis. Verum si dicitur juramentum esse de re inutili, potius sequi videtur, eum, qui nolit juri suo repetendi renuntiare (quod si libere voluit, tenetur etiam propter jusjurandum rem promissam dare), *objective male agere,* nisi juret cum restrictione.

Ad V. 1. Si intentio jurantis explicite restricta fuit: obligationis 418
interpretatio non parit difficultatem, modo licite sese restringere potuerit.

2. Verum si expresse non fuit restrictio addita, videri debet aliquando, num ex ipso fine jurantis erui possit intentio implicite restricta. Sic qui juravit, se lusurum amplius non esse, si finis erat, ut vitaretur peccatum, obligatio non est abstinendi a lusu honesto et moderato — qui finis supponitur, nisi constet de contrario (S. Alph. n. 178); similiter si finis erat evitare peccandi *periculum,* non est obligatio abstinendi ab eo lusu, in quo neque in se neque ex conditione ludentis ullum est peccandi periculum; si finis erat agere opus supererogatorium mortificationis per totalem abstinentiam, obligatio ad omnem lusum extenditur. Ib. — Similiter dic de juramento vitandi certam domum etc.

419 3. Relate ad regulam: „juramentum sequitur naturam actûs“: haec intelligitur de *sensu* juramenti, non quasi per juramentum non alia aut firmior obligatio fieret: v. Suarez l. 2 c. 32 n. 4. Secundum hanc igitur regulam dicendum est:

1) Promissio jurata, si erga alterum ut obligatoria dirigitur, ante acceptationem non valet, ita ut, non obstante juramento, a promittente revocari possit, eo quod „promissio“ compleatur tandem per acceptationem: aliter dicendum est, si jurans intendit obligationem erga solum Deum; nam haec independenter ab omni humana acceptatione, ac proin statim, enuntiatione promittentis (sive externa sive interna), perficitur.

2) Quod de acceptatione dictum est, suo modo intelligitur etiam de remissione ex parte ejus, ad quem promissio facta est, ita ut, eo remittente, etiam juramenti obligatio corruat: imo si mutua quaedam obligatio inita fuerit, conditio tacite intelligitur: „modo alter etiam fidem servet“.

3) Aliae conditiones seu restrictiones tacite subintellectae in quolibet juramento sive jure sive consuetudine sunt: „si potuero, aut si licite potuero; nisi Superior legitime contradixerit; nisi res notabiliter mutatae fuerint“ v. Tamb. l. c. § 4.

Quare, si res, quae nunc possibilis, licita, utilis est, evadit impossibilis, illicita, inutilis ad finem intentum, obligatio juramenti non subsistit ad rem cum illis circumstantiis.

Notabilem mutationem sive rei in se sive circumstantiarum, quae efficiat, ut juramenti obligatio eo usque non extendatur, ex sententia S. Alph. n. 187 illam habe, quae si praevisa esset, jurans non promisisset. Quod si dubium manet, praesumptio est pro juramenti obligatione: relinquitur tamen quoad obligationem erga Deum relaxatio, de qua sq. art.

4) Juramentum nunquam censetur factum in praejudicium tertii, quando tertii illius utilitas sive ex justitia sive ex caritate a jurante procuranda vel non impedienda est.

5) Juramentum, ad quod aliquis dolo vel errore permotus est, non valet: quum etiam talis promissio corruat, utpote non satis voluntaria et libera. Id intellige a) de quolibet errore *substantiali*, etsi errore cognito jurans nihilominus promisisset, siquidem de facto voluntaria promissio non fuit, b) de errore accidentali autem illo tantum, qui ita notabilis est, ut error si fuisset cognitus, jurantem a promissione retinuisset.

4. Juramentum contractui additum quando contractum aliter irritum aut rescindibilem ratum et firmum faciat, expendendum est in tractatu de contractibus.

420 5. Coronidis instar addo, quo sensu sumatur obligatio juramenti, quod aliquando fit in conventibus et consultationibus circa secretum servandum; item de juramento, quod exigitur sive ab alumnis, servandi regulas, statuta, sive a viris in officio constitutis servandi leges, fideliter implendi officia etc.

Nimirum respondeo cum S. Alph. n. 181, Elbel *de juram.* n. 90—92:

1) Secreti servandi gravis est obligatio, quatenus grave nocumentum ex laeso secreto sequi potest; levis, si damnum nullum aut leve est; nulla, si aliunde res patefacta est neque de damno amplius agitur. Imo aliquando ad damnum aliorum praecavendum vel ad necessitatem sublevandam obli-

gatio esse potest secretum non servandi: nam juramentum *sequitur naturam secreti* (cf. postea de secreto).

2) Juramentum servandi statuta . . . a) intelligitur de statutis *editis,* non de *edendis;* b) intelligitur de statutis, legibus, quae adhuc in vigore sunt — quare si quae sunt in codice non expunctae quidem, sed desuetudine . . . abrogatae, ad eas juramentum non extenditur; c) intelligitur de observandis tamdiu, quamdiu vigent neque contraria consuetudine forte abrogabuntur; d) intelligitur de observandis aut sub gravi peccato, aut sub levi, aut sub consilio tantum, aut sub poena tantum, prout ipsa res aut lex vigens id postulat.

Quare non est objectum juramenti, quod jurans nunquam aliquod statutum transgressurus sit, sed quod velit vere statutis, legibus *subjacere,* eaque communiter observare, de cetero autem, si forte transgressio accidat, animadversioni obnoxius esse.

Scholion 1. Evidens est, juramentum in leges civiles, consti- 421
tutiones emissum obligare nunquam posse ad servandas leges divino aut ecclesiastico juri contrarias. Imo si, quando juramentum postulatur, fervet dissidium inter ‚statum' et Ecclesiam, ita ut leges Ecclesiae Deoque contrariae *efferantur* vel urgeantur, jurare non licet, nisi adjectâ clausulâ et exclusis illis legibus. Si vero ejusmodi leges in codicibus quasi sepultae jacent, etsi ab auctoritate civili non explicite pro irritis habeantur, necesse non erit, clausulam illam expresse addere, quum quilibet rationabiliter agens, qui juramentum excipit, sensum juramenti sic sumere et intelligere debeat, ut censeatur versari circa solas leges re ipsa validas: ita etiam sentit pro America Kenrick tr. 3 n. 68, Sabetti n. 224 Q. 2°. Cf. etiam Scav. ed. 9 t. 2 n. 417.

Simile quid nota de quolibet juramento ‚fidelitatis', et de juramento *militari:* quod sane intelligitur sub consuetis conditionibus; quare si miles juberetur aliquid facere, quod ita verisimiliter esset injustum, ut obedientiam detrectare posset, aut si ejusmodi animae periculis, culpâ ducis, exponeretur, ut potius militia deserenda esset, quam occasio proxima peccandi producenda: juramenti obligatio non obstaret, quominus militiae valedicere posset vel pro adjunctis deberet. Imo si quis *cogitur* ad suscipiendam militiam, etiam videri debet, utrum coactio justa sit, an propter injustam coactionem juramentum vel infirmum reddatur, vel gravis causa sive ad restrictionem sive ad fictionem in ipso juramento praestito impulerit.

Scholion 2. Juramenta, quae in humano commercio aliquando leviter 422
fiunt, v. g. puniendi filios, alterum non praecedendi urbanitatis causa, pluris non emendi vel minoris non vendendi: saepe non obligant ad id, quod verba sonant, quia a) aut deerat intentio jurandi, b) aut res est in se inutilis vel illicita, c) aut mutatae sunt circumstantiae, d) aut verba ipsa ut mera formula sensum illum ex usu non habent, quem per se prae se ferunt; v. g. nolle alterum praecedere significare potest, exhibere velle *qualemcunque actum* urbanitatis. Insuper si tandem juramenti obligatio obtinet, fere semper res *levis* est. Cf. Tamb. l. c. § 3 n. 6.

§ 3.

De obligationis juratoriae dissolutione.

423 I. Dissolvitur juramenti obligatio diverse (fere per irritationem et dispensationem): 1. mediate, scil. subtrahendo fundamentum juramenti, quo sublato juramenti obligatio corruit; 2. immediate auferendo obligationem religionis: quod posterius tum fieri potest, quando obligatio stricta ex solo juramento est, vel erga solum Deum exsistit, nulla vero erga homines obligatio exstat.

II. *Mediate* solvitur juramentum a) per renuntiationem ejus, qui jus acquisiverat; b) per superiorem auctoritatem, quae aliorum jus exstinguere possit: de quibus aut supra (art. praeced.) egimus, aut infra (in materia contractuum pertractanda) acturi sumus. Hîc praecipue notamus facultatem solvendi juramenti ex parte ejus, qui habet *potestatem* 1. *in jurantis voluntatem*, ita ut iste, utpote non sui juris, ex sese firmiter se obligare *nullatenus* possit, sive 2. *in rem ab altero promissam*, ita ut jurans *in hac re* firmam promissionem facere non potuerit. Quae dissolutio dicitur juramenti *irritatio*, prior *directa*, *indirecta* altera.

III. *Immediate* solvi potest juramenti obligatio per ecclesiasticam auctoritatem, nimirum per potestatem S. Pontificis et Episcoporum atque per alios secundum R. Pontificis voluntatem legitimamque delegationem: quae dissolutio *dispensatio* vocatur. Cur et quomodo haec potestas Ecclesiae vindicari debeat, postea de voto agentes dicturi sumus; eadem enim de voto et de juramento ratio est.

424 IV. Irritatio valida est, etsi non semper prorsus licita, sine speciali causa, neque fieri vetatur in juramentis in tertii favorem emissis; dispensatio valida fieri nequit, ne a Summo Pontifice quidem, sine justa causa; quare quum in juramentis in favorem tertii emissis, quando ille jus acquisivit et retinet, justitia dissolutioni promissionis obstet, etiam religionis obligatio tum communiter non remittitur. Alias autem justa causa non tanta sit oportet, quanta requiritur, ut sine dispensatione juramenti obligatio censeatur abesse secundum ea, quae superius dicta sunt praeced. § ad V. (n. 418 et 419).

Ceterum haec tetigisse hîc sufficiat. Pleniorem lucem accipient ex iis, quae in simili prorsus causa de votis fusius mox disputaturi sumus. — Cf. etiam in tota hac re scriptores supra allatos.

§ 4.

Appendix de adjuratione.

Cf. S. Thom. II. II. q. 90, Suar. l. c. lib. 4.

425 Adjurare in genere est invocare nomen Dei, Sanctorum, vel alicujus personae excellentis, ob cujus reverentiam vel timorem alter inducatur ad aliquid agendum. Potest fieri aut deprecative, aut imperative. — Non semper est actus religionis: nam fieri potest per invocationem hominis, v. g. „obtestor te per amorem patris tui“ etc.

Hîc autem consideramus adjurationem, quae fit per Deum, sive directe, sive indirecte (i. e. invocando creaturam, quae specialem cum Deo relationem habet, atque Deum in illa et per illam invocando).

I. Adjuratio sic concepta actus religionis est, scil. professio divinae excellentiae, quae apta sit ad quemlibet ex reverentia vel timore permovendum. Habet aliquam similitudinem cum juramento. Nam sicut jurans se firmius obligat invocata Dei auctoritate, ita conatur per adjurationem firmiorem vim addere inductioni, qua vult alterum ad aliquid permovere, adductâ divini numinis excellentiâ. — Si quis autem per Sanctos adjurat sistendo in ipsis, actum *duliae* facit. Cf. S. Thom. II. II. q. 90 a. 1.

Recte monet Suarez l. c. cap. 1 n. 8 adjurationem minorem continere cultum Dei, quam juramentum, siquidem remotius in honorem et reverentiam Dei vergit. Qui enim juramentum emittens Deum inducit, ipse reverentiam erga Deum immediate profitetur, atque suo actui, quo quid asserit vel promittit, summam firmitatem conciliare nititur juxta mensuram ipsius divinae auctoritatis: qui vero aliquem adjurat, divinam excellentiam et majestatem alteri solum proponit, quo melius moveatur, ut sibi obsecundet; profitetur igitur, Deum majestate sua summe excellere, sed non ita immediate exercet ipse reverentiam, sicut qui jurat.

II. Adjurari possunt omnes creaturae rationales, deprecative eae, in 426
quas auctoritatem non habemus; imperative eae, in quas auctoritatem habemus, maxime daemones. — Deus proprie adjurari nequit, quum non habeat aliquem, qui sit se excellentior: tamen analogice adjurari potest per se ipsum suaque attributa. Creaturae irrationales adjurari tantum improprie possunt, videlicet aut Deum deprecando, ne illas nobis nocere sinat, aut daemonem adjurando, ut per illas nocere desinat.

III. Adjuratio, ut licite fiat, debet habere conditiones juramenti conditionibus similes, videlicet veritatem, justitiam, judicium.

Veritas sumitur a) ut fiat per verum Deum: hujus conditionis defectus utique mortalis est; b) ut adjurans verum dicat, quando alterum ad aliquid inducit; cujus conditionis defectus plerumque venialis est, ut si quis fingens se pauperiorem — modo ne hoc juramento confirmet — alios obsecrando et adjurando inducit, ut sibi eleemosyna, ex toto parva, detur.

Justitia intelligitur, ut ad rem honestam adjurans tentet inducere: de cujus defectu idem dici debet, ac de defectu justitiae in juramento promissorio.

Judicium intelligitur, ut sit res alicujus momenti, in qua adjuratio adhibeatur: cujus conditionis defectus per se venialis est. V. Tamb. l. c. cap. 8 § 1 n. 1—6.

IV. Speciatim de adjuratione daemonis seu exorcismo dici debet, 427
eam *debere fieri imperative;* nam deprecari daemonem sine gravi peccato non possumus. — Item jocari cum diabolo, quando de exorcismo obsessi agitur, aut inutilia cum eo agere, est peccatum ex genere suo grave; at secundum communem sententiam admittit parvitatem materiae, uti esset una alterave curiosa interrogatio. V. Tamb. l. c. § 3 n. 10 cum Suarez, Sanch., Nav., S. Alph. post n. 193. A fortiori grave peccatum est proprii obsequii sive famulatûs causa a diabolo aliquid exposcere, seu quidquam agere, quod commercium familiaritatemque denotat: v. ib.

V. Publice exorcismum exercere secundum S. Alph. l. c. ex hodierna praxi licitum non est Ecclesiae ministris sine expressa licentia Episcopi: communiter grave peccatum videtur esse aliter agere propter periculum gravis scandali, aut quando expresse prohibitum est ab Episcopo. V. etiam particularia decreta hac in re in Coll. Conc. Lac. tom. VI. ad vocem *„Exorcismi“*.

Ita tamen dici nequit de exorcismo privatim etiam a ministro Ecclesiae et adhibitis orationibus Ecclesiae secundum formam Ritualis facto, nisi etiam hujus exorcismi usus speciali lege dioecesana prohibitus sit: imo solas preces Ecclesiae contra diabolum in probabili opinione ejus infestationis homo laicus sine culpa recitare potest; attamen ipse nomine Ecclesiae, quod minister Ecclesiae potest, agere nequit.

VI. Quid vero exorcista in adjuratione diaboli observare debeat, supervacaneum est addere, quoniam in Rituali Romano omnia necessaria documenta reperias.

VII. Quamquam ex una parte id evitari debet, ne nimis increduli daemoniacam manifestationem, quam suspicantur adesse, omnem ad aniles fabulas relegemus: ex altera parte sacerdos etiam id debet cavere, ne incautus daemoniacas obsessiones vel infestationes facilius adesse judicet, quum diversi generis morbi morbidaeque nervorum praecipue atque inde exortae affectiones, mirum sit, quam singulares apparentias producere valeant. Si igitur possibile est, pii alicujus medici consultationem ne respuat; maxime autem deceptionis atque incautae credulitatis pericula vitabit, si Rituali Romano atque ejus signis, quibus daemonis infestationes distinguere possit, studiose inhaereat illasque regulas sobria prudentia applicare conetur.

Cf. Stöhr *Pastoralmedicin*, Abschn. VI. p. 363 sqq., item von Olfers *Pastoralmedicin* p. 128 sqq.

Articulus II.

De voto.

Cf. imprimis S. Thom. II. II. q. 88, Suarez *de relig.* tract. 6, Sanch. *in decal.* lib. 4, Less. *de just. et jure* lib. 2 cap. 40, Bouquillon l. c. p. II. n. 203—502, Pruner 3. Th. I. Abschn. 3. Hptst. § 3, Scavini t. 2 n. 238—270, Elbel p. 3 n. 175—328, S. Alph. l. c. n. 194—262, Wirthmüller *die mor. Tugend der Religion*, aliosque in decursu tractatus laudatos.

428 Votum est ex doctrina S. Thom. II. II. q. 88 a. 1 et 2 „promissio Deo facta“; quae definitio totam voti essentiam declarat; alia, quae adduntur tantummodo explicatio quaedam sunt, in nucleo jam istis verbis contenta. Ut igitur plenius tota res tractetur, agemus 1. de actu promittendi, 2. de re, quae promittitur (de materia sive objecto voti), 3. de obligatione illius promissionis, 4. de voti seu ejus obligationis cessatione.

§ 1.

De actu vovendi.

Quamquam in promissione necessaria est acceptatio ejus, cui aliquid promittitur, ut erga eum promittens obligetur, tamen ab illa conditione in voto abstrahere possumus, siquidem Deus omniscius et ubique praesens censetur statim promissionem acceptare, modo de re sibi beneplacenti agatur. Quare si reliquae conditiones tum in actu vovendi, tum in objecto promisso verificantur, de acceptatione disputari nequit. Id de voto in solum Dei honorem facto.

I. Promissio, qua Deo aliquid vovemus, debet esse *seria et vera,* i. e. susceptio obligationis in conscientia sub peccati reatu, non merum propositum: ita enim stricta promissio intelligitur. S. Alph. n. 199.

II. Promissio debet esse satis *deliberata,* quae procedat et ex cognitione tum verae promissionis tum rei promissae, et ex libera voluntate: quare tum ignorantia, tum error, tum defectus libertatis voto obstant. S. Alph. n. 196 ex Busenb. et com. sent.

III. Promissio debet *Deo* fieri, seu in honorem Dei: quare si quis aliquid promittit Sanctis, sistendo in ipsis, est actus voto similis quidem, sed inferior, nimirum actus ‚duliae'; plerumque autem promissio erga Sanctos ita sumitur, ut ad honorandos Sanctos Deo aliquid promittatur: quod votum est. Suarez l. 1 c. 16, S. Thom. l. c. a. 5.

IV. Promissio haec est aut simplex aut solemnis; absoluta aut conditionata; pura aut cum alio fine conjuncta; personalis, realis aut mixta; unde diversi nominis vota habes.

Explicatio. Ad I. nota: 1. Falluntur nonnunquam rudes ho- 429
mines, eo quod propositum coram Deo factum pro voto habeant. Neque sane sufficit ad votum, dicere „promitto", quia hoc saepe solum denotat firmum propositum. Quare inquirendum est, utrum voluerint vere specialem obligationem contrahere et sub novo aliquo peccato Deo adstringi, annon.

2. Qui dubitat, utrum votum fecerit an merum propositum, si ex adjunctis res rationabiliter certa fieri nequit, non obligatur; nam ut legis, ita etiam voti exsistentia probari debet.

3. Qui ficte vovet, nolens sese obligare, per se ad votum non tenetur, neque *per se* graviter peccat, sed peccatum ex gravioribus venialibus committit, attamen ratio gravis scandali, vel contemptus, vel gravis deceptio tertii si accedunt — ut sane accedere possunt — mortalem culpam efficiunt. S. Alph. n. 201 q. 3 ex Sanchez, Suar., Salmantic. etc.

Ad II. **Voti requisita et obstacula.** 1. Requiritur ergo ad vovendum 430
aetas discretionis, in qua gravis peccati committendi homo capax est. At etiamtum nondum eo ipso constat de sufficienti cognitione et deliberatione voti. Verum si post septennii aetatem votum emissum est, ut dicatur invalidum, defectus sufficientis cognitionis probari debet;

si ante septennium, e contrario, ut dicatur validum, probari debet, adfuisse sufficientem cognitionem: S. Alph. n. 196.

2. Qui habitualiter nescit, quae sit voti obligatio, etsi verbotenus promittit, verum votum non facit: nisi forte post annos plenae discretionis per voluntatem praevalentem omnino ita facere intendat, ut alios facere audivit vel vidit: quod si vult, ex ignorantia jam non procedit promissio, sed ex cognitione et voluntate, qua aliorum exemplo se prorsus conformare velit. Reuter p. II. n. 328.

3. Qui autem habitualiter novit voti obligationem atque deliberate aliquid Deo promittit, votum verum facit, etsi forte in actu vovendi ad obligationem non expresse attenderit, aut non attendisse sibi videatur: nam supposita plena cognitione, attentio confusa sufficit. Alias enim de valore quam plurimorum actuum humanorum eodem modo dubitari liceret, quod quam absurdum sit et humani commercii subversivum, nemo non videt. Reuter ib.

431 4. Qui erravit in re promissa, voto non tenetur, si error erat: a) de rei substantia utcunque; b) de rei circumstantiis talibus, quas si cognovisset, non vovisset, v. g. peregrinationem pedestrem, quam putavit esse 3 leucarum, quum sit 10; c) circa causam finalem, v. g. ad impetrandam sanitatem patris, quem *falso* audivit aegrotare (quod in votis puris et perfectis non potest accidere). In votis tamen, per quae vitae status assumitur, nullus error votum invalidum facit, nisi versetur de rei substantia. S. Alph. n. 198, 7. Alioqui scil. de stabilitate vitae actum esset ac via panderetur ad perpetuas mutationes non sine gravi damno tertii; siquidem instituti religiosi multum interest, non adeo facile posse eos, qui se tali instituto addixerunt, illud iterum relinquere. Paucis, ejusmodi vota per modum contractûs bilateralis et onerosi fiunt, atque analogiam cum matrimonio habent; quare simili etiam *firmitate* utantur opus est.

Dein: dixi 1) „de *rei* circumstantiis". Nam error aut ignorantia aliarum circumstantiarum, quae rem nullatenus attingunt, sed plane accidentales sunt, non possunt excusare a voto, etsi vovens, si illas praevidisset, a voto abstinuisset. Sume, Titum vovisse jejunium pro fer. IV.; verum postea pro illo die invitatur ad convivium ab amico; quod si praevidisset, non vovisset. Nihilominus voto tenetur; quia non est circumstantia rem mutans.

Dixi 2) „de circumstantiis, *quarum cognitio votum impedivisset*": nam si qui error minoris momenti occurrit, standum est voto; quum in qualibet rationabili promissionis interpretatione idem observetur. Cf. Sanchez l. c. cap. 2 n. 6 et 7, S. Alph. n. 226.

432 5. Votum emissum ex metu injuste incusso ad votum extorquendum ex sententia practice tuta invalidum est. V. S. Alph. n. 197.

Nimirum 1) certo invalidam declaravit Ecclesia, et, si opus fuit, invalidam *fecit,* professionem religiosam sic emissam ex metu gravi.

2) Probabiliter idem valet de quolibet voto; imo insuper satis probabile est, Deum censendum esse non acceptare ejusmodi promissionem, quum ne inter homines quidem firma obligatio ex tali promissione oriatur.

3) Num autem metus levis eundem effectum habeat, difficilius discernitur: in professione religiosa id admitti nequit, quum in humano com-

mercio, quando utrimque obligatio contrahitur, levis metus attendi non possit; neque in aliis votis privatis et occultis facile credi potest, metum levem fuisse veram et solam causam vovendi; si tamen sola causa fuit, satis probabile videtur, votum illud non valere, quando in solo conscientiae foro res agitur. Reuter l. c. n. 331 c, Suarez etc.

4) Si autem metus non injustus erat, vel metus ‚ab intrinseco' (v. n. 24, 2), ex eo votum invalidum non fit: quamquam, ut postea dicetur, causa dispensandi facilius adest.

Ad III. Quoniam de illis promissionibus, quae improprie vota dicuntur, 433
speciatim non agemus, hîc notari potest, ea, quae de irritatione, dispensatione etc. dicentur, etiam ad ejusmodi vota impropria referri posse. Cui enim in Ecclesia Deus potestatem dedit dispensandi suo nomine in promissione *sibi* facta, illis etiam competere dicenda est facultas remittendi promissionem Dei domesticis factam, qui unum corpus morale et mysticum nobiscum constituunt.

Ad IV. **Votorum distinctio.** 1. Primo distingue votum *publicum* et *priva-* 434
tum, prout aut in facie Ecclesiae emittitur, ejusque observatio quodammodo sub custodia Ecclesiae ut fidejussoris collocatur, aut a vovente pro se emittitur.

2. Distinguitur votum *solemne* et *simplex,* prout votum innititur solemni consecratione per religiosam professionem ordinesve sacros, aut in ea non innititur. Verum accuratius discrimen voti solemnis et voti simplicis explicare, quando utrumlibet voventem facit religiosi ordinis membrum, potius illius loci est, ubi de statu religioso disseritur.

3. Votum *absolutum* et *conditionatum* quid sit, fere ex nomine intelligitur. Conditionatum igitur votum, impleta conditione evadit perfectum. Verum hîc illud fac attendas, non omnia, quae per modum conditionis exprimuntur, esse re ipsa conditiones veri nominis, sed saepe solum temporis designationem: quod probe notandum est, quum ea, quae de faciliore solutione conditionati voti postea dicturi sumus, respiciant tantum conditiones vero sensu sumptas. Etiamsi enim talis sensus particulae ‚si' ad barbarismum in lingua latina spectat, notum est, non omnes ad regulas grammaticae loqui, neque talem usum, qui particulam temporis cum conditionali particula confundat, tum in latina, tum maxime in aliis linguis esse infrequentem. Accipe exemplum: „Si convaluero, promitto ingressum in ordinem religiosum", aut ita sumi potest, ut non absolute ad vitam religiosam afficiar, sed quasi in compensationem boni illius, quod a Deo peto et spero, sanitatis restituendae — habes conditionatum votum; aut ita sumi potest, ut absolute quidem electurus sim vitam religiosam, at pro tempore futuro, quo, ut spero, sanitati fuerim redditus. Clarius etiam id habes, si dicis: „Promitto vitam religiosam, si parentes mortui fuerint": quod raro sumitur pro vera conditione, *quae puritatem affectûs erga votum inficiat* — ita enim *conditionem* intelligo —, sed pro temporis designatione.

4. Votum est *determinatum* aut *disjunctivum:* prout res aliqua certa et determinata promittitur, aut unum aliquid ex pluribus per electionem et arbitrium (plerumque ipsius voventis) determinandum.

5. Votum aut *purum* aut *ex alio fine factum* est, prout solus amor rei promissae et intentio Dei re illa promissa honorandi causa voti motiva est, aut alius finis proxime movens est: v. g. ad implorandam a Deo conservationem amici voveo piam peregrinationem. (Attende discrimen talis voti a voto conditionato: „si amicus salvus redierit". In utroque casu salus

amici finis est; sed in uno casu statim me obligo ad rem piam praestandam, in altero postquam rem optatam a Deo obtinuero.)

Ad ejusmodi vota etiam pertinent vota *poenalia,* per quae aliquis promittit certum aliquod opus pium pro casu, quod hoc vel illud peccatum commiserit. Dicuntur etiam *poenalia praeservativa,* quatenus homo tali voto sibi ipsi intendit fraenum injicere, quo in suo officio facilius contineatur, ne peccet: e. g. „voveo jejunium, si temperantiam laesero". — Ejusmodi vota sunt aut *mere poenalia,* aut *poenalia mixta,* prout non omissio peccati seu defectûs, sed sola poena objectum voti est, aut utrumque; posterioris exemplum habes: „voveo servare temperantiam; quod si laesero, jejunare".

6. Votum dicitur *personale, reale, mixtum:* prout aut actio ipsius voventis promittitur, aut res aliqua utcunque danda, aut res danda per ipsam personalem voventis actionem; v. g. orare, eleemosynam dare, propriis manibus pauperem ad convivium recipere.

§ 2.

De re, quae promittitur in voto.

435 Quum votum sit promissio Deo facta, objectum promissum debet tum in potestate voventis esse, tum *Deo placere:* secus a Deo accipi nequit.

I. Ut igitur ex parte rei votum subsistat, res debet 1. esse *possibilis,* non solum in se et secundum physicas vires, sed etiam moraliter loquendo vires physicas et morales voventis excedere non debet; 2. debet esse res *moraliter bona,* imo *majoris boni non impediens:* quod vocant *„de bono meliori".* Nam si quid moraliter impossibile est, spectatis viribus voventis, sicut lex humanitus data non obligat: ita neque voluntariâ electione coram Deo obligatio contrahi censetur. Si quid autem moraliter bonum non est, Deo honorandi causa offerri nequit; imo si majoris boni impediens est, etsi in se bonum, offerri quidem Deo *quando exercetur* potest, obligatio autem honoris divini causa id agendi, et consequenter obligatio a majore Dei beneplacito abstinendi induci non potest. S. Alph. n. 202 et 207.

II. Quare valet quidem votum ejus rei sive actionis, quae jam aliunde obligatoria est, adeoque etiam votum non committendi hoc et illud peccatum; sed votum suscipiendi *statum contra evangelica consilia* communiter non valet. Cf. Wirthmüller § 70, 20.

III. Factum alienum objectum voti proprie esse non potest. Qui autem jus in alios habet, voto sese obligare potest, ad impendendam omnem suam potestatem et auctoritatem, qua alterum ad pium opus permoveat. S. Alph. n. 216.

436 **Explicatio.** Nota ad I. 1. A voto excluditur igitur res plane inutilis, quae spectatis circumstantiis inutilis manet. Reuter n. 333, 3; S. Alph. n. 204; S. Thom. l. c. a. 2.

2. Excluditur etiam ab objecto voti actio objective indifferens: nam etsi actiones objective indifferentes modo Deo placenti exercere possumus et debemus, nihilominus quum non modus ille, sed res ipsa

voveatur, promissio illius rei obligatoria esse nequit: nisi forte in peculiari casu actio ex se sola indifferens cum objectivis circumstantiis, quibus moraliter bona reddatur, Deo promittatur. Accedit, ut saepe omissio ejusmodi actionis ex majori virtute abnegationis fieri possit; quare sibi hanc omissionem *lege* interdicere, quia Deo displicet, impossibile est. Ibid.

3. Excluditur multo magis a voto res objective mala: imo gravis injuria atque mortale peccatum est, si quis sciens et volens actum peccaminosum, etsi venialiter tantum, Deo promittere praesumat; vere enim blasphemo modo cum Deo agit. S. Alph. n. 205.

Idem dic de voto rei in se bonae, quae ex malo fine fieret, vel ad malum finem dirigeretur, v. g. aliquid vovere, ut successus belli injusti obtineatur: sive votum absolutum emittis de re ante successum obtentum praestanda, sive conditionatum de re post obtentum successum facienda: similiter enim blasphemia committitur. S. Alph. n. 206.

Quare qui promiserit aliquid „si duellum feliciter commiserit“: si intenderit adversarium profligare, votum invalidum est etiam post adversarium occisum; si vero intenderit solummodo suam salutem, quum incolumis servari possit sive adversario prostrato sive non prostrato, post evasionem ad rem promissam tenetur, sive per adversarii occisionem sive alio modo servatus est.

4. Si vero non res promissa ad malum finem dirigitur, seu si malus 437
finis non rem ipsam *quae* promittitur attingat, sed actionem *qua* aliquid promittitur: votum propterea non est invalidum; nam etsi actio *vovendi* Deo displicet, actio *quae vovetur* placere potest. V. g. aliquis rancore, vel vanitate ductus promittit largam eleemosynam: si explendo seu exsequendo rem promissam alteri molestiam creare, aut auram popularem haurire vult, votum nullum est; si vero solum ex actione vovendi vanitatem hausit, aut rancore irave ad actionem vovendi tantum permotus fuerit, votum ex hac causa non est nullum. V. Sanchez l. c. cap. 6 n. 12 et 13, S. Alph. l. c.

5. Votum, quod impedit impletionem legis ecclesiasticae, in illis circumstantiis non valet, aut si generatim quidem valet, ejus obligatio pro illis adjunctis non valet: excipe, si forte res promissa utilitate perfectioneve multum excedat objectum legis per se urgentis, ita ut legislator dici debeat noluisse cum tanti boni dispendio legem urgere.

6. Votum contra praeceptum Superioris emissum hoc ipso nondum est invalidum, si tantum vetuit sine suo consensu vovere: aliud est, si ipsa res promissa contra ejus praeceptum est. Nam in priore casu actio quidem vovendi illicita fuit, non autem ipsa res promissa ejusque exsecutio evadit illicita; in posteriore casu ipsa exsecutio, seu res promissa mala est. Cf. Sanchez l. c. n. 6.

7. Votum assumendi opera poenitentiae, si indiscreta corporis maceratio est, non valet, scil. quae inducit periculum *gravis* infirmitatis aut hominem ineptum reddit ad munera officii obligatoria implenda, imo in fundato dubio gravis periculi votum non obligat, siquidem ejusmodi periculo sese exponere, nemini ex se licet sine gravi causa seu bono praevalente. Confer, quae dicentur de caritate, quam homo sibi debet. S. Thom. l. c.

art. 2 ad 3. Hinc qui *privatum* votum fecisset nunquam comedendi carnes, si vita inde periclitaretur, voto non obstante, carnes edere *deberet*.

438 Ad II. 1. Ratio, *cur* ea, ad quae agenda vel omittenda aliunde tenemur, Deo vi voti nos facturos omissurosve esse promittere insuper possimus, haec est, quia revera eo ipso aliquid novum Deo placens praestamus. Praecepta enim non obligant, ut ex motivo religionis impleantur aut velut signum cultûs divini Deo exhibeantur. Quae autem ex voto peraguntur, eo ipso evaserunt signa cultûs honorisque divini, atque novo utique vinculo ad ea peragenda ipsa religio voventem adstringit.

Posse autem nos vi voti ad ea, quae jam praecepta sunt, obligari, ex praxi fidelium et ipsius Ecclesiae publico usu ita evidens est, ut probatione non indigeat. Quando enim Ecclesia votum castitatis sive imponit sive acceptat, objectum voti non est solum, ut interdicatur matrimonium ejusve usus, sed singuli actus, qui coelibi jam interdicti sunt, nova voti obligatione prohibentur. Ita praeter Wirthmüller l. c. etiam Pruner l. c. § 3 n. 2 cum communi sent. Quare opinioni, quasi res aliunde praeceptae eo tantum sensu voti objectum fieri possint, quod *specialis,* ex se nondum debita *diligentia* in implendis illis praeceptis promittatur, assentiri nequeo. V. Linsenmann § 102.

2. Ut autem veri voti obligatio ineatur ad ejusmodi objecta aliunde jam obligatoria, de intentione veri voti seu novae obligationis libere assumendae constare debet. Hinc quae dicuntur ‚vota baptismalia', veri nominis vota non sunt, etsi in illis emittendis vel renovandis vox ‚promitto, voveo' usurpatur. Nam intentio fidelium non est, novam speciem obligationis inire, sed id tantum confirmare, ad quod homo vi legis divinae tum naturalis tum supernaturalis ordinis jam tenetur. Si quis vero dixerit, ipsa *consecratione,* quae susceptione baptismi foederisque christiani fit, peccata christianorum omnia novam quandam malitiae speciem accipere, quae sit quaedam religionis laesio seu sacrilegii species, non est cur repugnem, imo id libens admisi supra *de peccatis* n. 226: modo concedatur, si *speciale votum* emissum fuerit, ejusmodi speciem irreligiositatis *novam* et fidei fractae formalem malitiam prorsus superaddi. Cf. Bellarm. *de monach.* cap. 19.

439 3. Votum non committendi *certum aliquod* peccatum, est certe validum. Aliud autem dicitur de voto vitandi omnia peccata.

Quamquam enim quodlibet peccatum, si committitur, vitari possibile est — alias non esset peccatum —: moraliter tamen possibile homini non est, vitare *omnia* peccata, etiam levia semideliberata; ergo, quum votum hoc objectum formaliter exprimat, de re moraliter impossibili est, cujus obligationem homo sibi sponte imponere non debet. S. Alph. n. 203.

Verum, qui sic vovisset, „in quantum possum"; vi voti obligaretur *per se* ad vitanda mortalia, ad vitanda venialia plene deliberata, ad adhibendum diligentem curam evitandi semideliberata; at in *singulis* peccatis *semideliberatis* contra votum non peccaret toties, quoties tale committeret.

Dixi ‚per se': nam non desunt graves auctores, qui dicant, pro homine imperfecto et inconstante invalidum esse votum nunquam peccandi ullo peccato deliberato, imo invalidum esse votum nunquam peccandi *ullo* peccato mortali etiam interno pro homine fragiliore. Verum si de vitando

peccato mortali agitur, quum res sit per gratiam divinam moraliter possibilis ac proin constare non possit de voti nullitate, praeferendum est, ut petatur dispensatio: v. S. Alph. l. c. — Sanchez l. c. cap. 5 n. 17 haec habet de voto non peccandi unquam mortaliter ab homine fragiliori emisso, etsi non tantae fragilitatis sit, ut votum possit censeri irritum: „Homo fragilis peccaret venialiter emittendo hoc votum, imo posset esse tanta imprudentia ratione fragilitatis, ut peccaret *mortaliter;* adhuc tamen valeret votum.“ — Neque haec temere excogitata sunt: cogita v. g. juvenem aut puellam in coeno luxuriae diuturna consuetudine haerentem, qui illico tale votum emittere vellet.

4. Votum faciendi semper id, quod perfectius visum fuerit, quod mi- 440
ramur in aliquibus Sanctis, permitti nequit nisi hominibus diuturna sanctitate probatis: idem dic de voto non committendi certum aliquod peccatum in iis speciebus, in quibus difficile valde est, quemlibet venialem defectum vitare, ut in cogitationibus internis, in cibo et potu sumendo, in verbis otiosis vitandis etc. V. Sanch. l. c. n. 18.

5. Inire matrimonium communiter nequit esse objectum voti, quum impediat majorem perfectionem. Valere igitur potest 1) relate ad matrimonium cum certa persona ineundum, quando aliunde jam exsistit obligatio illius matrimonii; 2) relate ad matrimonium in genere hypothetice et disjunctive tantum pro eo, qui matrimonium tamquam remedium contra incontinentiam considerat, contra quam adhibere debet *aut* hoc, *aut* aliud remedium. V. S. Alph. n. 209.

6. Votum non petendi dispensationem voti *sensu limitato valet, illimitato non* valet. Nam si justa causa dispensationis deest, imo nisi melius et utilius sit, dispensationem peti, votum valet. S. Alph. n. 208.

Attamen, interdicta dispensationis petitione, commutatio peti potest; imo etiam dispensatio ex justa causa a Superiore non petenti *offerri,* atque tunc ab eo, qui vovit, *accipi* potest: siquidem non vovit, se votum suum manifestare vel dispensationem oblatam acceptare nolle.

Ad III. Voti rei alienae exemplum est: 1. quando parentes 441
vovent filium suum ordini religioso aut Ecclesiae servitio per ordines sacros suscipiendos: quo voto filius non tenetur, nisi postea sponte consenserit. Parentes tamen vi voti tenentur prorsus, ne filii desiderium vel electionem impediant, imo ut promoveant. — Quando autem voverunt, per filios aut cum filiis tale opus pium praestare, quod vi domesticae potestatis possint *exigere;* tenentur parentes ex voto, id filios jubere, filii tenentur ex pietate erga parentes obedire.

2. Aliud votum rei alienae habes, relate ad posteros, quando civitas, communitas vovit quotannis peragere tale festum, jejunium etc. Quod etsi vi voti proprie dicti non obligat nisi eos, qui voverint aut votum ratihabuerint: nihilominus 1) interveniente legitima auctoritate ecclesiastica, etiam alii obligari possunt vi legis latae idque ex motivo religionis; 2) relate ad expensas, quae necessaria fuerint, obligari prorsus possunt ad modum oneris haereditati impositi simili ratione, qua haeres voto reali testatoris ligatur (v. infra n. 456), vel ad modum tributi per legitimam auctoritatem inducti; 3) addi potest obligatio quaedam per modum quasi-pacti cum Deo vel gratitudinis, si intuitu

voti liberatio a malo impendente subsecuta est, quod beneficium sine dubio in effectu suo ad posteros redundat.

S. Congr. Rit. constanter respondit, idque adprobante S. Pontifice, quoad observantiam festivi diei, jejunium, processionem etc. solos illos teneri, qui votum emiserint: reliquos posse teneri ex lege ecclesiastica, quam statuere et ex causa abrogare sit penes ecclesiasticam auctoritatem. Cf. Gardell (edit. 3) n. 1444, dein n. 1621, 1871, 1963, 2019, 4152.

§ 3.

De voti obligatione.

442 I. Voti perfectio et meritum ex nobilissima omnium virtutum moralium, religionem dico, repetitur, ita ut circumstantia voti rem promissam in se sumptam *merito* multum superare possit (v. S. Thom. II. II. q. 88. a. 6): hinc etiam *obligationis* gravitas specifica ex hac virtute religionis aestimari debet; quapropter obligatio voti est ex genere suo gravis, admittit autem materiae parvitatem. S. Alph. n. 211.

II. Nihilominus in potestate voventis est, sicut non vovere, ita etiam *imperfecte* vovere, i. e. cum *minore* obligatione quam re promissa ex se inducitur, *non* autem *majore:* aliis verbis rem levem sub gravi vovere nequit; potest, si vult, rem gravem sub levi, exceptis tamen illis votis, quibus ecclesiasticus status assumitur. S. Alph. n. 213.

III. Quaenam autem res sit gravis, quaenam levis, aut quo sensu res promissa sumatur: haec aestimanda fere sunt, praeterquam ex voventis intentione clara, secundum gravitatem et levitatem materiae legis (ecclesiasticae) circa ejusmodi rem versantis, consideratis tum re in se, tum fine, ad quem promittitur. V. Del Vecchio t. I. n. 710.

IV. Materia voti etiam coalescere potest, ita ut obligatio singulis vicibus levis, si pluries non impletur, evadat reatus gravis. Quod censetur fieri in votis realibus, in votis personalibus censetur non fieri: verum expressa voluntate voventis contrariâ contrarium in alterutro votorum genere statui potest. Reuter n. 345, 9 et 10; S. Alph. n. 212.

443 V. Impletio voti fieri debet operis promissi exsecutione voluntariâ, voluntate etiam interpretativâ; eam diu differre sine justa causa non licet. Reuter n. 342; S. Alph. n. 221.

VI. Circa certa votorum genera imprimis notanda sunt haec: 1) in *conditionato* voto perfecta quidem non fit obligatio, nisi impleta conditione; interim autem obligatio religionis erit, non impedire fraudulenter vel malitiose, quominus conditio impleatur (S. Alph. n. 218); 2) in voto *disjunctivo* etiam electione facta, adhuc in libertate ejus, qui vovit, manet praestare rem, quam mavult, nisi post electionem factam aut novo voto eam firmaverit, aut alterum opus impossibile evaserit (S. Alph. n. 224); 3) in *poenali voto praeservativo* si poena exorbitans promissa est, probabiliter non tenetur ad poenam, qui *poenae* immemor peccavit, neque in aliis casibus ille, qui in peccando *voti nullatenus*

memor erat, multo minus, qui ex aliqua causa excusante subjective graviter non peccavit, quando votum *ut* peccati gravis praeservativum emissum est: v. Reuter p. II. n. 347, 2; Tamb. *in dec.* l. 3. t. 12 § 7; 4) votum ‚*religionis*' (i. e. ingrediendae) potest pro diversa intentione voventis obligare aut ad serium *tentamen* religiosae vitae, aut ad moralem diligentiam curandi ipsam vitae religiosae *professionem.*

VII. Peccatum, quod voti transgressione committitur, non est diversum pro diversitate materiae, ut diversa est legum diversarum transgressio: quare ut specifica malitia diversa sit, requiritur, ut res voto promissa aliunde jam habeat specificam obligationem; accedere etiam potest respectus justitiae, si votum aliquod principaliter in favorem tertii factum est. S. Alph. n. 224, Sanch. l. 4 c. 11.

Explicatio uberior. Ad I. Voti laus: l. S. Thom. II. II. q. 88 a. 6 444
optime exponit, cur aliquid ex voto facere sit magis laudabile et meritorium, quam sine voto, nimirum 1) actio promissa evadit simul actus religionis, utpote ab ea imperata et informata, retinet autem nativam suam bonitatem; 2) qui ex voto agit, Deo plenius se subjicit, eo quod non actum solum, sed etiam potestatem agendi Deo subjecit, adempta sibi aliter agendi libertate; 3) qui ex voto agit, agit ex voluntate in bono firmata, quod ad perfectionem virtutis attinet.

2. Hinc sequitur, actus inferioris virtutis ex ratione voti habere majorem perfectionem majusque meritum coram Deo, quam ex nativa sua bonitate; actus ejusdem virtutis aut nobilioris, etsi specificam bonitatem *majorem* non habeant ex voto, quam ex suo proprio objecto, tamen ex utroque simul majorem perfectionem habent, imo individualem perfectionem (intensitatis) facillime ex ipso voto majorem accipiunt.

3. Pariter consequens est, ut dicatur, voti laesionem, si aliunde jam mala est, continere *graviorem* malitiam, *quia voti laesio* est, quam ex proprio suo objecto, quando est *objectum ex se inferioris* virtutis; minorem, quando objectum ex se est nobilius; quando autem objectum ex se jam ad religionem pertinet, saepe difficulter determinatur, qua ratione gravius peccetur. E. g. qui vovit castitatem, quando eam laeserit, majus peccatum committit ratione voti, quam ratione castitatis laesae; qui vovit fidem non negare, quando nihilominus negat, gravius peccat contra fidem, quam contra votum; qui vovit diebus Dominicis Sacrum non negligere, attamen negligit, utrum gravius contra votum, an contra sanctificationem diei Dominicae peccet, vix dici potest. Fusius haec disputata invenies apud Suarez *de relig.* tr. 6 l. 4 c. 3 et l. 5 c. 4.

4. Quoniam transgressio voti parvitatem materiae admittit, theologi jure inde deducunt, vovere rem levem cum gravi periculo non implendi, imo sine seria voluntate implendi (vel si mavis cum intentione non implendi), non mortale, sed veniale peccatum *ex se* esse, siquidem illa voluntas transgrediendi statim concepta non aliam malitiam habet, quam ipsa transgressio. Toto igitur coelo distat ab illa malitia, quam contrahit jurans sine animo implendi. Quamquam enim juramento postea non stare, malitiâ paulo inferior sit, quam voto non stare; statim ab initio animum implendi non habere, in jurante semper mortale peccatum est.

445 Ad II. **Obligationis pondus.** 1. Si vovens de hoc expresse nihil secum statuit, sumi debet, obligationem aut gravem aut levem esse secundum subjectam materiam, seu: voventem voluisse rem gravem sub gravi promittere. Alias *imperfecte* vovisset, quod non praesumitur.

2. Non raro accidere potest, ut homines non satis instructi votum rei levis pro gravi obligatione sumant: quod si deprehendit confessarius, *dedocere debet*, ne forte transgredientes votum ex erronea conscientia gravius peccent.

3. Obligationis imperfectae (i. e. sub levi tantum in re gravi) arbitraria assumptio electioni privatae subtracta est in iis votis, in quibus intervenit ecclesiastica acceptatio cum reciproca quadam obligatione aut communis boni exigentia. Vere enim grave damnum commune impenderet, si liceret sive in sacris ordinibus sive in religiosa vita assumenda sub levi reatu tantum coelibatum aliave onera vovere atque — quod consequens est — facile obligationes susceptas sine efficaci remedio aspernari. Quare qui ad ejusmodi vota accedit, non potest non sub gravi vovere. Cf. quae supra in simili causa notavi de errore in ejusmodi votis occurrente n. 431.

446 Ad III. **Gravitas materiae in voto.** 1. Si quis opera pietatis, ut preces fundendas, opera poenitentiae exercenda vovet, illud objectum grave est, quod si lex ecclesiastica injungeret, sub gravi urgeret: v. g. recitatio rosarii, abstinentia a carnibus, jejunium, susceptio sacramentorum etc.

Ut autem intra limites mortalis malitiae de relativa gravitate judicium aliquod ferri possit, necessario ad finem rei sive a lege impositae, sive per votum promissae respici debet. Quare, etsi discrimen relativae gravitatis vix certo statui possit, ut modo dixi, in omissione Sacri audiendi sive propter diem Dominicam, sive propter votum debiti: tamen omissio Sac. Communionis *annuae* sine dubio gravius peccatum est, quam omissio Sac. Communionis *devotionis causa ex voto* promissae. Cf. Suarez loco supra cit.

2. In danda re temporali obligatio ex objecto suo gravis communiter tum oritur, quando objectum, si ratio justitiae intercederet, grave esset. Verum haec regula aliquando fallere potest. Nam qui vovisset 10 libras aureas, sine dubio ex objecto graviter peccaret, nisi daret; qui vero 1000 libras vovisset per modum unius, graviter non peccaret, si 990 tantum daret, etsi in obligatione justitiae illa defraudatio gravis esset. Ratio discriminis est, quia justitiae obligatio ad totum et ad singulas partes *aequaliter* porrigitur, voti autem obligatio ex voventis intentione partes respicit tum ex se tum *ex relatione ad totum*. Fateor tamen, eum qui ex 1000 libris aureis promissis 100 vel 50 detraheret, graviter peccaturum esse, quia talis defraudatio notabilis dici debet; verum ex summa notabili circiter 1% subtrahere, adeo notabile non videtur, ut grave peccatum constituat.

447 3. Qui vovit jejunium per mensem integrum, diebus Dominicis jejunare non tenetur, utpote quod alienum sit ab usu Ecclesiae, nisi forte *expresse* etiam illos dies vovens comprehendisset. — Similiter qui vovit jejunium in vigiliis certorum festorum, quando vigilia in Dominicam incidit, laudabilius jejunat die Sabbati. — Qui per mensem vovit Sacro quotidie interesse: diebus Dominicis et festis *per se* non tenetur ad plura. S. Alph. n. 224. — Qui vovit jejunium, *ubi com-*

muniter carnes licitae sunt, nihil aliud cogitans, non solum lacticinia, sed etiam carnes comedere potest.

4. Qui vovit quotidie recitare rosarium, singulis Sabbatis jejunare etc., per se obligatur *perpetuo,* nisi aliud constet ex mente voventis; in dubio tamen standum est pro minore obligatione, et in jejunio, nisi de contraria intentione voventis constet, aetatis excusatio admitti debet, ut in ecclesiastico jejunio. S. Alph. n. 221.

5. Qui vovit rem indeterminatae quantitatis, eam pro arbitrio suo determinare potest: modo ne tantillum solvat, quod aut inutile ad finem sit, aut quo Deo videatur illudere. Cf. S. Alph. n. 222.

Ad IV. **De rerum coalitu.** 1. Qui vovit singulis Sabbatis parvam 448
eleemosynam dare, votum quidem reale fecit: num vero sic ligatus sit, ut, quando saepius votum implere omittat, tandem *graviter* peccet, nondum constat. Si spectavit praecipue sublevationem pauperum, materiam vero minoris incommodi sentiendi causa in plures dies divisit: materia coalescit in *gravem;* atque votum implendum est, etiam elapso tempore praefixo. Si vero non tam pauperum sublevationem, quam cultum B. V. statis illis diebus spectavit, censendum est, noluisse voventem se ita ligare, ut materia coalesceret. Praesumptio tamen est pro priore modo vovendi.

2. Hinc quando certis diebus voto promissum est aliquid, si agitur de voto reali, *praesumitur,* obligationem manere transacto tempore; si agitur de voto personali, potius praesumitur, cum die obligationem transiisse. Videndum tamen est, num vovens compensationem forte *intenderit* subsequentem: v. Reuter l. c. n. 345, 9.

3. Vota personalia multo minus censentur coalescere: 1) si diversis 449
diebus opus in se leve promissum est diei affixum, omissio pluries facta non censetur coalescere in materiam gravem: aliud plerumque dicendum, si vovens intenderit tempus non ad finiendam, sed ad urgendam obligationem apponere. Imo 2) si pro uno eodemque die ex diversis votis singulatim levibus aliquis subiit obligationem ad plura opera pietatis, quae conjunctim gravem materiam efficiunt, potius standum est pro pluribus obligationibus *levibus,* nisi forte, qui vovit, subsequentibus votis priora complexus in unum renovarit et ita materiam nunc gravem sibi imposuerit. Reuter ib. 10.

Contrarium statuendum est de eo, qui vovit quavis hebdomada rosarium recitare, sed quo commodius id agere possit, in singulos dies singulas decades distribuit; ille enim si omittit pluries decadem, hebdomadarium pensum non absolvens, graviter contra votum peccare dicendus est.

Ad V. **De cura voti implendi.** 1. Votum personale actione ipsius, 450
qui vovit, impleri debet; quae si evaserit impossibilis, voti obligatio non est ulla. Votum reale impleri potest etiam per alterum, ita ut alter nomine ejus, qui voverat, v. g. eleemosynam det, modo vovens consentiat; imo si eleemosynae largitionem ipsius nomine ab altero factam ratihabeat, votum est impletum. S. Alph. n. 117 c. Busenb. etc. Attamen quando, qui vovit, ex propriis solvere non jam potest, *non tenetur* alterum rogare, ut pro se satisfaciat.

2. Qui promissum, etsi voti immemor, libere praestitit, voti obligationem exstinxit; siquidem voluntate interpretativa censetur quilibet prius obligationem velle exstinguere, quam idem opus ex sola devotione praestare. S. Alph. n. 224 cum aliis.

3. At qui voti memor expresse intendit, per opus quod agit non satisfacere voto, sed suae devotioni tantum, voti impletionem ad aliud tempus differens, voto adhuc tenetur. Nam voti obligatio sicut voluntate voventis inducitur, ita eadem voluntate *sustinetur;* neque paritas cum legis obligatione afferri potest, utpote quae neque inducatur neque sustineatur a privata subditi voluntate.

451 4. Dilatio voti, ex qua res promissa gravis notabiliter laeditur, certe grave peccatum est, si sine justa causa fit, ut dilatio ingressûs in ordinem religiosum: inde dicit S. Alph. n. 221 cum aliis, dilationem sex mensium gravem esse; alii, ut Tambur. *in dec.* l. 3 c. 12 § 3 volunt, id multum pendere ab aetate voventis, ita ut juvenis v. g. quindecim annorum facilius a gravi peccato excusetur, modo intra spatium 15—20 aetatis annorum, quippe quod sit consuetum tempus, votum exsequatur, neve periculum mutandae voluntatis — quod non raro justissime timetur — subeat.

Quando vero de aliis votis sermo est, quae certo tempori non sunt affixa, difficulter ex sola temporis dilatione peccatum grave determinatur. Rationabiliter dicitur, dilationem tum saltem evadere mortalem, quando inducere potest aut impossibilitatem voti postea implendi, aut totalem oblivionem: ex qua ratione, nisi specialis causa differendi adsit, dilatio plurium annorum facile mortalis culpa evadit. S. Antonin. p. II. t. 11 c. 1 § 2. — Ceterum multo citius venialiter peccatur; imo plerumque id agi debet, ut quam primum votum Deo reddatur. Ibid.

452 Ad VI. 1. Si vovisti ingressum in religionem „si pater consentiat“: non peccas per se patrem inducendo precibus vel rationibus veris, ne consentiat; peccas, si fraude, mendaciis etc. At difficilius est, si quaeris, num in posteriore casu nihilominus tenearis ingredi. *Resp.* 1) teneris fraudem etc. auferre et videre, quid pater tunc faciat; 2) quod si fieri nequit, eo quod jam vita functus sit, videnda est intentio voventis, nimirum si positivum consensum patris vovens respexerit, ut verba hîc allata per se indicant, voti obligatio non subsistit; si vero potius vovit „nisi pater contradixerit“, dissensum sponte opponendum videtur intellexisse, ita ut, si dissensus in sola fraude nitatur, voti obligatio urgenda sit. S. Alph. n. 218 cum Laym., aliis; cf. Tamb. l. c. § 6.

Si vovisti aliquid sub hac conditione: „si Deus per annum te a tali peccato immunem servaverit“, contra votum non peccas, quando ex fragilitate tale peccatum committis; peccas indirecte circa votum, si malitiose illud peccatum perpetras, ne voto tenearis: at revera, etsi malitiose impediveris, voto non teneris, neque similitudo omnimoda cum priore casu adest; nam Deus illâ malitiâ non vere impediebatur, quominus etiam hanc malitiam gratiâ suâ vinceret. Est tamen indignissima et graviter peccaminosa cum Deo agendi ratio; quare ut Deus plenius hujus peccati reatum deleat, suadendum omnino est, ut praeter sincerum dolorem reus etiam voti objectum praestet.

Aliae etiam conditiones a tertio praestandae debent, ut votum subsistat, impleri *specifice,* non solum aequivalenter (S. Alph. n. 219), nisi forte vovens, cujus intererat impleri vel non impleri conditionem, id remiserit. Cf. S. Alph. ibid. E. g. Petrus vovit 1000 mrc. dare ecclesiae, si filius sacerdos fiat; vel si filia in juvamen senii sui a mortali morbo convalescat, filia vero sanitati restituta vult monialis fieri, sed nonnisi permittente patre.

2. Qui vovit ex duobus calicibus alterutrum dare ecclesiae, quando 453
electione facta alter (non electus) furto aufertur, per se reliquum calicem dare debet (nisi forte propter ipsum furtum circumstantiae notabiliter mutatae essent); quando ante electionem unus aufertur, per se ad nihil tenetur. Et ita similiter de aliis rebus: S. Alph. l. c. n. 224 „si pereat una pars aut impossibilis reddatur ante electionem, non teneris ad alteram, nisi tuâ culpâ res pereat, aut fueris in mora eam tradendi aut determinandi".

3. In voto poenali, quando promittitur conjunctim tum opus aliquod faciendum omittendumve, tum in defectu poena solvenda: si dissolutum est votum principale, etiam cessat votum accessorium subeundae poenae.

Si quis vovisset modo poenali castitatem coelibatûs servare, quando iterum hoc illudve peccatum commisisset: ante commissum peccatum non impeditur, quominus matrimonium ineat; nam ad exspectandum eventum non tenetur. V. Sanchez l. 4 cap. 22 n. 11.

4. Qui vovit ingredi religionem, tenetur 1) mediocrem diligentiam 454
adhibere, ut admittatur: quare si ab uno monasterio non admittitur, tenetur, si spes est, adire alterum una alterave vice: utrum autem extra patriam tentamen facere debeat, necne, a variis circumstantiis pendet; saltem in feminis id generatim videtur negandum.

2) Mediocri diligentia frustra adhibita, liber manet.

3) Si admissus postea sine culpa dimittitur, ad nihil tenetur, si vovendo intellexerit ‚tentamen facere'; imo nisi *constet,* eum vere intellexisse futuram professionem, stricte obligari ad novum tentamen non potest; quodsi professionem vitamque religiosam perpetuam intellexit, pro spe, quam habet, suae admissionis, debet alibi admissionem quaerere; (raro id accidit, si vovit ingressum in *certum* ordinem, facilius si indeterminate *aliquem* ordinem ingredi vovit).

4) Si ad novitiatum admissus vitam religiosam molestiorem esse experiatur: liber manet, si solum tentamen facere intendit; si vero perpetuam vitam religiosam, quum voveret, intellexit, non ex qualibet molestia se liberum censere potest, attamen ob nimiam et prorsus inexspectatam; quodsi de intentione voventis non ita constat, a fortiori obligatio manendi non est nimis urgenda: quamquam ex altera parte, si praesumptio est pro voto de perpetua vita religiosa intelligendo, etiam cavendum est, ne forte cum magno periculo salutis vovens liberius et facilius vocationi suae valedicat. (Cf. de vocatione statûs religiosi infra.) V. S. Alph. n. 122 et l. 4 al. 5 n. 72.

Ad VII. **Voti violatio.** 1. Haec malitia, quatenus solum votum 455
spectatur, non est proprium sacrilegium, quum vovens privata sua auctoritate neque se neque rem suam vere sacrum reddere possit; quare si sacrilegium vocatur, illa vox late sumitur pro quolibet peccato contra religionem. At non est peccatum semper minoris, sed ex eo majoris malitiae,

quoniam voti violatio sive infidelitas erga Deum [1] magis directe et immediate contra *Deum* committitur, quam sacrilegium quo violatur directe *res* Deo *sacrata*. — Verum gravius etiam sine dubio peccatur, quando utriusque malitiae ratio intervenit, et infidelitas et rei (personae) Deo sacrae violatio: quod accidit, quando ad votum *accessit* deputatio ad cultum divinum publica auctoritate facta, ut in voto castitatis ordinibus sacris annexo, in votis religiosis etc. Cf. supra n. 385.

2. Ex eo, quod violatio voti qua talis non sit diversae speciei pro diversa materia, S. Alph. l. c. deducit: „si quis habens votum castitatis fornicetur, potest seorsim fractionem voti confiteri", i. e. postquam peccatum contra castitatem dixerit, in eadem confessione dicere, se votum in re gravi violasse.

456 3. Voti igitur formalis obligatio, quae fidelitatis erga Deum est, ad alios transire nequit, sed in solis voventibus residet, nisi forte alter Deo promiserit, se loco prioris votum impleturum esse. Verum in voto reali aliqua obligatio ad alios transire prorsus potest, nimirum imprimis ad haeredes, qui sicut in bona, ita in onera realia defuncti intrant. Hinc ex doctrina Suar. *de rel.* tr. 6 l. 4 c. 11 et c. 16 n. 19—23 et Sanchez *in decal.* l. 4 c. 15 n. 25—34 haeredum obligatio ex voto defuncti oritura plenius sic explicari potest:

1) Haeres, accepta haereditate, si testator onus implendi reale votum imposuit, ex *justitia erga testatorem* obligatur, cujus dispositionem, si favorabilem sibi accipit, etiam onerosam accipere debet. Imo si votum factum est in favorem alicujus hominis, aut causae piae, accedit obligatio *justitiae erga eos*, qui, etsi nondum jus in re, tamen jus ad rem per voluntatem ultimam defuncti acquisiverunt: quodsi causa religiosa est, cui defunctus favere voluit, saltem tunc obligatio etiam *religionis* accedit, ita ut solutionis negatione contra religionem peccetur similiter ac decimas non solvendo. Quae obligatio religionis neque alias abesse videtur, quum res promissa Deo quodammodo obligata sit.

2) Si vero testator iniqua voluntate votum, quod emiserat, impleri noluit, nihilominus lex canonica haeredem ad implendum votum urget: ita ut non implendo, si votum principaliter in favorem tertii factum et acceptatum fuerat, peccet, etiam sine lege, contra *justitiam* vel etiam contra religionem, ut modo dictum est; si acceptatum non erat, utpote ad tertium non directum, aut etsi acceptatum, tamen non ex titulo justitiae, propter *legem ecclesiasticam peccet contra hanc*, et consequenter facile etiam saltem contra *religionem* [2].

---

[1] Non possum tamen cl. Wirthmüller assentiri, qui § 68 in quolibet voto violato duplicem malitiam agnoscit, et fidei fractae, et religionis violatae: nam fidem frangere Deo alia quidem et gravior malitia est, quam homini frangere, at non duplex est malitia; quia *contra Deum* est, malitia est contra religionem, et quia *fides frangitur*, haec malitia contra religionem, utpote non infimae speciei, ad infimam speciem infidelitatis contra Deum contrahitur. Quod tamen scriptor ipse postea § 73 sensisse videtur.

[2] Nimirum expressa voluntas testatoris, qua contra votum suum rem Deo promissam haeredi dare vult et dat; nisi *justitia* erga alterum interveniat, haeredem videtur *per se* ab obligatione liberare (Tamb. *in decalog.* l. 3 cap. 16 § 2 in fine,

3) Si testator neque imposuit expresse obligationem, neque iniquam voluntatem voti non implendi expressit: a fortiori singuli illi tituli religionis, vel etiam justitiae haeredem obligant.

§ 4.

De voti seu ejus obligationis cessatione.

Votum ejusve obligatio cessare potest tum *ab intrinseco,* ut dicunt, 457
i. e. mutatione rei, ita ut vovens in illis circumstantiis vel eventibus sese obligare noluisse dicendus sit; tum *ab extrinseco,* i. e. interveniente auctoritate humana.

Cessatio ab intrinseco reduci potest ad mutationem objecti, modo objectum sumas late cum omnibus circumstantiis, conditione et fine forte intentis: quod Busenb. ex communi sententia theologorum breviter sic exprimit: „Votum tolli potest, nullius auctoritate interveniente, vel materiae mutatione, ut, si materia antea honesta fiat turpis, indifferens, impeditiva majoris boni ratione novae circumstantiae vel prohibitionis, vel fiat impossibilis absolute aut moraliter, vel cessatione conditionis, a qua pendebat" (addi potest: aut cessante fine, si quem specialem finem vovens intendit attingere). De quibus omnibus in praecedentibus §§ satis actum est.

Restat igitur, ut de altero modo auferendae voti obligationis hîc tractemus, nimirum qui fit per auctoritatis legitimae interventum.

Fieri autem potest voti cessatio 1. per irritationem directam (i. e. ipsius actûs vovendi), 2. per irritationem indirectam (i. e. quae directe afficit rem promissam), 3. per dispensationem seu condonationem nomine Dei, 4. per commutationem. Cf. Pruner l. c. § 3, qui breviter et concinne haec tractat; fusius Wirthmüller § 77—80.

Punctum I.

De irritatione directa, et indirecta, quae etiam suspensio vocatur.

I. *Directa irritatio* est actus, quo ipse voventis actus vi sua de- 458
stituitur: quae igitur exerceri nequit nisi a Superiore relate ad eos, qui sui juris non sunt, seu in quorum *voluntatem* dominativam potestatem exercet. V. S. Thom. II. II. q. 88 a. 8.

II. Hanc potestatem exercet Papa, Superior religiosus, vel Superiorissa in subditos religiosos post emissa vota substantialia religionis.

Pater, mater (aut patre absente, aut si praesens est non contradicente), avus aliive in quos defectu patris paterna potestas transiit, relate ad vota filiorum ante pubertatem emissa neque postea confirmata.

Maritus relate ad vota uxoris, quae stante matrimonio emiserit: id saltem ut probabile a S. Thoma l. c. a. 8 ad 3, S. Alph. n. 234, Sanch. l. c. c. 34 aliisque defenditur.

---

cum Suarez): verum ecclesiastica auctoritas iniquam testatoris voluntatem *irritam* reddere ac proin *obligationem religionis* quoad haeredem *sustinere* potest.

III. Haec potestas pleni juris non est nisi per ecclesiasticam legem, attamen imperfecte in jure naturali continetur, ita ut dici possit esse ‚ex jure naturali cum adminiculo juris positivi', aut ‚juris positivi cum fundamento ex ipso jure naturali'.

IV. *Indirecte irritare* est ipsam *materiam* voto subtrahere, eamque reddere prohibitam vel minus honestam.

V. Indirecta irritatio fieri potest — atque plerumque fit, — ex potestate dominativa seu jure *in rem* promissam; sic uxor mariti, maritus uxoris, herus famuli etc. vota quaedam irritare potest. Potest etiam indirecta voti irritatio fieri per potestatem *jurisdictionis* (legiferam) in *personam* quae vovit, praecipiendo rem voto contrariam.

VI. Potestas igitur directe irritandi minus late patet quoad personas, quarum vota sic exstingui possint, quam potestas indirecte irritandi, sed latius quoad ambitum rerum, quae promissae fuerint: atque posterior haec potestas ex jure naturali perfecta exsistit.

VII. Irritatio directa et ea indirecta irritatio, quae in dominativa potestate nititur, valida est etiam sine causa, atque si sine causa fit, communiter, i. e. ex se, veniale peccatum non excedit; ea autem indirecta irritatio, quae per potestatem jurisdictionis exercetur, sine causa facta invalida est, utpote per legem vel praeceptum omnino inutile ac proin invalidum attentata, hinc in re gravi, si voluntarie fit, graviter culpabilis.

VIII. Professio religiosa (solemnis) vota antecedentia *exstinguit:* votis religiosis simplicibus quamquam per se non exstinguuntur antecedentia vota, haec tamen, manente statu religioso, facile pro *suspensis* haberi possunt.

459 **Fusior explicatio.** Observa ad I.: 1. Nimirum si quis alteri plene subjectus est quoad personam suam personalesque actiones, nullam actionem *firmiter* promittere potest, sed solum dependenter a consensu et voluntate sui Superioris. Quo contradicente, promissio facta corruit.

2. Ad *hanc* igitur irritationem necessarium non est, vota speciatim cognoscere, sed potest Superior generali voluntate declarare: „Aufero a te, quaecunque vota emisisti". Tamb. *in dec.* l. 3 c. 16 § 3 n. 1 cum Pontio.

460 Ad II.: 1. Potestas irritandi vota religiosorum non potest exerceri in vota novitiorum (aliud est de indirecta irritatione, v. infra ad VI); neque *per se* extenditur ad vota ante professionem seu statûs religiosi per substantialia vota assumptionem facta. Nihilominus practice extenditur ad omnia fere vota privata unquam emissa ab eo, qui solemni professione religiosus factus est: ut patebit ex iis, quae ad n. VIII infra habes.

2. Quod Papae conceditur in ordine ad quoslibet religiosos, id etiam Episcopo in vota religiosorum monialiumque *saltem* stricti nominis *sibi* subjectorum, si quae sunt. S. Alph. n. 233. Sed ne Summus Pontifex quidem directe irritare potest aliorum fidelium vota, quum in eos non habeat hanc dominativam potestatem; relate ad religiosos autem consideratur non directe et proxime ut jurisdictione pollens, sed ut supremus eorum praelatus, habens in eos dominativam potestatem.

3. Alii praelati seu Superiores, qui irritare vota suorum possint, sunt Generalis, Provincialis, localis Superior seu Superiorissa, ita tamen, ut in-

ferior irritare non possit ea vota, si quae ex consensu *altioris* Superioris emissa vel ratihabita fuerint, possit autem ea, quae aut ipse aut ipsius praedecessor approbavit.

4. Illa irritandi potestas non extenditur ad ipsa vota substantialia religionis, quibus ipsis vovens subditus constituitur, sed ad sola privata vota; neque ad vota, si quae praeter substantialia in aliquo ordine adduntur, utpote quae ad formam talis ordinis aliquo modo pertineant; neque ad votum, quod a religioso forte emittitur, transeundi ad ordinem strictiorem. Haec vota uti etiam alia praeter substantialia solus Summus Pontifex aliquando indirecte irritare potest, siquidem ex justa causa transgressum ad alium ordinem *prohibere* valeat. Cf. Sanch. l. c. c. 33 n. 12 et 13.

5. Pater aliique, qui paternam potestatem exercent (tutor), *quaelibet* 461
vota sine ulla exceptione irritare possunt, quae a filio filiave ante annos pubertatis (quartumdecimum resp. duodecimum annum completum) emittuntur, etsi *postea* essent implenda. Atque haec potestas exerceri potest etiam postquam filii annos pubertatis attigerunt, si modo non independenter a prima voti emissione (adeoque cum cognitione irritabilitatis prioris voti) post pubertatem id confirmaverint. Cf. S. Alph. n. 230; Tamb. l. c. n. 9 etc.

Hinc fit, ut parentes irritare haec vota possint, etiam contradicente filio impuberi, puberi tamen contradicente, non possint.

6. Dicendum autem est, vota religiosorum omniumque eorum, qui subditi exsistunt, antequam Superior irritaverit, valida esse, modo ne ex alia conditione irrita sint: quod immerito aliqui in dubium vocaverunt. Vide S. Alph. n. 231. Nam nulla ratione probatur, illos subditos *nihil* posse propria voluntate, sed solum, eos non posse sese *firmiter* obligare sine Superioris consensu.

Ad III. 1. Natura ipsa neminem alteri ita subjecit, ut plane in 462
omni actione ab illo dependeat. Verum publica auctoritas propter bonum commune aliquos propter infirmum tenuioris aetatis judicium ita subjicere potest, ut firmiter sese obligare non possint; ita actum est ab Ecclesia relate ad impuberes. V. cap. *„Puellae“* (caus. 20 q. 2 c. 2).

Dein voluntariam subjectionem religiosi ita sanxit et complevit, ut ad perfectius exercenda evangelica consilia a suo Superiore plene dependeat: v. cap. *„Monacho“* (caus. 20 q. 4 c. 2). Nimirum antiquissimam Ecclesiae consuetudinem ex cit. decr. Gratiani testatam habemus; quod sufficit, ut lex ecclesiastica dicatur.

Relate ad potestatem mariti circa vota uxoris, quae, stante matrimonio, emiserit, non ita solemniter consuetudo seu lex Ecclesiae probatur: verum quia multi theologi, Ecclesia tacente, eandem potestatem defendunt, Ecclesia re ipsa tacite consentit: neque interna deest ratio; nam quum intima sit matrimonialis unio et societas, cujus caput est vir, decet utique per plenam uxoris subjectionem unitatem regiminis confirmari.

2. Ex eo quod subjectio unius, alterius potestas publicâ auctoritate ecclesiasticâ regitur, consequens est, Ecclesiam potestatem (adeoque validam votorum irritationem, si de ea agatur) supplere, si quis errore communi falso habeatur pro praelato, patre etc. S. Alph. n. 232.

3. Quod de religiosis stricti nominis dicitur, videtur a compluribus scriptoribus extendi ad eas congregationes religiosas, quae ordines stricto sensu non sunt; idque non solum, si ipsa congregationis membra ita vota

sua intelligant, ut nolint firmiter vovere sine consensu Superioris; nam multi recentioris temporis theologi illarum congregationum Superiores aliis Superioribus aequiparant. Qua autem distinctione in hac re opus sit, v. n. 493 cum nota *(de essentia statûs religiosi)*.

463 4. Casus a S. Alph^so^ n. 239 propositus (cf. Gury-Ball. I. n. 331 not. penult.) versat quaestionem, possitne vir uxoris votum castitatis irritare, si uterque mutuo consensu post matrimonium castitatem voverit. S. Doctor sane inclinat ad affirmandam hanc viri potestatem et propterea tantum dubius haeret, quia sit contra communem sententiam. Ballerini l. c. eam opinionem approbat, atque inde consectarium ducit, uxorem per directam sui voti irritationem jus accepisse votum viri indirecte irritandi: quod sustineri potest pro eo casu, quo vir vere et sincere *uxoris* gratia, non sua causa agat, v. g. propter periculum incontinentiae in uxore. Nam si sua causa maritus ita agere vellet, id faceret in fraudem *sui* voti, ideoque utut valide ageret, tamen graviter peccaret. At si ex parte uxoris causa exsistat, puto ad normam hujus sententiae rem componi posse, maxime si facultas quaerendae dispensationis tam facile non suppetat: nihilominus suaderem, ut saltem pro majore cautela etiam postea peteretur dispensatio.

Uxor vero potestate indirecte irritandi votum viri non potitur, nisi postquam ipsa a voto soluta jus conjugale expeditum receperit. Quid autem rei sit, si quando alteruter conjugum contra votum suum conjugale debitum postulet, vide in vol. II de debito conjugali.

464 Ad IV.—VI. 1. Indirectae irritationis potestas sequitur ex communi axiomate, neminem promittere aliquid posse contra jus tertii, nisi ipso consentiente, vel non contradicente.

2. Potestatem igitur indirecte irritandi habent in plerisque rebus parentes etiam circa vota filiorum puberum adhuc sub paterna potestate degentium, nimirum in omnibus, quae praejudicant potestati parentum jubendi seu regendi filios circa ordinem domesticum, disponendi vel administrandi eorum bona; eandem *etiam certius,* quam facultatem directe irritandi, habet maritus erga uxorem in iis rebus, in quibus uxor a marito dependet, uxor erga maritum in rebus, quae juri conjugali cohabitationique praejudicant; eandem exercet Superior religiosus in novitios, idque late omnino non solum quatenus novitii vota interturbarent ordinem communem, sed etiam quatenus vitam novitii ac proin experimentum religiosae vitae difficiliorem redderent.

Imo si quod votum novitii collidit cum exercitio religionis sibi injuncto, votum non obligat, ita ut ne declarare quidem votum suum *teneatur:* expedit tamen, quo liberius et tutius immunis fiat; v. Sanchez l. c. c. 33 n. 34.

3. Potestas indirecte irritandi vota non solum spectat ad ea vota, quae in statu subjectionis emissa sunt, sed ad omnia, quae nunc juri vel potestati alterius praejudicium inferunt, si modo vere jus acquisiverit.

4. Supra dixi, hanc indirectam irritationem etiam suspensionem dici: nimirum votum non perfecte exstinguitur, sed ejus obligatio *tamdiu* cessat, quamdiu voluntas alterius, qui jure in rem promissam pollet, obsistit. Quapropter si votum ex re perpetuum emissum esset, v. g. ab uxore (ante matrimonium), quod nunc quidem cum jure mariti collidit et cui ille contradicit, si forte maritus moreretur, voti obligatio reviviscceret, et sic de omnibus aliis.

Ad VII. 1. Irritatio, quae ex jure dominativo oritur, valida qui- 465
dem est, etiamsi sine causa fiat: at si ille, qui vovit, irritationem a Superiore rogat, sincere procedere debet, alias censeri debet nulla, quum debeamus supponere, Superiorem nolle sine justa causa votum irritare.

Verum si religiosus (etiam novitius pro diversa re promissa) voverit aliquid, quod sine positiva licentia Superioris exsequi non possit, consultum quidem est, circumstantiam voti declarare, at in rigore sufficit, hac circumstantia silentio tecta, licentiam petere: quae si negetur, votum non obligat. Si vero vovens intenderit se obligare ad hanc etiam voti circumstantiam declarandam, sine dubio id facere debet: v. Laym. l. 4 tr. 4. c. 7 n. 7. — Idem dici debet, nimirum debere fieri declarationem *voti,* si agitur de *irritatione* proprie dicta: quare recte dicit Laymann l. c. n. 10: „si impubes, tacito voto, solum explicet voluntatem suam ingrediendae religionis, et pater contradicat, non censetur propterea votum irritum reddere, quippe de quo nullam habeat cognitionem" — *et addiderim* — quia agitur de re, in qua praestanda filius sive nunc sive postea *positivo* patris *consensu* per se nullatenus indigeat.

2. Irritatio sine causa facta per accidens mortale peccatum esset, si affectio graviter mortalis adesset contra profectum spiritualem voventis, aut contra divinum honorem.

3. Superior, etiam data licentia ad votum, nihilominus potestatem hujus licentiae revocandae votique postea irritandi retinet, quum jure suo se abdicare aut non possit, aut non velit. In indirecta irritatione aliquando aliter dicendum est, nimirum quando aliquis jure in rem certam irrevocabiliter sese abdicavit.

4. Hinc si conjuges mutuo consensu votum castitatis emisissent, posse casum contingere, in quo sibi invicem votum valeant irritare, modo dictum est n. 463. S. Alph. n. 239, Marc I. n. 640.

Ad VIII. 1. Vota omnia, tum realia, non tamen a tertio accep- 466
tata, tum personalia, per professionem solemnem, utpote quae irrevocabiliter hominem transferat in statum quovis alio voto meliorem, exstinguuntur sive jure divino *ex ipsa rei natura,* sive saltem ecclesiastico: v. cap. *„Scripturae" de voto et voti redempt. decretal.* lib. 3 tit. 34 cap. 4, S. Thom. II. II. q. 189 a. 3 ad 3, v. etiam Suar. tract. 7 l. 6 c. 13 n. 20, Laym. l. c. cap. 10 n. 3, Less., Castrop., Tamb. l. c. § 3 n. 4; idque etsi professus hac de re non cogitavit. Verum si expresse priora vota sustinere vult, nova hac voluntate et quasi-renovatione votis prioribus ligatur, attamen ita, ut directe a praelato irritari possint.

2. Quoniam vero status religiosus assumi potest, isque *stricti juris* per vota non solemnia, uti jam pridem in Societate Jesu consuevit fieri, nunc post Pium IX. in aliis etiam ordinibus, operae pretium est notare, quid juris inducat ejusmodi statûs religiosi non solemnis professio.

Videlicet in Societatis Jesu instituto Congr. 1 c. 22 expresse dicitur, vota priora suspendi, ita ut si quis forte postea a votis religiosis solutus dimittatur, priora vota per se reviviscant.

At, si haec est positiva voventis voluntas, aut vovens ipse, aut Superior ecclesiasticus quaecunque vota priora, a tertio non acceptata, in hanc non

solemnem religiosae vitae professionem *commutare* potest, ut Greg. XIII. declaravit: quod si factum est *auctoritate* Superioris, religiosus postea *sine sua culpa* forte dimissus, ab omni voti vinculo immunis est; si sua culpa, licet valide, dimittitur, aut ad priora vota iterum tenetur — v. Tamb. l. c. cum Suarez — aut ad statum religiosum denuo assumendum, eo quod haec commutatio — nisi aliud fuerit expressum — sic intelligitur de commutatione in „perpetuam religionis observantiam". Jus can. l. c. De aliis commutationibus v. infra. Haec ad vota simplicia aliorum ordinum videntur etiam applicari posse.

Punctum II.

De dispensatione et commutatione votorum.

467 I. Dispensare in voto est obligationem ex voto ortam nomine Dei condonare.

II. Potestatem dispensandi Ecclesiae competere plane constat:

1. Ex perpetua et universali praxi Ecclesiae, quae, si esset erronea, errorem perniciosum circa mores contineret: quod plane repugnat Ecclesiae infallibilitati; 2. confirmatur ex verbis Christi Matth. 16, 19 ad B. Petrum directis: „Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis"; quod effatum ad quodlibet spirituale vinculum refertur, quod non ex natura rei aut divino jure prorsus indissolubile probatur esse.

III. Hanc potestatem exercet 1. R. Pontifex circa omnes Christifideles, 2. Episcopus ceterique praelati quasi-episcopalem jurisdictionem habentes erga suos subditos, cum dependentia tamen a R. Pontifice, 3. alii ex proprii praelati delegatione atque secundum hujus delegationis limites.

IV. Quamquam suprema potestas ecclesiastica in votis dispensandi ratione objecti seu materiae latius patet, quam irritandi potestas: nihilominus eatenus restricta est magis, quod ne S. Pontifex quidem valide dispensare possit sine justa causa; ac proin quod dispensatio communiter fieri nequeat in votis factis principaliter ad favorem tertii, aut per onerosam promissionem acceptatam, saltem non ita, ut omnis, etiam justitiae, obligatio exstinguatur.

468 V. De sufficientia causae autem *probabile* Superioris judicium sufficit, ut dispensatio valeat, ita ut in *dubio* Superior licite et valide procedere possit, imo pro valore dispensationis stari debeat, si causa aliqualis adfuerit, quam bona fide judicavit sufficere, postea minus sufficientem esse detexerit. — Cf. Tamb. l. c. § 4 n. 3 cum Lessio, Sanch., S. Alph. n. 251 paulo aliter loquentem: siquidem ad suavem gubernationem Ecclesiae pertinere videtur, ut Deus actus Superiorum approbet, nisi error *omnino* appareat.

Verum ad subditum, qui dispensationem petit, spectat, sincere rem exponere secundum ea, quae dicta sunt de dispensatione legum.

VI. Causa autem, cur dispensetur, non eadem est atque causa, ex qua irritatio fieri possit; non enim Superioris respicitur com-

modum, sed notabilis ratio, quae voti exsecutioni obstet, habenda est, ut: divinus honor major, Ecclesiae utilitas, commune bonum, utilitas spiritualis voventis, voti ipsius imperfecta deliberatio vel emissio. Quo gravior autem res voto promissa est, eo gravior causa requiritur; at levior, si commutatio quaedam admiscetur. Ita communiter. Cf. etiam Linsenmann § 103, III.

VII. Commutatio est subrogatio alterius objecti loco rei pro- 469
missae. Quam sine dubio efficere possunt ii, qui dispensandi potestatem habent. Requiritur autem etiam legitima auctoritas ad faciendam commutationem in opus minus aut aequale, etsi levior sufficiat causa: nam ad commutationem in opus melius proprium arbitrium voventis sufficit, nisi excipias vota reservata secundum ea, quae nunc dicturi sumus.

VIII. Potestatem dispensandi et commutandi S. Pontifex circa quaedam vota sibi reservavit, vid.: 1) religionis (ingrediendae), 2) perpetuae castitatis, 3) peregrinationis tum Hierosolymitanae ad sepulchrum Domini, tum 4) Romanae ad limina Apostolorum Petri et Pauli, tum 5) Compostellanae ad S. Jacobi Maj. Quare si vota haec perfecta fuerint ratione finis et objecti, nemo praeter S. Pontificem aliquid potestatis in ea vota habet, nisi *specialem* licentiam ab illo acceperit: possunt tamen omnia vota commutari in *assumptionem statûs religiosi.*

IX. Quae dicta sunt de potestate dispensandi commutandive vota, intellige etiam de juramentis, quum par sit ratio; attamen juramenta, nisi votum accedat, non sunt reservata.

Explicatio. Observa ad I: Definitionem supra datam esse genuinam, 470
ex recensione diversarum aliorum opinionum patebit.

Videlicet 1. aliqui putant dispensâtionem eatenus fieri posse, quod in omni voto haec conditio includatur: „nisi Superior obligationem sustulerit". At 1) hanc conditionem quemlibet voventem concipere, potius fingitur, quam jure asseritur; 2) si ita res se haberet, valide fieri posset dispensatio etiam sine justa causa: quod nemo asserit.

2. Alii putant, in voto includi eam conditionem „nisi Superior ex justa causa contradicat": verum etiam haec explicatio non satisfacit. Nam a quolibet vovente hanc conditionem positivo voluntatis actu a votis distincto addi sane etiam falsum est, siquidem vix ullus est, qui de hoc cogitet: si vero dicitur, hanc conditionem ex natura rei semper includi, ecce jam supponitur, ex justa causa *auferri posse* obligationem, etiamsi non tanta sit, quae per se sufficiat ad exstinguendum votum. Quid igitur hoc sit, per Superiorem auferri posse obligationem, hoc est, quod quaeritur.

3. Alii dein opinantur, dispensationem esse declarationem authenticam, votum secundum materiam suam propter circumstantias evasisse minus bonum Deoque minus placens: at hic dispensandi conceptus illam potestatem iis limitibus circumscribat oportet, quos Ecclesiae praxis nullatenus servat, siquidem etiam in iis circumstantiis dispensare consueverit, in quibus impleri votum etiam perfectius esset.

4. Quare nihil relinquitur, nisi ut dicamus, obligationem coram Deo contractam nomine Dei remitti, quod potestatem Ecclesiae Dei vicariae non

excedit: sive vis illam condonationem cessionem juris vocare, sive potius condonationem illius obligationis, quae ex fidelitate Deo servanda resultat, at semper ab arbitrio Dei, promissarii, pendet. Confer, quod egregie disputat S. Thom. II. II. q. 88 art. 12: „Votum est promissio Deo facta de aliquo, quod Deo sit acceptum. Quid sit autem acceptum ..., *ex ejus (Dei) pendet arbitrio.* Praelatus autem in Ecclesia gerit vicem Dei ... qui in persona Dei determinat, quid sit Deo acceptum". — Nimirum converti non debet, *„Deo ex se magis placens"*, et *„Deo ita* acceptum et *acceptatum, ut ejus obligationem prorsus urgere velit"*. Ut votum consistat, etiam posterius requiritur, idque ex mente S. Thom.; secus non dixisset „quid sit Deo acceptum, ex ejus pendet arbitrio".

471 Ad II. Positiva Christi concessione igitur haec facultas certe data est Apostolis eorumque successoribus. Idque convenientissime factum esse pro conditione hominum, quibus multae causae mutandae voluntatis occurrere possunt, facile patet. Imo esse quandam talis potestatis necessitatem, ita aliquibus visum est, ut noluerint certo negare, in statu mere naturali exstituram fuisse hanc facultatem apud auctoritatem religiosam: verum pro illo statu satis est dicere, exstituram fuisse religiosam auctoritatem, quae posset authentice declarare in casibus dubiis, quandonam circumstantiae ita censerentur mutatae, ut votum ex se non amplius obligaret. Cf. Suar. l. 6 c. 9 n. 19—21.

472 Ad III. 1. De summi Pontificis potestate dubium moveri nequit. De Episcoporum autem potestate quaeritur, num ita inhaereat eorum muneri, ut specialis delegatio R. Pontificis necessaria non sit, sive num illa potestas ab Episcopali munere plene auferri nequeat. Eam auferri non posse, multis theologis probatur, ita tamen, ut a R. Pontifice possit restringi: quia nimirum ad convenientem *gubernationem* populi sibi commissi pertineat, ea posse, quae frequenter ex natura sua occurrant. — De facto potestas illa competit etiam Nuntiis in suis provinciiis, Capitulo, i. e. Vicario capitulari tempore sedis vacantis. S. Alph. n. 257.

2. Utrum *per se* eodem modo eam potestatem praelati regulares simul cum jurisdictione habeant, necne, magis dubium est, quia eorum munus ejusque ambitus, utpote non divinae institutionis, a S. Pontifice plene dependet. Habent autem hanc facultatem — quatenus indigent potestate ultra irritandi potentiam — saltem ex delegatione.

3. Imo etiam relate ad saeculares ex privilegiis concessis eandem potestatem regulares tum Superiores, tum alii confessarii ex eorum commissione habent, qua Episcopi ordinarie pollent; idque vi delegationis S. Pontificis. S. Alph. ib.

4. Parochi aliive confessarii dispensandi facultatem non habent, nisi speciatim a legitimo Superiore eam acceperint: quia haec potestas *per se* ad externam jurisdictionem et fidelium gubernationem pertinet, ea autem non potiuntur confessarii nec parochi.

5. Sed ex hac eadem ratione illa potestas, sive quae vi muneris, sive quae per alterius delegationem exercetur, ad forum sacramentale non restringitur, nisi in delegatione id expresse aut aequivalenter notatur: quare communis est opinio, et Episcopos et regulares (quibus per suos Superiores

ita communicatum est) posse etiam extra confessionem in votis dispensare. — Aliud est de potestate, quae vi Jubilaei confessariis concedi solet. S. Alph. ib.

6. Episcopi probabiliter etiam dispensare possunt in votis peregrinorum modo sint privata omnino, ita ut ad publicum forum non trahuntur. Ita videtur hodie dicendum esse saltem ex tacito coesensu Episcopi peregrinorum. (Cf. quae supra dicta sunt n. 164 et quae dicenda sunt vol. II. n. 384 sqq.) V. S. Alph. l. 2 n. 158. Regulares peregrinos quoslibet a votis liberare posse patet, quia agunt ex delegatione R. Pontificis, cui nemo ex fidelibus peregrinus est.

7. Superior, qui vi muneris sui dispensare in votis potest, etiam sibi, si indiget, dispensationom illam potest concedere. V. quae dicta sunt de ‚legibus'. S. Alph. l. c. *de vot.* n. 240 in fine.

Ad IV. 1. Dispensare possunt praelati regulares — utique ex 473
justa causa — etiam in votis novitii vel alicujus religiosi votorum simplicium antea emissis. Quod si factum est, vota nunquam revocari sicut reviviscere possunt vota indirecte irritata.

2. Dispensare possunt S. Pontifex et ex ejus saltem commissione praelati regulares in voto transeundi ad strictiorem ordinem, quamvis irritare tale votum difficilius S. Pontifex, praelatus inferior nunquam possit.

Similiter S. Pontifex dispensare potest in votis simplicibus, quae in aliquibus ordinibus votis substantialibus adduntur: — regularium praelatis quidem haec facultas non competit.

3. Imo potest R. Pontifex — etsi ex causa valde gravi tantum — in ipsis votis solemnibus sive ordinis sacri, sive religionis dispensare.

Quod aparte patet: 1) ex ratione, quia tota *solemnitas,* utpote quae ecclesiastici juris sit, sicut induci, ita auferri a S. Pontifice potest: sublata vero solemnitate, votum remanet simplex, in quo S. Pontificem dispensare posse nemo est, qui neget.

2) Ex praxi idem probatur[1]. Cogita solam dispensationem a solemni voto castitas, in perturbatione Gallica a Pio VII. sacerdotibus civili matrimonio junetis concessam. Scav. t. II. n. 224. — Etiam Julius III. Cardinali Polo potestatem dedit dispensandi cum presbyteris, diaconis, subdiaconis, qui tempore schismatis Anglici matrimonium attentaverant. — Ben. IX.[2] cum Ramiro presbytero et religioso professo dispensasse fertur, ut labentem Aragoniae prosapiam, accepta uxore, suscitaret. V. E. Müller tom. II. § 56.

4. Vota, quae favorem quidem tertii attingunt, sed quae principaliter 474
in honorem Dei facta sunt, atque favorem tertii secundarie tantum et accidentaliter attendunt, a dispensandi potestate non excluduntur. Idque

---

[1] Attamen haec *castitatis* voti dispensatio, si datur, fieri solet non plena, sed solum quoad certum matrimonium ejusque usum; facilius a votis paupertatis et obedientiae plena fit dispensatio: cf. Nilles in *Archiv* f. kath. Kirchenr. vol. 61 p. 329 sqq.

[2] Alii hoc factum adscribunt Coelestino III.: v. Schmalzgrueber in l. 4 decret. t. 5 n. 13, Less. *de just. et jure* l. 2 c. 40 n. 141, ubi alia eaque certiora facta habes, cf. etam *Nouv. Revue théolog. Louvain.* t. 16 pag. 441. — Recentius Gams in suo opere germanico „Historia eccles. Hispaniae" III, 182 illam dispensationem Ramiro datam ad annum 1134 Innocentio II. attribuit, atque refert, Ramirum religiosum quidem fuisse et Episcopum, episcopalem autem ordinem eum non habuisse, imo fortasse ne sacerdotalem quidem, eumque postea ad vitam religiosam rediisse.

valet, etsi acceptata fuerint a tertio, modo vovens noluerit illi jus aliquod concedere: magis etiam valet, si votum acceptatum a tertio nondum est, aut si indeterminate in favorem aliorum factum est, ideoque acceptari a nemine potuit. V. S. Alph. n. 255.

5. Si autem agitur de iis votis, per quae certis personis, sive physicis, sive moralibus, jus aliquod ortum est, *per se* ne Summus Pontifex quidem plene ab omni obligatione dispensare potest, quum facultatem jus alienum laedendi non habeat.

Verum aliquando de jure sic acquisito Summus Pontifex pro suprema sua jurisdictione disponere potest: v. g. de jure, quod institutum ecclesiasticum acquisivit, vel quod congregatio religiosa per votum sive juramentum perseverantiae acquisivit in singula sua membra: ab his igitur votis Summus Pontifex ex justa causa dispensare plane potest.

Alii autem, quibus potestas dispensandi a votis committitur, omnino prohibentur, quominus ab hisce votis dispensent, nisi forte fiat cum consensu eorum, quorum interest, quando speciatim Summus Pontifex id genus votorum in toto suo ambitu non sibi reservavit. (Cf. Gury-Ballerini I. n. 333 q. 2.)

475 Ad V. et VI. Causas dispensandi in votis privatis, sive cum aliqua commutatione, sive pro diversis adjunctis sine illa, praestat ex doctrina S. Alph. n. 252 et 253 recensere: quae fere concordant cum iis, quae Laym. lib. 4 tr. 4 cap. 8 n. 5, Lacr. l. 3 p. 1 n. 541, Reuter p. 2 n. 361 habet:

„Sufficit pro causa ad dispensandum 1) periculum transgressionis ob indispositionem particularem voventis, vel ob communem hominum fragilitatem.“

2) „Sufficit etiam magna difficultas in exsecutione, non solum si praevisa non fuit, sed etiam si fuit praevisa, tum quia tunc etiam adest periculum transgressionis, tum quia res multo difficilior apprehenditur, dum *instat exsecutio.*“

3) „Si vovens vexetur magnis scrupulis.“

Videtur S. Doctor in hisce adjunctis velle aliquam commutationem, quando prudentia id permittit.

4) „Etiamsi absit periculum transgressionis, et magna difficultas in exsecutione, sufficit pro causa, quod votum emissum sit *immature,* sc. cum nimia facilitate, imperfecta deliberatione, imperfecta libertate“ (ut: in aetate puerili ante pubertatem, ex tristitia, ira, metu intrinseco): „. . ideo potest in iis dispensari sine commutatione. Si autem constaret, maturam adfuisse deliberationem, tunc dispensationi admisceatur aliqua commutatio.“

5) A fortiori igitur causa dispensandi est ratio publici boni, vel spes majoris honoris divini.

476 Ad VII. 1. Si facultas ‚commutandi‘ alicui communicatur, non potest fieri subrogatio operis *notabiliter* minoris: attamen aliquantulum minoris, praesertim si dicitur facultas ‚dispensando commutandi‘: quare tunc principaliter quidem fieri debet commutatio, sed cum aliqua dispensatione. Cf. Const. Ben. XIV. *pro Jubil. 1750.* — Si dicitur, tribui facultatem ‚commutando dispensandi‘, intelligitur principaliter dispensatio, at non absoluta, sed cum aliqua commutatione (in rem etiam notabiliter minorem) conjuncta. S. Alph. n. 247.

2. Commutatio ab auctoritate facta sine causa censetur secundum S. Alph. n. 245 nihilominus valida, modo in *opus aequale* facta fuerit commutatio, aut si minus, defectus suppleatur. — Plane licita tamen non fuit.

3. Circa commutationem, quae fiat proprio marte seu sine vera auctoritate in opus aequale, dicendum est, eam non valere plene, verum non excedere veniale peccatum. Ita dicendum puto cum S. Alph. n. 244 et 245 contra plures, quorum alii severius, alii mitius etiam loquuntur.

4. Commutatione quocunque modo facta, *licebit* semper ad opus primo promissum redire, nisi forte commutatio in opus melius facta novo voto confirmata sit. Contra autem, ad primum opus rediri *non debet,* etsi opus substitutum impossibile fiat, modo auctoritate legitima substitutio facta sit; nam si facta est proprio arbitrio, necesse est ut redeatur ad opus primum, si secundum impossibile evaserit. S. Alph. de priore casu dicit „etsi *culpa voventis* impossibile evasit"; nam prima obligatio legitime exstincta est, si *absoluta* commutatio fuerit obtenta: v. l. c. n. 249.

Ad VIII. 1. Reservatio illorum votorum sic intelligitur, ut in 477
ordinaria facultate commutandi vel dispensandi in votis, haec vota non comprehendantur, etsi restrictio non exprimitur. Nam per se exclusa sunt, et necesse est, ut speciatim exprimantur, quo facultas in iis dispensandi alicui competat: imo si unum reservatum exprimitur, non valet illatio ad alia. Quare si datur facultas dispensandi „a votis reservatis, *etiam castitatis*", excluditur votum religionis, utpote ex parte nobilius, includuntur reliqua; sed etiam ex adverso, si datur facultas dispensandi „a votis reservatis, *etiam religionis*", non includitur votum castitatis, utpote quod secundum quid graviorem obligationem imponat, quam votum religionis; hoc enim post experimentum religiosae vitae exstingui potest. Demum facultas absolvendi „a votis (omissa voce ‚reservatis'), etiam castitatis" excludit omnia alia reservata. V. Sanch. l. c. cap. 40.

2. Reservatio autem illa ex parte rei est strictae interpretationis. Quare voto illa quinque reservata non sunt: 1) si materia non est perfecte illa, quae in jure assignatur, 2) si votum non est emissum perfecto modo, i. e. non ex amore ipsius operis seu virtutis, sed ex alio motivo.

Hinc reservatum non est votum ingrediendi ordinem non approbatum, aut non stricte ut ordinem approbatum, nec votum transeundi ad strictiorem ordinem.

Neque reservata sunt: votum castitatis temporaneae, votum non petendi conjugale debitum, votum virginitatis si intelligitur ut distinctum a voto perpetuae castitatis (v. impedimenta matrimonii vol. II. n. 719)[1], votum non nubendi, votum emittendi postea votum castitatis.

Neque reservatum est votum peregrinationis Romanae ex causa visitandi alia quaedam sanctuaria, et similiter de aliis peregrinationibus; nec votum de *modo* instituendae peregrinationis reservatae.

---

[1] Quare indiscriminatim verum non est, quod putat Wirthmüller § 70 n. 16 et Linsenmann § 103 II, post violatum virginitatis votum nihilominus perpetuae castitatis obligationem manere.

Insuper reservata non sunt vota religionis, castitatis, peregrinationum illarum, si ulla ratione a perfectione his votis ex se propria et innata deficiunt, videlicet: si 1) emissa sunt conditionate, etsi impleta fuerit conditio, modo tamen *conditio* ut n. 434 fuerit; 2) si per modum poenae facta sunt; 3) si facta fuerint ex metu; 4) si vovens intendit se sub levi tantum obligare; 5) si votum fuit disjunctivum, nisi forte utraque res disjunctive promissa sit reservata, aut, electione rei reservatae facta, haec voto sit confirmata vel sola mansit possibilis. — Cf. Laym. l. c., Tamb. l. c. cap. 16 § 4 n. 49, Sanch. l. c. cap. 40 n. 80 sqq., S. Alph. n. 258.

478 3. Facta commutatione voti reservati in materiam non reservatam, ab illa, si accedit justa causa, dispensare possunt ii, qui ordinariam facultatem habent. S. Alph. n. 260.

4. Episcopi, aut qui episcopalem jurisdictionem habent, possunt cum suis subditis dispensare in votis reservatis, non absolute quidem, sed in *quantum necessarium est*, — etiam sine speciali privilegio, si et recursus ad Summum Pontificem difficilis et periculum est in mora. S. Alph. n. 258 not. II: quod quidem confessariis ordinum mendicantium non videtur concessum esse sine speciali privilegio. (Vide tamen S. Alphons. l. 6 n. 1128.)

Verum si agitur de voto castitatis, contra quod aliquis matrimonium iniit, tum Episcopi, tum confessarii mendicantes (modo secundum sui ordinis constitutiones a Superiore hac facultate instructi sint) dispensare possunt in ordine ad petendum debitum (ergo non absolute; sed 1. mortuo comparte, votum reviviscit; 2. peccatum contra castitatem conjugalem manet etiam nunc voti violatio): siquidem materia voti jam ex ipso statu matrimonii non amplius perfecte obligat. S. Alph. l. c. et l. 6 n. 1076.

479 Ad IX. 1. Episcopi atque ii, qui vi muneris sine speciali delegatione dispensare in votis possunt, possunt etiam in juramentis dispensare.

2. Facultati delegatae dispensandi commutandive vota communiter adjungitur potestas eadem circa juramenta: imo probabile est, eam intelligi jam per potestatem in vota concessam, utpote minus inclusum in majori, quod Suarez dicit esse *communis* sententiae, quam cum Cajetano, Soto plerique teneant, saltem si intelligatur de juramento solo sine voto. At idem etiam probabiliter extenditur ad vota jurata, in quibus duplex vinculum et voti et juramenti occurrit. V. S. Alph. l. 3 n. 190 et Gury-Baller. I. n. 314 q. 4 cum Suarez *de voto* lib. 6 cap. 14 n. 6. 11. 14. 21. Quare etiam usus hujus probabilis facultatis practice tutus est, licet S. Alph. quoad usum dissentiat.

480 Scholion 1. Practice pro confessariis notatu dignum est, ne proclivores sint in permittenda poenitentibus suis emissione votorum in materia difficili. Maxime cauti esse debent, ne permittant facile, nedum pertrahant ad votum perpetuae castitatis. Tristis experientia docet, puellas aliquando, temporaneo fervore concepto, velle castitatem vovere, sed vix brevi elapso tempore vel opportunitate nubendi oblata, eas voti poenitere atque solutionem voti efflagitare, nisi etiam spreto voti vinculo nuptiis se tradant. Quare probandi sunt spiritus, et si tandem convenire videtur, ut votum permittatur — siquidem in se perfectius est cum voto, quam sine voto castitatem servare —: permittatur prima vice vel aliquoties votum tempo-

raneum ab uno festo B. Virginis ad alterum, et sic tandem post multam et seriam probationem votum perpetuum.

Nam etsi dispensatio ex causa dari possit, temeritati et levitati non est indulgendum. Et quoniam perpetua castitas gravissima res est, Romani Pontifices, Romanaque tribunalia in hoc voto, si semel ex maturo consilio emissum est, non consueverunt dispensare, nisi adjuncta permagna commutatione, e. g. semel in hebdomada jejunare, insuper semel in mense ad Sacramenta accedere, atque alias preces addere, idque pro toto vitae tempore. Quae etsi pro eo, qui legitima facultate ex privilegio dispensandi fruitur, non sit norma obligatoria, tamen ostendit, non leviter, sed cum magna consideratione in ejusmodi voto dispensationem esse concedendam.

Scholion 2. Reuter l. c. n. 374 collegit ex probatis scriptoribus 481
Gobat, Sporer, Tambur., Lohner quaedam exempla commutationum in votis: quae esse utile duxi afferri, quum hac in re a prudenti aestimatione multum pendeat.

1) Commutari potest votum peregrinationis pedestris unius diei in jejunium semel faciendum simul cum expensis peregrinationis pio operi applicandis; in idem commutari potest peregrinatio *aliquot* dierum equo vel curru peragenda. 2) Jejunium unius diei in unam confessionem; jejunium in pane et aqua in confessionem et Communionem. 3) Votum vitandi externa peccata luxuriae in confessionem menstruam per vitam, vel pro circumstantiis ad aliquot annos (imo puto in quaelibet remedia ex se efficacia coërcendi luxuriam, siquidem melius est sine voto castitatis ab illis peccatis efficacius abstinere, quam cum voto peccare). 4) Votum non nubendi in confessionem et Communionem menstruam per vitam vel saltem pro tempore statûs matrimonialis. 5) Votum non peccandi mortaliter, vel non venialiter deliberate (in pluribus materiis) in confessionem et Communionem menstruam (si esset votum non committendi ullum peccatum plene deliberatum, *commutationem* vix puto esse, etsi fiat in hebdomadariam confessionem et Communionem). 6) Jejunium quolibet sabbato peragendum in confessionem et Communionem bis in mense. 7) Recitatio quotidiana Rosarii in confessionem hebdomadariam (adderem: vel in Missam ter quaterve in hebdomada devote audiendam).

Appendix. Catalogus peccatorum praecipuorum contra II. deca- 482
logi praeceptum (ratione juramenti et voti — accedit saepe damnificatio):

1. Falsum scienter juramento affirmare.
2. Contra jus interrogantis restrictione etiam late mentali uti in juramento.
3. Juramento aliquid promittere sine animo implendi.
4. Ficto juramento alium decipere.
5. Juratam promissionem in re gravi laedere: sicut etiam, contra juramentum proprii officii et muneris delinquere.
6. Rem (graviter) peccaminosam juramento promittere, aut juramenti causa implere.
7. Assertioni graviter iniquae juramento vim et efficaciam addere, v. g. detractioni.
8. Temere jurare sine attentione ad verum et falsum.
9. Ejusmodi consuetudinis emendationem non curare.

10. Perjurio exsecrationem seriam addere.
11. Exorcismis abuti, aut in iis se vanum et temerarium gerere.
12. Votum emissum nolle implere, illud in re gravi laedere.
13. Voti impletionem diu differre, praesertim cum periculo oblivionis, aut futurae impossibilitatis.
14. Votum, quod voventi moraliter impossibile sit, suscipere.
15. Ad pravum finem promovendum votum attentare.
16. Fraudulenter impedire, quominus conditio voto apposita impleatur.
17. Fraudulenter dispensationem quaerere.
18. Sine legitima potestate aut sine justa causa a voto cum aliquo dispensare.

Caput IV.

De exercitio religionis homini, ut socialis est, adaptato.

483 Externum Dei cultum homines, ut creaturae sensibiles, naturali lege exercere debent. Verum si singuli sibi plene essent relicti, pro suo arbitrio, quomodo vellent animi sui sensus erga Deum manifestare, eligere possent. Quoniam autem in societatem coadunantur, sociali etiam vinculo ad Deum colendum adstringuntur, atque publice divinum numen agnoscere et honorare debent. Quare etiam certus aliquis modus publicus et certum aliquod tempus determinari debuit, quo totus populus tributum laudis atque honoris Deo offerret.

Quod in statu mere naturali, si exsisteret, religiosa auctoritas sine dubio constituere et praecipere debuisset; in statu supernaturali, saltem quum e lapsu suo genus humanum erigi coepisset, divina auctoritate positive constitutum est. Idque tum in praeparatoria lege veteri obtinuit, in qua Deus omnia ad amussim praescripsit, quo efficacius populum judaicum in suo officio contineret atque a consortio idololatrarum gentium removeret; tum in lege nova obtinet, in qua tamen non ipse Deus immediate omnia ordinavit, sed regimini Ecclesiae ejusque potestati permulta subjecit.

Imo non solum in dirigendis iis actibus religionis, quos Ecclesia judicaverit omnibus esse praecipiendos, Christiani ejus regimini subjiciuntur, sed etiam in iis, quae forte, consilia Christi circa perfectionem evangelicam sequentes, sibi suscipienda putaverint, Ecclesiam habent gubernatricem et legislatricem.

Sociale igitur religionis exercitium duplicis generis est: 1) commune ab Ecclesia omnibus praeceptum, 2) singulare per statum perfectionis in Dei honorem voluntarie assumptum, maxime per eum statum, quem qui amplectuntur, in familiam certam coadunati totam suam vitam divino servitio consecrant, quemque propterea Ecclesia „religionis“ nomine seu *„statûs religiosi“* insignivit.

De hoc peculiari virtutis religionis exercitio primo agam, quum

maxime cum votis, de quibus modo disputavi, cohaereat, utpote quae in statu religioso summam perfectionem adipiscantur; sequenti articulo de sociali religionis exercitio communi, quod per tertii decalogi praecepti tractationem explicabitur.

Articulus I.

De religionis exercitio per statum religiosum.

NB. Infinitum est scriptores illos referre, qui de statu religioso scripserunt. Ad omnes, qui universam theologiam moralem, aut jus canonicum tractant, lectorem remittere possum, missis etiam iis, qui ascetice de eadem re egerunt. Paucos nominatim effero: S. Thom. II. II. q. 179—189, Suarez *de relig.* p. II. a tract. 7 et deinceps, Sanchez *in dec.* l. 5—7, Less. *de just. et jure* l. 2 c. 41, S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 1—82, Bouix *de regular. jure,* Craisson *manuale juris can.* n. 2455—3160; asceticos scriptores: H. Piati *de bono statûs religiosi,* A. Rodriguez *de perfectione christiana,* praecipue p. III.

§ 1.

Praeambula de statu perfectionis in genere.

Status perfectionis christianae quid sit, ut intelligatur, videndum 484
est, in quo consistat perfectio. Perfectio cujuslibet entis consistit in optima habitudine ad finem suum. Finis autem hominis in Deo ejusque beata possessione supernaturali consistit, ad quam disponit gratia sanctificans et supernaturalis caritas. Quare recte homo eo perfectior dicitur, quo abundantiorem habet caritatem et sanctificantem gratiam (v. S. Thom. II. II. q. 184 a. 1).

Verum ex solis his donis divinitus infusis etiam in majore gradu hominem, ut his in terris viator est, non dicimus *simpliciter* perfectum, neque in *statu* perfectionis esse. Nam si de statu perfectionis quaerimus, certam vivendi et agendi normam, quae omni vitae ipsius rationi suo modo praesidere debet, cogitamus: carere autem tali norma potest etiam, qui gratiam sanctificantem habet valde copiosam. Quare ut statum perfectionis intelligamus, ad *actus* perfectos videmur mentem convertere debere.

Sed neque in caritatis *actuali exercitio* perfectio, si de *statu* agitur, collocari potest, siquidem in statu perfectionis etiam ille esse pergit, qui actu non operatur.

Nihil ergo relinquitur, nisi ut vitae quidem ‚perfectionem' dicamus illam hominis christiani *habitudinem expedite et frequenter exercendi actus* caritatis eosque quantum fieri possit perfectos, de statu vero sic statuamus:

I. Status perfectionis (acquirendae) recte dicitur ille stabilis vi- 485
vendi modus, quo, quatenus ex ipso est, homo inducitur ad caritatis perfectionem consequendam. — Quod fit, si status susceptus 1) *continet ex se exercitium* perfectioris caritatis, quam communis vitae christianae obligatio, videlicet si extenditur non ad mandata Dei tantum, sed etiam

ad ea, quae Deus commendavit ut sibi magis placentia; 2) si suscepta illa vivendi ratio *impedimenta* caritatis ejusque perfectionis *removet;* 3) si ratio illa vivendi *secum fert frequenter occupationes illas,* quae ad divinum cultum divinamque caritatem spectant.

II. Ille igitur, qui sese perpetuo vel stabili modo obligat, ut a certa re alias licita abstineat aut in frequenti exercitio actuum supernaturalium versetur, quo Deo magis placeat atque liberius inhaerere possit, in quodam statu perfectionis est. — Quod eò magis obtinet, quando abstinetur ab illis oblectamentis, quae mentem dividunt neque totam in Deum ferri sinunt secundum Apostolum I Cor. 7, 34: „Virgo cogitat, quae Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quae autem nupta est, cogitat, quae sunt mundi, quomodo placeat viro." Primus igitur gradus statûs perfectionis ascenditur ab eo, qui coelibatum vel castitatem vovit, praecipue voto publico. Cf. Suarez *de relig.* tr. 7 lib. 2 cap. 1 n. 1.

III. Major quaedam perfectio statûs adest, si accedit solemnis quaedam ex parte Ecclesiae acceptatio et consecratio, qua homo ad divinum cultum assumitur atque praeter continentiam a rebus sensualibus etiam positivum exercitium divini cultûs sibi imponit.

IV. Status autem perfectionis christianae acquirendae simpliciter dictus in statu religioso consistit, per quem homo omnia illa media generalia assumit, quae Christus Dominus perfectionis causa commendavit (cf. S. Thom. q. 186 a. 1 ad 4 et Suarez l. c. l. 1 cap. 10 n. 6), quibus et impedimenta caritatis communia auferuntur, sc. concupiscentia carnis, divitiarum, honoris, et occasiones frequentius exercendae caritatis praebentur, et ipsum exercitium caritatis excellentius continetur. Quamquam notio statûs perfectionis universum sumpti sane latius patet, quam status religiosus.

486 **Explicatio.** Observa ad I.: Suarez l. c. cap. 14 et l. 2 cap. 1 distinguit cum S. Thomâ q. 185 a. 1 ad 2 et q. 186 a. 2 in corp. inter statum perfectionis *exercendae,* et statum perfectionis *acquirendae:* prior est Episcopatus, status religionis posterior est. Statum perfectionis exercendae vocant, quia secum fert obligationem certae cujusdam perfectionis jam habendae, siquidem opera caritatis abundantioris et zeli requirit. — Sed quae hîc disputamus, fere referuntur ad statum *acquirendae* perfectionis, qui non imponit obligationem habendi perfectionem, sed tendendi in eam.

Ad II.: 1. ‚*Status*' indicat quandam stabilitatem. Quare quum homo, maxime in rebus difficilioribus mentis instabilis sit, necessitatem quandam sibi imponere debet constanter agendi: alioqui certum statum assumpsisse non dicitur. Quae necessitas in hac re non alia concipitur, quam obligatio liberae promissionis Deo factae seu *voti.* — Nam si consideras alios status saeculares, in iis homo natura sua et cupiditate facilius detinetur atque stabilis vivit, sed ne in iis quidem sine obligatione quadam haec stabilitas solet esse. Contractae enim relationes variae plerumque hominem impediunt, quominus pro libitu vivendi normam mutare possit, ut in variis negotiis opificiisque exercendis apparet et maxime in matrimonio. — Quoniam autem in rebus, quae Deum ejusque servitium et amorem spectant, ex-

ternae circumstantiae necessitatem non inferunt, nulla necessitas, quae ad constantiam et stabilitatem compelleret, haberetur, nisi moralis obligationis vinculum inductum esset: quo inducto, major etiam stabilitas exsistit, quam in quibusvis negotiis rerum humanarum vicissitudinibus relictis.

2. Nihil tamen impedit, quin dicas, eum, qui solo firmo proposito concepto constantem agendi normam christianae perfectionis retineat, initium quoddam seu germen statûs perfectionis habere.

Ad III.: 1. Scite S. Thom. q. 184 a. 4 in corp. animadvertit: si de 487
statibus perfectionis christianae quaeratur, agi per se de iis, qui ordinem quendam pulchritudinis in *Ecclesia* producant, adeoque humanis etiam oculis appareant. Hinc est, quod secundum judicium solum divinum homo per votum privatum tantum et occultum in statu perfectionis versari possit, non autem secundum judicium humanum. Proprie ergo status perfectionis dicitur de iis, qui *profitentur publice* coram Ecclesia aliquo modo approbante, quae perfectionis sunt. Id primo fit voto privatim quidem facto, sed publice noto, et quasi in tutela Ecclesiae posito; secundo, perfectius fit per Ecclesiae auctoritativam acceptationem et consecrationem: quae tum in sacris ordinibus habetur, tum in religiosorum institutione et assumptione.

2. Imo etsi formaliter et expresse votum non emittitur, si tamen, interveniente ecclesiastica auctoritate, aequivalens obligatio sectandi perfectiora contrahitur, status perfectionis constitui dicendus est. Vide Suarez l. c. cap. 12 n. 5—7.

Ad IV. Simpliciter perfectus esse nequit status, nisi omnia removeat 488
impedimenta caritatis, quae *in natura humana*, uti omnibus *communis* est et re ipsa sese manifestat, reperiuntur: quod in solo statu religioso fit. Nimirum impediunt caritatem divinam ejusque exercitium, imo ipsi caritati periculum creant concupiscentiae illae, quas S. Joan. enumerat, concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, superbia vitae. Quarum radices, quantum humanae vires ferunt, evellit, fomentaque subtrahit status religiosus per vota castitatis, paupertatis, obedientiae. V. S. Thom. l. c. q. 188 a. 1 et q. 189 a. 1.

Simul autem sive per ipsa vota eorumque observantiam sive per singulorum ordinum statuta homo religiosus impellitur quasi continenter ad actus positivos caritatis exercendos, quum totus in quoddam holocaustum pro divina gloria sese obtulerit atque continuo se mactare quasi cogatur.

Nihilominus inde non sequitur, quemlibet religiosum *esse* perfectum, vel perfectiorem esse iis, qui in saeculo vivunt. Nam potest perfectio eaque magna attingi sine mediis illis, quae status religiosus subministrat; et e contrario religiosus aliquis potest in suo perfectionis statu prorsus imperfecte vivere, maxime quum essentialia religiosi statûs in removendis quidem communibus impedimentis frequenti caritatis exercitio obstantibus consistant, ad ipsum autem exercitium non proprie, sed invitando et praeparando quodammodo cogant.

§ 2.

De essentia statûs religiosi.

I. Statûs religiosi essentia in tribus votis: paupertatis, castitatis, 489
obedientiae consistit, quae approbante Ecclesia emittuntur atque ab ea nomine Dei visibili modo et visibilis regiminis causa accipiuntur.

II. Status religiosus essentialiter sumptus divinae institutionis est, quoad accidentalia autem et quoad diversorum ordinum distinctionem est institutionis ecclesiasticae.

III. Ad statum religiosum, etiam vere et stricte sumptum, votorum solemnitas non requiritur absolute: quamquam re ipsa ordines religiosi stricto sensu non exsistunt, quin in aliquibus saltem membris vota solemnia habeant.

IV. In ipso naturali jure fundatum est, ut ad statum religiosum valide assumendum libertas requiratur in votorum emissione: ecclesiastico autem jure et certa aetas, et novitiatus rite peractus et forma certa emittendorum et accipiendorum votorum requiritur.

490 **Explicatio.** Observa ad I.: 1. Tria vota paupertatis, castitatis, obedientiae erga praelatum ad statum religiosum requiri, omnes fatentur et ex ipsa explicatione statûs perfectionis completi elucet. Quoniam enim religiosus ex eo dicitur, quod totus novo aliquo modo in Dei dominium transeat atque divinis rebus Deique cultui sese mancipet, ne nomen cum re discordet, ea obstacula abjicere debet, quae, ut antea dixi, pro humana natura a divinis rebus retrahunt atque terrenis immergunt. Quod non fit nisi per tria illa vota. — Dein qui in christiana religione se totum Deo devovere vult, ea *omnia universalia* consilia amplecti debet, quae Christus commendavit, et ad perfectionem acquirendam certo sensu necessaria esse edixit: quae sunt paupertas voluntaria, castitas, obedientia.

2. At solis illis votis in se sumptis obligatio interna quidem coram Deo contrahitur, sed nondum illa stabilitas et firmitas coram Ecclesia habetur, quam visibile regimen requirit. Ut igitur status religiosus ecclesiasticus status sit, interventus Ecclesiae necessarius est, quo Ecclesia hanc obligationem ratam habeat atque nomine Dei et suo urgere et dirigere possit.

491 NB. Suarez l. c. l. 2 cap. 4 n. 9 sqq. dicit: „Ad proprium vinculum statûs religiosi, quando in communitate religiosa assumitur, praeter tria vota substantialia immediate Deo facta, necessaria est peculiaris obligatio humana per modum pacti reciproci, quo et ipse homo religioni se donat et obligatur, et vicissim religio acceptat eique obligatur . . . ad gubernandum. — Status religiosus privatim, sine unione ad aliquam communitatem, assumptus non potest quidem fieri sine aliqua *habitudine* ad aliquem hominem, cui vovens se obliget (ad obediendum) . . .: nihilominus . . . id fieri *potest* sine speciali obligatione proxime et directe homini facta etc.“

Nimirum sentit, statum religiosum essentialiter adesse in vita solitaria cum votis ‚paupertatis, castitatis et obedientiae erga alterum e. g. confessarium‘ soli Deo factis, ita ut confessarius ille directionem quidem suscipiat, ipse autem jus jubendi non acquirat, neque vovens, si obedire postea detrectet, ullo modo contra hominem, sed solum contra Deum delinquat. Sive hunc statum alicui religiosum privatum vocari placet sive displicet, potius lis de verbo est. Ecclesiasticus status ejusmodi vita non esset, nisi aliqua saltem approbatio et acceptio Ecclesiae accederet: quae accedere *potest*, etsi coadunatio ad communitatem religiosam non fiat, re ipsa autem nunc pro statu religioso stricto sensu ecclesiastico non habetur; neque idea religiosae vitae ita plene verificatur, ut statim dicam.

492 3. Acceptatio Ecclesiae potest diversos gradus admittere. Quod quo clarius fiat, etiam *approbatio* Ecclesiae logice saltem praevia distingui debet diversa (cf. etiam Schels *die neuen relig. Frauengenossenschaften)*:

1) Approbatio *solemnis et definitiva*, quae canonizatio quaedam certi instituti cum ejus regulis et constitutionibus est. Haec definitiva approbatio ex natura sua soli Summo Pontifici ejusque infallibili magisterio competit: quare etsi antiquitus ad religiosum ordinem instituendum Episcopi auctoritas sufficiens fuerit, tamen ordines illi, antequam utcunque Summi Pontificis suprema approbatio saltem tacita accederet, non erant pleno et perfecto sensu ordines religiosi, sicut pro hodierna disciplina soli admittuntur.

2) Approbatio *commendatitia* quidem, sed *nondum definitiva* a Sancta Sede data: quam, si insistere placet in comparanda declaratione sanctitatis hominum et sanctitatis institutorum, cum beatificatione servorum Dei conferre possumus.

3) Approbatio solum *permissiva* ex parte Sanctae Sedis.

4) Quodsi Sanctae Sedis approbatio nulla est, exsistere tamen potest *Episcopalis approbatio* — quae nunquam potest esse definitiva; ecclesiastica tamen recte vocatur, quamquam non pleno sensu approbatio Ecclesiae.

Cum ejusmodi igitur approbatione quaedam *acceptatio* instituti religiosi 493
singularis ejusque membrorum conjungi consuevit.

Videlicet ii, qui ad degendam vitam religiosam Deo se devovent, si vita communitatis est, illi communitati se tradere, et ab ea accipi debent: quae, nisi Ecclesiae approbatio ipsius instituti adsit, nondum est acceptatio ab Ecclesia.

Imo *aliqua humana traditio et acceptatio* videtur prorsus exigi, ut religiosae vitae idea compleatur. Constans enim sensus Patrum et Ecclesiae est, religiosum ipsa religiosae vitae susceptione fieri quasi speciali quodam modo Dei proprietatem et rem, ita ut Deus ex speciali titulo de religioso disponere possit. Quod utique non aliter intelligitur, nisi ut de viri religiosi actionibus peculiari modo disponatur seu ut ejus vita atque actiones sic dirigantur et exigantur, quomodo Dei cultus (diversus in diversis ordinibus) requirat. Verum talis dispositio et directio a Deo non fit immediate, quum visibili vel immediato modo non consueverit hominibus sese manifestare; ergo per homines fieri debet, i. e. a religiosa communitate ejusque praesule, aut a singulari homine electo (confessario, Episcopo . . .), qui Dei nomine obligationem, qua religiosus vir se Deo speciali modo obstrinxit, acceptavit. Quae acceptatio et traditio ad cultum Dei sane plenior est, si, qui acceptavit, non solum Deo, sed etiam sibi — quamquam intuitu Dei — jus jubendi acquirit: imo vero in suscipienda religiosa vita communitatis id plane necessarium est. Nam si in religioso instituto religiosa vita suscipitur, obedientia sic promitti debet, ut peculiaris finis *hujus* instituti requirit; ergo religiosus traditione sui ipsius etiam huic instituto obligatur. Quare si postea sese retrahat vel obedire detrectet, finem peculiaris instituti, ad quem se obligaverat, laedit, atque jus non solum Dei, sed etiam ipsius ordinis infringit. Paucis, traditio et acceptatio proxime erga certum ordinem seu erga homines exsistat oportet, sed *Dei causa*, qui ipse novum dominium in homines tantum improprie dictum acquirere potest. — Quia igitur totus finis Dei cultus est, etiam patet, illud dominium et jus ordinis religiosi non ordinari ad utilitatem illius humanae communitatis, quemadmodum traditio servi ordinatur ad utilitatem heri, sed ordinari totum in spiritualem utilitatem religiosi ipsius et in ipsum Dei honorem ex speciali singulorum ordinum instituto diverso modo exercendum et promovendum.

Completur autem acceptatio illa humana per acceptationem ex parte Ecclesiae, i. e. R. Pontificis (aut saltem Episcopi), non quod haec sit nova traditio atque novam juris vel dominii speciem in virum religiosum constituat, sed quod per eam status ut status ecclesiasticus compleatur.

Qua acceptatione Summus Pontifex acquirit, similiter ut ipse ordo seu ejus praelati, idque supremo gradu, jus in religiosos, atque eorum actiones dirigere voluntatique dominari potest. Hinc est, ut dicatur Summus Pontifex supremus quorumlibet religiosorum Praelatus, non quasi cujuslibet ordinis membrum sit, sed quod dominativam potestatem Praelati supremo gradu exerceat. Et, quod consequens est, si per suae jurisdictionis auctoritatem Summus Pontifex constituit, ut religiosorum vota privata a praelato irritari possint (quod re ipsa constitutum esse, alibi visum est): per acceptationem ordinis ejusque membrorum ex parte Ecclesiae fit, ut etiam Summus Pontifex dominativa potestate ejusmodi vota possit irritare. Ubi vero acceptatio ex parte Ecclesiae deest, haec irritandi potestas locum habere nequit[1].

494 Acceptatio igitur Ecclesiae 1. supremo gradu adest cum solemni et definitiva approbatione: certissimum enim est, per hanc istius ordinis religiosos in dominativam potestatem Ecclesiae seu R. Pontificis transire, non absolutam, sed intuitu Dei atque peculiaris ordinis finis. Haec sola acceptatio constituit ex hodierna disciplina *ordinem stricte dictum.*

2. Inferiore gradu adesse videtur plerumque haec acceptatio ex parte Ecclesiae, i. e. modo non definitivo, sed ex parte acceptantis magis revocabili, cum approbatione commendatitia a S. Sede facta quoad congregationes religiosas; — at non quaevis laus et commendatio pro vera approbatione ipsius instituti haberi potest, siquidem instituti et regularum approbationem Sancta Sedes saepe expresse etiamtum se differre dicit. V. Craisson *Man. juris can.* n. 2528.

3. Imo non semper exsistere veram acceptationem ex parte Ecclesiae in religiosa congregatione, sive permissa sive commendata atque etiam approbata sit, etsi acceptio ea, qua ipsa congregatio singulorum sodalium traditionem privatim recipiat, forte locum habeat, extra dubium est exemplo Lazaristarum (cfr. Bouix *de jure regul.* I., pars II. sect. 1 c. 4 § 2 p. 228), de quorum congregatione eo fine, ut maneret saecularis, Alexander VII. 22. Sept. 1655 in constitutione: *„Ex commissa“* ita disposuit: „in quorum tamen votorum emissione *nemo intersit, qui ea acceptet nomine congregationis sive Nostro* et pro tempore exsistentis Romani Pontificis“; quare quum neutra acceptatio adesset, congregatio mansit saecularis. Similiter ex historia Bethlemitarum, qui anno 1687 evecti erant ad veram et religiosam congregationem positive a Sancta Sede approbatam, et „in manibus Fratris Praefecti vota consueta emittebant“, proin saltem privatim ipsi congregationi traditione acceptata se tradebant. At nihilominus quum anno 1710 a Clem. XI. in verum ordinem religiosum eveherentur, de novo vota jubebantur emittere, „certiorati de insufficientia praecedentium

[1] Hoc notavi, ut aliquo modo illustrarem quaestionem hanc, utrum etiam in religiosis congregationibus illa irritatio locum habeat, an solum in ordinibus stricte dictis. Responsum ab eo pendet, utrum pro solis ordinibus stricte dictis, an etiam pro illis congregationibus acceptatio ex parte Ecclesiae asserenda sit. Dico ex parte Ecclesiae, sive R. Pontificis, quia si solum fieret ex parte Episcopi, haec sufficere non videtur. Cf. supra n. 462.

votorum ad constituendos eos veros religiosos". Nihil tamen videtur excogitari posse, quod defuerit, nisi acceptatio ex parte Ecclesiae, i. e. R. Pontificis. Num igitur in certa quadam congregatione acceptatio Ecclesiae accesserit, in singulis casibus aut ex ipsis approbationis verbis, aut ex aliis signis colligi debet.

4. Approbationem et acceptationem ex parte solius Episcopi per Concil. Later. IV. sub Innoc. III. et Lugd. II. sub Greg. X. prohibitam fuisse, v. Decret. l. 3 tit. 36 c. 9 et l. 3 tit. 17 c. unic. in 6°; verum haec prohibitio per diuturnam consuetudinem a Sancta Sede approbatam nunc sic intelligitur, ut Episcopis illicitum quidem non sit, congregationem religiosam instituere, pro ordine religioso vere dicto autem nulla congregatio habeatur, nisi auctoritas Sanctae Sedis (definitiva) accedat. Cf. Craisson n. 2523 sqq. et n. 2538.

Ad II.: 1. Deum sive Christum ipsum statum religiosum instituisse 495
ex eo patet, quod omnia, quae ad essentiam ejus requiruntur, ab Ipso originem sumpserunt: Sc. 1) Commendavit et multum suasit liberam susceptionem paupertatis (Matth. 19, 16 sqq.), castitatis (Matth. 19, 12) et subjectionis (Marc. 10, 21); 2) hanc susceptionem voluit fieri perpetuam et indeclinabilem (Luc. 9, 57; 18, 28), ut eum aptum non esse ad suam sequelam dixerit, qui retrospiciat: quo tacite *voti firmitas* suadetur; 3) contulit Ecclesiae facultatem et suo et proprio nomine intuitu divini servitii et christianae perfectionis in plenam potestatem eos recipiendi, qui sese obtulerint; quod in verbis Matth. 16 ‚Quodcumque ligaveris' et in notione hujus supremae auctoritatis publicae continetur. Imo probabile est, ipsos Apostolos a Christo edoctos se plane per modum voti ad religiosae vitae rationem obligasse, quum videatur decere, eos fuisse omnis christianae perfectionis exemplar.

2. *Accidentalia statûs religionis* vocare possumus 1) certam formam 496
singulorum institutorum, quam status religiosus in singulis ordinibus pro peculiari fine diverso habet; 2) ea elementa, quae lege mutabili requiruntur, ut ordo religiosus exsistat, aut quae cum votis religiosis conjunguntur. Certa singulorum ordinum forma inventa quidem generatim est ab hominibus piis et sanctis privato consilio, quamquam instinctu divino; verum ut evaderet forma publica et legitima ecclesiastici statûs, approbatio Ecclesiae prorsus necessaria erat, quae pro temporum exigentia, quod approbavit, abolere, mutare potest. — Cum religiosa professione conjunguntur certi effectus juridici, ut inhabilitas possidendi, firmiter sese obligandi, matrimonium contrahendi: quos effectus, imo ipsam votorum solemnitatem ecclesiasticae institutionis esse, patebit ex mox dicendis.

Ad III.: 1. Votorum solemnitatem non requiri ad faciendum hominem 497
vere religiosum, jam diu extra omnem controversiam est. Greg. XIII. „*Ascendente Domino*" et „*Quanto fructuosius*" solemniter declaravit, sodales Societatis Jesu votorum simplicium emissione veros religiosos fieri „quoscunque, qui in ipsa Societate admissi, biennio probationis a quocunque peracto tria vota praedicta, tametsi simplicia, emiserint, emittentque in futurum, vere et proprie *religiosos fuisse et esse* . . . ac si in professorum praedictorum numerum adscripti fuissent" et priore Const. (*„Ascendente"*): „quamvis ii omnes, qui post biennium Novitiatûs dicta tria vota simplicia emiserint . . . vere et proprie religiosi exsistant" et: „et quoscunque, qui in ipsam Societatem admissi, biennio probationis a quolibet eorum peracto,

tria vota substantialia praedicta, tametsi simplicia emiserint, aut emittent in futurum, vere et proprie religiosos fuisse et esse ac fore, et ubique semper et ab omnibus censeri et nominari debere, non secus atque ipsos tum Societatis, tum quorumvis aliorum regularium ordinum professos."

498 2. Sed breviter indicandum est, in quo votorum solemnitas consistat. Qua in re aggredimur quaestionem diversa opinantium sententiis quasi tenebris involutam.

Prima sententia solemnitatem voti in quadam consecratione collocat, quam Dr. Schönen *Wesen der Gelübdesolemnität (Theol. Quartalschrift,* Tübingen 1873—1875) a S. Thomâ (v. II. II. q. 88 a. 7 et 9) in externis caerimoniis reponi putavit, idque cum aliis veteribus scriptoribus, quos vide apud Suarez *de relig.* tract. 7 l. 2 c. 6.

Secunda sententia dicit, esse traditionem et acceptationem Ecclesiae, quae reddat vota solemnia. Cf. permultos scriptores apud Suarez *de relig.* l. c. c. 7 n. 3; Tolet. *in II. II.* q. 88 a. 7.

Tertia sententia solemnitatem in quibusdam juridicis effectibus reponit, qui constituant hominem inhabilem ad certos actus voto contrarios, ut paupertatis votum solemne inhabilem reddat voventem ad possidendum, castitatis ad matrimonium ineundum, obedientiae ad obligationes ex se contrahendas. Cf. Tolet l. c.; Suarez infra cit., et ibid. cap. 10 n. 5 et 6 complures scriptores allegatos.

Quarta dicit, ea vota solemnia esse, quae Ecclesia pro talibus accipiat, ita ut totum situm sit formaliter in voluntate Ecclesiae. Cf. Craisson n. 2473 et 2474[1].

499 Contra quartam opinionem est, quod, etsi tota solemnitas ab Ecclesia pendeat, ut certissimum est, tamen haec ipsa Ecclesiae voluntas et constitutio aliquid producit, quo votum solemne a non solemni distinguatur: et id est, quod quaerimus.

Contra tertiam sententiam est, quod ejusmodi effectus re ipsa inveniantur in votis non solemnibus: ergo illi juridici effectus aut nihil, aut non totum illud explicant, quo solemnitas constituitur. Insuper etsi effectus quidam solis solemnibus votis competant, hi effectus videntur potius ad communem aliquam radicem reducendi esse, quae formaliter id constituat, quod ‚solemne' est.

Videlicet votum simplex, quod in Societate Jesu post biennium novitiatûs emittitur, ex Const. Greg. XIII. *„Ascendente Domino"* plane inducit *inhabilitatem* seu impedimentum dirimens matrimonii; atque votum paupertatis, quod postea a coadjutoribus formatis, qui vocantur, emittitur, licet simplex sit, inhabilitatem possidendi inducit. — Quare Suarez, ut videtur, non tam in effectibus illis, quam in *efficacia* producendi hos effectus, eosque integros, simul cum *stabili* traditione et acceptatione religiosi solemnitatem collocat: quod sane *re* vix differt a sententia infra tradenda. Cf. Suarez *de relig.* dicto l. 2 c. 10; c. 12 n. 7 et 8; c. 13 n. 8, 13 et 14; et maxime c. 8 n. 10 et c. 11 n. 5.

Contra secundam sententiam ita nude intellectam, uti eam expressi, id plane objici debet, in omnibus religiosis stricte sumptis hanc traditionem

---

[1] Greg. XIII. *„Ascendente Domino":* „voti solemnitatem sola Ecclesiae constitutione inventam esse." Bonif. VIII. (l. 3 tit. 15 in 6° cap. unic.): „Nos igitur attendentes, quod voti solemnitas ex sola constitutione Ecclesiae est inventa."

et acceptationem inveniri, neque tamen omnes emittere vota solemnia: quare haec explicatio aut relinquenda, aut expolienda est.

Prima sententia, si externam illam caerimoniam intelligit, quae professionem religiosam comitatur, sane nihil explicat, quum externae caerimoniae eaedem, imo celebriores adesse possint in professione seu emissione votorum non solemnium.

Verum quid in singulis opinionibus veri insit, ex dicendis colligetur. 500
Imprimis multum abest, ut S. Thomas hanc externam solemnitatem intellexerit, sed eam consecrationem internam et spiritualem sine dubio prae oculis habuit, cujus externa illa index atque signum est. Atque ita rectissime S. Doctorem sensisse, plane contendo: imo legenti q. 88 art. 7 ad 1 manifestum est: „hujusmodi solemnitas", ait S. D., „pertinet non solum ad homines, sed ad Deum, *in quantum habet aliquam spiritualem consecrationem et benedictionem,* cujus Deus est auctor, etsi homo sit minister." Tantummodo observari debet, Deum posse esse auctorem aut immediate, aut mediate; hujus autem consecrationis, utpote *ecclesiasticae,* eum esse auctorem mediatum. Cf. etiam ib. art. 9 in corp. Dein explicari nonnihil debet, quid sit illa *„consecratio"*. Quod analogice intelligimus, si respicimus ad consecrationem rerum divino servitio sacratarum, eamque distinguimus a simplici ecclesiastica benedictione[1]. — Axioma est apud jurisperitos, rem vero sensu *consecratam* ex se irrevocabiliter Deo esse devotam, humanisque usibus subtractam, ita ut sine sacrilegio in profanos usus converti non possit: quare ne dirutâ quidem ecclesiâ ejus locus ejusve materia profanis usibus cedit. Multo minor multoque minus tenax est rei solum *benedictae* aut tantum in Ecclesiae dominium transmissae sanctitas. Haec nimirum dimissione quadam ex usibus divinis ad profanos usus redire potest. Simili igitur modo ille, qui solis votis simplicibus Deo sese devovit, ex hoc statu dimissus — quamquam ipse se dimittere nequit, atque ita ex *sua parte aeque firmiter* se Deo donavit — Deo sacratus esse desinit. At qui solemnibus votis Deo consecratus est, ita ligatus est in materia votorum, ut tum ex parte sua, tum ex parte Ecclesiae per se irrevocabiliter Deo devinctus sit. Neque alius praeter R. Pontificem eum a tali divino servitio extrahere potest, sicut nemo praeter R. Pontificem rem consecratam statuere potest esse exsecratam: imo vix unquam hominem solemni voto ligatum R. Pontifex ita solvit, ut saecularis et quasi profanus plane reddatur.

Hunc ipsum firmissimum et stabilem transitum in jus et dominium quasi divinum, quoad res voto determinatas, ab Ecclesia certis quibusdam effectibus declarari, non solum convenit, sed necessarium est: quo scilicet sciatur, quam et quantam dedicationem et a saecularibus rebus sejunctionem Ecclesia intelligat. Re ipsa igitur illa consecratio et solemnizatio illum ambitum habet, ut 1) hominem ejusque actus voto designatos irrevocabiliter et ex utraque parte firmiter (i. e. ex parte voventis et ex parte acceptantis) divino servitio et cultui addicat; 2) — id quod maximâ convenientiâ sequitur — ut hominem ad actus quosdam votis plus minusve contrarios juridice reddat inhabilem. — Nihilominus, quoniam solemnitatem voti potius in illa radice, quae connaturaliter quodammodo postulat istos effectus, quam in ipsis effectibus reponimus, nullam experimur difficultatem

[1] Hoc ipsum etiam S. Thom. l. c. art. 11 facit. In addita autem conclusione eum nonnihil excedere, infra dicam.

explicandi, cur — id quod re ipsa contigit — Summus Pontifex in uno alterove effectu v. g. in potestate possidendi, dispensare possit, manente voti solemnitate. Quod enim non formaliter rem constituit, sed connaturaliter tantum profluit ab ea, a suprema causa saltem ex parte, in singulari casu auferri et impediri potest.

501 Quibus explicatis, jam intelligitur, 1) quo sensu traditio et acceptatio (v. secundam sent.) ad solemnitatem voti spectet; nimirum non qualiscunque, sed utrimque firma et ex se irrevocabilis traditio et acceptatio sumi debet.

2) Quo sensu (v. tertiam sent.) effectus juridici inhabilitatis ad matrimonium, ad possessionem, ad firmiter contrahendum revera ad solemnitatem votorum pertineant.

3) Quo sensu verum sit (v. quartam sent.), ea vota esse solemnia, quae Ecclesia ut talia receperit; vid. Ecclesiae est singillatim declarare, qualem consecrationem et cum quibus effectibus conjunctam consecrationem intelligat, si constituit vota solemnia; imo Ecclesiae est, in speciali casu videre, quot et quantos effectus consuetos, manente solemnitate, forte velit suspendere.

His igitur me nullatenus puto recessisse a doctrina Angelici Doctoris, sed me potius eam explicasse et nonnihil expolivisse, atque ita multa conciliari posse, quae in verbis magis, quam in re discrepantes diversi scriptores adeo diversa hac in re tradiderunt.

Imo hanc legitimam esse explicationem, eamque cum sententia veterum scriptorum plane concordare, confirmatur ex Sanchez *in decal.* l. 5 cap. 1 n. 11. Nimirum postquam dixi, voti solemnitatem explicandam esse per analogiam contractuum, qui certas solemnitates requirerent[1], pergit: „Quod si iterum roges, quae sint eae caerimoniae ab Ecclesia petitae, in quibus ea voti solemnitas sita est, et quibus a simplici differt: respondent iidem Ribadeneira *(de instituto Soc. J.* cap. 17 ad 5 et cap. 19 in fine), Vasquez *(in I. II.* d. 165 c. 8) eas esse, ut vota emittantur sub certa regula a S. Sede approbata juxta ritum substantialem in eadem regula praescriptum *cum traditione et acceptatione ex utraque parte perpetuis et via ordinaria indissolubilibus.*“ Quod in substantia convenit cum S. Thomae sententia. Quando enim S. Doctor solemnitatem voti in *‚spirituali consecratione‘* collocat, sane nihil relinquitur, nisi ut consecrationem sumat pro deputatione ad cultum ususque divinos ecclesiastica eaque, quantum fieri possit humanitus, firmissima: in quo, ut exposuimus, rectissime sentit; verum in hoc limites nonnihil transgressus est. quod firmissimi illius vinculi dissolvendi potestatem ne S. Pontifici quidem competere putavit, quum tamen, quod per ecclesiasticam potestatem fit et inductum est, a. R. Pontificis voluntate essentialiter dependere debeat. Inde autem nondum sequitur, S. Pontificem *licite* posse pro libitu solemnitatem voti auferre.

---

[1] Quibus Sanchezii verbis N. Nilles in libellis period. Oenip. vol X. p. 262 sqq. usus est, ut aliter etiam suam opinionem de votorum solemnitate efformaret, ea scilicet esse vota solemnia, quae *publicâ Ecclesiae auctoritate* per legitimorum rituum observationem *efficaciter interveniente* rite emittantur; *efficacem interventum* sicut in contractibus solemnibus in eo situm esse, ut publica auctoritas illum actum in peculiarem custodiam ac praesidium assumat, ut quem violare nefas sit propter publicam, quam ex eodem interventu nactus sit, fidem. — Quae sententia, si idem quod Sanchez dicere vult, nimirum illum ecclesiasticum interventum in eo esse, ut fiant „traditio et acceptatio ex utraque parte perpetuae et via ordinaria indissolubiles“, cum nostra, ut patet, omnino consonat; si autem ab *hac* efficacia abstrahit et in majori malitia violati voti propter publicam fidem violatam sistit, non satis videtur ratio reddi, cur Ecclesia ipsa, etiam exsistente causâ, dispenset et solvat *longe difficilius* vota solemnia quam simplicia.

Sed pro fine hujus libri vereor, ne jam diutius, quam par sit, hisce quaestionibus sim immoratus.

3. In ordinibus stricte dictis emitti solere ab aliquibus vota solemnia, 502
res facti est. Sed hujus rei convenientia potest ostendi. In ordinibus stricte dictis intervenit definitiva approbatio Ecclesiae, facta a suprema *infallibili* auctoritate. Unde conveniens est, si Ecclesia illud institutum, quod definitive approbaverit, etiam supremo et definitivo modo, i. e. non revocabiliter, sed quodammodo irrevocabiliter[1], ad divinum cultum et servitium acceptat: quae suprema et irrevocabilis acceptatio votis solemnibus habetur. Hinc in ordine religioso communiter professi votorum solemnium sunt, per quos et in quibus ipse ordo quodammodo irrevocabiliter acceptatur: alii, qui vota solemnia nondum emiserunt, consequenter et *cum* professis ut religiosi suscipiuntur[2].

4. Nihilominus nulla est *repugnantia,* Ecclesiam aliquod institutum tamquam verum ordinem approbare et accipere, etsi nemo sit, qui solemnia vota emittat: nam necessarium non est, Ecclesiam ulla membra alicujus instituti a se approbati ita et tam arcte *re ipsa* recipere, ut secundum approbationem datam recipere *potest.* Et re vera pro Ordine Teutonico nuper per Leonem XIII. decr. 16. Martii 1886 haec dispositio facta est, ut ipsi equites, i. e. principaliora Ordinis membra, vere quidem religiosi fieri pergant, vota autem simplicia tantum emittant: de qua re cf. Theol. lib. period. Oenip. vol. XI. p. 398.

Ad IV. 1. Quomodo libertas jure naturali vel jure positivo necessaria 503
imprimis metu et errore impediatur, alibi satis dictum est. Quare recole, quae hîc supra n. 430—432 dicta sunt. Quae autem ad tuendam atque explorandam libertatem monialium statuta sint, habes Trid. sess. 25 c. 17 *de ref. reg.*

Quoad religionem acceptantem quomodo ejus libertas necessaria possit impediri, collige ex iis, quae de contractibus et de errore dolove in iis occurrentibus dicentur. Ceterum in singulis ordinibus attendendum est, quaenam fortasse essentialia impedimenta statuta sint.

2. Ecclesiastico jure statutum est, ut professio sit invalida, nisi 1) annus novitiatûs *integer* praecesserit (v. Trid. sess. 25 c. 15 *de ref. reg.*), isque post susceptum habitum; nisi 2) vovens annos sedecim aetatis com-

---

[1] Nimirum tanta irrevocabilitate et indissolubilitate, quae possibilis est. Absoluta enim indissolubilitas est *impossibilis;* nam ut ne per Rom. quidem Pontificem ex gravissima causa obligatio illa votique vinculum solvi possit, statui vel induci nequit, siquidem id esset potestati R. Pontificis aliquid, quod ex divino jure habet, detrahere.

[2] Ut, quid sentiam, clarius explicem: 1) Dico, etiam eos, qui vota simplicia emittunt, esse veros religiosos: cf. supra n. 497. 2) Quod autem dixerim, eos *consequenter* et *cum* professis votorum solemnium suscipi ab Ecclesia, ideo dixi, quia professos votorum solemnium Ecclesia suscipit *primo* eorumque habet rationem *praecipuam,* quum consociationem illam facit verum ordinem religiosum; alii eo ipso, quod *in illo ordine* suscipiuntur ad vota etiam simplicia tantum, vere et proprie dicti religiosi *sunt,* sed — spectata praxi generatim servata, non interna necessitate — ab Ecclesia *facti non essent* stricto sensu religiosi, nisi in eadem religiosa consociatione professi solemnium votorum exsisterent.

pleverit. Quae autem major aetas aliquando sive ad valorem, sive ad liceitatem requiratur, v. in jure canon.

Nota. 1) Concessum tamen est a S. Pio V. monialibus S. Dominici, et per communicationem aliis tum monialibus tum regularibus, ut in „casu morbi ex judicio medici letalis" liceat, anno novitiatûs nondum expleto, professionem emittere, modo adsit legitima aetas. Craisson *Man.* n. 2649.

2) Novitiatus requisitus debet esse continuus, i. e. non interruptus *per discessum deposito habitu et animo relinquendi ordinem*, sive fiat proprio marte, sive jussu praelati, qui novitium ineptum judicaverit.

Non raro autem etiam praescribitur, ut novitiatus certo loco et domo peragi debeat.

3) Generatim requiritur, ut novitiatus in *habitu ordinis* peragatur, idque sub poena nullitatis: v. Craisson n. 2663; ex particularibus autem statutis, vel subsistente causa necessitatis (ut dispersionis, vexationis etc.) id non requiritur, sed saecularis etiam habitus sufficit.

4) Quando novitiatus *interruptus* est, denuo annus integer peragi debet.

504 3. Novissimo jure Pius IX. plura decrevit circa admissionem *novitiorum*, eorumque probationem: a quibus decretis Soc. Jesu propter peculiarem ejus vivendi et sese regendi modum speciali privilegio 28. Jan. 1850 exempta est (v. Scav. tom. 1 n. 715 ed. 10).

1) Ex decreto universaliter obligante d. d. 25. Jan. 1848: Nemo admitti potest sine literis testimonialibus Ordinarii, tum originis, tum loci, in quo candidatus ultra annum commoratus est post aetatis suae annum quintum decimum completum: in quibus literis, etiam si opus sit secreta informatione suscepta, exprimi debet relatio de aetate, moribus, vita, fama, conditione, educatione, scientia, an sit inquisitus, aliqua censura, irregularitate irretitus, aere alieno gravatus, reddendae administrationis rationi obnoxius.

2) Pro Italia et insulis adjacentibus poenâ gravi propositâ, insuper praescripta sunt haec:

a) Qui duplici scrutinio, juxta formam in ordine praescriptam, probatus non fuerit, ad habitum nullo modo admittatur.

b) Superior religionis quolibet semestri ad ‚*S. Congr. super stat. regularium*' (quae Congreg. ad hunc finem a Pio IX. erecta est) summarie referat de singulis novitiis ad habitum receptis, de aetate, patria, moribus, de actis confectis pro receptione etc.

c) Prope terminum cujusque trimestris novitiatûs magister novitiorum scripto referat Provinciali de agendi ratione cujusque novitii.

d) Duobus mensibus ante professionem (i. e. votorum simplicium) Provincialis voluntatem novitii diligenter exploret; et per secreta suffragia interroget ceteros de domo, an ad professionem admitti possit: hancque relationem examinantibus communicet, ut et illorum suffragia habeat.

Quae omnia, etiam ubi non strictae legis rationem habent, optimam tamen normam exhibent.

4. Dein 19. Martii 1857 Pius IX. quoad *votorum professionem* in iis institutis, in quibus solemnia vota emitti solent, haec constituit:

1) Peracto novitiatu secundum praescriptum Conc. Trid. novitii *vota simplicia* emittant, postquam sextum decimum aetatis annum compleverint, et quoad laicos et conversos postquam pervenerint ad eam aetatem, quae in Constit. Clem. VIII. *„In suprema"* praefinita est.

2) Professi (votorum simplicium) post triennium, a die, quo vota simplicia emiserint, computandum, si digni reperiantur, ad votorum solem-

nium professionem admittantur. Quodsi ordinis constitutiones longius tempus requirunt, id non rejicitur. Poterit vero Superior Provincialis (aut alius, cui facultas competit) ex justis et rationalibus causis professionem solemnium votorum differre, non tamen ultra aetatem viginti quinque annorum.

Ad quae decreta explicanda 12. Junii et 17. Julii 1858 Sacra Con- 505
gregatio haec declaravit:

1) Vota simplicia, de quibus agitur, erunt perpetua ex parte voventis.

2) Eorundem votorum dispensatio reservata est R. Pontifici.

3) Eadem simplicia vota solvi etiam possunt ex parte ordinis, ita ut *data dimissione*, professi ab omni dictorum votorum vinculo et obligatione eo ipso liberi fiant.

4) Facultas dimittendi professos votorum simplicium spectat ad Magistrum generalem (vel Commissarium Apostolicum) ordinis cum suo consilio generali . . . Poterit tamen in casibus extraordinariis subdelegare alios religiosos probos et prudentes.

5) Licet ad dimissionem decernendam .. judicii forma non requiratur; tamen Superiores procedere debent summa caritate, prudentia . . . Nemo autem ex causa infirmitatis, quae post professionem simplicium votorum supervenerit, dimitti potest.

6) Professi dictorum votorum simplicium participes erunt omnium gratiarum et privilegiorum, quorum professi votorum solemnium; sed quoad suscipiendos ordines sacros nondum uti possunt titulo paupertatis [1].

7) Literas dimissorias hujusmodi professis votorum simplicium Superiores concedere non poterunt, nisi ad *tonsuram* et *ordines minores.*

8) Anni professionis, qui in ordine requiruntur ad jus vocis activae et passivae etc., a die emissionis votorum simplicium computantur . . .

9) Professi votorum simplicium dominium *radicale* suorum bonorum retinere possunt; sed interdicta est eis administratio et redituum erogatio et usus etc.

10) Professi vot. simpl. remanere debent in domibus professoriis et studiorum, et vitam communem perfectam observare.

11) Ad valide emittenda vota solemnia requiritur professio *expressa,* et ideo quoad ea professio *tacita* omnino abrogata est. Cf. Scavini l. c. Craisson n. 2690, Archiv für kath. Kirchenrecht tom. 16 p. 373.

§ 3.

De vocatione ad statum religiosum ejusque amplectendi obstaculis.

Specialem quandam providentiam et motionem divinam exsistere, 506
qua Deus certos homines permoveat ad perfectionis statum, imprimis ad religionem, tum ex ipso divinae providentiae conceptu, tum ex verbis Christi Domini habemus, qui Matth. 19, 11 loquens de voluntaria continentia, dixit: „Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.“

Praecipua, quae de hac divina vocatione atque ejus sequelâ vel neglectu observanda sunt, breviter contraham:

[1] Ita S. C. ex mandato Pii IX. die 20. Jan. 1860.

I. Vocatio divina ad statum religiosum consistit in aptitudine tum interna tum externa, et in motione supernaturali, qua homo impellitur ad religiosum statum amplectendum.

II. Externam aptitudinem intelligo illam circumstantiarum conditionem, qua fit, ut homini non objiciatur insuperabile obstaculum, quod impediat, quominus aut possit, aut ei liceat religionem ingredi. Internam aptitudinem intelligo eam corporis animique conditionem, qua idoneus sit ad labores atque onera religiosae vitae sustinenda, et ad finem proximum peculiaris instituti promovendum.

III. Vocationem divinam ad religiosum statum impellentem non sequi, *ex se* non est peccatum; per accidens non raro peccatum est, atque multorum peccatorum ansa atque occasio potest evadere.

IV. Ut igitur periculo non caret, vocationem Dei negligere, ita etiam periculosum est, sine vocatione ad statum perfectionis transire; verum ut aliquis statum religiosum tuto amplecti possit, sufficiunt probabilia vocationis indicia conjuncta cum firma voluntate implendi obligationes votis assumendas: in ceteris candidatus sese committere potest iis, qui eum ad religionem admittunt.

V. *Certo* sine vocatione divina statum religiosum assumere, grave peccatum est: quod raro committitur, nisi aut 1) externa impedimenta sint, quae gravem obligationem, in religione impletu impossibilem, implendam relinquunt, aut 2) voluntas desit implendi ea, quae per vota atque ipsum religiosum statum obligatoria evadunt.

507 **Explicatio.** Ad I et II. **Vocatio ejusque signa.** 1. Ex dictis patet, Christum Dominum voluisse et velle, statum religiosum in sua Ecclesia florere. Quare, licet singulos non obliget, sed hortetur ad evangelicam perfectionem, certissime tamen qua Deus scit multos ita movere, ut re ipsa perfectionem amplectantur, atque dona sua et naturalia et supernaturalia ita novit distribuere, ut permulti liberrime quidem, sed infallibiliter ductum invitantis gratiae sequantur. — At pro sapientia divina Christus eos, quos vocat ad perfectiorem vitam vel quos ejusmodi vitae et religiosi instituti asseclas esse voluit, etiam iis donis instruendos curat, quae ad hoc vitae genus necessaria sunt.

2. Quapropter, si Deus vult, aliquem se statui religioso addicere, ita viam planam reddet, ut exsecutio non sit impossibilis. Impossibilis autem est 1) si externa adjuncta hominis ea sunt, ut impossibile sit physice, ingressum in religionem serio cogitare; 2) si moralis impossibilitas eo sensu adest, ut aliae obligationes morales antea exsistant, quae componi non possint cum religiosa vita, quasque negligi nefas est; 3) communiter etiam obest vocationi divinae nimia difficultas, quae ex ipso homine ejusque inclinationibus oritur; quamquam scilicet absolute possibile est, hominem, si vires suas exserat, cum divina gratia inclinationes naturales atque vitiosas quantumvis fortes et pravas superare et funditus profligare: tamen si inclinationes quaedam altiores radices egerint, communiter censetur moraliter impossibile, eas stirpitus evellere et continenter iis ita resistere, ut vita religiosa postulat; quare ejus-

modi homines, nisi videantur fortissimae gratiae influxu regi, raro apti inveniuntur pro vita religiosa.

3. Insuper positiva et interna aptitudo consistit in sufficientibus 508
viribus corporis et animi, idque secundum diversos fines diversorum ordinum, scilicet: sufficiens sanitas; rectum judicium, non singulare, quod communem vitam perturbet; ingenium mediocriter saltem bonum, quod aptum sit aut reddi possit ad munera ipsius ordinis exercenda; animus ad subjectionem aptus, siquidem status religiosus imprimis status subjectionis est, quae propriam voluntatem propriumque judicium in rebus agendis sequi non permittit.

4. Praeterea dixi requiri supernaturalem inclinationem; quod duplici sensu intelligo:

1) requiri intentionem bonam et rectam, qua quis non prosequatur naturale bonum honoris, commodi etc.; neque illa inveniet, sed se tandem errasse deprehendet. Quare bonum, quod in statu religioso amplectendo intendit, debet esse bonum supernaturale: major salutis propriae securitas, zelus laborandi ad salutem proximi, desiderium Deo magis placendi, Christum perfectius imitandi. Si qui vero alii fines spectantur, illi subordinati esse debent, aut saltem finibus enumeratis non contradicere, sed ita compositi, ut ab aliqua sinistra inflexione facile liberari posse praevideantur. Quod coeleste desiderium hominem non ex se concipere posse, sed tantum per divinam gratiam, ex dogmate certum est; ceteroquin gratia naturali affectu non raro pro ansa et occasione utitur atque humanae infirmitati sese accommodat. Quare etsi quis primum fine non plane recto movetur, ille propterea vocatione divina destitui dicendus nondum est.

2) Non requiri naturalem inclinationem ad statum religiosum, sed posse vocationem certam consistere cum naturali *repugnantia,* modo judicium fide et gratia illustratum rectum sit atque voluntatem ad naturae vim inferendam impellat atque confortet.

Ex his omnibus signa vocationis habes: quae quo clariora sunt, eo certiorem faciunt vocationem. Cf. hac de re Damanet *Manuel etc. pour le choix d'un état de vie.*

5. Ceterum quo melius intelligatur divina vocatio, in hoc Dei impulsu 509
ad christianam perfectionem, maxime ad religiosam, plures gradus distinguamus oportet, sc. vocationem generalem ad perfectionem, particularem remotam, particularem proximam et proprie dictam ad statum religiosum. Est enim 1) *generalis quaedam invitatio* ad omnes homines aliquo modo directa, quam consueto nomine ‚vocationis' nemo vocaverit, quae tamen vere initium vocationis strictae et particularis est.

Nimirum Christus Dominus tam aperte commendavit consilia evangelica, ut omnes ad ea aut re aut saltem affectu sequenda invitaverit. Et quum Deus de se et antecedenter homines in id niti velit, quod a parte rei perfectius est, sine dubio ex parte sua paratus est ad praestanda auxilia gratiae, quibus homo ad illam perfectionem *desiderandam* aptus reddatur. Re tamen eam exsequi utique Deus non vult omnes: quare non omnibus eam exsecutionem facit possibilem. — Neque tamen dubium est, quin eos,

qui christianam doctrinam de consiliis evangelicis attente audiunt, Deus etiam quodam amore practico hujus perfectionis afficere dignetur.

2) Hic igitur amor, quo Deus afficiat audientes consilia evangelica, evadere potest quaedam *particularis invitatio*, *remota* tamen, quae saepe non est nisi levis quaedam aura divinae gratiae, animum hominis leviter tangens, qua intelligat evangelicae perfectionis pulchritudinem, honestatem, utilitatem, simulque aliquem illum amandi affectum atque incitamentum persentiscat. Quodsi hanc gratiam recipit, eamque excolere studet, non raro fortiores paulatim impulsus recipiet, qui pulchritudinem evangelicae perfectionis clarius ostendant atque *practice* ante oculos ponant. Quodsi homo eos impulsus negligat, peccatis, etiam levioribus, vel imperfectionibus intercipiat, fortiorem gratiam saepe non recipiet, secus recepturus.

3) Multis autem, sive leviores gratiae motus fideliter excoluerint, sive post ingratitudinem etiam majorem a Deo specialem misericordiam et liberalitatem consequantur, Deus fortiorem impulsum gratiae impertitur, quo homo sentit, *sibi speciatim* bonum, utile, vel etiam aliquo modo necessarium esse, non solum in genere evangelica consilia atque christianam perfectionem sectari, sed ipsam *religiosam* perfectionem sequi, imo fortiter urgetur ad eam vitae rationem ineundam. — Qui gratiae impulsus, uti patet, diversos gradus habere potest, modo fortior, modo debilior est. Hanc *propriam et proximam vocationem* vocari licet. Atque eam solam communiter respiciunt, qui de vocatione divina sequenda, ejusve neglectu agunt.

4) Compluribus datur gratia efficax, qua ita honestas, utilitas, necessitas evangelicae perfectionis persuadetur, ut eam *re ipsa* amplectantur. Hanc vocationem efficacem non requiri, ut aliquis vere et proxime ad statum religiosum dicatur vocatus, clarum est: alioqui enim absurdum esset, de neglectu divinae vocationis loqui; *efficax* enim gratia liberum hominis consensum aliquo sensu semper includit.

510 Ad III. **De culpa negligentis vocationem.** 1. Quae haec culpa sit, ex dictis facile eruitur. Quamquam communiter non quaeritur de remotae, sed de proximae vocationis neglectu, tamen utiliter primo de illo investigatur. Quoniam scil. res menti proponitur non per modum praecepti, sed per modum suasionis, neglectus hujus divinae suasionis non est ex se peccatum — alioqui praeceptum et consilium plane confunditur — attamen ratio subjectiva, cur negligatur, fundatur facillime in peccaminosa aliqua affectione ad res terrenas. Hinc fit, ut *illa affectio peccaminosa* (quamquam generatim venialiter peccaminosa) materia confessionis sit, neglectus autem divinae vocationis in se sumptus confessionis materia non sit, sit nihilominus poenitudinis materia. — Insuper propter neglectam illam gratiam homo se multis aliis gratiis atque meritis privare potest; fortasse saepe se privabit proxima vocatione ad statum religiosum, quam Deus decreverat dare pro merito fidelis cooperationis cum gratiis minoribus.

2. Unde patet, quid dici debeat de neglectu vocationis proximae et proprie dictae. Nimirum substantialiter idem dici debet, sed gradu majore. Funesti enim effectus neglectae gratiae eo graviores esse consueverunt, quo major gratia fuerit oblata. Quare justissime fieri potest, maxime si gratia multum stimulaverat ad perfectionis statum, ut Deus multo minore abundantia et liberalitate in dandis gratiae auxiliis utatur, atque ita homo — utique nunquam non ex subsequenti culpa — in gravia peccata delapsurus sit.

3. Quando igitur complures scriptores dicunt, graviter peccari posse propter neglectam divinam vocationem, id 1) magis etiam quam de peccato, quod hîc et nunc committitur, intelligi debet de periculo peccandi in futuro, ideoque de peccatis moraliter certo futuris: quod periculum, quamquam cum majore minoreve probabilitate jam suo modo de quovis urgentioris inspirationis divinae neglectu valet, tamen alias saepe remotum tantum, hîc multo propinquius est; 2) propter hoc ipsum periculum intelligitur etiam de peccato, quod hîc et nunc committitur ab eo, qui vehementi impulsu divino ad religionem attractus judicat, statum religiosum sibi esse unicum medium practice loquendo, quo fortes tentationes atque graves ac certas peccandi occasiones victurus sit. Nam qui in tali conditione positus, illud medium, quod Deus per inspirationem suam se ipsi facile redditurum esse quodammodo pollicetur, nihilominus respuit, non solum summam erga Deum ingratitudinem, sed etiam gravem temeritatem contra se suamque aeternam salutem committit: quod, si cui perspectum est, a mortali peccato non videtur immune esse. — Qui autem solam majorem difficultatem videt sese continendi a peccatis, nisi statum religiosum assumat, atque periculum commune in illa labendi, sed cum spe divinae gratiae nihilominus proponit ea vitare: mortale peccatum eo ipso quidem non committit, quod nolit vitam religiosam assumere; non raro tamen fit, ut uberiore gratia destitutus postea re ipsa labatur, imo aeternam suam salutem in grave discrimen inducat.

Per se vero patet, a Deo, qui semper vult homines salvos fieri, non omne gratiae auxilium intercludi ei, qui vocationem divinam quocunque demum modo neglexit, neque illi impossibile evadere propriae salutis negotium. Si ergo, quid talis homo facere debeat, quaeritur, attende haec: 1) Si adhuc potest, nunc amplectatur religiosum statum; 2) quod si impossibile evasit, studeat eo majore fervore et fidelitate in officiis statûs sui damna spiritualia compensare, atque in christianae virtutis exercitio se ipsum vincere. Id enim Deus juste statuere potest, ut gratiarum finaliter efficacium collatio dependeat ab insigniore aliqua victoria, quam homo de se suisque inclinationibus minus rectis reportet.

Ceterum quid Deus in *singulis* casibus facturus sit, tangit distribuendarum gratiarum mysterium, quod perscrutari homini non licet, sed humiliter est adorandum. Caute igitur et cum timore divini judicii gratiae auxilia suscipere atque cooperatione nostra quasi excolere debemus, sed simul recordari effati Spiritûs Sancti: „Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum.“ Sap. 1, 1.

Ad IV. **De certitudine vocationis.** 1. Contra eos, qui diuturna delibe- 511
ratione atque nimia certitudinis inquisitione opus esse putant, quando de religionis ingressu agitur, aperte loquitur S. Thom. II. II. q. 189 art. 10, et S. Ignat. de Loyola ita scribit: Majora utique signa requiri ad statuendum, quod ea sit Dei voluntas, ut quis in eo statu permaneat, in quo satis sit servare praecepta, quam ut viam consiliorum ingrediatur; quia Dominus tam aperte ad consilia exhortatus sit.

2. Et re quidem vera S. Thom. l. c. recte docet, nisi adsint certa impedimenta, deliberationem potius cadere in electionem inter diversos ordines et in modum, quo fiat exsecutio, quam in ipsam vitam religiosam amplectendam. Nam ea, de quibus quaeri potest, sunt aut 1) externa obstacula, aut 2) dona et talenta, aut 3) vires corporis, aut 4) vires animi

et voluntas sincera. Verum de primo per se communiter facile constat, de secundo constabit judicio eorum, qui admissuri sunt; de tertio inquisitio multa non requiritur, nisi enim defectus certus est, valetudo per religiosam vitam non minus servatur, quam atteritur, atque multi sunt, qui etiam viribus debiles longam vitam religiosam duxerunt; de quarto non constabit, ut S. Thom. l. c. ait, per propriam virtutem, sed tota fiducia in divina gratia collocari debet; quantum autem ad voluntatis et intentionis sinceritatem spectat, de ea propria conscientia cuilibet respondet.

512 3. Iis autem, qui ad religionem admittunt, longe major cura inquirendi et examinandi incumbit, quam ipsi candidato (v. S. Thom. l. c. ad 1), scil. ut videant 1) quo spiritu candidatus vel novitius ducatur; 2) ne, ratione habita peculiaris ordinis finis, membra inutilia ordini aggregent, quae non solum oneri, sed etiam religiosae disciplinae detrimento futura esse praevidentur. Hinc est, quod etiam (ut supra) recenti tempore Pius IX. tot praescripta hac in re tulerit.

4. Candidatus ipse etiam maturius considerare debet, adhibito peritorum consilio, quemnam ordinem prae aliis eligat; vid. 1) ut eligat eum, in quo vigeat disciplina et fervens perfectionis studium, 2) ut eligat eum, cujus finis peculiaris propriis viribus adaptatus est. Atque majore deliberatione et inquisitione opus est, si agitur de amplectendo instituto, quod simul in proximorum auxilium atque animarum curam incumbit, quam quod solam ipsorum membrorum perfectionem spectat.

513 Ad V. **Obstacula externa,** quae ingressum in religionem prohibeant.

1. Occurrit *defectus libertatis;* ex quo prohibentur: 1) servi proprie dicti, quos dominus possit repetere intra triennium (secundum leges praescriptionis).

2) Qui matrimonio juncti sunt, nisi aut sit matrimonium ratum tantum, nondum consummatum, aut assensus conjugis debito modo accesserit, aut illius jus sit exstinctum (cf. quae de matrimonio dicturi sumus vol. II. n. 618, 703, 712).

3) Qui jam in aliquo ordine professus est, non potest sine licentia praelati vel S. Sedis transire ad alium ordinem, nisi forte strictiorem. Imo plerumque vi privilegii variis ordinibus dati ne ad strictiorem quidem ordinem transire licet, nisi obtenta licentia praelati; attamen ut ad laxiorem transeat, non praelatus ex se, sed S. Sedes concedere potest.

4) Qui suscepto Episcopatu (vel acceptata electione, eaque a S. Sede confirmata) ecclesiae alicui addictus est, non potest religionem ingredi sine licentia S. Sedis; quod extenditur ad Episcopos auxiliares, qui habent titulum ab ecclesiis, quae olim in catholica unione exsistebant. (Craisson n. 2615.)

Simile quid dicendum est de iis sacerdotibus, qui in sacerdotii susceptione vel in admissione ad studia promittere sive jurare debebant, se per certum tempus huic vel illi ecclesiae servituros esse: nam ante tempus illud elapsum indigent dispensatione S. Sedis vel legitimi Superioris.

Alias autem sacerdotibus saecularibus prohibitum non est, neque ipsis parochis, quominus transeant ad religionem; Episcopum suum *monere* debent, non autem ejus licentiam rogare; quodsi putet Episcopus, sacerdotem Ecclesiae vere necessarium esse, interposita sententia S. Congr., sacerdotem suum retinere vel revocare potest, alias non potest. V. Const. Ben. XIV. seu Brev. *„Ex quo“* 14. Jan. 1747.

2. Ratione *justitiae obstantis* religionem ingredi nequeunt, qui de- 514
bitis gravibus gravati sunt.

Nimirum Sixtus V. Constitutionem edidit *„Cum de omnibus“*, qua inhabiles reddiderat ad professionem religiosam 1) dilapidatores bonorum suorum, qui ingenti aere alieno supra vires facultatum suarum gravati essent, aut 2) qui rationibus reddendis obnoxii essent, i. e. valde intricatis litibus causam daturis; tales esse censentur administratores rerum publicarum vel privatarum, tutores, procuratores, exsecutores testamentorum, antequam rationes redditae sint. — At Clemens VIII. *„In suprema“* 2. April 1602 nullitatem professionis sustulit, prohibitionem reliquit.

Quae constitutio, quum solos religiosos nominet, qua *positivae* seu *humanae* legis est, non adstringit 1) moniales [1], neque 2) religiosos lato sensu, neque 3) eos, qui inculpabiliter aere alieno gravati sunt. Quare ut universalis regula de iis, qui debitis tenentur, habeatur, ad legem *naturalem* respicere debemus; ex qua (v. S. Alph. l. 4 [al. 5] n. 71) haec teneto:

1) Qui brevi habere possit neque cum magno incommodo, unde magna debita, eorumve notabilem partem solvat, videtur exspectare debere, nisi forte in saeculo periculum salutis subeat.

2) Si quis reapse tale salutis aeternae periculum subiret, aut diu (aliquot annos) exspectare deberet, potest tuto etiam cum praeviso damno creditorum religionem ingredi, idque etiamsi ex delicto et gravi culpa debita contracta fuerint.

Imo prohibitio positiva Sixti V. et Clem. VIII. intelligitur de iis, qui spem habent intra tempus non adeo longum debita solvendi.

3) Qui contraxit „debita incerta“ (de quibus v. tract. *de jure et justitia*), statim ingredi potest, atque eo ipso debita, quae solvere non potest, exstinguuntur.

4) Alias, qui utcunque debita contraxit erga certam personam, sive licite, sive illicite professus est, solvere debet ex iis, quae postea forte casu ei obveniunt, ut haereditate, legatis etc. Cf. *de just.* hoc vol. n. 1039.

Imo tenetur ejusmodi religiosus, si impetrat licentiam, ad laborandum *juxta suam conditionem,* ut possit creditoribus satisfacere: attamen praelatus non ex justitia, sed summum ex caritate — modo ne sit incommodum — tenetur ad licentiam hanc dandam, nisi forte ipse vel Ordo fraudulenter religiosum admiserit. Cf. S. Alph. l. c.

Nihilominus in plerisque locis practice non omnia ea permitti possunt iis, qui utcunque aere alieno gravati sunt: nam quum leges civiles religionis jura negligant, certe summum odium et detrimentum et ordini et religioso oriri potest, si creditor civiles leges invocaverit.

---

[1] Quamquam Ben. XIV. constituit, omnia, quae decreta sint de viris religiosis, comprehendere etiam feminas, ubi eadem causa subesset (v. Constit. *„Si datam hominibus“*): tamen hîc par ratio non est.

515 3. Ratione *pietatis:* 1) parentes tenentur differre ingressum in religionem, si educationi filiorum nondum provisum sit, neque per alios satis provideatur. S. Alph. n. 69.

2) Filii teneri possunt ad differendum ingressum propter necessitatem suorum, scilicet: a) Si parentes sunt in necessitate vere gravi, atque per filium tantum videntur ex illa eripi posse, filius tenetur manere in saeculo, nisi forte — quod practice vix occurrere potest — offenderet in aeternae salutis periculum extra religionem evitatu impossibile: S. Alph. n. 66, Suarez tr. 7 l. 5 cap. 5 et lib. 6 cap. 9. b) Si alii cognati, puto fratres, sunt in *gravi* necessitate, in saeculo manendi obligatio non est, nisi urgeat *extrema* necessitas (NB. hanc a quolibet, quem offendo, si possum, repellere debeo): S. Alph. n. 70; expedire tamen potest, ut ingressus differatur.

3) Verum si quis jam professus est statum religiosum, circa necessitatem parentum sublevandam haec accidere potest obligatio:

a) Si de necessitate magna seu valde gravi non satis constat, religiosus contra voluntatem Superioris nihil potest.

b) Si de necessitate *magna* constat, filius tenetur omni modo succurrere, quo potest, *salvo suo statu statûsque decentia.* Quare primo rogare debet Superiorem, qui si licentiam injuste negaverit — id quod nullatenus supponi debet — filius nihilominus sine decentiae laesione laborando, eleemosynam petendo etc. licite succurrit, et, si potest, per se debet.

c) Cum statûs ejusve decentiae jactura *(statûs jactura* intelligi potest solum de iis, qui vota simplicia tantum emiserunt) egrediendo, dimittendo habitum etc. contra Superioris licentiam nihil potest; cum ejus licentia succurrere parentibus *potest,* sed *non tenetur;* idque etiamsi illicite, necessitate parentum jam exsistente, professus esset; *neque* hanc licentiam *Superior* dare *tenetur.*

Haec, consideratis diversis scriptorum opinionibus, *practice* colliguntur ex Suarez l. c. cap. 9 n. 28, Sanchez *in decal.* l. 4 cap. 20, S. Alph. l. c. n. 67, S. Thom. II. II. q. 101 art. 4 etc.: susceptio enim statûs religiosi aequiparatur matrimonio, quod solvi non debet, ut parentibus graviter pressis succurratur.

d) Haec intelliguntur etiam de professis votorum simplicium: nimirum illi ex sua parte plus non possunt; tamen Superioribus longe facilius, maxime si fraudulenter religiosus texisset necessitatem suorum jam exsistentem, *facultas* datur ejusmodi religiosum dimittendi; quod si legitime factum fuerit, tota obligatio pietatis erga parentes reviviscit. Cf. Castrop. tr. 16 disp. 2 punct. 2 § 6 maxime n. 11 et 14 cum Suarez tract. 10 l. 3 cap. 6 n. 10 etc.

§ 4.

De obligatione religiosi generatim sumpta.

516 Hanc obligationem intelligo, quae ex statu religioso ut statu evangelicae perfectionis oritur.

I. Religiosus tenetur *tendere ad perfectionem* per votorum et proprii instituti constitutionum observantiam.

II. Quare graviter peccat contra hanc obligationem, si ita frequenter laedit vota, vel regulas infringit, ut aut communi votorum obligationi, aut peculiaris instituti assumpti regimini censeatur nolle subjacere; atque etiam si hac violatione sese conjicit in grave periculum patiendi ejectionem. Laym. lib. 4 tr. 5 cap. 9 n. 9.

III. Transgressio frequens et notabilis regularum, etiam earum, quae ex se sub peccato non obligant, peccaminosa fieri potest, idque graviter ratione scandali seu relaxandae disciplinae religiosae; multo facilius ex parte Superioris graviter peccaminosum evadere potest, ejusmodi notabiles transgressiones impune transmitti.

IV. Obligatio statûs religiosi provectione ad altiorem statum Episcopatûs non exstinguitur, tamen ex natura novi statûs multum temperatur.

Explicatio. Nota ad I. Tendentia limitibus supradictis circum- 517
scripta religioso obligatoria est, eaque ex genere suo gravis.

Ad II. 1. Singulari vice laedere votum in re gravi nondum est abjicere tendentiam ad perfectionem, quum haec intelligi debeat de habituali statu hominis religiosi; at cum frequenti eorum laesione in re gravi non amplius potest consistere haec tendentia — quare non solum reatus violati voti contrahitur, sed *insuper* reatus graviter neglectae tendentiae ad perfectionem.

2. In violandis regulis, quae ex se non inducant obligationem sub peccato, non plane idem dicendum est. Quare si ad solam animi dispositionem attendimus abstrahentes a scandalo, cum S. Alph. l. 4 n. 11, S. Thom. q. 186 a. 9 aliisque multis (contra alios) dicere licet, ne tum quidem graviter peccari, si nolit religiosus observare nisi ea, ad quae *sub gravi* obligetur. At graviter peccat, qui committit formalem contemptum regularum i. e. auctoritatis, quae eas condidit vel servari jubet: eo ipso enim mente et voluntate se subtrahit subjectioni, quam profitendo hunc ordinem promisit.

Etiam graviter peccat, si rationabiliter timere debet vel praevidet, fore ut propter frequentes culpas, etiam *in se* veniales tantum, dimittatur; quare non singulis quidem vicibus grave peccatum committit, sed tum, quando diligentiam non adhibet in iis minuendis vel cavendis. V. Busenb. apud S. Alph. l. c. n. 9.

3. Ille timor dimissionis certe facilius fundamentum habet in professo votorum simplicium, qui nondum ita firmiter ordini adscriptus est, quam timor patiendi ejectionem post vota ultima et solemnia. — Verum ratione scandali et relaxandae disciplinae religiosae veteranus religiosus sine dubio facilius graviter peccat, quam novellus, quoniam illius pravum exemplum efficacius est, quam hujus.

Ad III. Superior ex officio bonum commune ordinis curare debet; 518
quod maxime consistit in instituto ac observantia regulari sancte custodienda. Quare notabilis negligentia in permittendis subditorum defectibus in ipso gravis culpa est. Neque solum, quae videt, corrigere, sed etiam, ut videat, inquirere debet. Nihilominus debet etiam plura nosse dissimulare, et cum prudentia corrigere, ne nimia severitate plus noceat, quam proficiat. V. S. Alph. n. 18 cum S. Thoma II. II. q. 33 art. 2.

519 Ad IV. 1. Statum episcopalem, ad quem religiosus provehatur, vota emissa non exstinguere, est communis et prorsus vera sententia: v. S. Alph. n. 2. Attamen circa paupertatem administrator fit bonorum temporalium sui Episcopatûs, sicut fere Superior regularis etiam bona sui conventûs administrat, neque alii quam soli R. Pontifici subjicitur. Idem dic de obedientiae voto, vi cujus non jam ordinis sui praelatis, sed soli omnium ordinum supremo praelato, R. Pontifici, obstrictus manet. — Neque solum substantialia vota vim suam retinent, sed etiam si quae accidentalia accesserunt.

2. Non eadem erat concors opinio circa observantiam regularum, quae praeter vota normam vivendi in certo ordine constituunt: num scilicet in religioso, qui evaserit Episcopus, eandem obligandi vim retineant atque antea.

S. Alphº n. 3 cum aliis visum erat, regulas, etsi in ordine sub culpa obligent, Episcopum non sub culpa, sed ex sola decentia obligare. Verum S. C. Epp. responso 6. Maji 1864 alteram sententiam elegit, atque obligationem quidem per se manere edixit, posse tamen ex causa peculiari Episcopum prudenter judicium ferre, num regulae observatio cum dignitate et officio episcopali conveniat: quare gravis culpa, etiam si qua regula ut talis graviter obligat, raro sane committitur. V. Acta Sanctae Sedis vol. I. pag. 465.

§ 5.

De obligatione singulorum votorum.

Punctum I.

De voto religiosae paupertatis.

520 I. Votum religiosae paupertatis, quamquam non aufert necessario omne dominium neque omnem rerum temporalium usum potest auferre, tamen saltem usum rerum temporalium pretio aestimabilium a voluntate Superioris independentem illicitum reddit.

II. Illud est discrimen inter votum paupertatis simplex et solemne, ut communiter cum voto simplici non pugnet dominium radicale, pugnet vero cum solemni; attamen ex factis ecclesiasticis constat, neutram conditionem esse essentialem; quare essentiale discrimen ponendum est in obligatione usum rerum ad leges religiosae paupertatis componendi, prout illa *obligatio* aut *irrevocabilis et ex utraque parte firma,* aut *non ita firma* et irrevocabilis est.

III. Ut autem in usu rerum et dispositione circa illas paupertatis laesio absit, requiritur et sufficit legitima Superioris licentia, sive expressa, sive tacita, sive aliquando praesumpta.

IV. Contra paupertatem igitur est non tantum, animum veri proprietarii gerere, sed quoslibet actus exercere, qui dispositionem proprio marte factam continent: quod si fit in materia gravi secundum aestimationem rei gravis in materia justitiae, communiter gravis est laesio voti.

V. Votum non laeditur actibus internis, nisi eum actum externum pro objecto habeant, qui ex se voto paupertatis prohibeatur.

Explicatio singulorum. Nota ad I. 1. Paupertatis *usus* di- 521
versus esse potest, et reipsa est in diversis ordinibus. Quod autem ad *substantiam* religiosae paupertatis pertinet, tum ex omnium ordinum consuetudine, tum ex Ecclesiae lege colligitur. Unde saltem habes paupertatem sic intellectam, ut religioso non liceat de ulla re temporali pretio aestimabili suo arbitrio ita disponere, ut ejus usum independentem a Superioris voluntate habeat. V. Trid. sess. 25 cap. 2 *de ref. reg.*

2. Dominium radicale, seu directum tantum, paupertati religiosae non repugnare, ex constanti praxi praesertim hodierni juris habemus; et revera ex ipsa rei natura multo magis repugnat statui paupertatis usus et dispositio rerum arbitraria, quam solum directum rei dominium sine facultate ea libere utendi.

Neque repugnat paupertati religiosae, ipsas communitates seu monasteria possidere bona in communi: imo pro rerum adjunctis id evadere potest maxime conveniens, vel etiam necessarium. Quare Conc. Trid. jam suo tempore hoc possidendi jus approbavit atque extendit. Trid. l. c.: cf. S. Thom. II. II. q. 188 a. 7.

Nihilominus est strictior quaedam paupertatis species, quae etiam possessionem in communi aut excludit, aut certis limitibus circumscribit; quam ordines mendicantium observant. — Ampliora vide in jure canonico.

3. In princ. I. interdici dixi a paupertate ‚usum *independentem*'. Gra- 522
vior quaestio est, quousque usus *abundans* et superfluus interdicatur. Nam aliquo sensu eum plane repugnare paupertati, videtur per se patere. Quomodo enim pauper est, qui omnibus rebus abundat? Verum qui arbitrio aliorum vivit et nutu, etsi aliquando laute excipiatur ab altero: propterea nondum desinit esse pauper, siquidem etiam penuria rerum contentus esse debeat, nec quidquam suo jure possit postulare. Cf. Suarez l. c. l. 8. cap. 5 n. 32 et 33, ubi de voto *privato* paupertatis loquitur, et ib. cap. 15 n. 3 et 4, ubi severius sentit de paupertate religiosa. Ex quibus tamen, quid cum S. Alph. et cum Salmant. etc. concludi liceat, v. infra ad IV. Insuper adnotari debet, qui sumptus facit in rebus inutilibus et illicitis: quamquam contra paupertatem delinquit, si res *in se spectatae* excedunt conditionem pauperis, eum contra justitiam delinquere non constat, si Superioris licentia adfuerit, nisi forte haec ipsa licentia altioris Superioris declaratione *prorsus* nulla et invalida fuerit facta. V. S. Alph. n. 30. Nimirum illa licentia, licet quoad paupertatem sit invalida, quoad justitiam tamen valida esse potest; nam gravis ratio est, cur ordo ejusque Superior (supremus) nolit expensum pretium repetere, sed jure illius repetendi possit et velit sese abdicare.

4. Materiam paupertatis dixi esse res temporali pretio aestimabiles. 523
Quare religiosus vi paupertatis non amittit jus honoris, famae etc., neque jus eligendi, praesentandi, conferendi beneficium regulare: v. Busenb. apud S. Alph. n. 14. — Similiter sacrae reliquiae solum ratione reliquiarii materia paupertatis sunt, dispositio de Missarum applicatione solum ratione stipendii forte intervenientis.

Communiter etiam ‚*scripta*' a materia paupertatis excluduntur, ita ut

liceat ea sine licentia Superioris secum ferre, alteri dare etc. V. S. Alph. l. c. u. 14. Nihilominus puto distinctione opus esse. Video enim, scripta quae pro solo auctore aut professore valorem habent, eo quod adjumenta sint in exercitatione vel labore literario, concionatorio etc., non esse ex se materiam paupertatis: verum si quis librum manuscriptum confecit, quem praelo committens frugiferum facit aut facere facile potest, certo habet rem communi aestimatione pretio temporali comparabilem. Quare ejusmodi scriptum ex natura sua *materiam* paupertatis esse plane censeo. A scriptoribus antiquioribus aliter sentiri, eo minus mirari debemus, quod antiquitus auctor libri non solum nihil pretii recipere consueverit, quando praelo librum commisit, sed aut suis aut amicorum expensis librum imprimendum curare debebat.

Consuetudine autem religiosorum ordinum scripta generatim excludi a materia paupertatis, rei naturam non mutat, sed solum facit, paupertatem non in omni rigore intelligi. Facilius etiam dixerim, consuetudine paupertatem sic intelligi, ut omnia scripta secum ferre, alteri donare etc. *liceat,* Superiore *non rogato,* eo quod, nisi expresse contradixerit, consentire videatur; *non liceat,* Superiore *expresse contradicente,* de *iis* scriptis disponere, quae aestimationi pretii subjaceant. — Afferunt etiam, ut videre est apud S. Alph. l. c., declarationem Clem. VIII., de qua loquitur Sporer vel potius ejus continuator Kazenberger *supplem. decalog.* cap. II. n. 149, qui ex sua parte lectorem iterum remittit ad Coriolanum *de casib. reserv.:* ubi revera parte II. cas. VIII. n. 22 allegatur Constitutio Clem. VIII. *„Religiosae congregationes“,* qua prohibentur religiosis certae species munerum largiendorum; dein addit scriptor ille: „Hoc autem non intelligitur de donatione illarum rerum, quae sunt partus intellectûs, ut puta conciones, lectiones etc., quia non sunt res monasterii, et ideo licite possunt fratres ea sibi dare, ut declaravit idem Summus Pontifex Clemens VIII.“ Sed certe haec declaratio non invenitur in illa Constitutione; videtur ergo fuisse oralis: quae quanta vi gaudeat, alii viderint. — Nec quidquam extundi potest summo jure ex verbis Bened. XIII. Brev. *„Postulat humilitati Nostrae“* 7. Martii 1725 in Bullar. M. t. 13 pag. 143, ubi vetat religiosis ad Episcopatum provectis, quominus aliquid secum ferant *„exceptis scriptis, indumentis propriis, Breviario“,* quasi indumenta et Breviarium non sint *materia* paupertatis.

Hinc in hac re, ut etiam S. Alph. cum Tournely sentit, standum est speciali constitutioni ordinis, aut legitimae consuetudini, quae, etiam in illis rebus paupertatem exerceri, jubere prorsus potest.

Imo etiam Salmant., qui tr. 12 cap. 1 n. 195 manuscripta indistinctim eximant a paupertatis materia, tamen Superiori concedunt facultatem saltem ex justa causa suo subdito scripta eripiendi eave comburendi.

De sola paupertate quoad scripta dixi; obedientiae votum etiam multo latius ad eam materiam extendi posse, jubente Superiore re ipsa extendi, non est, quod hîc amplius exponam.

Ad II. 1. Priore § 2 n. 499 jam dixi, esse vota simplicia, quae voventem reddant dominii *inhabilem,* ut sunt vota, quae in Societate Jesu emittunt *Coadjutores formati.*

524 2. E contrario vota solemnia ex dispensatione Summi Pontificis posse secum pati dominium directum, exclusis veteribus exemplis habetur 1) ex dispositione circa Moniales in Gallia, quae a S. Poenitentiaria anno

1820 *ad Episc. Lemovicensem* data est, et sic incipit: „Votum solemne illud esse, quod ab Ecclesia ut tale acceptatur, et voventem inhabilem reddit in perpetuum et immutabiliter — *spectata lege ordinaria et seclusa dispensatione Pontificia* — ad matrimonium contrahendum et ad dominia rerum acquirenda vel retinenda . . ." (v. Gury-Baller. II. n. 178). Ergo per dispensationem Pontificiam fieri potest, ut votum solemne voventem relinquat habilem ad retinenda vel acquirenda rerum dominia.

2) Idem ex nuperrimo decreto Leonis XIII. 31. Julii 1878 *circa regulares in Belgio exsistentes.* (Desumpsi ex libro *de justitia,* auctore P. H. Marres Prof. Ruraemund. p. 440.)

„Emus ac R. Dominus Cardinalis Victor Augustus Isidorus, Archiepiscopus Mechliniensis, una cum suis suffraganeis a SS. Domino nostro expostularunt, ut ad removenda quaecunque dubia explicare et declarare dignaretur, utrum rescriptum de die 1. Dec. 1820, quo S. Poenitentiaria auctoritate Apostolica concessit regularibus Belgii utriusque sexûs, *etiam solemniter professis,* ut bona acquirere, retinere et administrare, deque iis disponere possent, *non obstante solemni paupertatis voto,* etiam nunc in integro suo robore permaneat[1].

„SS. Dominus N. Leo, divina providentia Papa, XIII., referente me infrascripto Secretario Sacrae Congregationis negotiis Eccl. extraordinariis praepositae, audita prius nonnullorum Eminentiss. Patrum sententia, respondendum esse mandavit ‚Affirmative'; ac praesentium tenore declarare dignatus est, quatenus opus sit, omnes singulosque Belgii regulares utriusque sexûs, *etiam qui vota solemnia nuncuparunt,* praedictos omnes actus valide ac licite exercuisse et exercere, ac proinde potuisse ac posse tuta conscientia etiam cum jurejurando asserere, se voluisse ad normam legum civilium verum dominium bonorum a se possessorum acquirere una cum jure de iis disponendi. Super quibus Sanctitas sua mandavit, hoc edi decretum, et in acta superius memoratae Congregationis referri. Contrariis quibuscunque minime obfuturis."

Datum Romae e Secretaria ejusdem Congregationis die, mense, et anno praedictis.

Wladimirus Czacki,
Secretarius.

3. Ex quibus omnibus confirmatur doctrina supra data de solemnitate votorum.

Ad III. Videri debet, quae sit legitima licentia. 525

1. Licentia procedere debet a *legitimo Superiore.* Qui et quibus in rebus licentiam dare possint praeter praelatum proprie dictum, in singulis ordinibus videri debet.

[1] Decretum anni 1820 est hoc: „S. Poenitentiaria intelligens velle omnino gubernium, ut vetus illud decretum, diei 18. Febr. 1809 (sc. décret relatif aux congrégations de maisons hospitalières de femmes, art. 9: ‚Chaque hospitalière conservera l'entière propriété de ses biens et revenus, et le droit de les administrer et d'en disposer conformément au Code Napoléon') a regularibus regni Belgii observetur, quo proprietas, possessio et administratio bonorum, quae ad eos pervenerunt, singulis religiosis vel monialibus vindicetur, concedit de expressa auctoritate Apostolica regularibus utriusque sexûs jam solemniter professis, ut ea bona acquirere, retinere et administrare, deque iis in pios honestosque usus disponere possint, non obstante paupertatis voto, dummodo cum debita a Superioribus legitimis dependentia hoc faciant."

Posse altiorem Superiorem sua prohibitione licentiam inferioris datam non solum revocare, sed etiam futuram invalidam reddere, evidens est; verum nisi id exprimat, sola prohibitio nondum facit, ut licentia, si tandem detur ab inferiore Superiore, sit invalida, atque actio subditi ex ea procedens contra paupertatem: maxime si prohibitio non est jussio per se sub peccato obligans. Minus etiam dici potest, licentiam ab altiore Superiore *negatam* invalide impetrari ab inferiore praelato, nisi prior prohibitioni etiam nullitatem adjunxerit. Verum communiter non tali solum agendi modo, sed etiam per celatam repulsam ab inferiore praelato latam peccatur contra debitam subjectionem, etsi per se non graviter. V. Lacroix l. 4 n. 116 cum Pellizar.

2. Licentia ab antecessore praelato data, quando officio suo functus est, per se non exspirat; ipse tamen sibi pro tempore posteriore licentiam dare nequit; ita saltem in Soc. Jesu: cf. Lacr. ib.

3. Licentia *quoad formam* potest esse *expressa*, aut *tacita*, i. e. quae ex praesentis Superioris signis satis colligitur, ut si videns non contradicit, *si modo commode contradicere possit.* Ad quam tacitam licentiam etiam referri potest *legitima consuetudo:* imo hanc singularis Superior non semper auferre potest, siquidem approbatione altioris Superioris nitatur; sed videndum est, quid singulorum ordinum statuta immediato Superiori concedant.

526 4. Consuetudine non raro inductum conspicitur *peculium*, quod singuli religiosi habeant, quodque certis modulis augere possint, ut sibi quaedam ad vitam necessaria vel utilia inde valeant comparare. — Quod peculium si sic intelligitur, ut etiam contra Superioris voluntatem religiosus jus in illud sibi servet, paupertati religiosae plane repugnat, neque ulla consuetudine introduci potest, utpote *voto contraria.* — Si vero intelligitur ejusmodi peculium, quod ad nutum Superioris possideatur, atque etiam deponatur, modo aliunde religioso ejusque necessitatibus provideatur: etiam hoc prohibitum est tum lege Trid. sess. 25 c. 2 *de ref. reg.*, tum Const. Clem. VIII. *de reform. regul.;* nihilominus non ita brevi post gravissimi auctores jam testati sunt, exsistere apud plures legitimam consuetudinem contrariam, eamque S. Pontifices pluries tacite agnoverunt, imo quoad moniales quasdam ipse Clemens VIII. Cf. S. Alph. n. 15 cum aliis bene multis.

Verum plane assentior S. Alphº ib. circa finem dicenti, Superiores, qui usum peculii, ubi non exsistat, introducant, peccare generatim graviter, etsi fortasse non respectu paupertatis, tamen saltem propter regulae relaxationem. Quapropter etiam videmus, in omni reformatione et pristini fervoris redintegratione summam curam tum religiosorum ordinum, tum Ecclesiae semper fuisse, ut vita *communis* quam exactissime servaretur.

527 5. Restat, ut de licentia *praesumpta* pauca dicam.

1) Licentia *rationabiliter* praesumpta excusat a paupertatis laesione certe, si Superior adiri nequit neque res differri potest; idque eo facilius, quo minoris momenti sit res, de qua agitur.

2) Si Superior adiri potest: nihilominus paupertatis laesio non adest, si rationabiliter puto, Superiorem non solum daturum esse li-

centiam, si peterem, sed eum etiam contentum esse de petitionis omissione. Imo etsi plane contentus de ea non sit, utpote de defectu domestici ordinis, si tamen — id quod S. Alph. cum aliis vocat licentiam praesumptam *de praesenti* — ex affectu Superioris mihi cognito prudenter judico, eum non solum facultatem meo rogatu permotum mihi daturum esse, si peterem, sed eum jam ex sese contra usum rei a me desideratae plane nihil habere, contra paupertatem, graviter saltem, non peccem. — Denique ne tum quidem facile *grave* peccatum committitur, si solum sit licentia praesumpta *de futuro;* attamen in ea a fraude et illusione cavendum est. Nam si semper citra peccatum grave ita agere liceret, fere actum esset de servanda paupertate in rebus ordinariis.

3) Etsi non satis certo judicare possum de Superioris, quem consulere nequeo, consensu, si dispono de re conditionate et modo suspensivo „si Superior consenserit", per se paupertatis laesio non adest, modo res maneat integra et facile recuperabilis.

Ad IV. 1. Juvat praecipuos modos, quibus paupertas laedi possit, 528
recensere:

1) Aliquid sibi accipere, ut inscio Superiore retineatur;

2) Comedere et bibere, non solum ex rebus monasterii, sed etiam apud amicum, sine licentia;

3) Dare vel alienare aliquid;

4) Commodato vel mutuo dare aut accipere: quod autem commodato datur vel recipitur, ut peccatum mortale constituat, multo majoris valoris esse debet, quam quod simpliciter datur;

5) Re uti ultra tempus concessum, eamve occultare, ne a Superiore sumatur;

6) Rem *ad certum usum* datam ad alium adhibere, *si* re vera concessio ita restricta erat;

7) In administratione rerum sive largius sive parcius procedere, quam scitur esse ex voluntate Superioris;

8) Expendere sumptus in res illicitas et superfluas, secundum explicationem mox dandam.

9) Negligenter custodire res concreditas.

NB. Habere et retinere superflua, si licentia, quamquam sine causa justa data, data tamen sit, neque irrita facta per altiorem Superiorem, Suarez tr. 7 l. 8 cap. 15 n. 3 et 4 (cf. ib. cap. 5 et cap 7 n. 7 et 8, cap. 12 n. 10 sqq.) censet, per se nondum esse contra votum paupertatis, nisi ex ordinis constitutione votum etiam sic intelligatur: tamen res superflue consumere, alienare, putat esse contra paupertatem, utpote ex licentia, si accesserit, *invalide* data: quod communiter utique verum est. Alii autem — quod tandem vix a Suarezii sententia discrepat — putant cum Lugo *(de just. et jur.* d. 3 n. 130 sqq.), omnem usum rerum illicitarum et superfluarum, si fiat *cum notabili excessu,* esse contra paupertatis votum, idque re ipsa sine rerum consumptione seu damno non intelligitur. Consentit S. Alph. n. 30. Quare dixi supra *‚sumptus facere'*. Imo solum retineri superflua, recte monet Suarez l. c. cap. 12 saepe evadere posse mortaliter malum ratione scandali et relaxandae disciplinae.

2. Deposito rem accipere ita ut deponens servet dominium et usum, non est paupertatis laesio; potest tamen esse contra obedientiam. Imo si propter contractum depositi et civilium legum usum depositarius religiosus monasterium in periculum conjiciat cavendi de damno rei forte orituro illudque resarciendi, eatenus paupertatem in periculum inducit, eamque laedit.

Uti tali re deposita ex concessione deponentis, ne sit contra paupertatem, Superioris licentia valide data accedere debet.

3. Accipere pecunias distribuendas in pauperes, sive pauperes sunt in individuo determinati, sive non, per se nondum est contra paupertatem. Attamen quando determinatio pauperum relinquitur arbitrio religiosi, paupertas laeditur: 1) si religiosus accipiens *suo* nomine res distribuit, 2) si quis ordo omnem talem distributionem ratione *periculi paupertatis* prohibuit et hac ratione a suis omitti jussit[1].

Alioquin religiosus agit aut ut merum instrumentum alterius, aut ut administrator causae piae (si nimirum nomine causae piae pecunias accepit); distribuere autem nomine alieno, i. e. sive prioris domini, sive novae juridicae personae, ex se non est actus paupertati repugnans. Cf. Gury-Baller. II. n. 160 notam.

529 4. Quando de gravitate materiae quaeritur, quae necessaria sit et sufficiat ad peccatum mortale, generatim admittitur, esse eam materiam, quae contra justitiam gravis sit, gravem etiam ratione sacrilegii seu voti laesi, modo ratio habeatur divitiarum vel penuriae ipsius monasterii, ita tamen, ut monasterium mediocriter dives eam quantitatis gravis determinationem ferat, quae fit quoad virum privatum simpliciter divitem.

Quamquam aliqui distinguunt inter laesionem, quae violet solam religionis virtutem (paupertatis votum), et quae laedat simul justitiam, in priore casu concedentes ampliorem quantitatem: tamen raro haec norma pro praxi est. Nam hi casus fere versantur circa actiones illas, quae num paupertatem ex se laedant, controvertitur, aut quae imperfectum usum et dispositionem rei temporalis continent: quas latiore mensura dijudicandas esse, per se patet. V. g. usus, re manente intacta, certe tanti non aestimatur, quanti rei consumptio seu destructio; rem sodali ejusdem monasterii commodare tanti non est, quanti commodare extraneo; apud amicum actu comedere non tantopere laedit paupertatem, quam ab eo consumptibilia accipere et postea ea consumere, et sic porro.

Ceterum multae actiones, quae leviter consideranti justitiam non laedere videntur, revera eam laedunt, v. g. res sine licentia ab amico sibi accipere: eo ipso enim quod religiosus rem accepit, eam acquisivit non sibi, sed monasterio; quando igitur ea utitur, utitur re aliena invito domino.

Quando autem agitur de furtulis minutis, illa quidem etiam ratione paupertatis laesae coalescunt; at si de rebus *comestibilibus* agitur, S. Alphº n. 25 probatur, quod dicant Suarez et Salmant., id non esse mortale, etsi ad materiam magnam perveniatur, „modo res ne reserventur a religioso, neve sit damnificatio *nimia*, neve agatur de *re extraordinaria et pretiosiore*". — Ratio autem praecipua est, quod Superiores hac in re non censeantur

[1] Ejusmodi jussio seu potius lex deberet omnino clare isto sensu fieri: ita re ipsa alicubi factam esse, non puto, saltem nullum exemplum talis legis mihi notum est.

rationabiliter graviter inviti *quoad expensas,* siquidem res impensa fuerit ad religiosi sustentationem quoad substantiam non adeo diversam ab ordinaria sustentatione: nihilominus haec ratio ostendit, aliquantum rationem habendam esse Superioris ejusque liberalitatis, ita ut quo magis invitus censeatur Superior, eo facilius ad peccatum grave demum perveniri possit.

Ad V. 1. Peccata interna contra paupertatem essent voluntas et 530
desiderium committendi quod sit contra votum.

2. Affectus ad res temporales, atque desiderium abundantioris usûs est quidem contra virtutem, quae paupertate colitur: at votum non laedit, quamdiu manet efficax voluntas servandi votum. Si quis vero tantam fovet voluntariam affectionem ad res temporales, ut graves tentationes contra votum vocationemque suam sibi excitet, utique *indirecte contra votum* jam delinquit.

Conditionata affectio ad actus, qui ob paupertatem religioso interdicti sunt, ex se nondum est mala, sed videndum est, qualis sit affectio et motivum; unde affectus mali aut boni esse possunt, ut v. g. bona affectio est ejusmodi conditionatum desiderium habendi, unde possim pauperi angustiis presso subvenire. Neque omnes isti affectus sub conditione „si liceret" statim periculosi sunt, ut re ipsa sunt de iis rebus, quae ex natura sua praesens secum ferunt periculum.

Punctum II.

De voto castitatis religiosae.

I. Voto castitatis ob motivum religionis non solum prohiberi ex- 531
ternos actus luxuriae, sed quemlibet etiam internum, adeo compertum est apud omnes, ut in eo immorari necesse non sit.

Id enim patet tum ex sensu, quo semper et ubique votum illud intellectum fuit, tum ex rei natura, siquidem ex internis actibus imminens periculum externae laesionis inducitur, quod etsi non in singulis casibus ita grave fuerit, tamen in genere suo gravissimum est, ita ut omnis aditus praecludatur oporteat.

II. Discrimen inter votum solemne et simplex disce ex iis, quae de paupertate dicta sunt. — Unum quidem *effectum* voti solemnis hîc habemus, qui nulli unquam simplici voto castitatis annexus fuerit, nimirum quod dissolvat matrimonium ratum nondum consummatum. — Plerumque etiam solum solemne votum infert impedimentum dirimens matrimonii subsequentis. (Vide, quae dicentur in tract. de matrim.)

III. Ad custodiam castitatis inducta est *clausura,* quae quo sensu 532
et quibus limitibus intelligatur, vide *‚de censuris'*.

Prohibentur etiam religiosi, quominus *exeant* e monasterio sine licentia: quam quidem licentiam generalem, vel sine socio exeundi, Clem. VIII. *(de ref. regular.)* vetuit ulli dari; at videndum est, quid hac in re valeat consuetudo: quum jam suis temporibus Salm. tract. 15 cap. 5 n. 163 dubitent, num ordinationes Clementis VIII. pro praeceptivis, an directivis tantum ex usu et consuetudine habeantur.

Id certum est, quoad religiosos viros non quemlibet egressum sine licentia esse mortale peccatum. Cf. Kazenberger (*supplem. theologiae moralis* P. Sporer) cap. II. n. 158, quem approbans affert S. Alph. n. 37 ex sententia plurimorum, *egressum diurnum* (nam de nocturno aliud prorsus est) mortalem tum esse, quando fiat 1) *ex contemptu,* 2) *cum scandalo,* quod refer sive ad *modum* exeundi, sive ad *frequentiam,* qua notabilis relaxatio oriri possit.

Punctum III.

De obedientia religiosa.

533 Obedientiae votum est omnium praestantissimum, cujus prae ceteris excellentia a viris sanctis non satis potest efferri. Unde facile patet, ad hujus virtutis *perfectionem* multo etiam graviora et difficiliora requiri, quam ad aliorum votorum virtutem. Continet enim plenam et perfectam totius hominis atque maxime spiritualis partis subjectionem atque abnegationem, ita ut homo et propriam voluntatem et propriam opinandi atque sentiendi libertatem Dei causâ relinquat iisque sese prorsus abdicet.

Quapropter nihil humanae fragilitati communius, quam *contra hujus virtutis perfectionem* in defectus quosdam et imperfectiones impingere: nihilominus peccata proprie dicta, eaque *gravia contra votum* obedientiae non ita facile committuntur, imo haec rarius accidunt, quam aliorum votorum pericula, nisi forte — id quod in recentioribus ordinibus non obtinet — regulae multae sub peccato eoque gravi obligent. V. Laym. l. 4 tract. 5 cap. 9 n. 3.

534 I. Votum solemne obedientiae a simplici in religioso non distinguitur, nisi *subjectionis promissae et acceptatae majore firmitate ex utraque parte,* ut supra per modum consecrationis explicatum est. Juridicum effectum inhabilitatis non habemus, qui prae simplici solemni voto inhaereat. Neque enim pro tempore subjectionis ille, qui *simplici* voto religiosae obedientiae ligatur, *firmiter* sese obligare, vel cum altero contrahere potest. Id saltem dici debet relate ad ordines stricte dictos; relate ad ordinem sensu latiore seu religiosam congregationem idem dic, quod observatum est de irritandis talium religiosorum votis n. 462 et 493.

II. Vi voti obedientiae religiosus obligatur, ne in genere subjectionem excutere conetur, et ut ea, quae Superior legitime vi voti exegerit, adimpleat. Plerumque autem non censetur Superior sub gravi aliquid exigere, nisi et res injuncta gravis est, et ipse utitur verbis jubendi cum addito: ‚vi voti, in virtute S. obedientiae, nomine Jesu Chr. etc.' Ex adjunctis de gravi praecepto constare aliquando potest etiam alias. E contrario autem contingere etiam potest, ut Superior, licet utatur solemnioribus istis formulis, nolit stricte ex vi voti obligare: quod tamen constare debet.

III. Exigi possunt quaelibet, quae sunt *secundum regulas;* non vero, ut ajunt, *infra, contra, supra regulas,* i. e. 1) non res undequaque

inutiles, 2) non ea, quae regularum observantiae contradicunt, nisi Superior in iis ex justa causa possit dispensare, 3) nec ea, quae finem peculiarem ordinis superant. Quare eo latius patet facultas Superioris jubendi, quo latius patet finis specialis ordinis, et quo magis ejus executio manibus Superioris ejusque arbitrio commissa est.

IV. Inobedientia religiosi est laesio virtutis religionis, et veri nominis sacrilegium atque foederis fractio: verum adjungi potest alia specifica malitia; nam Superior diversis utitur potestatibus, non solum dominativa, sed etiam jurisdictione et domestica potestate, ex quibus diversa malitia in inobediente oriri potest.

Explicatio singulorum. Ad I. Quidam putant (v Gury, II. n. 170; 535
Müller l. II, § 194, 2), voto obedientiae simplici obligationem, quam subditi inituri sint sine Superioris consensu, reddi illicitam, invalidam voto solemni: quod quando de religiosis veri et stricti ordinis loquimur, videtur sufficienti fundamento carere.

Nam etiam professus votorum solemnium *sine* consensu Superioris sese obligans ad aliquid, non invalide se obligat, at *firmiter* se obligare nequit, i. e. in Superioris potestate est, hanc obligationem, si mavult, rescindere: quod nisi fecerit, professi obligatio manet. Verum si non solum sine consensu, sed *contra* voluntatem Superioris, qui in antecessum obligationi tali contrahendae resistat, se obligare tentat, *nihil efficit.* At idem dic de quolibet stricti nominis religioso, etiam de simplicium votorum professo: nam haec subjectio, qua Superioris voluntas ita subditis dominetur, ut valori actûs eorum resistere *possit*, non habetur ex solo voto, sed ex lege ecclesiastica; lex autem ecclesiastica seu potius consuetudo ecclesiastica hanc facultatem de statu religioso, non de votorum solemnitate ut tali pronuntiavit, siquidem a tempore antiquo repetitur, quo solemnis et simplicis voti distinctio nondum ita attendebatur, et analogia ex servi et filii nondum sui juris facti conditione ducitur. (Cf. *decr. Grat.* c. ‚monacho' caus. 20 q. 4; S. Basil. *regul. fus.* XIV.) Unus excipitur contractus matrimonialis, qui, quandocunque a religioso *valide* iniri potest, utut sacrilege, propter singularem ejus naturam omnino firmus esse debet.

Ad II. 1. Gravissimum peccatum contra obedientiae votum ge- 536
nerale est *apostasia ab ordine,* qua religiosus se plene subtrahit obedientiae: quamquam in hoc peccato non solum obedientiae votum infringitur.

2. Aliud peccatum inobedientiae generale committitur *formali inobedientia,* qua quis declarat, se nolle obedire, seu qua auctoritatem contemnit: quare tum non ex particulari materia praecepta, sed ex ipso contemptu auctoritatis peccati gravitas desumitur. — Hinc est, ut 1) etiam in re levi tum mortaliter peccetur, nisi forte expresse addatur a subdito, se in hac quidem re nolle, at paratum esse ad obediendum, si quid grave sibi vere praecipiatur: v. Tamb. tom. 2 l. 5 cap. 7 § 3 n. 18; 2) ut grave peccatum committatur, etsi Superior non formaliter jusserit, aut non sit ille, qui ex se vere jubere possit; non enim tam in veri praecepti violatione peccatum illud consistit, quam in *potestate* seu *auctoritate contempta.*

3. Alia *peccata* contra votum obedientiae *particularia* vocare debemus, siquidem in re particulari praecepta, sed voluntarie praetermissa consistunt: quae ut gravia peccata sint, debent materiam gravem continere. Ejus autem gravitas, ut in legibus, repetenda est tum ex re *in se* spectata, tum ex adjunctis, et ex fine ad quem obtinendum injungitur. — Quando in ordine regulae quaedam sub peccato obligant, eorum laesio voti obedientiae laesionem continet. V. Laym. l. c. n. 6.

4. Alias igitur, quando jussio Superioris accedere debet, ut materia voti oriatur, ex diversorum ordinum consuetudine vel statutis pendet, quae formula necessaria sit, ut vera jussio vi voti intelligatur. Cf. Laym. l. c. n. 3, ubi cum aliis docet et ostendit, ipsa verba „jubeo, mando, prohibeo etc." in multis ordinibus non sufficere; imo nisi expressius addatur „in virtute S. obedientiae", vel similia, Superiorem ex ipsa re ne *sub veniali quidem culpa* obligare. Cf. S. Alph. n. 38 cum aliis.

5. Possunt tamen aliquando adjuncta ejusmodi esse, quae plane demonstrent, Superiorem aliquid vero sensu vetare aut jubere, v. g. si aliter gravis domestici ordinis perturbatio, damnum grave pro domo aut pro aliis sequeretur. Quare tum videtur omnino inobedientia *violationem etiam voti* continere. Ita *expresse* Less. *de just. et jure* l. 2 cap. 41 dub. 9; cf. etiam Lugo *de poenit.* d. 16 n. 171; idem *innuit* S. Alph. l. c. n. 38 cum Busenb.

537 Ad III. 1. Relate ad ea, quae Superior secundum regulas jubere possit, excipiunt communiter actus plane heroicos, nisi pateat, eos in peculiari fine ordinis contineri: quare etsi dicatur, ‚in omnibus esse obediendum', id intelligitur non de necessitate, ne peccetur, sed de obedientiae perfectione. Laym. l. c. n. 2 cum S. Bonav. et S. Thom. II. II. p. 104 a. 5. Cf. S. Alph. n. 40. Hinc etiam negatur, poenitentias extraordinarie graves ex stricto praecepto injungi posse, nisi propter poenam delicti.

2. In dubiis communiter scriptores docent, Superiori plane obediendum esse: quod intelligitur, si satis quidem constat, in tali rerum genere Superiorem praecipere posse, sed dubitatur, num possit spectatis adjunctis, aut num res sit licita; si vero valde gravis ratio suadet, in hoc rerum genere Superiorem nihil posse praecipere, etsi non demonstretur ad evidentiam, dici nequit, subditum sub peccato eoque gravi ad praeceptum adstringi. Cf. hac de re S. Alph. l. c. n. 44 et 47 et l. 1 n. 100; Castrop. *de consc.* d. 3 p. 13, qui tamen aliquantum nimis in favorem subditi declinare videtur.

Actus internos, saltem in quibusdam ordinibus, praecipi posse, etsi a compluribus in dubium vocatur, mihi tamen probatur, atque etiam externa auctoritate ita comprobatur, ut subditum recusantem a peccato contra votum eximere nequeam. Nam et finis religiosorum ordinum et subditi directio plane extenditur ad mera interna: alioqui quomodo Superior votum mere internum irritare posset? Quare quum

praesumptio omnino faveat Superiori, si praecipit res non nimis extraordinarias et difficiles, obtemperandum est.

3. Satis implicata quaestio est, utrum teneatur subditus obedire, si 538
Superiores inducant majorem rigorem, quam praescriptum est in constitutionibus aut ex consuetudine legitima observatum, an excusetur.

Sc. 1) Qui invenerunt observantiam relaxatam, per se ad primaevum rigorem non tenentur: S. Alph. n. 44; minus etiam major rigor per se imponi potest, quam qui fuit primitus approbatus.

2) Nihilominus, si quae necessaria sunt, ut substantia religiosi ordinis, i. e. observantia votorum, vel peculiaris finis hujus instituti, in tuto collocetur, rigor augeri potest, atque collapsa disciplina reformari. Nam qui vota emisit, in omni casu ea implicite promisit, quae ad ea servanda sunt necessaria; quare quaecunque querelae de errore in professione audiendae non essent, sed summum error accidentalis putari deberet. — Extra hanc necessitatem, a S. Alph. n. 44 cum Laym. l. c. n. 11—13 aliisque recte tenetur, solius majoris perfectionis causa arctiorem disciplinam praecipi non posse reluctantibus; sed nihil relinqui, nisi ut ii, qui de novo admittantur, ad strictiorem regulam obligentur.

3) Verum claritatis causa puto distinctione opus esse. Si agitur de obligationibus imponendis, ut jejunandi, vigilandi etc., recte tenetur, quod dictum est hactenus. At si agitur de *licentiis retrahendis*, quae in usu quidem plane erant, sed quae *ex natura sua* arbitrio Superioris debebant esse subjectae, id ubique fieri posse, dubitari nequit. Quare reformatio collapsae disciplinae tali modo semper perfici atque sub gravi omnibus imponi potest. Ut exemplum afferam, peculium in quolibet ordine religioso plane auferri potest, modo alia via necessitatibus religiosorum provideatur.

Quae dicta sunt de praelatorum potestate in adstringenda disciplina etiam de R. Pontifice valent: at facilius ipse de necessitate judicans ex suprema potestate jurisdictionis praecipere atque dubium dirimere potest. Quodsi putet, non expedire per praecepta nimis rigorose procedere, potest ordinem, interclusa potestate novitios recipiendi, morti devovere, vel statim, exigentibus rationibus, eum supprimere.

Ad IV. 1. In inobedientia religiosi *sacrilegium et infidelitas erga* Deum 539
semper committitur, at simul etiam semper *injustitia erga ordinem* seu institutum religiosum, ad cujus fines se laborare velle secundum obedientiae normam, non solum Deo, sed etiam ordini stricte promisit; utriusque etiam nomine, et Dei et ordinis, Superior agit praeceptum injungendo. Et revera in obedientia praestanda quam maxime elucet et exerceri debet traditio, qua religiosus se intuitu Dei religioso instituto tradidit.

Quodsi sistere licet in his malitiis, necesse non est, ut explicetur ipsa res in confessione, in qua religiosus inobediens fuerit; nam diversae res in hoc peccato sacrilegii et injustitiae materialiter se habent, novam formam atque speciem peccati non efficiunt. Lugo *de poenit.* d. 16 n. 170 c. Sanchez, Suarez etc.

2. Verum aliter se res habet, si obedientia exigebatur ex potestate *jurisdictionis;* haec enim, ut supra *de legibus* dictum est, in diversis materiis diversam speciem sive virtutis sive peccati efficit. Quare ut inobedientis peccatum melius intelligatur, omnes Superioris potestates recolere convenit.

Prima praelati potestas est *domestica*, cui etiam subjacent novitii et famuli, at relate ad religiosum haec quodammodo absorbetur a secunda

dominativa potestate, qua Superior nomine Dei et religiosi ordinis jubet; tertia est potestas *jurisdictionis*, qua Superior ut praelatus *ecclesiasticus* potitur, quum quasi-episcopalem potestatem exerceat.

Porro postrema hac potestate Superiorem religiosum etiam uti *posse*, non est dubium; at nisi id constet, putandum est, eum uti sola potestate religiosa dominativa. Nam sine cogente causa neque praecepta neque peccata sunt multiplicanda, sed ad unius potestatis usum vel laesionem restringenda; praelatus religiosus, quum *primo* sit *religiosus* praelatus, et consequenter tantum quasi-Episcopus suorum, prima sua potestate, ex qua altera fluit, uti censetur. Castropal. tr. 2 disp. 3 p. 3 n. 12.

Attamen jurisdictio certe exercetur, si additur *ecclesiastica poena*, ut excommunicatio, aut si a suprema ordinis auctoritate *leges* feruntur: atque tum *simul vi voti* rem urgent, siquidem religioso semper ut religioso praecipiunt.

Summus Pontifex e contrario, quum sit *primo loco ecclesiasticus Superior*, et consequenter ac secundarie praelatus religiosorum dominativa potestate vi voti potitus, censetur semper uti jurisdictione, eaque sola [1], nisi exprimat, se vi voti aliquid exigere, aut singularis res postulet, ut hoc titulo exigatur.

Sacrae Congregationes Cardin. autem, quae in religiosos ordines jurisdictionem exercent, dominativa potestate non fruuntur. Nimirum plus non habent, quam quod communicatum est a R. Pontifice, de solius autem jurisdictionis collatione constat; quare vi voti aliquid praescribere non possunt.

3. Hinc patet, *posse* in uno peccato inobedientiae multas malitias conjungi, quae sunt:

1) malitia contra eam virtutem, ad quam *res praecepta* ex natura sua spectat, ut intemperantia, si jejunium praescriptum erat;
2) sacrilegium et infidelitas erga Deum, (de quibus cf. n. 455);
3) injustitia erga ipsum ordinem;
4) scandalum, vel damnum forte causatum;
5) formalis contemptus auctoritatis. — Malitiae 1., 4., 5. non semper adsunt.

540 4. At ne putes solummodo ad pleniorem notitiam specificae malitiae, quae in inobedientia insit, hanc potestatum distinctionem servire. Nam probe sciendum est: 1) Non omnia, quae ex jurisdictionis potestate juberi possunt, etiam ex dominativa possunt exigi: v. g. accipi Episcopatum, Summus Pontifex jubere solum potest vi jurisdictionis, non vi dominativae potestatis; alii praelati id jubere possunt nullatenus. Etiam reformatio collapsae disciplinae facilius vi jurisdictionis, quam vi voti exigi potest. — E contrario missiones agere inter infideles, facilius exigere potest ipse Summus Pontifex vi voti a religioso ordinis apostolici, quam vi jurisdictionis. Hinc videndum est, ad quae in certo ordine obedientiae votum sese extendat. Universim dici potest, jurisdictionis potestatem supremam R. Pontificis latius patere quoad materiam, quam potestatem dominativam; at in iis rebus, ad quas votum extenditur, *facilius* atque sine causa necessitatis potestatem dominativam exerceri.

2) Non eadem est ratio, ex qua gravitas rei praeceptae aestimari debeat, in diversarum potestatum exercitio. Nam si Superior domestica

[1] Vid. sufficit in R. Pontifice, ut religiosos consideret ut specialia membra Ecclesiae, in quae potiatur jurisdictione formaliter eadem, qua in reliquos fideles.

potestate utitur, aut etiam in religiosum potestate dominativa at non expresse, sed solum consequenter ad domesticum ordinem, certe gravior materia requiritur ad peccatum mortale.

Si Superior utitur aut sola potestate jurisdictionis, aut ea principaliter et tantum consequenter et per accidens potestate dominativa, materia peccati gravis ea censetur, quae alias in lege ecclesiastica *circa ejusdem virtutis exercitium* gravis est.

Si Superior directe et per se vi voti aliquid jubet, i. e. ex potestate dominativa, ea res gravis censetur, quae in praeceptis ecclesiasticis *circa virtutem religionis versantibus* gravis est, vel quae alias in voto privato ex se gravis est.

3) Dein quod vi voti exigitur, si ex se materia gravis est, a Superiore *nequit exigi sub levi*, etsi velit; quod ex jurisdictione exigitur, *potest* sub levi, etsi res gravis est, exigi. Nimirum si Superior vi voti aliquid exigit, *Deo ipsi* religiosus debet exsecutionem propter votum emissum et acceptatum idque eo sensu, quo emissum et acceptatum est, i. e. sensu pleno et severo.

Appendix. Circa vitam religiosam graviter peccatur praecipue 541
his modis:

1. Quando vocatio religiosa contra vehementem impulsum divinum negligitur ab eo, qui illum statum sibi unicum medium esse judicat cavendi a peccatis.
2. Quando vota religiosa emittuntur ab eo, qui satis certo videt se vocatum non esse.
3. Quando ficte acceditur ad probationem statûs religiosi.
4. Quando contra alias obligationes, quae erga parentes etc. urgeant, status religiosus assumitur.
5. Quando, statu religioso per vota substantialia assumpto, religiosus ab omni tendentia ad perfectionem sui statûs desistit.
6. Quando religiosus gravem relaxationem religiosae disciplinae inducit, aut — si Superior est — negligentiâ inducendam permittit.
7. Quando religiosus sine licentia legitima de re pretio aestimabili in materia gravi disponit; earum rerum curam sibi commissam negligit; proprietatem attentat.
8. Quando castitatem sive internis sive externis actibus laedit.
9. Quando leges clausurae violat: nocturno et furtivo egressu, admissione personarum alterius sexûs.
10. Quando rem gravem a Superiore vi voti praeceptam non exsequitur.
11. Quando Superiori ejusve vicem gerenti se obediturum esse, expresse negat.
12. Quando e monasterio egreditur animo ad saeculum redeundi.
13. Quando profugus e monasterio Superiori se abscondit, illius obedientiae se subtrahens.
14. Quando defectibus voluntariis laxioreve vita se causam dare advertit suae expulsionis, aut — si simplicibus tantum votis ligatus est — suae dimissionis.

§ 6.

De favoribus religiosorum.

542 De privilegiis religiosorum coetibus a SS. Pontificibus concessis alibi dicetur; quum ex magna parte sacrum ministerium respiciant, ac proin melius intelligantur, postquam de jurisdictione fori interni et sacramentalis (de Sacramento Poenitentiae) actum sit.

1. Ex natura rei seu ipsius professionis plerique derivant plenam remissionem etiam temporalium poenarum, quae Deo adhuc debeantur. Quum enim certum sit, hominem justum per merita Christi pro peccatis suis ita plene satisfacere posse (et re ipsa, licet non semper per modum plenae satisfactionis, omnes poenas martyrium exstinguit); non videtur ullus actus praestantior, qui ad hunc effectum plus valeat, quam totius hominis pro tota vita oblatio et donatio, vi cujus Deus per vicarios suos plene possit de homine disponere. — Quod signum est magnae caritatis, quam homo erga Deum exercet. Cf. S. Thom. 4 dist. 4 q. 3 a. 3 et II. II. q. 189 art. 3 ad 3, S. Antonin. p. III. tit. 16 cap. 3 § 3, Navarr. *de indulg.* notab. 20 n. 17, Laym. l. c. cap. 10 n. 1, Suar. tr. 7 l. 6 cap. 13. Quare SS. Patres religiosae vitae professionem secundo baptismo comparare consueverunt, qui non virtute indulgentiae plenariae, sed certius *vi ipsius actûs* ejusque meriti hominem ab omni reatu, etiam poenae, eximat. Ad quod sane requiritur, ut in ipsa religiosa professione homo immunis sit ab omni affectione prava, etsi venialiter tantum peccaminosa.

2. Quomodo religiosa professio exstinguat vel suspendat omnia alia vota praecedentia, priore cap. *de vot. commut.* praecipue n. 466 jam dictum est.

Haec de statu religioso pro scopo nostro breviter tantum attingere potuimus. Qui plura cupit, adeat fusiores tractatus scriptorum, quos supra laudavi.

Gressum facimus ab hoc religionis exercitio, quo homo, ut socialis est, Deum perfectissime colit, ad aliud, quod propter socialem hominis naturam a sociali potestate religiosa, Ecclesiam dico, communi lege praecipitur.

Articulus II.

De sociali religionis exercitio communi ab Ecclesia praecepto.

Cf. imprimis S. Alph. n. 263—332, Elbel t. 3 n. 329—420, Suarez tr. 2 lib. 2, Del Vecchio I. n. 190—200 et 748—763.

543 In lege veteri, ut notum est, et sacrificia aliaeque sacrae caerimoniae praecipiebantur, et certi quidam dies, sc. septimus quisque seu ultimus cujusque hebdomadae praeter alios certos festivos dies requiei colendi Dei causa destinabatur. In ipso decalogo praeceptum tertium sic exprimitur:

„*Memento, ut diem sabbati sanctifices.*“ Ex. 20, 8.

Reliqua vero caerimonialia praecepta ad cultum divinum apud judaicum populum ordinata longum est prosequi, neque ad finem nostrum utile, siquidem leges caerimoniales abolitae, imo earum observantia certo sensu ‚mortifera' facta est.

Peculiares igitur institutiones circa modum colendi Deum solos Judaeos respiciebant; substantia autem rei est ipsius naturalis legis objectum, ut videlicet certo aliquo tempore certoque modo ab auctoritate indicto Deus colatur. Certus ille modus, quo numen divinum, sive verum Deum, sive falsos deos, populi omnes colere nitebantur, sacrificium est; quod quo sensu lege naturali praecipiatur, dictum est n. 337.

Modum certum et determinatum divini cultûs etiam in lege gratiae Christus Dominus induxit, eumque principalem per excellentissimum N. L. sacrificium, Ss. Eucharistiam, secundarium per sacramentorum susceptionem. Verum ultimam temporis et modi determinationem Ecclesiae suae reliquit, quae pro variis necessitatibus atque temporum populorumque conditione mutatâ praecipere et relaxare multum possit.

Quare tertium decalogi praeceptum in N. Lege non totam suam vim, sed aliqualem tantum retinuit, ecclesiastica lege temperatum atque suppletum est. De exercitio igitur religionis sociali acturi, praecepta quidem decalogi porro tractare, atque tertium ejusdem praeceptum explicare nos decet, at cum iis mutationibus, quae ecclesiastico jure factae sunt, ita ut non solam divinam et naturalem legem in hac materia exponamus, sed etiam humanam, ne postea eadem cogamur repetere. Reliqua vero, quae ad tertium decalogi praeceptum nullo modo reduci possunt, ad religionis exercitium pertinentia, tum in communibus Ecclesiae praeceptis, tum in sacramentis explicandis postea complebuntur.

Spectandi igitur sunt *dies* speciali modo divino cultui dicati, et *modus,* quo hisce diebus Deum colamus oporteat.

Dies speciali modo divino cultui dicati sunt dies Dominici, seu primus quisque hebdomadarum dies, et plura alia festa ab Ecclesia indicta[1]. Modus hos dies specialiter sanctificandi est 1) abstinentia a servili opere, 2) participatio SS. Missae sacrificii: de quibus duplici § sq.

§ 1.

De requie festiva ex praecepto servanda.

I. Quamquam ipsius diei Dominicae electio, imo septimi cujusque 544
recurrentis diei sanctificatio non jam ex lege divina, sed ex ecclesiastica Christifideles obligat: tamen hujus legis abrogatio generalis fieri posse non videtur; dispensatio particularis utique fieri potest.

II. Multo magis *modus sanctificationis* ecclesiasticae auctoritati subjacet, ita ut adstringere atque relaxare possit sive expressa lege vel dispensatione, sive consuetudinis tacita approbatione.

---

[1] Dies festivos praeter Dominicos ex praecepto celebrandos ab Urbano VIII. constitutos, infra habes, ubi agitur *tract. VI* de praeceptis communibus Ecclesiae.

III. Lege autem universali *prohibentur* diebus Dominicis et festivis (a media nocte ad mediam noctem) 1. opera servilia, ut a primaevis statutis Ecclesiae potius supponitur jam praeceptum, quam formaliter praecipitur: cf. c. 3 de *‚Feriis‘;* praxi universali idem evidenter eruitur.

2. Opera forensia seu judicia, quae cum strepitu exercentur; v. Jus can. ib. et c. *„conquestus“* 5 de *‚Feriis‘:* nisi aliter requirat necessitas vel pietas, v. ib. cap. ult. de *‚Feriis‘* — S. Alph. n. 284.

3. Mercatus et nundinae, quae publice cum strepitu fiunt; v. ibid.: nisi nundinae, quae certo diei affixae sunt, suo tempore in diem festivum incidant; Ben. XIV. Const. *„Ab eo tempore“.* Imo nunc videndum plane est, quid consuetudo permittat, quia rigor antiquae legis hac in parte non amplius servatur. S. Alph. n. 286.

IV. Opera quaenam censeantur inter servilia, videndum est tum *ex natura actionis,* si mentem vix occupat, sed corpore exercetur, tum *ex consuetudine.* Quaedam generalis regula statui potest, qua discernatur, quid *prohibitum non sit:*

1. Opera principaliter mentalia, quae videlicet ad excolendum animum diriguntur vel ab eo potius exercentur, etsi corporis exercitium ut aliquid accessorium conjungi debeat;

2. Opera communia, quae ad quotidianum corporis cultum pertinent, etiamsi praeveniri poterant: quod ut fiat, pro circumstantiis utique consultum est;

3. Opera, quae immediate ad divinum cultum proxime exercendum pertinent.

545 V. Praeceptum illud ex objecto suo grave est, ita tamen, ut materiae parvitatem admittat. Opus servile igitur exercere, objective mortale ex se non est, nisi duas horas notabiliter excedat. In operibus autem forensibus etc. magis etiam a qualitate operis, quam a solo tempore impenso peccati gravitas pendet. S. Alph. n. 305 et 307.

VI. Praeterquam quod consuetudinem in lege abstinendi ab operibus nonnihil respicere debemus, etiam plures causae sunt, cur liceat opera alias prohibita peragere: nimirum necessitas propria sive aliena et pietas erga Deum communiter ut rationes excusantes exhibentur.

546 **Uberior explicatio.** Ad I. 1. Adverte, quod Suarez *de rel.* t. 2 l. 2 c. 1 n. 4—11 docet, sc. tertium decalogi praeceptum legem moralem et naturalem eatenus esse, quatenus praecipiat *externum Dei cultum;* caerimonialem quoad temporis determinationem, quoad determinationem otii et talem cessationem ab operibus. Tum addit, praeceptum illud quoad *totam determinationem caerimonialem* in lege gratiae cessasse neque amplius obligare qua divinam legem. „Hoc“, ait, „de fide certum est.“

Dein cap. 4 n. 4 contra paucos omnino scriptores, ex communissima sententia cum S. Thoma II. II. q. 122 a. 4, S. Bonav. in III. dist. 37, S. Antonino multisque aliis docet, diei Dominicae observationem — adeoque etiam totum modum illam sanctificandi — non divini, sed ecclesiastici juris esse. Cf. etiam S. Alph. n. 265.

2. Inde sequitur, infidelibus aut perpetuo amentibus servilia opera injungere diebus Dominicis et festivis, *ex se* non esse peccatum, neque

praescripta V. L. hac in parte urgere (S. Alph. 271): nisi forte ratio scandali id prohibeat; esse tamen peccatum, ea injungere haereticis, aut etiam infideles ita laboribus onerare, ut eis opportunitas colendi Deum, si velint, non praebeatur. Hinc diebus Dominicis *communiter* eis otium ad hoc nolle concedere, non liceret.

3. Universalis abrogatio hujus legis propterea fieri non potest, quia ratio sufficiens vix concipi potest; atque eo magis lex ista sancte conservanda est, quod usque ad apostolicam institutionem, imo *aliquo modo* ad ipsam rerum originem reducatur omnemque legis veteris institutionem praevertat.

4. Particularis tamen dispensatio non solum cum singulis hominibus, sed etiam cum majore communitate per Summum Pontificem fieri non valide tantum, sed etiam licite potest, eo quod sufficiens ratio possit occurrere: uti exemplum prostat in ipso jure canon. c. 3 *‚de Feriis‘*, ubi S. Pontifex dispensavit in piscatione halecum.

Ad II. 1. In aliquibus festis dispensatio pro quibusdam regionibus ita facta est, ut post meridiem, audito Sacro, cesset obligatio abstinendi ab operibus servilibus: de quo singularum regionum mos et consuetudo consuli debet. 547

2. Dispensatio in particulari casu concedi potest ab Episcopo, a praelato regulari quoad suos subditos sive regulares sive famulos saeculares domesticos, etiam a parocho in particulari necessitate occurrente quoad parochianos: S. Alph. n. 288. Causa autem dispensandi debet esse iis causis, quae excusant, similis, quamquam non tantae gravitatis: de quibus tractabitur infra.

3. Quando ex consuetudine judicandum est, num certum laboris genus jam liceat, sufficit, non mere dubiam quidem, sed *probabilem* de consuetudine probationem afferre. S. Alph. n. 290 cum Salmant. et Mazz. — S. Doctor dicit: „sufficit enim dictum unius doctoris eximii, etiam moderni, qui consuetudinem afferat.“

Ad III. 1. Relate ad eos actus judiciales, qui per se prohibiti sunt, practice vix aliud occurret, nisi utrum ad illos cooperari liceat diebus festivis, necne. At communiter solutio jam ex necessitate ejus habetur, de cujus cooperatione agitur: quia compulsus agere debet, nisi velit grave damnum subire. Hinc habet causam excusantem, nisi in odium fidei vel ecclesiasticae auctoritatis compellatur. — Actiones autem praevias privatim facere, ut lustrare causam, praeparare defensionem etc., licet. 548

2. Ad dignoscenda opera servilia *non servit:* 1) *gratuitas laboris,* quia et servilia opera gratuito exerceri possunt, nec licite, et opera non servilia licite pro mercede exercentur; 2) *intentio laborantis:* sive enim pro se, sive pro altero ex mera caritate laborat, opus conditionem servilitatis propterea non exuit; 3) *corporis defatigatio:* nam sunt opera leviter servilia, quae corpus minime fatigant, v. g. labores feminei nendi, manibus texendi tibialia etc., e contrario organum pulsare et similia corpus multo magis fatigant, servilia opera tamen non sunt.

549 Ad IV. 1. Consuetudo ex iis solis operibus licita reddere quaedam potest, quae sunt aut leviter servilia, aut factu aliquo modo necessaria. Nam aliqua sunt, quae consuetudine reddi licita nequeunt, ut arare, artem fabrilem exercere etc.

2. Servilia igitur opera ex se prohibita sunt: exercitia opificum, fabri ferrarii, lignarii, sive etiam aurifabri, sutoris, sartoris; similiter aliorum operariorum labores, ut agros colere, metalla fundere etc.

3. Licita sunt, sive ex natura sua, sive ex consuetudine:

1) Scribere, etiam solummodo transscribere, ex Suar. l. c. cap. 24 et 25; libros corrigere, etsi fiat cum aliquo levi labore accessorio superpositam chartam conglutinando; delineationes artificum efformare; notas musicas scribere et lineas necessarias ducere: verum occupari in solis lineis ducendis erit servile. Gury I. n. 357, Reuter p. II. n. 292.

2) Pingere, nisi fiat cum magno apparatu et colorum sordibus, ex S. Alph. n. 280; similiter permittunt opus femineum acu pingendi, si, ut plerumque, artificiale est (S. Alph. n. 281): alia autem levia opera (ut stricken, häkeln etc.) solum permitti aliquo tempore possunt, *sicubi* consuetudo est, nam ex se sunt servilia. — Similiter sculpere non licebit, nisi forte de ultima operis perfectione agitur.

3) In imprimendis libris characteres collocare, complures probabiliter excusant, ut Laymann, Busenb., S. Alph. n. 282; non autem alia opera, ut praelum versare etc.

4) Iter agere, etiam curru, lecticâ, non censetur servile.

Sed currum onustum ducere, si identidem labor necessarius est in levandis portandisque oneribus, servile censetur; at si exiguus labor tantum necessarius est, permittitur, facilius tamen aurigae licet prosequi, quam incipere iter, v. Suarez l. c. c. 27; attamen etiam incipere iter, non jam certo prohibitum dici potest. Gury I. 358, S. Alph. n. 276.

5) Venari, piscari, si fit cum sat magno labore et apparatu, censetur servile; at si magnus labor non intervenit, sive ex natura actionis, sive ex consuetudine, non jam censetur illicitum. S. Alph. n. 283.

6) Molere licet, si labor humanus est modicus, quod praecipue obtinet, si mola vento, aquâ agitur. S. Alph. n. 277.

7) Cibos praeparare, coquere, etiam majori arte conficiendos, ut pastillas, placenta, licet; item lectum sternere, vestes scopulis extergere. Imo etiam eae actiones praeparandi cibos ad coquos pertinentes, quae ex se magis rationem servilis operis habent, licitae evadunt aut ex consuetudine, aut ex quadam necessitate melioris praeparationis et conservationis rerum, ut minora animalia occidere, excoriare: si commode pridie fieri non potuit. Si tandem pridie factum non est, etsi cum peccato veniali omissum, ipso die festivo tamen sine peccato fit.

8) Quod tamen ad ipsos laniones attinet, illi in occidendis animalibus excusari possunt potius ob necessitatem: nimirum 1) si pridie non poterant necessitati populi providere, 2) si propter plures dies festivos continuos tempore aestivo periculum est, ne carnes prius praeparatae corrumpantur. S. Alph. 298.

9) Pistores quoad panum coctionem etiam non tam ex natura rei, quam aut ex consuetudine, aut ex necessitate excusantur, eo quod non possint sufficientem copiam praeparare antea, aut quod nisi recentem panem habeant, damnum subeant notabile, emptores a se avertendo: S. Alph. 299. — Quare, ubi consuetudo diebus Dominicis coquendi panis non est, atque

pridie satis provideri potest, non puto, licere contrariam consuetudinem inducere, eumque peccare censeo, qui, ut ad se emptores attrahat, ab aliis retrahat, incipere velit cum ista consuetudine: aliud est, si necessitas jam exsistit.

10) Opifices, qui praecipue diebus Dominicis res suas venales habent propter frequentiam emptorum, licet adaptent res suas emptoribus cum parvo labore, ut calceos, pileos —, ipsius materiae parvitas et quaedam necessitas excusat.

11) Barbitonsores ex quadam necessitate et ex consuetudine excusantur. Nam sibi ipsi barbam radere ex alia ratione non censetur inter opera illicita; quapropter facilius id aliis praestare licitum evadit, etsi propter mercedem fiat. S. Alph. n. 290.

Ad V. 1. Si opus est graviter servile, S. Alph. n. 305 ad ma- 550
teriam objective gravem requirit notabilem excessum ultra duas horas, sc. $2^1/_2$ horas, vel ut alii dicunt circiter tres horas: quare nisi ad 2—3 horas producitur labor sine necessitate, de peccato *objective* gravi non constat. — Verum de peccato *subjective* commisso judicari debet ex conscientia poenitentis, num videlicet *notabiliter* se laborare putaverit.

2. Quando igitur labor leviter servilis est, facilius ad tres usque horas produci potest, antequam graviter peccetur: idem dic, si aliqua necessitas, etsi non plene excusans, accedat.

3. Qui per alios laborat, iis laborem servilem imponendo, peccat eodem modo, etsi ipsi laborantes fortasse propter suum grave damnum declinandum excusantur. Verum si nemo ex iis, quibus labor imponitur, per notabile tempus laborat, etsi labor omnium simul sumptus diuturnus sit, mandans per se venialiter solum peccat (v. g. herus mandans sex famulis, ut singuli per horam laborent, ex S. Alph. n. 306): nisi forte ratio scandali et publica quietis Dominicae perturbatio peccatum reddat grave.

Ad VI. In ipso jure can. locis cit. pro *causa excusante* afferuntur 551
necessitas et *pietas*. Ex quibus jam communiter haec deducuntur:

1. Ratione necessitatis propriae excusantur:

1) Qui alias se suosque alere non possunt, non habentes, unde vivant.

2) Matres familias pauperes, quae vestes suas filiorumque suorum reficiunt, quum per hebdomadam victum quaerere debeant; neque necesse est, ut cum majore incommodo diebus ferialibus de somno necessario sibi subducant. Attamen si possint sine mediocri incommodo aliter providere, debent facere. Scav. II. n. 133 nota.

3) Idem fere dic de ancillis, quibus tempore dierum ferialium tempus non conceditur ad res suas reficiendas lavandasque: at domini deberent — modo possint — potius extra Dominicam tale tempus concedere.

4) Opifices, qui propter emptorum extraordinariam frequentiam iis satisfacere nequeunt, nisi etiam diebus Dominicis vel festivis aliquod tempus labori impendant, quando, si denegarent, aut damnum sibi timere deberent, emptores a se avertendo, aut ipsis emptoribus magnum incommodum crearent.

V. g. sartores vestes conficere possunt pro nupturientibus, pro iis, qui decenti veste pro Dominico die assistendoque Sacro carent: at si ante diem festum perficere poterant, peccaverunt differendo; nunc autem, necessitate

instante, licite laborant. — Dein etiam procurare debent, ut tot adjutores assumant, quot sufficiunt ad *consuetos* labores, ita ut labor die Dominica necessarius non evadat communiter; alias peccant. V. Reuter p. 2 n. 295.

2. Ratione necessitatis alienae:

552 1) Fabri, qui instrumenta reparant iis, qui sequenti die indigent.

2) Operarii, qui ad damna communia avertenda, pontes . . . restaurant.

3) Ii, qui in necessitate extraordinaria et urgenti, ut incendio, inundatione, succurrunt: quum caritas ad id obliget.

4) Etiam ii, qui ex caritate gratis laborant pro determinato paupere, cui ratione necessitatis propriae laborare liceat.

5) Quod aliqui extendunt ad labores pro pauperibus in communi, saltem si conficiuntur ipsae res, quae pauperibus distribuendae sunt, ut vestes etc. Nam laborare, ut lucrum pauperibus detur, non potest pro licito haberi. In priore enim casu ipsum opus pauperibus destinatur, in altero emptori.

553 3. Ratione pietatis excusantur:

1) Qui laborant, ut jam supra dictum est, in iis, quae immediate ad cultum divinum referuntur, ut ornare altaria, „quamquam", ait Suarez l. c. cap. 21, „consulendum, ut quantum fieri possit, praeveniatur".

2) Imo „mundare scopis templum, vestire parietes tapetis, etc. non fit quidem sine aliqua culpa; at non credo, mortale (esse), secluso contemptu, ut bene notat Cajetanus: unde si omissum fuit (pridie), negligentia, si adfuit, est veniale peccatum; sed nunc jam licite fiunt": idem ib. n. 11. S. Alph. ab *omni* peccato haec excusat n. 292; notat tamen ibidem, ea, quae remotius spectant divinum cultum, ut tabulata praeparare ad videndam processionem, de se peccatum grave esse, ad dies festivos differre; verum si facta antea non fuerint, licite etiam ea fieri die festo.

3) Secundum plures licet gratis facere, si paupertas ecclesiae accedit, ea, quibus ecclesia ad decentem statum cultumque divinum indiget, ut: ornamenta conficere, utensilia sacra parare, saltem si ille, qui ecclesiae pauperi sic concurrere vult, aliis diebus suo lucro vult intendere, ne pietas in damnum ipsi vertatur; S. Alph. n. 293 in fine ne hanc restrictionem quidem, si de stricta obligatione sermo est, addendam putavit.

4) Pro ecclesia pauperi autem agros colere, lapides secare, ipsam ecclesiam construere, quamquam nonnulli scriptores haec permittunt, tamen puto esse actiones ex se non licitas; at Episcopum jus habere per dispensationem haec agendi licentiam concedere. S. Alph. n. 293, Suarez l. c. n. 12.

4. Ratione publicae utilitatis vel necessitatis:

Etiam conceditur in publica solemnitate profana ratione laetitiae et splendoris ea praeparare et conficere, quae antea confici non poterant, aut re ipsa praeparata non sunt: at si anteverti potest necessitas, ea de consulto ad diem festum differre, ex se objective grave peccatum esse potest. Cf. doctrinam S. Alph. n. 292 et 304 supra in simili re „conficere vestes, ornatus, praeparare ignes etc."

554 5. Ad necessitatem etiam refertur, si laborem omittendo aliquis notabile damnum pateretur, aut *magnum* lucrum amitteret. Quare:

1) Excusantur famuli et similes homines, qui a dominis adiguntur ad laborandum, nisi velint male tractari aut expelli, neque habent alium famulatum, quo se sustentent. At semper supponitur, non juberi eos in

odium religionis vel Ecclesiae. Alias si raro in anno id accidit, ut laborare debeant, potest id praetermitti; si autem frequenter sine causa necessitatis, serio inquirere debent alium famulatum; interim excusantur.

2) Excusantur tum domini, tum operarii et famuli in pluribus artibus, in quantum labores sine gravi damno interrumpi non possunt, ut in fundendo metallo, vitro etc.

3) Excusantur ruricolae, qui ingruente mala tempestate segetes colligunt: quodsi necessitas certa est, possunt proprio marte agere; alias petant consilium vel dispensationem parochi. S. Alph. n. 303, Reuter n. 295.

4) Ob lucrum non diurnum quidem, sed pro conditione laborantis *magnum* seu *extraordinarium* excusatio saepe admitti potest; quia operariis non leve incommodum est, transmittere debere opportunitatem magni lucri, quo sibi suisque diutius providere possint. S. Alph. n. 301.

5) Ratio otii vitandi pro excusatione haberi vix unquam potest. Verum si otium probabile periculum succumbendi tentationi induceret, quam aliter homo se victurum esse non speraret, utique sine peccato labor assumeretur: quod certe rarum est. S. Alph. n. 302.

§ 2.

De participatione Ss. Missae sacrificii.

I. Actio positive praecepta idque graviter pro omnibus diebus 555
Dominicis et festivis obligatoriis est haec una, ut Christifideles (ab aetate discretionis, i. e. a septennio, nisi constet aliquem etiamtum usum rationis nondum habere) Ss. Missae sacrificio intersint.

II. Assistentia talis esse debet, ut 1) *moraliter* praesentes sint liturgicae actioni, proin aut in ecclesia, aut ita prope, ut humano modo sint participes: quod quousque extendatur, utique saepe pendet a turba reliquorum, qui Sacro adstant; 2) ut *formaliter* actioni sacrae participes sint, non materialiter tantum.

III. Quamquam integrae Missae quilibet assistere debet, nihilominus partialis omissio admittit parvitatem materiae, quae non ex sola temporis diuturnitate, sed etiam ex majore minoreve dignitate partis dijudicanda est.

IV. Parochiali Missae assistere obligatio quidem ex se non est; attamen praecepto non satisfit, nisi in ecclesia aut publico loco vel oratorio. Privilegium oratorii privatae domûs ad solos privilegiatos, eosque qui in instrumento privilegii indicantur, restringitur.

V. Causae mediocriter graves a praecepto audiendae Missae excusant: verum ut aliquis legitime impeditus haberi possit, quominus unquam per annum Missae assistat, gravior omnino ratio requiritur.

Uberior explicatio. Observa ad I. 1. Praeceptum idque grave 556
adesse, maxime probatur consuetudine et usu universali, atque ubique in omnibus catechismis ita exhibetur. Cf. etiam varias leges Corp. Jur. c. ‚*Omnes fideles*' (62) et c. ‚*Missas*' (64), c. ‚*Cum ad celebrandas*' (65) *de consecr.* dist. I.: dein in genere habes confixam thesin 52 ab

Innoc. XI. „Praeceptum servandi festa non obligat sub mortali, seposito scandalo, si absit contemptus.“

2. Praeter assistentiam Missae nihil aliud proprie praecipitur, ita ut neque devotionis pomeridionalis, neque concionis assistentia ex se *obligatoria* sit.

3. Per accidens tamen pro iis obligatio est, eaque pro circumstantiis gravis, audiendi conciones doctrinaeve christianae explicationem, qui satis instructi non sunt in christianâ doctrinâ, sive per se sive propter peculiaria adjuncta scitu necessariâ. Qui enim cum acatholicis vivere ab iisque objectiones contra fidem nostram audire cogitur, pleniore notitia indiget, eamque sibi aut per oralem instructionem, aut per lectionem comparare debet.

557 Ad II. 1. *Moraliter* praesens ille est, qui cum reliqua turba conjungitur, etiamsi longe ab altari et extra ecclesiam est, quae multitudinem non possit capere. — Similiter ubique intra ecclesiam aliquis Missae assistere *potest,* modo aliqua ratione discernat, quid agatur in altari sive per se sive per aliorum actiones et motus.

2. Verum si multitudo tanta non est, longe facilius notabilis distantia *extra* ecclesiam impedit, quominus aliquis Missam audire dici possit. Hinc distantia 30 passuum et ultra ab ecclesia aut a reliqua turba fidelium facile impedire assistentiam legitimam potest. S. Alph. n. 312. Imo si platea interjicitur, in qua frequens est populi concursus, minor distantia sufficit, ut praecepto Ecclesiae non jam satisfiat; alias autem, si parva est distantia, concedunt, ex domo vicina, si forte per fenestram sacerdos in altari conspici possit, satisfieri. S. Alph. ib.

3. Satisfacere ergo aliquis potest in sacristia, modo ne janua clausa omnem communicationem intercipiat. Imo idem dic, etsi janua est clausa, si quis adeo sit celebranti propinquus, ut ejus vocem audiat; nam tum non minus, quam per visum cum celebrante communicat; idque ex sententia Reuter p. II. n. 280 cum aliis etiam conceditur, si quis stat ad murum extra templum ita prope altare, ut audiat sacerdotem. Nihilominus in ejusmodi locis extra ecclesiam positiva attentione majore opus est, ut aliquis satisfaciat praecepto atque sese vere inter moraliter praesentes transferat, quam si est intra ecclesiam, siquidem ibi jam per ipsum locum inter moraliter praesentes exsistit.

558 4. *Formaliter* praesens ille est, qui adstat ex intentione colendi Deum atque ita ab iis saltem abstineat, quae tali intentioni plane repugnant. Quod alii sic exprimunt: sub gravi requiri saltem attentionem externam, i. e. cum intentione colendi Deum eam externam compositionem quae cum interna i. e. vera attentione conjungi *possit.*

5. Certe igitur non satisfacit praecepto, ne ad substantiam quidem, qui actionem externam exercet, quacum attentio ad Deum impossibilis est, ut serio confabulari et tractare de re aliena (intellige per notabilem Missae partem), serio res curiosas lustrare, dormire, res profanas serio legere.

6. Impletioni autem praecepti non obstat, si quis occupatur iis actionibus, quae intra Missam ad divinum cultum diriguntur, ut pulsando organa, aliudve

agendo in ipso sacro ministerio, eleemosynas colligendo, modo simul aliquatenus ad Missam attendatur. S. Alph. n. 317. — Imo voluntarie mentem in aliis rebus occupare peccatum quidem est, idque ex venialibus gravius, tamen si ille, qui se ita distrahebat, adhuc ita assistebat, ut testari potuerit sive sibi conscius fuerit, quid in genere fieret, probabiliter quoad substantiam satisfecit, ita ut a gravi peccato excusetur; v. S. Alph. n. 313 cum Lugo multisque aliis theologis. Quare, etsi ante factum conandum sit omnino, ut piis cogitationibus et orationibus mens occupetur, tamen post factum raro quisquam anxius esse debet ob scrupulum attentionis non praestitae, quia sufficit habuisse intentionem generalem colendi Deum et ita te gessisse, ut testis in genere esse possis eorum, quae in altari acta sunt: S. Alph. ib. Id enim certum est, de praecepto non esse, pias preces recitare: etsi commendari hoc debet fidelibus.

Neque propterea aliquis praecepto quoad substantiam non satisfecisse dicendus est, quod cogitationi graviter peccaminosae adhaeserit.

7. Prorsus satisfacit, qui inter Missam preces ex praecepto alio dicendas recitat, ut Breviarium, poenitentiam sacramentalem: illae enim actiones non perturbant, sed promovent intentionem colendi Deum; neque quidquam obstat, quin duo praecepta simul eodem tempore impleri possint.

Confiteri peccata praeceptum audiendi Sacrum non censetur impedire, si confessio brevis est, et ad partes principales Missae attenditur. Imo, etsi longior est, si nihilominus poenitens attentus redditur ad partes Missae principaliores, id, maxime ob aliquam necessitatem, potest tolerari. Lacr. l. 3 p. 1 n. 655.

Si quis vero plene absorbebatur in enumerandis peccatis suis per principaliorem Missae partem, non videtur quidem satisfecisse: verum aliquando ex hoc ipso oritur causa a Missa (alia) audienda excusans. Nimirum si tempus pro alia Missa non suppetit, et proin electio datur aut omittendi confessionem et Missam audiendi, aut omittendi Missam et instituendi confessionem: ultimum tuto eligi potest ab eo, qui alias, quum reconciliatione cum Deo indigeat, aliquamdiu in statu peccati deberet manere (v. S. Alph. n. 332), aut cui nimis grave esset, diu a sacramento poenitentiae alienum manere. Sic etiam Marc I. n. 676.

Ad III. **Materiae gravitas.** 1. Ante omnia nota: eos, qui partem 559
Missae omiserunt, tum graviter peccasse, quando cum voluntate nihil supplendi aut cum impossibilitate aliquid supplendi periculo culpabiliter sese exposuerunt notabilem partem Missae omittendi. Ergo etsi re ipsa eam non omiserunt, graviter poterant prorsus peccare, maxime si ex consuetudine sero venerunt, ad periculum advertentes. Sed e contrario, etsi notabilem partem omiserunt, si id non praeviderant neque supplere poterant, graviter non peccaverunt.

Attamen confessario sciendum est, quae sit omissio objective gravis, ut et instruere possit poenitentes, et consulere, quando quaestio est de supplenda parte omissa.

2. *Grave* igitur censetur, omittere omnia a principio Missae ultra offertorium; aut omnia usque ad evangelium inclusive simul cum iis, quae post communionem sequuntur. S. Alph. n. 310.

Etiam omittere solam consecrationem et communionem simul, etsi omnia intermedia audiantur; imo videtur idem dicendum de utraque

consecratione sola (quamquam scriptores graves iique complures contradicunt)[1].

Etiam grave est omnia omittere a consecratione usque ad ‚Pater noster'.

560 3. *Grave non est:* 1) omittere tantum ab initio omnia usque ad offertorium exclusive; 2) omittere omnia usque ad epistolam exclusive et simul omnia post Ss. Sanguinis sumptionem. S. Alph. ib.

4. Qui audit successive partes duarum Missarum, modo in una eademque consecratio et communio fuerit, gravem deordinationem non committit, atque rationabili causâ ab omni culpa excusatur: verum simultanee diversas partes plurium Missarum audiens praecepto non satisfacit, ut habes ex prop. 53 ab Innoc. XI. damnata. S. Alph. n. 311.

561 5. Qui partem omnino levem Missae omisit, non tenetur certo ad aliquid supplendum. Ita Suarez *de Euchar.* disp. 88 sect. 2 n. 7. Quo magis autem pars omissa ad gravem materiam accedit, eo magis aliqua compensatio consulenda est.

Qui autem cogitur etiam gravem partem omittere, quia sive culpabiliter sive inculpabiliter sero venit, neque alteri Missae potest interesse, partem reliquam audire debet, quando ante consecrationem advenit; si vero peracta consecratione tandem advenit, ad nihil amplius tenetur, quoniam sacrificii essentiali actui jam praesens esse nequit. S. Alphons. n. 310.

Ad IV. Locus. 1. Antiquitus obligatio audiendae Missae *parochialis* aderat, et ipsum Trid. Concil. hortatur fideles, ut concionis audiendae causa parochialem suam ecclesiam adeant: nihilominus certum est omnino, in hac re *praeceptum* non amplius vigere, sed quoslibet fideles ubilibet satisfacere in quacunque ecclesia, aut publico oratorio, aut sub divo in littore, in castris, quando ibi Missam celebrare conceditur. V. S. Alph. n. 318 et 319, Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 11 cap. 14: ubi etiam probatur, Episcopos *non posse fideles cogere,* ut in sua quisque parochia Missam audiat: quod quum Episcopus Midensis fecisset, a S. C. C. ejus edictum reformatum esse.

2. Oratoria publica relate ad praeceptum audiendae Missae sunt etiam oratoria in domibus sive institutis publicis, atque etiam oratoria domestica in domibus regularium, uti satis colligitur ex Const. Pauli III. *„Licet debitum"* et Greg. XIII. *„Decet R. Pontificem"* atque ex communi theologorum sententia: v. S. Alph. ib.

562 3. Solum igitur oratorium domûs privatae[2], utpote per privilegium strictae interpretationis permissum, excipitur: in quo praeter eos, qui in

---

[1] Practice haec benigna sententia teneri potest ex ea ratione, quod impossibile videtur esse, inter solam consecrationem aliquem non adesse, nisi agatur de instantanea et brevissima necessitate, quae recedentem et illico revertentem relinquit in morali quadam unione cum aliis assistentibus, etsi corpore paulo longius recesserit.

[2] Videl. ut oratorium in domibus privatorum *pro publico* rite constituatur, requiritur: 1) ut ingressus per viam publicam pateat, 2) ut nulli subjaceat servituti a jure canonico reprobatae, vel dominus nequeat ab accessu alios viam obstruendo

ipsa privilegii concessione exprimuntur, nemo praecepto Ecclesiae satisfacere potest. Praesertim notanda est clausula consueta, „volumus autem, ut familiares, servitio tuo tempore dicto actu non necessarii ibidem Missae hujusmodi interessentes, ab obligatione audiendi Missam in ecclesia diebus festis de praecepto minime liberi censeantur".

„Cognati de familia", qui audire Missam possunt, sunt sive consanguinei sive affines ad quartum gradum usque, si modo cum domino privilegiato vivunt in eadem familia.

„Hospites nobiles" sunt ii nobiles, qui utcunque apud dominum divertunt, etiam ad solum prandium invitati.

„Famuli actu necessarii", i. e. ipso tempore Missae, tamen intelliguntur ii, qui convenienti domini decori necessarii sunt. S. Alph. n. 318.

4. In oratoriis stricte privatis, nisi infirmitatis causa concessum sit, prohibetur omnino Missarum celebratio in principalioribus festis: Natalis Domini, Epiphaniae, Dominicae Paschatis et Pentec., Coenae Domini, Annuntiationis B. V., Ascensionis Domini, Assumptionis B. V., festis SS. Petri et Pauli, Omnium Sanct., Titularis Eccl., ut constat ex variis decretis S. C. — intellige tamen diem festum proprium, non Dominicam, in quam *sola solemnitas fori* transfertur. Gury-Ball. I. n. 348.

5. Aliis igitur diebus celebrare licet praesente *domino* (aut domina, si huic aeque principaliter privilegium datum est), neque licet plures quam unam Missam eodem die celebrari sive a sacerdotibus saecularibus sive a regularibus, nisi ad id specialis licentia data sit; ita ex indulti tenore consueto colligitur et ex Const. Ben. XIV. *„Magno"*.

Ad V. 1. Excusantes rationes reducuntur ad necessitatem, et ad 563
caritatem vel pietatem: Nimirum sive agitur de notabili incommodo, quod a proximo possum avertere, sed quod ut avertam, necessarium est negligere Sacrum; sive de notabili incommodo, quod ego subire deberem, si Missam audirem; cum tanto incommodo haec humana lex non obligat. Sufficit autem quodlibet notabile seu mediocriter grave incommodum, sive in anima, sive in corpore, sive in bonis fortunae, sive in honore, fama, pudoreve rationabiliter timetur: S. Alph. n. 324 cum communi sententia.

2. Hinc excusari censentur:

1) Qui aliquoties ad vitandum scandalum alienum Missam omittit: S. Alph. n. 331. — Similiter permittit S. D. n. 327 cum aliis, ut pater ex justa causa filium in poenam domi retineat reclusum, etsi ille Missam non audiat. Quod dicendum est etiam relate ad filios, quos pater scit in accessu ad ecclesiam peccatis se daturos esse vel grave peccandi periculum incursuros, quando eos secum ducere alteriusve viri fidi custodiae committere nequit: filii tamen peccant, nisi emendationem ostendant.

2) Qui notabile incommodum valetudinis timent: v. g. reconvalescentes; item qui ob paupertatem ab aëris inclementia se protegere non possunt et propter hiemalem vel pluviosam tempestatem timere rationabiliter

---

impedire, 3) ut in perpetuum divino cultui addictum sit, 4) ut statuantur reditus ad officia divina sufficientes. V. Gury-Ball. I. n. 348. Attamen non quaelibet conditio, si forte impleta non fuerit, impedire videtur, quin oratorium publicum re ipsa validum factum sit.

debent, ne infirmitatem contrahant (ut qui tempestate humida laceratis calceis etc. incedere deberent).

564 3) Qui custodiunt domos, greges, infantulos, quos sine aliorum perturbatione secum ducere nequeunt. — Verum si fieri potest, ut, quando plura Sacra celebrantur, unus alterum excipiat in custodia laboreve, id fieri debet: alias diebus Dominicis et festivis alternare debent: quamquam non ita rigorose, ut v. g. uxor toties accedere debeat, quoties maritus.

4) Qui aegros curant iisque magno solatio sunt, qui cibos parare debent, intellige in loco, ubi ab ecclesia longius distant — quantum fieri potest, cum restrictione modo n. 3) notata. S. Alph. n. 326.

565 5) Qui gravem indignationem sive parentum, sive domini, sive mariti incurrunt, etsi haec indignatio in justa causa non fundatur: modo ne fiat, ut in odium religionis jubeantur domi manere, neve frequenter accidat. Nam si frequenter id fit, tandem de alio remedio laborandum est. — Attamen caveri debet, ne ob levem indignationem vel leve incommodum famuli filiive ex respectu humano jussioni acquiescant. S. Alph. n. 327.

6) Qui damnum subire deberet in itinere, amittendo expensas etc.; qui lucri *extraordinarii* opportunitatem amitteret, ratione habita conditionis ejus, de quo agitur. — Imo si cujus conditio muneris vel officii id secum fert, ut Sacrum audire nequeat, facilius etiam *notabilis jactura* excusat, ut accidere potest aurigis, nautis ibid. n. 332. Verum ratio haberi etiam debet *cooperationis* cum peccato alieno et *scandali.*

7) Qui longe distant ab ecclesia. — Secundum S. Alph. n. 329 cum Mazzotta et aliis distantia bonae leucae vel pedestris itineris per horam cum quadrante absolute excusat, ita ut urgeri non possit *ecclesiasticum* praeceptum quolibet die Dominico et festivo Missam audiendi; minor etiam distantia, si accedit aut debilitas virium, aut tempestatis itinerisve inclementia. — Quare si quis tanto spatio ab ecclesia distat, potius exhortandus, quam obligandus est, ut, quando id disponere possit, conetur ad Sacrum accèdere. Aliud tamen intelligo de eo, qui sine novis expensis currum paratum habet, quo vehatur.

566 8) Qui notabilem pudorem subire debent, etiam excusantur. Unde excusant eos, qui decentes vestes non habent pro conditione sua, nisi summo mane sine pudore accedere possint; idem ad feminam indecenter gravidam aliquando applicari potest; etiam ad eos, quorum banna proclamantur, si vera pudoris ratio sive ex consuetudine sive ex peculiari circumstantia adest, atque opportunitas alterius Sacri audiendi deficit.

Similiter ratione luctûs vidua, filia sororve defuncti excusari ad tempus possunt, si consuetudo est alicubi per tale tempus domo non exeundi.

Vide de omnibus hisce S. Alph. n. 330.

567 3. Verum hîc attendas velim, praeceptum divinum adesse, aliquoties saltem, si fieri possit, Sacro interesse. Si enim ex divino praecepto, ut communius fatentur, sacerdos aliquoties in anno celebrare tenetur, fideles etiam potiore jure sacrificii N. L. participari debent.

Hinc qui ordinarie impediuntur, quominus intersint Sacro diebus festivis, aliquoties tamen incommodum longioris distantiae gravioremque difficultatem vincere debent, ut possint Missae assistere.

Concordare videntur cum iis, quae Kenrick tr. 4 p. 2 n. 19 pro circumstantiis Americanis notat de iis, „qui equo vel curru vehi possunt“,

seu potius qui fere quotidie suorum negotiorum causa iis mediis utuntur, sc. „eos *non semper* ideo excusari, quod vel decem milliaribus (ultra tres leucas) ab ecclesia distent"; ii certe suaviter inducendi sunt, ut *saepius* saltem Sacro interesse curent, de stricta obligatione, quae non ita certe definiri potest, mentione non facta.

4. Inde concludo, eum qui legitime impeditus est, quominus diebus festivis ecclesiastico praecepto satisfaciat, ex praecepto non teneri, domi per orationes fundandas id supplere — quamquam suaderi id debet, — neque aliis diebus ferialibus Missam audire; at qui per totum annum impediretur, quominus diebus Dominicis et festivis Sacro interesset, aliquoties id supplere deberet diebus ferialibus (v. g. ter quaterve), quia divina illa lex non est tempori determinato affixa, ut affixa est lex ecclesiastica.

Appendicis gratia recenseo peccata communia contra III. praeceptum decalogi: Graviter peccat:

1. Qui labores serviles sine necessitate per notabile tempus (2—3 horas) exercet.
2. Qui sine legitima causa excusante Sacrum negligit, aut ejus notabilem partem.
3. Qui per notabilem Missae partem alienas actiones necessario a Missa distrahentes exercet.
4. Qui advertens non cavit a periculo notabilem Missae partem omittendi.

Liber II.

De virtutibus et officiis circa homines humanaque bona.

Divisio I.

De extensione theologicarum virtutum ad ipsum hominem tamquam objectum secundarium.

568 Haec theologicarum virtutum extensio ad hominem num exsistat, si quaeritur, id primo *de fide* plane debet negari. Fides enim, quae creaturae vel homini credit, nullatenus est virtus theologica. — Dein neque *spes,* quae in homine fiduciam collocat atque ab eo adjutorium exspectat, theologica virtus esse potest. Ad summum ad spem indirecte revocari aliquo modo potest fiducia, quam in meritis intercessioneque Sanctorum reponere catholica fides nos docet. Quamquam enim in meritis Christi, seu in omnipotentis Dei bonitate et misericordia, quam propter merita Christi ad nos in supernaturali fine consequendo juvandos se nobis impensurum esse pollicitus est, omnis nostra spes fundatur: tamen illud divinae misericordiae adjutorium ipsiusque Christi meritorum applicationem per Sanctorum intercessionem facilius et abundantius fieri, non est dubitandum. Sed haec innuisse sufficiat.

Proprio sensu sola *caritas* relinquitur, quae a Deo ad homines extendatur. Quare totam materiam hîc tractandam *unica* sectione complectimur, *extensione caritatis* ad ipsum hominem.

Videlicet recolenda est doctrina superius exposita, caritatem divinam seu theologicam verum amorem amicitiae esse, quo Deum tamquam amicum propter se dilectum amplectamur, eamque in intima illa conjunctione seu communicatione fundari, per quam Deus nos suos familiares suaeque naturae participes, adeoque filios adoptivos atque membra familiae divinae constituat. Quoniam autem amicitia cum amico omnia, quae ad amicum pertinent, omnemque ejus familiam eodem amicitiae affectu prosequitur, facile patet, nos posse tum proximum tum nosmetipsos tamquam aliquid Dei atque partem divinae familiae diligere.

Caput I.

De caritate et amore, quem homo sibi ipse debet.

Articulus I.

De notione et officio caritatis erga nosmetipsos in genere.

Quum Deus ipse hanc sublimem elevationem et unionem secum 569
habendam pro fine nobis constituerit: manifestum est, non solum nos posse, sed nos debere nosmetipsos caritate diligere. Quae dilectio postulat, ut nosmetipsos pro vera nostra dignitate *aestimemus,* eamque *conservemus,* efficaciter bona nostra vera procuremus atque *promoveamus.* Nondum enim in boni nostri plena possessione constituti sumus, sed ad eam acquirendam et inamissibiliter tenendam contendimus. Hinc:

I. Quum veri boni cura atque acquisitio ab ejus cognitione atque dignitatis nostrae cognitione dependeat, officium primum, quo erga nosmetipsos obligamur, est vera *nostri finis cognitio.*

Quare quae dicta sunt supra de necessitate cognoscendi et credendi principales fidei veritates, non solum ex praecepto fidei et cultûs Dei debiti oriuntur, sed summopere ex caritate hominis erga se ipsum obligatoria esse cognoscuntur. Gravissime igitur contra hoc officium caritatis peccant:

1. Qui culpabili negligentia ea addiscere non curant, quae necessaria sunt necessitate medii ad salutem.

2. Qui culpabili negligentia ea addiscere et retinere non curant, in quibus homo institutus esse debet, ut christianam vitam digne ducere possit.

II. Sed non solum finis atque dignitatis nostrae et aptorum finis assequendi mediorum cognitionem nobis debemus, sed caritatem nobis debitam etiam exercere debemus veri boni nostri efficaci prosecutione. Quae boni prosecutio ad tria potissimum bonorum genera sese extendit:

Primum bonum, quod, etsi non omnium summum in se, tamen omnium fundamentum est, consistit in vitae nostrae nostraeque personae, ut homines sumus, conservatione.

Secundum bonum illud est, quod est in se summum atque summe necessarium: divina amicitia, quae fruitivae cum Deo in altera vita unionis germen est et arrha, atque hujus amicitiae acquisitio, conservatio, augmentatio, brevi, vita supernaturalis ejusque augmentum.

Tertium bonum ea complectitur, quae ad priora genera servanda vel comparanda media quaedam sunt, quibus pro divina voluntate in hac terrena vita ut homines et christiani, sive ut individui homines sumus, sive ut sumus membra societatis, vivamus digne. De singulis speciatim plura.

Articulus II.

De cura nobismetipsis ex caritate debita in specie.

Caritas quidem postulat, ut interno affectu nos ipsos prosequamur; 570
at id sive explicite sive implicite facimus, quando Deum actu caritatis amplectimur et in eum tamquam supernaturalem finem nostrum ten-

dimus: quare de hujus obligationis impletione amplius disserere opus non est. Id unum huc referri potest, sc. hominem interno affectu contra caritatem sui ipsius peccare, quando sibi malum aliquod grave, ordine recti non servato, exoptat. Postulat caritas insuper, ut curam nostri quoad triplex bonorum genus supra notatum geramus; verum non requiritur, ut in ipsa illa cura gerenda ex affectu seu motivo caritatis moveamur.

Quibus praenotatis, sit

§ 1.

De cura circa corpus vitamque propriam.

571 Quomodo corpus nostrum objectum sit, quod non naturali tantum, sed etiam supernaturali amore, imo divina caritate diligere possimus et debeamus, ex iis apparet, quae theologi de objecto caritatis communiter disputant. Naturali et psychologice necessario amore ferimur in corpus nostrum tamquam partem nostrae personae; at amor ille caecus et instinctivus ratione et fide elevari debet, ne extra rectos limites versetur, neve in veri boni, ipsius etiam corporis, privationem pervertatur. Cf. S. Thom. II. II. q. 25 a. 5.

I. Quilibet tenetur vitam suam conservare mediis ordinariis et consuetis.

II. Gravissimum peccatum est suicidium; cui accedit sui ipsius mutilatio.

III. Licitum tamen est, indirecte ad necem vel mortem propriam conferre pro gravitate causae, quae subsit; qua deficiente, est illicitum.

IV. Mortem sibi non inferre seu causare, sed sibi optare: pro causa et motivo desiderii aut peccatum est, aut non.

572 **Explicatio.** Ad I. 1. Consuetis et ordinariis mediis vitam servare homo eodem jure et officio tenetur, quo jubetur, ne se occidat. Quum enim non adhibitis mediis quibusdam, ut cibo et potu etc., vita illico declinet atque brevi exstinguatur: natura ipsa docet et impellit ad illa media arripienda, nisi quis reus esse velit vitae propriae exstinctae.

2. At idem dici nequit de mediis extraordinariis. Nam quae ad manum sunt non adhibere, idem censetur ac studiose sibi necem inferre; sed quae difficilia comparatu vel usu sunt, non quaerere, est potius mortem permittere, quam sibi eam inferre.

Sic communiter docent theologi: 1) hominem generatim non teneri adhibere remedia pro statu suo cum extraordinariis expensis conjuncta, ut se a morte liberet; esset enim praeter exquisitam diligentiam, ad quam communiter nemo obligatur, etiam plerumque magnum damnum suorum; 2) eodem modo obligationem non esse subeundi magnos cruciatus ad vitam servandam, aut quodlibet malum quod pro conditione hominis — ut magnus pudor in virgine vel aliquando magna deformitas — malum valde magnum putatur: nisi forte bonum aliorum, maxime communitatis postulat, ut etiam cum gravissimo incommodo vita aliis utilissima conservetur. Cf. de hac re S. Alph. l. 3 n. 372, Tambur. *in decal.* l. 6 c. 2 § 3 n. 3, Scavini tom. II. n. 708, Gury I n. 391.

Si ejus generis causa subest, fateor (quod etiam S. Alph. fateri videtur) contingere posse, ut Superior recte jubeat subditum amputationem membri pati, maxime quum hodie, spectata arte chirurgica, non jam extraordinaria res sit.

Nisi vero extrinsecus causa aut jussionis, aut boni communis vel pietatis magni momenti accedat, mortale peccatum etiam nunc vix committi puto ab eo, qui amputationem multum horrens eam pati detrectet. Quamquam enim haec antiquorum theologorum communis sententia hodie medicis non amplius placere videtur, eo quod ratio cruciatuum afferri jam non ita possit: tamen omitti non debet, non cruciatus solos, qui ex parte sopiri nunc possunt, sed etiam horrorem magnum pro ratione haberi posse, cur magnam operationem — non enim loquor v. g. de digito ejusque articulo abscindendo — detrectari liceat.

3. Magis etiam sequitur, hominem licite posse quaedam exer- 573
cenda suscipere, ex quibus *non imminet* quidem mors, sed mortis quaedam acceleratio seu vitae quaedam abbreviatio merito timetur.

Cujus vitae abbreviationis si proximum periculum non adest, sed remotum et longe distans, grave peccatum committi non censetur, etsi aliquot annorum abbreviatio probabilis est; attamen peccatum, videlicet veniale est, si justa causa defuerit; secus peccatum nullum, imo fortasse opus meritorium. — At si notabilis omnino vitae abbreviatio sequitur vel potius vitae exstinctio aliudve grave damnum brevi secuturum praevidetur, graviter per se illicitum est haec causare. Cf. S. Alph. l. 3 n. 371.

Scilicet ex amore virtutis cum magno merito assumi possunt poenitentiae externae et corporis macerationes, modo cum discretione fiant, etsi forte aliquot annis brevior vita reddatur. Et revera nisi id liceret, etiam interdici deberet multarum rerum studium aliaeque occupationes utilissimae, quae vires humanas atterere atque vitam citius finire solent. At id esset non solum dominium corporis, sed etiam rationabilem corporis viriumque usum homini denegare.

Imo docent multi, Carthusianum, qui in extremo morbo a carne abstineat et mori praeferat, non peccare, quum magnum bonum sit regulam sanctam a communitate stricte servandam intactam relinquere: v. Mazzotta *de praec. decal.* disp. II. q. I. cap. 1, Lugo *de just. et jure* disp. 10 n. 33, S. Alph. l. c. n. 370 — quod tamen sententiâ medicorum practice vix potest accidere, quum teste Stöhr *Handbuch der Pastoralmedicin* cap. X (p. 457 ed. I.) non sit morbus, cujus curatio esum carnis reddat necessarium. Comedere vero teneri censent eum, qui fame periturus nihil edendum habuerit, nisi carnem: nam quum ille casus prorsus per accidens fiat, ex ea causa carnem comedere disciplinam communitatis non laedit, laedit vero esus carnis infirmitatis causa permittendus. At licet vitam suam exponere infirmus possit, tamen non obligatur.

Hinc etiam fit, eum, qui inordinato esu vel potu graviter non laedat sanitatem, quamquam aliquod periculum citius moriendi subeat: peccaturum esse non graviter[1].

[1] Cf. hac de re discussionem, quam doctus ille Card. de Lugo instituit in quaestione, num novitius, cui medici egressum e religione suaserunt, nisi vellet

574 4. Neque tenetur reus supremo supplicio afficiendus fugâ, etsi possit, vitam servare, modo juste condemnatus sit, nam amor justitiae sufficit, ut vitam suam, etsi commode possit, non conservet; quare etiam, si condemnatus est, ut fame pereat, non tenetur cibos clam allatos sumere, tum quia sententiae exsecutionem praeeligere potest, tum quia cibos diu clam afferri impossibile erit. Num autem judicis jussu reus seipsum interimere possit, vide mox infra ad II. Cf. Mazzotta aliosq. l. c., S. Alph. l. c. n. 369, Lugo l. c. 27 sqq. Si quis vero injuste damnatus est, videri debet, utrum magnum sit malum quod perpeti, an periculum, cui se objicere debeat, ut fugam possit arripere.

575 Ad II. **Suicidium.** 1. Sibi positive proprio marte necem inferre, natura duce, ab omnibus, qui sana ratione utuntur, semper pro gravissimo peccato habebatur: quamquam in quibusdam difficilioribus circumstantiis non ita clare ubique et ab omnibus criminis ratio deprehenditur, ut invincibilis ignoratio debeat negari.

Cui accedit Ecclesiae auctoritas, quae suicidas tamquam gravis sceleris reos etiam post necem illatam a se abjecit atque ecclesiasticâ sepulturâ consuevit privare. Rit. Rom. *de exseq.* tit. 6 cap. 2 n. 3; cf. Decretal. l. 3 t. 28 c. 7.

Ratio autem principalis, cur grave delictum sit se ipsum directe occidere, est, quia illa actio in se pleni dominii injustum exercitium continet cum divini dominii arrogatione, utpote cui soli vita hominis humanaque persona subjaceat. Nam destruere aliquam rem est actio, qua plenissime dominium in illam exercetur; ergo destruere vitam adeoque personam hominis, qua homo est, constans animo et corpore, est sese plene tamquam dominum vitae atque humanae personae gerere. Verum 1) nemo sui ipsius dominus, quippe qui superior esse debeat, esse potest; ergo ille, qui nihilominus se ut talem gerit, ordinem recti et veri essentialiter subvertit. 2) Imo nemo nisi Deus de vita et morte hominis potest disponere; ergo qui nihilominus de sua propria vita disponit, jus et dominium exclusive divinum sibi superbus assumit. Quod ut intelligatur, advertendum est discrimen inter humanam vitam et alias res et bona, quibus homo utitur. In omnes quidem res, etiam quae usui et dominio humano deputatae sunt, Deus *summum* dominium retinet atque necessario sibi servat: nihilominus *verum*

---

vitam suam periculo exponere, debuerit eorum dictis obtemperare *(de jure et just.* disp. 10 n. 36): „Existimavi, medicorum illud consilium de obligatione novitii rejiciendum omnino esse, prout de facto a theologis SS. D. Urbani VIII. jussu congregatis rejectum fuit, et novitius relictus arbitrio suo; qui tamen in religione permanens medicas conjecturas fallaces comprobavit, quum melius multo sub disciplina religiosa postea valeret, et adhuc valeat, quam valuisset prius in saecularibus deliciis."

Antea n. 32 de mortis acceleratione non adeo notabili ita dixerat: „Sicut non damnantur peccati mortalis, qui cibis multis et delicatis utuntur, *licet praevideant* periculum multarum infirmitatum et brevioris vitae, quod ea de causa frequenter incurritur; sic multo minus peccant mortaliter, qui abstinentia et mortificatione idem periculum incurrunt . . . Sicut enim non tenetur homo abstinere a vino, ut longius vivat, sic nec vinum bibere ad eundem finem . . . . sicut non tenetur homo salubriorem locum et aërem quaerere ad vitam prolongandam, sic nec meliorem et salubriorem victum sumere."

dominium in illas res non Deo soli ita competit, ut ab earum dominio participativo homo excludatur. Earum igitur destructio irrationabilis vel abusus aliquam quidem divini dominii laesionem (ut in quolibet peccato fit) continet: tamen non exprimit juris divini et absoluti, sed juris humani participati exercitium ac proin non includit per se *alicujus juris divini arrogationem;* destructio autem propriae vitae, utpote in quam dominium participatum haberi non possit, illam arrogationem secum fert. Cf. infra div. seq. *de objecto juris.* — Cum primaria illa deordinatione et malitia, quae nunquam non continetur in suicidio, juris divini laesionem dico et usurpationem, conjunguntur aliae deordinationes: videlicet homo contra se ipsum peccat sibi potestatem eripiens ad suum ultimum finem porro tendendi, imo in necessitatem infelicissimam se conjiciens fine suo perpetuo carendi; peccat suicida contra societatem variaque ejus membra pro diversa sua conditione, officiis suis et auxilio, quod aliis praestare possit vel debeat, temere sese subtrahendo. — Cf. S. Thom. II. II. q. 64 a. 5, Molina *de just. et jure* t. 4 disp. 1 n. 1, Lugo *de just. et jure* d. 10 n. 9 sqq.

2. Dictum est, graviter esse illicitum, *proprio marte* sibi vitam adimere. 576
Licet enim id facere, intercedente legitima auctoritate. Quae legitima auctoritas certo Deus est, qui pro supremo suo et absoluto dominio habet imperium vitae et mortis atque imperare potest, quando sapientiae suae convenire id videatur, ut aliquis sive alienam sive propriam vitam destruat. Verum certa jussione et revelatione ad id opus esset.

3. Nulla alia auctoritas de humana vita disponere pro libitu potest. Sola potestas sceleris commissi pro merito etiam morte puniendi publicae auctoritati supremae competit. Quando igitur de reo agitur, qui a judice juste morti est addictus vel addicendus, disputant inter se scriptores, num reus ipse constitui a judice possit, qui in se ipse poenam mortis exsequatur, ut apud orientales frequenter in usu est. Non certo constat, id esse intrinsecus malum, quare *reo licebit,* hunc moriendi modum jubente aut permittente supremo judice subire: attamen quia opinio probabilis etiam est, actionem illam esse prohibitam ipsa lege naturali et quia insuper est actio nimis gravis, a qua per se natura abhorret, etiam jubenti judici hac in re obediendi obligatio non est. V. S. Alph. l. 3 n. 369, ubi habes pro liceitate allatos Vasq., Bonac., Elbel, Haunold etc.; contra eam S. Thom., Suarez, Soto, Laymann etc. Ipse S. Alph. liceitatem *‚probabiliter'* defendit.

4. Eodem jure, quo prohibetur suicidium, prohibetur etiam sui 577
ipsius mutilatio. Homo enim, quum suae personae dominus non sit, eam integram servare debet, atque integre aptum se tenetur servare cum membris suis ad omnes functiones, ad quas naturae auctor hominem qua homo est organis atque facultatibus instruxit.

Verum quoniam partes sunt propter totum: quando eligendum est inter membri abscissionem, et totius compositi destructionem, i. e. corporalem mortem, sine dubio membra aliqua abjicere licet, ut vita ipsa cum mutilo corpore servetur.

Quare 1) licet membrum abscindere infectum, ne, reliquo corpore etiam infecto, homo pereat; idque quum primum grave periculum est.

2) Licet etiam, abscisso membro, ei fugam capere, qui vinctus alioqui mortem pati debet, sive a carnifice sive aliunde inferendam.

3) Imo si quis tyrannus juberet aliquem aut se ipsum mutilare, aut occidi, probabiliter liceret illi, ne occideretur, tyranno morem gerere; nam quamquam tyrannus peccat, alter vere alterutrum eligere debet, aut vitam aut membrum amittere: igitur licebit minus malum potius incurrere.

578 5. Ad alios autem fines mutilatio fieri non potest, quia quaecunque membri destructio ad alios fines ordinata disponendi jus supponit circa proprium corpus, quod soli domino competit: dominus autem homo ipse non est, sed solus Deus. S. Thom. II. II. q. 65 a. 1 ad 3.

Hinc ad spirituales fines non licet evirationem facere aut ei consentire. Quod si factum fuerit, Ecclesia semper reprobavit, imo irregularitatis poenam contra eos statuit, qui suae mutilationi assensum praebuerint. Ceterum illa mutilatio impotentiam quidem generandi efficit, sed a tentationibus carnalibus non plene liberat. — Quando autem in muliere vehementes tentationes per pruritum excitantur, medica incisione curabilem, quâ generandi facultas non aufertur, sed sola delectationis capiendae aptitudo minuitur: talis organi excisio, si de illius morbida, etsi non letali, affectione sermo est, non videtur illicita.

Sunt qui defendere tanquam licitam velint evirationem puerorum ad conservandam vocem, modo fiat cum pueri consensu et sine gravi vitae periculo: quum conservatio vocis ad suavius canendum in ecclesiis ad bonum commune pertineat. V. S. Alph. n. 374, qui hoc non reprobat, contrarium tamen praefert cum Tambur., Elbel, Mazzotta. Multum ponderis videntur sibi fautores hujus sententiae ex tolerantia Ecclesiae sumere, quae ejusmodi cantores adhibere saepe consuevit. — Cf. etiam hac de re Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 11 cap. 7: qui jure ipsam rem damnat, attamen post factum ejusmodi homines non vult excludi ab ecclesiastico cantu.

Quodsi cui opinio illa, quae mutilationem hanc licitam declarat, probatur, non video, quomodo rejicere possit aliam Tamburini opinionem speculativam potius, quam practicam, qua putat (*in dec.* l. 6 c. 2 § 3 n. 4), parvam omnino mutilationem non videri illicitam, si magnum bonum alterius ordinis per eam acquiri possit, ut v. g. aptitudo ad artem lucrosam exercendam et similia.

Id certo concedi debet, licere ob extraneos fines valde graves absque mutilatione seu membri abscissione sese *deformare*, e. g. virgini, ut deformitate sua castitatis insidiatorem horrore afficiat atque a se repellat. Imo quis accusare audeat heroicum illud exemplum virtutis, quo Sanctus quidam in scorti sibi insidias parantis faciem „praecisam morsu linguam exspuit“ illudque sic in fugam conjecit: ut narratur in martyrologio Romano sub die 28. Julii?

579 Ad III. **Indirecta occisio.** 1. Indirecte ad mortem aliquid conferre, aliquando licet. Verum non licet mihi unquam actionem periculosam *eo fine* suscipere, ut peream. Neque licet eo fine corporis austeritates exercere, ut vitam abbreviem. Attamen aliud est mortem vel vitae abbreviationem pro fine habere seu *intendere*, aliud est, quando *ex alio fine* actio periculosa suscipitur, *simul cupere*, ut ipsa etiam vita finiatur vel brevior reddatur. Id utrum liceat necne, pendet ab eo, utrum tam gravis ratio habeatur, quae mortis desiderium inefficax mihi licitum reddat, annon.

2. Difficilius est causas illas assignare, quae tam graves sint, ut propter illas mortis periculum possim subire. Hîc jam solum mortis imminentis periculum grave specto: nam si non imminet periculum, sed de sola quadam abbreviatione probabili sermo est, jam supra habes, quid tenendum sit.

In universum dici potest: ad *defendendum* sive retinendum bonum aliquod magnum, sive proprium sive alienum, licet periculo mortis sese exponere; quodsi agitur de bono *acquirendo,* videtur id longe majus esse debere, ut cum vitae periculo gravi tentamen illud acquirendi facere liceat.

Hinc: 1) Licet se projicere e fenestra cum *magno* periculo pereundi, 580
ut aliquis evadat sententiam mortis, vel durissimum carcerem, modo spes etiam evadendi mortem adsit.

2) Licet virgini ad evadendam laesionem sui sese conjicere in *certum mortis periculum,* modo ne sit in certam mortem: nam si plane impossibile est vitam servari, sed illico necesse est, ut ex actione, quam virgo ponat, mors sequatur, sicut ex projectione ex alta turri, id *agere* non licet, *pati* vero potius mortem, quam violari omnino licet. S. Alph. n. 367 et 368. Imo potius periculum mortis vel mortem subire, consilii est, quia peccaminosi consensûs periculum cum violentiae perpessione saepe conjungitur; obligationis per se non est.

3) Licet ad gravissimos cruciatus finiendos chirurgicam operationem *periculosam* subire, quae periculum mortis quidem inferat, sed simul etiam cum fine dolorum fundatam spem salvandae vitae relinquat. Nam liberatio a diuturnis cruciatibus magnum bonum est, propter quod mortem quidem inferre non licet, licet tamen ejus subire periculum: idem dic, etsi adjungitur membri infecti abscissio, eo quod alioquin toti corpori ejusque convenienti activitati impedimento sit.

4) Licet ad duriorem mortem incendii evadendam sese in flumen seu mare, navi conflagrante, conjicere, etsi spes servandae vitae, quae adest, modicissima sit: nam periculum mortis adeo certum subire, quod alias suicidium putari debet, in ejusmodi circumstantiis plane aliam rationem habet. Cf. S. Alph. l. c. cum Lugo l. c. n. 50, Less. *de just. et jure* l. 2 c. 9 n. 35.

5) Licet in naufragio amico tabulam jam arreptam cedere et ita ejus vitae potius quam propriae consulere, nisi propria vita prae vita amici forte necessaria sit[1]. Lugo l. c. n. 48, Less. l. c. (dub. 6) n. 29 et 81.

6) Licet in bello justo navim aut turrim accendere etiam cum propriae vitae *certa jactura,* si hostibus grave damnum per hoc infertur aut magnum bonum eripitur, quia magnum bonum publicum praevalet malo privato; sed idem agere non licet ad privatum incommodum, captivitatem, mortem, quae inferatur etc., evadendam: S. Alph. n. 367. Videlicet ex

[1] Licere tabulam nondum arreptam, sed arripiendam cedere, communius omnino scriptores concedunt. Verum Castrop. p. 8 n. 7, Suar. d. 9 sect. 3, Soto *de justit.* l. 5 quaest. 1 art. 6, Lacr. l. 2 n. 177 aliique cum S. Alph. l. 3 n. 366 contendunt, tabulam jam arreptam cedere seque ipsum undis committere, quando desit natandi peritia, esse *positive* ad mortem cooperari atque hinc illicitum. — At priori concesso, negari potest, esse illicitum, quum sit *indirecta* cooperatio. Ceterum ipse Suarez, ut notat Lacr., solum peccatum veniale in illa actione agnoscit, eo quod non sit gravis inversio ordinis; alii vero, ut Lorca, *nullum.*

actione militis in hoc casu aeque immediate sequitur et mors propria et aut hostium magna damnificatio aut proprii gravis damni fuga. Porro si aeque immediate mors propria sequitur, ille alius effectus omnino *gravioris* momenti esse debet, ut causam propriae mortis poni liceat; quod obtinet in publico bono gravi procurando malove avertendo, in avertendo malo privato non obtinet.

581 3. Non licet audaciae causa, vel ad ostentandam dexteritatem sese in grave periculum mortis conjicere: imo id graviter peccaminosum est.

Quare graviter peccant 1) qui ex sponsione actionem vere periculosam subeunt, ut periculosam jejunii protractionem;

2) funambuli aliique gesticulatores, qui gravi periculo sese exponunt, neque excusantur ex eo, quod quaestus faciendi gratia haec agunt, quo se sustentent; nam actio ex se primo est ad temerariam ostentationem, et *consequenter* ex hac ostentatione et temeraria audacia, quam alii mirantur, quaestus habetur: quod intrinsecus malum est. Verum si praecautione atque consuetudine periculum ita minuitur, ut grave pro illis non sit, artem illam exerceri per se peccaminosum non jam est.

582 Ad IV. 1. **Desiderium mortis** utique non dirigitur in actionem peccaminosam, sed aut in mortem sive a Deo inferendam sive a naturali causa, aut in effectum a causa omnino abstrahendo. Quare peccaminositas illius desiderii aut ex modo est, quo concipitur, aut ex inordinata comparatione mali mortis cum alio malo.

2. Plane sunt motiva bona et meritoria, ex quibus homo christianus mortem desiderare possit, haec: conjunctio cum Deo dilecto et finis ultimi adeptio, impossibilitas amplius peccandi, contristatio ex tot peccatis quibus in hac vita videt continuo Deum offendi etc.

3. Motivum moraliter imperfectum est desiderium per mortem evadendi quodlibet malum terrenum, si in eo sistitur: quia terrenum sive temporale malum per se summum est ipsa mors, sicut vita summum bonum. Verum quia vita demum in se est bonum indifferens, potest homo evasionem aliorum gravium hujus vitae malorum *sine peccato* ipsi vitae praeferre. Ergo si quodcunque grave malum vel aliquid valde molestum sive externum sive internum homini incumbit, quod sibi morte durius videtur: non peccat mortem desiderando, modo fiat cum debita erga Deum divinamque providentiam subjectione. S. Alph. cum aliis l. 2 n. 30 recenset inter ea gravem infirmitatem, etiam mulieris a viro tractationem valde malam etc.

4. Qui vero levi de causa inefficaci desiderio mortem optat vel a Deo rogat, peccatum committit, quamquam per se non mortale. (S. Alph., etsi l. c. rem in se severius dijudicat, practice tamen fere consentit, ejusmodi mortis propriae desideria ex impatientia levique causa oriunda vix mortale peccatum fieri.) Cf. Gury-Ball. I. n. 223 cum nota.

5. Graviter demum tali desiderio ille peccat, qui cum rebellione erga divinam voluntatem, seu oppositionis contra providentiam divinam sibi conscius, mortem sibi optat.

§ 2.

De cura hominis circa vitam suam supernaturalem.

583 I. In quolibet peccato mortali gravis laesio caritatis hominis erga seipsum continetur.

II. Speciale peccatum grave contra hanc caritatem sibi debitam homo committit, quando in mortis periculo exsistens reconciliationem cum Deo, si indiget, sibi procurare omittit.

III. Augmentum vitae spiritualis seu sanctificantis gratiae et meriti, quatenus per actus sive supererogatorios, sive non graviter praeceptos concilietur, negligere, in se et per se grave peccatum non est.

IV. Quare licebit etiam propter proximum bonis spiritualibus non necessariis eorumve adeptione sese privare: quamquam id ex caritate proximi facere, non tam est spiritualis boni privatio, quam potius unius in aliud commutatio. S. Alph. l. 2 n. 26.

Haec, adjecta brevi explicatione, in hac re sufficiunt, quoniam particularia, quae homo circa bona sua spiritualia agere debet, in singulis ejus officiis continentur.

Explicatio. Ad I. Ratio ea est, quia quolibet peccato gravi 584
homo sibi gravissimum damnum ex sese irreparabile consciscit, atque ipse se ab ultimo suo fine attingendo avellit. — Haec autem ratio, quum ad malitias peccati ‚transscendentales' pertineat, in confessione speciatim declaretur non oportet, ut evidens est: nisi forte aliquis — id quod vix accidere potest — formali odio contra se peccare voluerit. Quod idem fere dic de principio II: at *ille neglectus* accusari debet.

Ad II. Caritas erga seipsum hominem obligat non tantum, ne se suo fine ultimo jureque aeternae felicitatis privet, sed etiam ut damnum illud, si incurrerit, reparet caveatque, ne hoc malum per gratiam Dei reparabile *evadat irreparabile.* Quare jam ex hoc capite specialis obligatio est reparandae amicitiae Dei amissae tum in quolibet gravi mortis periculo, tum etiam absque speciali mortis periculo post statum peccati jam notabiliter protractum (siquidem diuturna talis statûs productio et periculum in illo statu moriendi et periculum seu necessitatem quandam statum illum novis peccatis aggravandi secum fert).

Ad III. 1. Augmentum vitae spiritualis novis meritis procurandi obligatio gravis esse non potest, si agitur de actionibus non graviter praeceptis: qui aliter diceret, contradictoria statueret. Verum qui sollicite se amat, motivum urgentissimum habet pro facultate sua continenter incumbendi in virtutes meritaque augenda, siquidem de ingenti bono agitur.

2. Tum tandem neglectus meriti etiam non praecepti grave peccatum esset, si *ex vero contemptu* supernaturalis meriti procederet. At non inde *consuevit* oriri, sed ex tepore quodam et fuga laborum, quae, si peccatum est, intra limites peccati venialis sistit.

Ad IV. 1. In necessario bono spirituali procurando homo se- 585
ipsum omnibus aliis praeferre debet; quare nunquam licet ad aliorum bonum spirituale vel ad aeternam salutem promovendam, si possibile esset, Deum offendere. Imo id non solum de peccato gravi verum est, sed caritas saltem erga Deum postulat, ut peccatum etiam levissimum caveam potius, quam ut totum mundum salvem.

2. Bona autem spiritualia non necessaria adeoque gratiae augmentum aliis potius procurare, quam mihi, peccatum quidem ex se non est, quia

ex supposito non teneor mihi bona illa procurare, tamen caritatis ejusque perfectionis ordo non servatur.

3. Verum actiones in se bonas et ex se meliores propter bonum aliorum sive temporale, sive maxime spirituale omittere, pro re nata opus caritatis est, et propterea haec ipsa omissio magis bona et meritoria esse potest, quam actionis illius exercitium. Sic intermittere orationem, ut succurram proximo, potius lucrum est, quam detrimentum. Quantum autem *expediat* in non-necessariis proximo succurrere potius, quam alterius virtutis exercitio incumbere, non eadem regula pro singulis statui potest, quum non solum defectu caritatis proximi, sed etiam defectu caritatis Dei, quae *imprimis propriam perfectionem* exigit, aliquis aberrare possit.

4. Quamquam peccatum nullum licet facere *etiam pro supremo* bono proximi: tamen periculo peccati sese exponere ad proximum salvandum, et licitum et pro rei gravitate debitum esse potest (cf. postea de obligatione succurrendi aliorum necessitatibus). Verum id observari debet, ut homo tunc adhibitis cautelis periculum minuere, seu ex proximo et gravi periculum remotum efficere teneatur. V. S. Alph. l. 2 n. 26. Ad quod tum maxime juvat oratio et fiducia in Deum, cujus gratia in ejusmodi circumstantiis merito speratur et sperari debet.

§ 3.

De cura bonorum illorum, quibus homo in hac vita tamquam mediis indiget.

586 Bona illa, quibus homo ad vitam suam recte agendam indiget, tum externa tum interna sunt. Externa ad bona fortunae atque bonum famae revocantur. Qualis vero quantaque sit obligatio illis bonis providendi, ex diversis officiis, quae homo in speciali statu suo implere debet, dependet; quid vero in genere circa illa bona debeat, suo loco dicetur, quando officia erga alios explicabuntur circa diversa illa bona exsistentia. Videlicet ea cura necessaria est, quae aliorum officiorum rectam impletionem possibilem reddat.

Interna autem bona et voluntatis et mentis culturam respiciunt, qua homo sibi expeditiorem reddat ultimi finis assecutionem et se idoneum faciat membrum humanae societatis. Quoniam vero tam multa sunt in humana societate utilia officia, nec omnia membra, ut Apostolus dicit, eundem actum habent, imprimis respici hîc debet statûs vitae electio.

Circa quam si de sola stricta obligatione sermo est, id unum dicendum est, debere quemlibet in electione statûs ita respicere suam aptitudinem tum internam tum externam, ut obligationes cum statu conjunctas, opitulante divina gratia, se impleturum esse confidat; dein, status solummodo honestos eligi posse. — Si vero, quid *consilii* et majoris perfectionis sit, quaeritur, consule, quae de *statu perfectionis* supra dicta sunt.

587 Hîc nota pauca sequentia:

I. Plerique ex eo, quod quaerere debent, unde vivant, tenentur aliquam artem laborandi addiscere, ut se suosque sustentare possint.

II. Etiam ei, qui habet abundanter, unde vivat, plane desidi esse non licet, sed utili quadam occupatione vitam agere debet.

III. Obligatio ad *certum* aliquem vitae statum potest 1) negative adesse, *ne* eligatur; 2) etiam aliquando positive, *ut* eligatur, si vel unicum medium censetur esse salutis, vel obligatio jam exsistens in alio statu impleri nequit.

Explicatio. Ad I. 1. Laborandi necessitas generatim eo major est, 588
quo major est in eodem territorio incolarum numerus, siquidem eo minor erit abundantia rerum, quas terra sponte aut sine magno labore humano gignit. Et licet ex consortio sociali multorum singuli juventur, id tamen majori populi multitudini non affert laborandi decrementum, praestat nihilominus etiam illis non pauca vitae commoda.

2. Attamen laborandi obligatio sive corporali sive spirituali labore non solum oritur ex rerum necessariarum debita curatione, aliquando ex aliorum hominum necessaria opitulatione: sed etiam ex fuga otii, quae ad declinanda vitia est necessaria. Nam haec est corruptae naturae hominis conditio, ut, si otio diffluat, vitiis enervetur.

3. Ceterum huic laborandi legi a Deo impositae nullatenus aversantur, qui ex religionis motivo evangelicam paupertatem professi etiam mendicando vivunt, non ex laboribus suis quaestum facientes, sed aliorum pietati divinaeque sese providentiae committentes. Nam praeterquam quod altiorum virtutum studium, orationis religionisque exercitium, cui vacant, labor est isque talis, qui in sociale bonum quam maxime redundet: ipse labor non propter se praecipitur, sed alterius finis atque ultimatim finis summi assequendi medium esse debet; qui si aliter melius attingitur, medium cessat.

Ad II. Cui periculo otii et desidiae divites, qui omnium rerum abundantia fruuntur, expositi sunt. Quare ut communi legi laborandi obtemperent atque seipsos a tentationibus peccatisque immunes servent, aut liberaliori arti scientiisque excolendis se tradant, aut operam suam in publicam aliquam utilitatem impendant. Nostris maxime temporibus habent facile, in quibus utiliter occupentur: curam tot associationum, quas christiana caritas excitavit ad sublevandos pauperes, orphanos, aegrotos, peregrinantes, missionarios etc. etc.; curam rerum publicarum, quae nunc magna ex parte comitiis incumbit, et similia. Ceterum pars magna moderati laboris jam in eo consistit, quod pater materve familias curam familiae agat, in domesticos invigilet, eos exhortetur, atque alia officia pietatis et religionis erga Deum studiose exsequatur.

Ad III. 1. Negativa obligatio ad certum vitae statum, i. e. *ne* 589
eligatur, adest 1) ex defectu virium physicarum sive corporis, sive ingenii, ita ut homo officiis statûs implendis impar sit; 2) ex defectu virium moralium, si quis sibi persuadere non potest, se tantam habiturum esse animi constantiam et fortitudinem, ut onera illi statui annexa ferre possit.

2. Positive aliquis obligari potest 1) ex eo, quod videat, certum statum esse sibi pro circumstantiis medium salutis necessarium, ut status matrimonialis, aut status religiosus; 2) ex eo, quod jam obligationes habet graves, v. g. pietatis erga parentes egenos, quibus satisfacere nequeat, nisi certum statum, e. g. continuationem artis

paternae, sibi assumat. Ceterum si certi statûs magna repugnantia exsistit, cavendum est, ne facile gravis ad eum suscipiendum obligatio statuatur, maxime si obligatio repetenda sit ex auxilio aliis praestando; nam cum tanto incommodo haec obligatio raro urget, ut ex sequenti capite et ex explicatione quarti praecepti decalogi elucebit.

590 Scholion. Promovere igitur bonorum temporalium abundantiam aliarum rerum artiumque usum ad vitae humanae commodum conducentium, strictae obligationis non est per se *pro singulis*. Verum omnium earum rerum usum atque copiam faciliorem reddere, cura officiumque eorum est, qui rebus publicis praesident. Ad id enim prorsus instituta est publica societas, ut securitati majorique felicitati singulorum provideat eamque promoveat atque faciliorem reddat; attamen id agi non debet sine relatione ad majora bona et ultimum finem supernaturalem, sed ea ratione, ut singuli possint, si velint, commodius securiusque vivere et consequenter expeditius ad summum bonum prosequendum incumbere.

Quod autem increduli non raro consueverunt Ecclesiae catholicae objicere, quasi sit culturae felicitatique humanae ejusque progressui inimica, id ex inscitia et ex calumniandi libidine oritur. Liberaliores artes atque vera scientia nunquam non floruerunt et maxime floruerunt, quando Ecclesiae pax reddita erat atque libertas educationi mentisque culturae praesidendi. Quod autem non unice nec principaliter incumbebat suosve incumbere docebat in res materiales tractandas opesque congerendas: id sane ab homine rationabili, ne dicam fide illustrato, vitio verti nequit, quum homo materia pecuniave sit altior. Ceterum etiam vitae humanae temporalis materialisque felicitas non tam in congerendis divitiis sita est, quam in sobria prudentique rerum distributione. Quae autem aequior distributio, congeriesne immensarum divitiarum in perpaucorum manibus, an illud divisionis bonorum temperamentum, ut exsulent tum ingentes divitiae tum paupertas atque egestas?

Caput II.

De caritate erga proximum positive exercenda.

Cf. S. Thom. II. II. q. 25—33 et q. 36—44, S. Alph. l. 2 (3) n. 25—80, Laymann l. 2 tr. 3 c. 3 sqq., Tambur. *in decal.* l. 5 c. 1, Castrop. tract. 6, Elbel p. II. n. 207—390, Suarez *de caritate.*

591 Ut jam supra, ubi de caritate hominis erga seipsum egi, aliquatenus dixi, divina caritatis virtus extenditur non ad solum Deum, sed propter Deum ad eos etiam, qui ad divinam quasi familiam pertinent, scilicet quos Deus ipse in eadem intima unione bonorumque divinorum communicatione instituit, quos divinae naturae participes fecit, filios adoptivos membraque de familia reddidit, aut ad hanc supremam dignitatem vocavit.

Quare caritas nostra complectitur: 1) eos, qui indefectibiliter constituti sunt in perfecta consummataque amicitia divina, Beatos in coelis, sive hi homines defuncti sunt, sive S. angeli; 2) eos, qui indefectibiliter quidem amici Dei sunt, sed felicitatis consummationem propter

poenae reatum nondum sunt adepti, animas in purgatorio detentas; 3) eos, qui amici Dei vere sunt, sed defectibiliter, in statu viae, nondum in termino, scilicet omnes homines justos in terris degentes; 4) etiam eos, qui amici quidem Dei per sanctificantem gratiam nondum sunt aut, amissâ per peccatum gratiâ, non amplius sunt, sed ad eam dignitatem accipiendam vel recuperandam a Deo destinantur atque invitantur, i. e. omnes homines, etiam peccatores et infideles adhuc in hac terra viventes, quos omnes Deus, quantum est ex se, vult salvos fieri.

Excluduntur igitur a caritate solum ii, qui irreparabiliter Dei inimici sunt, aeternis poenis addicti, daemones atque animae damnatae: illi a consortio divino prorsus exclusi caritatis incapaces sunt, neque ad eos amorem divinum extendere licitum esse potest.

Articulus I.

De interno actu caritatis erga proximum.

I. Actus, quo proximum diligimus, ad eandem caritatis virtutem 592
pertinet, qua diligimus Deum.

II. Actus ille internus, quo proximum diligamus, praeceptus est.

III. Attamen huic praecepto per se satisfit omnes homines in communi diligendo: ut particularem hominem speciatim interno caritatis actu prosequi debeamus, ex specialibus circumstantiis atque relationibus ortum ducit.

IV. Praeceptum est diligendi proximum, sicut nosmetipsos diligere debemus: quod non omnimodam aequalitatem, sed similitudinem dicit; imo diversos gradus diligendi pro diversitate proximorum non excludit.

Explicatio. Nota ad I. 1. Esse *eandem* virtutem, qua et Deum 593
et proximum diligimus, est theologis certa veritas: quae colligitur tum ex multis locis Sacrae Scripturae, maxime ex I. Joan., tum ex PP. effatis. Locos tantum indico. Ita I Joan. 4, 11 et 12 perfectio caritatis Dei ex caritate erga proximum repetitur. Atqui ab elemento heterogenio et extraneo alicujus rei perfectio repeti nequit. Ergo amor Dei et proximi ejusdem speciei ejusdemque virtutis esse debet. — Aliis locis ut 3, 14 et 4, 7. 19 etc. idem sacer scriptor ex caritate proximi praesente vel absente arguit caritatem Dei ejusve defectum, et vice versa: quae argumentatio non consisteret, nisi intima esset utriusque amoris connexio, quae debet esse motivi interni seu formalis objecti in utroque actu aut identitas aut saltem sub uno aliquo respectu convenientia seu analogia. — Ex Patribus affero unum S. Aug., qui *de Trinit.* l. 8 c. 8 dicit: „Ex una igitur eademque caritate Deum proximumque diligimus.“ Cf. etiam S. Thom. l. c. q. 25 a. 1.

2. Videlicet, ut aliqua ratio hujus rei reddatur, infinita Dei bonitas et perfectio in se spectata ratio est movens, cur Deum super omnia diligamus, sed ipsa haec divina perfectio est, ad quam supernaturalem rela-

tionem habemus per vocationem ad beatificam Dei visionem. Quae relatio supernaturalis adeo eximia est, ut evadamus et inchoative per sanctificantem gratiam jam evaserimus divinae naturae increataeque bonitatis vero aliquo modo participes: 2 Petr. 1, 4. Quare ipsa divina perfectio increata aliquo modo resplendet in ipsis creaturis rationalibus, quas ad intimam suam unionem vocat et trahit, ac proin ratio movens esse potest, cur et ipsum Deum diligamus et cum eo atque in eo omnes, quos secum univit et in quos splendor divinae perfectionis redundat. — Ergo ratio motiva diligendi proximum non tam est perfectio, quae in homine formaliter recipitur per divinae naturae participationem — haec enim semper creata est — sed ipsa infinita perfectio divina, cujus fit pro gradu suo particeps. — Nihilominus sunt theologi, ut Suarez *de carit.* disp. 1 sect. 3 n. 8, qui putent, etiam hanc ipsam participationem divinae naturae per gratiam sanctificantem formaliter sumptam sufficere posse, ut propter eam tamquam rationem motivam proximum diligamus caritate, quae per habitualem virtutem infusam eandem eliciatur atque caritatis actus erga Deum, licet actus non sit specifice plane idem atque ille, quo diligimus Deum. Sane uterque modus diligendi possibilis est; prior tamen consuetus et communis. Cf. ib. disp. 2 sect. 2[1].

594 Ad II. Praeceptum esse etiam internum caritatis actum, tum ex verbis S. Joan., tum ex verbis Christi Domini satis eruitur, quum secundum esse mandatum dixerit: „Diliges proximum tuum sicut te ipsum“. Quod etsi non omnimodam aequalitatem dicit, tamen eundem modum praescribit, quo nosmetipsos amamus. Verum amor, quo homo seipsum amat, ab interno actu orditur in eoque plane essentialiter fundatur. Quapropter etiam amor proximi sistere quidem nequit in solo affectu, ex vero tamen affectu procedere debet.

Consonat, imo omnem controversiam praecidit thesis ab Innoc. XI. proscripta, sc. thes. 10: „Non tenemur diligere proximum actu interno et formali“, item thes. 11: „Praecepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos.“

Affectus autem internus caritatis consistit in actibus eorum similibus quos in Deum fovemus: 1) ut complaceamus nobis in bonis proximi; 2) ut ejus bonum seu felicitatem desideremus; 3) ut velimus pro data occasione eorum bonis providere secundum regulas infra dandas.

595 Ad III. 1. Difficile autem est determinare, quoties haec obligatio interne proximum diligendi urgeat, maxime quoties obligatio *per se* adsit. Sine dubio aliquoties in vita. Aliud de *obligatione* quae *per se* exsistat, vix dici potest. Verum, qui christiane vivunt, facillime et abundanter satisfaciunt huic praecepto, orationem Dominicam devote recitantes, atque alia officia christianae vitae occurrentia implentes. Audiatur hac de re Reuter

[1] Imo etiam ille actus, quo proximum diligimus propter increatam divinam perfectionem in illo resplendentem, ex doctrina S. Thomae et Suarez l. c. non complete ejusdem speciei est cum actu, quo Deum diligimus, sed incomplete distinctus. Verum id non impedit, quominus uterque actus atque etiam ille actus, quo proximum alio modo propter participationem divinae naturae ipsi inhaerentem diligimus, ab uno eodemque habitu infuso procedat: nam amorem Dei et proximi ad eundem habitum virtutis spectare, plane extra controversiam est — habitus enim infusus principium esse potest actuum consimilium.

p. II. n. 95: „Moraliter impossibile est, ut, qui christiane vivit, huic praecepto non satisfaciat: nam ille habet animum succurrendi proximo, ubi necessarium fuerit, orat pro proximo, offensas remittit etc. Et dum Deum amat, optando illi omne bonum, saltem implicite proximo vult salutem; sicut dum proximum amat propter Deum, hoc ipso Deum amat. Qui vero animo est inhumano, reflectere debet ad hanc obligationem: si enim *diu* differt hanc proximi dilectionem, per se mortaliter peccat.“ Attamen ex ultimo additamento non sequitur, de hac mortali omissione in confessionibus speciatim esse indagandum; nam ex una parte haec obligatio ab hominibus vix unquam animo concipitur, ex altera parte ejus omissio aliis peccatis contra proximum sese prodet.

2. Obligatio proximum diligendi est de omnibus hominibus omnibusque amicis Dei consummatis diligendis: cui satisfit omnes diligendo per modum unius in communi, neminemque excludendo. — Per se igitur hoc praeceptum non fertur circa singularem personam, sed quorundam singulorum hominum specialis dilectio aliunde fit necessaria.

3. Igitur si cum quibusdam hominibus in peculiari necessitudine sum, 596
aliasve obligationes pietatis, auxilii ferendi etc. sive interne sive externe implendas habeo: haec dilectio in communi ex natura sua applicatur ad illas certas personas in particulari, adeo ut, si hoc non fiat, id ex conatu non fiat, quo illas positive ab amore excludam. Quod caritati omnino repugnat.

Rationes ergo, ex quibus obligatio gravis aliquem in particulari interno dilectionis actu prosequendi exsistere potest, sunt:

Prima, ne dilectionis omissio sit positiva exclusio a communi amore.

Secunda, ne succumbam odii tentationi, quam aliter me victurum esse non confidam, nisi positivo actu caritatis.

Tertia — quae cum prima cohaeret ad eamque reducitur — obligatio peculiares homines honorandi, juvandi, ut parentes, superiores, extraneos necessitate pressos. Videlicet affectus in eos peculiariter ferri debet, etsi non quavis occasione, qua illis debitus honor praestatur, tamen aliquando, ut humano modo procedatur. Nam moraliter impossibile est, ut saltem quando in communi omnes homines diligo, atque memoria eorum occurrit, quibus peculiari vinculo conjungor, eos non peculiari benevolentia prosequar, nisi rancore vel odio contra eos me impediri sinam.

Ad IV. 1. **Modus** nosmetipsos ordinate et vere diligendi est, ut nos 597
ad Deum referamus, ut finem nostrum ultimum in Dei beatifica visione collocemus, atque ad hoc summum bonum omnia alia nostra bona referamus. *Ita* etiam proximum tenemur diligere; summum illud bonum ei prae omnibus desiderare debemus, idque, si opus fuerit, etiam cum damno nostri boni inferioris ordinis procurare secundum regulas infra explicandas. Cf. S. Thom. II. II. q. 26 a. 5 in corp. et ad 3.

2. Proximum igitur magis diligere debemus relate ad ejus finem ultimum, quam nosmetipsos relate ad bona inferiora: verum simpliciter et in eodem ordine, saltem in supremo illo ordine, nosmetipsos magis diligere debemus. Ad quod refertur, quod supra dictum est, nos nunquam animae nostrae detrimentum subire licite posse, ut proximi saluti prospiciamus. Si autem alia bona inferiora in quaestione sunt, licebit proximum sibi praeferre, nisi aliae rationes obstant; nam qui ita ex caritate agit, pro detrimento boni inferioris commutat supremi boni incrementum. — Sed haec jam de actibus externis potius, quam internis caritatis valent. Cf. S. Thom. II. II. q. 26 a. 4.

3. Pro diversis caritatis actibus diversi etiam ordines diligendi varios varie assignari debent. Nam prout sermo est de complacentia in bonis jam habitis, aut desiderio augendi bona, aut de voluntate succurrendi bonorum protectioni: non idem semper ordo est alios prae aliis diligendi. Complacentia major debetur *melioribus*, desiderium crescendi in bonis imprimis debetur *magis conjunctis*, voluntas succurrendi maxime debetur *majore necessitate pressis*. At accuratior determinatio postea in seq. art. dabitur.

Articulus II.

De externis actibus caritatis erga proximum.

§ 1.

De obligatione proximis opem ferendi generatim spectata.

Cf. S. Thom. l. c. q. 31.

598 Ex actu illo interno, quo proximo bene volumus, si vera est voluntas, non velleitas tantum, etiam efficax boni alieni procuratio pro tempore et conditione oriri debet. Sicut enim Deum amantes ejus bonum — utique solummodo bonum extrinsecum sive externam ejus gloriam — per ejus glorificationem atque mandatorum observationem promovere debemus; ferme ita proximos diligentes eorum etiam bonum, si casus et necessitas tulerit, protegere atque procurare debemus: Dei quidem externo bono magis intenti esse debemus, quam nobismetipsis nostroque bono; nostro autem supremo bono magis, quam bono proximorum. Bonum vero proximi, quod sive ex obligatione sive ex supererogatoria voluntate procurare possumus, est aut temporale, ut vita, fama, victus etc., aut spirituale, scilicet vitae aeternae ejusve incrementi media.

I. Opem, si quam proximo ferre debemus, necessarium non est ferri *ex motivo* caritatis.

II. Obligatio opem ferendi proximo, quatenus sola communis caritas spectatur, *necessitatem* tantum proximi respicit, atque solos casus cuivis occurrentes, non vero inquirendi legem imponit.

III. In ipsa hac ope ferenda, si necessitati omnium, quibus alias succurri deberet, provideri nequit, certus ordo pro majore necessitate majoreque conjunctione proximi servandus est.

599 **Explicatio.** Nota ad I.: Caritas utique postulat, ut actus illi opitulationis, si necesse fuerit, fiant: sicut caritas erga Deum actus externos eosque multo plures exigit, quibus mandata Dei omnia, saltem gravia, impleantur. Verum sicut hinc minime concludi fas est, omnia mandata ex motivo caritatis secundum obligationem servanda esse, sed sufficit, ea utcunque honesto modo impleri (quamquam, si ex caritatis motivo id fiat, multo melius magisque meritorium est): ita etiam pro modulo suo de actibus externis, qui ad caritatem proximi pertinent, dici debet. Neque hoc modo necessitas internae caritatis aufertur.

Si quando enim Deum vere super omnia diligimus, ut fieri aliquando debet, eo ipso ex caritatis motivo implicite voluntas concipitur servandi omnia Dei mandata, etsi in singulis mandatis postea re implendis actu

caritatis non ferimur. Simili modo quando proximos interno actu caritatis complectimur, implicite saltem ex hac caritate fovemus voluntatem et propositum proximos, si necesse fuerit, adjuvandi et sublevandi: at in hujus propositi exsecutione opus non est, ut caritatis motivum denuo menti objiciatur eamque permoveat. Actus enim illi externi in se bonitatem seu honestatem habent, ut misericordiae, pietatis etc., quae voluntatem sufficienter trahere potest.

Nihilominus etiamtum caritatis motivum assumere longe efficacius magisque meritorium est. Et sine dubio, qui id in proximo considerat, quod eum in intima unione cum Deo collocat, i. e. vocationem ad aeternae beatitudinis consortium, redemptionem per Christi sanguinem, participationem eorundem Ecclesiae sacramentorum etc., facillime instigatur, ut non solum necessarium auxilium proximo ferat, sed ut omnem suam operam, quantum possit, ad id impendat.

Ad II. 1. A communis caritatis obligatione distinguere debemus 600
officium 1) quod pietas, arctae necessitudinis vinculum erga certos homines imponit, 2) quod status Superioris seu alicujus communitatis praesidis secum fert. Haec enim et inquirendi obligationem imponunt, ne quid aliis desit, et legem juvandi promovendique bonum aliorum ultra necessitatis casum extendunt.

2. Ad *obligationem* communis caritatis explicandam juvat afferre verba S. Thomae II. II. q. 26 a. 5 ad 3:

„Non imminet cuilibet homini cura de salute proximi, nisi forte in casu. . . . Sed quod aliquis sponte ad hoc se offerat, pertinet ad *perfectionem* caritatis."

Et clarius ib. q. 33 a. 3 ad 4:

„Illud, quod debetur alicui determinatae et certae personae, sive sit bonum corporale (ut pecunia creditoris), sive sit spirituale, oportet, quod ei impendamus non exspectantes, quod nobis occurrat, sed debitam sollicitudinem habentes, ut eum inquiramus. . . . Sed illa beneficia, quae non debentur certae personae, sed communiter omnibus proximis, sive sint corporalia, sive spiritualia, non oportet nos quaerere, quibus impendamus, sed sufficit quod impendamus eis, qui nobis occurrunt."

Ad III. 1. **Diversae necessitates** distinguendae sunt, pro quibus major 601
minorve obligatio proximum ex necessitate eripiendi adesse potest, eamque tum secundum gradum, tum secundum rerum ordinem distinguimus.

Secundum *gradum* a) necessitas dicitur *extrema,* quando alter sine meo auxilio salvari nequit, i. e. si neque seipsum salvare potest, neque alius adest, qui auxilium laturus sit: — dicitur *quasi extrema*, quando valde difficile est, proximum sine meo auxilio effugere extremum malum; aut si premitur malo, quod fere extremo comparatur, et brevi ad illud ducere videtur.

b) Necessitas dicitur *gravis,* quando aliquis sine magna difficultate sibi res *necessarias* procurare nequit, aut quando ipsi imminet periculum magni mali, quod sibi relictus vincere vix potest.

c) Necessitas dicitur *communis* tum ea, ex qua homo seipsum sine magna difficultate eripere potest, tum quae, etsi maneat, vitam non adeo miseram et molestam reddat, spectata uniuscujusque conditione.

Considerato *rerum ordine,* in quo necessitas illa versatur, quaelibet erit aut *spiritualis,* aut *temporalis seu corporalis:* posterior vitam, bona fortunae, brevi, omnia bona hujus vitae comprehendit.

Ordo autem, quo gravius minusve graviter urget obligatio succurrendi, hic est:

1) necessitas spiritualis extrema et quasi extrema;
2) necessitas spiritualis gravis;
3) necessitas corporalis extrema et quasi extrema: imo in ea pro circumstantiis magis urgere potest succurrendi obligatio, quam in necessitate sub 2);
4) necessitas corporalis gravis;
5) necessitas sive spiritualis sive corporalis communis:

602 2. Regulae, quae determinant pressius diversam obligationem pro diversa necessitate, hîc habes ex Castropal. *de car.* d. 1 p. 9:

Prima regula: In *extrema necessitate spirituali* proximi debes non solum bona temporalia, sed etiam vitam impendere, si modo aeque certa est spes salvandi proximum, atque est periculum jacturam patiendi bonorum propriorum, neve gravius damnum commune obstat.

Secundum doctrinam enim evangelicam 1 Joan. 3 „debemus pro fratribus animas ponere“: quod sine dubio aliquando obligat sub gravi; atqui si unquam, saltem quando aeterna salus proximi extreme periclitatur. Cf. etiam S. Thom. II. II. q. 26 a. 5 cum innumeris aliis.

Secunda regula: Extra casum extremae necessitatis spiritualis non teneris cum periculo morali propriae vitae, amissionis membrorum, gravi omnino jactura bonorum proximo succurrere: nisi specialis ratio aut muneris pietatisve, aut boni communis accedat.

Nam aut agitur de necessitate qualibet gravi sive spirituali sive temporali, et ex illa potest tandem proximus ipse se eripere, etsi cum difficultate; quare potius ipse, quam alter difficultatem subire debet: aut agitur de extrema necessitate corporali; at ne propriam quidem vitam cum summa difficultate servare teneor, multo minus per se alienam.

Dicitur, nisi 1) ratio muneris etc. accedit; nam id pro circumstantiis etiam cum vitae periculo impleri debet in gravibus aliorum necessitatibus; 2) nisi ratio boni communis accedit; nimirum si communitas gravi periculo et necessitate premitur, hanc in compluribus membris sumi debet evadere extremam, imo jam haec ipsa in se spectata gravissimum malum est, cui privatum bonum, etiam vitae, cedat facile, si modo illa jactura et necessaria et profutura sit.

Tertia regula: *Necessitatem gravem* proximi, saltem si spiritualis est, alter depellere sub gravi tenetur, si sine suo detrimento gravi id efficere potest: imo etiam in necessitate gravi temporali obligatio gravis adesse potest, facilior tamen erit excusatio.

Quarta regula: Ut autem in *ordinaria, i. e. levi necessitate* obligatio succurendi, maxime obligatio gravis, adsit: et commode auxilium debeo ferre posse, et certae circumstantiae verificari debent, quae sequentibus §§ speciatim tractantur.

Cf. hac de re Reginald. *forum poenit.*, opus a S. Francisco Sales. multum commendatum, l. 4 n. 357 sqq.

3. Regulae de ordine praeeligendi alios prae aliis, si non omnibus, 603
quibus per se debeam, opem ferre possum:

1ª reg. Si in aliquo eorum est *extrema necessitas spiritualis,* haec prae omni alia conditione spectari et sublevari debet.

2ª reg. In *aliis necessitatibus* potest saltem major conjunctio, in qua cum indigente exsisto, potius attendi quam major necessitas. Sicut enim alterius incommodum necessitatemve prae damno *meo* etiam minore mihi negligere licet: sic etiam prae incommodo atque necessitate hominis mihi valde conjuncti et specialiter cari, cujus malum meum malum proprium reputo. Tum igitur majoris conjunctionis vinculum est recta ratio, cur uni ante alterum succurram.

3ª reg. *pro diversa specie conjunctionis.* Est enim conjunctio: consanguinitatis, religiosae seu spiritualis unionis, amicitiae, civitatis etc. Qua diversitate spectata, ordinaria regula est, quam S. Thom. II. II. q. 26 a. 8 statuit: „ut scilicet unusquisque (pro gradu conjunctionis arctiore) diligatur magis in eo, quod pertinet ad illam conjunctionem, secundum quam diligitur .... Et ideo in his, quae pertinent ad naturam, plus debemus diligere consanguineos; in his, quae pertinent ad civilem conversationem, plus debemus diligere concives etc.“

Verum haec regula non ita attendenda est, si de vera gravique necessitate sublevanda agitur, sed potius de communi et ordinaria rerum provisione et communicatione. Nam in vera et gravi necessitate cujuslibet ordinis proxime cognati, *maxime parentes,* omnibus aliis praeferendi sunt, quum haec conjunctio sit omnibus aliis conjunctionibus prior, immutabilior, magnisque beneficiis fundata. Quando vero de cognatis non ita propinquis agitur, non est, cur spiritualem conjunctionem aut amicitiae vinculum non praeferamus.

4ª reg. *pro diverso conjunctionis gradu.* Inter ipsos cognatos sequens ordo servandus est, ut succurri debeat: 1) parentibus (patri prae matre), 2) uxori, 3) filiis, 4) fratribus, dein reliquis cognatis; ita tamen, ut ordinis inversio, ubi non est notabiliter magnum discrimen, v. g. inter patrem, matrem, filios, grave peccatum non sit. Mazz. *de praec. carit.* cap. 2 § 3 in fine et Lacr. l. 3 p. 1 n. 729 cum Suarez, Castrop., Bonacina. Verum in communi necessitate et ordinaria rerum provisione uxor et filii parentibus praeferendi sunt, quia per se parentes filiis, non filii parentibus providere debent, nisi necessitas gravisque pressura aliud injungat.

Posse autem propter bonum publicum accidere, ut debeam hominem publico bono necessarium prae omnibus aliis salvare, per se intelligitur.

Ordo et gradus caritatis, quando agitur de *bono alicujus efficaciter pro-* 604
movendo ejusve promovendi desiderio, ut explicatum est, sumitur a gradu conjunctionis inter amantem et amatum: quare absolute primo seipsum homo illa efficaci caritate prosequi debet. Sed si agitur de caritatis actu *appretiationis et complacentiae,* gradus caritatis attenditur secundum majorem conjunctionem cum Deo. Igitur qui sanctior Deoque similior est, amore complacentiae et appretiationis magis diligendus est. Et licet, quamdiu nondum sumus in termino coelestis patriae, augeri possimus in sanctitate, illudque augmentum et nobis et aliis nobis conjunctis intensius et majus

quam aliis desiderare: tamen post finitam hanc vitam, quum desiderium cesset, caritatis ordo postulat, ut meliores simpliciter et omni sensu magis amemus, quam minus sanctos, imo etiam nobis meliores secundum quid magis amemus, quam nosmetipsos. V. S. Thom. II. II. a. 7 et a. 13.

§ 2.

De eleemosyna corporali in specie.

605 Eleemosyna presse quidem intelligitur de largitione eorum, quae ad victum pertinent, et hoc sensu etiam per se a nobis sumitur. Verum si de obligatione dandae eleemosynae sermo est, ut proximus e necessitate liberetur, facile patet, eadem referenda esse ad quodlibet auxilium, quo proximum juvemus malum temporale ab eo avertentes.

Praenotanda 1. Necessitates diversi generis, in quas proximus incidere potest, jam supra § 1. declaratas habes: extremam, gravem, ordinariam. — Nota tamen de gravissima vel quasi-extrema, eum, qui in illa versetur, vix non idem agere posse, ut sibi provideat, atque in extrema; alios tamen non eodem stricto titulo ad ferendum auxilium teneri.

2. Videnda est conditio ejus, de cujus obligatione ferendi auxilii quaeritur. Relate ad quam distinguuntur: 1) bona vitae necessaria; 2) bona statui necessaria, idque aut simpliciter necessaria, aut decentiae ejus necessaria; 3) bona simpliciter superflua.

Vitae igitur necessaria ea sunt, quibus homo indiget, ut suam suorumque vitam sustentet. — *Statui necessaria* ea sunt simpliciter, sine quibus homo e statu suo descendere cogitur, sive ut a vita nobili ad exercendam artem transire debeat, sive ut notabiliter sit diminuendus famulatus, liberalis hospitum exceptio, filiorum educatio atque provisio etc. Imo etiam pertinent ad bona statui necessaria quaedam, quibus provideatur casibus fortuitis infirmitatis etc. *Ad decentiam statûs* haec omnia ita pertinent, ut eorum provisio intra limites honestae liberalitatis consueto modo continuari possit: imo prout conditio praesens plus minusve inferior est, ad statûs decentiam etiam referri licet acquisitionem bonorum ad modicum statûs ascensum. V. Castrop. l. c. p. 2 n. 2, S. Alph. l. 2 n. 32.

606 I. Nemo ratione solius caritatis praecepti proximo tenetur succurrere ex bonis vitae necessariis.

II. Occurrente extrema necessitate proximi, quilibet sub gravi succurrere debet, modo possit sine incommodo damnove vere magno, etiam ex bonis statui necessariis.

III. Divites, qui vere superflua habent, videntur omnino graviter obligati esse, ut aliquando eleemosynam dent, sive gravis, sive ordinaria pauperum necessitas spectatur, attamen non ut singulis dent pauperibus, neque, ut singuli singulorum necessitatem plene auferant. Multo certius *gravis* obligatio est, ne frequenter repellant gravi necessitate obstrictos.

IV. Neque a veniali peccato excusatur, qui non superflua quidem, at statui commodoque suo convenientia bona habens 1) pauperes ordinaria necessitate pressos plerumque sine ullo auxilio a se dimittit, 2) aut ut singularis hominis necessitatem omnino gravem sublevet, ne leve quidem donum concedere velit, maxime quum id fere fieri possit ex iis rebus, quibus ipse pro se suisque jam uti nolit.

V. In reliquis autem casibus qui occurrunt fideles exhortandi potius proposito merito eleemosynae, quam obligatione urgendi sunt; idque multo magis nostris temporibus valet, quando tributis a re publica impositis fere quilibet etiam ad sublevandos pauperes cogitur.

VI. Incumbente necessitate et angustia, non solum pauperes fideles et pii, sed etiam peccatores, infideles, peregrini etc. sublevandi sunt; siquidem caritas omnes homines amplectitur: nihilominus in pari causa fideles, cives, paucis qui in aliquo arctiore nexu cum donatore exsistunt, prae ceteris sunt juvandi.

Explicatio. I et II ex iis, quae § praeced. dicta sunt, satis patent. 607
Id solum, quod dicta etiam confirmat, notare volo, extremam necessitatem ut aliquis depellat, generatim non tam multum requiri, ut notabile incommodum donanti oriatur.

Ad III. **Obligatio eleemosynae.** 1. Mirum est, quanta sit, si minus in re, tamen in loquendi modo diversitas inter scriptores, quos videre licet apud Castrop. l. c. p. II. n. 10 sq. — Sententiam in hac re damnatam habes in thes. 13 ab Innoc. XI. proscriptam: „Vix in saecularibus invenies, etiam in regibus, superfluum statui. Et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo statui."

Putant aliqui, ex sententia S. Thomae gravem obligationem eleemosynae statuendam tum tantum esse, quando et extrema necessitas indigentis pateat, et danti superfluae divitiae exstent (II. II. q. 32 a. 5). At alii S. Doctorem ita explicant, ut *duplicem* titulum gravis obligationis attulisse dicatur, quorum utervis pro se sufficiat: ita Cajet., praestantissimus S. Thomae interpres, Suarez, Laym., quem confer *de car.* cap. 6. n. 4 et 5. Atque ita obligatio re ipsa sustineri debet. Egregie hanc quaestionem evolvit Suarez *de carit.* disp. 7, praecipue sect. 3.

Schol. 1) Christus Dominus eleemosynae praeceptum proposuit pro necessitatibus, quae de facto exsistunt et semper exstiturae sunt in humana societate, atque ita obligationem proposuit, ut ex neglecta eleemosyna universim sententiam aeternae damnationis incurri doceret. Atqui talis obligatio et gravis est, et respicit necessitates ordinarie sine multa inquisitione sese offerentes: qualis utique extrema necessitas non est, quae raro sese offert, rarius evidens fit. Verba enim Christi adeo late ad divites patentia de re plane obvia tractent oportet. Ergo dicendum est, divites eleemosynas facere *simpliciter* debere, atque ab eo solum grave peccatum non committi propter transmissas necessitates ordinarias non graves, qui *re ipsa* in gravioribus necessitatibus pauperes sublevet.

2) Communis est regula, hominem ex caritate erga proximos graviter obligari, ut, si commode possit, grave malum alienum avertat. At necessitates pauperum, prout reipsa occurrunt, grave malum humanae societatis sunt, atque nisi succurratur, in graviores et gravissimas angustias singulos dejicient; ex altera parte divitibus incommodum verum aut nullum aut leve

omnino oritur ex eleemosynae largitione. Ergo illi tenentur absolute eleemosynas facere, neque a gravi peccato excusantur ex eo, quod praetendant, graves sibi non occurrere pauperum necessitates.

608 2. Nihilominus practice audiendum est, quod Laym. l. c. observat: „Confessarius absolutionem a peccatis diviti non facile negare debet, quod communes (i. e. non graves) pauperum miserias per eleemosynam sublevare monitus recuset: tum quia de obligatione hac, an et qualis sit, Doctores non consentiunt, tum quia moraliter vix accidit, divitem nullam, saltem in specie, causam afferre posse, cur eleemosynam dare non soleat.“ [1] Ceterum, qui *gravi* necessitate pressos *frequenter* repellit, quum ex *superfluis facile* succurrere possit: a gravi peccato immunis haberi nequit.

609 3. Si autem quaeritur, quanta eleemosyna dari debeat: id sane dicendum est, si agitur de extrema vel gravissima necessitate, tantum, quantum sufficiat ad eam avertendam, sive unus solus succurrit, sive plures communi consilio re ipsa succursuri sunt. Si autem de ordinariis necessitatibus agitur, quas in singulis sublevare obligationis non est, S. Alph. cum aliis (*H. A.* tr. 4 n. 19 et theol. l. 2 n. 32) censet, divites debere, si his amplius vere superfluum sit, quinquagesimam circiter partem annuorum redituum pro eleemosynis destinare, seu 2% ex reditibus: si vero haec superflua non sint, minus; imo etiam, si ingentes essent reditus, non eadem proportione obligationem urgere. Verum hanc quantitatis determinationem nostris temporibus vix practicam esse puto.

4. Quum non solum pecuniae vel victûs largitio necessaria esse possit, sed specialis operae collatio: dici debet, medicos, advocatos similesque in officio constitutos debere pauperibus gratis succurrere, nisi publicis sumptibus provisum sit. Quanta vero sit obligatio, quantum laboris iis impendendum sit, pendet a gravitate necessitatis, in qua pauper versatur, et ab incommodo, quod opem laturo creatur [2].

5. Aliquando accidit, ut re in commodatum vel in mutuum data necessitas proximi satis sublevetur: quare tunc necessarium non est, rem donari, ut praecepto caritatis satisfiat. Ita communiter.

6. Omittendum non est, posse etiam discretionis defectu in largiendis eleemosynis peccari. Nam sane iis, qui ob socordiam et pigritiam egent, parce tantum subveniendum est, ne eorum pigritiae atque otiositati faveatur.

Reliqua expositione vix indigent.

---

[1] Videlicet communis omnino doctrina theologorum est, etiam in communibus pauperum necessitatibus divites *obligari* ad eleemosynas dandas; sed pauci sunt, qui de gravitate obligationis quaerant. Testem habes Baller. in notis ad Gury I n. 228. Plerique dicunt, esse obligationem; aliqui expresse dicunt, eam obligationem esse *gravem*, alii pauci expresse dicunt, *gravem* obligationem *non* esse: quamquam ex his ultimis non desunt, qui dubitanter et timide gravitatem peccati eorum negent, qui in communi necessitate omnes pauperes repellant, ut Laymann: „at vero, si abundans divitiis, nulla rationabili excusatione motus, omnes a se mendicos et pauperes inhumaniter repellat, is . . . . in malo statu versari videtur“. Quare perperam agere mihi videntur, qui probabilitatem alterutrius sententiae auctoritatibus definitam esse statuant.

[2] Imo omnia opera, quae vocantur misericordiae corporalis huc referri licet, nimirum: Esurientibus cibum dare, sitientibus potum porrigere, nudos vestire, peregrinos excipere, captivos redimere, infirmos visitare, mortuos sepelire.

§ 3.

De spirituali quasi-eleemosyna seu de correctione fraterna.

Spiritualia misericordiae opera exhibentur: 610
1) Docere ignorantem, 2) consulere dubitanti, 3) consolari afflictum, 4) corrigere peccantem, 5) condonare offendenti, 6) ferre onerosos et graves, 7) orare pro vivis et defunctis.

Ex quibus alia aut gravem miseriam non supponunt, aut difficulter ab iis, qui in officio constituti non sunt, possunt exerceri. De condonatione offensae speciatim agendum erit. De oratione pro aliis dictum est satis tum in art. praeced., tum in tractatu de religione. De sola correctione delinquentis hîc fusius disserendum.

Distinguitur potissimum *fraterna* correctio, et *judicialis.* Fraterna, quae tendit in solum privatum bonum delinquentis; judicialis, quae ad bonum commune dirigitur, ad servandum et reparandum ordinem justitiae per delinquentis punitionem. Fraterna correctio igitur a quolibet, etiam privato homine aequali et inferiore, fieri potest; judicialis a solo legitimo Superiore. — Mediam quandam correctionem distinguunt, paternam sc. Superioris, quando nondum judicis partes agit, sed patris, ideoque bonum delinquentis pro norma agendi habet, poenâ non additâ, nisi ad summum aliqua medicinali. Quae correctio *fraternae* accensenda est.

I. Fraterna correctio in quolibet mortali peccato materia apta 611
est, quae gravem obligationem secum trahere *possit.*

II. Ut autem gravis obligatio corrigendi re *exsistat,* generatim debet 1) constare de proximi peccato gravi *commisso,* aut de ejus gravi periculo *committendi;* 2) improbabile esse, quod proximus per se resipiscat, aut periculum evitet; 3) spes positive probabilis fructus adesse; 4) deesse alter aptior, qui admoniturus sit; 5) abesse periculum gravis damni vel incommodi pro corrigente. Cf. S. Alph. n. 38 cum aliis.

III. Obligatio per se est, *secrete* admonere, antequam ulterius procedatur; sed hujus ordinis servandi lex cessat: 1) si agitur de avertendo damno tertii innocentis, maxime si de damno communi, cui per secretam admonitionem non satis certo occurratur; 2) si delatio fit ad Superiorem ut patrem, qui putatur melius et efficacius posse corrigere; 3) si ipse delinquens cessionem famae suae hac in re fecerit, neque evidens sit, secreta admonitione aeque bene aut melius provideri posse, quam per delationem ad Superiorem.

Explicatio. Nota ad I. 1. Praeceptum correctionis fraternae ex verbis 612
Christi Matth. 18, 15: „Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum“ communis interpretatio colligit. Ratio autem est, quia caritas obligat, ut proximum, si commode possim, a *gravi malo* eripiam. At quodlibet mortale peccatum grave malum est. Et quamquam grave peccatum non fit, nisi *propria* voluntate peccantis, tamen fieri potest, ut 1) resipiscentia practice difficilior reddatur, quia peccator non recogitat, ac propterea in magna miseria de-

tentus manet, 2) ut peccandi voluntas externo aliquo periculo inducatur, a quo difficile sit, peccatorem ipsum se extricare, nisi admoneatur et adjuvetur. Quare in hac re non eadem limitatio obligationis admittitur, atque in auxilio contra malum temporale ferendo, ubi obligatio per se non est, eum impedire atque a damno eripere, qui libera voluntate sua bona projicit: nihilominus etiam in rebus temporalibus vere urgebit obligatio opem ferendi, si quis quodammodo mente captus grave malum sibi illaturus sit; similiter igitur dic, obligationem esse in miseria peccati a proximo auferenda vel avertenda, modo advertas conditiones in principio II. positas. Cf. S. Thom. II. II. q. 33 a. 2.

2. Imo si omnes circumstantiae allatae adsunt, praeceptum grave esse, et consensus theologorum, et ipsa rei natura docet, quum res in se sit gravis. Verum ut rite intelligatur praecepti objectum: hoc non tam est peccati jam facti correctio, quam futuri mali spiritualis impeditio, videlicet 1) impedire, quominus proximus graviter peccet aut grave peccatum iteret, 2) impedire, quominus per diuturnum tempus cum novo periculo gravis spiritualis damni sine resipiscentia maneat. Cf. etiam Laymann l. cap. 7 n. 2.

Inde sequitur: Delinquentem *statim* corripere, non solum propter circumstantias non verificatas plerumque non convenit, sed ne ex sese quidem objectum praecepti fraternae correctionis est. Nam instantanea post peccatum commissum resipiscentia ne peccantis quidem gravis obligatio est, multo minus alter ad eam efficiendam sub gravi tenetur.

613 Ad II. **Limites.** 1. Si putari prudenter potest, peccantem non relapsurum, sed brevi ex sese ad meliorem frugem se conversurum esse, cessat fraternae correctionis obligatio.

2. Si prudenter timetur, ne correctio proximi rem pejorem reddat, tantum abest, ut adsit obligatio corripiendi, ut potius sit obligatio silendi, nisi de aliorum etiam damno agitur.

3. Si Superior probabiliter correcturus est, obligatio inferioris seu ejus, qui delinquenti aequalis est, cessat: eodem modo, si alium aptiorem prudenter puto correcturum re ipsa esse. Quodsi tandem alii officio desint, ad quemlibet aptum obligatio devolvitur.

4. Ignotum corrigendi raro obligatio erit — nisi alia pericula conjunguntur —, quia vix scitur cum probabilitate spes fructuosi exitûs, imo non raro exitus pejor timeri debet.

5. Homo privatus, qui pusillanimitate, verecundia etc. se minus aptum ad corrigendum putat, et propterea correctionem omittit, tamen paratus est ad eam faciendam, si sciret eam necessariam et efficacem fore: per se *venialiter* peccat, non graviter. V. S. Thom. l. c. q. 33 a. 2. Imo privati raro inter se tenentur stricte ad correctionem, nisi quaedam familiaritas inter eos exsistat, quia raro omnes conditiones impletae sunt; rarius etiam inferior ad corrigendum Superiorem.

6. Multo magis scrupulosi generatim loquendo ab obligatione correctionis fraternae excusantur, quia nesciunt circumstantias excusantes discernere, imprudentias multas facile commissuri sunt, imo

non levi incommodo subjicerentur, si se obligatos esse putare deberent: quare pro illis obligatio in solis casibus extraordinariis et evidentibus aderit.

7. Inquirere autem in aliorum vitam non est hominis privati, sed Superiorum, imo etiam apud illos inquisitio sane moderata esse debet: quare correctio stricte fraterna de casibus cuilibet obviis intelligitur, seu in iis rebus, quarum notitia nobis haurienda offertur.

Ad III. 1. **Ordo** per se a Christo praescriptus est, ut proximus primo secreto admoneatur, dein coram aliis, tandem denuntietur. Nisi igitur gravis causa contrarium suadet, *secreti* criminis correctio primo debet fieri *secreto.* Verum uni homini aptiori ad corrigendum id communicare, ex se non notabilis mutatio ordinis, imo pro diversitate rerum omnino est licita.

2. In communitatibus, quando agitur de delicto nocivo, maxime si de 614
periculo pervertendi plures, seu de communi damno gravi agitur: periculosa et inefficax generatim est privata admonitio, sed requiritur statim delatio rei ad Superiorem, qui viderit, utrum paterna admonitione an poena malum potius avertat. Quare etiam cum gravi incommodo haec denuntiatio fieri debet; quod observari debet circa seductores aliorum in collegiis, convictibus etc. Cf. Müller II. § 31. 6.

3. In religiosis ordinibus quandoque fit juris ad famam renuntiatio in eum finem, ut cuilibet liceat defectus aliorum deprehensos immediate ad Superiorem deferre. Quod ubi factum est, rarissime accidet, ut non immediate Superior moneri possit, praetermisso delinquente. Nam aut agitur de graviori defectu, aut de levi famam non laedente. Si prius, de stabili emendatione deque absentia omnis damni pro communitate absque Superioris interventu vix unquam plene et certe constabit; si defectus levis fuit, caritas non postulat, ut ejus notitia coram Superiore tegatur, sed potius ut ei manifestetur, quo melius possit corrigi. Quare practice privata delinquentis monitio vix non semper *potest omitti,* at saepe etiam *praemitti* potest. Ceterum si quando ageretur de defectu gravi non noxio ante longum tempus commisso, de cujus emendatione plenissime constaret, caritas vetaret, ne ejusmodi res panderetur. V. Busenb., S. Alph. l. c. n. 42 cum Suar., Sanchez *in decal.* l. 6 cap. 18 n. 49 et 60, Lugo *resp. moral.* lib. 4 dub. 46 etc.

Scholion. 1. Quod de fraterna correctione dicitur, debere eam 615
fieri posse sine gravi incommodo, ad obligationem Superioris non refertur. Ille enim, quando vi muneris monere et corrigere debet, propter incommodum magnum non excusatur.

2. Generatim obligatio correctionis restringitur ad defectus graves. Verum id duplici limitatione indiget: 1) In communitate religiosa defectus per se nullo modo mortales, si frequentiores fiunt, disciplinam graviter relaxare possunt: quod est damnum grave. Quare ne hoc periculum oriatur, gravis obligatio occurrendi defectibus levibus existere potest saltem pro Superioribus et iis, qui cum eo invigilare debent. 2) Si quis cum altero familiaritate utitur, eumque commode a peccato etiam non gravi liberare vel praeservare potest, neglectus

hujus officii veniale peccatum contra caritatem esse potest: prudentia tamen etiam majore hîc opus est.

3. Cum fraternae correctionis praecepto hucusque exposito cognationem habet officium monendi seu corrigendi eum, qui ex *ignorantia* non (graviter) peccaminosa vel inadvertentia legem objective laedit. Circa quod breviter nota:

1) Obligatio monendi oriri potest ex avertendis: a) damno ipsius ignorantis, b) aut damno tertii, c) aut scandalo, d) aut laesione divini honoris, e) aut alio periculo damnove religionis.

2) Quorum si nihil occurrit, in homine privato fere abest obligatio monendi. Facilius quidem aderit obligatio praecavendi vel impediendi laesionem objectivam legis naturalis aut divinae: quando enim de lege mere humana agitur, seclusis causis enumeratis, plures scriptores (v. Lacr. l. 2 n. 214) hominem *privatum* ab omni obligatione veri nominis eximunt, etsi facile possit monere, plerique obligationem nihilominus statuunt, nisi quaedam rationabilis causa sit, cur res silentio prematur.

Exemplum habes, si quem vides amicum ex oblivione abstinentiam, jejunium violare.

Caput III.

De caritate negative servanda seu contrariis actibus non violanda.

Postquam de actibus positivis caritatis sermo fuit, peccata contraria declaranda sunt, quibus caritas laeditur, simulque de officiis, quae inde deducuntur. Atque primo de odio et inimicitia et de caritate ipsis inimicis debita; secundo de scandalo; tertio de cooperatione cum alieno peccato dicendum est.

Articulus I.

De odii inimicitiaeque peccato atque de caritate inimicis debita.

§ 1.

De notione odii et peccatorum similium.

616 I. Distinguitur odium *abominationis* et odium *inimicitiae.* Prius est odium seu aversatio *alicujus mali in persona,* et aversatio personae, quia et quatenus illud malum in ea apprehenditur; odium inimicitiae est *odium personae* eo tendens, *ut* malum in ea apprehendatur seu tendens in gaudium vel desiderium circa malum proximi, *ut ipsi malum est.* Cf. S. Alph. n. 30, Reuter p. II. n. 124, Laymann. *de car.* c. 8 n. 1, Vasquez in I. II. d. 23 n. 7 et 8, Cajet. in I. II. q. 29 a. 1.

II. Odium inimicitiae in proximum est semper peccatum idque ex genere suo mortale; odium abominationis potest haberi sine peccato, imo cum laude, potest etiam esse peccatum sive grave sive leve pro causa, ex qua concipitur, et pro gravitate rei.

III. Ab odio inimicitiae moraliter non distinguitur tristitia de bono alterius, quatenus ipsi bonum est; distinguitur invidia, quae etiam est peccaminosa tristitia de bono alterius, quatenus consideratur id ipsum tamquam malum proprium propriae excellentiae diminuens.

IV. Verum alteri malum optare, vel de ejus bono tristari, potest ex diversis causis fieri. Si ex *justa* causa fit, peccatum non est; si sine justa, imo ex mala causa, peccatum est, idque ex genere suo grave.

Explicatio. Ad I nota: In abominatione displicentiam mali proximo 617
adjacentis concipio, in inimicitia illius mali complacentia habetur; in inimicitia personae displicentia primum et principale est, in abominatione solummodo est consequens atque tantum secundum quid concipitur [1]. Ita homo criminosus potest mihi, quatenus crimen aversor, objectum abominationis esse; at nihilominus inimicus mihi nondum est, imo possum et debeo sincere eum amare optando ejus conversionem. Inimicus autem ejus, quem odit, bonum et felicitatem aegre fert, non desiderat, de eo tristatur potius quam gaudet, gaudet vero de inimici malo, infortunio, paupertate, infamia etc.

Ad II. 1. Odium inimicitiae directe et essentialiter opponitur caritati eamque penitus excludit; quare necessario peccatum mortale est — excipe si ad propriam inimicitiam non attingit, sed eam in re parva *imitatur,* optans aliquod malum non magnum.

2. Odium abominationis, si concipitur ex justa causa, i. e. ex re, quae abominationem vere meretur, imo ea nos afficere debet, sc. ex gravi atque pernicioso crimine, ordinem recti nullatenus laedit, modo abominatio in ea causa sistat, aut si eam desiderium mali proximi comitetur, id sub ratione veri boni optetur; v. g. si quis populi seductorem propter seductionem ejusque damna abominatur, eique ne tot seducantur, mortem aliave mala, quibus impotens fiat ad nocendum, adprecatur a Deo infligenda.

3. Si autem odium abominationis concipitur ex re non absolute mala, sed relative tantum, vid. quatenus aliquis mihi aliisve est causa alicujus mali temporalis, abominatio non illico quidem peccatum dici potest; at si major est, quam ullo modo meretur, aut si propter minus malum ab altero imminens ejus malum gravius desideratur, evadit peccatum, idque mortale aut veniale pro gravi aut non gravi excessu.

Ad III. 1. Tristitia de aliqua re concepta necessario supponit in 618
animo gaudium vel amorem rei oppositae saltem interpretativum; quare si de peccatis loquimur, non idem quidem peccatum est, quum actus sit diversus, tamen *ejusdem specificae malitiae* vel moralis valoris, atque amor ille.

2. Invidia vero non est plane ejusdem speciei, ac tristitia inimicitiae; *in se* est minoris malitiae, quamquam non raro ex inimicitia oritur atque inimicitiae tristitiam adjunctam habet. Est nihilominus ipsa etiam

[1] Sic intellige, quod Prickartz tom. 2 p. 3 n. 114 dicit: „nunquam licet proximi personam abominari; tale odium abominationis personae non admittit parvitatem materiae"; quod nisi explicaretur, falsum rigorem contineret. Nimirum doctus ille scriptor ‚personae abominationem' sumit — ut eodem loco videre licet — pro ‚affectu, quo aversor proximum, tamquam *omni* dilectione indignum': id autem graviter peccaminosum est, quia excludit proximum a communi caritate omnibus debita.

invidia ex genere suo mortalis, admittit autem parvitatem materiae. Invidus scilicet voluntarie considerat id, quod proximus ipsum superat aut aequat in bonis sive quod ad eam aequalitatem accedit, tamquam suum malum suique depressionem; ideoque de illo bono proximi voluntariam tristitiam concipit, idque proximo potius ut desit, desiderat. Verum id contra caritatem est, quum caritas postulet, ut potius gaudeam, quod proximo bene sit, non vero, ac si malum meum sit — quod est falsissimum —, contrister.

619 Ad IV. 1. Praestat hîc distinguere plures affectus seu plures causas, ob quas tristitia de bono alterius concipi potest, quas Christifideles in accusatione sacramentali non raro confundentes omnes invidiam vocant, quo melius instruantur atque a peccati vel gravis peccati timore vel occasione removeantur.

Tristari de bonis alterius, quibus utitur, ut mihi damnum inferat, non est invidia: malum non est, nisi propter excessum.

Tristari de bonis alterius, quia eis utcunque male utitur, non est invidia; neque malum, nisi propter excessum.

Tristari de alterius bono, quia vere indignus est, non est invidia, neque malum, nisi forte divinam providentiam quodammodo accusem.

Tristari de alterius bono sive promotione, eo quod ego revera inde malum patiar bonisque priver, *si* ita vere est, nondum est invidia, neque malum, modo ne *ordo caritatis* laedatur.

Tristari non de eo, quod proximo bene sit, sed de eo, quod non ego potius boni illius — quum plures non possint — particeps evaserim: invidia nondum est, neque per se peccatum, modo maneam inter limites justos *ordinis caritatis*[1]. — Haec ultima affectio facile concipitur ab hominibus in quotidianis victûs quaerendi occasionibus: quum venditores potius ad se velint attrahere emptores, quam ad alios. Si igitur affectus non transit in tristitiam de eo, quod alteri bene sit: non est, quod poenitentes condemnentur, nisi forte *immodice* sibi prae aliis divitias quaesiverint. Nihilominus melius et consultius semper est, ab omni tali tristitia mentem avertere, ne affectus primo innoxius transeat in malum; atque potius rerum temporalium caducitatem considerent.

Cf. de variis hisce affectibus Reuter *Neoconf.* n. 75 sqq., S. Thom. II. II. q. 36 a. 1—3.

620 2. Similiter desiderii mali alieni causae variae distingui debent. Dico ‚desiderii', quod utique de inefficaci desiderio intelligitur; nam desiderium efficax seu voluntas inferendi malum (cui simile est desiderare, ut ab altero injuste malum inferatur), tam parum licita est, atque licet ipsum malum proximo re ipsa inferre.

Porro ratio, eaque unica, ex qua licet alicui malum exoptari, est, ut majus malum evitetur secundum rectas caritatis regulas. Quare:

1) Nemini possum optare aeternam damnationem: possum tamen in aeterna damnatione eorum, qui jam culpa sua perierunt, divinam justitiam laudare deque ea gaudere.

---

[1] Ordo scilicet caritatis plus minusve laeditur, si ego, opibus non ita indigens, meas opes potius auctum iri cupio, quam opes alterius qui in penuria est.

2) Non possum desiderare mortem alicujus deque ea gaudere, eo quod optem adire ejus haereditatem: esset enim evidens ordinis caritatis laesio, quum bonum inferioris ordinis praeferrem bono vitae, quod est ordinis longe superioris. Cf. prop. 13. 14. 15 ab Innoc. XI. damnatas.

3) Possum alicui malum temporale optare, ut inde sumat ansam resipiscendi a peccatis: verum aliquando in his desideriis affectus inimicitiae latere potest.

4) Item possum desiderare, ut aliquis nunc in statu gratiae constitutus moriatur, si alias periculum est, ne malam vitam agat.

5) Imo mortem alicujus desiderare possum, Deo relinquendo modum, eo quod aut commune damnum grave secus causaturus sit, aut mihi alterive injuste sit illaturus necem; et similia.

6) Neque peccatum est, sed in se bonum, mortem seu supplicium ejus ex amore justitiae optare, qui crimine suo vere mortem meruit: at cavendum est omnino ab affectu injustae vindictae, qui tum maxime irrepere potest, si mea causa agitur.

§ 2.

De caritate inimicis debita.

I. Caritas christiana etiam inimicos amplecti debet, ut patet ex 621
praecepto Christi, Matth. 5, 44: „Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos; et orate pro persequentibus et calumniantibus vos“ et 18, 35: „Sic et Pater meus coelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.“ Idem ex constanti doctrina SS. PP.; ex quibus sufficit attulisse S. Hier. *Comment. in Matth. 5:* „Sciendum est ergo, Christum non impossibilia praecepisse, sed perfecta.... In reliquis operibus bonis interdum potest aliquis qualemcunque excusationem praetendere; ad habendam vero dilectionem nullus se potest excusare.“ — Quare 1) non licet velle malum inimico, 2) debet aliquo modo quilibet inimico positive bene velle, atque absentiam pravi animi, benevoli exsistentiam suo modo ostendere.

II. Verum dilectio inimicorum, qua praecepta est, communis caritatis lege circumscribitur: quare *specialis familiaritas* ejusque signa inimico non ex praecepto debentur, sed si dantur, ex *perfectionis* lege fiunt. Cf. S. Thom. II. II. q. 25 a. 9.

III. Quo magis autem communis caritatis officium declaretur, no- 622
tandum est:

1. *nolle malum* dicit:

1) Non licet malum pro malo rependere velle, seu vindictam sumere animumve vindictae fovere.

2) Etiam positive venia danda est petenti, sive petitur formaliter, sive aequivalenter[1], i. e. *personalis* offensae remissio seu ex-

[1] Sc. *Formalis* veniae petitio, quamquam per se debetur et aliquando pro honoris laesione exigi per offensum potest, tamen non raro admittit excusationes, ut 1) si offensor est multo superior; 2) si plena satisfactio alio modo facta est; 3) si laesus eam non curat; 4) si judicatur, laesum non concessurum esse veniam (tum *exspectari* potest) etc.: cf. Mazzotta l. c. cap. 2 § 2 Q. quinto, Tamb. *in*

stinctio concedenda est. — Si quis vero statim post gravem omnino offensam acceptam ob justum dolorem non illico positive daret veniam petenti, non positive negans, sed silendo differens: non posset jam incusari peccati saltem gravis. Vide Tamb. *in decal. de caritate.*

3) Sponte veniam offerre offensori non petenti veniam, per se non est de praecepto, potest aliquando necessarium esse per accidens, videlicet si facile fieri potest, alias vero proximus per hoc Deo lucrandus in peccato tabesceret, vel scandalum aliud oriretur.

2. *Positive velle bonum;* quare nullatenus sufficit dicere: nolo meo offensori malum optare, sed neque bene ipsi velle possum. Videlicet

1) etiam inimicus inclusus esse debet in communi oratione, non quod specialiter de eo cogitari debeat, sed saltem non licet eum excludere. Hoc igitur est officium commune caritatis *ex se* debitum.

2) Ex speciali conditione *offensoris* debitum est, ut ei, qui in necessitate est, eodem modo succurratur, sicut aliis esset succurrendum, si indigerent.

3) Imo (quod ad speciales circumstantias *offensi* pertinet) si *libere* exercentur actus caritatis circa multitudinem, inter quam per se offensor est, non licet eum plane excludere: quia id jam signum est vindictae et exclusionis a communi caritate. Si quis igitur omnibus civibus indigentibus annonam distribuit, non licet ei transire inimicum.

4) Ex relatione mutua inter offensum et offensorem possunt signa specialia debita esse: ut si intercedit relatio ex se insolubilis cognationis etc., etiam offensor secundum modum omnibus *cognatis* debitum tractari debet.

3. Signa specialis familiaritatis, quae nemini debentur, neque per conditionem personae et consuetudinem regionis exiguntur, inimico exhiberi non oportet: quamquam, si fit, perfectionis est.

Si quae autem signa non sunt omnino particularia, neque omnino communia: videndae sunt variae circumstantiae, ut aut urgeatur, aut non urgeatur eorum exhibitio, videlicet

1) ne denotetur animus vindictae,

2) ne inimicus, quem facile sine gravi incommodo lucrari possim, diu remaneat in malo statu. Ceterum hoc in casu potius suaviter inducendus est poenitens, quam stricte urgendus, maxime quia, si valde ipse repugnat, id sibi etiam satis difficile apparet.

Ad majorem declarationem nota praecipue ad III:

623 1. Aliud est velle vindictam, aliud velle reparationem juris laesi. Quare licet postulare omnino reparationem damni illati, imo etiam, si ac-

---

decal. de car. cap. 1 § 3. — Quare summopere cautus esse debet confessarius in imponenda obligatione formalis petitionis veniae; imo etsi haec obligatio re ipsa adsit, saepe prudentia suadet, ut rem silentio praetermittat neve bonam fidem poenitentis sine spe fructûs perturbet.

cidit, reparationem laesi honoris, magis etiam famae, idque, si opus fuerit, actione judiciali. Imo *in se* ne illicitum quidem est actionem criminalem contra offensorem instituere, si res tanta est, ut publica fiat justitia et ordinis recti reparatio per poenam delinquentis. Quod si amore justitiae fit, non est reprehensibile: at si ex animo vindictae, peccatum est per se grave. Quare potius retrahendi sunt fideles, ne urgeant criminalem actionem ad puniendum offensorem, quum difficulter animus vindictae absit.

2. Post praestitam satisfactionem aut voluntatem praestandae satisfactionis offensus *debet* veniam personalis offensae dare; offerre eam antea, etiam implicite per alloquium aliave signa amicitiae, ex se quidem obligatorium non est, potest esse per accidens: v. supra ad 3. Cf. S. Alph. n. 28 et S. Antonin. p. 2 tit. 8 cap. 2 § 6.

Hinc etiam fere solvitur quaestio, num aliquis teneatur salutare eum, 624
a quo gravem offensam passus est. Per se id non exigitur, antequam ille offensor priorem gressum fecerit, nisi forte salutatio sit signum debitum honoris erga Superiorem, aut alia obligatio per accidens accedat: quod facilius obtinet, quando salutatio est signum *commune* caritatis erga obvios, a quo *diutius* abstinere facile pro signo odii haberetur [1]. — Resalutatio vero debita est inimico, nisi forte Superior ab inferiore offensus non resalutando aliquo tempore juste ostendat suam indignationem; imo etiam pro gravitate injuriae id brevi tempore post injuriam acceptam semel omittere in signum justi doloris, neque aliis statim peccato verti potest. Verbo, omissio alicujus signi benevolentiae aliquando ex circumstantiis sumi debet rationabiliter ab offensore et ab aliis pro *justi moeroris tantum manifestatione;* quod si obtinet, illa omissio non est peccatum, nisi offensus *interne* coquat vindictam et inimicitiam. Si quando autem talis omissio rationabiliter haberi debet pro *manifestatione vindictae et inimicitiae,* omissio ex se et per se peccaminosa est, sive offensus coquit sive non coquit vindictam: quae merito supponitur; quamquam pro confessione non *idem* est peccatum, prout revera animus ille adfuit aut non adfuit. Cf. Tamb. et Mazz. l. c., S. Alph. n. 28 cum aliis. — Positivum signum rancoris exhibere, ut torvis oculis aspicere, cum despectu praeterire, nunquam licet.

Declinare diutius inimicum ex industria, saepe denotare potest animum odii et vindictae, si procedit ex voluntate vitandi occasiones, in quibus communia signa benevolentiae exhibenda sint. Verum si subest causa justa ex parte inimici, utpote hominis contentiosi, qui, si alterum obvium haberet, injurias adderet, peccatum non est, sed prudens cautio.

3. Offensor igitur primo reconciliationem incipere debet; si vero mutua 625
est offensio, ille, qui *gravius* offendit, reconciliationem quaerere debet; si

---

[1] Huc etiam refer omissionem salutationis et alloquii, inter moniales sive religiosos ejusdem domûs. Tamb. et Mazz. l. c. dicunt, si post rixam per aliquod tempus, ut per paucos dies usque ad hebdomadam, a colloquio abstineant, non statim arguendos eos esse peccati gravis; quod praesumi possit, exspectari interim, dum ira defervescat, opportunam alloquendi occasionem. Verum si id aut propter tempus diuturnius aut propter alias rationes praesumi non possit, videndum esse, utrum fuerit causa rixandi levis, an gravis; si levis, eam non praesumi in timoratis causasse grave odium, ac proin omissionem alloquii non facile haberi posse pro odii gravis signo, neque pro gravi, sed pro veniali peccato; si causa rixandi gravis fuerit, diuturniorem omissionem amicabilis convictûs pro gravi peccato habendam omnino esse.

est fere aequalis offensio, qui p r i o r offendit. — Verum in mutua offensione quum facile quivis sibi persuadeat, se graviorem passum esse injuriam: nisi prorsus evidens sit gravior offensa, quivis a confessario urgendus est, ut *quaerat* reconciliationem, adeoque etsi putet, alteri potius incumbere officium, saltem incipiat salutare, vel per alios reconciliationem proponere.

4. Etiam post reconciliationem et offensae condonationem intima quaedam familiaritas, etsi antea exstiterat, non est ex obligatione redintegranda.

5. Sponte occasionem inimico benefaciendi quaerere; speciatim pro eo orare, pro malis positiva bona extra necessitatem conferre, perfectionis est et magni meriti. Utrum autem confessarius ea poenitenti pro sacramentali satisfactione injungere possit necne, ipse p r u d e n t e r perpendere debet, ne forte supra vires poenitentem tentet.

Articulus II.

De scandalo et cooperatione.

626 In primo capite de positivis obligationibus caritatis agentes primo internos caritatis actus *necessarios* exposuimus, dein actus externos, quibus caritas se prodere aliquando pro circumstantiis debet.

In hoc secundo capite tractatum de negativis obligationibus aggressi, illos actus peccaminosos perpendere debemus, qui caritati *contrarii* sunt. Inter quae peccata primo se obtulerunt odium et inimicitia cum invidia, videlicet ea, quae *contrarie* opponuntur caritatis actibus *internis*.

Restat igitur, ut discamus hoc articulo actus peccaminosos *externis* caritatis actibus, i. e. opitulationi proximi per eleemosynam et per correctionem fraternam contrarios, cui utique opponitur proximi damnum positive inducere, sive in re temporali sive in spirituali. Verum haec laesio universe tractanda hîc non est, ubi de laedenda caritate agitur. Nam communiter non solum caritas, sed *gravius* justitia[1] laeditur; quare postea de laesionibus illis diversorum generum fuse acturi sumus. Positivum enim damnum, quando proximo infertur *invito*, contra justitiam plerumque infertur; invitus autem proximus erit vix non semper, quando de rebus temporalibus agitur, et quando invitus non est, fere ne caritas quidem in hisce rebus violatur. At

[1] Occurrendum est hîc axiomati, quod non raro auditur, quasi caritas levius obligaret, quam justitia aliaeve virtutes, ejusque laesio esset minus peccatum, quam laesio justitiae. Quod sic universe intellectum falsum est et in confusione conceptuum nititur. Vera haec sunt: 1) caritas in iis, quae communiter accidunt, non tam facile seu *non cum tanta difficultate* obligat ad positivos actus suos, quam justitia; aliquando tamen cum summo discrimine obligat; 2) caritas si sola laeditur *postquam* laesa est, *non trahit secum tam gravem obligationem*, quam laesa justitia. Attamen 3) peccatum, quo caritas laeditur, saltem si positive et immediate in se laeditur, specifica *malitia* interni actûs *gravius est*, quam quo justitia laeditur: ut ex gravitate odii et inimicitiae, atque etiam ex gravitate scandali conjicere licet. 4) Justitia vix laedi potest sine laesione caritatis; quare mirum non est, justitiae laesionem in concreto saepissime graviorem esse, quam laesionem solius caritatis.

inter damna rerum spiritualium unum est, in quo proximus vere invitus dici nequit; damnum dico, quod in committendo peccato consistit: in quo subeundo, quum nisi volens peccare non possit, *invitus non est,* nisi forte metu vel dolo et errore fuerit inductus. Nihilominus gravissimum patitur damnum. Quare qui ad hoc damnum alterius confert, caritatem proximi graviter laedit peccato, quod correctioni fraternae, utpote tendenti ad illud peccati damnum removendum, directe opponitur. De hoc peccato jam acturi sumus.

Conferre ad peccatum alienum duplici modo possum: 1. ita ut 627
ego alterum ad peccatum aliquo modo *determinem,* causam inducentem vel ansam praebeam; 2. ut alterum jam determinatum aut ex sese determinandum *in perpetratione juvem.* Uterque modus nomine cooperationis comprehendi potest. Tamen prior modus scandali nomen sortitur, alter cooperatio presse sumpta vocatur.

Theoretice conceptus scandali ab alia cooperatione distingui omnino debet. In actione ex sese indifferenti, si scandalum invenitur, sola ratio laedendae caritatis ratio est, quae *scandali peccatum* constituat; laesio autem caritatis non unica, imo saepe ne principalis quidem ratio est, cur *cooperatio aliqua sit illicita.*

Quoniam vero ipsius peccati malitia, *quatenus contra proximum est,* et in scandalo et in alia cooperatione, quamvis gradu discrepet, specifice est eadem: facile intelligitur, cur perplurimi scriptores scandalum et quamlibet cooperationem conjungentes de utroque promiscue disputaverint. Accedit etiam alia causa. Practice enim in dijudicandis quibusdam actionibus, utrum licitae sint an illicitae, utraque, i. e. *et* scandali *et* cooperationis ratio considerari debet, quia non raro utraque occurrit, idque ita, ut, si *una* spectetur, pro circumstantiis variis peccati ratio ab actione abesse videatur, si altera, ipsa illa actio peccato obnoxia dici debeat.

Nos vero claritatis gratia notionem et principia distinctim 1. de scandalo, 2. de cooperatione recensebimus, hîc singulares quasdam actiones, in quibus peccata illa frequentius occurrunt, aut, utrum occurrant, difficilius discernitur, etiam exhibituri. Attamen minime impedimur, quo minus, quando cooperationem in singularibus et certis actionibus consideramus, qua licita, qua illicita sit, statim etiam ad scandalum forte simul occurrens oculos — ut vere fieri debet — conjiciamus.

§ 1.

De scandalo.

Scandalum aliud est *activum,* de quo per se et directe agimus, et 628
quod consistit in ipsa occasione ruinae proximi; aliud *passivum,* quod est ipsa proximi ruina. Activum igitur scandalum est ratio passivi: de quo posteriore eatenus agere debemus, quatenus correlativum est activi scandali, ejus objectum vel effectus.

Punctum I.

Principia de scandalo explicantur et illustrantur.

I. Scandalum activum definitur cum S. Thoma II. II. q. 43 a. 1: „Opus minus rectum praebens proximo occasionem spiritualis ruinae."

NB. Scandalo sic definito correlativum est scandalum *passivum simpliciter sic dictum.* — Verum aliquando opus per se omnino rectum occasio peccandi alteri esse potest. Quod si fit ita, ut proximus ex actione bona vel indifferenti ob meram malitiam peccandi ansam sumat, *scandalum pharisaicum* vocatur. Si sumitur occasio peccandi potius ex fragilitate aut ignorantia, ita ut alterius actio per se ansam non dederit, vel notabiliter non dederit, *scandalum pusillorum* habemus: ut si ex honesto ornatu mulieris juvenis ansam sumit libidinis, aut si ex recta decimarum aliorumve jurium exactione aliquis illegitime ansam sumit clericorum ordinem avaritiae incusandi.

II. Scandalum (activum) distinguitur *directum* et *indirectum:* prius habetur, si intentio agentis fertur in peccatum alterius, sicut in seductore obtinet; posterius, si peccatum alienum non intenditur, attamen, quamvis praevideatur, non praecavetur, neque propter praevisum peccatum alienum actio propria omittitur.

Scandalum directum, si peccatum proximi formaliter ut peccatum intenditur, ut est malum proximi (aut Dei), dicitur scandalum *diabolicum,* quum procedat ex gravissimo odio proximi aut Dei, quod diabolo potius, quam homini proprium est; dicitur igitur et est scandalum *directum et formale.* Si proximi peccatum seu *actio, quae* peccatum est, intenditur *non qua peccatum,* sed propter aliam rationem utilitatis, voluptatis, scandalum est *directum simpliciter tale.*

III. Scandalum, si diabolicum est, continet malitiam contra caritatem specifice distinctam ab ea caritatis laesione, quae alias in scandalo est.

Quodlibet autem scandalum, sive directum sive indirectum, continet malitiam contra caritatem proximi; directum insuper specificam malitiam contra eam virtutem, contra quam alienum peccatum versatur

IV. Ut autem, quando scandalum passivum non intenditur, actio alicujus malitiam scandali (indirecti) *habere possit,* requiritur, ut, sive per se sive per circumstantias, relate ad alios homines vim quandam movendi ad peccatum habeat.

V. Ut ejusmodi actio, si ex se bona vel indifferens est, malitiam scandali *re ipsa habeat,* requiritur insuper, ut agens causam sufficientem ruinae alterius permittendae non habuerit, sed ut obligatus fuerit potius omittere actionem et subire incommodum inde oriturum, quam ut alterius spirituale damnum permitteret.

629 **Explicatio.** Ad I. 1. In definitione scandali, quando *opus* dicitur, intellige sive verba, sive facta, sive omissionem: omnia haec alteri ansa labendi esse possunt.

2. Quod dicitur *minus rectum,* proprie sic intellige, ut sit aut opus *malum,* aut *mali speciem prae se ferens,* quamquam in se bonum vel in-

differens. Hinc proprie concludi debet, scandalo pusillorum non semper, scandalo pharisaico nunquam respondere scandalum activum vere dictum. Nihilominus, quoniam — ut ex postea dicendis patebit — etiam obligatio esse potest abstinendi ab opere bono ex se nullius mali speciem habente propter scandalum pusillorum, interdum propter ipsum scandalum pharisaicum: quando contra hanc obligationem peccatur, ipsam illam actionem in se omnino bonam latiore sensu *minus rectam* dixeris respectu habito ad concretas circumstantias, atque nomine *scandali* latiore sensu vocare potes.

Ad III. 1. Scandalum directum est semper actio in se aut ex se 630
peccaminosa; nam intentio peccati alieni non potest non esse mala, ideoque quidquid ex hac intentione ad producendum peccatum alienum agitur, hanc malitiam pravae intentionis participat. — Directum scandalum saepe fit verbis: jussione, consilio, laude, petitione peccati committendi.

2. Neque haec scandali directi malitia abest, si quando praevidetur, conatum illum sollicitantis valde probabiliter fore incassum; gravior tamen plerumque malitia contrahitur, si effectus praevidetur certior.

3. In scandalo directo laedi non solum caritatem, sed etiam illam peculiarem virtutem, contra quam peccatum alienum intentum versatur, adeo est certum, ut nullum oriri possit dubium. Nam approbare homicidium sine omni dubio aliam malitiae speciem habet, quam approbare furtum; et sic porro: at qui alterum ad certum peccatum inducere cupit, ad hoc peccatum provocando ipsum approbat. Est igitur certissima obligatio poenitentis in confessione scandali directi addere, quodnam fuerit peccatum, ad quod alterum induxerit aut inducere voluerit[1].

4. Verum in scandalo indirecto non est formaliter volitio et approbatio peccati alieni, sed potius permissio, et consequenter, quando eam fieri non licet, *interpretativa tantum volitio:* quare probabile est ex multorum theologorum sententia, malitiam consistere in *sola* caritatis laesione. In hac sententia necesse non est, ut in confessione addatur species peccati alieni, cui poenitens ansam dederit, secundum objectum suum et circumstantias, sed sufficit explicatio scandali et illius malitiae, quam actio a poenitente posita forte *in se* habet. Ita Lessius, Hurtado, Lugo *de poenit.* d. 16 n. 159 sq., Tambur. *meth. conf.* l. 2 c. 1 n. 105, Suarez *de carit.* d. 10 s. 2 n. 9; contrarium putant Castrop., Reuter, S. Alph. etc. Cf. etiam de hac re Gury-Baller. I. n. 236 q. 3.

NB. Inde nota pro confessionibus excipiendis, quoad accusationem sermonis inhonesti, modo ne ad *gravitatem* hujus scandali cognoscendam requiratur, necesse non esse inquirere conditionem eorum, *coram quibus* poenitens ita locutus sit, quando seducere non intenderat: debere tamen *per se* intelligi *aliquo modo, quid* locutus fuerit, si materiae turpis approbatio — ut plerumque fit — aderat, quia haec in se ipsius objecti approbati malitiam habet.

5. Actio, qua scandalum datum est, potest in se continere malitiam 631
gravem scandali, et venialem aliam malitiam ex sua propria natura: at etiam e contrario malitiam gravem ex sua propria natura, scandali malitiam levem.

---

[1] In peccato, quod cum complice committitur, sume luxuriam, *etiam consentiens* alterum suo modo inducit ad peccatum; quare, *qui prior seducendo incepit,* graviore quidem circumstantia, sed non specie diversa peccat, nisi forte scandalum fuerit diabolicum.

6. Nam inductio, adeoque directum scandalum — multo magis indirectum circa peccatum proximi veniale, per se non mortale, sed veniale peccatum est. Idque adeo est verum, ut secundum *communem* sententiam contra paucos (Vasquez, Coninck . . .) per se nondum mortale peccatum sit, aliquem in peccatum veniale inducere, qua seu quia illius malum est. Ex sese enim talis affectus pravus non supponit grave odium vel vindictam, sed vult sese continere intra limites levis inimicitiae vel displicentiae. *Potest* tamen affectus graviter malus accedere, ut gravis odii, aut affectus Deum aliquo malo extrinseco afficiendi: — quod utique parvitatem materiae non admittit. Cf. Castropal. l. c. punct. 2 cum S. Thoma q. 43 art. 4 in fine, Azor, Bonacina, Navar., Suarez, Sanchez etc.

632 Ad IV. 1. Vis illa commovendi ad peccatum potest actioni alicui inesse aut a) *ex sese cum respectu* ad aliorum dispositionem, aut b) ex *sola aliorum dispositione.*

Quamquam, ut jam antea notatum est, si ex sola ipsorum dispositione alii ad peccatum commoventur, scandali dati peccatum *proprie* committi dici nequit: tamen si propter tale peccatum alienum praevisum obligatio alicui incumbit abstinendi potius ab actione sua bona vel indifferenti, vere peccatum contra caritatem ejusdem speciei contrahit, cujus est scandalum indirectum stricti nominis, nisi actionem illam omittat.

2. E contrario actio etiam in se mala et apta ad dandum scandalum non semper re ipsa scandali reatum habet. Nam si ii, coram quibus illa actio committitur, sunt adeo stabiles in bono, ut nullatenus videantur commoveri, aut ita perditis moribus imbuti, ut non jam alterius facto ad malum demum induci posse videantur, quum aut ex sese jam sint satis determinati, aut adeo malis assueti, ut a re aliis periculosa vix moveantur: peccatum scandali, nisi *directum sit,* non committitur. Cf. Castropal. l. c. punct. 1 n. 4.

3. Neque *scandali* peccatum committitur, si ex alterius actione mala aut mali speciem habente sola admiratio vel detestatio oritur, atque peccantis diffamatio; sed scandalum tum est, quando alii spectantes sive audientes a virtutis amore declinant, ad legem infringendam invitantur, ad dicteria injusta suspicionemve injustam concipiendam vel ad totum certorum hominum statum communitatemve ob peccata unius contemnendum permoventur, sive haec certo praevidentur, sive probabiliter timeri debent.

Ceteroquin, quia omnes istae sequelae ex actione mala (vel pro circumstantiis ex minus recta) *publice* facta oriri solent, praesertim si agens alias pius esse censetur aut religionem pietatemque specialiter colere obligatur: scandalum per talem actionem dari praesumendum est, et vere scandali reatus contrahitur secundum regulas in princ. V. contentas.

633 Ad V. 1. Ut rite intelligatur, cur et quomodo etiam cum praevisione alieni peccati secuturi nihilominus mihi agere liceat, recolenda sunt ea, quae de ‚voluntario indirecto et in causa tantum' dicta sunt; nimirum non semper ea, quae ex actione mea aliquo modo sequuntur, mihi esse imputabilia et pleno sensu voluntaria, sed propter effectum bonum me non raro effectum malum connexum permittere posse. Id eo magis valet in hac re, quod tandem alienum peccatum ipsi committenti sit voluntarium et liberum; atque res tota eo reducitur, utrum secundum regulas caritatis tale spirituale malum alterius ab ipso volitum impedire tenear, annon.

2. *Brevis regula generalis* haec esse potest: Si propter meam actionem proximo *difficile* erit a peccato abstinere, proportionate gravis causa ex mea parte requiritur, ut agere possim, igitur gravior, quo major est alterius difficultas majusque peccatum. — Si vero proximus *facile* prorsus a peccato abstinere potest, non teneor difficultatem aut incommodum subire, ut ego actionem omittam.

Hinc: 1) Si actio mea speciem mali continet, ea mali species, 634
quantum fieri potest, auferenda est, ut docendo alios etc., alias gravis causa requiritur.

2) Si actio mea scandalum parit ex aliorum ignorantia, hi etiam tum dedoceri debent antea; quod si fieri nequit, omnino causa proportionate gravis requiritur, quoniam ignorantia facit, ut difficilius a peccato abstineatur.

3) Si actio mea mala quidem non est neque proprie mali speciem habet, at alteri tentationem superatu difficilem creat, etiam causa plus minusve gravis requiritur, ut mihi nihilominus agere liceat.

4) Si vero actio mea in se undequaque recta est neque alteri occasio est peccandi nisi remota aut vitatu facilis, causa non gravis me a scandali reatu immunem facit. — Potest etiam accidere, ut a gravi quidem reatu immunis sim, non vero ab omni etiam levi culpa; imo si sine ulla ratione prorsus temere permitto alterius grave peccatum, ex iis, quae de correctione fraterna dicta sunt, a gravi peccato immunis non sum. — Ceterum scandalum plene pharisaicum, modo peccatum nobis displiceat, vix unquam tenemur vitare sub gravi, imo accedente aliqua causa raro sub veniali. Cf. Tamb. *de car.* cap. 1 § 4 n. 69 sqq.

3. *Regulae magis ad particularia quaedam descendentes:* 635

1) Non licet unquam ad vitandum scandalum aliquid intrinsecus malum facere; ac proin non licet omittere praecepta legis naturalis, *si* vere in iis circumstantiis praeceptum urget. Reuter l. c. n. 132; Elbel p. II. n. 359.

2) Opera bona praecepta, si sunt hîc et nunc necessitate medii necessaria, propter scandalum non sunt omittenda: ib.

3) Opera bona praecepta lege positiva non sunt omittenda unquam propter scandalum pharisaicum: sed propter scandalum ex infirmitate et passione aliorum oriundum rectius *aliquoties* praecepta illa omittuntur, etsi de stricta obligatione omittendi non ita constet propter auctoritatem theologorum diverse opinantium.

Hinc mulier, quae scit, se ab aliquo certo juvene turpiter amari, si scandalum illud passivum non frequenter accidit, recte aliquoties a Sacro abstinet diebus festis, ne se ejus aspectui offerat. Cf. Castrop., Illsung, Reuter l. c. n. 132, alios.

4) Opera bona, etsi consilii tantum sunt, agenti aliisve utilia, non sunt omittenda propter scandalum pharisaicum. Propter scandalum ex ignorantia oriundum, si fieri potest, differenda sunt, donec aliis data fuerit ratio: quodsi pergant scandalizari, jam est scandalum phari-

saicum. Propter scandalum ex infirmitate vel passione in *certo* quodam homine oriundum, actio bona non praecepta differenda aut una alterave vice omittenda est[1]; attamen non saepius, quia hoc notabile esset incommodum.

636 Hinc: a) si scandalum cognati sumerent ex ingressu meo in ordinem religiosum, generatim antea essent instruendi, iisque ratio reddenda: quo facto, sibi suam malitiam imputare debent. Reuter l. c. — Magis etiam clericus, religiosus etc. teneretur rationem reddere vel declarationem praesentibus, coram quibus legem abstinentiae non observaret, quamquam legitime dispensatus esset.

b) Mulier, quae turpiter concupiscitur, una alterave vice a Sacro diebus ferialibus abstinere debet, si ita scandalum tollat, non autem frequenter.

5) Idem fere dicendum est de rebus indifferentibus, in se speciem mali non habentibus: a quibus *frequentius* abstinere, aut abstinere propter aliquod periculum scandali pusillorum *indeterminati*, non erit obligatio, etsi propter honestam tantum recreationem exercentur.

Hinc: a) Mulier, quae ex industria aut temere sese viri ipsam turpiter amantis aspectui objicit, graviter peccat.

b) Si una alterave vice abstinendo a deambulatione, a publico non necessario conventu etc. scandalum certi viri evitare potest nec facit, quum commode possit, graviter peccat.

c) Si vero diutius aut frequentius sese domi continere, aut anxie perpendere deberet, utrum haberet sufficientem rationem necne: ad illud incommodum subeundum non teneretur; sicut neque tenetur ad dimittendum ornatum honestum ex eo, quod prudenter conjicit, aliquos inde sumpturos esse ansam libidinis. Quare tum sine alia causa utilitatis libertate sua frui potest citra peccatum mortale; ex qualibet rationabili causa etiam citra peccatum veniale. Sanchez cum Tamb. l. c. § 4 n. 27.

6) Imo quod de rebus et actionibus indifferentibus dicitur, sic extenditur ad res et actiones venialiter malas nec graviter ad peccatum alios provocantes, ut haec agi non censeatur mortale peccatum scandali, sed veniale tantum esse, modo iisdem limitibus circumscribatur, ac antea sub 5), vid. sub gravi aliquem obligari ad eas res actionesve omittendas, si per breve tempus omittendo spiritualem ruinam personae determinatae impedire se posse videat[2].

637 Praestat hîc ea afferre, quae de ornatu mulierum Lessius *de justitia etc.* l. 4 c. 4 n. 112 sqq. et Tambur. *in decal.* l. 7 c. 8 § 8 n. 7 (cf. S. Thom. II. II. q. 169 a. 2) habent. Loquuntur enim de ornatu, etiam de superfluo venialiter peccaminoso, cui adnumerant denudationem pro more regionis *non graviter* inhonestam; dein pergunt: „Notandum tamen, non ex eo censeri ornatum scandalosum (i. e. graviter peccaminosum), quod multi

---

[1] Neque hac in re ea dissensio scriptorum est, quae notata fuit ad 3).

[2] Quod n. 631 jam notavi, exemplo declaro, actionem graviter peccaminosam non semper propter praevisum scandalum passivum novum reatum mortalem continere. Sume v. g. religiosum, qui in itinere contra peculiarem legem vel praeceptum jejunandi sibi impositum delinqueret, alias regulas modestiae et temperantiae nullatenus laedens. — Si qui jejunii legem violatam ignorantes inde sumerent ansam religiosis detrahendi quasi ventri deditis: quis dixerit, religiosum illum scandali dati magis reum esse, quam si lege jejunii non obstrictus vires refecisset?

occasione illius putentur ad prava desideria provocandi, ut recte praedicti Doctores (sc. Cajetan. et Navarrus) tradunt: alioquin etiam pulchritudo naturalis scandalosa esset; nam multo magis provocat quam artificiosa, quum natura longe superet artem. Itaque etiamsi femina putet, aliquos peccaturos, *non tamen idcirco sub peccato mortali tenetur talem ornatum dimittere;* sicuti is, qui a multis odio habetur, non tenetur a publico abstinere, ut inimicis non detur occasio odii. Ratio est, quia ornatus iste solum remote ad peccatum provocat; ergo non tenetur ab eo abstinere, ne alii peccent, alioquin deberet perpetuo abstinere, quum illa occasio sit perpetua et universalis — quod nimis grave esset conditioni humanae. Sufficit igitur, ut ei peccatum proximi displiceat, et ut ejus salutem non contemnat. Et confirmatur: quia quod illi peccent, provenit ex eorum malitia, non ex conditione ornatûs; sicut enim circa hanc mulierem peccant, ita etiam circa alias eximiae pulchritudinis; atqui id, quod ex aliorum malitia provenit, non tenemur cum tanto gravamine nostro impedire. Secus, si aliquo casu ad breve solum tempus ob peculiare periculum alicujus abstinendum esset (idque, ut Diana notat p. II. tr. 15 resol. 56, etiamsi ornatus non sit superfluus . . . et de se non sit quasi provocativus ullatenus): tunc enim caritas postularet, ut *pro tempore* talem ornatum omittam superfluum, ne proximus, qui alioquin putatur non peccaturus, inde peccandi occasionem habeat."

Cf. quae hac de re dicentur in praecepto sexto.

Punctum II.

Peculiares actiones cum scandalo connexae discutiuntur.

Supra dictum est, scandalum directum adesse, idque nunquam sine 638
peccato, quando quodcunque agitur ex intentione alieni peccati. Ex qua doctrina difficultas oritur definiendi, num unquam licitum esse possit, 1) aliquid ab altero *petere,* 2) eive *consulere,* quod sine peccato non est praestiturus, 3) ex consulto aliquid facere, ut sit alteri ansa seu *occasio* peccati, 4) eamve occasionem *ex consulto alteri relinquere.* Tractemus de hisce rebus inverso ordine.

I. *Occasionem* peccati oblatam *non auferre,* videtur collidere cum obligatione correctionis fraternae, idque eo magis, si, qui non aufert, ipse posuit occasionem, aut illius, qui forte peccaturus est, peculiarem curam ex officio agere debet.

Quae eatenus vera sunt, quod gravior causa requiritur, ut ii possint occasionem non auferre. Nam, si nihilominus gravis causa est, licebit ex intentione magni boni peccatum *permittere.* Id tamen cave, ne unquam *peccatum* intendas, aut aliquid, quod peccatum alienum supponat, absolute intendas. Sic non licet absolute poenam peccato futuro debitam intendere; quia tunc vere intenderetur antecedenter ipsum peccatum; licebit tamen, supposito peccato, adeoque conditionate, poenam velle. At sola poena non est justa causa peccatum permittendi.

Justa causa est, cur, relicta occasione seu non ablata, peccatum permittatur:

1) Efficacior correctio seu emendatio delinquentis, modo satis certa spes sit. V. Castrop. l. c. p. 4 n. 6 cum Navar., Valentia, Sanch., Bonacina, S. Alph. l. c. n. 58 cum S. Thoma Suppl. III. q. 62 a. 3 ad 4.

2) Indemnitas propria, cui provideatur, deprehenso delinquente; aut si permisso uno peccato praecaventur plura. Ex hoc motivo etiam custodes agrorum etc. sese abscondere possunt et dissimulare praesentiam, ut damnificatores, qui alias saepe damnum illaturi sint, deprehendant; non vero eo solo fine, ut aliquem deprehendant, a quo mulctam recipiant vel poenam sumant.

V. Castrop. ib. cum aliis.

NB. Ob solam mulctam capiendam sese abscondere, peccatum mortale esse ex doctrina Med., Sanch., Bonac. refertur quidem; addit vero Castrop.: ‚quod est satis durum'; neque puto, subjective custodes in ea re gravem malitiam apprehendere, nisi agant ex odio.

3) Experimentum sumere de fidelitate alicujus famuli etc., cui res propriae committi debent, etiam ratio est, ex qua liceat occasionem peccati permittere.

639 II. Ex iisdem fere rationibus, modo de re gravioris momenti agatur, contra multorum sententiam S. Alph° ib. n. 58 cum Laym., P. Navarro, Elbel, Sporer probabile videtur, licere occasionem peccandi ex consulto ponere (quod alii ut Castrop. l. c. n. 5 et 6, Tambur. *de car.* cap. 1 § 4 n. 4 sqq. nolunt positive approbare nec positive rejicere). Recenset S. Alph. has actiones:

1) Ex consulto occasionem furandi filiis sive famulis non auferre.

2) Mulieris suspectae fidem, admisso adultero, tentare; (Tambur. adjungit „dicere uxori per aequivocationem, ut conveniat cum amasio, ut is veniat tali hora — non autem licet dicere, ut conveniat ad peccandum — quo sic deprehendi possit et emendari").

3) Servo a fure saepe sollicitato res proprias tradere, ut eas ad furem deferat, ut fur sic deprehensus et punitus sollicitare desinat. Quod ultimum tamen, nisi satis dextre famulus agat, facile in formalem cooperationem seu furti *suasionem* degenerare potest.

III. Consulere peccatum quodcunque, si absolute consulitur, nunquam licet: verum aliquando licebit ei, qui ad majus peccatum determinatus est, consulere seu suadere peccatum minus.

Quod ut rite intelligatur, advertendum est, eum, qui sic agat, nullatenus optare nec consulere *ut peccetur,* sed id intendere ipsum atque consulere, *ut peccatum diminuatur,* seu, ut alter sub illa conditione, quod absolute nolit a peccando desistere, saltem peccatum diminuat. Quodsi ita rem consideras, non videtur ulla difficultas esse, nec ratio, cur aliqui, ut Castrop. l. c. p. 6, Valentia, Cajetan., id licere in tam multis circumstantiis inficientur.

640 Igitur licebit:

1) Suadere minus malum, quod jam inclusum est in malo illo, ad quod alter alias jam determinatus exsistit: e. g. si quis alterum vult occidere, ut potius vulneret; aut etiam ei, qui vult adulterium committere, id proponere, quod meram fornicationem perpetrare via sit gravius peccatum declinandi. Imo etiam de peccato omnino disparato tantum dicere, minus

graviter tandem offendi Deum, si hoc committatur: omnes fateri debent et fatentur, hoc licitum esse. Cf. Castrop. l. c.

2) Suadere minus malum prae majore omnino disparato: quando detrimenti certae personae, de qua alter non cogitavit, inferendi causa vel occasio non sum. Ita quam plurimi cum S^{o}. Alph. l. c. n. 57 secundum effatum S. Aug.: „Si enim facturus est, quod non licet, jam faciat adulterium, et non faciat homicidium."

3) Imo etsi mea suasio occasio sit, cur alteri personae, quam illi, de qua peccaturus cogitaverat, damnum inferatur: si peccatum a me propositum vere minus est, neque ego alteram personam determinatam, cui malum inferatur, designavi, non est ratio, cur id dicatur illicitum. V. g. „Si furari vis, potius a divite aliquo rem aufer, quam a paupere (sive: quam ab hoc paupere)"; aut: „si fornicari vis, potius cum corrupta, quam cum virgine pecca", et similia.

4) Imo si alter secum deliberat, cui malum inferat, Petro diviti, an Paulo pauperi, alterutri certo damnum illaturus: possum suadere, ut potius Petro diviti, quam Paulo pauperi in re temporali damnum inferat; quum suasio mea in id solum tendat, ut peccatum diminuatur.

5) Sola una hypothesis difficultatem parit: si alter determinatus est ad damnum Paulo inferendum, nihil cogitans de Petro: num suadere possim, ut, relicto Paulo, Petro, qui minus sentiat, damnum inferatur. Quod Soto, Lugo (*de just.* d. 19 n. 54), Sporer etc. negant licere utpote contra Petrum injuriam continens; alii, ut Vasquez *de scand.* a. 1 n. 14, Sanchez *de matr.* l. 7 c. 11 n. 24, Tambur. l. c. (qui a n. 6—14 id fuse prosequitur per plura exempla discurrens), Gury-Baller. I. n. 237 not. id etiam licere contendunt, neque dominum laesum rationabiliter invitum esse posse contra suadentem, sed contra exsequentem.

Nolim tamen in praxi alicui auctor esse, ut damnificatoris voluntatem inclinet contra certam aliquam personam, de qua nondum cogitaverat: quamquam enim, si factum sit, de peccato commisso, eoque contra justitiam commisso, constare, aliqui negant, at longe communius affirmatur; *cf. infra de justitia* n. 1004.

IV. Petere ab altero, quod sine peccato non est praestiturus, nun- 641
quam sane licet sine causa; quia aliter semper aliquam scandali rationem habet. Cf. S. Thom. II. II. q. 98 a. 4, S. Alph. l. c. n. 47.

Dein videndum est, quid sit, quod petatur et cur alter peccaturus sit.

1. Si igitur, quod peto, sine peccato praestari *non potest:* id semper illicite petitur.

2. Si sine peccato potest quidem praestari, sed non praestitum iri praevideo, idque ita, ut alter ad actionem illam ex se nondum determinatus sit: mihi non licebit petere nisi mea magni interest; v. g. juramentum ab eo, quem perjuraturum esse praevideo, vel qui apud falsos deos juraturus est, modo petere licet, modo non licet.

Ceterum quo majus est jus meum, quod ad alterius actionem habeo, eo minus gravis causa accedat opus est, ut jus meum urgeam, in quo praestando alter ex sua culpa peccaturus est. — Quare causa *mediocriter* gravis sufficit, ut parochianus petat sacramenta a parocho in statu peccati illa administraturo.

3. Si autem, qui peccaturus est, jam ad quodlibet ejusmodi peccatum ex sese determinatus est, quaelibet rationabilis causa videtur sufficere, ut ab altero actionem petam, quam utrum cum an sine peccato exerceat, ab ipso pendet. S. Alph. tamen l. c. severius loquitur.

Scriptores communiter pro exemplo afferunt petere pecuniam ab eo, qui illicitas usuras accepturus est: quod licebit, si *indigeo* pecunia; imo etsi ex qualibet *rationabili causa* uti volo, ex sententia multorum licebit, quando usurarius certo pecunias suas ad illicitas usuras alicui tandem daturus est. Cf. Lugo d. 25 n. 235 *de just. et jure,* et Tamb. l. c. § 4 n. 63—72, qui allegatis diversorum scriptorum sententiis pro probabili habet, me posse sine speciali causa, quando peccatum alienum nullatenus impediri potest, atque interno actu jam est consummatum, actione indifferenti non omnino proxime ad peccatum ordinatâ ad illius peccati complementum concurrere, idque pro me aut nullum aut veniale tantum peccatum esse.

642 V. Praecipue autem in tractatu de scandalo quaedam dicenda sunt de exercendis illis actionibus, quae aliis creant grave periculum seu excitationem ad peccatum. Inter quae eminent ea, quae aut castitatem aut fidem in periculum inducunt.

1. Generalis regula haec est:

1) Ii, qui talia libere exercent, gravissimi peccati rei sunt, si res notabiliter movet ad libidinem; ita ut necessitas gravissima tantum a peccato scandali excusare possit.

2) Si res non ita notabiliter movet, causa mediocriter gravis excusat, quando agitur de peccatis indeterminate praevisis.

3) Eodem modo gravissimi peccati reos illos habere debemus, qui proxime aliquid agunt, quo fides aliorum etiam indeterminate tantum in periculum vocatur; qui autem solam cooperationem aliquam praestant, pro gradu propinquioris aut remotioris cooperationis ex necessitate plus minusve gravi excusantur aut non excusantur.

De cooperatione vide postea. Nunc quaedam nota ad singulares actiones.

643 2. In materia luxuriae gravissimi scandali reatus contrahitur:

1) ornatu scandaloso et periculoso. Verum quinam ornatus, quaenam denudatio graviter peccaminosa dici debeat, a consuetudine multum pendet.

Lessius, S. Alph. aliique etiam paulo notabilem pectoris denudationem non absolute gravis peccati damnant; peccare vero graviter dicunt eas feminas, quae talem denudationem non consuetam introducerent, ut mamillae denudatae apparerent. — Si vero pudenda appareant, aut tenui tantum velo obducta sint, grave peccatum committi, nemo non videt. Cf. S. Alph. l. 2. n. 55.

2) Choreas instituere, in quibus ratione nuditatis, gestuum etc. aliquid notabiliter inhonestum externe agitur, easve promovere graviter peccaminosum est.

Si vero haec non occurrunt, licet timeantur plurium peccata, occasione chorearum patranda, gravis peccati obnoxii dici per se non possunt, qui eas instituunt, locum concedunt (ut caupones etc.). Nihilominus circumstantiae in concreto spectari debent, ex quibus aliquando severius quid contra caupones aliosque a parocho, missionario dici possit vel debeat, praecipue si laudabilem unionem eorum, qui spondeant se choreis nullis affuturos atque in malis exstirpandis adlaboraturos, interturbare, diffamare, dissolvere nitantur. Nam obligatio non impediendi meliora certe gravior est, quam ea faciendi. — In singulis autem juvenibus et puellis maxime considerari debet periculum, quod subeant. Quare si illis sive ipsae choreae sive earum circumstantiae sunt proxima occasio, aut choreae plane sunt interdicendae aut saltem, accedente aliqua causa vel necessitate pro accessu ad choreas, circumstantiae ita mutari debent, ut occasio non amplius sit proxima.

3) Idem fere de spectaculis dici debet. Praestat verbis S. Alph. 644
rem exponere:

L. 3 n. 428: „Certum est, repraesentantes seu componentes comoedias notabiliter turpes nullo modo excusari posse a peccato gravi ob scandalum aliorum, quamvis non intentum.“ (Exceptionem specietenus potius, quam re factam a Castrop. v. infra.)

N. 427: „Qui pecunia vel plausu ad has comoedias notabiliter turpes concurrunt“ (ita ut aliquo modo positive influant, ut fiant vel ut frequentiorem habeant spectatorem; imo ex S. Alph. ne id quidem requiritur, sed sufficit, ut sine necessitate positive concurrant, etsi comoediae sine ipsis fierent) „graviter peccant . . . . Non damnarem vero de mortali *simplices spectatores,* sine quibus comoedia etiam fieret (eodem modo), praeciso periculo turpis delectationis“ (quod periculum S. D. communiter assumit — idque recte — adesse in adolescente, qui sine necessitate, curiositatis causa, iis vellet interesse. Alias autem haec statuit):

N. 427: „Si in comoedia repraesententur res notabiliter turpes, vel modo turpi, mortale quidem esset, illam spectare ob delectationem consurgentem ex ipsis rebus turpibus; veniale autem, ob curiositatem tantum vel vanum solatium, secluso periculo consensûs in turpem delectationem.“ [1]

4) De expositione picturarum vel statuarum vere graviter obs- 645
coenarum, et generatim etiam de earum *confectione* prorsus dici debet, grave scandalum dari.

Imo etsi tantum periculum in se non continent, si tamen lubrico modo sint confectae: nemo non videt, maximopere elaborandum esse, ut deleantur, praecipue vero ne omnium aspectibus objiciantur. Ceterum si haec *conficiuntur* altero postulante, non exponuntur, vide quae dicentur de cooperatione.

5) De accipiendis munusculis, quae dantur ad fovendum pravum amorem, dicendum est, etiam exclusa prava intentione accipientis, id graviter illicitum esse, nisi pravi finis protestatio fiat: secus enim fovetur impurus amor. Imo accepta munera, ne pro futuro periculum creent, ut

[1] Illud „notabiliter turpe“ non omnino idem dicere ac „absolute graviter turpe“ colliges ex iis, quae in tractando praecepto sexto de causis in luxuriam influentibus infra dicentur.

a se abdicet, puella inducenda est, sive comburendo sive in pauperes distribuendo.

6) Circa conscribendos libros bonis moribus aut fidei contrarios atque hujus rei cooperationem confer, quae postea dicturus sum de cooperatione.

§ 2.

De cooperatione presse sumpta.

Punctum I.

Tractantur principia de cooperatione generatim.

646 *Notiones.* Quomodo cooperatio presse sumpta a scandalo distinguatur, supra dictum est.

1. Cooperatio altera dicitur formalis, materialis altera:

Formalis, quae ad actionem peccaminosam alterius, *ut peccatum est,* cooperatur; *materialis,* quae cooperatur ad ejusmodi actionem, *ut actio quaedam physica est,* non ut peccatum est.

Aliis verbis: Formalis cooperatio est actio, quae *in se spectata* malitiam peccati, quod alter patraturus est, etiam continet seu participat; materialis cooperatio est actio, quae in se spectata hanc malitiam non continet, sed *qua alter abutitur* ad peccatum perpetrandum.

2. Formaliter autem concurro, seu concurro ad actionem alienam, qua peccatum est, non modo jussione, consilio, efflagitatione, de quo jam priore articulo sub conceptu scandali actum est, sed etiam:

1) Si utcunque alteri auxilium praesto *ea intentione,* ut peccet, aut ut securius, facilius peccet.

2) Si actionem peccaminosam secundum id, quo peccaminosa est, re ipsa scienter *laudo vel approbo,* aliis verbis, si actio mea, qua alterum juvo, illius peccati approbationem in se continet sive ex natura sua, sive ex circumstantiis, sive interne re vera approbo, sive tantummodo externe me ita gero.

Exemplo declaro rem: si quis judex sponte se ingerit in ferendam sententiam secundum leges injustas vel si graviorem poenam prae mitiore pro sua potestate eligit: hac sola ratione, quod sic agendo approbet leges iniquas earumque sequelas, *formalis earum cooperator est.* Nimirum interim abstraho a quaestione, utrum utcunque possit judex licite secundum injustas leges sententiam ferre necne.

3) Si actionem exerceo, quae non solummodo pro altero medium est attingendi finem suum peccaminosum, sed quae jam ex *intrinseca sua natura in eodem genere mala* est, e. g. si quis in festo idololatrico thus idolo adolet, formaliter cooperatur idololatrico festo; si quis cum altero sclopetum in aliquem explodit, formaliter cooperatur homicidio.

3. Materialiter vero, seu ad actionem alienam, *quae* peccatum est, sed *non qua* peccatum est, concurro, si neque actio mea alterius voluntatem pravam determinat — quod si in eam aliquo modo influit,

de moralitate actionis meae ex regulis de scandalo judicari debet — neque ego ejus peccatum volo, sed *alter meam actionem ejusve effectus assumit, ut peccatum perpetret, vel facilius, securius peccet.*

E. g. Famulus equum vel currum parat pro conditione famulatus sui, herus vero iis atque famuli opera abutitur, ut se conferat ad meretricem. Vel ancilla parat cibos, quibus herus abutitur ad violandam jejunii legem.

Principia: I. Formalis cooperatio nunquam licita est. 647

Nota tamen: Quando agitur de illa formali cooperatione, quae in *ea reali alieni peccati approbatione* consistit, quam non ex natura actionis interna, sed *ex circumstantiis colligas:* clarum est, eandem actionem in abstracto consideratam posse pro diversis circumstantiis concretis fieri aut non fieri formalem cooperationem, ac proin modo illicitam, modo licitam evadere, e. g. conferre ad templa scholasve acatholicorum aedificanda.

II. Materialis cooperatio, modo ex sese *nullam* habeat internam malitiam, sed actio ex se bona vel indifferens sit, licita est, quando causa proportionate gravis exsistit, cur alienum peccatum possit permitti seu non impediri, i. e. generatim incommodum relative grave, quod non-cooperaturus incurreret; deficiente ejusmodi causa, etiam materialis solummodo cooperatio illicita est.

Rationem hujus principii vix opus est reddi. Nam posterior pars sequitur ex iis, quae statuta sunt de correctione fraterna, a fortiori; prior pars nihil est nisi applicatio quaedam principiorum de voluntario indirecto et in causa tantum.

III. In aestimanda autem causa relative gravi, seu incommodo illo, propter quod liceat peccatum alienum negligere, tum ratio est habenda caritatis erga proximum, de cujus spirituali ruina aggravanda agitur, atque caritatis erga Deum, cujus offensam impedire, cujus protegere honorem valemus, tum ratio damni alicujus tertii vel damni communis, cujus causandi cooperaturus se forte participem reddit.

Verum haec principia maxime generalia difficultates practicas, 648
quae, si unquam, hîc occurrere consueverunt, non tollunt. Neque omnes difficultates in hac parte possunt solvi. Theologus principia tantum et regulas quasdam dare potest, quas in singulis casibus applicare, practicae prudentiae agentis vel consulentis committere debet. Nihilominus regulae magis particulares addi possunt et debent: imo multum juvabit ad expoliendum practicum judicium prudentiae, vidisse solutionem singulorum casuum a viris prudentia et auctoritate praestantibus. Quod utrumque in sequentibus, quantum hujus libri brevitas permittit, praestituri sumus.

Difficultas igitur in praxi occurrere potest 1) in aliquibus actionibus, *utrum sint* in se intrinsecus malae, annon; 2) si constat, eas non ita esse, *quam gravis causa* in occurrente casu requiratur.

Quod modo dixi 1) caritatis erga proximum, qui peccet, rationem habendam esse, id facile intelligitur, non oportere ut fiat cum magno

incommodo proprio, siquidem non jam agimus de altero ad peccatum inducendo, ut in scandalo, sed de homine, qui jam paratus est aut se ipse determinaturus ad peccandum, adeoque reatum peccati coram Deo ex sese jam contraxit. 2) Divinae vero offensae, quatenus ea ex complendo peccato extrinsecus multum aggravari, Deive honor laedi potest, aliquando *major ratio* est habenda. 3) *Maxime* autem habenda est ratio *damni aliorum,* si quod forte efficaciter ex cooperatione oritur vel promovetur.

649 Plenius haec statui debent:

1. Eo gravior causa requiritur, quo magis necessaria est cooperatio, ut alterius peccatum fieri possit, aut quo certius est, illum sine cooperatione peccatum commissurum non esse.
2. Eo gravior causa requiritur, quo propinquior est cooperatio, seu quo magis et intimius cum peccato alterius cohaeret.
3. Eo gravior requiritur causa, quo gravius est peccatum alterius tum in se, tum maxime relate ad damnum, si quod infert divino honori, bono publico, tertio cuilibet innocenti.

Cf. Reuter p. 2 n. 136, Prickartz tr. *de car.* n. 143, Elbel *in decal.* p. 2 n. 364 aliosque passim.

Hinc *regulas magis particulares* accipe:

650 1. Concurrere efficaciter et proxime ad actionem bono religionis aut cuilibet bono publico necessario, sive supernaturalis sive naturalis ordinis, graviter nocivam, propter nullum damnum privatum a peccato mortali excusatur[1].

Videlicet esset ordinis perversio, si bonum privatum publico et communi bono anteponeretur.

2. Ut alias cooperatio *omnino proxima* licita evadat, praecipue si ad peccatum alterius est necessaria, aut tertio innocenti graviter damnosa: causa seu incommodum grave omnino, imo pro circumstantiis gravissimum requiritur, ut metus mortis alteriusve fere similis mali. Cf. Sanch. *in decal.* lib. 1 cap. 7 n. 12 sqq., Suarez *de car.* d. 10 s. 3. n. 4, Castrop. l. c. p. 8 n. 8 etc.

3. Si ex una parte cooperatio est satis remota, ex altera parte agitur de peccato ejus, qui jam expeditus est ad peccandum, aut de peccatis indeterminate tantum cum probabilitate praevisis: causa mediocris sufficit, ut cooperans a peccato excusetur, ut conditio famulatûs, status subjectionis erga jubentem, incommodum venditoris ex non vendendis rebus suis oriundum etc. Attamen ratio, quod, uno non cooperante, alter cooperaturus sit, sola non est sufficiens excusatio: cf. Tamb. l. c. n. 64, Castrop. l. c. p. 9 n. 4; nihilominus in re omnino indifferenti et remota Sanchez l. c. n. 16, Lessius aliique taliter cooperantem a peccato saltem *mortali* excusant.

---

[1] Licet tamen propter bonum publicum vel ad avertendum majus malum aliquando aliquid facere, quod secus in se damno publico esset, v. g. libertatem cultûs falsae sectae concedere.

4. Si actio cooperantis non omnino proxime quidem, tamen propinquius cum alterius peccato cohaeret, aut ille nondum per se expeditus est ad peccandum, ita ut ad meram cooperationem quaedam scandali ratio — licet ex sola culpa peccantis — accedat: media via incedendum est, ita ut non semper gravissima causa requiratur, qua cooperans a gravi peccato immunis evadere possit, at neque sola aliqua levior vel mediocris causa sufficiat, sed incommodum vere notabile, pro circumstantiis plus minusve grave, sit oporteat, v. g. periculum gravis jurgii, dimissio e famulatu cum periculo non inveniendi alterum, detrimentum notabile in bonis fortunae, et similia.

Regulas illas pluribus exemplis illustrari necessarium est. Quod eo magis fieri debet, quia in pluribus actionibus non raro dissident scriptores inter se, quando quaeritur, num illa actio dicenda sit proxima cooperatio, utrum gravior an levior causa sufficiat ad eam licitam reddendam. Hinc opus est videre, quid tandem cum vera probabilitate tum propter rationes internas, tum propter auctoritatem permitti possit, quid ut illicitum sit interdicendum.

Conferri possunt hac in re Sanchez *in decal.* l. 1 cap. 7, S. Alph. l. 3 n. 43—80, Sporer tr. V. *in decal.* cap. 1, Tamburini *in decal.* l. 5 cap. 1 § 4, Lugo *de fide* disp. 14, Gallo *suppetitiae missionariorum* vol. I. et II.

Punctum II.

Singulares actiones seu cooperationes discutiuntur.

A. Actiones quaedam *secundum diversa bona et virtutes,* quae tanguntur, dispositae:

I. Actiones, quae spectant *bonum fidei et religionis.*

1. Ancilla potestne comitari dominam ad templum ritumque acatholicum? 651

R. 1) Si ancilla in ritu precibusque acatholicis participat, se tamquam unam ex asseclis falsae sectae gerit: habetur *formalis cooperatio.*

2) Si in aliis adjunctis fieret templi acatholici frequentatio, quippe cui non adjungatur protestatio vel publica catholicae religionis professio, accessus autem ille professionem ritus acatholici continet: *similiter formalis cooperatio,* adeoque graviter peccaminosa exercetur.

3) Quodsi haec absunt: cooperatio materialis est, neque *qua cooperatio* adeo propinqua, ut non sufficiat pro causa excusante ratio famulatûs, si eum deserere satis grave est, vel si ad statum famulatûs *gravis* ratio accedit: modo ne quis jubeatur in odium religionis id facere. Cf. exemplum Naaman, IV. Reg. c. 5, cui plures interpretes putant permisisse Elisaeum prophetam, ut regi in templo idoli adoraturo pro consueto servitio se adjungeret, ibique servitium praestiturus — eo quod aliter id praestare non posset — etiam procumberet cum rege procumbente, modo aliis satis pateret, se non idoli causa id facere. Cf. Sanchez l. c. cap. 7 n. 21.

4) Verum quia in frequentando ritu acatholico atque concione periculum perversionis, seu periculum sese falsa doctrina imbuendi, vix non semper adest, et quia accedit scandalum aliorum: ex hac causa raro illa agendi ratio ancillae pro licita haberi potest. Cf. Laymann *de fide* cap. 11 n. 5.

Quod multo magis valet pro aliis, qui sui juris sunt atque pro suo libitu ita agere velint[1]. Cf. quae dicta sunt de fide.

652 2. Licetne advocare ministrum haereticum, ut moribundo suae sectae ritus religiosos administret?

R. Habemus responsum S. Officii d. d. 15. Mart. 1848, quod interrogatum, num id liceat monialibus in nosocomio ministrantibus, respondit *„negative“* seu: *„debere eas passive se habere“*. Quod prorsus sustinendum est juxta interrogata: nam advocare, *ut* ritum suum administret, ministro *id dicere*, nihil est nisi ab illo aliquid petere, quod sine peccato (saltem objectivo) facere nequit; quod sane non licet. V. Gury *casus conscr.* I. n. 202.

Verum indicare tantum, esse hominem moribundum acatholicum, qui cupiat ejus praesentiam, etsi praevidetur, ministrum ritus suos haereticos peracturum esse: est *cooperatio materialis*. Cooperatio est ex se satis remota quidem, attamen pro adjunctis necessaria, ut illa ritûs administratio fiat, insuper agitur de re gravissima erga moribundum. Quare censeo, requiri *gravem omnino causam*, ut sic agere liceat; gravis autem causa hîc non solum ex privato incommodo sumenda est, sed maxime ex bono communi, cui multum derogaretur, si ex denegatione talis nuntii odium publicum catholicae religionis excitaretur, atque monialibus facultas multa bona praestandi interciperetur. Idem censet Villada *Cas. consc. de liberalismo* II. Sect. I. n. 32 sq.

Nihilominus pro posse curandum esset, ut moribundo, quem in bona fide versari suppono, aliter provideretur, nimirum ut cum ipso actum perfectae contritionis post alios actus necessitate medii necessarios elicerent.

---

[1] Cf. infra *„Instructionem Vicarii Urbis“*: quae sub gravi prohibet, quominus aliquis etiam curiositatis causa templa haereticorum adeat, quando eorum ritus aut conciones celebrantur. Haec autem solum ratione circumstantiarum, aut positivo praecepto absolute prohibita videntur esse; nam alias secluso periculo, scandalo, ritusque acatholici participatione ea gravia peccata non videntur esse: imo folium periodicum „Linzer Quartalschrift“ anno 1882 pag. 143 hoc sensu sumit responsum S. Officii 14. Januarii 1818: „An liceat catholicis adire templa haereticorum“ Resp. „Licere, si adeant merae curiositatis causa, absque ulla communicatione in sacris: Adire enim templa haereticorum est actus in se indifferens, qui nonnisi a pravo fine, vel ex circumstantiis efficitur malus.“ Et quamquam suspicor, S. Officium non intendisse hoc responsum extendere ad tempora illa, quibus concio aut ritus haereticus celebretur, sed alia tempora attendisse; tamen in Germania aliisve regionibus haereticis vel mixtis communis sensus est, nisi adjuncta periculi etc. adsint, illam haeretici templi visitationem non esse graviter illicitam. Ad hanc rem, assistentiam dico cultui acatholico exhibitam, prudenter notarunt Patres Conc. plen. Baltim. I. et II. (art. 400 v. Coll. Lac. III col. 507 et 147): „Quum sapientissimo consilio per leges ac statuta Rerum publicarum cautum sit, ne potestas saecularis ullum usurpet jus sese in rebus sacris immiscendi, meminerint Episcopi, quo maximo possunt studio, apud auctoritatem civilem laborandum, prudenter tamen, prout Dominus suggesserit, ne unquam catholici, qui vel militiae vel classi adscripti sunt, cultui acatholicorum contra suam conscientiam adesse cogantur.“ Igitur non raro videtur accidere, ut sive milites, sive nautae, sive ii, qui carceribus detinentur, nisi vapulare velint, cogantur sacris haereticorum interesse, quando catholicorum sacris assistendi occasio nulla est. Quod quum fiat potius ordinis causa, non in odium fidei, neque quisquam cogatur, illis sacris *formaliter* seu cum cultûs exhibitione interesse: consentio cum Kenrick et Konings putantibus, haec ex tam gravi causa non esse illicita; edocendos tamen catholicos esse, ne fidei detrimentum sumant neve *formaliter* rituum haereticorum participes evadant. — De qua re cf. etiam ad calcem vol. II circa finem I[i] append.

3. Licetne pro ministro acatholico in similibus circumstantiis mensam 653
parare, in qua vult ritum suum conficere, in ipso ritu utensilia, panem et vinum porrigere?

R. Haec omnia, quum ex sese non sint ipsius falsi ritûs exercitium, sed actiones indifferentes, quae dirigi et assumi possint ab altero ad fines prorsus honestos et licitos, continent materialem cooperationem tantum, idque ad rem objective peccaminosam, quae impediri nullatenus possit.

Cooperatio quidem est multo propinquior, quam cooperatio sub 2; at minister acatholicus jam supponitur *multo paratior* ad agendum. Quare de liceitate vix aliter dicendum esse puto, ac in numero priore, vid. requiri causam omnino gravem, eamque sufficere, maxime si respectum ad bonum publicum habet. (Si enim de solo incommodo privato sermo est, id valde grave esse debet.) Practice tamen id caveri potest et generatim debet, ne tempore ipsius ritûs servitium immediate praestetur: quia tali modo ipsarum rerum praeparatio et procuratio remotior cooperatio est.

Cavendum etiam est, ne ejusmodi actiones ab acatholico ministro postulentur neve a catholicis exhibeantur quasi signum, quo unionem quandam catholicae et acatholicae religionis, vel indifferentismum quendam religiosum profiteantur.

4. Licetne pulsare campanas in templo acatholico, quo asseclae acatho- 654
licae sectae ad concionem etc. convocentur?

R. 1) Videri potest alicui re ipsa convocatio ad concionem haereticam esse, ideoque intrinsecus mala atque formalis ad haereticum ritum cooperatio. Et vere, si quis sponte haec agit, id ita esse posse, vel saltem esse utcunque *approbationem* acatholici ritûs et concionis, non nego. Cf. Noldin in *Libellis periodicis Oenipontanis seu Zeitschrift für katholische Theologie,* vol. 3. p. 511.

R. 2) At si quis ostendit, se quodammodo coactum id agere, seque ipsum ritum acatholicum detestari, non puto, illam actionem necessario pro *convocatione* vel approbatione ex parte pulsantis debere haberi. Ex natura rei pulsare campanas *signum est* seu nuntius alicujus rei; est igitur idem ac nuntium dare aliis, mox haberi concionem acatholicam: quod *materialis* est cooperatio. — Verum quia facillime pro invitatione sumitur adeoque cum formali cooperatione proxime cohaeret, puto id non licere, nisi ex valde gravi causa, e. g. ad evitandam extremam necessitatem aliave similia mala, neque tum sine sufficienti signo protestationis. Cf. Laymann, qui paulo etiam benignius loquitur de aedituo acatholico nunc ad fidem converso, sed interim pro brevi tempore victui necessariis destituto *(de car.* c. 13 n. 5).

5. Licetne catholicis cum acatholicis *convenire,* ut eodem tempore cam- 655
panae pulsentur, quo melius per totam urbem asseclae et catholicae et acatholicae religionis pulsum audiant et tempestive in templo adsint?

R. Quamquam nihil obstat, quominus catholici ex sua parte etiam utantur signo per campanas haereticorum datas, tempus divini officii sic accommodantes: tamen ex conventione cum haereticis id statuere, quum hoc semper libere et sponte fiat neque aliter fieri possit, puto illicitum esse, eo quod contineat sive approbationem convocandi haereticos ad suos ritus sive ipsam hanc convocationem.

6. Licetne in templo haeretico pulsare organa cantumve dirigere? 656

R. 1) Haec si sponte exercentur, seu lucri causa, clare continent cultûs acatholici approbationem et promotionem, ejusque *formalem* cooperationem.

R. 2) Imo etsi constaret, haec coacte fieri: nihilominus quando in ritu religioso acatholico fiunt, ab ipso illo ritu, cujus ornamentum sunt, non possunt separari, ac proin tamquam formalem cooperationem intrinsecus mala esse puto (cf. infra instructionem a Leone XIII. sancitam). Quod clarius quidem apparet in cantûs directione aut in ipso cantu; at etiam in pulsandis organis videtur inesse. Excipe, nisi forte instrumentorum musicorum concentus *inter* ritum quidem religiosum fieret, sed non ut ejus pars vel ornamentum, sed v. g. in honorem principis acatholici praesentis.

R. 3) Si agitur non religiosi ritûs celebratio, sed festivitas profana seu civilis, ejusmodi organi seu instrumentorum pulsatio, etsi cantica sint acatholica, horum decantationis materialis tantum, etsi proxima cooperatio sunt (totius quidem celebritatis pars formalis sunt, at festivitatem sumimus esse licitam in se), siquidem ejusdem melodiae plura sunt cantica. Quare valde gravis causa hanc cooperationem excusabit.

Cantum autem dirigere, si vere haereticus est, i. e. haeresin continet, difficile erit, a peccato excusare: imo si solummodo ex libro haereticorum religioso desumatur, gravissima lex ecclesiastica communiter obstat, quominus sine peccato gravi id fieri possit.

657 7. Licetne conficere res falso cultui maloque usui destinatas?

R. 1) Si res illae usum bonum vel indifferentem habere prorsus non possunt, sed solummodo usum (graviter) malum, ea conficere nunquam licet, quia est mali finis formalis cooperatio: sed hujusmodi sunt res paucissimae.

R. 2) Si habere quidem possunt bonum vel indifferentem usum, re ipsa autem pro utentium conditione habiturae non sunt: cooperatio ex se non formalis, sed materialis est, verum eo propinquior ad malum, ideoque eo graviorem causam, ut liceat conficere, requirens, quo magis natura rerum ad malum usum inclinet, et quo magis constet de malo usu petentium.

Sic idola conficere, quum *possint* habere usum indifferentem ad ornandos hortos, domos, non absolute illicitum est: verum si postulantur ab idololatra, qui vult iis uti ad superstitionem, sola gravissima causa (vel, ut Tamb. l. c. n. 38 dicit, *urgentissima* causa) excusare potest cooperantem a peccato: atque insuper ita se gerere debet, ut haec confectio atque venditio non videatur ex ipsa idoli veneratione procedere. — Licitum esse ea conficere, si postulantur ut ornatus sine ulla superstitione, adeo patet, ut superfluum sit commemorare. Videri etiam potest Bonacina *de contract.* d. 3 q. 2 p. 2.

Idem dic de vestibus sacris ad usum superstitiosum, maxime si contineant signa quaedam superstitiosa, vel falso numini honorifica. Imo pro diversa talium signorum expressione fieri potest, ut eorum confectio sit absolute illicita: quia etiam signis loqui possumus, sed honorifica loqui de falso numine, quando ab aliis pro serio honore habetur, intrinsecus malum est[1].

---

[1] Quae de idolo atque superstitiosis signis dicta sunt, applica etiam ad idolorum templa. Quare recte Gallo („*Suppetitiae Miss.*“ tom. 1 pag. 197) negat, huc referri posse, quae S. Alph. tacite docet de exstruendis haereticorum templis (v. infra ad 8), sed idoli sacellum construere pro re nata aut nunquam, aut tantum ex gravissimi mali metu licitum fieri.

Sic etiam tempore persecutionis Japonicae interrogantibus, num liceat Christifidelibus in Japonia exstruere templa et altaria idolorum, Roma prorsus negandum esse respondit. (V. Hergenröther *Handb. der Kirchengesch.* VII. Period. n. 334.)

Paulo mitius loquendum videtur de signis et emblematis francomurariorum et similium sectarum. Videlicet vix quidem adhiberi possunt, nisi ad pravum hujus sectae usum; at ille usus in se superstitionem nondum continet, sed dirigitur tantum ab asseclis ad pravos fines: insuper absolute ludendi causa aliquis iis rebus uti potest. Quare puto, generatim quidem non licere artifici, eas res conficere; licere tamen, si alias non habet unde vivat, in quasi-extremam necessitatem conjiciendus. Verum semper cavendum, ne ostendat ipsius pravi finis sectariorum complacentiam seu approbationem: a quo cavere coram sectariis, valde difficile erit. — Secundum haec etiam judica de ornamentis aliter honestis in aedibus sectariorum faciendis. — Imo si ageretur de exornando idolo, vel de superstitiosis ornamentis in idoli templo faciendis seu appendendis, putarem id nunquam licere, quia haec in illis circumstantiis necessario tendunt ad malum usum et falsi cultûs honorem.

8. Aliter dicendum est de aedificandis templis haereticorum. 653

Nam quum in iis ipsis nihil occurrat, quod aliquid, quod intrinsecus malum sit, exhibeat: pro diversis adjunctis haec cooperatio licita esse potest. At circumstantiae prorsus expendendae sunt.

1) Si agitur de locis, ubi liberum cultum publicum non habent, aut de secta recenter exorta, quae adhuc in formali rebellione contra Ecclesiam est: nemo non videt, eos, qui aedificandis illorum templis operam dant, nisi forte *gravi causa* adacti, coram aliis re ipsa haeresim fovere, eique formaliter cooperari; facilius ipsi *opifices* seu operarii excusantur.

2) Si autem agitur de iis sectis, quae jam diu in pacifica possessione libertatis cultûs sunt: opifices gregarii causa mediocri videntur excusari, e. g. si artifici jam locaverant operam suam ad tempus pro quibuslibet aedibus erigendis, aut si alium laborem difficilius inveniunt. — Pro architecto tamen rationem prorsus graviorem requiri puto, quam solam *hujus lucri* cessationem, v. g. si alioqui timeret, ne cum gravi suo damno plures a se suaeque artis usu averteret [1].

Cf. de hac re S. Alph. l. c. n. 72, Laymann *de car.* cap. 13 n. 4, Gury I. n. 252 (qui tamen severius indiscriminatim gravem causam requirit).

Idem fere valere videtur de solis aedibus francomurariorum etc. aedificandis, quum sit res in se honesta, et satis remote, imo remotius quam haereticorum templa cum malo usu conjuncta [2].

---

[1] Nihilominus confessarius attendere debet, in regionibus acatholicorum haec saepe ex leviore causa sine scrupulo a catholicis suscipi et agi, neque scandalum inde oriri: quare prudentiae est, haec silentio transmittere. Quod etiam in aliis quibusdam rebus ante oculos haberi debet.

[2] Instructio Eminent. Card. Vic. gen. Urbis ad parochos Urbis data die 12. Julii 1878 has normas pro usu parochorum et confessariorum constituit, a S. Pontifice Leone XIII. cum consilio collegii Cardinal. sancitas: quorum aliqua valere attendas, quaeso, pro loci circumstantiis, non pro omni loco eadem ratione:

1. „Excommunicationem speciali modo R. Pont. reservatam incurrunt omnes illi, qui, etiamsi sine animo adhaerendi haeresi, sed solum ex respectu humano, sectae haereticae cujusvis denominationis nomen dant."

2. „A fortiori eandem poenam incurrunt, qui participant in acatholicis functionibus seu officiis, quae vocantur, aut praedicutios audiunt, ex intentione illi adhaerendi, si forte — ut impie dicunt — sibi persuadeat."

3. „Sic etiam incurrunt eandem excommunicationem, qui aliis auctores exsi-

659 9. Inde fere solvitur etiam, quid dici debeat de vendendis rebus, quae ad exercitium falsi cultûs emuntur.

R. 1) Si res in se omnino indifferentes sunt, neque intentio mali usûs ab emptore exprimitur, quamquam a venditore cognoscitur, videtur mediocris causa sufficere: nam cooperatio est valde remota, malus autem usus impediri nequit, imo fortasse ab emptore bona fide exercetur. Sic loquuntur Laymann, Busenb., S. Alph. l. c. de vendendo agno Judaeis sacrificaturis; idem de vino, quo ministri protestantes ad coenam ecclesiasticam utuntur etc.

R. 2) Si ab emptore ejusmodi res postulantur cum expressione mali usûs, puto, requiri prorsus graviorem causam, ut licite vendi possint, idque ita faciendum, ut appareat (— id quod optime fit aliqua protestatione venditoris seu declaratione —), se *ad illum usum* quidem non vendere res suas,

---

stentes spiritualis ruinae, eos quomodocunque inducunt vel ire seu venire faciunt in aulas vel templa haereticorum ad eorum collationes audiendas."

4. „Tandem eadem poena afficiuntur qui typis evulgant invitationes ad supradictas collationes seu conferentias, aut earum schemata, propterea quod tali modo favorem praestant propagationi aut confirmationi haeresis."

5. „Strictissime autem prohibetur, quominus aliquis scienter, ex mera curiositate, ingrediatur aulas et templa protestantium tempore collationum, et graviter peccant omnes, qui ex mera curiositate audiunt conferentias protestantium, aut assistunt etiam pure materialiter caeremoniis acatholicis, et omnes artifices, qui etiam solius lucri causa cantant aut instrumenta musica pulsant in templis protestantium, et typographi, etiam subalterni, qui, ne a suis heris dimittantur, collocant characteres ad imprimendos libros haereticos: quinimo si de libris haereticorum agitur, in quibus propugnatur haeresis, etiam illi typographi subalterni excommunicationem R. Pontifici specialiter reservatam incurrunt."

6. „Neque eximuntur a peccato mortali architecti, conductores, opificum domini, qui curam et operam suscipiunt ad exstruendum et ornandum aliquod templum protestanticum. Quod ad ipsos vero murarios aliosque opifices subalternos pertinet, ii possunt a peccato excusari, modo desit scandalum neve quae facere jubentur, fiant in contemptum religionis. Verum parochi et confessarii sedulam operam navare debent ad instruendos ejusmodi operarios, etiam ejusmodi cooperationem materialem illicitam evadere, quando ipsorum labor communiter habeatur pro signo profitendi falsam religionem, aut quando opus exstruendum aliquid prae se ferat quo directe exhibeatur reprobatio cultûs catholici aut approbatio pravi cultûs haeretici, aut quando constat, ipsos illos operarios ad laborandum vocari vel cogi ab haereticis in odium catholicae religionis; neque unquam licitam esse *intentionem* haeretico cultui cooperandi."

7. „Tandem eo magis rei sunt gravissimi criminis parentes, qui, vere crudeles in filiorum animas, eos ad scholas protestanticas mittunt, nedum cogant. Evidens est, ejusmodi parentes in eorum agendi modo reprobandos prorsus esse, atque omni modo possibili curandum esse, ut resipiscant; interim vero eos arcendos esse a Sacramentis, utpote indignos et incapaces, donec filios suos ab ejusmodi scholis revocaverint."

8. „Ipsi etiam filii, re in se spectata, ad talem scholam accedendo, certo gravis peccati rei sunt. Verum quando vere coguntur, confessarius considerare debet circumstantias personarum et rerum, atque cum iis agere debet juxta regulas probatorum auctorum pro talibus circumstantiis propositas." Ita haec Instructio.

Notavi tamen, non omnia, quae hîc sub gravi urgentur, ubique locorum sub gravi urgenda esse, quum pro conditione Urbis quaedam professionem haeresis ejusve favorem exprimant, aut gravia pericula inducant, quae, mutatis circumstantiis, magis innoxia esse possunt.

se relinquere tamen usum rei, simpliciter venditae, conscientiae emptoris. Ejusmodi gravis causa esset, si venditor denegatione rei periculum incurreret multos emptores a se avertendi.

Item causa gravis accedere debet, si agitur de rebus, quae in se usum bonum omnino determinatum tantum habent, qui relate ad emptorem prorsus excluditur, neque intendi ab eo potest, e. g. hostias in ecclesia catholica usitatas ministro acatholico vendere, ad suum ritum iis usuro.

10. Licetne catholicis conferre pecuniam ad templa, scholas, instituta haereticorum?

R. 1) Ad ea, quae *religiosa* instituta alicujus sectae sunt aut religioni 660
subjecta, sponte conferre pecuniam, a formali cooperatione excusari nequit. Judico igitur, id pejoris conditionis esse, quam ejusmodi instituti aedes construere; quia qui pecuniam confert, causam ipsam per se formaliter protegit et fovet, qui aedes construit, materialiter tantum juvat.

R. 2) Verum si ex aerario publico subsidia consueverunt dari confessionibus diversis pro rebus ad cultum religiosum spectantibus: deputati etiam catholici, qui haec decernunt, excusari possunt ex gravi causa boni promovendi communis seu avertendi damni a re catholica, quando aliquo modo declarant vel ostendunt, se has pecunias concedere a catholicis non *ad* cultum acatholicum seu *ut asseclis sectae*, sed *ut concivibus*, quo hi pro arbitrio suo bonos fines promovere possint. Cum tali restrictione et in iis adjunctis cooperatio evadit materialis tantum, ex gravi causa publica a peccato immunis.

R. 3) Ita etiam aliquando homo privatus conferre potest, vix quidem ad templum aut institutum formaliter religiosum, tamen facilius ad institutum, quod ex se finem honestum a diversitate religionis non necessario dependentem prosequitur, ut educationem, curam aegrotorum, pauperum etc., etsi praevidetur, fore ut finis illius prosecutio secundum sectae religionem dirigatur. Quare si rogaretur pecunia ad aedificandam scholam protestanticam, deberet quidem vir catholicus declarare, se ad hunc praecise finem non esse collaturum, tamen concivibus suis etiam acatholicis se libenter pecuniam velle conferre: hoc dico ex *gravi* causa licere, si 1) finis *instructionis* principalis est, ad quem petitur pecunia, non protestantismi divulgatio; 2) si donum collatum etiam *publice sic consideratur*, non autem tamquam causae protestanticae favor ab aliis, qui audiunt, concipitur, aut a donatariis proclamatur.

Quoniam vero Romae adjuncta prorsus alia fuerunt et sunt, facile intelligitur, ibi ejusmodi pecuniarum collationem non posse non procedere ex interno falsae sectae favore aut liberalismi religiosi professione, aut saltem ex amoris in ejusmodi perversam doctrinam ostentatione: quae omnia intrinsecus mala esse patet. Hinc severa similis rei prohibitio in *Instructione.*

11. Utile videtur hîc subjicere, quae in re simili a Gallo *„Suppetitiae Miss."* 661
tom. 1 pag. 199 afferuntur (ad cas. XX), vid. pecuniam conferre ad festivitatem in se superstitiosam non licere unquam, licere autem, si cogaris, ad festivitatem occasione superstitionis celebrandam, si pecunia collecta ad res indifferentes, convivia impendatur, etsi pars pecuniae forte superstitioni serviat. „Jacobus, idoli festo occurrente, paucos nummos in capita descriptos contribuere adigitur; secus ethnici res suas vi arripient." Resp. Pecuniam (quae hîc per modum tributi solvitur), si partim in ea, quae superstitionem prae se ferunt, partim in alia suâpte naturâ licita, ut convivia, pauperum levamen erogatur, fas erit contribuere. Quod comprobatur ex

responso S. C. de prop. F. a. 1816 dato, quo permittebatur christianis solvere quoddam tributum, quod inter Sinas exigebatur a quolibet, qui forum frequentabat, quodque saepe in res superstitiosas impendebatur; imo non obstare, quod tributum illud *pecunia thuris* vocabatur, eo quod non jam considerabatur ut pecunia idolo oblata, sed ut civilis exactio, neque thuris concrematio pro honore exclusive divino seu superstitioso habebatur: addebat tamen responsum „praesertim protestatione praemissa", quo indicaret, pro adjunctis hanc *necessariam* esse, ne collatio pecuniae tamquam idoli cultus videretur. — Similiter anno 1840 S. C. fas esse docuit christianis testamento clausulam illam praemitti, quam lex Tunkin., pro valore addi jubebat „pars bonorum, quae primogenito assignatur, ut thus adoleat defunctis": modo ethnici noverint, haec verba non addi superstitiosa mente, sed ut valori testamenti prospiceretur. Nimirum verba illa in se non necessario superstitionem exprimunt, sed possunt honorem non superstitiosum tum ex se, tum ex mente scribentium et audientium habere.

Idem scriptor pag. 195 exhibet instructionem S. C. de prop. F. a. 1807 ad Vicar. Apost. Sutchuensem datam, qua declaratur:

a) conducere praedium ad idoli templum pertinens, licere, praesertim si ratio consona contractûs concurrat;

b) pretium conducti praedii solvere, debitum justitiae esse, etiamsi putet conductor, delubri causa pecuniam solutam impensum iri;

c) scandalum, si quod fortasse christianis ex ea re oriatur, contestatione et instructione eorum, qui ex ignorantia id illicitum habeant, auferendum esse; pharisaicum scandalum contemnendum;

d) verum si ex frequentiore communicatione cum ethnicis conductori scandalum seu perversionis periculum oriatur, efficiendum esse, ut a praediis illis conducendis abstineat.

662 12. Licetne opus religioni odiosum et illicitum propriae conscientiae salvandae causa in alios rejicere?

Sic proponit Gallo l. c. p. 186, num christiani, qui permixtim cum ethnicis sese operibus publicis perficiendis locaverunt, possint, quando inter opera praestanda etiam superstitiosa occurrunt, cum ethnicis pacisci, ut, his operibus omissis, sibi pro aliis laborare liceat, superstitiosa ethnicis relinquentes. R. ex Resp. S. C. d. prop. F. a. 1841 ad Vicar. Apost. Tunk. Occid. *licere* sic pacisci, ut sibi liceat abstinere ab operibus superstitiosis, neve in illis occasionibus a paganis inquietentur aut mandarinis prodantur, etsi praevideant, ethnicos illa opera superstitiosa in se assumpturos esse: sed *non licere* circa ipsum opus superstitiosum id pacisci, ut alii (ethnici) pro ipsis hoc opus exerceant. In posteriore agendi ratione esse petitionem rei illicitae, in priore solum permissionem. — Sapienter tamen notat doctus ille scriptor, Christifideles etiam in posteriore agendi modo subjective vix peccare, quum rudiores homines discrimen vix capiant, ipsique agant optima fide.

Haec applicari possunt ad aliam rem, quae nostro tempore non fuit inusitata, num vid. judex catholicus, ne contra conscientiam suam agere cogeretur, pro iis diebus, quibus e. g. contra sacerdotes in judicio agebatur legum politico-religiosarum (sume leges *Majas* in Germania) violatarum reos, cum collega acatholico convenire potuerit, ut hic *in illa causa* suas vices suppleret, ipse ejus vices postea suppleturus. Respondendum est: *haec* rogare, aut *sic* cum collega convenire, objective illicitum est; si vero in illa petitione vel conventione abstrahi potest a materia tractanda, v. g. quod plures etiam aliae causae tractantur, haec petitio non est intrinsecus mala: videndum igitur est, quam gravis sit ratio, et quam probabile fortasse sit,

alteri praeberi ansam ad peccatum materiale tantum. Licet etiam catholico judici praesidentem adire, eumque rogare vel cum eo pacisci, ut pro ipsis illis diebus, quibus talis causa odiosa agatur, sibi parcat atque aliis potius diebus suam operam assumat. Videlicet rogare possum, *ne ego assumar* — quod ille, quem rogo, et potest et debet facere —: sed rogare non possum, *ut alter assumatur* — quod ille, quem rogo, licite facere nequit. At *permittere,* ut me eximens simul etiam alterum assumat, ex gravi causa utique possum.

13. Gravissima, de qua quaeri debet cooperatio ea est, quae versatur 663
circa libros, scripta, ephemerides fidei contraria: est autem multiplex.

1) Ejusmodi scripta sive componere, sive imprimenda vel divulganda suscipere prorsus illicitum est, neque lucri cessatio, gravisve damni timor excusare potest. At si tandem publici juris facta sunt, licet utique illa vendi iis, qui talium librorum legendorum licentiam habent, vel quos hanc licentiam habere jure sumitur [1].

2) Ejusmodi libris sive scriptis imprimendis operam suam proxime praestare, ut collocando characteres, si res ipsa displicet, non est formalis cooperatio per se, neque cooperatio ad id, quod usum non malum habere nequeat.

Librorum enim haereticorum usus ille esse *potest,* ut cognoscatur et impugnetur haeresis. Verum quia ille usus apud paucos re ipsa adest, apud multos pessimus usus cum ingenti damno obtinet: causa *valde gravis* requiritur, ut haec proxima cooperatio sit licita. Normam habes ex ‚*Instructione Vic. gen. Urbis*' supra allata, ex qua dimissio e famulatu communiter ne tanta quidem causa censetur esse, quae ab excommunicatione excuset, multo minus ea, quae a peccato gravi possit excusare.

Dixi ‚communiter': nam pro specialibus circumstantiis fortasse ita gravis evadere potest, ut *pro brevi tempore* excuset in iis locis, ubi ex tali libro causa fidei non notabiliter pejor redditur. Cf. Laymann *de carit.* cap. 13 n. 5.

At si directe omnis religio Deusque ipse contumeliis afficitur, non video, quomodo tale scriptum ullum usum bonum habere possit, quo unquam illius impressio licita fiat.

3) Qui remotiorem laborem in typographica officina praestant, ut qui chartam praeparant, aut famulus, qui librum emptum domino defert: ex causa mediocriter gravi ad tempus excusari videntur. At inducendi sunt, ut data occasione alium dominum, cui operam suam locent, quaerant.

---

[1] In regionibus, ubi catholicorum est longe minima pars populi, ut in America, Anglia, potest confessarius incidere in librarium catholicum, qui quaerat, utrum sibi liceat libros precarios, biblia acatholicorum vendere.

R. 1. Ejusmodi libros exponere atque emptores allicere, plane formalis cooperatio est ad rem objective illicitam, ideoque prorsus interdicenda.

R. 2. Etiam tantummodo venales habere illos libros, catholico viro jam propter solas ecclesiasticas leges censuram infligentes non licet; neque videtur practice cogitari posse tanta necessitatis ratio, quae titulo gravissimi damni vel metûs in singulari casu excuset.

R. 3. Imo librarius ne iis quidem, qui postulent, ut sibi procuret illos libros, indiscriminatim obsecundare potest: nam etsi, quando emptores remittit et ad alios ire sinit, sibi damnum creet seu lucrum cessans, haec tamen sufficiens ratio non est, nisi accedant damna longe graviora. — In dubiis consilium capiat ecclesiastici Superioris.

Imo ii, qui, non cogente aliqua causa, concurrunt etiam remotius, possunt peccare, ut mercatores qui officinae pravis libris ephemeridibusque imprimendis exclusive destinatae chartam aliave utensilia procurant: verum causa excusans facilius adest.

664 4) Quando aliquis in suis hospitiis, aedibus ejusmodi scripta exponit seu legenda praebet, quae intentionem contra fidem scribendi prae se ferunt seu doctrinis catholicae Ecclesiae adversantur (aut quae lubricarum rerum enarratione bonis moribus periculum non leve creant), *scandalo* per se graviter peccat. Neque ratio excusans ea scripta indiscriminatim exponendi est, quod ii, qui huc confluunt, illa postulent, alias cum damno cauponis alio ituri. Solum si talis ephemeris emitur aut ab hospitibus postulatur propter res annuntiatas cognitu necessarias (Annoncen): videtur sufficiens ratio esse, cur caupo separato in loco talem ephemeridem exponat, modo ne lex positiva ecclesiastica obstet —: etsi forte praevidet, fore nonnullos hospites, qui hac occasione abusuri, etiam pravas res perlegant. — Haec, quantum fieri potest, summa severitate urgeri debent, quum de gravi damno publico agatur. Si vero rerum conditio ita desperata est, ut fructus nullatenus speretur, prudentiae confessarii relinquitur, ut a severiore monitione interim abstinens malum diminuat, quod penitus nequit auferre.

NB. Si privatus vir propter hanc similemve causam cum venia, si requiritur, pravam ephemeridem sibi emere debeat: summopere cavendum esse, ne ea ad aliorum manus cum periculo fidei perveniat, ex se evidens est.

665 5) Tractatus etiam bonos pro tali ephemeride conscribendo ejus aestimationem vere sustinere vel augere, illicita cooperatio est. Quare maxime prohibitum est, constanter ex pacto id praestare. Si autem data occasione tantum id fieret atque raro, ita ut numerus legentium inde major non redderetur, per se non esset illicitum: imo potest esse bonum. Verum quia facile fit, ut *aliquis,* etsi non notabilis, influxus in pravam illam ephemeridem sustinendam exerceatur, et ut ille per scriptionem concursus approbationis cujusdam speciem habeat atque scandali: ne id quidem sine graviore causa magnaque prudentia faciendum est.

6) In ejusmodi ephemeridibus res suas emendas, vendendas, locandas etc. annuntiare, ex se quidem peccatum non est: attamen si a multis ita agitur, causa exsistit, cur talis ephemeris latius propagetur, securius sustineatur. Quare etiam illa materialis cooperatio non illico licita dici potest: verum pensandae sunt circumstantiae, tum damnum, quod aliquis sibi timet ex annuntiatione illa non facta, tum spes sic diminuendi influxûs illius ephemeridis: quae posterior quum levis sit, nisi multorum catholicorum fiat conventio, qui statuant abstinere ab omni re ope illius folii annuntianda, singulos separatim sumptos non obligat cum gravi damno; imo aliquando pro circumstantiis quaelibet rationabilis causa excusat, saltem si non illi ephemeridi soli, sed etiam aliis bonis *eadem* res annuntianda committitur. Laborandum utique est, ut istiusmodi conventio mutua fiat, qua favor catholicorum pessimis illis scriptis et foliis omni modo subtrahatur, atque in folia bona excitanda atque sustentanda convertatur.

II. Actiones, quae spectant bonos mores presse sumptos.

In qua re aliae actiones sunt, quae per se rationem scandali habeant: in his igitur non solum cooperatio ad peccatum eorum, qui jam parati sunt sive ad peccatum luxuriae sive ad peccatum scandali

activi, sed etiam scandalum passivum seu ruina eorum, qui ad peccandum ex sese parati nondum sunt, respici debet; quare aut omnino non, aut tantum ex causa relative gravi licitae evadunt. Aliae sunt actiones, quae scandali proprie dicti momentum vix contineant: propterea illae actiones ad normam merae cooperationis considerari debent. Inde patet, priores actiones, si quae unquam licitae fiant, ceteris paribus requirere graviorem causam, quam posteriores.

Ante omnia in sequentibus actionibus, quas discutiendas assumimus, id cavendum est, ne consensus cum principaliter agente seu peccante aut internus habeatur, aut externus ostendatur. Quod si non cavetur — et facillime non fit — de liceitate sermo esse amplius non potest, siquidem cooperatio adest *formalis*. Imo ne consensûs externum signum habeatur, plerumque necesse est, ut positive peccati displicentia appareat.

1. Incipiamus a cooperatione in imprimendis divulgandisque libris 666
scriptisve obscoenis.

1) Si agitur de scriptis prorsus obscoenis, quae ex se usum bonum nullum habeant, neque conscribere, neque imprimenda suscipere, neque imprimere ea meo judicio licebit. Nam gravissima causa mortis, quae ex mente Castropal. excusat scribentem turpia, quae alter dictans jubet scribi [1], hîc allegari nequit, quum haec causa tantum repentina sit neque toto tempore impressionis libri aliquem occupatura.

2) Imo de conscribente et de suscipiente librum imprimendum puto facilius etiam grave peccatum adesse, quando res ex se bonum usum non habentes [2] aut graviter obscoenae, aut graviter periculosae in libro continentur: neque ullam causam excusationis admitti posse practice, existimo. Multo magis autem communiter loquendo hi condemnandi sunt, quod data opera, nulla excusatione exsistente, ea conscribunt aut imprimunt; neque propterea a gravi scandali peccato immunes sunt, quod res conscriptae fortasse non inter plene et graviter obscoenas certo collocari debeant: nam et periculum *grave* facilius aderit lecturis, et prava intentio scribentibus et divulgaturis.

3) Eum, qui characteres collocat, facilius causa omnino gravis excusabit ad tempus, si agitur de libro periculoso quidem, tamen tali, qui aut ex sese omnino graviter obscoena non contineat, aut bonum usum aliunde

---

[1] Nimirum Castrop. *de carit.* cap. 6 punct. 11 n. 7 putat, id ex *urgente* seu gravissima causa fieri posse, contra Sanchez, Bonacina, alios, addit vero „haec sub dubitatione dicta sint".

[2] Dico „bonum usum ex se non habentes". Videlicet contingere potest, ut relatione et discussione rerum obscoenarum necessaria vel utilis instructio detur. Hîc habes finem bonum, ex quo liceat utique res alioqui periculosas conscribere. Quodsi aliquis dein ex pravo fine ea legit, aut sibi periculum creat, ipse sibi suam temeritatem imputare debet. Verum illas res obscoenas sic narrari, ut earum descriptio objective tendat in pascendam legentium curiositatem, in excitandam concupiscentiam, id est quod intelligo, si dico, librum ejusve partem bonum usum ex se non habere. Neque bonum usum ex eo habet, quod etiam illae partes classice conscriptae sint, atque aptae, ex quibus polita lingua addiscatur; neque ille bonus usus est, qui *per accidens* per modum instructionis utilis ab aliquo lectore possit hauriri.

habere possit. Est enim haec cooperatio proxima quidem, sed libri impressio non impedietur, neque legentes coguntur, suntque ipsi ex se causa peccandi, si quam occasionem ex eo libro sumant. Quapropter causa omnino gravis, ut destitutio quotidiani victûs, ad tempus videtur excusare posse.

4) Libros ejusmodi pro domino emere, eive afferre, si omnino obscoeni sunt neque bonum usum possunt habere, non puto licere famulo, nisi ad rationem famulatûs timor notabilis damni accedat (cf. Tambur. l. supra cit. § 4 n. 19 et n. 29): si vero non ita obscoeni sunt aut — quod plerumque accidit — de eo ita certo non constat, status subjectionis vel similis conditio, ut operarii conducti, excusare potest ab illa cooperatione, quae scandali rationem vix continet.

Ex his judicium fer de aliis actionibus, quae per modum cooperationis in hac re occurrere possunt.

667 2. Concurrere cantu et repraesentatione sive actione ad comoedias turpes atque inhonestas, est sine dubio proxima cooperatio ad rem peccatorum multorum valde incentivam.

Nihilominus, si notabiliter quidem inhonestae sunt, non tamen absolute graviter turpes, excusant eum, qui actione ipsa vel cantu concurrat secluso affectu pravo, propter valde gravem penuriam, in qua aliter versaretur, ad breve tempus Sanchez, Pont., Castropal., Tamb. l. c. n. 28: modo, quantum possit, temperet lasciviam. Nimirum ducuntur ea ratione, quod ejusmodi comoedias spectare ‚ex mera curiositate vel vano solatio' (ita ait S. Alphons.), grave peccatum non sit, secluso periculo pravi consensûs, ac proin ii, qui cum suo periculo gravi aut cum pravo affectu intersint, non tam actorem, quam se ipsos accusare debeant, quum actor ex causa valde gravi illud scandalum passivum dolens permittat.

At eos, qui sine necessitate ita agunt, aut qui plausu, pecunia, frequentatione *libera* causa sunt, cur ejusmodi res repraesententur, S. Alph. cum aliis merito gravis peccati damnat, eo quod certo certius *multis* occasionem graviter peccandi praebeant: nedum de pravo affectu dicam, quo generatim omnes ita cooperantes ducuntur, ut inter *formaliter* cooperantes constitui debeant.

668 3. Pingere seu conficere imaginem amasiae, i. e. personae turpiter amatae ab eo, qui imaginem conficiendam postulat, modo artifici constet de turpi amore, non licebit citra grave peccatum, nisi ex causa gravis omnino penuriae similisve necessitatis. Nam est res, quae valde foveat turpem amorem; at quum res *in se* non sit mala neque necessario malum usum habeat, cooperatio, etsi propinqua, materialis tantum est, modo ne formali petitioni finis turpis obsequium praestetur. Tamb. l. c. n. 28.

4. Imo *sic* pingere res per se obscoenas, non ita malum est intrinsecus, ut dici debeat formalis cooperatio ad peccatum ejus, qui illis rebus ad lasciviam fovendam utitur, modo res illae bonum finem v. g. artis anatomisticae habere *possint;* quare, etsi illum usum defuturum esse praevidetur, pingendi ars non commutatur in actionem per se intrinsecus malam, sed remanet cooperatio materialis. Hinc est, quod Tamb. l. c. aliique id fieri licite posse concedant *ex gravi omnino causa;* puto tamen, quando ratio petendi est abusus ad lasciviam, sicut communiter supponi debet, nisi de bono usu constet, requiri *gravissimam* causam, ut metum mortis aut *extremae necessitatis*, ut cooperatio adeo propinqua sine gravi peccato praestari possit, atque insuper requiritur, ut ipse artifex a se periculum pravi con-

sensûs removeat. Quod num practice sperari possit, difficulter statuitur. Atque haec *gravissima* causa eo magis intercedere omnino debet, ut cooperans a gravi peccato excusetur, si agitur de tali pictura, quae non privatim et clam servabitur, sed multorum aspectui objicietur. Quare si quis me consuleret, auctor essem, ut potius supremum malum heroice pateretur, quam concursum praestaret: at gravem obligationem esse, non docerem[1]. Verum exsistere possunt picturae, statuae etc. ita obscoenae atque ita comparatae, ut ad nihil nisi ad peccatum inservire possint, tales *nunquam* licebit efficere.

Notat recte Tamb. n. 29, licere facilius famulo, pro hero imaginem jam pictam emere, eo quod minor sit cooperatio, atque dominus multo minus ad peccandum a famulo determinetur, siquidem dominus per se facile possit emere, pingere non possit: nihilominus recte ad ipsius famulatûs rationem alteram rationem ‚notabilis damni timendi' docet idem scriptor accedere debere; neque id extenderem ad eas imagines, quae, ut modo dixi, bonum usum nullum habere possunt.

5. Munera ex jussu heri deferre amasiae (i. e. turpiter amatae), aut 669
literas amatorias, ex parte peccati, quod herus committit vel commissurus est, est *cooperatio;* ex parte illius peccati, ad quod amasia incitatur, *scandali* ratio considerari debet. Quae scandali ratio S. Alph° aliisque scriptoribus adeo gravis visa est, ut eam pro scandalo directo vel invitatione ad peccatum ideoque pro *intrinsecus mala* haberent. S. Alph. n. 65 et 66. Idque sine dubio verum est, si famulus pravam mentem heri se adjuturum esse ostendit. Alias autem, si se id aegre facere ostendit, potius assentior Tamb. n. 20, Sanch. cum multis aliis, munera deferre esse actionem in se indifferentem atque in adjunctis istis *materialem* cooperationem, neque tantam rationem scandali continere, ut *gravis causa,* quae ad famulatum accedit, vel alia causa sat gravis agentem excusare non possit: siquidem scandalum, quod puella patitur, vere pusillorum est. — Idem putat Tamb. licere amico, si ejus *multum intersit* amicitiam conservare; sola autem amicitia ruborque denegandi petitionem a gravi peccato non excusat. — Difficilius utique est discernere aliquid de literis amatoriis. Si sola verba urbanitatis continent, etsi praevideatur, turpem amorem auctum iri, idem dic, quod dictum est de munusculis; imo id intelligo et de deferendis, et de scribendis illis literis. — Si autem vere turpia, sive invitationem turpem directe continent, haec scribere simul et deferre ad puellam, etiam invito et aegro se exhibenti non licere unquam censeo; prorsus enim idem videtur atque oralis ad peccandum invitatio. Cf. Gury-Ball. I. n. 251 Q. 5 notam (ed. 5), Tamb. l. c. n. 18 cum Sanch., Laym., Mazzotta etc. Verum si famulus, deferens tantum epistolam, urgentissimam causam, ut ‚metum mortis', habet, nec plenam certitudinem turpis scriptionis, sed vehementem suspicionem, Em. Saa, Castrop., Rebellus, quibus Tamb. videtur tacite consentire, eum excusant.

[1] Id relate ad quasdam actiones jam discussas et discutiendas pro sapienti lectore opus non est notare, quasi non saepe etiamtum consultius esset, cooperationem etiam spreto mortis periculo omittere, quam praestare, quando dicitur illam propter gravissimam causam licitam evadere. Nam multa, quae licent, ex virtutis amore omittere possum, etiam ab injuste cogente potius martyrium cum summo merito et laude subiturus. Quare etiam ex eo, quod quaedam cooperationes ab iis cum supremo vitae discrimine recusatae sunt, quos Ecclesia ut Martyres colit, nondum necessario concluditur, id obligationis fuisse.

670 6. Nuntiare nomine alterius tertio cuidam, ut peccandi causa conveniant, si directe peccati invitatio exprimitur, intrinsecus malum est: si vero sola ratio conveniendi exprimitur, habetur actio in se indifferens, quum causae multae conveniendi esse possint. Verum si re ipsâ prava causa subest, non licebit sic materialiter cooperari nisi ex justa ratione, communiter non sine notabilis damni timore; imo gravior causa requiritur, si nondum conventum erat inter utrumque de peccato committendo; demum si ageretur de seducenda vel circumvenienda persona, censeo nunquam licere talem nuntium deferre verbis indifferentem, pessimum fine: quae enim sola ratio excusans fortasse esse posset, metum mortis similisve mali sume, nunquam in casu proposito impedire nuntiantem potest, quominus simul, insidias structum iri, aperiat.

671 7. Equum sternere domino, quem peccandi causa exiturum esse scitur, januam aperire meretrici et similia ratione famulatûs licita esse, communius dicitur, v. Gury I. 250.

8. Comitari ad domum meretricis, eo vehere, neque propter solam famulatûs rationem, neque solius lucri causa aurigae licebit; licebit autem, si notabilis damni timor accedit (ut est in auriga, si timere debet, ne *multos* a se avertat aegre ferentes, quod ipse in causam itineris sese immisceat; quod facilius evenire potest, si herus finem pravum non indicat, auriga tamen vehementem suspicionem jure concipit). — Quando vero comitatu famuli herus animosior ad peccandum redditur, alias non peccaturus, damnum, cujus timor famulum excuset, debet esse *maximum*. Tamb. l. c. n. 19: idque insuper quam maxime cavendum tunc est, ne famulus videatur hero consentire et ita animum augere.

9. Proponitur a multis alia famuli actio peccato heri quam proxima: humeros subjicere, scalam tenere, fenestram vi aperire, ut herus ascendere possit ad stuprandam virginem. De quo habes thesim ab Innoc. XI. proscriptam n. 51. „Famulus, qui submissis humeris, scienter adjuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, et multoties ei subservit deferendo scalam, aperiendo januam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id facit metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur.“ [1]

Et revera, quo magis agitur de peccato justitiam erga tertium innocentem gravissime laedente — hîc de violanda virgine invita — eo graviorem causam requiri, ut materialis cooperatio fiat licita, constat: quae hîc solus timor imminentis mortis similisve gravissimi mali est. V. Tamb. l. c. n. 19 in fine [2], S. Alph. n. 66 cum Bus., Sanch., Lessio.

672 10. Vestes pro ornatu muliebri inhonesto conficere *postulantibus*, ex causa graviore licet, etsi utens limites honestatis notabiliter excedat; si vero ornatus in se omnino talis est, quo quis utatur sine gravi peccato, sine dubio minor causa sufficit, etiamsi paulo liberior sit vestitus, quam

---

[1] Nota tamen, unam ex pluribus causis, cur illa thesis reprobanda sit, jam adesse, quod perperam *pro notabili damno* ponatur, si dominus famulum torvis oculis aspiciat!

[2] Per injuriam Tamburini incusatur, quod thesim damnatam docuerit; legenti enim patet eum nullatenus agere, quando actiones in thesi proscripta recensitas permittit, de violanda virgine invita. Ceterum ille scriptor incaute inter notabile detrimentum revera recensuit „ne famulus torvis oculis aspiciatur“, quod sane mitigandum est.

par est. — Videlicet semper tales vestes esse supponitur, quarum usus non est necessario malus; etiamsi enim ipsae nondum honeste corpus tegunt, alia vestimenta addita defectum supplere possunt. Quod si non fit, utenti veste potius crimini vertendum est, quam ei, qui jussus conficit. Nihilominus semper justa causa, i. e. mediocris aut pro circumstantiis *gravis,* requiritur.

Qui vero proprio marte conficiunt inhonestum ornatum, atque venalem habentes alliciunt emptores ad usum, non minus, sed pro circumstantiis magis in culpa sunt, quam mulieres utentes; adeoque gravis aliquando scandali reos illos esse, judicabis ex iis, quae supra de ornatu mulierum notata sunt.

III. Actiones, quae alia praecepta *divina* tangunt.

1. Actio, quae frequenter occurrit cauponibus, est vinum etc. dare iis, 673
quos jam larga potatione facta praevident sese inebriaturos esse.

Excitare ad largiorem potum certe intrinsecus malum est; apponere seu porrigere, materialis tantum cooperatio est, non tamen adeo remota; quare causa mediocriter gravis et requiri videtur et sufficere, ut excusatio a peccato adsit. Ita S. Alph. n. 69, Tamb. et Lacr. aliique „ex metu cujuscunque gravis damni, puta si alias laederentur notabiliter ex diminutione emptorum", quibus addi potest: ex metu gravis rixae aut blasphemiae, ad quam alias homines ebriosi excitarentur[1].

2. Vendere res suas illis, qui eas adulteratas cum justitia laesa aliis iterum venditurі sunt, S. Alph. ib. n. 69 non permittit, „nisi ob metum mortis vel infamiae"; verum aliis id severius videtur. Et quamquam benignius forte, quam par est, aliqui ex causa non ita gravi id licere putant, media tamen via videtur incedi posse, ut sc. dicamus causam quamcunque gravem sufficere, nisi forte agatur de adulteratione vere nociva: ad quam utpote publico bono graviter damnosam proxime cooperari, vix unquam licere puto.

3. Vendere res indifferentes, quae abusui quidem patent, sed quarum abusus in genere tantum praevidetur, ex mediocri causa licet, v. g. ne venditor lucro careat seu cum damno suo res retineat: nam cooperatio satis remota est, neque abusus simpliciter potest impediri. S. Alph. n. 71. Vide etiam infra n. 676.

4. Verum si instat abusus contra justitiam, eo major causa requiritur, quo gravius justitia laeditur: licebit tamen mihi rem alteri praestare, si alias ego potius eodem modo aut gravius in jure meo laederer. Hinc non licebit gladium dare occisuro tertium; licebit tamen, si alias ipse occidendus sum, nisi forte vitâ alterius meâ vitâ adeo praestet, ut secundum ordinem caritatis cedere debeam. Castropal. *de car.* d. 6 p. 11 n. 9 cum aliis.

5. Apud usurarium ea agere, quae alias in negotiatione agenda sunt, rationes scribere dati et accepti, pecuniam numerare et similia indifferentia agere, S. Alph. n. 78 permittit ratione solius famulatûs: aliud autem omnino est, si agitur de conficienda scriptura seu instrumento usurario.

IV. Actiones, quae respiciunt *humanas* leges.

Vix aliquod discrimen inter cooperationem faciendum est, prout 674
ad actionem lege divina aut lege humana vetitam ordinatur: nisi forte

[1] In Concil. plen. Balt. II. art. 469 repetitum est quoad *caupones,* quod jam in Conc. prov. Balt. IV. inculcatum erat „Moneant (pastores) frequenter oves suas de vitandis cauponis, et caupones a sacramentis arceant, qui potantium excessus fovent praesertim diebus Dominicis". Coll. Lac. III. col. 70.

dixeris, cooperationem cum actione legi solum humanae contraria facilius *in se* esse indifferentem, atque laesionem legis humanae non cum tanto incommodo ex obligatione impediri debere, sicut divinae vel naturalis legis violationem.

1. Occurrit frequens cooperatio cum laesuro legem jejunii. Non pauci scriptores (v. S. Alph. n. 80) putavere, ei, qui absolute jejunium servare non velit, licere sine alia causa cibos praebere, dicendo conditionate: „Si vis absolute comedere, coenam fac apud me." — Attamen rectè S. Alph. dicit, quod alter paratus sit ad peccandum, imo interne peccatum jam consummarit, non esse ex sese sufficientem causam, cur ego occasionem praebeam peccatum externe consummandi. Verum puto *mediocrem causam* in casu allato excusare.

2. Quando autem non agitur de cibis vetitis afferendis, sed de solis cibis licitis largius apponendis, ita ut hospiti praebeatur facultas, mensuram debitam excedendi: revera, si de jejunio agitur, adeo remota videtur esse cooperatio, ut etiam levior causa excuset; etsi praevideam, hospitem modum excessurum esse, modo alias etiam jejunii leges servaturus non fuisset. Ita revera plures pro causa afferunt, ne habear pro parco et avaro. Multo minus id mihi culpae vertitur, quando nescio, an hospes causam a jejunio excusantem habeat, seu quando eum hanc suspicari possum habere.

B. Breves regulae de cooperatione, considerato diverso statû cooperantium.

675 I. Quoad famulos aliosve, qui in statu subjectionis sunt erga eum, cujus cum peccato jussi cooperantur.

1. Si agitur de rebus et actionibus omnino indifferentibus, quae remote tantum cum peccato cohaerent et ex natura sua ad famulatum spectant: solus famulatus est ratio illa praestandi, etsi praevideatur, herum hîc et nunc illis servitiis abusurum ad peccandum. Nam nimis odiosum esset, censorem agere et intentionem heri respicere in iis, quae herus ex se jure famulatûs exigit.

2. Si vero herus a famulo tale servitium expresse postularet *ad pravum finem,* famulus modeste deprecari deberet illum pravum finem, se ad servitium quidem praestandum paratum dicens, non tamen se pravum illum finem intendere: quod si igitur herus non desistit, famulus *materialiter,* quod jubetur, praestabit.

3. Si famuli actio propinquius cohaeret cum peccato domini, alia causa ad famulatum accedere debet, eo gravior, quo gravius est peccatum domini et quo propinquior operatio. Exempla supra habes.

676 II. Quoad mercatores.

1. Quando res sunt plane indifferentes, i. e. ex se non destinatae ad nocendum, neque constat de abusu in particulari, licet in genere de periculo abusûs apud complures constet, venditio censetur licita ex eo, quod secus res suas non vendentes lucro carerent.

2. Quando res quidem plane indifferens est, sed praevidetur abusus in particulari, distingui debet, utrum peccatum, me non cooperante, impediatur, annon, utrum alicujus tertii jus laedatur, necne.

Si neutrum obtinet, causa mediocriter gravis excusat venditorem[1]; si vero alterutrum accidit, causa longe gravior requiritur.

3. Quando res ipsa non est indifferens, sed ad damnum inferendum ex se tendit, de bono usu constare debet, ut sine alia ratione vendere liceat, sicut venena et similia; quare si abusurus eam petit, aut si res ex circumstantiis vix alium usum quam malum habere potest, eam vendere aut nunquam, aut tantum ex gravissima causa licet.

Cf. Sanchez l. c. n. 13—18[2].

III. De cauponibus. 677

1. Relate ad carnes praebendas diebus esurialibus hodie generatim haec statui possunt saltem in iis regionibus, ubi multi passim hospites accessuri sunt, qui petant carnes, sive excusati sunt sive non:

1) Etiamsi dispensatio generalis cauponibus data non sit, licebit petenti carnes dare: nam odiosum est inquirere, utrum causam habeat petens necne, imo hoc inquirendi modo multos non sine gravi damno a se retrahet.

2) Imo si cauponi jam constat, plerosque hospites carnes esse petituros, licebit carnes ex sese afferre, modo accumbentibus ad mensam optio detur ciborum esurialium et carnium. Potius tamen dispensatione quaesita sibi providebit.

3) Nunquam autem licebit carnes dare, quando in contemptum religionis petuntur. V. Gury I n. 255 ex Gousset et Bouvier.

2. Relate ad occasionem, quam praebent saltationibus, superiore § satis dictum est.

3. Idem valet quoad admittendas rejiciendasve ephemerides: siquidem haec omnia ad scandalum proprie pertinent, de quo confer, quae supra late exposita sunt.

4. Locum postulanti concedere ad peccandum, Tambur. l. c. n. 20, de homine privato loquens, graviter illicitum esse dicit, nisi *notabilis necessitas* adfuerit: idem de caupone dicendum plane est. Insuper adverte, etiamtunc id omnino agi debere, ne approbatio peccati vel adsit vel ostendatur, sed ut ejus displicentia potius appareat.

---

[1] Azor cum aliis putat jacturam, quae sequeretur, si venditor res suas vendere aliter non posset, esse sufficientem causam.

[2] Cum venditione rerum similitudinem habet locatio. — Quaerunt scriptores communiter, liceatne domum locare meretricibus, quum videatur ad meretricium cooperatio praestari, aliis autem, qui cum illis mulieribus libidini indulgeant, scandalum dari. Atque ita revera dicendum est, si per ipsam domum ejusve situm homines alliciuntur, aut si locator negotio peccaminoso favet. Quare hae rationes non raro ejusmodi locationem plane illicitam reddunt.

At si talis favor vel illectio non insit, neque peccata propter domum istam augeantur, neque vicinis nocumentum creetur: cooperatio erit remotior et per se materialis: de quo v. S. Alph. l. 2 n. 70. — Verum addiderim, si vir catholicus sciens domum suam locat ei, quem scit meretricium exercere, apud homines habebitur pro fautore turpis illius commercii ac diffamatus exsistet: quare utique etiam haec ratio esse *potest,* cur ejusmodi locatio pro illicita haberi debeat.

Articulus III.

De reliquis peccatis caritati oppositis.

S. Thomas II. II. q. 37—42 alia peccata erudite pertractat, quae caritati opponuntur: discordiam, contentionem, schisma, rixam, seditionem. Quorum tria posteriora, quum *injusta* laesione perpetrentur, postea, quando de justitia et de singulis ejus objectis loquemur, commodius referentur. Imo id in mentem revocari convenit, omnibus illis peccatis, quibus justitia erga alterum laeditur, laedi simul etiam caritatem, non autem e converso.

678 De prioribus pauca addam ex S. Doctore.

I. Discordiam vocat S. auctor dissensum seu disjunctionem plurium voluntatum in aliqua re. Discordia opponitur concordiae, qui est effectus caritatis utpote voluntates plurium in unum colligentis.

Discordia tunc peccatum *mortale* est, quando scienter aliquis dissentit cum aliis *in bono necessario.* Quum igitur plerumque dissensus non sit in iis, quae necessario prosequi debemus, neque in iis, quae pro bonis vel melioribus certo cognoscuntur, discordia saepe nullum, saepe veniale peccatum est.

679 II. Contentio ex eodem S. Thoma ib. q. 38 a. 2 cum discordia cohaeret: „Sicut discordantes aliqui sunt ex hoc, quod stant corde in propriis (sc. in proprio sensu); ita contendentes sunt aliqui ex hoc, quod unusquisque *verbo* id, quod sibi videtur, defendit."

Evadit tunc peccatum mortale, quando est *impugnatio veritatis;* quod intellige de peccato mortali ex genere suo non toto. Nam ut sit re vera ex objecto suo peccatum mortale, requiritur, ut agatur de veritate magni momenti: si enim eam nosse aut ignorare parum interest, ex materiae parvitate veniale peccatum ejus impugnatio erit.

Magis etiam si contendens id, quod sibi falsum videtur, impugnat, per se certe non peccat, nisi forte temere agat: per accidens excedendo modum in contentione peccare potest, quod per se veniale est.

680 III. Schisma theologico sensu sumitur pro peccato, quo aliquis se separat ab unione Ecclesiae. Quod peccatum opponitur proxime quidem subjectioni supremo Ecclesiae capiti debitae, ultimatim caritati, in qua Christus Dominus omnes fideles suos per supremum caput visibile conjungi et conservari voluit: attamen eo ipso, quod illa subjectio erga supremum caput vinculum unitatis est, schisma jure dicitur *directe opponi unitati,* „quam caritas facit, quae non solum alteram personam alteri (i. e. singulari personae) unit spirituali dilectionis vinculo, sed etiam totam Ecclesiam in unitate spiritûs". S. Thom. l. c. q. 39 a. 1. Igitur qui non vult subjacere Romano Pontifici legitime electo atque ita se a reliquo Ecclesiae corpore impius separat, schismaticus est, sive sibi aliud caput creare nititur, sive non.

Quod peccatum mortale esse, est evidens; imo est unum ex gravisssimis peccatis, quia quantum ex se est, destruit bonum sociale supernaturale. Bene autem S. Thom. l. c. a. 2 docet, ex genere

suo infidelitatem sive haeresim peccatum esse gravius quam schisma, non solum ex eo, quod haereticus sit simul etiam schismaticus, non autem e converso, sed etiam si ipsa illa peccata in se solis spectantur secundum propriam virtutem, cui opponuntur. „Illud peccatum," ait S. Doctor, „quod majori bono contrariatur, ex suo genere est gravius: sicut peccatum in Deum, quam peccatum in proximum. Manifestum est autem, quod infidelitas est peccatum contra ipsum Deum, secundum quod in se est veritas prima, cui fides innititur; schisma autem est contra ecclesiasticam unitatem, quae est quoddam bonum participatum, et minus quam sit ipse Deus. Unde manifestum est, quod peccatum infidelitatis ex suo genere est gravius, quam peccatum schismatis, licet possit contingere, quod aliquis schismaticus gravius peccet, quam quidam infidelis, vel propter majorem contemptum, vel propter majus periculum, quod inducit, vel propter aliquid hujusmodi."

Ceterum quae de schismate amplius dicenda occurrunt, vide in tractatu de *„censuris ecclesiasticis":* siquidem schismatici etiam inter eos sunt, qui gravissima poena ecclesiastica puniantur.

Brevis recapitulatio eorum peccatorum, quibus praecipue 681
caritas, quam homo sibi et proximo debeat, graviter laedatur:

1. Propriae vitae vel corporis integritati grave damnum vel sine sufficienti causa grave ejus periculum inferre.
2. Sibi ipsi cum oppositione contra divinam providentiam mortem optare: magis etiam necem sibi inferre.
3. Supernaturalem animae vitam non solum peccato mortali exstinguere, sed diuturna impoenitentia grave periculum aeterni exitii subire.
4. Proximum interno odio prosequi, malum ei optare, inferre velle, de ejus malo laetari, ejus bonis invidere.
5. Aliquem a communi oratione positive excludere.
6. Aliquem a communibus benevolentiae signis, ipsi aut pro sua conditione aut pro circumstantiis debitis, excludere.
7. Offensori satisfactionem congruam offerenti et veniam petenti eam denegare.
8. In necessitate proximo non succurrere, quando regulae caritatis id severe exigunt.
9. Si commode fieri potest, atque fundata spes fructûs exsistit, proximum a peccato non retrahere, nec corrigere.
10. Opitulationem proximi ejusve correctionem, etsi cum graviore incommodo connectatur, negligere, si muneris ratio id exigat.
11. Alteri scandalo esse, seu ad peccatum grave allicere, ut: jussione, suasione, praestita sine sufficienti causa ansa et occasione.
12. Cum altero ad peccatum jam parato cooperari aut formaliter, aut sine causa justa vel relative gravi materialiter tantum.

Quibus adde peccata modo ex S. Thoma notata.

Divisio II.

De virtutum moralium, quae curam humanarum rerum ordinant, deque vitiorum contrariorum conceptu et notione.

Sectio I.

De virtutibus moralibus in genere earumque relatione ad diversos habitus supernaturales.

Cfr. S. Thom. I. II. q. 55—70 et II. II. q. 47 sqq., Lessius *de just. et jure* lib. 1, Greg. de Valentia *Comment. in S. Thom. I. II. et II. II.*; dein: S. Bonav. *Breviloq.* et *lib. de decem praeceptis*, S. Greg. Magn. *Moral. in Job.*

682 I. Virtutes morales, quid sint si quaeritur, brevi definitione dici possunt *habitus operativi boni*, quibus videlicet homo utpote inhaerentibus qualitatibus disponitur, aptus pronusve redditur ad ducendam vitam secundum exigentiam ordinis recti.

Virtus est propria perfectio naturae rationalis, qua rationalis est, seu quatenus est principium intellectionis et volitionis: ita ut tota ratio virtutis ad perfectionem harum functionum immediate ordinetur. Haec autem perfectio consistit in attingendo vero et bono: ut veritatem in qualibet re clare et certo attingat, atque bono, eoque honesto, firmiter inhaereat.

Ab harum functionum perfectione — ut bene prosequitur Lessius l. c. introd. ante l. 1, n. 3, quem fere sequimur in tota sequenti expositione — pendet perfectio operationis facultatis imaginatricis, et appetitûs inferioris, et potentiae exsecutivae. Et quamvis in facultate imaginatrice et appetitu inferiore sint aliqui habitus, quibus perficiantur ad suas functiones (assuescunt enim ab intrinseco obedire rationi et voluntati . . .); — tamen probabilius est, hos habitus non esse virtutes, sed tantum virtutum adumbrationes.

. . . Quod ex eo confirmari potest, quod in illis potentiis inferioribus neque sit libertas neque relatio ad ordinem recti; unde earum opus nec est per se liberum, nec laude dignum, sed solum ut subest motioni rationis et voluntatis: verum opus virtutis per se maxime laude dignum est. — Neque vis imaginatrix attingere potest rationem veri et honesti, discernendo verum a falso, honestum a turpi; neque inferior appetitus rationem honesti attingit.

683 II. Virtutes igitur morales disponunt hominem ad bonum rationale seu honestum. At distinguuntur virtutes morales *naturales seu acquisitae*, et *supernaturales seu per se infusae*. Nimirum naturales virtutes exercitio acquiruntur, induuntque hominem facilitate similes actiones exercendi.

Nam ipsum exercitium alicujus actionis in anima sui vestigium relinquit; est enim ipsius facultatis forma quaedam, quae ex conditione indifferentiae animam ad certum actionum genus determinet. — Supernaturalis autem virtus acquiri humanis viribus humanaque actione nequit, sed a solo Deo infunditur simul cum gratia sanctificante et theologicis virtutibus, ut est communis theologorum doctrina, quae in S. Scriptura et testimoniis Patrum valde probabile habet fundamentum. Dicitur *per se* infusa, quo indicetur, *posse* Deum etiam infundere illas virtutes morales naturales, quas homo alias actibus suis sibi acquirit; quod si fieret, illae virtutes essent *per accidens* infusae, non per se infusae, quia *essentia* ipsarum non postulat, ut infusione divinitus facta acquirantur.

III. Distinctio autem naturalium virtutum moralium et supernaturalium multiplex est; de qua haec statuenda esse puto: 684

Videlicet 1) suppeditant diversam regulam agendi, ideoque *diversum objectum formale* sive diversam rationem boni honesti respiciunt. Naturales virtutes enim inclinant hominem, ut sequatur in suis actionibus honestatem secundum normam et exigentiam creatae rationis humanae. Supernaturales normam et mensuram, secundum quam de excessu et defectu judicetur, justumque medium — quod in virtute morali intenditur — ex altiore regula desumunt, ex ratione sc. fide illustrata, ex destinatione hominis longe altiore, propter quam res inferiores, quarum rectus usus moralibus virtutibus ordinatur, alii mensurae subjacent; paucis normam divinam attendunt, quam homo in vivo et perfectissimo exemplari, in Christo duce, expressam videt.

S. Thom. I. II. q. 63 a. 4 pulcherrime rem ita explicat: „Habitus distinguuntur secundum speciales et formales rationes objectorum. Objectum autem virtutis cujuslibet est bonum consideratum in materia propria, sicut temperantiae objectum est bonum delectabilium in concupiscentiis tactûs. Cujus quidem objecti formalis ratio est a ratione, quae instituit *modum* in his concupiscentiis. Manifestum est autem, quod alterius rationis est modus, qui imponitur in iis concupiscentiis secundum regulam rationis humanae et secundum regulam divinam; puta in sumptione ciborum ratione humana modus statuitur, ut non noceat valetudini, nec impediat rationis actum; secundum autem regulam legis divinae requiritur, ut homo castiget corpus suum et in servitutem redigat per abstinentiam cibi et potûs et aliorum hujusmodi. Unde manifestum est, quod temperantia infusa et acquisita differunt specie, et eadem ratio est de aliis virtutibus . . . . Per virtutes morales infusas homines bene se habent in ordine ad hoc, quod sint ‚cives sanctorum et domestici Dei'; secundum alias virtutes acquisitas homo se bene habet in ordine ad res humanas."

2) Distinguuntur virtutes supernaturales ab acquisitis, eo quod hae dant *facilitatem* in agendo, supernaturales autem ex se facilitatem illam non dant, siquidem opposita vitia non auferunt, sed dant *facultatem supernaturaliter* in sua materia agendi.

3) Etiam eatenus distinguuntur supernaturales virtutes ab aliis, quatenus sicut acquiri non possunt propria operatione, ita *neque pro-*

priis actibus ex sese augentur: nimirum augentur per modum meriti, non immediate *per* ipsos actus nostros, sed immediate a Deo *propter* actus nostros meritorios, quibus et gratia sanctificans et cum ea omnis virtutum *supernaturalium* ornatus, tum theologicarum tum moralium, augetur.

4) Distinguuntur *relatione ad opposita vitia,* quod virtutes naturales oppositum vitium excludant, supernaturales vero simul cum opposito vitio nondum exstincto adesse possint et saepissime adsint. Nam virtus naturalis acquisita non est, nisi passiones respectivae domitae sint, supernaturalis vero datur etiam ad pugnam contra passiones, supponit tamen voluntatem firmam pugnandi.

685 IV. Operatione igitur nostra, i. e. frequenti exercitio, naturalis virtus seu facilitas acquiritur et augetur. Verum ne illa quidem inutilis est ad supernaturalium virtutum exercitationem. *Indirecte* nimirum juvat permultum. Quo major enim virtus acquisita est, eo magis vitium oppositum stirpitus evanescit, ac proin eo minor exsistit *difficultas* sequendi ductum divinae gratiae invitantis ad supernaturales actus virtutum, quae difficultas alias, quominus sequamur gratiam divinam, impeditura est. Et quoniam in toto negotio supernaturalis salutis *nostra* pars potissimum ea est, ne ponamus Deo impedimentum, Dei autem, ut nos promoveat atque conservet; ratio haec jam evidens est, cur nostrum sit quam maxime, in acquirendis virtutibus incumbere, ne dicam aliquid de merito, quod in hoc exercitio, modo ex motione divinae gratiae et in statu justificationis fiat, abunde colligamus.

686 V. Infundi autem revera simul cum justificante gratia virtutes praeter theologicas etiam morales per se supernaturales, non ita certum quidem est, ut fide certum est infundi theologicas, tamen est sententia longe communior inter theologos, ut etiam absolute docet S. Thom. II. II. q. 63 a. 3. S. Script. Sap. 8, 7 de divina Sapientia loquens dicit: „Labores hujus magnas habent virtutes; sobrietatem enim et prudentiam docet, et justitiam et virtutem“: quas aliis verbis etiam Sancti Patres saepius commemorant ut virtutes *cardinales* prudentiae, justitiae, fortitudinis, temperantiae, ut S. Ambr. *de offic.* l. c. c. 14. — Nihilominus, quoniam non ita clare docemur, eas virtutes aliasve ab iis distinctas *singulos habitus* supernaturaliter datos constituere, qui cum gratia sanctificante et caritate et accipiantur et amittantur, id plane certum atque fide credendum esse nequit dici.

687 Major etiam difficultas et theologorum controversa opinio est, *quot* virtutum moralium habitus distincti infundantur. Nam pro actionum diversitate, illas supernaturaliter agendi facultates diversas vocari virtutes, nondum probat, secundum numerum diversorum nominum diversos etiam habitus admitti debere, quoniam, ut jam notatum est circa caritatem et religionem, actus etiam non plane ejusdem sed cognati generis ab eodem supernaturali habitu procedere plane videntur posse. Quod si statuitur, jam satis incertum fit, quanta debeat esse actuum dissimilitudo, ut a diversis habitibus procedere dicantur. Cf. hac de re Lugo *de fide* d. 1 n. 36, Suarez *de relig.* tr. 1 l. 3 c. 8.

Quot igitur supernaturales habitus nobis infundantur, incertum est: videntur tamen plures esse, quam quatuor illi assignati prudentiae, ju-

stitiae, fortitudinis, temperantiae. Indicabimus mox diversas virtutum species, id relinquentes, utrum diversi habitus sint, necne.

Quatuor autem illae virtutes cardinales praecipue efferuntur, non quod sint omnium maximae, sed 1) quia ad quamlibet virtutem rite exercendam illae animae dispositiones requiruntur, quae istis cardinalibus virtutibus exprimuntur — quamquam sub hoc conceptu non tam singulares virtutes sunt, quam generales cujuslibet virtutis rectitudines; 2) quia ut sunt speciales virtutes, in ea materia versantur, ad quam reliquae virtutes omnes per analogiam quandam reducuntur et cohaerent. Quare in explicandis virtutibus etiam nos ordinem cardinalium virtutum servabimus, cum illis et in relatione ad illas tractaturi reliquas.

VI. Praeter virtutes infusas etiam dona Spiritûs Sancti in homine 688
justo exsistere, theologia docet. Nimirum esse ejusmodi dona, negari nequit; quid autem sint, et qua ratione a virtutibus infusis distinguantur, non est una theologorum sententia, neque una est doctrinae S. Thomae explicatio. Probabiliora haec videntur[1]:

1. Virtutes infusae, quum non sint hominis naturae proportionatae, sed ad longe altiora dirigantur, neque ita sint congenitae cum homine ut naturales virtutes, facilitatem agendi non tribuunt. At sicuti ad perfecte agendum in naturali bono opus est, ut habitu facilitatem dante homo instruatur: ita multo magis tali habitu indigemus in bono supernaturali. Hanc facilitatem et quandam delectabilitatem ad actus supernaturales videntur dona Spiritûs Sancti tribuere, majorem minoremve pro majore vel minore gradu, in quo singuli haec dona possident.

Hoc videtur esse, quod S. Thomas I. II. q. 68 a. 1 et saepius alibi docet, dona esse dispositiones divinitus datas, quibus homo fiat facile sive *bene mobilis a Spiritu Sancto,* quibus promptus reddatur ad motionem et ductum Spiritûs Sancti. Movetur nimirum homo simili modo, sicut per rationem et voluntatem seipsum determinat (S. Thom. II. II. q. 52 a. 1). Facile igitur tunc mobilis est a Spiritu Sancto, facile ductum, inspirationem, excitantem gratiam sequitur, si habitualis dispositio ipsi inest, quae facilem et delectabilem reddat supernaturalem operationem: quae delectatio, quum potius animi promptitudo sit, quam sensibilis gustus, quumque non exstinguat naturales inclinationes oppositas, pugnam internam non negat.

2. Sic etiam intelligitur, quod S. Thomas dicit, dona dari cuilibet ho- 689
mini justo, eaque esse quodammodo ad salutem necessaria. Nimirum non ita sunt necessaria, ut Deus non possit supplere, si velit; at ex convenienti Dei dispositione quemlibet hominem justum *perfecte* vult instructum esse circa operationes supernaturales: ad quod pertinet illa operandi facilitas. S. Thom. I. II. q. 68 a. 2.

3. Etiam sequitur, in qualibet actione supernaturali hominis justi etiam dona Spiritûs Sancti suas partes habere; nam principia supernaturalia agendi in actum deducuntur, sicut exsistunt in anima. Verum praecipue *manifestantur* dona Spiritûs Sancti in actionibus extraordinariis et heroicis. In illis enim vis supernaturalis promptitudinis et facilitatis, quae vincat

---

[1] Cf. Bodewig *de donis Sp. S.* in libellis period. Oenipontanis, „Zeitschr. für kathol. Theol.“ ann. 1882 et 1883, ubi explicatio paulo diversa datur.

summas difficultates, a quibus homo naturaliter abhorret, maxime prorumpit. Unde multi theologi putavere, dona Spiritûs Sancti dari ad solos heroicos virtutum actus.

4. Tandem facile intelligitur, quod S. Thom. docet I. II. q. 68 a. 4 et 8, II. II. q. 19 a. 9, virtutes theologicas esse principia et radices donorum, dona earum derivationes; sed e converso dona Spiritûs Sancti esse principia virtutum moralium.

Sc. virtutes theologicae illa sunt principia supernaturalia homini indita, quibus vita supernaturalis et divina essentialiter constituitur, quum homini dent illam necessariam relationem cum Deo; propterea ad illorum normam et propter illa communicantur reliqua supernaturalia dona: ita ut et dona Spiritûs Sancti et virtutes morales infusae pro fundamento et radice habeant virtutes theologicas.

At si ipsas virtutes morales cum donis Spiritûs Sancti comparamus, dona potius principia et regulae virtutum moralium dicenda sunt: nam virtutes morales exsistunt, ut *exsequantur* ea, ad quae, movente Spiritu Sancto, dona hominem *inclinant*. — Verum haec brevissime tantum indicari licuit, eorum explanationem dogmaticae theologiae reservare debemus. Reliquum est, ut virtutes morales eorumque officium, prout ab homine pendent atque ejus actus dirigunt, breviter adumbremus.

Sectio II.

De virtute prudentiae ejusque partibus.

690 Prudentia, ut virtus specialis, est virtus intellectûs morum directrix, seu qua in singulis negotiis occurrentibus noverimus, quid in concreto honestum sit, quid turpe.

Nimirum nota I. circa ejus definitionem et explicationem:

1. Prudentiam ad intellectum pertinere, et nomen dicit (pro-videre, prospicere), et ipsae ejus functiones infra explicandae probant: neque quisquam est, qui hoc non ultro fateatur.

2. Prudentiam veri nominis *virtutem* esse, tum ex auctoritate tum ex natura rei patet. Cf. supra textum S. Scripturae Sap. 8. Omnes S. Patres prudentiam inter virtutes cardinales collocant, imo adeo extollunt, ut, teste Cassiano *collat.* 2 cap. 2, S. Antonius eam omnibus aliis virtutibus praetulerit.

Ipsa ratio ostendit, prudentiam esse mensuram et regulam aliarum virtutum: quare ipsa quoque virtus sit oportet. Imo a prudentia in alias virtutes morales ratio virtutis descendit, quum ipsa efficiat, ut illis nemo male uti possit: nisi enim, prudentia praelucente, quae in qualibet morali virtute mensura recti sit, patefiat, a recto deviari necesse est.

Prudentia porro est certa notitia honesti et turpis, ita ut in suo proprio judicio *practico* errare non possit. Licet enim homo prudens ab omni errore intellectûs etiam in rebus moralibus liber non sit, nihilominus ultimum judicium prudentiae, quid practice spectatis circumstantiis agendum omittendumve sit, certum est omnino, neque erroneum: alioqui non jam prudentiae, sed imprudentiae actus est.

Opinio igitur honesti non est actus prudentiae: verum ex praevia opinione prudentia suum judicium efformare potest.

3. Prudentia simpliciter dicta versatur circa *honestum.* Nisi enim homo, quid in quovis negotio agendum, quid omittendum sit, *sub hac ratione* consideret, non dicitur simpliciter prudens: sicut non dicitur simpliciter bonum hominis, nisi quod cum rectitudine ordinis et honestate congruit. Hinc sicut alia bona dicuntur et sunt bona fallacia, ita prudentia, quae non secundum honestatem, sed secundum alios respectus quid agendum sit, proponit, prudentia vel manca vel falsa est.

4. Prudentiae est *particularia* dijudicare: quare judicium de honestate in genere et abstractiva boni turpisque notitia ab ea *supponitur.*

II. Circa distinctionem et connexionem cum aliis vir- 691
tutibus:

1. Prudentia ab aliis virtutibus distincta est 1) quia consistit *in intellectu,* aliae virtutes morales in voluntate; 2) fertur in bonum honestum sub ratione *veri,* aliae virtutes in illud feruntur sub ratione boni; distinguitur etiam a fide theologica, quae etiam in intellectu consistit, at non versatur *ex se* circa res *singulares* in negotiis humanae vitae occurrentibus, neque ejus judicium vel assensus ultimo est practicus, sed potius theoreticus.

2. Verum prudentia *christiana* fidem omnino supponit, siquidem ex ea principia et veritates haurire debet, quibus quid in negotiis singularibus agendum sit, discernat. Quod etiam magis patebit ex consideratione aliarum virtutum moralium, quae, prout naturales sunt aut supernaturales per se infusae, diversam honestatem diversamque regulam justi medii habent — ut jam supra n. 684 dixi — eamque *ex fide* haustam: porro prudentiae est, hanc regulam in quovis occurrente negotio proponere.

3. Prudentia, utut distincta ab aliis virtutibus, nihilominus per- 692
fecta haberi nequit, nisi aliae etiam virtutes adsint. Nisi enim voluntas ipsa recte affecta est circa bona honesta eaque diversa, quae occurrant agenti prosequenda, judicium practicum non erit semper rectum, sed perquam facile ab ipso affectu pravo detorquebitur. Sic qui intemperantiae deditus est, circa ipsam temperantiam exercendam saepe non recte judicabit, maxime in rebus difficilioribus, et similiter dic de aliis virtutibus.

4. Inchoatam vero prudentiam licet ipsam synteresim vocari, quae est notitia principiorum moralium, vid. facultatem judicandi, in genere esse temperate, juste etc. vivendum: haec inchoata prudentia praerequiritur, ut *inchoari* possit quaecunque virtus voluntatis, at cum illa etiam re ipsa potest inchoari. Nam inchoari virtutem (siquidem de virtute acquisita seu acquirenda loquimur; infusa virtus aliter communicatur) nihil aliud est, nisi actum singularem alicujus virtutis exercere. Procedente autem *exercitio* virtutum, ipse habitus constituitur et crescit, et simul prudentia ex parte augetur, ita ut singulae virtutes sese in-

vicem excipiant. Perfecta igitur prudentia praeditus non erit, nisi qui in aliis virtutibus, etsi perfectus nondum sit, tamen multum jam profecerit; sed neque aliae virtutes sine prudentia completae atque perfectae esse possunt.

693 III. Circa divisionem prudentiae haec notari possunt:

1. Distinguitur prudentia *naturalis* et *supernaturalis;* de qua distinctione supra jam dictum est.

2. Distinguitur prudentia *personalis* seu solitaria et *gubernatrix:* quae posterior subdividitur ab antiquis in oeconomicam, civilem, legislativam, militarem; ex ipsis nominibus satis eae declarantur.

Per se patet, prudentiam personalem habere potissimum rationem virtutis, eamque, si perfecta est, comprehendere reliquas saltem pro illo viro, qui in diversis officiis publicis munere fungitur. Nam qui munere gubernatoris, regis, ducis fungitur, *personalem* prudentiam completam non habet, nisi sciverit etiam ea, quae sui publici muneris sint, per prudentiam civilem, legislativam etc. recte peragere. *Presse* tamen prudentia solitaria dirigit vitam hominis *privatam.*

3. Eodem modo sequitur, prudentiam gubernatricem, quae *proxime* bonum aliorum vel publicum bonum respicit, verae virtutis rationem non habere ex se sola, sed solum, quatenus prudentiae personali subordinatur: nemo enim simpliciter prudens est, nisi *suo bono honesto* potissimum prospiciat.

4. Posse autem etiam alias species prudentiae imperfecte sumptae recenseri, facile patet. Pro variis enim muneribus, quae in vita humana occurrere possunt, variae etiam prudentiae species vel potius *partes* assignari possunt.

5. Simpliciter vero et perfecte prudens ille dicitur, qui omnes suos actus in finem vitae aeternae, imo in abundantiorem vitam supernaturalem et in majorem Dei gloriam, qui est finis omnis creaturae, dirigit. Unde rectissime B. Maria Virgo, quae nunquam, ne in minimo quidem, deliquit, sed perfectiora in quolibet virtutum genere secuta est, virgo prudentissima vocatur.

694 IV. Circa functiones prudentiae dicendum est:

1. Proprium prudentiae munus, ut fuse exponit S. Thomas II. II. q. 47 a. 6—9, est bene consultare, bene judicare, exsecutionem praecipere; idque „cum sollicitudine et diligentia“. Nisi enim pro circumstantiis rei, temporis, personae, diligentia adhibeatur, prudenter agi nemo dixerit.

1) *Bene consultare* est expendere undique circumstantias et inquirere, quae media et circumstantiae necessaria sint, ut actio fiat secundum honestatem et virtutem.

2) *Bene judicare.* Sequitur enim consultationem judicium seu conclusio, quid, quomodo, quibusque circumstantiis agendum sit, ut actio honestatis et virtutis normae respondeat. Ad quod, ait Lessius, expedit in promptu habere sententias sapientum, et imprimis quae in Sacra Scriptura in Proverb. et lib. Eccl[1] habentur; hae enim ad omnem prudentiam in omni vita hominem informant: unde consultum est, eas memoria tenere.

Per consultationem et judicium dicitur prudentia *invenire et praescribere medium moralibus.*

3) Tertio dicitur prudentiae esse recte *imperare exsecutionem.* Quod

imperium, quamquam nonnulli ut actum a judicio practico distinctum considerant, tamen si quaerimus, quid *necessarium omnino* sit, ut homo post judicium libere agat, dici debet, *necessarium non esse* actum distinctum, alioqui libertas indifferentiae in periculum vocatur. Igitur illud imperium, quod necessarium est ad actum voluntatis, est ipsum judicium practicum, quatenus denotat intimationem ab intellectu ad voluntatem directam. Potest nihilominus novus actus reflexus fieri, quo homo se ipsum urgeat ad id opere exsequendum, quod agendum esse concluserat.

2. Functionibus illis bene consultandi et bene judicandi S. Thom. 695
q. 51 assignat quosdam peculiares habitus, quos vocat *partes* prudentiae *potentiales,* quia prudentia iis utitur, ut anima suis potentiis.

Necesse autem non est, ut dicamus eos habitus a prudentia *distinctos,* sed potius dici possunt prudentia *inadaequate* considerata pro distinctis ejus muneribus.

Nimirum enumeratur: 1) *eubulia* seu habitus recte consultandi, i. e. inveniendi bonum consilium in rebus ambiguis et perplexis, seseque ex difficultatibus extricandi;

2) *synesis,* seu habitus recte judicandi ex consideratione communium principiorum, i. e. legum naturalium et positivarum, earumque finis;

3) *gnome,* seu habitus recte judicandi ex altioribus principiis secundum mentem legislatoris contra tenorem verborum in extraordinariis.

3. Functiones vero auxiliares, quibus prudentiae usus integer et per- 696
fectus evadit (quae hoc sensu a S. Thoma *partes integrantes* prudentiae vocantur ib. q. 49) enumerari solent:

1) *docilitas,* i. e. affectus et promptitudo ad discendum;
2) *sollertia* seu sagacitas, i. e. rationis, cur res probanda improbandave sit, celeris inventio: utraque maxime juvat ad acquirendam prudentiam;
3) *memoria* seu recordatio eorum, quae in nobis aliisque experti sumus;
4) *intelligentia,* qua praesens status rei bene perspectus habeatur;
5) *providentia,* i. e. consideratio futurorum eventuum, qui ex opere sequi possint;
6) *ratio,* i. e. promptitudo ratiocinandi, seu unum ex altero colligendi: — quae potissimum juvant usum prudentiae in consultando et judicando —;
7) *circumspectio* seu consideratio circumstantiarum, ne qua desit in opere;
8) *cautio,* i. e. cura, ut vitentur incommoda, quibus opus, quod meditamur, est expositum, v. g. ne offendatur proximus, ne damnum incurratur: — quae praecipue operis exsecutionem spectant.

Functiones illae auxiliares ex parte ad ipsam prudentiam intrinsecus pertinent, siquidem actus sunt a prudentia oriundae, ut eae, quae n. 4), 5), 7), 8) enumerantur.

V. *Peccata et vitia* prudentiae *opposita* breviter perstringenda sunt. 697

Omne quidem peccatum est prudentiae oppositum, quum sit contra prudentiae *judicium.* Peccans enim agit contra propriam conscientiam, quae judicio suo dictat, non esse agendum, aut aliter esse agendum, aut melius considerandum. Dico, omne peccatum esse *contra* judicium *prudentiae,* non, esse *ex* judicio *imprudenti,* quia, ut libertas indifferentiae salva sit,

necesse est dicere, *cum* judicio recto et prudenti *contra* illud agere hominem posse.

Verum quando loquimur de peccatis et vitiis contra prudentiam, ea intelligimus, quae directe contra regulas et functiones a prudentia requisitas delinquunt. Ut contra alias virtutes, ita etiam contra prudentiam dicitur peccari aut per defectum, aut per modum excessûs.

1. Per modum *defectûs* peccata contra prudentiam sunt:

1) *praecipitatio,* quae, proposito fine, statim opus aggreditur omissa deliberatione — peccat igitur contra officium prudentiae *consultandi;*

2) *inconsideratio,* quae judicat non consideratis bene circumstantiis — directe delinquit contra officium prudentiae *bene judicandi;*

3) *inconstantia,* quae sine ulla vel sine justa causa mutat sententiam, quum prudentiae sit bene consultatis et judicatis inhaerere — delinquit igitur contra *firmitatem judicii;*

4) *negligentia,* qua omittitur debita diligentia in actu intellectûs, qui excitet dirigatque voluntatem viresque externas ad operis exsecutionem quod post consilium et judicium homo sibi proposuit — delinquit contra *rationis vigilantiam* in exsequendo.

Quae peccata non ex se sunt gravia, sed ex circumstantia.

Videlicet *praecipitatio* et *inconsideratio* tunc grave peccatum constituunt, quando aliquis advertenter se exponit periculo alicujus mortalis peccati: atque *species* malitiae, qua peccatur, sumitur ex lege, cujus violandae periculum temere subitur, ita ut necessarium non sit ipsum imprudentiae reatum ejusve singularem modum in confessione explicare.

De inconstantia et negligentia idem observa generatim. Quando ergo agitur de re sub gravi non praecepta, inconstantia vel negligentia grave peccatum non inducit, nisi forte ratio scandali aliudve periculum accedat.

Facilius tamen veniale aliquod peccatum etiam in rebus per se non praeceptis inconstantiâ et negligentiâ contrahitur, quia ratio mutandi facile est ipse affectus ad quandam rem venialiter malus.

698 2. Per modum cujusdam *excessûs* vel potius falsa prudentiae specie et simulacro S. Thom. q. 55 enumerat:

1) *Prudentiam carnis,* quae excogitat idonea media ad vivendum secundum carnem, seu secundum instinctum et motus naturae corruptae: cf. Gal. 5, 19—22, ubi S. Paulus „opera carnis“ enumerat.

Peccatum igitur est ratione pravi affectûs operisque, cui exsequendo studet: quod si mortale peccatum est, hoc idque solum contrahitur; si veniale, peccatur venialiter.

2) *Astutia, dolus, fraus:* ita ut astutia dicatur *notitia* pravorum mediorum ad fallendum cum affectu exsequendi, dolus et fraus vero *astutiae exsecutio;* dolus generatim sive de verbis sive de factis, fraus potius de factis dicitur.

Quae qua ratione peccata sint, aestimandum est ex affectu, qui subest, et nocumento sive intento sive illato.

3) *Sollicitudo temporalium,* et sollicitudo futurorum: qua homo nimis occupatur rebus temporalibus sive conquirendis, sive asservandis. Hinc peccatum est ex nimio affectu ad res terrenas, avaritia etc., et ex defectu fiduciae in Deum.

Mortale igitur peccatum tunc tantum committitur, quando aut spes graviter violatur, aut quando aliquis propter temporalia violat vel violare

paratus est aliquam legem sub gravi obligantem. — At haec ipsa sollicitudo hujus saeculi gravia secum fert incommoda, quum animum retrahat a divinis et spiritualibus, eumque paulatim disponat et perducat ad periculum gravis peccati. Cf. de hac re Matth. 6, 25—34; 13, 22; I Tim. 6, 9 et 10: „Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas etc.“ — Pulcherrima autem documenta et motiva, quae anxiam curam rerum temporalium restringant atque fiduciam in paternam Dei providentiam augeant, habes ab ipso Salvatore proposita l. c. Matth. 6.

Sectio III.

De fortitudine et virtutibus annexis.

Caput I.

De fortitudine.

I. Circa fortitudinis notionem notanda sunt:

1. Fortitudo uno sensu sumitur pro certa quadam conditione 699
cujuslibet virtutis, nimirum pro *animi firmitate* in quolibet bono honesto. Sic non tam specialis virtus est, quam cujuslibet virtutis perfectae conditio.

2. Alio sensu restricto sumitur pro firmitate animi in sustinendis et repellendis iis rebus, in quibus difficillimum est animum regere et normam rationis retinere, ut sunt pericula mortis. Quoniam scilicet ibi *peculiaris* difficultas est, rectitudinem rationis retinere, merito peculiari virtuti *haec* firmitas attribuitur; nam eo ipso conspicitur in hac firmitate, qua homo ne summo quidem malo se frangi sinat, peculiaris honestas rationabiliter appetenda.

3. Quamvis etiam aliae virtutes ex *suis* motivis hominem impellere possint, ut eorum bonum prosequatur etiam inter summa pericula, imo per se impellere debeant, nisi a sua perfectione deflectant: nihilominus aliud est propter haec motiva opus virtutis alicujus exercere, aliud propter ipsam honestatem fortitudinis, eo quod deceat hominem nullis malis virtute inferioribus frangi. Quod si fit, fortitudo *formaliter* exercetur; in priore casu formaliter exercentur aliae virtutes, fortitudo materialiter.

4. Fortitudo igitur versatur *immediate* circa *passiones timoris* et *audaciae* in mortis periculis, seu in earum debita moderatione, ne scilicet nimius sit timor, neve nimia audacia, sed ut et audacia et timor suo tempore et debito modo atque mensura excitentur. — Postquam autem malum evenerit, fortitudo etiam *tristitiae* moderatur.

Mediate dirigit fortitudo *externam actionem et externam hominis compositionem,* ut fugam, aggressionem, perpessionem etc.

5. Pericula autem mortis, ut in iis a fortitudine homo dirigatur, debent prorsus honeste suscipi et tolerari; aliter ea suscipere nullatenus fortitudo est, sed temeritas, ferocia etc.

700 II. 1. Circa fortitudinis exercitium haec observa: 1. Fortitudo potissimum spectatur in periculis bellicis — saltem si spectas fortitudinem naturalem. Haec enim in bello justo honestissima et maxima censentur, neque humanam conditionem superant.

2. Refertur fortitudo primarie ad pericula mortis ibi occurrentia, secundarie ad omnia gravia mala calamitatesque sustinenda.

3. Moderatio timoris fit tum phantasiae cohibitione et directione, tum consideratione eorum, quae mortem aut minus formidolosam, aut etiam expetendam reddunt; quod maxime christiana fortitudo efficere potest, quando per fidem recolit homo bona spiritualia cum morte honesta conjuncta, exempla Christi et Sanctorum etc.

4. Hinc fit, ut etiam in iis, quae per se ambitum naturalis fortitudinis non excedunt, christiana et supernaturalis fortitudo multo plus valeat. Ingens enim est inter utramque fortitudinem discrimen; siquidem naturalis fortitudo timori mortis moderari ea tantum norma et mensura potest, quatenus bonum vitae altero bono naturalis ordinis superatur: at supernaturalis fortitudo id praestat, quatenus supernaturalia bona vitâ meliora ostendit; quae quum infinite excedant, non solum mortem non immodice timere, sed plane concupiscere, vitam despicere, tormenta ultra omnes delicias amare docet.

701 5. Christianae fortitudinis actus praecipuus est *martyrium*, quo quis sive fidei, sive alterius virtutis causa mortem a tyranno inferendam voluntarie subit: quod aliis fortitudinis actibus sive occasionibus longe praestat 1) propter causam, ex qua mala tolerantur; 2) etiam propter modum, quo subeuntur, siquidem multo minus difficile est oppugnando mala et inferre et sustinere atque per audaciam spem evadendi malis fere semper concipere, quam ad solam cruciatuum tolerantiam se tradere. — Quamquam in subeundo martyrio non semper necessarium est *formaliter* fortitudinis virtutem exercere, i. e. ex ipso motivo fortitudinis agere (nam ex motivo aliarum virtutum, maxime si in perfecto et heroico gradu adsunt, praecipue autem ex motivo caritatis Dei et Christi atque ejus vestigiorum aemulatione agere martyr prorsus potest): nihilominus fortitudini adscribitur, tum quia materia est propriissima fortitudinis materia, tum quia aliae virtutes, si per martyrium exercentur, illam conditionem communem firmitatis exhibent, quae fortitudinis specialis virtus quidem non est, cum ea tamen similitudinem gerit atque etiam fortitudo vocatur.

702 III. Ad functiones fortitudinis plenius intelligendas, praestat etiam notare partes integrantes, vid. animi affectiones, quae incomplete fortitudinem constituunt, vel ad ejus integrum officium necessariae sunt.

1. Enumerantur a S° August. ex Cicerone: „Fortitudo est considerata periculorum susceptio, et laborum perpessio. Ejus partes sunt magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia.“ V. S. Thom. l. c. q. 128.

Quae affectiones animi, si in ipsa materia fortitudinis, i. e. periculis mortis versantur, partes integrantes fortitudinis dicuntur; si in aliis materiis, virtutes fortitudini *annexae* vocantur: de quibus sequenti cap.

2. Officium fortitudinis nimirum est in *aggrediendo* et in *sustinendo*. Ad aggredienda periculosa 1) promptitudo animi requiritur, et 2) strenuitas in exsecutione; primum praestat *fidentia*, qua quis sperat, se malum imminens superaturum esse, secundum *magnificentia*, quae est ex sententia Cicer. „rerum magnarum et excelsarum, cum animi ampla quadam et splendida propositione, cogitatio et administratio".

3. Ad sustinendum opus est, 1) ne animus difficultate et asperitate 703
malorum frangatur, quod praestat *patientia*, quae tristitiae et dolori moderatur; 2) ne diuturnitate laborum fatigatus a coeptis desistat, quod *perseverantia* praestat seu firmitas animi in proposito persistendi.

IV. Vitia et peccata fortitudini opposita sunt:

1. Timiditas seu *ignavia*, quae excedit in timore, aut timendo *ubi non* timendum est, aut *plus* quam oportet. Quod vitium, si in se sistit, non excedit veniale peccatum; at quando retrahit ab officio sub gravi implendo, transit in mortale, vel potius causa est mortalis peccati.

2. *Intimiditas*, quae non timet, quando timendum est. Fortitudo enim non excludit, sed moderatur timores. Quod vitium oritur aut ex contemptu vitae, quam, quum homo non aestimat, facile exponit; aut ex superbia, sibi nimis virium tribuendo, aut ex animi stoliditate. — Ceterum hoc vitium eatenus peccatum est, quatenus aut *causa* ejus est peccatum, aut quatenus per peccatum aliquis periculo sese exponit.

3. Audacia seu *temeritas*, quae est excessus in audendo vel aggrediendo, scilicet aliquid *quod* non convenit, aut *quando* non convenit, aut *quo modo* non convenit. Oritur fere etiam ex iisdem causis, atque intimiditas; potissimum tamen ex jactantia et vana gloria. — De peccaminositate hujus vitii dic idem, ac de praecedenti vitio.

Caput II.

De prioribus virtutibus fortitudini annexis, magnanimitate et magnificentia.

Supra pro partibus integrantibus fortitudinis allatae sunt fidentia et magnificentia: quibus respondent in rebus extra strictae fortitudinis materiam duae virtutes similes; loco fidentiae autem melius statuitur magnanimitas, quod ex ejus explicatione patebit.

I. Ad magnanimitatem quod spectat, breviter nota haec: 704

1. Magnanimitas dicit promptitudinem animi ad magna et heroica, seu est virtus ad opera magna et heroica in omni virtutum genere inclinans, i. e. hominem honestissimo illo motivo impellens, quod rationali creaturae conveniat, ea, quae maxima et eximia sunt in virtutibus, praecipue intendere.

2. Non ergo vere magnanimus est, qui magna quaerit extra virtutem: haec enim *vere* magna non sunt. Vera magnanimitas despicit divitias, voluptates, honores hujus mundi, utpote quae re ipsâ parvi sint momenti: sed adspirat ad coelestia, quae sola sunt magna, et ad ea, quae coram Deo magnos honores conciliant; imo in ipso virtutum exercitio mediocritate contenta non est, sed ad ardua et difficilia, ut ad arduam abstinentiam, ad eximiam patientiam, ad indefessam orationem anhelat.

3. Quod quidem ex reliquis virtutibus unaquaeque in sua materia facit, si heroica exsistit, at ex suo singulari motivo; magnanimitas in qualibet materia idem praestat, sed ex *alio* motivo, nimirum *quia* magna et ardua (modo honesta sint) prosequi decorum est et convenit animo generoso, homini magnis gratiis adjuto, magnis praemiis illecto, magnis exemplis provocato. Igitur ‚*esse magnum et arduum*' in operibus aliarum virtutum, est ratio formalis objectiva virtutis magnanimitatis; ‚esse magnum et arduum *in hac vel illa virtute*' v. g. religionis, est ratio, cur talis virtus (religionis) *heroica* in id incumbat.

4. Magnanimitas versatur, ut ex dictis patet, *proxime* circa *opera magna; remote* versatur circa *magnos honores,* quorum appetitum moderatur, atque circa laudem et famam, cujus appetentiam similiter regit: ne videlicet homo ea multum appetat, neve plus, quam par est, ea refugiat; ne, si deferantur, tollatur, neve si desint vel in contrarium vertantur, decidat immodiceve tristetur. Quare magnanimitas id etiam praestat, ut homo et in prosperis et in adversis *moderate* agat, neque fortunam neque adversitatem multum aestimet, sed thesaurum suum apud solum Deum reconditum habeat.

705 II. Magnificentia videtur pars quaedam magnanimitatis esse; sumitur autem in peculiari prorsus materia, ita ut inclinet in magnitudinem in opere externo, quatenus est opus artis humanis usibus accommodatum, quum magnanimitas simpliciter spectet magnitudinem in qualibet virtute. At quatenus magnitudo in opere externo exstruendo ad virtutem spectat — quod nisi fiat, de *virtute* magnificentiae sermo esse nequit — magnanimitas utpote universalis magnarum rerum appetentia eam etiam amplectitur.

Magnificentia exercetur v. g. in splendidis templis exstruendis, in magnis sumptibus expendendis pro pia vel publica et honesta causa etc.

706 III. Vitia magnanimitati opposita sunt:

1. *Praesumptio,* quae proximo objecto magnanimitatis opponitur, ad magna *ultra vires* tendendo — quod vitium supponit opinionem falsam in intellectu culpabilem, et requirit in voluntate affectum ad rem exsequendam sive absolutum, sive conditionatum.

Peccatum *grave* committitur, si periculum, aut injuria vel injuriae periculum accedunt in objecto gravi; aut si error contra fidem est, qui praesumptionem producat. — Aliam speciem praesumptionis quae *in re supernaturali* tendentiam ultra vires committit, vide n. 310 et 312 *de spe theolog.*

2. *Ambitio,* quae officio magnanimitatis circa objectum remotum opponitur, est inordinatus appetitus *honoris* a) appetendo plus honoris, quam par est, aut ex re, quae in se quidem bona, at appetenti non conveniens est; b) appetendo honorem ex re mala; c) appetendo honorem *modo* indebito, ita ut divinae legi (gravi) praeferatur. Unde pro ratione materiae est peccatum aut veniale, aut grave; in causa prima (a) ex se, nisi aliud accedat, veniale tantum.

3. *Inanis gloria,* quae est inordinatus appetitus *laudis et famae.* Distinguitur ab ambitione secundum diversitatem objecti, sicut honor distinguitur a bona opinione et fama; quorum posterior in bona aestimatione apud alios sita est, prior in hujus aestimationis et *excellentiae* per externa signa exhibitione; atque communiter non cujuslibet aestimationis, sed *magnae* aestimationis significationem ambitio quaerit. — Inanis seu vana gloria etiam variis modis adesse potest, sc. cupiditate gloriae seu aestimationis a) ex *simulata* excellentia — cum hypocrisi conjuncta; b) *major is* aestima

tionis, quam personae aut rei, ex qua quaeritur, convenit; c) *apud eos,* qui rectam rei opinionem non habent.

Per se peccatum veniale est; ratione *alterius peccati* mortalis evadere potest.

NB. Vana gloria cum ambitione numeratur inter vitia seu peccata capitalia, quia ex ea innumera alia peccata facile pullulant sive venialia, sive etiam mortalia.

4. *Pusillanimitas* — quae una magnanimitati opponitur per modum 707
defectûs — est animi compositio, qua quis nimis refugit magna et ardua, ea facilius sibi impossibilia esse reputans.

Ergo difficultatibus homo pusillanimis nimis terretur, neque satis sese erigit in spem divini auxilii; alioquin enim *propriis* viribus non fidere, quando de operibus virtutum agitur, non est tam viri pusillanimis, quam humiliter et vere sentientis. Hoc modo opponitur pusillanimitas magnanimitatis objecto proximo, estque vitium praesumptioni contrarium.

Alio modo adversus objecta magnanimitatis remota, honorem atque laudem, pusillanimitas peccat, modo sc. directe opposito vitiis ambitionis et vanae gloriae, quando aliquis suam indignitatem considerans nimis abstinet ab honore et aestimatione admittenda et quaerenda, non habita ratione officii et gradûs, in quo constitutus est. Nam quamquam personaliter honores et aestimationem fugere et abhorrere eximius gradus christianae humilitatis esse potest, atque illam affectionem animi nemo non laudabiliter gerit: tamen non idem dici potest de omni repulsa honoris et aestimationis re ipsa facta.

Pusillanimitas ex se non dicit grave peccatum; sed tum tantum graviter peccatur, si quis aut officium graviter obligans omittit seu omittere vult, aut graviter contra spem divinam delinquit, aut si ex neglectu honoris vel famae grave damnum in ea re oritur, de qua ipse, qui negligit, non possit disponere. — Vincitur consideratione eorum, quae ad spem divinam pertinent.

IV. Magnificentiae duo vitia opponuntur, per excessum unum, al- 708
terum per defectum; prius vocari potest nimia *sumptuositas,* posterius a S. Thom. dicitur *parvidecentia,* vel animi angustiae (Engherzigkeit, Knauserei), quum non tam ex tenacitate, quam ex indecora a rebus splendidis aversione sumptibus parcitur, quando iis parcere non convenit. Peccaminositas fere ex peccatis *adjunctis* pendet.

Caput III.

De aliis virtutibus fortitudini annexis, sc. de patientia et perseverantia, et quae cum illis cohaerent.

I. Quoad patientiam: 709

1. Distingui debet patientia, quae circa summa mala versans fortitudinem intrinsecus complet, et ea virtus, quae circa alia mala versatur. Ut talis igitur pro peculiari virtute ab aliis distincta habetur, quae in malis tolerandis moerori moderatur, ne quidquam recedatur a praescripto rationis virtutumque exercitio.

Quando homo hoc moderamen sibi imponit, quia hoc ipsum honestum est atque consentaneum, tristitiae moderari seseque in animi aequalitate

continere, *formaliter* patientiam exercet; si idem facit ex amore illius boni atque honesti, quod in operibus, quae exercet, ex se invenitur — id enim etiam facere potest —, patientiam *materialiter*, formaliter alias virtutes exercet.

2. Patientia, ut ex dictis colligitur, versatur ut circa objectum suum seu materiam 1) immediate circa moerorem et tristitiam; 2) remote circa actiones, gestus, verba externa, ne quid immoderati in iis appareat; 3) circa ipsa mala tamquam objectum remotissimum.

710 3. Longanimitas, quae specialis virtus vocatur, est pars quaedam patientiae, quatenus versatur circa illud malum seu *illam molestiam*, quae *ex dilatione rei exspectatae* oritur. Praecipue emicat in tolerandis injuriis, quae non pro justa exspectatione satis reparantur.

4. *Gradus patientiae* pulchre recenset Less. l. c. l. 3 cap. 2 dub. 5 in fine:

1) ex parte malorum: si retinetur patientia a) in damnis fortunarum, b) in detrimentis famae, c) in detrimentis corporis et vitae;

2) ex parte modi perferendi: si tolerantur mala a) sine murmuratione, b) sine lamentatione apud alios, c) cum gaudio;

3) ex parte causae ipsorum malorum: si patienter ferimus mala a) propter culpas nobis inflictas, b) mala sine culpa nostra ab inimicis illata, c) mala illata ab iis, quibus benefecimus — quare summus gradus est ejusmodi mala et injurias non solum aequo, sed libenti et gaudenti animo ferre, atque ita Christum Dominum imitari, qui summas injurias et afflictiones ab iis, quibus summe benefecerat, patientissime sustinuit, et pro iisdem Patrem rogavit.

711 II. Vitia patientiae opposita numerantur:

1. *Insensibilitas*, quando aliquis neque propriis, neque alienis malis tangitur: quod laudabile non est — at *ex se* non excedit, si peccatum est, peccatum veniale, nisi forte *accedat* gravis officii (erga proximum praecipue) laesio.

2. *Impatientia*, qua quis nimium dolet, et ex dolore a recto recedit. Sic impatiens est, 1) qui ob dolorem vel moerorem aliquid mali committit; 2) qui *modum* in dolendo excedit; 3) etiam impatiens dicitur, qui in ira vel indignatione excedens hunc animi motum foras ostendit — quamquam potius iracundus dici debet.

Impatientia, etsi *ex se* ut animi affectio veniale peccatum tantum est, nisi forte murmurationem contra Deum divinamque ordinationem includat, tamen inducere potest ad alia mala facienda bonaque praecepta omittenda: quare etiam *gravem* legis divinae violationem producere potest.

Hoc sensu homini, potissimum christiano, patientia maxime necessaria est, ut Christus Dominus ipse monet: „in patientia vestra possidebitis animas vestras“, i. e. acquiretis, salvabitis animas vestras. Nam tot mala hujus vitae hominem circumstant, eique inferuntur, si legem divinam servare vult, adeoque ita frequenter sollicitatur ad violandam legem, si velit effugere tolerantiam malorum, ut homo christianus contra ea maxime sese praeparare debeat. Verum sufficit patientiam *materialiter* exercere; imo oportet non formale motivum patientiae solum perpendi, sed alia etiam motiva quam plurima et multo efficaciora, quae ad mala toleranda inducunt, ut coelestem remunerationem, imitationem Christi et Sanctorum, amorem Dei etc.

III. Perseverantia (v. S. Thom. q. 137 et 138): 712

1. Hîc sumitur pro speciali virtute, qua homo proponit perseverare in bono opere, quamdiu ratio dictat, eo motivo, quod peculiarem honestatem contineat *perseveranter* agere, sicuti peculiaris difficultas et molestia et taedium ex diuturnitate obrepere solet.

Quare si speciale motivum *ejus* virtutis, cujus est illud opus, quod agitur, ad perseverandum excitat, *materialiter* potius, quam formaliter exercetur virtus perseverantiae: quod prius tamen sufficit, imo saepe magis expedit, quam in sola formali perseverantia affectum collocare.

2. Proxima igitur materia hujus virtutis est in *cujuslibet* virtutis exercitio *continuatio* usque ad finem sive singularis negotii sive vitae: prout ratio praescribit. — Materia remota et *secundaria* est molestia et difficultas, quae ex diuturnitate rei laboriosae capitur. Dicitur secundaria materia, quia principalis materia in *bonis operibus efficiendis* collocari debet, non obstante ista difficultate: contrarium in patientia obtinet, quae primarie consideratur ex malis perferendis.

3. *Constantia* parum differt a perseverantia. Sunt qui ita distinguant, ut constantia dicatur virtus, quae vincat difficultatem ex naturali animi mutabilitate et externis impedimentis oriundam, perseverantia, quae vincat difficultatem, quam diuturnitas rei laboriosae per se et ex natura sua secum ferat.

IV. Vitia perseverantiae et constantiae opposita sunt: 713

1) Per modum excessûs *pertinacia,* qua aliquis in proposito permanet contra rationem, quum ex circumstantiis ratio dictet, desistendum esse: est peccatum veniale aut mortale pro materia subjecta, ut si quis pertinaciter persistere vult in re, quam cognoverit esse malam.

2) Per modum *defectûs* habetur *inconstantia,* qua sine ratione sufficienti mutatur propositum. Quod, nisi agatur de re praecepta, *ex se* peccatum non est; potest tamen peccatum esse ex motivo peccaminoso (plerumque venialiter tantum malo).

Sectio IV.

De temperantia et virtutibus annexis.

Caput I.

De temperantia ejusque speciebus.

1. Conceptus temperantiae *latus* quidem ille est, ut significet quamlibet vel omnem virtutem, quae refraenet affectum ab iis, quae ipsum *alliciunt* contra rationis praescriptum: sed *stricto sensu* sumitur pro illa virtute speciali, quae refraenet appetitum in iis, quae *maxime alliciunt* (uti fortitudo versatur circa ea, quae maxime retrahunt); i. e. *in delectationibus gustûs et tactûs,* seu in usu alimentorum et venereorum. 714

2. Inde facile colliges, quae sit materia temperantiae, et quae sit ejus necessitas. Nimirum quia ejusmodi delectationes homini quasi perpetuo praesto sunt, eumque multum alliciunt, non est alia

virtus, quae sit frequentioris exercitii aut majoris necessitatis, si homo sese intra limites recti ordinis continere vult. Verum sufficit materialiter temperantiam servare, etsi formale motivum aliud sit, quam haec specialis honestas.

3. Regulae temperantiae in cibo et potu sumuntur ex fine, ut sumatur cibus et potus „ad vitae hujus et officiorum necessitatem", sicut S. Aug. dicit *de moribus Eccles. cath.* c. 21 n. 39, sc. necessitatem intelligens etiam utilitatem et convenientiam, quatenus homo et vitam servet et valetudinem corporis, et idoneam mentis dispositionem ad suas functiones: quod tamen non excludit, aliquando ex alio altiore fine etiam cibum et potum sumi posse.

Verum quum valetudo corporis non sit nobilissimum bonum, ex virtute altiore haec ipsa regula in sumendo cibo et potu deprimi potest, maxime si mens ad exercitia nobiliora aptior redditur, modo ne brevi sequatur notabilis vel periculosa corporis infirmitas. Quod omnium Sanctorum exempla confirmant. Unde supernaturalis temperantiae regulam aliam hanc tradunt, ut tantum sumatur cibi et potûs, et e contrario tantum abstineatur, quantum christianis virtutibus exercendis conveniat. — Imo etiam S. Augustl. c. longe aliam quam solam naturalem temperantiam spectasse videtur, quum dicat: „Habet vir temperans in hujusmodi rebus mortalibus et fluentibus vitae regulam utroque Testamento firmatam, ut eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet: sed ad vitae hujus atque officiorum necessitatem, quantum sat est, usurpet utentis modestia, non amantis affectu" et *confess.* lib. 10 cap. 31: „Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam."

De regula in usu venereorum non est, quod quidquam dicam, quum extra matrimonium plane sit abstinendum; quid vero in matrimonio requiratur, vide ibi. Ceterum confer, quae postea in sexto praec. decalogi dicentur.

715 4. Partes integrantes temperantiae S. Thom. (q. 143) dicit verecundiam et honestatem, quas etiam dicere licebit *passiones* exercitium temperantiae juvantes: *verecundia* dicit fugam seu aversionem turpitudinis; *honestas* (quae hîc non pro toto genere boni moralis sumitur, sed multo pressius pro externa decentia) dicit amorem seu prosecutionem decori, quod in temperantia conspicitur.

5. Temperantiam dividunt secundum diversum objectum materiale in plures partes subjectivas, seu infimas species, sc.

1) in *abstinentiam,* quae temperantiam servat in cibo;

2) in *sobrietatem,* quae idem observat in potu inebriante;

3) in *pudicitiam* et *castitatem,* quae hoc praestat in rebus venereis.

716 6. Vitia temperantiae contraria *generice* sunt:

a) *Insensibilitas,* quae ita aversatur delectationes gustûs et tactûs, ut ne tum quidem uti velit, quando uti *debet* — quod est peccatum tantum, quanta est obligatio neglecta seu violata: si vero putantur illae delectationes *ex se malae,* potest esse error haereticus, etiam quando illis utendi nulla est obligatio.

b) *Intemperantia,* quae per modum excessûs ultra normam rationis istas delectationes quaerit. Intemperantiae vitium est inter vitia humana maxime probrosum et vile, etsi alia vitia et peccata permulta sunt isto peccato graviora. Nimirum intemperantiâ homo inhaeret rebus infimis cum bestiis

sibi communibus. — Intemperantia etiam vitium est valde vehemens atque curatu difficile, multasque pessimas sequelas secum ducit; nam versatur circa delectationes, quae hominem vehementer alliciunt.

Dividitur autem intemperantia in plures inferiores species: nam dicitur 1) *gula* intemperantia in cibo — quae pluribus diversis modis committitur; comprehendit etiam intemperantiam in potu, quatenus sola adest *gustûs* intemperies; 2) *ebrietas* intemperantia in potu inebriante; 3) *luxuria* intemperantia in rebus venereis. Plura vide in cap. *de vitiis capitalibus.*

7. Cum temperantia et intemperantia cohaeret virtus *continentiae* atque 717
oppositum incontinentiae vitium; imo in communi loquendi modo sic distinguitur tantum, ut continentia potissimum intelligatur de temperantia pudicitiae et castitatis.

Alio tamen sensu aliquando a doctis sumitur continentia (S. Thom. q. 155), ita ut extendatur ad totum ambitum materiae temperantiae late sumptae, atque definiatur „firma voluntas sese continendi in bono rationis contra impetus voluptatum".

Distinguitur autem a virtute temperantiae (praecipue castitatis) ut inchoatio a perfectione: quum virtus temperantiae et castitatis potius talem firmam voluntatem requirat, quae passiones jam habeat domitas et rationi subjectas, ita ut tentationes neque ita vehementes, neque tam saepe ab intrinseco patiatur; continentia vero hanc voluntatem firmam dicat in eo, qui pugnet quidem, sed nondum edomuerit passiones.

Hinc patet, incontinentiam minus malum esse ceteris paribus, quam intemperantiam; quia intemperans voluntatem firmatam habet in objecto suo malo, nec tam passione, quam spontanea electione peccat, incontinens vero peccat passione victûs et post lapsum dolet atque vires animumque resistendi resumit.

Nota tamen, hanc distinctionem inter continentiam et temperantiam potius fieri in virtute acquisita, quam in virtute per se infusa. Haec enim, sive eam continentiam dicere vis, sive temperantiam, ex se non infert, passiones esse domitas, sed facultatem tribuit, praescriptum rationis fide supernaturaliter illustratae servandi contra voluptates, sive magnus earum impetus oriatur, sive non.

Caput II.

De virtutibus temperantiae annexis iis, quae versantur circa iram et vindictam.

Appetitus inferior continendus est, ne voluntatem secum rapiat contra 718
rationis bonum, non solum contra concupiscentias et voluptates, sed etiam contra passionem irae. Quod praestat praecipue mansuetudo.

I. Mansuetudo est igitur virtus irarum moderatrix, ne, oblatis rebus irritantibus, homo in iram prorumpat, aut in ea modum excedat.

Proxima *materia* hujus virtutis est passio irae, cui modum praescribit, ut homo irascatur, quando, cui, quam ob causam, quantum, quomodo oportet, et ut, si non oportet irasci, ira comprimatur omnino.

II. Vitia mansuetudini contraria sunt: 719

1. *Inirascentia,* quae ita insensibilem hominem reddit, ut non excitetur ad iram, quando oportet. Scilicet quando obsistendum est aliis in re difficiliore, ut si quis ex officio justitiae, caritatis etc. monere, corripere, casti-

gare, repellere debet, animus autem friget et detrectat id facere, ira excitanda est, quae juvet ad augendum animum torporemque excutiendum. Peccatum vero non tam ex defectu irae, quam ex defectu alterius officii implendi exsistit. — Similiter laudabile est iram concipere, si videtur Deus injuriis affici, modo recta mensura servetur: cujus exemplum habes in Christo Domino Marc. 3, 5: „Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super caecitate cordis eorum."

2. *Iracundia,* quae in ira excedit, idque a) in *objecto* rationis praescriptum non servans, sc. appetendo injustam vindictam; b) in *modo* normam rationis non servans: de quo fusius vide infra n. 737 *de vitiis capitalibus.*

720 III. Clementia, mansuetudini similis, est virtus, quae inclinat ad mitigandam et diminuendam justam vindictam (punitionem), in quantum recta ratio non obstat.

Quoad *materiam* igitur licet et clementia et mansuetudo circa externam vindictam versetur, tamen id diverso fit modo. Mansuetudo circa eam versatur, ne homo obtemperet irae, ac proin pro proxima materia *iram* habet, pro remota vindictam; clementia circa moderationem externae vindictae versatur, quia consentaneum et decorum est homini in potestate constituto, infra meritum punire, proin versatur circa *externam vindictam* ut materiam proximam, et sub alia formali ratione.

Clementia supponit conditionem *Superioris* atque potestatem juste infligendi vindictam: mansuetudo latius patet ad quemlibet hominem.

Clementia diminuit, sed non omnino condonat poenam; idque facit ex animi lenitate atque hac *speciali honestate:* quamquam etiam tum, quando *utcunque,* i. e. ex quocunque motivo, poena, servato ordine rectae rationis et virtutis, diminuitur, clementia materialiter exerceri recte dicitur.

721 IV. Clementiae opponitur:

1. *Lenitas nimia,* quae inconsulte poenam mitigat vel remittit contra bonum sive delinquentis sive publicum. Nam aliquando vitiosum est, clementer agere velle, quum nimirum expediat severitate potius delinquentes coërcere.

2. *Crudelitas,* quae excedit in poena, ex animi asperitate compati nescientis poenam ultra justum modum exaggerans. Quare crudelitas sic accepta supponit in homine potestatem puniendi, sive legitimam, sive usurpatam; supponit etiam causam, quae poenam mereatur.

Quodsi potestas non est puniendi, ut in homine privato, neque causa poenâ digna, eos, qui alios nihilominus suppliciis afficiunt, potius *feros* eorumque vitium feritatem vel *ferocitatem* dixeris, quam crudelitatem: licet communis usus etiam crudelitatis vocem adhibeat.

Distinguitur ergo crudelitas prorsus a *severitate,* quae est inflexibilis animi rigor, nihil de promerita vel statuta poena remittens.

Caput III.

De modestia et studiositate.

722 Sicut temperantia in rebus, quae maxime delectant secundum appetitum inferiorem, modum imponit: ita aliae virtutes esse debent, quae modum praescribunt in aliis rebus, specialem delectationem non afferentibus, aut

non delectationem inferioris appetitûs. Generali nomine hae virtutes modestia appellari possunt; sed non omnes ejusdem infimae speciei.

I. Modestia stricte dicta est virtus, quae moderatur externum hominis habitum, motus, gestus totumque hominem externum, ut omnia ex decoris rationisque praescripto componantur. In quo utique ratio habenda est personae, loci, temporis, negotii etc. (Cf. S. Thom. l. c. q. 168.)

1. Formaliter modestia est, si decorum et convenientia servatur ex ipso affectu, quo quis fertur in id, ut externi hominis compositio cum internis affectionibus virtutum congruat: si ex alio motivo bono fit, modestia materialiter exercetur.

2. Facile patet, modestiam habere materiam quidem humilem, attamen jure magnam laudem. Nam exterior homo index est interioris, neque facile homo potest in exteriore habitu constanter secundum rectam rationis normam agere, nisi interius omnia bene ordinata habet, aliisque virtutibus bene instructus est. — E contrario autem modestiae exercitium etiam multum juvat ad alias virtutes acquirendas, augendas, conservandas.

Hinc verum est, quod S. Ambros. *de off.* l. 1 c. 18 n. 71 dicit: „Habitus mentis in corporis statu cernitur: hinc homo cordis nostri absconditus aut levior, aut jactantior, aut turbidior; aut contra gravior, et constantior, et purior, et maturior aestimatur. Itaque vox quaedam est animi, corporis motus.“ Cf. etiam Eccl[i] 19, 26 et 27: „Ex visu cognoscitur vir, et ab occursu faciei cognoscitur sensatus. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.“

3. Regulas modestiae in variis materiis hîc tradere longum est, atque eo magis supersedere possum, quod non desunt libelli, unde illae regulae hauriri possunt, v. g. Hoeflinger *regulae decentiae* seu „Anstandsregeln“; Schönbold *eod. tit.* Ratisbonae; *Decorum religiosum,* Colon. 1866.

4. S. Thom. l. c. q. 169 modestiam specialem ab altera distinctam statuit, quae versetur circa exteriorem apparatum et usum rerum humanarum, ut ornatum, supellectilem etc.: quae utrum virtus distincta dicatur necne, tamen ostendit materiae ambitum a priori distinctum.

5. Vitia modestiae opposita sunt: 723

1) *petulantia* vel insolentia, qua aliquis gestibus motibusque insolitis vel incongruis utitur, qui indecori sunt atque animum male fraenatum indicant;

2) *hypocrisis,* quae ficto animo modum in exteriore habitu assumit;

3) per modum defectûs est *rusticitas,* quae decorem externi hominis nimis negligit.

Haec omnia peccata gravia non sunt, nisi ratione alterius malitiae *adjunctae.* Imo rusticitas saepe ne proprium peccatum quidem est. Nihilominus viri christianae perfectionis strenui sectatores admirabili studio vel in istis rebus minimis omnia cavere conabuntur, quae non omnino ordinata sunt. Videri potest Lancicius *de recollect. octid.* (opuscul. spirit. VI.) cap. 1 n. 2, ubi pro fine renovationis spiritualis proponit post peccatorum venialium exstirpationem etiam „imperfectionum inculpabilium fugam“, quas nominat „defectus civilitati et urbanitati morum contrarios“.

II. Eutrapelia a modestia eatenus distinguitur, quod versatur circa 724
moderationem exteriorum quidem, sed quae ludendi jocandive causa fiunt: quare species quaedam modestiae est.

1. Ad decorum honestumque convictum humanum enim pertinet, ut etiam in animi remissione rebusque ludicris agendis modus servetur, ne

homo ea, quae ad relaxationem necessaria sunt, nimis abhorreat atque aliis hominibus gravem atque molestum se exhibeat, neve illis rebus nimis inhaereat.

2. Majus tamen periculum est in excessu ludendi et jocandi, quam in defectu.

Moderatio igitur necessaria est ex parte rei, ut id, quod relaxationis causa agatur, nullam turpitudinem contineat, et ex parte modi, ne homo nimis profusus sit in ludicra. Ad moderationem ex parte rei etiam pertinet, ut non suscipiatur ludus sive absolute, sive relate ad quosdam homines prohibitus. (De quo plura vide in tr. *de contractibus*, et *de clericis.*)

725 3. Defectus eutrapeliae contrarii sunt: 1) *scurrilitas* per excessum, cujus peccaminositas dijudicanda est tum ex ipsa re, quae agitur, tum ex circumstantiis personarum, num grave scandalum, injuria etc. adsit.

2) *Austeritas* nimia, qua aliquis aut a remissione sibi necessaria abhorret, aut aliorum honestam recreationem improbans iis se molestum exhibet: qui defectus *per se* multo levior est.

726 III. Magis pro distincta virtute haberi debet ea, quae moderationem indicit cupiditati sciendi et addiscendi, sc. studiositas. Homo enim naturaliter inclinat ad rerum scientiam acquirendam. Verum hoc ipsum *studium* cognoscendi a rationis dictamine regi debet.

1. Hujus virtutis officium est 1) moderari appetitui sciendi, ne homo appetat plura et altiora scire, quam quae suae conditioni conveniunt; 2) moderari ipsum studium et conatum animi, ut studeat homo ea diligentia, eo fine, iis adminiculis, ut par est, neque plus; 3) etiam interdum excitare et impellere ad studium, quando animus labores cum eo conjunctos refugit, atque languidum se gerit. Quare haec virtus secundum unum officium temperantiae annexa est, secundum alterum fortitudini.

727 2. Vitia opposita sunt:

1) *Curiositas* per excessum — quae *ex se* peccatum grave non est; potest evadere gravis ex adjunctis vel fieri causa gravis peccati. (Cf. ea, quae de virtute fidei theologicae agens de peccatis contra fidem atque similibus dixi n. 302—304.)

2) *Negligentia* vel pigritia per defectum: — grave peccatum evadit, quando agitur de rebus sub gravi scitu necessariis, si modo hujus gravis obligationis advertentia adsit: sive de scientia rerum agitur *omnibus* necessaria, ut articulorum fidei necessariorum, sive de scientia necessaria *ex munere* suscepto vel suscipiendo.

Caput IV.

De humilitate.

Restat ut agamus de moderatione illius appetitûs, qui sensibilem quidem delectationem non movet neque talem *impetum passionis* secum fert, sicut materia temperantiae stricte sumptae, qui tamen, quo nobilior et secundum se rationi magis consentaneus videtur, eo difficilius omnino refraenatur et intra limites rectae rationis fide illustratae redigitur, appetitum dico *propriae aestimationis et honoris.*

Quem appetitum moderatur humilitas.

I. Notio humilitatis. 728

1. Humilitas definitur a S. Thoma l. c. q. 161 a. 1 „laudabilis sui ad ima dejectio", vel a S. Bern. *de grad. humil.* (in princ.): „Humilitas est virtus, qua quis verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit"; aliis verbis dici potest „virtus inclinans nos ad nostram vilitatem signis vel factis profitendam".

2. Humilitas supponit cognitionem, quam habet homo de se ipso suaque vilitate suisque defectibus: at hac cognitione supposita, *est* in *voluntate,* quam inclinat, ne se extollat in agendi ratione supra mensuram suae cognitionis. Objectum vero hujus virtutis est id, quod congruit nostrae vilitati tum secundum interiorem appetitum, tum secundum externam actionem.

3. Quamquam id, quod vile est, per se quidem non est honestum aut rationi placens: tamen rationi maxime placet, ut ita agatur, sicut *cuique congruit;* dein vilia amplecti ratione summopere probatur, quatenus est testificatio nostri nihili et summae a Deo dependentiae — quod ad divinam laudem maxime confert. Hinc quia humilitas est *professio veritatis* rationi summe conveniens, Deo summe placens est.

II. Officium, vel varii actus humilitatis hi recenseri pos- 729
sunt ex Lessio l. c. lib. 4 cap. 3 dub. 7:

1. Vilipensio et contemptus sui, per quem homo se quoad ea, quae ex seipso habet, nihil aestimet.

2. Homo reputat se omnibus Dei donis indignum, et ad omnia ineptum; idque sine falsitate, talis enim revera est secundum ea, quae ex seipso habet.

3. Hinc sequitur, ut veritatis amore impulsus non cupiat ab aliis magni aestimari, honorari, vel laudari; quia videt, id sibi non congruere, sed ei, a quo omnia habet. Non enim imago vel pictura laudem meretur, sed pictor.

4. Quantum in ipso est, desiderat etiam vilem se haberi et ab aliis contemni. Talem enim cupit se ab aliis judicari et aestimari, qualem secundum veritatis sententiam et in oculis Dei se novit esse, quemadmodum S. Bern. ait serm. 16 *in cant.* n. 10: „Verus humilis vilis vult reputari, non humilis praedicari." Attamen dictum est ‚quantum in ipso est'; quia non semper expedit, ut alii defectus nostros noverint, aut nihili nos aestiment.

5. Quum videt se magni fieri vel honorari, dolet, neque illum honorem in animo sibi attrahit, imo nec admittit, nisi forte ratione officii, aut doni divini, quod habet; et ita honorem in Deum, saltem implicite, refert.

6. Conferendo se cum aliis, censet se omnibus viliorem et deteriorem; considerat enim se secundum ea, quae ex seipso habet, alios vero secundum ea, quae ex Deo illi habent, et sic illos sibi praeponit: S. Thom. q. 161 a. 3. Nam hoc est ingenium humilitatis, in se intueri sua mala, in aliis eorum bona, ita ut sub certo quodam respectu quasi caeca sit pro bonis et dotibus propriis et pro defectibus alienis: quisque autem secundum sua deterior est, quam sunt alii secundum ea, quae ex Deo habent. Cf. S. Thom. ib. art. 6. — Superbia prorsus contrarium facit.

7. Subjicit se Deo tamquam infimum mancipium, vel potius sicut testa figulo et opus suo factori, ut de se disponat pro beneplacito in omnibus

praesertim quae ad hanc vitam pertinent, v. g. quoad paupertatem vel divitias, sanitatem vel morbum, infamiam vel gloriam, vitam vel mortem.

8. Subjicit se hominibus propter Deum, sinens se ab illis tamquam instrumentis Dei gubernari.

9. Denique in externis rebus et functionibus amplectitur, quantum ex se est, semper quod est abjectius: verum re ipsa non semper id amplecti decet aut licet, quia ratio decoris, officii et conditionis propriae haberi debet.

730 III. Humilitatis cum magnanimitate collatio. — Hae duae virtutes in aliquibus conveniunt. Utraque enim cohibet affectum, ne feratur ad excelsa supra conditionem et proportionem ipsi homini congruam. At diverso modo:

Videlicet *retrahere ab excelsis,* prout superant vires, magnanimitatis officium est *secundarium* — primarium enim est incitare ad excelsa, prout vires non superant; dein vires excedi aut non excedi, sumitur, prout vires considerantur a Deo adjutae. Humilitatis autem primarium munus est *retrahere a magnis et splendidis*, prout homo se ipse et id quod ex se est considerat, et prout res splendidae ipsi afferunt honorem, non ut sunt virtutum opera, quibus peragendis homo ex Dei dono par est, et prouti ad Dei gloriam tendunt.

Verum humilitas et magnanimitas se invicem multum juvant; imo quo humilior aliquis est, eo magnanimior facile est atque eo fidentior in Deum, cujus gratiâ fretus facile se ad difficillima et maxime ardua accingit. Multum enim abest, ut humilitas in pusillanimitatem exeat. Et nisi cum magnanimitate humilitas societur, prior in superbiam degenerabit.

731 IV. Humilitas inter virtutes eminentiam quandam habet.

A. Est enim mater et nutrix aliarum virtutum, propter necessitatem ad eas habendas et retinendas imprimis commendata.

1. Hominem reddit legi conformem in omnibus, quum reliquae virtutes morales id faciunt in propriis tantum materiis. Nam humilitas inclinat ad nos subjiciendum Deo in omnibus et cuilibet Superiori tamquam Dei instrumento.

2. Humilitas inclinat ad actus, qui tacitam continent erga Deum honoris exhibitionem seu cultum: quare in suis actibus facile etiam erumpit in formales actus religionis, virtutis omnium moralium virtutum nobilissimae.

3. Humilitas conjunctissima est caritati omnium omnino virtutum reginae: nam humilitas in cognitione, quam homo de se habet, fundatur; porro haec non concipitur sine cognitione Dei; verum ut homo ex cognitione sui facile transit ad affectum humilitatis, ita Dei cognitionem facile sequitur caritas. Perpende pulcherrimum effatum S^{i} Aug. seu oratiunculam ad Deum directam: „Noverim te, noverim me, ut amem te, et contemnam me“.

4. Commendatur humilitas ab exemplo et exhortatione Christi, qui quum summo honore dignus esset utpote Deus-homo, nihilominus nostri amore summam abjectionem et opprobria elegit, quo fortius nos impelleret ad sui imitationem: „Discite a me, quia mitis sum et humilis corde“. Imo eo magis haec christiana virtus discipulis *Christi* commendatur, quo magis ignotam eam fuisse constat ethnicis etiam philosophis, quantumvis praeclare de aliis virtutibus disseruerint.

B. Nihilominus licet sit etiam specie sua eximia, humilitas *non* est 732
specifice summa virtus.

1. Si enim ejus *specificam* excellentiam cum aliis virtutibus comparamus, dicenda est ceteris paribus excellentior, quam fortitudo, temperantia cum aliis virtutibus, quae illis annexae sunt, etiam praestantior videtur, quam justitia commutativa. Sed

2. Praestantiâ vincitur: 1) a *virtutibus theologicis;* 2) a virtute *religionis,* siquidem in se praestantius est, Dei excellentiam profiteri Eique cultum impendere, quam profiteri propriam vilitatem; 3) etiam videtur vinci ab *obedientia,* saltem non est praestantior quam obedientia, utpote quae hominem toti legi subjiciat — quod commune quidem habet cum humilitate, at magis directe id facit, quam humilitas — et objectum immediatum habeat ex se nobilius. Idem dici potest de *justitia legali.*

V. Vitia humilitati opposita sunt tum *nimia sui abjectio,* 733
tum *superbia.*

De priore vitio, quod ex nimio seu imprudenti affectu sese demittendi aestimationem propriam parum curat, sufficit dixisse, ejus peccaminositatem fere totam sitam esse in damno causato vel injuriâ statui, conditioni illatâ, si quid tale inde sequatur. Ea enim nimia est abjectio sui, quae, spectata propria conditione, non habet rationem conservandae aptitudinis ad officia suscepta rite implenda, ad utilitatem communem prospiciendam, ad aedificationem aliorum promovendam etc.

De superbia utpote foecundo fonte multorum peccatorum paulo latius dicendum.

1. *Superbia* ex *conceptu* suo est „inordinatus propriae excellentiae appetitus", sive excellentia illa sumitur relative ad alios, quo fit, ut homo aliis se praeferat aliosque despiciat, sive sumitur absolute, ita ut comparatio ista cum aliis non fiat.

Quo intelligitur discrimen inter superbiam et ambitionem aut vanam gloriam: siquidem haec vitia non directe excellentiam propriam, propriamque personam, sed honorem aut aestimationem eorumque excellentiam pro objecto habent. Verum quidem est, haec ex quadam superbia nasci, et superbiam, si mentem occupaverit, ista alia peccata sponte gignere.

2. Quoad *ortum* et *progressum superbiae* notanda sunt haec: Homo incipit bonum, quod in se habet, considerare, sed ultra modum, considerat perfectiones suas neque simul considerat imperfectiones nec dependentiam a Deo; tum apprehendit majorem in se excellentiam, quam re ipsa habet; dein amat seu complacet sibi in illa excellentia apprehensa; demum *aestimat se supra id quod est,* quae aestimatio non in solo judicio consistit, sed simul in affectu, quo homo erga se tamquam aliquid magnum afficitur.

1) Quae *nimia sui aestimatio* est primus actus completus superbiae *(NB. non dico ‚completae superbiae'):* alii actus via sunt et inchoatio.

2) Superbus, progrediens ultra, se aestimat dignum rebus magnis se suamque conditionem et vires re ipsa excedentibus.

3) Inordinate appetit honores aliaque ut sibi congrua — *ambitio.*

4) Ab aliis vult magni fieri, honorari, aestimari — *ambitio et vana gloria.*

5) Si videt, se id non obtinere, dolet, irascitur, indignatur.

6) Conferens se cum aliis, se pluris aestimat, alios eorumque acta parvi pendit, contemnit.

7) Recusat se subjicere Superioribus, quasi id se indignum sit, persuadens sibi, se esse prudentiorem, meliorem etc.

8) Recusat ipsi Deo subjacere, apprehendens id tamquam contra suam dignitatem, volens suo arbitratu vivere, ac si Deo opus non habeat: qui actus est *superbiae completae.*

734 3. Certae *quaedam species superbiae* distingui possunt pro diversa excellentia vel potius pro diversa excellentiae propriae consideratione [1], i. e.:

1) Superbia, qua homo practice se putat causam sui boni (dico practice, sc. ita ut theoretice quidem id formaliter non judicet — hoc enim haereticum plane esset —, sed bona sua ut sua a se dependentia consideret; ultimum autem fontem Deum esse, non negat quidem, sed neque considerat).

2) Superbia, qua quis bona sua se pro suo merito accepisse autumat (sc. relate ad exclusionem *divinae gratiae* idem dic, quod mox sub 1) dictum est; hanc enim divinam gratiam theoretico judicio excludi necesse non est, at practico agendi modo *quasi* excluditur). Si vero meritum non ut supernaturale coram Deo consideratur, sed meritum humanum, potest utique persuasio proprii meriti plus minusve falsa prorsus adesse, neque propterea peccatum adeo enorme, ut haeresis, accedit.

3) Superbia, qua quis putat, se habere bonum, quod non habet, aut id tamquam excellentiam considerat, quod vere excellens non est.

4) Superbia, qua homo sua bona ita considerat et aestimat, ut prae aliorum bonis sua nimis extollat, aliena pro nihilo reputet.

Vide S. Greg. Magn. *moral.* l. 23 cap. 7.

In singulis autem speciebus *modus peccandi* diversus esse potest.

1) Si homo apud se in animo se ita extollit; 2) si desiderat, se ita aestimari ab aliis; 3) si externe ita agit, loquitur, ut istam sui aestimationem prodat; 4) si advertens, se revera non ita excellere, id tamen optat, aliisve id persuasum esse desiderat.

735 4. *Peccaminositas superbiae* exigit distinctionem inter superbiam completam et incompletam. Incompleta ea est, quae aliquid humilitatis etiam compatitur. Quamdiu igitur homo superbiens legibus divinis, quod est humilitatis, subjacere adhuc vult, tum immediate tum mediate divinis, seu quibuslibet legitimis Superiorum praeceptis, incompleta superbia est, quae *ex se* mortale peccatum non attingit, tamen alia peccata, etiam gravia seu mortalia, facile producit. — Quando autem superbia per voluntatem Deo divinisque legibus non subjacendi consummata est, gravissimum peccatum mortale constituit, quod vere diabolicum est, pessimis tantum hominibus proprium. Peccatum hoc *inter gravissima* recensetur, quia independentiam, et sic quodammodo aversionem a Deo directe vult; tamen non est omnium gravissimum, quia haec aversio non sub formali sua ratione intenditur. Cf. S. Thom. l. c. q. 162 a. 6.

---

[1] Species illas communiter non oportet distinguere in confessione, nisi *ex adjunctis* grave peccatum accedat: alias enim plerumque superbia incompleta manet, neque species prima et secunda cum plena advertentia malitiae committi consuevit.

Caput V.

Appendix de vitiis seu peccatis capitalibus.

Praestat, doctrinam de peccatis capitalibus hîc supplere et in unum 736
colligere. Attamen solummodo eorum naturam et gravitatem breviter explicandam esse duxi, quatenus hucusque explicata non est. Ceterum de remediis contra illa vitia vide, quae dicentur infra vol. II. de sacramento Poenitentiae n. 447 sqq.

Superbia non tam inter vitia capitalia ponitur, quum potius aliorum vitiorum capitalium caput et origo dicatur secundum S. Greg. *moral.* l. 31 c. 45 (al. 31): „Tentantia vitia, quae invisibili contra nos praelio *regnanti super se superbiae* militant, alia more ducum praeeunt, alia more exercitûs subsequuntur . . . Ipsa namque *vitiorum regina superbia,* quum devictum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus, devastandum tradit. . . . Radix cuncti mali superbia; primae autem ejus soboles, septem nimirum principalia vitia de hac virulenta radice proferuntur.“ Quod ita intellige, ut, qui superbia imbutus est, facillime in alia quoque vitia dilabatur; et e contrario, licet vitiosus habitus superbiae non requiratur, ut oriri possint aliorum habitus vitiorum, tamen in aliis etiam vitiis et peccatis non expressa, sed implicita quaedam superbia latet.

I. De ambitione et vana gloria vide, quae supra dicta sunt sect. III. cap. 2 n. 706.

II. De invidia, et de affectibus similibus, sed probe ab ea 737
distinguendis, vide supra (*de caritate proximi)* n. 618 et 619.

III. De ira seu potius iracundia.

Iracundia — ab ira ut passione distinguenda — est habitus aut actus irascendi vitiosus seu immoderatus. Ira enim contra malum adjacens insurgit.

Vitium esse potest 1) ex parte *objecti,* si injusta vindicta appetitur: sc. a) ob causam non legitimam, b) si major quam oportet, c) si privatim exercenda. In omni casu *haec iracundia* est *ex genere suo* peccatum mortale; admittere tamen potest parvitatem materiae, si vere modicum malum est, quod infertur aut inferri desideratur;

2) ex parte motûs irae tantum; si videlicet homo nimium ira excandescit interius, aut iram per signa externa immodice manifestat: quod ex se mortale peccatum non est; potest tamen mortale evadere, si valde extraordinario modo homo irascitur, ratione pravi affectus, aut ratione scandali.

NB. Irae peccatum, etiam quando est mortale, ex se minus tamen est, quam invidia et odium; at generare potest alia peccata. Filiae enim irae dicuntur:

Indignatio — inordinatus affectus, quo quis putat, se indigne tractari: quae si ex justo judicio procedat, inordinata non est, alias com-

muniter veniale peccatum; nisi quis in gravem contemptum odiumve alterius prorumpat.

Tumor mentis — quo quis morose excogitat diversas vias vindictae iisque cogitationibus mentem inflat: — peccaminositas desumitur ex ipsa vindicta.

Clamor — quo iratus homo vocem extollit, multa inordinate effutit: ex se veniale peccatum, nisi aliud addatur.

Blasphemia — unum ex gravissimis peccatis mortalibus.

Contumelia — de qua vide postea praec. octavum decalogi — ex genere suo (non toto) mortale.

Maledictio — (cf. *de inimicitia*) est etiam ex genere suo mortale, neque facile in materia parva sistit.

Rixae — ex genere suo mortale saltem ex parte incipientis, si progrediuntur ad vulnera, caedes etc.; aliter, si leviculae pugnae sunt, modo ne ex parte personae gravis contumelia sive injuria appareat.

Vide Busenb. et S. Alph. l. 5 (al. 2) n. 80—83.

738 IV. Avaritia (cf. S. Thom. II. II. q. 108, maxime a. 1 et a. 4).

Avaritia est inordinatus appetitus habendarum et retinendarum divitiarum, seu rerum temporalium.

Ex genere suo venialis est, utpote appetitus rei in se indifferentis: qui si tantum ultra debitum modum habetur, peccatum veniale est, nisi quis plane excedat, atque quasi finem suum in illa re constituat, seu rem illam (hîc divitias) amori divino praeferat.

Tamen avaritia periculosa est et multorum origo peccatorum, secundum Apostolum I Tim. 6, 9: „Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem etc.“

Recensentur filiae avaritiae:

Durities cordis erga pauperes et miseros, quae *potest* evadere mortalis.

Inquietudo cordis, quae nimiis curis in conservandis augendisve divitiis hominem occupat: *graviter* peccatur, si homo divinarum rerum aut gravis officii sui curam negligit; aut si Deo plene voluntarie diffidit; aut si ita divitiis occupatur, ut in iis finem suum constituat. Alias nimia cura et sollicitudo veniale peccatum est.

Violentia, fallacia, fraus; verbo: omnis generis injustitia, quae, si materia gravis est, peccatum mortale evadit (cf. infra *de injustitia*).

739 V. Luxuria.

De luxuria confer, quae postea in 6. decalogi praecepto dicentur. Hîc sufficit notasse, omnem luxuriam seu veneream delectationem directe quaesitam aut voluntario consensu admissam extra matrimonium esse peccatum mortale. Aliud est de luxuria indirecta, seu de motibus vel effectibus sine consensu permissis: quae quando sit sine peccato, quando peccatum veniale, quando mortale, vide infra l. c.

740 VI. Acedia. (Cf. S. Thom. l. c. q. 35.)

Acedia communiter sumpta est tristitia de bonis spiritualibus utpote cum labore et difficultate comparandis. Hoc sensu non tam speciale vitium est, sed vitium, quod diversam malitiam habet, prout diversa

seu diversarum virtutum sunt bona spiritualia, de quibus ut difficulter acquirendis tristitia concipitur: quare acedia sic concepta ad omnia vitia pertinet.

Verum si versatur tristitia circa illud bonum spirituale, ad quod omnia bona ordinantur, i. e. circa bonum divinum *divinamque amicitiam,* est vitium *speciale* idque omnino mortale peccatum, si tamen actus est perfectus et deliberatus, ut tristari de eo, quod vocatus ad fidem christianam strictius obligeris ad virtutes sequendas; optare, ne unquam Deum, fidem cognoveris.

Si autem solum est taedium et animi remissio in spiritualibus exercitiis, ex se grave non est, modo homo ea implere paratus sit, quae sub gravi praescribuntur.

Attamen tepor ille, etiam in rebus minoribus, qui non curat nisi gravia peccata, periculosissimus est et Deo valde exosus, praesertim in iis, qui a fervore spiritûs in hunc miserum languorem sua culpa delapsi sunt.

VII. De gula et ebrietate. 741

1. Gula seu excessus in cibo et potu exerceri potest variis modis a) in quantitate (nimis), b) in qualitate (laute), c) in modo sumendi (avide et voraciter), d) in tempore (nimis frequenter sine causa) e) in fine (solius voluptatis causa). Verum nota, aliud esse voluptatis solius causa, aliud ‚*cum* voluptate'; quare etsi cum voluptate editur, neque expresse finis sustentandarum virium alterve honestus finis habetur, nihilominus implicite omnino ille finis haberi potest, ita ut nullum committatur peccatum.

2. Gula *ex se* — non loquor de ebrietate — est peccatum veniale tantum, ex ratione supra n. IV. notata.

Graviter tamen aliquando peccatur, sc.:

1) Si quis per excessum in cibo et potu grave nocumentum sanitatis sibi causat: quod maxime intellige, si agitur de gravi damno mox orituro; si enim de infirmitatibus variis agitur, quae oriri *possunt,* illud notabile nocumentum largius sumi debet, ne facilius dicamus excessibus levioribus mortaliter peccari. Lucem affert, quod Lugo *de jure et justitia* disp. 10 n. 32 in re prorsus contraria dicit, nempe in exercendis mortificationibus. „Non est illicitum, ea opera mortificationis exercere, licet timeatur aliqua vitae abbreviatio non notabilis (neque notabilis censetur abbreviatio aliquot annorum). In hoc autem pares sunt, qui excessu cibi aut potûs, et qui eorum defectu abbreviationem vitae causant (vid. relate ad imputationem *damni sibi causati:* nam alioqui patet, eos, qui excessum committunt, semper saltem venialiter peccare). Quare sicut non damnantur peccati mortalis, qui multis cibis et delicatis utuntur, licet praevideant periculum multarum infirmitatum (utique non gravium) et brevioris vitae, quod ea de causa frequenter incurritur, ita etc." (v. supra n. 573).

2) Si quis ad functiones officii, ad quas sub gravi tenetur, reddit se ineptum, ita ut gravem obligationem omittere debeat. De neglecto Sacro diei festi propter ebrietatem, utrum et quando sit grave peccatum, v. supra de legibus n. 158.

3) Si quis excessu in cibo et potu se reddat imparem solvendis debitis vel familiae sustentandae.

4) Si quis sese excitet ad vomitum, ut iterum possit edere et bibere — ita saltem cum Reuter *Neoconf.* n. 84 et S. Alph. n. 73 l. c. dicendum *videtur,* quamquam alii complures id etiam in dubium vocant. — Qui autem sine hac intentione, ut sc. denuo se cibo potuque ingurgitare possit, usque ad vomitum edat, non illico est *mortalis* peccati damnandus, nisi propter frequentem excessum *notabile* damnum valetudini creari praevideatur.

5) Demum grave peccatum est, ita comessationibus et crapulae vacare, ut id ipsum divinae amicitiae praeferatur atque *pro fine ultimo* habeatur.

NB. Addunt, etiam id grave peccatum esse, sine necessitate carne *hominis* defuncti vel juste interfecti vesci. Cf. Reuter l. c.

742 De ebrietate plura insuper notanda sunt.

I. Ebrietas perfecta, i. e. usque ad *privationem* usûs rationis, est *ex se* peccatum mortale.

Malitia autem peccati, etsi non ab omnibus eodem modo declaratur, videtur collocanda esse in privatione usûs rationis pro notabili tempore facta modo adeo innaturali sine justa causa.

Nimirum fit, 1) privatio usûs rationis ita, ut homo non actu tantum, sed etiam *facultate* utendi ratione pro notabili tempore privetur; 2) fit haec rationis privatio *voluptatis causa,* aut si forte aliquando voluptas subjective non habetur, tamen eo modo, qui *ex se* ad voluptatem ordinetur, semper excluso alio fine aeque immediate obtinendo; 3) fit privatio usûs rationis *modo plane bestiali,* ita ut inferiores vires hominis plane laxentur, atque quoddam dominium exerceant *contra* conditionem rationalis creaturae.

II. Perfecta ebrietas inde cognoscitur, quod homo plane insolita agat, aut quod non possit discernere inter bonum et malum, neque postea recordari ullo modo, quod egerit. Quodsi haec facultas remansit, etsi phantasia nonnihil turbata fuerit, pedes vacillaverint, homo vertiginem passus sit, ita ut objecta duplicia videret etc.: perfecta ebrietas non erat.

Ebrietas imperfecta non est *ex se* peccatum mortale; potest esse ex adjunctis.

Item privatio usûs rationis per breve tempus — e. g. per aliquot minuta, grave peccatum non esset: tempus longum autem sine dubio est *hora.* Ceterum hoc ad ebrietatem potu inductam vix pertinet, quum haec ex natura sua diutius protrahatur; neque inde excusatio sumi potest, quod aliquis, antequam re ipsa ratione privetur, somno se committat; quia in somno ita facultate utendi ratione privatur, ut pro libitu excitari ad usum rationis nequeat.

743 III. Ebrietatis peccatum non committitur, si aliunde honesta et gravis causa est sumendi tantam copiam vini, ut privatio usûs rationis sequatur, ut:

1) Si tanta copia liquoris necessaria esset ad curandum morbum, vel elidendam vim veneni ex serpentis morsu hausti: cf. Sabetti n. 149.

2) Probabiliter etiam, si privatio usûs rationis inducitur ad securius peragendam chirurgicam operationem: quamquam enim multi contradicunt, tamen vix non omnes concedunt in hoc casu privationem usûs rationis et

soporem inducendum per aetherem adspiratione haustum; verum essentiale discrimen non videtur theoretice exsistere, sive per potum, sive per inhalationem privatio rationis inducitur. Id tantum practice concedi debet, per usum potûs inebriantis periculum infelicis operationis multo minus averti, ita ut ex hac ratione vix unquam adhiberi hoc medium liceat.

3) Si quis metu mortis injecto cogeretur bibere cum praevisione ebrietatis, id ipsi licitum videtur esse, modo, qui metum incutit, ne velit impellere *formaliter* ad ebrietatem, sed quia putat, alterum id ferre posse, eumque sine justa causa v. g. ex sui contemptu id denegare. Nam si coactio fit in odium virtutis, seu *formaliter* ad ebrietatem, potius mors subeunda est. Cfr. Gobat *Clypeus etc., de ebr.* c. 18 n. 3 et 9.

Videlicet in istis circumstantiis alius effectus bonus aeque immediatus ex sumptione potûs oriundus intenditur, privatio rationis permittitur.

At non licebit medico *moribundum* inebriare, neque aliis mediis usu rationis privare, ne aegrotus dolores sentiat, atque *sine doloris conscientia decedat.* Nam si unquam, in tali tempore necessarium est, ut homini servetur facultas merendi seseque cum Deo reconciliandi; imo privatio usûs rationis *tunc* aequaret prorsus vitae abbreviationem, saltem si ita privaretur ratione, ut in hoc statu decedere deberet aegrotus. — Quare si aegrotus nondum bene praeparatus est ad mortem, talis medicorum industria omni vi impedienda est: si autem bene praeparatus est, et ex continuato rationis usu periculum graviter labendi oriatur, positive permitti quidem nequit ejusmodi medicorum praxis, silentio praetermitti utique potest. At si labendi periculum abest, nullo modo res silentio permittenda est generatim loquendo, quia occasio multum merendi aegroto subtrahitur.

Item docent merito, objective non licere, eos, qui supremo supplicio afficiendi sint, inebriare, quo fortiore animo cruciatus ferant. Tanner, Dicast. cum Gobat cap. 13 n. 38 dicunt, a nemine negari, id graviter illicitum esse.

IV. Ebrietatem in aliis causare, vel ebrietatis ansam dare, sine 744
gravi causa nunquam licere, extra omnem controversiam est.

At exsistente gravi causa, aliquando id licere, etiam dici debet.

Nimirum 1) aliquem ad ebrietatem *inducere,* etiam quae illi formalis est, licebit probabiliter ex eo fine eoque solo, ut idem ipse a majore peccato, ad quod determinatus est, impediatur, v. g. ab homicidio.

2) *Occasionem* ebrietatis ponere, etsi formalis evadat, licebit facilius ex aliis causis omnino gravibus. V. S. Alph. *de scand.* l. 2 (al. 3) n. 58.

3) Magis etiam possum ex gravi causa alterum inducere in ebrietatem ipsi non culpabilem, i. e. ex tali causa, propter quam malum illud physicum alienum jure parvi pendam, e. g. ut elabar e carcere, quando jus habeo evadendi (nisi forte damnum custodis *adjunctum* adeo grave sit, ut debeam potius a fuga abstinere); ut detegam secretum magni momenti, quod alter *injuste detrectat* mecum communicare. V. S. Alph. l. 5 (al. 2) n. 77.

Alias autem grave peccatum est, alterum provocare ad excessum in potu cum probabili periculo ebrietatis, v. g. provocare ad aequales haustus etc.

V. Peccata in ebrietate commissa, si modo probabiliter praevisa 745
fuerint, imputantur ad culpam, eamque gravem, quando objective gravia sunt, in sequentibus:

1. si agitur de peccatis *operis,* ut sunt damnificatio, caedes, impudicitia (aliud est de pollutione praevisa, sed non intenta, non tunc procuranda, sed naturaliter secutura) etc.;

2. si agitur de peccatis *oris,* non omnia imputantur; contumeliae enim erga homines non aestimantur (aliud esset de vera diffamatione); sed imputantur 1) blasphemiae, maxime si sunt notabiliter graves, quia honor Dei exigit, ut propter eas solas ebrietas vitari debeat; 2) obscoeni sermones, si tales sunt, ut audientes scandalum patiantur. Quare qui experientia edoctus est, aut ex ingenio suo id concludere debet, se probabiliter haec et illa peccata in ebrietate commissurum esse, omnium horum peccatorum malitiam specificam contrahit, etsi forte non omnia semper *re* commiserit, quum primum advertens probabili ebrietatis periculo sese exponit.

746 VI. Concludi igitur debet, ebrietate multipliciter mortale peccatum committi posse, scilicet:

1) Quando aliquis advertens ad probabile periculum perfectae ebrietatis nihilominus bibere pergit. — (Aliud est, si probabile periculum non advertit, aut si scit, se tantum ferre posse, si modo statim foras non exeat, atque proponat in cubiculo manere: quodsi postea ex gravioris mali timore foras exire compellitur, ebrietas per accidens est. Etiam ratione solius excessûs in potu grave peccatum non est, si quis ut largius bibere possit, ea comedit, quae ebrietatem impediunt);

2) quando aliquis ebrietate etiam non plena grave nocumentum sibi causat etc. ad normam eorum, quae supra de gula dicta sunt: quod facilius accidit, si quis consuevit semper multum potitare;

3) quando aliquis consuetudine largius bibendi familiae suae curam non habet, eam in indigentia relinquit, debita contrahit, quibus solvendis impar est;

4) quando aliquis, etiam non perfecte ebrius, consuevit mala perpetrare, vel ea perpetrandi periculo probabili advertens sese exponit, i. e. ea mala, quae graviter imputabilia sunt;

5) quando ob speciales circumstantias etiam ex ebrietate non perfecta grave scandalum oriturum esse praevidetur: ut accidere potest, si sacerdos excessui indulgeat;

6) denique si quis etiam citra periculum perfectae ebrietatis ita crapulae comessationibusve indulgere consuevit, ut haec quasi pro fine vitae suae constituat, paratus, divinae amicitiae has infimas voluptates praeferre.

747 Appendix. Peccata contra virtutes morales modo recensitas, si mortalia evadunt, vix non semper speciem suam sumunt aliunde ex speciali objecto, quod ad earum laesionem inducit, aut ad specificam malitiam alicujus ex ‚peccatis capitalibus' reducuntur. Quare opus non est, singularia peccata mortalia hîc recensere. Peccatis capitalibus mortaliter peccatur praecipue:

1. Superbia perfecta.
2. Invidia, nisi de re levi agatur.
3. Animo vindictae similiter, nisi de re levi agatur.
4. Luxuria.
5. Acedia speciali, seu tristitia de Deo fine nostro laboribus nostris attingendo.
6. Excessu valde gravi in gula.
7. Ebrietate sive perfecta, sive ex circumstantiis cum aliis malis gravibus conjuncta.

Sectio V.

De Justitia et virtutibus annexis in genere.

Caput I.

De justitia.

Praeclare scripserunt de justitia et jure generatim: Lugo *de just. et jure,* Lessius, Molina; recenti nostra aetate: Pruner *die Lehre vom Recht;* Marres, Waffelaert, Delama; juridicas notiones persaepe bene exponit Puchta *Röm. Recht* et *Pandecten.*

§ 1.

Notiones justitiae et juris.

I. De nomine et conceptu justitiae sequentia occurrunt observanda: 748

1. Virtutes fortitudinis et temperantiae cum virtutibus annexis immediate hominem ipsum internumque ejus appetitum aut passiones pro materia habent, circa quam versentur. Sed sunt etiam aliae virtutes, quae hominem dirigunt in iis, quae circa alios agere debet.

In quo ordine *justitia* primo loco occurrit; quam magnus numerus aliarum virtutum moralium, quae circa proximum versantur, cum majore minoreve similitudine imitatur.

2. At quoniam circa proximum atque officia erga ipsum exsistentia jam aliam virtutem, caritatem dico, etiam versari vidimus, discrimen inter justitiam et caritatem indicasse juvat.

Caritas videlicet nititur omnino in conjunctione et unione ejus, qui diligit, et ejus, qui diligitur; quam unionem et conjunctionem supernaturalis caritas in Deo consummatam considerat. Quare per caritatem homo ad proximum dirigitur tamquam ad alterum *ego*, et normam agendi et tendendi in proximum sumit ab iis, quae sibi ipsi desiderat atque procurat secundum effatum Domini „Diliges proximum tuum sicut teipsum“ (de cujus sensu confer, quae dicta sunt supra de caritate n. 592 et 597).

Justitia autem e contrario nititur in distinctione unius hominis ab altero. Utrumque enim verum est, et homines esse debereque esse

conjunctos, ut ejusdem naturae et destinationis participes, et eos esse ab invicem distinctos utpote possidentes singulos personalem dignitatem et individualem independentiam, qua pro se quisque finem a Creatore et Reparatore praestitutum prosequi, seque ut ens rationale perficere *debet*. Quo fit, ut etiam quisque pro se *facultate* donetur independenter ab aliis finem suum prosequendi et necessariis mediis ad id utendi, utque haec facultas inviolabilis sit, divino utique judicio et correctioni subjecta. Aliis verbis, huic facultati unicuique insitae ex parte aliorum hominum respondet officium et obligatio, qua revereri debent et illaesam servare hanc alterius moralem facultatem inviolabilem.

Virtutes justitiae annexae a justitia eo distinguuntur, quod non in tam plena distinctione unius hominis ab altero nituntur, sed tum distinctionem quandam, tum ex altera parte aliquam conjunctionem supponunt. De quibus seq. cap.

749 3. *Justitiae* tamen nomen varie usurpatur, scil. 1) sensu latissimo pro omnium virtutum collectione, seu pro rectitudine morali tota et integra;

2) — id quod cum priore acceptione cohaeret — pro statu gratiae sanctificantis, nimirum pro illa rectitudine, quae nunc in ordine supernaturali sola vera hominis rectitudo est, rectam simpliciter dispositionem dico ad finem ultimum supernaturalem, in qua per gratiam sanctificantem collocamur;

3) pro pluribus quibusdam virtutibus, quae ad alterum, etsi non ita perfecte, diriguntur, ita ut diversi nominis justitias vocent: legalem, distributivam, vindicativam; de quibus vide mox infra;

4) denique sumitur pro speciali illa virtute, quae justitia commutativa, sive justitia stricta vel rigorosa, sive simpliciter justitia vocatur; quae definitur: „virtus inclinans (vel juvans) voluntatem ad uniuscujusque jus strictum illaesum servandum".

4. Motivum seu objectum *formale* hujus justitiae est illa specialis honestas, in eo sita, quod homo alterius jus revereatur atque unicuique tribuat, quod stricte ipsius est. — Objectum *materiale* propinquius actiones illae sunt, quae in alieno jure illaeso servando occurrunt, scil. quod aliorum est illis *dando, non violando*, si laesum fuerit *reparando:* remotius objectum est ipsum jus alienum et varia objecta, quae illud jus constituunt.

750 5. Quo plenius igitur justitiae virtus intelligatur, explicandum est, quid sit *jus* sive quid sit illud, quod dicimus *meum et tuum*. Haec autem explicatio ex iis repetitur, quae ab initio diximus, videlicet cum obligatione uniuscujusque hominis, qua teneatur ut homo in hac terrena vita ad Deum ut finem suum ultimum tendere, seseque secundum indolem humanae naturae perficere, connexam esse facultatem moralem utendi mediis necessariis, sine quibus haec tendentia aut nullatenus, aut non convenienter fieri potest: quod comprehendit facultatem ita disponendi de certis rebus, quasdam ita sibi vindicandi, ut nemini nisi ipsi, neque ulli alii ipso dissentiente, in easdem res facultas ulla competat.

Esse igitur aliquid meum, seu habere me in aliquam rem jus,

dicit, hanc ipsam rem ad me ita referri, mecum ita connexam esse, ut in ejus usu omnibus aliis praeferri debeam, neque me invito ullus alius eam invadere possit. *Res* autem latissime intelligitur, ut pro quovis, quod aliquid utilitatis afferre potest, sumatur.

6. Inde colligitur: Justitia stricta 1) virtus est, cujus obligationi re- 751
spondet in altero facultas coactiva; nisi enim homo nativam facultatem moralem haberet arcendi quoslibet, qui, quod suum est, laedere conantur, jus nihil juvaret.

2) Justitia stricta est virtus, quae perfecte est *ad alterum,* quum in plena distinctione hominis ab homine nitatur, ac proin homines sub eo respectu consideret, quo unus ab altero independens sit, eique aequalis.

3) Justitia stricta non respicit personarum conditiones diversas, sed sive quis dives sive pauper, sive nobilis sive ignobilis est: justitia considerat solum *rem,* seu quid uniuscujusque sit, ut ei aequaliter reddatur.

4) Justitia stricta respicit aequalitatem rei ad rem, seu aequalitatem arithmeticam, ut ajunt, sc. ut in rerum commutationibus, quae in humana vita frequenter occurrunt, nisi donatio interveniat, ille, qui unam rem alteri cedit, aliam rem *tanti* valoris recipiat, quanti erat prior; nisi enim ita fit, non servatur unicuique, quod suum est. Quare etiam *commutativa* justitia dicitur, siquidem vera et perfecta commutatio servari debet, ita ut res reddenda tanti sit valoris, quanti est res accepta.

II. Distinctio juris. Juris nomen primarie adhibetur ad expri- 752
mendam illam facultatem moralem coactivam, quam quilibet in res suas habet. Sed saepe adhibetur etiam de ipsis objectis, circa quae illa facultas competit.

1. Distinguitur jus *in re* et jus *ad rem.* Jus *ad rem* dicor habere, quando illa res nondum ita mihi devincta atque connexa est, ut ab ea quemlibet alium possim excludere, sed si habeo jus ab altero postulandi, ut res mihi ita devinciatur. Quare hoc jus immediate fertur in personam actusque alterius, contra quem actionem (apud judicem) instituere possum. Jus *in re* habeo, quando res ipsa mihi jam ita immediate devincta est: ad quod tamen non est necessarium, ut ipse rem possideam. Jus ad rem est igitur *via ad jus in re.*

2. Jus in re potest esse perfectum seu illimitatum, et imperfectum seu secundum aliquid. Jus plenum seu *dominium perfectum* est jus stabile disponendi de rei utilitate et substantia, ita ut homini sit facultas disponendi de re universaliter tamquam de sua.

Jus *imperfectum* vario modo adesse potest: 1) Alicui competere potest sola *radicalis* facultas de re tamquam de sua disponendi, quae tamen in actualem usum et utilitatem transire nequeat — dominium *directum.*

2) Si dempta illa sola radicali facultate, ex qua homo ‚dominus' vocatur, *plena* facultas stabilis est percipiendi quamlibet rei utilitatem, habes *dominium indirectum,* seu *utile.*

3) Si vero facultas utilitatem rei percipiendi restricta est seu partialis tantum, alio nomine jus illud vocatur: de quo postea, quando de jure in res fortunae loquimur.

NB. Loquuntur scriptores non raro de *dominio alto*, quod Principi, seu publicae auctoritati in res subditorum vindicant. Verum potestas, quae illi competit, *dominium* recte non vocatur, siquidem in propriam utilitatem disponendi facultatem per se habet nullam. Potestas, quam intelligunt, nihil est, nisi facultas propter supremam jurisdictionem, quando bonum commune id exigit, singulares subditos proprietate certae rei privandi cum obligatione eos, quantum fieri possit, reddendi indemnes: v. g. si constructio viae publicae exigit, ut ager hominis privati occupetur, publica auctoritas possessorem etiam invitum, soluto tamen justo pretio, agro privare potest, quia bonum publicum privatae affectioni praeferri debet.

At certe sine boni seu utilitatis communis necessitate ne Principi quidem licet, privatorum bona invadere, quum dominium superioris ordinis minime habeat.

753 III. Reliquae species justitiae a notione *strictae* justitiae plus minusve deficiunt. Videlicet:

1. *Justitia legalis* ordinat membra communitatis ad communitatem, seu inclinat ad hoc, ut membrum civitatis secundum vires suas conferat ad bonum commune. Haec honestas, quae in eo conspicitur, quod singuli *ut partes* proportionate conferant ad bonum communitatis, est motivum seu objectum formale; praecepta legesve supremae auctoritatis impleri, praebet objectum materiale, quia ad normam ab auctoritate praescriptam singuli conferre debent. Quare haec virtus aliter est in subditis, aliter in principe. Posterior a justitia legali ex amore boni communis ad justas et convenientes leges ferendas determinatur, subditi ad leges illas implendas.

2. *Justitia distributiva* inclinat ad servandam proportionem in distribuendis bonis et oneribus publicis: quare principaliter est in Superiore; in inferioribus, quatenus hac distributione contenti sunt.

Id autem discriminis est inter distribuenda bona et onera, ut si quis in oneribus imponendis alterum nimis premit, simul commutativa justitia violetur; quod in muneribus honoribusque distribuendis per se non obtinet.

3. *Justitia vindicativa*, qua specialis virtus, inclinat ad puniendos reos ex amore recti ordinis, quia honestum est, eum, qui fruendo bonis illicitis ordinem recti laesit, patiendo mala quandam *dare reparationem*. — Ceterum quatenus in delictis puniendis *bonum commune* spectatur, justitia vindicativa pertinet ad *legalem* justitiam, ut in Superiore est: quatenus *proportionem servare* intendit inter culpam et poenam, ad *distributivam* justitiam pertinet.

Omnes illae justitiae non sunt ita perfecte ad alterum, ut justitia stricta; neque aequalitatem rei ad rem, sive arithmeticam proportionem, intendere possunt.

Nota autem, in diversis illis justitiis *laedendis* non raro justitiam strictam seu *commutativam simul laedi*, ut: a) si princeps contra distributivam justitiam officiis publicis praeficiat homines indignos et ineptos: quo fit, ut damnum injustum inferatur membris communitatis; si autem digni et apti praeficiuntur, etiam dignioribus forte omissis, per se jus communitatis et membrorum strictum non laeditur, quia ad dignam et aptam, non ad optimam administrationem strictum jus adesse dicendum est;

b) si forte *dignioribus* sive lege sive pacto jus quoddam factum est ad majora munera et officia, sane etiam erga eos justitia commutativa laedi potest, quando, ipsis praetermissis, minus digni praeferuntur: de quo sermo redibit infra, ubi agitur de laesione in bonis fortunae;

c) si contra justitiam vindicativam poena justo gravior imponitur: quia secundum hunc excessum justitia commutativa *erga reum* laeditur; etc.

§ 2.

De subjecto dominii et juris in genere.

Quoniam haec materia potius in disciplina juris tractanda est, quibusdam thesibus breviter eam hîc expediam.

I. Dominii et juris capax est sola natura rationalis. 754

II. Nullus homo, nec infantes vel amentes etc. necessario excluduntur a dominii jure.

III. Sunt etiam communitates seu personae morales, quibus ut talibus competant naturaliter dominium et jura: seu exsistunt naturaliter quae sunt personae tantum juridicae.

IV. Circa quaedam bona potestas humana jura restringere potest, atque etiam extendere, ita ut personas morales juridicas constituere valeat.

Explicatio. Ad I. nota: Jus ex natura sua dicit potestatem arcendi alios, ne, me invito, res, quarum jus et dominium habeo, attrectent; ideoque supponit, subjectum juris posse esse invitum: atqui invitus esse nequit, nisi qui habet voluntatem rationalem, seu invita esse potest sola natura rationalis; ergo haec sola juris capax est. — Quod aliis verbis sic efferri potest: juris capax non est, nisi qui injuriae patiendae capax est; injuriam vero pati non potest, nisi qui sit invitus; ergo etc.

Ad II. 1. Infantes et amentes, quamquam *actu* inviti esse nequeunt, 755
possunt tamen esse et sunt aut habitualiter, aut radicaliter et interpretative; quare essentiale elementum juris habendi non deest; atque revera radicaliter jam habent facultatem de rebus libere disponendi.

2. Eaedem rationes, quae postulant divisionem bonorum et eorum in familiis conservationem et transmissionem, etiam postulant, ne infantes aut amentes ab illis bonis eorumque jure excludantur. Ceteroquin actualis usus rationis ad subjectum jurium et dominii constituendum requiri nequit; alias quoties aliquis somno se daret, juribus et dominio privaretur, ut excitatus ea denuo acquirere deberet: quo nihil absurdius.

3. Insuper quoniam neque infantes neque amentes perpetuo usu rationis carebunt, sed saltem post hanc vitam ratione prorsus utentur; saltem in iis laedi cum injuriâ maximâ illa possunt, quae pro altera vita prodesse aut obesse valent.

Ad III. 1. Non solum singulares personae, sed etiam communitates 756
qua tales possunt rebus temporalibus indigere, ut finem suum prosequantur. Quare quum *naturaliter* saltem *aliqua* ejusmodi societas exsistat, ipsa natura jus contribuere debuit. Cogita solummodo *civitatem*. — Sed id ipsum prorsus eodem modo valet de Ecclesia post ejus a Christo Domino institutionem: nam cum ejus institutione et fine jus nativum possidendi, acquirendi datum est, quod nulla potestas terrena valet auferre.

Quousque autem haec facultas possidendi et acquirendi ad alias societates non perfectas neque necessarias extendatur, non est hujus loci inquirere. Sufficit notasse sequentia,

sc. ad IV.: Saltem concedi debet, auctoritatem publicam, sive civilem sive ecclesiasticam supremam, quamlibet intra limites sui finis, ejusmodi societates constituere iisque jus possidendi, acquirendi dare posse. Hoc

enim modo multo convenientius bonum commune secundum peculiares fines suos et in singulis locis procuratur.

2. Etiam in quibusdam bonis publicam auctoritatem jus nativum singulorum restringere posse, non est, quod speciatim demonstrem. Hoc enim in thesi negari a nemine potest, quum possibile sit, ut communis boni necessitas seu convenientia id postulet. Verum quando in ipsa re haec necessitas et proin auctoritatis publicae potestas adsit, una generali regula definiri nequit, sed prudenti considerationi singularum circumstantiarum relinquitur.

Id observa, et ecclesiasticam et politicam auctoritatem aliquos revera jurium quorundam reddidisse inhabiles, auctoritatem politicam in poenam criminis, ecclesiasticam christianae perfectionis promovendae causa: quo modo religiosos singulos reddit generatim dominii incapaces.

§ 3.

De objecto juris in genere.

757 I. Homo habet dominium utile circa bona sibi interna, non vero dominium directum.

II. Homo habet vel habere potest dominium plenum in bona externa fortunae, seu jus proprietatis tamquam jus nativum homini vindicandum est.

III. Homo habet jus plenum seu dominium in famam suam.

IV. Homo in alios homines plenum dominium habere nequit; potest habere diversis titulis in diversas ejus actiones. Imo jus in omnes alterius labores et operationes utiles alterum habere, per se quidem non repugnat; at etiam ejusmodi jus plenum et illimitatum saltem minus decet dignitatem humanam. Quare servitus 1) sensu ethnico prorsus repugnat recto ordini; 2) servitus etiam sensu moderatiore gravissimam injuriam continet, si injustâ viâ inducitur; aut 3) si ultra justos limites exercetur; tandem 4) etsi intra justitiae limites omnino coërcetur, legi christianae minus conformis est.

758 **Fusior explicatio.** Observa ad I. 1. Hominem circa omnia illa bona, quae intrinsecus hominem constituunt vel perficiunt, habere jus quoddam, ex eo patet, quia ejusmodi bona, i. e. *facultates et vires tum internas, tum externas* habet, ut iis utatur, easque exerceat, quo tendat vel melius tendat ad finem suum: quum ergo habeat obligationem, etiam facultatem iis utendi easque quodammodo administrandi habere debet. Dein habet hanc facultatem inviolabilem; quum enim intrinsecus liber sit, atque in tendentia saltem ad ultimum finem nemini subjectus, sed plene sui juris, alienae coactioni subjacere non potest.

2. Attamen in interna bona, quae hominem perficiunt, ut essentialiter homo sit, aut ut perfectius haec persona sit, *dominium* veri nominis, seu jus in eorum substantiam non habet.

Nam 1) nemo sui ipsius dominus seu Superior esse potest; ergo in illa dominium non potest habere, quibus ipse constituitur, i. e. in facultates animae, rationem, voluntatem, memoriam, in vitam, in corporis membra.

2) Dominum alicujus rei esse, dicit, illam rem ad dominum tamquam ad suum finem (saltem proximum) referri: verum repugnat ea, quibus homo ut homo constituitur, ad eundem tamquam ad finem referri; ad solum enim Deum ut finem ipse refertur, solus Deus plenum et verum dominium in hominem habet. Cf. supra, quae dicta sunt de malitia autochiriae n. 575 etc.

3. Si quando igitur de membro aliquo homo disponere posse videatur, id eatenus tantum potest, quatenus totius humani compositi curam agat, et partem potius quam totum pessumdari sinat.

4. In actiones autem seu operationes suas homo dominium exercet: eo ipso enim, quod uti possit facultatibus *ut* suis, habet dominium in fructus earum, i. e. in operationes suas; nec quidquam est, quod tam intime homini connectitur, quodque tam plene suum ipse vocat, ut proprias operationes.

Ad II. Jus proprietatis nativum exsistere, in ethica probari solet. 759
Brevis ratio hujus juris ea dari potest, quia si solus usus rerum, non autem stabile jus disponendi homini naturaliter competeret, perpetuis timoribus esset expositus, stimulis laborandi careret, ad omnis generis artes, quae pro humana societate ornatissimae, utilissimae atque necessariae sunt, non excitaretur; paucis: omnis humana activitas et energia langueret et plane jaceret, imo dissidiis et rixis omnia replerentur, perfectior culturae status impossibilis evaderet.

Ad III. 1. Homo, ut ad I. 4. dictum est, habet dominium in actiones suas; magis igitur etiam in effectus suarum actionum: at fama tamquam effectus ex actionibus hominis quodammodo resultat.

2. Jus utendi idque exclusivum et inviolabile circa famam homini competere, nemo est, qui negare possit: idque ostendit omnium persuasio, qui putant, sibi summam fieri injuriam famae laesione. Neque subest ratio, cur in jure *utendi* sistamus, ut debuit fieri in considerando jure hominis, quod in facultates et membra sua habeat. Nam ratio, cur circa haec dominium exsistere negatum est, ea tandem est, quia non est distinctio sufficiens inter ipsum hominem et ejus facultates. At id dici nequit de fama; haec enim extrinsecus homini accidit, acquiri, augeri, amitti plane potest, hominis personâ manente integrâ. — Quare etiam ex justa causa homo famae laesionem condonare, seipsum diffamare sine novo peccato vel defectu morali, imo aliquando laudabiliter potest; non potest *licite,* si ipsius aut aliorum interest famam servari; imo si cum propria diffamatione aliorum damnum conjungitur, *contra justitiam erga alios* esse potest, propriam famam prodigere.

Ad IV. 1. Nullus homo quoad suam personalitatem ad alterum 760
ut finem dirigitur, sed ad solum Deum; ergo repugnat, hominem in hominem habere verum dominium.

2. At opera et labores unius possunt alteri deberi. Id pro certo tempore videmus quotidie per contractus fieri. Sed substantiale discrimen non est, utrum solum pro certo tempore, an pro toto vitae spatio labores unius alteri addicantur. Neque solum per contractus libere initos hoc jus creari potest, sed etiam alii sunt tituli, ut justa

poena alicui inflicta: cui aequiparabatur antiquum jus belli. Quando enim victori in bello justo facultas competebat in certis casibus hostem captum occidendi, etiam potestatem per se habuit eum servum faciendi.

3. Sed praeter facultatem plene sibi vindicandi omnes labores atque opera alterius, homo jus in hominem habere nequit. Quare etiamtum, quando alter quoad labores ita ipsi plane devinctus est, cavere prorsus debet, ne eum laedat in iis rebus, in quibus quilibet homo sui juris manere debet, videlicet: ne ejus conscientiae vim inferat vel verum religionis exercitium ei interdicat; ne, si qui legitimo matrimonio juncti sint, citra gravissimam causam separet, neve reditum et mutuam cohabitationem impossibilem reddat; neve ipsos servos a matrimonio contrahendo impediat. Haec quae matrimonium spectant, dicta sunt potissimum, si servitus contractu aut nativitate fundatur: nam si vere in justam poenam personalis criminis inflicta esset, per se nihil absolute obstaret, quin severius ageretur. Nihilominus etiamtunc Ecclesia potestatem haberet id inter christianos prohibendi atque servis jus contra dominos conferendi, quum causa matrimonialis et matrimonii libertas ad ecclesiasticum forum spectet. Imo, si modo indemnitatis justae ratio habeatur, et Ecclesia inter christianos et lex civilis in suo territorio potestatem habet per se servitutem abolendi. Etiam per se quilibet servus, utpote non omnis juris expers, servat jus ad vitam, jus ad famam, jus ad bona spiritualia. Hinc si dominus eum crudeliter tractare, ad illicita cogere conetur, servus, qui aliter satis se defendere posse sibi non videtur, fugere prorsus potest (imo aliquando, si potest, debet) sumpta simul compensatione damni sibi illati ex bonis domini, si is injustitiâ suâ causam fugae dedit.

4. Servos igitur legitime in servitute exsistentes vendere, nihil aliud esse potest, nisi jus ad eorum labores et opera in alterum transferre: quod, nisi servitus fuerit restricta exclusive ad priorem dominum, per se fieri licet; verum maxime hac in re observandum est, quod dixi modo de matrimonio servorum.

5. Homines autem liberos vi aut deceptione libertate privare, eosque in servitutem redigere et pro servis vendere, gravissimum flagitium est. Cf. quam plurima edicta SS. Pont. Pauli III., Urb. VIII., Ben. XIV., Greg. XVI. *„In supremo apostolatûs“* 3. Dec. 1839. Leo XIII. *„Catholicae Ecclesiae“* 20. Nov. 1890.

6. Ecclesia non solum contra hoc injustum servorum commercium semper restitit; sed a suis primordiis, quum plane auferre servitutem non posset, non solum restrinxit, non doctrinâ suâ solum servorum conditionem lenivit, sed etiam eorum manumissionem tamquam opus bonum et meritorium maxime commendavit.

Cf. etiam hac de re Scavini vol. II. n. 601, Lugo *de just. et jur.* d. 3 sect. 2, Möhler *vermischte Schriften (de christianismo et abolitione servitutis)*, Ratzinger — quamquam non omnia probanda sunt — *de oeconomiae socialis fundamentis secundum leges mor.* seu: *Die Volkswirthschaft etc.* c. 3 p. 135 sqq.

§ 4.

De obligatione justitiae ejusque laesione, seu de injustitia et eam reparandi necessitate in genere.

761 **Principia.** I. Laesio justitiae commutativae ex genere suo gravis est, ita tamen, ut parvitatem materiae admittat.

II. Determinatio gravis materiae fieri debet 1) ex damno illo privato, quod alteri infertur eumque prudenter reddit graviter invitum, 2) ex damno et periculo, quod bono publico publicaeque securitati inferretur, si impune id agere liceret.

III. Justitia commutativa eaque sola ad restitutionem illati damni obligat.

IV. Haec obligatio *per se* restringitur ad eundem rerum ordinem, in quo laesio facta est, sive laesio principalis, sive laesio accessoria, i. e. ex principali oriunda; extrinsecus tamen obligatio imponi potest ad restitutionem faciendam in rebus alterius ordinis.

V. Ut obligatio reparandi damni adsit *per se,* actio, qua alter in rebus suis laesus est, debuit esse injusta formaliter, realiter et efficienter.

Explicatio singulorum. Observa ad I. 1. Finis justitiae gravis- 762
simus est, scilicet ut cujuslibet libertas atque independentia et humana activitas conservetur, ut pax et concordia imperturbata maneat. Quare, qui justitiam laedit, huic fini gravissimo resistit: quod si notabiliter facit, graviter ordini recto repugnat, et proin grave peccatum committit.

2. Id etiam in ipso infimo genere bonorum, quae ad jus et justitiam spectant, facile elucet, in bonis dico fortunae. Nimirum justitiam in iis servari tam necessarium est, quam necessaria est proprietas et divisio bonorum; siquidem ex facultate laedendi in hac re justitiam proprietatis jus illusorium redditur. Verum proprietatis necessitas gravissima est pro hominibus, ut supra innuimus; ergo etiam necessitas seu obligatio justitiam circa bona fortunae servandi.

3. In reliquis bonorum generibus juris laesionem ex se graviter repugnare ordini recto seu grave peccatum esse, ex natura illorum bonorum, ut vitae, integritatis personae etc., per se patet.

Cf. S. Paul. I Cor. 6, 9 et 10: „Nolite errare: Neque fornicarii . . . neque fures . . . neque rapaces regnum Dei possidebunt."

4. Attamen tam levis potest in aliqua re esse laesio, ut merito gravis contra ordinem repugnantia negari debeat: quare tum veniale peccatum committitur.

Ad II. 1. Jus singulorum servari illaesum, postulatur ex duplici causa tum propter singulos homines, tum propter humanae societatis tranquillitatem. Si quis igitur in jure suo laesus sive propter suum notabile incommodum sive propter laesam communem securitatem merito *graviter* invitus censetur: habes laesionem mortaliter peccaminosam. Ceterum quae laesio talis sit practice, tractabitur postea, maxime si de furto agemus.

2. Interdum accidere potest, ut aliquis ex re minima laesa graviter offendatur, non quod incommodum grave vere patiatur, sed quia immodice ad rem illam afficitur, aut quia immodice ad iram atque indignationem proclivis est. Quod *justitiae* laesionem non reddit gravem, at contra *caritatem* potest esse grave seu mortale peccatum. Justitia enim respicit sequelas, quae ex natura rei et ex rationabili affectu domini ad rem suam oriuntur.

763 Ad III. 1. Justitiae commutativae est, illaesum servare jus strictum alterius. Atqui laesio, si facta est, *perdurat*, donec fiat restitutio. Ergo justitia commutativa impellit et obligat ad illam restitutionem faciendam, idque quam primum.

2. Obligatio faciendae restitutionis propterea incumbit, quia sicut illicitum est injuriam primo inferre, ita etiam eandem *continuare:* quod multi scriptores sic exprimunt, ut dicant, obligationem reparandae injuriae esse principaliter *negativam* (sc. non continuandi injustitiam), secundarie positivam, quatenus ad positivam actionem restitutionis obliget; eamque proin obligare *semper et pro semper.* — Nihilominus quum sint causae, quae a restitutione excusent plene, magis etiam sunt causae, quae dilationem aliqualem licitam reddant; quare brevis dilatio, saltem ex causa facta, novam injustitiam gravem non continet. — Causa autem etiam diutius differendae restitutionis est, si ex restitutione damnum amplius quam duplo majus restituenti oriretur. S. Alph. n. 598, Gury I. n. 710: cf. infra n. 1032.

3. Num autem ex restitutione culpabiliter dilata, seu potius diu non volita, peccatum *numero* crescat in confessione distincte declarando, non conveniunt theologi. Probabiliter committitur *unum* peccatum diu productum seu cum circumstantia *aggravante,* si quis diu permanet in voluntate non restituendi; si quis autem post injustitiam commissam voluntatem reparandi conceperat, eamque iterum iterumque mutavit, *tot numero* peccata commisit, *quoties post verum propositum restituendi hanc voluntatem denuo retractavit.* Cf. S. Alph. l. 5. (al. 2) n. 40.

764 Aliae species justitiae, legalis, distributiva, vindicativa, sub gravi quidem obligare possunt, sed ex se solis non obligant ad restitutionem.

Nimirum gravis obligatio adesse potest, sed secundum aliam mensuram. Legalis justitia sub gravi obligat, si lex, prout communiter eam interpretantur, graviter praecipit. Justitia distributiva materiam longe graviorem requirit, ut gravis sit deordinatio. Idem dic, si *sola* vindicativa justitia laeditur: quod obtinet, si in justa poena imponenda deficitur; nam si exceditur in justa poena, etiam commutativa justitia erga reum violatur, ut supra dictum est § 1. Simile quid occurrere posse in laesione justitiae distributivae, vide ib.

Illas autem alias justitias ex se solis, videlicet, si commutativa justitia laesa non est, non inducere restitutionis obligationem, ex eo dici debet, quia nullius jus strictum laesum est. Poterant quidem nonnulli cujusdam boni assecutionem fortasse sperare: at ex stricto jure non poterant.

765 Ad IV. 1. Justitia commutativa in restitutione postulat aequalitatem rei ad rem[1]: quare si nullum aequivalens, ne ex parte quidem, dari potest, obligatio restitutionis, utpote impossibilis, per se non adest. Bona autem diversi ordinis inter se comparari et mensurari nequeunt;

[1] Quod sane sic intellige, ut res laesa et res restituenda inter se mensurari et sic ad aequalitatem *pretii* seu *valoris* reduci possint, non quasi necessaria sit aequalitas speciei infimae. Hinc qui laesit bona fortunae, bona fortunae restituere debet; verum sufficit, ut faciat restitutionem in pecunia, quae est omnium bonorum fortunae mensura et repraesentatrix.

ita ut damnum in membris vel in fama illatum per se pecuniâ aestimari nequeat. At attendas velim, aliud prorsus dicendum esse, si ex damno membris, vitae famaeve illato etiam damnum in ipsis bonis fortunae consequitur. S. Alph. n. 626, Scav. t. II. n. 820, Lacroix l. 3 p. 1 n. 962 etc.

2. Verum pro ipso illo damno superioris ordinis judex reum condemnare potest ad compensationem certae pecuniae faciendam: qua sententia secuta, reus prorsus obligatur.

3. Imo non desunt scriptores, qui homini ita laeso concedant, ut compensationem pecuniariam sibi exigat, imo occulte sibi procuret, si modo ad vitandum excessum id fiat ex prudentis viri consilio et aestimatione. V. S. Alph. n. 521. At nisi pecunia exigatur pro cessione juris, quod laesus habet agendi apud judicem, non assentior; privata compensatio occulta admitti posse non videtur. V. S. Alph. ib., Lacr. l. c. n. 962.

Ad V. 1. Conditiones illae ad restitutionis onus requisitae fusius 766
infra exponentur, quando de restitutione in bonis fortunae, quae frequentius occurrit, sermo instituetur. Hîc breviter eas indicasse sufficit. Nisi scilicet actio *injusta* fuerit, omne fundamentum illius oneris deest; nisi *formaliter*, i. e. culpabiliter injusta fuerit, deest proportio inter poenam, quam qui restitueret, passurus esset, et culpam (aliud est, si judicis sententia intercessit); nisi *realiter* injuste fuerit, materia reparationis deest; nisi *efficienter* injusta, ei qui actionem posuit, sicut imputari nequit damnum alienum, ita neque ejus imponi potest reparatio.

2. Quare aliquando ex sola intentione agentis fieri potest, ut eadem actio materialis injusta sit et restitutionis onus inducat, aut etiam non inducat. E. g. qui librum amici aufert eumque postea casu amittit, si furto librum sibi vindicare voluit, utpote injustitiae reus, ad restitutionem tenetur; si levitatis seu jocandi causa id fecit, non tenetur.

Caput II.

De virtutibus justitiae annexis, speciatim iis, quae morale tantum debitum continent.

Cf. S. Thom. II. II. q. 106—120, Less. l. c. l. 2 q. 47, Müller t. 2 § 86—91.

Aliquas virtutes, quae justitiae annexae dicuntur, jam quantum 767
satis est, consideravimus, ut justitiam legalem, aliasque sic dictas justitiae species. Etiam supra fusius actum est de religione, quae si cui ex virtutibus cardinalibus adnectenda est, ad justitiam referri debet. Relinquuntur autem praeterea non paucae virtutes ex iis, quae, utpote *ad alterum*, ad justitiam ut partes potentiales referuntur.

Quarum duplex genus est, unum earum virtutum, quae dicuntur respicere debitum *legale*, alterum illarum, quae *morale tantum* debitum respiciunt. Explicandum est breviter, quid sibi theologi hac voce

velint. Nimirum *legale debitum* dicitur, quod *ab altero ut sibi debitum* exigi potest, ita ut is, qui reddere debet, extrinsecus quasi lege imposita, urgeatur; *morale debitum* id vocatur, quod alter stricte exigere nequit, sed ejus obligationis ratio potius ei, cujus est alteri aliquid reddere, intrinseca est, atque ex ipsius moribus earumque rectitudine repetitur, ne videlicet ipse a se suaque morum honestate recedat.

Ad prius genus praeter virtutes supra nominatas pietas, observantia, obedientia pertinent, ad posterius gratitudo, veracitas, liberalitas, misericordia, affabilitas, urbanitas etc. spectant.

Obligatio igitur virtutum illarum, quae solum morale debitum secum ferunt, justitiae obligatione inferior est: quae autem legale debitum important, graviorem potius obligationem ex sua specie habent — nisi *ex parte* observantiam excipias —, quamquam *singuli actus,* quibus earum debitum solvitur, quippe quod nunquam exhauriatur, non ita praescribuntur et urgentur, sicut illi actus, qui ad justitiam rigorosam pertinent.

768 I. 1. Gratitudo est virtus, quae conatur beneficium acceptum aliquo modo rependere. Debitum ejus virtutis fundatur quidem in beneficio alterius, at quoniam beneficium est donum gratuitum, obligatio formaliter non tam a potestate ex parte benefactoris exigendi retributionem oritur, quam ex morali necessitate, quae donatario incumbit, ne maculam aliquam et turpitudinem in propriis moribus admittat.

2. Id, quod dictum est, locum habet in privatis beneficiis inter aequales. Nam si superior quidam titulus accedit, quo unus alteri devincitur, ut titulus generationis, gubernationis etc., ratio meri beneficii altiore illa relatione quodammodo absorbetur, vel strictum debitum ejusque exigendi potestatem quasi auget. — Hinc est, quod S. Thom. gratitudinem erga Deum, parentes etc. non tam pro illa speciali virtute inferioris notae habeat, quam potius ad ipsam religionis, pietatis etc. virtutem referat.

3. *Officia gratitudinis* sunt: beneficii aestimatio, benigna acceptatio, gratiarum actio (gratiae acceptae seu beneficii absque debito dati benevola protestatio cum quadam demissione ad benefactorem directa), grata commemoratio, retributio.

769 4. *Ingratitudo* alia formalis est, alia materialis.

Formalem ingratitudinem committit, qui beneficium vel animum benefactoris *contemnit, ne illi videatur esse obnoxius.* Quod ex genere suo mortale peccatum est, quum gravius sit, quamquam in alia specie morali, quam judicium temerarium. Sed ut mortale peccatum sit ex se, requiritur *gravis contemptus:* quare ipsa formalis ingratitudo veniale peccatum fit 1) ex imperfectione actûs, 2) secluso scandalo et gravi offensione, ex parvitate materiae; ipsam autem materiae parvitatem hac in re valde late Lessius de *just. et jure* l. 2. cap. 47 explicat, docens, nisi alias malignus animus subsit, „non esse mortale, si beneficium alterius *temporale* et affectum benefactoris reputes minoris momenti".

Materialis ingratitudo est absque contemptu officia gratitudinis omittere, ut: 1) nihil rependere — quod tamen peccatum non est, nisi, benefactore

egente, succurrere possum; 2) dissimulare beneficium, gratias non agendo — quod erga homines non est per se mortale peccatum, facilius tamen aliquod veniale, mortale fieri *potest* ratione offensionis; 3) nolle agnoscere beneficium — quod gravius quidem est, quam gratias non agere, sed erga privatum hominem non videtur esse per se mortale peccatum, attamen ratione offensionis facilius mortaliter peccari potest, quam in priore; *positiva actione* 4) mala pro bonis retribuere — quod si ex beneficii contemptu fit, formalis est ingratitudo; alias sine dubio peccatum mortale aut non mortale est secundum rationem mali, quod infertur; ut autem *nova mortalis malitia* ingratitudinis accedat, excessus *valde magnus* esse debet sive ratione actionis, qua benefactor laedatur, sive ratione beneficii, quod ingratus malis rependat. Cf. Lugo *de poenit.* d. 16 n. 311.

Tandem alii modi ingratitudinis positivae, quae ex natura sua formalem ingratitudinem dicunt, sunt: 1) vituperare beneficium, 2) reputare beneficium pro maleficio.

II. 1. Veracitas virtus est, quae veritatem in signis vult et 770
procurat. Est virtus specialis, quum specialem honestatem respiciat, quae est in conformitate mentis hominis cum signis, quae exprimit: turpe enim est, esse dissidium inter ea, quae intus latent, et quae exterius homo prodit.

2. Virtus haec dicitur justitiae esse annexa et circa debitum morale versari, siquidem 1) ad alterum quidem dirigitur, quum signa sint pro aliis, sed 2) non nititur *per se* in exigendi potestate, quam alii habent, sed in propria loquentis moralitate.

Verum aliquando in altero, ad quem loquor, jus seu exigendi facultas esse potest, ut verum ei pandam, aut ne cum suo damno decipiatur: quare non raro officium veracitatis ab ipsa justitia exigitur, utraque virtus simul operatur.

3. *Officium* veracitatis est: 1) amare veritatem in dictis et factis; 2) cavere, ne quid contra judicium mentis dicatur; 3) pandere aliis mentis judicium, at non semper, sed pro circumstantiis; 4) inquirere rei veritatem, si quid absolute affirmandum aut negandum est; 5) exsequi promissa.

4. *Veracitati opponitur mendacium,* quae est *locutio contra mentem* 771
sive verbis sive factis. Videlicet, ut scite notat Less. l. c. dub. 6, ad mendacium tria concurrunt: 1) voluntas dicendi falsum, 2) locutio, 3) significatio contraria judicio mentis: ex quibus sequitur plerumque deceptio proximi. Sed neque deceptio, neque decipiendi voluntas ad essentiam mendacii requiritur, ut patet ex eo, qui mentitur, *ne convinci possit,* quamquam scit, alterum minime credere: qui vero decipere vult suâ locutione, semper mentitur. (Contra Linsenmann *Moralth.* § 127.)

Hinc 1) mendacium non est, dici falsum ab eo, qui putat esse verum; sed e contrario mendacium est, dici verum ab eo, qui putat esse falsum: non enim veritati, sed veracitati mendacium directe opponitur;

2) mendacium proprie non censetur esse, dicere ex joco aperte falsa, i. e. quae audientibus clare apparent falsa, eo, qui loquitur, id sciente nec decipere volente: siquidem falsa *non ut falsa* materialiter tantum profert.

3) mendacium non sunt locutiones ironicae, hyperbolicae; quia verba ipsa in illis circumstantiis ad aliam significationem revera trahuntur;

4) mendacium non est, famulum a domino jussum dicere, dominum domi non esse: quia ex consuetudine haec verba nihil significant nisi: ‚adiri non vult'; vel, si mavis, cum restrictione non pure mentali significant verba: ‚domi non est *ad alloquendum*'. Doceri tamen debent famuli timorati, ne subjective peccent.

772 5. Mentiri semper peccatum est, at ratione mendacii veniale tantum: quare ut grave fiat, alia malitia (gravis damni) extrinsecus accedere debet.

Nimirum malitia mendacio essentialis consistit 1) in abusu signorum, quibus mentiens utitur contra naturalem institutionem et finem, eum positive laedendo; siquidem instituta sunt ad exprimendum mentis judicium et ut socialis vitae indispensabile medium atque fundamentum: at cujuslibet rei abusus nunquam non inhonestus est; 2) in contradictione inter mentem et linguam; sed quaelibet in uno eodemque homine contradictio inter externa et interna turpis est. Accedit autem — id quod vix non in 1) continetur — 3) socialis vitae laesio quaedam, cui incommodum infertur saltem in causa et radice et quantum est ex ipso mentiente; 4) plerumque etiam proximi deceptio, qua ei aliquod malum, scil. error, causatur. At hoc malum ultimo loco notatum secundarium est, idque si solum adesset, ex graviore aliqua causa non intendi quidem, sed permitti posset.

Nulla autem ex illis malitiis *ex se* gravis est, neque communiter sociali vitae notabile praejudicium creatur.

Distinguitur mendacium *jocosum, officiosum* (quo mentiens vel sibi vel alteri officium seu utilitatem praestat), *damnosum:* solum ultimum, si grave damnum causatur, cum gravi peccato conjunctum est. Nihilominus Spiritus Sanctus Sap. 1, 11 monet, consuetudinem mentiendi peccati mortalis facile ansam dare, „os autem", inquiens, „quod mentitur, occidit animam": scil. non proxime et formaliter inferens mortem, sed inducens et disponens ad eam. Minime autem verum est, hanc consuetudinem vel animum mentiendi *ex sua specie* posse esse mortale peccatum, ut cl° Linsenmann placuit l. c.

Ad mendacium pertinet: *simulatio, hypocrisis:* de quarum malitia similiter ut de mendacio judicandum est.

773 6. A mendacio saepe immunis est restrictio mentalis: quare ea uti aliquando licitum et necessarium est, aliquando illicitum.

Est autem restrictio mentalis retentio sensûs verborum vel ejus determinatio mente facta. Quod fieri potest variis modis: 1) si verba secundum ipsam suam significationem *sunt ambigua,* ita ut mens loquentis certum sensum determinare debeat; 2) si verba non ex sua nativa quidem significatione alium, quam obvium sensum habent, bene autem *ex circumstantiis* loci, personae, temporis talem sensum ab obvio distinctum admittunt, e. g. vox ‚nescio' ex circumstantiis admittit sensum ‚nescio scientia communicabili'; 3) si verba neque in se neque ex circumstantiis talem sensum habent, sed per *solam additionem mente factam* ad alienum sensum trahuntur seu restringuntur, v. g. si quis

interrogatus, num fuerit Coloniae, respondet: ‚fui', sed intelligit: ‚fui ibi animo et desiderio'.

Quibus notatis, dicendum est: 1) Ultimus modus loquendi, quae est restrictio *pure* mentalis, nunquam est licitus, sed ad mendacium referri debet, atque mendax est.

2) Alii duo modi ex causa proportionata liciti sunt: nam nullam continent locutionem contra mentem, siquidem verba, prout proferuntur, — sumuntur enim et sumi debent cum circumstantiis — sensum verum, quem loquens in mente habet, significant, etsi non clare et distincte; ea autem non intelligi pleno sensu ab audiente, intenditur, idque jure; ea intelligi forte sensu positive falso, permittitur. Celatur igitur aliquid veritatis: quod fieri licet, imo saepe debet, ex justa causa. S. Alph. n. 152, ubi hanc opinionem vocat communem fere DD.; et vere evidenter colligitur ex verbis Christi D. Joan. 7, 8 et Marc. 13, 32.

3) Quando autem interrogans jus habet ad veritatem plenam, usus illius restrictionis aequivalet mendacio; imo si utcunque sine justa causa adhibetur, vix non idem dici debet: nam in iis circumstantiis aequivalenter vel implicite negatur, aliquid veritatis occultari — quod, quum nihilominus re ipsa fiat, mendacium est. Quamquam si aliqua causa, etsi levior, adest, proprie mendacium non fit.

4) Quando licite utor restrictione non pure mentali, fere etiam, *pro gravitate causae,* cum tali restrictione jurare licet. Si vero interrogans jus ad plenam veritatem habet, cum restrictione jurare est omnino perjurium; si alter jus non habet, sed loquens ex leviore causa cum restrictione jurat, ex circumstantiis damnorum judicandum est, utrum pro perjuro haberi debeat, an solum temere jurasse dicendus sit. V. S. Alph. ib. et confer, quae dicta sunt de *religione* circa juramentum.

Verum aliquando satis difficile est distinguere, utrum aliquis loquendi modus restrictio pure, an non pure, sed late mentalis sit.

Attende in praxi ad theses ab Innoc. XI. damnatas, quas S. Alph. de restrictione pure mentali intelligit: videntur tamen etiam intelligi de restrictione utcunque sine causa facta.

Thes. 26: „Si quis vel solus vel coram aliis sive interrogatus, sive propria sponte, sive recreationis causa, sive quocunque alio fine juret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid aliud, quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur, nec est perjurus."

Thes. 27: „Causa justa utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium, aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens et studiosa."

Thes. 28: „Qui mediante commendatione vel munere, ad magistratus vel officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali praestare juramentum, quod de mandato regis exigi solet, non habito respectu ad intentionem exigentis, quia non tenetur fateri crimen occultum."

Ratio igitur hujus condemnationis est, quia 1) *non omnia haec,* quae in illis thesibus asseruntur, legitimam causam continent, 2) neque omnia de restrictione *late mentali* intelliguntur.

774 III. Affabilitas et comitas. 1. Secundum earum *definitionem* virtutes sunt, quae procurant, ut conversatio grata et decens sit, spectata conditione personae, i. e. neque nimis blanda, neque asperior: quod si potissimum in alloquio spectatur, affabilitatem habes; si in actionibus et officiis, comitatem.

2. *Officium* harum virtutum est, proximo sese cum moderatione accommodare idque in rebus seriis; nam si ludus et animi recreatio spectatur, eutrapeliam habes, de qua supra dictum est occasione modestiae.

3. *Peccata contraria* sunt 1) blanditiae et adulatio, quae omnia in aliis laudant atque ubique, etiam contra rectam rationem, sese accommodant; 2) morositas, quae parum se accommodat, ubique difficilem se praebet aliisque contradicit. Utrumque peccatum *per se* peccatum veniale tantum est; nihilominus ex adulatione non raro peccata gravia fiunt.

775 IV. Liberalitas. 1. Secundum *conceptum* suum virtus est, quae amorem pecuniae moderatur atque hominem promptum reddit ad eam expendendam. — Quodsi moderatio affectûs pecuniae spectatur, liberalitas ad virtutes temperantiae annexas referenda est; si autem ipse externus actus manifestationis respicitur, qui ad alios dirigitur, virtus est justitiae annexa, ejusque formale objectum illa honestas est, quod deceat hominem et consentaneum sit ejus sociali naturae, in alios bona externa elargiri.

2. *Peccata opposita* sunt 1) avaritia; et 2) profusio seu prodigalitas, quae distribuit bona a) iis, quibus non oportet, b) plus quam oportet, c) in res, in quas non oportet: peccatum *per se* veniale tantum est: quamquam mortale peccatum facile potest adjungi. De avaritia vide, quae supra dicta sunt de peccatis capitalibus.

776 V. Misericordia 1. *definitur* virtus, quae inclinat ad compatiendum et sublevandum miseriam alienam. — Quamquam igitur actus externos cum liberalitate eosdem saepe habet, tamen formaliter diversa est, quum honestatem illam respiciat, quae est in sublevandis alienis miseriis.

2. *Objectum* igitur remotum sunt miseriae aliorum hominum, tum mala corporalia et temporalia, tum mala spiritualia et alterius vitae; proximum objectum materiale sunt actus illi, quibus aliorum malis occurritur.

3. Haec virtus imprimis est divini numinis imitatrix, quum S. Script. innumeris locis testetur: „Universae viae Domini misericordia et veritas“ Ps. 24, 10, et „Superexaltat autem misericordia judicium“ Jac. 2, 13; eaque potissimum a Christo Domino commendatur, licet non tam formalis misericordia, quam misericordia materialis ex caritate oriunda. Quare etiam ejus opera seu officia vide supra, ubi de caritate in proximum ejusque officiis actum est n. 598 sqq.

VI. Addit S. Thom. vindicationem et epieikeiam sive aequitatem. — Verum vix opus est de illis plura dici, quum vindicatio ad justitiam vindicativam referatur, quae in personis publicis inesse debeat, in privatis facile sit vitiosa. Aequitas autem seu epieikeia pro speciali virtute non est necessario habenda; est enim officium prudentiae, — id quod epieikeiae adscribitur — contra verba legis secundum altiorem considerationem, ejus (vel saltem supremi legislatoris, Dei) mentem in extraordinariis casibus interpretari.

Caput III.

De iis virtutibus justitiae annexis, quae debitum legale respiciunt: pietate, observantia, obedientia.

S. Thom. l. c. q. 101—105, Lessius l. c. cap. 46, Reuter t. 2 n. 228 sq., Müller l. c. § 83 et 85.

I. De pietate. 1. Pietatis vox non uno sensu adhibetur. Sumitur pro devotione et cultu divino; sumitur pro misericordia et opitulatione erga indigentes. Sed alio prorsus sensu accipitur, si de hac *speciali* virtute sermo est: sic enim est virtus, quae respicit *principium nostri ortûs.* 777

2. Definitur autem virtus, qua parentibus, patriae et sanguine junctis officium et cultus praestatur. — Primarie respicit parentes ut proximam ortûs nostri causam; redundat dein 1) in patriam, utpote per quam parentes potuerint nobis ortum convenientem atque educationem congruam praestare; 2) in consanguineos propter conjunctionem sanguinis et ortûs communis.

3. Extenditur illa virtus etiam in conjuges et liberos, ita ut officia, quae conjugi a conjuge, et quae liberis a parentibus debentur, etiam *pietatis* officia dicantur: quamquam ratio honestatis *infima specie* non eadem est. Convenit nimirum eatenus cum pietate a filiis exercenda, quod ipsi parentes etiam in suis filiis communem stirpem et progenitorum suorum propaginem quodammodo revereri debeant — cf. I Tim. 5, 4, ubi S. Paulus docet, ut sic discat vidua „mutuam vicem reddere parentibus“ —: discrepat autem, quia haec reverentiae causa remotior est, proxima relatio superioritatis et gubernandi officium.

Similis ordinis, non ejusdem, est pietas, qua obligamur parentibus spiritualibus. Imo haec pietas, etsi in beneficio altioris ordinis nititur, principalis pietas non est; quae semper ad parentes corporales refertur. Nulla enim alia relatio adeo intima, immutabilis et omnium aliorum bonorum fundamentum est, quam relatio ad illos.

4. *Formale objectum* pietatis est illa honestas, quae est in praestando honore et officio propter hanc specialem superioritatem, quam principium ortûs habet super eos, quibus ortum dedit: specialis enim in ea excellentia et dignitas elucet, quae cum nulla alia communis est. — *Objectum materiale* sunt omnia illa officia, quae parentibus etc. debentur, vel potius actiones illae omnes, quibus id, quod in *sua specie* debetur, in concreto praestatur, sive singularis illa actio debita est sive non. — Debetur autem ex pietate parentibus *reverentia, amor, obedientia,* prout postea in quarto decalogi praecepto fusius explicabitur.

5. Pietas violatur iis actibus, qui debito officio contrarii sunt. Quoniam autem id, quod debetur, non est ejusdem virtutis infimae speciei: etiam peccata contra pietatem non ejusdem infimae speciei malitiam continent.

II. Observantia pietati similis est: sic enim vocatur virtus, qua honor et obsequium alteri praestatur propter quandam excellen- 778

tiam, imprimis *gubernationis,* dein etiam propter eam excellentiam, quae non in actuali quidem gubernatione, sed in quadam ejus aptitudine — quae tandem in qualibet majore seu meliore qualitate inveniri potest — consistit.

Haec gubernandi excellentia etiam parentibus erga filios inest, quamdiu sunt sub paterna potestate: at necesse non est, ut dicantur filii duplici virtutis specie parentibus alligari, ita ut si inobedientia peccent, et pietatem et observantiam malitia specifice duplici laedant; sed una virtus pietatis altiore et eminentiore modo etiam id continet, quod est observantiae honestas.

Observantia, quum excellentiam unius supra alterum respiciat, ex excellentia *diversi plane ordinis* etiam *diversa virtus* fit; id tamen non obtinet, si ordo idem, *gradus* excellentiae diversus est.

Distinguitur potissimum 1. observantia *politica* et *religiosa;* 2. religiosa observantia est aut naturalis, aut supernaturalis, ad quam posteriorem praeter observantiam erga praelatos ecclesiasticos pertinet observantia in Sanctos, scil. *dulia,* et *hyperdulia,* qui vocatur cultus erga B. Mariam V., de quibus tractantes *de religione* diximus.

779 III. Obedientia. 1. Haec ut *virtus* quidem formaliter ab aliis distinguitur, ejus autem *debitum* pars illius debiti est, quod exigit observantia, pietas, religio.

2. *Formale objectum* seu motivum est honestas illa, quam habet id ipsum, quod est „subjectum esse voluntati Superioris, sese voluntati ejus, qui praecipere potest, conformare". — *Objectum materiale* est praeceptum vel voluntas declarata Superioris; objectum *cui* est Superior, qui auctoritatem in alterum habet.

3. Prima ratio formalis objectiva in hac virtute est *jus et potestas regendi.* Quae quum ex diversa radice oriri possit, multiplex est. Scilicet 1) ratione *praelationis causae super effectum* potestatem jubendi habent Deus et parentes, 2) ratione *praelationis totius super partes* respublica, 3) ratione *spontaneae subjectionis* herus, dein Superior religiosus, cujus potestas per auctoritatem S. Pontificis completur.

4. Attamen ex diversis illis titulis probabiliter non infertur obedientia specifice distincta, maxime quum ad divinam legem tandem omnia reducantur; sed obedientia respicit legitimam imperandi potestatem, undecunque oriatur. Verum etsi obedientia qua talis non distinguatur, tamen communiter adjungitur alia virtus eaque specifice diversa pro diversa imperandi potestatis origine, religio, pietas, observantia, quia communiter aderit in obediente affectus, per obedientiam Superiori obsequium, honorem praestandi; idque saltem si obedientia *formalis* seu affectus subjacendi Superioris voluntati exercetur. Id tamen addi potest, quando obedientia *exigitur,* non exigi formalem obedientiam, sed sufficere materialem ex quocunque alterius virtutis motivo; at formalis obedientia opus est virtutis non mediocris.

5. Dixi supra, motivum internum obedientiae respicere subjectionem et conformitatem erga *voluntatem* Superioris, qui *praecipere possit.* Ita videtur esse mens S^{i} Thomae q. 104 a. 2 in corp. Scio equidem,

alios aliter sentire, quum ad actum obedientiae proprie dictae verum *praeceptum* a Superiore *latum* exigant. Ita cum aliis Less. et Suarez. At non est, cur non sistamus in qualibet Superioris, ut talis est, voluntate, etsi praeceptum latum non sit. Perfectior enim est subjectio, et perfectius obsequium, quod auctoritati imperanti praestatur, si ipsius jussio *praevenitur;* neque tamen alia ratio motiva necessaria est sive in praecepto, sive in re non praecepta, sed quae praecipi potest et cujus beneplacitum Superior expressit; eadem ratio motiva modo strictius, modo levius debiti exactionem urget.

6. De obedientiae relativa praestantia si quaeritur, breviter dici 780
potest: a) Christiana obedientia communis praestantior est ceteris virtutibus moralibus, vincitur religione. b) Religiosa obedientia (in ordinibus religiosis) etiam communi obedientiâ christianâ praestantior est, non tamen religione praestantior, sed si ejus motivum praecisive spectatur, etiam inferior: quamquam si sumitur non praecisive, sed sicut re ipsa communiter exercetur, religionis virtutem implicite continet.

Ratio autem hujus praestantiae est, quia 1) per obedientiam fit subjectio hominis erga Deum legitimosve Superiores in omnibus objectis, saltem obligatoriis, sed aliae virtutes hanc subjectionem in quibusdam tantum objectis efficiunt. 2) Obedientia continet actiones omnium virtutum, saltem quatenus praeceptae sunt, aliae virtutes in propria sua materia sistunt.

3) Obedientia, ut ex S. Greg. M. S. Ignatius de Loyola ait *(ep. de obedientia)*, virtus est, „quae ceteras menti inserit, insertasque custodit", siquidem modo ad hujus, modo ad illius virtutis actus impellit, quibus virtutes generantur, crescunt, conservantur. 4) Quoad religiosam obedientiam id accedit, quod voluntarie homo per eam relinquit id, quo majus relinquere nequit in Dei honorem, propriam scil. voluntatem, propriumque arbitrium et judicium in totius vitae directione — quod multo majus est, quam honores, opes, sensuum illecebras reliquisse.

7. Inobedientia materialis in quolibet peccato committitur: cujus 781
specifica malitia desumitur ex oppositione ad eam virtutem, ad quam opus praescriptum spectat, si legislativa auctoritate praeceptum est, aut ex oppositione ad religionem, pietatem, etc., si hoc tantum titulo obedientia debebatur.

Formalis autem *inobedientia* committitur eo, quod aliquis nolit auctoritati legitimae in hac vel illa re subjacere; est igitur *auctoritatis qua talis contemptus,* ac propterea etiam in laesione rei objective levis per se grave peccatum: ex qua ratione interdum veniale fieri possit, habes n. 536.

Divisio III.

De singulis objectis, circa quae virtutes morales et officia humanarum rerum exercentur.

782 Postquam generalem notionem et conspectum diversarum virtutum dedimus, in uberiore explanatione eorum, quae ad virtutum exercitium et obligationem et ad peccata opposita eorumque gravitatem pertinent, sequendum duximus potius ordinem diversorum objectorum seu bonorum, circa quae virtutes morales officio suo funguntur. Nam laesae virtutis malitia mortalis plerumque non tam ex ipsius virtutis specie, quam ex objectis singulis desumitur; in theologia morali autem potissimum id patere debet, quandonam *graviter* circa aliquam virtutem peccetur, quando non.

Ita igitur, ad singula descendentes, tractationem de virtutibus completuri sumus, ut de obligationibus

1) circa bonum sociale; 2) circa bonum individuale, ipsius sc. hominis vitam et personam; 3) circa bonum conjugale; 4) circa bona externa fortunae; 5) circa bonum famae tractemus.

Quo patet, id etiam commodi sequi, ut prosequi possimus explanationem eorum, quae ad decalogi praecepta spectant, fere ex ipsius decalogi ordine consueto, siquidem obligationes circa bonum ordinis socialis quarto praecepto, circa bonum individuale quinto, circa bonum conjugale sexto et nono, circa bona fortunae septimo et decimo, circa bonum famae octavo praecepto continentur.

Peccatorum catalogum, quem alias longiorem praecipuis capitibus adjeci, hîc merito contrahere possum, quoniam uberior explicatio et enumeratio eorum, quibus contra singula praecepta peccari possit, hujus totius partis tractatio est principalis. Quare me continere possum in iis peccatis, quae magis consueta sunt, post singula decalogi praecepta explanata breviter in unum colligendis.

Tractatus I.

De officiis humanis atque peccatis, quae bonum ordinis socialis spectant.

Agunt de hac re imprimis: S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 333—361, Elbel p. 3 n. 530—610, Reuter *theol. mor.* p. 1 n. 347 et *Neoconf.* n. 128—137, Pruner *Moralth.* 3. Theil 2. Abschn.

Obligationes circa bonum ordinis socialis respiciunt virtutes morales illas, quas ultimo loco praecedenti capite explanavimus, pietatem, observantiam, obedientiam cum justitia legali.

Socialis hominis natura eum collocat primo in societate domestica, per eam et cum ea in societate civili; supernaturalis autem rerum ordo per Christum restitutus et ad perfectionem adductus eum in Ecclesia atque sub ejus regimine constituit. Hinc ex relatione ad diversos Superiores diversa officia obligationesque oriuntur. Accedere potest subjectio a) libere electa, b) ex necessitate auxiliarium institutorum oriunda.

„*Honora patrem tuum et matrem tuam.*" Exod. 20, 12.

Hoc decalogi praeceptum quartum solius erga parentes subjectionis meminit, utpote quae prima omnium sit et maxime necessaria, et contra quam frequentius homo possit delinquere. — Constans autem interpretatio ad hoc praeceptum implicite reducit officia, tum quae ex qualibet subjectione oriuntur, tum quae ipsos Superiores erga subditos ligant.

Idque merito: nam quaelibet auctoritas, cui homo subjicitur, aut primitus et radicitus in paterna potestate latet, aut paternae potestatis analoga est; et quaelibet subjectio ejusque obligationes pro fundamento habent curam et officium, quod vicissim Superiores egerunt et agere debent.

Caput I.

De mutua obligatione in societate domestica.

§ 1.

De obligatione parentum.

Natura ipsa specialem parentibus amorem erga filios indidit, quo 753
in cura, quam non sine multis incommodis iis impendere debent, excitentur et juventur. Qui specialis amor etiam *internus* titulo conjunctionis ex obligatione foveri debet, neque unquam haec obligatio cessat, sicut conjunctio ista intimaque relatio ad filios, in qua fundatur, nunquam dissolvitur.

Officia autem positivae curae *externae* et providentiae ex se temporanea sunt, possunt illa tamen per accidens quolibet tempore reviviscere, sicut quovis tempore erga hominem prorsus extraneum officium succurrendi per accidens ex communi amoris seu caritatis lege enasci potest.

Quare de amore ejusque laesione, dein de debita cura filiorum dicendum est, eaque tum corporali, tum spirituali.

I. Amoris interni 1. *positivum* officium non est ejusmodi, quod accuratius determinetur. Quamquam enim negari nequit, parentes etiam positivo actu filios suos aliquoties diligere debere: id tamen, quando alia officia implentur, satis superque fieri solet, neque *quoties* illa obligatio per se urgeat, accurate dici potest.

2. *Negative* autem violatur per actus amori contrarios: qui si secundum ea, quae de caritate erga proximum dicta sunt, graviter pec-

caminosi evadunt, malitiam specifice graviorem mortalem continent, quam contra communem caritatem, scilicet contra *pietatem*. — Circumstantia igitur intimae conjunctionis parentum in peccatis illis, quibus amor vel cura debita contra filios graviter laeditur, in confessione aperiri debet; aliter infima species peccati non declaratur.

Hujusmodi peccata sunt: filios odio prosequi; invidiam erga eos fovere; eosque ab aspectu aliisve signis externis paterni affectûs ita excludere, ut id merito pro manifestatione gravis odii habeatur; malum grave eis serio imprecari.

NB. Plerumque illa mali imprecatio seria non censetur; quare tum, seclusa imperfectione actûs, grave peccatum ex solis adjunctis fit, si forte aut *gravem injuriam* contineat — quod summum erga filios adultos est, neque erga eos facile —, aut *grave scandalum*, quo pueri parentum exemplo diras imprecari doceantur.

3. Similiter si gravia mala filiis inferuntur, ut contumelia (quae tamen facilius levis manet, quam erga extraneos), diffamatio etc., praeter peccatum grave, quod actio ex sua propria natura continet, in confessione declaranda est circumstantia propinquitatis, quum malitia mortalis diversa sit, praeter justitiam aut *pietatem* aut communem *caritatem* delinquendo laedere.

NB. Delicta igitur occulta externis revelare, secundum ea, quae dicturi sumus postea circa 8. praeceptum, grave peccatum esse potest; parentes vero sibi invicem delicta filiorum manifestare, saepe expedit et necessarium est, quo melius praecaveantur peccata.

4. Peccari contra amorem potest etiam excessu: 1) omnia permittendo neque delicta puniendo etc. — quod tamen potius ad externam curam pertinet —, 2) uni filio prae aliis sine causa magis favendo: quod si notabiliter fit, grave peccatum — utique unius malitiae contra pietatem — esse potest atque fons multorum malorum gravisque in familia dissidiae.

784 II. Cura impendenda est corporalis.

1. Quam curam si omittendo negligunt, parentes *unam* laesae pietatis malitiam contrahunt — declarare tamen debent in confessione, *quid* neglexerint; si vero malum inferendo offendunt, *duplicis* malitiae, contra justitiam et pietatem, rei sunt.

2. Cura igitur corporalis prima est circa *vitam infantis*.

1) Ante nativitatem, ne mater uterum gestans foetui periculum inferat immodico vel imprudenti labore, lasciviis, saltationibus aliisve actionibus (diuturno itinere), quibus uterus multum agitatur, vehementi passione etc.; — ne maritus uxorem praegnantem male tractando, percutiendo abortui ansam det.

2) Post nativitatem, ut a filiolo suffocando caveant, aliave mala diligenter avertant. — Unde est, quod Ecclesia (v. Rit. Rom. post ‚*baptism. infant.*') moneat matres, ne filiolos secum in lecto retineant. Quod utrum ex se grave periculum suffocationis ac proin mortale peccatum inducat, annon, a circumstantiis et moribus matris pendet. Von Olfers *Pastoralmedicin* p. 37 putat, hodie, quum mos non amplius sit, infantulum pannis tam arcte adstringere, periculum suffocationis communiter tantum non esse, ac proin

causas rationabiles adesse posse facilius, cur mater malit, infantulum secum in lecto collocari; verum si mater in somno inquieta est, periculum grave videtur esse, ne infantuli caput conterat.

3. Circa *sustentationem* 1) parentes tamdiu filios sustentare debent, donec sibi ipsi providere possint.

2) Imo etsi filii in adulta aetate sunt, si tamen re ipsa gravem necessitatem patiuntur, quamquam ex culpa sua, parentes liberos saltem alere debent, quum illi se alere non possunt. Hinc est, quod S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 337 et 949 dicat: Etsi filius aut filia invito patre nuptias iniit etiam indignas, pater eum *indigentem* alere tenetur et uxorem ejus. Cf. S. Thom. II. II. q. 101 art. 2.

4. Peculiaria circa victum et sustentationem quaeruntur de matre, scil. 1) de ejus officio lactandi filiolos. Proprio lacte filios alere, communiter dicitur esse ex praecepto: S. Alph. n. 336.

At a) hoc praeceptum, si aliunde filiolo satis providetur, per bonam nutricem, sub levi tantum obligare; b) causam justam debilitatis, aut etiam consuetudinis apud nobiles posse ab omni stricta obligatione sub peccato excusare; c) nihilominus grave praeceptum esse, *bonam* nutricem quaerere non solum relate ad corporalem infantis vitam, sed etiam relate ad influxum moralem, ne forte a nutrice vitiorum germina infanti cum lacte inserantur. Quare parochi et confessarii est, quantum fieri possit, matres potius *inducere,* ut proprio lacte filios suos alant. — Quod autem vix liceat unquam pro nutrice matrem sumere, quae sine *proprii* infantis cura *graviter* neglecta id munus suscipere nequeat, inde patet, quia non potest quispiam alterum ad grave officium laedendum inducere, etsi sibi maximo commodo sit.

2) Quaeritur de peccato, quod mater abjiciendo prolem committat. Nimirum haec quaestio agitari solet pro iis circumstantiis, quando mater ex peccato gravida prolem edidit, atque famae suae tuendae causa eam retinere nolit. — At etiamtum cum gravi periculo pro vita infantis illum exponere, gravissimum est peccatum duplicis malitiae infanticidii, contra justitiam et pietatem. Verum si hoc periculum abest, simulque bonae educationi etiam spirituali in religione catholica satis providetur, S. Alph. l. c. n. 336 cum Laym., Diana, Salm. etc. putat, licere ad praecavendam gravem diffamationem prolem illegitimam ad orphanotrophium mittere.

5. Parentes curare debent, ut filii secundum statum suum etiam 785
in posterum vitam agere possint. Quare peccant:

1) Si negligunt, quominus filii pro conditione sua sive artes sive literas addiscant, quo honeste se postea possint sustentare atque secundum conditionem suam vivere; verum quoad studia literarum animadvertatur oportet, rationem etiam potissimam habendam esse integritatis morum conservandae: de qua mox infra.

2) Si bona sua dilapident et propter dilapidationem atque prodigalitatem causa sunt, cur filii decentiam justam statûs sui servare non possint. Quamquam enim parentes nullatenus obligantur, omnem curam impendere in divitiis augendis atque servandis, tamen moderata cura filiis suis *prospicere* debent secundum Apost. 2 Cor. 12, 14: „Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.“

3) Si absque legitima causa dotem convenientem filiae negant, quo minus honestum matrimonium inire, aut, si velit, ordinem religiosum ingredi possit.

736 III. Cura spiritualis etiam major habenda est. Quare vitam spiritualem supernaturalem debent 1. filiis procurare per *baptismum*, 2. promovere per *institutionem* et *bonum exemplum*, 3. protegere per *vigilantiam* et *correctionem*.

1. Quomodo baptismi dilatione peccetur, vide infra vol. II. *de baptismo*.

2. Ad institutionem filiorum pertinet, 1) ut parentes, potissimum mater, per se ipsos a teneris annis in necessaria fidei doctrina filiolos instruant, utque etiam praeveniant plenum rationis usum consuetudine orandi cum filiis; 2) ut filiis adolescentibus bonos magistros praeficiant. — Sed quoniam nostris temporibus scholae publicae adeo late patent, atque ad eas pueri mitti coguntur, operae pretium est videre, quousque parentes ex obligatione praecavere debeant damna spiritualia filiis facile oritura[1]. Ad quod respondeo:

---

[1] Doctrinam hîc n. 786 et 787 datam egregie illustratam habes in Instructione Sac. Congreg. de Propag. Fid. ad Episcopos Statuum Foederatorum Americae Sept. missa:

„Pluries S. Congregatio de Prop. F. certior facta est, in Foederatis Statibus Americae Sept. catholicae juventuti e sic dictis scholis publicis gravissima damna imminere. Tristis quocirca hic nuntius effecit, ut amplissimis istius ditionis Episcopis nonnullas quaestiones proponendas censuerit, quae partim ad causas, cur fideles sinant liberos suos scholas acatholicas frequentare, partim ad media, quibus facilius juvenes e scholis ejusmodi arceri possint, spectabant. Porro responsiones a laudatis Episcopis exaratae, ad supremam Congregationem Univ. Inquisitionis pro natura argumenti delatae sunt, et negotio diligenter explorato, feria IV, die 30. Junii 1875, per Instructionem sequentem absolvendam ab Emîis Patribus judicatum est, quam exinde SS. Dñus Noster feria IV., die 24. Novembris praedicti anni, adprobare ac confirmare dignatus est.

Porro in deliberationem cadere imprimis debebat ipsa juventutis instituendae ratio scholis hujusmodi propria atque peculiaris. Ea vero S. Congregationi visa est etiam ex se periculis plena ac perquam adversa rei catholicae. Alumni enim talium scholarum, quum propria earundem ratio omnem excludat doctrinam religionis, neque rudimenta fidei addiscent, neque Ecclesiae instruentur praeceptis, atque adeo carebunt cognitione homini quam maxime necessaria, sine qua christiane non vivitur. Enimvero in ejusmodi scholis juvenes educantur jam inde a prima pueritia ac propemodum a teneris unguiculis, qua aetate, ut constat, virtutis aut vitii semina tenaciter haerent. Aetas igitur tam flexibilis si absque religione adolescat, sane ingens malum est

Porro autem in praedictis scholis, utpote sejunctis ab Ecclesiae auctoritate, indiscriminatim ex omni secta magistri adhibentur, et ceteroqui, ne perniciem afferant juventuti, nulla lege cautum est, ita ut liberum sit errores et vitiorum semina teneris mentibus infundere. Certa item corruptela insuper ex hoc impendet, quod in iisdem scholis aut saltem pluribus illarum, utriusque sexûs adolescentes et audiendis lectionibus in idem conclave congregantur, et sedere in eodem scamno masculi juxta feminas jubentur. Quae omnia efficiunt, ut juventus misere exponatur damno circa fidem, et mores periclitentur.

Hoc autem periculum perversionis nisi e proximo remotum fiat, tales scholae tuta conscientia frequentari nequeunt. Id vel ipsa clamat lex naturalis et divina.

a. Si filii grave periculum contra bonos mores aut contra fidem subeunt, quod remediis adhibitis auferri nequit, sed proximum periculum manet, ne-

---

Id porro claris verbis S. Pontifex edixit, Friburgensi quondam Archiepiscopo die 14. Julii 1864 ita scribens:

‚Certe quidem, ubi in quibuscunque locis regionibusque perniciosissimum hujusmodi vel susciperetur, vel ad exitum perduceretur consilium expellendi a scholis Ecclesiae auctoritatem, juventus misere exponeretur damno circa fidem, tunc Ecclesia non solum deberet instantissimo studio omnia conari, nullisque curis parcere, ut eadem juventus necessariam christianam institutionem et educationem habeat, verum etiam cogeretur omnes fideles monere, eisque declarare ejusmodi scholas Ecclesiae catholicae adversas haud posse in conscientia frequentari.‘ — Et haec quidem, utpote fundata jure naturali ac divino, generale quoddam enuntiant principium, vimque universalem habent, et ad eas omnes pertinent regiones, ubi perniciosissima ejusmodi juventutis instituendae ratio infeliciter invecta fuerit.

Oportet igitur, ut Praesules amplissimi, quacunque possint ope atque operâ, commissum sibi gregem arceant ab omni contagione scholarum publicarum. Est autem ad hoc omnium consensu nil tam necessarium, quam ut Catholici ubique locorum proprias sibi scholas habeant, easque publicis scholis haud inferiores. Scholis igitur catholicis sive condendis, ubi defuerint, sive amplificandis et perfectius instruendis parandisque, [ut] in institutione ac disciplina scholas publicas adaequent, omni cura prospiciendum est. Ac tam sancto exsequendo consilio tamque necessario haud inutiliter adhibebuntur, si Episcopis ita visum fuerit, e Congregationibus religiosis sodales, sive viri sive mulieres, sumtusque tanto operi necessarii, ut eo libentius atque abundantius suppeditentur a fidelibus, opportuna oblata occasione, sive pastoralibus literis, sive concionibus, sive privatis colloquiis, serio necesse est, ut ipsi commonefiant, sese officio suo graviter defuturos, nisi omni qua possunt cura impensaque scholis providerint. De quo potissimum monendi erunt, quotquot inter catholicos ceteris praestant divitiis ac auctoritate apud populum, quique comitiis ferendis legibus sunt adscripti.

Et vero in istis regionibus nulla lex obstat civilis, quominus Catholici, ut ipsis visum fuerit, propriis scholis prolem suam ad omnem scientiam ac pietatem erudiant. Est ergo in potestate positum ipsius populi catholici, ut feliciter avertatur clades, quam scholarum illic publicarum institutum rei catholicae minatur. Religio autem ac pietas ne a scholis vestris expellantur, id omnes persuadeant sibi, plurimum interesse, non singulorum tantum civium ac familiarum, verum etiam florentissimae Americanae nationis, quae tantam de se spem Ecclesiae dedit.

Ceterum S. Congregatio non ignorat, talia interdum rerum esse adjuncta, ut parentes catholici prolem suam scholis publicis committere in conscientia possint. Id autem non poterunt, nisi ad sic agendum sufficientem causam habeant; ac talis causa sufficiens in casu aliquo particulari utrum adsit necne, id conscientiae ac judicio Episcoporum relinquendum erit; et, juxta relata, tunc ea plerumque aderit, quando vel nulla praesto est schola catholica, vel quae suppetit parum est idonea erudiendis convenienter conditioni suae congruenterque adolescentibus. Quae autem ut scholae publicae in conscientia adiri possint, periculum perversionis, cum propria ipsarum ratione plus minusve nunquam non conjunctum, opportunis remediis cautionibusque fieri debet ex proximo remotum. Est ergo imprimis videndum, utrumne in schola, de qua adeunda quaeritur, perversionis periculum sit ejusmodi, quod fieri remotum plane nequeat, velut quoties ibi aut docentur quaedam, aut aguntur catholicae doctrinae bonisve moribus contraria, quaeque citra animae detrimentum neque audiri possunt, neque peragi. Enimvero tale periculum, ut per se patet, omnino vitandum est cum quocunque damno temporali, etiam vitae. Debet porro juventus, ut committi scholis publicis in conscientia possit, necessariam christianam institutionem et educationem, saltem extra scholae tempus, rite ac diligenter accipere. Quare parochi et missionarii, memores eorum, quae providentissime hac de re Concilium Baltim.

que parentibus filios in ejusmodi scholam mittere, neque filiis ire licet; sed potius quaevis poena injuste imposita debet tolerari.

b. Si possibile est, periculum grave ita mitigare, ut proximum esse desinat, fieri potest, ut propter causam omnino gravem ejusmodi scholam frequentari liceat, modo efficacia remedia *re ipsa* adhibeantur. Talis causa gravis est: valde molesta vexatio ob injustam legem; impossibilitas aliter filiis providendi, ut postea decenter secundum statum suum vivere possint etc.

c. Nihilominus etiam tum, quando fortasse causa objective excusans tanta non est, ut periculum, quod vix non semper notabile manet, subire liceat, confessarii vel parochi est videre, utrum severiorem admonitionem atque pleniorem institutionem praevideat profuturam esse, annon. Si eam profuturam non esse merito putet, nihil relinquitur, nisi ut abstinendo a severiore agendi modo summopere et sancte inculcet parentibus obligationem, qua teneantur saltem filios praemonere et praemunire sufficienti instructione religiosa et admonitione seria, ne aures praebeant unquam iis, quae sive a discipulis sive a magistris contra catholicam fidem dicantur, vel quae alias ad peccata possint allicere, utque sibi fideliter referant, quae forte hac in re acciderint, quo melius pro futuro possint prospicere. Nimirum necesse est, ut id saltem parentes sibi persuadere possint, filios re ipsa satis praemunitos esse atque animi satis firmi, ne succumbant periculis: alias in bona fide neque relinqui, neque esse possunt[1].

d. Pericula quidem graviora esse solent in scholis superioribus, academiis etc., quam in inferioribus et elementaribus scholis: verum facilius

---

constituit, catechesibus diligenter dent operam, eisque explicandis praecipue incumbant fidei veritatibus ac morum, quae ab incredulis et heterodoxis impetuntur; totque periculis expositam juventutem impensâ curâ, qua frequenti usu Sacramentorum, qua pietate in Beatam Virginem studeant communire, et ad religionem firmiter tenendam etiam atque etiam excitent. Ipsi vero parentes, quive eorum loco sunt, liberis suis sollicite invigilent, ac vel ipsi per se, vel, si minus idonei ipsi sunt, per alios de lectionibus auditis eos interrogent, libros iisdem traditos recognoscant, et, si quid noxium ibi deprehenderint, antidota praebeant, eosque a familiaritate et consortio condiscipulorum, a quibus fidei vel morum periculum imminere possit, seu quorum corrupti mores fuerint, omnino arceant et prohibeant. Hanc autem necessariam christianam institutionem et educationem liberis suis impertiri quotque parentes negligunt; aut qui frequentare eos sinunt tales scholas, in quibus animarum ruina evitari non potest; aut tandem qui, licet schola catholica in eodem loco idonea adsit apteque instructa et parata, seu quamvis facultatem habeant in alia regione prolem catholice educandi, nihilominus committunt scholis publicis, sine sufficienti causa ac sine necessariis cautionibus, quibus periculum perversionis e proximo remotum fiat: eos, si contumaces fuerint, absolvi non posse in sacramento poenitentiae, ex doctrina morali catholica manifestum est." Collectanea S. Sedis n. 1339.

[1] Aliquando autem lege particulari recursus ad Episcopum praescribitur, ut parentibus liceat scholam non catholicam eligere: quae lex in suis locis certe obligat. Ita Concil. plen. Baltim. III. art. 196: „Itaque parentes Catholicos non solum paterno amore hortamur, sed iis etiam *omni qua valemus auctoritate praecipimus*, ut dilectissimae proli suae . . . atque ideo eam in scholas parochiales vel alias vere Catholicas mittant, nisi forte *Ordinarius* in casu particulari aliud permitti posse judicet". Dein art. 199 IV. „Decernimus: Omnes parentes Catholicos prolem suam ad scholas parochiales mittere teneri, nisi vel domi vel in aliis scholis Catholicis Christianae filiorum suorum educationi sufficienter et evidenter consulant, aut ob causam sufficientem ab Episcopo approbatam et cum opportunis cautionibus remediisque eos ad alias scholas mittere ab iis liceat."

etiam quam in his, in illis remedia adhiberi possunt efficacia, si filii ipsi volunt; quoniam adolescentes firmioris animi et prudentioris judicii sunt, quam tenellae aetatis pueri.

e. Pro scholis superioribus alias periculosis frequentandis remedium optimum et summopere inculcandum est, 1) ut parentes filium commendent viro pio et amico, qui in eum invigilet; 2) ut filius ipse studeat, at cum magna circumspectione, amicum pium et fidelem sibi deligere, quae conjunctio animum firmiorem reddat contra respectus humanos atque retrahat ab illicitis consortiis; 3) ut filius *saepe* accedat ad sacramenta, atque stabilem habeat confessarium doctum et pium, quocum non in confessione tantum, sed etiam privata visitatione difficultates libere communicare possit atque communicet.

f. Mittere ad scholam acatholicam, si praesto est catholica, etsi aditu 787
nonnihil difficilior, facile grave peccatum evadere potest 1) ex eo, quod sine causa justa fides atque boni mores periculo objiciantur; 2) quod positiva educatio religiosa negligatur; 3) quod pravum exemplum detur, quo alii pertrahantur ad imitandum, atque eo magis id attendi debet, quo magis forte a frequenti numero discipulorum facultas pendet catholicam scholam sustinendi; 4) accedere potest conniventia quaedam cum secta acatholica vel indifferentismo, sive ista agendi ratio ex tali affectu oritur, sive externam speciem ejusmodi pravi affectûs praefert.

g. Quae prava conniventia si neque adest neque apparet — quod saepe ex conditionibus loci pendet —, aliae rationes supra recensitae adeo diminui possunt ex variis circumstantiis, ut de reatu gravi non jam constet, si modo magister acatholicus contra catholicam religionem nihil proferre audeat. Quare si non leve incommodum accedat, quod catholicam scholam frequentando incurratur, mitius judicandum est de parentibus, qui acatholicam scholam eligant; atque sola suasione insistendum, quo suavius inducantur potius, quam severe urgeantur ad mutandum consilium.

h. Tandem convenit, imo necessarium est, ut in qualibet regione, collatis consiliis, confessarii et parochi eandem methodum in monendis parentibus sequantur. Atque rationem gravis peccati etiam ex ipsius loci circumstantiis multum pendere, discas, si recolligas, quae dicta sunt supra de scandalo et cooperatione. (Cfr. etiam *Instructio Vicarii Urbis* n. 658 not.)

3. Bono exemplo parentes doctrinam datam confirmare debent. 788

1) Quare si malo exemplo seu *scandalo* sunt filiis suis in re graviter peccaminosa praeter peccatum directi scandali, si adfuit, s e m p e r malitiam gravem contra *pietatem contrahunt.*

2) Hinc potissimum cavere debent, ne coram filiis imprecationibus, blasphemiis utantur, de rebus turpibus — etsi sibi fortasse licitis — loquantur, aut negligentiâ suâ filiis ansam haec cogitandi inquirendive praebeant.

3) Magis etiam scandalo directo peccant parentes, si filios ad peccata sollicitant atque inducunt.

4. Vigilantia parentum versari debet tum in vitia filiorum, quae prodeant, tum in consortium eorum, quibuscum filii conversentur, tum in agendi modum, quem filii teneant, quando se latere putant.

Hinc 1) jam a tenerrimis annis videri debet, ne vitia naturae foveantur et crescant, sed ut potius succidantur. Imprudentissime igitur et pessime

agunt parentes, si de ira et indignatione pueruli ratione nondum utentis gaudent, quasi virile quid proludat, aut si puerum, qui offendit contra mensam, sellam, indignationem et vindictam in res inanimes exercere docent; et sic porro de aliis.

2) Si grandiusculi fiunt filii, parentes invigilare debent, quid agant in cubili; caveantque multum, ne pueros et puellas simul dormire sinant, imo quantum fieri potest, ut ipsi pueri puellaeve singuli in singulis lectulis dormiant, suadendum est. Cf. vol. II n. 478 et 479 *de Poenitentia.*

3) Scire debent filii parvuli, se nunquam securos esse et immunes a parentum invigilantia, sed quovis momento se posse deprehendi, etsi se solos putent. — Multo magis etiam quando filiae nubiles sunt, filiive adoleverint, invigilandum est in consortium cum aliis, ne juvenis cum puella solus conversari sinatur, neve leviter familiaritatem contrahant, aut eam matrimonii causa initam diutius in statu sponsalitio protrahant. Sciant parentes, se gravissimam reddere debere Deo rationem, si indulgentius agendo causa sint ruinae filiorum.

4) Prospiciant prorsus parentes, cum quibus sociis filii versentur, sive in tenera aetate, sive in majore, neque omnibus fidant, sed ipsi experimentum sumant; nam qui bonis moribus instructi videntur, pessimi aliquando exsistunt seductores. Maxime autem videant, ut fidere possint ancillis et famulis, eosque prorsus amoveant, a quibus periculum timendum est. Praeterea etiam severe caveant, ne, se insciis, filii alicubi versentur, sed semper quantum fieri potest, ipsi sciant, ubi et quibuscum sint; neque in locis absconditis sinant infantes relinqui.

789 5. De educatione spirituali quaedam documenta optima dedit Fr. Clericus *die zehn Gebote der Kindererziehung,* videlicet:

1) Quum frequens experientia doceat, educationem ex maxima parte primis sex annis fieri, antequam filii plenum rationis usum attigerint: mater illis primis annis summopere incumbere debet, ut infantem rite informet, neve passiones stulte foveat.

2) Quando rationis usus jam plenior est, ne confundant parentes defectus inculpabiles et culpabiles. Si quid igitur poena dignum commissum est, i. e. moralis defectus, prudenter puniri debet; at ab his distingui plane debent inculpabiles defectus, v. g. si filii defectu dexteritatis aliquid fregerunt etc. Post poenam vero inflictam ne unquam ostendatur commiseratio: quod praecipue mater cavere debet, ne contra poenam a patre inflictam aut infligendam partes infantis suscipiat.

3) Caveant omnino, ne dicant, infantes haec et illa agentes — quando de peccatis venialibus agitur — detrudendos esse in infernum: sic enim pessime filiis suis consulunt, quum falsam conscientiam creent atque frequenter mortalis peccati subjectivi causa sint. Ita circa mendacia, furtula quamquam summo horrore filios imbuere debent, tamen sine ulla exaggeratione; rite igitur gravissimum malum etiam levis peccati doceant, atque periculum paulatim labendi in mortale, ita ut probe intelligant infantes, haec et illa gravia peccata nondum esse. Imo si filii erronee videantur hoc et illud pro gravi peccato habere, omnino dedocendi sunt, ita tamen, ut quemadmodum dixi, peccati venialis horror non exstinguatur, sed augeatur.

4) A tenerrima aetate doceantur filii orare ad Deum, atque B. Mariae Virg. patrocinium Angelique custodiam implorare; verum poenae causa ne jubeantur orare, ne orationis aestimationem minorem concipiant.

5) Ne educatio corporalis sit mollis, sed etiam incommodis et duris ferendis assuescant infantes, discant aliquem aetati et viribus convenientem laborem amare, quamquam amplum etiam ludendi tempus concedi debet; ne cibis *onerentur;* assuescant exercere etiam quandam mortificationem et abnegationem in licitis; nam qui genio suo nihil scit defraudare, ne humanam quidem, multo minus christianam vitam ducturus est.

6) Quando filii filiaeve, postquam adoleverint, ad famulatum alio mittendi sunt, parochus in id incumbat, a) ne mittantur a parentibus neve sinantur proficisci in urbes, ubi morum corruptio est; aut si hoc plane impediri nequit, ne sine cautelis huc proficiscantur neve mittantur illae, quibus propter levitatem speciale et proximum periculum ibi exstiturum esse, praevidetur. b) Inculcet ipsis puellis, ab ipsis pendere, utrum felices an infelices evadant: quare ut servent felicem statum bonae conscientiae, 1. statim, saltem intra quindecim dies sibi eligant stabilem confessarium; 2. studeant frequenter sacramenta suscipere, quantum fieri possit, saltem singulis mensibus; 3. devotionem erga B. Mariam V. excolant; 4. fugiant consortia et sensuum oblectamenta; 5. fortiter resistant respectui humano.

7) Quando agitur de filia in matrimonio collocanda, prudens et pia mater ipsa cum filia varias quidem familias adire potest, ut filia nota fiat; sed alium quaerat praetextum, ne unquam filiae haec matrimonii intentio innotescat.

§ 2.

De obligatione filiorum.

I. S. Scriptura obligationes filiorum erga parentes nomine *honoris* 790
complectitur; in quo tamen triplex officium ex pietate debitum continetur: *reverentia, amor, obedientia.* Qui igitur contra haec officia delinquit, peccat contra pietatem filialem, modo specifice diverso, prout amorem, reverentiam, aut obedientiam laedit.

II. Haec est *sola* malitia in ejusmodi peccatis contenta, quando sola specialis relatio filii erga parentes causa est, cur actio illa praecipiatur sive prohibeatur (respective *sub gravi* praecipiatur prohibeaturve), aut quando actio talis est, qua erga extraneos commissa sola caritas laedatur: si vero actio aliunde jam habet gravem malitiam, actio peccaminosa erga parentes novam malitiam mortalem superaddit.

III. *Duplex* igitur malitia gravis potissimum tum adesse potest, quando officium filialis pietatis actu positivo contrario laeditur: at non semper, quia actio illa, si contra extraneos exerceretur, non semper mortalem malitiam contineret. Non raro enim, quando amor, vel praecipue quando reverentia laeditur, facilius laesio mortaliter gravis est contra parentes, quae levis fuerit erga extraneos. Quod si obtinet, quoniam *gravis* obligatio ex sola pietatis virtute pendet, dic, unam malitiam gravem contractam esse.

IV. Officium reverentiae et amoris nunquam exstinguitur; obedientiae autem obligatio per se cessat, quando filii ex paterna potestate dimittuntur, nisi forte ratione reverentiae etiam postea in gravioribus negotiis consilium parentum audiendum sit.

Obedientia enim fere educationi respondet: quare refertur et restringitur ad ea, 1) quae ad ordinem domesticum spectant, 2) quae ad bonos mores pertinent.

V. Reverentiae officium prohibet 1) internum contemptum, 2) signa externa, quae contemptum redoleant, 3) praecipit suo tempore etiam positiva signa honoris et subjectionis.

VI. Amor exigit tum 1) internum affectum, 2) tum externa auxilia, quibus parentes indigeant, 3) specialiter prohibet parentum laesionem.

791 **Uberior explicatio.** Ad I. nota: Accidere potest, ut una actione pietas pluribus modis specifice diversis laedatur. Sume, filium coram parentibus ex animo iis graviter maledicere, habes peccatum saltem duplicis malitiae 1) contra pietatem ratione laesi amoris, 2) contra pietatem ratione reverentiae graviter laesae. Imo tertia malitia, v. g. contra justitiam, accedere potest.

Ad II. et III. Aliquando fit, ut haec ipsa ratio, quod contra parentes exerceatur, peccatum diminuat: quod obtinet in furto, adeo ut plus requiratur ad constituendum peccatum grave; neque peculiaris malitia contra pietatem contrahitur, nisi forte ratione contristationis praevisae.

Ad IV. 1. Ut contra obedientiam graviter delinquatur, debet adesse a) verum praeceptum et b) gravis materia: nisi quis formalem inobedientiam committat, nimirum contemnens auctoritatem parentum, negando se velle obedire. Quare saepe inobedientia filiorum a gravi peccato excusatur tum propter inconsiderationem, tum propter veri praecepti defectum, tum propter materiae parvitatem.

Si autem filii natu majores superbe et aspere nolunt obedire, possunt graviter delinquere tum ratione irreverentiae, tum ratione *formalis inobedientiae.*

792 2. Materiae gravitas alia mensura determinari debet, quam in lege a publica (ecclesiastica) auctoritate lata, nisi forte ipsam illam legem parentes vero praecepto jubeant impleri. Spectandus enim est finis potestatis, quam parentes habent, qui est tum bonum ipsius filii, tum bonum familiae. Hinc gravis materia ea est, a) cujus neglectus notabiliter perturbat ordinem domesticum, aut b) quae notabile incommodum infert parentibus, vel commodo notabili eos privat. Hoc enim ut sibi praestetur, parentes jure postulant a filiis sub potestate sua manentibus. Filiorum enim est ad commodum parentum et familiae pro statu suo secundum praecepta parentum conferre vel laborare. Gravis materia etiam est c) res, quae ad bonos filii mores necessarios pertinet aut multum confert, e. g.: implere praecepta religionem spectantia; aut aliquoties etiam extra tempus Paschale ad Sacramenta accedere, quando id necessarium aut multum conducens judicatur, ut filius in officiis suis contineatur; magis etiam, vitare consortia periculosa, etsi forte nondum exsistat certo occasio proxima peccati pro filiis. At die feriali Missam audire, nemo sane dixerit, id ex se rem gravem esse relate ad obedientiam parentibus debitam. Similiter gravis materia est, d) notabiliter praeceptum parentum negligere in addiscendis literis, arte etc. secundum diversam conditionem filiorum.

3. Filii parentibus obedire non tenentur in electione statûs, sive matrimonii, sive statûs perfectionis: nisi forte propter gravem indigentiam ad tempus filii opera necessaria sit. Verum in matrimonio ineundo communiter sub gravi consilium parentum capere debent. Quod *si injustum est,* sequi utique non tenentur (S. Alph. n. 335). At *sine justa causa* matrimonium certum a parentibus volitum repudiare, posset aliquando grave peccatum esse, quando per hoc odia exstinguenda, parentum necessitates sublevandae esse praevidentur. S. Alph. ib.

In statûs perfectioris electione consilium prius a parentibus capere, saepe non expedit, quum caro et sanguis non capiant, quae sunt spiritûs: post rem deliberatam et firmiter propositam per accidens saepe expedit, rem cum parentibus communicare, at non ad mutandum consilium; imo si circumstantiae id permittunt, etiam contra parentum voluntatem non raro propositum exsecutioni dandum est, secundum verba Christi Domini: „Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, . . . adhuc autem et animam suam; non potest meus esse discipulus."

4. Graviter ergo peccant filii contra obedientiam, si contra mandatum serium parentum religiosa praecepta *negligunt,* vel etiam quae ab Ecclesia non praecipiuntur, sed ipsis vix non necessaria sunt, *notabiliter* omittunt; consortia prava, choreas, theatra etc. frequentant; si in re domestica superbe respondent, vel obedire recusant, aut notabile incommodum creant; si contra parentum mandatum studia artesve addiscendas notabiliter negligunt. — Hinc, seclusa formali inobedientia, communiter vere dicunt Sporer *in decal.* tr. 3 c. 5 n. 16 et Elbel n. 555 (cf. S. Alph. l. c.), tunc filium graviter peccare, quando *frequentius* praeceptum transgreditur, non, si aliquoties ex negligentia.

Ad V. 1. Contra reverentiam graviter peccatur injusto contemptu 793
gravi, etiam interno.

2. Externe graviter peccat, qui parentes etiam leviter percutit, aut percussionem minatur, manumque contra parentes attollit deliberate.

3. Si contumeliosis verbis eos alloquitur, quibus praevidet graviter parentes offendi. Quare quid hac in re grave peccatum sit, multum pendet a conditione et consuetudine personarum. — Idem dic de aliis gestibus, subsannatione.

4. Si parentibus maledicit, ita ut ipsi audiant, aut ab aliis eos audituros esse praevideatur, etsi non fiat ex animo. Nimirum si fit gravis imprecatio ex animo, semper graviter contra amorem peccatur; si autem maledictio non fit coram parentibus aut iis, qui id relaturi sunt, neque ex animo, ita ut gravis contemptus non concipiatur, grave peccatum non est, utpote contumeliam proprie non continens. S. Alph. n. 334.

5. Si parentes cum contemptu nolit agnoscere. Quare si filius ex gravi causa dissimularet eos cognoscere, non peccaret; imo si etiam ex causa non ita justa solum externe id faceret, sine interno contemptu, idque parentes sciant, facile a *gravi peccato* excusatur: siquidem parentes *graviter* inviti non censentur, vel, si pro filio justa causa subest, rationabiliter inviti esse non possunt. S. Alph. ib. VI.

6. Si filius superbe, aspere parentes alloqui consuevit, torvis oculis aspicit, eos superbe non salutat, paucis, si agendi ratio pro signo interni contemptûs gravis haberi debet.

794 Ad VI. 1. Graviter peccatur interno odio, seria imprecatione gravis mali; grave malum inferendo, etiam contra pietatem graviter peccari, v. supra. — Dein filius graviter in parentes peccat:

2. Si voluntatem ultimam justam non implet, aut eos injuste impedit ab ultima voluntate declaranda; si nihil curat, ut suffragia vel Sacra offerantur pro parentibus defunctis.

3. Si parentibus in gravi necessitate spirituali aut corporali non subvenit, quando potest: e. g. si non curat, ut iis moribundis administrentur sacramenta.

4. Si citra contumeliam (secus enim etiam contra reverentiam peccatur) deliberate aliquid facit, quo scit parentes graviter contristatum iri: cf. S. Alph. n. 334 III.

Scholion. Peccata contra alios cognatos lineae rectae, et proximos lineae collateralis, saltem primi gradûs, etiam contra pietatis virtutem censentur offendere; contra remotiores cognatos peccata non censentur specie differre a communis caritatis laesione.

Caritas autem fratribus et sororibus ex pietate debita postulat, ut graviter indigentibus, quando fieri possit, auxilium feratur: quae obligatio pro *gravi* habetur. Gury I. n. 377, S. Alph. n. 340 et 946.

795 Appendix peccatorum praecipuorum contra *quartum* decalogi praeceptum inter parentes et filios.

1. Injuria gravi afficere parentes aut filios, est *peccatum duplicis malitiae,* ut:
   a) injuriosa percussio,
   b) contumelia, gravis contemptus, parentum abnegatio,
   c) gravis infamatio.
2. Idem dic de gravi tristitia, quae parentibus causetur: verum vix non semper habes ibi etiam gravem injuriam, ut si fit agendi modo parentibus valde amaro vel superbo.
3. Idem observa in aliis peccatis odii et laesae caritatis, quando filii parentibus, sive parentes filiis
   a) grave malum ex animo cupiunt;
   b) aut etiam inferre desiderant;
   c) in necessitate non succurrunt;
   d) a voluntate ultima conficienda impediunt (aut eam declaratam non implent);
   e) pro defunctis christianam curam graviter omittunt: — quo tamen *una pietas* laeditur, ut in c) et generatim in a).
4. Pietas filialis laeditur inobedientia:
   a) si in re vere gravi strictum praeceptum impositum erat;
   b) si formalis inobedientia committitur;
   c) vel si per frequentem praeceptorum laesionem implicite rebellis contra parentes animus ostenditur.

5. Parentes contra filios speciali malitia peccant:
   a) positivo scandalo;
   b) negligenti cura vitae et convenientis prosperitatis temporalis;
   c) negligenti cura vitae spiritualis ejusque tutelae, inducendo aut non auferendo periculum, quod contra bonos mores aut fidem ex pravo consortio, pravis magistris etc. oriatur, aut
   d) negligentia gravi in correctione defectuum et peccatorum;
   e) inaequalitate seu *partialitate*, ut vocant, qua filios alios aliis ita praeferre ostendunt, ut alios negligant vel ab amore et cura paterna quodammodo excludant.

Caput II.

De mutua obligatione in societate publica.

Circa ecclesiasticam auctoritatem quae dicenda sunt, alibi de diversis statibus tractaturi dicemus. Hîc solum breviter noto aliqua.

Articulus I.

De relatione inter principes et subditos.

§ 1.

De obligatione Principum seu eorum, qui gerunt summam auctoritatem politicam sive civilem.

I. Eorum officium est imprimis: 1. justitiam administrare sine 796
acceptatione personarum; 2. publicis muneribus dignos et aptos viros praeficere; 3. publicae securitati prospicere; 4. bonum publicum temporale promovere, salva tamen singulorum libertate; 5. Ecclesiam revereri ejusque consilia ad bonum publicum divinamque gloriam adjuvare.

II. Praecipua peccata mortalia, quae facilius occurrere possunt, ab Antonio a Spiritu S. tract. 7 n. 139 ita recensentur:

1. Immodica regnandi cupido — etsi in se non sit mortale — facillime ad peccatum grave ducit, ut ad invasionem, injustam detentionem alieni principatûs. 2. Bellum injustum suscipere. 3. Necessitatibus communibus atque pauperibus non prospicere. 4. Tributa injusta imponere; aliisve oneribus, exercitu non necessario populos gravare. 5. Leges iniquas condere. 6. Viros ineptos officiis publicis praeficere. 7. Pravas consuetudines sine necessitate permittere, ut ludos pravos, theatra bonis moribus contraria etc. 8. Libertatem conscientiae indiscriminatim et sine necessitate inducere; aut e contrario veram religionem vexare.

De cetero confer egregium opusculum Card. Bellarmini *„de officio principis christiani, ad sereniss. principem Wladislaum, Sigismundi III. Poloniae et Sueciae regis filium“.*

§ 2.

De obligatione subditorum.

797 Obligatio subditorum duobus concluditur, subjectione et reverentia.

I. Ad subjectionem debitam pertinet 1. obedientia erga leges non injustas: quae si violantur, justitia legalis laeditur, ad quam pertinent inter alia solutio tributorum et patriae defensio. Ceterum vide ea, quae de legibus dicta sunt, et quae postea circa justitiam dicentur de tributis et de militia. Cf. Rom. 13, 2: „Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt etc.“

2. Fidelitas, ne contra legitimam auctoritatem audeant rebellionem vel revolutionem suscitare: id enim ab omni lege naturali et christiana prohibetur, etsi ille, qui summa potestate potitur, ea per tyrannidem abutatur. Verum aliud est rebellionem facere, aliud iniquis legibus earumque exsecutioni resistere. Quodsi enim vis aperte injusta infertur, non jam auctoritati, sed injustae vi resistitur: at num et quanta vi vim repellere liceat aperte injustam, si nomine seu sub specie publicae auctoritatis infertur, pendet ab eo, utrum successus sperari possit, annon, vel num fortasse majora mala publica merito timenda sint.

Cf. S. Thom. II. II. q. 69 a. 4 in corp. — De cetero v. thesin 63 ex *Syll.* Pii IX., Const. Greg. XVI. 15. Aug. 1832 *„Mirari“*, Leonis XIII. 29. Junii 1881 *„Diuturnum“*.

798 II. Ad reverentiam spectat, ut Principibus aliisve officialibus pro munere et conditione ipsorum honor praestetur. Contra quam graviter peccari potest tum interno contemptu, tum externo contumeliae signo. Nimirum.

1. Circa internum contemptum nota:

1) Contemptus formalis principis, ut Superior sive legislator est, seu auctoritatis legitimae contemptus in ipso — grave peccatum est.

2) Contemptus ipsius, qua persona *talis* est, his et illis qualitatibus instructus, est peccatum mortale, aut veniale, aut nullum, prout *injuria* committitur aut gravis, aut levis, aut nulla. Nam ille contemptus refertur ad judicium injuriosum et temerarium in eoque nititur. Peccati ratio et gravitas pendet a) a gravitate maculae, qua Superiorem affectum esse apud me judico, b) a gravitate indiciorum, quibus ad sic judicandum moveor.

NB. Si vero tale judicium aliis manifestatur, perpendendum est praeterea gravitas detractionis et alterius damni forte orituri.

2. Reverentia externa graviter laeditur:

1) Si contemptus graviter peccaminosus coram aliis manifestatur.

2) Contumelia ipsi personae Superioris illata, aut ejus imagini et signo publice exposito.

3) Contumelia in Superiorem absentem congesta, sive publice sive ita ut facile publica fieri possit, aut ita prolata ut in aliis subditis notabilem justi honoris diminutionem gignat.

4) Denegatione injusta externi honoris signi, quando publice Princeps honorandus est, si pro gravi contemptu ex circumstantiis habetur.

5) Transgressione legis ob formalem contemptum. Cf. Lacr. l. 5 n. 243, Castrop. tr. 2 disp. 2 punct. 9 § 2 n. 3.

§ 3.

De obligatione populi ad gubernandum concurrendi.

Nostris temporibus, quum fere ubique populo ex regnorum con- 799
stitutione pars regiminis et boni publici procurandi committatur, illi etiam incumbit, maxime deputatorum electione, ad finem ipsi praestitutum conferre. Quare

I. Obligantur populi in bonorum deputandorum electionem incumbere, si fundata ratione sperant, fore ut tali modo iniquae leges bonum commune vexantes impediantur, aboleantur, leges bonae atque utiles promoveantur: nisi forte haec ipsa electio sumi possit pro usurpati regiminis agnitione. Quare *pro circumstantiis* aut non licet ad electionem concurrere, aut non expedit, aut licet et expedit, aut etiam oportet.

II. Imo gravis obligatio concurrendi ad eligendos bonos candidatos adest pro iis, qui juste timere debent, ne abstinentes ab electione causa sint, cur sufficiens numerus bonorum deputatorum desit, atque ita pravae leges in grave damnum publicum cum effectu ferantur, vel sustineantur. Cf. Del Vecchio I. n. 332, Scavini I. n. 676.

Qui autem id jure non timent, generatim peccant quidem abstinendo, si modo interest demonstrari, quae sit bonorum virorum (catholicorum) publica opinio, at communiter peccato non mortali: imo si gravior quaedam ratio privati damni adest, abstinendo peccatum generatim non committunt.

III. Aliquem pro deputato eligere absolute, qui prava principia sectatur, nunquam licet: verum hypothetice licere potest; nimirum si possibilitas eligendi est solum inter duos, quorum neuter justa et sana principia fovet, licebit eum, qui minus malus est, eligere, saltem si 1) aut verbis aut factis declaratur, quo sensu et quo fine haec electio instituatur, et si insuper 2) illa electio seu cooperatio ad electionem necessaria videtur, ut pejor candidatus excludatur.

Hinc: 1) Si sine catholicorum concursu ille, qui malus quidem, at minus malus est, certe victor evasurus est, generatim non exsistit ratio, cur catholici in ejus electione concurrant.

2) Si sine catholicorum concursu in prima electione neuter candidatus victor esse potest, in illa prima electione generatim debent catholici, nisi gravior ratio obstet, suffragia sua viro catholico et bono dare, ut hoc modo declarent suam propriam intentionem, atque manifestam reddant rationem, cur et sub qua in posteriore electione ad alterutrum ex acatholicis candidatis accedant.

800 IV. Deputati ipsi gravissimum munus habent 1) nunquam consentiendi legi pravae propositae; aut si forte quaedam minus recta accipienda esse putaverint, ut pejora excludantur, sane hanc suam intentionem declarare atque iis, quae minus recta sunt, nonnisi cum protestatione consentire debent; imo hanc ipsam utcunque consentiendi rationem intelligo de iis rebus, quae non sunt *absolute intrinsecus* mala. — Quare etsi deputatus electoribus suis, qui pravis principiis ipsi imbuti sint, quidquam illicitum promiserit, his promissis debet non stare.

2) Sua praesentia et suffragio impedire debent, ne qua prava lex proposita evadat lex: quodsi absentia culpabili in causa sunt, cur ejusmodi lex acceptata sit, jam rei sunt justitiae commutativae violatae, saltem quatenus bonum commune suae civitatis laeditur; imo si eo fine ex parte populi et ea promissione ex sua parte electi sunt, ut etiam pro bono religionis dimicarent, violatae justitiae cummutativae rei sunt etiam, in quantum religionis bonum damno suorum electorum laesum fuerit.

3) Tenentur pro viribus positive promovere bonum commune, praesertim eo sensu, quo electoribus suis consentientes fidem dederunt; nam quodammodo pactum bilaterale initum est, quo deputatus acceperit honorem, et promiserit vicissim operam suam ad promovendum bonum commune, vel certam ejus partem.

Confer hac de re etiam Del Vecchio l. c. — De positiva deputatorum cooperatione ad malum vide, quae infra dicentur *de jure et justitia* n. 1006 et 1007.

Articulus II.

De publicis justitiae administris et eorum civiumque mutua obligatione.

Cf. S. Thom. II. II. q. 67—71, S. Alph. l. 4 n. 192—292, Lessius *de just. et jure* l. 2 cap. 29—32, Lugo *item* disp. 37—40, Pruner 3. Thl. 3. Abth. 4. Tract. 3. Sect. § 8—12. Waffelaert *de just.* t. II. n. 427—442.

§ 1.

De judice.

801 **Principia.** I. Judex munus suum subire nequit, nisi competenti scientia est instructus, i. e. et prudentia in singularibus rebus necessaria, et juris vigentis notitia.

II. Agere nequit, nisi jurisdictione per legitimam institutionem potitur; neque jurisdictionis suae limites excedere ei licet.

III. Judicium instruere causamque finire debet secundum leges, si modo non sint injustae seu illicitae, idque sine studio partium et sine prava intentione. Ad leges quidem servandas immediate et per se tenetur ex *justitia legali;* ad id autem, ne laedendo leges aut male fungendo officio aliis damno sit, ex *justitia commutativa* tenetur.

IV. In *dubio* 1) si de crimine puniendo agitur, favendum est reo; nisi forte, criminis *facto* omnino probato, modum poenae vel mensuram lex judicis arbitrio relinquat; 2) in re civili dubium juris judex, quantum fieri potest, studio vincere, vel, quae ipsi magis probantur, sequi generatim debet; in dubio facti videre debet, cuinam incumbat onus probationis, quae si vere dubia manet, est nulla.

V. Quo minus periculum studii partium oriatur, legibus cavetur, ne judex munera, nisi forte esculenta parvi momenti, accipere possit; quare et legis naturalis et legis positivae praescripta prorsus servare debet.

Uberior explicatio. Nota ad I. 1. Qui sine sufficienti scientia judicis officium suscipit atque gerit sciens, ad restitutionem damnorum tenetur, quae aliquo modo praevisa ex sua inscitia causavit. 802

2. Absolutionis incapax esset judex inscius, nisi vellet officium suum dimittere; aut, si brevi posset, serio studio scientiam debitam acquirere atque interim a gerendis causis abstinere: (si modo etiamtum iis, qui causas judiciales agi volunt, possit per alterum satisfieri).

Ad II. Jurisdictionis defectus quaenam peccata secum trahat, maxime considerari debet in iis, qui *supremam* potestatem usurpatione tenent: quamquam etiam in minoribus officiis simile quid accidere *potest.*

Nimirum 1. Qui ut intrusus seu usurpator munere fungitur, peccat etiam ferendo sententiam justam. Scil. a) in iis casibus, quando jurisdictio non suppletur, etiam contra justitiam commutativam peccare potest, partes litigantes periculo exponens, ne propter sententiae nullitatem damnum subeant; b) quando jurisdictio suppletur, peccat saltem *usurpatione,* idque in re notabili graviter: nisi forte seriam voluntatem conceperit, quum primum fieri possit, deponendi officium; tum enim interea, ne res publica damnum capiat, jus dicere potest et debet.

2. Judices saeculares per se graviter peccant, si causas illas, quae ecclesiasticum forum respiciunt, ad se vocant easve tractant; ideoque etiam si immunitatem et exemptionem clericorum laedunt. Attamen si res ex natura sua spiritualis non est, non solum propter derogata privilegia aliquando, sed etiam ob ignorantiam saepe peccatum non committitur.

Ad III. 1. Judex supremus seu legislator, qui ipse legi formaliter non subjaceat, non tam stricte ad normam legis adstringitur; verum ratione damni, quod, illâ neglectâ, alicui fortasse oritur, aut ratione scandali prorsus teneri potest. 803

2. Finis seu intentio prava, quae in ferenda sententia judicis mentem occupaverit, peccatum quidem constituit; restituendi autem onus non infert, si modo re ipsâ justitia laesa non fuerit.

3. Quando vero re ipsâ judex male fungitur officio suo, damnis reparandis obnoxius fit non solum ut causa positiva, sed *etiam ut causa negativa,* qua alii impediti fuerint, quominus consequantur aut retineant, quae sua erant. Quae obligatio exsistere potest tum erga communitatem, tum erga privatos homines. Attamen ut gravis damni reparatio urgeat, semper antecedere debuit grave peccatum judicis aut in ipso errore committendo, aut in errore, quem postea sine difficultate relative magna corrigere potuit, non corrigendo.

4. Qui falsa sententia causa fuit, ne *fisco* mulcta addiceretur — puta absolvendo reum, qui secundum leges condemnari debuit — ex probabili sententia non semper tenetur ad mulctam illam fisco restituendam. Ita saltem, contra Suarez cum aliis, statuunt Less. et Lugo, quorum sententiam Salmantic., Sporer et S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 196 probabilem esse putant. Nituntur nimirum ea ratione, quod leges intendant per se ut puniatur reus, ut autem ditescat fiscus, solummodo per accidens. — Si quando igitur restitutio imponenda est, id summum tum fieri debet, quando ob speciales causas intentio legis princeps feratur in hoc, ut fiscus ditescat seu tributi justi mensuram compleat; at etiamtum vix fisco restitutio fieri debet, sed aliis, eo quod spectatis hodiernis conditionibus fiscus re ipsa damnum non ferat. Cf. n. 981 sqq. principia de defraudatione tributorum, quae hîc applica.

5. Judex vi muneris solum judicis partes agere debet, non alterutrius partis patronum. Quare si videt, ab advocato unius partis aliquid omitti, quo adducto, vinceret: distinctione opus est. Nimirum si, quod omittitur, res juris est, judex utique corrigere vel monere debet. Si res facti est 1) eaque aut notoria aut in actis juridicis relata sit, vi muneris, i. e. ex justitia corrigere debet (nam res notorietate manifesta quasi per testes est adducta, et quidquid jam in actis juridicis continetur, ad res juris quodammodo pertinet); 2) si de gravi damno publico, aut periculo animae, aut de causae piae damnificatione agitur, ex caritate monere debet; 3) alias obligatio vix est, neque semper expedit, eo quod ipse se suspectum redderet de studio partium. Cf. Reuter p. 3 n. 465.

804 6. Leges, secundum quas judici judicandum est, supponi debent justae, dum eas injustas esse non constat. Si vero constat, iniquas eas vel injustas esse, ut leges libertatem Ecclesiae violantes, certum est, judicem ferendo sententiam eas exsequi non posse. Quare nunquam potui mihi persuadere, licitum esse judici, sacerdotes sive Episcopos contra notas illas leges Borussicas agentes mulctae aliisve poenis addicere. Quod nobis etiam colligere licet ex doctrina libelli, cui titulus est: „Tres quaestiones conscientiae“ a S. C. Ind. reprobata. Et re quidem vera, illos, quos judex condemnaturus esset, innocentes esse vulgo notum est, et juridice constat, quum nulla veri criminis probatio afferri possit; talem autem hominem reum seu *poena dignum declarare* et *poena afficere,* intrinsecus malum est. Neque juvat dicere, aliquando licere innocentem condemnare (v. n. 806), aut judicem sententiam ferentem solum enuntiare, quid leges statuant, neque peccatum esse id declarare, quod lex iniqua contineat. Nam ad 1. responderi debet, licere aliquando innocentem punire, qui secundum leges in se justas juridice de crimine convictus sit, non autem eum, quem innocentem esse plane pateat, et quem solae iniquae leges reum statuant. Ad 2. vero respondeo, rationem hanc prorsus evertere rectam notionem actûs judicialis: ad poenam condemnare secundum leges, non est solummodo declarare, quid lex statuerit, sed est plane aliquem certae poenae obnoxium facere, quum lex solum mandet, ut obnoxius fiat; ideoque, si lex iniqua est, iniqui mandati habes exsecutionem. Imo si tantum est sententia declaratoria (quam aliquando ferri, extra controversiam est, quamquam aeque certum est, sententias secundum leges istas ecclesiastico-politicas ferendas esse *condemnatorias)* declarationem habes authenticam, quae jus sive verum sive fictitium statuat atque inducat. Unde efficitur, ut semper intrinsecus malum maneat, talem sententiam ferri: quum e con-

trario intrinsecus malum ex se non sit, *doctrinalem* declarationem iniquae legis facere.

7. Utcunque autem sententia judicis *injusta* est: haec per se non obligat, neque ullius roboris est in foro conscientiae, sive sententia lata *non* est *formaliter justa*, eo quod ordo juris violatus sit, sive *objective injusta* est propter facti falsam suppositionem vel probationem, idque sive judex sciens injustam sententiam tulit, sive inscius.

Haec nimirum valent, si sententia certo est injusta; nam in dubio prorsus standum est judicio lato, quia alias lites nunquam finirentur, aut appellationi interponendae locus est.

Imo etiamsi sententia certo injusta est, ea in foro externo plerumque observari debet, ne scandalo publicaeve perturbationi ansa detur. At hae rationes non impediunt eum, qui injuste laesus est, a quaerenda occulta compensatione secundum ea, quae postea de illa re dicentur [1].

Cf. hac de re S. Alph. l. 4 n. 215. Neque haec ab ullo theologo in dubium vocantur, siquidem evidens est, judicem non posse pro libitu quid voluerit statuere, sed et legum positivarum et naturalis justitiae normam omnino sequi debere, multo minus eum, quod injustum est, facere posse justum.

8. Arbitri, i. e. ii, qui ex consensu litigantium instar judicum eli- 805
guntur vel assumuntur ad litem finiendam, iisdem obligationibus adstringuntur, ut veri nominis judices. Quare etiam leges vigentes sequi debent, nisi ex consensu litigantium iis commissum sit, ut ex aequo et bono causam componant: summopere autem, maxime tunc, a studio partium cavere debent.

Utrum autem talis arbitrorum electio pro publica causae definitione habeatur, necne, aut quibus in causis, ex diversis legibus civilibus sciendum est: secus privata est et amica compositio; quae, nisi de injustitia constet, in conscientia tamen servari debet.

Quare singillatim de arbitris agere supersedeo; nam quid eorum officii sit, ex judicum officiis lector ipse facile intelliget.

Ad IV. 1. Cum dubio in re criminali cohaeret quaestio circa 806
causam rei, quem crimen perpetrasse juridice probatum est, sed quem innocentem esse privata scientia judex novit.

In qua ut dicatur, quid judici liceat, quid ille facere debeat, si certa a probabilibus secernere volumus, distinctione opus est, utrum scilicet agatur de poena capitis (vel mutilationis), an de damno in externis bonis pro poena inferendo.

Quamquam enim judex ex lege caritatis saltem omnia tentare debet, ut innocentem eripiat, tamen si ex una parte ipse gravissimum

---

[1] Accidere etiam potest, ut sententia secundum ea, quae nunc exstant, justa sit, ex iis autem factis, quae postea deteguntur, objective injusta deprehendatur: quod si obtinuerit, videri debet, utrum ille, cui res per sententiam adjudicata sit, legitimi temporis praescriptionem jam perfecerit, necne; si perfecit, privari illa re amplius nequit.

damnum subire deberet nolendo sententiam ferre, ex altera parte inutile quid tentaret, quum quilibet alius judex contra reum pronuntiaturus esset, nec prior testem pro reo agere posset: non esset ita intrinsecus malum, in rebus externis, quarum dominium homo habet, damnum alicui inferre, ut judex cum suo magno damno et cum publico scandalo legum infringendarum id impedire deberet.

Si autem agitur de poena capitis vel simili, adeoque de privando innocente illa re, quae hominum dominio subtracta est: videtur intrinsecus malum esse, eum, quem utcunque scio innocentem, sic punire; ita ut judex potius munere abdicare debeat, quam id faciat. Ita cum Lessio alii multi. Verum S. Thomas et alii hanc opinionem non sequuntur.

Ante omnia quidem extra controversiam collocant, debere judicem omnia tentare ad reum liberandum, testes melius examinare; imo si possit, debere eum ipsum testem agere et rem ad alium judicem deferre; debere eum, si res ita ferat, reo detento clam fugiendi opportunitatem dare etc.: sed si tandem haec omnia incassa essent, putant, judicem ut judicem non ex privata scientia procedere, sed ex scientia judiciali, eumque posse reum judicialiter convictum condemnare. Quam sententiam, quum habeat tantum patronum, nolo reprobare, at neque ante factum commendare. Cf. S. Thom. II. II. q. 64 a. 6 et q. 67 a. 2, Lugo disp. 37 n. 41 sq., Less. *de just.* l. 2 c. 29 n. 78, Elbel *theol. decal.* p. IV. n. 41, S. Alph. n. 208.

807 2. Quae modo dicta sunt, hodie tamen, quum in plerisque locis ‚jurati' de facto judicent, locum habere amplius non possunt. Jurati enim, quum rationem sui suffragii reddere non teneantur, et solum, ut leges imperant, secundum convictionem suam intimam respondere debeant, in tali casu reum condemnare nullo modo possunt.

3. Si autem e contrario judex privata scientia aliquem certo reum esse scit, quem reum esse juridice non probatur, injuste cum onere restitutionis agit, quando eum condemnat. Quod idem valet de juratis. Nam etsi illi de intima sua convictione interrogantur, id tamen leges *contra* reum non intelligunt, neque aliter intelligere *possunt,* nisi de convictione, quam hauriant ex iis, quae in judicio probata sunt. Quare juratus, qui privata scientia hominem scit innocentem, nunquam habere potest intimam convictionem criminis patrati; qui vero privata scientia tantum scit eum crimen patrasse, intimam convictionem *ex allatis in judicio* non habet: ergo in utroque casu reum liberare *ex justitia debet.*

808 4. Jam transeamus ad dubia in re civili: 1) In quibus si unus est in certa possessione, alteri, qui contra priorem agit, incumbit, ut *probet certo* jura sua potiora; quare probatio probabilis, aut probabilior non sufficit.

NB. Quum autem auctores complures putent, majore probabilitate ipsam possessionem vinci: si res in solo foro conscientiae peragitur, haec opinio, quamquam simpliciter in praxim deducenda non est, tamen id moderaminis potest inducere, ut probatio *multo probabilior,* quae a morali quadam certitudine non distinguitur, pro sufficienti haberi possit.

2) Quando vero neuter est in pacifica possessione: si juris probabilitas certe major est pro una, quam pro altera parte, seu si alter-

utra juris interpretatio verior est judici, secundum eam sententiam ferre *debet;* nam habemus thesim ab Innoc. XI. proscriptam: „Probabiliter existimo, judicem judicare posse juxta opinionem etiam minus probabilem.“ At quamquam judex secundum suam persuasionem, adhibito studio, sibi dicere debet, quid sit probabilius, tamen si scit, diversas esse jurisperitorum opiniones, auctoritati etiam aliquid dare potest, maxime si videt tribunal appellationis contraria opinione dirigi. Quo facilius etiam accidere potest, ut opinioni contrariae aequam probabilitatem adscribat.

Similiter praeferendus est ille, qui in aequali juris probabilitate meliorem facti probationem praebet.

3) Si juris probabilitas aequalis est; vel si dici nequit, quaenam juris interpretatio verior sit: rectius quidem agit judex, si in hoc incumbat, ut studendo majorem lucem accipiat; quod si nequit, *suadeat amicam compositionem vel divisionem,* utpote naturali aequitati magis consentaneam (— id tamen per sententiam fieri, nemo jurisperitorum admiserit). Ceterum *injustitiae* reus dici nequit, si in tali casu, cui maluerit, rem adjudicet, imo modo unam, modo alteram opinionem sequatur, nisi excipias causas per leges privilegio donatas. Cf. Gury-Ball. II. n. 1 not., Lugo disp. 37 n. 115 etc. Rationem autem, cur ex natura rei injustum esse nequeat, in casu aequiprobabilitatis juris rem *uni* adjudicare, habes ex ipsa lege canonica, quae in paritate juris et aequali facti probatione certas causas potioris juris fecit: at hac lege contra naturalem justitiam delinqui, impium est dicere.

Quominus autem re ipsa in eodem genere causarum judex modo sic, modo aliter sententiam ferat, plerumque ratio scandali et propriae famae impedire debet, potius quam injustitiae timor.

Si quae vero leges positivae praeciperent, ut in pari causa res divideretur, judex aliter agens contra justitiam prorsus peccaret; sed talis lex — quod equidem scio — nullibi exsistit.

4) Lex canonica et lex Romana civilis in causis *matrimonii, dotis, viduarum et pupillorum,* ceterisque *causis piis* statuerunt, ut in juris paritate hae causae semper vincerent: quod religionem et pietatem veterum legumlatorum commendat. Ubi vero ejusmodi leges evanuerunt, neque de causis illis agitur, quae ad ecclesiasticum forum spectant: convenit quidem nihilominus, hanc normam a judice observari, justitiae obligatio autem non est.

5) Si quis judex autem in iis casibus, in quibus possit pro arbitrio uni alterive parti favere, id pro pecunia faciat, hoc *certo* est *illicitum;* imo mea opinione prorsus *contra justitiam commutativam,* quoniam judex nullum onus subit pretio aestimabile, ad quod non jam teneatur. Cf. S. Alph. n. 216[1].

Thes. 62 ab Alex. VII. damnata est: „Quando litigantes pro se habent opiniones aeque probabiles, potest judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio.“

[1] Lessius, qui pro contraria opinione citatur l. 2 c. 14 n. 64 in editione saltem, quam consulere potui, nihil habet de *hac* quaestione.

809 Ad V. De munerum acceptione. 1. Distingui oportet inter munera, quae judex extorquet vel ex pacto accipit, et quae ex liberalitate oblata admittit: siquidem in posterioribus commutativa justitia non violatur. Insuper quando munera ex pacto vel extorquendo accipiuntur, distingui debet, utrum id fiat pro ferenda sententia justa atque illa, quam vi officii ferre debet, an pro sententia injusta.

Igitur 2. Si pro *sententia injusta* ferenda munera *accepit,* etiam ex pacto: tenetur quidem ante sententiam latam pactum rescindere, i. e. a sententia injusta abstinere et pretium acceptum reddere; at, sententiâ latâ, potest pretium acceptum pro aestimatione periculosae et probrosae actionis retinere secundum ea, quae de contractibus in re turpi dicentur, — licet in hac causa probabile sit, alterum paciscentium non posse rigorose in conscientia obligari, ut pretium ex conventione statutum solvat.

Verum judex iniquus, etiamsi pretium accepit, gravissimum damnum semper secum fert, ut reparanda curare debeat omnia detrimenta, quae parti adversae intulit, idque pro spe aut certitudine, quam illa habuit victoriae reportandae. — Insuper ratione criminis ipse judex, ad aliud tribunal vocatus, ad restituendum pretium et ultra condemnari potest.

3. Qui pro *sententia justa* ferenda munera sive expresse sive implicite *postulavit,* etiam post latam sententiam tenetur restituere; quia nihil praestitit praeter id, quod vi officii sui jam facere debuit, et pro quo salario honoratur. — Idem observa, si unam causam prae altera expedivit, quando id eligere licite potuit: nisi forte extraordinarios labores, ad quos non tenebatur, ad citius aliquam causam expediendam impendit. Nam alias unam causam prae altera expediendo ipse nullum onus pretio aestimabile subit ultra debitum. Quando autem *illicite unam causam postponit,* ut alteram prius expediat, tenetur ad restitutionem pro damno illato: quamquam tunc, ut ex contractu turpi, compensationem a parte, cui favorem praestitit, accipere, imo postulare potest.

810 4. Quando in causa et *sententia justa* a litigantibus munera *liberaliter oblata* judex *accepit,* peccavit quidem contra leges id etiam in foro conscientiae prohibentes: attamen antequam ipse judiciali sententia peccati hujus commissi convincatur vel damnetur, non obligatur ad munera illa restituenda, eo quod certum non sit, leges facere donationes ipso facto in foro conscientiae nullas; etsi moneri possit in confessione, ut poenitentiae causa partem aliquam pro eleemosyna expendat. Cf. S. Alph. n. 216.

Esculenta autem minoris momenti, quae impune accipi possunt, si modo ex mera liberalitate oblata sint, Bonifac. VIII. l. 1 tit. 3 c. 2 in 6. haec statuit: „esculentum et poculentum ex mera liberalitate oblatum, quod paucis consumi possit diebus.“ [1] Consonant jura civilia, quae munera *alicujus momenti* ut corruptionem judicis considerant, eamque et in corrumpente et in judice graviter puniunt.

---

[1] Nihilominus severius *quaelibet* munerum acceptatio prohibetur examinatoribus eorum, qui concurrunt pro cura animarum, a Trid. sess. 24 cap. 18 *de ref.:* quippe quibus ne exiguum quidem quidquam accipere liceat.

§ 2.

De actore, vel de accusatione et denuntiatione.

I. In causa civili, qui contra alterum apud judicem instat, *actor* 811
dicitur; in causa criminali *accusator.* Accusator proprio sensu tum dicitur, quando se crimen probaturum promittit atque a reo poenas sumendas postulat.

A quo distinguitur *denuntiator,* qui crimen defert quidem ad judicem, ut illud punire possit, at probandi onus in se non suscipit, sed judici causam prosequendam et instruendam relinquit, ipse in instruenda causa testis erit.

Denuntiatio autem late sumpta distinguitur tum *judicialis,* quae, ut modo dixi, tendit in delictum puniendum, tum *evangelica* vel paterna, quae crimen Superiori ut patri manifestat, non ut reus puniatur, sed ut corrigatur.

II. Ab accusatione formali (non ita a denuntiatione) facienda repelluntur jure Romano et canonico: Excommunicati, proditores, infames, impuberes, feminae, filii respectu parentum, laici respectu clericorum, inimici in causa inimici, socii criminis; nisi aut criminis enormitas aut propria defensio exceptionem faciat. Recentioribus juribus autem vix admittitur formalis accusatio, nisi ab ipsa persona publica (procuratore causarum publicarum): quare privatorum hominum est tantum denuntiare crimina et insistere, ut ad accusationem procedatur.

III. Accusatio vel saltem denuntiatio aliquando fieri debet; ali- 812
quando fieri potest, sed non debet; aliquando debet non fieri.

Scilicet *debet non fieri:* 1) si ex accusatione vel denuntiatione majora mala vel scandala sequuntur; 2) si accusatio proprie dicta fit sine criminis certitudine, aut denuntiatio sine sufficientibus indiciis: (certitudo plena in denuntiatione non requiritur, verum incerta et dubia non licet pro certis dicere).

Potest fieri alias tum in causa privata propria, tum in aliena, multo magis in publica: si modo recta adsit intentio.

Debet fieri: 1) ab officialibus, qui vi muneris sui ad id constituuntur. Debet etiam fieri ab homine privato in sequentibus adjunctis: 2) si agitur de crimine adhuc pendente, aut quod ne iterum committatur, idque cum gravi damno communi, prudenter timetur; 3) si agitur de crimine etiam praeterito, sed gravissimo tali, quod leges positivae (praesertim ecclesiasticae) denuntiari jubeant; 4) si de gravi damno proprio sive avertendo sive reparando agitur in illa re, cui licite non possim renuntiare; 5) si agitur de gravibus damnis alienis privatis ab homine innocente avertendis sive reparandis, — sive crimen est praeteritum sive adhuc pendens —, si modo possim sine meo gravi incommodo: verum quoniam ipsa judicialis denuntiatio satis gravia incommoda secum ferre potest, haec denuntiandi obligatio propter alienum damnum privatum praecavendum non tam facile imponi debet. Cf. S. Alph. n. 236 II.

Nota tamen, etiamsi denuntiatio fieri possit vel etiam debeat, in ea non licere admittere animum vindictae.

813 IV. Crimina autem, quae publico bono censentur graviter damnosa esse, sunt haec:

In communitatibus quaelibet crimina, quae cum aliorum seductione ejusve gravi periculo conjunguntur.

Alias: conatus rebellionis et conspiratio; adulteratio monetarum; homicidium et latrocinium vel grassatio.

Additur ex lege eccl.: Haeresis cum illis criminibus, quae hominem reddunt de haeresi suspectum. Suspectum de haeresi secundum ecclesiasticum jus reddunt sequentia crimina notatu digna:

1) Nuptiarum celebratio cum ligaminis impedimento, aut cum impedimento ordinis sacri sive voti religiosi.

2) Sacramentorum fallax confectio sine ordine sacerdotali suscepto.

3) In blasphemia haereticali obstinacia.

4) Superstitionis exercitium cum abusu Sanctissimae Eucharistiae vel sacrorum oleorum.

5) Culpabilis neglectus denuntiationis haeresis formalis.

6) Sollicitatio ad venerea in ministerio confessionum excipiendarum.

7) Participatio in secta damnata, in qua contra legitimas auctoritates moliuntur.

V. Omnia illa crimina tum formalis haeresis, tum illa, quae reum faciunt haeresis suspectum, secundum ecclesiasticas leges per se infra mensem denuntianda sunt, neque tantum quando relapsus timetur. Excusatio tamen admittitur in iis criminibus, quae *solam suspicionem haeresis* efficiunt: a) si denuntians sibi grave damnum timere debet, neque ex crimine isto gravis damni communis periculum oritur; b) cognatorum denuntiatio (usque ad quartum gradum), nisi commune periculum immineat, probabiliter non est praecepta. *Haeresis autem formalis* prorsus accusanda est, etsi de proxime cognatis agatur (S. Alph. n. 249 et 250), quod Sacra Poenitentiaria etiam de carbonariis similisque sectae asseclis valere dixit in responsis ad Archiep. Neapolit. 8. Nov. 1821: v. Scavini ed. 10 vol. IV. n. 181 (append. XXV).

Nihilominus pro regionibus, ubi impune haeresis grassatur, ac proin puniri haeretici non possunt, illa positiva legum jussio non ita urget — vide Lacroix l. 2 n. 215 cum aliis: quod multo magis nostris temporibus verum est tum circa haeresim formalem, tum circa crimina, quae suspicionem haeresis faciunt. Excipiuntur tamen duo crimina, circa quae denuntiationis obligatio ubique sustinenda est, et quamquam aliquando suspenditur, tamen non exspirat, scilicet 1) sollicitatio in munere confessionum excipiendarum, 2) occultum coryphaeum esse in secta damnata. Fusius hac de re tractabitur occasione *censurarum.*

Dein 3) magis etiam urget obligatio, quam ipsa lex naturalis jam prorsus imponit, scil. obligatio denuntiandi haereticum occulte dogmatizantem, qui simplices homines seducere possit; aut aliquando etiam sacerdotem, qui in aliis criminibus aliorum seductor forte exstiterit: nam illos aut aliquo saltem modo puniendi Superioribus ecclesiasticis adest facultas, aut damni periculum amovendi vel mitigandi. Cf. Lacroix l. c., Scavini vol. II. n. 909.

De cetero consuli possunt circa denuntiationem judicialem Salmant. tr. 29 cap. 2.

NB. Quando leges eccles. imponunt obligationem denuntiandi etiam eos, qui *‚leviter suspecti'* sint de haeresi, id intelligitur non de levi peccato nec de peccato, quod dubium tantum sit, sed de peccatis prorsus gravibus; at ex ipsis illis gravibus peccatis aliqua *haeresis* suspicionem dicuntur inferre tantum levem, aliqua gravem.

VI. Crimen haeresis, et ea crimina, quae cum haeresis suspicione cohaerent, denuntiari debent, etsi occulta sint, vel ita occulta, ut juridice probari non possint: dicuntur *crimina excepta.* Si vero de criminibus non exceptis neque cum periculo communis damni conjunctis agitur, judicialis denuntiatio fieri non debet, si occulta sunt, maxime si ita sunt occulta, ut juridicae probationis facultas non habeatur. S. Alph. n. 248.

§ 3.

De reo.

Praeter scriptores alleg. v. Tamb. *in decal.* l. 9 cap. 2 § 2.

Tria sunt potissimum, in quibus quid reo liceat, quid non, quae- 814
rendum est, scil. 1) in confessione criminis, 2) in probatione patrati criminis eludenda, 3) in declinanda poena jam statuta.

Punctum I.

Circa confessionem criminis.

I. Reus legitime interrogatus generatim veritatem fateri debet; sed non juridice aut non legitime interrogatus fateri non tenetur: imo si de gravissima poena agitur, tamdiu a confessione facienda excusari probabiliter potest, quamdiu se poenam evasurum esse sperat, siquidem ad rem heroicam non censetur obligatus.

II. Quamquam igitur, si fateri non tenetur, non ideo ei mentiri licet: tamen restrictione uti prorsus licet secundum ea, quae supra de restrictione licitâ dicta sunt (n. 773), vel etiam crimen negare, siquidem haec criminis negatio ex circumstantiis pro reo est restrictio non pure mentalis, qua dicit, se non commisisse tale crimen, *quod debeat fateri.*

III. Quando talis confessionis declinatio est licita, licet etiam, *si opus est,* juramento uti: quamquam practice non consuevit reo juramentum offerri.

Explicatio. 1. Ut legitima sit interrogatio, debet 1) judex esse legi- 815
timus, 2) causa ad ejus forum spectare — hinc in causa ecclesiastica civili judici, qui sibi jus arroget, respondere non debeo —, 3) interrogatio debet secundum leges fieri.

Antiquae leges multa praescripserant circa procedendi modum, et quamquam recentiores leges haec omnia non amplius injungunt, sed majorem concedunt judici in inquirendo et interrogando libertatem: nihilominus jus naturale prorsus postulare videtur, ut reo non possit imponi obligatio fatendi, priusquam ea, quae contra ipsum prolata fuerint, sincere a judice declarentur atque semiplena — quam veteres vocabant — probatio criminis sit perfecta. Quam semiplenam probationem, quum recentiores leges de ea re fere sileant, non ad amussim quidem antiquis formalitatibus adstringamus

necesse est, tamen per simile quid seu potius aequivalens, natura duce, perfici debere planum est. Nimirum requiritur saltem aut unus testis immediatus, qui fide *dignus omnino* sit, aut notorietas infamiae de crimine juridice probata simul cum aliis indiciis, aut indicia vehementia juridice probata. At ne haec quidem eam criminis certitudinem efficiunt, ex qua ad poenam gravem decernendam procedi possit, saltem communiter loquendo. Nimirum lex, quae unius testis testimonio causam contra reum communiter finiri statuat, neque alia gravissima indicia aliunde probata requirat, justa esse plane non videtur; per exceptionem vero, spectata tum causae gravitate et periculo, tum testis conditione, sic aliquando causam finiri posse, praecipue a supremo judice seu ipso legislatore, non repugno. Nam v. g. per exceptionem supremus judex aliquando, etiam si ipse solus reum in flagranti deprehendit, punire juste potest; id autem cuilibet, qui testis in judicio esse possit, concedere juste non potest.

2. Quando reum judex interrogat ex falsa delicti suppositione, adeoque innocentem, etsi de cetero legitime interroget, etiam res et circumstantias ex se indifferentes reus jure potest negare, v. g. num hac et illa hora domo exierit, ensem portaverit etc. Nam haec omnia interrogandi jus re ipsa judex non habet nisi ad crimen verum detegendum; quare si reus vere insons est criminis accusati, etsi haec indifferentia egit, tamen ea non egit in ordine ad crimen, quod falso sibi imponitur. Ergo negando restrictione non pure mentali suo jure utitur.

3. Si crimen est ejusmodi, ut ex natura sua denuntiationem etiam cum gravi damno proprio postulet, reus complices prodere debet, etsi non interrogetur; si crimen autem tale non est, atque complices omnino occulti sunt, eos revelare reus non debet, imo hoc ei per se non licet.

Punctum II.

Circa probationis contra reum prolatae vim frangendam.

816 I. Reus potest alicujus testis testimonium infringere revelando ejus crimen occultum, si modo talis revelatio veri criminis et necessaria et efficax sit sui defensio, et aliqua exsistat proportio inter malum, quod reus declinet, et quod testis, praesertim coactus, sit subiturus. Cf. tamen infra, quae dicentur de *diffamatione*, n. 1182.

Quare neque reo neque advocato id licebit, si 1) aliter reus defendi atque condemnationem effugere potest; 2) si talis revelatio aut vim testimonii dati non infringit, aut sine illius testimonio jam sufficiens criminis probatio habetur vel habebitur.

II. Si unicus adsit testis, qui rem scire possit, ex mente veterum scriptorum liceat reo dicere contra testem, eum mentiri seu calumniari, siquidem si rem *probare* non possit — nequibat autem unus testis probare — in jure habeatur pro mendace et calumniatore: quoniam autem recentiores leges testi plus concedunt, ab ejusmodi invectivis temperandum est.

NB. Generatim perinde est pro reo, utrum testis sit voluntarius, an coactus: nam ille se defendit; hic, si talem defensionem timet, sibi declinando testimonium providere debuit; quod si non potuit, ipsius, non rei infortunium est.

III. Nunquam autem licet, ne reo quidem innocenti, neque in 817
gravissima causa supremi supplicii imminentis, falsum accusatorem, falsum testem, iniquum judicem praeoccupando occidere.

Quod aut formaliter, aut consequenter habes ex thesi 18 earum, quas Alex. VII. proscripsit: „Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare."

Nimirum putare aliquis possit, thesin hanc, eo quod universim, sine distinctione causarum earumque gravitatis, illam cruentam defensionem licitam esse statuat, proscriptionem tulisse, ac proin etiamnunc dici posse in causa gravissima eam defensionem licitam. At nequaquam ita est. Non quia diversarum causarum earumque gravitatis omissa est distinctio, sed ratione ipsius defensionis, quae asseritur, condemnatio facta est. Nam si hoc ipsum defensionis genus liceret unquam, ad omnes illas diversae gravitatis causas id extendendum esset, in quibus alias licet defensio cruenta, i. e. tum in causa vitae, tum in causa bonorum temporalium non parvi momenti: quod sane cum illius thesis proscriptione consistere nequit. Fatendum ergo est, non propter proportionem causae non servatam, sed quia non est contra actualem aggressorem — contra quem solum licet cruenta defensio — hunc modum evadendorum malorum esse prohibitum. S. Alph. n. 279 id illustrat hac ratione, quia, si unquam hoc liceret, propter hallucinationem hominum in propria causa omnia caedibus implerentur, neque publica amplius esset securitas. Quare veteres scriptores, ex quibus multi id ipsum concesserunt, quod Alex. VII. damnavit, attendi non amplius possunt.

Punctum III.

Circa poenam declinandam.

Hucusque dictum est quid liceat, quid non liceat facere reo, ne sententia contra se feratur; nunc explicari debet, quid agere ei liceat, latâ jam sententiâ vel instante poenâ.

I. Ab innocente, contra quem *certo injusta* sententia est prolata, 818
poena sustineri debet, in quantum requiritur ab obligatione publicum ordinem non perturbandi et scandala evitandi; declinari potest, in quantum sine scandalo et sine publici ordinis perturbatione vel graviore malo excitando possibile est.

II. Quare si sententia *materialiter tantum injusta* est, secundum allegata autem et probata videtur justa, ea sola positiva resistentia uti reo licet, quam sine *gravi* violatione aliorum (ut satellitum) cum spe evadendi facere potest, v. g. repellere satellites, minas inferre etc. — Si autem sententia *etiam formaliter et notorie injusta* est, sane scandalum proprie dictum ex defensione vix oritur, nisi scandalum pusillorum aut pharisaicum; at saepe gravior resistentia vel est inutilis, vel majora mala communia causat: quare etiamtum communiter plus non licet.

Per accidens tamen aliquando plus licere potest ex doctrina S. Thom. II. II. q. 69 a. 4: „Alio modo condemnatur aliquis injuste, et tale judicium simile est violentiae latronum. Et ideo . . . . . licet resistere in tali casu . .,

nisi forte propter scandalum vitandum (abstinendum sit), quum ex hoc aliqua gravis perturbatio timeretur." De cetero cf. S. Alph. n. 280 et 281.

Neque necessario attendere debet innocens, qui injuste ad poenam rapitur, inferiores ministros fortasse adeo caecutire, ut bona fide sententiam aperte injustam se exsequi posse arbitrentur: siquidem etiam contra eum latronem, qui putet sibi licere latrocinari, me defendere plane possum.

Quod de reo innocente, postquam injuste condemnatus sit, dictum est, suo modo applicari potest ad eum, quem quaerunt capiendum ex causa aperte injusta, nimirum si non tam causa, quam praetendunt, falso assumitur, sed potius ipsa causae natura talis est, ut per summam injuriam tantum pro culpa habeatur: exemplum habes, quando ante aliquot saecula in proscriptione catholicorum in Britannia sacerdotes ad poenam quaerebantur. — Ceterum etiam eum, qui timet vexationem et poenam materialiter tantum injustam, sibi citra injuriam aliis inferendam cavere posse, non est, quod amplius moneam.

819 III. Huc usque igitur resistentiam etiam positivam, servato tamen moderamine et consideratis circumstantiis, licere dixi. Quando autem reus vel juste capitur, vel juste, i. e. non certo injuste, condemnatur, 1) positive seu vim inferendo resistere non potest; 2) poenam non nimis gravem sustinere debet; 3) poenam nimis gravem fuga, si possibilis est, potest declinare.

Scriptores quaerunt maxime circa fugam, quid reo liceat; atque communiter sic respondent:

1. Fugere licet e carcere: 1) antequam sententia condemnatoria lata sit; 2) etiam post sententiam, si carcer non pro poena, sed pro custodia usque ad sententiae exsecutionem constitutus est; 3) imo etsi carcer pro poena constitutus est, quando carcer durissimus est, seu necessaria non praebentur. Cf. S. Alph. n. 280. Cui certo accenseri debet, quando spiritualis cura animae non praebetur.

2. Quando propter mala valde gravia, quae timentur, fugam capere licet, licet etiam carcerem infringere, neque propterea damna reparanda esse, S. Alph. n. 282 cum permultis aliis tenet; etiam licet arte custodem decipere vel non advertentem ebrium reddere seu consopire, non autem corrumpere aliudve suadere, quo custos ad *formale* peccatum invitetur aut pertrahatur. S. Alph. ib.

3. Damnum, quod custodi oriturum est, *si est praeponderans*, ex caritate caveri debet, idque etiam fugâ omissâ; alioqui potest negligi. S. Alph. ib. n. 281.

4. Custodi quidem carceris aliisve justitiae ministris reum juste damnatum vel detentum juvare non licet, ut elabatur; aliis vero, nisi agatur de reo bono publico aliisve innocentibus periculoso, licet in fuga reum adjuvare, saltem in foro conscientiae. Quod communiter quidem restringunt ad suppeditanda instrumenta et media fugae capiendae, eximunt ipsius effractionis immediatam cooperationem: cf. Busenb. et S. Alph. n. 283; Tambur. autem l. 9 c. 2 § 12 ne hanc quidem eximit, eo quod pro altero mihi maxime conjuncto vinculo sanguinis vel amicitiae id videar facere posse, quod possim pro memetipso.

Scholion. Si agitur de poenis ecclesiasticis et de causis in foro ecclesiastico, quum aut poenae ita graves non soleant imponi, aut rei interrogatio non fieri,

nisi legitima forma et semiplena probatione peracta, vix locus esse potest iis artibus, quarum usus alias reo conceditur.

§ 4.

De teste in judicio.

I. Ad testimonium judiciale dandum obligatio non est pro homine 820
privato, nisi ex caritate, aut ex obedientia erga legem vel praeceptum: S. Alph. n. 270.

II. Qui, quum obligatus sit, fugiendo aut dissimulando testimonium declinat, peccat quidem, sed non contra justitiam commutativam neque ad restitutionem damni exorti tenetur, nisi fuerit in (publico) munere constitutus, vi cujus debebat denuntiare et denuntiationem sustinere: S. Alph. ib.

III. Testis ad testimonium non tenetur, nisi legitime interrogetur; quare si interrogatio est illegitima, etiam sub juramento, si necesse est, respondere ei licet, adhibita restrictione non pure mentali, se rem nescire: S. Alph. 265.

IV. Utrum qui falsum testimonium dedit, revocare teneatur, necne, dijudicandum est ex *culpa* commissa, ex damno illato, et ex damno quod testis revocando subiturus est: S. Alph. ex Busenb. n. 269.

Explicatio. Ad I. 1. De obligatione caritatis ad dicendum testimonium valent fere ea, quae de denuntiatione dicta sunt; verum si testimonium dandum est *pro innocente,* multo facilius adest obligatio.

2. Obligationem lege impositam intelligo de obligatione certa crimina perniciosa denuntiandi, ergo magis etiam testimonio judiciali confirmandi; praeceptum vero dico citationem seu evocationem per magistratus. Quare, citatione facta, fuga testificationem declinare non amplius licet, nisi accedat causa excusans, quam declaraturus sum mox ad n. III.

Ad II. Hinc habes discrimen inter eum, qui negat, se quidquam scire, et eum, qui falsum deponit. Prior, si homo privatus est, ad damnum, si quod ex illa negatione oritur, cooperatur negative, posterior positive; quare hic sane ex damnificatione injusta ad reparationem damni tenetur, ille, utpote qui solummodo non impediverit, si homo privatus est, ad reparationem non tenetur, siquidem ex commutativa justitia impedire non tenebatur (cf. infra tract. IV.). S. Alph. n. 270 dub. 3.

Ad III. Complures causae exsistere possunt, ob quas testis a positiva 821
veritatis manifestatione excusetur, vel etiam pro circumstantiis eam facere non possit:

1) Si judex non est legitimus, aut in hac causa non est legitimus.

2) Si testis scit, reum factum quidem, de quo interrogatio fit, commisisse, at eum non peccasse: imo tum ne affirmare quidem factum vel circumstantias ad notitiam facti conducentes licebit, sed cum restrictione responderi debet, haec ignorari, vel etiam reum non ita egisse; nam verum est, haec vel illa facta in ordine ad crimen patrata non esse. Quod tamen

intellige, si causa criminalis instituitur; nam si in causa civili de culpa mere juridica agitur, testis prorsus veritatem dicere debet, si factum culpam juridicam continens commissum est, licet theologica culpa certo defuerit.

3) Si testi magnum damnum ex testimonio dando oriturum est: at si de damno communi praecavendo agitur, hoc privatum damnum postponi debet. Hinc valet id, quod jam de denuntiatione dictum est, contra cognatos non esse facile testimonium dicendum. S. Alph. n. 268.

4) Si testis per injuriam in notitiam rei venit: imo tunc communiter non licet testimonium contra aliquem dicere; licet enim tum tantum, quando abstrahendo a notitia injuste acquisita circumstantiae tales sunt, ut nunc, adhibita etiam vi, eam notitiam juste comparare possim. Lugo *de jur. et just.* d. 14 n. 100 sqq.

5) Si notitiam accepit ab homine fide non digno, ne ut auditam quidem rem declarare debet; alioqui ‚*ut auditam*' eam debet referre. Si vero interrogatur, num sciat, viderit etc., solum ea declarare debet, quae immediate percepit; alia pro criminis natura aut silentio premere, aut ad testificationem eorum reducere, qui testes immediati esse possunt.

6) Si testis notitiam habet sub secreto commisso: quamquam pro diverso gradu secreti commissi aliquando excipitur casus gravis damni communis. S. Alph. l. c. et cf. infra, quae n. 1196—1198 de secreto dicturi sumus.

7) Si notitia habetur sub sigillo confessionis, plane *nunquam* revelatio fieri potest, etsi de totius reipublicae salute agatur.

8) Si crimen seu auctor criminis omnino occultus est, testificatio communiter fieri nequit, nisi in criminibus exceptis denuntiatio praecipitur, non quod etiamtum statim ad poenam procedatur, sed major fieri possit inquisitio vel rei observatio. Ita secundum antiquas leges prorsus ab omnibus dicebatur, ne frustra fieret rei infamatio. Quare tum demum obligatio testificandi statuebatur, quando a) judex sese offerret ad unum alterumve testem plus producendum, aut b) testi explicata esset causae conditio, nimirum diffamatio jam probata vel indicia vehementia contra reum. — Quae quo moderamine hodie observanda sint, colliges ex eo, quod supra n. 815 de reo ejusque criminis probatione dictum est. Sed attende, reo plus licere in tegenda veritate, quam testi; atque etiam esse crimina quaedam *excepta,* publice perniciosa, in quibus *singularis* testis ad denuntiationem, ac proin ad testificationem plane teneatur.

De cetero circa testes consule Less. *de just.* l. 2 cap. 29, Reuter *theol. mor.* part. 3 n. 475 sqq.

Ad IV. Qui sciens falsum dixit, per se tenetur saltem cum pari damno suo damnum alterius innocentis impedire, idque etiam, si necessarium et efficax est, per retractationem testimonii prolati[1]; imo ut hic falsus testis a retractatione vel reparatione excusetur, ipsius damnum inde oriundum innocentis damnum *longe* superare debet.

Qui vero inculpabiliter erravit, aut testimonio suo efficaciter non movit ad damnum injustum inferendum (e. g. eo quod aliorum testi-

[1] Quare plane nequeo consentire cl. Schwane, qui in tractatu *de justitia etc.* („*Die Gerechtigkeit etc.*") § 30, 5 dicit, testem, qui perjurio causa fuerit, cur alter innocens diffamatus atque ad gravem carcerem condemnatus sit, non teneri ad crimen suum fatendum, si hac confessione ipse praeter diffamationem illam carceris poenam incurrat. Id enim (v. S. Alph. l. c.) est contra theologorum doctrinam indubitatam. Imo damnum alieno etiam majus a perjuro subiri debet.

monio jam dato res jam fuit efficaciter finita), ad tantum damnum subeundum non tenetur. V. S. Alph. ex Busenb. n. 269.

Quae melius patebunt ex iis, quae tr. IV. et V. tractanda sunt.

§ 5.

De advocato.

I. Advocatus tenetur sufficientem juris notitiam habere, et dili- 822
gens studium et laborem in prosequenda causa impendere.

II. In causa criminali reum etiam certo noxium defendendum suscipere potest, si modo abstineat a mendaciis mediisve injustis, quum liceat saltem ad misericordiam judicem inflectere. Causam vero civilem certe injustam suscipere aut prosequi nequit; potest tamen suscipere causam dubiam, si modo 1) clienti suo veram causae conditionem aperiat, 2) ab omni fraude abstineat, 3) quando in progressu ejus injustitiam detegat, cliente monito, ab ea prosequenda desistat.

III. Erga clientem suum fidelitatem servare debet, et in salario justitiam. Quare si cliens inceptam causam, exsurgente gravi ratione, deserit, totum pretium, de quo conventum est, exigere nequit; secus, si sine ratione sufficienti causam deserit, neque per advocatum stet, quominus litem prosequatur.

Detecta autem causae injustitia, eaque derelicta, etsi cliens velit eam prosequi, adversam partem communiter non debet adjuvare. Attamen si aliter grave damnum innocentis non potest averti, maxime si cliens novam injustitiam addit neque ab ea post monitum velit desistere: quantum necessarium est, aliquid ex secreto commisso violare, non est pro gravitate rei illicitum; obligatio tamen multo rarius adest. Cf. S. Alph. l. 3 (al. 4) *de secreto* n. 970 et 971.

Quare *injustitiae cum onere restitutionis* reus est: 823

1. Si taxam injustam exegit.

2. Si inscitia aut negligentia causa est, cur cliens in causa justa non vincat.

3. Si causam injustam defendit atque victricem fecit (tenetur erga partem laesam).

4. Si probabilitatem causae vel injustitiam clienti suo non fideliter aperit: quo fiat, ut ille cum majore damno causam prosequatur, in qua tandem vincitur; aut ut a causa justa in judicio agenda deterreatur, quam revera cum spe justae victoriae prosequi poterat: (quod si factum est neque amplius integrum est causam denuo prosequi, secundum spem victoriae restituere debet).

NB. Utrum et quando in casu restitutionis advocatus habeat recursum ad alteram partem litigantium, necne, disce ex iis, quae postea n. 1015 sqq. dicentur.

Alia autem peccata, quae advocatus praeterea facile incurrat, antequam injustitiam committat (eaque, si res, ut plerumque obtinet, majoris momenti sit, gravia), ex supra dictis I.—III. satis colliguntur.

§ 6.

De publicis scribis et notariis.

I. Omnes illi viri in officio publico constituti secreti commissi 824
tenaces esse debent.

II. Cavere debent, ne in exigendo salario justam normam sive lege sive consuetudine probatam excedant, neve fraudibus eam augeant (v. g. paginas scripturae nimis multiplicando).

III. Quum notariorum sit, documenta coram lege authentica conficere, bene periti debent esse in legibus, quae hanc rem concernunt; aliter injustitiae rei evadere possunt, exsistentes causa damni alieni: imo quae alias dici possit negligentia levis, in hisce negotiis facile *gravis* evadat.

IV. Monere debent partes, quae ad ipsos confugiunt, de clausulis, quae in contractu appositae vel apponendae sunt, ne contractus legali vi destituantur.

V. Cavere debent, ne cooperentur in contractibus vel documentis fraudulentis.

VI. Conficere vel adhibere documentum falsum in judicio exhibendum, meo judicio a peccato gravi non potest excusari, siquidem id pronuntiare unquam licitum, vergit in *grave* praejudicium publici ordinis et publicae fidei et securitatis. Ita, etsi non omnes consentiunt, puto tenendum esse, idque infero etiam ex doctrina S. Alph. lib. 4 (al. 5) n. 277, ubi in tractanda quidem re alia hanc profert S. Doctor universalem sententiam: „mendacia gravia in judicio dicere est contra bonum commune, quum sit pervertere omnem justitiae ordinem"; unde concludit ad peccatum grave.

§ 7.

De apparitore, custode publico aliisque inferioribus ministris.

825 I. Apparitor vocatur ab *apparendo* ille, qui ad cives jussa judicis defert, ad tribunal vocat, atque etiam ad solvenda debita sive etiam mulctas, interposito judicis mandato, captione bonorum divendendi causa cogit.

II. Fidelis esse debet in omnibus mandatis justo tempore deferendis, ne forte incuriâ hac in re commissâ aut actor in judicio, aut reus ex dilatione sive acceleratione causae damnum patiantur.

III. Sicut cavere debet, ne connivendo debitoribus, qui culpabiles moras solvendi trahant, creditori noceat: ita etiam a duriore agendi ratione erga miseros homines angustiis pressos debet abstinere atque plane omnes favores iis concedere, quos lex ipsa illis servat.

IV. Injustitiae reus est non solum, si in iis, quae modo enarravi, delinquit, sed etiam si forte asperitate vel minis munera sibi donanda extorquet, ne durius agat. — Si autem aut illicite et cum onere reparandi damna suum officium prodat, aut (quod licite aliquando agit) onera et labores indebitos in favorem sive rei sive actoris assumat: citra injustitiam mercedem accipere potest. Munera sponte oblata, si minoris momenti sunt, etiam facilius potest admittere: quamquam in ea re caveri omnino debet, ne munera videantur sponte oblata, re

ipsa autem sint indirecte extorta. Applica fere ea, quae supra in simili re de judice dicta sunt.

V. Apparitor utrum a singulis integram mercedem seu taxam recipere possit necne, quando uno itinere ad plures mandata etc. fert, ex lege vel justa consuetudine dijudicandum est. Si enim solum laborem consideres, qui compensandus sit, integram mercedem a singulis recipere, injustum videatur; verum sic rem concipi non est necesse; si attendas ad salarium, quod publici muneris ministro, qui ad quaelibet negotia paratus esse debeat, dari conveniat, nihil injusti reperias.

VI. Quae de apparitore dixi, facile transferuntur suo modo ad 826
publicos ministros, qui simile officium exercent.

De *custode publico* pauca subnectam, qui agros, silvas etc. custodire debet.

VII. Vigilantia sua custos curare debet, ne ab aliis hominibus damna inferantur, damnificatores etiam ad judicem deferre atque testem contra eos agere debet, secus injustitiam committit contra publicum bonum et possessores privatos.

VIII. Haec autem cura et damnificatorum delatio vel accusatio facienda est secundum rationabilem voluntatem sive privati domini, qui laeditur, sive ipsius rei publicae, cujus communi bono intendere custos debeat. Quare si custos a solo domino privato constitutus est, ejusque benigniorem voluntatem perspectam habet, paulo indulgentius cum iis, quos deprehenderit, agere licet; imo contra pauperes, qui solummodo in duriores leges deliquerint id committendo, quod alioqui naturale jus vel saltem aequitas concedit, plane debet non summo jure agere; idem dic in simili causa levissimi damni inculpabiliter illati, praecipue si damni reparatio offertur; alios autem, maxime quos damnum gravius illaturos praevideat, plane debet compescere.

Neque peccabit contra juramentum suum, aliquando ex justa causa a summo rigore deflectens: juramentum enim promissorium servandae fidelitatis rationabilem patitur interpretationem. De quo homines simplices, si tenerioris conscientiae sint, in confessione instrui, non erit abs re; si vero laxioris sint conscientiae, ex ipso juramento emisso stimulus illis adjici debet.

NB. Peccata, quae in singulis officiis publicis occurrere possunt, habes in singulis §§ enumerata; quare supersedeo hîc eorum catalogum conficere.

Caput III.

De obligatione inferiores inter et superiores in subjectione accidentali.

Subjectio erga publicam auctoritatem et erga parentes ex ipsa 827
hominis natura oritur et necessaria est. Possunt autem aliae relationes

subjectionis et superioritatis induci aut libera electione aut substitutione eorum, qui naturaliter praesunt.

Potissimum hîc consideranda veniunt status famulatûs, et status discipulorum ad magistros: cui fere similis est relatio pupilli ad tutorem.

I. Circa obligationes herorum notandum est:

1. Tenentur ex justitia ad ea, de quibus ex contractu convenerunt cum famulis, idque secundum interpretationem aequam consuetudine confirmatam.

2. Tenentur ad specialem curam subditorum suorum, 1) ut nimirum invigilent, ne famuli bonos mores vel religionis officia laedant; 2) ut caveant, ne ipsi suis famulis seu subditis sint scandalo.

Quamquam scandali peccatum tum solum speciem mutare videtur, quando dominus spiritualem curam famuli famulaeque — ut loco parentum, qui filiam tutelae domini commiserunt, — assumpsit: tamen in omnibus peccatis etiam ex solo *neglecto* officio commissis relationem domini ad famulum in confessione aperiri convenit, saepe necessarium est, quia aliter vix intelligitur, utrum obligatio laesa gravis fuerit, necne. Id maxime de vigilantia et correctione intellige, ad quam quum extranei raro sub gravi teneantur, tenentur frequenter Superiores.

628 II. Circa obligationem famulorum haec nota:

1. Tenentur ad fidelitatem, maxime etiam ad secretum servandum in iis, ex quorum revelatione mala oriri possunt; idque ex justitia.

2. Tenentur ad obsequium et obedientiam secundum contractum — ex justitia.

3. Tenentur ad reverentiam; quare insolentiâ et superbiâ si graviter excedunt, graviter peccant contra *observantiae* virtutem — idque facilius, quam si contra aequales insolenter agerent.

Hinc est, quod in gravi contemptu, contumelia etc. statum *famulatûs* in confessione declarare debent; alioquin aut gravis malitia non exprimitur, aut infima malitiae species non recte declaratur.

629 III. Relatio magistrum inter et discipulum magistro imponit obligationem:

1. sanae doctrinae communicandae — ex quasi-justitia;

2. si simul etiam educationis curam in se sumpsit, ex eadem quasi-justitia obligatur ad promovendos bonos mores et corrigendos defectus sui discipuli;

3. si hanc specialem curam assumptam contrariis peccatis contra caritatem violat (odio, scandalo etc.), circumstantiam suae conditionis declarare debet in confessione, quia peccatum specie diversum et gravius commisit, quod loco caritatis communis quasi-pietatem laesit.

4. Ex his, quae dicta sunt, tutoris obligatio et peccata contra pupillos facile eruuntur.

630 IV. Discipuli erga magistrum obligatio, si ejus curae et educationi traditus est, infert:

1. obedientiam in rebus, in quibus subjectus est;

2. reverentiam et amorem, ita ut facilius graviter peccetur, et peccato specie diverso, *observantiae* laesione, quam si contra extraneos res acta esset, ut detractione, irrisione etc.;

3. si autem post dissolutam relationem intimiorem sola ratio gratitudinis debitae peccatum contra magistrum etc. commissum auget, — quod idem est de quolibet benefactore —, nisi *formalis* ingratitudo (v. supra *de virtutibus*) intervenit, raro omnino hujus relationis circumstantia in confessione declaranda est, quia peccatum specie non distinguitur ab eodem peccato contra alios homines commissum, neque ingratitudo novam mortalem speciem superaddit, nisi *valde magnus* fuerit excessus in peccato.

4. Circa obedientiam certo non minus requiritur ad constituendam materiam gravem, quam in inobedientia erga parentes.

Insuper notandum est, qui propriis Superioribus auxiliares sunt, non habere per se veram praecipiendi potestatem: quare longe facilius inobedientia contra eos a peccato *gravi* excusat. Hinc Castropal. ex Bonac. notat, alumnos et convictores omnino saepe excusari a *mortali* peccato, si ex contemptu quodam non obediant *suis praefectis,* eo quod hi non habeant veram auctoritatem praecipiendi, ac proin in iis non contemnatur auctoritas, sed persona: at ut personae contemptus *gravis* sit, multo plus requiritur (v. hîc supra cap. II n. 798): Castrop. tr. 2 d. 2 p. 9 § 2 n. 6 in fine, Bonacina disp. 2 *de peccatis* q. 3 p. 5 n. 11.

Tractatus II.

De officiis atque peccatis circa bonum hominis individuale, vitam et personam.

Quae officia quinto decalogi praecepto continentur:

„*Non occides.*“ Exod. 20, 13.

Hac prohibitione quaelibet injusta laesio in membris et vita tum 831
propria tum aliena comprehenditur. — Universam hujus legis materiam brevi conspectu hisce complecti possumus, singula singillatim explicaturi.

I. Nulli homini in vitam et membra, sive propria sive alterius, dispositio dominii competit, neque unquam eorum destructionem velle potest, quo ut medio quamlibet utilitatem sibi procuret.

II. Sola ratio vitam humanam laedendi est justitia vindicativa ex parte auctoritatis publicae, et justa defensio etiam ex parte hominis privati; integritatem autem corporis per membri abscissionem insuper eo fine perdere licet, ut vita ipsa salvetur.

III. Occisio seu mutilatio propria et aliena indirecte tantum voluntaria culpabilis est aut inculpabilis, prout causa proportionate gravis deest aut exsistit.

Rationem omnium eorum, quae hîc dicta sunt, vide supra (n. 571 sq.), ubi actum est de caritate, quam homo ipse sibi debet. Ibi etiam de autochiria et de indirecta propriae vitae destructione satis actum est, quoniam in omnibus iis non tam virtus moralis humana violatur, sed potius caritas, quam homo sibi, et jus, quod Deo debet.

Restat ergo, ut hîc agamus de violatione alienae vitae et personae, seu de principali objecto, circa quod justitia servanda est, scilicet 1) de cruenta defensione, 2) de cruenta punitione, 3) de innocentis occisione, 4) de bello, 5) de duello.

Caput I.

De cruenta defensione.

832 I. Contra injustum vitae aggressorem uti licet necessaria defensione, atque vim vi repellere, etsi fiat cum injusti aggressoris occisione.

II. Verum quum ad solam defensionem id facere liceat, homicidii vel laesionis reus est, qui, quando se defendit, *ultra necessitatem* in laedendo vel necando adversario procedit: seu quod idem est, qui non servat „moderamen inculpatae tutelae".

III. Cruenta defensio non solum licita est pro defensione vitae, sed etiam pro defendendis membris, pudicitia, bonis fortunae magni valoris.

IV. Id quod licet alicui agere in sui defensionem, communiter etiam licet facere in defensionem alterius innocentis; verum ad cruentam alterius defensionem raro privatus homo obligatus est.

Explicatio. 1. *Licere* ad vitam defendendam vim vi repellere ex c. ‚si vero' 3. *de sent. excommun.* (*Decretal.* l. 5 tit. 39) „omnes leges et omnia jura permittunt", i. e. non solum positivae leges, sed ipsum jus naturae, quod leges positivae auferre nequeunt. — Nisi enim, cum moderamine inculpatae tutelae, id etiam privatim liceat, de securitate publica actum est: et sane quando jura innocentis hominis et noxii confligunt, posterioris jus cedere debet, maxime quum quovis momento se fatali necessitati subducere ille possit.

833 2. Discrepant autem scriptores, si explicandum est, utrum liceat directe velle necem aggressoris, an oporteat sistere in indirecta illius necis volitione. Lugo *de just.* d. 10 n. 148 sqq. aliique non dubitant asserere, licere prorsus directe velle necem aggressoris, si alia via evadendi satis tuta non sit nisi ejus occisio; alii cum S. Thoma II. II. q. 64 art. 7 volunt potius, totam voluntatem ferri tantum posse in conservationem propriae vitae et hinc in repellendas vires aggressivas, mortem alterius non intendi, sed solummodo permitti posse; idem ac de morte dic de gravi seu periculosa laesione. — Quamquam practice ei, qui contra injustum aggressorem se defendat, scrupulus facile non est faciendus circa intentionem, si modo non odio vel vindicta adversarii mortem seu vulnerationem ut ejus malum appetat: tamen *posteriorem explicationem* amplector, eamque puto congruere tum ipsi rei veritati, tum etiam intentioni, qua communiter in

cruenta defensione timorati homines ducuntur. Sufficit enim, ut homo possit se defendere, obstacula, quae *suae* vitae objiciuntur, removendo, ac sese reddendo inaccessibilem et quasi a se emittendo virtutem destructivam contra quaelibet, si quae sibi damnum illatura sint: quare quando homo aggressor, si accedat, perimitur, culpa accedentis est, non ejus, qui se defendit; neque ab hoc illius occisio intenditur, sed permittitur. Non enim magis vult *directe* necem seu laesionem aggressoris, quam dux militaris necem innocentium vult, quorum conferta multitudo v. g. viam angustam obstructam teneat neque spatium dare possit, si etiam explosis tormentis bellicis spatium sibi et exercitui facit, quando hoc necessarium plane sit, ut hostem devincat atque rempublicam salvet. — Verum si sufficit, ut defensor indirecte velit necem aggressoris, non est ratio, cur asseratur, plus licere, et cur unquam vitam alterius quasi medium ad propriam salutem ordinari liceat: nisi forte plus licere dicas ex concessione publicae auctoritatis, quae directe occidendi malefactoris potestatem facere sane potest.

834 3. Quoniam solum sub ratione defensionis atque indirecte licet alterius vitam laedere, ille alter actu debet esse aggressor, i. e. debet moraliter loquendo in eo esse, ut me invadat; attamen si ensem stringit, arma parat, bestiam contra me immissurus est, famulum paratum jubet, eum praevenire possum, ne defensio mea irrita sit. Imo si via evadendi nulla est, ipsa adversarii aggressio ne adeo quidem instare debet, et nihilominus dici potest moraliter aggressor; verum in praxi id vix accidet. S. Alph. l. 3 n. 387.

4. A defensione cruenta per se non impedior propterea, quod aggressor formaliter injustus non sit, ut si ebrius, amens me impetit. — Attamen caritas suadet, aliquando exigit, ut ego potius mortem subeam: nimirum raro quidem exigit, sc. quando certus sum, aggressorem materialiter tantum injustum in statu peccati esse atque spes affulget, eum postea salutem aeternam consecuturum. Fac tamen attendas, saepe aggressorem ebrium vel amentem facilius sine *nece* vitari posse. — Si quis autem sui compos formaliter injustus aggressor est, ipse sibi aeternae damnationis certum periculum adscribere debet. — In raro aliquo casu prohiberi possum, quominus me defendam, v. g. si aggressor, etsi injustus, bono communi sit multum necessarius.

Ad II. 1. Si vulnerando aggressorem impotem facere possum, non licet occidere; at quoniam in hisce circumstantiis non ita omnia perpendi possunt, neque semper satis discerni, utrum vulneratio satis secura sit necne, non facile culpae gravi imputandum est defensori, si aggressorem letaliter prosternit.

2. Si fugâ me salvare satis tuto possum, debeo fugere, nisi forte ex circumstantiis temporum et personae fuga multum probrosa vel damnosa sit. Quare clerici, religiosi semper fugam capere debent, si possunt; at viro nobili et officiali militi aliquando ad evitandum probrum licebit exspectare aggressorem eumque prosternere. S. Alph. n. 381.

835 Ad III. 1. Ad defendendam corporis integritatem, aut etiam pudicitiam licere cum iisdem limitibus, ut supra, aggressorem injustum etiam occidere, vix sunt qui negent. Cf. S. Alph. n. 380.

2. Verum gravior res est, si agitur de bonis fortunae. Attamen si magni momenti sunt relate ad dominum — qualis communiter non est res unius alteriusve librae aureae — communis sententia theologorum id concedit, quando 1) fur sit actu rem auferens aut violenter contra dominum detinens et 2) non sit alia via tuta, qua dominus rem suam satis certo recuperet. S. Alph. n. 382, 4. — Quare furi fugienti generatim prius *acclamari* debet: neque facile permitti potest haec cruenta bonorum defensio contra furem, qui *diurna luce* furatur.

3. Si ad rei temporalis ablationem personalis violentia domino infertur, facilius etiam ratio est, cur liceat vim vi repellere; ita ut etiamtum a gravi peccato excusatio exsistat, si res *tanti* momenti non erat, modo et res fuerit notabilis, et aggressio personalis alia ratione repelli nequiverit.

4. Ob contumeliam realem (alapam, percussionem) avertendam, si valde probrosa est, neque alia via adest, qua avertatur, nisi cruenta defensio: plures auctores concedunt id licere viro valde honorato; at scite notat S. Alph., in praxi rarissime aliquem uti posse hac opinione. Vide ibidem n. 381, 2. Minus etiam concedendum est, ut aliquis post acceptam illam contumeliam statim in continuo percussione adversarii cruenta honorem quasi recuperare conetur; si vero post tempus aliquantulum elapsum id fieret, nimis evidens est, hanc esse, utpote solam vindictam, omnino graviter illicitam. Cf. S. Alph. 382, 7 [1].

836 Ad IV. 1. Obligationem defendendi alterum injuste impetitum habeo, si, qui impetitur, mihi stricto vinculo pietatis, superioritatis, boni communis devinctus, aut si aliis multum est necessarius. Alias, si est omnino extraneus, haec ipsa cruenta defensio et injusti etiam aggressoris occisio tantum incommodum est, ut id subire non *tenear:* S. Alph. n. 390. Tenentur autem custodes publicae securitatis, policistae etc.

2. Non licet alterum cruente defendere, 1) si ipse juri suo potius cedere debet secundum I.; 2) si utcunque juri suo *licite* cessit.

3. Ejusmodi alterius defensio alias licita est, sive agitur de ejus vita, sive de membris, pudicitia, bonis fortunae.

Praestat hîc notare quasdam theses proscriptas:

Ab Innoc. XI. thes. 30: „Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat."

Thes. 31: „Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei."

---

[1] Si autem agitur non de cruenta alterius laesione, sed de aliqua verberatione, qua iniquo aggressori timor incutiatur: haec etiam post injuriam ab ipso illatam rationem justae defensionis habere potest, ne homo procax audeat injurias repetere. Sic aggressorem pudicitiae etc. verberibus — non immoderatis — excipere, licere sane potest. Imo posse hominem etiam privatum aliquando alteri licite aliquam poenam medicinalem infligere, auctor est S. Joan. Chrysostomus, qui (*hom. 1 ad populum Antioch.* prope finem n. 12) ait: „Si quempiam in bivio et foro blasphemantem audieris, accede, increpa, et si verbera infligere oportet, ne recuses: ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius; percussione manum tuam sanctifica." Quae tamen quominus re ipsa fiant, multa obstant; adeoque in monitis illis exsequendis opus est sane magnâ prudentiâ vel auctoritate.

Thes. 32: „Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus, sed etiam, ad quae jus inchoatum habemus, et quae nos possessuros speramus."

Thes. 33: „Licitum est tam haeredi quam legatario contra injuste impedientem, ne vel haereditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et jus habenti in cathedram vel praebendam, contra earum possessionem injuste impedientem."

Ab Alex. VII. thes. 18: „Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare."

Ratio, cur ista omnia damnentur, est, quia aut non habes vero sensu actualem aggressorem, aut non agitur de bono tanti momenti quod cruente defendi liceat, aut quia cruenta defensio semel concessa majori malo gravissimisque periculis panderet viam.

Caput II.

De cruenta punitione.

Supremam auctoritatem publicam habere potestatem vitae et mortis 837
seu jus gladii, tum ratio probat, tum S. Scriptura confirmat: Rom. 13, 4. Supremae enim auctoritatis publicae est tum ratione protegendorum jurium securitatem publicam conservare et protegere, tum ratione laesi ordinis reparandi vindicativam justitiam exercere; utrumque, ut efficaciter fiat, requirit, ut poena mortis aliquando possit infligi. At ex privata potestate, aut ex propria auctoritate societatis imperfectae id nemini licet, ut nec patri, marito, hero.

I. Judices a suprema auctoritate constituti morte plectere nequeunt, nisi post institutum judicium et criminis evictionem juridicam: S. Alph. n. 376.

II. Supremus autem princeps et absolutus, quamquam legum formâ non absolute obstringitur, communiter tamen etiam ipse saltem summariam judicialem inquisitionem, in qua reus se defendere possit, instituere debet, antequam capitis reum condemnet. — In extraordinario autem casu, si necessitas urget, atque crimen *evidens* est, supremus princeps sine ulla judiciali forma subditum morte plectere potest: S. Alph. n. 377.

III. Milites et satellites ad capiendum et deducendum reum missi nunquam proprio marte possunt fugam capessentem occidere: si eis potestas data est, fugientem, si nolit sistere, occidere possunt, quando ejus crimen morte dignum plane certum est. Verum si agitur de capiendo reo, cujus crimen probatum nondum est, sed qui ob suspicionem et vehementia indicia trahitur ad judicium, quo contra eum inquiratur, publica auctoritas facultatem occidendi eum, qui fugiat, regulariter dare nequit. Cf. Gury I. 394.

IV. Ante sententiae exsecutionem reo tempus sese cum Deo reconciliandi — ideoque ad confessionem, et per se etiam ad S. Com-

munionem — dari debet. Quodsi reus admonitus nolit confiteri, utique procedi potest ad exsecutionem, ipse enim sibi damnationem aeternam adscribere debet; alias enim quilibet justitiae cursum impoenitentiâ impedire posset contra exigentiam boni publici. S. Alph. n. 379.

V. Qui suprema potestate in subditos potitur, potest, quando causa criminis id postulat, reum sic proscribere, ut cuilibet liceat mortis sententiam exsequi: quare si amore justitiae id dein ab aliquo fit, non peccatur; si odio et ex privatis inimicitiis, affectu peccatur. — Quod, etsi ab hodierna consuetudine abhorret, tamen declarat supremum principis jus, e. g. contra grassatores viarum et latrones, contra periculosum usurpatorem aut seditionis caput etc.

838 At licet is, qui ita proscriptus est, ipsa sententia moneatur, ut sibi suaeque cum Deo reconciliationi provideat: nihilominus, si quis eum occisurus ab ipso rogatur, ut tempus reconciliationis cum Deo concedat, neque vult, proscriptus, modo paratus sit alias se tradere et mortem subire, videtur jus defensionis habere. Secus autem prorsus negandum est, eum cruente se defendere posse: id enim tam parum ei licet, ac reo licet, lictorem interficere. Cf. S. Alph. n. 380. 1.

VI. Quod de poena mortis dictum est, etiam dici debet de poena mutilationis. Quare solae poenae leviores a patre, magistro etc. infligi possunt propter delicta subditorum.

Caput III.

De caede hominis innocentis.

839 I. Directa intentione innocentem occidere, semper gravissimum peccatum est: quare obsides, legatos nunquam occidi licet, ne titulo quidem repressalium; neque licebit vulneratos aliosve letali dolore oppressos, ne diutius patiantur, interimere, aut utcunque datâ operâ eorum mortem accelerare. Gury I. n. 401.

II. Indirecta occisio homicidii reatum continet, si actio propter ipsum homicidium facile oriturum interdicta exercetur. Ita autem interdicta seu illicita est omnis actio periculosa, nisi cautione periculum removeri possit et removeatur, quando exercetur sine causa tam gravi et justa, quae praeponderet illi periculo. S. Alph. n. 398.

Quare homicidii reus est, qui, tegulas a tecto demittens sine praecautione, praetereuntem occidit etc.; medicus, qui gravi negligentia vel inscitia causa est, cur aegrotus, cujus curam suscepit, moriatur: de cujus obligatione cf. n. 993 etc., quando de restitutione propter homicidium agetur.

Reus non est, qui venatum ivit, etsi contra legem, et quum omnem cautionem adhibuit, nihilominus casu hominem occidit. — Neque qui persecutorem fugiens in via conterere cogitur puerum, nisi velit cum mora adversario facultatem se capiendi et necandi dare. Monent tamen, puerum non baptizatum aliter baptismo fruiturum non licere ita conterere, quoniam ejus aeterna salus etiam cum propriae vitae dispendio procuranda sit.

III. Indirecta innocentium occisio tum maxime licita est, si intervenit causa boni publici. Quare quae ad bonum publicum necessaria sunt, agere licet, etsi plures innocentes interfectum iri praevidetur: ut tormenta bellica in bello justo contra urbem dirigere, etsi multi innocentes etiam vitae damnum patiantur.

Sic etiam innocentem, cujus vitam tyrannus postulat alioqui urbis excidium minaturus, cogere licebit, ut se tradat, saltem si subditus est, aut si nolit, eum tradere etiam cum certa injustae necis praevisione: quia ille debet bonum publicum saltem suae civitatis, aliquando etiam alienae, suo bono privato praeferre. Excipe, si agitur de homine bono publico necessario, prae cujus nece praestaret totius urbis excidium ferre. — Confer, quae notant Anton. a Spiritu Sancto tr. 8 disp. 1 n. 11—14 et S. Alph. n. 393 ex Lugo et aliis.

Postquam haec de occisione innocentis generatim breviter dicta 840
sunt, fusius tractanda est quaestio de *abortu,* vel potius de foetûs tum praematuri tum immaturi artificiali *ejectione* et de ejus *in utero occisione.*

Nunquam licet directe abortum sensu theologico procurare, eo quod verum homicidium perpetretur, ut ex sententia hodie communiore, quae foetum quemlibet animatum animâ rationali esse docet, consequitur. — Imo etiam in aliorum sententia, qui post longius tempus a conceptione foetum rationali animâ animatum iri putant — id quod cum S. Thoma etiamnunc complures tenent —, vix aliter dicendum est, quum homicidium, aut completum, aut, si quando minus completum, tamen anticipatum committi, nemo infitias ibit.

Verum quousque sensu theologico abortûs procuratio pateat, aut quae sit directa, quae indirecta, non omnes conveniunt. In hac re exponenda praemittendum est, quid sit abortus. Neque ex ulla sententia multum juvat discernere inter foetum rationali animâ animatum et nondum ita animatum, tum quia tempus illius animationis accurate definiri nequeat, tum quia priore isto tempore abortus quidem sponte non raro oritur, at causa ejus inducendi habebitur longe rarius.

Praenotanda. 1. Abortus presse sumptus est *immaturi foetûs* ex materno utero *ejectio:* quae aut datâ operâ patratur, aut ex morbida affectione matris causisve non semper notis sponte oritur.

Distinguitur a *praematura* foetûs *editione.* Nimirum praemature foetus editur, si naturae tempus praevertitur quidem, sed ita, ut foetus, i. e. infans, extra uterum *vivere possit:* quod fieri potest saltem post septem menses vel triginta hebdomadas elapsas[1]; quamquam infans

[1] Docti viri, qui de medica pastorali scripserunt, ut Capellmann, von Olfers etc. referunt, terminum consuetum, post quem foetus extra uterum *vivere possit,* esse 28 hebdomadas. Nihilominus id intelligunt de fundata spe, non de tanta certitudine, quae periculum pro foetu moraliter *excludat.* Nam ut hoc fiat, exspectari debet terminus plus quam 30 hebdomadarum: imo *sine causa* plus minusve gravi partus artificialis inducendus non est ante trigesimam quartam hebdomadam. Ita praeter laudatos scriptores etiam Vierordt *elementa physiologiae hominis* seu *„Grundriss der Physiologie des Menschen“* n. 584, Horwitz *partus artificialis* („künstliche

sic editus debilior est et saepe per totam vitam suam manet. Unde patet, praematurum partum, quum foetui non inferat proprie malum positivum, sed tantum in illius minus bonum tendat, posse prorsus aliquando intendi et induci, eumque omnino distinguendum esse a partu immaturo seu abortu.

2. Mater ex uteri gestatione in periculum mortis aliquando induci, aut periculum aliunde exsistens ex ipsa uteri gestatione multum augeri potest, ita ut ejecto foetu periculum aut cesset aut multo minus evadat. Videlicet aliquando ex morbo mater periculose decumbit, a quo facilius curaretur, si gravida non esset; aliquando ipsa uteri gestatio causa morbi est; aliquando mater per foetum, si evolutus erit, in ejus partu in periculum grave inducitur, utpote quem propter arctitudinem parere non possit.

841 **Principia.** I. Foetûs, qui vitae extra uterum jam capax est, ejectionem, seu partum praematurum inducere, ex gravi causa licet, imo pro circumstantiis id fieri debet: si videlicet judicio timorati medici constat, matrem tam arctam esse, ut foetum evolutum suo tempore parere non possit, possit vero saltem post 28 hebdomadas gestationis uteri, vel melius etiam, si possit aliquot hebdomadas ulterius exspectare, donec vita infantis etiam praemature edendi extra periculum posita est.

II. Foetûs etiam immaturi ejectionem, seu abortum, ejusve periculum *indirecte* tantum causare, non est illicitum, si de gravi seu letali morbo matris curando agitur. Nimirum si morbi conditio remedia quaedam *exigit*, quae directe tendunt in morbidas matris affectiones tollendas, ea adhibere licet, etsi simul secum ferant abortûs periculum, si modo, quantum fieri possit, cautio adhibeatur. Id enim sequitur ex principiis de voluntario indirecto.

III. Ex consulto abortum inducere in *praesenti* vitae maternae discrimine, quod per solam foetûs immaturi ejectionem averti possit, etiam licere mihi videbatur, ex eo, quod vix magis esset *directa* occisio seu abortûs procuratio sensu theologico, quam in naufragio tabulam amico cedere esset directa occisio sui ipsius. Nunc vero id licere negandum est, neque prior opinio tuto in praxim potest deduci, ut patebit ex decreto S. Officii infra afferendo.

IV. Minus etiam licita est unquam operatio, quam craniotomiam, cephalotripsiam vocant, qua foetus in utero conciditur, antequam de ejus morte constet.

V. Quum vero hae res sine Ecclesiae judicio non ita planae et evidentes sint, fieri potest, ut medicus bona fide[1] vel abortum vel craniotomiam faciat, quando conditio matris aliter desperata est. Quo in casu sacerdotis prudentiae est videre, utrum praestet eum monere, an silendo rem transmittere, si modo medicus omnino curet, ut foetus,

---

Frühgeburt"). — Verum si extraordinaria media fovendi et alendi foetum praesto sint, referunt aliqui, etiam in partu ante 28 hebd. facto prolem posse servari: quod sane periti medici, qui adfuerit, judicio relinqui debet.

[1] Difficilius tamen nunc post responsum S. Officii, quod n. 848 communicatum habes, illa bona fides invenietur.

antequam concidatur, ope instrumenti in utero materno baptizetur: — praesertim quum damnum in illis adjunctis re ipsa non solum non sequatur, sed maximum eliciatur bonum, ita ut et vita matri salvetur temporalis, infanti aeterna vita fere moraliter certo conferatur; omissa autem craniotomia, et mater et infans probabiliter temporaliter perituri sint, neque infans aeternam vitam certius sit adepturus. Quamquam haec omnia rem in se licitam non reddunt.

Explicatio. Ad I. nota: In statu matris, quem sumimus, scilicet quando 842
mater, exspectato termino naturali graviditatis, foetum evolutum parere nequit: aut 1) mater doloribus et inani partûs conatu peribit — quo facto, etiam magnum periculum est, ne infans jam emortuus sit (v. Capellm. ed. lat. *medicae pastoral.* pag. 23) —; aut 2) caesarea operatio facienda est, quae testibus medicis pro matre est fere semper valde periculosa, pro infante majorem vitae spem relinquit; aut 3) craniotomia fiet cum certa infantis vitae temporalis jactura, nec sine probabili matris periculo; aut 4) maturior partus est arte inducendus, atque ita pericula praecavenda sunt. Ex quibus ultimum eligi *debere,* si infans extra uterum vivere secure possit, — generatim post plus quam 28 usque ad 34 hebdomadas uteri gestationis — evidens est; eligi *posse,* etsi prolis vita non extra omne periculum posita sit, modo fundata spes pro ejus incolumitate exsistat, nemo facile negaverit.

Ad III. 1. Quando mater in praesenti vitae discrimine versatur, quod aliter auferri nequit, nisi *immaturi* foetûs ejectione, adeoque *abortu* arte inducendo, quo fit, ut foetus, quamquam vivus in lucem editus, brevi emori debeat: disceptatum est, utrum sit foetûs directa occisio an modus essentialiter diversus, quum mater videatur solummodo non amplius servare infantem, sed eum, laxatis fibris, ex utero elabi sinat, atque ita perire permittat. (De qua re diversas ratiocinationes videre licet apud Capellm. *medica pastor.* cap. A. I., von Olfers l. c. p. 16 sqq.)

Cessare posse matrem a *conservando* foetu, si sine propriae vitae dispendio eum conservare non amplius possit, cuilibet certum esse debet. At si hoc principium per se clarum in praesenti re applicare volumus, difficultas in eo reperitur, quod in ejectione foetûs generatim aliquid amplius committi videatur, nimirum ut prius v. g. punctione membranae liquor amnii, quo foetus circumfunditur, dimittatur, aut alio modo conditio naturalis violenter perturbetur atque post talem violentiam tandem ipse ex utero egredi et vitalem nexum cum materno utero abrumpere cogatur, mox moriturus.

In prioribus editionibus conatus sum afferre rationes, quibus suaderi 843
possit, violentam illam invasionem in foetum ejusque vitale elementum fieri licite posse ad salvandam matrem alias perituram. Et quamquam rem pro dubia proponebam, in re adeo gravi nolens proprio judicio fidere, tamen momenta quaedam consideranda dedi, ne strictam obligationem pronuntiarem, quae gravissimas difficultates tum medicis tum matribus aliquando creare potest, antequam talis obligatio luce clarior evaderet, vel Ecclesiae judicium hac de re ferretur.

Momenta autem, quae aliquid ponderis habere posse, mihi visum erat, sunt haec: Per se nimirum foetus ad illud elementum vitale, inexsistentiam in utero dico, jus habet, quum natura hoc pro ipso condiderit. At potestne fortasse in illis circumstantiis jus illud alio jure priore, i. e. matris, vinci, vel si mavis, potestne foetus huic juri suo renuntiare, et, si potest, estne dicendus reipsa renuntiare? Hoc facere videtur. Nam si fas est

hanc exsistentiam foetûs in utero considerare ut bonum foetui *extrinsecus* ad vitam necessarium: foetus huic bono 1) *potest* renuntiare in favorem maternae vitae, fere sicut in naufragio amicus amico tabulam cedere potest, se ipsum undis committens atque mox periturus; et 2) *revera renuntiare dicendus est,* saltem in illis circumstantiis, *quando periculum sine baptismo decedendi ex abortu inducto non aggravatur sed potius minuitur,* siquidem jus illud exsistendi in utero tum plane inutile sibi evadit. Si vero considerari debet illa exsistentia in utero tamquam elementum *intrinsecus* cum foetu ejusque vita conjunctum: tamen id, quod primo et per se invaditur, non est ipse foetus vivus, sed aliquid, quod pari jure matris esse dixeris, ac foetûs, atque hujus jus ut collidens cum jure matris precarium videtur evadere, sicut jus ad communem aërem, si casum fingas, in quo pro me et socio a me recepto aër jam non sufficiat. — Ita haec igitur operatio videbatur essentialiter distare a craniotomia.

844 2. Verum aliter visum est S. Officio, quod ejusmodi invasionem in vitale foetûs elementum craniotomiae aequiparat atque pro directa occisione habet, proin pro re intrinsecus illicita.

Ex quo consequitur, ut rationes illas mox allatas plane fatear tantas non esse, quae probabilem reddant medici abortûs liceitatem, sed ut judicio S. Officii conformiter dicam, ejusmodi operationem tuto fieri non posse.

Tenorem decreti daturus sum ex libellis periodicis, qui inscribuntur „*Analecta ecclesiastica, Revue Romaine*“ vol. III, pag. 483:

„Stephanus Maria Alphonsus Sonnois, Archiep. Cameracensis, ad pedes „Sanctitatis Tuae devotissime provolutus, quae sequuntur humiliter exponit.

„Titius medicus, quum ad praegnantem graviter decumbentem vocaba„tur, passim animadvertebat, letalis morbi causam aliam non subesse praeter „ipsam praegnationem, hoc est, foetûs in utero praesentiam. Una igitur, ut „matrem a certa atque imminenti morte salvaret, praesto ipsi erat via, pro„curandi scilicet abortum seu foetûs ejectionem. Viam hanc consueto ipse „inibat, adhibitis tamen mediis et operationibus, per se atque immediate non „quidem ad id tendentibus, ut in materno sinu foetum occiderent, sed solum„modo ut vivus, si fieri posset, ad lucem ederetur; quamvis proxime mori„turus, utpote qui immaturus omnino adhuc esset.

„Jamvero lectis, quae die 19. Augusti 1889 Sancta Sedes ad Camera„censem Archiepiscopum rescripsit: „„tuto doceri non posse licitam esse „quamcunque operationem directe occisivam foetûs, etiam si hoc neces„sarium foret ad matrem salvandam““, dubius haeret Titius circa liceitatem „operationum chirurgicarum, quibus non raro ipse abortum hucusque pro„curabat, ut praegnantes graviter aegrotantes salvaret.

„Quare, ut conscientiae suae consulat, supplex Titius petit, utrum enun„tiatas operationes in repetitis dictis circumstantiis instaurare tuto possit.“

„Fer. IV. die 24. Julii 1895.

„In Congreg. gen. S. R. et Univ. Inquisitionis, proposita supradicta „instantia, E^{mi} et R^{mi} DD. Cardinales in rebus fidei et morum Inquisitores „gen., praehabito R$^{mor.}$ D. Consultorum voto, respondendum decreverunt:

„Negative, juxta alia Decreta, diei scil. 28. Maji 1884 et 19. Aug. 1889.

„Sequenti vero feria V. die 25. Julii in audientia R. G. P. Adsessori „impertita SS^{mus} D. N. relatam Sibi Em. Patrum resolutionem adprobavit.

L. † S. *J. Mancini Can. Magnoni.*

S. R. et Univ. Inquisitionis Notarius.“

Decreta ista alia habes infra n. 848.

3. Haec directe quidem loquuntur de morbo matris, ad quem levan- 845
dum necessaria visum sit medico exoneratio uteri materni. Verum, ut patet, plane par est ratio, quando propter arctitudinem mater, crescente foetu, inducitur in vitae periculum, ita ut foetus, quum maturus evaserit vel vitae extrauterinae capax, nonnisi per sectionem caesaream in lucem edi possit, aliter et ipse sit emoriturus et matrem vitâ privaturus. Quae sectio quum pro matre sit valde periculosa et saepe magnus concipiatur contra eam horror, sane ratio est dicendi, neque ob propriam vitam fortasse servandam, neque ad servandam prolis vitam temporalem matri esse obligationem ejus sectionis obeundae. Si vero alia via procurandae per baptismum prolis salutis aeternae non fuerit, haec quidem ratio erit, cur mater, objective re considerata, ad subeundam sectionem teneatur. Quodsi liceret abortum inducere, baptismus proli satis certo posset conferri, imo forte certius, quam si tempus sectionis exspectetur, quippe quae etiam pro servanda prole non sit sine periculo. Attamen nunc dici debet, ob hanc causam non licere foetûs plane immaturi, seu vitae extrauterinae nullatenus capacis, ejectionem inducere.

Testibus autem medicis aliquando aliud exstat remedium: videlicet quando foetus nondum plene quidem maturus evasit, ita tamen maturus, ut *possit* extra uterum vivere, volumen illius diminui potest, nervo umbilicari dissecto; quo fit, ut, sanguinis copia emissa, brevissimo tempore foetus ita concidat et diminuatur, ut via naturali vivus extrahi possit, et, cito ligato vulnere, viribus quidem debilitatus, valeat tamen vitam producere. Quodsi medicus ita agendi dexteritate pollet, ut, salva vita foetum solummodo debilitet atque matrem conservet, haec exsequi non solum ei licet, sed incumbit obligatio.

4. Inter causas peccaminosas, ob quas gravissimum scelus fuerit 846
abortum procurare, praecipue habetur causa tegendae famae matris ex crimine gravidae, vel ut liberius libidine fruatur: quod sane communi homicidio eatenus etiam pejus est, quatenus et temporalis vita et aeterna — siquidem qui hoc flagitium perpetrant, baptizandum foetum vix curant — infanti adimitur, atque relate ad matrem homicidium est qualificatum, gravissima pietatis violatione accedente. Neque hac in re vel gravissima matris damna, infamia summa, perpetua cum parentibus discordia, pro ratione excusante haberi possunt. Evidens enim est, haec mala *consequenter* ad abortum vitari, seu hunc vitandorum malorum effectum, utut bonus sit, sequi non aeque immediate atque effectum malum, sed *ex eo:* quod si constat, de liceitate causandi effectum malum jam agi nequit, sed talis actio ab ipso limine ut evidenter mala rejicienda est. Idque eo magis, quod malum superioris ordinis foetui infligitur, ut inferioris ordinis bona mater consequatur. — Simile quid fatendum est, si medicus abortum procurare audeat, ut doloribus matris in partu sustinendis parcat, aut omne periculum futurum vel probabile praecavere impius nitatur.

5. Non semper quidem, aliquando tamen — idque caute, ne interrogatio doceat, quod ignoretur — puellae ex crimine gravidae interrogandae sunt de abortu, ejusve tentamine: balneis, uteri percussione,

compressione, potûs certi sumptione etc.; item amasii de consilio hac in re dato.

847 Ad IV. et V. 1. Ejusmodi medicorum operationes, quae directe foetum invadant eumque vita privent, non solum in statum et locum ejiciant, quo vivere non amplius possit, a directa occisione dissidere nunquam putavi. Neque hîc applicari possunt principia de voluntario indirecto, quia effectus malus, sc. foetûs exstinctio, prius producitur atque post eum et per eum possibilitas matrem liberandi. Verum prima conditio, sub qua liceat causam et boni et mali effectûs ponere, est, effectum bonum saltem aeque immediate sequi, atque effectum malum, seu non mediante malo.

2. Rationes, quas aliqui pro craniotomia in extrema matris necessitate defendenda proferunt, vix non reducuntur ad hoc unum: foetum esse vitae matris aggressorem innocentem quidem, sed objective injustum; quare sicut alias liceat contra aggressorem cruenta defensione uti, ita etiam hîc licere foetum perimi; atque sicut multi dicunt, aggressorem necari nihil esse, nisi *indirecte* eum occidi, ita etiam hîc occisionem foetûs indirectam tantum committi.

3. Antiqui scriptores bene multi (v. Anton. a Sp. S. tr. 8 n. 28) hoc principium statuunt pro foetûs „nondum animati“ abortu, quando per foetum matris vita periclitatur; at quando transeunt ad foetum animatum, expresse negant, principium aggressoris repellendi applicari posse. Recentiores — iique vere magis sibi cohaerent — idem, quod in priore casu liceat, etiam in posteriore licere censent, modo, quantum fieri possit, per baptismum infantis aeternae vitae consulatur. Et revera scriptor modo laudatus (Ant. a Sp. S.) rationem, cur non liceat ad salvandam matrem abortum inducere „foetu jam animato“, hanc reddit: „quum foetus sit aggressor involuntarius, et in peccato originali, tenetur mater mortem potius temporalem pati, quam animam illius perdere“. At negaverit aliquis suppositum, quasi ex abortu sequeretur nostris temporibus impossibilitas baptismi.

4. Verum principium illud de repellendo aggressore in illis circumstantiis certe applicatu difficile est. Nam 1) eodem jure aut potiore dicere possum, matrem esse aggressorem vitae infantis, quando videlicet naturalis ejus arctitudo obstat, quominus infans maturus in lucem prodeat; 2) si ex foetu in materno utero exsistente matris morbus aggravatur et fatalis evadit, eodem fere modo aggressor vitae matris est, sicut aliquis, cujus societatem evadere nequeo, peste affectus vitam meam invadit: at talem hominem certissime nequeo occidere, et dein abjicere; summum potero ipsum, etiam praevidens, eum moriturum esse, domo expellere, si possibile est; sed letale vulnus ei infligere, antequam expellatur, non licebit unquam. — At simile quid videtur fieri in craniotomia infantis.

848 5. Res ut absolute illicita exhibetur a Patribus Concilii provinc. Baltim. X. Americae Septentrionalis (in literis encycl.: v. Coll. Lac. t. 3 col. 1280): „Neque ulli unquam matri, quaecunque res inciderit, fas est mortem utero inclusi foetûs permittere, ne ut propriae quidem vitae consulat.“ Quod intelligo de consensu matris in craniotomiam. — Tandem habemus responsum *S. Officii* d. d. 28. Maji 1884, quo contraria doctrina, craniotomiam licere, ut non tuta, prorsus rejicitur. En et *Quaesiti* et *Responsi* verba:

„Eminentissime et Reverendissime Domine!

„Eminentissimi PP. mecum Inquisitores Generales in Congregatione „generali habita Fer. IV. die 28. labentis Maji, ad examen revocarunt du-

„bium ab Eminentia tua propositum „„An tuto doceri possit in scholis catho-„licis, licitam esse operationem chirurgicam, quam craniotomiam appellant, „quando scilicet eâ omissâ mater et filius perituri sint, eâ e contra admissâ „salvanda sit mater, infante pereunte?““ Ac omnibus diu et mature per-„pensis, habita quoque ratione eorum quae hac in re a peritis viris ca-„tholicis conscripta ac ab Eminentia tua huic Congregationi transmissa sunt, „respondendum esse duxerunt: *Tuto doceri non posse.*

„Quam responsionem quum SS. D. N. in audientia ejusdem Feriae ac „diei plene confirmaverit, Eminentiae tuae communico, tuasque manus hu-„millime deosculor.

„Romae, 31. Maji 1884. R. Card. Monaco.“

Quas literas ad Archiep. Lugdun. datas explicavit responsum ad Archiep. Camerac. d. 19. Aug. 1889 missum, docens, idem dici debere quoad *„quamcunque chirurgicam operationem directe occisivam foetûs vel matris gestantis“*.

6. Si quibus vero hoc responsum ignotum manserit, inter eos exsistere *posse*, qui bona fide sint circa contrariam opinionem, eo facilius admitto, quia non solum internis rationibus scriptores inter se dimicabant, sed ipsa S. Poenitentiaria hac de re interrogata: „An unquam liceat operatio, quae vocatur craniotomia, vel similis operatio, quae per se directe tendit ad occisionem infantis in utero positi“, die 28. Nov. 1872, mature perpensis expositis, responderat: „Consulat probatos auctores sive veteres sive recentes, et prudenter agat.“

7. Ceterum, quamquam supra dixi, non facile statuendam esse pro 849
matre gravem obligationem ad subeundam sectionem caesaream, si sola temporalis vita sive ipsius matris sive prolis spectetur; esse autem, si aeterna vita proli per baptismum procuranda in quaestionem venerit: practice cum magna prudentia procedi debet. Suadenda sectio fere semper est, idque mature, antequam mater, naturâ incassum ad partum urgente, doloribus debilitata sectionem ferre amplius nequeat; severe imponenda non est praepropere, ne forte mater quidem nimis abhorrens malae fidei evadat, tentamen vero omni boni efficientiâ destituatur. Hinc in casibus re ipsa occurrentibus et medici dexteritas atque experientia comprobata, et matris robur ejusque matura admonitio et praeparatio perpendenda sunt, ut statuatur, quid fieri liceat, quid expediat, vel oporteat. Nam certe nemo est, qui aeque periculosam censebit operationem caesaream, quando in aliqua regione e 100 matribus circiter 30—40 pereant, et quando — ut in Italia consuevit fieri — e 100 succumbant 80 et ultra.

8. Cognata cum abortu quaestio est, num liceat feminae vi oppressae semen virile exceptum adhibitis mediis *immediate* expellere, vel injectâ aquâ infecundum reddere. Dico: feminae vi oppressae; alias enim certum est, id non licere, quum malitia frustratae naturae in illa actione tum utique insit. Verum feminae vi oppressae id licere neque naturae frustrationem ei imputari, mihi certe probabile est, siquidem ad semen virile excipiendum ipsa injuste coacta est, imo injuria illa vim suam exercere pergit: quare vim illam injuste continuatam seminis infecunditate vel ejectione repellere potest. Neque hîc periculum aliquid contra foetum forte conceptum committendi exsistit; nam vix probabile est, *statim* post copulam foetum concipi, et

si revera, quando tentamen ejiciendi seminis fit, conceptio facta esset, merus conatus expellendi seminis foetum non laederet. Verum aliquid ultra facere, e. g. quod tenderet in ejiciendum vel necandum foetum forte conceptum, statim a primo tempore post copulam plane est illicitum.

Caput IV.

De duello.

850 1. Duellum dicitur pugna singularis, ex condicto, armis ad occidendum sive graviter vulnerandum aptis.

Nimirum 1) est pugna unius contra alterum, seu singulorum contra singulos; 2) pugna, quae armis periculosis suscipitur, non sola virga vel baculo ad letaliter laedendum inepto; 3) pugna *ex condicto,* quo distinguatur a defensione et a rixa ex improviso (saltem relate ad alterutrum) oriunda. Condictio autem fit de tempore et loco (aliter impossibile est ex condicto convenire), et per se etiam de armis. Attamen si in ipso loco condicto etiam electio armorum detur, duelli essentia non mutatur. Cf. etiam Greg. XIII., qui Const. infra cit. dicit: „omnes qui ex condicto, *statuto tempore et in loco convento,* etc.“

2. Duellum dicitur aut *publicum* aut *privatum,* prout suscipitur ex publica auctoritate aut privato nomine. — Alia distinctio duelli solemnis (i. e. cum testibus) et simplicis est omnino accidentalis.

I. Duellum publica auctoritate susceptum propter bonum commune licitum esse potest; illicitum tamen ex causa vana vel improportionata.

II. Duellum privata auctoritate susceptum — praecipue, ut fit, honoris vindicandi causa — juri naturali et canonico graviter repugnat.

III. Neque excusatio est ex parte duelli, quod ineatur ad primam sanguinis effusionem tantum, vel ad certum ictuum numerum; aut ex parte causae, quod, nisi quis suscipiat, officium cum gravi jactura bonorum dimittere cogatur ipseque pro infami habeatur.

IV. Sola igitur ratio, cur singulare certamen aliquis propria auctoritate suscipere potest, est defensio contra injustum aggressorem, quem aliter evadere nequit: sive jam aggredi actu incipit, sive minas inevitabiles infert, nisi cum ipso confligatur.

851 **Uberior explicatio.** Ad I. 1. Justa causa duelli solum bellum justum est, aut ut finiatur, aut ut hostium provocantium insolentia frangatur, propriique exercitûs existimatio servetur apud hostes, apud proprios animus. V. Gury-Ball. I. 404 ex Sanch. *in decal.* l. 2 cap. 39 n. 13. et 14.

Videlicet causa publica contra hostem judiciali sententia finiri nequit; quare nihil restat, nisi ut per pugnam finiatur; at si totus exercitus pugnare potest, loco omnium etiam singuli eligi *possunt.* Nihilominus dux ex alia ratione temere id committere nequit, ne videlicet certam spem victoriae cum dubio prorsus exitu singularis pugnae commutet.

Verum aliae causae, utpote quae legitimo judicio finiri *possint*, illicite prorsus ad duelli tentamen ejusque exitum relegarentur.

2. Auctoritas publica duellum imperare aut permittere nequit ostentationis causa, spectaculi causa; neque jussi confligere possunt (nisi forte, uno aggrediente, ex parte alterius evadat justa defensio).

3. Si duobus reis juste capitis damnatis facultas detur duellandi, sub promissione victori vitam condonandi: id ex parte auctoritatis publicae ratione scandali, et quod finis imperandi inhonestus vix abesse potest, illicitum dicendum est; ex parte reorum tamen illicitum non est, quia occidere et occidi licite possunt ratione justitiae vindicativae, neque spes servandae vitae id reddit illicitum. Neque tamen ipsi rei duellum suscipere tenentur, quum in se ipsos sententiam exsequi juberi non possint.

Ad II. 1. Prohibitiones canonicae quam plurimae exstant. Cf. Trid. 852
sess. 25 *de ref.* cap. 19, Greg. XIII. Const. „*Ad tollendum*“ a. 1582, Clem. VIII. Constit. „*Illius vices*“ a. 1592, Ben. XIV. Constit. „*Detestabilem.*“

In qua Bulla „*Detestabilem*“ anno 1752 sequentes theses proscripsit:

1. „Vir militaris qui, nisi offerat et acceptet duellum, tamquam formidolosus, timidus, abjectus, et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpâ et poenâ vacaret, sive offerat, sive acceptat duellum.“

2. „Excusari possunt etiam honoris tuendi vel humanae vilipensionis vitandae gratia duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando certo sciunt, pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam.“

3. „Non incurrit ecclesiasticas poenas contra duellantes latas dux vel officialis militiae acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae vel officii.“

4. „Licitum est in statu hominis naturali acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio eorum jactura propulsari nequit.“

5. „Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratûs justitia aperte denegatur.“

2. Ratio autem interna, cur duellum privatum nunquam liceat, est haec: aut medium *natura sua ineptum* est ad finem propositum, aut effectus malus, i. e. occisio hominis evidensque vitae periculum, semper magis immediate ex suscepta actione sequitur, quam effectus bonus, qui *mediante* illo periculo audacter tolerato atque mediante prava aliorum hominum aestimatione sequitur. Atqui conditio, quae omnium prima requiritur, ut possim ponere actionem duplicis effectûs et mali et boni, haec est, ut effectus bonus saltem aeque immediate sequatur atque effectus malus, vel non mediante isto.

Ad III. 1. Duella, de quibus supra n. III., quae etiam „non fatalia“ vocant, tamen a gravi periculo immunia non sunt; neque satis cavetur, si, parte corporis tecta, pars ictibus patet. Quare et imminens periculum et ratio quod majoribus periculis et abusibus occasio datur, efficiunt, ut ipsa lege naturali interdicta censeri debeant. Et quoniam vere duella sunt, meo judicio dubium non est, ecclesiastica prohibitione et excommunicatione etiam illa comprehendi, ut ex Constitutione Clem. VIII. patet. — Si quando autem omne morale periculum

gravis laesionis certo abesset, etsi peccatum, non tamen grave, nec duellum excommunicationi obnoxium haberetur; cf. Palmieri-Ball. tr. 6 s. 5 n. 108.

Ceterum duella, quae inter studiosos committi soleant ostentationis causa, etiam poenis ecclesiasticis subjacere, nunc extra dubium est ex decreto S. C. C. 9. Aug. 1890 in Wratisl. (Acta S. Sedis vol. 23 p. 242).

2. Nullam autem *causam* duellum excusare posse ex eo sequitur, quia non licet unquam facere mala, ut eveniant bona.

853 Ad IV. Si autem duellum mutatur in defensionem contra aggressorem, nihil est quo vetetur, etsi ipse aggressor subministret arma.

Quare 1. si adversarius minis, quae evadi nequeunt, intentis alterum cogit ad secum egrediendum in certum locum: id etiam naturam *defensionis* nondum mutat, neque facit certamen esse verum duellum.

2. Si minae non contra vitam, sed contra bona fortunae proferuntur, ita ut adversarius hîc et nunc paratus sit v. g. alterius domum incendere, neque jacturae factae reparatio postea obtineri possit: probabile est, confligere statim pro bonis fortunae seu ad arcendum invasorem eodem modo licere, ut ea contra furem et latronem cruente defendere; neque id reprobat thesis 4. et 5. a Ben. XIV. proscripta, quia a) thesis illa loquitur etiam de *offerendo* duello, quod licere absurdissime dicitur; b) loquitur de duello, non autem de conflictu, qui naturam duelli pro defendente non habeat: at cave, ne extra defensionem exeatur.

NB. De poenis ecclesiasticis contra duellantes eorumque complices dicetur in vol. II. de poenis ecclesiasticis n. 918. 948. 949.

Caput V.

De bello.

854 I. Jus bellandi exsistere per se potest tantum in societate perfecta et contra eam, quae nimirum superiorem in suo ordine non habet.

II. Causa bellandi duplex esse potest: 1. ut repellatur injusta aggressio alterius hostilis exercitûs — bellum defensivum; 2. ut repetatur vel vindicetur jus laesum seu injuria illata nec debitâ satisfactione reparata — bellum offensivum. Cui accedit causa opem ferendi alteri populo injuste oppresso.

III. De justitia causae moraliter certo constare debet, ut liceat bellum indicere: aliqui tamen putant sufficere, ut cum magna probabilitate de justitia constet; quod usui esse potest non tam ad ipsos principes vel belli auctores securiores reddendos, quam ad exonerandam magis conscientiam eorum, qui in bellum proficisci coguntur.

Id potissimum de bello offensivo valet; nam ut bellum defensivum liceat, sufficit, ut de commissa injustitia non constet, siquidem tunc altera pars minus juste bellum indicit.

IV. Haec justae causae inquisitio ad belli auctores primosque duces et consiliarios spectat; tum etiam ad gregarios milites, qui *sponte* belligerare volunt, quamquam facilius externis rationibus in discernenda justitia aliquid juvari possunt. Qui vero ut subditi conscriptione coguntur, aut qui ex praecedenti contractu conductionis jam obstricti sunt, bellum gerere possunt, quamdiu de injustitia ipsis non constat.

V. Ad justitiam etiam pertinet, ut antequam bellum incipiatur, ab adversa parte reparatio petatur; quae si offertur congrua, a bello desistendum est, sin minus, ex communi praxi indicitur, antequam inferatur.

VI. Quoad bellandi modum quaedam lege naturali licita aut illicita sunt, quaedam jure gentium constituta. Per se naturae lex id permittit, quod citra fraudes inevitabiles ad conterendos eos, qui actu hostes sunt, confert et ad puniendos eos, qui formaliter deliquerunt, at jus gentium quaedam moderamina induxit.

Explicatio. Ad I. 1. Adesse aliquando jus bellandi, ex eo pro- 855
batur, quod bellum potest esse modus necessarius propria jura vindicandi eaque sarta tecta servandi. Sicut enim ex notione juris in genere est, ut possit violenter etiam defendi et repeti, ita etiam ad jura personae moralis, maxime personae moralis necessariae et societatis perfectae, pertinet, ut ejus jura sociali actione violenta, si opus est, defendi possint. Quod si fit contra alteram societatem independentem, habes bellum.

Imo etiam injuriae vindicandae causa id aliquando licitum esse debet, quia alioquin injuriae ab independente societate commissae inultae manerent et proin contra bonum commune crescerent. Non est igitur privata vindicta, sed justa poena, quae per tale bellum infligitur. Civitas enim seu princeps injuste laesus pro hoc actu fit quasi Superior civitatis peccatricis, et justitiae causa et amore ad reparandum ordinem recti bellando poenam sumere conatur.

2. Solam autem societatem perfectam bellum per se gerere posse, propterea dici debet, quia alias recursus possibilis est ad legitimum Superiorem, qui jus dicere et exsequi potest. Insuper nisi bellum necessarium sit medium, licitum non est, utpote ingentibus malis conjunctum.

Quamquam etiam provincia rebellis a legitimo principe exercitu invadi et in potestatem redigi iterum potest: hîc modum quidem et speciem belli habes, non tamen bellum stricto sensu.

3. Cui in perfecta societate seu republica belli indicendi jus competat, ex diversis formis constitutionis regnorum pendet.

Ad II. 1. Bellum defensivum contra eum, qui injuste infert, 856
licere per se, luce clarius est.

2. Belli autem offensivi justas causas singillatim recenset Laymann lib. 2 tr. 3 cap. 12 assert. III, quarum praecipuae sunt:

1) ut recuperetur provincia nondum jure concessa ab altero detenta;
2) ad vindicandam gravem contumeliam reipublicae vel principi illatam;
3) ut ultio sumatur de gente, quae alteri in injusto bello opem tulit;
4) ut repellantur ii, qui injuste prohibent, ne multum nocentes puniantur;
5) ut animadvertatur in populum foedifragum, si violatio foederis in damnum aut contumeliam cessit;
6) ut impetrentur ea, quae jure gentium permissa sunt et per injuriam negantur.

Cujus doctrinae non est, quem repugnantem viderim. Hinc incaute et minus recte dici colligitur, quod aliquando proferunt, bellum non licere nisi repellendae aggressionis causa, quae aliter repelli non possit.

Ad III. Si de *vindicanda* injuria similive causa agitur, dubium non est, quin certo prorsus de delicto tanta poena puniendo constare debeat. — Si autem agitur de possessione aliqua recuperanda, sunt, qui putent sufficere, ut jus *probabilius* contra possessorem probetur: v. apud S. Alph. n. 408. — Quo fieri potest, ut aliquando bellum ex utraque parte subjective justum sit. Id multo facilius contingere potest ex parte *militum* pugnantium.

857 Ad IV. Plerumque circa milites subditos, qui obedire teneantur, statuunt, eorum non esse, *inquirere* de belli justitia. Nihilominus si ex circumstantiis vehemens suspicio de belli injustitia adest, quam sperare possunt inquisitione aut certo veram aut certo falsam evasuram, ab inquisitionis obligatione non excusantur. Cf. Lugo *de just. et jure* d. 18 n. 21 sqq., Castropal. *de conscientia* disp. 3 p. 14 n. 2 etc. Attamen nec possunt, nec debent tantum inquirere, quantum primarii duces; neque, manente dubio, a bellando prohibentur.

Ad V. Imo bello jam exorto, si competens satisfactio offertur — quae utique tum augenda est — desistendum est a belli prosecutione, utpote quae sit non necessaria, atque alia multa gignat mala.

Ad VI. **De modo bellandi.** 1. Licet uti fraudibus non imperceptibilibus; imo quae cum solo *mendacio* fiunt, ut si exploratores se fingant amicos, illicita quidem, sed ex hoc nondum mortalia sunt: S. Alph. n. 410, 2. — Aliud est de iis, quae nulla prudentia caveri possunt, ut veneno aquas inficere etc.

2. Quae jure gentium excludantur, saepe non ita clarum est; censentur autem ea plerumque esse, quae nimiam devastationem causarent. Verum etsi de jure gentium aut de consuetudine vim legis internationalis habente non ita constat: ille, qui mediis istis extraordinariis contra hostes utitur, summo sese exponit periculo idem patiendi ab adversariis, aut movendi indignationem aliarum gentium seque excludendi a privilegio consuetudinis, si forte aliis dederit bellandi causam.

3. Praxis communis hodie est, ut, excepto bello navali, parcatur bonis privatorum. — Per se quidem bona privatorum vexare intra certos limites ab antiquis scriptoribus non censetur illicitum esse (cf. Laymann l. c.), scil. 1) quatenus ipsi aliquo modo culpam participant; 2) quatenus ea, quae devastantur, etiam per modum tributi exigi potuerint, aut illa a principe vel republica noxia resartum iri, praesumi potest. — Quare si urbs hostilis in praedam datur exercitui victori (supposita belli justitia), milites praedam utique suam faciunt; si vero contra ducis voluntatem praedantur, videndum est, utrum solius militaris disciplinae causa id noluerit dux, an eo fine, ut bonis hostium privatis parcatur. Si posterius, milites *injustitiae* et restitutioni obnoxii sunt; si prius, ita ut dux damno hostibus illato et possessioni a suis militibus captae potius consentiat, inobedientiae quidem rei sunt milites, sed non injustitiae. Cf. S. Alph. n. 409.

Hodie tamen videtur praesumptio adesse illius voluntatis, qua dux velit parci bonis privatorum propter ipsos: nisi forte agatur de rebus ad convenientem victum necessariis[1].

---

[1] Exemplum hodierni juris sume ex statutis pro Statibus Foederatis Americ. Sept., quae Konings in sua theol. mor. n. 481 ita exhibet:

I. Pro bello terrestri: 1. Praedam in bello justo captam non a militibus acquiri,

4. Urbem vicumve, qui hostiles actiones exercuerunt, puniri posse, nisi sontes tradantur, injustitiae damnari nequit. Imo etsi accidat, ut sontes cognosci nequeant, id negligentiae et culpae juridicae attribui potest ab altera parte, quae justum bellum gerit, ita ut propterea non in vita quidem, sed in bonis fortunae incolas loci non injuste puniat. — Verum in clementiam potius inclinari decet, neque unquam manus militaris sine legitima auctoritate in tali casu bona incolarum invadere potest.

5. Contra milites, qui pugnaverunt ex sua parte *injuste*, summo quidem jure severe procedi potest, ita ut ne iis quidem, qui tradere se volunt, parci prorsus *debeat*, debeat tamen, si captis promissio facta sit, aut si hac conditione captivi facti sint. Verum secundum hodiernum morem censeretur crudelis severitas, si quis summo jure agere vellet: imo propterea etiam raro id licere nunc potest, quia milites pugnantes, utpote coacti, raro formalis injustitiae in gerendo bello rei dici possunt: quare vita eos punire, poena exorbitans ac proin injusta dici debet.

6. Militibus, qui injuste capti sunt, non solum fugere licet, sed etiam ex bonis hostium sibi providere, quoniam injustum damnum passi sunt. Cf. Laym. l. c. et S. Alph. ex Busenb. l. 3 n. 410, 4.

7. In bello injusto duces obnoxii sunt certo restitutioni omnium dam- 858
norum ab exercitu illatorum: singuli milites saltem quoad ea damna, quae ipsi intulerunt, aut ad quae inferenda positive excitaverunt alios. Circa reliqua damna communi actione illata, saltem tenentur pro rata; in solidum eos de toto damno teneri, saepe negari debet, quum in totum damnum *efficacem* influxum non exercuerint. Cf. infra *de restitut.* n. 1017. — Posse eos aliquando propter gravissimum metum excusari in inferendis damnis bonorum fortunae, collige ex iis, quae de *cooperatione* dicta sunt.

8. In bello injusto milites, etsi coacti, non possunt hostem occidere, aut actiones periculosas contra eum exercere, sed aërem verberare debent; imo si in pugna invaduntur ab adversario, cruente se defendere nequeunt. Quod a multis sic intelligitur, ut per se ne tum quidem iis liceat se defendere, si adversarius arma tradenti veniam dare nolit.

At equidem puto tum communiter id licere; nam quoniam plerique coacti exercitui se junxerunt, praesumendum est, singularem militem hucusque injustitiam morte dignam non commisisse, si adversario, quem obviam habet, se tradere paratus est: quare tum adversarius injuste poenam extremam ab eo sumeret; quodsi vere injuste, alteri jus defensionis competit. Ita Soto *de just.* l. 5 q. 1 a. 7; Tambur. *in decal.* l. 6 cap. 1 § 1 n. 9, qui citat S. Antonin., Bonac. etc.

---

sed a republica; quare milites non posse retinere, nisi quod illis sive expressa sive tacita principis voluntate donetur. 2. Milites nihilominus praesumere posse, sibi concedi spolia occisorum, nisi de contraria voluntate principis constet. 3. Privatorum bonis damnum inferre militibus nequaquam licere; neque plus ex illis sumi posse, nisi quae pro vita sint necessaria.

II. **Pro bello navali**: 1. Hostium naves et omnia, quae in eis reperta sint, sibi acquirunt ii, qui auctoritate civitatis facultatem acceperunt, naves propriis expensis exstruendi et hostes aggrediendi. 2. Injustitiae reos non esse, qui sine illa facultate in scriptis accepta suis viribus naves hostiles aggrediantur et occupent. 3. In bello navali idem jus occupandi esse naves stricte hostiles, atque naves privatorum hominum, qui hostilis nationis sint.

859 Appendix peccatorum eorum, quae facilius occurrere possunt, contra *quintum* decalogi praeceptum:

1. Se ipsum gravi vitae vel valetudinis periculo sine justa causa exponere: magis etiam propriam mutilationem vel autochiriam committere.
2. Alterum sine auctoritate occidere, vel graviter percutere.
3. Abortum sensu theologico procurare.
4. Graviter injuriose alterum percutere, vel rixam exercere.
5. In defensione certe et clare moderamen excedere, vel ex vindicta agere.
6. Ad duellum provocare, illudve acceptare, aut ei cooperari.
7. Bello injusto cooperari.
8. In bello justo justum bellandi modum Superiorisve mandatum contra hostes excedere.
9. *Adde,* sibi aut alteri serio grave malum imprecari, cupere. inferre velle.

De vindicta et inimicitia recole, quae supra explicata sunt.

Tractatus III.

De officiis circa bonum conjugale ac de luxuriae peccatis.

Praec. VI. decalogi: *„Non moechaberis."* Exod. 20, 14.

860 Ante hanc materiam satis lubricam sit monitum S. Alph. l. 3 n. 413: „Det mihi veniam, quaeso, castus lector, si plures quaestiones et circumstantias hîc discussas et declaratas inveniet. Utinam brevius aut obscurius explicare me potuissem! Sed quum haec sit frequentior atque abundantior confessionum materia, et propter quam major animarum numerus ad infernum delabitur, imo non dubito asserere, ob hoc unum impudicitiae vitium, aut saltem non sine eo, omnes damnari, quicunque damnantur: hinc opus mihi fuit ad instructionem eorum, qui moralem scientiam cupiunt addiscere, ut clare — licet quo castissime fieri potuit — me explicarem, et plurima particularia discuterem. Oro tamen studiosos, qui ad munus audiendarum confessionum se parant, ut hunc tractatum .. non legant, nisi quum fuerint ad excipiendas confessiones jam proximi; legantque ob hunc unice finem, omnem prorsus curiositatem abjicientes, atque eo tempore saepius mentem ad Deum elevent, et Virgini Immaculatae se commendent, ne, dum aliorum animas Deo student acquirere, ipsi suarum detrimentum patiantur."

Ex iis, qui peccata luxuriae succincte et clare explicant, consuli merentur praeter S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 412—485, Sporer *de matrimonio* cap. 3, Tambur. *in decal.* lib. 7 et 10, del Vecchio v. I. n. 442—479.

Voluptatem veneream capere et eis, quae ad propagationem humani generis spectant, inhaerere, in solo matrimonio licitum esse, ipsa natura satis declarat: nam alioqui cum ruina humani generis libidinis habenae laxarentur, provida autem propaginis humanae cura non haberetur. Quare recte hujus materiae tractationi titulum „de bono conjugali" inscripsimus.

Positiva officia his continentur, ut debitum conjugale conjuges inter se praestent: quod postea de matrimonio agentes tractabimus.

Negativa officia in matrimonio sunt, ne contra conjugis jus neve contra sacramenti sanctitatem fides frangatur; extra matrimonium, ut a venerea voluptate prorsus abstineatur.

De negativis obligationibus earumque gravitate hîc tantum acturi sumus, de materia castis oculis taedio plena, sed confessariis maxime necessaria, ne aut indulgentiores peccatis conniveant, aut rigidiores peccata adaugeant.

Caput I.

Generalis luxuriae conceptus ejusque malitia.

Luxuria est inordinatus venereorum appetitus. Cujus completus actus 861
est in seminis effusione atque voluptate inde percepta, incompletus in commotione spirituum generationi servientium, atque circa genitalia percipitur.

In feminis veri seminis quidem secretio non fit, attamen etiam apud eas completa venerea voluptas cum secretione humoris in organis generationi servientibus percipitur, incompleta similiter in turpi commotione.

A seminis secretione „distillatio" distinguitur, quae levioris et plane diversi humoris emissio est, neque tam copiosa, sed fere stillatim facta. At duplici modo talis distillatio potest contingere, 1) cum genitalium commotione et delectatione, 2) sine delectatione. Si priore modo fit, cum seminis quadam effusione vel saltem ejus periculo conjungitur, atque de ea quoad moralitatem specifice idem dic, vel fere idem, ac de seminis effusione seu pollutione; si vero sine delectatione accidit, etsi cum quadam naturali commotione, de ea nihil curandum est, et negligi debet sicut cujuslibet excrementi abscessus, neque *talis* distillationis causas cavere tenemur: ita Tamb. *in decal.* l. 7 c. 3 § 5 n. 53, Anton. a Spiritu Sancto tr. 9 n. 91, S. Alph. l. 3 n. 477 cum aliis multis. (Studiosam quidem distillationis procurationem qui vult, sane pravam voluptatem quaerit.) — Hoc notari debet, quando quaeritur de malitia luxuriae in causa tantum volitae.

A venerea delectatione distinguitur mere sensitiva. Sensitivam delectationem eam, quae ex alia prorsus re, quam ex qua venerea, percipitur, non esse similis culpae, *si* culpa est, nimis est evidens, ut sensitiva delectatio percepta ex auditu harmoniae, ex aspectu florum, ex tactu serici etc. — At quando loquuntur scriptores de sensitivae delectationis malitia in comparatione ad veneream, intelligunt eam sensitivam delectationem — sentitur ex commotione sanguinis circa pectus —, quae percipitur ex re (potissimum tactu, sed etiam visu), quae etsi in se non obscoena, tamen idonea est ad excitandam veneream commotionem.

Eam igitur delectationem admittere, vel non statim supprimere, ex se peccatum grave non est, eam autem studiose quaerere, saepissime immune non erit a peccato gravi, quoniam periculum incidendi et consentiendi in veneream delectationem secum fert. Imo si quis ex tactu graviter obscoeno praetenderet solam utique sensibilem delectationem se percipere: id admitti prorsus non potest, siquidem illa delectatio aut erit in se ve-

nerea, aut cum ea inseparabiliter erit conjuncta. V. Reuter *Neoconf.* n. 67, Sporer l. c. n. 688.

862 Quibus praenotatis sint haec principia:

I. Luxuria directe volita, i. e. sive quaesita sive deliberate admissa parvitatem materiae non admittit. Quare quamcunque actionem sive leviter inhonestam, sive graviter, sive ab inhonestate ratione sui immunem ponere ex intentione habendi motum delectationemque turpem: semper grave peccatum est [1].

II. Luxuria in causa tantum voluntaria, i. e. actio, ex qua secuturum esse aliquem effectum venereum praevidetur, sive probabiliter sive certo, quae tamen non ex eo fine exercetur; *per se* tantum peccatum, quantum peccatum est ipsa haec actio seu causa ex sua natura: at gravius etiam peccatum evadere potest ex periculo consentiendi in delectationem pravam forte orituram.

III. Quare secluso periculo consensûs, grave peccatum luxuriae indirectae tum tantum committitur, quando ipsa actio notabiliter indecens est in relatione sexuali, seu quando commotio venerea vel etiam pollutio oritur ex actione, quae in genere luxuriae versatur et graviter in effectum illum pravum influit, sine gravi causa excusante suscepta.

863 IV. Quoniam autem non omnes eodem modo ex eadem actione commoventur, notandum est, illum influxum gravem potissimum quidem objective sumi debere, quadamtenus autem etiam subjective, ita ut 1) ea, quae communiter homines in similibus circumstantiis constitutos multum commovere solent, sine gravi reatu (exclusâ semper necessitatis causâ, modo tum consensûs periculum adhibitis remediis arceatur) a nemine suscipi possint, nisi ex peculiari alicujus dispositione *constet* ipsi, se commotum non iri; 2) ut ea, quae communiter homines certo et plane leviter solent excitare, secluso consensûs periculo, a nemine sub gravi caveri debeant, etsi aliquis propter singularem dispositionem facilius moveatur; ut 3) ea, quae ex natura sua non plane leviter neque etiam absolute graviter influunt in excitationem, ab iis sub gravi caveri debeant, qui sciunt, se vere multum

---

[1] Nimirum quaelibet venerea delectatio initium quoddam seminis humani commotionis atque effusionis est, vel saltem effundendi periculum proximum secum fert, quia, excitatione facta, non ita est in hominis potestate ulteriorem etiam progressum sistere atque repellere; quare ejus malitiam participat. Verum seminis effusionem vel completam venereamfruitionem extra conjugalem congressum quaerere, graviter prohibitum esse debet, siquidem matrimonii onera homines passim recusarent, atque humani generis gravem ruinam inferret, si liceret citra gravem culpam ejusmodi voluptates quaerere, laxarenturque habenae, si id unquam liceret. Ergo etiam quaelibet venerea commotio voluntarie habita participat reatum gravis peccati. — Quod hodie adeo evasit communis sententia theologorum, atque adeo cohaeret cum doctrina ab Apostolica Sede proposita (v. *thesim* 40. ab Alex. VII. damnatam), ut externa illa probabilitas, quam opinio parvitatem materiae in re venerea defendens olim habuit, vim suam exercere non amplius possit.

et vix non semper illis actionibus commoveri, pro aliis gravis obligatio non sit. In iis igitur rebus, quae *medium quoddam tenent inter gravem et levem influxum*, summa prudentia necessaria est, ne laxius plura permittantur, sed etiam ne severius judicando peccata gravia fingantur.

Aliis verbis: 1. Causam ex se leviter tantum influentem in motum et effectum turpem ex intentione libidinosa exercere, grave peccatum est.

2. Causam leviter influentem ex vanitate, curiositate, petulantia ponere, peccatum veniale est, modo motus pravus, si exoritur, supprimatur. At eam causam, potissimum si plane levis non est, commotione jam orta, ex proposito sine ulla ratione continuare; aut ex ea sensualem delectationem quaerere: valde periculosum est, ac facile evadit grave peccatum: non statim autem desistere, peccati gravis incusari nondum potest. Gobat tr. 7 n. 330, Less. l. 4. c. 3 n. 102. — S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 422.

3. Causam non ita leviter, sed neque pro omnibus graviter influentem ab iis, qui fere semper pravum effectum patiuntur, exerceri sine causa excusante, a peccato gravi, *etiam ratione solius effectûs,* immune dici nequit, idque eo minus, quo effectus pejor est.

4. Causam ex natura graviter turpem ideoque graviter influentem in effectum pravum sine gravi ratione ponere, mortale peccatum est, non solum quatenus causa posita in se graviter peccaminosa est, sed *ipse effectus pravus* agenti imputatur, nisi quis — id quod sane rara exceptio est —, in ejusmodi actione se graviter non commoveri sciat. Cf. Salmantic. tr. 26 cap. 7 n. 41.

Explicationis gratia dicendum est, quaenam censeantur causae 864
graviter influentes, quae leviter, quaenam causae mediae.

1. Causae graviter influentes sunt: cogitatio practica vivacior de venereis; tactus in partes obscoenas alterius personae exercitus, nisi forte prorsus transeunter fiat in persona ejusdem sexûs sine pravo affectu; aspectus personae plane nudae alterius sexûs voluntarie continuatus; imo etiam aspectus viri in pectus nudum feminae, aut aspectus picturae obscoenae, saltem si continuatur, commotione jam exorta; quibus addit S. Alph. cum aliis relate ad ipsam pollutionem: diuturnius colloquium tenerum cum persona *inordinate* amata[1], item diuturniorem et fixum ejus aspectum. Cf. Reuter *Neoconfess.* n. 70, S. Alph. n. 417 sq. et n. 482.

[1] Intellige personam, in quam passio fertur vel sensualis sympathia. Si quis igitur sine causa excusante, sed ex mera sensualitate, illius personae colloquium quaerit atque protrahit vel etiam ejus solam praesentiam: pro gradu sensualis inclinationis, qua in eam fertur, facile fiet, ut non leviter commoveatur ad venerem, atque praesenti periculo consensûs sese exponat. Quando igitur talis est conditio, sive ejusmodi colloquium vel praesentiam causam ex se graviter influentem vocas, sive inter causas medias collocas: certe habes causam non levem, ex qua per experientiam scitur, pravum effectum oriri consuevisse; quam sine ratione excusante exerceri, ex supra dictis pro gravi peccato habendum est.

2. Causae leviter influentes: Tactus vel aspectus in partes inhonestas proprii corporis obiter factus; tactus feminae non inhonestus obiter factus et levis; apprehensio manus illius; osculum leve ex causa honesta; colloquium vanum cum femina; aspectus pectoris illius non fixus, a fortiori alii leviores aspectus. Leviter influentes dici etiam magis debent causae, quae vocantur ‚per accidens', ut: intemperantia in cibo et potu; equitatio; situs commodus.

Causae mediae: Lectio non ita leviter turpis curiosa; spectacula turpia ex vanitate aspicere; aspectus coitûs animalium grandiorum sine causa; aspectus personae nudae ejusdem sexûs deliberate continuatus; tactus turpis animalium diutius productus; tactus in proprium corpus factus vel repetitus. S. Alph. ib. n. 484. — Ceterum haec doctrina in sequentibus completur, quum dicetur, quid circa tactum, aspectum etc. *per se* grave peccatum sit: id scilicet intellige esse causam graviter influentem.

Caput II.

Discussio singularum actionum, quae ad luxuriam imperfectam pertinent.

805 *Praenotanda.* In omnibus illis actionibus, quae accusantur, confessarius attendere debet 1. ad *intentionem agentis:* quae si mala et venerea est, licet actio *in se* non sit graviter obscoena, tamen effectus, utpote voluntarie *quaesitus,* ad gravem culpam imputari debet.

2. Attendi debet ad *gravitatem rei in se spectatae,* num in se actio sit graviter turpis et graviter movens ad libidinem: quod si obtinet, etsi intentio prava directe habita non sit, sine gravi causa ejusmodi actionem ponere, communiter grave peccatum est; imo ad libidinem propriam ejusve periculum accedit, si actio cum altero exercita est, grave illius scandalum, ita ut, seclusa propria libidine, haec sola scandali ratio sufficiat ad peccatum mortale, alias duplex ratio malitiae adsit.

3. Confessarius attendere debet — idque ex aliis adjunctis discernere ipsius est — num fortasse ille, qui actionem ponit in se non turpem aut non graviter turpem, ex qua sequatur turpis effectus, *grave periculum subeat consentiendi* in delectationem turpem exorituram: quod si obtinet, actio, etsi non ex se, tamen ex periculo accidentali graviter peccaminosa est.

His praenotatis breviter dabo ea, quae claro et distincto ordine Sporer *theologia sacram.* p. IV. cap. 3 sect. 6, et S. Alph. l. c. exponunt.

De impudicitia cordis.

806 Hoc nomine vocatur voluntaria occupatio mentis circa res obscoenas sine legitima causa: fit autem cogitatione, delectatione, desiderio.

1. Speculativa et abstracta cogitatio et imaginatio rerum obscoenarum voluntarie assumpta et continuata ex mera curiositate vel levitate, si res sunt graviter obscoenae, quamquam ex se grave peccatum nondum est, practice tamen ob praesens periculum incidendi in delectationem turpem ejusque consensum plerumque peccatum grave evadit. — Verum attentio ad hoc periculum requiritur. Imo si cui extraordinarie periculum non

oriretur, ille, qui id sciret, sola cogitatione hac speculativa non peccaret graviter; esset autem peccatum grave, si approbaret peccatum turpe solum speculative cogitatum.

2. Delectatio morosa, i. e. voluntarie capta, presse sumpta est complacentia in motum venereum ex cogitatione et imaginatione vel utcunque ortum sine animo peccatum opere complendi. Quae mortaliter peccaminosa est: utrum et quando et quibus limitibus species peccati diversa sit pro diversis rebus cogitatis, v. supra, ubi de peccatis in genere dictum est n. 255 et 256. — In rigore a tali delectatione morosâ practica cogitatio ejusque approbatio distinguitur, utpote quae in re venereâ cogitatâ ut hic et nunc appetibili eâque approbatâ consistat. Sed quoniam motum venereum comitem habet re ipsa communiter, etsi non semper necessario, practice prava cogitatio et morosa delectatio solent converti. Cf. l. c.

3. Desiderium denique fertur in ipsum opus turpe; de quo etiam ibid. supra dixi.

De impudicitia oris.

1. Turpia loqui, canere, legere peccatum mortale est, si haec fiunt 867
1) delectationis venereae excitandae causa; 2) propter delectationem in ipsas res narratas, lectas etc.; 3) cum periculo animadverso incidendi in consensum delectationis venereae oriturae.

2. Haec facere ex sola levitate, curiositate aliave delectatione circa artificium, dexteritatem, secluso periculo pravi consensûs, venialia sunt: nisi tamen gravia sint ratione *scandali.*

3. Practice igitur raro excusari possunt a *mortali* peccato, qui de rebus graviter obscoenis sine ulla necessitate sermonem protrahunt easve legunt, 1) quia idem valet, quod supra dictum est de cogitatione; 2) quia, si alii haec audiunt, praesumi debet, ex eo quod sermo protrahatur de rebus sexualibus, aut etiam ex eo aliquando, quod unum alterumve verbum turpissimum proferatur, coram hominibus solutis, ipsis audientibus grave periculum creari. — Paulo liberius quidem citra peccatum grave sermo institui potest inter conjugatos: verum si obscoeniora sunt, illis gravioris etiam peccati, utpote adulterii malitia affecti, scandalum datur.

4. Aliud est, si ex vanitate quaedam non graviter turpia jocandi causa dicuntur; haec enim pro gravi peccato non habentur.

5. Audire ejusmodi turpia facilius quidem a peccato *gravi* excusari potest, atque etiam subridere ex se nondum grave peccatum est: v. Stoz *trib. poenit.* l. 1 p. 3 n. 542; est autem: 1) si placet res turpis narrata *in se;* 2) si audiens excitando, animando causa est, cur sermones graviter peccaminosi fiant seu protrahantur; 3) aut si propter auctoritatem suam, ex qua impedire eos potest, vel etiam debet, silendo causa est, cur continuentur; 4) si propter suam conditionem personalem audiens scandalo est, v. g. si sacerdos audiens particeps esset istiusmodi sermonum, aut si, sermone obscoeno ad audientem directo, non-obloquendo pravam intentionem loquentis promoveret aut approbare videretur.

Sic igitur intellige, quae Sporer et Tamb. dicunt: „Si aliis loquentibus tibi illud turpiloquium vel impura cantilena displiceat, seu non placeat, nec tamen loco discedas, nec eos reprehendas ob ruborem, imo etiamsi — secluso scandalo et animo de illo peccato delectandi — rideas vel quid simile facias: te non accuso peccati mortalis, quia ipsa erubescentia non contemnenda ratio est pro tua excusatione."

Impudicitia aspectûs.

868 Aspectus turpis mortaliter illicitus esse potest triplici ex causa, ex objecto nisi necessitas excuset, ex intentione, ex periculo.

1. Ex objecto ipso graviter peccaminosum est, illas res aspicere sine necessitate, quarum aspectus graviter ad libidinem provocat atque turpem commotionem ex se causat. Ita: aspicere deliberate coitum humanum; aspicere pudenda diversi ab aspiciente sexûs; aspicere serio et deliberate personam alterius sexûs plane nudam; pro circumstantiis: fixis oculis intendere in pectus feminae nudum, vel morose aspicere picturam valde obscoenam,[1] ut explicavi n. 864; morosus aspectus propriorum genitalium sine necessitate continuatus. (S. Alph. n. 419—424.)

2. Ex periculo praeviso, vel periculo, quod nunc animadvertitur, aspectus etiam paulo minus graves (inter quos aliquando posteriores illi aspectus ex modo jam allatis computantur) mortalia esse possunt secundum ea, quae dixi n. 864, 865, praecipue quando aspiciens jam sentit pravam commotionem atque consentiendi tentationem, ab aspectu tamen ulteriore, licet causa excusans desit, non abstinet.

3. Ad haec revocari aliquo modo possunt, quae dicuntur de lectione rerum inhonestarum, atque aspectu comoediae inhonestae. Colligo circa ea ex S. Alphonso sequentia:

1) Legere libros turpes ex curiositate, sine turpi delectatione vel ejus animadverso proximo periculo, *ex se* veniale tantum peccatum est; attamen quia saepe ejusmodi periculum adest, in praxi saepissime habes peccatum mortale: S. Alph. n. 426. Quod periculum etiam censeri debet adesse in eo, qui ex lectione non leviter turpi consuevit pati pollutionem, vel qui incidere consuevit in vehementes tentationes. Cf. S. Alph. n. 484.

2) Spectare comoedias, quando et qua ex causa mortale peccatum evadat, dixi supra n. 645 et 667.

3) Ibidem etiam habes, eos qui pecunia, plausu etc., vel concessione positive influant aut promoveant spectacula notabiliter turpia, magis etiam qui repraesentent, facile atque communiter committere peccatum mortale, quia ponunt causam, quam multis scandalo fore cognoscunt: idque, etiamsi ipsi turpiter non commoveantur nec labantur. Cf. S. Alph. n. 427. Quid autem ex omnino gravi causa permitti aliquando possit hac in re, et cum quo moderamine, conjicies ex iis, quae de cooperatione et scandalo dicta sunt n. 667. Ibi etiam vide, quid dicendum sit de scriptione, impressione pravorum librorum etc.

Impudicitia tactûs.

869 I. Non est mortale peccatum (seclusa prava intentione) tangere alterum ejusdem sexûs in partibus inhonestis obiter tantum, i. e., „non ex proposito neque per aliquod temporis spatium“, sed „ex petulantia vel curiositate tantum“: S. Alph. n. 420. Minus etiam, id facere in proprio corpore; si modo non fiat diutius aut repetitis vicibus.

Neque mortalis peccati reae haberi debent ancillae sic obiter tangentes pueros, quum propter infantilem aetatem minus sit periculum. — Summo-

---

[1] Gradus obscoenitatis et periculi sane sumitur non solum ex re, quae repraesentatur, sed etiam ex modo et arte, qua res exhibetur.

pere autem cavendum est, ne forte ex industria vel diutius id committant, neve unquam in infantibus, qui jam incipiunt animadvertere, quid fiat: quare mortale peccatum facile erit, infantes in verendis titillare.

Tactus animalium ordinarie non est nisi veniale, nisi forte tactus producatur usque ad animalis pollutionem; quod si voluntarie fit, generatim propter nimium periculum proprium pro mortali peccato habendum est: S. Alph. ib.

Multo minus peccatum mortale est ex se, leviter tangere in partibus non inhonestis personam etiam alterius sexûs, manum mulieris apprehendere, digitum intorquere etc., obiter osculari; neque teneros infantes osculari, etsi quaedam sensitiva delectatio non venerea oritur, neque reprimitur.

II. Verum si ejusmodi actiones aut diutius cum mora exercentur, aut furtive et clam, habes aut periculum grave turpis commotionis et consensûs, aut indicium pravae intentionis: adeoque grave peccatum. Unde generatim recenseri solent ut gravia peccata: Oscula inter diversi sexûs personas *insolito modo,* cum longiore mora vel ex ardore facta; idem dic de amplexibus.

Imo premere manum feminae, digitos intorquere, potest *cum* pravo affectu sive *ex* eo fieri et mortale evadere. — Quod cum quadam proportione transfer ad tactus cum eodem sexu, aut ad tactus in proprium corpus.

III. *Ex se* igitur *mortalia* peccata sunt, seclusa justa causa, partes turpes tangere personae alterius sexûs etiam obiter, aut super vestes, si id deliberate fiat; — etiam id ex industria, aut per notabile aliquod tempus committere in personam ejusdem sexûs; — imo idem dic, si mulier in mulieris pectoris tactu inhaeret, aut si vir mulieris pectus morose tangit, maxime si pectus nudum; — etiam proprii corporis inhonestas partes sine causa repetitis vicibus tangere aut tactum continuare, non obstante commotionis jam factae initio.

Qui se tangi permittit, non repellendo etc., *graviter peccat* communiter loquendo, non solum si ipse pravum animum gerit, seu consensum dat, sed etiam ratione solius cooperationis: 1) si tactus est ex se turpis, i. e., sive ex objecto, sive ex modo tangendi; 2) si tactus quidem ex se ut certo turpis non apparet, at de pravo animo tangentis constat, saltem si tangere tentat non coram aliis.

Non peccat, aut non graviter: 1) si tactus ex solo animo tangentis turpis est atque coram aliis committitur — justa enim causa permittendi est tum propria verecundia, tum timor alterum diffamandi; 2) si tactus ex se turpis non est, neque constat de tangentis mente prava.

Caput III.

De luxuria perfecta seu consummata.

Peccata consummatae luxuriae alia dicuntur juxta naturam, alia 870
contra naturam. Nimirum naturalia seu juxta naturam dicuntur illae actiones, quae in usu venereorum ratione ipsius actûs id servant, quod a natura praestitutum est, i. e., prolis procreandae finem seu possibilitatem, peccant autem in eo, quod extra legitimum matrimonium exercentur. Contra naturam ea peccata dicuntur, in quibus ratione

ipsius actûs prolis generatio excluditur, atque ita semen humanum contra finem profunditur. Naturale peccatum luxuriae proprie loquendo unum est, innaturalia peccata complura.

§ 1.

De peccato luxuriae consummatae naturali.

1. Fornicatio est carnalis copula hominis soluti cum soluta ex mutuo consensu.

2. Fornicatio, etsi peccatum mortale sit secundum I Cor. 6, 9 et Ephes. 5, 5: „Nolite errare . . . neque fornicarii regnum Dei possidebunt", idque secundum superius dicta (cap. I) ex natura rei pateat; tamen quoad specificam luxuriae malitiam reliquis peccatis consummatis levior est. Dico quoad *luxuriae* malitiam, quia quod a peccato solitario abest, hîc accedit, nempe mutui ratio *scandali;* dein dico, quoad *specificam* luxuriae malitiam, quia subjectiva malitia in concreto saepissime major videtur, quam pollutionis malitia, quia et pudor multo magis exuitur, et actus multo plus voluntarii habet, quare in canonibus poenitentialibus etiam constanter pro fornicatione major poenitentia injungi consuevit, quam pro pollutione.

3. Ad fornicationem per se reducitur: 1) *concubinatus,* quo quis continuo cum muliere matrimonio sibi non juncta, ac si conjux sit, vivere pergit: est igitur continuus status committendae fornicationis atque perpetua occasio; quare non propter specificam peccatorum accusationem, sed propter peccandi occasionem communiter in confessione haec circumstantia a confessario sciri debet;

2) *meretricium,* quo femina se cuilibet prostituit: de quo similiter sentiendum est. — Nihilominus in meretricio et concubinatu etiam alia peccata, ut adulterii, sacrilegii etc. accidere possunt (v. infra) atque in meretricio non ea solum, sed et alia innaturalia frequenter committuntur re ipsa.

§ 2.

De peccato luxuriae innaturali solitario seu de pollutione.

871 Contra naturam peccatur aut sine concubitu, aut concubitu. Diversae species sunt 1) pollutio seu mollities, 2) onanismus, 3) sodomia imperfecta, 4) sodomia perfecta, 5) bestialitas.

Theologis vox ‚pollutio' indeterminata est; designat sc. seminis (quasi-seminis) emissionem sive inculpabilem sive culpabilem, eamque quocunque tandem modo moraliter non diverso causatam. Quare si de *peccato* pollutionis loquimur, culpabilem intelligi evidens est. Quod propterea noto, quia medici consueverunt pollutionem de naturali atque per se inculpabili seminis exoneratione intelligere, de culpabili pro variis eam causandi modis varias voces adhibentes. Nisi igitur haec advertas, non levis aliquando confusio oriri potest, imo in ipsis

audiendis confessionibus damnosus error. Verum cave, ne quod medici pollutionem' dicunt, semper a culpa immune habeas; siquidem etiam illa et propter voluptatem intenta, et studiose quaesita, et voluntarie voluptatis causa accepta esse, atque ita mortale peccatum exsistere potest.

I. Pollutione, seu seminis effusione, directe voluntaria qualibet contrahitur peccatum mortale, sive est directe procurata, sive naturaliter quidem exorta, sed lubens ejus voluptas acceptata.

II. Pollutio indirecte seu in causa solum voluntaria, in quam neque intentio, neque postea delectationis consensus fertur, culpa est secundum eum modum, quo culpabilis est causa in genere luxuriae: nisi forte propter consensûs grave periculum culpa augeatur. Ita contra complures severiores S. Alph. n. 484 cum plerisque theologis.

III. Quare pollutio, licet indirecte tantum voluntaria, 1) *ipsa in* 872
gravem culpam imputatur, si sequitur ex actione graviter influente [1] sine gravi causa exercita;

2) etiam quando pollutio ipsa, re secuta, peccatum grave non est, tamen *grave peccatum secum fert,* si sequitur ex leviore actione temere suscepta *cum magno periculo consensûs,* etiamsi consensus postea datus non sit;

3) *leve peccatum* est, si sequitur ex actione non graviter influente sine sufficienti causa, sed etiam sine gravi consensûs periculo posita;

4) *nullum peccatum* est, si, remoto consensûs periculo (sive eo quod periculum nullum subesse prudenter putetur, sive eo quod opportuna remedia contra periculum adhibeantur), exercendae actionis, ex qua pollutio secutura esse praevidetur vel timetur, ratio adest, nimirum causa *gravis,* quando actio graviter influit aut grave periculum consensûs alias inducit, ut necessitas vel notabilis utilitas propria aut aliena; alias saltem *rationabilis* causa, etsi eo minus gravis, quo actio pollutionis causandae minus est efficax atque insuper periculum consensûs levius.

IV. Nocturna pollutio peccatum esse potest 1) propter consensum, qui postea datur, i. e. si voluntas in ea sibi postea complacet propter voluptatem, sive quae actu, dum homo vigil evaserit, percipitur, sive quae percepta est (quamquam si in *praeterita* pollutione voluntas sic sibi complacet, non proprie ipsa pollutio in peccatum imputatur); 2) propter causam efficacem ante somnum positam; 3) propter intentionem in ponenda causa ex se non graviter influente, ex qua aliquis intendat effectum. Aliter nocturna pollutio, i. e. quae accidit in somno, peccatum esse nequit.

Uberior explicatio. Ad I. nota: 1. Pollutio directe procurata *objective* 873
graviter mala est; pollutio autem naturaliter exorta objective quidem mala non est, at quando deliberate ejus voluptas acceptatur, objectum fit volun-

[1] Idque aliquo modo etiam *relative,* seu cum respectu ad diversos homines sumi, intellige ex iis, quae habes n. 863.

tatis mortaliter peccaminosae. Quare in confessione haec distingui debent, quia utrobique specifica quidem malitia eadem est, at non idem peccandi actus: nisi forte effectus jam inceptus interno consensu promoveatur.

2. Quod de pollutione sive procurata sive deliberato consensu acceptata dictum est, valet etiam de distillatione, quae cum voluptate conjuncta est, si de hominibus solutis loquimur, ut jam supra notatum habes.

3. Quoad feminas certum quidem est, non esse *eandem* pollutionis malitiam, quae est in viris; quum enim femina non effundat semen ad generationem necessarium, hujus frustrati finis malitia non habetur. Relinquitur ergo *malitia venereae voluptatis communis:* quam nihilominus specie infima differre censeo, prout capitur *perfecta* ex actu completo, aut ex simplici motu vel tactu venereo *imperfecta;* nam solutis imperfecta voluptas quaelibet tum in viro tum in femina propterea sub gravi prohibetur, quia via quaedam est ducens ad perfectam, quae *in se* et *ex se* graviter est illicita. Insuper femina, quae indulgeat saepius ejusmodi pollutioni excitandae, grave damnum sibi infert tum ad impotentiam sese disponens, tum nervorum excitationem magnam et morbidam contrahens. — Quum in muliere humoris secretio saepe intus lateat, cautus sit confessarius in interrogando.

4. Similiter judicandum est de pueris, eunuchis etc., qui, quum semen verum non possint, alium humorem profundere cum venerea voluptate procurant: quamquam ab istis, nisi forte malitiam pollutionis proprie dictae norint atque desiderio amplectantur, facilius dixeris peccari peccato, quod infima specie non distinguatur a qualibet turpi voluptate tactu provocata; pessimae tamen sequelae in valetudinis detrimentum sine dubio etiam ex illis peccatis oriri possunt. -- Tactus autem etiam apud ejusmodi pueros mortaliter mali sunt, si tendunt in turpem delectationem ejusve periculum.

5. Quoad confessionis integritatem perinde est, utrum pollutio hoc an illo medio procurata sit, modo ne medium adhibitum aliam distinctam malitiam contineat: remedii causa autem saepe expedit, confessarium scire, utrum cogitationibus, an lectione, tactu etc. poenitens effectum provocaverit.

6. Saepe accidere potest, ut, qui pollutioni indulsit, desiderio etiam alia peccata luxuriae commiserit: quare non raro confessarii est, de iis interrogare, videlicet de desiderio fornicationis etc.

874 Ad II. et III. 1. De quolibet motu seu voluptate turpi eadem principia valere, quae de pollutione (indirecte) causata, jam constat ex c. I.: id tamen discriminis teneri debet, ut, quo leviores sint motus, eo facilius adsit justa causa ponendi actionem, quam cum pravo motu conjunctum iri praevideatur, praesertim si actio secundum superius (cap. I.) dicta non censeatur *ex se* graviter provocans effectus venerei.

2. Pollutio, quae solum indirecte voluntaria est in intemperantia graviter peccaminosa, tamen luxuriae peccatum non constituit nisi veniale: ita pollutio praevisa, per se oritura ex ebrietate, crapula, jejunii laesione.

3. Medicus, qui in artis suae excercitio, confessarius, qui in audiendis confessionibus vel peccatorum recordatione, quam impedire nequit, theologus, qui in comparanda scientia ad munus suum spectante patitur pollutionem, a culpa immunis est, modo ne consentiat. Alioqui ea, quae pro humano genere necessaria vel utilia sunt, impedirentur. Qui autem in ejusmodi eventibus saepius consentire solet, est in occasione pro adjunctis plus minusve libera aut necessaria, atque secundum regulas in tractatu de poenitentia exponendas dirigi debet.

4. Generatim tactus, aspectus, lectio etc., quae ponuntur ex causa non levi, et diriguntur ad finem prorsus honestum necessitatis, utilitatis, convenientiae, non tenemur sub peccato omittere propter pravos motus, imo etiam pollutionem praevisam, si consensûs periculum absit. Huc refer non solum ‚inservire et curare aegrotos', sed etiam secundum honestum morem salutandi causa alios amplexari, manus jungere etc., corpus proprium mundare, lavare (imo mundities non bene curata irritabilitatem et tentationes potest augere).

5. Speciatim quaerunt scriptores, num liceat, tangendo et fricando, pruritum, ardorem in genitalibus exstinguere, etiam praevisa pollutione.

S. Alph. cum Roncaglia non vult admittere, si levis et tolerabilis est pruritus, tactum usque ad praevisam pollutionem, facilius usque ad aliquam commotionem: admittit, si pruritus magnus sit. — Practice igitur dicendum est, ex se, secluso consensûs periculo, ejusmodi tactum vel fricationem peccatum non esse, si quis pruritum abigat, quem satis aegre ferat. Consultum quidem est, virtutis causa potius dolorem et incommodum ferre; aut etiam panno potius quam manu tangere, imo id prorsus necessarium esse puto, si hoc agendi modo pollutio secus secutura impediatur.

Verum in ipsis illis tactibus permittendis, teste S. Alph. (*H. Ap.* tr. 9 n. 34), confessarius cautus esse debet, ne ea permittat, quae ex fine fruendi voluptate exerceantur.

Difficilior sane est quaestio, num, quod scriptores passim permittant, valeat etiam de feminis vel viris, qui intolerabilem patiantur in genitalibus nervorum irritationem, quae quasi cogat ad tactum vel alias motiones, quibus pollutio inducatur. Quodsi ardor et pruritus ille non ad id tendat, ut ipsa pollutione sopiatur et exstinguatur, difficultas non est, omnia eodem modo, ut supra permittere: siquidem ex naturali actione tangendi etc. sequitur duplex effectus, unus bonus, malus alter, quorum prior intenditur, alter permittitur quidem, sed in se per voluntatem detestatione excluditur. At si ardor seu irritatio ad id tendunt, ut per pollutionem exstinguantur, sane non licet actionem ullam ponere, quae *ex se* istum effectum provocat, ut facile est tactus et fricatio; sed neque puto, in illo miserando statu hominem debere ita constrictum esse atque ab omni corporali motu, qui sane causa efficax pollutionis nullatenus ex se censetur, studiose abstinere, ut: mutare situm in lecto, crus cruri supponere etc., modo *ne sic intendat*[1] pollutionem neve consensûs periculum grave subeat. Nam si quae actio levis pollutionem causat, haec non ex illa actione, sed ex peculiari agentis dispositione non voluntaria ortum ducit: ut autem hanc actionem, si *ex se* vere leviter influere censetur, studiose declinet, sub gravi propter miseram illam conditionem subjectivam postulare, meo judicio severius est. Omni tamen modo homo ille curare debet, ut rem in se detestetur Deumque imploret, ne se cadere permittat. — A *timorato* medico etiam remedia peti possunt.

Ad IV. 1. Qui ponit causam natura sua *graviter influentem*, reus est 875
pollutionis, etsi demum in somnis sequatur, quando non habuit rationem sufficientem, cur licuerit causam illam ponere.

---

[1] Pollutionem non permittere solum, sed procurare vel intendere, secundum Sm Alph. l. 3 n. 476 *omnes* damnant mortalis peccati, etsi fieret sanitatis vel servandae vitae causa. Quare distinctio inter pollutionem physiologicam et moralem, quasi haec sola, quae voluptatis causa fiat, illicita sit, licita illa, si voluptatis intentio et approbatio desit, plane excluditur.

2. Si autem actio, ex qua putatur pollutionem sequi, in se non est graviter influens, paulo mitius res sumi potest quoad pollutionem in somnis orituram, quam in vigilia secuturam: ita ut, seclusa intentione et approbatione pravi effectûs, facilius aliquis a peccato gravi excusetur exercens actionem, ex qua praevidet illum effectum malum secuturum esse in somno.

3. Qui utcunque intendit sua actione pollutionem etiam in somnis procurare, peccati ipsius effectûs reus est.

4. Qui inculpabiliter patitur nocturnam pollutionem, si semivigil complacentiam capit, mortalis peccati reus dici nequit, siquidem plenus consensus rationalis non adest. Si quis autem plene sibi conscius voluptatem pollutionis approbat, a gravi peccato immunis non est.

5. At aliud esse voluptatem pollutionis approbare, aliud gaudere de illa naturae exoneratione ut est tentationis cessatio vel diminutio, jam notatum supra in theol. gener. n. 250 habes.

876 6. Aliud etiam est pollutionem causare, aliud eam, jam coeptam naturaliter, non supprimere. Posterius ex obligatione non tenemur. Quare si pollutio in somnis incepit, homo evigilans bene quidem agit, si, quantum sine majore difficultate possit, seminis effusionem e lumbis jam decisi cohibeat — quod corporale aliquod incommodum quidem creare potest, nocumentum valetudini verum non infert ex Capellm. cap. B. II. —: tamen proprie dictam obligationem, maxime gravem, exsistere non puto, nisi periculum consensûs adsit; nam homo non tam agit, quam patitur. Ut autem consensûs periculum fugiatur, recursus ad Deum vel B. Mariam V. quam primum habendus vel certe mens ab ea re avertenda est.

Imo adhibita vi cohibendae pollutionis naturaliter coeptae, etiam in vigilia, obligatio per se exsistere non videtur; nam per se eadem ratio subest, quae affertur communiter de pollutione in somnis incepta. Quoniam autem periculum consensu labendi vix absit *omnino*, castitatis sectatores potius conatum aliquem, quantum possunt, adhibeant, at sine perturbatione et anxietate, ne obligationis, quae non sit, scrupulum sibi injiciant.

Scholion. De onanismo — saltem ut theologi vocem illam sumunt — quoniam sermo recurret, quando de matrimonii usu dicendum erit, hîc sufficit notasse, ejus malitiam, si de solutis agitur, esse et fornicationem in affectu eamque attentatam, pollutionem in effectu — saltem practice loquendo, nisi forte aliquis inter peccandum poenitentia ductus se retraxerit, pollutionem autem, quam cohibere amplius non possit, patiatur, non voluntarie ea fruatur.

In quo peccato malitia eadem est, sive vir sese retrahat, sive semen virile alio modo intercipiatur, ne generatio possit sequi. In *priore* igitur modo reus erit vir, mulier plerumque, si rea est, suasione vel inductione; potest tamen mulier aeque principaliter criminis particeps esse.

§ 3.

De Sodomia.

877 Sodomia alterum peccatum est contra naturam, tum ex se ratione luxuriae pollutione pejus, tum ratione scandali gravius. Est autem usus venereorum completus in vase indebito. Distinguitur vero sodomiae species perfecta et imperfecta: perfecta, si fit copula inter personas ejusdem sexûs, imperfecta, si sexuum distinctio quidem observatur, sed organo ad id non destinato coitus perficitur.

I. Sodomia specie perfecta et specie imperfecta secundum specificam malitiam distinguitur: S. Alph. n. 466.

II. Sed probabile est, peccati specificam malitiam desumi ex affectu aut ad sexum innaturalem, aut ad vas innaturale: ita ut si duo homines ejusdem sexûs peccaverint, sufficiat sciri, utrum per modum concubitûs peccatum cum seminis effussione seu pollutione factum sit, an sola manuum attrectatione, non requiratur major explicatio *modi* luxuriosi actûs, nisi forte propter peccati reservationem necessarium sit scire, fueritne vere corporum commixtio per copulam necne.

III. Actus perfectus sodomiae potest adesse tum in specie perfecta, tum in imperfecta. Si autem sodomia reservatum peccatum est, reservatio, nisi aliud expressum sit, intelligitur de actu perfecto seu copula sodomiae perfectae: quae facilius quidem inter mares accidit, at etiam inter feminas aliquando possibilis est.

IV. Secundum S. Alph. probabile est, specie non distingui peccatum agentis et patientis: modo constet de pollutione, quae facilius aderit in agente. S. Alph. n. 468.

Nota ad II. Si vir cum muliere peccat extra vas naturale, S. Alph. 878
l. c. cum communi sententia docet, tum demum esse sodomiam (utique imperfectam), si in ano coierit; aliter esse fornicationem in affectu et in effectu pollutionem. Nimirum si sexuum distinctio servatur, peccatum censeto esse contra naturam, quam minime, non quam maxime natura actûs patitur; quare affectus ad vas indebitum non supponitur, sed probari debet. Aliud prorsus est, si sexuum distinctio non servatur; nam eo ipso habes in quolibet coitu cum seminis effusione totam substantialem malitiam; diversi modi non addunt specificum discrimen.

Ad III. 1. Actus perfectus vocatur, si seminis vel quasi-seminis effusio facta fuerit utcunque in organum indebitum alterius personae; imperfectus, si duo homines ejusdem sexûs concubuerint, at seminis effusio ab alterius vase non fuit recepta.

2. Sed ne imperfectus quidem sodomiae actus est, si duo homines ejusdem sexûs tactu mutuo se polluant; id saltem communiter dici debet; quia communiter qui ita peccant, in pollutionis voluptate sistunt. Quodsi feratur affectus luxuriosus unius in alterum, ita ut concupiscat ipsam personam, habebis sodomiam in affectu. — Hinc e contrario, si quis se polluat agendo cum altero homine ejusdem sexûs eo modo, qui sodomiae similior est, non tamen actu perfecto, atque revera in ipsam personam turpi amore non feratur, habes pollutionem quantum respicitur ipsius agentis peccatum contra seipsum, sodomiam plerumque ratione scandali dati.

Ad IV. S. Alph. practice explicandum esse dicit, utrum aliquis fuerit agens an patiens: nimirum agentem pollutionem habuisse supponitur, nisi contrarium expresse dicat; patiens vero potius positive exprimere seu interrogari debet, num etiam pollutionem ipse in se passus sit.

§ 4.

De bestialitate.

Peccatum luxuriae omnium gravissimum est bestialitas, qui est 879
congressus venereus non servata speciei indentitate. De quo pauca haec fere cum S. Alph. n. 474.

I. Bestialitatis peccatum non est, si quis tactu animalis in se ipso pollutionem excitet, sistens in ea: imo hoc peccatum non habet malitiam a pollutione distinctam.

II. Si vero feratur affectus turpis in bestiam, bestialitas habetur, saltem affectu, atque etiam effectu, si per modum concubitûs, quocunque tandem modo, peccatum perpetratum sit cum seminis vel quasi-seminis effusione; si minus, saltem attentatum peccatum habes.

At *reservatam* bestialitatem, nisi reservati peccati declaratio sensu severiore facta fuerit, licet cum Salmant. tr. 26 c. 7 n. 140, Mazzotta, aliis intelligere de solo concubitu copulae consummatae.

III. Quoad moralem malitiam secundum S. Alph. l. c. nihil refert, cujusnam speciei animal fuerit, quia malitia specifica ex diversitate a specie humana desumitur; neque cujus fuerit sexûs. Quam opinionem veram esse puto, si verum est, quod hodie medici et physiologi sentiunt, ex congressu hominis et bestiae generationem sequi non posse. At si id non sit exploratum, ut S° Alph. l. 6 n. 125 cum Busenb., Rituali R. etc. non est, puto, a doctrina S^{i} Alph. circa specificam malitiam recedendum esse, atque plane gravius et aliud peccatum committi per congressum cum bestia diversi sexûs, quam ejusdem sexûs, si tamen commissum sit copulâ alioquin aptâ: nam periculum veri monstri generandi inducere, sine dubio aliam malitiam, quae in quolibet peccato luxuriae innaturali est, superat non gradu solum, sed specie.

NB. Ad bestialitatem scriptores revocant congressum cum diabolo sub forma sive hominis sive cujuslibet animalis sese exhibentis: quia revera species humana non servatur. Cui peccato non solum semper peccatum contra religionem (superstitionis) conjungitur, sed etiam conjungi *potest* affectus aliorum luxuriae peccatorum pro diversis formis, sub quibus diabolus sese exhibeat, si hae ipsae affectum peccantis determinent: S. Alph. n. 475. Contrahi autem hujusmodi enormis peccati malitiam non solum, si quando diabolica revera adfuerit apparitio, sed etiam si quis, hallucinationibus subjectus eam adesse putans, in illa cum luxuriae peccato sibi complaceat, vix est, quod moneam. — Haec, quamquam raro fiunt, tamen accidere aliquando, non est impossibile.

Caput IV.

De peccatis luxuriae, quae cum circumstantia malitiam addente conjuncta sunt.

880 Prout ille, qui peccat aut quocum peccatur, vi alterius virtutis aut ab omni luxuria, aut a luxuria cum certa persona abstinere debet, peccato luxuriae nova malitia extra luxuriae malitiam potest conjungi, ut contra justitiam, contra religionem, contra pietatem.

Hae autem malitiae luxuriae extrinsecus accedentes non in solo peccato luxuriae naturali et consummato inveniuntur, sed etiam in aliis peccatis imperfectis, aut — quod pejus est — innaturalibus. Quod quamquam in singulis peccatis mox enumerandis fere notaturus sum, tamen universim notasse juvat.

Enumerantur peccata sequentia: Stuprum, adulterium, incestus, sacrilegium, quae singula explicanda sunt.

I. Stuprum est violenta mulieris oppressio seu copula vi extorta: sic secundum aliquos; quare secundum hunc conceptum stuprum est, si ad luxuriae malitiam, quae in fornicatione est, gravissima illa injustitia accedit.

Alii, idque *sensu theologico,* stuprum sumunt pro *injusta virginis defloratione,* seu pro copula cum puella, quae adhuc virgo est, cum injustitia in eam conjuncta. Pro diversa autem injustitia distinguitur stuprum *violentum,* et *voluntarium:* violentum, quando virgo vi physica subigitur; voluntarium, si fraude, minis, importunis precibus cum metu, ad consensum cogitur. (Imo nonnulli id extendunt ad virginis consensum quomodolibet obtentum, quoniam sive puellae, sive ejus parentibus irreparabile damnum inferatur: at quum haec non sit communis sententia, negligi potest, neque puellae libere consentientis defloratio pro peccato a fornicatione distinctum habeatur opus est.)

Quare si casus reservatus est ‚stuprum', id sume prorsus pro injusta virginis defloratione; si est ‚stuprum violentum' pro sola virginis violenta oppressione. Habet igitur stuprum utique semper malitiam injustitiae fornicationi superadditam.

Illa *injuriae* species, quae summo gradu et diversa malitia est in copula extorta, invenitur etiam imperfecto modo in mulieris invitae turpi attrectatione seu tactu: proin in confessione declaranda est.

NB. Addunt aliqui pro distincta specie ‚raptum'; verum quum haec non tantopere ex parte luxuriae, quam injuriae sit distinctum peccatum, id hoc loco omitti potest. Sufficit de raptu, quod in impedimentis matrimonii notabitur.

II. 1. Adulterium est accessus ad torum alienum: quare praeter 881
luxuriae malitiam habet laesi juris alieni gravissimi, ejusque sacro charactere sacramentali affecti.

2. Quamquam adulterium sensu perfecto sumitur pro copula, tamen etiam in quibuscunque peccatis, etiam imperfectis, quibus persona conjugio ligata turpiter attrectatur, adulterii ratio inest, i. e. violati juris alieni et violati sacramenti. Imo si alteruter conjugum pollutionem committit, haec adulterii imperfecti ratio jam contrahitur, quoniam ut monet Apostolus, „mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier". I Cor. 7, 4.

3. Ab adulterii reatu non eximitur peccatum ex eo, quod fortasse vir impius consentiat in suae uxoris prostitutionem, siquidem injuria quidem marito non ita est illata, at nihilominus jus alienum *inalienabile* et sacramenti sanctitas laeditur: verum si consentiente marito seu altero conjuge adulterium committitur, haec circumstantia ut partialem aliquam malitiae speciem auferens videtur declaranda esse a confitente, sicut in homicidio, si quod in consentientem commissum sit.

4. Si conjugatus cum conjugata peccat, adulterium *duplex* committitur: nam duplex jus alienum violatur; quare haec circumstantia in confessione necessario declaranda est.

882 III. 1. Incestus est luxuria cum personis cognatis exercita, ita ut praeter luxuriae malitiam simul etiam contra reverentiam seu *pietatem* peccetur: quae malitia non in solis peccatis consummatis est, sed in quolibet etiam imperfecto peccato, quo invaditur persona cognata.

2. Ratio incestûs tum erga consanguineos, tum erga affines extenditur ad eos gradus, qui impedimentum matrimonii dirimens constituunt: imo vocatur etiam incestus peccatum cum legaliter et spiritualiter cognatis.

3. Probabile est, incestum inter consanguineos et affines specie non differre: at inter spiritualiter cognatos specie differre omnino videtur.

4. Incestus inter diverso gradu cognatos probabiliter specie non differt, nisi adsit *primus* cognationis gradus, isque lineae rectae, i. e., si fit incestus inter parentes et filios: S. Alph. l. 3 n. 448.

Nam ratio pietatis, contra quam incestus praeter castitatem delinquit, inter illos *per se* invenitur, inter alios cognatos solum propter relationem ad parentes seu *per participationem*. Sed 1) quod tale est per se, videtur specie differre ab eo, quod tale est solum per participationem; 2) quae autem talia sunt per participationem sive propinquius sive remotius, ab invicem non specie, sed gradu tantum seu circumstantia aggravante distingui videntur.

In primo autem gradu lineae rectae puto etiam differre peccatum, prout aut parens filium vel filiam, aut filius parentem induxerit: haec enim *seductionis* malitia longe alia est, prout aut a parente aut a filio committitur, utpote diversis pietatis officiis directe opposita. Haec ex iis, quae de quarto decalogi praecepto disputata sunt, satis videntur patere.

Similiter si alius quidam cognatus, cui paterna potestas vel cura commissa sit, aliquem suae curae commissum seducat, haec seductio sane in confessione explicari debet: quod tamen non est incestui proprium, sed seductioni quorumlibet criminum commune.

Etiam si quis cum noverca vivente patre peccaverit, haec circumstantia in confessione accusanda est, quia etsi ratione incestûs peccati species non committitur ab ea diversa, quae inest peccato cum aliis cognatis patrato, committitur tamen ratione atrocis *injuriae* erga *parentem*.

5. Incestûs malitia non solum peccatis luxuriae, quae juxta naturam fiunt et complentur, contrahitur, sed etiam iis actionibus, quae vel imperfectae sunt, vel fortasse contra naturam committuntur: quod idem de adulterio dictum est, eo tantum discrimine, quod incestûs malitia nunquam in peccato solitario insit, malitia adulterii inesse possit.

883 IV. Sacrilegium seu potius luxuria sacrilega committitur aut *personale*, si a sacra persona sive cum sacra persona fit; aut *locale*, si in loco sacro peccatur secundum ea, quae dicta sunt supra de virtute ‚religionis' n. 384 et 385.

Ibi etiam vide, quo sensu solum privatum votum castitatis *sacrilegum* constituat luxuriae peccatum.

NB. 1. Quod jam de adulterio et incestu aliquo modo dictum est, etiam a fortiori de sacrilegii reatu dici debet, sc. eum contrahi etiam actibus *quibuslibet*

contra castitatem; imo sacrilegium etiam sola voluptate venerea contrahitur ab eo, qui voto castitatis vel sacro ordine Deo consecratus est: id saltem de sacrilegio personali valet.

NB. 2. Voluptate vel cogitatione interna speciem sacrilegii, incestûs etc. contrahi posse, quatenus *objectum peccati* desiderati vel approbati illas species malitiae continet, non est, quod hîc exponam: id enim ex iis, quae de distinctione peccatorum internorum in *theolog. generali* dicta sunt, colligitur.

Pro catalogo diversorum peccatorum contra VI. praec. erit ipse index et singularum §§ inscriptio: ea igitur repetere supervacaneum est.

Tractatus IV.

De bonis externis seu fortunae atque humanis erga illa officiis.

De amplissima hac materia justitiae commutativae praeter S. Thom. II. II. q. 58—78 et S. Alph. l. 3 (al. 4) a. n. 486 erudite scripserunt: Lugo *de justitia et jure*, Molina, Lessius, Vogler, Beusch *(de pactis*, Migne *curs. theol.* tom. XVI.); recenti aetate: Crolly *de just. et jure*, it. Carrière, Schwane, Waffelaert, Delama, Marres, Pruner *de jure* seu *„Lehre vom Recht“*; praeterea passim omnes, qui de universa theologia scripserunt, quorum plures in decursu hujus tractatus allegatos habes.

Bona fortunae quae dicuntur, quibus homo ad vitam terrenam 884
ducendam indiget, praecipuum objectum sunt, circa quod justitia stricta versatur, et in quo hanc justitiae virtutem facilius laedi accidit.

Quo enim frequentior est horum bonorum usus et quo frequentior et magis necessaria eorum transmutatio seu transitus ab unius in alterius dominium: eo facilius stricta aequalitas ac proin justitiae norma violari potest.

Quare in practico moralis theologiae studio haec justitiae pars potissimum attendi et perquiri debet, tum ut laesae justitiae peccatum recte discernatur, tum ut obligatio restitutionis, utrum adsit annon, plane cognoscatur ex praec. VII. decalogi:

„Non furtum facies.“ Exod. 20, 15.

Sectio I.

De jure hominis in bona fortunae.

Hominem habere et acquirere posse strictum jus in bona externa, quantum satis est, jam supra de virtute justitiae in genere agentes innuimus, fusiorem tractationem ethicae debuimus relinquere. Quare hîc statim ad particularia descendimus 1. circa jurium diversitatem, 2. eorum subjecta, 3. eorum acquirendorum modos diversos dicturi.

Caput I.

De variis juris speciebus.

I. Jus plenum et perfectum vocatur dominium; de quo jam supra dictum est: uti etiam de notione dominii directi et indirecti.

Dominium nimirum reddit rem domino *propriam*. Quo fit, ut dominio, quod est *directum tantum*, dominii nomen melius conveniat, quam dominio indirecto. Qui enim dominium directum in rem habet, vere eam ut propriam tenet, atque subjectum juridicum substantiae rei exsistit, etsi usum et dispositionem rei habeat impeditam; qui vero *indirectum tantum* alicujus rei dominium habet, illam rem, scil. ejus substantiam, non ut propriam tenet, sed solummodo jure circa eam disponendi utitur.

II. Usus est temporaneum jus in re aliena, ea scil. utendi, salva ejus substantia.

Qui rei usus determinatur contractibus aliisve transmissionis modis, quibus jus illud concessum seu acquisitum fuerit; simili modo onera illa determinantur, quae ab usuario, i. e. ab illo, qui jus usûs habet, subeunda sunt. Particularia quaedam vide postea, quando sermo erit de contractibus locationis et conductionis.

885 III. Ususfructus jus est temporaneum et utendi re aliena et fructus illius percipiendi, salva ejus substantia. Hinc in sola re frugifera usus et ususfructus distinguuntur.

Usufructuarius, i. e. ille, cui jus usûsfructûs competit, in fructus rei plenum dominium acquirit: debet autem rem ipsam in bono statu conservare; modicas expensas pro re reparanda facere; onera, quae rei incumbunt (ut tributa etc.), ferre.

Dominium igitur acquirit eorum, quae in fundo, cujus usumfructum habet, nascuntur; foetus animalium *suos* facit; in silvis *consuetam* lignorum portionem caedere potest, non vero eam, quae statum silvae deteriorem efficiat.

Ususfructus distinguitur *conventionalis* et *legalis*, prout libero contractu creatur, aut ipsa lege in certis casibus conceditur, e. g. parentibus in quaedam bona filiorum, mariti in quaedam uxoris bona; de quibus postea.

IV. Emphyteusis est jus haereditarium in re aliena, quod ad plenum usumfructum, imo etiam ad jus mutandi rei formam accidentalem (e. g. mutandi agros in prata, silvas etc.) extenditur.

Quoniam vero tanta disponendi facultas tribuitur, recentiores malunt emphyteusim pro ‚dominio in certis casibus amissibili cum obligatione quotannis certam summam solvendi' habere, quam eam cum Romano jure tamquam jus in re aliena considerare. — Jus Austriacum (§§ 1122. 1123) haereditariam locationem (emphyteusim) distinguit et censum emphyteuticum, quo pretium longe infra valorem fructuum quotannis solvendum sit, constitutum praecipue in recognitionem dominii directi. — Ceterum ad jura et obligationes, quae sive ex emphyteusi, vel ex censo emphyteutico, sive ex feudo oriuntur, accuratius addiscenda remitto ad leges regionum atque earum jurisperitos.

V. Feudum ab emphyteusi eo distinguitur, quod loco pretii quotannis solvendi imponitur obligatio domino directo exhibendi obsequium et fidelitatem.

VI. Servitus dicitur jus alicui personae aut alicui rei inhaerens, 886
vi cujus aliena res ipsi serviat, i. e. aliquam utilitatem, commodum praestare debeat.

De qua longiorem aliquam explicationem dari convenit.

1. Ex ipsa definitione data habes distinctionem inter servitutem *personalem* et *realem*, prout utilitas ex aliena re percipienda certum hominem immediate respicit, aut mediante re, quam possidet, seu non ut hunc hominem, sed ut hujus rei possessorem: quare res illa, ex cujus possessione redundat jus circa rem alienam in utilitatem rei propriae, dicitur *res dominans*, altera *res serviens*.

2. Ratione *originis* distinguitur servitus *legalis, conventionalis, naturalis*, prout aut speciali lege, aut libera conventione, aut naturali rerum conditione, situ etc. oriuntur.

3. Ratione *diversi objecti* seu rei, in cujus utilitatem conceduntur, habes servitutes *urbanas* et *rusticas*, prout in utilitatem aedificiorum aut agrorum cedunt.

4. Ratione *modi* servitutes sunt: *continuae* aut *discontinuae, apparentes* aut *non apparentes* seu *conspicuae* aut *non conspicuae*.

5. Servitutes urbanae sunt fere hae:

a) servitus *tigni immittendi*, scilicet in murum alienum, quo propriae aedes fulciantur; b) servitus *oneris ferendi*, scil. proprias aedes fulciendi ipso muro alieno; c) servitus *projiciendi*, i. e. aedes extollendi in aërem supra fundum alienum; d) servitus *protegendi*, scil. in aërem supra fundum alienum *solum tectum* projiciendi; e) servitus *stillicidii immittendi*, avertendi videlicet in alienum fundum; si vero licet stillicidium *collectum* in alienum fundum derivare, dicitur f) servitus *fluminis recipiendi;* g) servitus *cloacae immittendae* (stercora per alienum fundum deducendi vel ad murum alienum construendi cloacam); h) servitus *altius non tollendi* etc. . . . (jus prohibendi, ne vicinus aedificia altius erigat).

6. Servitutes rusticae hae sunt praecipuae:

a) servitus *itineris* (jus eundi, portandi, equitandi super alienum fundum); b) servitus *actûs* (jus praeterea vehendi et pecora agendi sine via permanente: attamen jus *semitae* habetur tantum pro servitute itineris); c) servitus *viae* (jus viam habendi — Strasse — super alienum fundum); d) servitus *aquaeductûs;* e) servitus *aquaehaustûs;* f) servitus *pecoris ad aquam appulsûs;* g) servitus *pascendi* etc., quae ipso suo nomine intelliguntur.

Limites vero et extensionem omnium istorum jurium accuratam a juris consultis cognoscere oportet. (Haec breviter ex Puchta *Pandecten* notata sunt.)

Descripsi servitutes, prout pro *jure* sumuntur, seu prout jus concedunt possessori agri aut aedificii dominantis: hoc sensu dicuntur *servitutes activae*. Prout exprimunt *onus* fundi vel aedificii alterius, dicuntur *servitutes passivae*.

7. Ex natura et conceptu servitutum sequitur:

1) Quando servitutes reales sunt, seu proxime pro utilitate *rei* constitutae, re inter plures possessores divisa, jus servitutis transit ad

omnes et singulos possessores. 2) Dominus praedii servientis nihil facere potest, quo servitus activa ejusque usus diminuatur vel difficilior usu fiat, e. g. non potest mutare viam, ductum aquarum etc., nisi in commodum rei dominantis aut propter necessitatem reparationes etc. faciendi; dominus praedii dominantis nihil potest, quo onus servitutis passivae gravius evadat.

8. Quomodo servitutes sive exstinguantur sive acquirantur solo temporis lapsu vel praescriptione, infra dicetur. Quando vero positiva institutione oriuntur, haec ipsa dispositio juris et facti inspicienda est.

Caput II.

De temporalium bonorum dominii subjecto in particulari.

887 Supra jam dictum est, quibusnam in genere dominium competere possit; atque simul innuimus, posse leges positivas ipsius dominii ejusve acquisitionis limites quosdam ponere, sive etiam illud extendere. Positivae igitur legis statuta attendi prorsus debent, quando de juris subjecto seu de diversorum subjectorum juribus disputamus. Attamen quae generatim de legitima dominii aliorumve jurium acquisitione statuta sunt, doceri debent, quando singuli *modi* jurium acquirendorum considerantur. Hîc solum ea attingemus, quae de certis quibusdam hominum ordinibus eorumque limitato dominio statuta sunt, quaeque in dirigendis aliorum conscientiis difficultatem specialem efficere possunt, videlicet de dominio 1. filiorum familias, 2. uxorum, 3. clericorum, 4. scriptorum seu auctorum.

§ 1.

De dominio filiorum-familias.

Praenotanda: I. Filii-familias vocantur omnes liberi utriuslibet sexûs sub paterna potestate constituti.

Sub paterna vero *potestate* aliquis *constituitur*

1) nativitate ex legitimo matrimonio; 2) legitimatione subsequenti (quae fit subsequenti matrimonio, modo fuerit proles nata a parentibus matrimonii ineundi capacibus; — alias legitimatione opus est a competenti auctoritate publica concessa, si qua conceditur: generatim non conceditur neque concedi potest, si adfuit inter parentes impedimentum matrimonii *indispensabile*[1]); 3) adoptione (attamen haec filium adoptivum non ita subjicit sub patrem adoptivum quoad bona filio propria, sicuti naturalis paternitas). *Finitur paterna potestas* a) morte naturali aut civili patris: attamen nisi filius eo tempore illam aetatem habeat, qua emancipatio concedi *potest*, paterna potestas transit in

[1] Lex civilis in Anglia non admittit legitimationem per subsequens parentum matrimonium.

alterum, ita ut jus filii non mutetur; b) emancipatione sive expressa, sive tacita.

II. De emancipatione seu dimissione ex paterna potestate ex positivis legibus haec notatu digna sunt:

1. Emancipatio fieri *debet*, filio volente, post annos majorennitatis; imo jus *commune* filios majores per se sui juris constituit; jura particularia, ut Borussic., Bavaric., solam facultatem postulandi emancipationem concedunt; quae re ipsa per declarationem parentum efficitur.

Fieri *potest* emancipatio, si in vivis est pater, ab ipso patre post annum 15. filii completum; patre mortuo, a curatoribus post annum 18. completum secundum cod. Gallic. § 477 et 488. Alia jura alios terminos aetatis constituunt, ut jus Borussic. annos 20.

2. Emancipatio filii minoris fit a) — id quod jus Borussic. negat pro *filia* (prout sentent. judic. 6. Maji 1881 lata est) — expressa patris vel curatoris declaratione pro diversis juribus privatim aut coram judice facta; b) si filius legitimo parentum consensu — ita saltem recentiora jura disponunt — vel matrimonium iniit [1], vel separatam societatem domesticam condit, sive proprio marte artem exercet [2]. Cf. Pruner *Theol. moral.* pag. 500, ed 2; pro Anglia Crolly *de just.* vol. I. n. 458.

Aetas autem majorennitatis nunc fere ubique pro filiis utriuslibet sexûs statuitur 21. annus completus.

NB. Jus Gallicum novum hunc terminum fixit (cf. Cod. Gallic. cit.). Jus Romanum novum idem constituit sub Gregor. XVI.: v. Gury-Ball. I. n. 762 not. Jus regni Germaniae pro toto imperio a 1. Jan. 1876 eandem aetatem statuit (lege 17. Febr. 1875).

Antiqua jura discrepabant. Ita jus Rom. antiq. annum 25. completum statuerat, jus Borussicum 24.

III. Varia bonorum genera recensentur. 833

A. Nimirum a jure Romano haec distinguuntur:

1. Bona *castrensia*, quae filius occasione militiae acquisiverit.

2. Bona *quasi-castrensia*, quae ex aliquo alio publico officio acquisita sunt.

3. Bona *adventitia*, quae filio aut ipsius filii intuitu donata sunt, aut illi aliunde quam ex bonis paternis advenerunt.

4. Bona *profectitia*, quae aut vivente patre ab eo quoad substantiam filio collata sunt, aut ab aliis intuitu patris filio donata, aut quae filius ex bonis paternis, e. g. negotiatione cum paternis bonis, lucratus est.

B. In jure Gallico haec tantum distinctio fit:

1. Bona a filio *ex industria separata* acquisita, aut soli filio data.

2. Bona, quae filius *alio modo* aut labore et industria, aut dono acquisivit.

C. Jus Borussicum fere eodem modo distinguit.

1. Bona filiorum *libera*, quae constituuntur 1) ex iis quae separata industria acquisierunt (acquisitio, quae fit extra gestionem paterni negotii — „der Erwerb ausserhalb des Betriebes des väterlichen Geschäftes“); 2) ex iis, quae filio donata sunt, ita ut donator parentes expresse ab usufructu excluderet; 3) ex bonis parcimonialibus, vid. quae filii parcius vivendo seposuerunt ex eo, quod extra domum viventes a parentibus pro sustentatione pleno jure acceperant.

---

[1] Ita jus Gallicum § 476; idem obtinet ex jure Germanico communi, secundum quod ipsum matrimonium initum, modo a filio, si minor adhuc est, consensus parentum habeatur, paternam potestatem exstinguit; jus Borussicum hunc titulum matrimonii etiam cum consensu parentum initi non admittit pro minoribus, nisi de *filiabus* agitur.

[2] Jus Borussicum ita habet: „Wenn Sohn oder Tochter einen eigenen Betrieb oder Haushalt anfängt mit des Vaters actueller oder legitimer Einwilligung“ (cui concordat consuetudo in reliqua Germania).

2. Bona *non-libera* comprehendunt omnia reliqua. Cf. Pruner *de jure* seu „*Lehre vom Rechte*" I. § 20 et 21.

D. Jus Austriacum etiam amplius filiis-familias in dispositione bonorum favet.

E. Jus Anglicum bona filiorum diversa non ita distinguit, concedit eis *jure suo* bona possidere et acquirere (cf. Crolly, I. n. 464 et 465).

His praenotatis, de jure et dominio filiorum-familias haec teneto:

I. Secundum jus Romanum *bona profectitia* pleno jure patris sunt, sed filio manent, si pater bonis suis in poenam privaretur; bona *adventitia* filii sunt, sed quamdiu sub paterna potestate est, pater usumfructum habet (igitur ab aetate majorennitatis per se cessat facultas patris in illa bona); bona *castrensia* et *quasi-castrensia* pleno jure filii sunt, sed *ante pubertatem* eorum administrationem non habet.

II. Jura in Germania vigentia fere eodem modo patri concedunt usumfructum bonorum adventitiorum seu *non-liberorum*, quamdiu filius *minor* est; solam administrationem bonorum *liberorum* pro filiis *minoribus*.

NB. Jus Austriacum usumfructum quorumlibet bonorum filii vult impendi solummodo in utilitatem et sustentationem ipsius filii (§ 150). Jus Anglicum etiam solam administrationem bonorum filii minoris (usque ad 21. ann.) eamque restrictam patri concedit.

III. Secundum jus Gallicum filius-fam. perfectum dominium bonorum habet, quae separata industria acquisivit, vel quae ipsi soli donata sunt; filius minor nondum emancipatus administrationem nondum habet. — Reliquorum bonorum usus-fructus usque ad filii emancipationem, sed non ultra 18. aetatis annum, patri aut, eo defuncto, matri, si vidua manserit, conceditur.

889 ## Conclusiones et major explicatio pro praxi confessarii.

1. Quae filius minor nondum emancipatus, in domo paterna in arte, negotiatione etc. patris occupatus, lucratur, etiam secundum ea jura, quae filium sui juris faciunt ad bona acquirenda, generatim non filii, sed patris sunt; siquidem non sibi, sed patri acquisivit et acquirere debuit.

2. Etiam filius majorennis, quamquam aut sui juris exsistit, aut ut sui juris fiat, postulare potest, tamen, si in negotiis paternis occupatur, mercede quidem vel retributione dignus est, sed ipsos laboris fructus patri acquirit, non sibi, siquidem patris nomine laborat.

3. Imo filius minor sub paterna potestate plene constitutus, si, quae sibi lucrari potuit, clam detinet, parentibus abscondit, saltem per se illicite administrationem suorum bonorum sibi arrogat, atque non raro propter periculum mali usûs atque laxioris vitae peccat. — (In Anglia videtur filiis plus juris concedi.)

4. Attamen quum administrationis injusta arrogatio longe difficilius gravem justitiae laesionem erga patrem contineat, atque alia peccandi pericula non semper vel exsistant vel gravia sint: *difficultas practica* oritur, quomodo et quando filii sive majores sive minores in domo paterna manentes peccent, idque graviter contra justitiam adeoque cum onere restitutionis, eo quod vel aliquid lucri sibi invitis parentibus retineant vel pro laboribus factis ex paternis bonis sibi quaedam surripiant.

Cui difficultati ut respondeam, haec noto:

A. Sumo, filium laborare in domo paterna, atque in augendis bonis paternis incumbere. — Quod si fit, aliquam retributionem sibi vindicari a filio, ab injustitia immune esse potest a) ratione *aetatis*, si filius majorennis est, quamquam nondum emancipatus, modo ne parentes ejus labore prorsus indigeant; b) ratione *extraordinarii laboris* a filio etiam minore nondum

emancipato praestiti. Extraordinarius autem censetur labor, si filius aut ratione statûs laborare non tenetur, aut aliis filiis *notabiliter plus* laboravit. Videlicet in hisce casibus filius famulo vel altero conducto non est deterior. Attamen ne justitiae limites excedat, a) cavendum est, ne notabilis excessus dicatur, quando labor impensus vix aequet expensas sustentationis, quam a patre filius accipit; b) cavendum est, ne *bis* congruam retributionem filius sibi vindicet; siquidem parentes non raro intendunt, in testamento vel aliis modis postea filium prae reliquis remunerare.

B. Sumo, filium minorem, qui extra domum labores suos in fabrica, 890
officina, aliisve modis collocavit, in domo paterna autem alitur, ita ut parentes exigant sibi mercedem filii diurnam vel hebdomadariam.

Quodsi pater pro conditione sua filium locavit, videtur lucrum, quod filius facit, potius bonis profectitiis aequiparandum esse, quod pro patre acquiritur, maxime si pater etiam domi filio pro conditione sua labores imponere possit: quapropter eadem valent, quae sub 1. dicta sunt, adeoque videtur difficilius filio aliquid indulgeri posse, si partem mercedis patri occultat. At quia non ita constat, patrem ex justitiae potius, quam ex pietatis obligatione filium adigere, a nimia severitate etiamtum cavendum est, maxime *post* factam aliquam defraudationem. Imo ex jure *Austriaco* (§ 149) potius filius lucrum *suum* facit, quamquam pater illud administrat et in filii sustentationem impendere potest.

Si vero filius ipse se suosque labores locavit, facilius etiam dici potest, lucrum in se vere a filio *ut suum* acquiri, quamquam pater administrationem habet. Attamen plures tituli esse possunt, cur pater lucrum a filio factum sibi juste reclamet: a) quod filius tantum saltem patri cedere debeat, quantum pater in illius sustentationem impendit; b) quod etiam necessitatibus parentum providere teneatur; c) quod etiam pro conditione sua aliquid conferre debeat ad sustentationem et educationem fratrum et sororum natu minorum. Haec imprimis prae oculis habenda sunt: praeterea vero periculum abusûs, quem filius forte cum pecunia committit. — Quoniam igitur rationes graves sunt, cur filio non ita indulgeatur; ex altera parte etiam plures atque graves rationes, quae frequenter filium excusent *a gravi* justitiae laesione: *ante* factum generatim potius in severiorem, *post* factum in mitiorem partem inclinandum est explorando causam, quae a restitutione filium excuset: nisi forte in quibusdam regionibus, ut *Americae,* leges parentibus plus concedant, vel totum filii, qui a patre alatur, lucrum patri addicant.

NB. A restitutione facienda aliquando etiam in iis circumstantiis, in quibus justitia vere laesa sit, sed bona sublata non amplius exstent, excusare potest condonatio parentum prudenter praesumpta.

5. Quando filius cum bonis paternis negotiatur, aliquando patri, ali- 891
quando sibi lucratur. Quod accuratius distinguendum est, quando filius, *patre inscio,* cum bonis paternis negotiatur.

Scil. 1) si filius nomine patris agere intendit, adeoque *consensum patris praesumpsit,* lucrum bonum profectitium est atque patri acquiritur: (quare summum ratione mercedis secundum supra dicta filius aliquid sibi petere potest).

2) Si filius proprio nomine agit: quamquam generatim peccat, sibi assumens pecuniam patris, tamen lucrum inter bona adventitia potius recensendum est, appositis quibusdam clausulis et limitibus, scil.: a) si pecunia mansura erat apud patrem *otiosa,* vel si filius patri furatus est pecuniam, lucrum, quod *proprio nomine* filius lucratur, adventitium quidem est; b) at nisi vere otiosa mansura erat, filius ex justitia patri restituere debet lucrum

cessans et damnum emergens; c) debuit filius in se sumere obligationem respondendi pro periculo sortis; quod quum filius efficaciter in se suscipere fere non possit, generatim hac re peccat: alias enim summum poterat ex praesumpta voluntate patris, quem interrogare nequibat, per modum contractûs societatis agere. Quodsi fecerit, pars lucri patri, pars filio acquiretur; d) quando negotiatio *universim* nomine patris a filio agitur, sed de *speciali aliquo* lucro dubium movetur, num filius *suo* nomine id fecerit: praesumendum est, eum etiam tum nomine patris egisse, quamdiu de contrario non constet; nam plerumque filius sine peccato non potuit suo nomine agere, eum vero peccasse, non praesumitur. Cf. de omnibus istis Lugo *de just. et jure* disp. 5 n. 40, et cum illo: Tabien., Ant. Gormez, Bartol., Angel., Rosellam, Sanchez etc.

§ 2.

De bonis uxorum.

892 Quum diversa jura diversa de bonis uxorum disponant, hîc ante omnia ea breviter notanda putavi, in quibus varia jura magis conveniunt.

Dotalia bona vocantur, quae ab uxore vel ejus parentibus marito constituuntur, quibus illa ad onera matrimonii cum marito portanda concurrat.

Paraphernalia, vel etiam receptitia, quae praeter dotem uxoris sunt et manent.

Communia, quae conjugibus aliquo saltem modo communia sunt, ita ut uterque conjugum quoddam jus in ea habeat.

Quibus praenotatis, haec teneto:

I. Dotalia bona in jus mariti transeunt ita saltem, ut usum et usumfructum habeat: attamen aut ipsorum substantia, aut eorum valor vix non ubique speciali et privilegiato modo uxori reservatur, atque cautio de eo praestatur, ita ut post mariti mortem, vel bonorum cessionem ea integra recipiat.

II. Omnia etiam jura concedunt, ut uxor bona quaedam pleno jure sibi reservet, quae vel paraphernalia vel receptitia dicuntur; quorum et dominium et usumfructum habet, administrationem pro variis juribus plus minusve impeditam.

III. Complura jura etiam agnoscunt bona communia, quae mariti quidem administrationi subsunt, ita tamen, ut uxor quoque saltem in partem eorum, quae soluto matrimonio supersunt, jus habeat. Accuratior vero horum bonorum determinatio jurisque, quod uxori competit, constitutio non ubique eadem est.

IV. Legales dispositiones de bonis conjugum generatim non impediunt, quominus ipsi conjuges sive ante matrimonium sive etiam multis in locis post matrimonium libere alio modo de suis bonis pacisci possint. Quare legales dispositiones maxime in defectu singularis conventionis observandae sunt.

Ex juribus singularibus haec praecipue notatu digna sunt; specialia omnino a jurisconsultis in sua quisque regione petere debet.

I. Jus Romanum secundum *systema dotale* bona conjugum eorumque mutua 893
jura determinat:

1. Maritus familiae debet providere; ad quem finem uxor ut conferat, marito dotem affert. Hujus dotis maritus habet usumfructum et administrationem, uxor vero dominium directum: quodsi dos in pecunia vel rebus consumptibilibus consistit, dominium plenum transit in maritum, ita tamen, ut pro cautione dotis bona mariti omnia uxori obligata sint. Mortuo viro, uxor omnibus creditoribus personalibus mariti praefertur quoad dotem recuperandam; atque etiam vivente viro, dotem juridice repetere potest, si timet, ne vir solvendo esse desinat.

2. Nisi alia bona quaedam constituantur ut *communia:* uxor retinet reliquorum bonorum (paraphernalium) plenum dominium et administrationem, ita ut maritus, uxore nolente, de illis nihil disponere possit. Quomodo autem uxor ipsa in variis contractibus mariti adjutorio indigeat, postea dicendum est.

II. Jus in plerisque Germaniae partibus vigens et *systema dotale* et *systema unionis* vel *communionis bonorum* admittit.

A. *Unio bonorum* intactum quidem relinquit etiam uxori jus dominii suae bonorum partis; sed administrationem suo jure exercet maritus, ita tamen, ut de bonis immobilibus, quae uxoris manserunt, disponere generatim non possit, nisi ex ejus consensu.

Communio vero bonorum sic concipitur, ut in ea bona uterque conjux dominium habeat in communi seu per modum societatis sub administratione mariti: soluta communione, bona communia dividuntur, ut uterlibet ejusve haeres separatim dimidium recipiat.

Haec bonorum communio potest esse partialis, aut perfecta seu totalis.

B. Si *bonorum communio partialis* inter conjuges exsistit,

1. communia bona, nisi conjuges libere quaedam restrinxerint, haec complectuntur: 1) bona, quae conjuges ut communia contulerunt, vel postea ut communia conscripserunt; 2) ususfructus horum bonorum, vel quaecunque ex communibus bonis orta iisve substituta sunt; 3) quae in matrimonio alterutrius industria et labore acquisita sunt.

2. Reliqua bona separata sunt sive mariti sive uxoris. Bonorum autem uxoris pars aliqua *pro dote* constituitur (de qua supra); mariti bonorum pars *pro antidote,* quo de dote caveatur.

3. Maritus *suorum* bonorum liberam omnino dispositionem habet; uxor in suorum bonorum dispositione ita ligata est, ut aut administratio aut advocatio in judicio ad maritum spectet.

4. Debita tempore matrimonii simili modo possunt contrahi communia, possunt ab utrolibet conjuge contrahi privata et separata. Debita vero ante matrimonium contracta per se non sunt communia.

5. Matrimonio morte alterutrius conjugis soluto, conjux superstes praeter bona sua separata jure suo reclamat dimidiam partem bonorum communium.

C. Admittitur vero etiam *perfecta bonorum communio;* imo si nihil statuitur a conjugibus, haec non raro lege stabilitur.

Quae si inita est, 1. et bona et debita sive ante sive post matrimonium acquisita vel contracta communia sunt.

2. Quoniam uterque conjux in omnia bona jus habet, maritus, quamquam jure administrationis utitur, in eo tamen sic restrictus est, ut in dispositionibus circa bona immobilia generatim uxoris consensu indigeat.

3. Ex eadem ratione fit, ut, stante matrimonio, voluntatis ultimae dispositiones solo utriusque consensu fieri possint.

D. Secundum particulares leges Borussicas, seclusa alia conventione:

1. Maritus usumfructum omnium bonorum uxoris habet et administrationem.

2. Alienare nequit bona uxoris immobilia aut capitalia, nisi cum ejus consensu.

3. Uxor, si suis bonis timet, potest juridice postulare, ut marito administratio subtrahatur.

4. Mortuo viro, bona, quae uxor attulit, ad eam ejusve haeredes transeunt.

E. Jus Austriacum.

1. Bona uxoris praeter dotalia manent pleno jure uxori, ita ut ipsam administrationem marito conferre, sed ex ratione etiam retrahere possit.

2. Ex solo contractu statui potest bonorum communitas sive plena sive partialis: qua facta, bona post mortem dividuntur. (§ 1218 sqq.)

894 III. In Anglia.

1. Ex anno 1870 (9. Aug.) uxor ea bona, quae industria separata acquisiverit (separata arte, mercatura), sine consensu viri pleno jure sua facere potest, ita ut et usufructus et administratio ad eam solam pertineat.

2. Recentiori etiam jure 1. Januario 1883 mulier, quae nupserit, circa bona sua possidenda, acquirenda, administranda pleni juris manet, ut mulier innupta: quare quoad jus mariti videndum est, quaenam bona forte in contractu matrimoniali marito collata sint.

3. Jure ab antiquo vigente maritus uxorem, uxor maritum haeredem suorum bonorum scribere potest: (cf. Crolly *de just. et jure* vol. I. n. 484 sqq., vol. II. n. 66).

IV. Jus Gallicum ita disposuit possessionem uxoris, ut secundum triplex systema jura sibi servare possit.

1. Si de bonis suis conjuges nihil statuunt, aut si statuunt se legalem bonorum communionem inire, haec censentur communia: (v. § 1400 et seq.) 1) omnia bona mobilia, quae tempore matrimonii possident, aut postea acquirent; 2) omnes fructus et reditus, qui utcunque tempore matrimonii percipiuntur; omnia immobilia, quae stante matrimonio acquirentur. — Excluduntur autem ea immobilia, quae alteruter conjux die matrimonii possidebat, et ea, quae stante matrimonio haereditate vel donatione accipiet.

2. Conjuges non prohibentur, quominus bonorum communionem aut magis extendant, aut magis restringant.

3. Si conjuges et communionem bonorum se inire negant, et *jus dotale* se recipere *abnuunt*, haec observantur (§ 1529—1539: 1) si solummodo bonorum communionem simpliciter negant, omnium bonorum uxoris habebit maritus et administrationem et usumfructum, dominium autem manet uxori. 2) Si expresse declarant conjuges, se in bonis suis prorsus velle esse separatos: uxor bonorum suorum administrationem et omnem usumfructum retinet, nequit tamen immobilia alienare sine consensu mariti aut judicis. Ad onera matrimonialia concurrere debet aut secundum contractum cum marito factum, aut, si contractus deest, tertiam partem redituum ad id impendere debet.

4. Si uxor *jus dotale recipit:* 1) dos aut expresse constituitur, aut ea bona, quae in contractu matrimoniali enumerantur neque expresse eximuntur, *pro dote* habentur; alia pro paraphernalibus. 2) De bonis paraphernalibus observa, quae n. 3. 2) mox dicta sunt. Bonorum dotalium maritus administrationem et usumfructum habet, in dominio autem uxoris directo remanent. 3) Bona dotalia immobilia ne consentiente quidem uxore alienari possunt praeter certos casus in lege declaratos (§ 1554 sqq.).

V. Secundum jura Americae Sept. 1. *dotalia* uxoris dicuntur tertia pars bonorum immobilium, quae maritus durante matrimonio possederit; quae igitur alienare in uxoris praejudicium nequit nisi uxore a magistratu seorsim interrogata libere consentiente. Haec bona, marito ante uxorem defuncto, ad hanc transeunt; sed uxore mortuâ transmittuntur ad mariti haeredes.

2. *Paraphernalia* bona ea dicuntur, quae ad vestitum et ornamentum mulieris pertinent, quibus durante matrimonio usa est: haec post mariti mortem pleno jure pertinent ad uxorem.

3. *Communia* bona ea sunt, quae stante matrimonio a marito et uxore simul acquiruntur titulo emptionis aut donationis: haec ab utroque conjuge simul possidentur neque alter sine alterius consensu ea vendere potest.

895 Pro praxi confessarii. His omnibus inspectis, quaedam sunt, quae ubique pro uxore justa et legitima censentur:

1. Utcunque jura uxoris constituta sunt, jus saltem habet ad honestam sustentationem pro conditione sua. Nam si bona communia adsunt, haec etiam ad uxorem spectant; si dotem uxor attulit, ex sua parte ad onera matrimonii jam contulisse censetur, ita ut jus acquisiverit, ut vice versa a marito sibi provideatur; si nihil attulit, maritus juri suo cessisse censetur et gratuito alendae uxoris onus in se assumpsisse.

2. Ad congruam et convenientem sustentationem pro varia uxoris conditione pertinet praeter victum facultas: 1) largiendi parva munera; 2) faciendi consuetas eleemosynas; 3) impendendi quaedam ad honestam recreationem eaque omnia faciendi, quae a muliere similis conditionis omitti sine aliqua nota non possunt.

3. Etiam necessaria sustentatio secundum ipsius conditionem uxori post mortem mariti superstiti debetur. Quare si ex dote aut aliunde nequit ea habere, quae ad parcam sustentationem pro sua conditione requiruntur, secundum jus naturale ex bonis mariti ea uxori debentur.

4. Quare uxor non laedit justitiam commutativam, si ea, quae n. 2. et 3. dicta sunt, sibi — etsi occulte — sumat; num vero contra debitam subjectionem et ordinem familiarem peccet, pendet a variis circumstantiis et causis, quas uxor fortasse habet ad actiones suas marito occultandas; atque ita accidere potest, ut si quando praevideat, deficiente prole et marito tenaciore exsistente, totam haereditatem, se neglecta, ad alios esse transituram, sibi clam nonnihil providere possit pro futuro tempore. Attamen hac in re, et etiam in aliis circumstantiis, quando uxor clam bona quaedam accipit et impendit, ab abusu et liberaliore uxoris agendi ratione cavendum est, vel etiam videndum, utrum lex uxori satis provideat, necne.

5. A fortiori uxor simpliciter non peccat, si subducit quaedam pro necessaria cura victûs, vestitûs etc., quando videt, se difficultatem passuram esse in explicanda necessitate viro, qui eam non intelligit; si marito prodigo, qui in damnum familiae bona dilapidat, bonorum partem occultat, sibi et familiae providens; si proprio marte, marito non rogato, nonnulla sibi sumat, quae maritus rogatus facile concessurus sit — non enim in tanta dependentia constituta est, sed ut socia tractari debet; — si in defectu viri ex bonis communibus etiam aliquid notabilius expendit ad avertendum imminens damnum a familia.

6. Si uxor ex priore matrimonio filios habet necessitate pressos, aut 896
si parentes ope indigent, illis in gravi necessitate constitutis subvenire prorsus debet: at ex quibus bonis id fieri possit et debeat, sequentibus regulis explicari videtur:

1) Si habet bona libera, non potest sine mariti consensu ex aliis bonis donationes facere, nisi intra limites justae eleemosynae. 2) Si bona libera non habet, potest ex aliis bonis, sive communia sint sive non, necessitatibus subvenire, etsi consuetas eleemosynas superare debet; attamen tum, nisi viri consensus accedat, ab aliis eleemosynis faciendis ipsi abstinendum est. 3) Neque postea, marito defuncto, tenetur illas expensas earumve partem, si ipsa bona propria libera non habuit, computare in partem dotis recuperandae vel portionis bonorum communium recipiendae, nisi expensae illae *multum* excesserint limites consuetarum eleemosynarum. Ratio ultimae clausulae est, quia extraordinarias expensas ex suis bonis vir non tenetur facere vel pati, si uxor ipsa bona habet, quorum sive dominium directum sive condominium apud eam mansit. Cf. Lugo disp. 16 n. 71 et 72.

897 7. Maritus vero, si mala administratione vel dissipatione damnum intulerit familiae et uxori, sitne ut injustitiae reus ad restitutionem erga uxorem obligatus, solvi debet ex hac quaestione, utrum scil. uxor ad ea bona jam habeat jus dominii aut condominii, an tantum jus post divisionem factam certae partis eorum, quae restant, recipiendae. Quodsi hoc posterius jus solum habet, maritus ad restitutionem non tenetur: alias tenetur pro culpa commissa. — Vide Lacroix l. 3 p. 1 n. 1020, Gury-Baller. I. n. 556.

Neque de hoc dissidium est inter doctores. Id unum est, in quo dissident, quod, quando communio bonorum adest inter conjuges, non omnes eodem modo hanc bonorum communitatem extendunt. Aliqui omnia ea putant esse communia, quae alteruter conjugum lucratur, adeo ut maritus, si, quae labore et industria sua lucratus fuerit, potatione, lusibus, prodigalitate dissipaverit, pro rata ad restitutionem uxori faciendam teneri videatur; alii *haec* bona, saltem antequam in commune dominium a viro tradita sint, in viri dominio manere censent. Atque de *his* bonis Lacroix l. c. dicit, non esse consuetudinem, ut maritus restituat, qui quaedam dilapidaverit. Cf. etiam Delama n. 40.

Videri potest Marres *de justitia* I. n. 69, ubi leges in Neerlandia vigentes exponit.

§ 3.

De dominio clericorum.

898 Clerici quoque in bona quaedam jus non ita plenum habent, ut pro libitu omnino de illis disponere possint. Quare recte iis adnumerantur, quorum bona vel jura secundum certas quasdam leges et regulas restringuntur.

A. Quae sint diversa clericorum bona.

Distinguuntur 1. Bona *patrimonialia,* i. e. ea, quae clericus possidet ex paterna haereditate; extenditur autem illa vox ad omnia ea, quae ex qualibet donatione aut causa profana possidet.

2. Bona *ecclesiastica,* i. e. ea, quae ex reditibus ecclesiastici beneficii percipit.

3. Bona *quasi-patrimonialia,* vel *quasi-ecclesiastica,* vel *casualia.* Triplex illud nomen eandem rem designat, scil. ea, quae, occasione sacrarum functionum percipit, ut stipendia Missarum et jura stolae, quae vocantur.

4. *Parcimonialia* bona, i. e. ea, quae clericus parcius vivendo ex ecclesiasticis bonis seposuit, quatenus ea licite consumere potuerat.

B. Jura clericorum in diversa bona.

I. Clericus, etsi alia bona habeat, ex bonis ecclesiasticis seu ex reditibus beneficii honestam sustentationem sumere potest, sed quae honestam sustentationem superant, in pauperes vel causas pias erogare tenetur: Trid. sess. 25 cap. 1 *de ref.* — Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 7 cap. 2.

II. Clericus perfectum dominium habet parcimonialium bonorum, ita ut de iis ad libitum disponere possit, siquidem non convenit, eum

propterea jure inaequali cum aliis uti, quod sibi et genio suo subtraxerit: S. Alph. n. 491 cum communi sententia.

III. Bonorum casualium etiam perfectum dominium habet; sunt enim ex oblationibus et donationibus fidelium collecta, qui obligationem aliquam seu onus illis non imposuerunt. Vide etiam decl. S. Poenitent. 9. Aug. 1824.

IV. A fortiori clericus perfectum et liberum dominium bonorum patrimonialium habet, de iisque pro suo arbitrio disponere potest. Nulla enim lege ecclesiastica declaratur clericus dominii incapax, neque ulla lege ad profitendam paupertatem adstringitur.

Declaratio et explicatio: 899

Explicatione aliqua indiget, 1) quae sit honesta sustentatio, quibusque limitibus circumscribenda. A qua determinanda pendet tum, quid clerico liceat, tum quaenam bona pro parcimonialibus haberi possint. 2) Quo titulo seu qualis sit obligatio superflua in causas pias erogandi, ut intelligatur etiam ea obligatio, quae post malum usum bonorum ecclesiasticorum remaneat.

Ad *primam* quaest. affero, quae Laymann l. 4. tr. 2 cap. 3 n. 2 ad honestam sustentationem refert:

1. quae pertinent ad honestum victum ipsius beneficiati et ejus familiae seu famulorum, quos pro sui statûs convenientia habet;

2. ad exercendam hospitalitatem erga consanguineos et amicos;

3. ad exhibendas remunerationes pro acceptis beneficiis, non tamen prodigas;

4. ad alias convenientes quasdam et honestas relaxationes.

Quae omnia non eodem modo pro omnibus aestimari debent; sed qua mensura haec contineri debeant, ut maneatur intra limites *honestae* sustentationis, judicandum est: a) tum ex personae dignitate, b) ex redituum amplitudine, c) ex beneficiati meritis et laboribus, quos utiliter doctrina, consilio, scriptione pro Ecclesia impenderat: tametsi — addit Laymann — beneficiatis longe consultius et securius sit, hanc facultatem insumendorum redituum restringere, quam laxare. Nos tamen hîc, ait, quantum fieri potuit, laxavimus ad confessariorum instructionem, ne omnino damnent, si aliqua ratione excusare et absolvere possint.

Ad *secundam* quaestionem responsa diversa a diversis scriptoribus dantur. Imprimis conferri potest Ben. XIV. de *syn. dioec.* l. 7 cap. 2. 900

Sc. 1. Superflua ex reditibus ecclesiasticis pauperibus vel etiam piae causae erogandi *gravis* obligatio est: quamquam ex natura rei patet, parvam materiam ampliorem sumi debere, quam si agitur de determinanda materiae parvitate in furto. S. Alph. dicit n. 491, IV ad constituendum peccatum mortale requiri quantitatem *„multo majorem“*, quam in furto, vel *„magnum excessum“* supra quantitatem in furto gravem.

2. Si cognati necessitate premuntur, hi merito inter pauperes, quibus bona superflua contribui possint, numerantur, atque ceteris paribus, iis prae aliis succurrendum est; imo non summa tantum paupertas, sed ipsa indigentia sufficit, ut iis subveniatur.

3. Utrum vero obligatio pauperibus seu piae causae superflua largiendi sit ex justitia, annon, acriter controvertitur: quare practice non constat de *justitiae* obligatione, sed de obligatione *religionis* et *legis ecclesiasticae* [1].

---

[1] Videlicet antiquitus bona illa, quae fideles ecclesiae contulerant, triplici fini serviebant: necessitatibus ecclesiae et cultûs divini, sustentationi Episcopi et cleri, pauperum indigentiae sublevandae. Quorum bonorum administrator Episcopus erat, qui singulis clericis ex communibus bonis sustentationem dabat.

Lapsu temporis omnium bonorum divisio facta est in quatuor partes, ita ut una pars Episcopo, altera clero, tertia usibus liturgicis et templo, quarta pauperibus destinaretur. Portio igitur clero assignata communis mansit sub Episcopi administratione, ita ut praeter sustentationem singuli clerici nihil reciperent.

Postea vero quum clericorum numerus cresceret atque necessitas esset, in pluribus locis a sede episcopali remotis stabili modo collocandi clericos, visum est portionem clericis communem denuo dividere atque singulis certam partem bonorum (immobilium) assignare, ex quibus sibi proviserent; atque ita saeculo nono beneficiorum ecclesiasticorum institutio videtur esse perfecta (cf. Pruner *Theol. mor.* ed. 2. pag. 530, plura apud Thomassin. p. III. l. 3).

Ante hanc divisionem clericos non potuisse ex bonis ecclesiasticis sibi aliqua arrogare praeter sui sustentationem eosque secus justitiam laesisse, clarum est. Id insuper fateri debemus, ante omnem divisionem Episcopos ex justitia obligatos fuisse, ut bona ecclesiastica fideliter administrarent, et illi fini impenderent, cui ex voluntate offerentium et ex supremi Ecclesiae pastoris lege destinata erant.

Etiam nunc illam obligationem justitiae mansisse, superflua aliis finibus piis destinandi, multi Auctores contendunt. Ita plerique antiquiores — ut ait Ben. XIV. — et praeter eos Navarrus, Roncaglia, Laymann, Nat. Alex. etc. — his ducti rationibus: Constat fuisse mentem eorum, qui bona ecclesiastica primitus obtulerunt, ecclesiasticorum Superiorum, qui admiserunt seu receperunt, ut ea piis usibus deservirent, non vero luxui clericorum finibusque profanis. — Ecclesia enim bona illa etiamnunc in Trid. vocat „patrimonium Christi, patrimonium pauperum“; ergo clerici non possunt recipere jus illimitatum in illa bona, sed *jus ipsum* restringitur ad honestam sustentationem, quae una ex causis piis est; residua ad alias causas pias impendenda sunt. Insuper Ecclesia vocando bona illa „patrimonium pauperum etc.“ satis ostendit, se nolle clericos redituum plenos dominos facere, sed administratores; administrator autem contra justitiam delinquit, si bona contra mentem domini (quae est hîc Ecclesia) expendit.

Non minor est numerus eorum, maxime recentioris aetatis, qui *justitiae* obligationem negant (cf. Voit, I. 876. Q. IV.): inter quos S. Antoninus, Bañez, Dom. Soto, Covarruvias, Fagnani, Barbosa, Vasquez, Molina, Lessius, Lugo, Sporer, Mazzotta, Salm. etc. sic ratiocinantes: mentem offerentium fuisse vel esse quidem, ut in pios usus bona impendantur, at non eam esse quaestionem, sed hanc, num sc. 1) bona illa plene in dominium Ecclesiae transierint, et 2) num supremus bonorum ecclesiasticorum administrator potuerit facere et re ipsa fecerit clericos fructuum beneficii ecclesiastici veros dominos. Nam hoc facto, etsi postea menti eorum, qui bona primitus obtulerunt, et Ecclesiae, quae distribuit, non plene respondeatur; inde nondum fit, ut laedatur justitia. Si nimirum pauperi do eleemosynam ea mente, ut familiae suae succurrat, ipse vero eam expendit, ut genio suo indulgeat; ab illo paupere peccatur quidem, sed non peccatur contra justitiam. Ex eo igitur, quod *intentioni* dantis non satisfiat, concludi nequit, justitiam laedi. — Porro pleno jure bona illa transiisse in Ecclesiae dominium, a nemine videtur in dubium vocari, neque jure in dubium vocari potest, quum secus personas mere juridicas a privatis hominibus pleno jure creatas esse, dici necesse sit: quod juridice impossibile est. Administratorem ecclesiasticorum bonorum supremum *posse* certam summam etiam cum liberalitate pro Ecclesiae ministris constituere

Practice ergo haec concludenda esse arbitror:

1. Quando clericus male impendit proventus beneficii ecclesiastici, non 901
constat de obligatione restitutionis: quapropter illi non potest stricta ob-

---

secundum eorum conditionem et merita, plane dici debet, quum id deceat Ecclesiae principem et Ecclesiae splendorem: atque hoc ipso per summum Ecclesiae principem voluntati piorum fidelium, qui bona sua obtulerant, quantum jus strictum postulat, jam satisfactum esse, quando bona illa prudenti arbitrio clericis assignaverit. — Tota igitur quaestio, quae restat et in qua omnis causa vertitur, ea est, utrum re ipsa Ecclesia seu ejus supremum caput ita certa bona clericis assignaverit, ut eos faceret veros dominos fructuum beneficii simul cum obligatione (obedientiae et religionis) superflua pro piis causis erogandi, an clericos fecerit solos administratores. Porro *dominos* fructuum eos factos esse, patere satis videtur, siquidem nihil frequentius in lege canonica occurrit, quam sententia illa: „faciant fructus *suos*“, vel in poenam: „non faciant fructus *suos*.“ Quare quum ex una parte satis constet, clericos esse fructuum beneficii dominos, ex altera parte minime probetur, obligationem superflua in pias causas erogandi esse *ex justitia:* mitiora videntur esse amplectenda.

Et revera hunc sentiendi modum tot scriptorum probabilem esse, quis negaverit? Potest sane Summus Pontifex ex justa causa ecclesiastica bona clericis ita distribuere, ut nullum onus illis amplius imponat; nam juste et prudenter ea administrat, si, quae Ecclesiae data et ab Ecclesiâ accepta sunt, Ecclesiae usibus deservienda curavit. At vere Ecclesiae usui et ecclesiasticis finibus deserviunt seu deservierunt, eo quod ministris Ecclesiae justo titulo remunerationis etc. data sint: quare rigorosum jus, secundum quod intentioni fidelium offerentium satisfieri debeat, exstinctum est, quum primum bona illa ecclesiastica pro beneficiis ecclesiasticis constituta eorumque fructus secundum assignationem ab Ecclesiae praesulibus factam a clericis propter officia praestita percepti sunt.

Remanet ergo illa sola obligatio, *quam Ecclesia imposuit.* At eam justitiae obligationem imposuisse, minime constat: 1) quia constanter dicit, clericos facere fructus beneficii *suos:* quod, nisi contrarium plane probetur, excludit obligationem *justitiae* eos ad certos fines arbitrio clerici non subjectos impendendi; 2) quia ipsi Trid. Conc. Patres ex schemate cap. 1 sess. 25 *de ref.* expunxerunt verba primitus concepta „quia ecclesiasticorum proventuum dispensatores tantum sunt“, ne inferrent praejudicium opinioni communi, quae teneat clericos verum dominium proventuum acquirere; at opinio, quae ad expendenda piis usibus superflua clericos *ex justitia* adstringit, in ea ipsa sententia nititur, quod clerici dispensatores tantum sint.

Neque in dubium vocari potest, quod Molina *de just. et jure* disp. 147 in hac re de potestate S. Pontificis quibusdam canonibus breviter docet:

1. Potest Papa ex justa causa concedere clericis, ut possint testari valide ad causas profanas; atque etiam, ut eorum haeredes bona accipiant ab intestato.

2. Haec concessio potest esse expressa, potest esse tacita vi consuetudinis toleratae.

3. Potest tamen Papa contraria lege ejusmodi consuetudinem revocare.

4. Si Papa sine justa causa concederet facultatem bona ecclesiastica (quae manserunt ecclesiastica) impendendi in usus profanos, illa dispositio invalida esset.

Quare si facultas dari potest, fructus bonorum ecclesiasticorum licite impendendi causis profanis, a fortiori facultas dari potest, ut illicitum quidem sit id agere, sed non contra justitiam. — Justam autem talis dispositionis causam adesse, vix aliquis negaverit, eamque in convenienti et abundanti honorario clericis assignando consistere. Quis enim neget, honestum et justum esse, clericos pro munere suo diverso tam bene congruum salarium accipere, quam eos, qui in civili aliquo munere publico constituti sunt.

Quod vero de facultate libere testandi dicitur, haec quidem nostrate jure communiter adest pro clericis, eamque a multis jam saeculis in Germania aliisque regio-

ligatio imponi, ut parcius vivendo aliave industria utendo ea sibi comparet, quibus reparationem eorum, quae male expenderat, possit efficere.

2. At si clericus, habens bona propria simul cum proventibus ecclesiasticis, expensas facit ad profanos vel malos usus, eas ex bonis propriis fecisse censendus est — siquidem supponi debet, eum cum peccato quam minimo agere velle —: quapropter residua bona pro ecclesiasticis habenda sunt, i. e. pro iis, quae gravata sunt onere obedientiae et religionis, qua postuletur erogatio in causas pias.

902 3. Relate ad eos, quibus clericus illicite bona illa ecclesiastica dederit, complures causae sunt, quibus ab obligatione restituendi seu pauperibus ea distribuendi excusari possunt.

---

nibus invaluisse, vide apud Sentis, dissert. *de jure testamentorum cler. saec.,* maxime cap. 3. Et quamquam haec facultas ea mente concedebatur ab Ecclesia et a potestate civili, ut clerici de *omnibus* bonis suis pro sua voluntate ad pias causas testari possent, querelis haeredum de laesa parte legitima sibi debita prorsus remotis; tamen valor dispositionum testamentariarum ab impleta illa mente non pendebat: peccaverit clericus, donatarii seu haeredes jure acquirent bona sibi consignata. Similiter ex speciali ratione pro Urbe a Jul. III. *„Cupientes“* 6. Id. Martii 1549 et a Paul. V. *„In imminenti“* 18. Apr. 1608 facta est clericis concessio testandi etiam ad causas profanas: v. Moy *Archiv* II. pag. 434.

Demum quod additur de facultate haeredum ab intestato succedentium, haec tum tantum plena et imperturbata in foro conscientiae videtur adesse, 1) si aut expressa concessione aut diuturna consuetudine conceditur in iis circumstantiis, in quibus propter beneficia clericorum non ita pinguia dubium rationabile adesse praesumitur, num clericus ex bonis ecclesiasticis vere aliquid relinquere possit; 2) si facultas ab intestato succedendi in quotam tantummodo partem quorumlibet bonorum clericorum cognatis conceditur, reliquis ipso facto ad causas pias applicatis, ut in Conc. prov. Vienn. statutum est (v. Aichner § 233, 2. edit. 5.); et antiquitus in Stat. Prag. a. 1605, Wratisl. 1580 etc. (v. Sentis, l. c. pag. 62).

Si vero amplior quaedam facultas aliquando in statutis episcop. data legitur (v. Sentis, ib.), haec ita videtur intelligenda esse, ut haeredes quidem totam haereditatem clerici reciperent, attamen *si constabat,* bona relicta esse ecclesiastica, cum eadem obligatione, quae et clerico defuncto et ipsis illis bonis inhaerebat, et quae utpote realis a clerico ad haeredes transire debebat: nam revera haec conditio tamdiu illis bonis inhaeret, donec clericus de iis disposuerit. Qui enim ad omnem casum inopinatae mortis facultatem ab intestato in omnibus clerici bonis succedendi haeredibus tribuere vellet, ab omni alia obligatione liberam, ille hanc potestatem neque a legitima consuetudine, neque a consensu S. Pontificis aliter dato repetere atque probare posset. Consensus enim vel concessio expressa S. Pontificis *illo sensu* data nullibi ostenditur; consuetudinem autem, si probare aliquis potuerit, rationabilem adeoque legitimam esse, quomodo evincere potest? quare consensus legalis S. Pontificis, qui ad consuetudinem validam reddendam necessarius est, eo minus admitti potest, quo certius est, sine justa causa ne S. Pontificem quidem facultatem hanc, qua bona ecclesiastica ad profanas causas transeant, concedere posse. Consentit Aichner l. c., cum Van-Espen, Zallinger, aliis.

Neque omittendum est, certa genera bonorum, quae legibus et decretis S. Pontificis ad successorem clerici defuncti transire, vel apud ecclesiam manere dicuntur — ut insignia Pontificalia aliaque ejusmodi Episcopi bona, quae *sedi* episcopali applicanda sunt — modo ne constet clericum ea ex bonis suis privatis privato nomine possidenda sibi acquisivisse, nulla lege civili ad haeredes civiles vel cognatos valide transferri posse. Quare si lege civili canonicae dispositiones non agnoscuntur, clericus multo magis tenetur testamento suo cavere, ne illa bona ad manus alienas perveniant.

Cf. Marres l. c. n. 101, Const. Pii V. 42 *„Romani Pontificis“*.

1) Si non constat, bona donatione erogata esse ex ecclesiasticis bonis: nam si possunt esse ex patrimonialibus, casualibus etc., accipienti non est faciendus scrupulus.

2) Imo etsi constet, bona illa esse ecclesiastica, ille non peccat, qui a clerico *offerente* dona accipit (v. S. Alph. n. 491 et 492): — nam illa cooperatio ad peccatum clerici tanta non est, quum malitia actionis peccaminosae ex parte clerici jam sit completa; externum autem illud complementum acceptando ponere, non videtur S. Doctori tanti momenti, ut haec materialis cooperatio cum illo damno seu lucri amissione omitti debeat. Quare practice satis probabile est — quamquam contra opinionem S. Alph. *ibid.* —, neque eos, qui *dubia* vel *mala fide*, i. e. cum subjectivo peccato ejusmodi dona acceperint, ad restitutionem aliquam (pro rata probabilitatis contrariae sententiae) obligari posse.

3) Imo qui clericum ad donationem *citra fraudem et injusta media* induxit, peccavit quidem, sed quum neque ipse neque clericus *injustitiae* reus sit, ad restitutionem non videtur stricte obligari posse; quamquam rectissime illi ea suadetur, et pro circumstantiis aliqua eleemosyna danda pro poenitentia imponi potest.

4) Qui vero fraude mediisve in se injustis clericum ad talem donationem induxit, eumve a testamento condendo impedivit, quo melius et securius ejus haereditatem adiret: ad restitutionem erga pauperes vel causas pias, ut quilibet in simili fraude, tenetur.

5) Quae de donatione a clerico accepta dicta sunt, valent etiam de legato vel haereditate *per testamentum* clerici, qui testandi liberam potestatem habeat, accepta.

6) Qui, etsi sine commissa fraude, haereditatem clerici *ab intestato* adiret, quum clericus a condendo testamento impeditus esset, ad bona ea, quae certo sunt ex proventibus ecclesiasticis residua, eroganda in pauperes et in pias causas obligatus est; isque multo magis *ex justitia* ad id tenetur, quam ipse clericus. Nam haeres ex justitia erga defunctum bona relicta secundum illius legitimam voluntatem distribuere debet; clericus autem, qui ex improviso sine expressa voluntatis suae declaratione mortuus est, censeri debet habuisse hanc voluntatem superflua *secundum praeceptum Ecclesiae impendendi* — nemo enim praesumitur malus —: quare cognati bona ecclesiastica residua secundum voluntatem clerici defuncti implicitam vel interpretativam pauperibus sive piis causis distribuere *tenentur*. Neque ulla concessio aut consuetudo legitima contraria probari potest, quum obligatio ea bona in pios usus impendendi ipsis illis bonis inhaereat, quamdiu a clerico aliis usibus applicata non fuerint.

7) Si vero clericus *ex consulto* sine testamento vel ultimae voluntatis declaratione ulla decessit, sciens, haeredes lege civili ab intestato in bona relicta successores esse: justitia non videtur ab haeredibus laedi, si bona omnia sibi applicant, videtur tamen laedi obligatio religionis et ecclesiasticae legis, quae tam clerico, quam ejus haeredibus disponendi de ecclesiasticis bonis facultatem tantum ad pias causas concedit. Quousque autem hoc quoad haeredes urgeri debeat, si constat bona residua esse stricto sensu ex ecclesiasticis relicta, prudentiae est discernere, ne ex materiali peccato formale reddatur.

4. Ceterum haec pro plerisque locis fere ad meram theoriam spectant: 903
siquidem rara jam sunt beneficia adeo pinguia, ut illius proventus in se

soli spectati excedant mensuram eorum, quae ad honestam sustentationem referri possunt; imo plerumque beneficium solum, nisi accedant bona casualia, nedum abundantem sustentationem praebeat, ne ad parcam quidem et necessariam satis est, postquam impia manus sacras Ecclesiae possessiones invasit. Verum clerici est, non tantum videre, quid summo jure debeat, sibive liceat, sed imprimis, quid deceat atque fideles aedificet, quid contra populo scandalo sit et malo exemplo. Cf. etiam Delama n. 32.

5. Quoniam nihilominus aliquando reditus vere abundantes etiamnunc exsistunt, quid juris sit quoad ecclesiastica bona, explanandum erat. Et quoniam loco bonorum a gubernio occupatorum frequenter pensio aliqua annua clericis in munere ecclesiastico constitutis solvitur, quae aut sola pro congruae sustentationis titulo habetur, aut eum complet: sciendum est, Sanctam Sedem ejusmodi salaria pro bonis ecclesiasticis habere atque eadem iis onera adnectere, quae proventibus veri beneficii conjuncta sunt, ut sc. ad superflua piis causis eroganda adstringat.

Non vero pro ecclesiasticis bonis habentur: 1) ea supplementa, quae ex parte fidelium — etsi ex conventione — dantur, ut „congrua", quae dicitur, justam mensuram attingat; 2) illa pensio a gubernio data, quae clericis emeritis, aegrotis etc. confertur; 3) illa pensio, quae pro clericis emeritis a potestate ecclesiastica assignatur, etsi ex fructibus certi alicujus beneficii sit desumenda — haec enim in *plenum et liberum* dominium pensionarii transit neque pro ampliore, quam quae ad decentem sustentationem emeriti clerici exigatur, habetur. Cf. hac de re S. Alph. n. 491 q. VI. et Lugo d. 4 n. 32. — De salario a gubernio dando cf. Responsa S. Poenit. (Gury I. 563 et Marres I. n. 98).

1. „An salaria, quae in Belgio solvuntur a gubernio pastoribus et canonicis, induant beneficiorum seu bonorum ecclesiasticorum indolem, et annexam habeant obligationem inhaerentem his bonis, sc. strictam et canonicam obligationem expendendi superflua pauperibus, seu piis causis, et residentiae sub poena non faciendi fructus suos?"

S. Poenitentiaria perpensis expositis, respondit: jam alias a S. Sede de consilio selectae Congregationis responsum fuisse *„affirmative"*. 19. Jan. 1819.

2. S. Poenitentiaria consulta, an illa responsio applicari debeat salariis, quae pastoribus et canonicis regni Galliarum a gubernio solvuntur, respondendum censuit: *„affirmative"*. 19. Aug. 1821.

NB. Marres l. c. notat, idem dici debere de salario parochorum adjutoribus dato, eo quod cedat in locum priorum beneficiorum, capellaniae etc. Quod verum est, *si* hoc salarium est loco beneficii ecclesiastici.

3. An responsio illa applicari debeat solis salariis fixis, vel extendi debeat ad oblationes fidelium?

R. *„Affirmative* ad 1., *negative* ad 2."

§ 4.

De dominio scriptorum.

904 Dominium scriptorum, de quo peculiaris quaestio movetur, illud est, quod in foetus sui ingenii habent.

Natura enim dominii seu juris id secum fert, ut res, de cujus dominio agitur, vel potius ejus rei usus, *restringatur exclusive* ad dominum. Juris namque conceptus dicit talem relationem et connexionem rei ad dominum, ut hic quoad eam rem cuilibet alii praeferri debeat, seu ut ipse quem-

libet alium excludere possit. — At foetus ingenii, quum primum in lucem editus est, id ex se habet, ut *communi* usui inserviat atque quodammodo publici juris fiat. Ex quo difficultas oritur, ita ut aut dominium in opus suum scriptorem retinere negandum esse videatur, aut dominii illius objectum accuratiore definitione omnino necesse sit circumscribi.

Practica autem difficultas tandem ea est, utrum spectato solo jure naturali, ille *injuste* agat contra auctorem et editorem libri vel similis rei, qui illum editum denuo praelo committit, adeoque sibi ex reimprimendo et divulgando opere alieno lucrum facit, auctoris lucro et damno posthabito; an haec solâ lege positivâ injusta evadant. Quodsi hoc posterius affirmandum esset, iis, qui lege positiva non adstringerentur, aut in iis rebus, in quibus lex nihil statueret, impune et sine scrupulo aliena opera reimprimere liceret.

A longiore disquisitione singularum opinionum abstinentes haec saltem omnino in foro etiam conscientiae tenenda esse ducimus, etiam si jus positivum vel non exsistit, vel urgeri nequit.

I. Auctor jus habet in foetus ingenii sui; quapropter saltem quamdiu ea, quae mente et scripto concepit, publici juris non fecerit, i. e. in lucem non ediderit, jus strictum habet, ne quis illa invadat atque divulget. — Qui vero id commiserit, auctori ad omnia damna resarcienda tenetur.

II. Auctor jus habet, ut ex iis, quae ingenio suo invenit, elaboravit, ad communem utilitatem multiplicatis exemplaribus divulgavit, ipse justam mercedem convenientemque fructum percipiat. Quare illi injuste agunt, qui auctorem a tali praemio percipiendo impediunt.

III. Justum autem praemium eaque utilitas, quam auctor sibi vindicare potest, — eam vid. conventione facta cum editore seu bibliopola dividendo — consistit in pretio, quod ex opere divulgando seu in commercium tradendo percipitur. Illud enim pretium est, quod, deductis expensis necessariis, operi et labori auctoris atque labori et industriae impressoris et bibliopolae respondet. — Ergo si quis alius opus jam publicatum sibi arripere illudque denuo praelo commissum in commercium tradit, eatenus saltem injuste agit, quatenus auctor cum suo bibliopola inde damnum aliquod majoris pretii seu lucri percipiendi incurrit.

IV. Verum illud etiam dicendum est accuratos tandem limites assignare, quamdiu et quousque jus auctoris extendatur, perdifficile esse. Imo quum illimitatum jus auctori ejusque successoribus tribuere, communi utilitati nocivum fieri possit, nihil aequius est, quam ut leges positivae jus auctorum tum defendant atque protegant, tum accuratius definiant.

Illae autem leges, quatenus alios a publico usu et divulgatione alieni operis cum damno auctoris et impressoris impediunt, in conscientiae foro etiam ligant. Similiter dicendum est de legibus, quibus novae artium inventiones aliaque ejusmodi proteguntur: de quibus cf. infra n. 1116 et 1119 doctrinam de *monopolio.*

Explicatio. 1. Aliqui difficultatem movent, quod opus semel editum 905
sit publici juris factum, atque inde concludi posse putant, nisi lex positiva obstet, injustum non esse quemlibet usum, ad quem aliquis exemplar sibi emptum adhibeat, ne iteratam quidem impressionem et divulgationem, quam suo periculo instituat. At in eo, quod opus evulgatum publici juris factum

esse dicatur, *distinctione* opus est, scilicet: Res in opere seu libro contenta publici juris est, Conc.; res illa sub tali forma operis seu libri concepta, seu ipsa haec libri forma, subdist.: haec publici juris est quoad usum, qui est consuetus et ordinarius usus exemplarium, Conc.; quoad eum usum, qui non singuli exemplaris usus est, sed potius operis qua talis, Nego.

2. Id autem dari potest, si quae fieret multiplicatio alicujus exemplaris per scriptionem similemve modum ad privatum tantum usum ejus, qui sibi exemplar emerat, id neque per naturale jus neque per positivam legem injustum censeri debere.

3. Quae dicta sunt, non de solis libris compositis valent, sed de quolibet simili ingenii opere, ut picturis earumque photographica multiplicatione, de aliarum artium operibus, quarum contra voluntatem artificis alia exemplaria facere et in commercium inducere non licet cum illius damno et dispendio.

4. Quod de adulterina editione alicujus libri statuitur, fere etiam de illius versione in alteram linguam dici posset, sc. ipsum jus naturae ne hanc quidem independenter a consensu auctoris concedere. Sed quum facilius accidere possit, ut auctori damnum inde non oriatur, atque lucrum, quod, deductis expensis atque lucro conveniente pro editore vel bibliopola, restet, vix justam mercedem versionis superet: eo ipso *potest* evenire, ut tali editione operis in alienam linguam versi damnum auctori ejusque cooperatoribus re et effectu non inferatur. Quod si obtinet, de laesione strictae justitiae quaeri amplius non potest.

5. Conciones, lectiones etc. auditas scripto excipere et in lucem edere sine consensu concionatoris, lectoris, injustum est; ad privatum autem usum eas scribere, certe licet. — Attamen si quae ejusmodi res secundum consuetum usum in solis ephemeridibus publicam lucem aspiciunt, consuetudini standum est neque de laesa justitia potest conqueri.

Caput III.

De modo acquirendi dominium et jura.

906 Dominium et jus generatim acquiri potest in ea bona — loquimur hîc de bonis externis seu fortunae, quae vocantur — quae antea in privato et exclusivo dominio non erant, et in ea, quae habebant quidem dominum et proprietarium, sed quae in alterius dominium transferuntur.

Modus igitur, quo primitus, antequam certorum bonorum aliquis privatus dominus in humana societate exstiterit vel exsistat, in illa privatum et exclusivum dominium acquiratur, modus *originarius* dicitur; alter, quo ab uno in alterum jus et dominium transfertur, vocatur modus *derivatus*, atque successione haereditaria et contractibus perficitur.

Articulus I.

De modo acquirendi dominium originario.

§ 1.

Notiones generales.

Scriptores inter se dissident, quando quaerunt, utrum ipso jure naturae rerum divisio privatique dominii constitutio facta fuerit, an

jure positivo ejusve auxilio. Quamquam hoc omnes sanae doctrinae auctores fatentur, naturam ipsam humanam, prout reipsa in hominibus exsistit, atque ideo ipsum jus naturale postulasse aliquam divisionem bonorum et praecepisse, ut aliquo tandem modo certa bona in privato singulorum dominio constituerentur. Dissidium igitur in eo est, quod aliqui putent, hac sola juris naturalis exigentia bonorum divisionem re factam non esse, sed a primordiis positivum modum conditum esse sive paterna primi hominis potestate, qui ut pater et rex omnium suprema potestate publica potitus sit, sive conventione posterorum, qui quum, sui juris facti, separatas familias et civitates condere inciperent, privato dominio indigebant. Cf. Molina *de jur. et just.* tract. 2 disp. 20, Lugo disp. 6 sect. 1, Pruner *Theolog. moralis* (de praecepto 7. introductio § 1).

Ut meum hac de re judicium proferam, sentio, opinionem eorum, qui ad positivas leges vel conventiones provocant, si eas *necessarias* putant, ut dominium privatum oriri possit vel potuerit, omnino falsam esse; si eas *convenientes* fuisse atque *re ipsa* simul cum naturali jure ad bonorum divisionem constituendam stabiliendamque jam a primordiis contulisse opinantur, non esse adeo improbabilem, probari tamen certo non posse modum, quem statuunt, ut unicum vel omnino primum.

Scilicet 1. Negari nequit, occupationem aliquam per se sufficere debere 907
solo jure naturae, ut bona, quae in nullius vero dominio sint, primi occupantis fiant. Nam sume aliquem, qui statuam finxerit, aut propria industria gregem ovium vel gallinarum sibi procreaverit: num, seclusa omni lege et decreto ipsius protoparentis, haec ipsi sine injustitia a tertio quodam artifice vel colono eripi potuerant? Id nemo dixerit. Num ipsa materia, ex qua voluit statuam fingere, vel animalia capta, ex quibus gregem sibi parare cogitavit, poterant sine injuria ipsi auferri? Quod si certissime negari debet, solam occupationem rei, quae eousque nullius fuisse sumitur, sufficere necesse erat, ut ipsi verum dominium jam ortum esset. Nihil enim praeter occupationem habes, quo nitaris. — Haec recte urget Lugo contra eorum doctrinam, qui paternae vel publicae auctoritatis interventum necessarium statuunt.

2. Imo ipsam divisionem et privati dominii constitutionem ab Adamo, vel a Noë secundo generis humani parente, ita profluxisse, ut eorum lege dominii acquisitio vel translatio formaliter fieret, improbabile est. Nam ut hoc dici possit, aut ad potestatem privati dominii, aut ad potestatem universalis jurisdictionis, quam protoparentes in universum orbem exercuerint, recurri debet. Porro privatum dominium in universum orbem Adam aut Noë actu habuisse, non solum facultatem quaelibet distributive sibi assumendi, incredibile est: id enim neque reali occupatione, neque translatione ex parte Dei exstitisse probatur. Neque universalis jurisdictio formaliter aderat, atque minus etiam concipi potest, per eam totum orbem in possessiones privati dominii divisum ab initio fuisse. Potestas illa, quam protoparens habuit, ex necessitate et utilitate communi limites suos extendit aut contraxit: verum nedum utile, imo nocivum fuisset tam plena rerum divisio; sufficiebat plane, multoque magis conveniebat, singulos homines sive

duces, qui in terras incultas transmigrarent, potestatem habere occupandi et res suas faciendi, quam eas privato dominio jam addictas inveniri.

908 3. Igitur verisimilius ita actum est, ut, multiplicato genere humano et in diversas communitates diviso, aut suprema legislatione aut conventione et jure gentium ea confirmarentur atque accuratius definirentur, quae duce natura per occupationem privatam jam erant incepta.

4. Neque lege aliqua positiva potuit universim auferri occupatio tamquam legitimus modus dominii acquirendi. Fac enim, in ipsis humani generis primordiis paucos homines, quocunque tandem eventu, in dissitam regionem incultam, a nemine inhabitatam transmigrasse vel translatos esse: ibi a nemine neque ab ullius lege impediri poterant, quin occupatione res certas suas facerent.

Hanc viam per se legitimum titulum acquirendi dominii esse, ita etiam insidet in omnium mentibus, ut nemo sibi scrupulo vertat, rem omnino derelictam occupatione etiamnunc suam facere, et ut omnia jura positiva etiamnunc circa aliquas res ipsam occupationem pro legitimo titulo agnoscant. Attamen in omnibus locis, in quibus civilis societas hominum exsistit, id etiam omnino fatendum est, lege positiva occupandi facultatem et dirigi et restringi posse, imo ordinis servandi causa debere. Quare in omnibus iis rebus, quae etiamnunc occupatione acquiri possunt, positivae leges consulendae sunt, ut sciatur, quid vere facere liceat, quid illicitum vel etiam injustum evaserit.

Natura igitur duce dominii acquisitio fit et *occupatione*, et *labore* quo aliquis rem sibi vindicatam mutat eique aliquid quasi suae personalitatis imprimit. Quare, quibuscunque diversis modis acquisitio juris occupatione et labore perficitur, etsi positivae legis determinatio illos modos certis normis circumscripsit, tamen merito modi acquirendi *naturales* vocantur: qui vero sola lege positiva vim acquirendi jura sortiti sunt, modi *legales:* qui in libera privatorum hominum conventione nituntur, modi *conventionales.*

Modi naturales, qui in sola occupatione et labore nituntur vel ad ea reducuntur, sunt etiamnunc: occupatio animalium, venatio et piscatio, occupatio rerum derelictarum, inventio rerum amissarum, thesauri occupatio, accessio cum suis speciebus, commixtio, specificatio, plantatio et aedificatio.

§ 2.

Occupatio animalium.

Cf. inter alios Pruner *de jure* seu *„Lehre vom Rechte“* I. § 98, Elbel part. VI n. 190 sqq.

909 Captio animalium, quum vera sit occupatio, ut re ipsa dominium creet, eas conditiones habere debet, quibus quaelibet occupatio instructa sit oportet: scilicet 1) ut res dominii capax sit (quod in animalibus ob-

tinere, planum est), 2) ut adsit animus occupandi, 3) ut adsit realis et externa occupatio, 4) ut res non sit in ullius dominio, neque 5) lex positiva eam alterius dominio addicat. Posteriores duae conditiones hîc imprimis considerandae sunt, quum non eodem modo in quibuslibet animalibus impleantur.

Claritatis causa distinguuntur animalia: 1) *fera* seu silvestria, quae ab humano consortio abhorrent, naturali libertate fruuntur neque in ullius dominio constituta reperiuntur; 2) *mansueta,* quae natura sua humano consortio utuntur, atque ad domesticos usus adhibentur; 3) *mansuefacta,* quae in naturali quidem libertate nascuntur, sed hominum industria ea privantur et ad dominium et consortium humanum adacta sunt, ut columbae, apes etc.; 4) *efferata* vocantur tum animalia per se mansueta, si connaturalem hanc indolem exuerunt, tum mansuefacta, quae pristinam libertatem rursus adepta sunt.

Quod ad dominii acquisitionem pertinet, haec observanda sunt:

I. Animalia fera seu silvestria fiunt primi occupantis, siquidem eousque libertate fruuntur neque in ullius dominio sunt. Remanent vero in ejus, qui acquisivit, dominio, quamdiu in custodia detinentur, vel si forte evaserint, quamdiu eorum insecutio non nimis difficilis evadit. Quodsi difficilior evaserit, nullius esse iterum incipiunt, atque postea *occupantis* fiunt.

II. Animalia mansuefacta tamdiu manent in dominio detinentis, quamdiu non evaserunt efferata neque consuetudinem revertendi amiserint. Quod si obtinuerit, fiunt primi occupantis.

III. Animalia mansueta seu domestica, nisi forte efferata evaserint, nulla aberratione elabuntur ex dominio ejus, qui ea tenuit, ac proin occupatione acquiri nequeunt.

Haec tum ex natura rei fluunt, tum positivis juribus confirmantur.

Explicatio. Nota ad I. 1. Ex principio I. sequitur, generatim in 910
venatione et piscatione animalia occisa vel capta, sive per venatorem sive per ejus canes venaticos sive per laqueum positum, fieri venatoris. Sunt tamen aliquae exceptiones ex subsequentibus colligendae.

2. Universalior est quaestio, quomodo peccet, qui contra prohibitionem legis vel domini venatur. Ad quod adverte:

1) legem quidem ex justa causa universim venationem prohibere posse, etiam aliquando domino fundi; domino fundi seu agri in conscientia tamen prohiberi non posse animalium occisionem vel capturam, qua a se suisque agris damnum secus ab animalibus inferendum avertat; 2) seclusa lege, dominum fundi alteri eatenus venationem prohibere posse, quatenus eum arceat, quominus ingrediatur suos agros cum damnificatione, vel alia damna sibi inferat; 3) leges, quae venationem vel egressum extra certos limites prohibent, si neque in agris intrandis neque in feris capiendis damnum aliquod infertur, pro mere poenalibus haberi possunt.

3. His notatis, haec in foro conscientiae statuen- 911
da sunt:

1) Qui venatur et piscatur in alieno fundo, et grave damnum infert, graviter peccat, nisi forte damnum praevisum non fuerit, et adsit voluntas resarciendi damni culpabilis.

2) Qui venatur etc. in alieno fundo omnino clauso nec amplo, contra justitiam commutativam peccat ex ipsa animalium captura atque illa eorumve pretium restituere debet praeter alia damna illata. Nam eo ipso quod dominus fundi ea animalia inclusa habet, eorum dominium acquisivit et retinet, ita ut venator seu piscator invadat rem alienam.

3) Qui venatur etc. in fundo publico vel ad communitatem, cujus ipse membrum est, pertinente, aut in fundo alieno (hominis privati) omnino pervio, non tam facile graviter peccat contra justitiam, nisi ex immoderata captura vere notabile damnum inferat. Nam eo ipso quod fundus est pervius, animalia libertatem suam non amiserunt, sunt itaque primi occupantis; neque dominus fundi in ea animalia jam verum dominium habet, sed tantum jus prae aliis ea per capturam sua faciendi: quod quidem jus notabiliter nullatenus laeditur *moderata* aliquorum animalium venatione.

Veteres scriptores facile etiam venationem alicujus ferae in silvis communitatis vicinae a gravi peccato excusant, eo quod sic ferat consuetudo, atque communitas laesa contenta sit poenâ illius, qui capiatur. Verum hodie paulo severius res sumi debet.

Aliud peccatum autem, idque grave, accidere potest ex parte venatoris, si custodibus armis resistere paratus est, aut seipsum gravissimae poenae temere exponit. — Quibus circumstantiis seclusis, modica venatio in se sola spectata ab omni peccato excusari possit, quia quatenus *lex* obstat, haec pro poenali haberi potest (Reuter p. III. n. 62); quatenus jus alieni domini vel communitatis obstat, sic damnum, quod aestimatione dignum sit, aut vix infertur aut ob spem mulctae, quae in venatione deprehensis imponitur, compensatione deletur. — Qui vero notabile damnum inferat majore ferarum vel piscium capturâ, graviter laedit justitiam sive erga dominum fundi sive erga eum, qui a gubernio jus venandi vel piscandi in hoc et illo loco emit, vel cui alias a lege jus illud addicitur: nimirum eatenus justitiam laedit et restitutioni obnoxius fit, quatenus ipsum jus venandi notabiliter vilius redditur.

4) Si venatio vel piscatio fit in loco clauso quidem et septo, at omnino amplo, justitia quidem laeditur, attamen non omni captura graviter laeditur; siquidem mensura injustitiae non est sumenda ex pretio ipsius praedae factae — non enim censetur dominus in singula animalia jam strictum jus habere — sed ex probabili spe capturae, quam dominus fecisset, et a qua aliena captione impeditus est. Quare etiam restitutio secundum hanc probabilem spem seu *secundum probabilem damni aestimationem* facienda est. — Si vero [ut n. 2) dictum est] singula animalia a domino facile capi possunt, in singula jus suum habet et urgere potest.

5) Dominium vero praedae venator, si praedam cepit, etsi cum peccato eoque gravi, acquirit, eo solum casu excepto, quo captio facta fuerit ex iis animalibus, quae singula jam in potestate domini fundi censeri debebant. Alias, si justitia laesa est, non redditione praedae, sed solutione pretii, quod damno forte illato respondet, reparatio fieri debet.

6) Animal igitur, quod in alieno fundo pervio, vel non ad ipsorum animalium custodiam clauso et septo, aut quod laqueo capitur aut occiditur, domino legitime repugnante, tamen per se venatoris fit. Dominus fundi

ex natura rei non potest hanc praedam sibi occupare, saltem non, si de occisa praeda agitur. Feram vero laqueo captam nondum occisam facilius videtur sine injustitia sibi occupare posse; potest enim, antequam venator, qui laqueum posuit, praedam secum sumat, laqueum solvere, sed feram sic solutam et abire conantem statim sibi capere — Fera igitur occisa, spectato solo jure naturali, venatori tamquam domino tradi debet, dominus fundi pro se solummodo postulare potest damni, si quod sibi illatum est, reparationem. Attamen si leges positivae alicubi domino fundi jus aliquod amplius concedunt, secundum earum dispositionem, utpote non injustam, agere ei licet. Sic e. g. leges Borussicae statuunt, ut domino fundi postulanti praeda tradatur[1]. Antequam autem dominus re ipsa postulat, etiam secundum has leges dominium est et manet apud venatorem.

Ad II. 1. Animalia mansuefacta censentur v. g. apes, columbae. 912
Eae igitur, si revertendi consuetudinem amiserint, fiunt primi occupantis, seu ejus, in cujus columbarium confugerint. — Eas vero *fraude* ad se attrahere, *injustitia* est.

2. Ut autem fraus ab industria non fraudulenta distinguatur, qua aliquis nitatur ejusmodi animalia ad se attrahere, ipsae leges positivae et consuetudo respici debent. Ita aliqui, ut *fraus* adfuerit in objiciendis cibis, statuunt, cibos debuisse esse omnino extraordinarios. Cf. Gury I. n. 576. Nihilominus Elbel l. c. n. 206 recte animadvertit saepe dubiam esse talem consuetudinem permittentem; aliam vero insuper subesse causam, cur a *qualibet* industria alliciendi alienas columbas confessarius poenitentem prohibeat, ne sc. inimicitiae et odia eaque non raro gravia inter vicinos oriantur.

3. Si qua vero aliena animalia alterius agro fundove nocent, dominus fundi ea, si necesse est ad notabile damnum avertendum, etiam occidere potest: secus, si aut graviter non nocent aut facile abigi possunt, non licet. — Praesumuntur vero columbae grave nocumentum inferre tempore segetum et messis: alio tempore non. *Ibid.*

§ 3.

De thesauro ejusque occupatione.

Cf. Pruner l. c. § 99, Lugo *de just. et jure* disp. 6, Tamb. *in decal.* l. 8 tr. 4 cap. 1, S. Alph. n. 602.

Thesaurus dicitur secundum jus Romanum summa pecuniae 913
aliave mobilia pretiosa abscondita, quorum memoria non exstat (cf. Lugo disp. 6 n. 111); fere idem dicit jus Austr. § 395 et 398; secundum alia jura recentiora est res quaecunque abscondita vel infossa, quam nemo probare potest esse rem suam.

---

[1] „Wer in der Absicht, wilde Thiere zu fangen, fremden Grund und Boden ohne Vorwissen oder wider Willen des Eigenthümers betreten hat, muss das Gefangene dem Eigenthümer auf *dessen Verlangen* unentgeltlich ausliefern": Land-Recht Th. I. Tit. 9 § 115.

Utrum vero definitiones thesauri paululum discrepent in diversarum regionum juribus, necne, tanti momenti non est, quum, ut ex sequentibus patebit, tanti non intersit, utrum res inventa thesaurus sit, an alio modo res nullius. Duo vero elementa ubique ad constituendum thesaurum requiruntur: 1) ut assumi debeat, rem esse in nullius dominio; 2) ut sit res abscondita, non palam seu in loco patenti inventa.

I. Spectata sola lege naturali, thesaurus, utpote res in nullius dominio exsistens, videtur omnino spectare ad inventorem, qui sc. inventione eum occupat: v. Tamb. *in decal.* l. 8 tr. 4 cap. 1 § 3 n. 33 sqq., Elbel l. c. n. 168; ita re teneto, ubi silent leges positivae.

II. Communi vero consensu id tenetur, leges positivas, quae domino fundi, etsi inventor non sit, aliquam partem thesauri addicant, esse in conscientia observandas, ita ut ante omnem judicis sententiam inventor eam partem domino tradere debeat. — Quum enim, quidquid in alicujus fundo invenitur, specialem aliquam connexionem cum fundo atque hinc cum ejus domino habeat, convenit utique, illi aliquid attribuere; idque eo magis valet, si possessio fundi continua successione a progenitoribus ad posteros transivit, eo quod ex tali successione praesumptio oriatur, thesaurum illum ab ipsis progenitoribus possessoribus esse absconditum, ut periculo subtraheretur.

Leges vero, quae in quibusdam casibus fisco — *quando fundus ad eum non pertinet* — partem thesauri adscribunt, aut quae inventorem sua parte privant, *probabiliter* pro legibus *mere poenalibus* habentur, ita ut ante judicis sententiam inventor justitiam non laedat, si portionem, quae illis legibus sibi subtrahatur, retineat.

Cf. Lugo, qui *de j. et jure* d. 6. 131 privationem contra inventorem statutam, qui aut illicitis artibus aut in alieno fundo invito domino quaesierit, pro lege *poenali* habet, quae ante condemnationem non obliget in conscientia; Tamb. l. c. n. 35, qui refert opinionem aliorum, ut Bañez, censentium partem thesauri, quae *per modum tributi* fisco addicatur, non deberi in conscientia, antequam re ipsa petatur, sed agi posse in hac re, sicuti postea dicetur de tributis indirectis, imo ne justum quidem videri, si *nimia* pars fisco addicatur. Consentit Pruner *Theol. mor., de modo acquirendi dominium* („Eigenthumserwerb“) II. Tit. III. § 4.

III. Leges vero positivae sic statuunt generatim:

1) Thesaurus, qui invenitur in proprio fundo, totus cedit domino.

2) Thesaurus, qui invenitur casu in alieno fundo, dividitur inter inventorem et dominum fundi. (Ergo si locus sacer est, dimidia pars cedit ecclesiae; si locus publicus profanus est, dimidia pars communitati vel fisco, prout locus ipse sive fundus in alterutrius dominio est.)

3) Qui ex industria in alieno fundo (invito domino) quaerit, totum thesaurum in poenam domino fundi cedere debet, aut secundum alias leges *suam* partem fisco; similiter qui magicis artibus thesaurum quaerit, pro multa portione sua privatur [1].

[1] Aliquae leges, ut Bavaricae, Austr., semper aliquam partem fisco adscribunt; imo in Bavaria duae tertiae partes semper fisco adscribuntur. Sed de his judica ex supra dictis. — In Anglia statuitur, ut omnes thesauri ad regem seu ad rempu-

Inde concludes: 1. Qui in alieno fundo ex industria thesaurum 914
quaesivit, contra justitiam non peccat, si suam partem celat, modo dimidiam partem domino fundi vere tradat. Si vero a domino ex illa dimidia parte aliquam portionem pro remuneratione acciperet, illam retinere non posset; siquidem illa donatio ex errore domini procedit, putantis inventorem totum thesaurum sibi tradidisse.

2. Qui in loco aliquo, qui ad nullius dominium pertinet, sive casu sive ex industria thesaurum invenit, ante judicis sententiam totum sibi retinere potest. Ita Lugo n. 115 et 116. Hodie id videtur raro contingere, quum quaelibet fere loca jam alicujus dominii sive hominis privati, sive fisci etc. adscripta exsistant. Attamen lex Austriaca pro ejusmodi locis sumit plateas similiave loca publica: cf. Delama n. 54.

3. Inventor autem ille est, qui *detegit thesaurum,* i. e. qui eruendo vel res, quibus tegebatur thesaurus, removendo eum patefacit et animadvertit. Quare post hanc detectionem factam in regnis, ubi pars thesauri domino fundi addicitur, licitum non est illi, qui invenit in alieno agro thesaurum, eum denuo abscondere et agrum sibi comparare, ut totum thesaurum sibi servet. Nam ipsa detectione dominus agri acquisivit jus ad dimidium thesauri valorem. Cf. Lugo l. c. n. 126. Ubi autem talis dispositio legis pro domino fundi facta non est, quamquam leges poenales sunt contra inventorem, per se nihil impedit, quominus hic, celata inventione, agrum sibi comparet; idem dic ubique de eo, qui ex *indiciis* videtur *suspicari* posse, in certo agro thesaurum exsistere.

§ 4.

De inventione rerum amissarum.

(Cf. eosdem scriptores.)

I. Rei amissio per se jus domini non exstinguit, adeoque res in- 915
venta per se domino, qui eam amisit, debetur.

II. Attamen fieri potest, ut impossibilis censeri debeat rei amissae recuperatio, videlicet si spectatis circumstantiis nullatenus sperari potest, fore ut dominus unquam compareat, aut, qui fuerit, inquiri possit. Quodsi talis impossibilitas orta est, res ex illius dominio excidisse ac proin nullius facta esse censeri debet.

III. Inventor non tenetur ex justitia rem inventam secum ferre, sed eam in suo loco relinquere potest, attamen non raro haec laesio caritatis est.

IV. Inventor autem, si rem secum tulit, tenetur ex justitia ab omni actione abstinere, ex qua res inventa deterioris conditionis fieret,

---

blicam pertineant. Inventor, qui thesaurum occultaverat, antea capitis poenae obnoxius erat; nunc vero mulcta et carcere puniri potest. Sed teste Crolly, I. n. 642 in foro conscientiae ante judicis sententiam thesaurus *totus est inventoris.* Ita enim scribit: „Sed haec praescripta non obligant ante sententiam, et nullus inter nos invenitur, quantumvis timoratae conscientiae, qui thesaurum a se inventum non sibi appropriaret. Re autem cognita, thesaurum regi tradere cogeretur, sed nunc vix alio modo puniretur.“ Haec igitur pro Anglia. — In Statibus Foederatis Amer. Sept. plerisque leges nihil statuunt; in Luisianâ tamen jus Rom. et Gall. attenditur: Kenrick tr. 10 p. 1 n. 61, Sabetti n. 372.

quam si in suo loco esset relicta. Conditio autem rei si in loco suo relinqueretur ex communiter contingentibus haec est, ut tandem aliquando aliquis eam secum laturus sit, qui, si justitiam servet, ejus curam sit acturus, sin minus, obligationem damni reparandi contracturus: hinc generatim primus inventor, si rem secum tulit, tenetur *ex justitia* a) diligentem curam in ejus custodia et conservatione collocare, b) diligentem curam adhibere, ut dominus inveniatur, inquirendo, pro rei gravitate in publicis ephemeridibus inventionem denuntiando, vel ad magistratum eam deferendo.

V. Quando, necessariâ diligentiâ adhibitâ, 1) spes inveniendi domini est exstincta, aut 2) elapso tempore a judice inventori res absolute addicta, inventor illam ut suam potest occupare, neque in rigore tenetur domino quidquam reddere, si postea casu appareat. Primum practice tamen ita determinandum est, ut quaestio haec ad *analogiam* praescriptionis tractetur, videlicet: 1. Si ante tempus ordinariae praescriptionis dominus comparuerit, generatim dici debet, id signum esse, spem inveniendi domini non potuisse prudenter pro exstincta haberi. 2. Quum ex una parte non possit semper ita definiri, sitne spes illa inveniendi domini plane exstincta, atque ita res inventa pro derelicta habenda, et quum ex altera parte lex positiva domini jura *majora* statuere possit: si qua lex in favorem domini rei amissae aliquid constituerit, hoc etiam in conscientia est servandum (cf. not. 1 in seq. pag.).

VI. Inventor, quando rationabiliter post adhibitam diligentiam [1] judicavit, dominum inveniri non amplius posse, atque ita *de re disposuit,* domino ex inopinato etiam ante tempus praescriptionis apparenti non tenetur aliquid reddere, nisi forte ditior evaserit: excusatur enim subjective, etsi forte objective non omnino recte egit.

VII. At quando citius temere de re disposuit, domino comparenti tenetur de damno illato. Cf. Reuter l. c. n. 69.

916 VIII. Nonnulli quidem scriptores contendunt, rem, quae servari non possit, aut cujus dominum invenire impossibile evaserit, pauperibus esse distribuendam, ut dominus, qui propriam rei utilitatem non percipiat, saltem spirituale quoddam emolumentum inde hauriat, aut ut dominus sciat rem impendi secundum suam interpretativam voluntatem. At haec *consuli* quidem possunt, *imponi* non possunt.

Nam illorum scriptorum sententia supponit id, quod non probatur, scilicet dominium *vere manere* apud eum, qui rem amisit. Quod si negatur, ut optimo jure negari potest, quando spes dominum inveniendi exstincta esse censetur, totum fundamentum, cur pauperibus res dari *debeat*, corruit. — Id unum dici debet, si spes quidem domini inveniendi superest, aut si fortasse ipse dominus cognoscitur, sed rem illi reddere propter loci circumstantias impossibile est, *in his adjunctis* de re disponendum esse secundum voluntatem domini rationabiliter praesumptam seu interpretativam, quae

[1] Quid vero diversae leges singillatim praescribant circa diligentiam inquirendi dominum, ex lege regionis cognosci debet. Aliqua vide apud Pruner *de jure (Lehre vom Recht)* I. § 99.

communiter erit, ut detur pauperibus sive causis piis. Cf. Lugo d. 6 n. 140 sq., S. Alph. n. 590 et 603.

Haec spectato naturali jure. Si quando autem inventori majus onus imponitur a lege positiva, propter quam non servatam pro poena privatur jure omni rem deficiente domino sibi vindicandi: haec in conscientia post judicis sententiam tandem obligant [1].

Nota: De bonis derelictis et vacantibus ex sola lege naturali similiter judicandum est; at positivae leges alia statuerunt.

Derelicta bona ea vocantur, quorum dominium abjicitur, neque a priore domino in alterum transfertur; *vacantia,* quae morte domini et defectu haeredis dominio destituuntur.

Haec quidem bona secundum positiva jura fisco ipso facto addicta habentur; sed consuetudo hanc legem, si de bonis *derelictis* sermo est, de solis immobilibus intelligit, ita ut mobilia objecta primus occupans sua facere possit in foro conscientiae, reddere tamen debeat post sententiam judicis [2]. Gury I. n. 576, Kenrick l. c. n. 63.

§ 5.

De diversarum rerum conjunctione atque de juribus inde orituris [3].

Primo occurrit *accessio.* Quae fit a) *nativitate* animalium: in ea ap- 916a
plica axioma „partus sequitur ventrem"; quare pullus ejus est, qui sive dominium sive usumfructum matris habet; b) *alluvione:* in ea observa, alluvione paulatim facta, non repentina, domino fundi fundum augeri; c) *adjunctione,* qua unum cum altero sic coaluerit, ut nullatenus vel non sine detrimento separari possint: quod si factum est, „accessorium se-

---

[1] Lex in Anglia vigens inventori post adhibitam diligentiam inveniendi domini, sed frustra adhibitam, contra quemlibet jus ad rem inventam attribuit, at cum conditione, ut si *dominus* post quodlibet tempus appareat, ei restitutio fiat. — Quare quum absolutum jus contra dominum neque lege neque praescriptione inventor acquirat, disponere quidem de re post adhibitam diligentiam dominum inveniendi potest attamen domino comparenti semper reddi debet res, quatenus sive in se sive *in aequivalenti* exstat. (Crolly, I. n. 642.) — Equidem hanc legem sic concipio, ut putem, naturalem facultatem rei illius *occupatione* acquirendae in favorem prioris domini cuilibet auferri. Nam nisi haec facultas auferatur, sane contingere possit, ut res tandem pro re nullius haberi atque a quolibet occupari valeat.

[2] Neque derelictis, neque amissis bonis ea accensentur, quae post naufragium in littore inveniuntur vel quae ex naufragii timore ad salvandam vitam seu navem projecta sunt: haec scilicet occupari nequeunt, sed dominis pro spe sua sibi recuperandi reservantur. — Quod leges Statuum Foeder. Americ. Sept. ex anno 1825 sic expresse statuerunt: „If any person shall plunder, steal or destroy any money, goods, merchandise or other effects, from or belonging to any ship, or vessel, or boat, or raft, which shall be in distress, or which shall be wrecked . . . every person so offending shall be guilty of felony etc." De bonis vacantibus autem, et quam late vel stricte ea intelligenda sint, praecipue quando propter singulares leges haeredes alienigenae non admittuntur, commodius dicetur a nobis tractantibus *de testamento.*

[3] Quod in prioribus editionibus n. 961 dederam, aptius huc transferendum esse duxi.

quitur principale"; sed leges positivae respici debent, ut in difficilioribus casibus sciatur, quid habeatur pro principali.

Secundo habetur *commixtio*, quae dicitur de confusione rerum aeque principalium: quando igitur res sic commixtae cujusnam sint sive fuerint, dignosci non potest, totum vendendum vel dividendum est, ut cuilibet domino pro rata suae quantitatis pars rei vel pretii cedat; verum generatim jura concedunt, ut dominus massae potioris totum cumulum sibi vindicare possit, facta debita compensatione.

Tertio habetur *specificatio,* seu inductio certae formae in informem materiam vel massam, ut si ex massa argentea aliena artifex statuam fecerit: in qua modo artifici, qui formam rei dedit, modo domino massae res addicitur secundum diversas leges, cum obligatione alterum reddendi indemnem; sed haec indemnitas non debet alteri esse damnosa, neque eadem esse debet, si bona atque si mala fide actum est.

Quarto occurrit *aedificatio* et *plantatio,* si dominus fundi et dominus rei plantatae vel aedificatae diversi sunt. Generalis regula est, totam rem in dominium domini fundi transire, ita tamen, ut, si bona fide actum sit, primarie jura etiam positiva intendant, ut uterque, quantum fieri possit, evadat indemnis; si mala fide, ut ipse ille, qui mala fide egerit, potius damnum ferat. Accuratius rem non omnia jura eodem modo definiunt; sic jus Romanum eum, qui mala fide in suo fundo aliena plantavit, sive construxit, ad solvendum duplex materiae pretium obligat; jus Gallicum simpliciter ad pretium et ad reparanda damna forte exorta; jura Americana diversarum regionum diverso modo de indemnitate statuunt.

Articulus II.

De modo acquirendi legali, publico jure inducto, seu de praescriptione.

Praeter scriptores allegatos in hac re ipsi codices jurium civilium consulendi sunt.

§ 1.

Summaria notio praescriptionis et variarum legum de ea latarum.

917 Ad vitandas lites pacemque conservandam vix non omnes populi judicaverunt expedire, ut diuturna ipsa possessione alicujus rei possessor dominus rei habeatur, ita ut, si antea legitimus dominus non fuerit, temporis lapsu vere fiat. Modus ille, quo ipso temporis lapsu jus constituitur, vocatur *praescriptio.* Si jus, quod sic constituitur, consistit in rei vel facultatis agendi acquisitione, praescriptio dicitur *acquisitiva;* si consistit in onere vel debito exstinguendo, praescriptio dicitur *liberativa.*

Hanc praescriptionem a natura quodammodo postulari, vel ut summe convenientem exigi, dubium esse nequit, quum alioqui *pacificam* bonorum et jurium possessionem non minimum turbari vel in dubium

vocari pronum esset. Quare abs re non erit, quod Reuter *theolog. moral.* part. 3 n. 85 dicit „quoad substantiam videtur esse juris gentium". Quia vero ipsa natura tempus modosque, quibus praescriptio perficeretur, non determinavit, imo in rigore plus non exegit, quam ut induceretur, non autem introduxit, atque ipsum illud jus gentium, ad quod appellatur, positiva conventione et voluntate constitutum est: lex positiva necessaria fuit, ut praescriptio perfectus titulus acquirendi sive exstinguendi juris evaderet. Neque aliter, quam ad tramites legis positivae, praescriptio valorem in foro conscientiae habere potest. — Illud fortasse licet excipere, ut in illis juribus, circa quae lex positiva nihil constituit vel constituere potuit, nihilominus spatium vere immemorabilis temporis assumatur, quo jure gentium et tacito omnium consensu praescriptio justus titulus evadat. — Quid vero in foro conscientiae aliquando plus exigi debeat, ut verum jus praescriptione perfectum fuerit, quam quod lex civilis postulat, suo loco dicetur.

Brevi compendio hîc conditiones praescriptionis necessarias expositurі sumus, quae quamquam non ad acquisitivam solum, sed etiam ad liberativam pertinent, tamen priori potissimum conveniunt; pro posteriore quaedam, in quibus a priore discrepat, adnotanda erunt.

Legitima autem praescriptione etiam pro conscientia jura acquiri debitave exstingui posse, vix ab ullo negatur, imo id non solum legis civilis, sed etiam canonicae legis intentionem esse, ex compluribus locis aperte colligitur. Cf. Reuter l. c. n. 87, Pruner in *theol. moral. de acquisitione propriet.* seu *Eigenthumserwerb* l. c. § 7, Lugo disp. 7 n. 4, S. Alph. n. 517.

Distinguitur vero praescriptio *ordinaria* et *extraordinaria.* Ordinaria ea est, quae spatio 3 vel 10 annorum (summum 20 annorum) perficitur; extraordinaria, quae annos 30 vel plures requirit.

Conditiones ad legitimam praescriptionem requisitae sunt: 1) Res praescriptibilis, 2) possessio, 3) bona fides, 4) titulus, 5) tempus lege assignatum, seu: *„Res habilis, fides, titulus, possessio, tempus."*

I. Res praescriptibilis. Res illa, quae praescriptione acquiratur, 918
debet ejusmodi esse, ut 1) *ex natura sua* subjaceat commercio humano vel dominii privati capax sit, sive ut jura, quae praescriptione acquirantur, (non enim de solis rebus corporalibus praescriptio valet), possint praescribenti inhaerere; 2) ut *lege positiva* non sit exclusa ex ambitu earum rerum et jurium, quae praescriptione acquiri possint. — Sunt igitur res quaedam, quae nullatenus, aliae, quae saltem non ordinaria praescriptione acquiruntur.

1. *Nullatenus* praescribuntur (a privatis hominibus): 1) res ex natura sua publicae, ut fere platea . . ., quae privatorum dominio non consueverunt subesse; 2) res sacrae et consecratae: hae pro sua natura a privatis hominibus acquiri nequeunt; attamen sacra utensilia atque ea, quae supponi possunt fuisse vel esse in privato dominio ejus, qui jus privati sacelli habuit, non excluduntur a praescriptione; 3) jura, quae ex se laico competere non possunt, maxime si id juri naturali vel divino repugnet, ab eo praescriptione acquiri nequeunt; 4) res possitivâ lege inalienabiles.

2. *Ab ordinaria praescriptione* eximuntur: 1) res ecclesiasticae, saltem immobiles, res fiscales, regales; 2) res furtivae aut vi possessae secundum multa jura, ut *Rom.*, quod (Instit. Justin. l. 2 t. 6) refert, *plane* inhiberi usucapionem rei furtivae aut vi possessae; 3) res, quae pertinent ad eos, qui in juris sui exercitio impediti sunt, ut bona dotalia uxoris, bona filiorum-familias, bona pupillorum et minorum.

Accuratior tamen dispositio in favorem illarum rerum facta, quum non sit eadem apud omnes, ex singularum regionum legibus, et quando de rebus ecclesiasticis agitur, tum ex communi jure canonico, tum singularibus privilegiis cognosci debet. Tantummodo magis consueta hîc indicare possum sub titulo „Tempus requisitum“: de quo etiam cf., quae accurate collegit Reuter l. c. n. 104.

919 II. Possessio requiritur civilis et continua, qua aliquis rem legaliter a) ut proprietarius detinet, b) neque hanc legalem seu civilem possessionem unquam amiserit.

Quare qui *alieno nomine* rem detinet, sibi eam acquirere nequit. Qui vero *per alterum* rem detinet, v. g. per famulum, procuratorem, eam sibi acquirere praescriptione potest; non enim physica detentio, sed moralis et civilis requiritur et sufficit.

Qui rem aliquam ut commodatarius, depositarius possidet, nunquam praescriptione eam suam facere potest, quia non possidet ut proprietarius. Idem dic de eo, qui ut usufructuarius, emphyteuta rem aliquam tenet; praescriptione enim *dominus* fieri nequit; potest tamen, etsi antea verum jus usûsfructûs vel emphyteusis non habuit, praescriptione illud jus acquirere.

920 III. Bona fides. Possessio scilicet, quam aliquis ut proprietarius continuavit, debet ex inculpabili persuasione oriri, qua possessor vere putet, sibi illud jus proprietarii competere; eaque bona fides debuit toto tempore ad praescriptionem necessario perdurare. Ita jus canonicum expresse statuit: „Possessor malae fidei ullo tempore non praescribit.“ Reg. juris II; cf. *decretal.* l. 2 t. 26 cap. 5 et 20.

Quare: 1) qui bona quidem fide accepit, sed postea malae fidei fit, non potest praescribere. — 2) Qui primo bona fide fuit, postea dubitat, num res sua sit, si adhibita inquisitione dubium deponere nequit, manet in bona fide et potest praescribere: at si culpabiliter inquirere neglexit, quando postea dubium propter illam culpabilem negligentiam solvere jam non potest, pro rata dubii debebit secundum regulas postea de restitutione dandas restituere. — 3) Si quis rem accipiendo dubitat, num juste accipi possit: quando prudenti ratione dubium deponit, ut bonae fidei possessor considerari debet, siquidem nemo malus praesumitur, sed probari debet. — 4) Si ab initio possessor est in fide non omnino bona, sed venialiter mala, potius ut possessor bonae fidei habetur, atque ita praescribere potest; si quis vero ab initio in mala fide mortaliter mala exsistebat, quamquam postea in bona fide exsistit, non praescribit rem possessam, vel saltem ad damnum reparandum tenetur, in quantum ab illa prima possessione malae fidei causatum est. Reuter l. c. n. 92. Cf. *decretal.* l. c., quo reprobatur praescriptionis lex seu consuetudo, „quae absque peccato mortali non potest observari“.

921 IV. Titulus. Titulus vocatur causa illa seu factum, in quo nititur possessio, seu est ratio, propter quam possessor putat, rem esse suam. Communiter igitur actio illa est, quae rem, de qua agitur, in possessionem

ejus, qui detinet, transtulit; et quae ipsi videtur vere vim dominii transferendi habuisse.

Ad meliorem intelligentiam distinguitur titulus verus, titulus coloratus, titulus existimatus, titulus praesumptus, titulus vitiosus.

Titulus *verus* ille est, qui vere dominium transfert seu transtulit: quem non requiri, manifestum est.

Titulus *coloratus* dicitur actio illa, quae possessorem in rei possessione collocavit, quando speciem veri tituli habet seu speciem actionis dominium vere transferentis, ita tamen, ut *propter occultum defectum* essentialis alicujus conditionis vel qualitatis re ipsa non transtulerit: v. g. emisti rem ab aliquo, sed venditoris revera res non erat.

Titulus *existimatus* aliquando idem sumitur, ac titulus praesumptus; aliquando ab illo distinguitur et pro certa specie tituli colorati habetur, scil. si propter positivas rationes prudenter existimas et existimare debes, contractum seu actionem vere dominii transferentem obtinuisse, quamquam revera ex aliena culpa non intervenerit: v. g. mandasti famulo, ut rem emeret; qui rem ipsam tibi affert, vere tamen *non emit,* sed commodavit. Defectus igitur occultus non tam est in aliqua essentiali contractûs conditione, sed in ipsa ejus exsistentia.

Titulus *praesumptus* dicitur adesse, si actio dominii transferens positive probari nequit, sed propter longam possessionem judicatur, eam obtinuisse. Quodsi tali ratione praescriptio fit, dicitur *sine titulo* fieri.

Titulus *vitiosus* vel *illegitimus* est illa species facti possessionisque causa, quae sive ex se sive ex lege dominii vere translativa nequeat esse, at esse putetur ex errore palpabili: v. g. si contractus ex vitio juris manifesto invalidus est, aut si contractus ne speciem quidem contractûs dominium transferentis prae se fert, sed prorsus aliam, ut locationis, commodati etc., quem possessor errore sumpsit pro emptione aut donatione. Si vero talis est error sive juris sive facti, quocum secundum leges consistat *bona fides juridica:* sumus potius in conditione tituli aequivalenter colorati. In qua re audiendi sunt jurisconsulti. Cf. Reuter l. c. n. 93; Allègre *Le code civil* ad art. 2265. *Illegitimus* titulus seu *vitiosus pejor est nullo,* quum ne extraordinaria quidem praescriptio cum illo perficiatur.

V. Tempus requisitum (v. S. Alph. n. 506—510, Reuter 922
n. 98—103, Pruner *de jure* seu *„Lehre vom Rechte“* § 102—108).

1. Res immobiles communi praescriptioni subjectae 1) cum titulo colorato praescribuntur *decennio;* 2) sine titulo requiruntur *triginta anni;* 3) res ecclesiasticae sive cum titulo sive sine titulo requirunt saltem 40 annos; bona Benedictinorum (per communicationem privilegiorum etiam bona ordinum mendicantium) 60 annos; bona ad ecclesiam Romanam pertinentia 100 annos. Ita ex dispositione juris canonici, quod in foro conscientiae omnino servandum est, siquidem soli Ecclesiae competit, de rebus suis leges condere iisve vim attribuere: nisi forte plus favoris alicubi ei datum sit. Jus Austriacum requirit *tres annos,* si res immobilis in publicis tabulis possessori adscripta est, alioquin 30 annos.

2. Tempus praescriptionis extenditur 1) in favorem *absentium* e provincia, ita ut tempus absentiae, si per annum et ultra duravit, *pro dimidio* tempore tantum sumatur; quare si dominus semper abfuit, spatium 20 annorum requiritur ad praescriptionem complendam; in Austria 6. Tricennalis praescriptio non duplicatur. 2) Hunc favorem duplicandi tempus absentibus

concessum, jus Borussiacum extendit ad *omnes personas juridicas tantum et morales,* vel etiam amplior favor iis interdum conceditur. Jus Austriacum *personis moralibus omnibus* loco 30 annorum concedit 40 annos. 3) In favorem bonorum *ecclesiasticorum, fiscalium et similium* postulat jus Borus. 44 annos.

3. Rerum mobilium praescriptio secundum pleraque jura[1] (Romanum, plurima jura in Germania vigentia, ut Austr.) 1) *cum titulo* tribus annis perficitur, 2) *sine titulo* triginta tantum annis completur. Verum nota:

1° Contra absentes ut praescriptio circa mobilia fiat, nec tricennale nec generatim triennale tempus duplicatur; posterius duplicatur jure Austriaco.

2° Jus Austriacum idem statuit de praescriptione contra personas tantum morales, atque spatium 30 annorum ad 40 annos extendit.

3° Jus Borussiacum inter bona mobilia et immobilia *non distinguit,* quare *pro utrisque* ut cum titulo praescribantur, requirit 10—20 annos.

4° Bona *ecclesiastica mobilia,* quum secundum Juris canonici leges regantur, subjacent cum titulo praescriptioni 3 annorum, sine titulo 30 annorum, ita ut tempus privilegiatum ad immobilia tantum pertineat. Ubi vero lex civilis *majus* temporis spatium assignat pro rebus ecclesiasticis, id, utpote causae piae favorabile, prorsus requiritur.

5° De re *furtiva vel vi possessa* (adeoque etiam de re immobili) supra jam sermo erat. Secundum jus commune non praescribitur unquam ordinario tempore; at probabile est, eam praescriptione acquiri *cum titulo* a possessore bonae fidei spatio 30 annorum, contra absentes spatio 40 (S. Alph. n. 515); sine titulo praescribuntur nunquam, etsi per mille manus transierint, *nisi vitium purgatum fuerit.* In quo recentiores leges multae videntur consentire aliquatenus.

Lex Borussiaca constituit, ut res furtivae vel rapinâ ablatae a primo possessore bonae fidei tandem post 40 annos praescribantur; quare id tenendum est, sive titulus adest, sive non. Austr. pro rebus, quae possidentur titulo colorato, sed *antecessore immediato injusto,* tempus duplicatum requirit.

4. Jura cetera (ut servitutes activae): 1) Secundum jus commune 10—20 annorum praescriptione acquiruntur, computando a prima pacifica usucapione, altero sciente et non reclamante. Quae scientia et tolerantia *pro titulo* haberi videtur. At in conscientia (ita omnino jus canonicum) requiritur bona fides in praescribente, sc. persuasio se jure suo agere. — Pro aliquibus tamen juribus jus Rom., nisi titulus habeatur, et si agatur de servitutibus discontinuis, tempus immemorabile requirit (Reuter III. 102, 5).

2) Secundum jus Gallicum ratione praescriptionis acquisitivae distinguuntur tantum a) servitutes continuae et simul apparentes, b) non continuae aut, etsi continuae, tamen non apparentes: quarum primum genus praescribitur 30 annorum possessione (art. 642 et 690), alterum genus praescriptione non acquiritur (art. 691).

3) Jus Austriacum constituit pro acquisitione juris, quod *raro* exercetur, spatium 30 annorum, modo probetur, occasionem illud jus exercendi saltem ter adfuisse, et semper excercitum esse (de scientia alterius silet); pro quibusdam juribus usu frequentioribus, si in libris publicis alicui adscripta sunt, ut ab illo vere acquirantur, constituit spatium 3 annorum.

---

[1] Jus Gallicum res *furtivas* et *inventas* praescriptioni 3 annorum addicit; quod valere potest, saltem si cum bona fide pro furtivis titulus adest. — Quod vero in reliquis mobilibus *ex sola possessione* dominium attribuitur, id in foro conscientiae puto *posse* negligi, si agitur causa eorum, quorum interest legem eam non esse.

4) Jus Borussiacum pro juribus *rari usûs* spatium 40 annorum, fere sub iisdem conditionibus ac in J. A.; pro juribus *usûs frequentioris* indiscriminatim spatium 10—20 annorum, modo singulis annis saltem semel putativum jus exercitum fuerit; alioquin anni illi, quibus exercitium defuit, non numerantur.

5. Praescriptiones liberativae. 1) Jure Gallico tum servi- 923
tutes, tum debita et actiones exstinguuntur 30 annorum spatio (a. 706 et 707, 2262) per non-usum cum duabus exceptionibus seu modificationibus: a) si de servitutibus agitur, servitutes continuo apparentes exstinguuntur per *solum* non-usum; b) quoad exstinguenda debita vel actiones contra debitorem recensentur multa, quae breviore tempore exstinguuntur (a. 2271—2278): quinquennio, triennio, 6 mensibus etc. (de quibus v. infra NB.)

2) Jure Romano a) *servitutes* personales exstinguuntur 20 annis, reales 10 vel 20, prout dominus absens aut praesens est (nisi sit sermo de ecclesia aliisve privilegiatis): v. Lacroix l. 3 p. 2 n. 538, Pruner *de jure* § 110. Utrum solus non-usus sufficiat, an contradictio seu impedimentum ab altero positum requiratur, discernitur fere ut supra ex eo, utrum servitutes rusticae sint, an urbanae; b) omnes *actiones* personales et reales (nisi de privilegiatis agitur) 30 annorum spatio exstinguuntur; idque pro debitore, saltem si ex successione debitor est, supposita bona fide positiva, in conscientia probabiliter valet. Less. l. 2 c. 6 n. 19, Lacroix l. c. n. 539, S. Alph. n. 513.

3) Jura alia recentiora in Germania fere coincidunt cum statutis J. R., quamquam quaedam accuratius definiunt et excipiunt, tempus praescriptionis aut contrahendo aut prorogando (v. g. ut in praescriptione tricennali saltem ter occasio utendi jure exstiterit, sed praetermissa sit). Etiam actiones civiles multae breviore omnino tempore exstinguuntur; attamen inde nondum fit, ut *ipsa debita* exstincta dici possint, nisi id ipsum lex saltem ex probabili explicatione statuat, atque insuper bona fides *positiva* adfuerit, i. e. persuasio, debitum non exstitisse.

NB. In exstinguendis servitutibus rusticis sufficit secundum probabilem sententiam (v. Laymann, l. 3. tr. 1. cap. 8), ut dominus rei servientis alterum nullo modo impediat, scilicet neque decipiendo neque obstaculum creando.

In exstinguendis debitis seu aere alieno, quoniam ad eam praescriptionem in foro conscientiae bona fides *positiva* requiritur, liberativa praescriptio triennio minor communi theologorum sententia in hoc foro rejicitur, ita ut alio sensu leges respondentes nequeant admitti, quam ut dicatur actio civilis contra debitorem denegari creditori. Insuper quum in primo debitore ne in tricennali quidem praescriptione bona fides, nisi vere probetur, sumi possit: haec liberativa praescriptio quoad aes alienum practice vix admitti potest, nisi in debitore *successore,* eaque aut tricennalis, aut, si lex positiva favet, triennalis vel longior. Cf. etiam Gury, I. n. 588; Scav. (ed. 10), II. n. 391. not. 2, qui etiam pro solo debitore successore id concedunt: imo de haerede proprie dicto specialia etiam infra notanda sunt. — Dixi, si lex positiva favet; secus enim ipsa bona fides, qua successor putat, se nihil debere, eatenus tantum eum juvare potest, ut creditori solutionem exigenti credere non teneatur, nisi certo probet, solutionem certi debiti factam non esse. Imo num tricennalis praescriptio etiam tum, quando creditor certo probavit, debiti solutionem factam non esse, successorem debitoris liberet in conscientia, ex diversarum regionum juribus videri debet. *Probabiliter* ita intelligitur jus Romanum et Gallicum: v. Lugo disp. 7. n. 49, Lacroix l. c. n. 493, S. Alph. n. 513, Gury I. n. 590. *Probabilis* autem juris concessio, si opinio vere fundata est, sufficit, ut debitor bonae fidei per diuturnam illam praescriptionem liber evaserit. Nec quidquam obest, quod objici possit,

debitum antea certum sive jus creditoris certum dubia abrogatione exstingui non posse. Nam utut hoc axioma verum sit de dubio et probabili *facto* solutionis (quod aliquo sensu fateor, ut exponitur n. 960): in nostro casu de *juris* probabilitate potius agitur, quam quilibet, etiam debitor, pro se invocare potest. Quare quum utraque interpretatio legis probabilis sit, et ea quae affirmat, et ea quae negat, praescriptionem in foro conscientiae validam esse: creditor jure exigere et recipere potest solutionem a debitore, qui vult solvere; debitor jure solutionem potest negare.

924 6. Ut autem praescriptio omniaque ad eam spectantia rite intelligantur, explicandum superest: 1) quid sit praescriptionem non procedere; 2) quid sit eam non currere, eam suspendi, et quando suspendatur; 3) quid sit praescriptionem interrumpi, et quando id contingat; 4) quid sit illi, contra quem praescribitur, concedi restitutionem in integrum, et quomodo id agatur.

Igitur praescriptio dicitur *non procedere,* si inchoari nequit; — dicitur *suspendi* seu *non currere* seu *dormire* certo aliquo tempore, si illud tempus inter spatium lege assignatum non computatur; — dicitur *interrumpi,* si, ut valeat, denuo integrum tempus lege statutum incipere debet. Quando autem haec obtineant, si quaeris, nota praecipue sequentia:

1) *Non procedit* praescriptio secundum diversa jura contra pupillos, saltem si tutorem non habent.

2) *Non currit* praescriptio (generatim saltem jura diversarum regionum hos favores concedunt): a) tempore, quo judicia exerceri nequeunt propter contagionem, belli tumultus etc.; b) contra ecclesiam Romanam aliasve tempore schismatis, si quod exsistat (*decret.* l. 2 t. 26 cap. 14), aut sede vacante, seu ecclesia rectore suo orbata (ib. cap. 1 et cap. 15); c) contra eos, qui jus suum prosequi nequiverunt, v. g. propter absentiam officii causa, propter defectum, quo sui juris non erant [1].

3) *Interrumpitur* praescriptio generatim loquendo: a) si possessor ultra annum possessionem rei amiserit; b) si lis circa rem juridice ei a domino illata est, neque a judice rejecta (accuratior autem definitio conditionum necessariarum ex diversis legibus peti debet); c) si mala fides superveniat.

4) *Restitutio in integrum* beneficium juris est, quod aliquando iis, contra quos praescriptio est perfecta, conceditur, ut, non obstante legitima praescriptione, actionem possessori intendere possint, contra quem judex praescriptionem rescindat. Quare antequam judex sententiam tulerit, possessor

---

[1] Non omnia jura eodem modo de minoribus aliisve impeditis loquuntur; *aliquod* autem privilegium vix non omnia iis concedunt, videlicet saltem *jus restitutionis in integrum.*

Jus Rom. *pupillos* ita tuetur, ut contra eos nec inchoari, nec continuari possit praescriptio; *minores* ita 1) ut, etsi inchoari contra eos et continuari possit, tamen nonnisi praescriptio 30 annorum, 2) ut iis per 4 annos, postquam majores facti sunt, competat jus restitutionis in integrum.

Jus Boruss. (L.-R. § 535 etc.) 1) non admittit contra minores, ut praescriptio per non-usum *inchoetur,* quamquam, si minor curatorem habet, praescriptio inchoata currat; 2) in aliis praescriptionibus, si tempore minorennitatis et non-emancipationis completa fuerint, per 4 annos conceditur beneficium restitutionis in integrum.

Jus Austr. statuit, ut contra minores aliosve non habentes legitimum curatorem *non inchoetur* praescriptio, *inchoata* quidem *currat,* sed non *absolvatur,* nisi 2 annis post impedimentum sublatum. (§ 1494.)

Jus Gallic. (art. 2252) simpliciter statuit, contra minores et interdictos praescriptionem *non currere,* nisi quoad praescriptionem certorum debitorum.

sese ut legitimum dominum considerare potest, neque rem tenetur reddere; post judicis sententiam autem res redit ad priorem dominum.

Haec conceditur generatim, nisi aliter provisum sit: a) minoribus per quadriennium post majorennitatem aut emancipationem; b) ecclesiis aliisve locis piis item per quadriennium post completam praescriptionem; c) iis, qui plane impediti erant a prosequendo jure suo, juxta judicis prudentiam.

§ 2.

Quaedam pro confessario circa praescriptionem.

I. Confessario imprimis scitu necessaria sunt, quae valent 1) in 925
praescriptione mobilium; 2) in praescriptione quorundam jurium et servitutum, quae in sua regione frequentius occurrant; 3) in praescriptione liberativa debitorum; 4) quae et qualis bona fides requiratur in *qualibet* praescriptione, ut discernere valeat, num praescriptio fori externi in conscientia sustineri possit.

II. De bona fide occurrit singularis quaestio, si bona aliena a possessore malae fidei transeunt ad haeredem. De quo haec nota:

1. Quamquam alias possessio defuncti cum possessione haeredis coalescit in utilitatem haeredis; tamen, quum primum probatur, defunctum mala fide fuisse, evidens est, illius possessionem nullatenus posse computari, qua legitimum praescriptionis tempus compleatur.

2. Gravior quaestio est, num haeres, etsi ipse legitimo tempore bona fide rem possederit, propter malam fidem defuncti nunc tandem cognitam a praescriptione impediatur. Cui quaestioni ita respondendum esse censeo:

1) Haec quaestio movetur solummodo contra verum haeredem, non contra legatarium; posterior enim praescriptionem 10 vel 20 annorum perficere potest: cujus rei rationem colliges ex iis, quae infra sub 4) dicuntur.

2) Haeres, qui per 30 annos (scilicet si agitur de bonis non privilegiatis) rem bona fide possedit, probabiliter in conscientiae foro etiam eam suam fecit, quum omnes actiones personales et reales post 30 annos dicantur exstinctae esse, adeoque etiam exstinctum sit jus agendi contra haeredem: quod qua ratione in conscientia valeat, ex supra dictis colliges. Imo si qua difficultas videatur adesse ex jure Austriaco, Borussiaco, utrum nimirum universim haec actionum judicialium exstinctio concipiatur pro debitoris immunitate in conscientia, necne: haec difficultas relate ad haereditatem et haeredem evanescit ex eo, quod leges illae expresse admittunt, haeredem bonae fidei, qui succedat defuncto malae fidei, posse praescribere. Jus Austr. § 1463; J. Boruss. § 614. Excipe si possessio titulo *vitioso* innitatur: ille enim ad haeredes censetur transire. (Cf. Pruner *Moraltheol.* ed. 2 p. 567 not. et p. 562 nota 3, Reuter p. III. 96 cum aliis, Gury I. n. 590, Delama n. 289.)

3) Ante tempus 30 annorum elapsum haeres tenetur in conscientia, ubi jus Romanum viget vel jus vigens cum Romano concordat, semper, secundum jus Austriacum aliave similia, quando possessio erat sine titulo, dominum rei *indemnem* facere, adeoque aut rem ipsam aut ejus valorem reddere et simul alia damna reparare; idque solus, si est haeres ex

asse; pro rata, si haeres partialis est. Nam haeres secundum omnia jura sicuti in bona, ita in debita realia sui antecessoris transit, saltem pro viribus haereditatis: atque ita tamdiu tenetur, quamdiu praescriptio acquisitiva vel liberativa non sit perfecta.

4) Verum si adest titulus possessionis, qui antecessorem quidem ob malam fidem non juverat, illa jura, quae haeredi bonae fidei concedunt, ut ex sua parte praescriptionem acquisitivam incipiat, consequenter statuunt, ut ab illo haerede post triennalem, decennalem (vel duplicatam) possessionem res haereditate accepta legitime sit acquisita. Neque prior dominus jus habebit amplius rei repetendae. Quodsi alia forte damna subierit, videndum est, quomodo leges ante elapsos 30 annos ei jus petendae indemnitatis tribuant; quibus etiam in conscientia standum est. — Jus vero Romanum, quod haeredem universalem (sive ex asse, sive ex parte) tamquam unam personam cum antecessore ita considerat, ut juvari nolit bona fide haeredem, si mala erat defuncti: ejusmodi haeredem ex sola praescriptione liberativa 30 annorum a debito erga priorem dominum eximit. Idem secundum jus Gallicum tenendum est, ut explicat Allègre, *Le code civil* t. II, pag. 452 sq. ad art. 2235—2237 quoad eos, qui *titulo universali* succedunt[1].

In praxi autem non semper idem est, quomodo a legibus haeres et haereditas considerentur, etiam quando plena haeredis liberatio post 30 annos tandem perficitur. Fac enim, plures esse haeredes, ad unum vero transiisse certam rem a defuncto mala fide possessam. Secundum jus Romanum illius rei prior seu verus dominus immediate ab illo uno haerede rem suam repetere potest, quamquam haeres ille fortasse aliquem recursum partialem ad cohaeredes habeat: at secundum jura, quae ob malam fidem antecessoris haeredem a praescriptione non repellunt, elapso *ordinario* praescriptionis tempore, prior dominus ab uno illo haerede rem suam repetere certe nequit. Et si forte per leges licuerit litem intendere *ex damno* illato, ista reparatio a singulis peti tantum posset pro rata parte haereditatis acceptae, nisi leges plus concedant.

Haeredis haeredem jus Rom. sibi constans etiam pro eadem habet persona juridica, et ob antecessoris etiam mediati malam fidem a praescriptione ordinaria excludit. Recentiora jura, licet alii aliter ea interpretentur, pleraque etiam eum haeredi immediato aequiparant. Quod etiam de jure Austr. fatendum est.

926 III. De titulo dominii translativo. Jam quaedam modo tetigi de titulo. Nimirum quaenam actiones et modi habeantur pro

---

[1] Sine causa igitur a Rohling *medulla theol. mor.* pag. 159 Gury severe reprehenditur, quod ejus solutio contineat „pessimam contradictionem, quum jus civile nunc invocet nunc rejiciat, fictionem illam juris (qua haeres censetur una persona cum antecessore) gratis fingat". Nam idipsum, quod Gury docet, haeredem saltem immediatum ex titulo universali succedentem in perficienda praescriptione pejoris conditionis esse, quam alios, omnes scriptores ex ipsa juris constitutione manifesta docent (v. etiam Pruner *theol. mor. Eigenthumserwerb* § 7 not. 3 pag. 562); solum differunt, quando loquuntur sive de praescriptione tricennali, sive de mediati haeredis praescriptione etiam ordinaria.

titulo dominii translativo, ex singularum regionum juribus accuratius videri debet. Propter discrimen autem, quo alia ab aliis juribus, aut interpretes ab interpretibus discrepent, maxime attende, quid valeat: 1) circa *haereditatem*, de qua jam satis dictum est; 2) circa *sententiam judicis:* haec quidem admittitur ut titulus, si actus judicialis est de rebus dividendis, aut si agitur de adjudicanda mulcta, quae ab altero solvenda sit, aut de qualibet sententia punitoria. — Sententiam autem *de re vindicanda* pro titulo usucapionis haberi posse, negat Puchta, docens, eam tantummodo bonam fidem possessoris confirmare posse, qua hic putat, titulum, *qui aliunde haberi debeat* et habeatur, esse justum (V. *Pandecten* § 157 not. *m.* et *Praelectiones de hodierno jure Romano* seu „Vorlesungen über das heut. röm. Recht" § 157), alii affirmant. At sententiae illae diversae re ipsa non adeo discrepare videntur, si cum titulo bonam fidem conjungendam esse attendimus. Sententiam enim judicis in se solam spectatam esse titulum *verum*, absolute dici nequit; si enim injusta fuerit, nequit vere jus conferre. Sed nisi injustitia *pateat* vel *cognoscatur*, justam esse sententiam, seu in ea ferenda causas a litigantibus allatas per judicem secundum leges juste discussas atque ponderatas esse, praesumitur: ita ut judicis sententia in et cum allatis causis evadat titulus aut *verus* aut *coloratus;* ut enim illa in *vitioso* titulo nitatur, i. e. in causis, quas litigantes attulerunt, aperte falsis, atque ita sententia ipsa titulus vitiosus fiat, ordinarie accidere nequit.

927 Quantopere necessarium sit, in hoc praescriptionis negotio leges regionis attendere, ostendit imprimis jus Anglicum, quod a reliquis juribus multum discrepat. Subjungo pauca, quae contraxi ex Crolly *de jure et justitia* tom. I. n. 599 sqq.

I. Jus Anglic. nullam admittit praescriptionem mobilium.

II. Circa bona immobilia et jura in ejusmodi bona (uti usus, usufructus etc.), ut praescriptione acquirantur:

1. requiritur et sufficit nunc (ex stat. Gul. IV.) usus non interruptus 30 annorum; imo sufficit probatio non interruptae possessionis per 20 annos, ut juris praesumptio exsistat, rem a tempore immemoriali in possessione fuisse. Atque recentius (37 et 38 Vict. c. 52) statutum est, ut domus, agri et alia immobilia corporalia omnino praescribantur, si per 12 annos neque reditus soluti, neque debiti recognitio in rescriptis sit facta.

2. Si quis autem a jure suo prosequendo impeditus erat, illo tempore contra ipsum praescriptio non currit, spatium illud inter 30 annos requisitos non numeratur.

3. Attamen, etsi legale impedimentum exstiterit, 60 annis praescriptio completur.

4. Titulus quidem specialis non requiritur; verum si contra possessorem probatur titulus *vitiosus*, praescriptio nihil juvat.

5. Crolly putat, ex mente juris Anglici esse, ut sufficiat bona fides sive positiva sive negativa. Negativam ita intelligit: si quis plane conscius quidem sit, se non ex jure suo actiones quasdam in re aliena exercere, eas tamen palam, i. e. *sciente* et *non contradicente* domino, per legitimum tempus ex praesumpto vel *tacito consensu veri domini* exercuerit, eum post tempus praescriptionis jus illud plane acquisivisse, etiam in foro conscientiae: l. c. n. 610.

III. Servitutes rusticae activae spatio 20 resp. 40 annorum acquiruntur.

IV. Jura autem exstinguuntur per non-usum 20 annorum; imo judices possunt.

spectatis circumstantiis, sententiam ferre ante elapsos 20 annos, dominum voluisse juri suo cedere: qua sententia lata, jus prioris domini prorsus exstinctum manet.

V. Actiones judiciales ad solvenda debita ex contractu simplici aut ex delicto orta infra sex annos (nisi legale adfuerit impedimentum) intendi debent; alias actionis instituendae jus exstinguitur: aliae actiones contra debita ex firmiore contractu orta infra 20 annos intendi possunt. — Attamen, teste Crolly, haec praescriptio in conscientia non liberat, si de debito *constat*. Debitor igitur eatenus tantum in conscientia uti potest praescriptione illa legali, ut in dubio debiti contracti aut jam soluti immunis evadat.

NB. Difficultas circa haeredem bonae fidei, qui succedit possessori malae fidei, aut difficultas circa bona (furto vel) vi possessa in jure Angliae locum non habet, quum ex una parte ejusmodi bona non magis protegantur quam alia, ex altera parte autem pro *qualibet* praescriptione tantum temporis spatium requiratur, quod alia jura fere in bonis privilegiatis postulant. (V. Crolly, n. 611.)

In juribus Americanis, quae ceteroquin praescriptionem immobilium et mobilium admittunt, tempus requisitum adeo diversum assignatur, ut in qualibet regione accuratius videri debeat, quid juris sit; tempus videlicet legale inter 5—40 annos quoad bona immobilia versatur.

Sectio II.

Laesio juris alieni in bonis externis seu fortunae.

Caput I.

De gravitate illius peccati ejusque materiae.

328 De laesione juris alieni in genere deque ejus gravitate jam antea egimus. Haec ad praesentem materiam, i. e. ad bona externa applicanda sunt. Quae laesio duobus praecipue modis fit, aut sola damnificatione, aut injusta rei ablatione. Specie morali per se non differt unus modus ab altero, *diversae* tamen injuriae *personales* accedere possunt. Quae si non accedunt, tota malitia realis in ipsa *bonorum alienorum laesione* consistit. Consequitur, ut quae de rei alienae ablatione ejusque gravitate dicturi sumus, etiam de mera damnificatione valere debeant.

Injusta rei ablatio fit 1) per *furtum*, quae est *occulta* rei alienae injusta ablatio; 2) per *rapinam*, quae est ejusmodi ablatio *violenter facta;* 3) per *fraudem* vel defraudationem, quae est bonorum sive jurium laesio et diminutio, dolosa circumventione peracta.

Hae igitur distinctiones factae sunt secundum *diversum modum*, quo aliena bona vel jura auferuntur et occupantur. Secundum diversam *conditionem bonorum*, quae auferuntur, vel subjecti juridici, a quo auferuntur, habes alias distinctiones, praesertim: 1) *peculatum*, si bona ad fiscum pertinentia auferuntur; 2) *sacrilegium*, si bona sacra vel ecclesiastica sunt.

Specifica distinctio vel accessio novae malitiae mortalis praeter injustitiam habetur per se tantum in *rapina* et in *sacrilegio*.

1. Etenim ratio, quod res, e. g. pecunia, pertineat ad fiscum, illi non imprimit eam conditionem, ob quam specialis malitia mortalis deprehenda-

tur in hujus potius rei, quam in rei cujusvis laesione. Diversam enim ab aliis rebus conditionem hanc solam habes, quod res illa ad communitatem spectat, ad quam et ipse fur pertineat. At haec conditio si quid mutet, peccatum potius diminuat. Ceterum ipsam *hanc* rationem diminuendi peccati non ita urgere possumus, ut propterea peculatûs malitia notabiliter decrescat; sed innuisse sufficit, non constitui diversam novamque gravem malitiam.

2. Neque in *fraude* essentialis malitia gravis distincta a furto habetur. Accidentalis quidem distinctio, sive distinctio circumstantiarum vel aggravantium vel diminuentium, quae tamen peccatum ad aliam speciem mortalis malitiae non transferunt, neganda non est: fraus enim *primo et per se* mendacio sive verbali sive reali committitur. Atque ita fieri potest, ut defraudatio magis etiam peccaminosa et detestabilis fiat, quam ipsum furtum. A fure enim diligentiâ et custodiâ tandem homines sibi cavere possunt, a fraudibus vero et dolis longe difficilius, quum ab astutis hominibus erga simpliciores et ingenuos exerceantur atque in iis actionibus et negotiis, a quibus abstinere in sociali vita saepe impossibile est. Fraus igitur et dolus fidem et pacem socialis vitae corrodunt, atque ea, quae media unionis et communicationis mutuae esse debent, in laqueum vertunt ac discordiae periculum.

3. *Rapina* ex se novam mortalem malitiam addit, in ipsa vi domino 929
illata consistentem, eaque communiter mortalis est, neque solum in ea re, cujus ablatio mortalis est injustitia, sed etiam in leviore, quia longe facilius *personalis* injuria gravis evadit. Imo qui rapinam et latrocinium exercent, sui animi dispositione longe etiam gravius et gravissime delinquunt, quum fere parati sint, quamlibet vim injustam justae defensioni opponere, atque ita ob animi propositum non tantum injustitiae et personalis injuriae utcunque inferendae, sed ipsius homicidii cruentaeve invasionis, rei sunt.

4. *Sacrilegium* seu furtum sacrilegum, quando et quam malitiam simplici furto addat, videre ex iis licet, quae supra de religione atque vitiis religioni oppositis tractantes diximus. Neque dubium est, malitiam sacrilegii, quatenus religionem laedit, peccato injustitiae gravius esse; attamen determinatio materiae, i. e. quaenam gravis, quaenam levis seu venialis sit, ex ipsa *justitiae* laesione desumitur.

Haec de *specifica* peccatorum contra justitiam in rebus fortunae 930
occurrentium distinctione sufficiunt.

Gravior quaestio ea est, *quaenam quantitas* requiratur, ut peccatum damnificationis vel furti mortale sit; parvitatem enim materiae admittendam esse, cuilibet perspicuum esse debet.

In qua quaestione solvenda objectivam gravitatem quaerere debemus, eamque in fixo determinatoque rei ablatae valore collocare, ita ut, quod infra certum valorem auferatur, mortale peccatum objective non sit. Haec igitur norma non prorsus deservit confessario ad dignoscenda peccata commissa, ut scilicet cognoscat, utrum poenitens graviter an leviter deliquerit, sed potius ad hoc, ut sciat, utrum gravis obligatio restituendi adsit necne. Graviter enim aut leviter poenitens *peccasse* censendus est, prout ipse in furto committendo quantitatem ablatam gravem aut levem *aestimavit;* gravis *restituendi obligatio* ab eo generatim etiam pendet, utrum *objective* gravis fuerit

alterius laesio. Nihilominus etiam peccati subjective commissi gravitas communiter dijudicanda est ex ipsa objectiva rei gravitate; communiter enim homines actiones suas secundum objectivam normam recte dijudicant. Attamen si laesio justitiae versatur *circiter* in re objective gravi, subjectivum poenitentis judicium facile potuit a fixa norma a doctoribus communiter agnita aberrare, et fortasse frequentius ad majorem severitatem quam laxitatem inclinat. Quare si ejusmodi furta accidunt: quando fieri potest, de subjectiva conscientia poenitentis inquiratur, alias judicio divino culpa a poenitente contracta relinquatur.

931 Quantitatem igitur, quae ablationem injustam rei alienae *mortaliter* peccaminosam reddat, ut definiamus, necesse imprimis est, ut ratio habeatur illius finis, propter quem dominium et proprietatem externarum rerum exigi fateamur. Qui quum in se omnino gravis sit pro vita humana, id efficit, ut, in quantum *notabiliter* laedatur, in tantum proprietatis laesioni reatus gravis seu mortalis culpa imprimatur. Finis vero divisionis proprietatis bonorum, ut jam dixi n. 761 et 762, duplicem habet respectum, particularem unum, alterum universalem, seu ut clarius dicam, proprietas tum propterea exsistere debet atque sarta tecta servanda est, ut inter *singulos homines* pax et concordia maneat, tum propterea, ut *pro universa humana societate* consistat securitas, et necessarium incitamentum ad industriam laboresque sustinendos habeatur. Prior ratio graviter prohibet eam laesionem, quae ex se apta sit ad dissolvendam pacem et concordiam, ad gravem tristitiam homini inferendam. Posterior ratio laesionem eam graviter prohibet, quae, si impune fieri liceret, societati humanae ejusque securitati periculum grave crearet. Quatenus immediate et proxime ex priore respectu gravitas materiae seu valoris rei furto ablatae aestimatur, haec *relative* sumenda est, i. e. diversa pro diversa conditione ejus, qui laeditur, ejusque fortunae; quo enim minus ille abundat divitiis, eo facilius unius ejusdemque summae surreptio eum movet ad gravem tristitiam rationabiliter concipiendam. — Quatenus vero gravitas materiae in furto immediate et proxime ex posteriore respectu determinatur, sumenda est *absolute*. Dico, quatenus immediate et proxime ex illo determinatur; nam finis proprietatis, si sub priore respectu graviter est laesus, etiam ita est sub posteriore respectu saltem remote et quasi in radice; si enim singulorum hominum pacifica vita laeditur, etiam socialis vitae ordo atque humanum genus in sua radice violatur. At e contrario etiam fieri potest, ut singularis ille homo, cui furto aliquid sublatum sit, graviter quidem respectu divitiarum suarum non laedatur, sed universali fini proprietatis adeoque humanae societati ejusque securitati publicae grave vulnus infligatur atque ideo ipse dives remote et in radice gravem laesionem sustineat. Revera securitas periret, si a quocunque tandem etiam ditissimo liceret notabilem aliquam summam auferre. Cf. Lugo disp. 16 n. 28 sqq. — Ceterum etsi quis hunc modum explicandi nolit admittere, saltem omnino debet aliqua quantitatis norma statui, quam nunquam sine peccato gravi in laesione bonorum excedi liceat.

Igitur 1) eam ipsam *absolutam* normam materiae gravis vocamus, quam *nunquam* liceat sine mortali peccato in furto attingi vel excedi;

2) in furto, saltem erga singulos homines facto, nisi valde et extraordinarie divites sint, *relativa* norma ad cognoscendum peccatum mortale, eaque absolutâ minor, assumi debet.

Pro *relativa norma* gravis materiae multi statuunt quantitatem lucri diurni, vel eam quantitatem, qua paterfamilias ad diurnam sustentationem suam cum familia indiget: cf. S. Alph. n. 527. Quae quidem norma pro ordinaria hominum conditione, quae et nimiam paupertatem et abundantes divitias excludat, non videtur incongrua.

Aliis magis placet certam taxam definire. Potest autem ita fere statui: pro hominibus fortunae mediocriter bonae (quae eadem statui potest, si conditio domini laesi ignoratur) 5—6 marc.; pro ordinariis operariis 3 mc.; pro vere pauperibus etiam 1 mc.; pro divitibus hominibus 8—9 mc.; pro ditissimis vero *et tamquam summam absolute gravem* statuerem circiter 20—30 mc.[1]

Ut vero breviter indicem, quae injustitiae peccata gravia constituant, et quae a gravi peccato excusentur, haec summatim notari possunt: 932

I. Si agitur de furtis erga homines *extraneos*, norma supra posita servit.

II. Si vero *major conjunctio* intercedit inter dominum laesum et eum, qui laesit, laesio bonorum externorum in morali aestimatione potius decrescit, ac propterea ad peccatum grave *major summa* requiritur. Injustitiae enim reatus in eo est, ut laesio committatur invito domino; minus autem invitus censetur, qui in bonis externis laeditur a sibi conjunctis.

III. Major etiam quantitas necessaria est, si non unus singularis homo graviter laeditur, sed *una actione plures* laeduntur, aut si non de quantitate una vice sublata, sed de *quantitate ex pluribus furtis collecta* agitur; nam damnum non ita sentitur adeoque non aeque gravem tristitiam affert, si post aliquod temporis intervallum et divisim infertur, ut affert, si una eademque vici totum causatur.

IV. Igitur, ut in III. innuimus, minora furta, quorum singula mortale peccatum non sunt, propter repetitionem et multiplicationem gravia fieri possunt idque tum ex parte materiae, tum ex parte furis. Coalescunt autem, seu *ex parte materiae sublatae* furtula evadunt grave peccatum:

1) si bona sublata *retinentur* in se vel in aequivalente — quia sicut ablatio rei alienae gravis est, ita etiam retentio rei alienae in gravi quantitate mortale peccatum est;

2) si *ex intentione perveniendi ad materiam gravem* aliquis, ut securius propositum exsequatur, iterato, sed singulis vicibus partem ex se non gravem surripit: quod si fit, ad materiam gravem constituendam vix plus requiritur, quam si una vice totum aufertur;

---

[1] In iis autem regionibus, ubi pecuniae valor minor est, ut in Anglia, etiam majorem materiam sume: pro materia tamen absolute gravi $1^1/_2$—2 *libras aureas* (in America Sept. 7—10 doll.), pro hominibus satis divitibus mediam libram, pro ordinariis operariis 5 shillings et sic porro. Imo quum ibi divites non vocentur, qui alibi prorsus inter divites reputarentur, non raro apud „divites" circiter ad libram auream ascendi debet, ut dicatur *materia gravis;* in aliis, qui vocantur „bonae fortunae" sume pro gravi materia $^1/_2$ libr. auream; idem, si conditio laesi ignoratur.

3) si furtula non retinentur quidem amplius, neque ex intentione ad majorem quantitatem perveniendi ab initio suscepta sunt, attamen re ipsa *sine notabili intervallo interjecto* ad gravem materiam totalem pervenerunt.

933 V. In furtulis vero non semper idem est, graviter peccasse et gravem furti materiam adesse. A confessario sane notari debet, quandonam furtulis graviter peccetur. Igitur *ex parte furis auferentis* furtula evadunt peccatum grave:

1) Si fur *ab initio intendit* furtula continuare, et ad gravem materiam seu notabile lucrum injustum ita impunius pervenire; — in *singulis* furtulis peccatum grave committitur, siquidem adest exsecutio intentionis mortaliter peccaminosae. Num autem distinctio numerica furtorum adsit *quoad confessionem instituendam,* sume ex dictis n. 241 et 242.

2) Si post plura furtula aut retenta, aut sine notabili intervallo facta demum *gravis materia completur:* hoc ultimo furtulo, si modo fur satis attendit, se nunc demum gravem materiam complere, mortale committitur peccatum, nisi adsit seria voluntas praecedentia furtula reparandi.

3) Si parva quidem quantitas surripitur, sed *in conspiratione* cum aliis, ita ut tota quantitas ab omnibus ablata gravis evadat: quilibet ex furibus graviter peccat, quatenus singuli ad gravem domini laesionem efficaciter cooperantur.

VI. Post summam gravem ablatam vel completam, si denuo aliquid surripitur, quod in se solo leve est, grave peccatum committitur, si fur ad praecedentia furtula advertens seriam voluntatem ea reparandi non habet. Ita Billuart, neque dissidet ab hac sententia Lessius, Lugo disp. 16 n. 39, S. Alph. n. 538[1].

VII. Ablatio rei alienae injusta esse desinere potest ex eo, quod dominus invitus fortasse re ipsa sit, at illegitime et irrationabiliter sit invitus, quum graviores rationes adsint, propter quas res ipsius ab altero impeti liceat. Quod fit 1° propter extremam necessitatem, in qua ille alter versatur; 2° in causa justae compensationis, quae a domino propter damnum ab ipso causatum exigi potest.

934 **Uberior explicatio.** Nota ad I. Quam iniquum sit, etiamnunc taxam illam pecuniariam, quam antiqui scriptores pro materia gravi assignant, pro tali habere, cuique legenti patet, si ad decrementum valoris pecuniae reflectat. Antiqui scriptores, ut Lessius, Bonacina, Bañez, Navarrus aliique, respectu pauperum mendicantium pro materia gravi assignant 1 regalem = ½ franc. et „aliquando in casu raro etiam dimidium

[1] Non tantum est dissidium, quantum aliqui putant exsistere, inter sententiam Lugonis affirmantem et Lessii negantem novum peccatum grave committi. (Cf. Gury, I. n. 612 et S. Alph. n. 538). Nam Lessius l. 2. cap. 12 n. 44 haec habet: „Respondeo, per se non fore mortifera (furta parva addita post completam materiam gravem), *sed mortifera erit voluntas retinendi illa cum aliis* . . . Quando vero non sit commoditas restituendi priora, illa voluntas retinendi (subsequentia furtula parva) mortifera non erit, *modo concipiatur propositum restituendi* (priora furta) *prima occasione.*“ Quum igitur S. Alphonsus sententiam Lessii alleget, opinionem illam negantem, quam S. Doctor „merito probabilem“ appellat, in sensu a Lessio explicato intelligere debemus.

reg.", ut refert S. Alph. l. c. n. 527, respectu operariorum pauperum 2 regales, respectu *mediocriter divitum* 4—6 regales, respectu *ditissimorum* 1—2 aureos: quibus quum S. Alphonsus pro suo tempore fere assentitur, ipse videtur potius severiorem normam assumpsisse. Attamen si respicimus ad hodiernum pecuniae valorem, non videmur a mente probatorum auctorum recedere, si ad illam mensuram, quam supra statuimus, materiam gravem revocamus.

Ad II. Relate ad eos, qui cum domino majorem conjunctionem habent, 1) imprimis dicendum est de *filiis-familias.* Pro quibus complures auctores statuunt, requiri summam duplo majorem, quam pro extraneis, idque quando pater invitus est quoad substantiam. Si vero pater ad eosdem usus honestos, ad quos filius pecuniam impendit, rogatus dedisset, summam certe etiam majorem requirunt, quum filius jam quodammodo jus inchoatum in bona paterna habeat. Haec certe probabiliter dicuntur.

Lugo disp. 16 n. 76 etc. dicit, determinationem summae gravis a multis circumstantiis pendere, non tantum ab usu, quem facit filius cum pecunia sibi assumpta, nec a solis divitiis patris, sed etiam a majore minoreve filiorum numero, a majore minoreve affectu patris erga filium, paucis ab eo, utrum spectatis omnibus circumstantiis actio filii patri *ita displiceat,* ut eum ab illa acceptione prohibere sub mortali culpa velle dicendus sit, annon. Quare non raro ultra materiam duplo majorem excedi debet, antequam mortale peccatum contrahatur. (Lugo l. c., S. Alph. n. 543 cum aliis putat, si pater divitiis ita affluat, ut annuos reditus 1500 aureorum habeat, neque tenax sit, filium, qui adolevit, *graviter non peccare,* si ex illis 20—30 aureos in usus honestos impendendos sibi accipiat.)

2) Relate ad *uxores* quamquam eadem fere principia valent, atque ita etiam materia duplo major, quam pro extraneis saltem statui debet: tamen pro diversis circumstantiis ei aliquando plus, aliquando vero etiam minus, quam filio concedi potest citra peccatum grave. Ceterum plerumque apud uxores tota rei familiaris atque pecuniae necessariae administratio esse debet.

3) Relate ad *famulos* et ancillas in iis tantum rebus aliquid plus, quam relate ad extraneos admittere possumus, quae ad quotidianum victum pertinent aut ad levissimas defraudationes, quae in emptione et venditione occurrere possunt. Quantum autem in hac re illis indulgeri possit citra peccatum grave, etiam a multis circumstantiis, praesertim a majore liberalitate aut tenacitate domini pendet atque ab ea re, quo loco famuli in domo ac familia habeantur: Lugo l. c. n. 78.

Videlicet confessarius judicare debet, num dominus graviter invitus merito censeatur. Hinc dicunt auctores, ut Laym. l. 3 tr. 3 p. 1 cap. 1 n. 5, Less. l. c. n. 48, furta minuta famulorum ex comestibilibus *ordinariis,* quae claudi non soleant, si non ad vendendum, sed ad comedendum accipiantur, aut non, aut raro, coalescere ad materiam gravem.

4) De caesione lignorum *in silvis communitatis,* de pascendis pecoribus in pascuis communibus, et similibus rebus antiqui scriptores valde benigne loquuntur, quando haec fieri sumuntur a membris ejusdem communi-

tatis, nisi *notabile* et aliquo sensu extraordinarium damnum fiat; imo etiam in silvis vicinae communitatis facile admittunt, hanc vicinam communitatem contentam esse *poena* seu mulcta ab iis exigenda, qui capiantur. — Haec quidem hodie, quum quotannis certa portio lignorum aut distribuatur, aut vendatur, severius quidem dijudicanda sunt; attamen pauperibus aliquid saltem etiam nunc indulgendum est, si ad proprium usum quaedam asportant vel etiam sarcinam lignorum aridorum vendendi causa colligunt, modo ne arbores ipsas caedant.

In silvis autem, quae ad fiscum spectant, non prorsus eadem ratio valet, attamen pro pauperibus etiam licere debet ea auferre, quae secus perirent, et etiam plus, si silvae illae vel agri fuerint ex bonis ecclesiasticis injuste occupatis neque a Summo Pontifice condonatis.

935 Ad III. Si unus diversis vicibus laeditur levioribus furtis, materia, ut gravis sit, saltem dimidio superare debet materiam alias gravem vel etiam duplo gravior evadere.

Si vero erga plures furtum committitur, iique multi sunt, ut communitas (Gemeinde), norma gravis materiae ea sumi debet, quae *absolute* gravis est; quare si erga eam pluries minuta furtula perpetrantur, accedi potest usque ad summam duplo majorem, quam est materia absolute gravis, antequam de gravi peccato constet. Cf. Gury-Baller. I. n. 611.

Ad IV. Quandonam minuta furta coalescant, hucusque dictum est. Ex iis concludes, ea non coalescere, si sine intentione ea repetendi vel ad materiam gravem perveniendi perpetrantur, idque post longum tantum intervallum. Longum vero intervallum, post quod furtula sic patrata neque amplius retenta coalescere desinunt, est:

1. si materia furtulorum non multum infra materiam gravem manserit, spatium duorum mensium: S. Alph. n. 530;

2. si vero valde notabiliter infra illum valorem manserunt, etiam spatium unius mensis sufficit, ut non amplius coalescant;

3. imo si agitur de furtis in rebus minimis, ne tantum quidem tempus requiritur, ut concludi licet ex iis, quae de furtulis famulorum quoad esculenta diximus.

Ad V. Si fur *cum aliis* furatur, non ex conspiratione neque cum aliqua inductione aliorum ad furtum, atque ipse rem levem aufert, ita ut *grave* damnum, quod dominus patitur, ei efficaciter adscribi nequeat: contra justitiam graviter non delinquit, etsi suo furto compleat eam materiam, quae domino totaliter, i. e. ab omnibus, auferatur, ut gravem. Et quamquam fieri potest, ut hoc furto graviter delinquat *contra caritatem*, siquidem dominum inde graviter contristandum esse praevideat: tamen ne id quidem regulariter videtur obtinere, quia dominus laesus erga *ipsum* graviter invitus non potest esse rationabiliter, sed invitus tantum pro merito laesionis parvae. Cf. Lugo l. c. n. 53 sqq., cujus argumentatio nutaret, si caritatis laesio *per se* gravis intercederet.

Ad VII. respondet sequens caput:

Caput II.

Ablatio rei alienae, quae a furti peccato immunis sit.

Duplex quaestio fusius consideranda est 1) de necessitate extrema, 2) de occulta compensatione.

§ 1.

De necessitate, propter quam aliena bona auferre liceat.

I. Declaratur ipsa necessitas, quae et quanta de- 936
beat esse.

1. Apud omnes in confesso est, licere in *extrema* necessitate homini assumere ex illis rebus, quae natura facile suppeditat, quantum requiritur ad illam necessitatem depellendam.

2. E contrario id etiam certum est, non licere in *qualibet gravi* necessitate aliorum bona invadere. Nam si id liceret, via aperiretur innumeris furtis cum communi damno et periculo gravi securitatis possessionum perturbandae et hallucinationis inducendae. Ceterum hac in re habetur thesis 36 ab Innoc. XI. confixa: „Permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi."

3. Attamen ut facultas aliena bona sibi sumendi indigenti concedatur, illa „extrema" necessitas non ad summos apices sumenda est, sed cum majore quadam latitudine, ita ut ad *valde gravem* seu *quasi-extremam* etiam extendatur.

4. Quare ut sciatur, quid secundum probatos auctores liceat, exempla quaedam audienda sunt, quae afferunt, et definitio, quam de necessitate extrema et quasi extrema tradunt.

Lugo disp. 16 *de just. et jure* n. 135 ita loquitur: „Necessitas dicitur extrema, quae est de rebus necessariis ad vitam conservandam, ita ut si de iis non subveniatur homini, periculum sit morale, *quod brevi moriatur.* Illud autem ‚brevi' explicat Ledesma ‚ita ut in una hieme vel in uno vere (homo ille) moriatur'; Cajetanus vero dicit, esse extremam necessitatem, quando non apparet alia via, qua illi (homini) subveniatur, licet longe sit a morte. Soto dicit, esse etiam extremam, quando homo appropinquat periculo morbi incurabilis aut alterius miseriae, quae homines solet conficere. Angelus et Bañez dicunt, esse etiam extremam, quando (homo) est in periculo amittendi membrum principale vel sensum sui corporis."

Dein n. 154 loquens de illa gravi necessitate, quam alii quasi-extremam dicunt, et pro causa justa sibi ex bonis etiam alienis providendi habent — Lugo eam sequens 12 auctores pro illa affert — „(talis) necessitas gravis", inquit, „est ex eo, quod afferat periculum incidendi in extremam necessitatem, ut si sit morbus periculosus, qui affert periculum mortis probabile, vel certe affert carentiam eorum bonorum, quae natura voluit communia esse omnibus hominibus, v. gr. si sis in periculo morali incidendi in captivitatem, libertate amissa, quam natura omnibus hominibus dedit, vel

incurrendi gravissimam infamiam positivam, amissâ bonâ existimatione, quam homines naturaliter habent. Quod idem videtur de morbo, qui, licet mortalis non sit, affert tamen diuturnam vel perpetuam carentiam sanitatis."

S. Alph. n. 520 quasi extremam necessitatem, in qua liceat homini ex alienis bonis sibi providere, dicit adesse, si vir „honoratus" in magnis angustiis constitutus ob inopiam esset in periculo prostituendi filiam, ac simul illum valde puderet mendicare, ita ut potius mortem subire vellet, quam mendicare. Inde concludi licet, qualis sit necessitas, quae requiratur.

937 II. Declaratur rei alienae ablatio, quanta et qualis liceat.

Jam igitur videndum est, quid et quomodo liceat in tali necessitate surripere ex bonis alienis.

1. Si habes propria sive in re sive in probabili spe, quamquam hîc et nunc iis uti tibi impossibile est: non potes absolute aliena accipere, sed tantum ea mutuari cum onere restituendi. — Si vero neque in re neque in spe propria habes, non teneris ea, quae in extrema necessitate consumpseris, reddere, etsi casu postea propria acceperis: Lugo l. c. n. 171 et S. Alph. n. 520 q. V; nisi excipias casum, quando rem magni valoris surreptam consumpseris, de quo cf. Lugo ib.

2. Si petendo a domino rem accipere potes, debes prius petere, nisi necessitas vere extrema et omnino instans sit: S. Alph. l. c. Q. II. ex Lugo l. c. n. 140.

Quando res prius non petitur, pro variis circumstantiis tum valoris rei ablatae, tum scandali, tum majoris minorisve defectûs vere extremae paupertatis modo mortaliter, modo tantum venialiter peccatur: S. Alph. et Lugo ll. cc., Lessius l. 2 cap. 12 n. 66 sqq. Excusaris vero, 1) si necessitas vere extrema te jam occupavit; 2) si sperare vix potes, fore, ut petenti tibi necessaria concedantur; 3) si pro circumstantiis tibi nimis grave fuerit petere.

3. Si dominus rei in eadem necessitate versatur, non potest res ab ipso auferri.

4. Si extrema necessitas sive supremum periculum vi extrinsecus illata alicui creatur, v. gr. a latrone, certum est, licere ex alienis rebus ea sumere, quae sunt bona ordinaria, seu, ut Lugo l. c. n. 159 dicit, „natura ipsa dedit singulis jus ad utendum rebus communibus occurrente necessitate, ad quam natura media illa communia produxit", v. gr. equum ad fugam capiendam, etsi dominus equi damnum incurrere forte debeat.

At num summam pecuniae permagnam surripere possis ad satisfaciendum latroni, qui aliter te occidere paratus est, non ita patet. S. Alph. l. c. n. 520 Q. III. videtur in affirmativam sententiam inclinare, quum concedat pauperi extreme indigenti, ut etiam *rem magni valoris* surripiat; alii — et ita fortasse utraque opinio conciliari potest — cum Lugo l. c. n. 159 negant, licere rem exquisitam et extraordinariam auferre, licere tamen ajunt res ordinarias etiam cum magno dispendio domini adeoque plus auferre, quam dominus stricta obligatione sponte dare teneatur. Videlicet vitam, praesertim alienam, cum magna rerum jactura communiter nemo servare tenetur; attamen quilibet eam licite servat, etsi jacturam sat magnam in rebus inferioris ordinis sive ipse sive alter pati debeat.

5. Si agitur de auferenda re omnino levis momenti, necessitatem non adeo gravem aliquando sufficere posse, ut ex consensu domini rationabiliter praesumpto agere liceat, habes ex S. Alph. n. 520 in fine; imo Lugo l. c. n. 156 id concedit, etsi praevideatur, dominum, si rogaretur, id irrationabiliter negaturum esse.

6. Quando pauper in extrema necessitate constitutus sibi aliena sumere potest, etiam alter nomine illius pauperis a tertio rem pauperi necessariam potest auferre.

§ 2.

De occulta compensatione.

I. Compensatio alia est *legalis*, quae coram lege et in juridica 938
actione admittitur, interdum etiam contra eum, qui ipse in aliquo debito solvendo praescriptionem opposuerat. Haec quum legibus positivis regatur, publice et juridice fit, neque est, cur in ea immoremur.

Alia est compensatio *privata* et *occulta*, quae praecipue fit, quando jus meum sive alterius debitum coram judice probare vel nequeo vel nolo.

II. Hanc occultam compensationem aliquando licere, facile patet. Nam illicita ex eo tantum esse potest, quod aut jus alienum laedat, aut socialem ordinem subvertat eive noceat. Quorum ut neutrum obtineat, aliquando evenit.

Jus enim alienum non laeditur, si tantumdem ex bonis alienis sumo, quantum illorum dominus mihi rigorose debet, neque aliter mihi concedere paratus est; socialis vero vitae ordo non subvertitur, si alia via recuperandi, quod meum est, non suppetit, modo ne temere, sed tantum contra *certum* debitorem sic agam. Sicut enim privatis mediis injustum invasorem repellere possum, si necessarium est, ita etiam injustum meorum bonorum vel jurium detentorem illa possessione privatim possum exuere.

III. Ut vero occulta illa compensatio licita sit, sequentes conditiones requiruntur:

1) ut debitum, quod occulte exigo et mihi compenso, non sit incertum; 2) ut praecaveatur damnum debitoris, ne scilicet bis solvere cogatur; 3) ut compensatio fiat tantum, quando recursus ad judicem aut alia publica juris mei vindicatio difficilis est; 4) ut sumam rem mihi debitam, quantum fieri possit, in eadem specie.

Quae ut magis explicentur, adverte:

Conditio tertia et quarta *non ex gravi* obligatione servanda est; quare 939
difficultas mediocris ab omni culpa eximit eum, qui illas non servat. Conditio secunda tum maxime attendenda est, quando meus debitor non est in culpabili causa, cur mihi non solvat; si enim ex propria sua iniquitate et injustitia jus meum laedit, periculum illius majoris damni permittere possum. Quare si postea poenitentia ductus mihi solverit, ego vero sine periculo magni damni (diffamationis, accusationis) factum occultae compensationis manifestare, aut valorem rei acceptae statim reddere non possim: illud

damnum sibi iniquus debitor adscribat. Quando autem occulte solutionem secundo datam reddere potuero, tunc id teneor exsequi.

Conditio prima praecipua est, quae explicatione indigeat, ut intelligatur, qualis certitudo mei juris vel alterius debiti necessaria sit, ut compensatione uti possim. Communius quidem dicitur, necessariam *certitudinem* debiti alieni esse (S. Alph. n. 521); sed quum S. Doctor concedat, complures eosque graves auctores in quibusdam casibus eam non requirere, melius est distinguere et factum et jus, in quo nitatur debitum unius, alterius postulatio. *Factum* igitur particulare, in quo debitum illud nitatur, *certum* esse debet humana certitudine, *jus* vero seu juris sententia, quae ex tali facto debitum solvendi vel facultatem exigendi oriri docet, non necessario certa esse debet, sed sufficit, ut sit *valde probabilis* seu ita probabilis, ut probabilitatem contrariam, quae probabili debitori facultatem possidendi vel retinendi adscribat, in foro judiciali *coram judice* vincat vel vincere possit. V. Lugo d. 16 sect. 5. At si ad talem probabilitatem quaestio devolvitur, ne quis in propria causa erret vel hallucinationis periculo exponatur, generatim exigi debet, ne quid agat sine prudentis confessarii alteriusve periti et timorati viri consilio.

940 IV. Singulares casus, in quibus occultam compensationem permittunt, quando jus controversum est, postea suo loco notabuntur: praecipue agitur quaestio quoad dispositiones testamentarias informes, de quibus confer, quae postea dicturi sumus.

Hoc loco alteram causam, quae in praxi occurrere potest, breviter attingam, num et quando famuli propter inferius pretium mercedis suae occulta compensatione uti possint contra herum.

Ante omnia adverte thesim 37 ab Innoc. XI. confixam: „Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt.“ — Inde recte concludit S. Alph. n. 522: si famulus libere sine necessitate conveniat cum domino de stipendio, eum nihil postea posse titulo compensationis sibi vindicare; attamen, thesi damnata non obstante, eum posse, si coacte, ex necessitate convenerit de salario infra pretium justum infimum, nisi forte dominus ex sola misericordia, illius opera non ita indigens, eum susceperit. Alias enim ex justitia debetur famulo saltem pretium infimum, modo advertas, illud pretium ex magno numero eorum, qui ultro famulatum suum offerunt, vere decrescere, non tamen ita, ut necessitatibus suis pro sua conditione non amplius possint satisfacere. Quod autem ex justitia debetur, id, nisi dominus solvat, famulus occulta compensatione complere potest. Attamen, nisi res evidens sit, opus est utatur consilio periti viri vel confessarii. S. Alph. n. 524.

Idem dic, si famulus vel mercenarius jussu seu rogatu domini operam suam ultra debitum auget; pro excessu laboris enim nova mercede dignus est. Si vero famulus propria electione debito plus laboraverit, nihil potest stricto jure postulare ac propterea nihil per occultam compensationem sumere, quia censetur id fecisse gratis ad favorem domini sibi conciliandum. S. Alph. l. c.

Sectio III.

De reparatione juris laesi, seu de restitutione in bonis fortunae.

Caput I.

Praeviae notiones.

Praeter scriptores universim de justitia tractantes praecipue cfr. hos: Elbel *de restitutione*, Vogler *juriscultor theologus circa obligationes de restitutione in genere practice instructus*, Reuter p. III. n. 293—450, Loenartz *die Restitutionspflicht des Besitzers fremden Gutes (restitutionem quam debeat possessor rei alienae)* Trier 1885, Ballerini-Palmieri *opus theolog.-morale* tr. VIII. p. II.

Quo gravior est difficultas practica in urgenda restitutione, eo ac- 941
curatius haec obligatio tractanda et in casibus singularibus consideranda est, ut confessarius incerta a certis secernat, neque graviora onera, quam necessarium est, poenitentibus unquam imponat.

Antequam ad singulas causas restitutionis descendamus, praestat breviter communia de restitutione principia statuere:

I. Restituendi voluntas de se seria et efficax est omnino necessaria ad salutem, si modo agitur de materia gravi: unde consequatur ipsa restitutio, nisi justis ex causis per accidens excuseris. Oritur autem restituendi obligatio ex violata justitia commutativa tantum.

II. Obligatio restitutionis, quum fundetur in obligatione *negativa* seu *non violandi* jus alienum, quae obligat semper pro semper, etiam quoad actum positivum, quo exstingui debet, quam primum exsecutioni danda est.

III. Restitutio fieri debet 1. quoad objectum secundum totum valorem laesionis factae, 2. quoad subjectum per se ei, qui laesus est: quoad utrumque obligatio per se quidem adest, non *semper* tamen sub gravi.

IV. Gravis obligatio restituendi 1. restringitur ad rem, quae et quatenus constituit materiam gravem; 2. refertur ad illud subjectum, ex cujus laesione injustitia facta peccatum grave evasit.

V. Duplex causa, ex qua restitutionis obligatio oritur, assignanda est: 1. res aliena detenta, 2. actio injuste damnificans.

Explicandi causa adverte: Ad I. Jam supra n. 763 dictum est, non restituere nihil aliud esse, nisi pergere in laesione juris. Sicut igitur prima laesio juris in materia gravi sub mortali peccato vitanda est, ita etiam ejus continuatio. Qui vero hîc et nunc non habet, unde satisfaciat, animo ita comparatus esse debet, ut, quum primum potuerit, satisfacere velit.

Etiam princ. II. intelligitur ex iis, quae supra l. c. explicata habes. Ibi etiam addidi, posse nihilominus adesse justam causam restitutionem aliquando differendi. Princ. III. elucebit ex iis, quae ad principium IV. dicenda sunt. Hoc itaque potissimum explicandum est.

942 Ad IV. 1. *Gravis* obligatio desinit, si restituitur id, quo restituto, materia desinit esse gravis. Si igitur ad gravem laesionem $2^1/_2$ fr. requiruntur, restituto $^1/_2$ fr., laesio gravis jam non est; ergo, sicut grave peccatum non fuisset, duos fr. tantum surripere, ita neque grave peccatum erit, eos tantum ex surrepta summa retinere: eos igitur restituere, obligatio quidem est, at venialis.

2. Si nemo in particulari laesus est graviter, sed gravis laesio ex eo oritur, quod multi vel complures laesi sint atque *totalis* valor furtorum vel damnificationum sit gravis: societati vel communitati humanae quidem sub gravi facienda est reparatio, singulari homini non sub gravi.

Aliis verbis: non licet continuare eam laesionem in bonis alienis, quae grave detrimentum societati humanae infert; continuaretur vero, nisi fur vel damnificator se abdicaret alienis bonis debitaque solveret. Attamen, quum nulla singularis persona graviter laesa sit, non aderit gravis obligatio restitutionis faciendae erga ullam ex personis laesis, sed eligi alii possunt, ut pauperes, sine *gravi* peccato. Nisi vero causa proportionata accedat, veniale peccatum erit, hanc personarum mutationem facere.

Si autem gravis laesio illata est bonis alienis, quae certo alicui fini serviunt, ita ut *ille finis* damnum patiatur — sume institutum pro curandis infirmis pauperibus — huic fini seu instituto juridico omnino restitutio facienda est, eodem modo ac singulari alicui personae. Atque inde fit, ut, si persona aliqua juridica seu moralis, quae multis individuis constat, sed distincta a juribus singulorum jura et bona possidet, laesa sit, frequenter non possit sine gravi peccato restitutio erga hanc ipsam moralem personam omitti atque in alteram restitutionem mutari.

Atque etiam si persona ditissima laesa est in bonis externis secundum normam materiae absolute gravis, non licet loco illius pauperem eligere, cui fiat restitutio, ex ea ratione, quod ditissimus ille homo relative graviter laesus non sit. Nam quamquam supra dictum est, illam taxam fortasse non inferre gravem laesionem, si solae illius hominis divitiae spectantur, eumque sub hoc respectu graviter non esse invitum: tamen quia possessionum securitas graviter laesa est, ipse etiam homo dives *radicaliter* gravem laesionem est passus, atque sub respectu socialis vitae ejusque securitatis in periculum adductae formaliter graviter invitus, donec s i b i perturbatae possessionis redintegratio atque restitutio contingat. Neque, quantum scio, sunt, qui in tali casu concedant licentiam dominum laesum praetermittendi alterumque, cui restituatur, pro illo substituendi.

Ad V. In una causa radix proxima et mensura restitutionis est *res* aliena, quae possidetur; in altera *actio,* qua res vel jus alienum laesum est.

In furto autem utraque causa conjungitur, quia fur communiter detinet rem alienam, et semper auferendo commisit crimen, quo alteri damnum intulerit, sive sola ablatione rei spectata, sive aliis circumstantiis, quae damnum augere possunt. Quapropter utraque causa, etsi una supra alteram in determinanda mensura restitutionis excedat, attendenda est.

Colliges practice: 1. Si quis per plura furtula ad gravem ma- 943
teriam pervenit: quando res ablatas aut *in se aut aperte in aequivalenti retinet,* sub gravi tenetur restituere, sive in furtulis committendis graviter peccavit, sive graviter non peccavit; quodsi dominus laesus sive domini laesi ignoti sunt, restitutio facienda est pauperibus vel causis piis.

2. Si res furtulis sublatae *nullatenus* possidentur, neque fur ditior evaserit, radix restitutionis *sola actio injuste damnificans* est, ac proin fur eodem modo, nec plus nec minus, tenetur restituere, ac ille, qui plures actiones leviter damnificantes exercuit. Quem tunc saltem sub gravi ad restitutionem teneri secundum principium IV, quando materiam gravem complendo graviter peccaverit, extra controversiam est. Num vero etiam tunc gravis obligatio adsit, quando culpa gravis commissa non est, infra fusius discutietur.

Caput II.

De radicibus restitutionis, atque actionibus principalibus ex sese restitutionem inducentibus.

Articulus I.

De prima radice seu retentione rei alienae.

Rem alienam possidere aliquis potest aut *bona fide,* qua putat, eam 944
esse suam; aut *mala fide,* quum sciat, rem esse alienam; aut *dubia fide.* De triplici illo statu fusius agere convenit, quo melius restitutionis mensura cognoscatur.

Legenti autem facile patebit, in solo possessore bonae fidei obligationem restituendi ex sola re aliena detenta pendere, in possessore vero malae et aliquatenus etiam in possessore dubiae fidei simul attendi debere alteram radicem, i. e. actionem injuste damnificantem.

§ 1.

Generales notiones de rei alienae detentione.

Antea communia quaedam axiomata notanda sunt, quae jus illud, quod dominus in rem suam habet, magis declarant.

I. Res clamat ad dominum. Quod principium nihil est, nisi viva expressio ipsius juris. Jus enim dominii id dicit, rem ita domino obligatam esse, ut ipse prae omnibus aliis in ejus usu et dispositione praeferendus sit, seu ut ipsa res cum domino prae omnibus aliis intime cohaereat. Quum igitur ad dominum prae omnibus aliis referenda sit, ad eum redire nititur, si ex ejus possessione fuerit educta; atque dominus, ubicunque eam invenerit, suo jure eam ad se suamque possessionem reducit.

II. Res fructificat domino. Hoc iterum ex notione juris sequitur. Si enim res in usum domini converti debet, omnis ejus utilitas omnisque fructus intimam cum domino relationem habet, sicuti ipsa rei substantia.

III. Res naturaliter perit domino. Quum enim dominium sit jus *reale* seu relatio domini ad rem, re deficiente, juris relatio exstincta est.

Quodsi res alterius culpâ periit, periit quidem domino suo, attamen propter alterius culpam dominus jus personale in alterum acquisivit aequivalentis restitutionis postulandae.

IV. Nemo ex re aliena injuste locupletari debet. Quibus verbis habes aliquam explicationem vel applicationem principii secundi. Si enim ratio locupletandi erat *ex* ipsa re, emolumentum rei domino cedere debuit. Si vero ratio locupletandi solummodo *occasione* rei alienae aderat, rei alienae possessor vel detentor non injuste locupletior evasit.

945 Dein ad plenius cognoscendam mensuram restitutionis fructus rei a rei substantia distincte dignoscendi sunt.

Fructus alii sunt *naturales,* alii *industriales,* alii *mixti.* 1. Naturales vocantur ii, quos natura ipsa ex aliqua re producit, non accedente labore humano; 2. fructus industriales vocatur illud incrementum aut emolumentum, quod labor et diligentia humana e re eliciunt; 3. mixti fructus sunt, quos non sola natura neque solus labor humanus, sed natura cum labore humano conjuncta procreat.

Consueverunt autem solum illi fructus communi sensu mixti vocari, in quibus procreandis labor humanus *notabilem* partem habet; latiore sensu fere omnes naturales fructus mixti sunt, vel saltem adhibita industria quum augeantur, mixti evadere possunt. Quare etiam in tali eventu fructus naturales vocantur ii, quos *principaliter* natura producit, sed eatenus, quatenus soli naturae respondent; ipsorum illorum fructuum pars, quae labori humano adhibito respondet, fructus vocatur industrialis. Arbores v. g., quae crescunt in silvis, poma aliique fructus, qui crescunt in arboribus, fructus naturales sunt; augmentum tamen, quod fortasse labori humano respondet, recte industrialis fructus vocatur. Instrumentum, quod artifex effecit, industrialis fructus est; segetes, quos agricola colendo agros colligit, fructus mixti sunt.

Demum a fructibus vero sensu naturalibus distinguuntur *civiles,* quorum aliqui quasi-naturales vocari possunt, alii industriales, alii mixti. Sunt enim civiles ii fructus, qui non ex ipsa re gignuntur, sed qui in commercio humano ex utilitate rei alteri traditae tamquam pretium percipiuntur: ut pretium locationis, reditûs annui etc. Quando ex sola re tradita sine alio labore percipiuntur, vocantur civiles quasi-naturales: ut commune pretium locationis aedificii aut agri. Si specialis diligentia necessaria erat ad augendum pretium, illud augmentum pro fructibus civilo-industrialibus habetur: quare in tali eventu lucrum seu pretium totale fructus civiles mixtos vocare possumus.

Quibus notatis ad varios rei alienae possessores principia communia applicemus.

§ 2.

De possessore bonae fidei.

946 Possessor bonae fidei ille est, qui inculpabiliter putat, rem alienam, quam detinet, suam esse, praecipue, si illam aliquo titulo, qui

per se vere dominium transfert, e. g. donatione vel emptione, acquisivit. — Consideratur autem ille possessor ante tempus legitimae praescriptionis finitum; nam, illo elapso, non amplius alienae rei possessor est, sed vere illius rei dominus evasit eamque suam fecit.

Res aliena aut tenetur etiamnunc a possessore bonae fidei, aut consumpta jam est, aut in tertii cujusdam possessionem transiit.

I. Possessor bonae fidei, qui *etiamnunc retinet rem alienam,* quum primum eam comperit esse alienam:

1) nequit amplius de ea ut de propria disponere: consumendo, destruendo, vendendo, usu atterendo etc., nisi forte, domino incognito, rem quasi inventam suam facere possit;

2) eam titulo gratuito acceptam atque exstantem domino reddere tenetur, sive dominus potest eam sibi vindicare, sive non potest;

3) titulo oneroso acceptam, antequam dominus ipse comparens eam ut suam evincit atque sibi reddendam postulat, rescisso contractu, antecessori reddere potest, si putet, id necessarium esse, ut semetipsum indemnem servet;

4) quando vero aut talis contractûs rescissio impossibilis est, aut dominus rem ut suam probavit et postulat, eam occultare possessori non licet, ne ad securiorem quidem indemnitatem propriam;

5) quod si reddi quidem domino debet, sed statim nondum potest, possessor eam ut bonus paterfamilias diligenter custodire atque domino servare debet.

Ratio 1^{i} est, quia nemo nisi dominus rei de ea ut de propria sciens ac volens disponere potest sine injustitia.

Ratio 2^{i} est, quia ex axiom. I. supra statuto res clamat ad dominum, neque licet ex aliena re ditescere cum damno domini.

Ratio 3^{i} et 4^{i}: possessor ille immediate jus habet ad contractum vitio laborantem rescindendum, sicut dominus rei jus habet ad rem suam sibi vindicandam. A qua vindicatione dominus per possessorem impediri quidem licite nequit, at possessor non tenetur illum cum proprio damno juvare sive alienum commodum proprio praeferre. Quare possessor jus suum exercendo dominum *praevenire* potest, si hoc necessarium aut utile putat ad suum damnum prae damno domini praecavendum. At domino rem postulanti, si occultaretur vel denegaretur, positivum impedimentum in jure suo prosequendo poneretur: quod est illicitum.

Ratio 5^{i} est, quia justitia postulat, ut impediam, quominus ex mea actione etiam inculpabili alter in jure suo laedatur, in quantum commode seu sine meo incommodo relative gravi id impedire possum. Detentio autem rei alienae continuata est actio possessoris inculpabilis quidem, sed quae dominum in jure suo laedat, si detentio injuriosa evadat atque occasio fiat rei amittendae, pessumdandae, in deteriorem statum deducendae.

II. Possessor bonae fidei, qui *durante bona fide rem alienam con-* 947
sumpsit, destruxit, si ditior inde non evaserit, postea, quando cognovit, rem alienam fuisse, ad nihil tenetur. Nam neque ex re, quam teneat, neque ex actione injusta tenetur: rem enim non amplius habet; actio-

nem injustam et culpabilem non exercuit, quum de re tamquam de sua disposuerit.

Ditior autem evadere potuit praecipue, 1. si res apud ipsum crevit, 2. si rem gratuito acceptam utiliter impendit, suis rebus parcens, in alterum pro pretio rem transferens etc.

III. Fructus rei, saltem si naturale jus respicimus, secundum hanc normam distribuendi sunt:

1. Fructus industriales et qui industriae laborive respondent, restituendi non est obligatio.

2. Fructus naturales vel quasi-naturales ante triennium vel secundum diversa jura ante biennium — Busenbaum apud S. Alph. n. 160 — jam percepti, sive exstant sive non amplius exstant, restitui non debent, si bonae fidei possessor *ipsam rem* titulo colorato possidebat iis locis, ubi triennalis rerum mobilium praescriptio viget. Ratio est, quia titulo legitimae praescriptionis eos, utpote res mobiles cum titulo detentas, fecit *suos*.

3. Fructus naturales vel quasi-naturales, etiam per se nondum praescriptione acquisitos, ille, qui *rem* legitimo tempore praescripsit, accessoria praescriptione suos fecit adeoque restituere non tenetur. Videlicet ex legibus positivis illis fructibus applicatur axioma: Accessorium sequitur principale.

4. Fructus naturales vel quasi-naturales neque in se neque ratione rei substantialis praescripti, qui adhuc exstant sive in se sive in aequivalenti, reddendi sunt domino. — Ita in foro conscientiae theologi quidem communiore consensu judicant, ut videre est apud Lugo disp. 17 n. 39, S. Alph. l. c.; attamen non desunt, qui putent, stari posse legibus positivis.

NB. Fructus mixti potius naturalibus aequiparantur, ita ut *deductis expensis et pretio laboris* restituendi sint.

948 5. Jus Romanum, ut in Germania interpretes communiter sumunt, videtur fructus consumptos omnes relinquere possessori bonae fidei, si non ex haereditate, sed ex titulo particulari rem alienam possederat, non quaerens, utrum ditior evaserit necne: cf. Loenartz l. c. § 45. De quo fere idem dic, quod statim dicturus sum de lege Gallica; etiam facilius tamen in foro conscientiae illi dispositioni stari potest.

6. Jus Gallic. aliaque nova jura dant ei, qui bona fide rem alienam titulo colorato ut proprietarius possederat, jus retinendi omnes fructus, quos durante bona fide percepit. Quae legis dispositio, quum naturali justitiae vix congruat, videri potest jus in foro conscientiae non concedere, sed solummodo actionem in civili foro rei domino denegare.

At quum non raro possessorum mentibus ea persuasio insideat, qua putent, se tuta conscientia legi civili se prorsus conformare posse, abs re esset, hanc persuasionem perturbare et dubiam reddere, maxime quum, ut dixi, non desint, qui leges illas defendant atque eas pro norma etiam interni fori sumi posse doceant. Verum aliud omnino dicendum est, si agi debet cum vero rei domino, qui rem suam esse evicerit. Illi enim jus occultae

compensationis competere videtur ad eos fructus nondum praescriptos, qui jure naturali spectato sibi reddi debent. Nam aut certum dicis, dispositiones legum recentiorum in foro conscientiae non valere, aut pro certo id affirmare non audes. Si id certum dicis, clarum est jus occultae compensationis. Si omnino certum id tibi non videtur, saltem tanta adest probabilitas, ut eam vincat, quae pro justitia illarum civilium legum dimicat. At si juris probabilitas tantopere gravior pro rei domino est, quam pro alienae rei possessore, ex superius dictis n. 939 occulta compensatio injusta non est.

IV. Difficilior etiam juris determinatio evadit, si res aliena a 949
bonae fidei possessore tertio dein tradita est. Qua in re plures modi, quibus aut ipse rem accepit aut alteri tradidit, considerandi sunt.

1. Possessor bonae fidei rem alienam alteri gratuito donavit. Quid cognito domino facere debet?

R. 1. Si ipse re aliena antea usus ditior evasit, non ex sua industria vel suo labore, sed ex ipsa re, id, in quo ditior evasit, domino restituere debet. Similiter si donationem talis rei in omni eventu facere apud se constituerat, praesertim non mere gratuitam, ita ut, nisi illam rem alienam habuisset, alteram similem dono dedisset: dicendum est, eum saltem in defectu sui donatarii reddere domino debere valorem rei, utpote quo ditior evaserit suae rei parcendo: Loenartz § 33.

R. 2. Quodsi noluisset adeo absolute in omni eventu donationem facere, aut de illo proposito non constat: ipse quidem non tenetur per se valorem rei restituere; at donatarius aut dominus, *si facile fieri potest*, moneri plane *debet*, ut ab actuali possessore rei alienae restitutio fieri possit; eaque monitio *ex justitia* debet fieri, quatenus quilibet tenetur impedire, quominus ex sua actione alteri damnum oriatur.

R. 3. Si vero neque ullo modo ditior evasit, neque monitio donatarii aut domini commode fieri potest, ad nihil tenetur secundum ea, quae n. II. dicta sunt.

2. Possessor bonae fidei rem alienam tertio cuidam vendidit:

A. Rem alienam a fure emptam. 950

R. 1. Tenetur suo emptori pretium reddere: a) si ille sibi rem reddat, quia contractus emptionis aut nullus, aut rescindibilis est; — b) si suus emptor in casu evictionis vero domino rem restituere debebat; — c) si suus emptor extra casum evictionis sponte domino restituit, nisi praematura restitutione causa fuerit, cur ipse a fure pretium rei alioqui recepturus non possit recipere. Ratio est, quia emptor ille jus habet contractum venditionis rescindendi: quo fit, ut ipse pretium datum debeat recipere, rem reddere; at pro suo venditore potest rei dominum, cui restituat, eligere, quum ex amicitia ejus causam tuendam possit suscipere, nisi forte haec agendi ratio alterum venditorem in damnum injustum conjiciat, alias non subeundum: v. Less. l. 2 c. 14 dub. 3 et Lugo d. 17 n. 19 sqq.

2. In aliis eventibus, v. g. si impossibile est domino, rem recipi, si res consumpta vel destructa est, si periit; venditor ille ad nihil tenetur: nisi quatenus usu et temporanea rei detentione ditior factus sit, lucro ex re aliena percepto.

3. Ut suum damnum praecaveat, potest rem a fure emptam, quando eam adhuc possidet, aut venditam iterum rescisso contractu recuperavit, furi reddere, si videt, sibi aliter difficile fore, pretium a se furi solutum

recipere. Ita agere potest quidem, postquam cognoverit, rem esse alienam atque hujus certi viri propriam; sed postquam dominus ipse rem suam esse probavit eamque petiit, eam occultare et furi reddere non potest.

951 B. Rem alienam gratuito acceptam.

R. 1. Suo emptori eodem modo pretium sibi datum restituere debet, sicut antea sub A. dictum est; nunquam autem propter praematuram restitutionem domino rei factam ab eo reddendo excusatur, quia sibi verum damnum propterea nunquam infertur.

2. Si res ipsa aut in se aut in aequivalenti adhuc exsistit, dominus autem neque rem neque aequivalens ab altero recipere potest, videtur omnino pretium venditione acceptum domino tradi debere; illud enim pretium rem quodammodo repraesentat, neque est ratio, cur dominus potius damnum subire, quam possessor rei alienae lucrum ex vitioso titulo acceptum non amittere debeat. Num in hoc casu ista opinio, quae donatarium illum ab omni obligatione liberet, vere probabilis sit, certe non audeo affirmare; neque ulli auctor sum, eam sequi: ceterum sapientioribus judicium relinquo. — Si vero res, casu etiam apud dominum peritura, naturaliter periit, consulendum quidem est, ut domino pretium detur, at stricta obligatio adesse non videtur, siquidem pretium illud rem ipsam vere non jam repraesentat, et res naturaliter perit domino: cf. Gury I. n. 639. — Si autem interno vitio res periit, ita ut eam nullius valoris fuisse appareat, pretium acceptum emptori reddendum est. Sic consentio Loenartz § 38.

3. Semper tamen illud est restituendum, si quid est, in quo possessor, quum rem alienam detinebat, ex illa ditior evaserit.

Inde similiter colligitur: Si possessor bonae fidei rem minore pretio emptam majore vendidit, aliquando incrementum domino restituendum est, aliquando non.

NB. At de restitutione nullo modo quaeri potest, si ille apparet et contractum rescindit, qui a possessore rem istam emerat majoris; huic enim totum pretium majus restitui debet. Alias autem: 1) incrementum pretii cedit domino rei, si est interni valoris incrementum vel communis pretii augmentum, quo lapsu temporis valor rei creverit: quia in tali eventu „res crescit domino“; atque ratione hujus incrementi aequiparatur res illa empta alienae rei ex parte gratuito acceptae; — 2) si vero illud pretii augmentum industriae venditoris adscribendum est, domino restitui non debet; — 3) incrementum, quo res sumptibus possessoris aucta est, atque expensae necessariae et utiles, imo voluptuaria incrementa separabilia, a possessore rei alienae, quando domino eam restituere debet, retineri possunt: nam plus restituendum non est, quam acceptum.

§ 3.

De possessore malae fidei.

952 I. Possessor malae fidei debet restituere rem alienam aut ejus aequivalens cum toto incremento, quod ex se res ipsa fecit. — Id ex *re* aliena, quae detinetur.

II. Non solum res aut valor rei restituenda sunt, sed etiam omne damnum, quod dominus rei ex illa injusta possessione passus est atque aliquo modo praevidebatur, resarciri debet. — Id ex *actione* injusta culpabili, quae commissa est.

III. Attamen etiam possessor malae fidei retinere potest fructus industriales et ex fructibus mixtis tantum, quantum labori vel industriae respondet: nisi forte a judice ad horum fructuum jacturam condemnatus fuerit. Nam praeter rem et damnum illatum per se nihil restituendum est; quia quod mensuram juris laesi excedit, non jam a justitia commutativa exigitur; attamen justitia vindicativa potest juste in poenam criminis reo majus damnum ferendum imponere idque domino rei ablatae addicere.

Explicatio uberior. Observa ad III.: 1. Ipse etiam fur per 953
se in re aliena restituenda deducere potest expensas necessarias et utiles, quas in re conservanda vel augenda etiam pro domino utiliter impendit; imo etiam quaecunque additamenta vel meliorationes, quas, licet voluptatis causa, fecerit, quando sine detrimento rei ab ea separari possunt, potest retinere. Cf. Loenartz § 53.

2. Quando autem lex harum rerum jacturam contra possessorem malae fidei statuit, haec poenalis est neque ipsum reum obligat, ut poenam in se sponte exsequatur; juridice tamen convictus et condemnatus jam ex justitia commutativa hanc mulctam ei, cui addicta est, cedere debet.

3. In jure Romano sic statuitur: Possessor bonae fidei relate ad expensas potest compensationem petere pro *necessariis* et *utilibus*, in expensas voluptuarias habet solum jus tollendi.

Possessori malae fidei compensatio conceditur pro necessariis, in utiles et voluptuarias expensas solum jus tollendi. V. Puchta *Pandecten* § 171.

Ad I. et II.: Applicatio principii I. et II. non semper tam facilis est, quam ipsa theoretica veritas. Praecipue in sequentibus circumstantiis confessario attendendum est, ne a strictae justitiae limitibus declinet:

Prima quaestio. Ad quid tenetur fur, qui rem secus certo 954
perituram surripit?

Resp. 1. Si res peritura in ipso periculo statim consumpta est, restitutio non est facienda, quia in ejusmodi periculo res erat moraliter loquendo nullius valoris.

2. Quum primum res periculo plene erepta atque in tuto collocata fuerit, valorem suum — nisi forte eum propter alias circumstantias nonnihil imminutum esse dicamus — pro domino recuperavit; res servata est domino, eique est restituenda, deducto pretio seu justa mercede pro labore vel periculo assumpto. Quare, si postea a fure consumitur, destruitur etc., idem dicendum est ac in sequenti quaestione n. 955.

3. At si res periculo subducta nondum plane erat, quamquam a fure facile subduci *poterat* et custodiri: contra justitiam delinqui non videtur, si res consumitur. Hoc sensu putat Lugo d. 18 n. 145, furem, qui rem e naufragio et incendio ereptam secus certo perituram cum amicis *statim* consumit, non teneri ad restitutionem.

Scilicet si res nondum erat in tuto posita, sed in suo periculo manserat, fur in rigore justitiae non tenebatur ad aliquid amplius, quam ut rei periculum vel damnum ne augeret; ad rem periculo eripiendam sola caritas obligabat. Mutatio loci, quam re ipsa fecerat, domino damno non erat.

Quodsi rem vel in priore loco reposuisset vel nunc in suo reliquisset, illa nullius fuisset valoris. Si ergo rem consumpsit, rem nullius pretii consumpsit.

955 Secunda quaestio. Ad quid possessor malae fidei tenetur, si res perit apud ipsum?

Resp.: Tenetur valorem rei restituere, sive sua culpa sive sine culpa rem perire siverit.

Excipe 1) si res periit interno vitio — quia tunc internum valorem non habuit;

2) si res periit vitio seu periculo extrinsecus accedente, quod *idem* fuit tum apud dominum rei, tum apud possessorem malae fidei, neque periculo eripi res potuit;

3) si periculum seu calamitas non eadem quidem erat, at aliqua calamitas rem, si apud dominum fuisset, destruxisset eodem tempore, quo apud furem seu possessorem destructa est.

Quamquam *semper* damnum illud resarciri debet, quod usque ad tempus interitûs dominus passus est, et lucrum, quod fur *ex* aliena re usque ad illud tempus percepit.

Ut autem exceptio 2) et 3) melius intelligatur, juvat breviter ea referre, quae Lugo d. 18 n. 141 sqq. circa hanc quaestionem erudite tractat, nimirum:

Possessor malae fidei rem alienam, licet apud dominum si exstitisset, periisset, apud se illaesam servatam, diligenter custodire debet, si eam nunc reddere nequit. Quare, si postea res illa apud furem in periculum venit, et fur eam potest sine magno damno eripere, ad id justitiâ tenetur, etsi apud dominum certo et inevitabiliter fuisset peritura.

At si eam periculo supervenienti eripere non potest neque nunc domino restituere, a damno resarciendo excusatur, si res apud ipsum perit apud dominum etiam peritura. Nam obligatio justitiae ab hoc momento *primaria* ea est, ut res domino tradatur seu in eo loco constituatur, in quo res esset vel mansisset, si furto non esset sublata. *Secundaria* justitiae obligatio est, rem domino servare, adeoque ab instantanea restitutione tunc abstinere, si haec domino nociva est, modo sine proprio damno magno fieri possit. — Porro in nostro casu fur eam servare apud se non potest; ergo jus habet, eam statim apud dominum in loco, quo alias esset, collocandi. Quod quum re ipsa non fiat, mente tamen ita agere potest, quasi rem *nunc* apud dominum exsistentem sibi sumat. Saltem illa retentio rei nunc non est magis injusta, quam esset, si rem a domino nunc primum eriperet. Quod si faceret, quum rem certo perituram sumeret, rem nullius valoris adeoque restitutioni non obnoxiam auferret. Quare etiam retentio rei *ab hoc tempore* restitutionis obligationem non inducit, sed hujus restitutionis obligatio et mensura unice pendet ab injusta ablatione et detentione hucusque producta lucrove inde percepto et a damno, quod propterea dominus passus est.

Quare quod in tertia exceptione dictum est de periculo diverso *eodem* tempore exsistente, intelligitur de eodem tempore moraliter sumpto; scilicet considerandum est, num res, si forte illo tempore, quo apud furem sine ejus alteriusve culpa periit, apud dominum seu in eo loco fuisset collocata, quo dominus eam servasset, num, dico, res ibi collocata certo etiam periisset sive eodem omnino tempore, sive paulo postea, ita tamen, ut dominus eam e periculo eripiendi facultatem non habuisset. Quod si constat, fur ab-

solvendus est ab onere restitutionis, quia rem apud se relinquens seu in priore loco non restituens, actionem objective damnosam vel injustam non exercuit. Si vero apud dominum prius periisset, postea demum apud furem periit ex aliquo periculo, quo apud dominum non periisset, fur a restitutione non excusatur, nisi forte quandam valoris partem pro utili custodia pro domino gesta sibi vindicare possit. Cf. S. Alph. n. 620.

Si positivae leges *in omni eventu* furem restitutioni faciendae obnoxium reddunt, in quibusdam casibus poenales sunt, quae ante judicis sententiam in foro conscientiae non obligant.

Tertia quaestio: Ad quid tenetur fur, qui rem consumpsit, 956
cujus valor mutationes subiit? Cf. S. Alph. n. 621.

R. 1. Si fur eam tempore majoris pretii consumpsit, etsi dominus eam, si retinuisset, tempore minoris pretii vendidisset aut consumpsisset: fur pretium majus solvere debet, quia res domino servata est et domino crevit. Reuter n. 329. 4.

2. Si fur eam tempore minoris pretii consumpsit, dominus vero eam ad tempus majoris pretii servaturus erat: fur majus pretium solvere debet, quia secus totum damnum non reparatur. Excipe: nisi dominus sibi facile rem similem illo minore pretio emerit, quam loco prioris nunc servat. Reuter n. 330. 2.

3. Si fur tempore minoris pretii rem consumpsit, antequam valor crescat, atque eodem tempore a domino, si retenta esset, esset consumpta: fur non tenetur nisi ad minus pretium.

4. Difficultas est, quando dominus rem, si retinuisset, statim consumpsisset, fur vero rem servat, dum valor crescit et decrescit, et tempore, quo ad prius pretium redierit, rem tandem consumpsit; aut e contrario fur statim rem consumit, dominus vero eam servasset, donec pretium creverit et decreverit.

In ultimo casu facile conceditur, furem non teneri ad majus pretium. In priore casu distinguendum est: Si res, etsi tempore majoris pretii domino reddita esset, ab ipso usque ad tempus decrementi esset servata, fur satisfacit minus pretium solvendo, quia diuturniore retentione domino damnum non intulit. Si vero dominus eam tunc temporis vendidisset, dummodo eam habuisset, fur vere tenetur majus pretium solvere; nam quolibet tempore obligatio restituendi aderat ideoque etiam tempore majoris pretii, quod utiliter pro domino accreverat; quare tum temporis restitutionem differens causavit domino damnum seu amissionem lucri, quod ille fecisset. Cf. Lugo disp. 18 n. 122 sqq., Reuter n. 330. 4[1], Loenartz § 57.

[1] En ejus verba: „Si fur consumpsit triticum, quando modius valebat medio imperiali, crevit autem pretium et iterum decrevit ad medium imperialem: tunc si dominus id erat servaturus in hoc ultimum tempus, fur satisfacit solvendo medium imperialem in singulos modios.“

„Si modius tritici in hoc mense valet medio imperiali, sequenti mense imperiali, tertio mense iterum medio imperiali, dominus autem erat illud venditurus primo mense, fur autem illud servat ad tertium mensem atque tunc vendit aut consumit: juxta Sporer et alios satisfacit solvendo medium imperialem. Verum attendendum, utrum si secundo mense triticum restitutum esset, ut etiam tum debebat, dominus id servaturus fuisset in tertium mensem an consumpturus sive alienaturus in secundo mense: si prius, fur satisfacit solvendo medium imperialem, secus, si posterius.“ S. Alph. n. 621 laxiorem opinionem tamquam penitus improbabilem rejicit.

NB. 1. Quoniam vero ejusmodi circumstantiae saepe ignorantur, in tali ignorantia fur videtur satisfacere, si valorem rei pro tempore, quo res ablata vel destructa est, simul cum consueto foenore restituat.

NB. 2. Si res aliena per manus plurium possessorum malae fidei transiit, quid singulis, et cui praecipuum restitutionis onus incumbat, postea de ordine restitutionis acturi dicemus.

§ 4.

De possessore dubiae fidei.

957 Dubiae fidei possessor est, qui rationabilem causam dubitandi habet, utrum rem, quam possidet, vero et justo titulo *suam* fecerit, an ut alienam habeat. Illud dubium potest bonam fidem subsequi seu dubium superveniens esse, potest in ipsa rei acquisitione jam exsistere.

I. Omnis possessor, quum primum dubius fit, i. e. ex vera et rationabili causa positiva, serio inquirere tenetur. Quodsi bona fide rem possidere coepit, et exorto dubio inquisivit, at dubium solvere non potest, ad nihil tenetur, atque de illa re disponere potest, ita tamen, ut rem utiliter disponat atque capax et paratus sit utilitatem perceptam vel pretium rei domino reddere, si forte postea certum dominum alter se probaverit. Lugo disp. 17 n. 89—91.

II. Si vero inquisitionem ex gravi negligentia omisit, tenetur abhinc de damno, quod hac ratione causat:

quare 1) si dominus postea comparet vel invenitur, ei damnum resarcire tenetur;

2) si ob inquisitionem neglectam nunc jam impossibile evaserit dubium solvere, tamen pro rata dubii ad aliquam restitutionem tenetur, saltem si dubium erat circa jus, quod *determinatus* aliquis homo fortasse in eam rem habuerit vel habeat. Nam tum ille probabili aliqua spe fraudatus est rem illam obtinendi, spes vero pro majore minoreve dubio pretio aliquo aestimari potest. *Quanti* autem valeat illa spes, non unicâ normâ definiri potest; generatim S. Alph. (*de conscientia* n. 37) putat, quantitatem, quae restitui debeat, si bona fide fuerit incepta possessio, dimidio rei valore multo minorem esse. Quae restitutio, si determinatus ille homo cognoscitur, huic facienda est, si vero cognosci non potest, pauperibus causaeve piae est conferenda.

Dixi, si dubium erat circa jus *alicujus determinati hominis*. Nam si dubium circa *determinatum* hominem non erat, sed indeterminate tantum, culpa quidem propter neglectam inquisitionem commissa est, imo communius censetur, etiamtunc aliquam restitutionem erga pauperes fieri debere — quae restitutio suadenda et consulenda est —: attamen non est omnino indubia obligatio. Aliqui enim auctores putant, non constare de damno per illam negligentiam effective illato, ac propterea non esse urgendam aliquam restitutionem, quum *nemo* sit, qui potuerit contra possessorem contendere, antequam certa et determinata persona exstiterit, cui spes obtinendi rem aut partem ejus affulgeret. Cf. Molina, Castropal., Tamburini, Sanchez, Rebell., Bonacina *de rest.* d. 1 q. 2 p. 2, Lugo d. 17 n. 84., qui in sensu explicato consentire videtur.

III. Qui dubia fide, scilicet aut cum probabilitate *facti tantum* aut 958
sine *solida omnino* probabilitate *juris*, coepit rem possidere, per se malae fidei possessori aequiparandus est. Quare:

1. Si spoliando alterum in possessionem venit, manente dubio, alteri restituere *totam rem* debet atque insuper damnum resarcire; nam propter solum dubium jus, quod ipse sibi habere videtur, non licuit citra injustitiam possessorem priorem re illa privare.

2. Si titulo oneroso rem acquisivit ab eo, qui malae vel suspectae fidei erat, manente dubio tenetur pro rata dubii partem valoris restituere; si vero dominus certus appareat, dubiae fidei emptor a tempore possessionis ut possessor malae fidei tractari debet, ac domino praeter rem ipsam etiam damnum, si quod passus est, tenetur reparare.

Domino certo non comparente, a parte valoris restituenda nunquam potest excusari, sive de dubio jure determinati hominis agitur, cui illa restitutio fieri debeat, sive de dubio indeterminato tantum, quod obligationem pauperibus vel causis piis pro restitutione aliquid erogandi inducit. Nam quamquam in simili causa eum, qui bona fide rem possidere incepit, dubio autem exorto inquirere neglexit, non omnino certo ad restitutionem obligari dixi, quando non de jure determinati hominis dubitatur (II. 2): hîc tamen ne talem quidem exceptionem admittere possumus. Qui enim rei possessionem dubia fide incepit, ex ipsa *re* detenta restituere tenetur — res enim illo vitio laborat, ut nunquam mea simpliciter dici potuerit et possit —: qui vero fide bona incepit et culpabiliter neglexit inquirere, ex sola *culpabili actione* restitutioni obnoxius fieri potest; quae ex hac radice imponi non debet, nisi constet de damno efficaciter et realiter producto.

3. Si quis titulo oneroso cum fide dubia rem acquisivit ab eo, qui 959
bona fide erat, dubio insolubili manente, non videtur ad aliquam restitutionem faciendam obligandus esse. Nam sive ob dubiam fidem suam peccavit, sive non: sese considerare potest tamquam unum possessorem cum antecessore suo, ita ut illa possessio bona fide incepta dici debeat, cui dubium supervenit. Quod si fit, ex princ. I. obligatio restituendi nulla est.

Quare ne domino quidem certo postea comparenti *damnum* reparare tenetur, nisi forte gravem negligentiam, ut in omittenda inquisitione, commiserit.

4. Si quis rem ab homine dubio et suspecto oneroso titulo acquisivit ea mente, ut eam ita domino servaret, qui secus certum damnum incursurus esse praevidebatur: domino utique damnum reparare non tenetur, nisi gravem negligentiam culpabilem commiserit; imo juste pretii soluti solutionem petere potest, si prudenter putaverit, se emendo rem domini negotium utiliter gesturum esse.

5. Qui titulo gratuito rem accipit ab eo, de cujus bona fide dubitat, per se, antequam eam rem ut suam consideret et tractet, inquirere tenetur; at si dubium manet, neque cognosci potest, priorem possessorem esse seu fuisse dubiae vel malae fidei, jure suo utitur rem retinendo de eaque disponendo: modo observetur clausula, quam notavi ad I., idque eo magis faciendum, quo majus est dubium, ne verus dominus damnum irreparabile incurrat.

IV. In dubio de facta alicujus debiti solutione generatim sumpta, 960
quod facta inquisitione plane solvi nequit, ita distingui debet:

1. Si est multo probabilius, te solvisse, quam te non solvisse, non videris ad aliquid solvendum obligatus esse, saltem exspectare amplius potes, num res postea patescat, aut creditor tuus solutionem petat.

2. Si autem solutio vere et strictius dubia manet, pro rata dubii partialis solutio urgenda esse videtur:

Quia 1) relate ad illud debitum, quod dubie solutum est, idem valet ac de bonis incertis, de quorum vero domino circa paucos (i. e. in nostro casu inter duos) exsistit dubitatio seu incertitudo; at communis omnino doctrina est, bona incerta in tali casu dividenda esse; 2) valor illius debiti in neutrius, i. e. neque in creditoris neque in debitoris, pacifica possessione est, sed est sicut res, de cujus possessione et proprietate contenditur inter utrumque: quod si fit, communis doctrina est, rem in aequali dubio esse dividendam.

961 Practice vero plerumque illa quaestio ex praesumptione ita solvi potest, ut quaedam moralis certitudo aut factae solutionis aut non factae acquiratur: qua habita, dubium strictum non amplius adest. — Insuper in vero dubio (id quod abs re non erit notare) non ignoro, esse aliquos, etsi paucos, qui ab omni solutione excusent; quod quamquam solida ratione non videtur sustineri posse, adeoque positive consuli debitori non potest, tamen eatenus scitu utile est, quatenus in casu difficili debitoris bona fides facilius supponi atque integra relinqui possit. Cf. Gury-Baller. I. 721.

Articulus II.

De secunda radice et mensura restitutionis, seu de actione damnificante.

§ 1.

Generalia principia.

962 I. Ut secluso contractu vel judicis sententia ex actione damnosa obligatio stricta restitutionis oriatur, actio (vel omissio) secundum ea, quae habes n. 766, debet esse

1) injusta, i. e. contra jus commutativum; 2) formaliter perfecto injusta, i. e. cum culpa theologica perfecta; 3) realiter injusta, ita ut damnum re ipsa secutum fuerit; 4) efficaciter sive efficienter injusta, i. e. nexus causalitatis verae debet esse inter actionem et damnum.

II. Mensura restitutionis non ex solo damno *immediate* illato desumenda est, sed ex toto damno, quod dominus laesus ex illa actione patitur et quod aliquo modo, etsi confuse tantum, praevisum est.

III. Culpa vero tantum juridica post judicis sententiam etiam inducit obligationem restitutionis, eamque in tali mensura, quam judicis sententia justa statuit.

IV. Si quae alia restitutionis obligatio ex contractu alicui incumbit, id ex natura ipsius contractûs atque libera contrahentium voluntate et consensu ortum ducere debet.

963 **Explicatio.** Observa ad I. Conditio *prima* patet, quia ex iis, quae supra dicta sunt, solum justitia commutativa ad restitutionem obligat.

Conditio *secunda* propterea postulatur, quia aliter actio non est perfecte humana, saltem non ut injusta perfecte humana est; sed de solis actionibus vere et perfecte humanis earumque sequelis homo respondere debet: in aliis actionibus potius causis necessariis, quam liberis aequiparatur, ita ut damnum, quod fortasse oritur, potius rationem infortunii pro domino habeat, quam rationem culpabilis damnificationis. — Ab aliis alia ratio non plane diversa affertur haec: Reparatio damni est quaedam poena actionem damnificantem naturaliter sequens; at gravis poena, qualis est restitutio gravis damni, proportionem non habet cum culpa aut nulla aut imperfecta tantum: ergo, ut obligatio imponatur, requiritur culpa perfecta seu plene theologica.

Conditio *tertia* etiam evidenter requiritur, quia obligatio est id restituendi, in quo alter *damnum passus est,* non, in quo quis alteri nocere *volebat;* nam hac intentione prava *virtus* quidem justitiae laesa est, at nondum laesum est alienum *jus.*

Conditionis *quartae* necessitas ex eo patet, quod, nisi nexus *causalitatis* sit inter actionem et damnum, seu nisi actio verum influxum naturâ suâ in damnum exercuit, damnum illud ut re causatum agenti imputari nequit; et licet aliquis nexus occasionis vel ansae datae exsistat, tamen damnum istud imputandum est potius aliis causis aliorumque actioni, eorum scilicet qui ex prioris actione ansam vel occasionem sumpserunt illâve usi sunt. Verum, quamquam conditiones hîc recensitae communiter ut necessariae admittuntur, earum applicatio aliquando quidem facilis, aliquando tamen est difficilis, ita ut opinionum diversitas in certis quibusdam adjunctis non evitetur. Quare infra singulas conditiones practice discuti necesse est.

Ad III. Circa culpam mere juridicam plura notanda sunt.

1. Notio: Culpa juridica dicitur defectus diligentiae et curae illius, 964
quam jus seu leges requirunt: qui defectus cum advertentia et vero peccato committi potest, potest etiam sine peccato. At leges id non considerant, utrum cum, an sine peccato commissus fuerit. In priore casu evadit culpa juridica simul theologica, in posteriore fit culpa *mere juridica.* Plerumque ex solo defectu advertentiae ad obligationem diligentiae praestandae fieri potest, ut omissio diligentiae a lege requisitae sit culpa *mere* juridica, quia ipsa haec diligentia plerumque in conscientia debetur.

Distinguitur quidem culpa juridica lata, levis et levissima, attamen non eo sensu, ut ei respondeat culpa theologica gravis, levis, levissima; nam culpa juridica levis et levissima theologice gravis seu mortalis esse potest. Scilicet culpa juridica *lata* consistit in eo, quod diligentia ea non adhibetur, quam homines ordinarie et mediocriter prudentes et vigiles in rebus suis adhibere solent (ex quo facile concipitur, quid sit culpa juridica latior et latissima). Culpa juridica *levis* est omissio talis diligentiae, quam homines prudentiores et cautiores rebus suis impendere consueverunt. Culpa juridica *levissima* adest, quando ea solum diligentia omissa fuerit, quam ex se soli homines diligentissimi et cautissimi adhibere solent. At pro re, de cujus cura agitur, et pro contractu, ex quo cura alicujus rei assumpta est, fit, ut aliquando gravis in conscientia obligatio sit, adhibendi diligentiam non

solum communem et ordinariam, sed magnam, imo summam et exquisitam. Quod si obtinet, culpa juridica levis vel levissima cum advertentia plena commissa culpa est theologica gravis seu mortalis. Atque etiam in foro externo pro diversis rebus et contractibus aliquis teneri potest de culpa juridica lata, levi, levissima.

Culpa juridica, si latiore quodam sensu sumitur, complectitur etiam factum alienum damnosum, quo aliquis quoad damni reparationem obstrictus fit: sc. 1) damnum ab animali illatum dominus reparare cogitur, nisi — id permittente jure Romano — ipsum animal tradere velit pro noxa; 2) damnum a filiis, a subditis illatum pater sive herus vel magister debet reparare.

965 2. Culpae juridicae et obligationis inde ortae extensio. Quaeritur a scriptoribus, num et quando adsit obligatio reparandi damnum ex culpa *mere* juridica. Ex quibus pauci contendunt, obligationem illam semper exsistere, etiam ante judicis sententiam; alii, iique etiam pauci, obligationem in conscientia ne post judicis quidem sententiam adesse, sed esse necessitatem et obligationem publicae auctoritati non violenter resistendi; longe vero plurima pars sentit, adesse obligationem in foro conscientiae, sed non ante judicis sententiam, nisi forte amplior obligatio ex contractu exsistat: cf. Vogler quaest. VI. (n. 93), Giribaldi tom. 3 tr. 2 cap. 1. n. 49 et alios; quae opinio omnino tenenda est. Nam 1) secunda sententia practice omnino non potest teneri. Quum enim ipsi hujus sententiae fautores concedant, debitum a judice impositum non posse non solvi, practicum emolumentum tum tantum illi opinioni inesse posset, si post solutionem id, quod solutum est, occulta compensatione repetere liceret. At nemo est, qui id concedat aut concedere possit. Nam, ut id liceret, illa secunda sententia contra tertiam, si non plane certa, saltem multo probabilior esse deberet: quod prorsus dici nequit. Ratio, quae eam utcunque suadere possit, haec est, quod aut leges et judices nolint veram obligationem imponere, aut, etsi velint, id, utpote injustum, facere non possint. Verum, eos *velle* inducere obligationem, luce clarius est; desiperent enim, si actori laeso jus addicerent, quod verum jus, cui obligatio alterius responderet, non esset: id autem velle, *cur injustum sit,* non probatur; fiunt enim homines attentiores et cautiores, si sciunt, se ad defectum advertentiae sive allegandum sive probandum nullatenus admitti. 2) Sed etiam sententia prima teneri non debet. Obligatio illa non ex natura rei — haec enim ex sola culpa theologica obligationem restituendi imponit — sed ex positiva lege ortum ducit. At nullatenus constat, mentem legislatoris esse, ante judicis sententiam obligationem inducere. Vix ullus est, qui legem practice ita intelligat; at consuetudo optima legum interpres. Imo lex illa ne aliter quidem prudenter intelligi potest: nam cuilibet legislatori notum est, homines difficulter res suas cedere; quare, si eos vellet obligare, ut id ultro facerent, legem statueret plerisque pro lapide offensionis et occasione peccandi. Insuper notissimum est principium, poenam a lege statutam neminem in se sponte exsequi debere semetipsum spoliando rebus, quas legitime suas fecerat; at sine culpa theologica restitutioni faciendae obnoxium fieri, rationem merae poenae habet.

Scholion. Idem fere dicendum est de iis, qui ex quasi-contractu seu officio, aut ex certo quodam contractu aliis alienisve rebus curam impendere debent. Ante judicis enim sententiam non tenentur gravia damna, quae alii ex ipsorum actione passi sunt, reparare, nisi culpabilem negligentiam, eamque graviter culpabilem, commiserint. Quam autem diligentiam

et curam sine gravi peccato omittere possint advertentes, a diversitate officiorum et contractuum pendet.

Si qua exceptio ab hac regula occurrit, haec aut ex libera conventione contrahentium oritur, aut, quando cum natura contractûs ex se cohaeret, specietenus potius exceptio est — ut postea in singulis contractibus suis locis notabitur.

Jam ad singulas conditiones, quae requiruntur, ut ex natura rei actio damnificans restitutionis obligationem secum ferat, accuratius considerandas mentem convertamus.

§ 2.

Discussio primae conditionis ad restitutionis onus necessariae: quod actio debuerit esse formaliter injusta.

Quaestio I.: Quomodo ad restitutionem tenetur, qui *cum culpa veniali* damnum intulit?

1. Si peccatum veniale est tantum propter materiae parvitatem, 966
nullum dubium est, exsistere quidem obligationem, sed levem tantum ad damnum illatum reparandum.

2. Difficultas in eo casu movetur, quo damnum grave illatum est, sed cum peccato veniali tantum, eo quod perfecta advertentia et deliberatio defuit. Quodsi culpa haec etiam juridica culpa est, secutâ judicis sententiâ, obligationem reparandi damnum etiam in conscientia exsistere, jam modo dixi.

3. Sed antea ex se obligationem in foro conscientiae asserendam non esse, etiam notavi supra n. 963.

Nam opinione valde communi (cf. Vogler l. c. n. 109 sqq.) tenetur, ex culpa *imperfecta* non oriri obligationem sive gravem sive levem restituendi damnum notabile: quia 1) sequelae ex actione non perfecte humana oriundae potius casui fortuito adscribendae sunt, quam homini agenti; quia 2) obligatio resarciendi damnum illatum poena quaedam est, atque, si est notabile damnum, gravis poena est, peccatum autem veniale ex se gravem poenam non meretur. Hanc sententiam tenent inter alios Sotus, Mastrius, Lessius l. c. cap. 7 dub. 6 n. 27, Lugo disp. 8 n. 59, Tambur. *in decal.* l. 8. tr. 3 cap. 2 § 5 n. 3, Giribaldi tom. 3 tract. 2 cap. 1 n. 26 sqq., Pont., Sporer etc. contra Vasquez, Molina, Bonac., Laymann etc.

4. Idem dicendum, si negligentia in praecavendo damno alieno levis tantum fuit; nam etiamtum, ut nimirum ex negligentia commissa obligatio reparandi damni oriatur, plena oportuit adesse advertentia, quae in levi negligentia generatim deest.

5. Videtur autem ex n. 3 legitime concludi debere, ut etiam ille ab omni obligatione reparandi damnum excusetur, qui damnum leve ex actione imperfectae deliberationis intulit. Nam, etsi hujus damni reparandi obligatio gravis poena non sit, tamen non major est proportio inter hanc obligationem ejusque causam non satis deliberatam, quam proportio est inter obligationem gravem et ejus causam semideliberatam: quare etiam leve illud damnum fortuito casui potius adscribi debet. Ceterum, si de levi

negligentia agitur, ex qua damnum leve ortum sit, fieri omnino potuit, ut *sufficiens* advertentia damni alicujus *levis* orituri adfuerit, quae satis non fuisset ad plenam advertentiam damni gravis, si quod forte ortum esset. Quod si obtinet, obligatio damni levis reparandi omnino statui debet.

6. Qui circa valorem rei damnificatae erravit, ad quid teneatur, vide statim infra post quaest. IV.

967 Quaestio II.: Qualis sit obligatio reparandi grave damnum, quod pluribus culpis venialibus plene deliberatis commissum est?

1. Hypothesis propositae quaestionis duplici modo contingere potest, aut quia damnificator damni jam illati non recordatur, aut quia damni illati bene memor erronee putat, ad peccatum grave ampliorem materiam requiri.

2. In posteriore hypothesi dicendum est, adesse obligationem, eamque gravem, damni restituendi, si modo tantum temporis intervallum non intercessit, ut singula damna non amplius coalescere censeantur. Qui enim plene deliberate singula damna intulit, eo ipso obligationem singula damna resarciendi, idque in toto suo valore bene cognito, in se sumpsit; neque est ratio, cur excusetur ab illa poena propterea, quod peccatum grave non commiserit. Hoc enim propterea non commisit, quia damnum illud pro gravi non habuit. Sed si hoc, neque poenam illam reparandi damni, quam ipse sibi lubens imposuit, pro gravi habere potest; — ad poenam vero, quam levem putat, ex sola veniali culpa plane obligari potest. Adesse autem obligationem re ipsa sub gravi, propterea videtur dicendum esse, quia haec ex re *objective* sumpta, non ex subjectiva aestimatione determinanda est. Alioquin ad multa absurda delaberis; sume aliquem putare, gravem materiam in justitia non esse nisi ad 300 marc. ascendat; eum non posses obligare sub gravi ad solvenda debita, si 200 marc. inutiliter suo genio indulgens dissipasset! — Aliter tamen jure judicaveris, si nimia sit disproportio inter facultates damnificatoris, et ejus, qui damnum passus sit; tunc enim recte negaveris proportionem inter damnum illatum et poenam subeundam, si damnificator inculpabili errore putavit, ad grave damnum hominis divitis plus requiri, sibi tamen grave damnum fore restitutionem integram.

968 3. Prior autem hypothesis (1) oblivionis priorum damnorum raro profecto tantum admitti potest, nisi materia damni totalis maneat *circiter in limine* materiae gravis; imo ne asserenti quidem facilius credendum est, quia homo rerum praeteritarum postea non semper ita perfecte recordatur, hîc vero advertentia ad materiam gravem in confuso sufficere dicenda est, ut in damno materiam gravem complente grave peccatum committatur. — At *si* vere illa hypothesis obtinuit, ut sane tandem obtinere potest, obligatio quidem adest, singula damna ideoque totum damnum etiam grave reparandi, sed *sub gravi* haec obligatio *non* videtur adesse.

Scilicet esse obligationem, nemo negat, quia saltem singula illata damna in se separatim sumpta suam obligationem restituendi imposuerunt et impositam relinquunt. Imo hanc obligationem adesse sub gravi, longe plurimi affirmant, modo ne intercesserit notabile intervallum inter singula damna: v. Vogler n. 132, cum eo Lugo, Tamb., Lacr. At ut hanc opinionem

probarent, alii alias excogitarunt rationes (v. Lugo d. 8 n. 64 etc., Tamb. *in decal.* 8 tr. 3 cap. 2 § 5 n. 7), angustias suas sentientes et fatentes ausi non sunt recedere a „communissima sententia“. Has rationes afferre et examinare non vacat. Sufficit indicasse, non deesse gravissimos auctores praecipue recentiores, qui gravem obligationem negent, idque magis cohaerere cum principiis prius allatis, quia fieri nequivit, ut aliquis sine peccato gravi pervenerit ad damnum grave, nisi inculpabilis error sive ignorantia circa valorem totalis damni intercesserit: quod si factum est, restitutionis mensura nequit sumi ex pleno valore objectivo. Cur autem hîc non sub gravi, in hyp. n. 2 sub gravi teneatur damnificator, ratio discriminis est, quia in n. 2 valor totalis damni materialiter omnino cognitus erat, hîc ne materialiter quidem *totalis* damni valor menti obversabatur. Sub levi vero cur hîc teneatur de toto damno in oppositione ad n. 6 praecedentis quaestionis, ratio est, quia cognitio damni in singulis damnificationibus adfuit, ac proin singulorum damnorum, *ut singulorum*, saltem facienda est reparatio, ibi vero in praec. quaest. cognitio damni seu ejus valoris nullatenus adfuit. — Opinionem hanc benigniorem defendunt Diana, Petschacher, Viva in thes. 29. Alex. VII. n. 15 (v. Reuter p. III. n. 326, theol. Wirceb. *de just.* n. 585).

Attamen, ut jam monui, illa inadvertentia practice raro admitti potest, maxime si damna illa repetita *eidem domino* illata sunt; facilius, si *diversis*, nec damnificatori ullum advenerit emolumentum.

Quaestio III.: An unquam adsit obligatio reparandi damnum, 963
quod ex actione damnificatoris inculpabili oriatur.

1. Ex sola inculpabili actione nunquam oritur obligatio stricta restitutionis faciendae; attamen actio inculpabilis *occasionem* talis obligationis praebere potest.

2. Nam qui actione vel inculpabili vel imperfecte culpabili causam damni alieni posuit, tenetur impedire, quominus actio sua effectum producat vel nocere pergat, modo id etiam nunc efficere possit sine incommodo relative gravi.

Sicut enim quilibet tenetur abstinere ab actione alteri injuste nociva, ita etiam tenetur hanc ipsam actionem, quam nondum omnino a se quasi dimisit, iterum ad se revocare seu retrahere; sed quasi imperfecte tantum ab homine actio *illa* dimissa est, cujus effectum facile impedire vel interrumpere etiam nunc potest.

3. Quodsi facile potest damnum a sua actione aliter oriturum impedire, sed negligit, hac negligentia peccat contra justitiam, idque per se graviter; quo fit, ut si gravi negligentia hoc suum officium omiserit, jam ex actione seu potius omissione graviter culpabili et injusta damnum non impeditum reparare teneatur.

Scilicet damnum ex mea actione oriundum voluntarie non impedire, idem est ac nunc voluntarie damnum efficere: quare damnum, quod antea non voluntarium erat, nunc voluntarium fit. Ut si inadvertenter ignem in foeni acervum injecissem, nunc vero, advertentia accedente, non exstinguerem, quum possem, idem esset moraliter, ac si nunc volens ignem supponerem.

At si sine damno relative gravi id facere jam non possum, omissio illa atque consequens inde conflagratio voluntaria mihi non erit. Porro damnum illud seu incommodum, quod subire debeo ad avertendum damnum alienum ex mea actione involuntarie oriundum, relative aestimari debet tum

ad gravitatem damni alieni, tum ad meas facultates, ita tamen, ut gravis obligatio non sit subeundi irreparabiliter damni proprii vere notabilis.

4. Ex dictis sequitur, si orta fuerit obligatio reparandi damni, cujus causam posui inculpabiliter, sed quod, quum potuissem, non impedivi, obligationem illam restringendam esse ad eam partem damni, quam post cognitum strictum officium impedire in mea potestate erat, non vero illud damnum reparari debere, quod jam erat productum neque facile infectum fieri potuit.

970 Quaestio IV.: Qualis obligatio restituendi remaneat ex actione culpabili, sed retractata?

Cum praecedenti quaestione cohaeret haec altera quaestio, quae versatur de actione non inculpabili, sed plene culpabili, quae tamen effectum suum nondum produxit atque ab agente revocatur seu retractatur. Id locum maxime habere potest, si causâ morali aliquis influxus exercebatur.

Nam qui volens causam physice agentem posuit, quantumvis doleat postea, damnum ex ea exortum reparare semper debet, ac propterea ab ulteriore reparatione tum tantum excusatur, quando damnum ulterius impedire potuit et *re ipsa* impedivit.

Paulo aliter res se habet, quando aliquis ut *moralis* tantum causa in effectum aliquem influit. Hac de re vide, quae infra dicuntur de cooperatoribus n. 1001. 1005. 1006.

NB. Ex prioribus jam solutam habes quaestionem, quantum restituere debeat, qui circa valorem rei destructae vel damnificatae errore laboravit. Videlicet si ignorans rei valorem temere egit, eo ipso sciens et volens (i. e. saltem in confuso satis attendisse dicendus est) periculo quodcunque damnum inferendi sese exposuit: quare si revera damnum illatum etiam multum superat damnificatoris aestimationem, tamen totum reparare tenetur. Si vero cogitatio nulla de vero rei valore orta erat atque invincibilis manserat ignorantia, damnificator excessum valoris supra eum quem aliquo modo conjectaverat, reparare non tenetur, antequam forte a judice compellatur. Nam damnum quoad illum excessum non voluntarium est; at quia actio tandem injusta damnum illud protulit: si judicis sententia accedit, damnificator non injuste poenâ perfectae reparationis faciendae afficitur.

§ 3.

Discussio secundae conditionis ad restituendi onus necessariae, quod actio debuerit esse contra justitiam commutativam.

971 Quaestio V.: Num et quando ad restitutionem teneatur, qui in distribuendis officiis publicis et beneficiis inique egit.

Qua in re inique actum est tum contra communitatem, cui mali ministri praeficiuntur, tum contra eos, qui ut aptiores potius praeficiendi atque honore et munere donandi erant; at videndum est, num titulo violatae justitiae commutativae seu juris stricti laesi: nam tum tantum restitutio fieri debet.

Porro societas seu communitas eatenus jus strictum habet, quatenus ineptis ministris in suis bonis positive laedi potest et facile laeditur;

juri stricto autem satisfactum est, si ministris dignis et aptis regitur, etsi digniores et aptiores praefici possint. Quare iniquus distributor officiorum erga societatem seu communitatem tenetur ad restitutionem vel faciendam vel curandam, si ministros *indignos* et *ineptos* eligit, idque quoad damna illa, quae mali ministri vitio suo intulerunt sive communitati in genere, sive singulis ejus membris, quorum curam suscipere in suo munere debuerant. Haec enim damna a distributore in confuso praevideri poterant et satis praevidebantur atque ab ipso mediate quidem, sed ut a vera causa morali, effecta sunt.

Circa eos autem, qui digniores erant et praetermissi sunt, non semper eadem restitutionis obligatio exsistit. Per se laeditur justitia *distributiva,* quae, si sola laeditur, restitutionis onus secum non fert, atque revera *supremus* et independens societatis Superior eam virtutem solam erga digniores praetermissos per se laedit. Justitia commutativa laedi potest, 1) si muneris alicujus candidati per modum onerosi contractûs convocantur, seu si illis sub onerosa quadam conditione promittitur, fore, ut dignior eligatur, 2) si supremus societatis Superior inferiores distributores justitiâ commutativâ erga candidatos obligaverit, ut optimum eligant.

Quae num reipsa obtinuerint in beneficiis ecclesiasticis distribuen- 972
dis, diligenter considerandum est. Ceterum haec sunt notanda:

1. Quando aliqua beneficia primarie in utilitatem candidatorum instituta sunt, justitia commutativa laeditur erga eos, qui, quum potiores sint, inique praetermittuntur.

2. Quod quum communiter non obtineat: in beneficiis ecclesiaticis, quamquam electione indigni laeditur justitia commutativa erga communitatem et ecclesiam, tamen extra casum concursûs non laeditur justitia commutativa erga eos, qui praetermittuntur [1], sive eligitur minus dignus prae digniore, sive indignus prae digno, quia nemo ex iis jam habet jus strictum ad hoc et illud munus; attamen graviter laeditur justitia distributiva et legalis [2].

---

[1] Si quis autem fraudulenter inducitur ad beneficium ecclesiasticum minus digno conferendum: quamquam conferens justitiam commutativam non laedit, tamen ille, qui fraudem commisit, eam prorsus laesisse dicendus est secundum quaestionem subsequentem.

[2] Hac occasione convenit, totam obligationem in beneficiis ecclesiasticis digniores assumendi breviter exponere.

I. *Obligatio in genere.*

1. Graviter peccat, qui quodcunque ecclesiasticum beneficium sive simplex sive curatum *indigno* confert, quum mentem Superioris sui ecclesiastici graviter laedat atque ecclesiastica bona, quorum administrator, non dominus est, tam male impendat.

2. Graviter etiam peccat, qui beneficium curatum *minus digno* prae digniore confert, sive eligendo, sive praesentando etc.: v. Trid. *sess.* 24 *de ref.* cap. 1 id aperte docens de eligendis Episcopis, thes. 47 ab Innoc. XI. damnatam. — Cf. insup. Trid. l. c. cap. 18. — S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 90.

3. Si autem patrono competit jus praesentandi, ei quidem generatim eadem obligatio incumbit, attamen ille ecclesiasticus Superior, cujus est *confirmare,* facile excusatur, etsi praesentatus non sit dig*nior,* modo absolute dignus sit; imo talis repelli vix potest nisi a Summo Pontifice. — Hinc patet, quantopere gravent pro-

3. Quando per modum concursûs ad beneficia vacantia clerici vocantur, sententia longe communior docet, laedi justitiam commutativam erga *digniorem,* qui prae minus digno excluditur; pauci tantum sunt, qui de justitia commutativa laesa dubitare eamve negare audeant. Quare censeo, posteriorem hanc opinionem normam agendi per se esse non posse, posse tamen aliquando, exsistentibus etiam aliis causis, aliquid ponderis addere, cur non

---

priam conscientiam gubernia illa, quae inhiant privilegio sibi dando, quo possint candidatos ad dignitates et officia ecclesiastica praesentare, aut ab iis repellere.

4. Quoad beneficia simplicia omisso digniore dignum eligere peccatum quidem est, imo si saepius fieret, de gravi peccato merito esset timendum, at non plane constat, maxime si *raro* fieret, de gravi obligatione, nisi alter justitiae titulus accedat. Cf. S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 93 et 94.

5. Qui contra digniorem competitor exsistit, certamen subeundo non peccat, si modo non indignus sit, imo neque ordinarie peccabit acceptando, quia ipsius non est de majore dignitate judicare.

II. Major dignitas unde repetenda et quomodo sumenda.

1. Si excessus *exiguus* negligitur in dignitate, id non constat esse peccatum grave: cf. S. Alph. l. c., Sanchez *consil. mor.* l. 2 c. 1 dub. 2 n. 17 sqq. Scilicet quamquam S. Alph. id in solis beneficiis simplicibus approbat, Sanchez n. 18 clare id etiam de beneficiis curatis docet.

2. Si speratur, fore ut dignior brevi post in meliore beneficio constitui possit, aut in loco, ubi utilius laboraturus sit: ejus omissio, quae nunc fit, non est peccatum. V. Sanch. l. c., Elbel *de juram.* n. 136.

3. Quare si major est utilitas ecclesiae, clericum digniorem constitui in beneficio minoris dignitatis et valoris, justissimum est, quia utilitatem ecclesiae privato bono clerici praeferri, rationi plane convenit.

4. Major dignitas, quae hîc attenditur, ex multis adjunctis resultat. Caeteris paribus praeferendus est: a) senior, qui diutius meruit in officiis ecclesiasticis; b) qui e suis facultatibus ecclesiam fundavit; c) doctior minus docto; d) sanctior et prudentior ei, qui sola scientia et doctrina excellit; e) potens et nobilis alteri, quatenus potentia et nobilitas in bonum ecclesiae ejusque defensionem notabiliter confert; addere debemus: eum, qui gubernio civili gratus est, illi, qui ingratus est vel minus gratus, praeferri pro circumstantiis posse et debere, si cetera sunt paria; f) pauper praeferendus est diviti, si *ad solas divitias* respicitur; g) originarius extraneo et alienigenae; h) sacerdos ei, qui ad sacerdotium nondum promotus est, saltem in beneficio curato. Cf. S. Alph. et Sanch. loc. cit.

5. Si agitur de electione inter duos, quorum unus certo absolute dignus est, alter fortasse non ita, sed probabiliter etiam dignior: prior certe praeferri *potest.* S. Alph. l. c. n. 92.

III. De valore et nullitate collationis propter defectum dignitatis.

1. Qui habet talem indignitatem seu defectum canonicum, ob quam *nulla* statuitur esse collatio (ut est excommunicatio, irregularitas), sine dubio invalide accipit beneficium.

2. Si quis ob aliam causam dignus non est, seu impar exsistit suscepti officii: ejus electio et institutio irrita quidem non est, sed *irritanda,* nisi se reddat idoneum. V. Trid. sess. 7 cap. 3 *de ref.*

3. Eo magis non est ipso facto irrita beneficii collatio, si *dignior* praetermissus est. Attamen, quando provisio beneficiorum fit per concursum, dignior, qui praetermissus est, habet *jus appellandi,* ut denuo fiat examinatio et defectus commissus corrigatur: qui autem appellat, debet probare posse, defectum esse commissum. V. Trid. sess. 24 *de ref.* cap. 17 et 18., S. Alph. l. c. n. 103, Sanch. l. c. dub. 6.

4. Haec dicta sunt secundum ea, quae suprema legislatione Ecclesiae sunt definita. Attamen supremus Ecclesiae pastor, quamquam omnibus obligationem imponit

semper obligatio restitutionis urgeatur, quando contra propositam obligationem peccatum fuerit [1].

---

digniores praeferendi, propter graves rationes, praesertim alius publici boni Ecclesiae causa, silere potest, si ab aliis illae normae non observantur, modo ne agatur de indigno assumendo, atque ipse etiam sciens minus dignum prae digniore confirmare et instituere potest. (Cf. inter alia Vogler *de just.* n. 251 obj. 8.)

[1] Qui mitiori illi opinioni subscribunt, sunt secundum Sanch. l. c. dub. 46: Ledesma, Navarrus, Henriquez „aliique juniores", ac Sotus, ut Vogler dicit —; Sanchez ipse alteram quidem sententiam tenet, hanc mitiorem vero habet pro *probabili;* S. Alph. ei adscripserat aliquam probabilitatem, vel potius probabilitatem negare ausus non erat, at in retractationibus eam reprobat.

Fundamentum autem, quo hujus opinionis fautores nituntur, illud est, quod rationes pro severiore sententia allatae non videantur obligationem *justitiae commutativae* omnino evincere.

Rationes enim allatae sunt: 1) Per evocationem ad concursum cum iis, qui examen subeunt, tacite initur *contractus,* ut illi, qui vincat, beneficium vacans tribuatur; contractus vero ille onerosus ex justitia commutativa obligat, quemadmodum in agone victori ex justitia commutativa debetur praemium, quod antea propositum erat. 2) Supremus Ecclesiae legislator lege sua (v. Trid. locis supr. cit.) concurrentibus *jus* strictum tribuit, ut exigant collationem secundum normas praescriptas faciendam; idque confirmatur ex eo, quod illi, qui injuste se praetermissum putat, jus appellandi concedatur, quo reparetur defectus commissus, atque ipse beneficium ab altero evincat.

Porro putant auctores benignioris opinionis, posse hisce rationibus aliquid opponi.

In 1ª ratione similitudinem cum victore in agone nonnihil claudicare, eo quod praemii distributio ibi fiat *principaliter in utilitatem contendentium,* in distribuendis vero beneficiis ecclesiasticis eorum collatio principaliter fiat in utilitatem et bonum Ecclesiae, ut dignos praelatos et ministros habeat; quare quum utilitas contendentium secundarie tantum respiciatur, non esse certum, erga eos obligationem justitiae commutativae contrahi.

Neque id certum fieri ex illo quasi-contractu, qui ineatur per ipsam evocationem ipsumque examinationis onus. Hac evocatione iniri obligationem contractûs eligendi aliquem ex numero concurrentium, sed dubitari fortasse posse, utrum distributor beneficiorum novam obligationem eamque strictae justitiae eligendi digniorem subeat praeter eam, qua ligetur ex justitia distributiva et legali, an solummodo promittat, se impleturum esse eam obligationem, quam aliunde habet, ideoque, si nova obligatio accedat, haec sola sit fidelitatis.

Neque ex 2ª ratione allata, scilicet ex jure appellandi, videri probari titulum justitiae commutativae, quem dignior omissus jam habeat. Nam illud jus appellandi sic concipi posse, ut, qui illo utatur, post electionis factae correctionem demum titulum strictae justitiae accipiat.

Verum quidem esse, eum, qui praetermissus sit, emolumento temporali privari ideoque damnum pati, eique aliquod jus esse hujus emolumenti consequendi; at ejusmodi jus non semper fundari in exigentia justitiae commutativae atque dubium videri esse, num lex ecclesiastica illi *ex hoc titulo* jus ad beneficium conferre voluerit. Etiam quando lex contra reum mulctam statuat fisco addicendam, fiscum ad eam jus quoddam habere, attamen inde nondum certo concludi posse, judicem, qui cum peccato omiserit reum condemnare, debere fisco mulctam indemnitatis causa restituere, eo quod jus ad illud emolumentum potius videatur ex titulo justitiae vindicativae, quam ex justitia commutativa a lege intendi et fisco concedi.

Haec sunt, quibus laxioris opinionis fautores alteram sententiam impugnare et dubiam reddere conantur. Num satis feliciter, alii viderint. Mihi quidem non adeo firma, sed debiliora esse videntur.

Facilius etiam dici potest, sententiam illam benigniorem applicari posse dis-

Quaestio VI.: Quomodo et quando peccet ille contra justitiam cum onere restitutionis, qui alterum a consecutione alicujus boni excludit.

Circa hanc quaestionem practice aliquando satis implicatam cfr. Sanch. *cons. moral.* l. 1 c. 4 dub. 2 n. 19 et l. 2 c. 1 dub. 49, Lugo disp. 9 n. 51 et disp. 18 sect. 5, Tambur. *in decal.* l. 8 tr. 3 c. 4 § 2 sqq., Vogler *juriscultor* q. 24.

973 I. Qui *quocunque modo* exclusit aliquem a consecutione boni *ad quod et ad cujus consecutionem alter tunc jus habuit* (sive jus in re sive jus ad rem), is tenetur ad restitutionem — propter injustitiam *ratione rei* commissam.

II. Qui a consecutione alicujus boni eum exclusit, qui *positivum jus ad illud bonum non habuit,* tenetur ad restitutionem, si *mediis injustis* usus est, alias non tenetur: — ergo teneri potest propter injustitiam *ratione modi* commissam. Quae restitutio facienda est pro rata spei, quam alter habuit, fore, ut bonum illud consequeretur.

III. Qui alterum, etiam fraudulenter, a consecutione boni excludit, cujus acceptio aut collatio *objective mala* seu *ex parte rei peccaminosa* fuisset, ad restitutionem non tenetur.

974 **Explicatio.** Nota ad II: Media injusta ejusmodi sunt: vis, fraus, dolus, mendacium, injusta detractio. — Sed explicandum restat, quandonam injustitia *efficaciter* commissa censeatur, ita ut restitutionis obligatio ei, qui impedivit, sit imponenda.

Nam in usu mediorum injustorum injustitia committi potest directe aut 1) contra eum, qui bonum aliquod ab altero se consecuturum esse sperabat, aut 2) contra eum, a quo sperabat, aut 3) contra utrumque. Restitutionis obligatio vera adest, si et quatenus injustitia commissa est contra eum, qui bonum aliquod sperabat. Si ergo directe contra eum injustum medium adhibitum est, sive *solum,* sive *simul* contra eum: de restitutionis obligatione dubitari nequit. Si autem injustitia directe respiciebat *eum, a quo* boni consecutio sperabatur, restitutionis obligatio eatenus adest, quatenus injustitia in alterum, *qui* sperabat seu spem habuit, *redundavit,* atque ita redundavit, ut damnum seu boni sperati non-consecutio *per se,* non per accidens tantum, secuta esse censeatur.

Exemplum *primi* injusti medii habes, si quis alterum vi, dolo detinet, ne benefactorem adeat, beneficii petendi causa; exemplum *secundi* injusti medii, si benefactorem metu vel timore incusso a beneficio praestando retrahis; exemplum *tertii* injusti medii, si benefactorem a beneficio cuidam praestando avertis, quem mendaciter dicis vel improbum esse, vel beneficii non indigentem. In ultimo exemplo utrumque habes et injustitiam directe commissam (hîc mendacium damnosum) contra indigentem et injustam benefactoris ejusque beneficae voluntatis circumventionem: in prioribus exemplis alterutrum tantum.

---

tributioni beneficiorum, quae fundatur non in concursu speciali ad certum beneficium vacans, sed in quasi-concursu generali, ut e. g. in Germania fit examine parochiali, quod sacerdotes subeunt: ex eo non illud ex justitia commutativa in rigore sequi videtur, ut pro meliore examine meliora beneficia eligantur, sed ut pro examine peracto sacerdos, quantum ad scientiam attinet, habeatur inter dignos et suo tempore ipsius ratio habeatur.

Quodsi directe solummodo contra benefactorem injustum medium adhibitum est, non semper prima fronte potest dici, utrum damnum beneficiario illatum solummodo *per accidens* sequatur, sive secutum esse censeri debeat, an *per se*, i. e. ex illa injustitia ut ex vera causa. — Ut ad hanc difficultatem solvendam aliquam normam afferam: videndum imprimis esse puto, utrum ille benefactor, cujus voluntas fraudulenter inflectebatur, invitus sit aut esse debeat de illo fraudis *effectu*, qui beneficiario damnosus est, annon. Si de illo effectu invitus non est nec esse debet, damnum pro tertio illo facilius censeri potest *per accidens* secutum esse; atque minus urgenda est restitutionis obligatio: alias urgenda est omnino. — Signum igitur, quo concludi possit, damnum tertii *per accidens* sequi, est, si is, qui tertio illi emolumentum collaturus erat, 1) hoc non intendebat principaliter eo fine, ut tertius ille ditesceret; 2) *si re adhuc integra*, post detectam sibi fraudem seu finitam injustitiam nunc nolit bonum istud eidem tertio conferre: saltem si utraque conditio (1 et 2) obtinet.

Multum vero attende, sitne res adhuc integra. Nam si propter mutatas circumstantias vel novas exortas rationes benefactoris mens nunc mutatur, sane prior illa fraus seu deceptio *causa per se* communiter haberi debet.

Ad III. Ratio discriminis afferenda est, cur in casu Nr. II. allato 975
obligatio restitutionis adsit, in casu Nr. III. non adsit. Videlicet si quis impeditur a consequendo bono, quod juris quidem titulo reclamare non potuit, potuit vero *licite accipere*, in illo jure laeditur, quod quilibet habet, bona legitime acquirendi. Habuit igitur jus ad bonum illud non immediate quidem, sed remote, mediate, hypothetice, mediante nimirum alterius voluntate benefica.

Si quis vero a consequendo bono excluditur, quod solo peccato sive suo sive alieno accipere potuit, neque immediate, neque mediate et remote jus ullum habuit. Nam jus ad actionem illam peccaminosam, qua mediante emolumentum accepturus erat, exstitit nullum. Peccaminoso quidem usu jus non exstinguitur, at in peccaminosam actionem quemquam jus habere, absurde tantum dicitur. Imo tertius quilibet jure suo utitur, si illam peccaminosam actionem, quantum potest, impediat; quod autem fraude aliqua id faciat, illicitum quidem est, sed carentia illius emolumenti, quae alteri propterea accidit, *non fit injusta*. Cf. Sanchez, Vogler, Tamb. loc. citat. E. g. Qui alterum mendacio impedivit ab expensis turpis rei causa faciendis, eum lucrum illud, quo tertia illa persona nunc caret, restituere debere nemo dixerit.

Quando vero datio et acceptio lucri in se honesta et licita est, peccaminosam eam fieri scis ex sola mente agentis vel modo agendi subjectivo: illam actionem fraudulenter impedire per se ab injustitia relate ad effectum secutum immune non est; sed perpendenda sunt, quae in Nr. II. dicta et explanata habes.

NB. Tambur. quidem putat, ut excusationem a restitutione facienda ille, qui fraudulenter impedimentum posuit, recte habeat, requiri, ut datio *et* acceptio lucri utrimque sit peccaminosa ex parte rei; at rectius videtur sufficere, si datio *aut* acceptio sine peccato *ex parte rei* fieri nequit.

Unde ex II. et III. colliges: 976

1. Uxor, quae fraude maritum impedit a *prodiga* donatione, a sum-

ptuoso convivio etc., minime tenetur damnum iis resarcire, quibus spes erat lucrum inde percipiendi.

2. Qui clericum decipiendo impedivit, quominus *illicitam* dispositionem testamentariam in favorem cognatorum faceret, his cognatis nihil restituere debet; deberet autem, qui a *licita* dispositione ita impedivisset.

3. Qui amicum ab itinere fraude et mendacio retinet, in quo largam donationem facturus erat, tenetur ad compensandam illam donationem secundum spem, si mendacio contra donatarium utens donatorem ab itinere avertit; si aliis fraudibus usus est atque amicus donationem non principaliter intendit, sed solum *occasione* itineris eam facturus erat, deceptor non tenetur de illo damno, utpote per accidens secuto.

§ 4.

Discussio tertiae conditionis ad restitutionis onus necessariae: quod actio damnificans debuerit esse realiter injusta.

Quod ut melius explicetur, sit

Quaestio VII. Num sit obligatio reparandi damnum, quod illatum est ab eo, qui erravit in persona seu domino laeso.

977 Tritum exemplum proponitur: Petrus incendit domum Caji, putans esse Titii, quam utpote inimici sui incendere voluit: teneturne ad restitutionem pro damno Cajo illato? Quum hac in re scriptores multum dissentiant, ante omnia opus est, rem, quae in controversia versatur, accurate proponere et ab aliis, quae omnibus certa sunt, discernere.

1. Nemo negat, adesse onus restitutionis, si Petrus concomitanter solum erravit, ita ut hanc domum prorsus incendere voluerit, non curans, cujus sit, quamquam majore gaudio id exsecutus sit putans, se Titio inimico damnum illaturum esse.

2. Omnes etiam fatentur, damnum reparandum esse, si, cura discernendi domum Caji a domo Titii non adhibita, ipse ille error culpabilis contra Cajum fuit.

3. At si vere invincibilis error aderat circa dominum aedium atque voluntas damni inferendi *tantum contra Titium* erat, gravissimi theologi, inter quos Lugo disp. 17 n. 77, Lacroix l. 3 p. 2 n. 200, S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 629, excusant Petrum a damno reparando ex eo, quod damnum, quod voluit, re non intulerit, damnum autem re illatum voluntarium non sit nec *formaliter* injustum.

Alii tamen *iique plures* Petrum ad reparandum damnum prorsus obligant, idque merito, quum a formali injustitia *re* commissa immunis nullo modo exsistat. Scivit enim, rem esse *alienam,* in quo non erravit eamque rem liber et volens destruxit, quamquam non destu*xisset,* si eam Caji esse cognovisset. At non quaeritur, quid *fecisset,* sed quid *fecerit.* Quaero enim: commisitne ille, qui Cajum putans esse Titium, hunc occiderit, vere et formaliter homicidium ac proin actionem formaliter injustam? Quod si negare quispiam vix audet, cur negemus, istud incendium esse actionem formaliter injustam?[1] Sed demus, actionem Petri non esse formaliter et *immediate* in-

[1] Verum quidem est, Card. Lugo l. c. n. 75 sibi objiciendo ita dicere: „Si volendo occidere Petrum inimicum per errorem occidis Paulum amicum, quem videns a longe non agnovisti et putasti esse Petrum, quem eo loco paulo ante reliqueras,

justam *erga Cajum,* certe est formaliter et immediate injusta contra humanum genus, non minus ac illa actio, qua res domini incerti destruitur; atque ex hac sola relatione ad genus humanum actio injusta obligationem gravem restitutionis secum fert, ut in alia causa ex doctrina ipsius Lugo colligere licet (cf. d. 1 n. 34 et d. 16 n. 32); proin etsi non immediate, tamen mediate et remote etiam contra ipsum Cajum videtur *formalis* injustitia commissa.

Quaestio VIII. Quousque obligatio restituendi sustineri debeat in dubio de damno illato.

Dubium potest esse 1) de ipsa damni exsistentia; 2) damno certo 978
illato, dubium esse potest, a quonam fuerit productum.

Pro diversis illis dubiis dicendum est:

1. Si dubium est de damni exsistentia neque, inquisitione facta, solvitur: obligatio non est imponenda, ut c. S° Alph. communis doctrina auctorum est, quia substantia rei et obligationis est incerta.

2. Si dubium est solummodo de auctore, damnum vero certo effectum est, rursus distingui debet. Ille, de quo certum non est, posueritne actionem ex natura sua damnum illud causantem necne, etiam ad nihil obligandus est. Sed si quem constat posuisse causam damni ex natura sua damni efficientem, ex eo autem dubiam quod plures eandem actionem posuerunt, sciri autem nequit, *cuiusnam* actio *re ipsa* effectum produxerit, reliquorum actione superflua vel inefficaci manente: ille seu omnes illi quos constat posuisse talem actionem saltem ad damni partem restituendam obligatur; imo aliquando hypothetice ad totum, videlicet quando ex conspiratione omnes egerunt — de quo tamen confer, quae postea dicenda sunt.

V. g. Titus, compluribus in eum sclopetum dirigentibus, letaliter vulneratur, at nescitur, cujus globulus eum ita ferierit. Aliqui quidem etiam tum ab obligatione reparandi damni eximere volunt, hoc principio nixi: non est imponenda obligatio, nisi probetur, seu nisi de ea constet; at non constat de singulorum obligatione, quum de singulis probabile sit, eorum globulos non feriisse hominem. Verum male ratiocinantur. Demus, obligationem restitutionis non certo in vulneratione fundari ideoque imponi non posse; at *certo* in eo fundatur, quod quilibet, qui, reliquis sclopetum dirigentibus in hominem, etiam ipse suum sclopetum in eundem dirigit, eo ipso cum aliis causa incertitudinis est, quae invincibiliter circa verum necis auctorem versatur. Hanc ipsam incertitudinem causare, damnosum est illi vel illis, qui alias a *certo* auctore totius damni reparationem postulare possent; ergo omnes, qui hanc incertitudinem sive soli sive cum ceteris causaverunt, ad damnum illud reparandum sive ex parte sive in solidum tenentur.

Ceterum variarum regionum leges concedunt laeso ejusve haeredibus jus a quolibet agentium postulandae totius damni compensationis; quae poena justa est, at antequam infligatur, in foro conscientiae nondum est pleni juris.

---

non committis homicidium voluntarium, nec fortasse homicidium, quia illa occisio procedit ex ignorantia, quae causat involuntarium. At respondens *ibid.:* „quidquid sit de antecedenti" satis innuit, se negare non audere, talem actionem esse *homicidium* saltem casuale, quod vocant, idque formaliter et ut homicidium graviter culpabile, utut *fortasse* negatur, esse homicidium *voluntarium* sensu canonico, i. e. qua tale ex praemeditatione ortum.

§ 5.

Discussio ultimae conditionis, quae ad restitutionis obligationem requiritur, sc. ut actio fuerit causa ex natura sua efficax seu, quae ex natura sua apta sit ad damnum producendum vel verum influxum in illud exercendum.

979 Nisi enim illud obtinuerit, damnum aut aliquid damni in actione non continebatur neque in ea praevideri potuit; quare damnum agenti aut involuntarium est, aut etsi volitum, tamen non-voluntarium, ac propterea *ut re exsistens* non imputabile (quantumvis aliquando imputari possit ac debeat pravum animi desiderium). Quare:

1. Qui exercuit actionem lege prohibitam atque eam exercendo involuntarie alteri damno fuit, a) non tenetur ad restitutionem, si ratio prohibitionis alia erat, quam periculum actionis illius; b) neque tenetur per se in foro conscientiae, si ratio quidem prohibitionis periculum fuit, attamen ille, qui actionem exercuit, omnem diligentiam adhibuit, ita ut censere debuerit periculum cessasse; c) tenetur vero ad restitutionem, qui in actione aut simpliciter prohibita aut sine certis cautelis prohibita cautionem necessariam non adhibuit atque ita infortunio occasionem dedit.

Hinc per se restitutioni obnoxius non est, qui contra leges venatur atque in venatione mero casu alterum occidit, si modo imprudentiam et negligentiam non commiserit.

Restitutioni obnoxius est, qui, quum tectum domûs suae repararet, et cautelam sive ad praecavendos casus sive ad monendos praetereuntes omisisset, tegulâ fortuito delapsâ, alterius vulnerationis vel necis causa fuit.

2. Qui crimen committit, quod praevidet, vel etiam optat, fore ut alteri imputetur atque gravem poenam attrahat: illi non tenetur istud damnum reparare, nisi vere aliquid fecerit, quod natura sua in alterum suspicionem criminis commissi converteret. Alias enim crimine suo non causa est, sed occasio tantum damni alterius. Si vero positiva fraude in alterum suspicionem convertit, videndum est, num illa fraus prudenter movere potuerit, ut alterum pro reo haberent et punirent. Quodsi factum est, excitatio suspicionis fuit causa damni efficax; si alii vero temere alterum condemnaverunt, iterum solam occasionem damni habemus. Fateor autem, aliquando difficillimum esse discernere, utrum occasio tantum damni adsit, an vera et efficax causa. Aliqua exempla subjiciam, quae aliquatenus rem declarabunt; alia procedente tractatu occurrent.

980 A. Titus furatur magnam pecuniae summam; quo melius a se suspicionem avertat, coram janua Caji aliquot nummos projicit: qui eos inventos retinet et abscondit, atque suspicione et inquisitione facta, propter inventos nummos, quos dominus laesus pro suis agnovit, tamquam totius furti reus punitur. — Illa nummorum projectio, *si sola est* (aliter, si accedunt adjuncta), non est sufficiens causa, quod Cajo furtum imputetur, neque eorum apud Cajum inventio: Titus *occasionem* quidem posuit, ob quam Cajus *hoc* damnum incurrerit, non causam; et, si judices fortasse levius contra Cajum sententiam dixerint, hi causa sunt, non Titus; causat vero semper damna suspicionis ejusque non ita levis, proin illa reparationi sunt obnoxia.

B. Lucius, quum audivit, beneficium certum vacare, statim per literas petitor exsistit. Cnejus curiositate ductus intercipit literas, lectas statim iterum expedit, ita ut transmissio nullam moram passa sit; verum quum hoc modo de vacante beneficio certior factus esset, simul cum Lucio petit beneficium et sibi obtinet. —

Cnejum complures scriptores a damni Lucio illati reparatione excusant, quum ignorantia facti illius publici, i. e. beneficium vacare, fuerit per accidens, atque beneficii consecutio orta sit per se ex jure petendi, quod etiam Cnejus habuerit, per accidens ex literis injuste apertis: Reuter III. n. 334. Verum si propter interpositam moram literae non tam cito expeditae essent, atque haec mora causa fuisset, cur Lucius ab altero praeveniretur, Cnejus omnino *injusta causa* illius damni esset, quod Lucius pateretur; proin obligatio restituendi Cnejo incumberet.

C. Publius spargit falsum rumorem: quo fit, ut Andreas comparatis sibi certi generis mercibus pro lucro, quod speravit, ingens damnum patiatur. Si Publius rumorem sparsit in iis circumstantiis et cum iis fictis indiciis, quae rem sane probabilem redderent, ita ut credi prudenter posset et deberet: *causa* injusta est, cur Andreas damnum incurrerit. Si vero cum illis circumstantiis seu indiciis narrationem protulit, ut eam credi fuerit temeraria levitas: *occasio* damni fuit, non vera causa; esto, peccaverit graviter contra caritatem, non ita contra justitiam.

Caput III.

De restitutione bonorum fortunae oriunda ex actione damnificante per connexionem cum alio damno seu peccato.

Quasdam actiones, quae ad titulum hîc inscriptum referri possunt, crisi subjecimus *cap. praeced. § 3,* quaestionem tractantes, quid statuendum sit de eo, qui alterum a bono aliquo consequendo avertat seu impediat. Complures tamen aliae quaestiones discutiendae restant, quae primo et per se aliud virtutis objectum laedunt. Insistendo in ordine decalogi potest nimirum damnum in bonis fortunae conjungi cum laesione justitiae legalis vel obedientiae legibus debitae (contra *quartum* praeceptum), cum laesione in bonis corporis (contra *quintum* praec.), cum laesione castitatis (fornicatione, adulterio contra *sextum* praec.), cum laesione famae (contra *octavum* praec.).

Justitiae legalis laesio, quae damna in bonis fortunae secum trahit, praecipue versatur circa tributa eorumque defraudationem, et circa leges militiam conscriptionemque spectantes.

§ 1.

De tributis eorumque defraudatione.

I. Publica auctoritas jus habet subditis tributa imponendi, quum 981
id necessarium sit ad onera publica ferenda atque finem societatis publicae attingendum. Quare etiam S. Script. admonet Rom. 13, 7: „Reddite ergo omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal".

II. Haec tributorum impositio, quamquam ad legalem justitiam pertinet: tamen, postquam certum tributum cuidam impositum est idque a gubernio exigitur, fisco seu Principi titulo justitiae commutativae tributum illud deberi potest, modo justitiae limites in eo imponendo atque exigendo ne laedantur: quapropter qui in eo defraudat, etiam commutativam justitiam potest laedere atque ad restitutionem teneri; sc. eam re ipsa laedit 1) si tributum justum a se exactum dare declinat,

eoque causa est, cur aut certa persona juridica minus recipiat aut alii plus solvere debeant; 2) si *mediis injustis* utcunque causa est, cur ab aliis plus exigatur, quam justa proportio postulat.

III. Si vero, cui restituendum sit, quaeritur, quando justitia commutativa laesa est, non semper illi, cui tributum competebat, restitutio est facienda, sed ei, qui re ipsa damnum ex defraudatione patitur. Nam plerumque neque fiscus vel Princeps, neque certae causae publicae damnum verum sustinent, sed potius alii subditi, qui, quo minus ab aliis solvitur, eo plus ipsi solvere compelluntur. Quare tunc restitutio facienda generatim ita est, ut conferatur in communem utilitatem vel in pauperes.

IV. Fieri autem potest, ut tributa quaedam non immediate ex justitia commutativa petantur, sed mediate et hypothetice tantum, vid. per modum legis poenalis, ita sc., ut prima solutio non statim immediate et absolute in conscientia debeatur, ille tamen, qui sese subtrahere voluisse deprehenditur, pro poena multo plus solvere cogatur.

V. Quare in tributorum defraudatione obligatio restitutionis non est: 1) si tributa per modum legis poenalis exiguntur; 2) si tributa in se injusta et excessiva sunt; 3) si relative injusta sunt, seu si is, qui defraudavit, hac defraudatione non obstante, tamen secundum aequam cum aliis proportionem ad publica onera conferat vel contulerit.

Haec principia practica explicatione indigent:

982 Nota ad II.: 1. Ut tributa justa fiant, requiritur: 1) ut in eorum impositione distributiva justitia servetur, seu proportio secundum singulorum subditorum conditionem et facultates fiat; quod non omnino exacte et ad amussim fieri potest, at lato quodam modo; 2) ut exigantur ex causa publicae necessitatis et utilitatis [1]: ad quam certe etiam pertinet, ut Princeps aliique publicae auctoritatis viri secundum suam conditionem vivant et sumptus facere possint. 2. In dubio de tributorum justitia generatim quidem valet axioma: in dubio standum est Superioris praecepto; attamen teste S. Alphonso eoque probante, magnus scriptorum numerus ex communi doctrina tenet, si sit omnino probabile, tributa esse injusta, non esse obligationem tributa solvendi, *quatenus* omnino probabiliter justitiae limites excedant. S. Alph. n. 617.

NB. Neque hoc contradicit communi axiomati, quod in dubio Superiori obediendum sit. Nam 1. si injustitia sit *valde probabilis* seu ita proba-

[1] Cf. S. Alph. n. 617; Lugo disp. 36 n. 89 sqq., qui relate ad sua tempora ita dicit:

„Ad hoc (i. e. in dubio de justitia legis legem praesumi debere justam) tamen respondetur, praesumptionem pro Principe et pro lege magnam quidem esse, quando tamen non sunt circumstantiae, quae praesumptionem illam magna ex parte extenuent, prout sunt in casu tributorum, in quibus experientia constat, multa tributa de facto injusta a probis et prudentibus censeri. . . . Non est ergo praesumptio illa ita fundata in hoc casu, ut dubium valeat expellere, quum tot gravissimi doctores dicant, pauca esse tributa, in quibus conditiones omnes ad eorum justitiam necessariae de facto concurrant“: quod tamen dictum in universum non probo. — Legi meretur etiam ib. n. 21.

bilis, ut praesumptio, quae in favorem Superioris est pro praecepti justitia, elidatur: a permultis negatur obligatio obedientiae in quolibet praecepti genere; 2. si praeceptum in notabile subditi damnum est, etiam facilius probabilis injustitia subditum a stricta obligatione liberat.

Ad IV. 1. Tributa indirecta seu vectigalia ex multorum opinione 983
imponuntur per modum legis poenalis, idque colligunt tum ex mulcta seu poena *exorbitante,* qua, qui in eorum defraudatione deprehenduntur, affici consueverunt, tum ex communi hominum interpretatione et acceptatione.

2. Alii autem, qui contradicunt, id saltem facile fatentur:

1) tributa illa indirecta, quatenus a pauperibus circa res usu necessarias exigantur, merito objective injusta censeri; 2) imo generatim vectigalia, quatenus ab aliquo ex rebus ad proprium usum destinatis exigantur, ex consuetudine non ita obligare, ut ille teneatur ad res istas sponte declarandas.

3. Attamen ii, qui sibi eam quasi artem assumunt, ut in defraudandis vectigalibus incumbant, si minus laesae justitiae commutativae immediate rei sint, saltem propter alia adjuncta a gravi, imo gravissimo peccato vix excusantur, quum 1) ipsi se gravissimo periculo exponant; 2) quum injuste sese parent ad defensionem etiam cruentam contra custodes ministrosque publicos, qui vectigalibus ad confinia regionum exigendis praepositi sunt.

Ad V. 1. Alia tributa directa ad normam poenalis legis consi- 984
derari generatim non possunt.

2. Attamen qui in declarandis bonis suis pretioque aedium aliarumque rerum etiam multum infra rerum valorem haerent, e. g. $^1/_4$ vel $^1/_3$ infra verum valorem pretium declarandum deprimunt, non statim injustitiae rei et restitutioni obnoxii sunt; sed praeter alias causas videndum est, num talis pretii indicati depressio communiter etiam ab aliis fieri consueverit. Quod si fit, proportio in solvendis tributis jam servatur; neque fiscus vel Princeps necessariis tributis carebit, quum et tanta sint tributa, et quasdam artes a subditis adhiberi ad leges tributarias eludendas, satis sciatur.

3. Nihilominus, quando juramentum exigitur, quo affirmari debeat, omnia rite esse declarata, neque quidquam suppressum; rebus celandis valoreve infra infimum deprimendo religio juramenti graviter laeditur, nisi forte certo constet de tributi injustitia ac proinde de *illegitima juramenti exactione* atque modus respondendi talis eligatur, ut restrictioni non pure mentali sit locus.

4. Imo si etiam sine juramento valor rerum declarandarum nimis deprimitur neque aliunde proportionata solutio a defraudatore fit, neque satis probabiliter de tributorum injustitia constat: illa defraudatio ab injustitia immunis non erit[1], ac propterea restitutionis obligationem inducit aut erga

[1] Cum cl° Marres I. n. 197 sqq. putare licet *immediate* quidem justitiam legalem laesam esse, eo quod *jus strictum* fisco oriatur solum postquam commissarius regius quotam definiverit atque solvendam civi imposuerit. Ipse in hunc sensum explicat, quae etiam Schwane § 42, Pruner p. 366 (382) docent, de obligatione obedientiae, qua cives quoad tributa teneantur: at eandem obligationem, eamque per se gravem, statuit sive quoad directa sive quoad indirecta tributa.

Verum si tandem stricta legalis justitiae obligatio fuerit declarandi valoris bonorum (quod, si de vectigalibus agitur, sitne satis secundum leges Neerlandi-

fiscum aut in publicam utilitatem vel erga pauperes secundum ea, quae n. III. indicavi.

985 5. In tributis quidem indirectis, quando sine injustitia viam evadendi quaerere licet, non habentur pro injusta fraude haec: attentionem custodum praeverti; simpliciter interrogatum respondere, se nihil habere declarandum: (neque ipsi custodes in rebus minoris momenti adeo exacte inquirere tenentur, imo recte transmittunt eos, a quibus vectigal exigi valde probabiliter injustum fuerit, v. g. pauperes).

Est autem injustitia, sive de indirectis sive de directis tributis agitur: a) ministros in officio constitutos corrumpere aut inducere, ne fungantur suo munere (nisi forte tributum valde probabiliter injustum sit, at ne tum quidem licet ministros inducere, ut contra suam conscientiam delinquant);

b) positiva fraude ministros impedire, quominus inquirant de rebus tributo obnoxiis, causando jacturam temporis atque serio contestando, nihil tributis obnoxium adesse;

c) vel etiam jurejurando id affirmare;

d) a fortiori aerarium ita defraudare, ut aerario praepositus ad damnum subeundum cogatur.

6. Erga eos, quibus certa vectigalia a gubernio locata sunt, non est alia neque major obligatio solvendi, quam erga ipsam rem publicam; quando igitur ille status rerum est, ut erga rem publicam vel fiscum justitia non laederetur, neque erga eum, cui jus vectigalium cesserunt, justitia violatur. Nam non est plus juris translatum, quam quod a republica vel fisco habebatur.

7. Quod autem ministros attinet, qui secundum leges tributa exigunt, tamdiu possunt exigendis tributis cooperari, quamdiu de injustitia tributi iis certo non constat; imo generatim, si juramento sese adstrinxerunt, ita agere *debent*. Hoc tamen nota moderamen, quod in singularibus circumstantiis, quae tributum in se non injustum redderent valde probabiliter injustum, ex rationabili legis interpretatione benignius agere possint.

§ 2.

De militia atque conscriptione, cui aliquis se subducat.

986 I. Ad militiam non tenentur vi justitiae commutativae, nisi milites conducti. Quare ab aliis, qui se subducunt, per se solum laeditur justitia legalis atque obedientia legibus debita, si justae fuerint; potest autem per accidens justitia commutativa laedi erga alios, qui loco eorum, qui se subduxerunt, assumuntur.

II. Ut aliquis per justitiam legalem ad militiam sive conscriptionem sequendam teneatur, necesse est, ut lex conscriptionis sit justa: justa autem est in genere, si adest necessitas belli justi atque necessaria ad illud praeparatio.

Contra certos autem juvenum ordines, si ipsi quoque ad militiam sequendam cogantur, injustitia eo ipso committitur; ejusmodi sunt clerici et communiter etiam ii, qui familiae alendae prorsus sunt necessarii.

---

cas, aliis judicandum remitto), *mediate* saltem laeditur justitia commutativa ab eo, qui jussus verum valorem non declaraverit: siquidem eo fine jussio eaque legitima fit, ut fiscus taxam lege statutam possit acquirere. Quare via haec, quam doctus ille scriptor tenet, satis apta non est ad negandum restitutionis onus.

III. Qui igitur juste ad militiam conscripti, postea desertores exsistunt, per se ad castra redire tenentur ex justitia legali, imo si libero contractu se locaverunt, ex commutativa justitia; quibus adde obligationem religionis ex juramento praestito: attamen per accidens excusari possunt; — quae causae excusantes quousque et quando exsistant, confessarii est expendere —, scilicet:

1) propter gravissimam poenam, qua plecterentur, si redirent;

2) si in bello injusto militare coguntur, non solum non tenentur redire, sed potius tenentur aufugere (cf. quae dicta sunt in praec. 5. decal. de bello);

3) si in castris aut inter sodales graviori animae periculo exponuntur, quod nequeunt removere, aut si de cura animarum non est provisum, *per se* aufugere licet, vel imo fieri potest, ut propter nimia fidei et morum pericula aufugiendi obligatio oriatur. Simul tamen considera, num aufugiendo non gravioribus etiam animae periculis, id quod potest accidere, exponantur.

Quid autem de obligatione restituendi dicendum sit, quam aliqui sustinere conantur propterea, quod loco desertorum alii juvenes ad militiam trahantur, disce ex iis, quae n. V. dicturi sumus.

IV. Qui in iis locis, ubi obligationi militiae per alterum militem substitutum satis fieri potest, pretio conducti sunt pro altero, si militiam deserunt atque ita eum, qui eos conduxit, in periculum subeundae militiae conjiciunt, ad restitutionem tenentur 1) saltem pretii accepti, si putant se propter conditiones non praevisas posse contractum locationis juste rescindere; 2) alias ne haec quidem restitutio sufficere videtur, sed ejus mensura potius secundum illud damnum determinanda est, quod qui conduxerat, subire tenetur.

V. Qui autem ad conscriptionem vocati artibus vel fraudibus 987
utuntur, ut immunes evadant, aliquo modo in causa esse possunt, cur ipsorum loco alii assumantur, qui alias sorte liberi exstitissent. Quaestionem igitur de peccaminositate *in genere* hîc plane relinquo, et solam quaestionem *justitiae commutativae* et — quae inde sequitur — *restitutionis* respicio. Quae quum satis difficilis poenitenti sit: stricti juris limites accurate perpendendi sunt, ne plus oneris a confessario imponatur, quam plane imponi debeat. In hunc finem pro ultimo casu notanda videntur sequentia:

1. Ad restitutionem non tenentur, si omnes juvenes apti ad militiam assumuntur, quia ex fraude illa nemo damnum passus est.

2. Neque tenentur ad restitutionem, si lex militiae injusta est, sive lex in genere injusta est, sive ob specialem rationem injusta evadit erga eum, qui arte se subtraxit, nisi forte *contra alterum juvenem* aliquis mendacium damnosum fraudemve commisisset atque ita causa foret, cur ille alias immunis remansurus nunc ad militiam assumeretur. — Nam ad id, ut sese subducat, sane jus habet. Si autem ad illum effectum jus habet, alium effectum, a lege vel officialibus alterum assumptum iri, permittit, non causat, *nisi ipsius actio contra illum ipsum dirigatur.* Ergo peccare potest ratione *mediorum,* quae adhibet, sed non ratione *effectûs,* quod sese liberat.

3. Neque tenentur ad restitutionem, etsi leges militiae justae sint, qui arte et fraude, officiales medicosve *decipiendo* etc. liberi evaserunt. Nam in hoc casu applicari debent regulae de eo, qui impedivit alterum a consecutione boni: nimirum hîc impeditur alter juvenis a favore, quem per legem atque sortem habuit, obtinendi libertatem a militia. Porro ut propter tale impedimentum positum is, qui posuit, ad restitutionem teneatur, requiritur aut 1) ut alter habuerit immediate jus ad illud bonum seu illum favorem, aut 2) ut ille, qui voluerit illum favorem conferre, invitus a sua voluntate benefica, adeoque injusto modo, dejectus sit; aut 3) ut injustus modus immediate contra eum, qui alias favorem istum accepturus erat, adhibitus sit.

Verum *ultima* (3.) hypothesis excluditur in nostro casu. — *Prima hypothesis* non obtinet: nam quomodo unus prae altero jus strictum habet assequendi libertatem ab onere alioqui communi? Quod si contendas, dicere debes, A., qui fraude et deceptione se subtraxit, contra B., qui nunc assumitur ad militiam, etiam tum injustitiam veri nominis commisisse, si, dissolutis moribus infirmitate contracta, sese militiae ineptum reddidit: at quis unquam id dicere ausus fuerit? Similiter igitur, qui v. g. mutilatione se reddidit ineptum, peccavit quidem, at non peccavit injustitiâ erga alterum, neque ad restitutionem tenetur. — Relinquitur ergo *secunda hypothesis* discutienda, voluerintne leges, seu legislator atque officiales unum assumere, alterum non assumere ex eo fine, ut uni prae altero favorem seu beneficium praestarent: quod sine studio partium dici nequit. — Ergo nihil est, ex quo certo evincas, justitiam commutativam esse laesam ab eo, qui fraudulenter se subduxit.

988 4. Sola difficultas relinquitur, si officiales vel medici *corrumpuntur;* nimirum videntur illi ex justitia commutativa teneri, ut fungantur suo munere secundum leges, ita ut ii, quorum interest ea servari, vi justitiae exigere possint fidelem muneris exsecutionem. Fateor, hanc rationem difficulter solvi. Nihilominus fac attendas, non omnino constare eos ex justitia commutativa teneri, ut secundum leges iis, quibus lex favet, favorem illum concedant, ut supra dictum est de distribuendis beneficiis ecclesiasticis; sed fortasse solum ex justitia legali et ex justitia distributiva tenentur id exsequi, quod leges utcunque statuerint, praesertim quando leges non intenderunt uni prae altero titulum justitiae commutativae conferre. Quare plane consentire etiam eorum opinioni non possum, qui censent, ex eo justitiam commutativam laedi, quod juvenes onus omnibus universim impositum contractu aleatorio inter se dividere jubeantur, ut nonnulli eo onere graventur, ceteri vero sint liberi, juvenes igitur sortem ducentes stipulationes hujus contractûs ex justitia stricta servare debere. — Nam id quidem verum est, in ipsa sortitione contra neminem fraudem adhiberi posse sine injustitia: verum sortitione non omnia sunt peracta. Quid igitur si quis arte evitaverit, quominus ad sortitionem accederet; quid, si post sortitionem arte et dolo se subducendum curaverit? Cf. Marres *de just.* n. 225.

Ceterum quid ego opiner, dixi; quam probabiliter dictum sit, aliis judicandum relinquo. Cf. n. 972.

5. Id utique saltem relinquitur, ut sit non solum utcunque grave peccatum, sed plane contra justitiam commutativam, liberationem unius efficere per mendacium fraudemque, quae directe contra alterum tendat. Quare si tale medium adhibitum esset, de obligatione restitutionis plane constaret.

De damnis a militibus in bello injuste illatis atque de eorum reparatione vide, quae dicta sunt in praec. 5° n. 857 et 858.

§ 3.

De restitutione in bonis fortunae, quae ex homicidio vel vulneratione sequitur.

I. Obligatio restituendi oritur tantum ex homicidio vel vulneratione 989
injusta, ergo non connectitur cum defensione cruenta erga injustum aggressorem, nisi cum gravi culpa moderamen inculpatae tutelae laesum fuerit.

II. Restitutio pro vita, membro, doloribus per se non debetur, quia sunt bona alterius ordinis, quorum in suo ordine restitutio impossibilis est: quamquam judex mulctam potest imponere. S. Alph. n. 627 ex communiore sententia.

III. Restitutio igitur versatur circa omnia damna, quae et vulneratus incurrit, et quae per se cum occisione sive vulneratione injusta pro aliis connexa sunt, atque eo ipso ab occisore in confuso praevidentur. Erga vulneratum consistit: 1) in expensis pro sua cura faciendis; 2) in defectu lucri, quod tempore illo, quo aegrotat, fecisset. S. Alph. n. 63.

IV. Debitum restitutionis, quod contractum erat immediate erga eum, qui vulneratus postea ex vulneribus etc. mortuus est, solvendum est *quibuslibet haeredibus* sive necessariis sive liberis, siquidem jus illud jam erat in bonis defuncti, cujus omnia bona et credita ad haeredes transeunt. S. Alph. ib.

V. Major difficultas est in assignanda restitutione eorum bonorum, 990
quae occisor defuncti immediate nondum debebat, sed quibus alii, qui a defuncto bona consecuturi erant, per occisionem privantur.

Ad quam difficultatem solvendam attende ea, quae ante de impediente alicujus boni consecutionem dicta sunt. Ex quibus facile erues:

1. Occisor tenetur proxime cognatis vel haeredibus necessariis restituere, quae defunctus probabiliter (i. e. secundum spei aestimationem) lucraturus erat.

Ratio autem hujus restitutionis ea est: Licet illi haeredes non habeant jus strictum ad illud emolumentum ab occiso accipiendum, occisor tamen violenter impedivit eum (defunctum), *qui voluit* illis haeredibus istud emolumentum conferre. At impedire vi aut fraude eum, qui vult alteri bonum aliquod conferre, saltem si formaliter ut emolumentum conferre voluit, actio damnosa est, quae inducat obligationem indemnem faciendi eum, qui propterea bono illo caret. Occisum vere voluisse proxime cognatis emolumentum *ut tale* praestare seu bona, quae lucraturus erat, relinquere, omnino sumi debet, nisi contrarium probetur, i. e. nisi occisus jam antea fuerit homo suis inutilis.

Alia ratio reddi potest haec: Familia stricte sumpta est persona moralis et juridica, quae, si minus bona communia, tamen sua jura habet, eamque violenter dirimere injustitia est, occisione autem, quam supponimus, violenter dirimitur vel turbatur familia. Ergo contra eam omniaque ejus

membra suo modo injustitia commissa est, ac proin erga illa immediate contracta est obligatio reparandi damnum inde exortum, idque secundum probabilem spem.

2. Si vero alia via fortasse perinde provisum est *uxori*, ac si defunctus superstes sit, erga eam minor obligatio erit, maxime ubi illa haeredibus necessariis, ut saepe fit, non adnumeratur. — Idem fere de *parentibus* defuncti saepe dicendum (quando sc. ex necessariis haeredibus non sunt), si illis tam bene providetur, quam provisum esset a filio occiso [1].

3. *Aliis* vero haeredibus vel *cognatis*, qui proxime cognati non sunt, neque haeredes necessarii, ita ut obligationem illis providendi defunctus non habuerit, quamquam aliquam fortasse spem habebant haereditatem majorem postea recipiendi, non ita constat, aliquid titulo restitutionis deberi: nisi forte aliquis eorum a defuncto quasi in familiam susceptus erat et quodammodo pro filio habebatur, cujus curam defunctus agere constituerat.

Nam eorum damnum 1) multo magis incertum est, neque defunctus voluntatem ita determinatam habuit eos ditandi; 2) etiam aliquo modo damnum illud compensatur per id, quod citius adeant haereditatem. Quare plerumque aut non constat de damno, aut illud per accidens cum homicidio conjunctum esse censetur.

991 4. Communiter etiam deest certum fundamentum restitutionis obligationem urgendi *erga creditores* defuncti, qui fortasse damnum incurrunt.

Nam si haeredibus necessariis ea titulo restitutionis data sunt, quae defunctus probabiliter lucraturus erat, in hac restitutione jam comprehenditur id, quod creditores sperare poterant. Quare aut ex haereditate ita aucta creditoribus satisfit, sicuti satisfactum verisimiliter esset ab ipso defuncto — atque ita damnum efficax creditoribus non infertur, aut si illis non satisfit, id aliorum fraudi aliisve causis tribui saepe potest, ex homicidio per accidens tantum sequitur (cf. Less. d. *j. et j.* l. 2 cap. 9 dub. 26) et plerumque valde dubium est. Non tamen nego, posse *singularia adjuncta* aliquando exsistere, in quibus damnum pro creditoribus *per se* ex homicidio secuturum esse praevideatur; quod si fit, praecipue quando intendatur hoc ipsum damnum ab homicida, illis ab homicida videtur indemnitas praestanda esse: non quod ultima ratio hujus obligationis sit intentio prava contra creditores concepta, sed quia, nisi haec intentio adsit, vix in concreto prae-

[1] Quod vero Gury I. n. 726 dicit, homicidam non teneri erga uxorem, *neque erga filios* defuncti, si illi facile sibi providere possint, non est admittendum. Neque ullus eorum, quos pro se suaque opinione citat, ita docet, excepto uno Elbel: qui alias quidem solidas rationes afferre consuevit, sed hîc sane infirmam, sc. quod occisus non ex justitia superstitibus filiis providere debuerit. Verum haereditas, quam avunculus nepoti suo relinquere vult, numquid ex justitia illi debetur? Minime; neque tamen ullus est, qui propterea neget, eum, qui vi detinuit avunculum, ne nepotem suum haeredem faceret, obligationi nepoti damnum restituendi obnoxium esse. Reuter, Less., S. Alph. non loquuntur de filiis, sed de uxore et parentibus, erga quos obligatio restituendi facilius deest, quum saepe damnum *efficax* passi non fuerint. Similiter Lacroix l. c. et n. 309 tantum negat, aliis haeredibus non necessariis, sed legalibus ea deberi, quae occisus, qui filios nondum habuit, pro alimentis dedisset filiis, quos sperabat se habiturum esse.

videtur et attenditur necessarius nexus inter homicidium et damnum creditorum [1].

5. Insuper adde: 1) Si defunctus ante mortem *omnia debita* homicidae remitteret, peccaret, si aut creditores habet, quibus satisfieri non potest, aut proxime cognatos, qui sustentatione indigent. Attamen homicida in tali eventu non stricte obligaretur: a) non erga haeredes necessarios aut proxime cognatos, quia illi *immediate* non habent jus ad aliqua bona, saltem non ad ea quae a defuncto nondum possidebantur, sed jus habent *mediante* voluntate defuncti, qui non ex justitia, sed ex *pietate* illis subvenire debet; quare si eam voluntatem non gerit, pietatem laedit, alter vero ab obligatione liberatur, non secus ac si defunctus, si superstes mansisset, suis noluisset amplius quidquam lucrari aut conferre. b) Non obligatur erga creditores; nam, excepta haereditate, quae exstat, eorum jus est immediate erga personam defuncti, non erga bona, quae nondum possidet. Quare si superstes debitor laborare et bona acquirere recusasset, aut potius si sese impotem reddidisset, etiam nihil accepissent. Paucis, creditores habent jus et actionem in debitorem ejusque res, *quamdiu debitor est seu vivit,* non habent jus, *ut* debitor sit, seu *vivere pergat.* Res autem non adsunt; voluntaria illa condonatione erga homicidam debitor impedivit, quominus bona, quae poterat ante mortem, acquireret: ergo creditoribus jus non remanet, ac proin pro homicida non relinquitur obligatio.

---

[1] Haec quaestio de restitutione erga creditores occisi facienda, si ex homicidio aliquod damnum incurrerunt, adeo implicata est atque tam diversas solutiones a diversis scriptoribus nacta est, ut, si in ulla unquam quaestione, in hac appareat, utrum scriptor aliquis sibi constet necne in afferendis conditionibus et adjunctis, quae requirantur ut ex actione damnosa obligatio restitutionis exsurgat. Nam quamquam communius negant, intentionem inferendi damnum id efficere, ut adsit obligatio restituendi, quae aliter non adfuisset: in hac quaestione tamen multi declinant ad eam habendam pro ratione, quae distinguat inter obligationem restitutionis et inter immunitatem a restitutione.

Lugo, isque sibi constans, dicit, obligationem creditoribus restituendi desumendam esse ex intentione, qua occisor egerit, ipsis creditoribus damnum inferendi; aliter censeri illud damnum per accidens cum homicidio conjunctum (disp. 11 n. 79 sqq. et disp. 8 sect. 8): in aliis quoque exemplis hanc intentionem multum urget. Less. l. c. dub. 26 n. 151 et 154 videtur etiam pro obligatione restitutionis stare, si homicida damnum creditorum intenderit; alios vide apud S. Alph. n. 633 et 634. Molina aliique homicidam semper obnoxium esse dicunt restitutioni erga creditores, qui verum damnum subituri sint, quum debita sua, quae aliter potuissent repetere, nunc non possint.

Sanchez cum aliis *consil. mor.* l. 1 cp. 4 dub. 4 dicit, homicidam, *si praeviderit* damnum creditorum, ad restitutionem erga eos teneri, aliter eum non teneri de illis damnis, utpote non praevisis, et per accidens secutis.

Ut verum fatear, omnino dicendum videtur, aut homicidam semper excusari ab obligatione damni creditoribus reparandi, aut sustinendum esse, quod Sanchez dicit, eum debere restituere, si quod damnum pro creditoribus *praeviderit,* i. e. si *sciverit adesse peculiares circumstantias,* quae communiter quidem desunt, at aliquando adesse possunt, ex quibus pateat, hujus et hujus viri caedem propter adjuncta necessario secum trahere damnum creditorum, quibus debitor nunc nondum satisfacere possit, quibus autem postea, laboribus assumptis, et possit et velit omnino satisfacere. — At practice raro haec obligatio aderit, quia damnum aut non praevidebatur, aut efficax non fuit, siquidem erga haeredes necessarios fieri debuerit illa restitutio, ex qua debitoribus, si alias spem habebant, etiam nunc satisfieri possit et debeat.

2) Aliquando praesumi potest, haeredes, si divites et nobiles sunt atque aliorum auxilio nullatenus indigent, homicidae restitutionem, quam ipsis debeat, remittere, si ejusmodi indemnitatem ab homicida cognito non reclament. Id tamen a diversis adjunctis et conditionibus pendet.

Quae de homicidio dixi, etiam aliquo modo ad duellum applicanda sunt, attamen cum certis limitibus:

992 1. Ille, qui alterum provocat ita, ut metu infamiae aliorumve damnorum eum *quasi cogat* ad acceptandum, eumque provocatum in duello occidit aut vulneravit, ad restitutionem damnorum in bonis fortunae tenetur non tantum erga vulneratum, sed etiam erga haeredes propinquosque eodem modo, quo secundum superius dicta homicida tenetur.

2. Si vero alter *sponte* et libere duellum acceptat, etsi provocans provocatum occiderit, ille ad restitutionem non tenetur.

3. A fortiori si provocatus provocantem vulneravit aut occidit, restitutionis obligatio nulla est.

Quare falsum est, duellantes nunquam teneri ex justitia ad compensationem superstitibus faciendam. Optime Lugo disp. 11 n. 66 sqq. hanc quaestionem tractat:

„Communiter dicunt DD., quando duo sese provocant propria sponte, neutrum teneri restituere damna, si adversarium occidat; quia non intervenit propria injuria propter pactum implicitum, quo singuli permittunt adversario pugnam et occisionem. Quando vero unus solus provocat, et alter non sponte, sed coactus, ne incurrat infamiam, consentit; si provocans occidit, dicunt teneri (eum) ad restitutionem pro damnis, quia per vim et metum injustum coëgit adversarium ad periculum injustum subeundum. In his conveniunt Doctores: Salonius, Less., Bañez, Molina, Sanchez."

Scil. si provocatus invitus consensit, invitus etiam mansit relate ad damnum, quod ii fortasse incursuri sint, quos ipse ex pietate alere debeat et quos superstes alere voluit; si autem libere seu sponte consentit, ipse libere periculum subit, quo impos evadat ad implenda officia pietatis, seu abjicit voluntatem beneficam, quam erga suos gerere quidem debebat, sed sciens et volens non gerit. At alter, qui illum occidit, solummodo si voluntatem illam beneficam vi vel fraude extinxit seu detorsit, ad reparandum cognatis damnum tenetur.

Appendix de medico ejusque obligationibus.

993 Ex tacito contractu medicus aegrotos curare debet: cujus officium summi momenti et gravissimae obligationis est, quum bonorum temporalium maximum ejus fidei committatur. Quare non solum si ex industria, sed etiam si ex inscitia aut negligentia medicus nocet sive positive, sive negative: injustitiam circa vitam alienam committit.

Et quamquam sicut in omni injustitia, ita etiam in illius injusta actione, ut obligatio restituendi damna oriatur, culpa perfecta, in hac re mortalis, requiratur: tamen sciri debet, etiam ex culpabili inscitia et negligentia mortaliter peccari posse.

I. Medicus igitur non potest sine sufficienti scientia aegroti curam suscipere; suscepta autem cura, diligentiam adhibere debet, quae etsi

communiter extraordinaria non requiritur, tamen pro morbi conditione et speciali contractu seu promissione aliquando fieri potest, ut extraordinaria omnino sit oporteat.

II. Tenetur non multiplicare expensas sine causa per inutiles visitationes et medicamenta: at si conditio quidem aegroti desperata est, sed cura protracta ad solatium illius multum conducit, media innoxia, alias quidem inutilia, plane inutilia dici nequeunt; quare haec praescribi ex voluntate aegroti rationabiliter supposita, praecipue apud ditiores, possunt, modo cognati de statu aegroti moneantur neque expensae justo majores fiant.

III. Pauperes in necessitate constitutos medicus ex caritate gratis curare debet: nisi forte pro eorum cura a civitate salarium detur; quod si fit, plane ex justitia eorum curam medicus agere debet.

IV. Non potest, relictis mediis securis, incerta adhibere: prioribus deficientibus, innoxia quidem adhibere potest: ea vero, quibuscum periculum gravis nocumenti, praesertim mortis accelerandae, conjunctum est, adhiberi non licet, nisi et desperatum sit alioqui de salute aegroti et insuper ejus consensus, sive explicite sive implicite, accesserit.

V. Experimenti causa adhibere remedia cum probabili aegroti periculo, etsi exploratio remedii multum utilis esse possit, graviter prorsus illicitum est, neque ex aegroti consensu licitum potest evadere.

VI. Quum animae salus corporis sanitati infinite praestet, gravis peccati reus est medicus, qui neque per se neque per alios aegrotum de vitae periculo monet, ut tempestive de animae salute, sacramentis recipiendis, atque componendis negotiis cogitare possit.

Nota. 1. *Inde colliges,* graviter peccare medicum his praecipue modis: 994

1) si sine sufficienti cognitione curam aegroti suscipit;
2) si accedente casu difficiliore alios peritos consulere renuit vel dissuadeat;
3) si inutiliter expensas auget;
4) si aegrotos pauperiores deserit aut negligit;
5) si remedia dubia extra necessitatem adhibet;
6) si mortem hominis desperati accelerat (v. g. ne diutius dolores sentiat), aut falsa commiseratione efficiat, ut sensus ita sopiantur, ut ad sui conscientiam aegrotus redire non possit, sed in tali statu decedat (quando medicus ita agens in bona fide relinqui possit, quando plane ex ea deturbandus sit, vide supra n. 743);
7) si media abortûs procurat, sumpti scil. sensu theologico: cf. n. 846;
8) si foetum abortivum aut de vita periclitantem non curat sive absolute sive conditionate baptizandum;
9) si suadet remedia, quae ut inhonesta adhiberi licite nequeunt[1];
10) si incurius est in monendis aegrotis, ut animae saluti prospiciant.

---

[1] Quum de „superstitioso magnetismo“ agerem, tetigi tantum quaestionem de „magnetismo animali“, quem dicunt, seu, quatenus aliquando tamquam remedium curandi morbos laudibus extollitur. Recenti tempore plura ex iis, quae magnetismo tribuuntur, sive alia explicatione sive alio vocabulo hypnotismum dicunt: scil. miram artem fixo intuitu rei continuato et mentis ad unum recollectione inducendi statum animi, qui somnambulismo similis sit, quo nervorum et certae cerebri partis functio

995 2. Posse autem medicos in ipso suo officio exercendo animae propriae pericula incurrere, per se patet: quare cautelis et mediis, quae religio subministrat, sese muniant oportet.

3. Medicus, si pro futuro sese jam obligavit ad curam habendam aegrotorum, statuto salario, tempore morbi contagiosi locum deserere nequit; qui autem liberum plene retinuit exercitium suae artis, quoniam ex sola caritate tenetur, raro *obligatur* cum propriae vitae periculo manere.

---

intermittatur, conscientia reflexa desinat, homo isto sopore pressus ad nutum alterius omnia peragat, naturales suas inclinationes nescieus manifestet, atque pro graviore, quo opprimatur, sopore magis etiam insolita agat vel patiatur. Commendant hanc artem tamquam remedium, quod ad sopiendos sensus in chirurgica operatione sit securius, quo cerebri, nervorum, rheumatismi etc., morbi facile curentur.

In suppositione quod illae commendationes verae sint (de quo valde dubito), a theologo quaeri potest, sitne hoc, *si sit remedium,* licitum. Negandi ratio esse nequit, nisi aut 1) modus inducendi illum statum sit illicitus, aut 2) effectus ipse aliquid illicitum contineat. In *modo* illicitum aliquid cogitari posse non videtur, nisi injuria aut superstitio. Injuriam fieri non sumo, sed consensum tum ejus qui agit, tum ejus qui patitur; imo unumquemque per se in illum statum se conjicere posse dicunt. Superstitio per se non apparet, si in agendi modo et in effectibus, ut descripsi, sistitur. Nam plane insolita accidere posse in homine nervorum et cerebri alteratione atque omnino naturali modo, certissimum est: imo hallucinationes stupendas aliquando naturali omnino modo fieri constat. Sive autem putas, quemlibet hominem facili ratione in ejusmodi statum se inducere posse, sive potius morbidam quandam nervorum affectionem requiri: semper habes naturalem agendi modum.

Effectus vero estne ex se illicitus? Habes privationem usûs rationis, atque statum, in quo facile intima quaeque pandas et alterius nutum sine conscientia et libertate exsequaris. Quo igitur graviores atque hominem magis non decentes effectus appareant, eo gravior causa requiritur, ut talem statum inducere liceat, neque unquam licebit sine cautione. Ergo 1. non licebit sine causa *relative* graviore, quia semper habes statum et modum *violentum,* quo homo rationis usu privatus exsistat, non naturalem modum ut somnum, 2. non licebit unquam sine cautione: ne homine ita sopito alius abutatur, praesertim quum sine aliena ope homo ex tali statu non per sese facile expergefiat. Quapropter nisi fidus homo sit, qui ita mecum agat aut me observet, ei me committere nequeo. Sed, si alii effectus mali non adsunt, cautela adhibita et accedente sufficienti causa v. g. sanandi morbi aliter non sanabilis, licebit, si tamen ex judicio periti medici verum sit, morbos ita curari posse, neque facta quae circumferuntur sola hallucinatione nitantur. 3. At ostentationis causa haec agi, ad nutum alterius usum facultatum animi superiorum suspendi, facultates inferiores atque hominis animalitatem sensibilitatemque alteri regendas tradi, ita ut ad ejus arbitrium inclinationes provocari, augeri, vitia excoli possint, sane peccatum est idque multo majus, quam ebrietate rationem perturbari vel sopiri. Id a fortiori tene, si hypnotismus plane exit in magnetismum *superstitiosum,* de quo cf. n. 359 sqq.

Atque etiam alia sunt media inhonesta plane repudianda, sive quae castos mores laedant, sive quae utcunque peccaminosa sunt vel ad peccatum ducunt. In quorum numero collocandus non raro videtur *copiosior usus morphii, cacoini* similisve medicamenti. Qui nisi necessariis cautelis circumscribatur, periculosissimus fieri potest aegroto. Notum enim est, non paucos homines incuria medici et immoderato morphii usu et quoad corpus et quoad animam plane in exitium ruisse et ruere. Nam qui ejus usui indulgent, brevi pessimos effectus ebrietatis eosque longe pejores, quam quos vini ebrietas procreare solet, in se experiuntur: consuetudinem vix superabilem per frequentiorem semper usum morphii sese in verae ebrietatis statum inducendi, alias potu inebriante sensus sopiendi, omnis generis spurcitia sese maculandi mox induunt atque confirmant. Cfr. Capellmann *Medicina pastoralis* ed. latin. pag. 28 sqq.

4. Ut experimentum alicujus remedii sumatur, hominis vitam seu valetudinem in periculum inducere, intrinsecus malum est, quum vere sit actum *dominii* in vitam hominis exercere. Neque licitum id evadere potest ex eo, quod fortasse multi alii salventur post medii virtutem cognitam: peccatum enim semper est, vitam uni adimere, ut mille salventur. — At si de damno gravi vel irreparabili non agitur, certe etiam experimenti causa aliquid sumere aut in consentiente tentare, illicitum erit tam parum, quam de propriis viribus citra damni periculum experimentum sumere.

Alias autem experimentum sumatur in bestiis, aut ex curationibus, quae licite peraguntur, simul prudenter experientia colligatur et augeatur.

5. De monitione circa confessionem instituendam leges canonicae exsistunt: 1) Concilii Later. IV. sub Innoc. III. an. 1215 districte adeoque sub gravi praecipientis, ne quis medicus infirmorum curam suscipiat, qui confessi non fuerint: quod utique de morbo intelligitur, qui periculosus evadere possit; 2) S. Pii V. „*Supra gregem*“ 1566 veterem legem confirmantis et simul injungentis, ut medici jurejurando promittant, se, antequam infirmi curam incipiant, eum de confessione admonituros atque praeceptum se servaturos esse non ultra tres dies aegrotum invisendi, nisi testimonio confessarii scripto constiterit, aegrotum esse confessum.

Verum haec, quae sapientissime constituta erant in salutem christianorum, ne malitiâ hominum in majorem ruinam essent, jam diu benigniore interpretatione interpretati erant, ut sc. sufficeret moraliter certum esse de bono statu aegroti, et tandem si monitus nollet confiteri, nihilominus medicus curam porro impendere posset. Ita Ben. XIV., Scav. t. I. n. 601 etc.

Imo nostris temporibus in multis regionibus leges illae ecclesiasticae desuetudine ad limites naturalis et divinae legis redactae sunt: ita ut alia obligatio vix supersit, nisi ut aegrotus moneatur, ne periculum subeat decedendi sine reconciliatione cum Deo tempestive peracta atque sine sacramentorum munimine, aut decedendi negotiis temporalibus non compositis.

§ 4.

De restitutione in bonis fortunae debita propter fornicationem aut stuprum.

I. Per se propter corporis laesionem etiam vi factam restitutionis 996
obligatio, utpote impossibilis, non adest: attamen qui vi mulierem oppressit, ob id solum juste a judice damnatur, ut injuriam pecuniâ redimat; neque injustum est, si mulier juri denuntiandi violatoris, nisi oblata sibi pecunia, non renuntiat.

II. Attamen si mulier vi oppressa, aut gravi metu ad consensum dandum permota est, violator *ex se* tenetur reparare omnia damna, 1) quae puella patitur, quum jam bene nubere non possit, 2) quae parentibus oriuntur ex infamia aliisve incommodis, 3) quae incurruntur propter expensas pro prole alenda, educanda, si puella conceperit.

NB. Ad matrimonium cum puella ineundum, nisi promissio facta sit, obligatio per se non adest, si alia via reparatio plena est possibilis. At si causa ad judicem ecclesiasticum defertur, violator, etsi puella gravida non evaserit, adigitur ad puellam aut ducendam aut dotandam, per se *pro libitu puellae violatae.* Nihilominus vir repugnans non adeo severe ad matrimonium adigitur. Accuratiorem doctrinam de diversis casibus, in quibus

electio inter matrimonium et dotationem datur seu puellae seu viro, v. apud Canonistas. — Si autem ad judicem non recurritur, et ex altera parte puella satis bene nubat seu nupserit, non secus, ac si violata non sit, stricto jure violator ratione damni puellae illati, utpote quod non exsistat, nihil debet.

III. Si puella sponte sua in peccatum consensit, violator tenetur tantum, idque in solidum cum puella, circa prolem forte natam[1]. Attamen parentes puellae possunt nihilominus coram judice agere ob damna sibi obventura, ut ex onere augendi dotem. Sed ante judicis sententiam in hoc casu non constat de obligatione alicujus restitutionis parentibus debitae, siquidem de injustitia commissa non constat (v. Lug. c. aliis et S. Alph. n. 640), nisi forte propter injuriam personalem parentibus inflictam venia petenda seu condonatio requirenda sit. — Ceterum si deflorator crimen suum cum puella commissum evulgans causa est, cur puella ejusve parentes cum infamia bonorum temporalium damnum incurrant, ex injusta diffamatione ad reparanda damna tenetur. Cf. Marres n. 289.

997 IV. Si puella sub matrimonii promissione sive vera sive ficta ad peccandum inducta est, communissima doctrina tenet, juvenem obligari ad puellam ducendam, non solum quando gravida evaserit, sed etsi non conceperit: aliter habetur injusta deceptio, quae solo matrimonio inito reparatur.

Attamen haec obligatio corruit, si causae omnino graves contra matrimonium adsunt: 1) si magna disparitas conditionis, seu nobilior conditio juvenis nota fuit puellae, ita ut promissionem matrimonii pro ficta habere deberet; 2) etsi haec puellae praevie nota non fuit, si tamen exsistit magna inter eam et juvenem statûs disproportio: sola vero disproportio divitiarum per se non sufficit; 3) si malus exitus matrimonii jure timeri debet, v. g. quia puella nimis levis est etc.; 4) si juvenis magnas inimicitias magnumque et diuturnum odium parentum et proximorum incursurus sit: at si discordiae leviores fuerint, brevi cessaturae, potius standum est matrimonii obligationi secundum ea, quae dicentur (vol. II) de sponsalibus, quibus parentes sese opponant.

Verum alia reparatio non jam propterea excluditur, quod matrimonii incundi obligatio aut facultas desit.

Sed quid juvenis facere debet, si puella, per matrimonii promissionem seducta, postea ipsa nubere juveni nolit? Ad obligationem rite dignoscendam videndum est, *cur* puella nolit, et *quomodo* matrimonii promissio a juvene facta sit. Si promissio illa potius sub ratione reparandi damni facta est, quam ex conjugali amore per se intento, haec promissio virtualiter duplex est 1) reparandi damnum, 2) idque per matrimonium. Quare si tunc puella vel parentes ejus nolint matrimonium, restat, ut juvenis alio modo damnum

[1] De obligatione circa prolem haec notanda sunt: Ex jure Romano mater tenetur prolem tribus annis alere, i. e. *lactare*, ad alias expensas pater statim tenetur, post tres annos patri soli onus et expensae pro alimentis incumbunt; ex jure Gallico et ubicumque positivae leges nihil constituunt, mater et pater ex aequo obligantur prolis curam gerere, eique necessaria providere.

reparet. Si vero promissio principaliter ad ipsum matrimonium referebatur: juvenis ad nihil aliud tenetur, quando aut puella aut ejus parentes — *sine gravi causa tunc demum detecta* — matrimonio contradicunt; si ejusmodi gravis causa *adest,* nihilominus tenetur alio modo damnum reparare, quantum potest. Habetur vero gravissima causa nolendi matrimonium, 1) si parentes propter ignobilitatem juvenis et conditionis disparitatem, aut propter ejus pravos mores, quorum antea notitiam non habebant, contradicant; 2) si, quaecunque est voluntas parentum, puella ipsa causam gravem antea incognitam in juvene detegit, quae sibi matrimonium nimis grave reddat. Cf. S. Alph. n. 647 lim. V.

V. Si puella plures viros admiserit, ac propterea dubium oritur, quinam sit pater prolis, nemo videtur obligari posse; sed puella sibi damnum adscribere debet. Aliud est, si a pluribus viris vis inferatur, aut si de muliere matrimonio juncta agitur. Cf. supra n. 978 et infra n. 999.

§ 5.

De restitutione in bonis fortunae debita propter adulterium.

In praesenti quaestione ad ea, quae de fornicatione dicta sunt, 998
nos restringere possemus, nisi aliud magnum damnum considerandum esset, quod per adulterium infertur, damnum dico, quod maritus adulterae mulieris pati potest per suppositionem prolis adulterinae pro legitima, et damnum, quod filii in haereditate incurrunt ex adulterinae prolis consortio [1]. Quando igitur constat, prolem esse *adulterinam,* nota:

I. Qui injuste extorsit adulterium a muliere (sive violenta oppressione, sive metu incusso etc.), tenetur solus de omnibus damnis, quae uxori, marito, legitimis filiis oriuntur.

II. Si mulier libere in adulterium consensit, uterque adulter *in solidum* restitutioni obnoxius est relate ad damna, quae marito legitimisque filiis oriuntur; per se quisque pro dimidia parte damnorum obligatur [2].

---

[1] Adulteri tenentur de damnis, quae *per se* ex suppositione adulterinae prolis oriuntur seu connexionem per se cum ea habent, e. g. de diminutione paternae haereditatis, vel alterius haereditatis *ex lege* legitimis filiis *debitae.* Si quis vero consanguineus remotioris gradûs proli adulterinae, quam pro legitima habet, ex mera liberalitate donum vel legatum concedit, quod, nisi ita errasset, fortasse alteri donasset: restitutio illi tertio ab adulteris non debetur, quia ejusmodi damnum potius *per accidens* cum adulterio conjungitur. Cf. Lugo d. 13 n. 37. Quamquam ipsa proles adulterina, si *certo* suum ortum sciret, dona illa, utpote ex errore facta, recipere vel retinere non posset.

[2] In casu valde raro vir adulter, excepta obligatione circa prolis procreatae educationem, ab ulteriore restitutionis obligatione excusari potest. Si enim adulter nullo modo inducit mulierem ad prolem adulterinam pro legitimo supponendam, atque mulier adultera citra infamiae periculum *facile* hanc suppositionem evitare potuit, ipsa sola hujus suppositionis ideoque damnorum sequendorum rea est. At quia generatim mulier moraliter loquendo non potest prolem non supponere, seu alio mittere, propterea etiam adulter in solidum omnium damnorum reparandorum est debitor. S. Alph. l. c. n. 659. Fere idem placet etiam cl. Marres n. 305.

III. Mulier adultera restitutionem facere debet ex bonis paraphernalibus, si quae habet, aut ex dote sua post mariti mortem; si nihil proprii habet, majore labore et industria studeat viro suo damnum reparare, quantum potest, atque etiam aliâ viâ pro possibilitate damno filiis legitimis impendenti occurrat.

At vix unquam ad sui criminis revelationem propriamque subeundam infamiam tenetur; imo plerumque propter pessimos effectus sic ne licet quidem agere. Speculative quidem ad id teneatur, si ex una parte ejus fama non tanta sit, et ex altera parte damnum magnum impendeat. At practice etiamtum *plerumque* excusatur, quia nemo, ne proles quidem illegitima, solius matris testimonio credere tenetur. (S. Alph. n. 654, Lugo d. 13 n. 62.) Relinquitur ergo obligatio, quando alia indicia probantia adsunt. Quibus in adjunctis non jam proprie de infamia et criminis notitia agitur, quippe quae jam aliunde satis habeatur, sed de confessione ad crimen *comprobandum.*

999 IV. Si *plures* adulteri ad mulierem accesserint circa idem tempus generationi aptum, et proles, *certo adulterina,* cujusnam sit, nesciatur: id puto dicendum esse, teneri *omnes pro rata* dubii ad damna marito filiisve legitimis oritura reparanda. Nam omnes posuerunt causam, quae *ex se* apta est aut ad prolem certi patris procreandam, aut ad efficiendam incertam et dubiam paternitatem, si forte alii quoque adulteri accedant, ideoque ad efficiendam incertitudinem circa eum, a quo damni certi reparationem integram maritus aliique damnificati repetere possint. At *hanc ipsam incertitudinem* efficere, actio injusta et damnosa est. Ergo ex hac injustitia, cujus effectum ex ipsa sua actione oriri posse, omnes adulteri cognoverunt, ad damnum reparandum tenentur: attamen quum eadem injustitia, perinde ac si de certo auctore constet, non sit, quilibet pro rata tantum damna oritura reparare debet, in solidum non tenetur.

Nota: 1. Haec computatio ita videtur facienda esse, ut mulier adultera pro dimidia parte damnorum restituere debeat, altera dimidia pars in singulos adulteros dividenda sit: nisi propter mulieris impotentiam ejus quoque pars distribui debeat in viros complices.

2. Imo si singuli adulteri aliorum adulterorum admissionem ignoraverunt, fortasse abs re non est notare, mulierem videri pro causa principaliore illius incertitudinis effectae haberi posse, ita ut adulteri post mulierem tantum seu in ejus defectu ad quidquam restituendum obligentur: si autem non ignoraverunt, in eodem cum muliere ordine. — Aliqui cum S. Alph. quidem eos adulteros, qui aliorum adulterorum admissionem ignoraverunt, in casu paternitatis dubiae plene liberant (cf. Pruner *theol. moral.* praec. 6 s. 4 § 1); at teneri videntur ex eo, quod norunt, *per se posse* plures admitti.

3. Si plures adulteri mulierem ad peccatum coegerunt, multo minus dubium ullum de eorum obligatione exsistere potest, qua tenentur, iique soli atque singuli, pro rata omnia damna reparare.

4. Positivas leges civiles (ut hîc speciatim leg. Boruss. P. II. tit. 2 § 619) majorem obligationem singulis adulteris imponere — modo juridica sententia secuta sit —, collige ex supra dictis n. 978. Quare si unus ex

illis totum damnum reparare debuit, compensationem non potest habere ab ullo, nisi ab aliis adulteris seu damnificatoribus pro *eorum* parte. Cf. Pruner *de jure* II. § 61.

V. Fornicarios aut adulteros, qui prolem ex peccato conceptam ad brephotrophium mittunt, ex justitia ad compensandas expensas teneri, non semper constat. Convenit autem omnino, ut quandam compensationem faciant; quae pro sacramentali poenitentia aliquando, modo cum prudentia fiat, potest imponi. Ratio, cur de justitiae strictae obligatione non constet, est, quia, si fundatae domus sunt, fundatores intendebant bono prolium providere, quas a parentibus ad evitandam infamiam aliter facile gravissimo periculo expositum iri, merito putabant. Illud periculum vero a parentibus divitibus non minus, quam a pauperibus impendere, per se clarum est. Cf. S. Alph. n. 656, Gury I. n. 734. Sed qui, pia ejusmodi institutione non exsistente, civitatis expensis communibus prolem suam alendam curaverint, expensas restituere debent; sicut etiam, quicunque, postea ut parentes agniti, a judice ad ferendas expensas condemnati fuerint.

NB. Hic locus esset dicendi etiam de restitutione bonorum fortunae propter laesam famam vel honorem; verum eam explicationem differo usque ad tractandum octavum decalogi praeceptum.

Caput IV.

De restitutione propter actiones secundarie seu per cooperationem damnificantes.

Quae hucusque dicta sunt, actionem damnificantem in se respiciunt 1000
et ipsum potissimum agentem, quatenus aut solus aut principaliter egit. Quoniam vero unius ejusdemque damni non una causa, sed plures exsistere possunt, quae aut ab invicem independentes sunt, aut dependentes idque variis modis, singillatim diversas causas cooperantes pertractare convenit, ut videatur, quae et quanta restitutionis obligatio singulis incumbat:

Diversae autem cooperationes hoc trito versiculo continentur:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Tres posteriores communi nomine *„negativa cooperatio“* dicuntur, ceterae *„positiva“*. Pauca de singulis.

§ 1.

Jussio et mandatum.

Uterque modus cooperandi, et per *jussionem* et per *mandatum*, hîc conjungitur, quamquam, si presse sumuntur mandatum et jussio, non leve discrimen invenitur.

1. Conveniunt mandatum et jussio in eo, quod et jubens et mandans *principalis* auctor eorum sit, quae mandato sive jussione fiunt,

siquidem exsecutor nomine alieno, i. e. mandantis vel jubentis agat. In hoc autem differt mandatum a jussione, quod jubens *auctoritate sua adigat* exsecutorem, mandans vero *libera conventione alteri* actionem aliquam exercendam *committat.*

Nostrum igitur est considerare, quid juris sit, si quis jussione vel mandato in damnum inferendum influxerit.

I. Sive jubens sive mandans tenetur principaliter damna omnia reparare, quae alter vi sui mandati vel jussionis tertio intulit. Exsecutor enim quoddam instrumentum jubentis seu mandantis est; hic primarius auctor totius damni habetur.

II. Etiam ea damna a jubente seu mandante reparanda sunt, quae in mandati exsecutione difficulter caveri poterant, quia haec damna cum ipsa jussione ita cohaerent, ut, humano modo re considerata, ex jussione seu mandato orta et praevisa sint.

III. Si vero exsecutor in iis, quae facile omittere vel cavere poterat, limites mandati transgreditur vel errat, de illo excessu vel errore jubens seu mandans non tenetur: quia in his exsecutor proprio nomine agit, neque mandans horum damnorum causa, sed summum *occasio* est.

IV. Si quae damna ipse exsecutor patitur, mandans mandatario damna reparare non tenetur, nisi forte de hoc contraxerunt; jubens vero illi, quem ad exsecutionem *coëgit*, damna omnia reparare debet, quae exsecutor intra limites jussionis manens contraxit, si modo aliqua ratione praevideri potuerunt.

1001 Explicationis causa nota: 1. Quamquam mandatarius et mandatum proprie dicitur de gratuita susceptione actionis nomine alterius exercendae: tamen relate ad damni reparationem eadem prorsus dicenda sunt etiam de eo, qui mercede promissa vel soluta alterum *conducit*, ut suo (mandantis) nomine damnum inferat.

2. Si quis vero precibus alterum inducit, ut tertio cuidam damnum inferat, modo pro mandante, modo pro consulente habendus est. Nam si ille, qui rogatur, suo proprio nomine agit, rogans pro consulente habetur seu pro auctore secundario; si rogatus nomine rogantis se acturum esse ostendit, rogans pro mandante seu principali auctore habendus est. Ad quod discernendum aliquando confert attendere, utrum actio proposita in utilitatem rogantis tendat, annon. Si tendit, praesumptio est, eam etiam nomine rogantis actam esse: quod practice relate ad ordinem restitutionis per se teneto.

3. Contingere potest, ut mandans ante mandati exsecutionem illud retractet. Quod si contingit, de restitutione haec observa:

1) Si retractatio re ipsa ad mandatarium satis mature pervenerit, mandans ab obligatione liber evadit; nam si mandatarius nihilominus damnum infert, non ut mandatarius amplius agere potest, sed suo nomine suoque periculo.

2) Idem dicito, si mandatarius acceptas literas, quas suspicabatur retractationem continere, ex industria clausas servavit, ut, quod lubens voluit, damnum impune inferret. Haec enim agendi ratio fraudulenta erat; quapropter omnes effectus hujus fraudis ipsi mandatario imputandi sunt, quorum principalis est ipsa damnificatio *re* illata.

3) Si autem retractatio sive casu sive aliena culpa ad mandatarium re ipsa non pervenerit, quaecunque tandem facta est a mandante retractatio, ipse mandans nullatenus a damno reparando liberatur: mandatum enim semel datum pergit esse moralis causa, donec mandatarius retractationem cognoverit. Utrum autem mandans recursum habeat ad eum, qui fortasse suâ culpâ retractationem impediverit seu retardaverit, ex culpae ab eo commissae conditione pendet.

§ 2.

Consilium.

1. Consilium in eo convenit cum jussione, quod alterum ad agen- 1002
dum impellat, sed in eo discrepat, quod consulens non sicut mandans aut jubens principaliter agens sit, siquidem actio non consulentis nomine exercetur, etsi pro diversa consilii conditione principalis causa aliquando dici possit.

2. Consilium distinguitur *nudum* vel *vestitum.* Posterius habetur, si cum consilio seu suasione etiam motiva aliave media agendi subministrantur; nudum, si nihil horum adjungitur.

3. Consilium nocivum, de quo solo hîc agimus, potest injuste nocivum esse 1) ei, *cui* datur; 2) alteri, *contra quem* datur.

Quibus praenotatis, haec de restitutione statuenda sunt:

I. Consulens peccat contra justitiam, quando sciens et volens alicui consilium praebet, ex quo damnum injustum cuipiam oritur, ideoque ad illud damnum reparandum tenetur aut primarie aut secundarie pro diversa consilii conditione.

II. Imprimis igitur videndum est, contra quem injustitia fuerit commissa. Si injustitia, ut fraus et deceptio, commissa est contra eum, cui datum est consilium, consiliarius tenetur primarie ad reparanda damna, tum quae decepto orta sunt, tum ea, quae ille fortasse aliis vi istius consilii, ideoque involuntarie, intulit. — Si vero, qui consilium accepit, sciens et volens *iniquum* consilium secutus est atque ita tertio cuipiam damnum intulit, consulens tantum secundarie tenetur.

III. Consilium efficaciter damnosum non censetur esse, quod datur ei, qui jam omnino determinatus est ad damnum illud inferendum, neque propter consilium acceptum ad majus damnum inferendum movetur.

IV. Consilium damnosum qui dedit, ex justitia tenetur revocare, ut damnum antequam oriatur, impediat, aut damni progressum sistat: quod etiam tunc faciendum est, quando aliquis bona fide consilium nocivum dederit, si modo, cognita veritate, revocatio cum incommodo relative magno non conjungatur.

Revocatio sufficiens, si fit, a reparatione damni postea secuturi consiliarium liberat; quaenam autem revocatio re ipsa sufficiat, ex diversa consilii dati conditione pendet.

Explicatio. Nota ad II. Si quis alterius consilio deceptus vel in 1003
errorem inductus est, videri debet, num ille error vere consulenti tamquam

causae adscribi debeat: aliquando enim contingere potest, ut censenda sit mera occasio, et ut ipse, qui consilium petiit, sua imprudentia, levitate sibi damnum causaverit.

Sic, qui petit consilium in aliquo negotio ab eo, quem scit vel scire debet, nulla cognitione vel prudentia in ea re pollere, sibi adscribere debet, si illius consilio confisus damnum patitur.

Qui autem consilium petit ab eo, qui ex officio suo rei peritiam habere debet, injuste damnum patitur ab eo, a quo pravo consilio in errorem inductus est, atque propterea juste ab eo quaerit damni reparationem; idem dic de illo, qui non ex officio quidem consilium dedit, attamen scientiam in ea re affectavit.

Ad III. Plura particularia quaesita solvenda sunt:

1. Quid circa restitutionem dicendum est de eo, qui solum modum aut circumstantiam injustae actionis suasit?

R. Videndum est, utrum modus circumstantiave in damni substantiam ejusve augmentum influxerit, necne. Quatenus influxit, eatenus consulens etiam restitutioni obnoxius fit; aliter non. Si autem dubius manet influxus, ita ut judicari debeat, alterum etiam sine consilio dato perinde damnum illaturum fuisse, obligatio restitutionis contra consulentem non est urgenda, maxime quum nihilominus in ipso damnificante tota restitutionis obligatio maneat, ex qua dominus laesus indemnis fiat. V. S. Alph. n. 562.

2. Si plures suadent, aut alter confirmat mentem iniquam ex alterius consilio nondum firmiter conceptam: quid dicendum de restitutione?

R. Si ex motivis propositis, etiam ex novis, damnificator efficaciter movetur, omnes consulentes tenentur.

1004 3. Quid, si minus malum alteri suadetur?

R. 1. Si haec suasio non dirigitur contra certum hominem, quem damnificator antea non cogitavit: suasio minoris mali prae majore inferendi, aut etiam pro circumstantiis suasio aequalis mali, neque injusta neque illicita per se est. Quare obligationem reparandi damnum non contrahit:

a) qui suadet minus malum eidem personae inferendum;

b) qui suadet, ut damnum in bonis fortunae potius divitibus (in genere) inferatur, quam homini pauperi;

c) qui suadet, ut potius huic personae parcatur, quam alteri determinatae, quando damnificator contra utramque sub disjunctione consilium inferendi damnum jam concepit *neque malum ex circumstantia personae augetur, sed potius diminuitur.* Videlicet, qui hoc suadet, potest ejus defendendi causa, qui sibi magis amicus est, damnificatoris mentem ab eo avertere. Confer hac de re Lugo disp. 19 n. 54: quare in assumpta hypothesi, quando fur deliberat de furto aut in Petrum aut in Paulum committendo, videtur licere, si Petri amicus dicat: „*Parce saltem Petro,* qui mihi prae Paulo amicus est", quod, nisi Paulo gravius sit damnum ferre, nemo dixerit, illicitum esse: nam damnum Pauli ita a me permittitur potius, quam causatur. Cf. n. 640.

R. 2. Si suasio illa voluntatem seu mentem damnificatoris dirigit in certam personam, contra quam antea voluntatem damnificandi non conceperat, id illicitum atque contra justitiam est, etiamsi de majore malo ab altero avertendo agitur, nisi malum illud majus adeo superioris ordinis sit, ut pro eo a me vel ab amico avertendo aliena bona invadere vel surripere possim utpote in extrema necessitate constitutus.

Quamquam Vasquez et Tambur. *in decal.* l. 5 c. 1 § 4 n. 6—14 et n. 64 plus concedunt in suadendo minore malo prae majore, tamen, quae in R. 2 dixi, saltem cum sententia multum communiore et S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 565 tenenda sunt. Nam ut quae modo licita esse negavi, citra injustitiam fieri possent, deberet constare, licite alicui damnum a me inferri posse aut 1. ut alterius *peccatum* impedirem vel diminuerem, aut 2. ut ab altero *damnum* gravius averterem. At neutra causa per se sufficit, ut alicui damnum inferre licite possim. Non prior; alioquin enim mihi liceret a divite pecuniam auferre, si alterum, pecunia ablata, a blasphemia compescere possem, quod nemo dixerit. Non posterior causa; nam quod non licet ad avertendum damnum proprium, neque licet ad avertendum damnum alterius, quare cum positiva damnificatione non possum alterius damnum vel necessitatem auferre, nisi sit necessitas quasi-extrema secundum regulas supra de illa traditas.

Ad IV. Attendi debet, *quam* revocationem consulens facere teneatur, 1005
ut a damno, quod post revocationem sequitur, reparando immunis evadat.

R. 1. Si fuit consilium *simplex,* simplex revocatio sufficit.

R. 2. Si fuit consilium *erroneum,* error et veritas detegi debet.

R. 3. Si fuit consilium *vestitum motivis,* motiva quae aeque graviter dissuadent, ac suaserant priora, proponi debent. S. Alph. autem l. 3 (al. 4) n. 559 pro satis probabili habet, consulentem ex justitia non amplius teneri ad damna reparanda, quae alter, spreta dissuasione, intulerit, si *motiva aeterna* sive supernaturalia proposita fuerint ad dissuadendum peccatum. (Quamquam contrarium Lugo, Vogler aliique sustinent dicentes, influxum priorem, quo prava motiva subministrans consiliarius alterum exstimulaverat, non esse exstinctum, quando ille aeternas veritates jam nolit advertere: id quod verius esse puto.)

R. 4. Si vero consulens *modum et media subministravit,* quo alter consilium exsequatur, retractatio consilii nullatenus sufficit, sed hisce mediis modisve indicatis *obstaculum efficax* opponi debet; alioqui consulens secundarie ad reparandum damnum tenetur, quod alter, revocatione spreta, nihilominus infert.

Quare in posteriore hac hypothesi et in altera hypothesi, quando revocatio omnis facta est impossibilis, consulens *ex justitia* tenetur eum, cui damnum impendet, monere, si hoc modo tantum efficax damni impedimentum poni potest: S. Alph. l. c. Attamen, si solum damnum inferioris ordinis (ut in bonis fortunae) impendet, consulens non *absolute* ad hanc monitionem faciendam tenetur; si enim sibi ex ea majus damnum timet, potest damni secuturi restitutionem potius eligere quam illius impeditionem.

In prioribus autem casibus (saltem in R. 1 et 2), quando retractatio quidem facta est, ea autem damnificatorem non movit, ut consilium conceptum deponeret, consulens non jam ex justitia, sed *ex caritate* tenetur ad eum monendum, cui damnum impendet: non ex justitia, quia ex sua parte consilium datum efficaciter retraxit; ex caritate tamen tenetur, quia consilium iniquum semel datum saltem occasio est, cur damnum, quod, alias non futurum, nunc immineat. Antequam vero hanc denuntiationem faciat, damnificatorem, si potest, monere debet, atque dicere, se illam denuntiationem facturum esse, ut his minis eum ab iniquo proposito deterreat.

§ 3.

Consensus.

1006 Consensus ille hîc intelligitur, qui habetur, quando plures communi suffragio aliquid decernunt, faciunt, quod alteri seu aliis injustum damnum infert. Hinc jam patet, si unus aliquis ex iis, qui communi suffragio damnum intulerunt, toti damno reparando obnoxius dicitur, id non ita intelligi, quasi ipse solus absolute damnum totum subire debeat, sed tantum dicitur ei etiam incumbere curam, dominum laesum prorsus indemnem faciendi, sive per se solum sive simul cum aliis.

Considerandam habemus imprimis obligationem singulorum suffragantium in ordine seu relatione ad obligationem illam, quae ex actione totali omnium suffragantium oritur. Quare non intendimus definire, utrum simpliciter primaria, an secundaria obligatio restituendi adsit. Id enim definiendum est ex conditione *actionis totalis*, quae ex compluribus illis suffragantibus oritur: haec ipsa modo principalis, damnorum causa, modo secundaria est.

Cooperandi modus, de quo loquimur, praecipue habere potest locum in sententia judiciali injusta, in comitiis publicis, quando leges et decreta injusta atque nociva decernuntur.

In genere igitur statuendum est:

I. Qui complent numerum necessarium suffragantium, semper restitutioni obnoxii sunt.

II. Etiam qui excedunt numerum necessarium, restitutioni obnoxii sunt: 1) si ex conspiratione agitur; 2) si omnes simul suffragium ferunt, ita ut nullus sit suffragantium ordo, nulla successio, quod evenire *potest*, e. g. si stando, sedendo etc. simul signum consensûs datur; 3) si numerus *excessivus est, qui determinet alios* cooperatores, ut actionem damnosam compleant et efficacem reddant, aut, ne sua suffragia retractent; 4) si ii, qui accedunt ad numerum jam completum, causa sunt, cur alii, qui *injuste* abfuerunt, se a restitutione immunes judicare possint: quod si accidit, singuli eorum, qui ita in causa sunt, *pro rata* restitutioni obnoxii evadunt.

Nisi autem harum circumstantiarum una alterave adfuerit, illi, qui post completum numerum necessarium accedunt, probabiliter a restitutione excusantur: S. Alph. n. 566. — Si vero dubium est, num numerus jam fuerit completus, tenetur, qui accessit, *saltem pro rata:* S. Alph. ibid.

III. Obligatio restitutionis ex suffragio dato oriunda videtur exstingui, si, antequam actio damnosa legaliter perfecta fuerit, suffragium revocatur ita, ut alii etiam revocare atque damnum efficaciter impedire *potuerint*.

IV. Qui non-dando suffragium causa injusti damni fuit, tenetur (quamquam post eos, qui positiva causa sunt) ad damnum reparandum, quando ex officio obligabatur ad damnum, de quo agitur, praecaven-

dum. Quare *non tenetur,* 1) qui ex justa causa absens erat, 2) cui ex mero privilegio et favore suffragium competit, 3) qui utcunque non ex justitia obligabatur ad damnum illud avertendum, etsi absentia contra caritatem fortasse deliquerit.

Quodsi ea, quae dixi, ad comitia publica applicantur, haec notatu 1007
digna videntur, quando agitur de lege damnosa ex justitia impedienda:

1. Praecipue consideranda est suffragatio in ultima et decisiva legis deliberatione, quae communiter tertia vice fit.

2. Quae praecesserunt, eatenus tantum consideranda sunt, quatenus fortasse suasionem, *consilium efficax* contineant.

3. Numerus excessivus aliquando causa esse potest, cur iniqua lex feratur. Quod accidere potest, si superiora comitia ex *magno* numero suffragantium, qui fuerint in comitiis inferioribus, ad suum consensum moventur, aut si gubernium legi non favet, at magno numero in comitiis pro eo suffragante quodammodo cogitur aut permovetur, ut ex sua parte etiam ad legem illam accedat. At in hisce casibus influxus, qui ab illis suffragantibus exercetur, jam alius ordinis est, videlicet ad consilium aut coactionem revocatur.

4. Per modum conspirationis agitur, si in conventibus separatis ii, qui ad easdem partes pertinent, seu ejusdem „fractionis“ — ut vocant — sunt, inter se de hoc aut illo suffragio ferendo conveniunt; — attamen, antequam suffragium vere a singulis feratur, talis conspiratio potius rationem *consilii* habet relate ad exsecutionem, quae fit ipso suffragio lato. Quare, qui solum in conventu fractionis consenserit, in comitiis ipsis vero inter efficaciter suffragantes non est, is non eodem ordine, sed plerumque post hos ad restitutionem tenetur.

5. Exemplum accipe, in quo tum qui absentes suffragium non tulerunt, tum qui praesentes supra numerum necessarium inique tulerunt, ad restitutionem teneantur. Sume ex 400 deputatis 300 tantum in comitiis adfuisse. Ex 100 absentibus 60 legitime sint impediti; 40 ignaviâ domi manserunt, ne contra desideria gubernii suffragia darent. Ex praesentibus 151 pro lege iniqua sunt; 119 aperte se contra legem esse fatentur; 30 per se ausi non essent, pro lege proposita stare, sed restitissent, at quum videant, resistentiam inutilem esse, quo melius speciem prae se ferant gubernio faventium, nunc etiam accedunt ad vota majoritatis. Quadraginta illi absentes causa quidem sunt, cur lex iniqua majorem numerum suffragiorum consecuta est, atque etiam magis causa efficax sunt, quam triginta illi, qui, causâ jam desperatâ, ad majoritatem accesserunt. Nihilominus hi triginta communiter in adjunctis narratis causa sunt, cur absentes illi putaturi sint, se absentiâ suâ nihil efficaciter nocuisse, seque a restitutionis obligatione immunes esse: nam numerum 181 non poterant superare, etsi 40 ad 119 accessissent. Quare tunc, antequam vera rerum conditio 40 illis viris absentibus nota fuerit et probata, 30, qui ad majoritatem accesserunt, *potiore* obligatione restitutionis procurandae constricti manent.

§ 4.

Palpo.

Palpo dicitur, qui laudando, vituperando, exprobrando alterum 1008
exstimulat ad damnum inferendum. Quare:

1. Qui ita agit, *consulenti* aequiparandus est quoad restitutionem.

2. Ejusmodi vero excitatio non tantum fit, quando aliquis expresse et directe verbis et consilio utitur; sed etiam indirecte fieri potest, e. g. quando aliquis alteri injuriam ipsi illatam ut atrocem in mentem revocat, vel adeo vivide repraesentat, ut alter ad vindictam sumendam inflammetur: modo, qui ita egit, satis adverterit, probabiliter hunc effectum ex sua excitatione oriturum esse.

3. Qui vero post damnum perpetratum id approbat, laudat, per se restitutioni faciendae obnoxius non fit; attamen obnoxius fieri potest, quatenus haec approbatio aut ad nova damna alterum commovet, aut ad damnum illatum non resarciendum efficaciter determinat.

4. In dubio de influxu efficaci observa ea, quae de consulente dicta sunt n. 1003.

§ 5.

Recursus, sive de receptante seu recursum praebente.

1009 1. Receptans ille dicitur, qui latroni vel furi refugium praebet, quo securus evadat contra insequentes et tuto bona furtiva deponere possit.

2. Eatenus igitur receptans obligationis restituendi particeps fit, quatenus causa est, 1) cur bona sublata non restituantur, 2) cur fures vel damnificatores, securitate oblata freti, animentur ad damna inferenda. — Si autem receptans etiam rei furtivae partem accipit, simul sub alio titulo restituere debet.

3. Receptatores sunt, qui se promptos ostendunt ad emendas res a filiis familias, famulis, aliisve hominibus, qui ex variis circumstantiis suspectae fidei censeri debent; quare non tantum earum rerum, quas receperunt, restitutionem facere debent, sed etiam aliorum damnorum reparandorum secundarie obligationem habent, ad quae inferenda furis animum auxerunt.

4. Receptatores non sunt, qui amicitiae aut cognationis causa reum occultant et protegunt, ne a ministris justitiae comprehendatur et poenas luat, *quando de eo capiendo agitur;* si qua vero damnificatio ex hoc sequitur, quatenus videlicet reus fortasse omittat resarcire, ad quod faciendum captus cogeretur, id per accidens est relate ad eos, qui volunt solummodo conservationem et protectionem boni altioris ordinis: vitae, famae, libertatis rei. Attamen qui ita furem protegit, ne omittat hortari furem, ut damnum illatum domino reparet.

5. Receptanti a fortiori aequiparandus est, qui furi in ipso furto securitatem praestat, observando et monendo, si forte alii advenerint, qui delictum animadvertant et impedituri sint.

§ 6.

Participatio.

1010 Cooperationes, quas in praecedentibus §§ consideravimus, relate ad illius actionem, cui opera praestetur, mediata causa damni sunt,

i. e. per influxum *moralem*. Participans vero, qui dicitur, relate ad illius actionem, cujus est participans, simul cum illa actione aeque immediate influit. Sed, quum illa ipsa actio, cujus alter particeps est, diverso modo in alienum damnum influere possit, etiam participans non uno eodemque modo damni causa est. Participatio haec immediata potest versari circa ipsam actionem damnum inferentem, aut circa rei alienae detentionem.

1. Participans in re aliena detinenda seu in praeda tenetur restituere, idque principaliter ipsam rem, quam detinet.

2. Participans in actione damnificante tenetur saltem restituere damnum pro rata suae actionis idque principaliter, si proxime et immediate agit; si vero ut moralis causa in totum damnum influit, reliquum damnum etiam saltem secundarie restituere debet.

3. At si ex mandato, jussione, coactione alterius egit, aut actionem 1011
physice, sed remote tantum cum damno tertii conjunctum posuit, ne suam quidem partem damni *primarie* resarcire debet: imo aliquando ab omni restituendi obligatione excusatur, scil. si tam gravis est metus, quem patitur, ut secundum principia de cooperatione mediata vel immediata illa participatio in damnum tertii licita evadat.

4. Ut autem haec cooperatio licita sit, haec servari debent:

1) Immediate in nece alterius cooperari nunquam licet[1].

2) Immediate in alterius vulnerationem, mutilationem influere nemini licet, nisi ut ab illo ipsam mortem avertat.

3) Immediate in damnis tertio inferendis in bonis fortunae cooperari, probabiliter illicitum non est, si fit ob gravissimam causam, v. g. ad mortem propriam vel simile malum evadendum; neque constat, cooperatorem tunc restituendis damnis obnoxium fieri. Ita cum aliis S. Alph. n. 571.

4) A fortiori ad damnum bonorum fortunae inferendum cooperari licet ex causa gravi quidem, sed non gravissima, si: a) cooperans possit et velit damnum reparare; b) aut damnum adeo magnum non sit, ita ut merito prae damno alias ipsi orituro possit sperni; aut c) damnum tertio inferendum per cooperationis omissionem nullatenus impediatur. Attamen, si cooperatio mea est causa efficax damni alieni, et ego solius damni in bonis fortunae a me avertendi gratia cooperor, id communiter non possum, nisi habeam animum restituendi ex meis bonis. S. Alph. l. c. n. 571.

5. Remote vero cooperari ad damnum in bonis superioris quoque ordinis efficiendum ex causa valde gravi vel gravissima pro diversis adjunctis licitum fieri potest: porro, si licita est cooperatio, restitutionis obligatio

---

[1] Sed si habeo apud me depositum pugionem, quem dominus repetit a me inimicum occisurus, reddere possum, si alias ipse periculum vitae subeam, quia cum aequali damno meo non teneor alterius vitam protegere: idque satis *certum* est ex S. Alph. l. c. n. 571 et 697, Lacroix l. 2. n. 265, qui ne meminit quidem severioris opinionis, etc.

Quare quum S. Doctor *H. A.* tr. 10 n. 56 contrarium dicere videatur, id intelligi debet de dando pugione *meo:* quamquam etiam hoc alii pro licito habent, ducti ratione *sane gravi,* quod hanc cooperationem materialem, neque omnino proximam, alicui liceat praestare propter gravissimam causam propriae vitae servandae. Cf. quae dicta sunt de cooper. n. 673. V. Castrop. tr. 6 d. 6 p. 11 n. 9, qui pro se affert S. Thom., Sanchez *in decal.* l. 1 c. 7 n. 18, Vasquez, Vega, alios.

plerumque fundamento caret. Sume v. g. famulum ex metu parantem equum pro hero injustum damnum aliis illaturo.

§ 7.

Cooperatio negativa.

1012 Hujus cooperationis tres modi assignantur „mutus, non obstans, non manifestans“: qui materialiter diversi sunt, non formaliter.

Mutus dicitur, qui *antequam* damnum inferatur, loquendo id impedire potest nec facit. — Non obstans ille est, qui, *dum* malum infertur, id avertere, impedire utcunque potest, sed non impedit. — Non manifestans dicitur, qui *post* damnum illatum illud silentio premit, quum manifestando illius reparationem inducere possit, vel ulteriores sequelas praescindere.

I. Qui *negative* tantum influit in damnum alterius, non tenetur ad restitutionem, nisi *ex justitia* seu *ex officio* illud impedire debeat. Alias quidem per se contra caritatem peccavit, at caritatis laesio restitutionem secum non fert.

II. Qui vero *ex officio* constitutus est ad curam bonorum alienorum habendam vel ad praecavenda damna, restituere debebit (quamquam non primarie), quando gravem negligentiam in suo officio commiserit, vel sciens et volens damnum permiserit.

III. Sicut autem gravis metus aliquando excusat a culpa et a restitutione eum, qui *positive* cooperatur, ita magis etiam eum, qui negative tantum in damnum influit, saltem communiter loquendo. Frequentius tamen pericula gravis damni illi ex justitia subire debent, qui ad tuendam publicam securitatem in officio constituti sunt.

1013 **Explicatio** per quaedam exempla: 1. Confessarius, qui poenitentem *non monuit* de restitutione facienda atque in causa est, cur dominus laesus indemnis non fiat, ad restitutionem non tenetur, siquidem constitutus non est ex officio ad bona temporalia sive sui poenitentis sive aliorum protegenda. Excipitur tamen, si confessarii silentium *positivae approbationi aequivaleat,* ita ut poenitens ex responso declinato recte colligat, confessarium negare restitutionis obligationem. Quomodo vero ad emendandum defectum commissum teneatur, alibi dicetur vol. II n. 470 sqq.

2. Famuli ab illis rebus herorum, quae ipsorum custodiae specialiter commissae sunt, damnum ex officio avertere tenentur: quare si patiuntur eas a fure sive extraneo sive domestico auferri, heris suis tenentur de damno. Ita omnes.

Quando autem agitur de aliis bonis herorum, multi putant, famulos ex justitia debere damnum, quod ab extraneis inferatur, impedire, non vero damnum, quod inferatur ab homine domestico, ut a famulo sodali. Alii tamen satis probabiliter utrumque negant et agnoscunt solam caritatis obligationem, nisi herus famulum vel ancillam custodem, procuratorem, praepositum illorum bonorum constituerit. Cf. Mazzotta tr. 4 disp. 1. q. 5 c. 6 referentem pro hac opinione Molina, Rebell., Bonac. et alios, et revera ex doctrina Reb. p. I l. 1 q. 14 n. 62 et Azor p. 3 l. 4 cap. 16, etsi non ita explicite loquantur, id videtur colligendum.

3. Pater, Superior, magister, qui passus est, damnum a filiis vel sub- 1014
ditis tertio cuidam inferri, quamquam peccavit, ad restitutionem tamen non tenetur, nisi a) damnum illatum fuerit a puero rationis nondum satis compote, aut nisi b) propter culpam juridicam sententia judicis secundum leges facta accessit, aut nisi c) silentio suo animos subdito addidit ad damnum inferendum, ita ut silentium illud potius positivo influxui aequiparari debeat ac pro consilio, excitatione habeatur. Nam alioquin ob solum influxum negativum justitiam non laesit, quum habeat quidem curam *suorum*, non vero curam alienorum, qua ad eorum bona protegenda ex officio teneatur.

4. Custodes silvarum, agrorum, si eos, qui damnum inferunt, impune abire sinunt, atque ita causa exsistunt, cur damnum illatum non reparetur aliudve inferatur, dominis reparationem damni debent: at si agitur de damnis minoris momenti, ad summum rigorem contra damnificatores adhibendum non tenentur; imo ei moderari potius debent, tum ne damnificatori poenam ultra meritum infligant, tum quia haec est voluntas domini laesi rationabiliter praesumpta, saltem si ipsius damni illati reparatio fit.

5. Mulcta, quae propter neglectum officium sive custodis non denuntiantis, sive judicis non condemnantis reo non imponitur, probabiliter a custode sive judice titulo restitutionis non est solvenda ei, cui alias mulcta illa addicta fuisset: nam mulcta rationem justitiae vindicativae habet neque ad ditandum fiscum alterumve imponitur, sed lucrum alterius per accidens est; quare illius lucri non-assecutio, qua lucrum est, censetur ex negligentia vel culpa judicis etc. *per accidens* sequi. Cf. S. Alph. n. 583 cum Less., Lugo aliisque, Azor l. c. c. 16. Vide etiam supra n. 803. Aliter post sententiam mulctae.

6. Ille, qui a fure sive damnificatore pecuniam accepit, ne ipsum furem impediat, denuntiet, ad damni reparationem non tenetur, nisi ex officio debebat damnum impedire; sed si a fure rem furtivam pro praemio seu mercede accepit, ex *possessione rei alienae* ad illam reddendam tenetur, secus praemium retinens contra justitiam delinquit. Contra caritatem autem etiam delinquere potest, non tam retinendo, quam accipiendo praemium, nisi furem etiam ad furtum reparandum efficaciter moveat.

Caput V.

De variis restitutionis circumstantiis.

Circumstantiae, quae restitutionis obligationem magis explanant, 1015
hae fere sunt: 1) quantum quisque restituere debeat et quo ordine, si plures concurrerunt ad damnum; 2) cuinam restituendum sit; 3) quo ordine compluribus satisfieri debeat; 4) quo *modo* restitutio peragenda sit; 5) quaenam sint causae a restitutione excusantes.

§ 1.

De quantitate debiti atque de ordine inter debitores.

Propter multorum cooperationem ad unum idemque damnum fieri potest, ut singulis insit obligatio aut totius indemnitatis procurandae aut partis damni tantum restituendae. Alterutra autem obligatio alicui

incumbere potest aut absolute aut hypothetice tantum, i. e. in hypothesi, quod alii non restituant aut restituere non possint.

Si singulis incumbit obligatio id efficiendi, ut dominus laesus integre indemnis fiat, dicuntur *in solidum* ad restitutionem obligari.

I. Ut aliquis *absolute* obligationem restituendi habeat, debuit esse damni auctor principalis; ut autem hypothetice obligationem restitutionis habeat, sufficit utcunque etiam secundarie, seu positive seu negative, in damnum influxisse.

II. Inter ipsos cooperatores seu causas secundarias potest adesse ordo dependentiae; possunt scilicet aut *eodem ordine* teneri aut *diverso ordine*. Si qui enim cooperati quidem sunt secundarie, ita tamen, ut alii principalius, quam alii egerint: qui remotiorem influxum exercuerunt, solum in defectu aliarum causarum magis principalium tenentur. Qui autem eodem ordine causalitatis damnum effecerunt, *si* ad eos obligatio restitutionis devolvitur, singuli certe ad partem suam pro numero operantium tenentur; deficientibus aliquibus, quando adest obligatio in solidum, reliqui, aut etiam unus qui restat, totum damnum reparare debet.

1016 III. Ordo vero, secundum quem restitutio facienda est, hic teneri debet:

1. possessor rei alienae, saltem si quis est malae fidei possessor[1];

2. mandans seu jubens, isque relate ad merum damnum omnium primus est; cui aequiparandus videtur ille, in cujus favorem alter ab ipso rogatus damnum intulit;

3. exsecutor;

4. positivi cooperatores, neque per se inter eos aliquis ordo exsistit;

5. negativi cooperatores, iique, si plures sunt, generatim etiam inter se eodem ordine.

Cf. S. Alph., Salmant. tr. 13 cap. 1 n. 139 sqq., Lugo d. 19 n. 131.

NB. Relate ad positive cooperantes videndum est, *cujusnam actionis* cooperatores sint. Si quis enim positiva cooperatione suasisset solum ei,

[1] Ex hoc deduces, quid dicendum sit de obligatione restitutionis, si quis a fure res furtivas sciens emit easque iterum aliis vendidit. Nimirum videtur *ultimus malae fidei emptor* principaliter debere rem ejusve valorem restituere, quia ille est, qui rem detinet sive in se, sive in aequivalenti (accepto scil. pretio ab emptore bonae fidei); idque *quoad ipsam rem*, si eam retinet, *certum* est: damna autem, quae praeter rei carentiam dominus passus est, singuli possessores malae fidei pro tempore detentionis primarie, subsequentia secundarie restituere debent. — Verum quoad ipsam rem furtivam ejusque valorem malae fidei possessor recursum retinet ad suum venditorem, donec ad furem perveniatur, ut scil. pretium emptionis recipiat. Atque etiam fur ille et omnes possessores malae fidei intermedii *domino* obstricti sunt, quatenus prorsus curare debent, ut dominus *indemnis fiat* sive per seipsos, sive per subsequentem emptorem. Cf. Tamb. lib. 8 tr. 2 cap. 8 n. 6 *in decal.*

Imo aliis videtur *fur* principaliter de *valore rei* domino teneri, nisi forte ultimus malae fidei emptor rem destruxerit vel in suam utilitatem converterit: quod relate ad pretium, quod ipse fur accepit, rectum esse puto; relate ad veri valoris complementum, quod addendum sit, non ita.

qui ex officio tenebatur aliquod damnum impedire, ne illud impediret: ille certe positiva actione cooperatus esset; attamen *post* cooperatorem hunc negativum teneretur, quia hunc solum adjuvit.

Similiter si Petrus Henrico mandat eumve jubet Paulo incendium suadere: Petrus, quamquam aliquo sensu mandans, tamen non est principalis causa damni; sed principalis causa Paulus est. At Petrus *ante* Henricum teneretur. Quare in tali casu habetur aliquis ordo dependentiae inter ipsos cooperatores secundarios positivos.

IV. Ut obligatio restituendi in solidum utcunque pro aliquo ex- 1017
sistere possit, requiritur et sufficit, ut damnum totum ei tamquam causae utcunque adscribi possit. Quod discerni sine difficultate plerumque potest, nisi plures *in eodem genere causalitatis* concurrerint. Si hoc modo plures concurrerunt, videndum est: 1) num *ex conspiratione stricte dicta* egerint, i. e. ita, ut singuli ad consilium mutuum capiendum efficaciter ceteros determinaverint; 2) num singulorum seu cujuspiam actio in suo genere *sufficiens* fuerit ad damnum totum sive immediate sive mediate efficiendum; 3) num actio, etsi non sufficiens, tamen *necessaria* fuerit, ut damnum inferri posset. Quorum unum si obtinet, de obligatione restituendi in solidum dubitari nequit. Si quis vero neque *ex conspiratione stricta* egit, neque actionem ad damnum totum in ullo genere causae *sufficientem*, neque *necessariam* posuit: influxus efficax in totum damnum abfuisse dicendus est; ac propterea obligatio ad partem quidem damni reparandam aut primarie aut secundarie aderit, nullo modo autem obligatio in solidum seu ad totum damnum resarciendum.

Quare: a) Qui se adjungit aliis jam determinatis ad rem furtivam transportandam, incurrit obligationem in solidum, si ipsius auxilio alii *indigebant*, ut proposito re ipsa starent et efficaciter rem auferrent; obligationem partialem tantum (idque, nisi aliquid detineat rei furtivae, secundarie), si ipsius auxilio non indigebant.

b) Qui, aliis ignes aedificio subjicientibus, movetur, ut ipse etiam in ejusdem aedificii partem ignem conjiciat, non tenetur in solidum, tenetur tamen ad suam partem. Nam 1) non tenetur in solidum, quia licet ignes ab ipso supposititi suffecissent ad totam domum comburendam, tamen re vera non sufficiebant, quum invenirent domûs partes aliquas jam ignibus consumptas; 2) tenetur vero ad partem, quia etsi incendium ab aliis excitatum satis fuisset ad totum damnum, tamen re ipsa flamma ab ipso excitata partem domûs consumpsit: nisi forte incendium ab aliis excitatum jam adeo in flammas eruperat, ut certo certius de tota domo jam actum esset; tunc enim ignis denuo appositus rem in morali aestimatione nullius amplius valoris destruxit, atque ita efficaciter damnificans ratio non fuit.

V. In dubio de influxu in totum damnum obligatio restituendi in solidum imponenda non est. Imo imponenda non est, si, inquisitione facta, dubium manet, i. e. si probabile quidem, sed non certum est, alios pari ordine obligatos suam partem restituisse aut restituturos esse: Salmant. tr. 13 cap. 1. n. 152 et S. Alph. l. c. n. 579, qui theoretice quidem in secundam partem assertionis non plane consentit,

consentit tamen practice, ut facile omitti possit monitio restituendi *in solidum,* etsi de obligatione per se constet, quum rudes homines difficulter sibi persuadeant, se teneri ad partem a sociis ablatam. Quinimo — addit S. Doctor — „satis praesumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam, quum aliter valde sit timendum, ut (ne) nihil restituant, si obligentur ad totum."

1018 VI. Ii, qui secundarie tantum ad restitutionem tenebantur, si damnum reparaverunt, recursum habent ad causam primariam, atque contra eam, si opus est, etiam occulta compensatione uti possunt. Cf. Lugo d. 19 n. 116 sqq.

Idem dicendum est, si, restitutione tandem ad causas secundarias plane devoluta, unus cooperator totum damnum restituit; ille videlicet recursum habere potest etiam per occultam compensationem, ut eorum, qui secum eodem ordine tenebantur, suam quisque partem sibi refundat.

Si ex iis, qui secundarie tantum tenentur, non omnes eodem ordine tenentur, atque unus alterve totum restituit, difficilius esse potest, quaenam compensatio locum habeat. 1) Si is, qui prius et magis immediate tenebatur, reparationem fecit, ille, qui remotius obligatus erat, ab omni onere solutus est, neque contra ipsum compensationem fieri licet; 2) si vero ille, qui remotius tenebatur, restitutionem fecit, per occultam compensationem per se ad solam causam principalem recursum habet; attamen si de impossibilitate restitutionis ab ipsa faciendae *constet,* etiam recursus servatur ad causam secundariam principali propinquiorem, ad causas autem secum aequales non habet recursum, nisi *constet* de defectu omnium priorum, neque tunc recurri potest, nisi pro compensatione *partiali.*

VII. Si causae principali a domino laeso facta est condonatio, causae omnes secundariae liberantur; si vero alicui causae secundariae remissio facta est, *neminem,* qui *potius* obligatus est, condonatio juvat, neque ii, qui *eodem ordine et jure* tenentur, a sua parte restituenda eximuntur. Cf. Lugo l. c. n. 140, Reuter p. 3 n. 345.

§ 2.

Cuinam restitutio facienda sit.

1019 Proposita quaestio ex se difficultatem non habet, siquidem illi, qui laesus est, restitutio fieri debet: attamen per accidens difficultas oriri potest ex eo, quod ii, qui laesi sunt, aut cognosci aut adiri non possint; neque semper — id quod alibi jam notatum est — obligatio *gravis* exsistit erga ipsum illum, qui laesus est, restitutionem faciendi. Quare, ut paucis diversos casus, qui facilius occurrere possunt, contraham, noto sequentia.

I. Restituendum est *domino rei certo et noto,* nisi nimia difficultas aut alia causa excusat.

II. Qui abstulit rem ab eo, qui juste rem alienam detinuit, huic *possessori,* non domino, rem reddere debet, nisi ob circumstantias singulares aliud suadetur.

III. Si obligatio restituendi, aut obligatio ipsis dominis utpote graviter non laesis restituendi sub levi tantum urget, ex causa mediocriter gravi id omnino licite permittitur, ut pro domino laeso *pauperes quilibet* vel *causa pia* eligantur: nisi forte in quibusdam adjunctis pauperes *loci* prae aliis eligendi sint.

IV. Si igitur *multi* ex certo quodam loco laesi sunt, ut fieri contingit fraudibus in pondere et pretio a mercatoribus commissis: iis, quos notabile damnum passos esse cognoscitur, certe restitutio fieri debet, alias: a) consultum est augere pondus et mensuram emptoribus moraliter iisdem occurrentibus; b) quod si fieri nequit, restitutio in pauperes vel causam piam *ejusdem loci* fiat; c) attamen, ut *ejusdem* loci pauperes eligantur, *gravis* obligatio non est: unde notabilis difficultas ab omni culpa eum excusat, qui *quoslibet* pauperes, quibus restituat, sibi elegerit. Cf. S. Alph. n. 534 et 595, Lacroix l. 3 p. 2 n. 417.

V. Si dubium est circa *paucos dominos,* cuinam jus restitutionis 1020
accipiendae competat, pro rata dubii valor pro restitutione debitus in singulos dividi debet, idque sub gravi, quando de materia gravi agitur, nisi alia causa excusans exsistat.

VI. Si laesa est *communitas* atque ita laesa est, ut communitas qua talis seu certus aliquis communis finis damnum re ipsa patiatur, illi, i. e. personae morali seu juridicae, quae laesa est, restitutio omnino fieri debet, neque sufficit per se, pauperes ejusdem vel alterius loci eligere. Facilius tamen pauperes ejusdem communitatis tunc eligi possunt, si ipsi communitati, quae laesa est, horum cura incumbit.

Dixi: si communitas qua talis re ipsa damnum patitur sive passa est. 1021
Potest enim contingere, ut res ablata vel damnificata communitatis vel personae moralis quidem fuerit, attamen damnum ex hujus rei defectu potius in alios redundet, qui cogantur eo amplius ad communem causam conferre. Quod si fit, obligatio restitutionis definienda est secundum regulam, quae valet in damnificatione *multis* illata.

At quaeri potest, quid sit juris, si laesa sit communitas seu corpus morale, quod pravum finem prosequitur. Ejusmodi communitas jus exsistendi, etsi a gubernio videatur accepisse, revera non habet neque habere potest, adeoque facultate acquirendi et possidendi prorsus destituitur. Bona igitur ea, quae ab ejusmodi societatis membris aliisve collata sunt, videntur in eorum dominio manere. Quapropter si bona illa laesa essent, restitutio non ipsi illi societati, sed pro rata singulis membris esset facienda. Attamen facilius videtur ratio adesse, cur pauperes eligantur: 1) eo quod raro pars singulis restituenda gravis sit; 2) quod singuli, quantum ipsorum erat, dominium abjecerunt, — quamquam haec ultima ratio per se sola rem evincere non videtur.

Ab hoc autem plane distat alia causa, quae videri potest similis, scilicet quando communitas *legitima* certas possessiones habet fini illegitimo et pravo destinatas. In quibus si fit defraudatio vel damnificatio, restitutio plane facienda est, non illi quidem pravo fini, sed *communitati,* quae, sive res suas male impensura est sive non, in jure suo laesa est. Cf. Gallo *Suppetitiae* vol. I. pag. 269 et ibid. duas declar. S. Officii.

1022 VII. Major explicatio necessaria est, si agitur de bonis vel debitis, quae theologi vocant *incerta*. Incerta autem vocantur, non quando de *aliquibus* dubium exsistit, utrum hic an ille dominus sit, sed si *plane incertum et ignotum* est, quinam fuerit laesus, ita ut ne probabilis quidem ratio pro *certis et determinatis* personis habeatur. Idem aliquando statui potest, si plane impossibile est dominum invenire vel adire.

1. Si bona fide vel sine peccato ex errore acquisita fuerint bona, quorum dominus plane incertus et incognitus est, ea valent, quae de rebus amissis et inventis dicta sunt: consilii esse potest, ut pauperibus distribuantur; at obligatio non est.

2. Si bona incerti domini fuerint ex delicto acquisita, aut debita incerta ex delicto contracta, communissima est sententia eaque prorsus tenenda, restitutionem esse faciendam, eamque pauperibus sive causis piis.

Scriptores omnes, qui hac de re tractaverunt, hanc obligationem propugnant eamque clare docent, non tantum quando bona aliena injuste possidentur, sed etiam, quando ex sola damnificatione debita contracta sunt, ut videre est apud Lugo d. 21 n. 100, Less. l. 2 c. 14 n. 33, Laym. *de just.* tr. 2 c. 9 n. 2: quamquam nonnihil dissident in assignando fonte hujus obligationis. Less., Laym., Salmant. etc., quibus assentit S. Alph. l. 4 (al. 5) *de statu relig.* n. 71, obligationem repetunt *ex lege positiva canonica*, quae expresse id statuat de usuris et de pretio simoniaco, et quam *consuetudo* consensusque Doctorum atque jus gentium ex paritate rationis interpretata sint de omnibus debitis ex delicto ortis. Communius autem Lugo aliique (imo Less. l. c. n. 35 id habet pro opinione fere omnium DD.) totam obligationem *ex ipso jure naturali* derivant, quum lex naturalis justitiam commutativam, si laesa fuerit, reparandam exigat non tantum propter ipsum dominum laesum, sed etiam propter humanam societatem atque communem possessionum securitatem. Hinc fit, ut, si dominus laesus inveniri non possit, in bonum societatis humanae restitutio fieri debeat, quod aptiore modo non agitur, quam pauperes causasve pias eligendo, quorum sublevatio in societatis humanae bonum et commodum redundat.

1023 3. Ex hac ipsa vero ratione, quod pauperes causaeve piae pro dominis eligendi sint, efficitur, ut aliquando onus restitutionis exstingui possit etiam in iis adjunctis, in quibus non exstingueretur, si dominus laesus certus et notus esset:

Scilicet 1) si debitor ipse pauper est. Nam quando ita est, scriptores magno consensu concedunt, debitorem quasi sibi ipsi restituendo debitum exstinguere posse atque ita quidem, ut etiam pro futuro tempore, quo fortasse ad meliorem fortunam redierit, debitum exstinctum maneat, modo nunc debitor neque re neque in probabili spe, ut haereditate, facili artis exercitio etc., bona sufficientia possideat. Less. l. c. n. 41 et 46, Lugo d. 20 n. 8 etc. Quod sane non in favorem furis et furti cedit, sed in favorem paupertatis.

2) Si debitor a S. Pontifice condonationem vel reductionem debitorum incertorum acceperit. Quod Summi Pontifices prioribus temporibus non raro fecerunt in bulla *„Cruciatae“*, indulgentiis ac dispensationibus adjungentes bullam *Compositionis*, qua pro certa quadam eleemosyna in pios usus facta debitorem in foro interno ab omnibus debitis incertis liberarent.

Posse videlicet S. Pontificem illa debita, quorum tandem solutio ad 1024
pias causas referenda est, ex justa causa reducere et condonare, nemo est, qui dubitet vel dubitare possit. Justam autem causam censebant communiter, quod et certius *aliquid* pro piis causis acquireretur, et debitoris conscientiae melius consuleretur, qui aliter facillime in mala fide relictus fuisset. Solum id non ab omnibus eodem modo intelligebatur, quo sensu quave amplitudine S. Pontifex hanc condonationem re ipsa facere intenderit, utrum debitorem omnino liberatum esse voluerit, an hypothetice tantum, i. e. nisi postea forte dominus apparuerit.

In eo tamen *consentiebant:* 1) saltem id nequaquam solvi debere postea, quod pro bulla accipienda vel eleemosyna danda jam solutum esset; 2) neque ea, quae post bullam bona fide acceptam ex bonis incertis consumpta fuerint, ita ut possessor seu debitor ditior non evaserit; aut 3) quae post bullam bona fide acceptam praescriptione acquisita vel exstincta fuerint. Circa reliqua bona aut debita non una erat DD. sententia: quum alii docerent, in foro interno nullam manere obligationem, nisi forte, sententia fori externi intercedente, ei, qui postea se dominum certo laesum probasset, jus iterum addictum esset; alii putarent, ne in foro quidem externo eam sententiam juste ferri posse; alii e contrario etiam sine judicis sententia hanc obligationem, ex qua domino certo comparenti pars ista loco restitutionis reddenda esset, integram mansisse censerent. Vide hac de re Lugo disp. 6 n. 150 et d. 21 sect. 7. Ex quibus sententia prima practice omnino praeferenda est; tertia autem solida ratione destituitur, nisi in ipsa bulla conditionata tantum condonatio expressa sit; alias enim ex ipsa bulla voluntatem S. Pontificis eam fuisse satis colliges, ut saltem in foro conscientiae, excluso ordine externi fori, tantam condonationem, quantam posset, debitori concederet: poterat vero condonationem facere absolutam, non minus quam civilis auctoritas res inventas post debitam inquisitionem, sed frustra factam, inventori absolute addicere potest[1].

§ 3.

Quo ordine restituendum sit, seu potius quo ordine diversa debita sint solvenda.

Ordinem certum in solvendis debitis observari, per se nihil ad 1025
justitiam pertinere, quando omnibus creditoribus satisfieri possit, manifestum est. Tum igitur solum quendam ordinem servari interest, quando debitor omnibus solvendo est impar. In qua hypothesi quaedam certa, quaedam controversa sunt:

I. Quae extra controversiam sunt, hisce tradam:

1. Res aliena in individuo exsistens domino reddenda est.

2. Cessione bonorum jam incepta vel indicta, debitor non suo arbitrio, sed secundum legum positivarum statuta solutionem facere debet, quum illo ordine inverso creditorum jura certa laederentur.

3. Creditoribus privilegiatis, si repetunt suum debitum, ante omnes reliquos satisfieri debet: quos disce ex legibus regionis. Communiter

---

[1] *Hinc colliges:* Qui, *prudenter* judicans, restitutionem a se debitam propter adjuncta pauperibus faciendam esse, ita revera fecerit, is ab omni onere liberatur, etsi postea *fortuito* dominus laesus compareat.

hoc titulo solvenda sunt: impensae funerales, merces operariorum, impensae pro ultimo morbo etc.

4. Dein creditoribus hypothecariis servato temporis ordine satisfaciendum est: neque in hac re seria est difficultas.

5. Denique reliqua debita solvenda sunt, ita tamen, ut 1) ea, quae *stricta justitia* debentur, sive ex contractu sive ex delicto, omnino sint solvenda ante illa, quae debentur ex gratuita promissione; 2) ut debita erga certos creditores prius solvi omnino expediat, quam debita incerta.

Plerique dicunt, *ex obligatione* prius solvenda esse debita certa, quam incerta; quum vero S. Alph. n. 687 contrarium etiam pro probabili habeat, videlicet posse utriusque generis debita solvi pro rata: satius duxi dicere, quid *saltem practice expediat.*

1026 II. In ipsis vero debitis communibus seu nullo modo privilegiatis, quum non una sit sententia docentium, quae quibus praeferri postponive possint aut debeant: practice in foro conscientiae haec *licent* debitori, qui statum suum labilem scit, attamen cessionem bonorum suorum re ipsa nondum fecit (cf. S. Alph. l. c., Lugo disp. 20 sect. 7):

1. Potest fieri integra solutio creditori priori (erga quem debitum jam diutius contractum est), sive repetit debitum, sive non repetit.

2. Potest fieri integra solutio creditori, qui tempore posterior est, *si repetit prius* suum debitum, ubi lex regionis non obstat.

3. Potest singulis creditoribus, tempore debiti contracti non attento, solutio fieri pro rata.

4. Potest probabiliter integra solutio fieri creditori, qui tempore posterior est, etsi non petat, si relate ad alios creditores *pauper* est. S. Alph. n. 691 putat, „posse praeferri pauperiorem, recte dici probabile".

III. Solum igitur id restat discutere, num sit illicitum atque justitiae commutativae *per se* contrarium, si integra solutio alteri creditori non pauperi, qui tempore posterior est, offeratur a debitore, a creditore accipiatur. Quaero hoc, seclusâ lege positivâ.

1027 In qua re id certum dici debet, debitorem aliquo modo laedere ceteros creditores, eumque propterea, cessione bonorum facta, si postea ad meliorem fortunam redierit, citius in id incumbere debere, ut illis pro hac laesione satisfaciat; concessio enim, per quam ei licet saltem plenam solutionem differre, donec commode possit, supponit, *omnibus* debitoribus *pro rata* satisfactum esse. Ceterum de justitia stricte laesa ne in hoc quidem casu constat, neque creditorem, qui ita solutionem integram prae reliquis accepit, ad restitutionem aliis creditoribus pro rata faciendam obligare possumus. Difficulter enim aliquis evadat argumentationem, quam instituit Lugo disp. 20 n. 174: Quod si liceat prius petenti integre satisfacere, cur non licebit eum ut amicum monere, ut prius petat? quod nihil aliud est, nisi non petenti integram solutionem offerre; siquidem offerendo debitor monet creditorem, creditor annuendo petit atque sic solutionem accipit. — Porro prius petenti integre satisfieri posse, Lugo quidem *negat*, habet tamen pro opinione *probabili*, S. Alph. vero contra Lugo *probabilius* esse dicit n. 692 ex jure Romano.

In quantum autem leges positivae alicujus regionis obstant, aut aliis creditoribus jus concedunt rescissionem solutionis ex parte postu-

landi, id omnino servandum est. — Ita in Gallia (ex lege 28. Maji 1838) *invalida* esset solutio, sive quae fieret post cessionem bonorum a tribunali declaratam, sive quae facta esset intra 10 dies ante hanc declarationem. — In Statibus Foederatis Americae Sept. solutio intra 4 menses vel etiam plures cessioni bonorum praevios facta declaratur invalida: diversi tamen status diversum tempus assignant.

§ 4.

De modo restitutionis peragendae.

Restitutionem aperte et domino conscio fieri, nullatenus necesse 1028
est, sed sufficit, ut fiat ea ratione, loco et tempore, ut dominus vere et plene indemnis reddatur.

I. Potest igitur restitutio fieri augendo pondus et mensuram, excedendo debitos labores et servitia, aut etiam per simulatam donationem, modo res donata *domino* vere *tanti valeat*, quantum est damnum illi illatum.

II. Potest fieri restitutio per hominem intermedium, nuntium, confessarium etc.

III. Restitutio facienda est stricto jure in eo loco, in quo dominus rem seu valorem possideret, si damnum ei illatum non fuisset; at si domino nihil interest aut pluris interest restitutionem fieri in alio loco, debitor pro majore suo commodo id eligere potest. Haec, si obligatio oritur *ex culpa;* nam si ex sola re aliena detenta (cum bona fide) aut ex contractu debitum exsistit, aliae regulae statuendae sunt, ne debitor cum suo damno gravetur.

IV. Restitutio facienda est statim ac fieri potest, at moraliter loquendo; quare ad brevem dilationem mediocris ratio sufficit, v. g. commodior occasio etc.: si vero ratio gravis exsistit, debitor etiam in diuturniore dilatione non peccat; secus aut graviter aut leviter peccat, prout diutius aut brevius differt.

Explicatio. Ad I. **Rest. tecta.** 1. Simulata donatio per se prorsus 1029
sufficit ad debitum restitutionis exstinguendum, imo generatim etiam donatio facta ab eo, qui, restitutioni obnoxius, ejus immemor fuit. Nam nisi praevalens intentio erat ante omnia donare — quod vix sumi potest — implicite voluit prius exstinguere debitum justitiae, quam liberalitatem non debitam vel gratitudinem exercere. Si quis vero obligationis restituendi memor, expresse voluit liberaliter donare, debitum suum non exstinxit. — Ergo si restitutio facienda erat pauperibus causisve piis, eleemosynas *post* contractum debitum factas computari posse, saepe satis probabile est.

Porro in simulata donatione id incommodi aliquando accidere potest, ut dominus laesus moveatur ad donationem mutuam. Quae si fiat, ab illo debitore doni valor retineri non potest, quippe quod factum fuerit *ex errore,* sed clam facienda restitutio est donatori.

2. Quo securior fiat restitutio sive per ipsum debitorem sive per hominem intermedium, dividi potest summa totalis in arbitrarias partes, quae diversis temporibus atque e diversis locis domino transmittantur. Hoc secreti servandi causa praecipue noto.

1030 Ad II. **Rest. per intermedium.** Difficultas oritur, si restitutio facienda nuntio quidem vel confessario commissa, sed per eum domino re ipsa facta non est, eo quod res v. g. amissa, a fure sublata fuerit. Debetne tunc prior ille debitor denuo damnum subire, ut ille, cui debuerat restitutionem, re ipsa indemnis fiat?

R. 1. Si nuntius ab ipso creditore (voco creditorem eum, cui restitutio debetur), aut a judice designatus est, cui pro creditore res transmittenda committatur, debitor immunis est, quia creditor *per nuntium*, quod suum erat, jam possederat. Ita plane communis sententia.

R. 2. Idem dicendum est, si creditor forte rogatus virum eligendum arbitrio debitoris commiserit, qui suo (i. e. creditoris) nomine rem reciperet.

R. 3. Si vero debitor, creditore non rogato, sua sponte aliquem elegerit, per quem restitutionem faceret — id quod in restitutione ex delicto facienda, de qua agimus, communiter fieri consuevit — per se damnificator ab obligatione non liberabitur, si forte re ipsa restitutio domino laeso facta non fuerit; nam nuntius ille instrumentum non domini laesi est, sed damnificatoris, cui periculum rei tamdiu subeundum est, donec domino satisfactum sit.

Attamen si poenitens, qui per se ipsum restituere non potest — ad infamiam enim subeundam non tenetur — confessario rem seu valorem restituendum tradiderit, videtur nullatenus improbabile esse, poenitentem liberum manere, etsi fortuito ad dominum res restituenda non pervenerit. Fateor equidem, sententiam longe communiorem damnificatorem condemnare ad damnum potius bis subeundum, quoniam 1) communis regula est, damnificatoris esse, periculum et casûs fortuiti damnum subire, 2) dominus vero, quem in hunc restituendi modum consensurum esse praesumatur, conditionate tantum consentire censeatur, videlicet modo periculum transmissionis subeatur a debitore: attamen hae rationes minime sententiam illam certam esse evincunt. Ut enim taceam de scriptoribus, auctoritatis sane non minimae, qui in contrariam opinionem propendunt, — subjiciuntur aliqua eorum testimonia infra in nota — rationibus adductis aliae rationes opponi possunt [1].

---

[1] Mirum non est, etiam ex iis scriptoribus, qui nobiscum potius sentiunt, complures magis dubitantes loqui; nam aliqui non de solo confessario loquuntur, sed de quolibet homine fido; aliqui non tantum loquuntur de casu, in quo confessarius vel nuntius inculpabiliter rem amittat, sed etiam de casu, in quo eam fortasse culpabiliter amittat aut retineat. At facile quisque videt, longe graviorem esse rationem a nobis adductam, si de solo confessario agimus, qui quasi naturaliter ut persona intermedia constituitur, ac longe facilius ex voluntate creditoris praesumpta argumentum sumi posse, si solam inculpabilem rei amissionem, quam si culpabilem quoque detentionem respicimus.

S. Alph. l. 3 n. 704: „Si fur mittat domino rem ablatam per *confessarium aut virum fidelem*, et iste sibi illam *retineat*, an teneatur (primus fur) iterum restituere?“ R.: „Olim primam (negantem) sententiam vere probabilem censebam, sed

Cardo rerum in eo verti videtur, utrum confessarium solummodo ut mandatarium poenitentis considerare debeamus — quod si fieri oportet, victas manus damus — an jure eum considerare possimus ut quasi-mandatarium seu *negotii gestorem* ipsius domini creditoris. Qui autem negotiorum gestor est ex praesumpta domini voluntate, vere *illius* nomine agit, cum *illius* periculo curam rerum sibi assumit: quod ita verum est, ut ubi leges civiles negotiorum gestionem permittunt vel statuunt, negotiorum gestor a domino compensationem petere possit eorum damnorum, quae ipse *ex* negotii gestione passus fuerit. At videtur prorsus jure id fieri, ut confessarium pro negotii gestore creditoris habeamus. Si enim ante factum et ante casus fortuitos homines interrogaremus, utrum vellent in causis restitutionis, quam poenitens aliter secure perficere non posset, confessarios pro negotii gestoribus agnoscere, an persistere in alio restitutionis modo, qui quum periculosior pro debitore esset, creditores quam saepissime in periculum conjecturus esset nihil prorsus recipiendi: vix ullus esset, qui non consentiret. At si est ita, tota causa finita est. Quum primum enim res restituenda in manus ejus, qui creditoris negotii gestor est, consignata fuerit, restitutio ipsi creditori est facta, non secus ac si creditor expresse suum

---

(ex rationibus mox allatis melius postea perpensis) de illius probabilitate valde dubito. At quia Less. et Sporer cum Tambur. non audent primam opinionem damnare, nec ipse audeo."

Castropal. (quem S. Alph. dicit *negare* obligationem iteratae restitutionis, at non omnino recte) loquitur de confessario, qui „sive retineat sive amittat" et d. 1 punct. 17 § 9 tandem dicit de sententia obligationem negante: „In hanc sententiam propendet animus; at quia communiter auctores contrarium sentiunt, manet obligatus."

Salmanticenses (*de restit.*, cap. 1 punct. 9) proponunt ita quaestionem: „si res utcunque non pervenit ad dominum", atque hoc sensu pro sententia obligationem negante haec proferunt: „ita tenet Soto, Gabr., Cenedo, Ledesma, Rodriguez, probabilem tenent Filliuc., Trullench., Less., Hurtago, Diana": ipsi vero suam de *hac* opinione sententiam non expresse proferentes, *contrariam* opinionem dicunt *probabiliorem.*

Lessius *de just. et jure* l. 2 cap. 16 n. 64—67, Sporer tr. 4 cap. 4 n. 19, Tambur. *in decal.* l. 8 tr. 4 cap. 1 § 5 n. 7 vocant sententiam negantem „non omnino improbabilem", quamquam contrariam tenent; Filliucci vocat eam simpliciter *„non improbabilem"* tr. 32 cap. 5 n. 135. Hi autem loquuntur de *confessario:* (Tambur. „de confessario vel homine fido" — Sporer loquens de confessario l. c. dicit: „ita absolute docent P. Navarr., Rodriguez, Reginald., Filliucci, alii, quos affert Diana p. 2 tr. 3 sect. 17 *miscell.* resol. 2 censens hanc sententiam esse tutam in praxi").

In Casibus Bened. XIV. *cas. 1. Apr. 1770* fit distinctio, utrum res aliena in individuo, an solum rei pretium *confessario* traditum fuerit: atque omnino docetur, debitorem ad nihil amplius teneri quoad rem in individuo traditam, teneri tamen ad iteratam restitutionem quoad id, cujus solum valorem confessario tradiderat. Quod autem S. Antonin. pro hujus doctrinae fautore inducitur, lapsus oculorum videtur esse, siquidem S. Ant. l. c. tit. 2 cap. 4 § 1 e contrario docet, obligationem restituendi in debitore manere.

Ceterum non solum si quis sententiae benigniori assentitur, sed etiam si eam sibi probari posse non putat, non raro prudentiae fuerit, obligationem *iteratae* restitutionis dissimulare, siquidem ex obligatione illa inculcata facile est, id solum efficere, ut debitor in mala fide constituatur atque mala fide omittat, quod ex monitu confessarii pro obligatione habet.

nuntium ac mandatarium miserit. Quare altera ratio contrariam opinionem tenentium per se corruit, quum periculum rei casûsque fortuiti tamdiu solummodo apud damnificatorem maneat, donec restitutio *domino* facta fuerit, i. e. aut domino personaliter aut ei, qui dominum ipsum repraesentat.

1031 Causa ab ea, quam nunc discussimus, non omnino absimilis est, quando confessarius poenitenti injunxerat restitutionem erga pauperes, quamquam creditor certus aderat, cui restitutio deberetur. Poenitens igitur, qui bona fide consilium confessarii erroneum secutus fuerit, estne obligandus, ut denuo certo domino restituat?

R. 1. Confessarius subsequens, qui rem comperit, non minus quam in priore casu saepe prudenter aget, si dissimulat, quaecunque tandem est theoretica quaestionis solutio.

R. 2. Verius autem puto, pro debitore remanere obligationem certum dominum (etsi bis solvi debeat) indemnem faciendi; nam hîc revera nulla facta est restitutio domino, pauperes enim non sunt negotii gestores, per quos res ad dominum perveniri debeat: excipi autem casus potest, quando ex nota domini liberalitate praesumpta ejus voluntas sive consensus colligi potest, quo invitus non sit, ut loco suo pauperes electi fuerint.

S. Alph. l. c. n. 704 etiam negat, a debitore satisfactum esse; quamquam Tamb. l. c. *potius* quam in priore casu a secunda solutione excusat, dicit enim: „etiamsi in priore casu (si res confessario tradita esset, sed ad creditorem non pervenisset) sequaris securiorem sententiam (quam ipse per se tuetur), *hîc* te non audeo obligare“ — at non videtur recte id dici.

Ad III. **De restitutionis expensis.** Qui ex delicto restituere tenetur, *suis expensis* rem alienam domino transmittere debet. Atque hoc ita communi sententia scriptores urgent, ut debitor ad restitutionem generatim *ipsi domino faciendam* teneatur, etsi expensas rei pretio duplo majores facere debeat; excusatus tamen sit, si etiam majores expensas debeat subire: videlicet eum tum aut exspectare, aut pauperes pro domino eligere posse. Verum ut exspectetur seu ut differatur *paulisper* restitutio, saepe facilius concedi potest.

1032 Ad IV. **Dilatio.** Quae si fieri debet, voluntas restituendi a poenitente serio concipienda et retinenda est. Atque id imprimis a confessario caveri debet, ne facilius meras fallacias et praetextus pro veris rationibus habeat, quibus aliquis a restitutione facienda excusetur.

Gravis quaestio in illa causa movetur haec, num is, qui tandem ex causa gravi et *justa* restitutionem ex delicto debitam nunc differat, debeat domino etiam illud damnum reparare, quod ex hac dilatione patitur. In qua quaestione S° Alph. l. c. n. 680 et 704 cum sententia longe communiore assentiendum est, debitorem ad id teneri: declarationis tamen causa addiderim, ‚modo illa damna ex damnificatione in confuso saltem aliquo modo praevideri potuerint‘; quodsi non potuerint, contraria opinio aliquorum, qui negant hanc obligationem, omnino videtur satis probabilis esse. Scilicet *injusta* causa damni non est dilatio, quae nunc fit — hanc enim justam esse supponitur — sed prior damnificatio; at ut haec inducat restitutionem damnorum, damna debebant *aliquo modo* in confuso praevideri posse.

§ 5.

De causis a restitutione sive omnino sive ad tempus excusantibus.

Causae excusantes referuntur fere ad impossibilitatem, condona- 1033
tionem legitimam, solutionem aequivalentem. Plures tamen referuntur a Reuter *theol. mor.* p. III. n. 351 sqq., quae num et quando excusationem a restitutione sive plenam sive temporaneam admittant, accuratius discutiendum est, videlicet:

1) Impotentia atque magna difficultas debitoris, 2) remissio a creditore facta, 3) cessio bonorum, 4) damnum creditoris vel alicujus tertii, 5) solutio creditoris creditori facta, 6) rei interitus, 7) compensatio, 8) auctoritas judicis, 9) donatio creditori facta, 10) incertitudo debiti, 11) transactio, 12) ingressus in religionem, 13) praescriptio, 14) compositio S. Pontificis auctoritate facta.

Pauca de singulis, in quantum nondum explanata sunt per ea, quae in superioribus exposita continentur.

I. De impotentia et magna debitoris difficultate. Haec enim ad tempus, seu quamdiu illa difficultas exsistat, causam excusantem continet.

1. Impotentia illa adest, quando debitor aut ejus proxime cognati in extrema necessitate versantur. S. Alph. n. 498. 7.

2. Etiam merito latius sumitur haec necessitas, vid. si adest aut restituendo efficitur necessitas valde gravis vel quasi-extrema: nisi forte creditor in eadem necessitate versetur; tunc enim creditor praeferendus est.

3. Quando debitor, si restitueret, e statu suo *juste acquisito* prorsus excideret; idque S. Alph. admittit, etsi debitum ex delicto ortum ducat. Attamen id prorsus debitori incumbit, ut intra limites statûs sui parce vivens paulatim colligat, unde restituendi facultatem sibi comparet; vel ut Reuter dicit l. c.: „Cum eversione statûs juste acquisiti debitor non tenetur statim totum restituere, ut e. g., si vir nobilis ideo deberet carere omni famulatu, aut redigi ad statum plebejum, labore manuum vivere etc., vel si civis honestus mendicato vivere deberet; tenetur tamen etiam *cum aliqua statûs sui diminutione,* salva ejus substantia, curare, ut per partes successive restituat v. g. parcius vivendo, dimittendo plures famulos, diligentius laborando vel negotiando etc.“ S. Alph. n. 698. 5.

4. Quando restitutio fieri nequit sine gravi damno in bonis altioris ordinis, ut cum gravi periculo vitae aut famae: at quantum fieri potest, alia via, qua securius fiat restitutio, quaerenda est.

5. Quando debitor ejusve familia per restitutionem ex fragilitate in magnum animae periculum induceretur, ut desperandi, filias prostituendi etc. S. Alph. ib. 9.

6. Imo si per instantaneam restitutionem praeter rei alienae dimissionem vel debiti solutionem aliud grave damnum debitoris sequeretur, obligatio statim restituendi urgenda non esset, nisi dominus ex rei suae carentia fere aequale damnum subiret. Nam in aequali necessitate vel damno praeferendus est dominus. Cf. supra n. 1031, Reuter l. c., S. Alph. n. 697.

II. Remissio a creditore facta, si modo libere et legitime 1034
facta est, — i. e. neque fraude vel minis seu metu extorta, neque

facta ab eo, qui jus non habuit — certe ab omni onere debitorem eximit intra limites ipsius condonationis.

Quare si formaliter condonatio concessa est, nihil difficultatis relinquitur. Id solum praestat addere, sufficere etiam posse condonationem rationabiliter praesumptam: quae aliquando locum habere potest in injuriis erga parentes, heros commissis atque in similibus adjunctis. Reuter l. c. haec dicit: „Hinc, qui rem detinet *prudenter credens*, dominum non esse invitum, non peccat; et si postea comperit, dominum tamen fuisse invitum, probabiliter non tenetur restituere, nisi quod in se vel in aequivalenti superest. [Attamen id intellige, nisi antecedens culpa causam damni jam dederit.] Si autem *dubitatur*, an dominus esset remissurus, *petenda est remissio*.“ Alii loco condonationis rationabiliter praesumptae dicunt: „si moraliter certum est, dominum non esse invitum“. Ceterum communiter poenitentes debent in hac re prudens consilium confessarii alteriusve viri prudentis et pii inquirere.

1035 III. Cessio bonorum in casu eversionis rei familiaris.

1. Cessio bonorum *secundum leges* facta id saltem privilegium tribuit debitori, ut residuorum debitorum solutionem tamdiu valeat differre, dum postea commode possit. Reuter l. c. n. 354.

2. Ut autem hic favor in conscientia valeat, excluditur: 1) omnis fraudulenta seu ficta solvendi impotentia; 2) etiam bonorum cessio ex delictis inducta seu causata; 3) retentio bonorum occulta praeter ea, quae lege conceduntur: nam, licet in conscientia ea bona retineri possint, quae ad parce vivendum pro conditione debitoris necessaria sunt, idque occulte, si forte per leges necessaria non concedantur, tamen quod praeter leges retinetur, excluditur etiam postea a favore legis, ita ut pro hac restitutione *commoda* facultas exspectari non possit.

3. Per se autem neque judicialis neque conventionalis bonorum cessio excusat a futura residuorum debitorum solutione, nisi forte aut expressa creditorum declaratione aut aliis signis satis certis pateat, creditores voluisse debita, quae restent, absolute condonare. Neque sufficit, si leges postea *actionem judicialem* creditorum non amplius admittunt; haec enim sola actionis fori externi denegatio est, quae neque jus neque debitum in foro interno exstinguit.

4. Pro Anglia quidem contendit Crolly (*de just. et jure* t. 3 n. 1232), et legum intentionem esse, debitum prorsus exstinguere, et eas leges etiam pro foro conscientiae ut justas et validas habendas esse. At ut hoc sive pro Anglia sive pro aliis regionibus, ubi similes leges latae sunt, pro practice probabili habeatur, puto *accedere alia adjuncta debere*, ex quibus consensum creditorum aut revera exsistentem aut jure debitum colligere liceat: quae re ipsa aliquando adesse non negaverim.

Videlicet contingere potest, maxime apud negotiatores, ut pro debitis contractis usurae solvantur tantae, quae ut *justae* sint, jam referri debeant etiam ad periculum sortis, cui aes alienum seu pecunia mutuo data in manibus debitoris exponatur. Quodsi pro hoc periculo majores usurae ex contractu debebantur, nunc vero periculum in verum damnum casûs fortuiti transivit, justum non est, ut dominus sortis seu creditor jus retineat ad *totum* debitum postea a debitore repetendum. Quare si ejusmodi usurae solutae sint, non abnuerim, opinioni auctoris Anglici accedere. — Quod eo

magis tunc fieri licet, si ex communi persuasione homines in illa regione putant, se in conscientia servare posse eas legis dispositiones, quibus, re cum creditoribus composita, modo bonorum cessio fuerit inculpabilis, ab omni in posterum solutione immunes declarantur; tunc enim in debitis contrahendis pecuniisque mutuo dandis tacite et implicite in hanc conditionem *consentitur,* ut, oriente inculpabili infortunio, debita censeantur exstincta.

Ceterum auctor ille Dr. Crolly notat, idque recte, si quis hoc legis favore se uti posse credat, id omnino requiri, ut ipse etiam prorsus secundum leges agat. neque minimum quidquam in suum favorem sibi permittat ultra id, quod leges concedant.

IV. Damnum creditoris vel alicujus extranei. Quod 1036
caput paucis absolvi potest. Si enim ex restitutione vel solutione, si nunc fiat, creditori damnum oriatur, caritas postulat, ut potius differatur solutio, nisi forte debitori ex retentione etiam damnum oritur. Imo eadem fere lex caritatis exigit, ut, si restitutio tertio cuidam extraneo notabile damnum ejusve periculum creat, quod multum excedat incommodum illud, quod dominus ex dilata solutione habet, restitutio etiam potius differatur: v. g. si praevidetur, dominum re sibi reddita in praejudicium tertii abusurum. (Obligationem differendi restitutionem intellige, ‚modo ne dilatio *debitori* nimis onerosa sit'.)

V. Solutio, quae creditoris creditori fiat, non semper omnino liberat; nam nisi ex rationabili causa ita agatur neque debita sint ejusdem generis, creditor rationabiliter invitus fuerit circa hanc permutationem proprio arbitrio factam.

VI et VII. Interitus rei quando excuset, et compensatio quando liceat, ex praecedentibus satis liquet.

VIII. Auctoritas seu sententia judicis. Si sententia ju- 1037
dicis, quae me absolverit a solvendo debito aut mihi addixerit rem actioni subjectam, objective justa est, non opus est in ea tamquam in causa me niti, si quaero, cur rem retinere aut debiti solutionem negare possim: nam patet, me debitorem tum non esse nec fuisse. At quaerunt, num per sententiam objective injustam, quam bona fide pro justa habui, mihi titulus in conscientiae foro ita tribuatur, ut etiam postea cognita veritate, nisi alia sententia evincar, nihil amplius restituere debeam.

Attamen dicendum est, ne consuetum quidem praescriptionis tempus semper id efficere, ut res revera mea fiat — quod etiam Puchta contra aliquos juristas recte monet (cf. supra sect. I. cap. 3 n. 926). Summum igitur judicis sententia me in bona fide confirmare potest: quare si cum bona hac fide rationes adsunt, quae titulum coloratum constituunt atque per judicem novum robur acceperunt, consueto tempore praescribere possum; si titulus deest, solo 30 annorum spatio praescribo; si demum titulus vitiosus est — quod per se sumi non debet —, nunquam. Attamen si titulus qui nunc adest, et in quo sententia nitebatur, vitiosus non est, postea vero tandem aliquid detegitur, quo titulum meum vitiosum esse probetur: praescriptio, si absolutum est requisitum tempus, secundum plerarumque regionum leges non corruit.

1038 IX. Donatio facta creditori ab eo, qui debiti immemor fuit, saltem quando noluisset mere liberaliter donare, si debiti memor fuisset. S. Alph. n. 700 id pro practice probabili habet: cf. supra n. 1029.

X. Quomodo et quando propter *debita incerta* adsit ratio debitum exstinguens, supra satis dictum est.

XI. Transactio. Quae est conventio extrajudicialis, qua, lite jam mota, partes litigantes rem dubiam componant modo utrisque oneroso, videlicet sibi invicem aliquod jus dubium, quod *fortasse* habent, cedunt, sed vicissim pro eo jus minus quidem, at certum tenent. Si, transactione bona fide facta, alteruter litigantium invenit, sibi jus certum in totam rem fuisse, alteri nullum: tamen transactioni semel factae standum est, neque ab altero aliquid restituendum, nisi forte transactio redundet in praejudicium tertii, cujus juri transigentes cedere non poterant. Reuter n. 270.

1039 XII. Ingressus in religionem. Num et quando debitori aere alieno gravato liceat religioso fieri etiam cum probabili damno creditoris, non hujus loci est discutere, sed id jam dictum est in tractatu de statu religioso.

Hîc paucis noto, quae religiosus debitis ex priore vita gravatus circa solutionem seu restitutionem facere teneatur. Succincte et clare Reuter haec tradit n. 326.

1. Religiosus debitor tenetur ad opera vel labores statui et conditioni religiosae convenientes, quibus lucrari possit, quae solvat; religio enim *non liberat* ab onere solvendi, nisi quatenus solutioni praestandae *impedimento* est.

2. Religiosus autem non tenetur ad eos labores, qui statum dedeceant vel extraordinaria opera sint, etsi praelatus licentiam dederit — nisi forte obedientiae praecepto eum ad id adstringere possit et adstringat.

3. Imo religiosus ne ad ordinarios labores in illum finem exstinguendi debita exercendos tenetur, si praelatus licentiam denegat.

4. Praelatus vero licentiam denegans justitiam erga creditorem religiosi non laedit, nisi fraudulenter eum susceperit; attamen si sine justa causa denegat, videtur contra caritatem delinquere.

5. Si quae vero bona per religiosum sive haereditate, sive donatione, sive etiam stipendio pro ejus labore deductis expensis monasterio accederent, haec primo in exstinguenda ejus debita impendi deberent, quia bona illa ad monasterium transeunt cum illo onere, quod iis annexum fuisset, si in dominio religiosi mansissent. Ita Lugo *de just. et jure* d. 3 n. 220 et d. 20 n. 79, Lacroix l. 3 p. 2 n. 447, Reuter l. c. n. 362 etc.: quidquid contradicat Gury-Ballerini I. n. 718 quoad solemniter professos.

1040 XIII. Praescriptio quomodo a solvendo vel restituendo liberet, superius dictum est.

XIV. De compositione S. Pontificis auctoritate facta supra, ubi de bonis incertis locuti sumus, jam plura dicta sunt. Hîc vero ea addenda duxi, quae occurrere possunt circa restitutionem bonorum ecclesiasticorum injuste direptorum.

Quum igitur bona aliena eaque cum sacrilegio possideantur, injustitia aliquo modo delenda est: quod cogitari nequit fieri nisi 1) per restitutionem, 2) per compositionem vel condonationem ex parte S. Pontificis ex gravissima causa concessam, 3) per praesumptam voluntatem Ecclesiae, 4) per praescriptionem.

Ex quibus modis aliqui jam ex natura sua a disputatione excluduntur. Primo enim si *restitutio* re ipsa facta est, totum negotium est confectum. Dein circa *praescriptionem* haec occurrunt notanda: 1) Praescriptio admitti nequit in raptoribus, utpote malae fidei; 2) neque in iis, qui scientes bona ecclesiastica per quoscunque contractus sibi acquirere tentant; 3) neque sufficit ea bona fides subjectiva, qua aliquis rudis ingenii fortasse putet, civilem potestatem legitime ea bona invadere posse: nam talis ignorantia juris divini et naturalis nullatenus sic admitti potest, ut cum illa praescriptio subsistat. Quapropter circa bona ecclesiastica immobilia vix unquam praescriptio legitimum dominium conferre potest, etsi per plura saecula possessio perduraverit.

Relinquitur igitur, ut aliquid de praesumpta voluntate Ecclesiae et de condonatione ex parte S. Pontificis dicamus.

Praesumptam voluntatem seu consensum Ecclesiae aliquando 1041
in quibusdam circumstantiis admitti posse, circa bona mobilia videtur colligi ex iis, quae Bened. XIV disputat in literis ad Congr^is^ de Propag. Fide secretarium datis occasione Postulati ab Archiep. Antibarensi propositi die 19. Martii 1752 (in Bullar. Ben. XIV. n. LVII).

Ibi enim non renuit, quin ad bona ecclesiastica mobilia direpta ab infidelibus atque divendita, ita *ut vix spes sit, verum dominum inveniendi*, applicetur responsum anno 1630 datum circa bona christianorum a piratis occupata et vendita: „Utrum Christiani liberi, qui hîc (Tuneti) negotiandi gratia commorantur, et alii captivi ementes a piratis infidelibus bona a fidelibus rapta, et in hac urbe venum exposita, vel dono ea recipientes, ut hîc ad proprios usus utantur, vel ad terras christianorum lucri gratia transmittant, peccent mortaliter et teneantur ad restitutionem?“

„Patres deputati (i. e. theologi consulti) existimarunt, bona christianorum a piratis rapta posse fideles absque noxa mortali et onere restitutionis emptione, venditione aut alio quocumque legitimo titulo sibi accipere ac in proprios usus convertere, non obstante quod sint in bello injusto rapta“ — attamen huic responso a consultoribus S. Officii haec clausula addita est, „ut fideles animum paratum haberent ad restitutionem emptarum rerum, si unquam verus earum dominus compareret, easque redimere vellet pretio soluto, quod emptor Turcis in emptione numeravit.“

Rationem vero Ben^us^ XIV., plures eosque gravissimos auctores, quos laudat, secutus, repetit ex praesumpta voluntate veri domini, cujus res aut utiliter geritur, aut secundum ejus voluntatem potius in utilitatem fidelium, quam infidelium raptorum converti debeat. Quare si similes conditiones in rebus ecclesiasticis accidant, videtur eadem agendi ratio licita esse.

Haec quidem de rebus mobilibus, maxime iis, quae diu servari ne- 1042
queunt. At de immobilibus longe alia est eaque non controversa auctorum sententia, vid. earum possessio utpote rapinâ non incognitâ vitiata, atque talis, ut ad legitimum dominum res semper redire possit, manet injusta, donec aut restitutio aut legitima condonatio facta fuerit.

Et revera etiam dissimilis agendi ratio praescribitur in instructionibus S. Poenitentiariae a Pio IX. approbatis pro absolvendis iis poenitentibus, qui bona mobilia ecclesiastica, et iis, qui immobilia a gubernio Italico occupata sibi acquisiverint. Praestat responsa occasione Jubilaei Concilii Vatic. data hîc subjicere, data ex Poenit. 1. Junii 1869, quum *absolvendi* potestas confessariis per Bullam Jubilaei esset tributa:

„4. An et quomodo possint absolvi, qui acquisierunt et possident bona ecclesiastica immobilia alienata a gubernio?“

„R. Poenitentes qui detinent hujusmodi bona, non esse absolvendos, nisi prius loci Ordinario aut aliis viris ecclesiasticis ab ipso Ordinario pro sua prudentia per dioecesin designandis, consignaverint syngrapham ab eis subscriptam seu coram testibus subsignatam, eique Ordinario quam primum transmittendam ac caute in Cancellaria dioecesana aut alibi custodiendam, qua sequentibus obligationibus seu conditionibus se suosque haeredes et successores subjacere declarent: 1) retinendi eadem bona ad nutum Ecclesiae ejusque mandatis subinde parendi; 2) conservandi ipsa bona, et rem utilem in eis gerendi; 3) adimplendi pia onera iisdem bonis annexa; 4) subveniendi ex fructibus ipsorum bonorum personis seu locis piis, ad quae de jure pertinent; 5) monendi haeredes et successores per syngrapham subscriptam de hujusmodi obligationibus, ut et ipsi sciant, ad quid teneantur.“

„5. An possint absolvi et sub quibus conditionibus illi, qui bona ecclesiastica immobilia acquisierunt, quae postea aliis vendiderunt atque cooperati sunt ad contractus super iisdem bonis?“

„R. Affirmative, deposito lucro exinde injuste percepto in manibus Ordinarii ad effectum illud conservandi favore locorum piorum, quae damna passa sunt, reparato scandalo, monitis novis emptoribus aliisque complicibus, ut propriae consulant conscientiae, et imposita singulis obligatione standi mandatis S. Sedis desuper ferendis.“

„6. An et sub quibus injunctionibus possint illi absolvi, qui acquisierunt bona mobilia ecclesiastica?“

„R. Affirmative, imposita illis aliqua eleemosyna favore locorum piorum, ad quae dicta bona pertinebant, quatenus emerint pretio, quod judicio Ordinarii seu confessarii fuerit minus justo. At si agitur de rebus, quae non sunt usu consumptibiles, seu quae servando servari possint, aut de suppellectilibus et vasis sacris, imponatur poenitentibus obligatio quam primum recurrendi ad loci Ordinarium ad hoc, ut super iisdem rebus juxta indultum ipsi Ordinario jam a S. Poenitentiaria concessum provideat.“

NB. Facultas Episcopis data haec erat, ut possint fidelibus, qui recurrant, potestatem facere emendi res ecclesiasticas mobiles, remoto scandalo, atque 1) erogata eleemosyna ut supra, si pretium censeatur justo minus; 2) ut si agatur de rebus, quae servari possint, earum elenchum tradant Ordinario, et parati sint, eas, soluto pretio, ecclesiae locisve piis restituere etc.

1043 Igitur praecipue circa bona immobilia ecclesiastica injusto modo acquisita, nisi restitutio re ipsa fiat, *condonatio vel compositio a S. Pontifice* exquirenda est.

Posse vero S. Pontificem eam condonationem facere, modo adsit omnino gravis causa, ex eo elucet, quia 1) est summus administrator omnium bonorum ecclesiasticorum et causarum piarum; 2) quia suprema jurisdictione in Ecclesia et pro universali Ecclesiae bono utitur: quare si bonum Ecclesiae universale majoris ordinis id postulat, etiam cum damno singulorum institutorum ecclesiasticorum condonationem facere potest.

De facto vero *fecerunt* R. Pontifices compluries ejusmodi condonationes circa bona illa, quae a *gubernïis* injuste occupata, et dein sive in possessionem fisci sive in possessionem privatorum emptorum transierunt: fecerunt hoc ad servandam fovendamque pacem regnorum cum Ecclesia aut ad faciliorem reddendam reconciliationem eorum, qui ab Ecclesia defecerant.

In tali *publica* et *gravissima* causa S. Pontifices satis facile fecerunt condonationem aut plenam, aut cum onere alicujus eleemosynae.

Primum exemplum praebuit Julius III., quum mitteret Card. Polum ad 1044
Angliam post schisma Henrici VIII., regnante Maria, cum Ecclesia reconciliandam. Per literas 28. Junii 1554 datas Cardinali Legato amplissimam concessit facultatem „cum quibuscunque bonorum ecclesiasticorum tam mobilium, quam immobilium in praefato regno possessoribus seu detentoribus, pro quibus ipsa Serenissima Regina Maria intercesserit, de bonis per eos indebite detentis, *arbitrio tuo*, auctoritate Nostra tractandi, concordandi, transigendi, componendi, et cum eis, ut praefata sine ullo scrupulo in posterum retineri possint, dispensandi, omnia et singula alia, quae in his et circa ea quomodolibet necessaria et opportuna fuerint, consulendi et faciendi; salvo tamen in his, in quibus propter rerum magnitudinem haec S. Sedes merito tibi videretur consulenda, Nostro et praefatae Sedis beneplacito et approbatione". Qua facultate Cardinalis non parce utendum esse duxit, atque brevi regnum pacavit fideique catholicae iterum subjecit — proh dolor! — post paucos annos in schisma et haeresim relapsurum.

Amplissimam etiam condonationem Clemens XI. literis ad Augustum II., Poloniae Regem et Saxoniae Electorem, die 10. Nov. 1712 datis iis promisit, qui in Saxonia bona ecclesiastica possidentes ab haeresi ad fidem catholicam reversuri essent.

Nostris temporibus per diversa concordata similis condonatio circa bona ecclesiastica a gubernïis occupata et retenta vel alienata quibusdam regnis catholicis facta est. Ita 1) 15. Julii 1801 Napoleoni I. condonatio facta est eorum bonorum ecclesiasticorum, quae ad illud usque tempus a gubernio occupata *et alienata* erant: quod responso S. Poenit. anno 1818 et postea per Breve Pii VII. 20. Oct. 1821 extensum est ad omnia bona, quae 15. Julii 1801 a gubernio occupata erant, sive fuerant alienata sive non. — Die 27. Nov. 1891 pro Archid. Colon. cum Trevir. et Monast. dioeces. concessum est, ut idem valeat relate ad *occupationes a gubernio Gallico usque ad finem anni 1814 in sinistra Rheni ripa* continuatas: quod die 7. Febr. 1894 extensum est „ad bona ecclesiastica, quae in toto regno Borussiae usque ad finem anni 1824 saecularizata sunt et de praesenti a privatis tamquam propria possidentur vel in posterum possidebuntur" (cf. *Analecta eccl.* vol. III, p. 211). 2) Pro regno utriusque Siciliae habetur condonatio in conventione 7. Martii 1819, 3) pro tota Sardinia 14. Maji 1828, 4) pro Belgio 16. Sept. 1833. Quae vero acquisita sunt aut privata occupatione, aut etiam sub auctoritate civilis potestatis in iis regnis, quibus condonatio facta non est — (neque hac in re pro condonatione plena haberi potest acceptatio salarii clericis quotannis a gubernio solvendi, nisi condonatio vere adjuncta sit) —: eo tantum modo legitime in possessione eorum, qui detinent, manere possunt, quod recursus habeatur in singulis casibus ad S. Sedem, quae etiamtum, imposita quadam „componenda" in causas pias satis benigne injuncta, possessionem sanare consuevit.

Sectio IV.

De bonis externis juribusque transferendis.

Bona externa atque jura humanis usibus destinata, hominibus 1045
eorumque necessitatibus sibi continuo succedentibus, ab uno in alterum transferri necesse est. Quod fit 1) quotidiano commercio inter homines atque rerum commutatione, in qua tota fere rerum publicarum efflorescentia atque temporalium abundantia rerum nititur; aliter enim

homines abundarent fortasse in una re, in altera summa premerentur penuria: hinc diversi ineuntur *contractus*.

Fit 2) *successione in bona defuncti*. Quum enim pro usu hujus vitae externa bona a Deo concessa sint, finita vita ejus qui possedit, bona per mortem dimissa ad superstites transire eorumque usibus cedere debent, ut naturali destinationi possint servire.

De utraque bonorum juriumque translatione agere debemus, ut tractatio de justitia absoluta sit atque perfecta, idque etiam pro foro interno, quia in bonis illis transmittendis, si uspiam, justitia laedi facile potest. Quod imprimis valet de contractibus, in quibus non solum bonorum juriumque dominus mutatur, sed generatim etiam ipsorum jurium vera fit commutatio. Quae, ut justitia servetur, immediate aequalitatem rei ad rem postulat: unde etiam tota justitia stricta nomen commutativae justitiae sortita est.

Partitio I.

De contractibus.

Praeter scriptores saepe laudatos sive de universa theologia, sive de jure et justitia agentes, ut Molina, Lugo, Lessius, S. Alph., Ballerini-Palmieri, plures alii hîc commendandi sunt, ut Beusch *tractatus canonico-legalis de pactis et contractibus in genere* (apud Migne *cursus theol.* t. XVI); scriptores recentes: Pruner *de jure* (*Lehre vom Recht etc.*) et *theolog. mor.* (*Lehrbuch der katholischen Moraltheologie*), Schwane *de contractibus (Die Verträge)*, Marres *de justitia lib. tert.*, Allègre *le code civil commenté*.

Amplissimus igitur modus transferendi et mutandi bona atque jura sunt contractus: in quibus tota fere socialis vita quasi in cardinibus vertitur. Solum, quantum satis est pro confessario atque conscientiae directore, de iis dicturi sumus.

Caput I.

De contractibus in genere.

Articulus I.

Notio et divisio contractuum.

1046 Definitur contractus duorum vel plurium conventio circa aliquid praestandum. Illud, de quo praestando conveniunt, potest esse aut *res* aliqua, aut *actio*, aut *omissio*. Dicitur „duorum vel plurium consensus seu conventio“: per se enim sunt *duae* partes contrahentium, quorum unus alterius consensum acceptet suoque assensu consensum efficiat; quia vero ex alterutra vel utraque parte plures esse possunt, qui in eadem re conveniant, propterea dictum est: duorum *vel plurium* consensus.

Distinguuntur praecipue:

1. Contractus *unilateralis* et *bilateralis,* prout uni tantum parti aut utrique obligatio imponitur, atque ita aut contra unam aut contra utramque ex contractu actio judicialis instrui possit.

2. Contractus *gratuitus* et *onerosus* — quae distinctio fere cum praecedenti coincidit — prout cedit secundum formam suam in unius tantum partis utilitatem (gratuitus), aut per eum utriusque partis utilitas intenditur, seu ita alterutrius partis utilitas respicitur, ut ea pars suo onere etiam ad alterius utilitatem conferre debeat (onerosus) — aliis verbis, si jus unius ad id, quod alter *praestare* debet, mutua *praestatione* habetur. — V. g. promissio et donatio sunt contractus gratuiti et simul unilaterales; commodatum et depositum gratuiti bilaterales; venditio est aliquis ex contractibus onerosis, qui nunquam non sunt bilaterales.

3. Contractus *solemnis* et *simplex,* prout certis formalitatibus a lege praescriptis perficitur, aut sine ejusmodi formalitatibus privato contrahentium consensu valide et legitime perficitur: v. g. venditio publico instrumento perfecta, aut venditio privatim facta.

4. Contractus *realis* et *consensualis,* prout aut requiritur ex una parte *rei traditio* (contractus realis), aut solus utriusque partis consensus ad hoc sufficit, ut in sua specie exsistat. Ita v. g. promissio, et secundum pleraque jura venditio, sunt contractus consensuales; mutuum est contractus realis.

5. Contractus *realis* et *personalis,* prout ex contractu praecipue jus circa *rem* nascitur ideoque *ipsa res obligata est,* aut *sola persona contrahens* obligatur. — Sic promissio alicujus actionis potius est personalis, promissio alicujus rei plerumque realis est contractus.

6. Contractus *nominatus* et *innominatus* ita distinguitur, ut prior speciale nomen atque specialem actionem in foro judiciali habeat, alter speciali nomine vel actione careat, sed generali tantum titulo laesae justitiae in judicium deferri possit.

7. Contractus *nudus* et *vestitus,* prout per se solam obligationem in conscientia parit, aut etiam civilem obligationem de qua in judicio conveniri possit. Sic contractum nudum habes e. g. in simplici stipulatione, qua aliquis cum altero convenit, se suam domum illi vendere velle.

NB. 1. Attamen etiam nudus contractus non omni civili effectu caret. Nam etsi ex tali contractu qua tali civilis actio non admittitur, admittitur tamen etiam in civili foro exceptio contra actorem alius causae, retentio accepti etc. — Imo accedentibus singularibus circumstantiis eae conventiones, quae alias nudi contractus censentur, plenum civilem effectum aliquando parere possunt, v. g. secundum jus Rom. et canon. in favorem causarum piarum.

NB. 2. a) Contractus innominatus, qui nudus non sit, semper realis est, non consensualis tantum. — b) Dein nota: nudus consensus ad contractum innominatum celebrandum in foro *externo* obligationem non parit, in foro interno autem intentio et aequitas respicienda sunt. c) Imo etiam contractu innominato completo per rei traditionem, in foro externo non raro datur locus poenitendi seu facultas resiliendi; quid vero in conscientia liceat, ex intentione contrahentium vel consuetudine multum pendet.

NB. 3. Contractus innominati *regulares* enumerantur sub quadruplici forma: 1) do ut des, 2) facio ut facias, 3) do ut facias, 4) facio ut des: quibus formulis jam satis ostenditur, hunc certum contractum non exsistere, nisi evaserit *realis,* ideoque si qua conventio praecesserit, hanc nudam quandam stipulationem praeviam esse.

Contractus innominati *irregulares* vocantur: contractus simplicis permutationis, et contractus aestimatorius (quem germanice habes in eo, qui vocatur ‚Trœdelvertrag'); cf. n. 1124.

8. Contractus *stricti juris* et *bonae fidei*, quae distinctio in jure Romano magni momenti erat, hodie autem in recentioribus juribus vix amplius obtinet. Videlicet „stricti juris" ii contractus vocantur, in quibus obligationes stricte secundum verba contrahentium sumuntur: „bonae fidei contractus" ii, in quibus bono arbitrio judicis multa relinquuntur, qui secundum aequitatem et consuetudinem dubia dijudicet, idque in Anglia etiamnunc in multis causis observatur. (Plura v. Beusch l. c. cap. 2. n. 99 sqq.) Possunt tamen bonae fidei contractibus ii fere aequiparari, circa quos leges positivae plura disponunt, quae cum obligatione *expresse* inita *simul* sint observanda, etsi a contrahentibus nec statuta neque expresse cogitata sint: prout sunt fere contractus onerosi.

9. Contractus *expressus* et *tacitus*, vel etiam *quasi-contractus* ita distinguuntur, ut contractus expresse fiat consensu formaliter manifestato, tacitus, quando consensus ex alia actione, e. g. officii susceptione, colligitur. Quasi-contractus aliter a theologis, aliter a juristis sumitur. Theologi communiter quasi-contractum eum dicunt, quem modo dixi contractum tacitum, quo aliquis ut in allato exemplo suscepti muneris promittit, se fideliter suo munere functurum esse. Juristae quasi-contractum eam nominant juridicam relationem, quae *consensu a lege praesumpto* producitur, ut in *negotiorum gestione* (in qua dominus, in cujus favorem negotii gestionem alter suscepit, ea quae gesta sunt, rata habere tenetur); in *solutione indebiti, tutela, haereditatis aditione.* Quapropter, etsi consensus vere defuerit, tamen lex eandem obligationem inducet, ac si consensus datus sit.

10. Contractus *absolutus* aut *conditionatus*, prout absoluta obligatio contrahitur, aut obligatio dependens fit ab aliqua conditione.

1047 Contractus igitur et ejus obligatio ab ipsorum contrahentium libera voluntate quam maxime pendet; attamen ut in distinctione n. 8 vidimus, aliquando ipsa lex in certis quibusdam contractibus obligationes determinat accuratius atque magis explicat. Quare ut universim ea, quae in contractibus occurrunt, complectamur, distingui debent contractûs 1) essentia, 2) natura, 3) accidentia. *Essentia* enim ea comprehendit, sine quibus contractus non subsistit; *natura* ea insuper addit, quae, tali contractu exsistente, simul secundum leges vel consuetudines adesse censentur, nisi contrahentes expresse contrarium statuerint: siquidem ambitus obligationum et jurium non solis verbis contrahentium, sed etiam lege, consuetudine, *aequa* interpretatione definiuntur; *accidentia* ea dicuntur, quae, nisi expresse addantur a contrahentibus, cum contractu ipso non censentur constituta.

Singula vero, quae in quolibet contractu occurrunt vel occurrere possunt, discutienda sunt, tum circa contractum ‚in fieri', tum circa contractum ‚in facto esse', i. e. circa obligationem juridicamque relationem ex contractu exortam. Ad contractum autem in fieri necessaria sunt 1) objectum seu materia circa quam contractus versatur, 2) personae contrahentes, 3) legitimus consensus.

Articulus II.

De causis contractuum seu de contractibus ‚in fieri'.

§ 1.

De objecto seu materia, circa quam contractus versatur.

Objectum contractûs id omne et id solum esse potest, circa quod 1043
contrahentes liberam juridicam disponendi facultatem habent, vel circa quod juridicam obligationem inire possunt.

Fusius autem enumerantur hae conditiones, quae objectum afficere debent, ut sit aptum, circa quod hîc et nunc contractus fiat, sive est res quaedam externa, sive actio praestanda:

1) ut sit objectum *possibile,* tum physice, tum moraliter: nam ad impossibile nemo obligatur, neque se obligare potest. Imo haec impossibilitas jure latiore quodam sensu sumitur, ut etiam impossibilitatem moralem latiorem comprehendat; nam quod homo ita sibi impossibile fore judicat, ad id eum sese obligare *velle,* assumi nequit. Porro nisi vere *voluit* sese obligare, contractus non subsistit;
2) ut sit objectum *exsistens,* i. e. sive *in re* sive *in spe:* alioquin objectum rei impossibili aequiparatur, vel voluntas seria obligationis contrahendae defuisse dici debet;
3) ut sit objectum offerenti *proprium:* de re enim aliena disponere per me non possum, ideoque corruit obligatio — quod non impedit, quominus ex fraude vel injustitia erga alterum obligari possim;
4) ut sit objectum *certum et determinatum,* saltem *aliquo modo;* obligatio enim omnino indeterminata exsistere nequit, atque oblatio rei prorsus indeterminatae censetur esse illusoria, non seria; e. g. si quis dicat „vendo tibi vinum", nihil determinans, is ludere velle censetur, nisi forte intendat sese obligare ad vendendum vinum pro futuro tempore, quandocunque alter emere voluerit;
5) ut sit objectum *honestum;* si enim id, circa quod contractus versatur atque obligationem contrahentes suscipere conantur, inhonestum est seu illicitum, impossibile est, ut vera obligatio verusque contractus fiat. Quod inhonestum est, vitare et omittere tenemur; quod ex contractu debemus, tenemur praestare seu facere: ad utrumque igitur, ad faciendum et ad idem omittendum, obligatio exsistere nequit; quare quum obligatio omittendi ea quae sunt illicita prior sit et absoluta, altera unquam oriri nullatenus potest;
6) ut sit objectum aliquo modo *pretio aestimabile,* videlicet aut utile ei, cui gratuito contractu res addicitur, aut tale, quod, si contractus onerosus est, aliquo modo comparari possit cum reciproca obligatione ab altero inita: aliter enim obligari velle

aut nugatorium esset, aut iniquum; proin obligatio vera oriri non posset, ergo neque contractus.

1049 Scholion. Cum contractûs objecto cohaeret id, quod dicitur causa contractûs. Causa enim contractûs illud est, quod in contractu celebrando aliquis intendit, adeoque finis est. Qui potest esse multiplex. Proxime vero ab alterutro contrahentium in bilaterali seu oneroso contractu intenditur opus ab altero praestandum vel res ab eo tradenda. Quod si fit, causa contractûs simul illius materia seu objectum dici potest, quamquam non sub eodem respectu consideratur. Quare quae de causa hoc sensu sumpta dicenda sunt, intelliguntur ex iis, quae de objecto dicta vel dicenda sunt. De aliis causis autem postea quaedam attingentur.

1050 **Explicatio uberior** aliquarum conditionum contractui necessariarum.

I. Res, circa quam conventum est, si possibilis *tantumnodo ex parte manet,* efficit, ut contractus fiat invalidus, si indivisibiliter de ea re contractum est, vel si res indivisibilis est: valet contractus quoad partem possibilem, si objectum est divisibile et contractum de eo est divisibiliter; e. g. si contraxisti, ut 100 cori tritici tibi tradantur, quando 50 ex iis pereunt, manet generatim obligatio circa reliquos 50.

II. De conditione, ut res *pretio sit aestimabilis* secundum explicationem antea datam, plura notanda sunt:

1. Haec conditio supponit, agi de contractu, vi cujus pretium aliquod datur ei, qui aliud praestitit aut praestiturus est. Porro id ante omnia notandum est, pretium ut pretium dari, nec aliter pari posse, nisi pro illa privatione, quam alter actionem aut rem praestando sibi infert, vel pro obligatione, quam in se assumit. Si igitur ea obligatio vel privatio nulla est vel tanti non est, ut cum pretio comparari ullatenus possit: impossibile est, ut juste pretium detur aut accipiatur. Quare tunc, si nihilominus aliquid redditur, videndum est, num pro gratuita donatione haberi possit; aliter contractus de pretio dando est invalidus.

2. Igitur pretium ejusque justitia non est sumenda ex utilitate alterius, sed ex onere, quod ille, qui pretium accipit, subit, ex hujusque oneris communi aestimatione. Id solum respondet justitiae commutativae, quae in aequalitate dati et accepti consistit: quare qui aliquid tradit, secundum mensuram rei traditae seu oneris suscepti aequivalens sua vice accipere debet, non secundum mensuram utilitatis, quam alter fortasse percipit; nam illam ipse non tradidit, seu illa sese non privavit. Cf. S. Thom. II. II. q. 77 a. 1, qui tamen recte ait: „Ille tamen, qui ex re alterius accepta multum juvatur, potest *propria sponte* aliquid vendenti supererogare."

1051 Hinc: 1) Pro ostendenda via, quae sine ullo incommodo ostendi potest, ex contractu exigi nihil potest; potest tamen alter occasione hujus actionis gratuita promissione sese ad donum conferendum obligare.

2) Si quis alteri pro observando jejunio, ad quod jam exsistit obligatio legis, certum pretium promittit: ille contractus non est invalidus, quia a) censetur esse liberalis promissio, etsi conditionata: b) res seu labor incommodum *in se* pretio aestimabile est, neque obligatio ex obedientia impedit, quominus obligatio *verae justitiae* accedere eaque aestimari possit.

3. Si quis cum altero contraxit ad negotium peragendum in dissito loco, per se non impeditur, quin cum tertio pro pretio contrahat ad simile negotium peragendum. Illud enim novum onus ex consortio alterius non amittit in se pretii aestimabilitatem. Quod autem mandatarius non habeat novum incommodum notabile, per accidens est.

Videlicet videndum est, utrum objectum contractûs seu pretii sit *labor praestandus,* an *obligatio suscepta.* Si est labor praestandus, quando novus labor non accedit, pretium augeri nequit; si vero objectum est obligatio suscepta, etsi secunda obligatio per accidens laborem non auget, si modo in se pretio aestimabilis est, pretium augeri non est injustum.

Utrum autem nuntii, qui publice constituuntur ut nuntii, pro quolibet negotio idem pretium exigere possint, sive in eodem loco unum sive plura conficienda habent, annon, ex consuetudine et positiva lege pendet. Quamquam enim id ex se injustum esse nondum dici potest, possunt tamen leges pretium ita determinare, ut ex justitia diminuendum sit, si plura negotia eodem labore confici possint.

4. Res spiritualis et supernaturalis objectum pretii temporalis licite esse non potest; potest tamen per se permutatio rei spiritualis cum re spirituali fieri, aut etiam pretium dari pro re temporali rei spirituali adnexa. Recole, quae „de simonia" dicta sunt. Verum inde non sequitur, in quolibet pretio simoniaco etiam committi *injustitiam:* in tali enim commutatione revera aliquid datur, quod pretium temporale sine comparatione superat; quo fit, ut uterque contrahens rei spirituali gravissimam inferat injuriam et sacrilegium committat. Sitne laesa justitia commutativa, et quando, aliunde repeti debet. Cf. Lugo *de just. et jure* d. 18 n. 69.

III. Gravissima quaestio agitatur de objecto *turpi,* videlicet num 1052
valeant contractus circa rem turpem.

Sensus quaestionis exponitur. 1. Non quaeritur, possitne obligatio adesse ad rem illicitam seu peccaminosam actionem, de qua conventum est, faciendam. Id enim prorsus negandum esse, patet. Quare et haec promissio nulla est, et pretium pro illicita re *facienda,* si quod acceptum sit, est reddendum.

2. Ergo neque id quaeritur, num *haec conventio* de re illicita pro pretio aliquo facienda, utpote ab initio nulla, tractu temporis valida fieri possit. Id enim eodem jure negari debet.

3. Sed quaeritur, sitne pretium in illa illicita et invalida conventione statutum demum solvendum, si, illiceitate non obstante, alter actionem in pactum deductam vere praestiterit, atque num solvendum sit vi novi alicujus contractûs realis et innominati, qui oriatur ex re seu actione in alterius favorem secundum ejus voluntatem praestita, ex contractu innominato „facio, ut des".

Opiniones diversae. Sunt, qui negent, ullam contractûs obligationem oriri: ita praeter alios, quos videre licet apud Baller.-Gury I. n. 760, Beusch *de pact. et contract.* cap. 4 n. 269 sqq., Carrière *de contract.* tom. I. p. 224. Communior autem opinio *affirmat,* cui subscribendum esse censeo.

Opinionis affirmantis probatio. Praevia illa conventio de re illicita pro pretio praestanda prorsus illicita et invalida quidem erat; at in se continebat rei peccaminosae secundum ejus utilitatem apparentem appre-

tiationem, vel potius determinationem pretii, quanti ex aestimatione promittentis periculum illud et incommodum valeat, quod ex actione turpi quidem, at simul onerosa et periculosa exsecutori nascatur. Quae periculi aestimatio non est intrinsecus mala. Quando igitur alter vere illud periculum et incommodum subiit, quod alter — etsi inique — in suum favorem postulaverat, *contractus realis perficitur* (facio, ut des) atque pretium ex conventione determinatum pro periculo et incommodo solvendum est, nisi forte: 1) sit pretium omnino prodigum, quod est reducendum; 2) aut lege positiva ipso hoc pretii accipiendi jure exsecutor reus privetur; 3) aut contractus turpis tamquam injustus erga promittentem declaratus sit.

Hac expositione principalis ratio adversariorum videtur eversa esse. Dicunt enim: Praevia conventio invalida erat omnino, ergo etiam invalida erat secundum pretii promissionem; atqui quod ab initio invalidum est, tractu temporis non firmatur. Quam rationem Beusch graviter urget ex eo, quod subsequens contractus innominatus essentialiter pendeat a praevia stipulatione; proin, vitiata radice, quod ex illa oriatur, etiam vitiatum seu invalidum esse. — At *distingui* oportet: ab illa praevia stipulatione subsequens innominatus contractus ita pendet, ut censeri debeat completio et perfectio illius, quod antea inchoatum erat, seu: habetur idem contractus, antea inchoativus, postea completus, Nego. Subsequens contractus pendet a priore conventione non secundum speciem suam essentialem, sed secundum pretii *determinationem,* Concedo: quae pretii determinatio in se non erat invalida nec peccaminosa.

1053 Confirmatur nostra opinio solutione secundae rationis adversariorum. Dicunt igitur secundo, si lex naturalis contractus ejusmodi validos relinqueret, lex naturalis praeberet incitamentum ad peccata; incitaretur enim, qui actionem peccaminosam promisisset, ad implendum peccatum, quo sibi irrevocabiliter alterum obligaret ad pretium solvendum. At lege naturali incitamentum ad peccatum praeberi nequit. Ergo valor ejusmodi contractûs, etiam posita actione in pactum deducta, sustineri nequit.

Resp., distinguendo maj. Lex naturalis non auferret omne incitamentum peccati, Concedo maj.; positive praeberet incitamentum, nego maj. Nam lex naturalis potius dicit cuilibet homini, peccata multo graviorem poenae reatum contrahere, quam sit quaelibet temporalis utilitas, ac proin quamlibet utilitatem temporalem potius relinquendam esse, quam peccatum committendum. Attamen revera in multis casibus ordo naturalis non aufert quamlibet temporalem utilitatem a peccato; sic enim Deus vult probare virtutem et probitatem: neque id repugnat. — Si vero adversariorum rationem aliquis urgere velit, ad absurdissima delabitur: e. g. eum, qui die Dominica laboraverit, injustitiae reum dicere debet, si pro labore suo pretium sumit; eum, qui contra justam parentum voluntatem matrimonium promiserit, idque invalide, etiam invalide illud contrahere; quod maxime tunc paris rationis est, quando matrimonii celebratio fiat per procuratorem, siquidem causam illi demandatam revocandi ex suppositione obligatio est.

NB. 1. Quod de aliis contractibus circa rem turpem dictum est, praecipue, imo magis valet de extorto turpi consortio a puella sub promissione matrimonii; hanc nimirum implendam esse, jam supra dixi n. 997, nisi graves causae contrariae adsint. Nam vel ipsa matrimonii promissio in actu peccaminoso sive postquam jam coepit impleri, renovatur, in quo casu nullum dubium de valore promissionis adesse potest; vel si, promissione matrimonii a juvene facta, puella sui corporis potestatem

praebet, ipsa hac actione, utut peccaminosa, acceptat et repromittit, ita ut contractus sponsalitius habeatur, non secus ac per acceptationem arrhae et annuli post oblatum matrimonium.

NB. 2. Possunt tamen leges positivae ejusmodi contractus etiam quoad pretii aestimationem irritos facere: quod si *certo* fecerunt, atque ita fecerunt, ut non in foro externo tantum, sed etiam in foro interno omnino eos irritos redderent, id in conscientia servandum est; si *probabiliter* fecerunt, ante judicis sententiam id eligi potest, quod cuique probatum fuerit.

Practice igitur haec tenenda sunt: 1054

1. Si agitur de peccatis in pactum deductis, quae lege criminali non puniuntur, post opus praestitum pretii solutio in conscientia urgenda est, saltem eatenus, quatenus agitur de damno et incommodo compensando.

2. In iis criminibus, quae lege puniuntur, neque solutio ita urgenda, quamquam aliqua compensatio non raro multum suadenda est, neque post solutionem acceptam restitutio est imponenda; quia in illis criminibus plures auctores docent, poenam lege infligendam id etiam includere, ut reus mercede sua privetur: cui sententiae aliquis etiam ante judicis condemnationem sese conformare potest, sed non tenetur. V. Less. de *j. et j.* l. 2 cap. 14 n. 70 et cap. 18 n. 20: imo leges positivae non raro utrumque statuunt, ut neque ex causa turpi aliquid exigi dandum, neque datum repeti possit.

3. Si qui autem contractus turpes declarantur ipso facto irriti a lege propter periculum fraudis et injustitiae, pretium acceptum restituendum est, nisi forte alter libere et liberaliter cesserit vel cedat.

4. In accipienda vel exigenda mercede pro peccaminosa actione posita id practice tamen est cavendum, ne nova complacentia et approbatione peccati denuo peccetur.

§ 2.

De personis contrahentibus seu de subjecto contractuum.

Ex iis, quae de objecto contractûs dicta sunt, jam patet, eos 1055
omnes contrahere posse, qui de rebus vel actionibus suis liberam habent disponendi facultatem. At id non ex sola hominum natura, sed etiam ex positiva lege repeti debet, quum publica auctoritas eam disponendi facultatem, quam natura dederat, aliquando auferre vel restringere possit.

I. Ex natura sua excluduntur a faciendo contractu, qui usum rationis non habent, ideoque infantes, amentes, ebrii.

II. Lege positiva vel non possunt, vel firmiter non possunt in multis saltem rebus contractum facere: filii *minores, uxores, interdicti, civiliter mortui.*

De singulis eorum pauca notanda sunt: accuratiora videnda sunt in singularum regionum legibus. Cf. etiam n. 1070, ubi de rescindibilitate contractuum principia statuuntur.

Punctum I.

De filiis minoribus.

(Cf. Pruner et Schwane ll. cc.)

Quinam sint *minores,* n. 887 dictum est, ubi egimus de dominio.

1. Minores sine consensu tutoris vel curatoris firmiter contrahere non possunt, ita ut ipsi non sint obligati. Qui vero contraxit cum minore, obligationem excutere nequit, si ex parte minoris ejusve curatoris res, de qua conventum erat, fuerit praestita.

2. Etsi tum ipse minor, tum qui ejus curam agunt, seu quorum interest contractum rescindi, hanc rescissionem petere possint: nihilominus in conscientia minor resarcire debet damna, in quae alterum per dolum conjecit, aut ex quibus ipse lucrum seu commodum hausit.

3. Difficilior est quaestio, teneaturne solvere aes alienum contractum ex compotationibus aliisve prodigis actionibus, vel ex pecunia mutuo accepta ad ejusmodi usus malos et prodigos, si alter, v. g. caupo, sciens minori haec praestiterat, ut is genio suo posset indulgere, quando lex positiva jus debita exigendi creditori neget; aliis verbis: potestne talis lex ita accipi, ut in poenam cooperationis illicitae jus creditoris prorsus exstinguatur, an ita tantum, ut sola actio judicialis denegetur?

Jus Romanum sic revera constituit de *pecunia mutuo accepta.* Quare si consumpta est ad fines utiles vel etiam ad eas recreationes, ad quas spectata conditione pater adolescentis pecuniam daturus fuisset, reddenda quidem est; at si exhausta est *ad usus excessivos et inutiles,* neque minor fraudulenter egit nec sui juris (in casibus exceptis) erat aut esse videbatur: ex complurium sententia ne postea quidem, quando major evasit, in conscientia est reddenda. Ita Lessius *de just. et jure* l. 2 cap. 20 n. 8 sqq., Laym. l. 3 tr. 4 p. 3 cap. 15, Molina etc. Vide Reuter p. III. n. 151 in fine. — Id ex jure Romano.

Confer insuper, quae supra dicta sunt de bonis castrensibus etc.: ex quibus nimirum filius familias, quando et dominium et administrationem liberam habet, utpote sui juris, etiam debita contracta tenetur solvere. Plura autem, quae etiamtum in favorem minoris jus Romanum concessit, videri possunt apud Beusch cap. 3. n. 80 sqq.

Punctum II.

De uxoribus.

1056 I. Communi jure uxor libere contrahere potest circa bona, quae praeter dotem ipsius sunt; circa bona communia autem seu familiae, quorum administratio ad maritum pertinet, non potest disponere, nisi marito absente seu impote, aut consentiente.

Hinc in rebus minoribus, quae ad res familiares sub cura uxoris constitutas pertinent, contractus facere potest, ut emere, etsi maritus

non positive consenserit: nam nisi uxor largius procedat, re ipsa maritus vel non est invitus, vel irrationabiliter invitus est.

2. Juribus particularibus, ut Gallico, facultas uxoris magis restringitur etiam circa bona propria, ita ut de iis sine consensu mariti aut judicis firmiter contrahere non possit: versatur igitur in eadem conditione, ac dictum est de minoribus: quare tum maritus uxorisque haeredes, quorum interest, ex parte uxoris rescindi contractum, tum ipsa uxor — nisi fraudulenter egerit aut in suum suorumque favorem alterum ad contrahendum induxerit — rescissionem petere potest, reddendo tamen id, in quo facta est ditior.

Verum id non obtinet in rebus consuetis ad familiae sustentationem necessariis; neque de illo contractu, quem uxor proprio nomine negotiationem exercens fecerit. Cf. *Cod. civ.* § 217—225.

Alia jura uxoris facultatem magis extendunt: quae consuli debent.

Punctum III.

De interdictis.

Ab administratione bonorum interdici possunt a publica auctori- 1057
tate per judicis sententiam publicatam ii, qui propter statum mentis administrationis incapaces videntur, ne familiae et haeredibus magnum damnum inferant.

Tales sunt hebetudine seu mentis imbecillitate laborantes, prodigi declarati: iis igitur curator sive tutor designatur, qui actibus et contractibus eorum consentire debeat.

Quare contractus, qui sine illius curatoris legitimo consensu initi sunt, rescindi possunt ab ipsis interdictis aut eorum causam agentibus; ab iis vero, qui cum illis contraxerunt, contractûs vitium opponi non potest, ut ipsi se ab onere assumpto liberent.

Punctum IV.

De civiliter mortuis.

1. Civiliter mortui secundum jus Romanum sunt religiosi professi 1058
qui saeculari vitae mortui toti se Deo divinoque servitio tradiderunt. Qui ex statu suo, ut dictum est in tractatu de religione, firmiter contrahere non possunt sine Superioris sui consensu. Attamen quoniam haec juris constitutio primarie ad ecclesiasticum forum spectat, attende, quae propter iniquas quasdam leges civiles Ecclesia de religiosis eorumque possidendi potestate nunc constituerit (supra n. 520 et 524).

2. Alii civiliter mortui dicuntur in poenam, nimirum damnati ad mortem, perpetuum carcerem, deportationem: qui et acquirendorum bonorum et dispositionis de bonis faciendae incapaces per legem exsistunt. At hoc intelligitur de bonis immobilibus, aut majoris momenti; quare et manuales donationes accipere et facere, aliosque contractus leviores facere possunt.

3. In recentioribus juribus haec civilis mortis poena non solet amplius vigere: quare tum lex ipsa, tum consuetudo considerari debet. Sic v. g. jus Gallicum, Borussiacum, Austriacum (ad § 868) hanc poenam sustulit: cf. Gury I. 770, Schwane l. c. § 2 in fine.

§ 3.

De consensu seu causa formali.

1059 I. Ad essentiam contractûs saltem requiritur, ut sit consensus 1) verus et internus, 2) externus, 3) mutuus, 4) ex intentione contrahentium saltem alterutri intimatus.

II. Utrum autem tantum oblationis ab una parte factae intimatio requiratur, an etiam reciproca acceptationis ab altera parte factae intimatio, non una est auctorum opinio.

III. In contractu reali consensum habes ipsa rei traditione vel acceptatione firmatum.

Explicatio. Ad I. 1. Consensum *verum et internum* requiri, longe communior est sententia (v. Molina t. 2 d. 352, Sanch. *de matr.* disp. 9 n. 3, Lugo disp. 22 n. 45 sqq., Beusch cap. 1 n. 19 sqq.): quamquam id negant Vasquez, Dicast. *de jur. et just.* l. 2 tr. 3 d. 1 n. 461 aliique. At non recte negant. Nam in quolibet contractu fit alicujus dominii vel juris privatio atque in alterum translatio: quae fieri nequit, nisi aut voluntaria abdicatione aut privatione per legitimam potestatem facta. At posterior si fit, jam non per contractum jura transferuntur; si vero voluntaria privatio adest, habemus, quod volumus, internum et verum voluntatis actum seu consensum. Cf. Ball.-Palm. l. c. p. III. n. 21.

Neque sufficit dicere — ut adversarii ajunt — si modo *externus* consensus datus fuerit, prorsus eandem obligationem produci, sive interne quis consenserit, sive non. Nam id non est semper verum. Consensum quidem rite datum esse, praesumitur, quamdiu fictio probari nequit; imo saepe verum est, leges positivas obligare eum, qui ficte consensit, ad easdem obligationes sustinendas, ac si vere consenserit. At ex eo, quod fictus consensus obligationem inducere potest, nondum fit, ut ratione contractûs hanc obligationem inducat.

NB. Id, quod aliquando summi momenti est, hîc non est praetermittendum, eum videlicet, qui fictum consensum posuit, alteri contrahentium, communiter saltem loquendo, obligari quidem, at ipsum non acquirere jura quasi ex contractu valido. Quare si postea alterius contrahentis interest, contractum factum non esse: illi, qui ficte consensit, integrum jam non est, pro libitu nunc vero consensu fictionem suam emendare, sed accidere potest, ut restituendi obligationem subeat relate ad ea, quae ab altero sine vero jure accepit.

1060 2. Consensum debere insuper esse *externum*, facile colligitur ex ipsius contractûs essentia et fine. Est enim consensus plurium efficax et practicus, qui jurium translationem atque permutationem efficere debet. Jam vero id impossibile est, nisi oblatio ex una, acceptatio ex altera parte externe se prodat, ita ut alter alterius consensum percipere

possit et cognoverit. Paucis: contractus est actus ad alterum et cum altero; atqui actus mere interni ejusmodi non sunt.

3. Ex eadem ratione requiritur, ut consensus sit *mutuus;* quia *utriusque* contrahentium est, jura accipere, aut saltem sive offerre sive accipere.

4. *Intimatio* alteri facta non utcunque, sed nomine vel mandato ejus, qui consensum suum offert, requiritur.

Quare si v. g. Joannes promittit, se Paulo aliquid daturum esse: haec promissio, quantum ex parte Joannis requiritur, non sufficit ad contractum promissionis, si Andreas proprio marte, mandato a Joanne non accepto, Paulo id nuntiet; esset autem consensus ex parte Joannis completus et sufficiens, si promissio aut coram Paulo fieret, aut ex intentione et mandato Joannis Paulo nuntiaretur.

Ratio, cur talis intimatio necessaria sit, ea est, quod in contractu unus alteri loqui debet, unus alteri aliquid debet offerre. Ut autem aliquis alteri loquatur, debet omnino *intentionem* suam in id dirigere, ut, quae dicat, alteri manifestentur, adeoque aut coram altero ad eum loqui debet, aut mandatarium suum ad eum mittere, per quem ei loquatur. — Alia ratio reddi potest, quia in contractu utriusque contrahentium voluntas moraliter uniri debet; quod non fit, nisi voluntas saltem unius alteri ex prioris intentione manifestata sit.

Ad II. Consensus unius consistit in oblatione, alterius in accepta- 1061
tione. Quae *acceptatio,* quamquam externa esse debet, facilius sufficit ut sit tacita seu ex circumstantiis satis manifestata, scilicet maxime quando est in favorem ejus, cui aliquid offertur.

At sufficitne haec acceptatio aliquo modo externe facta, an requiritur, ut insuper haec acceptatio primo offerenti iterum nuntietur, si coram illo non fit?

R. 1. In contractibus unilateralibus, in quibus solus qui offert onus subit, est communis et certa sententia, talem reciprocum nuntium factae acceptationis non requiri, sed contractum perfici, quum primum, subsistente consensu offerentis, alter externe acceptaverit.

Nam si quis dominio vel jure aliquo sese abdicat, atque alter sciens id occupaverit, nihil est, quod amplius requiratur ad translationem jurium perfectam. In his scilicet contractibus sola haec quaestio est, utrum intimatio ex parte offerentis requiratur, an sufficiat sola illius voluntatis cognitio utcunque non per offerentem neque ejus nomine datam, ut alter acceptans contractum perficere possit. Cf. Lugo d. 23 (sect. 5) n. 70 sqq.

R. 2. In contractibus bilateralibus talis reciproca acceptationis scientia neque ex se necessario requiritur; potest tamen sive lege positiva, sive privata contrahentium voluntate utiliter haec reciproca cognitio ut necessaria conditio exigi.

Videlicet ratio, cur alicui haec mutua cognitio videri possit necessaria, ea sola est, quod in bilateralibus contractibus, sicut mutua juris cessio, ita mutua acceptatio requiritur. Atque ita prorsus est. At prior, qui alteri absenti v. g. per literas aliquid offert sub conditione reciprocae pretii vel alterius rei oblationis, hanc alterius contrahentis oblationem, quam sperat,

jam continuo hypothetice acceptare potest: quod si facit, jam quando alter propositis conditionibus consentit, et utriusque oblatio et utriusque acceptatio habetur, eaque non hypothetica tantum, sed absoluta.

Attamen et lex positiva et ipsa privata contrahentium voluntas exigere potest, ut acceptatio prioris offerentis perfecta non censeatur, nisi postquam alterius consensum sciverit. Et revera plerumque leges positivae aliquod tempus determinant, quo prior offerens exspectare debeat, ut responsum alterius possit recipere: quo elapso si responsum non recepit, ab oblatione facta recedere potest, sive interim alter acceptaverit, sive non. Quae vero accuratius definiantur a lege, quilibet in sua regione videre debet.

Scio equidem, alios scriptores eosque gravissimos contendere, contractum bilateralem *ex natura* sua id postulare, ut illa mutua consensûs dati cognitio adsit, inter quos Lugo d. 22 n. 27, Reuter aliique. — Attamen potius puto, eorum opinionem sic explicandam esse, ut dicatur, nisi de contraria intentione prioris offerentis constet, *generatim praesumendum esse,* eum *noluisse* ita sese obligare, ut statim ac alter acceptaverit et antequam ipse id cognoverit, contractûs obligatio sit perfecta; *posse* autem absolute illum ita sese obligare, prorsus fatendum puto; imo ita re ipsa fieri, etiamsi expresse id a contrahente declaratum non fuerit, non certum quidem, at probabile esse. Cf. Beusch l. c. cap. 1 n. 75 sqq.

1062 Inde deduco: 1) si in casu necessitatis tali modo matrimonium contractum esset, illud utpote *probabiliter* validum, sustinendum seu non pro nullo declarandum esse; 2) si vero alii contractus non omnino indissolubiles ita facti sint, in sola probabilitate seu dubio potius pro contrahentium libertate standum est, nisi forte — id quod plerumque contingit — obligatio adsit, id, quod inceptum est, complendi. Pro diversa autem opinione, quae requirit aut non requirit acceptum nuntium acceptationis a posteriore contrahente factae, effectus retractatae voluntatis, si qua interim ab altero contrahentium licite sive illicite conciperetur, aut latius aut minus late patet ad reddendum contractum, ut contractus est, nullum. Nam in una opinione solus offerens, si ante acceptationem alterius voluntatem absolutam mutat, facere potest, ut contractus fiat nullus; in altera opinione et offerens et acceptans toto illo tempore, quod decurrit usque ad notitiam acceptationis ab offerente habitam, mutata voluntate contractum reddere possunt invalidum: quamquam secundum leges sive civilem sive naturalem saepe eadem obligatio contrahitur, eo quod sine injustitia voluntas certo aliquo tempore mutari nequeat.

Explico, quod dixi de matrimonio. Sumo hominem moribundum, qui nunc tandem ex gravissima causa concubinatum in matrimonium mutare statuit. Declarat hanc suam voluntatem et consensum, quantum possibilis est, coram parocho et testibus, iique statim ad mulierem ire festinant, quae libenter consentit. At quum ad moribundum redeunt, is sensibus destitutus invenitur, neque amplius ad se redit, ita ut ambo *praesentes* consensum renovare nequeant. Matrimonium probabiliter — nisi alia impedimenta obstent — valide contractum est: quare in favorem mulieris superstitis prolisque susceptae mea opinione pro matrimonii valore stari potest.

§ 4.

De vitiis consensûs.

Consensui ex natura sua ea obstant, quae libero et voluntario contraria sunt; ideoque error et ignorantia, et metus.

Punctum I.

De errore et dolo.

Notiones praeviae.

1. Error potest *circa substantiam* contractûs versari, vel — quod 1063
fere idem est — circa ea, quae in substantiam redundant, aut *circa accidentia* tantum.

Circa substantiam autem versatur vel in eam redundat: 1) si est circa ipsum objectum ejusve naturam; 2) si erratur circa contractûs speciem, e. g. si contractus loco venditionis habetur pro donatione; 3) si erratur circa rei qualitatem, quae primarie intenditur atque potius quam ipsa res secundum naturam spectata — de qua vide plura in tract. de matrimonio.

2. Error potest *dare causam contractui*, aut potest esse error *incidens* tantum: quodsi prorsus indifferenter se habet voluntas contrahentis circa rem, in qua erravit, dicitur error *concomitans.*

Quae de errore dicta sunt, similiter de *ignorantia* dici possunt.

3. Error potest oriri ex *dolo et fraude* alterius contrahentis, aut sine ejus fraude exsistere potest.

Quibus notatis, haec attende **principia:**

I. Error in substantia vel redundans in substantiam invalidum facit contractum: quia defuit consensus in id, de quo *videtur* esse conventum; imo etsi, errore non exstituro, is qui erravit, consensisset, nihilominus contractus nullus est, quia videndum est, quid fecerit, non quid facturus ille fuisset.

II. Error quilibet dans causam contractui, invalidos vel saltem in foro conscientiae revocabiles reddit *gratuitos* contractus.

III. Error non redundans in substantiam, quamquam dans causam contractui, per se non facit irritos contractus *onerosos.* Less. l. 2 cap. 17 n. 33. — Nihilominus Less. ib. in foro conscientiae concedit, eum, qui se ita deceptum utcunque deprehendat, non teneri ad implendum contractum, si res adhuc sit integra, modo damnum, quod alter contrahens inculpabiliter passus sit, compenset.

IV. At si error dans causam contractui inductus est dolo vel fraude alterius contrahentis, aut si error versatur circa conditionem sine qua non, satis manifestatam, contractus est rescindibilis (v. Less. l. c. n. 29 sqq.), aut in posteriore hypothesi nullus.

V. Error neque redundans in substantiam neque dans causam contractui, nullos contractus facit invalidos vel rescindibiles.

Explicationis causa nota: 1. Cur dixi in n. II. contractum gratuitum 1064
facilius irritum reddi propter errorem, ea ratio est, quia in illo facilius quivis error dans causam contractui afficit actûs substantiam, utpote ex sola contrahentis liberalitate orti adeoque ejus *independenti* dispositioni prorsus obnoxii. Quo fit, ut propter occurrentem aliquem defectum facilius

reddatur irritus vel saltem non tam firmam inducat obligationem. In contractibus onerosis vero, in quibus favores et onera sunt mutua, aequum non est, ut adeo facile propter errorem unius alter incommodum patiatur; non enim subjectivum uniuscujusque arbitrium, sed objectivus rerum ordo praevalere debet.

2. Contractum invalidum esse vel rescindibilem id discriminis habet, quod contractus rescindibilis effectu suo tum tantum caret, quando alteruter contrahentium, in cujus favorem contractus rescindi potest, ut id fiat postulat; neque semper utrilibet hoc jus competit, sed communiter uni tantum.

3. Error in persona, quacum contrahitur, in gratuitis contractibus per se est error substantialis, in onerosis communiter non, nisi persona sit ipsa contractûs materia, ut in matrimonio.

4. Error circa motivum distinguitur circa motivum *movens seu finale*, et circa motivum *impellens*. Error circa motivum tantum impellens non inficit contractum, nisi forte rescindibilem faciat gratuitum; error circa motivum finale irritum facit vel rescindibilem etiam onerosum contractum, modo alteri contrahenti illud finale motivum manifestatum fuerit.

Hinc: Qui emit vinum Mosellanum pro Rhenano, non fecit per se contractum nullum; potest tamen facile rescindere contractum, si deceptus est: imo aliquando talis error qualitatis potest contractum ipsum irritum facere, v. g. si vinum, quod accepit, illi usui et fini, quem venditori indicavit, inutile est.

Simile quid dic de eo, qui emit pannum viridem pro nigro: potest haec qualitas in substantiam rei redundare vel motivum finale afficere. Attamen si solâ culpâ mentis error commissus est, venditor non tenetur rem emptam cum suo damno recipere.

In contractibus onerosis, ne facilius instabilia fiant jura et acta humana, leges positivae limites quosdam fixerunt, intra quos propter errorem vel etiam fraudem contractus rescindi possit. Attamen id non impedit, quin ille, qui fraude usus sit, in conscientia teneatur alterum omnino indemnem facere, ita ut totius damni (cf. n. 962) compensationem ei debeat, quam secus ille, qui damnum fraude passus est, occulte sibi potest vindicare.

Punctum II.

De metu in contractibus.

1065 Recolenda sunt ea, quae de metu ejusque influxu in voluntarium cap. 2 § 3 de actibus humanis, atque de distinctione inter metum gravem et levem dicta sunt n. 24 sqq.

I. Metus, qui non relinquit sufficientem usum rationis, undecunque exortus, irritum facit contractum tali metu factum, idque jure naturae, quum non sit actus vere humanus.

II. Manente usu rationis, metus *intrinsecus* aut *a causa necessaria exortus*, aut utcunque *juste incussus* contractus non reddit irritos nec rescindibiles.

III. Metus *levis* non facit irritos neque rescindibiles contractus onerosos, nisi forte sponsalia velis esse in tali casu rescindibilia. — Ratio est, quia metus levis facile sperni potest, neque censetur ho-

minem absolute determinare, saltem non in iis contractibus, qui, utpote onerosi, in se ipsis aliam causam cur ineantur habent: si quis igitur in tam gravi negotio metui vere levi cessit, id sibi imputare debet.

IV. Metus levis injuste incussus ad extorquendum contractum 1066
gratuitos contractus aut irritos, aut saltem rescindibiles facit. Saltem rescindi contractum posse, vix negatur a scriptoribus; at si rescindibilis saltem est et, utpote *gratuitus,* ei soli, qui metum passus est, obligationem imponere potest, ante exsecutionem dicendus est ipso facto irritus. Quaenam enim est illa obligatio, quam ego pro libitu ex memetipso excutere possum? Cf. Lugo d. 22 n. 138 sq.

V. Metus *gravis injuste utcunque incussus* (sive ab altero contrahente sive a quopiam tertio) facit saltem positivo jure irritos sequentes contractus vel actus ex tali metu initos seu positos:

1) matrimonium et pacta dotalia, 2) professionem religiosam [v. decretal. l. 1 tit. 40 c. 1], 3) vota quaelibet [id ex aequa interpretat. juris divini, ex analogia relig. professionis secundum cap. cit. decretal., ex perpetua doctrina theologorum: cf. Sanch., Lug. *de j. et j.* d. 22 n. 122], 4) traditionem rerum eccles., 5) renuntiationem beneficii eccles., 6) absolutionem a censuris, 7) electionem praelati [v. decret. l. cit. et l. 1 tit. 20 c. unic. in 6], 8) auctoritatem tutoris interpositam.

Addunt aliqui „collationem jurisdictionis ecclesiasticae"; at quum nullus textus jur. can. afferatur, qui id evincat, haec opinio probabilitatis limites non excedit. Quare jurisdictio, si metu quidem, sed tandem cum voluntatis intentione collata esset, saltem probabilis jurisdictio probabilitate juris haberi deberet: quae cujus usûs vel valoris sit, vide in tractatu de sacramento poenitentiae.

VI. Metus *gravis injuste incussus ab altero contrahentium* contractum quemlibet ex illo metu initum reddit jure naturae rescindibilem: Lugo l. c. n. 110 sqq., Less. l. c. n. 35 sqq.

Nam alter contrahens, utpote injuriae reus, injustitiam omnesque sequelas reparare debet: neque hoc facit, nisi ad nutum alterius, qui injuriam passus est, contractu cedat. Quod maxime patet, quando metus in hunc finem incutiebatur, ut contractus extorqueretur. Sed etsi non in hunc finem incussus est, si tamen sustinebatur, dum contractus iniretur, vix aliquod discrimen interest; nam etiamtum, si minus directe, saltem indirecte ipse contractus ineundus ab eo, qui metum incussit, injuste intendebatur et causatus est. Quare ut injustitia reparetur, effectus ille injustus debet ad nutum alterius contrahentis infectus fieri posse.

NB. In idem fere recidit, quando metus a tertio quidem incussus est, at sciente atque aliquo modo comprobante vel influente altero contrahentium.

VII. Si vero *metus injustus gravis incutitur a tertio* quodam, ita 1067
ut *ex illo metu* contractus ineatur, altero contrahentium tamen nullo modo injuste influente: ex solo jure positivo vigente desumendum est, num aliqui contractus et qui fiant irriti vel rescindibiles.

Saepe tamen leges positivae, si metus gravis probetur, per judicem rescindunt ejusmodi contractus. Cf. Jus Rom. et Gall. art. 1111 et 1117; quare semper licet ei, cujus interest, ad judicem confugere. Idem jure Boruss. statuitur Th. I. tit. 4 § 31 sq.: cf. Schwane § 4 III. n. 2. Quod sic intellige, ut ille, qui metum injustum passus est, non obligetur ad implendum contractum, non quod *alter* pro libitu possit resilire.

Jus naturae vero ex se solo tantum ei, qui metum injustum incussit, vel qui metus injusti incutiendi particeps erat, obligationem imponit, damna reparandi; sed actus et contractus cum homine prorsus alieno propterea intactos relinquit.

Imo ex jure naturae videtur nullus contractus ex gravi metu initus, modo rationis usus perturbatus non fuerit, ipso facto irritus esse (nisi forte excipias matrimonium), sed tantum rescindibilis. Plus enim non postulatur a jure naturae, quum metus non impediat, quin actus ex eo procedens sit simpliciter voluntarius, quamquam involuntarius est secundum quid. Idque, si de contractibus ex natura sua solubilibus agitur, magis favere potest ei, qui metum et injuriam passus est. Fac enim, interim circumstantias ita mutari, ut quod antea incommodo et damno erat, nunc jam sit commodo: nulla est ratio, cur contractum initum ipso facto nullum dicamus; sed cum damno et incommodo ejus, qui injuriam intulit, ab altero prorsus sustineri potest. Neque valet objectio illa, metum utpote injuriam non posse jus producere. Nam dicendum est, injuriam illam esse tantum occasionem nova jura constituendi, quod non repugnat; produci autem nova jura et onera voluntariâ susceptione et cessione; injuriam vero illatam producere obligationem resarciendi injuriam omnesque ejus sequelas.

1068 NB. Aliud tamen est *ex metu* contractum inire, aliud *occasione metûs* incussi contractum inire. Qui v. g. a latrone invasus praetereuntem hominem cum ejus periculo advocat, promittens certam recompensationem, ad hanc promissionem non cogitur metu incusso, sed ex metu aliunde incusso ansam seu occasionem sumit. Quare promissio ex hoc non est invalida aut rescindibilis, nisi forte in aestu timoris plus aequo obtulerit, metuens, ne viator ille aliter caritatis officii oblitus auxilium denegaret: quod si obtinuit, ad limites justae atque aequae aestimationis promissio videtur reducenda. — Imo in promissione sive ex metu, sive occasione metûs facta ne sistere quidem possumus; nam praestito auxilio alius contractus plane validus oritur, sc. contractus realis: „facio ut des".

E contrario, qui a latrone invasus huic pro recuperanda libertate certam summam promittit, solvere non tenetur, sive latro per sese hanc pecuniam extorquere voluit, sive alter sponte obtulit, ut sibi redderetur libertas; nam in priore hypothesi metus gravis incussus est in hunc finem, ut promissio pecuniae fieret, in posteriore saltem ille gravis metus sub hoc respectu injuste sustentatus est.

Qui vero ab altero injuria vere affectus pecuniam extorquet, ne eum ad judicem deferat, nisi excessiva summa sit, eam retinere potest, sive intendebat rem judici deferre sive non, quia metum *injustum* non incussit, sed pro pecunia *cessit jure suo*, quod habuit, alterum deferendi ad judicem.

Articulus III.

De obligatione contractuum seu de contractibus in facto esse.

Postquam de consensu, qui causam contractûs efficientem vel contractum *in fieri* constituit, breviter disputavimus, relinquitur, ut ipsum

effectum sive contractum *in facto esse* consideremus; aliis verbis, vinculum scrutari debemus, quod contractu efficitur.

Vinculum igitur consistit in juridica obligatione, qua contrahentes ligantur. Haec aut substantialis obligatio est, ex contractu per se oriunda; aut accidentalis sive accessoria, quae ad contractum extrinsecus accedere potest.

§ 1.

De contractûs obligatione substantiali.

I. Contrahentes obligantur ad id, quod libere in contractu ex- 1069
presserunt, etsi ab eo, quod communiter in simili contractu constituitur, sit diversum.

II. In iis contractibus, circa quos leges aut legitimae consuetudines ambitum obligationum magis determinant, seclusa expressa conventione contraria, obligationes in illo ambitu oriuntur (cf. ea, quae dicta sunt circa naturam contractûs ejusve accidentia).

III. Contractûs autem obligatio sumitur secundum voluntatem contrahentium rationabiliter intellectam, ita ut non extendatur ad circumstantias non praevisas, quae valde mutant contractûs objectum.

IV. Contractûs obligatio aut solos contrahentes afficit, si mere personalis est; aut etiam ad alios, qui locum contrahentium tenent, transit, si per contractum non persona tantum, sed res ipsa obligata est.

Omnia haec adeo patent, ut probatione non indigeant, neque ulla videtur hac in re scriptorum controversia.

Hinc jam considerandum est, quot et quibus modis obligatio exorta finiatur. Hoc nimirum obtinet, 1) si obligatio impletur; 2) si obligatio ab alterutro contrahentium alteri condonatur; 3) si legitima auctoritate jus vel obligatio exstinguitur; 4) si mutatis circumstantiis obligatio corruere censetur, ut dictum est in princ. III.[1]

Gravior quaestio oritur circa rescindibilitatem contractuum, eorum- 1070
que nullitatem propter defectum conditionum lege positiva praescriptarum.

De contractibus, qui rescindi possunt, jam quaedam notavimus agentes de subjecto seu personis contrahentibus n. 1055 sq.

Contractus a lege declarati rescindibiles. Effectus seu obligatio, quae ex contractu rescindibili oritur, sic considerari debet, ut verum conferat jus, veramque imponat obligationem, attamen non ex utraque parte firmam: quapropter postquam ille vel illi, in quorum favorem rescissio conceditur, hanc postulaverunt, alter jus suum amittit, atque res in priorem statum restituere debet. Circa facultatem rescindendi contractûs a lege positiva datam, ejusque licitum usum haec tenenda sunt:

---

[1] Jure positivo plures modi distinguuntur, quibus contractûs obligatio finiatur, videlicet: impletio, compensatio, confusio (si jus et obligatio in unam eandemque personam transierit), novatio, remissio, impossibilitas superveniens, praescriptio liberativa, conditionis resolutoriae verificatio etc. Quae nominasse sufficiat; quid juris servandum sit in singulis illis modis, a jurisperitis discendum est.

1. Si concessio legis nititur in motivo boni communis, v. g. in praecavenda fraudulenta circumventione eorum, qui matura deliberatione nondum utuntur, ille, in cujus favorem statuitur rescindibilitas, huic juri renuntiare valide nequit.

2. Si concessio facta est in solum favorem privatum, ille, cui facultas rescindendi a lege datur, libere huic juri renuntiare potest; qua renuntiatione facta, licite rescindere non amplius potest in foro conscientiae, idque sive in foro externo facultas rescindendi sustinetur, sive non.

3. Sed etsi aliquis eorum, in quorum favorem contractus factus est rescindibilis, juri suo renuntiavit, alii, quorum interest contractum rescindi, id nihilominus postulare possunt.

4. Qui vero fraudulenter aliquem induxit ad contrahendum, occultans contractûs rescindibilitatem vel fraudulenter promittens illius stabilitatem, tenetur ad damni reparationem, si fortasse postea alii rescissionem contractûs postulant; minus etiam ipse rescissionem postulare potest.

Hinc: 1. Quomodo minor, cui lex concedat jus invocandae rescissionis, possit licite hoc jure uti, jam supra dictum est. Favore legis uti potest, etsi alter, quocum contraxit, ipsum ad promittendum *induxit*, se jure suo nunquam usurum esse, quia bonum commune postulat hanc protectionem aetatis immaturae; favore legis cum alterius damno uti non potest, si ipse illum hac promissione fraudulenter circumvenit.

2. Si uxor, ut se suosque a necessitate eriperet, alterum sollicitavit, ut certam rem a se emeret, firmitatem contractûs pollicita, postea non potest illum rescindere, etsi majus pretium ipsi offeratur.

3. Attamen alii, maritus, filii, uxoris promissione non ligantur, quin possint ipsi postulare rescissionem *ejus* contractûs, quem sibi nocivum esse intelligant. Verum si ita fiat, uxor, quae alterum ad contrahendum pertraxit, firmitatem contractûs perpetuam fore praetendens, ad damni reparationem etiamtunc tenetur.

4. Qui gravi metu inductus promittit, se daturum esse talem summam neque datam repetiturum, seu donationem se non rescissurum, favori a lege dato videtur invalide renuntiare; nam si hac promissione ligaretur, id in damnum commune vergeret atque nefariorum hominum audaciam augeret. Optime facit, promittendo cum restrictione mentali, quam hîc non pure mentalem facere facile potest.

1071 Contractus a lege declarati nulli seu irriti: Alia difficultas est in solvenda quaestione, num leges, quae contractum non rescindibilem tantum, sed irritum declarent, eam vim habeant, qua contractus illi ne in foro conscientiae quidem valeant: maxime quum scriptorum hac in re non levis sit discordia.

Lugo *de just. et jure* disp. 22 a n. 249 loquens de contractu sine solemnitatibus jure requisitis facto (cf. etiam Pruner *theol. mor., de contractibus in gen.* § 6) refert has sententias:

Prima sententia docet, contractum vel actum, quando aliud consensûs vitium non adest, esse prorsus validum in conscientia atque obligare, sed illi denegari actionem in foro externo, et *hoc sensu* eum dici civiliter invalidum: proin eum, qui possessorem in judicio cogat, ut rem ex tali con-

tractu acquisitam sibi reddat, in foro conscientiae injuste agere et restitutioni esse obnoxium. Hujus sententiae patroni referuntur inter alios: Sylvester, Navarrus, S. Anton., Fillucci, Reginald, alii.

Secunda sententia docet, ejusmodi contractus vel actus etiam in conscientia *non valere*, ideoque ex iis jus non acquiri. Ita praeter alios: Covarruv. tom. I. c. 10 a n. 12, Paul. de Castro, Bañez, Becan., Vasquez, et (quoad substantiam) Lessius *de just. et jure* l. 2 cap. 19, Molina, ipse Lugo l. c.

Tertia sententia est, intentionem legislatoris et sensum legis consuetudine approbatum eum esse, ut ille, qui ex tali contractu vel actu aliquid possideat, non teneatur se ipse spoliare, sed ut alii, quorum interest, possint ab eo rem in judicio repetere: quo facto, possessorem teneri in conscientia ad rem reddendam. Ita Soto, Lud. Lopez, Henriquez, Sanchez[1].

Tertiam sententiam aliqui ex eo defendunt, quod in dubio primae et secundae sententiae melior sit conditio possidentis. Verum recte notat Lugo, inde non fieri, ut haec distincta dicatur sententia; aliud enim esse, si quaeratur de speculativa sententiae veritate et probabilitate (et sic hanc tertiam sententiam, quando infra judicium nostrum dicturi sumus, etiam intelligimus), aliud esse, si quaeratur, quid propter *diversarum* sententiarum *probabilitatem* practice liceat. *Si* enim prima et secunda opinio probabilis sit, quamquam nulla alia opinio accedat, necessario inde sequi, ut et possessor, cui faveat prima sententia, eam sequi possit, et alter, cujus intersit, secunda sententia nixus judicis auctoritatem implorare possit: cui demum ab utroque standum est.

At ne in illa quaestione dubii relinquamur, haec noto: 1072

1. Extra controversiam esse debet, publicam auctoritatem *posse*, si ratio boni communis id postulet, contractibus vel actibus subditorum suorum in iis rebus, quae publicae auctoritati subjacent, certam formam solemnitatemque praescribere, qua deficiente, contractus vel actus vere in se irriti sint, idque in foro conscientiae. Id, ut internas rationes omittam, clare demonstratur ex facto Ecclesiae, quae in Conc. Trid. contractum matrimonii sine parocho et testibus ineundi irritum fecit. Eandem vero potestatem quaelibet publica auctoritas seu etiam civilis potestas intra limites earum rerum habet, quae ejus supremae curae concreditae sunt. Nam Ecclesia minime hanc potestatem habuit ex eo solo, quod matrimonium sit sacramentum, quum haec ratio potius multis theologis summam difficultatem creare visa sit, ut legi potest in historia et actib. Conc. Trid.[2], sed eam se habere collegit ex eo, quod sit *contractus*, qui *ut sacer* suae potestati subjaceret.

2. Quum igitur quaestio juris in abstracto *indubia* sit, tantum restat alterutra quaestio alia: 1) utrum *de facto* a legislatore intenta et consuetudine recepta sit lex contractus irritans eo sensu, ut sint vere in utroque foro, externo et interno, irriti, an potius secundum eum modum, quo sententia tertia rem considerat; 2) num, etsi legislator omnimodam nullitatem *intenderit*, fortasse dici debeat, non subesse causam satis justam ad illam nullitatem inducendam, sed sufficere plane et debere sisti in nullitate civiliter

[1] Scriptores laudatos vel alios ubi hanc rem tractent, v. infra de *successione haereditaria* n. 1143 sqq.: conjungunt enim generatim utriusque rei tractationem, ac propterea etiam quaerunt de „contractu *vel actu*"; adde *Marres* lib. 3 c. II.

[2] Pallavicini *Historia Conc. Trid.* lib. 22 cap. 4—8.

sumpta, ita ut contractui solemnitatibus carenti assistentia judicis denegetur et alteri, cujus intersit, competat facultas juridice rescissionem postulandi.

Quare in omni casu prima sententia excluditur, nisi forte simus a) in iis circumstantiis, in quibus etiam ipsam judicialem rescissionem admitti, certo injustum sit, aut b) in iis contractibus, in quibus legislator satis clare dicat, se obligationem in conscientia nullo modo attingere velle. Atque ita revera multi ex antiquis primae sententiae fautoribus arguere conantur, neque immerito, quum in jure Romano non obscura sint indicia, legislatoris mentem eam solam fuisse. Sed quum in recentioribus legibus talis mens non probetur, tantum remanent consideranda, quae antea dixi, sc. estne 1. sensus legis consuetudine receptus secundae, an tertiae sententiae conformis? 2. legis irritantis justitia aut injustitia exigitne moderamen, quod tertia sententia contra secundam statuit, aut etiam aliquando id, quod prima sententia contendit? Si videlicet injusta non est lex in certis contractibus, hanc saltem voluntatem legislatoris fuisse et esse dicere debemus, ut voluerit per judicis sententiam, si intercedat, jus et obligationem vere etiam in foro conscientiae firmam reddere.

1073 3. Ut igitur nunc dicam, quid re ipsa sentiendum sit practice, leges a legibus debent distingui. Sc. in conscientiae foro ex contractu, cui lex sive ecclesiastica sive civilis obstat, excluso dolo in contractûs compartem, aliquid accipi atque res accepta retineri potest ante judicis sententiam secundum sequentia:

1) Si lex irritans *poenalis* est, deficiente culpa theologica, contractus validus haberi potest, at ob juridicam culpam a judice rescindibilis; si vero culpa theologica adest, atque lex eum, qui culpam commiserit, ipso facto *inhabilem* declarat ad jus acquirendum, sententia judicis exspectari nequit; si autem lex actum jam validum ipso facto per certam culpam rescindi declarat, etiam post culpam commissam probabiliter exspectari potest judicis sententia *declaratoria*. V. S. Alph. l. 1 n. 148, Thesaurus *de poenis eccles.* p. I cap. 35.

2) Si lex irritans est in favorem et commodum privatum lata, contractus interim in conscientia sustineri potest, quum alter contrahens juri suo libere possit renuntiare.

3) Si contractus ex natura sua omnino validus et licitus ab utroque contrahente libere initur omissis solemnitatibus legis, interim pro valore, imo etiam obligatione in foro conscientiae standum est. Tantummodo alii non contrahentes, quorum fortasse interest contractum vel actum rescindi, per se non impediuntur, quominus legis favorem implorare possint, secluso dolo et fraude. Sic ex multis illis auctoribus, qui — ut supra — secundam et tertiam sententiam tenent.

4) Idque a fortiori dicendum est, si legis *verba ipsa* non nullitatem certo exprimunt, sed de sola rescindibilitate intelligi possunt: quia tunc, utpote in odiosis, quae libertatem naturalem restringunt, minimum quid tenendum est, atque hoc eo magis, quod consuetudo non raro id in ipsis illis legibus induxit, quarum verba per se nullitatem exprimunt. Et spectata hodierna *civili* legislatione (cf. infra de testamentis), praesumi posse videtur, nullitatem, quam lex enuntiet, ita intelligi, ut contractus nullus sit in conscientia tandem post sententiam judicis, antea naturalis valor ab iis, quorum intersit, possit sustineri: scilicet leges hodiernae fere tum tantum actus civium videntur regere velle, quando publico juri per recursum ad judicem subjiciuntur. — Imo si lex aliquem actum vel contractum tantum-

modo declarat actione judiciali carere (klaglos), obligatio, quae naturâ suâ ex tali contractu in conscientia oritur, manet prorsus intacta, neque judicis sententia eam ullo modo immutabit.

5) Si vero lex aliqua, quam injustam esse non probatur vel non satis 1074
suadetur, certum quendam contractum vel actum *et prohibet et simul ipso facto irritum declarat:* illius nullitas statim in foro etiam conscientiae sustineri debet, ac proin obligatio restitutionis ei, qui ex tali contractu aliquid possidet, per se incumbit. Exemplum habes in renuntiatione bonorum, quae a novitio fiat ante tempus a Trid. sess. 25 cap. 16 *de ref. regul.* statutum; idem in certis contractibus medicorum et advocatorum a lege civili reprobatis.

6) Similiter in conscientiae foro statim pro invalidis, respective restitutioni obnoxiis ii actus vel contractus habendi sunt, qui propter boni communis bonorumve morum periculum, quod avertendum sit, vel propter ipsius contractûs *naturam* declarantur ipso facto invalidi et nulli. Quando autem periculum boni communis in causa sit, quando bonum privatum, in praxi non tam facile discernitur: quare in dubio potius standum est pro actûs valore, donec res juridice componatur; imo ut propter boni communis periculum contractus alias validi non tantum rescindibiles sed *irriti ipso facto* fiant, videtur requiri, ut communiter id ipsum sit necessarium et rescindibilitas ad protegendum bonum commune insufficiens putetur.

Nota 1. Quae n. 3) dixi, praecipue observanda sunt in contractibus emptionis et venditionis vel similibus causis.

2. Quae de defectu solemnitatis dicuntur, etiam fere edicuntur de contractibus iis, qui propter aliam causam vel defectum a lege declarantur invalidi vel infirmi; quare easdem regulas applicato.

3. Quamquam ea, quae de valore contractuum dicuntur, auctores communiter transferunt etiam ad testamenta: attamen, quid de iis dicendum sit, suo loco speciatim notabitur. Majore jure dixerim, ex valore testamentorum ‚informium' argui posse valorem informium contractuum, quam vice versa: quare recte testimonia auctorum illic alleganda huc etiam transferri et applicari possunt. — Consuli meretur Van Gestel *de justitia et lege civili.*

§ 2.

De obligationibus accidentalibus iis seu modificationibus, quae per se ad ipsam justitiam pertinent.

Obligationes, quae ad substantialem obligationem accedunt, possunt 1075
aut in eodem genere manere, i. e. in genere justitiae commutativae, aut alīus generis obligationem, ex motivo alīus virtutis accedentis constituere.

Prius si obtinet, contractus objecta extenduntur, limitantur, modificantur, sc. a) per meram rei obligationisve determinationem, b) per modum superadditum (germanice: Auflage), c) per conditionem appositam. Alīus virtutis obligatio inducitur per juramentum, quod contractui additur. De singulis fusius. Hac paragrapho de prioribus obligationibus agimus, sequenti § de posterioribus.

Notiones. 1. *Modus* a conditione sic distinguitur, ut a conditione ipsius contractûs exsistentia et valor pendeat, modus vero contractum validum supponat, et tantum novam aliquam obligationem adjungat.

2. *Conditio* distinguitur *suspensiva* et *resolutiva.* Prior est, quae, nisi

verificetur, impediat, quominus contractus vere fiat; posterior, quae si postea contingat (vel nisi certo tempore impleatur), contractum eo ipso rescindat.

Rei explicatio. I. **Determinatio** addita est aut determinatio *temporis,* aut determinatio *rei.*

1. Si determinatio *temporis* adjicitur (contractus *„ad diem"*), vinculum obligationis statim oritur, sed debitum implendae seu perficiendae obligationis prorogatur.

2. Si *rei* fit determinatio seu designatio, haec fieri potest demonstrative, taxative, disjunctive. Si fit *disjunctive,* per se, i. e. nisi aliud exprimitur, eligendi facultas est apud eum, qui onus habet tradendi.

3. In quacunque rei determinatione specialiter mentionem meretur, quid juris sit, si *error* irrepserit.

a) Si error est *circa qualitatem,* contractus non fit invalidus, nisi redundat error in substantiam.

b) Si error est *in quantitate,* regula haec statuitur: si res designatur mere *demonstrative,* error nihil mutat, ita ut tota res debeatur, etsi quantitas minor designata fuerit; si vero res designatur *taxative,* excessus, supra id, quod designatum est, non debetur, nisi aliter ex circumstantiis constet de mente contrahentis.

Demonstrative censetur res designari, si primo res ipsa exprimitur, dein secundarie tantum quantitas; *taxative,* si primo quantitas, dein res exprimitur. E. g. „tale praedium ibi situm 50 jug." est *demonstrative* designatum; „1000 mc. in hac vel illa arca inclusa" est *taxative;* „haec capsula, pecuniam 1000 mc. continens" per se *demonstrative,* ita ut, materiâ contractûs sic designatâ, tota capsula, etsi 1200 contineat, debeatur, nisi aliud ex circumstantiis eruatur.

1076 II. **Modus,** si quis vere imponitur, ex justitiae obligatione implendus est. Atque ita accidere potest, ut aliquando propter ‚modum' non impletum alteri contrahenti facultas detur contractum rescindendi, aliquando ne id quidem sufficiat ad injustitiam compensandam.

Speciatim considerandi sunt modi tres:

1. Modus *poenalis,* seu „contractus *sub poena*", quae pro culpabili dilatione solvendi vel praestandi debiti aliquando statuitur; attamen ut justa poena sit, debet esse moderata et tantum contra culpabilem moram statuta.

2. Alius specialis modus est *„sub causa": quae* intelligitur pro *fine,* in quem alicui jus vel donum aliquod conceditur. Exemplum habes, quando aliquis alteri pecuniam contractu donationis confert ad „emendos libros, ad ludum, ad alendos equos etc." Sed, utrum ille finis vere tamquam modus imponatur, seu utrum pecunia accepta revera ex obligatione in finem assignatum impendenda sit, an solummodo indicetur voluntas donantis, qua velit donatarium *aptum reddere* ad illum finem, *si velit,* prosequendum, ex circumstantiis erui debet. Saepe enim nulla prorsus obligatio intenditur (v. Molina tr. 2 disp. 208 et Lugo disp. 23 n. 111). Imo plerumque, si modus assignatus est *in solam utilitatem donatarii,* non censetur obligatio illum implendi adesse (nisi forte donatarius sibi incurius sit et donator hanc justam et providam curam in certa aliqua re urgere voluerit). Si vero modus impositus redundat in utilitatem tertii vel aliorum, aut etiam in communem utilitatem, censetur prorsus obligatio illum implendi, atque ita quidem, ut, neglecto illo fine, donatio corruat acceptumque donum potius restituendum sit.

3. Tertius est modus *turpis* (i. e. qui sine peccato impleri nequit), aut modus utcunque *impossibilis.* Hi modi habentur *pro non adjectis,* ita ut contractus vel actus simpliciter ut validus sustineri debeat, neglecto illo modo superaddito: nisi forte modus *ut conditio* imponatur. Attamen id valet de modo accessorio; *non valere idem de fine,* ad quem aliquid datur, ex modo dictis concludes. In hoc enim opus est distinctione. Videlicet si ille finis principalis vel totalis est, donatio vel contractus est irritus; si vero accidentalis est, aut si donator non ipsum illum finem attingendum sibi proposuit, sed solum donatario voluit possibilitatem hujus finis attingendi praebere, contractus valet et finis indicatus prorsus est negligendus.

III. **De conditione** plura: 1. Sola conditio *de futuro* incerta con- 1077
tractum suspendit: nam conditio de praeterito et de praesenti aut statim facit, ut contractus sit validus et perfectus, aut ut sit prorsus nullus; conditio de futuro certa solam impletionem suspendit seu diem determinat.

2. Conditio alterutri contrahentium imposita, si modo possibilis et honesta est, impleri debet, idque per se *in propria forma,* ut ajunt: aliquando tamen sufficit aequivalens impletio (v. g. conditio „si nubas" generatim impletur, si puella monialis fit). Scil. videri debet: 1) mens ejus, qui conditionem posuit; 2) num forte turpis evadat conditio, nisi aequivalens impletio pro vera impletione habeatur; quod si obtinet, aut aequivalens impletio debet sufficere, aut contractum dijudica ecundum regulam de conditione turpi mox dandam (cf. S. Alph. n. 830 et 930).

3. Conditio onerosa alterutri contrahentium imposita habetur ut impleta: 1) si ille, cui imposita est, fecit, quod suum erat, ad eam implendam; 2) si alter sive tertius, cujus intererat eam impleri, vel in cujus favorem conditio apposita est, eam remisit; 3) si ille, cujus intererat eam non impleri, alterum ab ea implenda impedivit.

4. Conditio de futuro turpis aut impossibilis reddit contractum *nullum.* Quare hîc nota discrimen inter *conditionem* turpem et *modum* turpem.

Attamen in foro externo quidam actus vel contractus excipiuntur, ita ut conditio turpis vel impossibilis in illis *pro non adjecta* habeatur, vel aliis verbis non habeatur pro vera conditione, sed pro modo superaddito[1], videlicet:

1) in donatione inter vivos; 2) in dispositionibus testamentariis secundum complurium regionum leges (cf. infra de testamentis); 3) in matrimonio, nisi agatur de conditionibus turpibus substantiae matrimonii adversis, seu unitati, indissolubilitati, prolis generationi repugnantibus.

Dixi: *in foro externo* pro non adjecta habetur. Nam possintne *in se* ejusmodi conditiones vere pro non adjectis haberi, ita ut in foro conscientiae jura eadem oriantur, ac si appositae non sint, pendet: a) ab intentione contrahentium, num vere eam consideraverint ut conditionem sine qua non; b) a potestate auctoritatis publicae in materiam contractûs, si forte jus in illam materiam, etiam contra contrahentem vel dominum, valide transferri possit. Quod in dispositionibus testamentariis, imo etiam in donationibus difficultatem non parit; quia saltem in poenam peccati illum, qui turpem conditionem apposuit, auctoritas publica dominio et jure privare, idque in alterum transferre potest. In matrimonio autem id est impossibile: quaenam inde consectaria pro matrimonio deducenda sint, v. postea vol. II.

---

[1] Accuratae dispositiones legis in jure diversorum regnorum videndae sunt, quia non ubique omnino idem statuitur. Praecipuum discrimen observatur relate ad dispositiones testamentarias; quare ibid. vide aliquarum legum statuta.

§ 3.

De obligatione juramenti contractui adjecti ejusque influxu.

1078 Quae quantaque sit juramenti obligatio, supra, quando de religione egimus, explicatum est. Quod vero cum illius obligationis notitia cohaeret, quodque hîc potissimum adverti debet, illud est, non idem esse juramentum valere, et juramento contractum firmari. Prius latius patet quam posterius.

Juramentum valere, per se dicit, obligationem *religionis* induci; juramento contractum firmari, dicit, per religionis obligationem id effici, ut *justitiae* obligatio, quae secus aut nulla aut infirma, i. e. ad arbitrium solubilis, fuerit, evadat *firma et insolubilis.* Hoc fieri potest 1) positiva lege, quae statuere potest, ut contractus sola positiva lege irriti vel rescindibiles, adjecto juramento sint firmi; 2) renuntiatione libera ex parte illius contrahentium, in cujus favorem aut natura aut positiva lex induxit contractûs rescindibilitatem, nisi forte hanc ipsam renuntiationem propter graves rationes boni communis lex positiva irritam esse declaraverit.

Ergo, etsi juramento contractus non firmetur seu justitiae obligatio non oriatur, nihilominus obligatio religionis potest exsistere. Neque abs re erit, haec monuisse, siquidem pro diversa obligatione justitiae aut religionis diversa est causa diversaque facultas obligationem illam exstinguendi. Cf. hac de re Marres l. c. n. 267 sqq.

1079 I. Circa obligationem per juramentum contractui additam haec igitur nota:

1. Juramenti obligatio tamdiu sustinenda est, quamdiu licite observatur et circa objectum aptum seu obligationis capax versatur.

2. E contrario juramenti obligatio oriri non potest, si objectum est aliqua ratione illicitum, aut res plane inutilis et nugatoria.

3. Juramento *firmari contractus* non possunt ii, qui jure naturae sunt irriti, aut qui a lege positiva ita irriti facti sunt, ut eorum exsecutio simul prohibeatur, vel ex ipsa natura, v. g. propter periculum communis boni, illicita evadat.

4. Positiva lege secundum jura recentiora non videntur ulli contractus solius juramenti causa firmi fieri, qui aliter irriti vel rescindibiles declarati sunt: Romano jure complures actus vel contractus recensebantur, qui secus quidem irriti, accedente juramento validi ac firmi evaderent. Nam pro reverentia, quae divino numini debetur, legislatores considerabant, inconstantiae et levitati, cujus alioqui per irritationem ratio aliqua habebatur, hîc satis provisum esse, siquidem neminem leviter jusjurandum usurpaturum esse confidebant.

Attamen illa recentiorum legum conditio non impedit, quin illi, qui libere omnino favori per leges dato renuntiaverint, in conscientia promissioni datae et contractui, qui in se licitus sit, stare debeant.

Ceterum haec plana sunt ex iis, quae de ‚religione' circa juramentum diximus n. 423.

II. De obligatione juramenti *irritanda* pauca tantum addenda sunt 1080
ad ea, quae l. c. jam tradidimus, scil. circa irritationem illius juramenti, ex quo tertio jus justitiae commutativae ortum aut firmatum est.

Haec enim juramenta generatim ab auctoritate ecclesiastica dissolvi non possunt. Nam jus tertii laedi nequit, neque, si jus tertii obest, tam facile ratio esse potest, cur, manente justitiae obligatione, obligatio religionis auferatur.

Attamen 1. Si materia contractûs seu acquisiti juris subest ecclesiasticae potestati, Ecclesia, i. e. per se solus R. Pontifex, potest etiam jus tertii exstinguere, ac proin juramentum accessorium: 1) si ratio boni communis id postulat in singulari casu, siquidem bonum privatum bono communi cedere debet; 2) si crimen poenâ juris privandi dignum commissum sit, quod Ecclesia hoc modo punire velit. Verum in praxi haec rarissime occurrent.

2. In materia suae jurisdictioni subjecta Ecclesia etiam lege praevia id efficere potest, ut cum certo quodam contractu etiam juramentum adjectum ipso facto irritum sit. Quod re ipsa Ecclesia fecit Trid. sess. 25 c. 16 *de ref. reg.* Id tamen alii aliter explicant. Suarez censet, id non fieri, nisi simul res ipsa reddatur prohibita et illicita, ita ut juramentum irritum sit, eo quod sit de re objective illicita praestanda; Lugo *de just. et jure* disp. 22 n. 196 videtur paulo aliter sentire, sc. Ecclesiam etiam ipsum actum jurantis in se et immediate invalidum fecisse vel facere posse, non solum mediante materiae prohibitione.

3. Potestas autem civilis in rebus sibi subjectis, quamquam certo non potest immediate actum jurantis invalidum facere, tamen indirecte fere eodem modo, ut de Ecclesia hîc dixi, obligationem juramenti, si necessarium est, exstinguere valet; imo etiam lege antecedente juramentum irritum facere potest, saltem si causam justam habet, cur ipsam rem, circa quam versetur juramentum, simul *prohibeat* et illicitam reddat.

Cf. fusius hac de re Lugo *de just. et jure* l. c. sect. 8 n. 245 sqq., Sanchez *in decal.* l. 3 cap. 22 n. 10, Molina *de just.* tr. 2 d. 149 n. 13.

Caput II.

De contractibus gratuitis.

Articulus I.

De contractibus gratuitis unilateralibus.

Contractus gratuiti unilaterales sunt promissio et donatio. De 1081
utroque contractu singillatim pauca notabo, reliqua ex iis, quae de contractibus in genere dicta sunt, patebunt.

§ 1.

De promissione.

I. Promissio est contractus, quo aliquis gratuito se obligat ad aliquid alteri praestandum aut omittendum.

II. Ut contractus promissionis subsistat, requiritur
1. voluntas verae obligationis subeundae;
2. voluntas ab omni errore metuque immunis, qui plenam libertatem impediat;
3. intimatio seu manifestatio alteri facta;
4. acceptio ex parte promissarii (i. e. ejus, cui aliquid promittitur).

III. Promissione acceptata, oritur per se obligatio *fidelitatis*[1]; potest tamen aliquis etiam ex justitia se obligare: in quo posteriore casu promissio in re gravi *sub gravi* obligat; in priore per se sub levi, quum fidei datae laesio sit mendacio similis, attamen per accidens, i. e. propter praevisam deceptionem damnumque alterius, obligatio gravis evadere potest.

IV. Corruit promissio, ita ut obligatio implendi promissum desinat exsistere: 1) si res promissa, vel circumstantiae rei vel personae notabiliter mutantur, ita ut promissio ad eas circumstantias non censeatur sese extendisse; 2) si promissarius sponte condonat; 3) si res fit illicita vel inutilis; 4) si, promissione *mutua* facta, alter promissis non steterit.

V. Promittente aut promissario mortuo, antequam promissio perfecta fuerit aut effectum sortita sit: quae tenenda sint, pendet maxime ab intentione, quam promittens habuit et manifestavit.

1082 Explicandi causa nota: 1. Saepe in iis, quae vocantur promissiones, quum verus animus sese obligandi in promittente desit, non promissionem stricte dictam habemus, sed propositum, quod veri nominis obligationem secum non fert; at si prae se tulit veram promissionem, quae alterum decepit atque in damnum conjecit, promittens nihilominus obligationem eam implendi vel damnum resarciendi contrahere potest.

2. Promissio, antequam acceptata fuerit, a promittente semper revocari potest: quod maxime tum observandum est, quando intimatio erga promissarium fit per nuntium. Quodsi nuntius munus mandatarii gerit, revocatio, ut valeat, debuit mandatario innotescere, alioqui si innotescere non potuit, revocatio nihil valet, sed promissio a mandatario facta talis est, ac si ab ipso mandante facta sit.

3. Promissio etiam, quae ex justitia obligat — sicut praecipue adesse solet in quibusdam mutuis promissionibus, in promissionibus juramento confirmatis etc. — promissario dat jus ad rem tantum, nondum jus in re.

---

[1] Quae tandem sit fidelitatis obligatio, et quod discrimen inter fidelitatem et justitiam, erudite pertractat Lugo l. c. *de just. et jure* d. 23 n. 12 sqq.

Obligatio justitiae scilicet supponit, in alterum verum jus esse translatum; obligatio fidelitatis ad solum promittentem respicit eique imponit morale debitum, ne facta ipsius a verbis discrepent, neque fundamentum habet in altero, sicut habet justitia. — Verum haec fidelitatis notio, utut recta sit in promissione mere personali, in publica promissione, qua rex promittit pro se et successoribus suis, manca videtur esse. Addi ibi debet obligatio alia, quae instar legis (Constitutionis) a promittente latae successores obliget, ne temere legem illam semel constitutam laedant neve immutent.

4. Si post promissionem acceptatam, sed ante ejus exsecutionem moritur promittens, promissio realis[1] transit ad haeredes, promissio personalis non transit.

Si vero moritur promissarius, videndum est, utrum promissio facta fuerit solum intuitu ipsius personae promissarii, an potius in favorem familiae illius; in posteriore casu promissio implenda est erga familiam superstitem, in priore casu promittens ad nihil tenetur.

5. Si ante acceptationem alteruter moritur, acceptari valide posse, ut 1083
in promittente ejusve successoribus obligatio oriatur, leges positivae communiter non concedunt: quare, si ita leges disponunt, de *obligatione* implendi promissionem sermo esse nequit, quoniam ille, cujus interest, has leges publicas potest servare. Verum accidere potest, ut aliquis ex tali promissione imperfecta aliquid sibi acceperit: quare quaeri debet, num hae leges ita obligent, ut etiam ii, quorum interest eas non servari, eas servare debeant. Quod idem est, ac quaerere, num aliquando lex naturalis probabiliter plus concedat, idque, quando nemo contrarium sollicitet, servari possit.

Igitur: 1) Si promissarius mortuus fuerit, videndum est, utrum promittens potius familiam, an personam promissarii respexerit: quodsi familiam, haeredes acceptare possunt. (NB. Haec quaestio oriri nequit, si promittens *per se* promissionem intimat; potest autem moveri, si per internuntium promittit.)

2) Si promittens, misso internuntio, mortuus fuerit, ille ex lege naturali tunc videtur promittere posse, ita ut haeredes defuncti obligentur, si ipse mortem defuncti nondum potuit scire, atque ab eo non ut merus nuntius, sed ut mandatarius designatus erat: siquidem ejus acta rata haberi debent.

3) Imo spectato solo jure naturali, si promittens *absolutam* suam voluntatem ostendit: promissarius, qui (sive per se, sive per merum nuntium post cognitam mortem promittentis ejus verba referentem) habuerit notitiam promissionis, *probabiliter* adhuc acceptare potest: sed quia probabiliter tantum, haeredes defuncti multo minus potest obligare.

§ 2.

De donatione.

I. Donatio est translatio dominii alicujus rei gratuita in alterum: 1084
quare ex parte donatoris requiritur cessio, ex parte donatarii acceptatio.

II. Ut igitur donatio valeat, 1) donator debuit non esse inhabilis ad donandum, 2) donatarius non inhabilis ad recipiendum, 3) actio cedendi et acceptandi legitima esse debuit.

III. Secundum leges civiles inhabiles ad donandum communiter ii sunt, qui non sunt plene sui juris, ut pupilli, minores, uxores in certis rebus etc.: de quibus n. 1055 sqq. de contract. in gen. Verum

---

[1] A reali promissione distinguitur *personalis*, eo quod in posteriore ipsa *actio* sit, quae principaliter promittatur, in priore, ut res quaedam ejusque utilitas ad alterum transeat, intendatur. In reali promissione, etsi promittens ex sola fidelitate se obligaverit, obligatio nihilominus ad haeredes promittentis transit, non quod *erga promissarium immediate* justitia exsistat, nisi id defunctus conferre voluerit, sed obligatio *directe erga defunctum* haeredes ligat ad ejus voluntatem atque fidem datam implendam.

si de re sua *libere* omnino disposuerunt neque dolum ullum passi sunt, in conscientia dici nequit, donationem esse in se nullam, sed exspectari potest, donec nullitas actûs ab iis, quorum interest, invocetur. Idem dic de aliis ejusmodi legum dispositionibus: imo si qua disponunt in odium causarum piarum, haec ne in conscientia quidem servari possunt.

Inhabiles ad accipiendum communiter ii censentur, qui per testamentum accipere quidquam nequeunt. Quae legales dispositiones quo sensu exsistant, in qualibet regione ex legibus videndum est; quousque in conscientia id, quod forte nihilominus acceptum fuerit, injuste possideatur ac proin restitutioni obnoxium sit, collige ex iis, quae de dispositionibus testamentariis erga legaliter inhabiles dicentur n. 1148 et 1156.

1085 IV. Actio donandi et acceptandi, ut in conscientia effectum producat, nullam formam specialem requirit, modo libere agatur. Sed ut actionem civilem producat, requiritur, aut ut res ipsa sit *tradita,* idque cum instrumento scripto, si de immobilibus agitur; aut ut facta sit juridica interventio vel antecedens juridica promissio. Cf. Schwane § 12.

V. Donatio facta, etiam civiliter et juridice valida, aliquando revocari potest. Communiter legibus positivis assignantur hae causae: 1) conditio non impleta, si fuit conditionata donatio; 2) ingratitudo donatarii, i. e. crimen enorme contra benefactorem commissum; 3) proles donatori postea nata.

Verum non omnes leges has causas eodem ambitu statuunt, neque eodem modo revocationem donationis intelligunt: nimirum pleraeque solum facultatem juridice revocandi concedunt — modo donatio juridice facta sit. Jus Gallicum tertiam causam sic intelligit, ut donatio ipso facto corruat, jus Borussiacum eam causam statuit pro solis donationibus nondum traditis. In Statibus Foeder. Americae Sept., exceptâ Luisianâ ubi jus Gallicum viget, vix habes causam, propter quam donatio corruat. — Quare ut donatarius in conscientia obligetur ad reddendam donationem, quam jam possidet, confessarius aut ipse consulere, aut consulendas leges regionis curare debet.

Ceterum non in solis privatis, sed etiam in juridicis donationibus leges civiles, si de re alicujus momenti agitur, donatori per certum tempus (v. g. per 6 menses, ut jus Boruss. Th. I. tit. 11 § 1090) facultatem revocandae donationis concedere solent. — Quo favore, nisi de causis piis agatur, donatorem etiam in foro conscientiae generatim uti posse, probabile est. Cf. Schwane l. c., Lugo in simili quaest. disp. 23 n. 157.

1086 VI. Donationes etiam aliquando non plenum effectum sortiuntur, ita ut, si donatarius postea ad partem haereditatis donatoris vocetur, dona antea accepta in partem haereditatis suae computare debeat.

Scilicet id non tam valet de donis manualibus (nisi magni momenti omnino sunt), quam de iis, 1) quae alio modo per documenta futuro alicui haeredi concessa sunt, nisi expresse a donatore exceptio facta fuerit; 2) de iis, quae notabiliter supra conditionem familiae expensa sunt in favorem unius filii prae aliis, in studiis etc.; 3) de iis omnibus, quae ut postea in divisione bonorum pro parte computanda essent, donator seu testator expresse voluit, aut eum voluisse praesumi debet, ne naturalem

aequitatem laesisse dicatur; 4) multo magis fieri debet computatio eorum bonorum in futura haereditatis divisione, quae nisi computarentur, reliquorum haeredum *pars legitima* laederetur. Vide de testam. infra n. 1169.

Verum in omnibus illis casibus fructus rerum donatarum donatarius non tenetur computare: alioquin donatio omnino *nihil* valeret.

VII. De donatione, antequam per traditionem perfecta sit, similia dubia excitari possunt propter mortem sive donatoris sive donatarii interim secutam, sicut de promissione: in quo casu idem tene, quod notatum est paragr. praeced. de promissione acceptata sed exsecutioni nondum data.

De donatione per nuntium cum ipso dono missum, si donator *interim* moritur, etiam idem dicendum est, ac de promissione in tali casu. Cf. S. Alph. n. 720—740, Lugo totam disp. 23.

Articulus II.

De contractibus gratuitis bilateralibus.

Contractus gratuiti bilaterales, qui in favorem quidem unius partis fiunt, utrique tamen obligationes imponunt, ad sequentes revocantur:

Commodatum et precarium, depositum et sequestrum, mandatum et negotiorum gestionem: quibus adnumerant etiam mutuum, pro quo tamen spectata conditione hodierna alius contractus fere substituitur.

§ 1.

De commodato et precario.

(Praeter alios scriptores v. Elbel p. V. n. 355—386.)

Contractus illi ineuntur in favorem ejus, cui res aliena conceditur 1087
(qui commodatarius vocatur): quodsi pro re concessa compensatio quaedam exigitur, potius transit in contractum locationis.

I. Commodatum contractus est, quo res *certi usûs gratia* alicui gratis conceditur, ut post determinatum usum rem domino reddat.

Precarium in eo differt a commodato, ut usus rei *revocabilis* sit *ad arbitrium concedentis.*

II. Obligationes commodatarii sunt:

1. ne re utatur, nisi ad usum concessum; alioquin omnia damna inde provenientia reparare debet, imo quum primum limites contractûs excedit, omne rei periculum in se assumit, etiam casûs fortuiti. Nam quia contractus totus in utilitatem commodatarii cedit, hic ad insignem curam rei sibi commodatae obligatur.

2. Debet igitur rem diligenter custodire, quare negligens custodia facilius theologica culpa evadat.

3. Debet expensas ordinarias necessarias subire, v. g. alendi equum commodatum, non vero extraordinarias.

4. Debet damna resarcire, quae ex sua culpa saltem theologica et mortali res subiit; imo commodator jus habet, ut *juridice* exigat compensationem omnis damni ex commodatarii culpa etiam juridica tantum exorti. Cf. S. Alph. n. 749, Reuter p. 3. n. 178, Schwane l. c. § 14.

III. Obligationes commodatoris seu concedentis rem hae sunt:

1. Non potest rem repetere nisi secundum limites contractûs; excipe, si res aut circumstantiae notabiliter mutarentur.

2. Debet vitia rei nociva commodatario aperire.

3. Debet expensas extraordinarias, quas commodatarius fortasse facere debuit, resarcire. V. S. Alph. n. 747, Reuter id. n. 169.

Ex his patet, quae sint obligationes in contractu precarii.

§ 2.

De deposito et sequestro.

1088 Hi contractus sunt in favorem ejus, qui rem alteri committit.

I. Depositum est contractus, quo res aliqua alteri committitur custodienda, deponenti, quando ei libuerit, restituenda. Reuter l. c. n. 174, S. Alph. n. 746, Elbel l. c. n. 359.

II. Depositarius (seu is apud quem res deponitur) debet 1) curam diligentem rei depositae habere, quam communiter homines prudentes circa rem propriam habent: ita ut ex culpa theologica gravi ad reparanda damna teneatur. Nihilominus ad extraordinariam et specialem diligentiam, nisi eam expresse promiserit, non tenetur. 2) Re deposita uti nequit sine voluntate domini sive expressa, sive saltem prudenter praesumpta: imo si ita fit, contractus quodammodo transit in commodatum, atque illius regulis *aliquatenus* subjacet, non prorsus tamen, quoniam contractus non transit totus in utilitatem depositarii. 3) Postulante domino, rem statim reddere debet, nisi forte eam detineat titulo compensationis, aut damni sive a se sive ab altero avertendi. Ib., Schwane § 13.

III. Deponens refundere debet expensas in custodienda re a depositario factas, imo reparare omnia damna, quae propter depositum passus fortasse est, e. g. damnum, quod tulit in custodiendo equo morbido, qui proprios equos infecit, secundum axioma: officium suum nemini debet esse damnosum.

IV. Sequestrum est certa quaedam depositi species, qua res litigiosa apud tertium deponitur vel custodienda et administranda datur, ut, lite finita, victori tradatur. Qui contractus privatim fieri potest ab utraque parte litigantium consentiente, potest etiam judiciali auctoritate constitui: in ultimo casu ad finiendum sequestrum judicis interventus exspectari debet.

Sequestrum fere iisdem regulis subjacet ac depositum quodlibet, nisi excipias, quod, una parte tantum exigente, res reddi nequeat.

Dein in sequestro judiciali custodiae merces depositario addicitur, quae utique solvenda est; quare a puro depositi contractu nonnihil excidit.

§ 3.

De mandato et negotiorum gestione.

Cf. Schwane l. c. § 25 et 26, Pruner *Lehre vom Recht* § 150 et 151.

I. Mandatum contractus est, quo aliquis negotia quaedam suo 1089
nomine gerenda alteri committit, isque ea alieno nomine gerenda gratis suscipit.

Verum quamquam mandatum ex se gratuitus contractus est, ac proin mandatarius, si nihil statutum antea est, postea nullam retributionem postulare potest, tamen non excludit naturâ suâ honorarium: de quo ergo simul potest pacisci.

II. Mandans tenetur 1) ratum habere, quod a mandatario conformiter ad mandatum actum est; 2) mandatario ea praestare, resp. expensas resarcire, quas in exsequendo mandato facere debuit; imo 3) etiam damna resarcire, quae in mandato exsequendo, seclusa culpabili imprudentia, fortasse mandatario acciderunt.

NB. Si vero cum statuto salario eoque aucto mandatarius quaedam pericula in se sumpsit, mandans ultra conventionem nihil debet.

III. Mandatarius ex altera parte debet 1) rem alienam ordinaria saltem diligentia ut propriam gerere; quare de dolo et negligentia theologice culpabili per se in conscientia tenetur; 2) debet sese intra limites mandati continere, alioqui incipit proprio nomine agere; 3) non potest sibi retinere lucrum, quod facit emendo vel vendendo, nisi dominus consentiat, aut ipse ultra id, quod vi mandati debuit, aliquid praestiterit. De quo confer infra de *venditione* n. 1123.

IV. Mandatum exstinguitur non solum confecto negotio, sed etiam: 1) revocatione mandati mandatario intimata, quam mandans semper facere potest; 2) renuntiatione ex parte mandatarii debito tempore mandanti declarata; 3) morte naturali aut civili mandantis aut mandatarii.

V. Negotiorum gestio est quasi-contractus mandati similis, quo aliquis aliena negotia gerenda suscipit non ex illius commissione expressa, sed ex voluntate praesumpta domini *absentis*. — Generatim quidem eaedem sunt mutuae obligationes ut in mandato; attamen relate ad negotii gestorem 1) obligatio reparandi damna propter incuriam vel imperitiam temperari nonnihil debet, quia secus vix esset, qui vellet alterius negotia curare; 2) jus ad convenientem mercedem ex eadem causa habere videtur. Ita „probabilius“ Gury I. n. 848 et alii ibidem.

Caput III.

De contractu mutui qui ex se gratuitis, per accidens onerosis contractibus adnumeratur, et de usura.

Cfr. praeter S. Thom. II. II. q. 78 et S. Alph. l. 3 n. 758—792: Zech *rigor moderatus* . ., Biner *dissert. jurid. de usuris* (Migne *curs. th.* t. XVI), Mastrofini *de usuris,* Bolgeni, Sc. Maffei, de la Luzerne de eod., Funk *Zins und Wucher,* Perin *de leje usur.*, Allègre in opere multum laudato *le code civil commenté.*

Articulus I.

De notione contractûs mutui et usurae.

1090 I. Mutuatio contractus est, quo unus rem suam primo usu consumptibilem, seu rem sterilem et infructuosam in alterum transfert cum obligatione rem similem, i. e. ejusdem generis, ad aequalitatem reddendi[1].

II. Objectum contractûs mutui est res *ut infructuosa;* fructifera autem res aliqua esse potest 1) naturaliter, 2) artificialiter vel instrumentaliter, 3) civiliter: quum earum rerum pretio aestimabilis sit *usus,* ut distinctus est ab ipsa rei substantia, contractui mutui illae res per se non subjacent.

III. Quare ex natura contractûs mutui ejusque objecti fit, ut ultra id, quod datur, recipi postea nihil possit, nisi aut natura objecti mutetur, aut ratio *accedat,* cur obligatio carendi illa re per certum aliquod tempus pretio aestimabilis evadat.

IV. Quod nisi accidat, exactio foenoris vel cujuslibet oneris impositio ultra redditionem rei ejusve valoris est contra justitiam atque peccatum usurarii vocatur; denegatio mutui pro necessitate petentis contra caritatem esse potest.

V. Verum difficultas est, num pecunia sive necessario ex natura sua, sive saltem per se sit objectum contractûs mutui sensu antiquo

---

[1] Accuratiorem notionem de contractu mutui accipere potes ex l. 2. § 1 Dig. *de reb. creditis* 12,1 atque juris civilis interpretibus. „Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere, numero, mensurâ consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire (sc. mutuum contrahere): quia in *genere* suo functionem recipiunt per solutionem (magis) quam *specie.* Nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest.“ Videlicet natura rerum, in quibus fit mutuum, id secum fert, ut solutio debiti fiat reddendo rem acceptam non in specie (i. e. non ipsa haec individua res accepta; sic juristae intelligunt illud „in specie“), sed rem ejusdem generis.

Cur autem ita statuendum sit, ratio est haec, quia res, circa quas mutuum versatur, sunt primo usu consumptibiles; quare qui eas petit, sane non petit, ut ipsas reservet et postea reddat, sed ut consumendo iis utatur, et dein res similes in eadem quantitate et qualitate reddat. Inde autem fit, ut dici debeat, mutuum versari circa res, quae non habeant usum pretio aestimabilem a rei substantia distinctum paucis circa res steriles, infructuosas ut tales.

theologico considerati. Quidquid dicitur, id prorsus tenendum est: ut ex pecunia mutuo data foenus sine injustitia exigi possit, pecuniam debere aut generatim conditionem sterilitatis non jam habere, aut in iis circumstantiis per accidens exsistere, quae exactionem auctuarii ultra sortem traditam reddant non injustam.

VI. Hinc factum est, ut semper exstiterint modi ab Ecclesia agniti, quibus, si re ipsa adhiberi *poterant,* hominibus *licuerit* ex pecunia sine proprio labore fructum et utilitatem percipere, quum ex pecunia stricte in mutuum data id non licuerit.

Explicatio. Ad I. 1. Datam definitionem rectam esse, habes 1091
ex ipso jure, quod talem contractum gratuitum mutuum vocat; insuper ex collatione cum aliis contractibus. Quodcunque enim membrum ex definitione abstuleris, alium habebis contractum.

Nam si alteri tradideris rem ut fructuosam, non similem, sed *eandem* tibi reddendam stipulabis: et prout facis gratis, aut pro recompensatione, habes contractum aut *commodati,* aut *locationis.*

2. Aliud discrimen, quo differt mutuum a commodato et locatione, necessario oritur, idque maximi momenti: sc. in commodato et locatione res ipsa individua manet in dominio tradentis, ita ut naturaliter pereat tradenti, in mutuo res sub hac individuali forma transit in dominium recipientis seu mutuatarii, cui etiam naturaliter perit, valor autem rei, vel si mavis, ideale esse rei, quod non perit, manet apud dantem seu mutuatorem, qui proin jus habet semper rem aequivalentem recipiendi. Aliis verbis: in mutuo periculum rei est apud mutuatarium.

Ad II. Frugifera ex sese proprie est solum 1) natura et 2) labor, si tendit ad producendas res seu ad illas immutandas et humano usui magis adaptandas.

Verum labor humanus aequivalenter fructificans est etiamtum, quando tendit ad res adducendas earumque abundantiam in *certo loco* procurandam.

Labor autem humanus instrumento indiget, quo homo possit, aut quo melius possit labores praestare et utilitatem rerum inducere seu augere: quare recte etiam instrumenta hominum usui destinata frugifera dicuntur, — idque 1) quando juvant ad res ipsas producendas vel humanis usibus adaptandas, 2) etiam quando juvant ad res aliunde adducendas.

Tandem ille, qui res non consumptioni, sed aliis usibus humanis destinatas suas fecit, earum usum aliis cedens juste pro utilitate, qua cedit, compensationem postulat; quae compensatio ex annua locatione colligenda fructus *civilis* vocatur.

Ad III. Nimirum carentia rei infructuosae, cujus usus totus in consumptione vel distractione consistit, per se aestimabilis non est, sed sufficit, ut quando re uti volo, rem similem aequivalentem recipiam. Quare neque obligatio carendi seu haec libertatis restrictio pretio aestimabilis est aestimatione vere rationabiliter fundata: maxime quum periculo meo res eri-

piatur atque pro futuro tempore meo usui in tuto collocetur. Unde si cui carere re sua est aliquo sensu pretio aestimabile, non minus pretio aestimabile est liberum esse a periculo rei suae perdendae.

1092 Ad IV. 1. Definitionem peccati usurae sensu ecclesiastico habes ex Concilio Lateran. V. sess. 5. „Ea est propria usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullove periculo lucrum foetusque conquiri studetur.“ Denzinger *enchirid.* n. 623.

2. Hinc usura non est, si quis mutuo tradens frumentum paciscitur, ut reddatur seu secundum pretium, quod tempore redditionis habebit, seu frumentum secundum mensuram datam, etsi pretio creverit: nam quia mutuator etiam servaturus erat, non debet officio mutuandi damnum pati. — Verum neque usura est, si quis timens, ne decrescat pretium, paciscitur, ut mensura reddenda sit secundum valorem *praesentem,* si mutuans rem ipse servaturus non sit; secus est usura: nam quum hoc tempore mutuator venditurus esset frumentum suum, damnum pateretur, si solam mensuram traditam reciperet. At pacisci, ut solvatur secundum pretium summum, quod occurrerit tempore mutuationis sive sit tempus praesens sive tempus redditionis, *per se* injustum est et usura, quoniam mutuatario imponitur onus seu periculum praeter ipsius rei periculum, i. e. onus ipsi contractui superadditum. Cf. S. Alph. n. 782, Lacr. n. 910.

3. Usura est, propter contractum mutui mutuatario *imponere* onus res suas apud hunc et illum emendi, idque etiam si emptor pluris non debeat emere, quam alibi emisset: S. Alph. n. 780, siquidem injusta est libertatis restrictio.

4. Usura non est, ex gratitudine exspectare, mutuatarium empturum esse res necessarias apud mutuatorem ejusve cognatos; neque est usura, recipere, quod ex gratitudine sine pacto datur, etsi intercedat quidam timor mutuatarii, ne secus sibi viam mutuum alia vice accipiendi vel retinendi occludat: modo ne mutuator id indirecte exigat quasi sibi debitum. Vide S. Alph. n. 763.

5. Usurae igitur *specifica malitia* non in oppressione pauperis consistit, etsi quam plurimum cum illa conjungatur atque in ea potissimum ejus propria malitia augeatur: nam usura etiam contra divitem exerceri potest. Quando igitur pauperum oppressio accedit, praeter malitiam injustitiae, quae ex se in usura est, aliam malitiam sive injustitiae, sive laesae caritatis, quae in gravi malo pauperi inferendo apparet, consociatam habes.

1093 Ad V. Quaestio de pecuniae mutuatione hodie summi momenti est: cujus decisio ex dicendis magis colligitur. Hîc solam viam quandam sternimus ad eam praeparandam. Hoc unum monebo, rationem, qua justa injustave sit perceptio lucri ex pecunia mutuo data, non tam repetendam esse ex eo, utrum mutuatarius lucrum habeat necne, sed potius ex eo, utrum id, quo se privat mutuator, sit pretio aestimabile. Titulus enim recipiendi lucrum vel compensationem secundum ea, quae dixi n. 1050, peti debet formaliter non ex utilitate, quam alter ex mea actione habet, sed ex utilitate, qua ego me privavi in favorem alterius: quamquam unum cum altero saepe cohaeret ab eoque pendet. Quapropter peccatum usurae formaliter

et directe non ex eo peti debere censeo, utrum mutuum sit consumptivum, an productivum in ordine ad mutuatarium, ut aliqui putant, sed ex eo, utrum aut in genere aut pro mutuatore ex singularibus adjunctis pecunia sit quodammodo productiva, annon. Hae enim sunt rationes, cur qui tradit alteri pecuniam, compensationem petere possit sine injustitia, nec quidquam refert *quoad justitiam,* sitne mutuatarius percepturus lucrum, annon; referre utique potest quoad caritatis laesionem [1].

Ad IV. 1. Qui Ecclesiae crimini vertunt severissimas leges de usuris, 1094
quasi publico bono obstaculum creasset, nesciunt, quod dicunt. Pro temporum circumstantiis modus justus semper praesto erat ex pecunia superflua moderatum lucrum faciendi, modo ipsum lucrum in justitia fundaretur. Id licuit 1) per emptionem censuum; 2) per contractum societatis et contractum trinum: de quibus pauca noto.

2. Censum emere in genere nihil est, nisi per pecuniae summam vel aliam rem traditam jus sibi acquirere quotannis certam aliquam summam recipiendi: vel emere sibi jus, quotannis ex certo aliquo objecto alieno determinatum lucrum seu pretium accipiendi.

Qui jus ad annuum censum acquisivit, censualista dicitur; qui solvere debet, censuarius.

Distinguebatur census *realis* et *personalis.* Nimirum realis dicitur,

---

[1] Ille „usurae" peccaminosae conceptus adeo constans et solemnis est in omnibus ecclesiasticis documentis, ut revera mirari debeamus, hodie ab aliquibus e numero eorum, qui aliter sentiunt, theologos veteres, praecipue scholasticos incriminari, quod usurae conceptum perverterint atque in falsa hac praeconcepta idea inhaerentes idonei non fuerint ad rectam de mutuo et de usuris doctrinam tradendam.

Ecclesiasticam doctrinam, quam falsam dici, salva fide sustineri non potest, habemus copiose expositam in literis encyclicis Ben. XIV. *„Vix pervenit":* quas literas, etsi definitionem ex cathedra esse *ex se* non appareat, quippe quas S. Pontifex ad solos Italiae praesules dederit, tamen in praecipuis punctis eam sententiam, quam plane pro norma haberi Pontifex jubeat, exprimere, legenti patet; postea dein d. 29. Julii 1836 S. Officium, approbante Gregorio XVI., declaravit, illas literas *respicere Ecclesiam universalem.* Porro in iis tamquam indubitata doctrina inter alia haec proponuntur:

Ad illud *peccati genus,* quod usura vocetur, evitandum nihil conferri ex eo, „quod id lucrum non excedens et nimium, sed moderatum, non magnum, sed exiguum sit" (ergo negatur, usurae naturam esse ex oppressivo foenore repetendam) „vel ex eo, quod is, a quo id lucrum solius causa mutui deposcitur, non pauper, sed dives exsistat, nec datam sibi mutuo summam otiosam, sed ad fortunas suas ampliandas, vel novis coëmendis praediis, vel quaestuosis agitandis negotiis utilissime sit impensurus" (ergo negatur, usurae naturam peti ex conditione mutuatarii atque ex fine „consumptivi", ut vocant, vel „lucrativi mutui").

Nihilominus aliquando ex conditione mutuatarii pendere posse postea S. Pontifex declarat, num possibile sit, aliquem titulum exsistere, qui rem alteri creditam transferat ex contractu gratuito stricti mutui in materiam alterius contractûs lucrum admittentis: negat enim „reperiri *semper,* et praesto esse *ubique* una cum mutuo *alios titulos legitimos,* vel secluso etiam mutuo, *contractus alios justos,* quorum . . . praesidio, quotiescunque pecunia, *frumentum aliudve id generis* alteri cuicumque creditur, toties semper liceat auctuarium moderatum ultra sortem integram salvamque recipere. . . . Multis in casibus tenetur homo simplici ac nudo mutuo (gratuito) *alteri succurrere.*"

Hanc autem doctrinam etiam cum recta doctrina philosophiae et oeconomicae scientiae plane congruere, tum ex dictis, tum ex infra dicendis patebit.

quando jus quotannis aliquid recipiendi respicit immediate certam rem frugiferam, quae in dominio alterius est: personalis, si nulla res frugifera adest, ex quo censualistae jus recipiendi competit, sed jus habet in solam personam, quae sive labore sive alio modo id acquirere debet, quod quotannis solvat.

Realis est aut *reservativus*, aut *designativus*. Reservativus, si jus percipiendi annuam summam fundatur in ipsa re (v. g. agro), quam censualista in censuarium transtulit: designativus, si est alia res, in quam censualista jus non habuit antea, sed nunc per designationem censuarii limitatum jus acquisivit.

Census est aut *redimibilis*, aut *irredimibilis*, redimibilis ex una parte tantum aut ex utraque, prout volente alterutro obligatio solvendi annuum censum redimi potest una solutione longe majore, aut non potest.

3. Census realis ejusque liceitas solemnem approbationem accepit ex Constit. Martini V. et Calixti III. „*Regimini universalis Ecclesiae*“ eumque, si ex sola parte censuarii redimibilis erat, usque ad 7—10% pro diversis rerum adjunctis ascendere tunc potuisse, ibidem non obscure indicatur: ceterum in quantitate censûs injustitiam committi potuisse et posse, non est, quod commemorem.

4. Censum personalem ex lege naturali licere per se, habes ex S. Alph. n. 840 cum multis aliis scriptoribus. Quod autem S. Pius V. per Const. „*Cum onus*“ eum prohibuit, *positivae legis* erat propter abusûs periculum: verum eam legem tum desuetudine abrogatam esse, tum nunquam nisi pro Italia vim habuisse, videri potest apud S. Alph. n. 844 sqq.

Emptione igitur censuum antea id obtineri potuit, quod nunc pecunia mutuo pro foenore data obtinetur. Spectatâ autem pecuniae naturâ in se, hanc formam longe justiorem fuisse, quam perceptionem usurae ex mutuo, patebit infra. Nihil enim est, quod injustitiam redoleat, si ex jure in rem frugiferam redundat in me perceptio annuorum fructuum vel eorum partis.

1095 5. Alius modus pecuniam utiliter impendendi habebatur per *contractum societatis:* quo ab una parte pecunia, ex altera parte industria et labor impendebatur ad certum negotium, ex quo lucrum sperabatur. Lucrum igitur certam divisionem secundum stipulationem et aestimationem justam subibat.

Quoniam autem vi contractûs *societatis* et lucrum manebat incertum, et periculum pecuniae datae seu sortis apud dominum erat: ille, si magis volebat, contractum aleatorium *assecurationis duplicem* insuper inire poterat, quo a) pro lucro incerto majore certum sed minus lucrum eligeret, et b) ex ipso illo lucro partem cederet, quo in alium sortis periculum refunderet. Qui contractus si singuli spectantur, naturâ suâ ab omnibus habebantur et habentur liciti, modo servetur justa aestimatio: neque dubium erat, quin cum diversis contrahentibus hi contractus iniri possent. Cum uno eodemque autem omnes tres contractus inire *(contractum trinum)*, aliquibus videbatur illicitum tamquam usura palliata, imo producunt Constit. Sixti V. anno 1586: „*Detestabilis avaritiae*“, qua contractus ille trinus condemnatus sit.

Verum contractum illum ut ex natura sua illicitum Sixtus V. non damnavit; injustos modos et injustum pretium utique damnavit, neque ullus contractus illo aptior videtur ad contegendam injustam et exorbitantem exactionem, qua laboris et industriae fructus ab eo, qui pecuniam aliamve rem tradidit, omnino absorbeatur. At haec *naturam* contractûs minime attingunt. Testem hujus rei, quod nimirum contractus ille *in se* damnatus non sit, habemus Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 10 cap. 7 n. 4—6; S. Alph.

l. c. n. 908; Comitol. *resp. moral.* l. 3 q. 12 n. 3, ubi referuntur testimonia Cardin. Tolet. et San Severino, qui hanc Sixti V. Bullam redegerant; imo decis. Rotae Rom. 3. Junii 1602.

Contractus igitur trinus modus justus esse poterat, quo aliquis ex pecunia sua lucrum faceret, ut nunc ex foenoris perceptione. Magnum autem discrimen est inter mutuum et contractum hunc, propter quod etiam facilius ab injustitia immunis dicendus erat. Nam pecunia impendebatur *vi contractûs* ad *certum negotium* lucrativum, atque lucrum re ipsa ex magna parte pecuniae impensae attribui debebat.

Quibus explicatis, nunc e contrario leges et judicia Ecclesiae proferam, quae circa usuras, easque etiam ex pecunia mutuo data percipiendas seu perceptas prodierunt. Quae, etsi primo aspectu antilogiam continere videantur, quasi tolerantia recentiore tempore exercita confligat cum legibus anterioribus, tamen re ipsa nullam inter se pugnam habent.

Articulus II.

Leges et judicia Ecclesiae circa usuras et quodlibet foenus ex pecunia mutuo data.

§ 1.

Prohibitiones usurarum.

I. Quoniam ecclesiasticae leges in ipsa lege divina et positiva et naturali nituntur, ante omnia colligendi sunt textus S. Scripturae de usura et foenore loquentes. 1096

Exod. 22, 25: „Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes.“

Levit. 25, 35—37: „Si attenuatus fuerit frater tuus, et infirmus manu, et susceperis eum quasi advenam, et peregrinum, et vixerit tecum, ne accipias usuras ab eo, nec amplius quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, et frugum superabundantiam non exiges.“

Deuter. 15, 8: „Sed aperies eam (manum) pauperi, et dabis mutuum, quo eum indigere perspexeris.“

Ib. 23, 19 et 20: „Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem; sed alieno. Fratri autem tuo absque usura id, quo indiget, commodabis.“

Cf. etiam II. Esdr. 5, ubi Nehemias exprobrat tamquam crimen usuras a fratribus accipere.

Ezech. 18, 8: „Si . . ad usuram non commodaverit, et amplius non acceperit . . . vita vivet.“

Ib. 18, 13: „ad usuram dantem et amplius accipientem: Numquid vivet? non vivet, quum universa haec detestanda fecerit; morte morietur.“

Ib. 22, 12 inter cetera scelera etiam enumeratur: „Usuram et superabundantiam accepisti . . . meique oblita es, ait Dominus Deus.“

Ex N. T. habes Matth. 5, 39—42 Christum Dom. de perfectione legis evangelicae loquentem: „Ego autem dico vobis: Non resistere malo; sed si 1097

quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram . . . Qui petit a te, da ei; et volenti mutuari a te, ne avertaris."

Luc. 6, 34 et 35: „Et si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere; quae gratia est vobis? nam et peccatores peccatoribus foenerantur, ut recipiant aequalia. Verumtamen, diligite inimicos vestros; benefacite, et mutuum date, nihil inde sperantes: et erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos."

Ex illis igitur locis S. Scripturae, maxime si explicationem SS. Patrum et Ecclesiae adjungimus, usuras illicitas esse, easque etiam ut e pecunia colligendas ex sese non licitas exsistere, colligitur; peccaminositatem, etsi praecipue in opprimendis pauperibus eluceat, tamen formaliter collocari in eo, quod amplius, quam datum sit, recipiatur: verum id etiam apparet, aliquam pecuniae foenerationem ex circumstantiis evadere posse licitam; secus permissum Judaeis non fuisset, ‚alieno' foenerari. Nisi enim ad supremum Dei dominium confugere velis — quod puto in hac re non licere — concedi debet, eo quod apud alienos pecunia mutuo data majus periculum subibat, vel vehiculum negotiationis erat, in se malum non fuisse, quandam compensationem stipulari.

1098 II. Ecclesiasticas leges solum generales et universales hîc commemoro [1].

Conc. Later. III. sub Alex. III. (c. 25) haec habet: „Quoniam in omnibus fere locis crimen usurarum invaluit, ut multi, aliis negotiis praetermissis, quasi licite usuras exerceant, et qualiter utriusque Testamenti pagina condemnentur, non attendant: ideoque constituimus, quod usurarii manifesti nec ad communionem admittantur altaris, nec christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam, sed nec oblationes eorum quisquam accipiat. Qui autem acceperit vel christianae tradiderit sepulturae: et quae acceperit reddere compellatur, et donec ad arbitrium Episcopi sui satisfaciat, ab officii sui maneat exsecutione suspensus."

Innoc. III. in Later. IV.: „Quanto amplius christiana religio ab exactione compescitur usurarum, tanto gravius super his Judaeorum perfidia insolescit, ita quod brevi tempore Christianorum exhauriant facultates. Volentes igitur in hac parte prospicere Christianis, ne a Judaeis immaniter aggraventur, synodali decreto statuimus, ut si de cetero quocunque praetextu Judaei a Christianis graves immoderatasve usuras extorserint, Christianorum eis participium subtrahatur, donec de immoderato gravamine satisfecerint competenter, unde Christiani, si opus fuerit, per censuras ecclesiasticas, appellatione postposita, compellantur ab eorum commerciis abstinere. Principibus autem injungimus, ut propter haec non sint Christianis infesti, sed potius a tanto gravamine studeant cohibere Judaeos. Hac eadem poena Judaeos decernimus compellendos ad satisfaciendum ecclesiis pro decimis et oblationibus debitis, quas a Christianis de domibus

[1] Tangi autem usuras non oppressivas tantum, sed quaslibet, legenti patebit, siquidem in plerisque edictis usurae simpliciter condemnantur. Nec sane aliter has leges intelligere potest, qui ad definitionem Concilii Later. V. attenderit, nisi — quod absonum et impium fuerit — dicere velit, Ecclesiam cum Ecclesia, Concilium generale cum Concilio generali pugnare.

et possessionibus aliis percipere consueverant, antequam ad Judaeos quocunque titulo devenissent, ut sic ecclesiae conserventur indemnes."

Greg. X. in Conc. Lugd. II. „Usurarum voraginem, quae animas devorat, et facultates exhaurit, compescere cupientes, constitutionem Later. Concilii (III) contra usurarios editam, sub divinae maledictionis interminatione praecipimus inviolabiliter observari. Et quia, quo minor foeneratoribus aderit foenerandi commoditas, eo magis adimetur foenus exercendi libertas: hac generali constitutione sancimus, ut nec collegium, nec alia universitas, vel singularis persona cujuscunque sit dignitatis, conditionis, aut statûs, alienigenas et alios non oriundos de terris ipsorum, publice foenebrem pecuniam exercentes, aut exercere volentes, ad hoc domos in terris suis conducere, vel conductas habere, aut alias habitare permittant; sed hujusmodi usurarios manifestos omnes intra tres menses de terris suis expellant, nunquam aliquos tales de cetero admissuri: nemo illis ad foenus exercendum domos locet, vel sub alio titulo quocunque concedat. Qui vero contra fecerint, si personae fuerint ecclesiasticae, Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi, suspensionis, minores vero personae singulares, excommunicationis; si autem collegium vel alia universitas, interdicti sententiam ipso facto se noverint incursuros. Quam si per mensem animo sustinuerint indurato, terrae ipsorum, quamdiu in eis iidem usurarii commorantur, ex tunc ecclesiastico subjaceant interdicto. Caeterum, si laici fuerint, per suos Ordinarios, ab hujusmodi excessu, omni cessante privilegio, per censuram ecclesiasticam compescantur.

„Quamquam usurarii manifesti de usuris, quas receperant, satisfieri expressa quantitate vel indistincte in ultima voluntate mandaverint, nihilominus tamen eis ecclesiastica sepultura denegetur, donec de usuris ipsis fuerit, prout patiuntur facultates eorum, plenarie satisfactum, vel illis, quibus facienda est restitutio . . . . idonee de restitutione facienda sit cautum . . . . — Nullus manifestorum usurariorum testamentis intersit, aut eos ad confessionem admittat, sive ipsos absolvat, nisi de usuris satisfecerint, vel de satisfaciendo pro suarum viribus facultatum praestent idoneam cautionem. Testamenta quoque manifestorum usurariorum aliter facta non valeant, sed sint irrita ipso jure."

Clem. V. in Conc. Vienn. „Ex gravi ad Nos insinuatione pervenit, quod quorundam communitates locorum in offensam Dei et proximi, ac contra jura divina pariter et humana, usurariam approbantes quodammodo pravitatem, per statuta sua juramento quandoque firmata, usuras exigi et solvi nedum concedant, sed ad solvendas eas debitores scienter compellunt, ac juxta ipsorum continentiam statutorum gravia imponendo plerumque usuras repetentibus onera, aliisque utendo super his diversis coloribus et fraudibus exquisitis, repetitionem impediunt earundem. Nos igitur perniciosis his ausibus obviare volentes, sacro approbante Concilio, statuimus, ut quicunque communitatum ipsarum Potestates, Capitanei, Rectores, Consules, Judices, Consiliarii aut alii quivis officiales statuta hujusmodi de cetero facere, scribere, vel dictare, aut quod solvantur usurae, vel quod solutae, dum repetuntur, non restituantur plene ac libere, scienter judicare praesumpserint, sententiam excommunicationis incurrant: eandem etiam sententiam incursuri, nisi statuta hujusmodi hactenus edita de libris communitatum ipsarum (si super hoc potestatem habuerint) intra tres menses deleverint, aut si ipsa statuta sive consuetudines effectum eorum habentes quoquo modo praesumpserint observare.

„Ceterum quia foeneratores sic ut plurimum contractus usurarios occulte ineunt et dolose, quod vix convinci possunt de usuraria pravitate, ad exhibendum, quum de usuris agetur, suarum codices rationum, censura ipsos decernimus ecclesiastica compellendos.

„Sane si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare praesumat, exercere usuras non esse peccatum, decernimus eum velut haereticum puniendum: locorum nihilominus Ordinariis et haereticae pravitatis Inquisitoribus districtius injungentes, ut contra eos, quos de errore hujusmodi diffamatos invenerint, aut suspectos, tamquam contra diffamatos vel suspectos de haeresi procedere non omittant."

Definitionem Concilii Later. V. habes supra. Insuper approbatur institutum montium pietatis: „Sacro approbante Concilio, declaramus et definimus, montes pietatis . . . per respublicas institutos, et auctoritate Sedis Apostolicae hactenus probatos et confirmatos, in quibus pro eorum impensis et indemnitate aliquid moderatum ad solas ministrorum impensas, et aliarum rerum ad illorum conservationem, ut praefertur, pertinentium, pro eorum indemnitate dumtaxat, ultra sortem absque lucro eorundem montium accipitur, neque speciem mali praeferre, nec peccandi incentivum praestare, neque ullo pacto improbari, quinimo meritorium esse, ac laudari et probari debere tale mutuum, et minime usurarium putari . . . Omnes autem . ., qui contra . . praedicare seu disputare verbis vel scriptis ausi fuerint, excommunicationis latae sententiae poenam, privilegio quocunque non obstante, incurrere volumus."

§ 2.

Tituli, ex quibus Ecclesia et theologi foenus admiserunt.

1099 I. *Primus* titulus ex sententia S. Alph. n. 765 cum Sylvio, Fagn., Cabassut., Lugo, Salmant. „et aliis innumeris" communiter agnitus est: *periculum sortis*, modo ne sit periculum commune, quod sors etiam apud dominum et ubique subit, sed majus et extraordinarium; cui etiam consonat declaratio S. C. de Propag. fide, ab Innoc. X approbata 1645 pro Sinensibus, videlicet, non esse eos inquietandos, „si aliquid recipiant ratione periculi probabiliter imminentis (sc. fugae debitoris, tardae solutionis, difficultatis exigendi) et qualitatis ejusdem, et servata proportione inter periculum et id quod accipitur".

Recte animadvertit S. Alph. l. c. — id quod per se prorsus patet — „bene exigere potes a mutuatario id, quod alter tibi daret pro assecuratione sortis, licet mutuum postmodum integre tibi reddatur". Sc. illa assecuratio est aleatorius contractus; si totum mutuum postea recipies, lucratus es; si non recipies, damnum patieris, non tamen tantum, quantum patereris, si nihil pro assecuranda sorte jam recepisses.

Injustus autem ille contractus fit, si aestimatio periculi aequo major est.

1100 II. *Secundus* titulus, vi cujus aliquid ultra sortem recipi posse, communiter omnino docuere theologi (S. Alph. n. 766), est *poena conventionalis*, quae nimirum constituitur pro casu „si mutuatarius in culpabili mora fuerit et redditionem mutui ultra statutum tempus culpabiliter differat". Qui titulus, ut per se solus justus sit, debet 1) sta-

tuere moderatam poenam, 2) non debet apponi ex intentione mutuatoris re ipsa desiderantis, ut poena incurratur, 3) debet non postulari, nisi quando revera *culpabilis* fit dilatio solutionis.

Ceterum si mutuum dabatur *pro longo tempore,* intra quod mutuator obligabatur, ne repeteret pecuniam — nam contractus mutui ex se non obligabat, ut *diu* mutuatario res mutuo data concederetur, sed pro brevi tempore, quo duraret necessitas — S. Alph. n. 760 prorsus aliquam compensationem concedit, quum dicit, hoc esse onus mutuo non internum, sed extrinsecus superadditum, maxime quum moraliter impossibile sit, mutuatorem per longum tempus exspectantem non passurum esse aliquod periculum, incommodum, damnum, propter quod utique ex omnium opinione de compensatione aliqua pacisci possit. Atque recte notat S. Doctor, huic sententiae minime obstare thesin 42 ab Alex. VII. damnatam: „Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obligat ad non repetendam sortem usque ad certum tempus“: contra logicam enim peccare eum, qui generalem illam vocem ‚certum tempus‘ cum ‚*longo* tempore definito‘ vellet convertere.

III. *Tertius* igitur titulus jam indicatus est *„damnum emergens seu* 1101
lucrum cessans“. Nimirum si mutuator revera pecuniam seu rem mutuo traditam utiliter impendere potuit et voluit, injustitiam non committit, quando sub hac tantum conditione mutuatario rem suam tradere vult, ut compensatio sibi fiat, seu ut indemnis reddatur. Si vero lucrum non esset certum, sed solum in fundata spe, injustum esset, compensationem totius lucri sperati postulari. Saltem titulum *damni emergentis* justum esse, S. Alph. n. 768 dicit „certum est; ita omnes“. *Lucrum cessans* autem damno aequiparari, habes ex S. Thom. II. II. q. 62 a. 4.

De omnibus his titulis theologi uno ore pronuntiant, necesse esse, ut id, quod vi illorum titulorum mutuator sibi deberi putet, antea in pactum deducatur; mutuans enim, nisi ab initio moneatur, contractum mutui solum eumque gratuitum se inire cogitat et statuit, neque in auctuarium illud dandum consensum dedit: quare injuste postea compellitur ad solvendum.

IV. *Quartus* titulus, recentiore potissimum tempore, i. e. ante plura 1102
decennia, multum defensus, est *‚praemium legale‘.* V. Gury I. 862 sqq. et complures scriptores Gallicos. Neque tamen defuere praecedenti jam saeculo, qui eundem titulum pro legitimo haberent: v. Pichler, de quo cf. Zech, *rigor moderatus.* Nimirum putabant, supremam auctoritatem civilem posse iis, qui pecuniam sibi secus otiosam aliis mutuo traderent, moderatum aliquod praemium statuere, quo efficacius allicerentur et conferrent ad commune bonum, quod, quo magis pecunia cursat, facilius juvatur: neque quidquam justius esse, quam id solvi tandem ab iis, qui pecuniam mutuo acciperent, praesertim si ad propriam utilitatem et augendas fortunas impenderent, salva semper lege caritatis, gratis illis mutuandi pecuniam, quibus ratione paupertatis sive eleemosynâ, sive aliâ viâ succurrendum est.

Quem titulum Ecclesia non reprobavit, sed disputationi theologorum reliquit.

Aliquid veri et justi huic titulo inhaerere, non puto esse negandum: tamen alia causa justa recipiendi lucrum jam praesupponitur, ita ut praemium illud legale potius justi tituli jam exsistentis declaratio et taxatio, quam tituli non exsistentis creatio sit. Neque tacendum est, hujus tituli defensores prorsus prohibere, quominus ad legale praemium alius titulus, ut lucri cessantis, periculi sortis addi atque ita auctuarium seu foenus recipiendum augeri liceat. Verum id commodi in titulo legalis praemii agnoscunt, quod in singulis casibus necesse non sit probare periculum vel lucrum cessans: quod si forte ex circumstantiis extraordinarium evadat, non esse illicitum plus foenoris exigere, quam praemium legale permittat.

Ratio autem, cur dixerim praemium legale potius, quam creet novum titulum, titulum exsistentem declarare, haec est: Si nimirum cursari pecuniam ad bonum commune et efflorescentiam rerum publicarum confert, conditio socialis vitae jam multum immutata esse debet et differre a stabilitate rerum, quae antea obtinuit; fluctuatio et permutatio rerum etiam frugiferarum debet evasisse facillima et perpetua, ita ut, qui vult uti pecuniâ, quam possidet, facile semper cum lucro vel cum magna spe lucri eam impendere possit. Quodsi rerum conditio ita est, aderit pro mutuatore ex natura pecuniae seu usûs pecuniae *mutata* titulus lucri cessantis, seu aliis verbis, cedendo *usum pecuniae* cedit mutuator rem communi aestimatione pretio aestimabilem, ac proin juste poterit loco contractûs puri mutui contractum quasi locationis pecuniae inire.

1103 Sic jam facile intelliguntur responsa recentiora S. Sedis: neque est, cur, abolita omni *legali* foenoris aestimatione, liceitas alicujus foenoris recipiendi mutetur.

Collectionem horum responsorum habes in Collectione Lacensi concilior. vol. VI. *in app. ad synod. Pudicherianam* col. 677 sqq., uti anno 1873 a S. Congreg. de Propag. Fide ad Vicarios Apostolicos transmissa est: ex quibus principaliora tantum eligo, et quidem, quo major sit responsorum auctoritas, sola ea referam, quae S. Off. dedit, approbante S. Pontifice. Quod etiam id commodi habet, ut appareat, nequaquam S. Sedem in titulo legis civilis insistere, ut moderatum foenus permittat — quod legenti sola S. Poenitentiariae responsa facile videri possit licere sibi conjicere, quum vix non semper, qui interrogabant, de hujus tituli sufficientia quaerere viderentur.

Ceterum ipsum S. Officium jam 17. Jan. 1838 *ad Ep. Nicaeensem* declaraverat, non fuisse mentem S. Poenitentiariae, quaestionem a theologis agitatam de titulo ex lege Principis desumpto definire, sed solummodo normam propositam esse practicam relate ad poenitentes, qui lucrum moderatum lege Principis statutum acciperent: v. l. c. col. 689; hinc si titulus legis Principis approbari videtur, id non tam hujus tituli approbationem, quam approbationem *quantitatis* illius lucri, quam lex civilis pro pretio traditae pecuniae statuerat, in se continet.

A. *Episcopus Rhedonensis* in Gallia exponit S. Congregationi Inquisitionis sententiam de lucro percepto ex pecunia negotiatoribus mutuo data, ut ea ditescant. — De sensu epistolae encycl. „*Vix pervenit*“ acriter disputatur. Ex utraque parte momenta afferuntur ad tuendam eam,

quam quisque amplexus est sententiam, tali lucro faventem aut contrariam. Inde querelae, dissensiones, denegatio sacramentorum plerisque negotiatoribus isti ditescendi modo inhaerentibus et innumera damna animarum. Ut animarum damnis occurrant, nonnulli confessarii mediam inter utramque sententiam viam se posse tenere arbitrantur. Si quis ipsos consulat de istiusmodi lucro, illum ab eo deterrere conantur. Si poenitens perseveret in consilio pecuniam mutuo dandi negotiatoribus et objiciat, sententiam tali mutuo faventem multos habere patronos, et insuper non fuisse damnatam a S. Sede non semel ea de re consulta: tunc isti confessarii exigunt, ut poenitens promittat, se filiali obedientia obtemperaturum judicio S. Pontificis, si intercedat, qualecunque sit, nec, hac promissione obtenta, absolutionem denegant, quamvis probabiliorem credant opinionem contrariam tali mutuo. Si poenitens non confiteatur de lucro ex pecunia sic mutuo data, et videatur in bona fide: isti confessarii, etiamsi aliunde noverint, ab eo perceptum esse aut etiamnunc percipi istiusmodi lucrum, eum absolvunt; nulla de re interrogatione facta, quando timent, ne poenitens admonitus restituere aut a tali lucro abstinere recuset.

Inquirit igitur Episcopus Rhedonensis:

I. Utrum possit horum posteriorum confessariorum agendi rationem probare.

II. Utrum alios confessarios rigidiores ipsum adeuntes, consulendi causa, possit hortari, ut istorum agendi rationem sequantur, donec S. Sedes expressum ea de quaestione judicium ferat.

„Fer. IV. die 18. Aug. 1830: Sanctiss. Dominus noster Pius divina providentia Papa VIII. in solita audientia R. P. D. Assessori S. Officii impertita, audita relatione superiorum dubiorum una cum voto Emorum DD. Cardinal. Inq. Gen. respondit: Ad I. Non esse inquietandos. — Ad II. Provisum in primo.“ [1]

---

[1] *Episcopus Vivariensis* apud S. Officium dubium moverat de hoc ipso responso ad Episcop. Rhed., propterea quod in eo nulla mentio fiat tituli ex lege Principis petiti: cujus dubii solutio sane novam lucem huic causae affert.

„In Exposito Episcopi Rhedon. nulla fit mentio dicti tituli, quem volunt quidam theologi reperiri in lege Principis, sed unice de mutuo dato negotiatoribus, et de sensu encyclicae ‚*Vix pervenit*‘ circa tale mutuum negotiatoribus factum. — Unde alii dicunt, judicium SS. Pontificis Pii VIII. in se solo attendendum esse et separatim a responsis datis ab Em. Cardinalibus, ita ut sensus istius judicii sit, sententiam faventem mutuo facto negotiatoribus non fuisse damnatam a S. Sede, ea de re non semel consulta (nimirum ita, ut non in lege Principis insistatur tamquam in legitimo et necessario titulo) . . . — Alii . . . putant, dictum judicium non sic esse intelligendum, et judicium esse referendum ad dubia de titulo legis Principis, qui titulus damnatus non fuit a S. Sede . . . Itaque quaeritur:

„I. An praefatum judicium SS. Pontificis intelligendum sit, ut verba ipsius sonant, et separatim a titulo legis Principis, de quo Em. Cardinales loquuntur in his responsis, ita ut unice agatur de mutuo negotiatoribus facto.

„II. An titulus ex lege Principis, de quo Em. Cardinales, sic intelligendus sit, ut sufficiat, legem Principis declarare, licitum esse cuique convenire de lucro ex solo mutuo facto, sicut in codice civili Francorum, quin dicat se concedere jus tale lucrum percipiendi.

„Fer. IV. die 31. Aug. 1831. In congregatione generali S. Officii . . . propositis precibus Rev. P. D. Episcopi Vivariensis, iidem Em. et Rev. DD. Card.,

1104 B. S. Officio proponebantur dubia *Capituli Collegiatae Locarni dioecesis*, ‚Como' in Helvetia. Videlicet hujus Capituli praebendae ex maxima parte consistere dicuntur in pecunia, quod praecipue evenit ex exstinctione decimarum jussu Gubernii facta. Pecuniam hanc in bona stabilia fructifera converti vix posse exponunt, quum ejusmodi bona rarius occurrant, aut si occurrant emenda, tanti pretii constent, ut non plus quam $2^1/_2$ proc. annuatim referant; id autem praebendas jam per se satis exiguas nimis deprimere. Neque census annuos emi posse tum propter leges exsistentes, tum propter populi communem aversionem, qui potius annuas usuras 4—5 proc. pro mutuo solvere, quam censu se onerare velit.

Quare interrogant:

I. „Sitne sustentatio honesta, qua beneficiati indigeant, et quam debeant habere ex fructibus ‚Capitalis' praebendae, in ejusmodi circumstantiis sufficiens titulus aliis ab Ecclesia jam approbatis similis, ob quem liceat contractum inire, quo detur pecunia capitalis praebendarum ad usuras annuas 4—5 proc., adjecta hypotheca bonorum stabilium et cautione per viros notos et solvendo pares praestita, quo secura reddatur praebendarum perpetuitas?"

II. „Possitne ille titulus extendi etiam in favorem ecclesiarum, monasteriorum aliorumve locorum piorum, atque etiam ad pupillos aliosque homines, qui in similibus circumstantiis, ut supra, versentur et debeant pecuniam, quam possident, frugiferam facere, ut honeste sustententur?"

III. „Sufficiantne, ut ille contractus (mutui) licitus evadat, leges civiles earumque procedendi ratio, quae hodiedum tales contractus communiter approbant atque eorum exsecutionem tuentur, non minus quam communis et tacitus populi consensus, qui per longaevam consuetudinem videtur ejusmodi contractus commoditatis et facilitatis causa substituisse aliis contractibus difficilioribus et implicatis?"

IV. „Possitne etiam ratio haberi auctoritatis Ordinarii et multorum virorum ecclesiasticorum doctorum et proborum, qui, spectatis circumstantiis supradictis, licitudini horum contractuum favent eosque approbant?" [1]

(Sequuntur dein alia dubia minoris momenti.)

Fer. IV. 31. Aug. 1831: „Propositis superioribus capituli Collegiatae Locarni precibus, quae jam per manus una cum Dominorum Consult. suffragiis distributae fuerant, Em. et Rev. Domini dixerunt:

Ad I. II. III. IV: Non esse inquietandos, et acquiescant, dummodo parati sint stare mandatis S. Sedis."

„Fer. IV. 7. Sept. 1831 S. Dom. N. Greg. XVI. in solita audientia R. P. D. Assessori S. Officii impertita, Em. resolutiones approbavit."

---

praehabitis Dominorum Cons. suffragiis, dixerunt: Provisum in decretis fer. IV. 18. Aug. 1830, atque dentur Decreta.

„Eadem die et fer. SS. D. N. Gregorius div. providentia Papa XVI. in audientia R. P. D. Assessori S. Officii impertita, resolutionem ab Emm. captam approbavit." (Sunt ea ipsa decreta, de quibus dubium movebatur, quia nullam legis Principis ut necessarii tituli mentionem faciunt.) — Quod responsum in collectione sua S. Congr. de prop. fide non assumpsit; invenitur in Gury-Ballerini not. ad I n. 878 ultimum documentum.

[1] Dubia proposita inveniuntur idiomate italico: quapropter ea verti in linguam latinam; responsa a S. Officio et a S. Sede data latinâ linguâ prodierunt.

Unde iterum patet, quum tam multa et varia interrogata essent de *titulo* ad moderatum lucrum percipiendum, S. Officium et S. Pontificem non solum titulum legis civilis ejusque taxam respexisse, sed in genere noluisse impedire, quominus annuum lucrum ex pecunia aliis tradita perciperetur.

Articulus III.

Uberior declaratio justi tituli foenoris et diversae agendi rationis Ecclesiae.

I. Pecunia ex sese sterilis est, ac proin, nisi alia accedant adjuncta 1105
aliaque elementa, recte dicitur peccatum usurae, si quis ex usu pecuniae mutuo datae lucrum quaerit seu percipit foenus.

II. Pecuniae, quando instrumentum negotiationis est, quaedam quasi-fertilitas potest attribui: nam revera lucrum, quod negotiando licite capitur, non soli labori et industriae, sed etiam pecuniae in negotiatione collocatae respondet; seu pecunia in negotiatione collocata habet praeter substantiae valorem usum pretio aestimabilem. Negotiationem autem intelligo non solum strictam, sed etiam latam, quando conficiuntur per machinas diversae res negotiationi destinatae.

Simile quid dici debet de pecunia, quando characterem habet repraesentatricis *omnium* rerum, *etiam frugiferarum.* Nam si hunc characterem induit, in pecunia dominus quasi omnia, etiam frugifera possidet; hinc usus pecuniae est ipsi, etiam ultra ejus valoris substantiam, pretio aestimabilis, quia utiles permutationes facillime potest peragere.

III. Ut autem pecunia hos characteres habeat, fieri potest aut ex speciali conditione domini, aut ex communi et universali conditione vitae socialis. Si prius tantummodo obtinet, in singulis casibus probetur oportet, eum, qui alteri pecuniam det, in tali conditione versari; secus non licite pro pecunia data postulet compensationem tamquam pro usu rei frugiferae. Si posterius obtinuerit, probatio singularis non requiritur, sed usus pecuniae jam communi aestimatione utilitatem habet pretio aestimabilem, substantia ejus valoris manente intacta: quapropter quilibet pro pecunia alteri tradita compensationem recipere licite potest, sicut ex domo locata[1]; *vel* titulus lucri cessantis cuilibet suppetit, quod lucrandi facultate cum pecunia conjuncta se privet.

IV. Nostris autem temporibus pecuniae conditionem hanc com- 1106
munem evasisse, ab eo, qui socialem vitam paulo aspexerit, nequit in dubium vocari. Nam 1) res omnis generis tantae fluctuationi et instabilitati subjacent, ut pro pecunia summa facilitate possint acquiri; 2) per libertatem negotiandi, per associationes quam plurimas, per industriales operas via ferrea machinisque multum adjutas, omnibus etiam

[1] Quod alii fere sic exprimunt: Quamdiu pecunia manet mera pecunia seu instrumentum permutationis, essentialiter infructuosa est et foenus quodlibet injustum: sed si evadit „capitale", lucrum gignit, neque foenus percipere injustum est, nisi sit excedens. Et quamquam cum natura „capitalis" sortis periculum conjungitur: nihilominus hoc periculum per cessionem partis lucri excuti potest. Cf. Weiss *apologia christianismi,* seu *„Apologie des Christenthums"* t. IV. ed. 1ma pag. 498 sqq.

iis, qui tantillum pecuniae secus otiosae possident, facultas detur partem habendi in negotiis ex se lucrosis [1].

V. Prioribus vero temporibus, quum conditiones illae pecuniae extrinsecus advenientes non adessent, Ecclesia communi lege non poterat permittere, ut ex pecunia alteri tradita lucrum hauriretur, sed lege communi id interdicere debuit, exceptionibus illis admissis et rationibus illis permissis, quibus, ut supra dictum est, ex pecunia semper licuit lucrum facere. Nam revera neque facultas negotiandi cuique aderat, sed paucis tantum idque post collectam notabilem pecuniae summam: quodsi quis cum aliis in hunc finem conjunctim agere volebat, id poterat per contractum societatis; neque pecunia domino repraesentabat cujuslibet generis bona: nam bona naturaliter frugifera in tam stabili possesione erant, ut dominum raro mutarent, res artificialiter frugiferae, quum inventiones nostri saeculi deessent, tanto numero tantaque copia minime erant: paucis, si quis pecuniam possidebat in summa non valde notabili, haec naturam sterilitatis, quam ex se habet, exuere non consuevit, sed mansit otiosa.

Hinc etiam facile intelligitur, cur etiam nunc Ecclesia non tam solemni modo foenus permiserit, quam antea prohibuerit. Leges illae antiquae normae sunt, quae pecuniae valorem et naturam *per se* respiciunt, adeoque in se semper rectae et justae: tolerantia vero hodierna respicit conditionem pecuniae *adventitiam*, eamque per se mutabilem, ita ut perpetua norma ex se esse non possit. Quis enim dixerit, socialem vitam eam esse, ut ad stabilitatem priorum saeculorum redire non possit? Quod etsi *improbabile* sit, *impossibile non* est.

1107 Concludes. 1. Spectata hodierna conditione socialis vitae, non est amplius peccatum *injustitiae* vel *usurae* accipere moderatum foenus etiam ab eo, qui utpote pauper mutuatâ pecuniâ utitur ad necessitates vitae: quia mutuator privat se usu pecuniae pretio aestimabili. Attamen *caritatis* obligatio urgere potest ad verum seu gratuitum mutuum, si conditio mutuantis ea est, ut alterum ad eleemosynam talis gratuiti beneficii obliget. Usurae autem peccatum etiam nunc atque semper erit, res primo usu vere consumptibiles atque consumptioni, non negotiationi destinatas, quibus alter indigeat, ut frumentum etc., mutuo

[1] Quas conditiones sociales mihi non videntur illi satis expendisse, qui in hoc solo insistunt, quod mutuator pecuniâ traditâ quodammodo societatem ineat cum mutuatario sive mercaturae sive alterius negotii lucrosi, aut sibi jus ad partem bonorum (naturaliter) frugiferorum emat. — Equidem puto, neutrum esse plane necessarium, sed sufficere *communem facilitatem* adhibendi pecuniam in usus licitos quaestuosos, sive ex pecunia constituendi „capitale“. Quare etiam quis est, qui non possit jure praetendere titulum lucri cessantis, maxime quum pro minima etiam summa pecuniae praesto sint associationes, quae moderatum foenus tradentibus pecuniam vi negotiationis dare possint, v. g. instituta, ubi quaelibet pecunia ad futuros usus cum lucro reconditur, praecipue arcae parsimoniae, atque ea quae vocantur „Rabatt-Spar-Anstalten“, (qua institutione iis, qui quotidianas res *soluta pecunia* emunt, lucrum aliquod conceditur, ita tamen, ut lucrum illud non statim tradatur, sed tradito chirographo ad foenerandum committatur).

tradere cum obligatione foenoris: nisi forte titulus extrinsecus adsit, v. g. quod mutuator facilitatem habeat eas res in frugiferas convertendi lucrumque percipiendi, qua se nunc privet.

2. Si leges publicae certam taxam foenoris statuerunt, eam sine injustitia transgredi non licet, nisi forte extraordinariae circumstantiae majoris periculi aut damni orituri exsistant: alias, qui majus lucrum sperat, per modum societatis in certa negotiatione similive commercio pecuniam collocare debet. Nam lex publica ut pretium certarum mercium, ita etiam pecuniae alteri commissae constituere potest, imo aliquando debet, quo majus est periculum, ne capitalistae injustam partitionem lucri inter pecuniam et laborem vel industriam facere conentur.

3. Si vero de magnitudine foenoris quaeritur, quando legalis taxa 1108
non exsistit: ejus justitia per se quidem communem aestimationem sequitur, similiter ut alicujus mercis vel locationis pretium. Verum notari debet, hanc communem aestimationem non debere *injuste* esse productam.

Injuste produci potest duplici modo: 1) ex parte oppressivae exactionis eorum, qui ut pecuniae domini eam tradunt; nam quia ii in necessitate plerumque non versantur, difficiles et morosos sese exhibendo, illos, qui postulant pecuniam, quasi cogere facile possunt, ut plus aequo solvant. 2) Accidere potest, ut pecunia multa quaeratur, ac proin augeatur traditionis pretium; at quaeritur ad industrias, speculationes, negotia periculosa et injusta, iique, qui ejusmodi rebus inhiant, quo minus curant, utrum postea solvendo impares sint necne, eo magis proclives sunt ad offerendum foenus enorme. Quodsi his aliisve modis commune pretium justo magis crevit atque ejusmodi injustis negotiis operationibusque innititur, tale pretium, etsi commune, sine injustitia sumi nequit; est enim quaedam participatio injustitiarum, quae a mutuantibus et utentibus pecuniâ exercentur.

Signum autem injusti foenoris est, si lucrum, quod mutuatori promittitur, non manet notabiliter infra id, quod justa speculatione et negotiatione homines se lucraturum sperare possunt. Dico, nisi notabiliter infra id manet: nam labori et industriae certe bona pars lucri ex justitia debetur [1].

Quare etsi 6—9 proc. annui foenoris, *si* communis aestimatio esset, usum pecuniae tanti valere, injustum pretium dici posse non puto; tamen vix videtur *communis* aestimatio illa evasura esse: multo magis, si augeretur etiam, e. g. ad 20 proc. usque, id justum esse, plane non amplius video. Nolo tamen negare, per modum societatis in *singulari* omnino casu negotiatione tantum lucrari aliquem posse, aut ratione extraordinarii periculi ejusque maximi ipsum periculum tanti posse aestimari: at isti casus omnino sunt extraordinarii, qui communi aestimationi non subjacent [2].

---

[1] Ratio autem, cur ii, qui multum pecuniae possident, campsores puto (Banquiers) atque Croesos nostrae aetatis, generatim tantam vim in mutuatarios exercere atque foenus augere possint, satis clara est. Scilicet vis et numerus pecuniae numeratae seu nummorum nullam justam proportionem habet cum numero transactionum, quae fiunt, vel cum valore rerum transigendarum, de quibus contractus conficiuntur. Unde fere semper non satis pecuniae pro necessitatibus praesto est.

[2] Cum his concordat Romani theologi sententia, quam habes in libellis period. „*Archiv für kath. Kirchenrecht*" t. I. p. 329. Recentiora responsa habes haec: Fer. IV. 18. Dec. 1872 S. Rom. et Un. Inquisitio ad quaesitum Vicarii Gen. dioecesis Arianensis, num tolerari possit, spectatis circumstantiis temporum et raritatis pe-

Caput IV.

De reliquis contractibus onerosis.

Diversi et multi contractus onerosi iniri possunt innominati, aut qui non regulari alicui aestimationi subjacent, ut contractus illi „do ut facias, facio ut facias etc.“ Verum de his speciatim agere non possumus, idque eo minus necessarium est, quod circa justitiam injustitiamve analogiam venditionis et locationis sequuntur.

Articulus I.

De contractibus onerosis principalibus.

§ 1.

De emptione et venditione.

Cf. S. Alph. n. 793—838, S. Thom. II. II. q. 77, Lugo l. c. disp. 26, Elbel l. c. n. 556—591, Schwane l. c. § 19—21, Pruner *Lehre vom Recht* I. § 145.

Punctum I.

De *natura* contractûs venditionis.

1109 I. Communis definitio emptionis et venditionis est: consensus de re et de pretio, seu contractus, quo unus se obligat ad rem alteri in dominium tradendam, et alter ille ad determinatum pretium solvendum [1].

II. Quamquam igitur per se solus consensus emptionem et venditionem perficit — nisi forte in quibusdam casibus documentum scriptum aliaeve solemnitates a lege positiva postulantur — tamen de acquirendo dominio et de periculo rei sustinendo, quum non omnes diversorum regnorum leges idem disponant, neque in conscientia ubique eadem principia valent.

III. Nihilominus in conscientia contrahentes sese ligare possunt contra legum praescripta ad onera alio modo disponenda, modo et justitia naturalis servetur et scientes atque liberi a lege positiva recedant: quodsi nihil expresse statuitur, onera favoresque secundum leges regionis ferenda sunt, nisi forte contraria sit ac certa *consuetudo.*

---

cuniae mutuandae, praxis jam invecta accipiendi 8 % annui lucri ex pecuniis in mutuum datis, respondit:

„Emi et Rmi DD. rescribi mandarunt: *Dummodo sint parati stare mandatis S. Sedis, non esse inquietandos.*“

Postea Episcopus Marsicensis et Potentin. quaesiverat, num liceret mutuanti 8 vel 10 % accipere, idque ea lege, ut mutuatarius insuper solveret tributum circiter ½ % a gubernio possessionibus mobilibus impositum.

Cui S. Poenitentiaria die 18. Apr. 1889 „mature consideratis expositis, ad praemissa respondet: *Quum fructus pecuniae taxare per modum regulae periculosum sit, Ven. in Christo Pater Episcopus orator in singulis casibus rem decernat juxta praxim communem servatam ab hominibus timoratae conscientiae respectivis in locis et temporibus*“.

[1] In jure Gallico hunc communem conceptum emptionis et venditionis nonnihil mutatum esse, habes ex no. IV. Cf. Carrière *de contract.* t. II. n. 657.

IV. Praecipuae dispositiones diversorum jurium sunt hae: 1110

Jus Romanum. Contractus emptionis et venditionis perficitur consensu, nisi conventio facta sit de scripto documento; quod si obtinuit, consensus praevius habetur pro stipulatione postea faciendi contractum, nisi constet de contrario —: verum dominium non transfertur, nisi et re tradita et pretio aut soluto aut fide de eo solvendo data. Nihilominus periculum rei et utilitas (sensu aliquatenus restricto) ad emptorem pertinet, ita quidem ut, si res pereat, emptor tamen pretium solvere teneatur. Cf. Lugo *de just. et jure* disp. 26 n. 3.

Jus Gallicum. Venditio solo consensu de re et pretio perficitur: instrumentum, si quod requiritur (requiritur autem, si summa venditionis 150 fr. excedit), est ad *solam probationem* in foro externo. — Si vero agitur de rebus, quae ad mensuram venduntur, aut gustari solent, ad consensum accedere debet mensuratio aut gustatio rei facta. Dominium statim transit in emptorem, ac proin etiam periculum et utilitas. C. C. art. 1583.

Jus Borussiacum. In venditione *libera* (excepta venditione in folle), ante rem traditam damnum et periculum, sed communiter etiam utilitas rei, manet apud venditorem. (Similiter in jure Austr. § 1064 cf. 1048—1051.) Venditione autem in folle facta (germanice: in Pausch und Bogen), post *contractum conscriptum* statim cum omnibus rei juribus et fructibus etiam onera omnia et pericula in emptorem transeunt. Th. I. Tit. 11 § 95 etc.

Jus Anglicum. Periculum rei est apud eum, apud quem est rei dominium. Ut autem emptione acquiratur dominium, 1) per se non requiritur traditio rei, sed consensus et pretium *constitutum*, modo res in specie et separatim determinata et perfecta sit; 2) dominium autem mercium, quae secundum pondus vel mensuram venduntur, non transit in emptorem, nisi res emptori aut alteri emptoris nomine sit tradita: idem valet de re, quae, licet in specie (in individuo) omnino determinata quidem est, sed nondum perfecta et ad tradendum apta fuit tempore contractûs: haec enim etiam *tradi* debet, ut apud emptorem sit dominium. Crolly *de just. et jure* v. II. n. 498.

V. Ex quibus colligitur, periculum rei — si excipis jus Austr. et 1111
Boruss. — plerumque apud emptorem esse, etsi ex rationibus diversis diversa jura id statuant; apud venditorem esse: 1) si quid emitur ad experiendum (auf Besicht oder Probe), antequam conditio impleta fuerit, 2) si quae emuntur ad mensuram seu pondus, antequam emptori mensurata fuerint.

E. g. 1) si statuto, imo et soluto pretio, 100 modios tritici ex cumulo mensurandos emis: periculum in te nondum transiit;
2) si totum cumulum tritici emis, statuto pretio pro singulis modiis, periculum interim manet apud venditorem;
3) si totum cumulum emis, non mensuram, sed pretium totale tuo periculo determinans, periculum rei in te transit.

Nihilominus si ex culpa venditoris res pereat, ille tenetur non solum pretium emptori reddere, sed omne damnum emptori restituere. — Item si venditor est in mora quoad rem tradendam, ad ipsum spectat periculum. S. Alph. n. 798.

VI. Communiter etiam fructus et utilitas rei — si iterum jus Austr. et Boruss. excipis — ad emptorem pertinet.

S. Alph. ib. jura, nisi aliter conventum sit, sic refert:

1) Fructus rei pendentes (vel eorum valor) spectant ad emptorem.

2) Si vero fructus erant immaturi et postea maturi facti sunt, incrementum debetur venditori, si res tradita nondum erat.

3) Fructus futuri, etiam re nondum tradita vel pretio nondum soluto, per se ad emptorem spectant.

At venditori, si propter dilatam solutionem damnum habet, compensatio debetur: hodie solet conveniri de solvendo consueto foenore.

VII. Perfecto igitur contractu, 1) emptor debet statuto tempore solvere pretium; debet communiter solvere expensas contractûs, nisi aliter conventum sit; communiter tenetur sine speciali conventione solvere foenus pretii statuti a die, quo rem possidet, saltem si ex natura sua est frugifera. 2) Venditor debet rem secundum contractum cum omnibus accessoriis emptori tradere: secus saltem „interesse“ solvere debet, imo ex jure Gallico emptor rescissionem contractûs et indemnitatem petere potest (Gury-Ball. I. 883); interim vero venditor rem saltem ordinariâ diligentiâ debet custodire[1].

Punctum II.

De *re* emptioni et venditioni subjecta.

1112 Circa rem quatuor praecipue notanda sunt: 1) ne sit vitiosa, 2) ne sit adulterata, 3) ne sit aliena, 4) ut sit pretio aestimabilis.

I. Circa vitia et defectus rei haec notanda sunt[2]:

1. Venditor tenetur semper manifestare defectus substantiales, seu qui nocivi sunt aut notabiliter inutilem reddant rem vendendam sive ex sese, sive relate ad finem emptoris notum: secus tenetur de pretio.

2. Venditor interrogatus debet quoslibet defectus manifestare, aliter dolum committeret; quapropter si occultaverit, videndum est, utrum dolus ille dederit causam contractûs, necne; in priore casu contractus rescindibilis est saltem in foro conscientiae, in posteriore casu sufficit pretium pro rata imminuere. Non interrogatus venditor defectus accidentales, qui rem notabiliter inutilem non reddunt, non tenetur prorsus manifestare, modo pretium diminuat; at neque dolose occultare potest.

3. Aliquando etiam defectus apparentes et manifestos plenius manifestare debet, si nimirum aut ex rudi ingenio emptoris aut ex speciali interrogatione apparet, emptorem defectus de se manifestos non animadvertere.

4. Si quod igitur damnum emptori oritur ex vitio rei emptae propter defectus, qui manifestari debuerunt, non manifestatos, venditor damna aliquo modo praevisa reparare tenetur.

---

[1] Jura Americ. Sept. nihil certum statuunt. Consule igitur, quid ferat *loci consuetudo,* et praecipue quid *conventio* contrahentium statuerit: 1. circa *rei periculum,* 2. circa *fructus rei venditae,* 3. circa *expensas* contractûs ejusque instrumenti.

[2] In venditione, quae dicitur *in folle,* si venditor expresse protestatur, se nolle de ullo defectu rationem dare: obligatio justitiae eo solo continetur, ut non liceat venditori pretium illud justum summum excedere, quod res, spectatis earum defectibus, habeant.

II. 1. Circa rei adulterationem, ex S. Alph. n. 820, S. Antonin. p. 2. tit. 1 c. 17 § 4 et aliis, grave crimen committitur, si in rebus ad victum pertinentibus mixtiones fiunt, quae sanitati vere damnum periculumve inferunt.

2. Gravis injustitia committitur, si propter mixtionem res periculo corruptionis exponitur, ut si vinum, quod ad servandum emitur, propter mixtionem facile acescit.

3. Si vero tale periculum non subest, atque res deterior, quae admiscetur, est plane innoxia, peccatum, nisi mendacium accedat, repetendum est ex solo pretio forte injusto. Quare, ut ait S. Antonin., „quum aliqui sophisticant ea, quae vendunt, ut se servent indemnes, et cum aliquo lucro congruo, quia si venderent puras res, emptores non vellent dare pretium justum, quia alii vendunt alia sic mixta minore pretio; videntur posse excusari, dummodo ne fiant mixturae quae noceant corporibus in his, quae venduntur in cibum et potum." — Haec tamen intellige, nisi emptor ad specialem finem indiget aut prorsus potiri vult re pura non permixta[1].

Quod de adulteratione rerum dictum est, similiter applicari potest ad casum, quando aliquis vendit, ut dicitur, „quid pro quo".

III. 1. Rei alienae venditio et emptio secundum jus Gallicum 1113
quidem *irritum* dicitur facere contractum; secundum jus Romanum autem non plane irritum facit contractum, sed rescindibilem, idque jure statuitur secundum conceptum venditionis Romanum, quoniam contractus venditionis formaliter et immediate consistit in obligatione solvendi pretium ex parte emptoris, et ex parte venditoris in obligatione efficiendi, ut emptor dominium rei acquirat: quod venditori non est impossibile, etsi res vendita ipsius nondum est; potest enim emendo eam acquirere.

2. Quodsi vero res aliena, dum mansit aliena, tradita est, emptor dominium utique non acquirit; quare venditor, si mala fide cum emptore bonae fidei egit, omnia damna reparare debet, non solum pretium fortasse acceptum reddere; si bona fide egit, solum pretium restituere, quando contractus rescinditur.

3. Si quis rem mobilem duobus emptoribus successive vendidit: quando tradita nondum est, debet tradi primo emptori, imo idem dicendum est, etsi tradita jam sit secundo emptori, qui fuerit *malae fidei;* secus si secundo emptori bonae fidei jam est tradita. Ita ex omni jure, ut dicit Gury I. 883: idque ex conceptu venditionis et emptionis secundum jus Romanum plane sequitur, quando sola traditione dominium transferatur. Verum prior emptor per venditorem indemnis fieri debet. Attamen rectius videtur dicendum, considerari debere, utrum prima venditione dominium

[1] Ista quaestio de adulteratione speciem attentionem meretur, quando agitur de vendendo et emendo vino, propterea quod hoc saepe postulatur pro materia consecrationis in Missa. Quando ergo in eum finem sive formaliter sive aequivalenter postulatur, grave crimen est sacrilegum, vinum non purum tradere, maxime si tanta est adulteratio, ut materia consecrationis certo valida non sit. Sola autem circumstantia, quod sacerdos est qui vinum petit, illud sacrilegium per se non infert; sacerdotis enim est, in emendis vinis cautiorem se gerere.

jam sit translatum necne. Si translatum est, secundus emptor dominium acquirere non potest, etsi bona fide est; si translatum nondum erat dominium, secundus emptor bonae fidei per traditionem sibi factam dominium potest acquirere.

Quare jus Rom., sibi omnino constans, secundo emptori bonae fidei rem jam acceptam relinquit; malae fidei emptori autem propterea non relinquit, quia injustitiae contra priorem emptorem cooperatus est et cooperari pergit. Lex autem Gallica quomodo sibi constet hac in re, non ita video.

1114 IV. 1. Ut res dicatur pretio aestimabilis, id ex parte venditoris et ex onere seu privatione ipsi imposita repetendum est, quando non agitur de rebus communi aestimationi subjectis: nihilominus pretii *determinatio* interdum ex *aestimatione emptoris* sumi potest, quando sc. licet pretium mere conventionale sumere (de quo v. infra), per se tamen non ex *utilitate,* quam emptor ex re habiturus est.

2. Emi et vendi igitur possunt etiam jura incorporea, imo etiam litigiosa, modo ex spe vincendi et periculo succumbendi pretium aestimetur.

3. Num vero vendi possit etiam id, quod ex caritate aliave virtute jam *debeatur* alteri, recentius quidem quaestionem moverunt, et si de venditione proprie dicta non quaeris, simile quid quaeri potest de exactione venditioni analoga, v. g. quando medicus, advocatus exigit pretium a paupere, cui gratis opitulari ex caritate debet.

Quod, si vere ita res se habet, non licere, extra dubium est: imo quod jus non habeat, qui pecuniam exigit, *justitiam* aliquibus laedere videtur, utut solam caritatem laesisset, si opem non tulisset; at *injustitiam* non video.

1115 *Corollarium.* Adulteratione aut rei inutilis venditione ab opificibus et mercatoribus varias injustitias facile committi, quae plerumque pretii injustitiam continent, a confessario sedulo notari debet. Ita agunt:

1. Pharmacopolae, si vetusta et corrupta vendunt; imo gravissime in vitam alienam peccare possunt, si negligentes sunt in medici mandatis exactissime implendis; neque minus peccant, si absque sufficienti cautione venena vendunt, aut obsecundant petentibus remedia, quae ad abortum faciendum postulari, juste suspicantur.

2. Pistores, laniones aliique rerum ad victum pertinentium venditores, si res corruptas vendunt sive cum sanitatis periculo, sive cum pretii injustitia; si fraudulenter pondus imminuunt; si res suas cum deterioribus miscent, praecipue pretio non diminuto.

3. Molitores, qui res meliores cum vilioribus permutant; ultra conventionem vel timoratorum praxim nimiam partem frumenti seu farinae pro salario retinent.

4. Pannifices etc., qui in emptione rerum decepti suos emptores pro indemnitate propria iterum decipiunt; qui initium et finem, ut melioris texturae sit, curant atque ita emptores decipiunt.

5. Sartores et sutores, qui sine consensu domini aut legitima praxi partem panni vel corii retinent atque ita injustum pretium laboris sui percipiunt; qui quando sumptibus alienis pannos et coria emerunt, negligenter vel ex industria male secantes cum jactura domini plus impendunt, quam facerent, si suis sumptibus res comparassent, occultantes

tali fraude lucrum, quod in re propriis sumptibus conficienda facere possunt; si res conficiendas male conficiunt, ut citius dissolvantur.

6. Aurifabri, qui pretioso metallo vilius in majore quantitate affundunt, et nihilominus pro puro et solido vendunt; qui res pretiosas certo pretio constantes ab ignaris vili pretio emunt, illorum ignorantiâ abutentes; qui res furto ablatas scienter aut cum fundata suspicione emunt, aut post cognitum furtum fundunt.

7. Typographi, qui praeter conventionem plura exemplaria imprimunt cum damno auctoris libri; qui adulterinas editiones faciunt, vel furtivas cum damno editoris privilegiati et auctoris; qui circa chartam, characteres adhibendos contractum initum non servant.

Punctum III.

De *pretio* in emptione et venditione.

Justitiam injustitiamve in emptione et venditione scrutantes, po- 1116
tissimum in pretium animum intendere debemus, quia omnis fere injustitia in hoc contractu aut in injusto pretio consistit, aut cum eo conjungitur. Injustitia igitur ex parte venditoris est, si nimium pretium accipit, ex parte emptoris, si pretium justo minus solvit.

I. Pretium rei potest esse *legale, vulgare, conventionale,* cui addere possumus ut speciem singularem conventionalis pretii *pretium concursu effectum.* Pretium legale est, quod taxa legis statuitur; vulgare, quod communi aestimatione innititur; conventionale, quod libera conventione contrahentium habetur; concursu effectum, quod ex consensu plurimum offerentis vel minimum exigentis producitur.

II. Pretium legale, si exsistit, et pro rebus, pro quibus exsistit, *per se* ex justitia retineri debet.

1. Nihilominus venditori illud *excedere* licet: 1) si est certo injustum; 2) si, tacente legislatore, consuetudo est illud excedere; 3) si res vendenda notabiliter melior est, quam pro legali taxa supponitur.

2. Venditor diminuere potest, si taxa legalis solum statuitur, ne carius res vendatur; si vero taxa statuitur simul in favorem vendentium, ne unus alterum deprimat, pretium legale, nisi res communi sit deterior, deprimere non licet; id enim saltem est laesio caritatis erga alios venditores, imo injustitia evadere potest[1].

---

[1] Nimirum qui ita agit, potest, quoniam cum detrimento aliorum venditorum emptores ad se trahit, a judice condemnari, ut aliis venditoribus indemnitatem praestet. Num vero jam ex sese ante condemnationem teneatur ut ex laesa justitia, non ita patet (v. Elbel *de restit.* n. 102); imo consuetudo illas leges saepe ut poenales interpretata est.

Verum si fraudulenter minus pretium fingat, quam quod alii exigere solent, e. g. pondus et mensuram pro rata diminuendo: etiam contra ipsos alios venditores *injustitiam* committit, atque eos indemnes facere per se tenetur, idque sive de legalis, sive de vulgaris pretii diminutione fraudulenta agitur. Nimirum injusto medio, i. e. mendacio contra alios venditores utitur, quasi illi *carius* venderent, quod re ipsa falsum est. Videndum tamen, num mendacium et fraus efficax fuerit.

Ceterum hodie ad alias fraudes magis attendi debet. Non raro occurrit certus

Emptor autem rem minore pretio oblatam emere potest.

3. Si quis, pretium legale mox mutatum iri, scit scientia juste acquisita, potest sine injustitia res suas pretio adhuc vigente vendere: aliquando caritas obstare potest, quominus hoc omni studio fiat, e. g. si tali agendi ratione homo pauperior grave damnum patietur.

Speciatim de ipso magistratu quaerunt, qui communiter antea scit, pretium mutatum iri, utrum, si augendum est, liceat res coëmere, si diminuetur, res quam primum vendere. Ad quod respondendum est:

1) Si amicum moneret, *injuste* secretum violaret.

2) Etiam non licet ob lucrum sive proprium sive amici promulgationem taxae jam auctoritative statutae differre.

3) Lex positiva justissime potest illi ipsiusve familiae omnem mercaturam earum rerum prorsus interdicere, quae ejusmodi pretium sive lege sive alio modo ita mutabile habent, ut persona publica in hujus mutationis notitiam prius venire consueverit.

4) Ad proprium autem usum res emere, aut suas, quas per accidens habet, vendere vel servare, damnari facile non potest.

1117 III. Pretium vulgare *communi aestimatione* constituitur; quare jam non est omnino fixum, sed distinguitur *summum, medium, infimum:* sc. summum, quod per se excedi non potest a venditore sine injustitia; infimum quod ab emptore deprimi nequit sine injustitia. — Attamen quum emptor ex se non teneatur ad pretium summum, neque venditor ad pretium infimum; injustitia etiam committitur, si aut emptor fraude aliisve injustis mediis inducatur ad solvendum pretium summum, aut venditor ad vendendum pretio infimo: quare secundum spem emendi minoris aut vendendi pluris restitutio fieri debet — practice plerumque in *tali* casu ad pretium medium res reducenda est.

Latitudo pretii justi inter summum et infimum non eadem est pro omnibus rebus; minor in iis, quae ad quotidianum usum vitae humanae, praesertim necessarium, pertinent, major in rebus, quae ad voluptates et luxum vitae referuntur, aut quae periculis, corruptioni etc. facile subjiciuntur. — Pro rebus communibus S. Alph. cum aliis istam fere normam statuit, si pretium medium v. g. sit 5, infimum et summum inter limites 4—6 contineri; si medium 10, extremos limites 8—12; at si magis crescat pretium, proportionem inter infimum et summum non tantam manere posse, seu si medium pretium

---

emptionis et venditionis contractus, quo aliquis alteri se obligat ad procurandas seu tradendas certarum mercium copias statutae quantitatis et qualitatis pro determinato pretio (Lieferungsvertrag). Quodsi venditor post initum contractum, quem sibi parum favorabilem esse deprehendit, aut quantitatem aut qualitatem diminuit, injustitiam committit: imo si cum utriusque contrahentis periculo pretium constitutum est, ne haec quidem ratio admitti potest, ut tali artificio ad pretium saltem infimum perveniat, quando advertit venditor, se suo errore consensisse in pretium infimo inferius.

Atque in tali fraude in illis contractibus commissa gravissimum peccatum aliud latere potest: fac enim, agi de procurandis rebus ad victum necessariis pro exercitu; si venditor ille, qui spoponderat, se hujus et hujus qualitatis res procuraturum esse, non stat promissis, ingens injuria toti exercitui inferri potest, sicut non desunt lugenda exempla.

sit 100, limites esse 95—105 (S. Alph. l. 3 n. 804). Verum injustitiae reum non auderem incusare eum, qui assignaret limites 90—110, et pro 50 tamquam medio 45—55, pro 40 limites 36—44.

Ut autem pretii vulgaris aestimatio melius intelligatur, notandum est: 1) eam pendere a *communi* aestimatione, non a singulari alicujus aestimatione vel notitia: hinc si apud barbaras gentes res quaedam pluris aestimantur, ibi non est injustum, eas tanti vendere;

2) adeoque a communi aestimatione *illius loci,* ubi venditur;

3) atque *pro tempore,* quo venditur;

4) demum *a variis conditionibus,* quae communem aestimationem mutant, siquidem pretium rei decrescit a) ultronea oblatione, b) eo, quod alterius usui jam servierit, c) non raro anticipata solutione; crescit autem facile in venditione ad creditum.

Insuper aliquando commune pretium *excedi* sine injustitia potest: 1118
1) si venditor patitur speciale damnum eo, quod se re illa privat;

2) non solum si specialem utilitatem ex re percipit, sed etiam si speciali affectu in rem fertur, v. g. quia eam ut memoriam amici possidet: nam talis privatio est aliquo modo pretio aestimabilis; cf. S. Alph. n. 807;

3) approbare autem nequeo, quod moderni scriptores saepius commemorant (cf. Scav. t. 2 n. 433 not.), posse etiam pluris vendi propter specialem utilitatem, quam emptor ex re habiturus est, nam hanc utilitatem venditor non cedit; sed pro solo illo, quod ipse cedit, pretium postulare potest, cf. n. 1050. Quod autem dicunt, justum esse, venditorem, qui emptori commodum hoc procuret, lucri partem habere: id omnem emptionis et venditionis conceptum pervertit. Si enim illud commodum singulare est omnino emptori, venditor, si nolit rem suam pretio justo vendere, aut retineat simpliciter, aut videat, num emptor in illo negotio, ex quo commodum magnum sperat, ipsum *pro socio* habere velit: tunc enim ex contractu societatis, in qua unus tradat rem, alter impendat industriam, spem majoris lucri concipere potest. Si vero ad illud commodum, quod emptor ex re se percepturum esse sperat, jam *multis* via patet, res eo ipso in communi aestimatione crescet; quare etiamtum *ultra vulgare pretium summum* postulari potest nihil. — Ceterum, ut jam supra dixi, in ejusmodi adjunctis emptor sponte pro dono atque ex gratitudine venditori plus dare potest.

Similiter *infra pretium* etiam infimum haerere, aliquando non est illicitum: sc. si emptor vere in gratiam venditoris rem emit, quae sibi nullatenus tanti valet, quanti communi aestimatione habetur. Attamen hîc cavendum est ab oppressione pauperum; quare si res emptori vere utilis est, eam infra pretium, quod censetur commune pro re ultro oblata, sine injustitia emere non licet: imo caritas potius postulare potest, ne ad extremos limites justi pretii deprimatur. S. Alph. n. 802.

Sicut autem secundum datam explicationem injustum est, infra 1119
pretium infimum rem emere, et ultra pretium summum vendere: ita etiam injustum est, pretium vulgare injustis mediis deprimere vel augere.

De depressione infra pretium justum jam aliquid dictum est antea occasione pretii legalis, neque adeo frequenter accidere videtur.

Augeri autem pretium injusto modo praecipue fieri potest in *mono-*

polio: quamquam nostris temporibus propter commercii facilitatem monopolium arte producere, longe difficilius est[1].

Nimirum res certi generis omnes coëmere, et postea in aliorum penuria eas vendere supra pretium summum illud, quod, nisi talis facta esset coëmptio, exsisteret, injustitia est: pretio autem summo praecise vendere tum contra caritatem est, quando pauperibus creatur notabile detrimentum, eo quod nunc summo pretio emere debent, quod alias pretio medio vel infimo empturi erant. V. Lugo disp. 26 n. 175. — Si autem de rebus voluptariis sermo est, non iisdem limitibus arctis rem circumscribere debemus: nihilominus etiamtum excessu pretii peccari potest contra justitiam.

Idem dic, si non creatur strictum monopolium, sed fit conventio cum aliis venditoribus, ut nonnisi summo pretio res vendantur. Nimirum contra caritatem delinquitur, neque ad id requiritur quidem, ut conventio fiat de *summo* pretio. Dico, si fit conventio; nam si fieret quaedam coactio, haec ab *injustitia* non esset immunis.

Quod de monopolio vel de conventione venditorum dicitur, applicari etiam potest ad operarios, qui conveniunt, ne quis operam suam locet infra certam mercedem: nam vendunt suos labores. — Quare id per se licet, 1) si agitur de mercede justa sic obtinenda, 2) si excluditur injusta coactio; imo si volunt solum obtinere pretium justum infimum, non omnis moralis coactio sociorum illicita est, sc. intelligo eam, qua aliter agentes a bonis *indebitis* excluderentur; nam haec tunc considerari debet ut defensio contra damnificationem, quam patiuntur, eo quod alii infra pretium justum labores suos impendunt. At illicitae evadunt ejusmodi conventiones, si vis aut injuria infertur, graves minae intentantur, aut alia injusta damna aliis inferuntur.

1120 IV. Pretium *conventionale,* si ex sola conventione justitia ducitur, non potest in omnibus rebus admitti, ut jam ex iis, quae dicta sunt, manifeste sequitur. Admitti tamen potest:

1) in rebus, quarum valor communis utrimque ignoratur, tum ab emente, tum a vendente, ita ut uterque sive lucri sive damni periculo exponatur;

2) in rebus pretiosis, quae valorem certum non habent, ne apud peritos quidem, sed quarum valor a sola affectione pendet: at cuiquam patet, si ingens excessus pretii fieret, qui omnem rationabilem aestimationem longe superaret, de justa venditione vel emptione sermonem jam esse non posse;

3) in rebus, quae apud veteramentarios exsistunt, modo ne dolose et fraudulenter procedatur: quare si inter res viles detegitur res

[1] Imprimis ante oculos versatur monopolium privatum, seu privatim productum. Paulo aliter loquendum est de monopolio legali. Ex justa causa enim certis hominibus jus exclusivum ab auctoritate publica conferri potest circa confectionem et venditionem certarum rerum, imprimis novae artis inventoribus. Si quis igitur alius contra tale privilegium istas res imitaretur atque in commercium traderet, contra privilegiatum injustitiam committeret. Privilegiatus autem pretio excessivo injustitiam committere potest; at in novis inventionibus difficile est, id statuere, difficilius limites determinare.

pretiosa, videndum est, utrum singularis sit notitia emptoris, an communiter qui viderint illam rem, eam pro pretiosa habeant, adeoque potius singularis sit venditoris aut paucorum imperitorum inscitia. Si posterius obtinet, vilissimum pretium non censetur justum; si prius, non injustum censetur. Quare jam facile admittitur, ut vetustos libros, etsi detegam, eos esse magni valoris, si modo dolose non agam, viliore pretio mihi comparare possim: quod maxime valet 1) si venditor eos exponit pro re nullius momenti ad quoslibet usus, ut meram chartam papyraceam, vel saltem 2) si emo in licitatione; nam extra *eam* si permagna est differentia inter pretium solutum et verum valorem, facile de dolo commisso suspicari debemus.

Cf. hac in re Tamb. *in decal.* l. 8 tr. 3 cap. 7 § 11 n. 34—38.

V. Pretium *concursu effectum:* quando certae res vendendae ex- 1121
ponuntur, ut plurimum offerenti cedant. Fere, non tamen plane idem dic, si e contrario res emenda petitur, ut a minimum postulante sumatur. Verum posterius potius in operae locatione vel in suscipienda procuratione variorum negotiorum aediumve exstruendarum usu venit: in quo casu quid sit statuendum, vide infra, ubi de locatione dicam. Hîc notabo pauca de licitatione, in qua res per concursum *venduntur.*

1. Communis regula est, ut res tandem plurimum offerenti cedî debeat, etsi pretium oblatum maneat infra infimum; sed etiam ut pretium, si offertur ultra summum, tuto sine injustitiae periculo accipi possit, imo solvi debeat.

2. Injustitia committitur a domino rerum venalium:

1) Si res exposita et ab emptoribus lustrata postea iis nesciis mutatur;

2) si rem, postquam empta est, dominus nolit pro pretio oblato tradere;

3) si fraudulenter pretium augendum curat, v. g. per fictos licitatores, qui se gerunt, ac si pluris res valeat, aut a pluribus desideretur.

3. Injustitia a praecone committitur, idque maxime contra dominum:

1) si studiose eligit tempus, quo pauci emptores confluxerint, ut suis amicis et fautoribus res minore pretio possit addicere;

2) si non fideliter gerit munus suum, citius addicendo rem amicis, neque praebet tempus opportunum et occasionem aliis plus offerendi.

4. Injustitia ab emptoribus committitur:

1) si quis fraudulenter vel violenter vel morali quadam coactione alios a licitatione avertit, ut sibi viliore pretio emat: quare *domino* pro rata spei restituere debet; erga alios, i. e. concurrentes etiam teneri potest, sed rarius;

2) si, qui ultimus obtulit, noluerit pretium oblatum solvere.

5. Sed alia artificia, quae in ejusmodi licitationibus adhibentur, num 1122
injusta sint, non ita planum est. Noto sequentia:

1) Contra caritatem esse potest erga dominum, quando, ipso invito, ab ejus creditoribus venditio sub hasta urgetur, si concurrentes conveniunt

inter se, aut alios rogant, ut in hac illave re a licitatione abstineant, quo viliore pretio singuli res emere possint; videlicet esset fere simile, ac necessitate alterius abuti ad pretium deprimendum.

2) Alias autem neque rogare alios, neque libere cum aliis convenire vel pacisci, ut abstineant, damnari potest. Nimirum alios solum rogare, a nemine injustitiae arguitur; pacisci autem, complures pro injusto habent, nisi forte agatur inter cognatos vel amicos. V. S. Alph. n. 808, Gury I, 910. At si inter illos licet, non video, quo modo inter alienos id injustum sit, siquidem justitia non pendet a cognatione et familiaritate, ac tandem possum quemlibet mihi amicum ad hunc effectum facere. Injustum esse, idque maxime etiam contra dominum, si ullo modo coactio quaedam, etsi indirecta, adhibeatur, ultro fateor. Cf. etiam Scavini t. II. n. 443.

3) Si res venales non fuerunt determinatae, sed indeterminate tantum res diversi generis proponuntur: in arbitrio tandem domini manet, plus minusve exponere, adeoque etiam, si videt, se minore tantum pretio vendere posse, ulteriorem venditionem licebit sistere. Alias id facere, seu res quasdam retrahere, multi injustitiae incusant, quod sit laesio pactionis cum concurrentibus initae, ut omnes illae res pluris ementium sint. Verum si emptoribus convenire inter se licet ad deprimendum pretium, consuetudo — *ubi viget* — retrahendi aliquas res meo judicio injustitiam ex parte domini non continet. Scavini l. c.

4) Fictos licitatores subornari, non idem est, ac dominum ipsum per se vel potius per alios mandatarios sese inter ementes collocare. Postremum illud in *coacta* licitatione licitum esse, est evidens, quum non tam dominus rerum, quam ejus creditores vendentes sint. In libera autem venditione sub hasta res sane periculosior est et facile in ficte licitantium subornationem transit. Verum aliquando ita agunt, ut reapse intendant potius redimere pretio oblato eam rem, quam secus viliore pretio tradendam esse vident. Quod quidem etiam, si solam notionem licitationis ejusque pacti stricto sensu spectamus, ab injustitiae labe immune non fuerit; attamen *consuetudo* hanc injustitiae labem abstergere potest, maxime si emptoribus etiam sibi per conventiones cavendi facultas detur. Ficta igitur licitatio, quae injustitiam erga emptores certe continet, adest, si, potius quam verus animus rem redimendi, intentio est alios excitandi ad magis magisque pretium augendum. Cf. etiam Scavini l. c.

1123 Appendix de venditione per proxenetas seu personas intermedias.

Quid illis liceat, petendum est ex peculiari pacto cum dominis, pro quibus sive vendunt sive emunt, et ex communibus principiis circa contractum mandati. Praecipue haec adverte:

1. Proxeneta debet communem diligentiam adhibere, ne vilius vendat, neve carius emat.

2. Si pluris vendidit, quam a domino praestitutum erat, aut minoris emit: per se lucrum facit non sibi, sed domino.

3. Excipitur tamen, 1) si excessus adscribendus est *singulari* diligentiae et industriae, ad quam vi officii suscepti non tenebatur; 2) si dominus sive expresse, sive aequivalenter ea intentione pretium praefixit, ut excessus sit pro proxeneta; 3) si post adhibitam diligentiam rem sibi emit, quum invenire non possit, qui pluris emat, dein vero occasionem nanciscitur, rem pluris vendendi: at re ipsa debuit sincere

procedere, atque cum emptione etiam rei periculum in se sumere; alias ab injustitia immunis non est. 4) Similiter dic de emptione infra pretium consuetum, si hoc actum est ex *singulari* diligentia, aut si venditor intuitu proxenetae pretium diminuit: quod accidere quidem potest, si quis in emendo multorum mandatarium gerit; at non est facilius credendum neque proxenetis, neque venditoribus; hi enim dicunt quidem: „tibi, non aliis hoc pretio vendo", at cuilibet fere sic loquuntur. Cf. S. Alph. n. 825, Gury I. n. 915 et 916.

Ceterum praecipue attendi debet hodie ad leges regionis, quid de hoc genere venditionis et venditorum statuerint, maxime si agitur de *commissionariis negotiatoriis,* qui in bursa alibique pro aliis negotia tractant.

NB. De retrovenditione et mohatra [1] vix aliquid dicendum occurrit, quum hodie illi contractus longe rariores sint. Antea saepe palliatae usurae injustitia committebatur. Nunc vero consueti quidem foenoris ratio haberi potest: nihilominus opportunitatem injuste aliquid extorquendi talis contractus facile praebet:

1. Si a venditore jus reservatur redimendi, neque pretium diminuitur propter hoc onus emptori impositum.

2. Si *obligatio* redimendi imponitur, idque fortasse pro pretio etiam aucto.

§ 2.

De contractu aestimatorio.

Contractus ille multum similis est venditioni per proxenetas. Con- 1124
sistit igitur in eo, quod dominus res suas venales alteri venditori intermedio tradat, qui eas vendendas curat (praecipue cursitando per singulas domos): quae elapso tempore non sunt venditae, cedunt iterum domino. — Pro rebus venditis venditor intermedius *statutum* pretium solvere debet; retinebit, quod amplius ab emptoribus receperit, nisi aliter conventum sit: imo ut pro labore justam mercedem habeat, non raro ulterior remuneratio quaedam statuitur.

Res ipsae manent sub dominio prioris domini, i. e. non transeunt in dominium venditoris intermedii: quare quod ante venditionem casu perit, perit domino.

Venditor intermedius autem, si quae vendidit homini solvendo impari vel ‚ad creditum', pretium statutum domino solvere debet: at non tenetur de culpa levi aut de casu fortuito, nisi alia conventio accesserit. Cf. Pruner *de jure,* seu *„die Lehre vom Recht"* I. § 143.

§ 3.

De locatione et conductione.

Cf. S. Alph. n. 657—664, Elbel l. c. n. 651—683, Pruner l. c. § 146, Schwane l. c. § 23.

I. Locatio est contractus, quo aut opera hominis, aut usus vel 1125
fructus rei pro certo pretio ad tempus alteri conceditur. Qui tale jus concedit, locator vocatur, qui autem recipit, locatarius sive conductor.

II. Regulae praecipuae sunt hae:

[1] i. e. emptione rerum majore pretio credito cum obligatione pacti, quo venditori eadem res retrovendatur pro minore pretio pecuniae numeratae.

1. Locatio fieri potest verbo aut scripto: si vero scriptura in certis casibus requiritur, id e lege civili regionis repetendum est.

2. Per se quidem locatarius sublocare potest: attamen considerandae sunt leges regionis, quoniam alicubi sublocatio permittitur, nisi in contractu locator eam exceperit; alicubi autem permittitur tantum, si in ipso contractu id stipulatum fuerit. Semper tamen locator recursum ad suum locatarium habet.

3. Locatio elapso termino eo ipso finitur: si autem terminus statutus non est, arbitrio utriusque contrahentis finiri potest contractus, dummodo opportuno tempore monitio facta fuerit: tempus autem, quod praecedere debet, aut ex ipso contractu repetitur, aut, eo in hac re deficiente, a lege civili pro diversis locationis generibus.

4. Quid mors sive locatoris, sive conductoris, et rei locatae venditio efficiat, ex diversis juribus regionis desumi debet. Quamquam enim illi casus contractum non exstinguunt, tamen secundum diversa jura diversis modificationibus eum subjiciunt.

5. Locator debet 1) vitia rei aperire atque efficere, ut locatarius tranquille re locata fruatur; 2) debet expensas rei reparandae necessarias, saltem majores, sustinere; 3) non potest formam rei sine consensu locatarii mutare, tamen ea facere potest, quae ad rem conservandam necessaria sunt, neque detrimentum locatario forte oriundum propterea resarcire debet, nisi res locata promissis deterior fuerit.

6. Locatarius debet 1) rem diligenter custodire ac proin damna, quae ex ejus culpa res subit, resarcire; 2) communiter modicas reparationes suis expensis facere tenetur.

1126 III. Circa damna, quae res locata patitur, locatarius in conscientia ad reparationem tenetur 1) eorum damnorum, quae ex ejus culpa theologica orta sunt; 2) post judicis sententiam, etsi solam culpam juridicam commisit: attamen in conscientia tenetur cavere a culpa juridice levi, si leges positivae ob levem culpam damnant; 3) si ex contractu certa quaedam actio prohibetur propter periculum, quod rei locatae inferri possit, *voluntaria* seu *deliberata* illius actionis admissio secum trahit obligationem in conscientia reparandi damnum si quod secutum est. Nam etsi forte in illa actione exercenda vel admittenda culpa theologica commissa non fuerit: haec eatenus tantum aberat, quatenus locatarius periculum rei in se assumpsit.

Circa casum fortuitum jus Gallicum art. 1732 sqq. obligat locatarium ad reparationem, nisi probet, damnum evenisse sine ipsius culpa; Romanum autem, Borussiac. etc., Americanum in *plerisque* Statibus Foed. e contra tum tantum, quando ejus culpa juridica probata fuerit: quod videtur omnino aequius esse. Imo quod addit jus Gall. art. 1734, si plures in eadem domo locatarii sint, omnes in casu incendii in solidum obligari exceptis iis, *qui probent,* in suo loco aut non excitatum esse incendium, aut non potuisse excitari, omnem aequitatem naturalem violare videtur.

IV. De damnis ex casu fortuito, quae locatarius subit in fructibus rei conductae, jura positiva interpretantur et sequuntur naturalem aequitatem potius quam rigorem justitiae — idem ex sola consuetudine pro lege haberi potest —: nimirum ut propter magnum infortunium,

grandines etc. pretium locationis annuum ex parte diminuatur, nisi abundantia aliorum annorum penuriam unius anni compenset.

Leges recentiores praecipue pro conductione villae cum praediis suis id statuunt, ut si fructus non tanti fuerint, quanti sufficiant pro usibus totius oeconomiae et pro seminibus sequentis anni, id a pensione annua subtrahatur, quod illis usibus desit.

V. Circa tributa et onera dicendum est: ex se, quae personalia sunt, locatarius, quae realia, locator ut rei dominus solvere debet; sed generatim in contractu negotium componitur, ut etiam realia onera a locatario saltem ex parte ferenda sint.

VI. Cum locatione vel conductione cohaeret contractus, quo sive 1127
architectus sive opifex, sive commissarius conducitur a domino ad suscipiendam constructionem aedium alīusve operis, statutâ formâ et qualitate operis, et constituto pretio.

Quod non raro ita fit, ut, publica denuntiatione facta, res illi committatur, qui pro minore pretio spoponderit, rem conficiendam se curaturum esse. — Verum accidere potest, ut opifex postea conqueratur, se pro pretio, de quo conventum est, non posse sine damno rem perficere: quod sane dominus non tenetur leviter credere, quum opificis contrahentis fuerit antea rem considerare. Attamen si revera ita est, neque ullus alius pro isto pretio sine artificio fraudulento praestare rem potest vel potius *suscipere poterat* [1], opifex videtur *jus* habere ad reclamandum majus pretium usque ad justum *infimum*, saltem si pro domino res constructa eum valorem habet. Ita etiam S. Antonin. p. 3 tit. 8 cap. 4 § 8 „pacto non obstante debet supplere ad competentem mercedem, et praecipue quando in tali opere supervenit casus, qui bene non potuit praevideri etc.“

Artificio autem postea uti, v. g. materiam viliorem adhibere, negligentius et minore labore opus perficere, quam conventum est, ex eo praecipue injustitia evadere potest, 1) quod fiat invito domino, qui potissimum intenderat hanc vel illam operis qualitatem, potius quam vilitatem pretii, 2) quod opus periculo et ruinae citius oriturae exponitur, ita ut domino vel aliis damnum longe gravius inde impendeat.

Neque licebit architecto, quod suo forte damno vel minore lucro contraxerit, propterea mercedem suorum operariorum ita deprimere, ut quasi cogantur — nisi velint dimitti ac proin victu carere — ad admittendam mercedem justo inferiorem. Quare justitiam laedi (non sufficit *aequitatem* dicere, ut Schwane § 23 C.) plane sentio, si merces diurna ita diminuitur, ut operarii ne ea quidem sibi comparare possint, quae ad sustentationem pro conditione necessariam sufficiant, dum operariorum conductor seu dominus alias consuevit sibi tantum lucri retinere, ut abundare possit et divitiis diffluere.

---

[1] Hanc distinctionem addidi, ut indicarem, dominum non teneri ex justitia rationem habere mutabilis pretii emptionis vel conductionis re ipsa mutati: cf. 1116 not.; quod lucri sive damni ex tali mutatione oritur, saltem si praevideri vel conjici potest, id contrahentes suo periculo sentire debent: quamquam aequitas aliud suadere potest.

1127a Cognata quaestio est, unde justa merces ejusque limites desumantur relate ad operarios, qui conducuntur, ita ut eorum labor una cum machinis in certas res mutandas atque conficiendas impendatur, et lucrum totale tum industriae domini, tum machinis eorumque usui atque pretio, tum humano labori debeat adscribi. Ad quam quaestionem respondeo haec:

1. Necesse non est, ut operariorum merces sit quota quaedam lucri totalis, major vel minor, prout totale lucrum crescat vel decrescat. Potest enim dominus in alienos labores fixo quodam pretio jus sibi emere, suo lucro vel damno, operarius fixo illo pretio sese ad labores praestandos obligare.

2. Proxima igitur norma justitiae ex libera inter dominum et operarios conventione petenda est, si modo vere libera est.

3. Verum proxime quidem libera conventio justam mercedem determinat, remote tamen a multis aliis causis pendet, atque illae crimen injustitiae sive in alios, sive in operarios commissae inducere possunt. Pretium enim rerum proxime quidem a communi aestimatione, remote tamen a compluribus aliis elementis pendet, inter quae est etiam merces quae operariis solvitur, atque re ipsa rerum pretium et merces operariorum *mutuam* habent dependentiam.

Pretium videlicet justum rerum confectarum *pendet:* 1) a communi pretio materiae rudis seu rei immutandae; 2) ab impensis quae exiguntur pro constructione, conservatione, usu machinarum aliarumque rerum necessariarum; 3) a lucro, quod dominus pro sua industria, damnive periculo moderata aestimatione sibi vindicare potest; 4) a mercede operariorum in fabricis, quae *per se* talis esse debeat, ut, si lucrum totale id patitur, operarius viribus pollens commode se suosque secundum statum suum sustentare vel etiam moderatam mercedis partem seponere possit. Haec quidem omnia quandam latitudinem seu mutabilitatem inter plus et minus habent — maxime quae n. 3 notavi — seu aestimationem infimam, summam, mediam; imo per accidens non raro a norma per se justa sine injustitia possunt deficere. Rerum autem confectarum pretium *justum* determinari debet et per se *determinatur* ex omnibus illis elementis secundum eorum pretii *aestimationem* **communem,** non ex eo, quod aliquis singulari quodam casu plus impendere debuerit, vel minori pretio ea sibi comparare vel praestare potuerit.

4. Qui autem in rebus, machinis etc. sibi comparandis forte plus impendere debuit, non potest, ut se immunem servet, i. e., ut consuetum lucrum magnum faciat, mercedem operariorum propterea deprimere, saltem non infra taxam alias justam infimam. — Qui vero singulari fortuna minoribus impensis res producere potest, justitiam quidem non laedit, si aliis vilius res vendat; attamen contra caritatem peccare sane potest, idque non solum erga alios officinarum dominos, sed maxime atque etiam graviter contra operarios alienorum dominorum, siquidem hi quasi coguntur, ut mercedem diminuant, quo concurrentiam illius praepotentis aemuli utcunque possint sustinere.

5. At quoniam privata aemulatione ad justos limites adduci multa nequeunt, ne laesione sive justitiae sive caritatis omnia scateant, nostris temporibus atque inter nostrorum temporum conditiones vix non necessarium est, sive pretium rerum sive mercedem operariorum publica lege et communi consilio *regi* saltem, si nequeat plane determinari. Cf. *encyclicas lit.* Leonis XIII. *„Rerum novarum“.*

Articulus II.

De contractibus onerosis subsidiariis.

Tres contractus hîc nominandi sunt, fidejussio, pignus, hypotheca: de quibus pauca tantum.

§ 1.

De fidejussione.

Cf. S. Alph. n. 912, Elbel l. c. n. 694, Pruner l. c. § 148 et 149, Schwane § 28.

1. Fidejussio contractus est, quo quis alienam obligationem in se 1128
suscipit, sub hypothesi, quod principalis debitor solvere nequeat.

2. Ut aliquis fidejubere possit, debet liberam bonorum suorum dispositionem et administrationem habere: quare uxores etc. sensu restrictiore tantum capaces sunt. Cf. Pruner § 149.

3. Fidejussor generatim solvere non tenetur, antequam juridice constet, principalem debitorem solvendo imparem esse. Aliquando tamen, si fidejussor se obligavit „in solidum“, potestas datur creditori pro arbitrio agendi contra eum, quem maluerit. S. Alph. l. c. ex Busenb., C. C. a. 2021.

4. Fidejussor, si solverit, intrat in jura creditoris, ita ut contra debitorem principalem recursum habeat postulandae immunitatis, si quae ab illo praestari potest. — Imo fidejussio fieri potest conventione facta *de pretio,* etsi nullum periculum imminet: ita saltem ex jure naturali cum S. Alph. et Busenb. l. c. prorsus dicendum est, quum ipsum hoc onus cavendi pro altero atque incommoda fortasse non levia subeundi pretio sit aestimabile.

5. Obligatio fidejussoris post ejus mortem ad haeredes transit; communiter enim fidejussor non tam suam personam, quam bona obligavit: at si personale tantum jus concessit, videndum est, num leges regionis vel statim, vel post certum tempus contractum fidejussionis pro exstincto habeant; quibus standum est. Cf. Pruner l. c.

§ 2.

De pignore.

Cf. S. Alph. n. 913 sqq., Elbel n. 716 etc., Puchta *Pandekten* § 206, Pruner § 141 et 142, Schwane § 18, Lugo disp. 32, Laym. l. 3 tr. 4 c. 30, Molina tr. II. disp. 538.

I. Pignus contractus est, quo res *mobilis* traditur creditori in as- 1129
securationem sui juris: res tradita etiam pignus vocatur.

Contractus ille *realis* est, quia traditione rei perficitur: ad quam accipiendam jus oriri potest sive ex contractu, sive ex ultima voluntate, sive ex lege vel sententia judicis.

II. Debitor igitur, si pignus dandum est, debet 1) rem idoneam dare; 2) expensas necessarias, quas in conservanda re possessor (creditor) impendere debuit, refundere; 3) non repetere ante debiti solutionem, nisi forte ex abusu pignoris ex parte creditoris ipsi jus repetendi oriatur.

III. Creditor debet 1) rem diligenter custodire, secus de damno tenetur; 2) non potest re sibi tradita uti sine consensu domini; 3) fructus, quos ex re in pignus data percipit, in diminutionem crediti computare debet; 4) etsi in casu, quo debitor non solvat, ex re in pignus accepta solutionem sibi procurare potest, tamen non pro arbitrio rem vendere sibi licet, sed solum, si debitor monitus fuerit et in mora culpabili exsistat: de cetero videndum est, quid circa modum vendendi jura positiva permittant; quae si creditor laeserit, debitor actionem contra eum habet.

§ 3.

De hypotheca.

(Cf. scriptores eosdem.)

1130 1. Hypotheca contractus est, quo res *immobilis* creditori obligatur in securitatem sui juris; distinguitur ergo a pignore 1) eo quod res non mobilis, sed immobilis obligetur; 2) eo quod res illa creditori non tradatur, sed solum assignetur, ut, si debitor non solvat, ex ipsa illa re solutionem sibi faciendam postulare possit[1].

2. Distinguitur hypotheca legalis, judicialis, conventionalis.

Legalis, quae ex ipsa lege certis creditoribus privilegiatis conceditur, ut uxori quoad dotem recuperandam in omnia bona mariti.

Judicialis eo ipso habetur, quod judex aliquem ad damnum aliquod resarciendum vel restitutionem faciendam obligat: modo sententia judicis apud conservatorem hypothecarum inscribatur; nam a die *inscriptionis* hypotheca oritur.

Conventionalis, quae contrahentium voluntate fiat; at etiam haec per inscriptionem in libro hypothecarum perficitur: quare formalitates legales servari debent.

3. Porro eadem res immobilis pluribus successive oppignorari potest: quod si fit, jus habetur secundum ordinem inscriptionis, et vocatur prima hypotheca, secunda, tertia etc. Nimirum si tandem solutionem creditores postulant ex re hypothecata, atque res venditur, primus integram solutionem percepturus est, antequam secundus jure

[1] Nota tamen, non ubique eadem esse jura hypothecae. Communi enim jure proprietas rei per hypothecam oppignoratae apud debitorem est et manet; jure Anglico potius ad creditorem transit, quamquam multis limitibus circumscripta (mortgage).

quidquam possit postulare, et sic porro: at si res omnibus debitis exstinguendis inferior est, ultimus hypothecarius jus habet sibi postulandi rem cum onere antecessoribus suis hypothecariis integre satisfaciendi.

Si creditor postulavit, ut sibi res adjudicaretur, debitori communiter per certum temporis spatium jus redimendae rei a lege reservata est.

Articulus III.

De contractibus aleatoriis et lusoriis.

Contractus aleatorii omnes ii vocantur, qui ab incerto casu pen- 1131
dent, adeoque periculo damni lucrive exponuntur. Enumerantur praecipue: assecuratio, loteria, sponsio, ludus: quamquam ludus tum industrialis, tum aleatorius esse potest. Addere possumus relationem mercatoriam, quae etsi venditionis jurium incorporeorum speciem habet, tamen aleatorii contractûs multum participat.

§ 1.

De assecuratione.

(Cf. Lugo disp. 31 sect. 7, Schwane § 29.)

Assecurationem inter contractus aleatorios collocavi, quia hanc sui conditionem plene exuere nequit. Nihilominus sciendum est, eo quod hodie per statisticam periculi damnive verisimilitudo multum determinata est, assecurationem, quae fit erga multos, non amplius pure aleatoriam sumi posse. Unde habes, quae infra n. 1135 notantur.

I. Assecuratio contractus est, quo unus assecurator se obligat ad praestandam hypothetice alteri indemnitatem, sc. si ipsius res in hoc et illo periculo pereat vel damnum patiatur; assecuratus vero ad certam taxam absolute solvendam sive unica vice pro certo periculo, sive quotannis pro periculis et infortuniis semper impendentibus.

Diversae igitur assecurationes exsistunt contra naufragium, contra incendium, grandinem; imo assecuratio vitae, quae sic intelligitur, ut, accidente morte alicujus, ejus haeres (vel designata persona) certam summam recipiat. Assecurator autem communiter non est unus pro se, sed persona moralis, societas, quae ex multis componitur seu ad quam multi accedere possunt pro certa tantum summa spondentes.

II. Ad essentiam contractûs pertinet: res assecurata, periculum, securitas seu cautio habendae indemnitatis pro casu, quod infortunium acciderit, pretium justum pro suscepta obligatione praestandae indemnitatis. Ex omnibus illis causis injustitia committi potest, imo contractus fieri irritus. — Insuper diversae conditiones aut in ipso contractu apponi solent, aut lege positiva declarari; quae nisi observentur, maxime assecuratoribus datur facultas resiliendi seu denegandi indemnitatem, si infortunium acciderit. Et quamquam frequenter non ita exacte summo jure procedunt, tamen assecurati cauti esse debent in implendis omnibus conditionibus, ne *arbitrio* assecurantium relinquantur.

1132 III. Relictis igitur positivis legibus et conditionibus per contractum ipsum expressis, noto illa, quae legis naturalis sint, et quorum neglectus *ex natura sua* peccatum injustitiae inducat.

1. Committitur injustitia, si res, quae non exsistit, ut assecuranda declaratur et postea pretium petitur, ac si perierit.

Similiter si assecuranda traditur res, quam assecuratus scit jam certo periisse; aut quam assecurans scit certo jam periculo ereptam et in tuto collocatam esse. Aliud est, si utrimque ignoratur, utrum res perierit, an in periculo exsistat, an in tuto jam sit posita: quodsi dubium hoc declaratur, contractus transit in meram sponsionem, et quidquid tandem postea cognoscitur jam accidisse, quum contractus fieret, ex hac parte contractus non est invalidus.

2. Ratione periculi praeterea delinqui potest: si periculum non integrum declaratur; aut si, re assecurata, ejus periculum augetur. Hac in re maxime sibi cavent assecuratores clausulis additis, ut quaelibet rei, personae, periculi mutatio indicari debeat; secus ipsi a praestanda indemnitate liberentur.

Attamen, secluso dolo vel culpa theologica assecurati, videntur illae clausulae assecuratoribus solum praebere *facultatem* denegandi solutionem pro casu infortunii, non ipso facto in conscientia reddere contractum irritum, modo aliter *aequitas* servetur, i. e. modo pro aucto *revera* periculo plus solvatur, aut minus acceptetur in casu infortunii.

3. Ex parte assecuratoris injustitia committitur, si non habet neque recipere possit, unde indemnitatem praestet: nam tunc revera securitatem indemnitatis non praestitit; quare si damnum nullum occurrit, ipse tamen acceptam taxam retinere non potest.

Nimirum assecuratus sane rescindere potest contractum, si impotentiam assecuratoris cognoverit, neque videtur *quidquam* solvere debere: at quoniam tandem sufficit, ut assecurator aut habuerit aut potuerit mutuando accipere, unde exorto damno indemnitatem praestet, assecurato raro constabit ita de impotentia assecuratoris, ut omnem solutionem possit negare. Aliter de assecuratore ipso.

Ille enim, etsi non erat totaliter impotens, ex taxa accepta saltem restituere debet pro rata, i. e. secundum computationem ejus partis, quam in casu infortunii non potuisset refundere. Si v. g. assecuratio erat pro valore 1000 librarum, assecurator autem solum 500 poterat re ipsa refundere, ipse etiam, si quidquam, ad summum dimidiam taxam acceptam retinere potest: quod est certissimum: imo equidem ne hanc quidem eum retinere posse, puto dicendum esse, siquidem in securitatem solius medii valoris rerum dominus non consensit. (Cf. tamen n. 1135 *in fine*.) At si infortunium acciderit, manet obligatus ad reparandum totum damnum, si postea potens fuerit, non tam ex contractu valido, quam ex injusta fraude, qua impedivit dominum, quominus rem suam assecuraverit apud alterum solvendo parem.

1133 4. Accidere potest, ut ex utensilibus domûs, quae etiam assecurata sint, quaedam jam fuerint vendita, quum domus cum utensilibus incendio periret. Quod si fraudulenter factum non sit, contractui quidem stari potest; attamen quoniam revera valor assignatus evasit excessivus, etiam res, quae restant, eodem valore excessivo secundum proportionem aestimari debent, ne injustitia committatur erga assecuratorem. Exemplo de-

clarabo: Totalis aestimatio est 4000 aureorum, ex quibus 1000 pro utensilibus, 3000 pro domo computes; dominus vendit dimidiam partem utensilium, sed pergit solvere assecuratoribus idem ac antea; tandem brevi post incendium oritur; quod residuum est domûs et utensilium, 1400 aureorum aestimatur, ita ut 2600 aureos dominus recipiat. Sed nemo non videt, dominum justo plus recipere. Aestimatio rerum restantium ita facta est, ac si ante incendium res assecuratae 4000 aureis valuissent, quum re ipsa solum 3500 valerent, seu $^1/_7$ ultra verum valorem aestimatae sunt. Quare ut justa proportio maneat, etiam residua pars $^1/_7$ ultra suum valorem aestimari debent, i. e. non 1400, sed 1600 aureis, igitur dominus non 2600, sed 2400 aureos tantum potest recipere. — Attamen si res mobiles, quae assecurantur, ex natura sua aut conditione domini, sciente assecuratore, mutationem consueverunt subire, ita ut modo plus, modo minus valeant, quam summa assecurationis, dominus, etsi in casu infortunii nihil reliquum haberet, quod cum re immobili (aedibus) simul periret, tamen summam indemnitatis sic accipere potest, ac si tantum revera habuisset, quantum assecuravit; sed etsi plus domi habuisset, recipere plus non posset. Talis assecuratio fieri potest a mercatoribus pro mercibus suis, ab agricolis pro domibus et granariis cum frumento collecto: ejusmodi enim contractus duplici ratione aleae subjicitur.

Haec quidem spectato solo jure naturali. Legibus autem positivis et clausulis contractûs generatim id efficitur, ut nequaquam sic agere liceat, sed solius damni veri compensatio jure recipi possit.

5. Leges civiles sic statuere consueverunt, ut assecurator spondere de- 1134
beat pro quolibet damno, quod oritur sine culpa ipsius assecurati aliorumque proxime cognatorum, qui in *instrumento* nominantur (v. g. ejus conjugis, liberorum, nepotum): quare si horum *culpa theologica gravi* damnum causatur, assecuratus nihil potest compensationis postulare, ne in foro conscientiae quidem, siquidem tale damnum materia contractûs non fuit. Si vero a tertio extraneo damnum infertur — puta incendium creatur — nisi in contractu aliud notetur, dominus immediate recurrere potest ad societatem assecurationis: quae ex sua parte recursum servat in damnificatorem.

Incendiarius igitur, sive suam sive alienam rem destruxit, restituere debet. Sed si quaeritur, *cui* restitutio fieri debeat, practica quaedam difficultas esse potest, si quando difficulter ad verös dominos res perveniat. Quare dico: 1) Si institutum assecurationis *publicum* est, i. e. ad ipsam rempublicam vel provinciam pertinens, restitutio fieri potest pauperibus vel *causis publicis*. 2) Si institutum assecurationis *privatum* est, *proxime* et *per se* huic instituto restitutio debetur. Quodsi hoc ipsum institutum se suaque damna ex parte iterum assecuravit, ita ut assecuratio secundi generis (reassecuratio, Rückversicherung) exsistat: sane huic *pars* restitutionis debetur. 3) Nihilominus complures rationes sunt, cur plerumque etiam loco instituti privati pauperes vel causae piae eligi possint, quibus fiat restitutio. Nimirum: a) Saepe in societatibus assecurationis *tot* „actiones“ possident, ut summa restitutionis, quamvis tota gravis, tamen in singulos distributa pro nullo domino singulari sit gravis materia. b) Reassecuratio fieri *solet*, idque pro maxima parte rei assecuratae, sed fieri solet apud plura et diversa instituta, neque sciri potest, apud quod vel quae ista res damnificata, quae causam dedit restitutionis debitae, reassecurata fuerit, nisi haec ipsa res instituto principalis assecurationis indicetur: quod sane periculis plenum esse potest. c) Demum non tam sunt assecuratores, quam potius assecurati seu

totus horum numerus, qui re ipsa ex voluntariis incendiis damnum patiuntur. Nam assecuratores in determinando pretio quotannis solvendo certe rationem habent omnium incendiorum, quae re vera accidere solent, etiam voluntariorum; alioquin deberet annuum pretium diminui, ne sit justo majus; ergo coguntur assecurati ad solvendum annuum pretium majus propter ipsa incendia voluntaria, ita ut ab incendiariis injustum patiantur damnum. Verum horum, qui sic damnificantur, tantus est numerus, ut propter eorum multitudinem restitutio censeri possit devolvi ad pauperes causasve pias.

Quodsi res assecurata locata fuerit alteri, ne dominus amittat jus habendi indemnitatem in casu infortunii, haec locatio, imo locatarii quoque mutatio societati assecurationis indicanda est, ut contractus assecurationis ratificetur: idem saepe statuitur, quando res transit ad haeredes. Nam qui cavit pro periculo quod oritur, si A rem possidet eaque utitur, non cavet eo ipso pro periculo, quod eidem rei impendet, si B in ejus usum transierit: quare nisi dominus sibi caveat, in casu infortunii exorti gratiae et liberalitati assecuratoris remittitur.

1135 6. Nihil hucusque dixi de justitia annuae taxae. Et revera difficile est, limites justitiae assignare, quum res aleae tantopere subjaceat. Attamen etsi singulae assecurationes pro se solae spectatae justae dici possint secundum liberam utriusque conventionem rationabilem: nostris temporibus, ubi non singulares fiunt assecurationes, sed sexcentae idque a societate perenni, atque ex serie multorum annorum computus probabilium infortuniorum secundum statisticam fieri potest, aliter videtur judicandum esse. Si enim ii, qui partem habent in societate assecurationis, post detractas omnes expensas administrationis *consueverunt* quotannis excessivum lucrum habere, v. g. ut aliquando accidere dicitur 20% et ultra, pro summa, quam cautionis causa tradiderunt: id justitiae limites mihi excedere videtur, ita ut, mea opinione, tunc ipsa taxa (seu praemium assecurationis, quod vocant) quotannis ab assecuratis solvenda diminui debeat. Idque eo magis, quod in casu *generalis* infortunii ne ipsa quidem societas totam summam solvere consueverit, sed ad solutionem ratae partis sese restringat.

§ 2.

De relatione mercatoria et chirographorum, quae quoad valorem mutationi subjacent, mercatura.

(Cf. Schwane § 21, 4.)

1136 Jura incorporea, sive actiones quas vocant (Actien) fundatae in certo aliquo negotio et industria (in viis ferreis, salinis etc.), cujus lucrum annuatim dividatur, sive chartae quae repraesentant jus tantae summae pecuniae postulandae ab illo et illo regno cum jure accipiendi usuras, quoad valorem mutationi fere perpetuo subjacent: quo fit, ut sint materia mercaturae aleatoriae.

Nihil hîc dico de mutatione fraudulenter producta — id enim ab injustitia plane non est immune —, sed solum de ipsa emptione et venditione pro futuro tempore cum spe lucrandi propter mutatum valorem. Quare si emuntur non pro nunc, sed pro tunc, non jam

valor actu exsistens attenditur, sed simul adjungitur probabilis exspectatio valoris aut aucti aut diminuti; atque secundum hanc contrahentes conveniunt de illis juribus emendis et vendendis. Imo saepe ne intendunt quidem reipsa hanc emptionem, sed statuto die, ad quem emptio refertur, differentia inter pretium constitutum et pretium eo die re ipsa vigens solvitur, idque ab emptore, si pretium constitutum majus est, a venditore, si pretium actu vigens majus est.

Unde patet totum contractum re ipsa sponsioni vel ludo aleatorio similem esse, atque illum lucraturum, qui futurum illorum jurium valorem mutabilem melius potuerit conjectare. Quare, nisi fraus et dolus adhibeatur, neve certa mox futurae mutationis cognitio pro infirma conjectura proclametur, *per se* ejusmodi contractus damnari nequit: verum *aliunde* facile evadere potest illicitus. Multam enim pecuniam ita exponere cum periculo gravis damni et rerum familiarum gravis ruinae, a peccato levitatis et dissipationis, eoque pro circumstantiis mortali, immune non erit.

Dein aliud periculum ingentis injustitiae cum tali aleatoria emptione certorum chirographorum connectitur: nam qui illis emptionibus aleatoriis inhiant, quum saepe ingentibus abundent divitiis atque maximam copiam certorum chirographorum coëmere possint, facile artibus suis eorum pretium currens ultra realem valorem immodice augere aut deprimere norunt: quo tandem fit, ut postea eorum possessores gravissimum damnum et fortunae suae ruinam incurrant. Legumlatorum est, hoc ulcus vitae socialis et oeconomicae amputare.

§ 3.
De loteria.

Loteria contractus est, quo soluto certo pretio participatio con- 1137
ceditur in sortitione certarum rerum aut certae pecuniae summae: quo fit, ut aliqui plus quam solverint, recepturi sint, alii minus, alii nihil.

1. Haec *in se* illicita non est, quum sit emptio rei incertae.

2. Attamen, ut justitia servetur, 1) omnis fraus in educendis schedulis exsulare debet; 2) dominus loteriae non potest in lucro excedere: quare quod ex schedulis distributis collegit, valorem rerum sortibus subjectarum debet fere non plus excedere, quam quod aliter in honesto negotio, si pecunia impenderetur, lucrifieri posset.

3. Verum si ad utilitatem pii operis loteria instituitur, talis proportio non est necessario servanda, modo, qui sortes emunt, sciant, quae quantique valoris sint res, quae exponantur; imo si ne hanc quidem notitiam ementes curant, rigorose necesse non est, ut expresse moneantur, siquidem potius eleemosynam conferre, quam lucri spem emere volunt.

§ 4.
De sponsione.

(Cf. Lugo disp. 31 sect. 6, S. Alph. n. 869 sqq.)

1. Sponsio conventio seu contractus est, quo aliqui de veritate ali- 1138
cujus rei aut de aliquo eventu contendentes aliquid spondent, ut illius

sit, qui verum attigerit. *Ex se* ejusmodi conventio non est illicita: attamen facile limites honestatis excedere potest, eo quod sine causa et irrationabiliter fiat quaedam bonorum dissipatio. At si recreationis causa fit, re modica exposita, aut ut disceptatio jam justo acrior componatur, nihil est, cur vituperetur.

2. Ut autem *ex se* sponsio sit licita et valida (nec injusta), requiritur:

1) ut *res,* de qua quaeritur, utrimque *eodem sensu* intelligatur; 2) ut res utrimque sit dubia (imo si multo major probabilitas pro una, quam pro altera parte sit; id, quod exponitur, debet proportionate majus esse ab una parte, quam ab altera: attamen ex rationibus sub n. 3. notandis id practice plerumque non ita severe sumi potest); 3) ut utrimque *eodem modo sponsio* intelligatur, ideoque ex utraque parte exsistat animus solvendi ei, qui victor evaserit; 4) ut sit de causa licita.

3. Si igitur unus spondentium *certus* est de re, sponsionem cum altero inire nequit: imo communiter non sufficit quidem, ut dicat, se certum esse. At si aperte dicit, se plane certum esse, et nihilominus alter in sponsione perseverat, S. Alph. n. 879 admittit, licere sponsionem inire in sequentibus casibus: 1) si, qui putavit, se certum esse, alterius pertinaci contradictione incipit dubitare; 2) si certitudine ipsius non obstante, alter, *quamquam dubitat* de sua assertione, nihilominus vult in sponsione persistere: cui adjungi potest 3) si utcunque constet de spontaneo animo donandi.

4. Illicita autem est sponsio circa peccatum committendum; sc. sive alter optet alienum peccatum, sive alicui incitamentum sit ad peccatum committendum: nihilominus, peccato facto et lucro accepto, onus restitutionis imponi non potest. Prorsus aliud dicendum est, ita ut plane licita sit sponsio circa peccatum, si incitamentum est cavendi a peccato atque etiam ab altero ex hoc fine offertur, ut alter a peccato retrahatur: tunc enim nihil aliud est, quam praemium proponere non peccanti et de poena voluntaria convenire, quae a peccante sit solvenda.

5. Etiam propter periculum et indecentiam, quam certae sponsiones secum ferunt ex subjecta materia, illae aut per se jam illicitae esse, aut positiva lege prorsus prohiberi possunt. Sic lex ecclesiastica sponsiones circa electionem futuri Papae declaravit *irritas.*

§ 5.

De ludo.

(S. Alph., Lugo l. c., Schwane § 30.)

1139 1. Ludus hîc pro contractu sumitur, quo ludentes inter se conveniunt, ut certa res exposita victori tribuatur.

Non omnis ludus aleatorius est, sed distinguitur industrialis, aleatorius, mixtus: prout ab arte, dexteritate, solertia, industria pendet; aut vix non prorsus a sorte regitur; aut tum ab industria tum a sorte destinatur.

2. Quamquam per se nulla species ludorum est illicita, tamen ludi aleatorii abusui et scandalo longe facilius patent, et generatim lucri causa, i. e. ad quaerendum magnum lucrum ludere, a peccato saltem veniali vix immune esse potest, quoniam sola honesta ludendi ratio est recreare animos et ad labores iterum reddere aptos.

3. In genere, ut ludus honestus sit, debet 1) ex objecto suo non esse contra legem sive naturalem sive positivam; 2) debet fraus et dolus ab eo exsulare: attamen quaedam astutiae ex consuetudine et diversi ludi regulis permittuntur; si quae aliae adhibentur, justitia laeditur cum onere restitutionis secundum spem lucri, quam victus habebat; 3) utrimque moraliter idem esse debet periculum: at si quis sciens et volens cum multo peritiore ludit, non est, cur de injuria conqueri possit, neque si uterque excessum notabilem in peritia ignorat; 4) abesse omnis coactio ad ludendum: quare coactio, si sit veri nominis, contractum facit rescindibilem ex parte ejus, qui metum passus est, ita ut etiam post ludum, si victus sit, solvere non teneatur et pecuniam solutam juste possit repetere; imo victor, qui metum incutit, etiam non rogatus jam per se saltem partem lucri restituere debet, in quantum ipse ex majore peritia majorem spem lucri habuit: sed si, qui metum passus est, victor evasit, ipse nihil tenetur restituere neque ex se, neque ex alterius petitione: S. Alph. n. 880; 5) ludentes debent liberam dispositionem pecuniae habere, quam exponunt; neque nimiam summam exponere, sed animi recreandi causa, quamquam hujus moderationis defectus ex se virtutem quidem, sed non justitiam laedit.

4. Si qui ludi a lege vigente prohibentur, generatim illicitum est iis 1140
indulgere: etsi parvitas materiae exsistere possit. Quodsi ejusmodi ludi clare et certo declarantur irriti, victor lucrum ne retinere quidem potest, nisi post ludum victus sponte omnino dono dederit: at si irritum declarari ludum non constat, victor quidem acceptum lucrum restituere non tenetur, sed neque victus tenetur solvere: quum enim lege *repetere* possit, inutile est urgere obligationem solvendi; imo etsi jus repetendi non conceditur, tamen probabile est, legem *ipsa prohibitione* obligationem solvendi sustulisse. Cf. S. Alph. n. 887, Lugo d. 31 n. 60 etc.

5. Lege canonica ludi aleatorii, qui solâ fortunâ aut fere solâ fortunâ reguntur, ita ut ars et industria minimam habeat partem, olim *omnibus,* tum clericis, tum laicis prohibiti erant: pro clericis tamen graviores longe poenae erant constitutae.

Verum pro laicis lex, ut positiva, desuetudine pro abrogata habetur; atque etiam pro clericis rigor legis multum temperatus est, ita ut etiam pro illis lex positiva tum solum vim suam retinere videatur, si jam ipsa lex naturalis, spectatis persona et circumstantiis, ratione excessûs, scandali, neglecti officii etc. ludum interdicat (cf. infra vol. II de obligationibus clericorum n. 617).

Nihilominus major est inclinatio naturae humanae, contra virtutem eutrapeliae excessu, quam defectu delinquere. Dein cum excessu in ludendo aliorum peccatorum periculum non raro conjunctum est, ut rixarum,

blasphemiarum, neglectae curae rerum familiarium vel alius officii, ebrietatis, fraudis etc. Quare tum parochus, tum confessarius vigilare debet, ut ludos periculosos et scandalosos impediat, atque etiam prorsus interdicat sub poena denegatae absolutionis iis, quibus aut occasio proxima graviter peccandi est, aut ratio scandali activi. Ratio scandali activi autem iis est, qui seducunt ad ludos, in quibus alter peccare consuevit; qui praebent locum iis, qui ludendo graviter peccant, ut caupones filiis familias, qui pecuniam furto sublatam exponunt; magis etiam qui instituunt ludos illos publicos, in quibus communiter magnus numerus ludentium res familiares in ruinam inducunt ac tandem sibi ipsi necem inferre conantur.

6. Quare non possum non damnare illas speluncas lusorias, speluncas dico, etiamsi magnificentissimae aedes sunt, in quibus diabolicum illud negotium agitur in ruinam et temporalem et aeternam multorum. Gravior difficultas est, si quaeritur, quanta sit obligatio reipublicae, ejusmodi instituta et prohibendi et penitus abolendi. Sane si tanta mala et scandala non sunt, etsi interdum oriantur, non nego, posse publicam auctoritatem propter gravissimas rationes aliquantum indulgentiorem esse, ita ut non tam facile ei reputetur peccato, quam institutorum dominis. Nimirum si propter populi corruptelam impossibile sit, omnem ejusmodi ludendi abusum abolere, videtur simile quid dicendum esse, ac communi sententia statuitur in tolerandis meretricibus, ut videlicet auctoritatis publicae sit *diminuere* malum, quod penitus auferre non possit.

Partitio II.

De successione haereditaria.

Confer de juris naturalis principiis circa hanc rem eosdem fere auctores, quos circa ‚contractus' attuli.

1141 Absolutis praecipuis quaestionibus, quae circa contractus moveri possunt, restat, ut de altero modo transferendi bona atque jura breviter dicamus, de successione in locum defuncti.

Quae successio fit aut sine voluntate defuncti declarata, aut per eam; aliis verbis aut ab intestato, aut per testamentum. Nam sive defunctus mortis suae causa aliquid disposuerit de bonis suis, sive non, semper sunt, quibus aut ex lege naturae aut ex lege positiva eo ipso jus ad bona illa morte dimissa oriatur [1].

Caput I.

De notione et origine successionis.

I. Jure naturae ii, qui defunctum repraesentant, i. e. ejus filii vel descendentes in juribus et bonis illius succedere debent; idque ita, ut antecessor etiam positiva sua voluntate eos plane excludere generatim

[1] Marres n. 281 tamen contendit, ex jure Neerlandico fiscum tandem post judicis sententiam jus in bona sine haerede relicta acquirere: ideo eum, qui antea illa *occupaverit*, non strictam justitiam, sed obedientiam legi debitam laedere.

nequeat, etsi non omnia bona iis relinquere teneatur. Quod etiam ita apud omnes invaluit, ut S. Scriptura nomen filii et haeredis plane converterit. Cf. Gal. 4, 7: „Quodsi filius, et haeres."

II. Ceterum quoniam non ita dici potest, ad alios cognatos bona morte dimissa ex naturali jure pertinere, necessarium quodammodo est, per leges positivas ambitum successionis accuratius definire: quae leges generatim etiam in conscientia servari debent.

III. Alter modus adeundi bona et jura defuncti est per ultimae illius voluntatis dispositiones, quorum praecipua testamentum est. Hoc ita definiri solet: ‚Ultimae voluntatis dispositio de eo, quod quis post mortem fieri velit (cum directa haeredis institutione).'

IV. Etsi vis et valor ultimae voluntatis jure merito ad jus naturale reducitur neque a sola lege positiva pendet: nihilominus legem positivam ex justa causa aliquid circa ejusmodi dispositiones earumque valorem etiam pro foro conscientiae constituere posse, prorsus fatendum est.

V. Dispositiones autem legis positivae vix non ubique generatim hae sunt, ut 1) circa certam bonorum residuorum partem certis personis jus contulerint, quod per testatoris voluntatem laedi nequeat; 2) ut quosdam a participatione bonorum defuncti excluserint; 3) ut totius testamentariae dispositionis valorem certis quibusdam formis atque conditionibus subjecerint, sine quibus non valeat aut non plene valeat testamentum.

VI. Quarum legum vis atque sensus pro foro conscientiae aliquando pleni juris est, aliquando solum post judicis sententiam pleni juris evadit.

Explicatio. Nota ad I. Sunt quidem, qui putaverint, jus succedendi ex sola lege positiva repetendum esse, ac si, homine defuncto, ejus bona fierent bona nullius, quae a quolibet rite possent occupari et propria reddi, nisi positiva lex contrarium statuisset. Cf. Carrière *de justitia et jure* n. 502; qui ipse mediam viam sequitur. 1142

Verum haec opinio recentiore aetate a pluribus excepta tum contra antiquorum doctrinam communiorem, tum contra rationis principia peccat. Successio enim quaedam, saltem filiorum vel descendentium, non minore jure postulatur a natura ipsa humana, quam bonorum divisio seu privata possessio. Quis enim labores, industriam impenderet, nisi sciret, se non sibi tantum, sed etiam suis posse prodesse ac providere: omnis igitur vis et energia in rebus externis procurandis langueret sine jure successionis.

Imo quae paterfamilias acquirit et possidet, ipsa natura duce, non tantopere ut homo plane privatus possidet, sed magis etiam tamquam caput familiae; pro familia enim ejusque conservatione bonorum stabilis possessio etiam magis necessaria est, quam pro singulari homine ejusque vita.

Adde, communiter familiae membra per labores suos in conservanda augendave bona impensos eo ipso quoddam sibi jus acquisivisse ut, defuncto capite, bona nihilominus in familia conserventur.

Ad II. 1. Naturalis familiae nexus ad collaterales consanguineos, qui sub eodem familiae capite non remanserunt, sed pro se, matrimonio inito, novae familiae fundandae initium fecerunt, aut eam jam procrearunt, non ita extenditur: quapropter sicut obligatio *gravis* eorum curam habendi raro exsistit, ita neque ab ipsa natura *postulatur*, ut, deficientibus propriis filiis, consanguinei exsistant successores.

2. Nihilominus, si consanguinei egestate premuntur, locupletioris cognati, qui prole careat, obligatio pro circumstantiis gravior aut levior est, iis prae ceteris providendi. Cf. S. Alph. n. 946 et Marres n. 343.

3. Imo, nisi quis bona sua velit finibus altioribus et piis consecrari, aequitati valde consentaneum est, ut ceteris paribus, cognati in locum defuncti succedant. Hinc etiam factum est, ut, nisi expressa voluntas antecessoris obstet, omnium fere regnorum leges id praeciperent, quod natura suadet, ut nimirum deficientibus filiis, proximi consanguinei in bona defuncti succederent: divisio tamen non eadem est apud omnes.

1143 Ad III. 1. Testamentum esse re ipsa legitimum modum bona transmittendi, non est dubium: id enim omnes gentes agnoscunt. Quod juri Romano omnino solemne erat, quum pro axiomate statuisset: „Nihil est tam conveniens naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam habere.“ Instit. de *‚rer. divis.‘ 2,1, § (40) ‚Per traditionem‘.*

2. Dicitur, ultimae voluntatis dispositionem praecipuam esse testamentum: quia alia diversa est *donatio mortis causa*, quae non sola voluntate morituri efficitur, sed a donatario acceptatur, at perfecta non est, nisi morte donantis secuta.

3. Dicuntur *ultimae voluntatis* dispositiones, quae usque ad mortem sunt *revocabiles*, ac proin valent tantum, si testator (s. donator) non revocando ostendit, se usque ad ultimum vitae momentum in ea voluntate *permansisse*, seu se nihil, quod ulterius sit, declarasse.

Ad IV—VI. 1. Verum, si jam de successione ab intestato, quando originem quaeris, non omnis controversia sublata est; multo minus id obtinet, quando quaeris, unde facultas testandi originem ducat, aliis eam ex ipso jure naturali, ex lege positiva aliis repetentibus.

2. At equidem puto, dicendum esse, facultatem per ultimae voluntatis dispositionem statuendi, quinam post mortem domini in ejus bona succedant, modo servetur lex providendi propriae familiae, ex jure naturali esse repetendam. Aliis verbis, sicut homo naturaliter, i. e. per ipsum jus naturae concessam, non a sola humana lege acceptam habet facultatem contractus varios circa jura et bona sua cum aliis hominibus faciendi, ita etiam habet naturaliter facultatem aliquam — etsi non illimitatam — disponendi de rebus suis post mortem, cui cedant. Nam:

1) Si ex auctoritate res conficienda est: veteres scriptores id quasi uno ore aut fatentur aut pro indubitato sumunt.

Ita S. Antonin. p. 3 tit. 10 cap. 3 § 14, Molina *de just. et jure* disp. 81 n. 16, Lessius l. 2 c. 19 n. 12 etc. putantes, ipsis testamentis informibus plane etiam inesse *naturalem* obligationem. Soto *de jure* l. 4 q. 5 art. 3, Billuart diss. 2 art. 3 § 3, Sanchez *cons. moral.* l. 4 c. 1 dub. 14, Suarez *de leg.* l. 5 c. 32 n. 7 etc. docentes, leges civiles circa

testamenta (sive ‚certo', sive ‚fortasse') non ipso facto testamenta informia irritare, sed usque ad sententiam judicis illis *relinquere suum naturalem valorem;* Vasquez *de testam.* cap. 3 dub. 1 n. 4, Bonac. *de contract.* disp. 3 q. 1 p. 3 cum innumeris aliis, qui tenent informia testamenta ipso facto etiam in conscientiae foro esse irrita, id tamen repetunt ex eo, quod lex positiva ea irrita *fecerit,* alias ea plane valida evasura esse, indubitanter sumentes (cf. etiam Lugo *de just.* disp. 22 sect. 9); imo Lugo disp. 23 n. 76 loquens de valore donationis, sitne sustinendus mortuo donatore ante acceptationem ex parte donatarii, idque ex ipsa intentione et voluntate donantis pendere docens, hujus rei probationem petit ex *naturali facultate testandi:* adeo certum etiam ipsi erat, hanc facultatem homini ab ipsa natura, non per solam legem positivam inesse.

2) Interna autem ratio, quae hanc naturalem facultatem probet atque 1144
evincat, ita fere enuntiari potest: Fines illi, propter quos natura ipsa postulet „rerum divisionem et privatum dominium", parum efficaciter attinguntur, nisi certo aliquo modo homo disponere possit, quid velit post mortem suam de suis rebus fieri. Verum ad fines ex naturali ordine necessarios naturalis ordo ipse confert jus adhibendi efficacia media; seu naturalis ordo recti postulat, ut necessarii fines efficaciter attingantur; ergo postulat etiam, ut homo disponere possit, quid de rebus suis velit fieri post mortem.

Nimirum fines illi, qui postulant privatum dominium, sunt, ut servetur pax, atque jurgia perpetua praecidantur, ut securus reddatur usus rerum temporalium, ut sufficiens habeatur instigatio hominis ad exserendas vires suas atque prosperitatem promovendam. Haec autem omnia languerent, in summum periculum vocarentur, si homo timere deberet, ne post mortem suam quilibet ipsius bona relicta occupare posset, exclusis etiam iis, qui maxime sibi cari essent et quos nosset continuaturos ipsius opera atque speciales fines, propter quos bona externa collegerat.

3) Alia ratio, quae quodammodo complet priorem, est haec: Effectum 1145
illum, qui testamento obtinetur, debere obtineri posse, omnes, etiam ii, qui ex lege positiva testamenti condendi potestatem repetunt, facile fatentur. Unde est, ut putent, auctoritatem publicam *debuisse* hanc possibilitatem aliquo modo inducere. Ut vero re ipsa illa possibilitas adsit, atque per testamenti conditionem adsit, putant legem positivam propterea requiri, quod impossibile sit naturaliter transire jura ab uno in alterum, nisi uniantur utriusque voluntates; quod ante mortem testatoris non fieri, fieri non posse post ejus mortem. Ad quam difficultatem respondeo:

a) Si haec ratio vera sit, relinquitur pro transmittendis bonis modus ille, qui dicitur ‚donatio mortis causa': hanc enim saltem includi in notione perfecti dominii, in dubium nequit vocari. Verum ille modus saepe parum congruit, quum saepe minime conveniat, ante mortem donatoris ipsis donatariis omnia plene esse cognita.

b) Difficultas illa, debere uniri voluntates utriusque, non est insolubilis. Aliquam unionem debere adesse, ut translatio jurium plena atque perfecta sit, fateor atque plane contendo; verum talis unio adest: videlicet voluntas acceptantis actu exercetur, voluntas testantis moraliter perseverat, quum neque retractata fuerit, neque retractari amplius possit. Neque ostendi potest, plus requiri. Voluntas transferentis jus generatim propterea requiritur, ut sese abdicet jure atque etiam, ut alteri praebeat facultatem

acceptandi, seu ut juribus atque bonis suis imprimat eam determinationem, qua prae aliis a certis quibusdam occupari possint. Hanc determinationem bona etiam post mortem prioris domini retinent; acceptatione ejus, qui vocatur ad possessionem, postea efficax fit.

Quare jure merito posthaberi potest sententia eorum, qui ut Zallinger *instit. jur. nat.* l. 1 § 120, Wiestner *in l. 3 decret.* tit. 26 n. 3, n. 8 et 9, Schmalzgrueber ib. n. 3—9 cum aliis ex sola lege positiva potestatem testandi ortum habere censent.

1146 3. Lex autem positiva sine dubio ex gravi ratione hanc facultatem naturaliter concessam restringere, certis limitibus circumscribere, certisque conditionibus subjicere potest, atque ita quidem, ut aliter actus testandi invalidus fiat.

Posse id aliquando fieri, ex iis, quae supra de contractibus diximus, pari ratione colligitur[1]: verum ut juste et valide fiat, requiritur justa et gravis ratio, neque ita difficilem reddere potest positiva lex hanc ultimae voluntatis declarationem, ut homini moraliter possibile non sit, justos suos fines assequi.

Legem positivam hîc intelligo primo legem civilem; at in dispositionibus, quae respiciunt pias causas, legem ecclesiasticam.

4. Palmaris quaestio igitur ea est, num leges positivae revera sic statuerint atque juste statuerint, ut, certis conditionibus non servatis, ultimae dispositio voluntatis ipso facto in foro etiam conscientiae nulla sit.

Et revera antiqui scriptores, utut dissenserint in affirmando sive negando valore testamentorum legibus non conformium, vix non omnes conati sunt, suam sententiam ex ipsa lege positiva confirmare. Etenim ii, qui dicunt, etiam post sententiam judicis naturalem obligationem manere, toti in eo sunt, ut probent, legem positivam nihil aliud intendisse neque intendere, nisi ut civilis actio juridica ex tali testamento cuilibet denegetur; et similiter ii, qui aliter sentiunt.

Unde jam patet, quaestionem hanc, quid liceat haeredi testamenti informis, apte non posse decidi ex sola auctoritate veterum, siquidem leges veteres fere ubique novis cesserunt. Sed videndum est plane, quaenam sit sive certa sive probabilis *vigentium* legum sententia atque interpretatio. Cf. etiam Ball.-Palm. l. c. n. 44 not.

1147 Porro hanc quaestionem prae aliis Marres l. c. n. 370 pro multis saltem regionibus nitide pertractat: cui non possum non assentiri.

---

[1] Imo ne iisdem quidem rationibus nec tam facile naturalis obligatio *testamenti*, quod lege positiva invalidum est, sustineri potest, sicut naturalis obligatio *contractuum*, quos positiva lex statuit inefficaces: contractus enim, qui mutuam obligationem imponit, valet ex mutua voluntate favoris legalis renuntiatione; testamentum autem valet ex unius voluntate, neque ille, cujus interest testamentum irritum esse, mutuo se consuevit obligare. — Attamen si haec obligatio aliquando accessit, v. g. promissio erga testatorem: sane haec potius firmiorem reddit testatoris dispositionem, et promittentem etiam generatim impedit, quominus per judicem testamentarias dispositiones irritas declarandas curare possit. Nimirum ad obligationem contractûs promissionis, ejusque saepe onerosae, accedit obligatio pietatis erga defunctum.

Dicit igitur, 1) dispositiones testamentarias, quibus laedatur legitima pars haeredum necessariorum, in quantum haec laedatur, in foro conscientiae invalidas esse: nisi forte peculiares circumstantiae exceptionem faciant.

2) Alias dispositiones, praecipue requisitâ solemnitate carentes, non ipso facto pro invalidis haberi, sed post judicis declarationem; id ex clara lege Neerlandica patere, atque etiam pro lege Gallica et recentioribus Germaniae legibus hanc legis interpretationem jurisperitorum esse ostendit [1].

Addo: 3) Pro Anglia Crolly *de just. et jure* II. n. 389 statuit, communem esse persuasionem, testamentum, quod prima fronte appareat informe, ne in conscientia quidem valere — siquidem facillimum sit, sic conditiones a lege Anglicana praescriptas impleri, neque leges illae ad quidquam aliud ordinentur, nisi ut de testatoris voluntate sufficienti et certa norma constet; — quod occultiore defectu laboret, irritum fieri pro foro conscientiae post judicis sententiam.

5. Sitne simile quid pro aliis regionibus dicendum, et quibus limitibus, secundum diversarum regionum leges atque jurisperitorum interpretationes videri debet. Id unum moneo, ex ipsis nostrorum temporum conditionibus fortasse praesumptionem hanc adesse circa mentem legislatoris, eum, etsi

---

[1] Consuli meretur Van Gestel *de justitia et lege civili.* Jurisperitorum dicta sunt haec:

Carrière *de contr.* n. 120: „Nullitatem pleni juris apud nos non vigere agnoscunt jurisperiti: hodie sicut olim explorati juris est, recurrendum esse ad auctoritatem judicis."

Larombière *théorie et pratique des obligations* tom. II. art. 1304 n. 10: „Le plus souvent, la loi en prononçant la nullité de certains actes, se borne à les déclarer *nuls.* Quelquefois elle les déclare *nuls de droit* ou *de plein droit.* L'addition de ces mots ne veut pas dire qu'ils sont si parfaitement nuls qu'il ne soit pas nécessaire d'en faire prononcer la nullité par jugement. Toute déclaration de nullité ne donne lieu, en effet, qu'à une action en nullité, et l'addition de ces mots ‚de droit' ou ‚de plein droit' n'a d'autre but que de signaler en termes plus énergiques la volonté du législateur. Ils ne sont qu'une superfluité de rédaction, par réminiscence des principes du droit romain, qui opposait les nullités de droit (jure, ipso jure) aux exceptions et restitutions prétoriennes, et de notre ancien droit français, qui opposait aux actions pour cause de rescissions les actions pour cause de nullité de droit ou de plein droit, prononcée par l'ordonnance ou par les coûtumes. Ils prouvent seulement que le législateur moderne, en continuant l'usage d'expressions qui ne sont aujourd'hui qu'une rédondance sans valeur, n'a pas approprié son language aux innovations qu'il a introduites dans les principes de notre nouveau droit."

Zachariae *Handbuch des franz. Civilrechts* T. I. § 37: „Die Nichtigkeiten sind entweder kraft des Gesetzes (ipso jure) oder kraft einer richterlichen Entscheidung (ex sententia judicis) Nichtigkeiten. Diese Entscheidung hat jedoch nicht den Sinn, als ob gewisse Rechtshandlungen nichtig wären, ohne dass es eines richterlichen Urtheiles bedürfte, welches die Nichtigkeit ausspreche. Vielmehr gehören, die Eintheilung in diesem Sinne genommen, *alle Nichtigkeiten des Civilrechtes in die letztere Klasse* etc."

Et re quidem vera, si leges nullius actionis obligationem aut valorem agnoscunt, nisi de qua leges aliquid statuerint, et quae legum statutis conformis sit: plane absonum videtur, valorem resp. nullitatem aliter intelligi, nisi de valore aut nullitate civili, scil. quae pariat actionem juridicam: de reliquo saltem exspectanda est ipsa judicialis actio et judicis sententia; quae si secuta sit, generatim etiam in foro conscientiae pro norma haberi debeat, quum alias confusionem potius, quam ordinem in sociali vita creatura sit.

dicat, ‚dispositio *nulla* sit', non intelligere per se nullitatem omnimodam, sed *nullitatem civilem*, et tandem *post judicis sententiam nullitatem plenam*. Quare nullitatem plenam ante judicis sententiam si quis contendat adesse, illius fuerit, hanc omnino certo demonstrare.

1148 6. Practica igitur conclusio circa testamentarias dispositiones *informes* haec est:

1) Ubicunque non probatur perfecta nullitas ejusmodi dispositionis, si modo constat certo de voluntate testatoris: haeres seu legatarius ex tali informi testamento bona sibi assumere potest; haeres ab intestato autem etiam sibi bona illa tradenda potest petere.

2) In causis piis sola lex canonica respici debet, nisi forte lex civilis plus faveat: quare si constat *certo* de testatoris voluntate, haec pia legata tum ab haerede testamentario, tum ab haerede, qui ex intestato res accipiat, solvi debent[1]; qualis certitudo requiratur, v. n. 1162.

3) Haeres sive legatarius, qui ex testamento informi bona accepit, fraude uti nequit contra haeredem ab intestato, neque eum impedire, quominus judicem adeat ad rescindendum testamentum, in causis profanis; imo generatim serio postulanti ante judicis interventum cedere debet, neque occulta compensatione uti potest, nisi praeter testamentum informe alium titulum *justum* circa bona testatoris habeat.

4) Quod de testamento informi dictum est, fere etiam dicitur de translatione bonorum in homines civiliter incapaces: accuratiora sequenti capite suo loco notantur.

5) Haeres etiam legaliter agnitus aliquando dispositiones etiam non piarum causarum, licet informes, plane in conscientia implere debet, si v. g. testator sive antecessor fide haeredis nixus aliqua injunxit, at majorem cautionem omisit; nimirum aut ex mera fidelitate, aut ex onerosa promissione tunc obligatur.

Caput II.

De haeredibus eorumque portione.

§ 1.

De notione haeredum bonorumque inter eos divisione.

1149 Haeres ex jure antiquo plane distinguitur a legatario: *haeres* est, qui repraesentando defunctum in ejus bona succedit sive ex toto, sive

[1] Dispositiones in favorem Ecclesiae vel piarum causarum factas etiam *indigere* sanctione legis civilis aut ex ea regi debere, ne umbram quidem veritatis habet: ac sententia longe communior tenet, eas dispositiones etiam civiliter informes impleri *debere*, et S. Poenitentiaria in certis casibus propositis idem saepius respondit. (Cf. 23. Junii 1844: „Bonifacium teneri in conscientia ad implendam voluntatem Eudorii [defuncti] certo cognitam." Gury *casus* I. n. 861.) Nihilominus confessarii est videre, utrum haec monitio in singulari casu jussione, an suasione urgeri debeat, imo an silentio premi; scil. sine spe fructûs non debet et poenitentem in malam fidem conjicere, et causis piis nihil prodesse: maxime quum pauci quidam dubitent, num constet de universali lege Pontificia hac in re civiles leges corrigente. Cf. *D'Annibale* II. n. 353.

secundum quotam partem bonorum (haeres *ex asse* — haeres *ex parte;* uterque tamen dicitur succedere *ex titulo universali*); *legatarius est,* qui ex defuncti voluntate certa aliqua bona recepturus est tradenda per haeredem (dicitur succedere *ex titulo particulari*). — Jus Gallicum hanc distinctionem haeredis et legatarii omisit, retento nomine haeredis ex titulo *universali* aut ex titulo *particulari;* atque pleraque jura recentiora, quando aliquos faciunt haeredes necessarios, qui quoad certam bonorum partem omitti a defuncto nequeant, institutionem *ut haeredum* non ita urgent, sed permittunt etiam, ut praescriptae portionis transmissio fiat tamquam legatariis. Quare haec juridici haeredum et legatariorum distinctio etiam in sequentibus plerumque non attenditur.

I. Haeredes distinguuntur praecipue *ab intestato* et *testamentarii.* Ab intestato haeredes ii sunt, qui, ultima voluntate defuncti valida non exsistente, per ipsas leges in bonorum defuncti successionem vocantur, ut proximi consanguinei: accuratior eorum determinatio diversa fit a diversis legibus. Dicuntur etiam haeredes *legitimi,* i. e. per legem positivam constituti.

II. Haeredes testamentarii, qui testamento pro haeredibus assignantur, alii sunt *necessarii,* alii *arbitrarii.*

Necessarii, seu qui omitti in testamento nequeunt, plerumque sunt soli consanguinei in linea recta, i. e. descendentes, aut in eorum defectu ascendentes: arbitrarii, seu qui ex libera testatoris voluntate vocari possunt, sunt, haeredibus necessariis deficientibus aut praescripta sua portione donatis, tum reliqui consanguinei, tum extranei quilibet, nisi qui speciali lege positiva excludantur.

III. Excluduntur autem a successione, ita ut haeredes vel legatarii aut nullatenus aut non ultra certam bonorum portionem esse possint, alii titulo *incapacitatis,* alii titulo *indignitatis.*

Uberior diversorum jurium explicatio. In hoc uno omnia 1150
jura in suis dispositionibus conveniunt, ut si superstites sunt *descendentes,* hi soli, quibuslibet aliis exclusis, defuncto succedant: nisi forte etiam cum descendentibus simul uxorem vocent in successionem alicujus bonorum partis; alioqui *huic* aliter providebitur.

Quoad divisionem bonorum distingui debet successio in *capita,* successio in *stirpes,* successio in *lineas:* in capita, si singuli, qui vocantur ad successionem, aequales partes recipiunt; in stirpes, si, qui succedunt, non ratione suae personae, sed ratione stirpis, ex qua orti sunt, bonorum partem recipiunt (ut, si cum 2 filiis defuncti 3 nepotes, sc. liberi tertii filii, qui jam antea mortuus est, haeredes fiunt, hi tres nepotes solum suum patrem repraesentant atque ratione illius succedunt; quare tres simul sumpti non amplius recipiunt, quam uterque filius defuncti). In lineas succedunt per se remotiores *ascendentes,* si vocantur ad haereditatem, eo quod haereditas dividatur primo inter lineam paternam et maternam: quare etiam consanguinei collaterales per lineas succedere dicuntur, si prima bonorum divisio fit secundum lineam pa-

ternam et maternam, vel ita porro per lineas paternam et maternam avorum etc., atque mediante hac divisione horum progenitorum descendentes succedunt.

1151 I. Pro summaria enumeratione haeredum ab intestato haec accipe:

A. Jus Romanum seu commune pro haeredibus statuit hunc ordinem:

1. Descendentes, ita tamen ut, si primo gradu remotiores sunt iique a diversis parentibus procreati, in *stirpes* succedant.

2. Ascendentes gradûs propinquioris simul cum defuncti fratribus et sororibus ex eodem patre *atque* eadem matre progenitis vel eorum liberis.

3. Fratres et sorores ex eodem patre *aut* eadem matre, vel eorum liberi. Cf. Walter *hist. jur. Rom. (Röm. Rechtsgesch.)* lib. III. cap. 19.

4. Consanguinei reliqui, sive ex parte utriusque parentis sive ex alterutra parte tantum cognati, in gradu propinquiore usque ad quintum gradum jur. can. (al. decimum).

5. Deficientibus consanguineis, conjux superstes: alias fiscus succedit.

B. Jus Gallicum:

1. Descendentes defuncti.

2. Parentes superstites simul cum fratribus et sororibus eorumque descendentibus.

3. Parentibus non superstitibus, soli fratres et sorores eorumque descendentes.

4. Remotiores accedentes, si superstites sunt.

5. Consanguinei collaterales propinquioris gradûs (usque ad 12. computi civilis, i. e. 6. ecclesiastici).

6. Conjux superstes.

7. Fiscus. V. C. C. § 731—768.

Deficientibus autem descendentibus et fratribus sororibusque, atque horum descendentibus bona sic dividuntur, ut divisio prima et principalis fiat in lineam paternam et maternam. § 746.

C. Jus Borussiacum:

1. Descendentes defuncti.

2. Parentes superstites soli.

3. Fratres et sorores ex eodem patre *et* matre eorumque descendentes.

4. Fratres et sorores ex eodem patre *aut* matre tantum, simul cum ulterioribus ascendentibus gradûs tamen propinquioris.

5. Alii consanguinei collaterales propinquioris gradûs (usque ad 6. resp. 12. grad.) simul cum conjuge superstite.

6. Conjux superstes solus.

7. Fiscus. Cf. Pruner *de jure (Lehre vom Rechte)* § 161.

D. Jus Anglicum[1] (cf. Crolly l. c.).

1. Cum uxore vocantur defuncti descendentes (uxor $^1/_3$ bonorum accipit).

2. Cum uxore vocatur defuncti pater (uxor $^1/_2$ bonorum accipit).

---

[1] Jus Americanum in Stat. Foeder. in singulis ‚statibus' diversum est; at generatim ille est ordo, ut cum uxore haeredes legales sint: 1. filii, eorumve descendentes; 2. parentes; 3. fratres et sorores eorumve descendentes; 4. avi; 5. fratres et sorores parentum eorumve descendentes; alioqui alius proximus consanguineus; 6. post omnes fiscus.

3. Cum uxore vocantur alii consanguinei gradûs propinquioris — sive lineae rectae sive collateralis, ita tamen, ut proles fratris sive sororis suum parentem repraesentent.

E. Jus Austriacum eo sensu faciliorem methodum statuit, ut primam et principalem divisionem faceret *in lineas,* et in *quacunque* linea, si qui adsunt, propinquiores cognatos vocaret ad successiones. Quare vocantur:

1. descendentes, ut in jure Romano;
2. parentes defuncti et eorum descendentes;
3. avi atque eorum descendentes;
4. proavi atque eorum descendentes, atque sic porro usque ad eos, qui per quintam generationem ascendendo cognati sunt.

Uxori tamen superstiti non sola lege Anglica, sed etiam ex aliis legibus 1152
providetur aut legitima portione, aut hujus portionis usufructu, saltem ex acquisitione conjugali: et utcunque maritus naturali lege tenetur, uxori, quae ex propriis bonis decenter vivere nequit, ita providere, ut possit.

Successio ab intestato a lege Rom. et Gall. non admittitur pro sola aliqua parte bonorum defuncti, quo fieret, ut, si testator aliquem vocavisset haeredem pro parte bonorum, reliqua bona haeredibus alias ab intestato cederent. Nam in hoc casu haeres *legitimus* pro tota haereditate est haeres testamentarius. Hinc axioma: „Nemo potest decedere partim testatus, partim intestatus." Cf. Pruner l. c. § 156.

Jus naturale huic legi non obstat, saltem quando voluntas defuncti relate ad haeredes alias ab intestato succedentes non est ullatenus declarata. Quodsi fuerit declarata, habes dispositionem *informem,* de qua supra.

Verum complura alia jura, ut Anglicum (v. Crolly II. n. 332), Austriacum § 534. 554. 728, Borussiacum Th. I. tit. 12 § 45 plane admittunt, aliquem posse partim testatum, partim intestatum decedere: quod si leges positivae admittunt, etiam in conscientia observari debet. Imo ubi id non admittitur, aliquando in favorem proximi alicujus cognati penuria pressi, qui in testamento omissus fuerit, ex praesumpta defuncti voluntate et naturalis pietatis obligatione nihilominus aliquid concedi posse videtur. Universim etiam a jure Romano in favorem causarum piarum exceptio admittitur.

Ad II. 1. Haeredes necessarii communiter sunt: 1153

1) descendentes; 2) iis deficientibus ascendentes ii, qui defuncto, si supervixisset, legitimam partem relinquere debuissent; 3) aliquando etiam fratres et sorores; 4) secundum aliqua jura etiam uxor.

2. Jus commune ita quidem constituit, ut haeredibus necessariis seu iis, quibus ex lege certa pars relinqui debeat (nisi excipias fratres et sorores), non utcunque, sed *titulo haereditatis,* non legati tantum, legitima pars relinquatur: verum recentiora jura non semper *hunc modum* requirunt.

3. Ex gravi et legitima causa haeredes necessarii omitti, sive penitus excludi possunt: de quo vide infra, quid dicatur de *testatore* n. 1160.

4. Legitima seu necessaria portio bonorum, quae haredibus necessariis relinqui debeat[1], diversa a diversis legibus assignatur. De quibus legibus id plane dicendum esse puto, eas posse sane in favorem familiae

[1] Pro legitimae portionis parte computare testator potest ea, quae haeredi jam inter vivos donaverat, pro dote constituerat, pro auxilio in condenda seu assumenda stabili vitae conditione contulerat.

superstitis voluntatem testatoris restringere, ne temere proxime cognatos praetereat atque in extraneos bona sua prodigus diffundat; at eas justas non amplius esse, si testatoris voluntatem ita coarctent, ut neque per testamentum, neque per donationem pro prudenti arbitrio de parte bonorum suorum notabili possit disponere. Praeclare hac de re Allègre *la liberté de tester.*

Qua in re jus Anglicum peccare videtur, nimiam libertatem testatori concedendo, ita ut — nisi agatur de fundorum transmissione — ne descendentes quidem necessario haeredes scribere debeat, sed pro arbitratu suo liberrime erga quoslibet extraneos de omnibus bonis suis testari possit; magis etiam jus Americanum in Statib. Foeder., quod, excepta uxore, fere nullos haeredes necessarios statuit, uxori tamen tertiam partem bonorum immobilium reservat, et in quibusdam regionibus parvam quandam portionem proximis consanguineis; jus Gallicum vero libertatem adeo restringit, ut justae et piae voluntati testatoris non semper, ut par est, satisfieri possit: alia jura plus minusve extrema illa declinant.

1154 A. Jus Romanum pro parte legitima assignat:

1) descendentibus legitimis, si non sunt ultra 4, partem *tertiam* eorum, quae per successionem ab intestato accepturi essent: si plures sunt quam quatuor, $^1/_2$ pars assignatur;

2) ascendentibus, si sunt haeredes necessarii, $^1/_3$ pars reservatur: hinc saltem dimidia pars bonorum, saepe duae partes liberae dispositioni testatoris relinquuntur;

3) filiis illegitimis nihil reservatur ex parte bonorum patris, nisi jus ad alimenta; ex parte matris autem aliis filiis aequiparantur (nisi sint ex coitu damnato): cui fere alia jura, excepto Gallico, consonant.

B. Gallicum jus ita disponit:

1) Filiis legitimis, si unus tantum est, $^1/_2$ pars bonorum reservatur; si duo sunt $^2/_3$; si tres vel plures $^3/_4$;

2) filiis illegitimis legaliter recognitis, si legitimi adsunt, $^1/_3$ portionis legitimis filiis assignatae: si ascendentes, fratres aut sorores tantum adsunt, $^1/_2$ portionis ejus, quam haberent, si essent legitimi; si solummodo alii consanguinei adsunt, $^3/_4$ illius portionis; deficientibus consanguineis, legitimam portionem habent ac si essent legitimi filii;

3) utrique parenti, si defuncto superstites sunt fratres vel sorores, $^1/_4$ pars assignatur; si desunt, $^1/_2$ pars bonorum reservatur parentibus, sive unus superstes est, sive uterque; quae dimidia pars transit ad alios etiam ascendentes, si adsunt ex utraque linea, tum paterna, tum materna; $^1/_4$ pars, si ex alterutra tantum linea superstites sunt: art. 915.

C. Jus Borussiacum:

1) ascendentibus reservatur $^1/_2$ eorum bonorum, quae ab intestato accepissent;

2) descendentibus legitimis, si adsunt filii 1—2, $^1/_3$ pars; si 3—4, $^1/_2$ pars; si plures, $^2/_3$ partes. Hinc semper $^1/_3$ pars bonorum saltem liberae dispositioni relinquitur. Th. II. tit. II. 392.

D. Jus Austriacum:

1) descendentibus legitimis sine distinctione assignat $^1/_2$ eorum, quae ab intestato accepturi essent;

2) ascendentibus $^1/_3$ (§ 762 sqq.).

Accuratior tamen legitimae partis determinatio in causa implicata jurisperiti consilio fieri debet.

5. Pro foro conscientiae oritur triplex quaestio, 1) teneanturne 1155
parentes etc. portionem legitimam integram necessariis haeredibus relinquere, ita ut graviter peccent, si qua arte eam diminuant?

2) Num possint sine ulla obligationis laesione pro arbitrio suo uni prae reliquis filiis partem bonorum liberae dispositioni relictorum addicere?

3) Sitne obligatio in conscientia consanguineos, qui haeredes necessarii secundum legem non sint, in testamento extraneis praeferendi?

Ad quae respondendum censeo:

1. Generatim quidem portio legitima servari debet; atque haeres, postulantibus iis, quibus haec portio debetur, eam integram ex justitia dare debet: at quando illi opibus satis abundant, atque causa rationabiliter gravis subest, ipsi testatori crimini non vertam, si extra testamentum in bonos et pios fines tantum contulerit, ut legitima pars haeredibus necessariis integra non maneat, pro illis regionibus, in quibus leges liberam testatoris dispositionem adeo restrinxerunt.

2. Ex clara et justa causa aliquem aliis praeferri posse, non est dubium; verum nisi causa sit manifesto justa, cavere parentes plane debent, ne incurrant speciem partialitatis, quae causa esse potest gravium jurgiorum et odiorum inter fratres: quare pietatis et caritatis lex facile prohibere potest, idque etiam sub gravi, quominus uni prae aliis plus faveatur. — At si causa justa manifesta est, si qui scandalum patiuntur, id sibi adscribere debent.

3. Fratribus et sororibus, si gravi necessitate premuntur, prae aliis pauperibus vel piis causis succurrere, S. Alph. n. 946 cum compluribus videtur esse *gravis obligatio;* aliis vero consanguineis graviter indigentibus, obligatio quidem, sed non gravis ib.[1] — Si vero non indigent auxilio, eos praeterire, *ex se* non est culpa ulla, sed si qua est, id ex pravo affectu oritur: quapropter merito eligi possunt prae consanguineis quaelibet causae piae.

Ad III. 1. Qui excluduntur a lege *propter incapacitatem,* nunquam 1156
dominium haereditatis sive legati accipiunt; qui vero propter indignitatem excluduntur, ab accepta haereditate expelluntur, ita quidem ut etiam in conscientia haereditatem cum fructibus reddere debeant: verum qui bona fide cum *his* pacti sunt, atque ita ex bonis istis solutionem vel recompensationem receperunt, sane acquisierunt dominium; aliter, qui contraxit cum aliquo incapace, qui ipse verus dominus non fuerit.

2. Incapaces[2] igitur sunt: 1) qui tempore mortis testatoris aut ipsi *jam mortui, aut nondum concepti* sunt — si igitur concepti jam erant illo

---

[1] Id probo cum S. Alph. ib, fratribus et sororibus, modo pauperes sint, etsi *gravi* necessitate non premantur, *sub veniali* prae aliis succurrendum esse ex testamento.

[2] In Statibus Foederatis Americae Sept. ab haereditate excluduntur:

1. In plerisque locis alienigenae, etsi sunt defuncto cognati, saltem quoad immobilia: verum mobilia si quando etiam denegantur, filii in conscientia non impediuntur, quin sibi prae aliis ea occupent vel postulent; remotiores cognati ut *legales* haeredes saltem jus sibi vindicare nequeunt, nisi forte ut bona vacantia occupare quaedam possint. *(Continuationem notae vide seq. paginâ.)*

tempore (i. e. si non ultra 10 menses usque ad eorum nativitatem elapsuri sunt), haereditatis sunt capaces, modo in statu vitali nascantur. (Quare incapaces sunt: a) qui nascuntur *mortui*, b) qui nascuntur ut *foetus abortivi*, i. e. vitae extrauterinae incapaces. At haeredes vere fiunt, qui in statu vitali brevissimo tantum tempore vivunt.)

2) Incapaces sunt: *civiliter mortui;* damnati ad mortem, ad perpetuas triremes, ad deportationem; etiam religiosi solemniter professi secundum legem canonicam et Romanam, ita tamen, ut *eorum nomine* monasterium haereditatem accipiat, modo ne sit illorum ordinum religiosorum, quorum constitutiones repugnant. Verum haec incapacitas tum quoad religiosos, tum quoad alios in recentioribus legibus civilibus non semper locum suum retinuit.

3) Incapaces sunt ii, *qui recipiunt ab illis, qui testamenti condendi incapaces* sunt; ab aere alieno gravatis, quum indemnes facere debeant creditores; qui accipiunt in defraudationem legitimae partis haeredum necessariorum. Aliquando etiam, qui certa crimina gravia in decessorem commiserint.

4) Incapaces sunt filii *adulterini et incestuosi* vel *ex coitu damnato* procreati, nisi quid alimentorum causa recipiant: ita saltem ex communi interpretatione juris Romani: at non ita omnia jura recentiora, quorum aliqua incapacitatem plenam *per judicis sententiam declarandam* constituunt[1].

5) Incapaces declarantur a juribus recentioribus, ut Gallico etc., personae mere juridicae, nisi consensus civilis auctoritatis accesserit pro notabiliore summa: item minister religionis aliive, qui curam aegroti ex officio medici, pharmacopolae egerunt (nisi sint inter certi gradûs consanguineos): verum quoties illis casibus *causa pia* subest, sane illae leges in conscientia non ligant, quum causae piae non civili, sed ecclesiasticae legi subjaceant.

3. *Ratione indignitatis* qui repellantur, vide ex iis, quae postea de testamenti revocatione dicentur: ceterum haec eo minus confessarium immediate tangunt, quod, accepta haereditate, indignitas juridice probari et sententia, qua indignus expellatur, ferri debeat.

Cf. ex jure Gall., Carrière *de just.* (t. II.) n. 508.

---

2. Haeres in testamento scribi nequit, qui ut testis subscribit.

3. Similiter scribi nequit aliquis, qui tempore testamenti factionis nondum exsistit (saltem conceptus) neque futurus est ex numero *immediate* descendentium alicujus qui jam exsistit.

4. Incapaces sunt etiam „corporationes", nisi cum institutione seu agnitione civili hanc potestatem receperint.

5. In aliquibus regionibus etiam confessarius vel minister religionis, qui aegroti in ultimo morbo curam egit, haereditatis incapax declaratur. Konings n. 912.

[1] Cf. Pruner *theol. moral.* ed. 2 p. 634 et 638, ubi sentit, *jure communi* solos filios ex coitu damnato, i. e. quorum parentes cognati sint *in gradu indispensabili* ita excludi ab omni successione bonorum, ut solum alimentorum causa aliquid accipere *possint.* Reliqui illegitimi, si recogniti non sunt, haberi possunt *ut extranei;* si recogniti fuerint a patre, quando legitimi filii adsunt, solum $^1/_{12}$ bonorum paternorum (quam cum matre dividant) accipere possunt, nisi filii legitimi plus concesserint; si desunt legitimi filii atque legitima uxor, in $^1/_6$ succedunt.

Practice igitur pro foro conscientiae videndum est, utrum leges regionis hanc prohibitionem circa filios illegitimos 1) latius extendant, et 2) ita intelligant, ut per se pleno jure incapaces sint, an ut in jure Neerlandico post judicis sententiam. Cf. Marres § 323, qui duplicem interpretationem jurisperitorum esse dicit, tum eorum qui adulterinos et incestuosos plane ut extraneos, tum eorum, qui eos ut inhabiles habendos esse doceant.

§ 2.

De aliis haeredum juribus et oneribus.

Praecedentibus quaestionibus satis explicatum est, quodnam jus 1157
ad certam portionem bonorum certi haeredes habeant. Restat, ut videamus, quid juris et quid oneris universim haeres titulo haereditatis vel testamenti subeat.

I. Mortuo testatore atque testamento aperto, haeres, qui personalis actionis capax est, secundum plerorumque locorum jura nondum acquirit ipsam haereditatem, sed *jus ad illam accipiendam* — seu fit haereditatis *delatio:* aliqua jura statuunt, ut per ipsam delationem haeres jam *acquirat,* et solummodo ut acquisitio evadat pleni juris, acceptationem pro necessaria habent.

II. Quo fit, ut intra certum tempus ab haerede aut repudiari, aut acceptari haereditas possit.

III. Acceptatio potest fieri aut sine conditione, aut sub beneficio inventarii; plerisque in locis repudiatio ita fieri nequit, ut haeres nihilominus sibi servet portionem legitimam.

IV. Haeres cum bonis etiam omnia debita et onera realia defuncti in se suscipit, atque imprimis defuncti voluntatem circa legata etc. aliasque testamentarias dispositiones exsequi debet, nisi specialis exsistat testamenti exsecutor: imo nisi sub beneficio inventarii haereditatem acceperit, ad debita defuncti solvenda juridice cogitur, etsi bona haereditatis superent.

Explicatio. Nota ad I. 1. *Jure communi* filius-familias, qui tempore 1158
mortis testatoris est sub paterna potestate, et proles post ejus mortem nata ipso facto dominium haereditatis acquirunt: reliquos casus vide in ipsis juribus.

Et sane non plane perinde est, utrum, haereditate *delata,* haeres statim dominium acquirat, an acceptatione facta. Sume enim, haeredem ante acceptationem mori; in priore hypothesi, *ejus* haeredes sine ullo dubio in priorem illam haereditatem delatam succedunt; at in posteriore hypothesi *per se* non, sed ut succedant, aut *‚substitutionis‘* modo vocati esse, aut ipsi per se *alium titulum haereditatis* ostendere debent.

2. Delatio jam pro *acquisitione* habetur, vel si minus, saltem ad haeredis haeredes jus ex ea transit, in jure Borussiaco I. Th. IX. Abschn. 8 § 367 sqq., in jure Austriaco § 537, in jure Neerlandico (cf. Marres n. 356), Gallico § 781.

3. Acceptatio fieri potest expresse (additio), aut tacite per actionem, quae soli haeredi competat (pro haerede gestio). Minores non possunt acceptare nisi auctoritate patris vel curatoris.

Ad II. et III. 1. Qui repudiat haereditatem ex condito testamento, 1159
per se non facit repudiationem haereditatis ab intestato, nisi in testamento haeredi scripto alter substitutus sit; quare ab intestato succedere potest cum onere tamen implendi dispositiones testamentarias: at jure Austriaco § 808 et Borussiaco l. c. § 401 eo ipso facit etiam repudiationem succes-

sionis ab intestato, non tamen repudiationem juris ex pacto haereditario orti (jus Boruss. § 405).

2. E contrario jus commune non admittit, ut qui haereditatem testamentariam repulerit, sibi petere possit portionem legitimam ut haeres necessarius: verum id permittunt jus Austriac. (§ 808) et jus Boruss. (§ 402 l. c.). Cf. Pruner *theol. mor.* ed. 2 pag. 656 et 657.

3. Acceptatio sub beneficio inventarii id onus secum fert, ut juridice seu per notarium constare debeat de bonis defuncti: at inventario sic facto, si forte debita superent bona relicta, haeres non tenetur ultra vires haereditatis solvere.

4. Qui vero hanc clausulam „sub beneficio inventarii" non fecerit, juridice cogitur ad solvenda omnia debita. At in conscientia ad id non tenetur, ut cum communiore sententia docet Gury-Ball. I. n. 823, Reuter p. III. n. 290 cum magno numero veterum scriptorum, cf. Giribaldi tr. 3 *(de contract.)* cap. 15 n. 130 et Salmantic. tr. 14 cap. 5 n. 151, qui expresse addunt, haeredem neque post judicis sententiam in foro conscientiae ad id teneri ex expressa doctrina Gomez, P. Navarr., Sanchez, Sa, Trullench., Bonacina etc.: cui etiam assentitur Marres l. c. n. 271.

Nihilominus creditor non impeditur, quominus solutionem integram petat et obtentam retineat, quia non tenetur haeredi credere aut legis favori renuntiare: ita saltem ordinarie.

Ad IV. 1. Haeres tenetur quam primum exsequi legata, saltem pia et ea, quorum dilatio sive defuncto sive aliis gravi damno sit: quare dilatione in foro externo concessa uti non potest hoc sensu, ut voluntariam moram trahat. S. Alph. ex Busenb. n. 941.

2. Legatarii non statim jus in re acquirunt, sed jus in haeredem, a quo traditionem rei sibi assignatae petant.

3. Imo etiam haeres testamentarius habeatne ipso facto jus in re, an petere debeat traditionem bonorum ab iis, quibus legalis portio necessaria competit, a lege regionis pendet. Posterius statuitur jure Gallico § 1004, prius jure Neerlandico (Marres n. 356).

Caput III.

De testamento.

De haerede agentes, qui potest aut ab intestato aut ex testamento haeres esse, jam multa de testamento aut explicare aut sumere debebamus: at ne plena notitia, quantum necessaria est confessario, desit, singula momenta, quae in testamento consideranda sunt, exponemus.

§ 1.

De testatore.

I. Testari ut aliquis possit, debet 1) plenum usum rationis habere; 1160
2) debet sui juris ita esse, ut de bonis, quae possidet, habeat facultatem disponendi.

II. Communiter ipso jure positivo excluduntur a potestate testandi:

1. Perpetuo amentes; sed si quis consuevit habere lucida intervalla, testamentum est validum, si probatum fuerit, testatorem per tantum tempus rationis usum habuisse, quantum requireretur ad actum continenter conficiendum.

2. Surdo-muti, qui legere et scribere nesciant neque alio *indubio* modo voluntatem suam declarare possint.

3. Interdicti, sc. tum qui juridice ut prodigi declarati sunt, tum damnati ad mortem aut perpetuum carcerem.

4. Impuberes plerumque testari nullatenus possunt; minores vix non ubique cum certis limitibus sive quoad portionem bonorum suorum, sive quoad formam testamenti servandam.

III. Testator, qui post se relinquit haeredes necessarios, in facultate testandi restringitur jure, quod illi habent ad portionem legitimam, ut cap. praecedenti expositum est.

IV. Conceditur tamen ubique, ut ex certis quibusdam causis aliquis ab haereditate etiam legitimae portionis excludatur. Causae autem sunt certa quaedam crimina cum gravi injuria contra testatorem commissa.

Quae exhaeredatio in solo valido testamento fieri potest, *addita causa et causae probatione;* haeres ita exclusus, si, testamento corruente, successio ab intestato locum habet, ab illa successione per se nondum excluditur; excluditur, si habet legalem *indignitatem* juridice probatam et declaratam.

Hanc indignitatem in jure declaratam jus Gallicum solam admittit etiam pro causa exhaeredandi in testamento. (Cf. C. C. § 727.)

§ 2.

De forma testamenti.

Formam testamenti, ut coram lege valeat, adeo diversam leges 1161
praescribunt, ut impossibile sit, singulas enumerare. Notiones praecipuarum legum igitur dabo.

Testamentum distinguitur *publicum* et *privatum;* privatum est *ordinarium* aut *privilegiatum.*

I. Testamentum *publicum* illud est, quod personae in publica auctoritate seu jurisdictione constitutae declaratur aut offertur: ut testamentum *principi oblatum*, testamentum *apud acta* (judicialia) *conditum* (vor Gericht zu Protokoll erklärt), testamentum *judici oblatum* (quod propria manu scriptum aut saltem subscriptum judici tamquam testamentum traditur. — Si quando alicubi notarii jurisdictione arbitraria potiuntur, sufficit testamentum tradidisse notario coram certis duobus testibus).

Jus Borussiacum sola testamenta publica sive judicialia admittit, nisi excipias testamenta *privilegiata.*

II. Testamentum privatum *ordinarium* est aut *nuncupativum*, i. e. oretenus datum, aut *scriptum.*

1. *Nuncupativum,* quod fit voce coram certo numero testium idoneorum, ita ut testes omnes simul congregati a testatore aut in ejus praesentia ab ejus mandatario audiant clare et distincte omnes testamentarias dispositiones.

Testes ex jure comm. Rom. debent esse 7 iique masculi, puberes, liberi, non surdi, non muti, non caeci, non incapaces testimonii dicendi, non haeredes ex testamento, non domestici testatoris aut haeredis, et debent ad audiendum testamentum esse *rogati.*

2. Testamentum *scriptum* diversas secundum diversas leges sortitur formas: a) ex jure communi sive apertum sive clausum exhibetur testibus, ut supra, ita tamen, ut necessarium non sit dispositiones ipsas testibus declarari: scriptum tamquam declaratio ultimae voluntatis subscribitur a testatore, et a testibus cum sigillo subscribitur. Quodsi testator scribere nequit, octavus testis adhibendus est, qui pro testatore subscribere idque declarare debet. (Convenit, ut testator ipse etiam sigillo utens subscribat.)

b) Alia jura minore numero testium contenta sunt, praesertim si adhibetur persona publica. E. g. jus Gallicum requirit notarium cum 4 testibus qualificatis, aut 2 notarios cum 2 testibus; aut si clausum et mysticum est testamentum, declarationem seu traditionem coram notario cum 6 testibus, coram quibus ipse testator cum notario et testibus subscribere debet, illud esse testamentum (idque a se saltem subscriptum).

c) Complura jura recentia admittunt pro testamento ordinario testamentum *holographum,* quod a testatore propria manu scribitur integre cum additione anni, mensis, diei, et nominis integri subscriptione. Ita jus Gallic., Austriac.

d) Jus Anglicum requirit solum praesentiam duorum testium, qui tamen cum testatore simul ita praesentes esse debent, ut *potuerint* saltem videre, quid fieret. Qui numerus binarius testium etiam pro pluribus Americae Sept. regionibus sufficit; tamen status diversi diverso jure hac in re utuntur.

1162 III. Testamenta *privilegiata* vix non ubique admittuntur, nisi forte excipias earum regionum leges, ubi pro ordinario testamento fere nihil aliud requiritur, quam quod naturaliter necessarium est ad plenam probationem. Verum etiam jus Gallicum et Austriacum, etsi holographum testamentum pro ordinario admittunt, tamen non excludunt privilegiata, ne ii, qui scribere aut non possunt, aut non amplius possunt, potestate testandi priventur.

Igitur privilegiata testamenta consistunt communiter in eo, ut sive scripta sive nuncupativa fieri possint coram duobus testibus aut etiam coram uno teste auctoritativo. (Ita lex imperii Germ. militaris 2. Maji 1874 admittit testamentum militare saltem scriptum coram praeposito militari „Officier", aut in nosocomio coram ejus praeposito vel coram capellano seu religionis ministro militari. — Cf. Schwane *contract.* pag 204, Pruner *theol. mor.* ed. 2 p. 641. — Jus Gallicum requirit praeter duos testes praesentiam altioris officialis v. § 981.)

Sub privilegiata forma admittunt plerumque:

1) Testamentum pro militibus in expeditione militari — testamentum

exspirat anno post dimissas copias (aut etiam post 6 menses, ut in jure Gallico v. § 987);

2) testamentum *tempore epidemiae* — quo tempore aut testamentum militare extenditur ad has circumstantias, aut alibi saltem id remittitur, ne testes necessarii simul adesse debeant; — exspirat etiam seu corruit testamentum generatim post exstinctam epidemiam, ut supra;

3) testamentum *parentum, quo dividant bona sua inter liberos;* pro quo, si oralis declaratio fit, sufficiunt communiter duo testes qualificati, alias scriptio quoad substantiam (i. e. nomen liberorum, eorum portionem, tempus) et subscriptio propria manu a testatore facta: imo si sola *divisio bonorum* fit, sine testamento proprie dicto jure ‚*communi*' sufficit, ut ultima voluntas utcunque clare cognoscatur;

4) testamentum *ruri factum* saepe (saltem ex jure Rom.) admittitur coram minore numero testium (5 testibus qualificatis);

5) testamentum *ad pias causas*[1] ex se regitur legibus Ecclesiae, quae aliud non requirunt, nisi ut *certe probetur* ultima voluntas defuncti, ergo: scriptionem vel saltem subscriptionem, aut declarationem utcunque indubie factam coram duobus testibus (aut si de legato agitur, *coram haerede ipso,* qui id cognovit et — si de externo foro agitur — agnovit seu fatetur. Unus autem *testis,* qui non sit ipse haeres contra se dicens testimonium, etsi sumas parochum, plenam probationem facere non censetur).

Quamquam haec privilegiata forma non ab omni jure civili agnoscitur, imo saepe dispositio ad causas pias difficilior redditur, quam dispositio pro causa profana: in *conscientia* sola lex canonica (civilis tum, quando canonicae concors est, aut favorem causarum piarum etiam extendat) respici debet; nisi forte — id quod n. 1148 in simili quaestione jam dictum est — praestet, homines, apud quos effectus monitionis sperandus non videatur, in bona fide relinquere.

Cf. Pruner *theol. moral.* ed. 2 p. 640 sqq.

Quid juris autem ex testamento informi oriri possit, cap. I. satis declaratum est.

§ 3.

De ipsius testamenti dispositionibus et clausulis.

I. Ad testamenti essentiam pertinet haeredis sive haeredum in- 1163
stitutio: quod jus commune ita intelligit, ut *veri nominis haeres* institui debeat, i. e. successor titulo universali, cui aut omnia bona aut quota bonorum pars cedant, etsi forte cum onere certa bona aliis tradendi.

II. Praeter haeredis institutionem fieri *potest* haeredis *substitutio,* quae est aut substitutio *vulgaris,* aut substitutio *pupillaris,* aut subst. *fideicommissaria:* vulgaris, si alter ut haeres vocatur sub conditione, quod prior haeres haereditatem adire non possit aut nolit; pupillaris, si pater (sive avus, in cujus potestate paterna pupillus est) filio impuberi, qui patris (sive avi) haeres est, haeres constituitur pro casu, quod

[1] Testamentum clericorum in compluribus Germaniae locis etiamnunc civiliter agnoscitur, modo factum sit secundum leges canonicas, i. e. cum iis formalitatibus, quae ad causas pias sufficiunt.

filius ille impubes decesserit; fideicommissaria, si cui haereditas defertur *(fiduciario)* sub onere, ut sive statim post certum tempus, sive tempore mortis haereditatem ejusve partem tertio cuidam designato transmittat — (hic *fideicommissarius* — testator *fideicommittens* dicitur).

III. Si praeter haeredis institutionem et substitutionem aliquis in singularum rerum successionem, quae per haeredem tradendae sunt, vocatur, is *legatarius* dicitur: haec dispositio testatoris vocatur *legatum.* — Si cui haeredi praeter quotam bonorum partem certa aliqua res addicitur, id *praelegatum* vocatur.

IV. Clausula tandem testamento addi potest *„codicillaris"*, vi cujus testator declaret, ut, si forte testamentum ex aliquo defectu informe sit, ejus dispositiones saltem ex codicillo valeant. — Nimirum *codicillum* vocatur ultimae voluntatis declaratio sine haeredis institutione, adeoque aut omnino sine testamento aut extra testamentum jam factum; ad ejus valorem minor solemnitas sufficit. Quae forma et clausula secundum jus Gallicum inanis est.

Clausula igitur codicillaris hunc effectum habet, ut, si testamentum quidem informe aut ex alia causa irritandum, solemnitas codicillo necessaria tamen servata sit, haeres quidem ille evadat, qui est haeres ab intestato, at tamquam haeres fiduciarius, qui haeredi testamentario tamquam legatario seu potius fideicommissario totam haereditatem tradere debet, *detracta sibi quarta Trebellianica seu Falcidia* (cf. Pruner *de jure* I. § 198 et 199); legata autem aliaeque dispositiones testamentariae omnes vim suam retinent, nisi forte propter laesam legitimam partem necessarii haeredis reducendae sint.

1164 Declarandi causa nota: Ad I. et III. 1. Possunt fieri et legata et haeredis institutio aut absolute, aut *conditionate.* — Quodsi conditio apposita est, haec aut antequam adeatur haereditas, impleri debet; aut si propter ejus naturam id fieri nequit, *cautio danda* est: et laesa conditione, haereditas debet reddi.

2. Conditiones tamen strictae sunt interpretationis, ita ut onus quantum fieri possit minimum imponant: hinc est etiam, quod conditiones *impossibiles* et *inhonestae jure communi* pro *non appositis* habeantur, atque ex lege positiva haereditas sive legatum *absolute* acquiratur. Nihilominus non omnes leges recentes eodem modo rem determinant, si statuunt, quousque extendantur hae conditiones, quae ut invalidae sperni debeant. Ex jure Borussiaco enim conditio, quae haeredi quidem impossibilis est, sed quam impossibilem ei esse, testator nescivit, impossibilem reddit haereditatis consecutionem, sicut *quaelibet* conditio *plane* impossibilis; at conditio a) inhonesta et b) conditio in se quidem possibilis, sed quam haeredi vel legatario impossibilem fore testator cognoverit, si nihilominus legatum vel haereditas non sint expuncta, *pro non adjecta* habetur. — E jure Austriaco conditiones tum inhonestae, tum impossibiles quaelibet *invalidam* reddunt dispositionem, nisi sint conditiones *resolutoriae:* hae enim pro non adjectis habentur, sicut etiam conditiones *obscurae, inintelligibiles.* (§§ 697. 698.)

3. Quid juris interim sit, dum conditio impleatur, accuratius definiri nequit, nisi inspectis legibus regionis.

Ad II. 1. Substitutionis vulgaris et fideicommissariae discrimen in eo 1165
cernitur, quod in priore secundus haeres scribitur *in defectu prioris,* si forte nunquam haeres fiat; in posteriore secundus haeres vocatur, *mediante priore,* qui prius vere haeres fuerit, haereditatemque acquisiverit: haec etiam causa est, cur leges statuant, ut quartam bonorum partem (vel aliquotam) sibi detrahere possit, ne incassum haeres factus sit.

2. Substitutio pupillaris et fideicommissaria habere possunt effectum vulgaris substitutionis — si nimirum aut filius pupillus, aut haeres fiduciarius haeredes facti non sint.

3. Ad substitutionem fideicommissariam specialis quaedam dispositio testamentaria refertur, qua certis bonis onus illud imponitur, ut semper transmitti debeant intra eandem familiam definitis regulis: quod utique si universim seu indefinite statuitur, sanctione legis positivae indiget, ut etiam in foro interno valeat. (Familien-Fideicommiss.)

4. Non plane idem dici debet de qualibet fideicommissaria transmissione: hanc enim fieri posse, imo aliquando debere, id cum potestate libere testandi seu disponendi de bonis propriis naturaliter connectitur: hinc satis probabiliter illa dispositio naturalem valorem habet, etsi lex positiva resistat, non secus atque dispositiones *informes.* Quare in foro conscientiae de iis simile quid tenendum est, atque de illis informibus dispositionibus. — Hinc etiam fit, ut hac in re jus Gallicum, quod substitutionibus fideicommissariis valde adversatur nec vult admittere nisi paucissimas, a compluribus pro injusto habeatur.

Paucis explicari convenit, quid sit illa quarta Trebellianica et Falcidia. Nimirum lege Falcidia statutum est, ne haeres seu haeredes legatis ita onerari possent, ut non saltem quarta pars haereditatis remaneret: quodsi in testamento ita onerati essent, legata esse reducenda. Illa legis constitutio etiam ad *haeredem fiduciarium* — de quo Senat. Cons. Trebellianum egit — translata est, atque in illo casu *quarta Trebelliana* s. Trebellianica vocatur. Verum illa quarta pars sic intellecta est, ut sumeretur ex bonis defuncti, postquam deducta sint debita, legata pia, aliaque onera; in quibus accurate assignandis non omnes idem sentiunt: neque concors est sententia jurisperitorum, sitne quarta Trebelliana nihil nisi Falcidia, an aliter computanda. (Vangerow *Pandekten* § 536.)

§ 4.

De causis et modis, quibus testamentum valore vel efficacitate privatur.

Modi, quibus testamentum vi sua privatur, sunt: 1166

1. Nullitas, 2. irritatio, 3. destitutio, 4. ruptio, 5. revocatio.

I. Nullitas testamenti adest ex defectu essentialis conditionis: quae num et quo sensu pleni juris sit ipso facto, si conditiones naturaliter necessariae servatae sunt, ex superius dictis habes.

II. Irritatio alia est judicialis, alia privata. *Privata* locum habet, si testator post testamentum factum sub alterius paterna potestate constituitur, scil. sive per adoptionem, sive per legitimationem illegitimi sui ortûs, et hac potestate paterna finita, testamentum prius factum non denuo confirmaverit. — Quare in hoc casu nullae dispo-

sitiones, ne ad pias quidem causas, pro validis sustineri debent. Ita saltem ex jure „communi".

Judicialis irritatio fit aut propter defectum solemnitatis requisitae aut propter justitiae laesionem erga haeredes necessarios: posterior causa non ubique dat iis, qui laesi sunt, jus postulandi totius testamenti irritationem, sed saepe solum jus postulandi supplementum legitimae portionis. Judicis igitur sententiae standum est in conscientia: quae si secundum leges etiam totum testamentum vi sua destituit, legata pia tamen servanda sunt ab haeredibus ab intestato, siquidem jus Rom., cui jus *canonicum* consentit, in illo casu omnia legata, quantum patitur portio legitima, sustinet; quoad dispositiones profanas cujusque regionis lex et judicis declaratio pro norma fori quoque conscientiae erit.

1167 III. Destitutio vocatur testamenti mutatio, quae fit, quando haeres institutus et substitutus aut nolit aut non possit haereditatem adire.

Quo in casu devolvitur successio ad haeredes ab intestato. De valore dispositionum testamentariarum observandum videtur idem ac nr. praecedenti, etiam in iis locis, ubi secundum jus commune testamentum cum omnibus dispositionibus valore destituitur; nam circa causas pias nulla est ratio, cur a communi regula ecclesiastica recedamus quae statuit, dispositiones pro causis piis sustineri debere, quando de testatoris voluntate, eaque justa, certo constet: verum voluntas defuncti certo declarata est, neque propter destitutionem seu mutationem haeredis evadere potest injusta. Ceteroqui leges quaedam particulares tum legata pia, tum profana in suo valore etiam relinquunt.

IV. Rumpitur generatim testamentum, si post testamentum conditum testatori nascitur filius (aut secundum alia jura quilibet haeres necessarius): quo etiam postea mortuo, testamentum non revalidatur, nisi forte — ut aliquando leges statuunt — mortuus fuerit ante testatorem.

Rupto testamento, nullae dispositiones validae manent, neque pia legata, quia ex ipsa praesumpta voluntate testatoris censetur totum testamentum irritum: ita saltem, si testator futuram haeredis sui nativitatem nescivit vel non speravit. Quodsi exspectabat filium posthumum, aliud judicandum est. De cetero omnino etiam consulendae sunt leges regionis. Cf. Pruner l. c. § 186. — Americanae leges in Statib. Foederatis testamentum vi sua destitui dicunt, si testator post conditum testamentum uxorem ducat et prolem suscipiat, neque proli et uxori provisum fuerit: ceteroqui, si viro uxorato post testamentum factum nascatur filius, neque illi paterna dispositione provisum fuerit, is tantum ad eam haereditatis partem jus habet, quam ab intestato accepisset.

V. Revocationem testamenti ab ipso testatore fieri posse, ad testamenti essentiam pertinet. Est autem revocatio aut expressa, aut tacita.

Revocatio tacita seu re facta habetur, si testamentum disrumpitur aut laeditur v. g. sigilli nominisve expunctione, aut si novum testamentum con-

ficitur. Verum nisi in novo testamento prioris revocatio exprimatur, aut hoc destruatur, etiam prioris testamenti dispositiones, in quantum posteriori testamento non repugnent, servandas esse, plures leges declarant: similiter etiam fit, si ex pluribus testamentis, quod sit posterius, discerni nequit.

Revocatio expressa, nisi testamentum quod factum est destruatur, certas formas legales habere debet, ut sit contra testamentum valida. Generatim tamen minor testium numerus sufficit: jus Austr. (§ 719) vero tot et tales testes requirit ad revocandum testamentum *nuncupativum*, quot et quales ad condendum, et generatim cum jure Borussiac. *eundem tantum modum* revocandi sicut condendi testamenti admittit.

Testamento igitur legitime revocato, nullae amplius dispositiones valent, nisi quas testator nihilominus valere voluerit atque satis declaraverit; videlicet tamquam ex nova voluntate ultima declarata quasdam dispositiones potest resumere.

§ 5.

De testamenti exsecutione.

Testamenti exsecutio *ad haeredem vel haeredes spectat*, nisi quis 1168
speciatim constituatur exsecutor. — Cf. tamen leges regionis. Sic in Anglia, nisi exsecutor a testatore nominatus aut administrator a judice constitutus sit, haeredes maximis subsunt incommodis et detrimentis.

I. Exsecutor autem statui potest 1) ab ipso testatore, 2) libera haeredum conventione, 3) per judicem, si haeredes convenire inter se nequeunt: verum nemo evadit re ipsa exsecutor, nisi libera acceptatione.

Exsecutori per judicem statuto salarium constituitur; alias autem per se censetur munus gratis susceptum; quare nihil postulare potest exsecutor, nisi antea id sibi constitutum sit, expensarum tamen recompensationem ex massa haereditatis detrahendi jus habet.

Exsecutor, finito negotio, ad reddendas rationes tenetur.

II. Ut igitur juste et sine querela fungi possit munere suo, curare debet, ut fiat inventarium atque bona defuncti secure serventur, donec exsecutio fieri possit; ut moneantur debitores et creditores etc.

In ipsa autem exsecutione voluntas testatoris juste declarata pro norma haberi debet: in obscuris leges atque consuetudines observandae sunt.

III. Quare in divisione bonorum sciri debet, quid singuli haeredes 1169
ex bonis fortasse jam antea a testatore dono acceptis conferre et tamquam partem suae portionis considerare debeant.

Videlicet conferri debent dona immobilium, nisi testator ea expresse a collatione exemerit, at non eorum fructus, neque donationes manuales minoris momenti.

Conferri debent illae expensae, quae in solam filii gratiam factae sunt neque redundant in bonum familiae commune, nisi aut condonatio facta sit, aut censeantur pro conditione parentum minoris momenti.

Hinc conferri seu computari non debet: 1) quae filius in recreationes non excessivas expendit;

2) quae erogata sunt ratione studiorum, assequendi honoris etc., nisi ratione conditionis parentum impensae sint magnae: quare si in humili conditione parentes positi sunt, atque fortasse reliquis filiis vix id relinquere possunt, quod impenderunt in studia unius, sane has expensas computari pro haereditate ejusve parte, aequissimum est;

3) quae erogata sunt ad redimendum filium a militia in bonum familiae: secus, si in proprium tantum commodum redemptus sit pecunia pro parentum conditione notabili. Cf. S. Alph. n. 955—959, Gury-Baller. I. n. 807—809. — In Americae Sept. Statibus Foederatis *semper praesumitur*, has expensas ad collationem non esse adducendas, nisi clare constet de contrario: Konings n. 901.

1170 IV. In exsequendis legatis tum circa ipsam rem, tum circa conditionem et causam dubium occurrere potest.

Si res indeterminata legatario adscribitur, quando naturalis est, ut bos, equus, res illius speciei *mediocris* dari debet; si est artificialis, electio pendet ab haerede, ita ut legatarius etiam minimâ contentus esse debeat. S. Alph. ex Bus. n. 938.

Si conditionate aliquod legatum statuitur, sufficere debet aequivalens impletio, si aut lex id admittit, aut voluntas testatoris secus inhonesta fieret. Quapropter quando *certae* personae aliquod legatum statuitur, impletio conditionis per actionem meliorem, imo per quamlibet impletionem aequivalentem admitti plane debet; si autem *certae causae* et per eam indeterminatis personis aliquid legatur, propria causae forma servanda est, nisi finis proprie intentus in aequivalenti causa etiam habeatur.

Ita quod legatur Berthae, „*si utcunque nubat*“, etiam dandum est, si monialis fit; legatum Petro destinatum studiorum causa sub conditione „*nisi sacerdos vel religiosus fiat*“, etsi *naturaliter invalidum*, ex communi lege, ubi turpes conditiones pro non-adjectis habentur, nihilominus Petro debetur. Legatum puellis *pauperibus „ut nubant“* relictum, dari *nequit* ex sententia multorum iis, quae volunt moniales fieri; siquidem causa pia sit, succurrere puellis periclitantibus, quae nupturae sunt; verum aliis videtur fieri posse etiam electio earum, quae, ut periculum effugiant, Christo sponso se tradere volunt, eo casu quo merito judicetur, hanc electionem testatoris voluntati conformem esse (v. Gury-Ball. I. n. 830 not., Giribaldi l. c. n. 145 sqq. cum aliis); posse dari puellis jam sine dote nuptis, merito negatur (S. Alph. n. 930), nisi *determinatae* puellae legatum relictum sit.

Legatum relictum orphanis posse etiam dari iis, qui a parentibus non aluntur, satis certum est, si vere orphani non adsunt; imo etsi adsunt, S° Alph. videtur „non omnino improbabile“, etiam illos eligi posse. Ib. n. 930, Giribaldi ib. n. 150 etc.

Legatum relictum *„pauperibus“* dari potest quibuslibet, qui secundum statum suum vivere nequeunt (etiam nobilibus), nisi de contraria intentione testatoris constet: quia necesse non est, ut eligantur pauperiores.

Legatum destinatum puellae *„si maneat virgo“*, dandum est in multis locis *ex positiva* lege, etiamsi nubat. S. Alph. ib.

Legata pia certae causae destinata commutari ex justa ratione possunt a S. Pontifice; ab Episcopo tantum, si commutatio potius est voluntatis de-

functi justa interpretatio, ut si quis legat certae ecclesiae summam pecuniae pro calice, ecclesia vero pauper non indigeat calice, sed paramentis. V. S. Alph. 939.

Appendix principaliorum peccatorum contra *septimum* decalogi[1171] praeceptum:

Specifica distinctio generalis absolvitur his:

1. Furtum committere.
2. Rapinam facere.
3. Sacrilegum furtum vel rapinam patrare.

Modos diversos speciales facilius occurrentes habes fere hos:

1. Aliena bona sive jura usurpare.
2. Damnum alteri inferre.
3. A consecutione boni aliquem injuste impedire.
4. Fraude uti in pondere et mensura, in rebus adulterandis, in occultandis rerum vitiis.
5. Pretium summum in venditione excedere, in emptione infra infimum pretium deprimere.
6. Fraudibus aliisve injustis mediis pretium *augere,* vel fraude emptorem ad majus pretium, etsi ex se solo nondum injustum, inducere.
7. Mercedem justam operariis denegare, eamque injuste deprimere.
8. Fraudulentis clausulis in contractu alterum circumvenire; contractui non stare; fraudulenter rescissionem postulare.
9. Instrumenta publica, testamenta corrumpere, falsa conficere; legales defectus fraudulenta fictione supplere.
10. Debita non solvere, eorumve solutionem diutius differre.
11. Mala fide praescriptionem perficere velle, eamque in judicio praetendere.
12. Fraudulenter cessionem bonorum facere.
13. Res furtivas vel suspectas emere; fures receptare atque protegere.
14. Mandato, consilio, aliisve modis ad aliena damna cooperari.
15. Res sibi creditas non custodire, easque in damnum vel periculum inducere.

Tractatus V.

De officiis circa bonum famae et honoris.

De qua re praecipue consuli possunt: S. Thom. II. II. q. 73, Lugo *de just. et jure* disp. 14, S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 962—1003, Tamb. *in decal.* lib. 9 cap. 3, Reuter p. 3 n. 395—432, Mazzotta Tract. 4 disp. 2 q. 2, Elbel p. IV. n. 343—413.

Caput I.

De fama et honore proprio.

1172 Discussis regulis juris et justitiae circa reliqua bona humana, restat, ut consideremus jura, quibus homo in famam et honorem potitur, et officia inde oriunda. Quae reducuntur ad octavum decalogi praeceptum:

„*Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.*“ Ex. 20, 16.

Hominem habere verum dominium suae famae, jam alibi (hoc volumine n. 759) dictum est. Quamquam igitur, si sola fama propria ut talis consideratur, haec justitiae legibus non subjacet, utpote quae sit „ad alterum“, tamen honestatis legibus prorsus regitur; nam etiam de suis arbitratu irrationabili disponere homini non licet.

I. Fama est bona aestimatio, qua homo apud alios fruitur: honor hujus aestimationis secundum virtutem, dignitatem, meritum significatio seu manifestatio.

II. Fama bona est igitur fundamentum honoris, ita ut, si *praecisive* spectetur, fama majus bonum sit, quam honor; honor autem, si *cum suo fundamento* sumitur, aliquid plus dicat, quam fama. Hinc est, cur honor apud homines *pluris* valeat quam fama, honoris laesio *gravius* etiam feratur quam laesio famae; nam quum aestimatio intus lateat, honor autem et exterius prodatur et internae aestimationis naturalis index sit: qui honorem exhibet, plus censetur dare, quam qui intus aliquem aestimat.

1173 III. Famâ bonâ frui, summe necessarium est in sociali vita.

Nam qui eâ caret, tum solatio et auxilio caret, quod ex aliorum conversatione percipitur, tum freno privatur, quo facile seipsum in officio contineat — timor enim amittendae famae quam plurimis necessitatem evitandi peccata indicit, famâ autem amissâ, jam libere vitiis indulgent —, tum facultate destituitur in commune bonum atque aliorum utilitatem labores suos impendendi. Quo fit, ut naturali Dei lege adstringamur, prudentem curam propriae famae habere tum custodiendae ne amittatur, tum, si forte laesa vel amissa sit, recuperandae. Quae vero et quanta sit obligatio, a diversis conditionibus et circumstantiis multum pendet, neque illa cura tanta esse debet, ut non a cura aliorum bonorum superari possit ac debeat. Generatim, nisi aliae rationes accedant, famam propriam non curare, peccatum tantum veniale est.

IV. Hinc S. Script. monet Prov. 22, 1: „Melius est nomen bonum, quam divitiae multae.“ Eccl. 7, 2: „Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa.“ Eccli. 41, 15: „Curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni.“

Nihilominus quum fama non sit supremum bonum, fieri potest, ut ex una parte necessarium medium pro conditione hominis non sit, neque ex-

terna ratio familiae, communitatis, statûs, cujus ille sit membrum, ratio officii, quo fungatur, famae conservationem postulet, ex altera parte in ferenda injuria et despectu exercitatio magnae virtutis christianae eluceat. Quod si ita est, cum laude et magno merito desisti potest a fama injuste laesa defendenda, imo committi potest veri defectûs apud alios manifestatio: quamquam ut haec fiat, longe major cautio et prudentia necessaria est, quam in sufferendis injuriis illatis, quae occasionem praebent tum patientiae et imitationis Christi, tum insignis in divinam providentiam fiduciae et resignationis.

Attamen si cum propriae famae damno alia mala, praecipue aliorum, conjuncta sunt, a virtutis regula prorsus postulari potest, ut strenua ejus defensio suscipiatur. Quod in singulis causis prudentiae est perpendere et praescribere.

V. Quod de honore proprio quaerendo dicendum est, fere habes 1174
ex iis, quae n. 706 de ambitione dicta sunt. Nimirum *quaerere* proprium honorem non ita cohaeret cum ordine rectitudinis, sicut quaerere bonam famam. Imo in honorum appetentia difficile est animum ita moderari, ut non venialis peccati inordinatio committatur.

Verum si honor propter munus susceptum debetur, eum *negligere,* et permittere, ut ab aliis negligatur vel violetur, vitium est, non virtus. Ut enim personaliter honores fugere virtutis est, ita honorem muneri et auctoritati debitum nimis negligere, virtuti est contrarium.

Caput II.

De honore et fama aliena.

Articulus I.

De obligatione circa honorem et famam alienam ejusque laesione.

§ 1.

De diffamatione.

I. Diffamatio est *famae alienae laesio* — quod ut peccatum sit, 1175
adde: *injusta vel illicita.*

Laeditur fama duplici modo, aut revelando defectum verum, aut imponendo falsum, a quo non distinguitur augendo exaggerare defectum verum. Haec revelatio et insinuatio potest iterum diversis modis fieri, videlicet directe aut indirecte. Directe fit, si clare aliquid narratur; indirecte si non-narrando seu tacendo aliquid insinuatur, e. gr. frigide laudando, in communi laude aliquem notanter praetereundo, in confuso et indeterminate aliquid indicando.

II. Peccatum diffamationis est utique ex genere suo mortale, quamquam parvitas materiae admitti debet.

III. Diffamatio, quae habetur ex narratione defectûs veri occulti, dicitur *simplex detractio;* quae ex narratione defectûs falsi, *calumnia:*

utraque tamen specie morali mortali per se non distinguitur, siquidem species peccati, quam calumnia addit, mendacium dico, *ut sic* venialem malitiam continet, ita ut mortalis malitia ex sola famae laesione oriatur. Nihilominus communiter in confessione uterque modus distinguendus est, quo melius cognoscatur tum peccatum, fueritne mortale (*est* enim *facilius*), tum obligatio reparationis, quomodo sit urgenda. Cf. Reuter p. 3 n. 403.

1176 IV. Ut autem diffamatio peccatum grave sit, debet grave detrimentum in fama (vel propter famae detrimentum damnum grave in aliis bonis) proximo inferri: quare non quaelibet peccati gravis revelatio grave peccatum est, nec quaelibet venialis peccati aut defectûs non peccaminosi manifestatio veniale.

V. Praecipue igitur *objectiva* gravitas ad peccatum mortale necessaria deest:

1. si res narrata, spectatis personae laesae conditionibus, non est graviter diffamans;

2. si ex conditione audientium aut narrantium diffamatio sit non gravis;

3. si ex publicitate rei narratae homo laesus jus ad famam jam amiserat.

VI. *Subjectivam* autem gravitatem ex defectu plenae advertentiae seu deliberationis saepe deesse posse, vix est, quod dicam: siquidem nullae actiones magis videntur inconsiderationi subjacere, quam quae loquacitate gignuntur. Insuper aliae causae sunt, ex quibus prorsus liceat aliorum defectus detegere.

VII. Laesio famae, quoniam injustitiam plerumque continet, onus restitutionis secum trahit: de quo fusius art. sq.

VIII. Audientes vero diffamationem etiam graviter peccaminosam, nisi gaudeant de damno proximi, plerumque tantum ex titulo efficacis cooperationis, *si adsit*, gravis peccati rei evadunt.

1177 **Uberior explicatio.** Ad I. nota: 1. Diversi modi, quibus de fama aliena detrahi potest, complete ita recensentur: 1) imponendo falsum crimen; 2) revelando verum, sed occultum; 3) amplificando seu augendo crimen, aut crimini noto addere circumstantiam ignotam, quae crimen augeat; 4) sinistre interpretando bona opera proximi ejusque intentionem; 5) negando recte facta aut dotes alterius cum ejus famae jactura, aut illa diminuendo; 6) tacendo, quando silentium est pro vituperio; 7) simulate aut frigide laudando.

2. Hae igitur diffamationes fieri possunt sive verbis, sive scriptis, sive actione vel omissione. — Speciatim autem efferuntur duo modi famae laesivi aliis graviores: 1) *libellus famosus*, quo detractio latius diffunditur et altius mentibus inhaeret; 2) *susurratio*, qua fit detractio eo modo vel eo fine, ut pax et amicitia proximi cum altero dissolvatur: quae circumstantia, utpote novi ejusque gravissimi mali origo, in confessione exprimenda est. Cf. Reuter p. 3 n. 403.

Ad II. Diffamationem ex genere suo mortale peccatum esse, ex eo patet, quod laedat bonum divitiis praestantius. Excusatio autem illa po-

puli saepe convellenda est, quod quae dicta sint, fuerint vera, ac si, quidquid a vero alienum non sit, quilibet cum quibuscumque communicandi jus habeat.

Ad III. Diffamatio diversam specie malitiam non habet, prout hoc aut illud crimen narratur: haec enim differentia *materialis* est, non formalis in ratione famae. Aliquando autem expedit, confessarium scire, quae fuerit materia diffamationis, ut dignoscat inter peccatum grave et leve.

Ad IV. 1. Fieri quidem potest, ut venialis peccati manifestatio 1178
grave peccatum sit; attamen saepius pro conditione hominis laesi contrarium obtinet, ut nimirum mortalis peccati manifestatio peccatum mortale non sit.

Exemplum dant diffamationis contra sacerdotem vel religiosum pium, quem designare pro mendaci, sit diffamatio mortalis; quum e contrario de milite liberioris vitae dicere, eum res amatorias egisse, vindictam cogitare etc., non sit mortalis diffamatio. Cf. S. Alph. n. 967 c. Busenb. etc. Censet tamen Tamb. l. 9 c. 3 § 2, etiam de homine satis pio dicere, eum una alterave vice mendacium leve dixisse, communiter non posse haberi pro gravi diffamatione, sed illud ‚mendacem esse' idem debere significare, atque mendaciis esse *assuetum.*

2. Plerumque quidem defectus naturales non sunt objectum, cujus manifestatio *gravem* injuriam inferat, ut defectus judicii, scientiae; imo generales defectus morales, e. g. esse iracundum, superbum etc., communiter pro naturali inclinatione, non pro crimine atque gravi diffamatione haberi, docent Busenb. l. c., Mazzotta, alii. — Nihilominus *posse* talem diffamationem gravem esse, habes ex modo dictis n. 1, cf. Elbel n. 369; uti etiam dicere illum et illum esse inscium, virum parvi judicii, scrupulosum, nisi res manifesta et publica est, est grave peccatum, si haec dicuntur de viro in munere aliquo constituto aut qui magnae auctoritatis est, quando talibus dictis ejus aestimatio notabiliter minuitur; idem valet, si haec dicuntur de aliquo, qui spem habet honorifici muneris, quod alias utiliter gerere posset. — A fortiori id dicendum, si quis dicitur spurius, etsi verum, sed occultum est: S. Alph. n. 967,4 comprobans sententiam Busenb. ex Less., Dicast., Salmantic., aliis.

Ad V. 1. Grave non est, de aliquo jam circa aliquod crimen diffa- 1179
mato crimen connexum vel affine narrare, v. g. de homine, qui ut ebriosus cognitus est, dicere, eum cum uxore rixatum esse; aut de latrone, eum pejerasse.

2. At fieri potest, ut solum dicere, aliquem *secundo* idem crimen commisisse, sit grave peccatum, eo quod grave detrimentum famae de novo infligatur: ut si quis eum, quem semel adulterium commisisse scitur, dicit, in idem crimen relapsum esse.

3. Quamquam communi, imo fere unanimi sententia theologi negant (Molina, Lugo, Laymann, Tamb., S. Alph. etc.), sine peccato gravi eum, qui in uno peccato diffamatus sit, in alio crimine omnino disparato diffamari posse; tamen etiam fatendum est, aliquando posse hominem ita diffamatum esse, ut peccatum grave non sit, novum peccatum de eo nar-

rare, imo ut falsa novi criminis impositio rationem auctae diffamationis vix habeat, sed fere solius mendacii. Cf. Molina *de just. et jure* tr. 4 d. 32 n. 1, Tamb. l. c. n. 20. Similiter quis putaverit, gravem diffamationem committi ab eo, qui hominem atheum dicat a se haberi pro capaci ad quaelibet crimina clam perpetranda?

4. De vitio gentis loqui in genere, plerumque aut non est peccatum, aut veniale tantum; nimirum hae res aut notae sunt, aut intelliguntur de multis indeterminatim sumptis, aut de naturali inclinatione et indole, non de peccatis. Elbel l. c.

5. De aliqua civitate dicere, esse ibi multos improbos (etiamsi peccatum certum nominetur), non censetur gravis infamia esse, siquidem neminem determinatum laedit. Quodsi in aliquos determinatos infamia redundatura sit, aliter est judicandum. Quare etiam de aliquo monasterio id dicere, pro gravi diffamatione habetur, eo quod singuli religiosi notabili suspicione prava patiuntur: imo sufficit, ut dicatur, unum ex tali domo religiosa hoc vel illud crimen (i. e. peccatum diffamans) commisisse.

Si quis dicat, in tali loco, civitate omnes esse improbos, per se gravem infamiam infert singulis; quod etiam dicendum videtur, si audientes id sumunt pro *quam plurimis* ex illo loco. Si autem ejusmodi dictum ex circumstantiis apparet magnam exaggerationem esse, ita ut audientes nihil intelligant, nisi multos esse malos, id non ita certo pro *gravi* diffamatione haberi potest. V. Mazzotta *de restit.* disp. 2 q. 2 (ed. Aug. Vind. vol. II. p. 425).

1180 6. Si crimen revelatur uni alterive personae prudenti, quae porro non revelatura esse praevidetur, S. Alph. n. 973 pro probabili habet, id non esse mortale peccatum, nisi forte illi dicatur, cui prae pluribus aliis auctor voluerit esse occultus, aut nisi aliud gravis damni periculum adjungitur. Cave tamen, ne hoc transferas ad narrationem criminis non veri: calumniari enim in re gravi etiam coram uno tantum, mortale peccatum semper est; eo quod jus *firmius* habeo, ne crimen falsum mihi imponatur, quam ne crimen commissum ulli communicetur.

7. Male loqui de eo, quem audientes non norunt neque cognituri sunt, etsi nominetur, diffamatio non est. Sicut neque id pro gravi diffamatione habetur, quando aliquis quum de altero male loquitur simul voluntatem habet *statim* retractandi, modo possit; nam damnum famae pro tantillo tempore non censetur grave esse: ceterum id practice vix aliter fieri potest, nisi quando aliquis per jocum alteri crimen objicit, quod jocose dictum esse, statim palam fieri potest. Secus enim periculum manentis infamiae creat; imo in revelatione veri criminis longe difficilius etiam est efficacem retractationem illico adhibere.

8. Si a circumstantibus fidem dictis non adhiberi praevidetur, gravis diffamatio non infertur: ex quo capite ii, qui noti sunt pro garrulis, levitati deditis, vel in odio, invidia contra alterum implicatis, saepe in meliore conditione sunt relate ad gravitatem peccati — saltem objectivam — quod detrahendo committant, et consequenter quoad incumbentem iis obligationem dicta sub gravi retractandi: dixi saltem quoad objectivam gravitatem; nam subjective, si ex gravi odio etc. agunt, tamen mortaliter peccant.

9. Quando igitur aliquis alterius crimen vel defectum graviter diffamantem narrat tamquam auditum ab aliis hominibus, si eos exhibet ut fide dignos, graviter peccat, idque contra justitiam; si ut fide non dignos, per

se non peccat graviter: num leviter peccet, pendet a ratione et modo loquendi, maxime ab aliquali suspicione non gravi contra alterum suscitata. (Cf. quae infra de suspicione dicuntur.)

NB. Imo si praevidet, audientes non ex narratione quidem justam causam sumere posse assentiendi, sed ex sua levitate aut malitia assensuros esse narratis, graviter peccat non contra justitiam, at contra caritatem. V. Tamb. l. c. § 2 n. 5 et 6 cum Lessio etc. — Attamen si de revelatione criminis veri agitur, et, qui narrat, ita re ipsa factum esse scit, sed refert quasi rumor quidam exsistat, raro ex eo excusari potest, quod non certum assensum, sed suspicionem tantum aliis ingesserit. Cf. S. Alph. n. 977.

10. Si crimen alterius publicum est, sive per fas, sive per nefas pu- 1181
blicum evasit, id aliis narrare, qui forte nesciunt, diffamationis peccatum aut non est, aut non grave. Publicum autem dicitur, si et crimen et criminis auctor notus est: quare si quis peregrinus, quem homines non cognoverunt, publice crimen commisit, nondum dici potest, esse *crimen ejus* publicum. Quot autem homines requirantur, ad quorum notitiam pervenerit res, ut dici debeat publica, prudenti tandem judicio relinquitur: nimirum si tot sunt, ut, spectata natura humana, res celari amplius nequeat. Agi autem de crimine vero, non de crimine per calumniam imposito, vix est, quod moneam; calumniam enim gravem amplius divulgare, a peccato mortali excusari nequit.

Ad publicitatem actionis etiam refer id, quando homo egit ita, ut ostenderet, se nihil curare facti divulgationem. — Item si poena publica est, ejus causam referre, censetur saltem non esse grave peccatum, quum par videatur conditio poenae et causae. S. Alph. n. 974 ex sententia Busenbaum.

11. Acrior controversia est, num, quod in uno loco publicum sit, liceat etiam in aliis locis narrare. De quo alii aliter sentiunt. Omissis aliorum opinionibus et restrictionibus, probabilis videtur sententia Card. de Lugo de *just. et jure* d. 14 n. 80, id per se licere, sive sit publicitas juris (ut condemnatio in judicio, confessio judicialis) sive publicitas facti: modo tamen agatur de re *absolute publica,* neve propter majorem divulgationem aliud grave damnum sequatur, quam diffamationis diffusio.

Sc.: 1) Si res non absolute publica est, sed relative tantum ad certam familiam, communitatem clausam, quae cum reliquis expeditam et frequentem communicationem non habet, ejus rei manifestatio extraneis facta, illicita est, idque pro rei ipsius gravitate graviter.

2) Si ex anticipata divulgatione in alieno loco aliud grave damnum sequitur, caritas saltem sub gravi prohibet, quominus fiat: de *injustitia* autem non constat.

12. Crimen aut rem diffamantem olim publicam, nunc obliteratam et oblivioni traditam iterum publicare seu narrare, quando ex tali revelatione gravis famae diminutio sequitur: est grave peccatum. Ita communis sent. — Quare saltem graviter peccatur contra caritatem. — Imo id esse simul graviter contra justitiam, Molina, Lugo aliique

affirmant, nisi res fuerit antea publica publicitate *juris;* negant Lessius, Mazzotta (l. c. pg. 421), Tamb. ex parte (l. c. n. 17 et 18) etc.: quae sententia benignior post factum, si de imponenda obligatione restitutionis agitur, prae oculis haberi potest.

1182 Ad VI. 1. Generatim in narrandis aliorum defectibus culpam diffamationis non committit, cui id necessarium est ad avertendum grave malum a se vel ab altero innocente, aut quando ratio majoris boni pro ipso diffamato id postulat; ut autem uni alterive viro prudenti, cujus notitiam non specialiter aversatur auctor criminis, manifestatio fiat, sufficit notabilis quaedam utilitas.

2. Speciatim nota sequentes rationes praeter manifestationem hominis periculosi:

1) Informare herum de conditione, moribus famuli, quem conducere statuit, non solum licet, sed ad caritatis *officia* pertinet.

2) Corrigendi filii causa parentibus sibi invicem defectus filii communicare licet, imo plerumque convenit.

3) Similiter ei, quem puto aptiorem ad corrigendum delinquentem, hujus delictum referre possum; attamen non debet pluribus communicari, quam ad convenientem correctionis modum necessarium est.

4) Solatii causa amico narrare injuriam ab altero etiam a Superiore acceptam, pro gravi peccato non habetur: S. Alph. n. 975; imo Salmant. tr. 13 cap. 4 p. 5 n. 46 id ab omni peccato excusant; at nisi aliae rationes accedant, veniale aliquod peccatum videtur raro abesse.

5) Magis etiam licet mihi alterius diffamationem spernere, si ad consilium necessarium capiendum alienum crimen communico.

6) Ut reus in judicio elidat vim testimonii contra se dati, licet, ut supra dictum est n. 816, crimen testis manifestare, etsi testis coactus det testimonium; attamen ut liceat, debet et illa manifestatio necessaria esse ad ejus testimonium elidendum, et efficax putari ad reum liberandum, v. Tambur. l. c., Lugo disp. 40 n. 21—24, S. Alph. lib. 4 (al. 5) n. 277; debet etiam damnum testis non incomparabiliter majus esse quam damnum, quod reus condemnatione subiturus esset — id enim caritati obstaret —; de cetero autem ita agere licet non solum, si reus innocens est, sed etiam si criminis veri accusatur, quod satis probari non possit, ut Lessius expresse monet; (nota tamen, id non valere de revelandis iis, quae sciuntur sub secreto commisso, de quo cf. n. 1197).

7) Acceptae injuriae reparandae causa licet rem ad judicem deferre, etsi auctoris infamatio sequitur. V. Tamb. l. c. § 4. Verum saepe caritas postulat, ut antea tentetur mutua reconciliatio privata, et aliquando timor excitandi graviora mala vel scandala judicialem causae prosecutionem prorsus prohibere potest. V. Lugo *resp. moral.* l. 4 dub. 46.

8) Ratio detegendi hypocritam *ex se sola* non censetur causa sufficiens ejus crimen seu hypocrisim manifestandi, etsi falso sibi nomen sanctitatis, doctrinae, nobilitatis etc. acquisiverit. V. Lugo *de just. et jure* disp. 13: at si adest ratio cavendi damnum alienum, justam causam habes; quare si commune damnum juste timetur, hypocrisim prorsus publicam facere possum; si privatum aliquorum, iis manifestanda est, quorum interest eam cognovisse.

3. Ratio conscribendi historiam ex se causa non est, cur liceat [1183] occulti criminis narratione etiam defunctorum famam laedere: v. Lugo d. 14 n. 87—89, Azor t. 3 l. 13 cp. 7, neque delicta prorsus obliterata iterum resuscitare. Quod enim quidam historiographi dicunt, id sibi dandum esse ex eo, quod judicium quoddam seu tribunal sit historia, coram quo, qui alias injudicati manserint, pro merito judicentur, re vera nihil est: quis enim historiographos legitimos judices fecit? imo quis judici unquam sine accusatore concessit facultatem res occultas et privatas propalandi? Neque defuncti carent jure ad famam inter viventes: quanti enim aestiment homines bonam famam suam etiam post mortem, vides ex ingenti cura, quam pro hac ipsa re non raro gerunt. Atque persuasio ista, quasi liceret impune post mortem alicujus famam corrodere, si homines invaderet, etsi non produceret plane eosdem, at similes tristes effectus produceret durante vita humana, sicut licentia viventium famam impetendi. Addo, te sane nescire neque id sumere tibi licere, defunctum, de cujus fama agitur, esse inter reprobos — quamquam si scires, ne tum quidem jus tibi esse illum diffamandi, theologi docent — at sane nescis; porro si defunctus — id quod sumi debet — in gratia Dei defunctus est, infames Dei amicum, peccata narres, reticens ejus poenitentiam utpote tibi ignotam, quae tamen re ipsa adeo insignis fuerit, ut coram Deo omnibus illius peccatis praeponderet.

At aliquando justissima ratio esse potest occulta vera ad lucem trahendi, nimirum a) ut innocens ab aliis injuste diffamatus, famae restituatur; b) ut auctoritas et influxus hominis impii, quem etiam post mortem exercere pergit, destruatur vel minuatur; c) imo si agitur de homine apud probos perditissimae famae, nihil est, quod diffamationem proprie augere possit, ita ut tunc quaelibet rationabilis causa etiam in scribendis vel detegendis aliis ejus sceleribus sufficiat; d) *per accidens* etiam ex alia causa plus licere potest. Nimirum quum hac aetate ea sint ingenia eaeque opiniones, ut putent, omnia, quae detegi possint, in lucem esse edenda: saepe accidere potest, ut ad praecavenda majora mala praestet, ex rebus olim publicis vel non-occultis etiam ea, quae *ex se* melius aeterna oblivione sepulta manerent, per probum historiographum secundum veritatem narrari, quam per impios ea falsis misceri atque ad pravos fines propalari.

Quod autem historiographo *per se* licet, hisce continetur:

1. Possunt conscribere publica sui temporis (aliqui addunt, ut Bonacin., Tambur. etc.: et ea, quae non sunt omnino occulta), etsi literis consignata ad posterorum notitiam transmittuntur et ita famam auctorum pro perpetuo laedunt.

2. Etiam non tenentur multum curare reticentiam eorum, quae, spectata conditione auctorum, eos non multum diffamant: quare earum rerum narratio ex communi utilitate etiam non ita gravi ab omni peccato immunis evadere potest.

3. Si quid ratione boni communis necessarium aut valde utile est conscribi, diffamatio aliquorum, quae cum eo cohaeret, negligi potest.

4. Ubi ipsa rerum narratio, si contra vivos fieret, *certo* solius caritatis, non justitiae, laesio esset, quoad defunctos, utpote quibus tristitia nunc proprie non inferatur, facile *quaelibet* laesio peccaminosa aberit, nisi forte cognatorum superstitum ratio major sit habenda.

In hoc autem peccari prorsus potest, praecipue ab historiographis, si alicujus viri crimina narrantur, at silentio premitur, quod de ejus conversione et poenitentia constat. Nam quum poenitentia famam ex magna parte restituat, injustum est, alicujus famam pollutam relinquere atque ita posteritati illius memoriam transmittere. S. Alph. n. 974 cum Busenb.

1184 Ad VIII. 1. Interrogando, laudando aliquem excitare ad gravem diffamationem, sine dubio grave peccatum est, idque contra justitiam. S. Alph. n. 979.

2. Qui gaudet et libenter audit gravem detractionem eam approbando aut de gravi malo proximi gaudendo, etiam graviter peccat; si autem gaudium solum habet de auditione rei novae et curiosae, idque intra se concludit, venialiter tantum peccat. Ib.

3. Qui, quum Superior spiritualis detrahentis sit, eum, quando commode potest, non corrigit atque ita non impedit detractionem, etiam grave peccatum committit neglecti officii sui, ut parentes laesae pietatis, attamen non committit injustitiam erga diffamatum. S. Alph. n. 980.

4. Homo privatus, qui quando commode potest detractionem alterius non impedit ex verecundia vel negligentia, approbationem non ostendens, venialiter tantum peccat, modo ne praeter diffamationem aliud grave damnum sequatur: ita vix non semper probabiliter dici posse, S. Alph. n. 981 cum aliis multis docet. Cf. S. Thom. l. c. art. 4.

5. Qui autem aliquo modo displicentiam suam ostendit, plerumque ab omni peccato excusatur, quia raro constat, correctionem fore efficacem, nisi quis clare redarguere possit ea, quae proferuntur, aut de certa *calumnia* agatur. Id enim in simplici detractione, quae auditur, notandum est, audientem saepe nescire, num gravis reapse detractio eaque sine causa excusante committatur; quare non debet absentem ita defendere, ut praesentem dubie delinquentem accuset; dein quando animadvertitur, fieri gravem detractionem, saepe instantanea correctio nihil juvat amplius, siquidem et ipsa narratio abrupta fortasse majorem diffamationem causat, quam finita, et detractor correctionis impatiens facile augebit firmabitque narrata, ut sese defendat. Hinc in ipsa defensione ejus, cujus fama invaditur, et in correctione diffamantis prudentia prorsus opus est.

§ 2.

De judicio temerario et suspicione.

1185 Cum diffamatione intime cohaeret judicium temerarium et suspicio, qua quis apud seipsum sinistre de altero cogitat atque ejus famam laedit: nam si suam suspicionem vel praeconceptam opinionem cum aliis communicat, detractionem formalem, de qua praecedenti § sermo erat, committit, quamquam qui sinistras *suspiciones ut tales* com-

municat, saepe ob parvitatem materiae a peccato mortali excusatur. (Cf. tamen infra ad II, 3).

I. Judicium a suspicione temeraria sic distinguitur, ut judicium sit firma mentis adhaesio quoad proximi defectum diffamantem sine sufficienti ratione, suspicio infirma quaedam adhaesio seu potius mentis inclinatio vacillans ad affirmandum talem defectum.

II. Judicium temerarium in re graviter diffamante est peccatum mortale, si est judicium perfectum, perfecte temerarium, perfecte grave. Cf. S. Alph. n. 962.

III. Suspicio temeraria etiam voluntarie sustenta in re ordinarie gravi ex se non censetur mortale peccatum esse, sed mortalis malitia saltem restringitur ad rem enormiter gravem pro conditione proximi, aut ad malitiam, quae suspicioni accedat sive ex qua suspicio voluntaria oritur.

Explicatio. Nota ad II. 1. Conditiones, si latius enumeratas habere 1186
vis, ad constituendum peccatum mortale in temerario judicio hae sunt:

a) Debet esse *judicium,* non sufficit sola apprehensio, qualis v. g. fuerit, si videas hominem domo egredientem, qui menti tuae ut fur exhibetur sive per diabolicam suggestionem, sive per phantasiam mentisque instabilitatem atque sagacitatem: Tamb. l. 9 cap. 1 n. 5.

b) Debet esse judicium *perfectum,* i. e. assensus moraliter certus: alioqui habes suspicionem tantum. Certus assensus ab infirmo optime *reflexione* distinguitur, si homo se ipsum statim interrogat, num sibi persuasum sit, quod cogitet de altero.

c) Necesse est, ut sit judicium *perfecte temerarium,* i. e. conceptum sive sustentum ex rationibus, quas perfecte animadverteris esse fortasse vere leves: nam si graves rationes habeas, etsi paulo ultra pondus rationum judicio adhaereas, non graviter pecces, sed venialiter; si pro pondere rationum judicas sive suspicaris, nihil peccas. Tamb. ib. n. 8 et 9. Quare omnino ad rem S. Alph. notat, ad peccatum mortale non sufficere, ut animadvertas, te contra aliquem sinistre cogitare, sed requiri etiam, ut plene advertas, te id facere ex levi ratione, aut *sine examine sufficienti* rationum, quae apparent.

d) Requiritur, ut sit judicium *perfecte grave,* i. e. 1) de re graviter diffamanti, sive sit defectus moralis, sive aliud quid diffamans; 2) de homine tibi noto, aut de communitate, familia nota: nam neque de homine aliquo indeterminato male cogitare peccatum grave esse, neque de homine determinato mihi ignoto, quem v. g. casu videam, expresse docet Lugo disp. 14 n. 26 de *justit. et jure:* attamen sic temere judicare, non effugit peccatum veniale.

2. Contra mortalem malitiam judicii temerarii sic descripti objici nequit, probabiliter non esse grave peccatum uni alterive viro prudenti crimen aliquod narrare. Nam fac, non esse; nemo tamen negat, grave peccatum esse etiam apud unum tantum aliquem falso graviter calumniari. At judicium temerarium potius calumniae simile est, quam simplici detractioni.

3. Si judicium temerarium aliis manifestatur, facilius etiam grave evadere potest; nimirum etsi ego certo non judico, si in altero tamen persuasionem de re tertium graviter diffamanti produco, mortaliter pecco.

1187 Ad III. 1. Suspicio et positiva dubitatio tum saltem cum peccato mortali conjuncta est, si 1) concipitur ex gravi odio aut 2) prorumpit in gravem contemptum etiam internum tantum: qui ad malevolentiam reducitur. Quare Lessius l. 2 c. 29 dub. 3 n. 23 *(de just.)* dicit: „unde etiam nunquam suspicio est mortale, nisi ex malevolentia procedat". Item Tamb. l. c. n. 16, Laym., Cajetan. etc.

S. Alph. n. 964 illis non omnino consentit, sed potius docet cum Molina, Lugo etc., „si suspicio, sive dubitatio sine indiciis fieret de peccatis gravissimis, ut esset de pio religioso suspicari, quod sit haereticus, vel quod cum matre incestarit, vel de viro communiter habito ut catholico, quod sit atheus: [est peccatum mortale]. Ratio, quia forte major injuria iis irrogatur talia suspicando, quam si certum judicium haberetur de delictis gravibus ordinariis". Quae sententia *in praxi* cum priore fere coincidere videtur: nam deliberate talem enormem suspicionem concipere aut fovere, vix quisquam facturus est, nisi ex malevolentia. Cf. Reuter p. III. n. 402 et Baller.-Palm. tr. 6 s. 7 n. 21.

2. Sese atque suas res custodire ex timore, ne ab aliis invadantur, non est ex se suspicio temeraria seu peccaminosa: hoc enim non nititur in judicio aut positiva dubitatione contra certum hominem, sed nititur in illo judicio vel timore, quo quis putat, *posse* accidere, ut aliquis, quem ipse quidem habeat pro homine probo, nihilominus re ipsa sit malus atque perversus, quum multi sint mali: quod verum est. Nimirum si agitur de actione, quae ad proximum tantum dirigitur, hic praesumendus est bonus, donec probetur malus; at si de protegendis rebus propriis agitur, rejecto judicio malo contra proximum, tamen quod mihi securius est, recte facio, quamquam moderate. Reuter ib.

§ 3.

De contumelia.

1188 I. Contumelia nova species injustitiae est, scil. laesio alieni honoris injusta: quae fit plerumque contra eum, qui aliquo modo praesens est, quum detractio fiat regulariter contra absentem: nam si detractio fit contra praesentem, praeter diffamationem *simul* contumeliam continet. Praesens autem aliquis dicitur aut personaliter, aut in aliquo suo signo, ut in imagine, literis a se scriptis etc.

Contumelia igitur est signum contemptûs, sicut honor est signum aestimationis: quare ut contra absentem committatur veri nominis contumelia, debet fieri aut aliis spectantibus, aut contra signum — puta imaginem — publice expositum; alias enim vix distinguitur a contemptu, quem quis apud se contra alterum fovet.

Verum si quid contra honorem alterius fit, non ipso praesente, sed coram aliis tantum, si *internus contemptus gravis* abest, non tam facile graviter peccatur, nisi fiat coram iis, qui dicta vel facta illi,

cujus honor laesus est, relaturi sunt: nam, ut docet S. Alph. l. 3 (al. 4) n. 334 (de praec. IV.), honor non laeditur, nisi per contumeliam illatam in praesentia offensi; vel in absentia, sed eo fine, ut alter resciat. Addendum tamen est ex contextu S. Doctoris: „vel cum praevisione, quod offensus id comperiat." Alias S. Alph. *contumeliam* gravem adesse negat.

II. 1. Contumelia fieri potest variis modis, sc. verbis, quando 1189
convicia, probra in aliquem conjiciuntur; signis, ut irrisione, contumeliosis gestibus; factis, ut conspuendo, percutiendo etc.: quae omnia in ratione *contumeliae* probabiliter ejusdem sunt speciei, ex S. Alph. cum Busenb. l. 5 (al. 2) n. 82 *(de peccatis)*, Reuter l. c. n. 404, Tamb. l. 9 cp. 3 § 8 n. 2: nisi forte accuratior *modi* inquisitio confessario necessaria sit, ut cognoscat, utrum mortale peccatum fuerit necne.

Contumeliam etiam omissione debiti honoris fieri posse, hîc necessarium non est, ut exponatur; siquidem specialis honor Superioribus debetur; de quibus actum est supra in quarto praecepto. Verum apparere debet, hanc omissionem ex consulto fieri *in contemptum;* aliter non contumelia est, sed inobservantia.

2. At quamquam contumelia qua talis ejusdem speciei moralis esse dici potest: saepe adjunctas habet alias malitias, ut: irreligiositatis, si quem irrideas propter exercitium virtutis; laesae pietatis, si contumelia est contra parentes; blasphemiae, si contra Deum vel Sanctos; alterius injustitiae, si fit laesio corporalis; scandali, si intendis aut praevides, alterum ad gravem iram vel vindictam commoveri.

III. 1. Contumelia secundum explicationem datam est grave pec- 1190
catum, imo censetur diffamatione esse gravius: nisi parvitas materiae excusat. S. Thom. l. c. q. 73 a 3 ad 2.

2. Ut igitur de gravitate aut parvitate materiae recte judicetur, consideranda est conditio personarum: nam ea, quae apud homines cultos et nobiles pro gravibus conviciis habentur, inter homines rudes et plebejos pro gravi injuria minime haberi possunt. Haec enim et proferuntur et audiuntur, etsi cum ira, tamen non cum tanta injuriae aestimatione, ut mortale peccatum constituant.

3. Similiter advertendum est, si correptionis causa pater filium contemptibili nomine vocat, id non esse proprie contumeliam: modo ne, ratione aetatis habita, nimis excedat.

Busenbaum, cui consentit S. Alph. l. 5 (al. 2) n. 81, ita habet: „Sic excusantur, saltem a mortali, multi parentes, dum filios vocant asinos etc. Item mulieres, pueri, et infimae sortis homines conviciis se onerantes: quia quum fides iis non habeatur, non laeditur graviter honor. Denique si joci causa per convenientem recreationem leves defectus objiciantur, urbanitas est, secundum S. Thom. l. c. q. 72 a. 2, dummodo alter non contristetur, nec ad iram moveatur."

Etiam si ad facta venitur, conditio personarum attendi debet. Nam ib. n. 83 ita de vulgo docent: „Rixae, si modum non excedant, ut et leviculae pugnae, veniales sunt; secus si progrediuntur ad seditiones, vulnera, cae-

des“: imo qui non incipit, sed se defendit, a peccato immunis esse potest, si id facit cum moderamine inculpatae tutelae.

Articulus II.

De restitutione ex famae et honoris laesione oriunda.

1191 I. Restitutionis obligatio oritur ex omni et sola diffamatione, quae peccatum est contra *justitiam*: quare ubicunque supra art. pr. dictum est, delinqui probabiliter contra solam caritatem, obligatio restitutionis, utpote saltem dubia, urgeri nequit, neque simplex retractatio, si haec — ut communiter obtinet — notabiliter incommoda vel gravis est.

II. Obligatio restituendi famam laesam urget omnes eos, qui aut ipsi injuste famam alienam laeserunt, aut causa efficax injusta fuerunt, sive principaliter, sive secundarie: qui autem sine peccato gravi alienam famam laesit, tenetur quidem, si potest, damnum famae impedire aut resarcire, sed non cum incommodo relative gravi.

III. Modus autem reparandi famam diversus est in simplici detractione et in calumnia. Qui enim calumniatus est, debet, si necesse fuerit, etiam aperte retractare: qui autem simplicem detractionem fecit, aperte retractare per mendacium nequit; verum *restrictione utens* retractare per se et potest et debet. E. g. qui alterum adulterii incusavit, quod re ipsa commissum quidem est, sed nondum publice notum, verissime dicere potest aut etiam debet, se errasse seu se *falso alterum adulterum esse* dixisse; nam adulter sine restrictione ille dicitur, cujus adulterium *notum est,* et proin *restricto sensu* vere negatur, eum adulterum esse, qui ut talis *notus non* est vel *probari nequit.*

At quoniam saepe accidere potest, ut in simplici detractione ejusmodi retractatio efficax fieri nequeat: vix aliud superest, quam ut quaeratur opportunitas illum, qui antea est diffamatus, dextre coram iisdem laudandi, etiamsi fiat in aliis rebus, et sic, quantum fieri possit, damnum *indirecte* resarciendi. S. Alph. n. 992.

IV. Ab obligatione retractandi diffamationem excusare potest 1) difficultas relative nimis magna et excedens ex parte diffamatoris, 2) inefficacia retractationis praevisa, 3) reparatio famae aliunde jam orta, 4) remissio ex parte ejus, qui est diffamatus, legitime facta.

V. Honor laesus restitui debet sicut laesus est, ita saltem ut reparatio iis innotescat, coram quibus contumelia sit illata.

1192 **Uberior explicatio.** Ad I. nota: 1. Si contra justitiam peccatum diffamationis commissum est, etiam alia damna, si quae secuta sunt et aliquo modo praevideri poterant, ut in bonis fortunae, resarciri debent: quae obligatio reparandi damna in bonis fortunae transit etiam ad haeredes, quum reparatio *famae* ad personalem obligationem restringatur.

2. Ipsum autem damnum famae illatum, si in se reparari nequit, ut pecunia compensetur, urgeri nequit: S. Alph. n. 1000 cum perplurimis docet, *probabilius* eam non esse obligationem. Nihilominus

judex, si causa ad ipsum defertur, mulctam imponere — si lex id permittit — justissime potest; neque injuste agit, qui pro fama laesa pecuniarum compensationem a diffamatore postulat, nisi velit in judicium vocari. Cf. Less. l. 2 cp. 11 n. 96.

3. Imo quum a non paucis doceatur, famam laesam, si quis restituere nequeat, ex obligatione pecunia compensari debere: aliqui ex hac non improbabili opinione inferunt, posse diffamatum in tali casu occulta compensatione secundum prudentis judicium et aestimationem uti: quod nihilominus S° Alph. n. 1001 non probatur, et revera quum jus diffamati dubium sit, et obligatio diffamatoris practice nulla, haec compensatio, nisi aliae circumstantiae accedant, non est permittenda.

4. Id vero admitti potest, ut, si mutua facta sit famae aut honoris laesio, atque unus nolit reparationem facere, etiam alter interim obligationem suam pro suspensa habere possit, ut vid. tali modo adversarium urgeat ad mutandam voluntatem: modo ne diffamatio illata etiam in alios redundet. S. Alph. n. 999 cum Busenb. et innumeris aliis, ut Less. l. 2 cap. 11 n. 133, Laym., Sylv., Roncaglia, Holzm. etc. contra Navarr., Lugo, Cajetan. etc. Similiter fere debitor, qui a suo creditore diffamationem passus fuerit, dilata solutione debiti urgere potest diffamatorem, ut sibi famam restituat: modo ne agatur de tanto debito, quod comparationem cum dispendio famae nullo modo sustineat. Cf. Lessius l. c. n. 97.

Ad II. 1. Qui excitavit ad injustam diffamationem, debet in 1193
defectu diffamatoris famam restituere, atque alia damna reparare.

2. Qui crimen revelavit eis, quos putabat prudenter, illud amplius divulgaturos non esse, non tenetur nisi apud eos reparationem facere: secus si praevidit, eos facile evulgaturos esse; nam tum nisi *ipsi* apud suos auditores rem retractent et sic porro, primus diffamator tenetur apud omnes mediatos auditores reparationem facere, *quantum est possibile.* Practice in simplici detractione saepe aliud non relinquitur, nisi ut cum retractatione apud immediatos auditores jungatur seria exhortatio, ut ex sua parte hi etiam retractationem faciant.

3. Qui sine culpa, aut sine culpa gravi famam laesit, debet tum, quum primum errorem animadvertat, modo non difficulter possit, reparationem famae facere: quod si deliberate negligit, jam ex gravi culpa injusta ad sequentia damna sive majoris diffamationis, sive bonorum fortunae etc. restituenda tenetur.

Ad III. Modos retractandi detractiones, quae factae fuerint narrando crimen occultum, S. Alph. n. 992 quosdam assignat, qui omnes nituntur in restrictione non pure mentali, sc. dicere diffamatorem posse: 1) se errasse vel se deceptum esse: quia quodlibet peccatum error est et deceptio; 2) se falsum dixisse, vel mentitum esse, eo quod peccata in genere a S. Script. ‚falsitates et mendacia' dicuntur. Equidem puto, potiore etiam jure dici posse et debere a diffamatore, se *non verum,* seu *falsum dixisse,* vel: quod dixerit, verum non esse; nimirum eo sensu, quem supra indicavi.

Ad IV. 1. Circa condonationem ex parte ejus, qui damnum famae 1194
passus est, notari debet, hanc condonationem valide fieri non posse, si dif-

famatio aliudve damnum redundat in alios; nam alieni damni condonationem nemo facere potest.

2. Circa moralem impotentiam famae reparandae id adverte:

1) eam exsistere posse, si diffamator praevidet, auditores retractationi fidem non esse adhibituros: quod si ita est, *indirecta* reparatio locum habeat; 2) si nescit amplius, coram quibus crimen narraverit; 3) si crimen etiam aliunde notum factum est; 4) si ex retractatione diffamator ipse damnum longe majus, v. g. in bonis altioris ordinis, aut in fama longe majoris momenti, pati deberet: id quod aliquando in ipsa calumnia accidere potest. S. Alph. n. 1002.

3. Ad reparationem aliunde factam revocari potest casus, quo diffamatio ante longum tempus facta oblivioni data est.

Mazzotta (l. c. pag. 334), cui videtur S. Alph. n. 998 consentire, dicit: „Si prudenter existimetur (S. Alph. „si probabiliter creditur"), infamiam jam abiisse in oblivionem: tunc enim non teneris, sive falsum imposueris, sive verum, nisi periculum sit, ut infamia postea reviviscat." Videlicet in ultima hypothesi aliqua obligatio reparandi remanet. At non solum hoc periculum attendi debet, sed etiam contrarium periculum, sc. renovandi per ipsam retractationem memoriam criminis. Quod quum quoad narrationem veri criminis occulti gravius esse possit, quam in calumnia, in *dubio* simplex detractio potius non revocanda, sed oblivioni relinquenda est; in *calumnia* vero positive *constare debet probabili judicio* de oblivione infamiae. V. S. Alph. ib.

4. Quoniam igitur ipsa revocatio interdum potius novum damnum famae inferre, quam damnum resarcire potest, atque haec revocatio diffamatori satis difficilis est, majoris confirmationis causa praestat notare, quae S. Alph. l. c. addit:

1) ad restitutionem famae requiritur *moralis certitudo*, quod detractor fidem obtinuerit apud auditores. Nec raro accidit, quod his detractoribus fides non praestatur, maxime si detractor loquatur ex ira, vel alia passione, nec detractio aliorum testimoniis aut aliter firmetur; 2) advertendum, quod retractatio per se affert infamiam retractanti, unde quando dubitatur de oblivione infamationis (i. e. si putatur, oblivionem adesse), non videtur quis teneri damnum certum pati ad reparandum incertum damnum proximi (addit S. D., id valere, nisi disproportio sit inter illud damnum certum et damnum dubium, in quo relinquitur alter injuste olim diffamatus); 3) crimen praesumendum esse oblitum, si *per multum tempus* (multos annos) mentio de illo facta non fuerit.

5. Excusatio a reparanda fama nondum excusat ab obligatione reparandi alia damna: imo etiam *indirecta* famae reparatio per laudes dextre collatas neque ita dura, neque ita impossibilis est.

1195 Ad V. 1. Qui injuste laesit honorem proximi, debet illum restituere: si laesit publice, publice; privatim, si privatim laesit.

2. Qui laesit negative, i. e. non exhibendo honorem, ut satisfaciat, honorem denegatum exhibere debet: nisi forte illa denegatio ex circumstantiis positivae contumeliae aequivaluerit.

3. Qui laesit positive, honorem alias non debitum exhibere, imo non raro veniam petere debet. Nimirum 1) si Superior inferiorem dehonoravit, sufficere potest, ut amice salutet, honorifico nomine appellet; 2) inter aequales sufficere potest: invitatio ad mensam, locum honorificum cedere; 3) si gravior fuit offensa, praecipue si inferior Superiorem dehonoravit, petitio veniae necessaria plerumque est.

4. Veniae petitio per ipsum offensorem non est semper absolute necessaria; sed adhiberi potest persona intermedia, modo honor publice reddatur: tamen pro gravitate injuriae offensus personalem satisfactionem petere potest. Neque ipsa familiaris allocutio, qua offensus cum offensore utitur, semper pro condonatione haberi potest; etsi scil. sit signum *odii* dimissi, non tamen per se signum juris habendae satisfactionis remissi.

5. Si cum honoris laesione conjuncta est diffamatio, etiam famae reparationem fieri debere, manifestum est. Cf. de his omnibus Mazz. l. c. p. 436.

Caput III.

De secreto generatim sumpto ejusque laesione.

Praenotanda. Secretum aliud est naturale tantum, aliud pro- 1196
missum, aliud commissum. *Naturale* dicitur, quod ex sola natura rei cognitae exsurgit, eo quod res ipsa exigat, ne cum aliis communicetur. Quodsi ad hanc obligationem, qua quilibet adstringitur, ne jus alterius, cujus interest secretum servari, laedat, alia obligatio accedit nulla, secretum *naturale tantum* dicitur.

Secretum *promissum* est, quod oritur ex promissione post rem cognitam accedente, sive res ex natura sua secretum postulavit, sive non.

Secretum *commissum* est, cujus notitia hauritur ex communicatione alterius sub onere, ne ulterius reveletur: igitur promissio tenendi secretum antecedit rei cognitionem; in secreto promisso e contrario eam subsequitur. Perinde est, utrum onerosa haec promissio antecedens explicite data sit, an implicite et tacite tantum. Secretum tamen commissum diversi potest esse gradus et generis.

I. Secretum *tantum naturale* obligat jam per se in re gravi sub gravi, 1197
idque ex justitia, nisi justa causa eximat a secreti naturalis obligatione.

Justa ejusmodi causa est: avertendum grave damnum sive privatum (proprium vel alienum), sive commune, neque violatio ex eo jam fit illicita, quod is, de cujus causa agitur, forte majus damnum subeat, quam quod a me avertam.

Imo secreti hujus manifestatio fit obligatoria, si a) legitima Superioris interrogatio interveniat, aut b) lex caritatis innocentis defensionem ejusque a graviore damno liberationem mihi non ita difficilem jubeat.

At si injuste in notitiam rei venerim [1], non licebit usus illius se-

[1] Injusta secreti invasio inter alias est literarum alienarum interceptio vel lectio. Quod in se grave peccatum est, si literae res magni momenti continent; proin, quum nesciatur, id non obtinere, aperiens legensque literas alienas generatim graviter peccat.

creti cum alterius damno, nisi alter me tertiumve ita injuste vexet, ut pro defensione invadere possim ejus secretum, aut nisi de gravissimo damno avertendo agatur. Confer quae supra dicta sunt de *teste* (n. 821).

II. Secretum *promissum* praeter obligationem naturalis secreti aliam parit gravem vel levem pro gravitate materiae et pro suscepta justitiae vel solius fidelitatis obligatione.

Hinc: 1. secreti manifestandi obligatio, non obstante promissione, manet a) si forte legitima Superioris interrogatio, aut b) caritatis lex intervenerit, ut modo dictum est in secreto naturali tantum.

2. Si autem agitur de *proprio* damno cavendo eoque tali, quod me potius passurum esse promiserim quam violaturum secretum: a) communiter hoc damnum potius ferendum est; b) ferendum tamen non est, si promissio mea fuerit pro adjunctis illicita vel prodiga; c) neque ad mortem subeundam *vi promissionis* teneri censeor, etiam quando mortem eligere mihi licuerit. Cf. S. Alph. n. 971.

III. Secretum *commissum* etiam gravius urget ex justitia.

Quare 1. etiam a Superiore interrogatus hoc secretum communiter manifestare nequeo: scil. generalis regula est, me tamdiu servare debere secretum, quamdiu committens jus habeat secreti. Quoniam igitur ipse jus habet negandi seu dissimulandi, etiam jus habet, ne ille, cui rem commiserit, eam pandat.

2. Attamen si non de malo jam exorto, sed potius de malo inferendo vel imminenti agitur, puta si committens secretum ipse injuste alterum vexet, aut si malum praeponderans avertendum sit: ille jure suo cedere debet, ac proin secretum etiam commissum, si necessarium est ad illa mala avertenda, laedi licet communiter loquendo. Pro diverso tamen commissi secreti genere ejus servandi lex severius urget secundum sequentia:

1198 Secreti commissi infimum gradum illud tenet, quod prorsus libere, nulla impellente causa, alicui ut amico committitur; supremum gradum tenet secretum sacramentale, quod nulli unquam communicare licet. Alia sunt intermedia.

1. Circa secretum commissum, quod infimi gradûs dixi, valere potest, quod S. Alph. n. 971 cum aliis contra S. Thom. docet, licere violare secretum ad grave vel gravissimum malum etiam proprium avertendum, etsi committenti gravius malum ex revelatione secreti criminis, ut malum mortis, immineret.

Imo Molina, qui alias postulat, ut observatio secreti vergat in dam-

---

Excipe: si quis ex levitate eas legat, putans, res solum leviores contineri, et quando forte in res graviores inciderit, legere desistat.

Ejusmodi lectio licita evadit pro eo, qui habuerit gravem rationem putandi, res scriptas in suam injuriam injustumve damnum cedere. Atque ex hac causa gravis damni non temere suppositi, ex eaque sola, auctoritas publica jus habet intercipiendi literas, praecipue tempore belli.

Literas abjectas legere, per se non est contra justitiam, quum censeatur dominus cessisse jure suo. Verum quatenus res inde cognitae secretum postulant naturale, earum manifestatio nihilominus contra justitiam est. Cf. S. Alph. lib. 5 n. 70. Imo si ex circumstantiis vel ex inchoata lectione apparet, literas invito domino ibi esse relictas seu amissas, injustum esset, porro legere.

num manifestantis multo gravius, tamen quando secretum solummodo implicite seu virtualiter qua secretum commissum fuerit sine necessitate, sibi certum non esse dicit, quod non liceat Superiori vel judici interroganti illud manifestare: at patet, per se ad id obligationem non adesse.

2. Proxime sequitur secretum, quod privato homini seu amico commissum est ad capiendum consilium: quod sine dubio violari nequit ad solam interrogationem vel jussionem Superioris. At ob grave damnum sive alienum sive proprium fieri posse violationem, S. Alph. cum aliis ut n. 1 concedit. Equidem tamen puto, id eo difficilius licere, quo magis expresse postulata et promissa est utcunque secreti conservatio.

3. Dein habes secreta, quae tacite committuntur hominibus in munere aliquo constitutis, in rebus, quae ad eorum officia pertinent, quando eorum auxilio alii egent, ut medicorum, advocatorum, obstetricum etc.: quae violari posse etiam S. Alph. ib. docet, si necessarium sit ad avertendum grave damnum sive commune, sive alienum, sive proprium. At si de damno privato evitando agitur, peropportune addit S. D.: „nisi ex tali revelatione immineat grave damnum commune", sc. tunc non licere privati damni cavendi causa revelationem facere: imo videtur etiam addendum, privatum damnum, cujus evitandi causa secretum violari liceat, debere injustum esse saltem objective et in secreto, de quo agatur, aut causam suam aut ansam habere.

4. Strictius etiam urget secretum, quod consiliariis in causis publicis communicatur. Quoniam enim in iis violandis bonum publicum proxime in periculum vocatur, non licet ob privatum ullum damnum, ne ob mortem quidem evitandam, violationem committere: nisi iniqua consilia capiantur.

5 et 6. Ultima sunt secretum sacramentale et secretum conscientiae 1199
non sacramentale quidem, sed quod aliqui vocant quasi-sacramentale. Sacramentale ne ob gravissimum quidem damnum publicum vitandum, etsi iniquissime inferatur, violari unquam licebit, idque ne in minima quidem re: de quo vide, quae in tractando sacramento poenitentiae dicentur.

Quasi-sacramentale vocant, quod versatur circa res cum instituenda confessione cohaerentes, quae tamen materia confessionis formaliter non evaserunt, ut est manifestatio propriae conscientiae non plane libere facta, sed ex quadam obligatione ad regulam religiosi ordinis implendam vel ad conscientiae directionem necessariam. Quod secretum, si violatur, admittit utique parvitatem materiae, quum e contrario sacramentale secretum eam non admittat: insuper ejus violatio non illam sacrilegii malitiam habet, quam violatio sigilli confessionis. At regula supra data, tamdiu obligare secretum, quamdiu committens juste velit rem communicatam celari, fallaciter applicatur, si putas, tum licere hoc secretum violari, quando committens illud injuste celet. Nam si id accidat, Superioris seu consiliarii quidem est, hanc obligationem ipsi committenti declarare, ipse autem consiliarius secretum violare eo ipso nondum potest, sed omnino etiam perpendenda est et gravitas damni avertendi et illius damni communis gravitas, quod oritur ex fide in hac re etiam specie tenus tantum fracta.

Quo magis vero voluntaria est manifestatio, eo facilius pro causa manifestandi secretum admitti potest ratio damni *communis* avertendi, aut ratio a gravi malo *innocentem* protegendi, qui aliter protegi nequeat, sed injuste ab eo, cujus secretum in quaestione est, vexetur. V. Castropal. tr. 16 *(de relig.)* disp. 5 p. 7 n. 11. Voluntariam tamen non voco eam manifestationem, quam aliquis facit pressus angustiis, ex quibus putat, se ab eo solo eripi posse, cui familiariter has res suas confidit.

IV. Alias adesse posse rationes, cur liceat ea quae sub secreto communicata sunt, revelare, ex licentia committentis data aut rationabiliter praesumpta colligitur, scil.:

1. In secreto sacramentali nihil licet, nisi ex licentia *formaliter* et libere prorsus data, neque ullo modo *praesumi* licentia potest.

2. In aliis secretis aliquando jure *praesumi* potest licentia, quando apparet, jam nihil interesse committentis, secretum servari, aut non servari.

Praeterquam in secreto sacramentali, in aliis ratio secreti cessat, si res communicata aliâ viâ jam divulgata est.

1200 Appendix: Peccata praecipua in *octavum* decalogi praeceptum.

1. Occulta peccata aliave vitia inculpabilia sed diffamantia manifestare.

2. Crimen falsum alicui imponere.

3. Indirecta insinuatione, silentio et praeteritione etc. famam laedere.

4. Alteri coram ipso crimen aliquod objicere, aut contumeliosis verbis, signis eum excipere.

5. Cum contumelia alicujus effigiem tractare, aut aliter in absentem opprobria conferre cum praevisione vel intentione, ut ille haec cognoscat.

6. Sine contumelia manifestata aliquem apud semetipsum graviter pro illius conditione contemnere.

7. Hominem certum et notum sine fundamento temere et deliberate apud se alicujus criminis seu peccati reum judicare.

8. Sine causa deliberato animo, praesertim ex malevolentia, suspicionem enormis criminis de homine aliter probo fovere.

9. Magis etiam, ejusmodi judicia vel suspiciones cum aliis communicare, eisque ut persuadeantur conari.

10. Alios ad diffamationem incipiendam sive continuandam excitare, ut laudando, ridendo, interrogando.

11. Alicujus secretum injuste invadere.

12. Secretum cum aliis communicare, aut etiam uni viro tantum, cui prae aliis incognitum esse debuit.

Tractatus VI.

De praeceptis Ecclesiae communibus.

Quibus officiis secundum legem naturalem supernaturaliter confirmatam et extensam vita christiana concludatur, hucusque expositum est. Ecclesiastica lege officia hominis christiani complentur. Quare etiam illa tractari oportet, saltem ea quae christianos universim spectant.

Caput I.

De diebus festivis sanctificandis.

1201 I. Praeter diem Dominicam qualibet hebdomada recurrentem Ecclesia in decursu anni complures constituit festivos dies, quos eodem modo, i. e. abstinentiâ ab operibus servilibus et participatione S. Missae sacrificii, celebrari a fidelibus jubet. — *Quid* igitur praeceptum sit, vide in expositione tertii praecepti decalogi.

II. Dies festivi de praecepto per se quidem sunt illi dies omnes, quos Urban. VIII. in catalogo festorum recensuit. Verum disponentibus Pio VI. et Pio VII. pro fidelibus reductio festorum facta est, ita ut catalogus ille Urb. VIII. hodie propterea solum notandus sit, quia 1) norma est parochis etc., ut sciant, quibus diebus pro populo Missam applicare debeant; 2) norma est pro ordinatione, si quando ex privilegio etiam sacros ordines conferri licet diebus festivis de praecepto: videlicet etiam *suppressa* festa intelliguntur.

In singulis autem locis videndum est, quaenam festa suppressa sint, quae non, et quo modo festa, quae remanserunt, celebrari debeant; nam aliquando indulgetur quibusdam diebus festivis, ut auditâ Missâ servilia opera exerceri liceat.

III. Catalogum autem Urb. VIII. hîc recenseo.

Constitutione *„Universa“* 13. Sept. 1642 S. Pontifex ita ait: „Auctoritate Apostolica decernimus et declaramus, infrascriptos dumtaxat dies pro festis ex praecepto colendos esse: Dominicos sc. dies totius anni — Nativitatis D. N. J. Ch., — Circumcisionis, — Epiphaniae, — Resurrectionis cum duabus sequentibus feriis, — Ascensionis, — Pentecostes cum duabus pariter sequentibus feriis, — SS. Trinitatis, — Solemnitatis Corporis Ch., — Inventionis S. Crucis; — Purificationis, — Annuntiationis, — Assumptionis, — Nativitatis Deiparae Virginis (cui accedit ex const. Clem. XI. *„Commissi Nobis“* 6. Dec. 1708 festum Immacul. Conceptionis B. M. V.); — Dedicationis S. Michaelis Arch., — Nativitatis S. Joann. Bapt., — SS. Petri et Pauli, — S. Andreae, — S. Jacobi, — S. Joannis, — S. Thomae, — S. Philippi et Jacobi, — S. Bartholomaei, — S. Matthaei, — SS. Simonis et Judae, — S. Matthiae, — item S. Stephani Protom., — SS. Innocentium, — S. Laurentii Mart., — S. Sylvestri Papae et Conf., — S. Josephi etiam Conf., — et S. Annae Deiparae Genitricis; — Solemnitatis omnium Sanctorum, — atque unius ex principalioribus Patronis in quocunque regno sive provincia, — et alterius pariter principalioris Patroni in quacunque civitate, oppido vel pago, ubi hos patronos haberi et venerari contigerit.“

Caput II.

De annua Confessione et Communione.

I. Decretum Lateran. Concilii IV. cap. 21 habetur his verbis: 1202
„Omnis utriusque sexûs fidelis, postquam ad annos discretionis pervenit, omnia sua solus peccata confiteatur fideliter, saltem semel in anno, proprio sacerdoti, et injunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha Eucharistiae Sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab ejus perceptione duxerit abstinendum: alioquin et vivens ab ingressu ecclesiae arceatur, et moriens christianâ careat sepulturâ . . . Si quis autem alieno sacerdoti voluerit justa de causa sua confiteri peccata, licentiam prius postulet et obtineat a proprio sacerdote, quum aliter ille ipsum non possit absolvere vel ligare . . .“

II. Obligatio igitur confitendi est semel in anno sine temporis determinatione; quod communiter sic intelligitur, ut necessarium sit, quotannis

infra illud temporis spatium, quod decurrit a 1. Januarii usque ad ultimam Decembris, eum confiteri, qui sibi conscius fuerit peccati mortalis.

III. Si quis uno anno confiteri omisit, sive culpabiliter sive inculpabiliter: quando postea omnia sua peccata confitetur, utriusque anni praecepto satisfacit, saltem si etiam anno currente peccatum mortale, quod simul confiteatur, contraxerit. Utrum autem, elapso anno, is, qui praeceptum non implevit, quam primum confiteri debeat necne, disce ex iis, quae mox notantur de praecepto Communionis (hîc ad VI).

IV. Confessio fieri potest cuilibet *approbato confessario*, utpote ad quem ex licentia *proprii* sacerdotis, i. e. sive Episcopi sive Papae, dirigantur fideles pro suo libitu et electione: quare parocho confitendi obligatio nulla amplius exsistit.

V. Quamquam tempus pro confessione determinatum non est, tamen vi praecepti Communionis sumendae adest praeceptum grave Paschali tempore confitendi pro eo, qui peccati mortalis sibi conscius est.

VI. Quoad Communionem adest obligatio *annua* cum determinatione tum *temporis* (scil. Paschalis), tum *loci* (scil. in ecclesia parochiali); quae utraque determinatio *ex se gravem* obligationem imponit.

VII. Sacrilega actione praecepto annuae sive confessionis sive Communionis nullatenus satisfit.

1203 **Fusior quaedam explicatio.** Ad I. Qua aetate obligatio confitendi incipiat, tum ex ipso Concilio Later. clare colligitur, tum ex natura rei constat. Nimirum quum primum aliquis peccatum mortale commiserit — quod post perfectum usum rationis accidere *potest*, antea non potest —, infra annum confiteri tenetur.

Quae inde oriatur pro parocho obligatio puerorum instruendorum, facile patet. A septimo aetatis anno, imo pro regione et indole puerorum etiam maturius, eos instruere debet circa confessionem atque ad eam instituendam adducere, ne forte, si peccatum grave commiserint, misere in eo tabescant. Maxime vero in mortis periculo, etiam si puer seu puella sit in teneriore aetate, prorsus prospicere debet, ne sine absolutione sive absolute sive hypothetice data, postquam pro eorum captu actus necessarios cum iis elicuerit, e vita decedant, utcunque fuerit dubium de peccato commisso, aut etiam e memoria forte elapso. — Pro ingenti igitur abusu habendum est, pueros tum demum ad confessionem praeparare, quando instat tempus primae Communionis, atque id ipsum satis diu protrahere. — Circa Communionem vero, nisi mors immineat, annos discretionis paulo latius sumi, vide in tract. de Eucharistia.

1204 Ad II. et III. 1. Annus sensu magis naturali sumitur a Januario usque ad sequentem Januarium; neque practice quidquam juvat computatio altera a Paschate usque ad Pascha. Verum qui quolibet anno circa tempus Paschale confitetur, certo confitetur quolibet anno civili, etsi una confessio ab altera uno alterove mense ultra annum aliquando distet.

2. Si praeceptum confitendi ad sola mortalia peccata restringitur, sequi videtur (id quod etiam multorum theologorum sententia docet), ut is, qui aliquo anno primum Paschali tempore confessus sit peccata venialia, sed ante finem anni in mortale labatur, debeat ante finem anni iterum confiteri.

Nihilominus convenire quidem multum, imo necessarium esse, fideles moneri et *excitari*, ut quam primum peccatum confessione vel saltem con-

tritione deleant, plane censeo; sed non puto, quempiam fidelium istam legis ecclesiasticae *obligationem* ante anni finem confitendi intelligere, neque de ea satis constare. Nam non desunt, qui putent, legem *impleri* confessione eorum peccatorum, quae sufficiat ad validam sacramenti susceptionem, etsi *obligatio* sic implendi absit; alii putant, S. Bonaventura et S. Thoma (*Suppl.* q. 8 a. 5 ad 4) saltem tacite approbantibus, etiam eum, qui sola venialia commiserit, vi legis ecclesiasticae *debere* saltem semel in anno in sacramentali foro venialia peccata confiteri, aut se mortaliter non peccasse declarare. Practice igitur, qui sola peccata venialia habet, horum confessione ecclesiasticam legem implet: Baller.-Palm. tr. 10 s. 5 n. 1061.

Magis etiam qui peccata certa, sed dubie gravia confessus est, legem practice *certo* implevit, quia peccata talia ex sententia probabili, quam quis sequi potest at non tenetur, sunt materia *necessaria:* v. Lugo *de poenit.* d. 15 n. 174, Lacr. l. 6 p. 2 n. 2041.

Ad IV. Antiquatam prorsus esse obligationem confitendi parocho vel 1205
ejus veniam habendi, qua liceat alteri confiteri, vix est hodie, qui in dubium vocet. V. Ben. XIV. *de syn. dioec.* l. 11 cap. 14 n. 1—5.

Nimirum ex quo praxis Ecclesiae evasit, constituere multos confessarios pro *dioecesi* approbatos, eo ipso Episcopus, qui dioecesanorum proprius sacerdos est non minus,quam parochus parochianorum (v. S. Thom. l. c. in corp. et ad 3), dedit omnibus licentiam confitendi apud quemlibet ex illis, quos approbavit. — Quare parochus, qui ut sibi parochiani confiterentur obligare vellet, graviter erraret et peccaret, quum indiscreto zelo vel aemulatione sacrilegarum confessionum ansam praeberet.

Jam suo tempore, quo generalis illa licentia nondum vigebat, S. Thom. l. c. art. 4 et 5 scripserat: „Peccaret autem sacerdos, si non esset facilis ad praebendam licentiam alteri confitendi, quia multi sunt adeo infirmi, ut potius sine confessione morerentur, quam tali sacerdoti confiterentur. Unde illi, qui sunt nimis solliciti, ut conscientias subditorum per confessionem sciant, multis laqueum damnationis injiciunt, et per consequens sibi ipsis.“ . . . „Et ideo, si superioribus praelatis expedire videatur ad salutem plebis et honorem Dei promovendum, quod aliis, quae sunt jurisdictionis, committant, in nullo fit praejudicium inferioribus praelatis, nisi illis, qui ‚quaerunt quae sua sunt, non quae Jesu Christi‘, et qui gregi praesunt, non ut eum pascant, sed ut ab eo pascantur.“

Ad VI. 1. Circumstantia temporis sub gravi obligat, neque parvitatem 1206
materiae admittit, nisi quis bona fide ad confessionem accedens propter certas rationes a confessario pro aliquo tempore remittitur: tunc enim legitima est Communionis dilatio ex ipso decreto Lateranensi.

2. Quamquam usque ad finem Paschalis temporis differre Communionem, *ex se* peccatum non est: tamen ille, qui coepto jam tempore Paschali praevidet, se postea impeditum iri, statim satisfacere debet.

3. Tempus Paschale per se est a Dominica Palmarum usque ad Dominicam in Albis inclusive; verum in variis dioecesibus ex privilegio S. Sedis Episcopi illud multo latius extendunt: quare lex regionis considerari debet.

4. Circumstantiam loci seu parochiae propriae praecipi, habetur ex variis decretis SS. Pontif., v. S. Alph. l. 6 n. 300: neque satisfit per se Communione, quae in cathredali ecclesia ex manu Episcopi sumatur. Verum 1) complures scriptores censent, mortale peccatum non esse, una alterave vice per vitae decursum consensum parochi *praesumere* ad communicandum alibi. 2) Dispensatio ab hac circumstantia dari potest ab Episcopo, ejus Vicario,

a proprio parocho (cf. S. Alph. l. 6 n. 300): imo consensus tacitus sufficit, vel ipsa licentia moraliter certo praesumpta, si est praesumpta de praesenti[1]; quod tamen non facile potest in praxim deduci: S. Alph. ib. 3) Qui sacrilege Communionem in parochia sumpsit, ad S. Eucharistiam denuo sumendam tenetur, sed ut in parochia tum sumat, non tenetur: v. Gury I. n. 484. 4) Qui autem aegrotus domi a parocho ejusve delegato S. Communionem sumpsit, certe legi satisfecit. Vagi et peregrini ubique satisfaciunt, ut etiam sacerdotes *celebrantes*. S. Alph. ib.

5. Communius longe sentiunt scriptores, legem elapso tempore adhuc sub gravi urgere: idque certissimum est, ubi praesules, edicta poena, legem urgent: imo etiam alibi practice idem, quantum fieri possit, observari debet; ita ut, qui protrahat legis impletionem post finitum tempus Paschale, in eodem peccato gravi perseveret, si constanter animum gerit non implendi legem; peccata numero plura committat, si propositum concipiat, data prima occasione ad sacram mensam accedendi, sed propositum negligat vel mutet.

Verum aliquando juvare potest aliquorum sententia (cf. Lugo, disp. 16 n. 63—73), aut legem ecclesiasticam cum tempore exspirare, aut saltem grave peccatum novum non committi, modo ante finem anni civilis S. Eucharistia sumatur, nisi praesul citius urgeat; dico: juvare potest haec sententia, non ut fideles eam doceantur, sed ut aliqua dilatio *tacendo* saltem permitti possit, maxime si de sola circumstantia *loci* implenda agatur. Fac enim, aliquem elapso tempore Paschali demum accedere ad confessionem extra parochiam: si dispositus est, absolvatur et tacendo permittatur ei Eucharistiam ibi extra parochiam sumere, adjecta exhortatione — quamquam supprimatur obligationis monitio —, ut brevi post quantum possit etiam in sua parochia denuo ad sacramenta accedat. Si enim severius agas, saepe nihil efficias, nisi ut ansam des formaliter peccandi.

Caput III.

De lege abstinentiae extra jejunium.

1207 I. Legem abstinendi a carnibus etiam extra jejunii tempora aliquando vigere, ex universali praxi, omnibus catechismis et variis Pontificum constitutionibus evidens est.

II. Universaliter viget lex a carnibus abstinendi omnibus feriis VI. excepto festo Nativitatis D., si in feriam VI. incidit: in quo die ii soli abstinere debent, qui voto aut regulari observantia ad id tenentur; quod Billuart (*de temper.* dissert. 2 a. 4 in fine) sumit pro iis, qui ad regulam *sub peccato* obligantur.

III. *Romanus* usus, imo ut videtur, lex primis jam saeculis formaliter lata et pluries confirmata abstinentiam etiam diebus Sabbati servandam constituit: at quum *universalis* obligatio amplius non exstet (v. Ben. XIV. *de syn.* l. 11 cap. 5), usum regionis, ubi versetur unusquisque, servari debere, jam Innocentius III. monuit. Atque in multis locis, ubi etiamtum vigebat lex, nunc dispensatio eam obligandi vi destituit[2].

---

[1] Hinc in magnis urbibus praecipue videndum est, num forte Episcopi vel parochorum licentiâ sive expresse sive tacite datâ permissum sit, ut fideles pro suo arbitrio quamlibet ecclesiam adeant.

[2] Inclinare autem Ecclesiam in servandam potius quam relaxandam hanc abs-

Si qua abstinentia in aliis diebus extra jejunii tempora viget, — nam de jejunii diebus vide infra —, id ex sola *particulari* lege vim habet.

IV. Obligatio illa ab omnibus *gravis* seu sub mortali obligans esse dicitur: parvitatem tamen materiae admittit. Quid autem sit materiae parvitas, tam parum convenit inter scriptores, ut apud multos videas singularem rigorem in hac praecipue re observari.

Qui moderate sentiunt, aliqui dicunt materiae parvae limitem esse dimidiam unciam (v. Gury I. n. 486); alii quantitatem, quae magnitudine circiter aequet nucem avellanam; alii (v. Reuter p. 2 n. 167) quod moraliter superet unciam pro materia gravi habent; alii, ut Stoz, putant non esse materiam gravem, nisi fere accedat ad *duas uncias, Trib. poenit.* l. 1 p. 3 n. 528, aut nisi scandalum detur.

V. Excusantur a lege abstinentiae:

1) Qui nondum attigerunt aetatem discretionis, aut qui habitualiter usu rationis carent. 1208

2) Graviter aegrotantes, qui judicio medici carnibus vere indigent, ne damnum subeant grave; aut ii, qui alios cibos vere nequeunt digerere. — Aliquatenus iis adnumeraverim mulieres praegnantes non tam propter necessitatem re ipsa exsistentem, sed propter carnis appetentiam morbidam, cui nisi satisfaciant, ipse timor aut imaginatio videtur nocere foetui posse: quare saltem facilius eas excusem, si quando buccellam carnis sumant. Medici tamen, ut Capellmann, von Olfers, negant, appetentiae illius resistentiam et abnegationem nocumentum afferre.

3) Pauperes mendicantes comedere possunt, quod accipiunt.

4) Ii, qui aut in itinere aut non sui juris exsistentes cibos licitos, quibus sese sustentent — sc. jejunare non tenentur — non possunt habere. Quare qui apud acatholicos famulantur, aut etiam apud malos catholicos aliquando, quum cibi liciti non praebeantur in sufficienti quantitate, carnes sumere possunt: modo ne fiat in odium religionis, neve cum scandalo (quod scandalum generatim protestatione et declaratione avertere possunt). Attamen, nisi dispensatio accesserit, debent mox alium dominum quaerere.

Dein 5) propter causas similes non ita graves, praesertim si medici consilium accedit, Superiores, etiam parochi, in singulis casibus valent dispensationem concedere.

6) Non raro in quibusdam regionibus vi privilegii a S. Sede habiti Episcopi *generalem* dispensationem multo latius extendunt.

NB. Praelatos regulares in cibis vetitis *communitati* suae dispensationem dare non posse, vide supra n. 166.

Carnes igitur, quibus vesci non licet, ex S. Thom. II. II. q. 147 a. 8 et S. Alph. n. 1011 sunt carnes animalium, quae in terra respirare debent vel quae calidum sanguinem habent: quae autem in aquis vivunt et frigido sanguine utuntur, piscibus adnumerantur, quibus vesci possumus. 1209

---

tinentiae legem, habes inter alia ex rescripto Pii IX. anno 1868, quo noluit pro America generalem et perpetuam dispensationem concedere, sed jussit singulos Episcopos expositis rationibus temporaneum indultum rogare.

Hinc non potest pro norma sumi, quod Elbel et Holzmann (v. S. Alph. l. c.) permittunt, sc. lutras et castores seu fibros ex genere animalium esse, quae sint piscibus similia et quorum carnes permittantur: nam plane pertinent ad animalia terrestria, quae praedam capiendi causa vel aliter in aquis quidem saepe morantur, at in aquis neque nascuntur neque respirare possunt, neque piscibus simili sanguine frigido utuntur, sed rubro et calido. Verum indicium, quo discernatur, debeant necne animalia quoad abstinentiae legem instar piscium considerari, alterutrum esse debet, aut ex S. Alph. l. c. est, quod sanguinem frigidum habeant, aut ex S. Thom. II. II. q. 147 a. 8 quod non sint ex genere „animalium in terra quiescentium (al. nascentium) et respirantium". Cf. von Olfers *Pastoralmed.* pag. 46 sqq.

Nihilominus ex resp. S. C. discipl. reg. 22. Febr. 1804 fulicas, certum avium genus, quod, ut reliquae aves, sanguinem quidem calidum habet, tamen plerumque in aquis vivit atque solis piscibus nutritur, instar piscium permisit Pius VII. Ordini Minorum S. Francisci a Paula, quibus ceteroqui carnes omnino prohibentur. Verum, *nisi consuetudo regionis accedat*, hoc indultum pro lege universali sumi posse non videtur, maxime quum recentiore tempore Carthusianis apud S. Poenitentiariam interrogantibus responsum sit, harum avium esum non licere. Cf. Del Vecchio I. n. 227 in fine.

Ex se etiam prohibentur pinguedo animalium, atque cibi jurulenti, vel cum carne cocti; quamquam facilius materiae parvitas aderit. — Imo pro Germania circa horum ciborum usum non raro universalis dispensatio quotannis datur; atque etiam sine dispensatione pauperes operarii, qui condimenti causa aliquid laridi sumant in materia parva, saepe ob inopiam ab omni peccato excusari debent (v. Laymann lib. 4 tr. 8 cap. 1 n. 5): melius tamen faciunt, si petunt dispensationem ad hoc, quae certe concedenda est.

Caput IV.

De jejunio ecclesiastico.

§ 1.

Ad quid lex jejunii obliget.

1210 I. Essentia jejunii ecclesiastici consistit in eo, quod unica tantum per diem sumatur plena refectio, ita tamen, ut praeterea parva collatio permittatur et mane parvum frustulum.

II. Per legem jejunii non prohibemur, pluries in die ea sumere, quae solius potûs rationem habent.

III. Laesio jejunii per comestionem extra licitas admittit parvitatem materiae, quamquam ex se gravis est.

IV. Seclusa dispensatione, cum jejunio semper conjungitur lex abstinendi a carnibus; imo tempore Quadragesimae etiam lex abstinendi ab ovis et lacticiniis, quae extra Quadragesimam particulari lege alicubi, non universali, etiam prohibentur.

V. Hora refectionis plenae non est notabiliter ante meridiem collocanda: verum num hujus temporis observatio ad jejunium *sub gravi* etiamnunc pertineat, minime constat.

VI. Jejunium, ut quaelibet ecclesiastica lex, consuetudine mitigari potest: verum id consuetudine non fit legitimum, quo servato, jejunii substantia pessumdaretur. Quare quum primitus jejunium quamlibet refectionem praeter unicam excluserit, id certe limites legitimae moderationis excedit, quod, si praeter principalem comestionem sive simul sive divisim per diem sumitur, notabilem refectionem, ut circiter mediam partem pleni prandii, efficiat. Consentit Billuart l. c. art. 5 § 3 fere in fine dicens „Ceterum id unum *omnibus et semper* est observandum, ut sic attemperetur coenula, quod non vertatur in coenam."

Uberior explicatio. Ad I. 1. S. Alph. cum aliis approbantibus, ne- 1211
mini jam interdici potest *mane sumptio parvi frustuli,* modo alias, maxime in collatione vespertina, justos limites non excedat. S. Alph. *H. A.* tr. 12 n. 11.

Frustulum autem illud tum potione earum rerum, quae aliquid nutrimenti habeant, ut chocolati, cafeti etc. cum mixtione sacchari, tum parva panis quantitate consistere potest: ita tamen, ut quantitas rerum nutrientium duarum unciarum pondus non excedat. (Uncia aequat circiter 30 grammata.)

Quoniam vero lex jejunii a solido cibo magis abhorret, quam a potu, regulam sane laxiorem ille statuerit, qui duas uncias panis permiserit, etsi pro potu vix aliquid nutritivi sumat. Quapropter jure S. Alph. praeter potum chocolati solummodo „parum cibi v. g. unciam ad depellendam debilitatem" permittit. Ib. l. c. Nihilominus ei, qui aliter jejunii laborem non ferat, eam quantitatem, imo paulo ampliorem permittendam esse, potius quam jejunii violationem, ex iis, quae de parvitate materiae dicturi sumus, patebit.

2. Praecipuum autem moderamen a severa jejunandi lege habetur ex *collatione vespertina permissa:* de cujus tum quantitate tum qualitate pauca notari debent.

a) *Quantitatem* alii aliter assignant. Antiquiores statuunt $^1/_5$ vel $^1/_4$ ipsius coenae: quod sane de coena diei jejunii, i. e. de plena illius diei refectione, quam voce ecclesiastica ‚coenam' nominamus, intelligunt, ut per se evidens est, non de moderata refectione, quam quis forte vespere extra jejunii tempus sumere solet. S. Alph. cum aliis, ut absolutam normam statuat, 8 uncias seu mediam libram (240—250 gramm.) cibi solidi neque tamen valde nutritivi, sed levioris, permittit, ita ut etiam ille, qui ea quantitate saturetur — quod sane infirmi stomachi indicium est — eam sumere possit; qui vero abundantiore cibo indigeat, ut qui in moderato prandio notabiliter ultra duas libras comedere consueverit, unam alteramve unciam amplius licite sumere possit. n. 1025.

Ad tertiam usque partem plenae refectionis neminem vidi licitam quantitatem extendere; verum puto, non raro octo uncias hanc partem aequare.

Quando vero ex cibis cum aqua, oleo etc. mixti puls coquitur: vix ullus est, qui concedat, ut, praeciso liquore, 8 unciae solidi cibi sumantur. Et re quidem vera, non ad solam vim nutritivam ciborum attendi debet,

sed etiam ad saturitatem, quae actu inducitur. Quamvis enim Ecclesia praecipue subtractionem alimenti nutritivi intendat: tamen non sola haec intentio respici debet, sed etiam num quantitas, quae sumitur, cum conceptu jejunii ex hominum communi judicio possit conjungi. Quare recte ejusmodi pultis non plus permittitur, nisi quod ex 4—5 unciis farinae, fabarum, aridi panis, orizae etc. coquatur, non computato parvo illo condimento olei et aceti. S. Alph. n. 1029[1].

1212 b) Quoad *qualitatem ciborum,* qui in collatione liciti sunt, multum a consuetudine pendet: per se excluduntur ova et lacticinia etiam extra Quadragesimam; imo etsi pisces majores non excluduntur, tamen totam quantitatem permissam ex iis sumere, utpote multum nutritivis, non permittitur.

Ceterum nunc in multis locis aliquid casei, butyri, lactis sumere licet: quod aut ex consuetudine, aut ex dispensatione (mandato quadragesimali) disci debet. — Idem dic de larido loco olei pro condimento adhibendo; et quamquam antea dispensatio solebat esse pro solo sagimine *suili,* nunc intelligitur de adipe ex quocunque animali: S. Off. 1. Maji 1895. (*Anal. eccl.* vol. III, p. 483.)

In Germania circa qualitatem cibi, si carnes excipias, non est multum distinguendum; consuetudo enim permittit quoslibet cibos esuriales lacticiniis inclusis, imo et ovis: id tamen moneam, neque cibi *totam* permissam quantitatem ex solidioribus cibis sumi posse; atque forte satis laxum fuerit, duo ova permittere, quae si mediocris magnitudinis sunt, pondus quatuor unciarum adaequant. Quodsi ea tandem sumuntur, eo magis id, quod reliquum est, ex levioribus tantum cibis addi potest. Usum igitur regionis quisque potest sequi. Cf. Billuart l. c. a. 5 § 4 n. III referentem plures alios scriptores. — Ex Kenrick tr. 4 p. 2 n. 46 et Sabetti n. 336 Q. 9° ova etiam in multis regionibus Amer. Sept. permittuntur, at non ubique.

3. *Unica refectio plena,* quae admittitur, certe determinatam quantitatem non habet; imo ex S. Thom. constat, etiam eum, qui in illa temperantiam laedat, peccare quidem contra temperantiae naturalis legem atque finem legis ecclesiasticae, sed contra ecclesiasticam legem ipsam non peccare.

Producere illam refectionem principalem ad duas circiter horas, S. Alph. n. 1020 permittit. Unde tamen perperam infers, aliquem posse, quum infra dimidiam horam plenam refectionem sumpserit, post alteram horam denuo mensae accumbere et secundo sese reficere.

Interruptio autem unius horae quadrantis vel mediae horae levior est, quam ut culpa sit, post tale tempus ad refectionem redire, etsi jam pro finita sit habita. S. Alph. ib. — Si quis autem finito prandio post horam denuo vellet comedere, id sine gravi culpa facere posse non videtur; imo qui sine causa interrumpat refectionem nondum perfectam notabiliter longius

[1] Finis Ecclesiae in indicendo jejunio et abstinentia sane est, ut fideles sese exerceant in appetitu inferiore refraenando atque carnis insolentia compescenda: quod imprimis fit subtractione ciborum, qua et abundantiores corporis vires debilitentur et animali appetentiae per tolerantiam famis resistatur. Verum quidem est, intentionem finis non cadere sub praecepto, atque in tali lege necessariam esse quandam objectivam normam figere, qua contineatur, quid lex sub peccato exigat: sed ut haec norma objectiva statuatur, necesse est finem legis respicere; eo magis igitur objectiva legis norma laeditur, quo *magis* assecutio finis legis ex rei natura impeditur. Magis autem impeditur seu minus obtinetur finis legis in eo, qui ad saturitatem usque comederit, quam in eo, qui nutritionem quidem eandem habeat, sed famem non exstinxerit. Quare rectissime scriptores in determinanda quantitate licita utrumque momentum perpenderunt.

quam per semihoram, a veniali culpa non excusetur; quodsi notabiliter horae spatium excedit, ut per duas fere horas, culpa gravis fuerit. Gury-Baller. I. n. 506. — Qui autem necessitate vel graviore quadam ratione coactus refectionem interrumpere debuit, etiam longo intervallo elapso, non impeditur, quin redeat atque refectionem perficiat. S. Alph. ib.

Ad II. Rationem potûs habent, quae communiter pro vehiculo 1213
ciborum sumuntur, non autem omnia ea, quae in statu liquido, licet bibendo, sumuntur. Quare jusculum, lac, chocolatum etc. ab iis excluduntur, quae per modum potûs pro libitu sumi possint. Permittitur autem vinum, cerevisia, aqua levi quantitate sacchari permixta, cafetum sine notabili sacchari quantitate etc.

Ad III. Ut parvitas materiae in lege jejunii rite intelligatur:

1. Ante omnia adverti debet, ea, quae extra legitimam refectionem sumuntur, si pluries fit, *coalescere*, ita ut ex pluribus materiis prorsus levibus intra eundem diem sumptis tandem gravis materia fiat.

2. In *gravi materia* assignanda multum differunt scriptores. Materiam certo levem habes duarum unciarum: S. Alph. n. 1025; imo ex hoc capite multi permittunt mane frustulum: sed hodie illud secundum normam supra datam ne venialem quidem culpam involvit. — Permulti pro gravi materia assignant 4 uncias. V. Gury-Ball. I. n. 494. — In prioribus editionibus Gury materiam gravem dixerat quantitatem coenulae aequivalentem sive 8 unc.; cujus opinionis fautorem ex antiquioribus neminem vidi, nisi Billuart (qui tamen pro illa coenula seu collatione dixerat sumi posse *jentaculum semiplenum vel mediocre:* quod 8 unciarum pondus vix adaequet).

Verum opinor, duas illas regulas in sensu auctorum non adeo discrepare. Qui enim 8 uncias pro gravi materia statuunt, videntur prorsus frustulum matutinum tamquam partem harum 8 unciarum facere: qui vero 4 uncias pro gravi materia habent, ita debent intelligi, ut graviter deliquisse eum dicant, qui praeter legitimum frustulum et collationem quantitatem 4 unciarum addiderit sive in ipsa collatione, sive repetitis parvis comestionibus: quod a vero non videtur alienum.

Nihilominus inveni in Germania in piorum praesulum mandato quadragesimali jejunium ejusque gravem obligationem sic definitum, ut praeter unicam refectionem non liceret sumere nisi collationem, quae nullatenus mediam partem eorum, quae ad refectionem in coena sumi consuevissent, excedere deberet. Quam regulam *practice* non puto multum discrepare ab iis, quae modo dicta sunt. Nam si attendas, matutinum frustulum ibi non concedi simpliciter, neque duarum unciarum excessum haberi pro gravi materia: jam habebis 12 uncias, quae illi, qui alias difficultatem jejunandi habet, modo omittat mane frustulum, summo jure concedi possint; neque puto extra jejunium communiter pro vespertina coena ultra 24 uncias seu $1^1/_2$ libras sumi consuevisse in his regionibus.

3. Quod ut magis intelligatur, fac attendas, materiam levem substantialiter intactum relinquere jejunium, ita ut accedente graviore causa, quae a jejunio simpliciter non excuset, tamen excusatio a culpa adsit pro eo, qui ultra legitimam cibi quantitatem levem materiam addat.

Quare *breviorem regulam* etiam sic statuere possumus: a) Qui in collatione cum consueto frustulo matutino simul non sumit plus quam $^1/_3$ plenae refectionis, simpliciter non peccat. b) Qui certe non sumit $^1/_2$ plenae refectionis, non peccat saltem mortaliter. c) Cuilibet licet in coenula sumere 8 uncias (circiter 240 gramm.) cibi levioris et mane parvum frustulum.

Ad IV. 1. Jure communi pro quadragesimali tempore adest obligatio, 1214
eaque gravis non solum a carnibus, sed etiam ab ovis et lacticiniis abstinendi: ut colligitur contra antiquiores scriptores ex *thesi 32* ab Alex. VII. damnata.

2. Quae obligatio ipsas etiam Dominicas Quadragesimae comprehendit, quamquam *jejunium* Dominicis diebus non celebratur.

3. Materiae parvitas sine dubio etiam hîc admittitur: atque in illis cibis prorsus puto, materiam gravem eam tantum esse, quae duas uncias attingat, ita ut duas uncias (unum ovum gallinaceum) pro limite materiae mortalis habeam, pro parva, quodcunque infra illam manet.

Ceterum nunc in plerisque locis pro sat magna parte Quadragesimae dispensatio ad lacticinia datur; imo in Germania fere inauditum est jejunium, in quo non liceat saltem ova et lacticinia comedere.

4. Extra Quadragesimam universali lege non excludi ova et lacticinia saltem ab unica refectione plena, v. S. Alph. n. 1009, Scavini v. I. n. 307.

5. Id etiam circa abstinentiam addi debet, tempore jejunii (i. e. diebus quibus jejunandum est atque in Quadragesima etiam Dominicis inclus.) etiam eos, qui dispensationem habent vescendi carnibus, non posse carnibus et piscibus simul, i. e. in eadem refectione uti: id plane prohibetur a Ben. XIV.: *„Non ambigimus“* et *„In suprema“;* posse eos tamen simul pisces edere, si dispensatione eatenus tantum utantur, ut vescantur jusculo aliisve cibis cum carne coctis, edixit S. Poenit. 8. Febr. 1828. Vide Scavini, vol. IV n. 48.

Ad V. 1. Anticipatio prandii per spatium hora minus ante meridiem ex causa rationabili a culpa vacat, imo S. Alph. n. 1016 ne causam quidem specialem requirit; si autem notabilior quaedam causa est, v. g. quia aliquis ex familia proficisci debet, etiam multo major anticipatio culpa vacat.

2. S. Alph. quidem in recentioribus editionibus putat, sine causa multo ante meridiem prandere, grave peccatum esse; at quoniam permulti alii scriptores contrarium sentiunt, et ipse S. D. antea id probabilius dixerat, cuique licitum est, id quod benignius est opinari. V. S. Alph. n. 1016. Auctores pro benigniore sententia habes ex ipso S. Alph.: Salmantic., Elbel, Holzmann, Sporer, Lessium, Laymann, Tolet, Bonacina etc.

3. Communis quidem praxis est, ut prandium (seu coena) sumatur circa meridiem, coenula vespere. At qui velit mutato ordine collationem circiter duabus horis ante meridiem sumere, et prandium differre usque ad tempus vespertinum (quamquam sumatur hora quarta vel quinta pomeridiana), ita ex rationabili causa aut ex regionis consuetudine licite agere potest.

1215 Ad VI. 1. Si quis eo tantum modo velit jejunium servare, ut praeter plenam refectionem etiam alias consuetas refectiones admittat, sed in iis aliquantum sibi subtrahat, e. g. dimidium jentaculi, refectionis pomeridianae, coenae vespertinae: istum modum pro substantiali laesione legis ecclesiasticae habeo, nisi homo ille tam moderati victûs sit, ut haec omnia, quae sumit, legitimam collationis et frustuli mensuram non multum excedant. Alias enim haec neque ex consuetudine licita evadant, quia consuetudo legitima nunquam erit ea, quae relaxationem per privilegium nunquam cuipiam sperandam induxerit.

2. Qui sive culpabiliter, sive inculpabiliter per notabilem quantitatem ultra plenam refectionem sumptam substantialiter jejunium laesit, novum peccatum non committit, si tertio se reficiat cibis esurialibus. S. Alph. n. 1030.

3. Aliud autem dicendum est, si lex jejunandi seu abstinendi laesa est per esum ciborum vetitae qualitatis; peccatum enim repetitur, quoties

denuo illi cibi eduntur; imo post completam materiam gravem quaelibet vetiti cibi comestio grave peccatum continere plerumque videtur, quoniam si minus nova materia gravis, tamen materiae gravis iterata complacentia et approbatio est.

4. Pro jejunio Nativitatis D. N. vigiliae S. Alph. cum aliis (n. 1025) concedit in collatione vespertina (modo *vespere* sumatur) — idque etiam in vigilia, quae cum Sabbato quatuor temporum coincidit — quantitatem duplo majorem: pro aliis autem summarum festivitatum vigiliis ibi tantum, ubi probata sit legitima consuetudo. Nimirum pro illo festo die jejunium ex consuetudine fere *finiri* cum vespera diei vigiliae. Sed etiam in hac re consule patrium morem.

§ 2.

Qui teneantur, qui non teneantur ad servandum jejunium.

Circa excusationem a jejunio satius duxi breviter ea contrahere, 1216
quae S. Alph. hac de re fusius tractat. Nimirum:

I. Ratione *damni vel gravis incommodi,* quod aliter non vitent, excusantur:

1. Qui ex morbo viribus attriti sunt, sive decumbunt, sive sunt in statu reconvalescentiae.

2. Qui ita debiles sunt, ut una refectione tantum cibum capere non possint, quo vires sustentent.

3. Qui ex jejunio *notabilem* capitis vel stomachi dolorem patiuntur.

4. Mulieres praegnantes vel lactantes, qui jejunio suo proli noceant: quare jejunando potius peccet mater, nisi robusta sit atque una alterave die jejunium ecclesiasticum servare velit.

5. Pauperes, qui non habent justum prandium —: quare non solum excusantur, si mendicare debent, sed etiam, si alias per plures dies nihil pro victu habent praeter panem et legumina.

6. Milites, si aut magnos labores sustinere debent, aut non habent congruum cibum, aut statis horis non possunt comedere, quantum sustentatio virium requirit.

7. Adolescentes usque ad annum 21 completum excusantur a jejunio; et probabiliter etiam senes sexagenarii (incepto anno sexagesimo), non attenta virium firmitate aut debilitate, quae tum temporis saepe dubia et fallax est.

II. Ratione *laboris,* qui aut non potest intermitti, aut ad utilem 1217
finem assumitur, excusantur:

1. Opifices et artifices, qui graves labores praestare *solent* (non vero qui una alterave hora gravem laborem assumat; neque licet ei, qui communiter non laboret graviter, dies jejunii ad hos labores *eligere* ex industria, sed potius alios eligere per se debet). Ejusmodi labores defatigantes exercent: fabri ferrarii, lignarii, murarii, fossores, fullones, lapicidae, sutores (si calceos conficiunt), agricolae, etiam multi pistores, bajuli, aurigae ii, qui multum occupati sunt, famuli, qui huc illuc multum currere debent, typographi *prelum versantes;* brevi, qui cum satis magna agitatione et defatigatione laborare debent. — Quare, qui hujusmodi labores vi muneris seu artis quotidie toto die exercere solent, non tenentur, ut jejunare pos-

sint, labores omittere, etsi in penuria non versentur: imo si quis dies festus, in quo quiescatur, inciderit, ne illo quidem die jejunare stricte tenentur, nisi forte manifestum sit, eos sine notabili incommodo tum jejunare posse; alioqui pro reficiendis et conservandis viribus aliquid illis indulgendum est. S. Alph. n. 1042—1044.

2. Iter pedestre agentes 4—5 leucarum; tale enim iter gravis laboris defatigationi aequiparatur. Quod tamen sic intelligitur, ut iis ante iter suscipiendum, quod commode differri non possit, liceat vires reficere, neque postea teneantur sine refectione manere. Qui autem post meridiem iter instituturus est, aut servato jejunio iter confecerit, non idem jus habet jejunium laedendi, nisi alia ratio accedat.

3. Concionatores, qui fere quotidie (quinquies in hebdomada vel saepius) cum magna corporis agitatione per horam circiter concionantur. Est enim opus satis laboriosum et tantae pietatis, ut jejunii meritum vincat.

Simili ratione propter opera pietatis, quae satis laboriosa sint, excusari possunt, qui aegrotis inserviunt cum magno labore: neque refert, utrum jussi, an sua sponte illa opera susceperint.

Alia autem opera et labores cum jejunio non compatibilia, etsi sunt opera religionis et pietatis, modo ne ad communem utilitatem dirigantur neve cum magno excessu jejunii laborem superent, potius omittenda vel differenda sunt, quam diebus jejunii cum jejunii laesione suscipienda.

Si quae autem peregrinatio alicui sit magno solatio neque commode differri possit, non adeo repugno, licere cum jejunii dispendio eam peragere; imo pauperi operario, qui alioquin a jejunio non sit excusatus, sed cui extraordinaria opportunitas recreationis offeratur, quum alias vix per totum annum relaxationem animi habeat, durum videtur non idem pro aliqua vice per dispensationem indulgere. Quae dispensatio sive a jejunio, sive a lege abstinentiae, *si necessarium sit,* per parochum dari potest.

1218 III. Ratione *laboris vel incommodi cum aliis causis accidentalibus conjuncti* excusari possunt etiam ii, qui non tantum laborem, ut supra dictum est, exercere debent: nimirum si aut major debilitas, aut externae rationes laborem aggravantes accedunt. — Id autem discriminis S. Alph. docet esse observandum inter hos et priores, ut qui laborem vel incommodum *per se* excusans sustineant, ad dubium suae ad jejunium aptitudinis attendere non teneantur, alii autem in *dubio* sufficientis causae accessoriae ad dispensationem petendam debeant confugere: sufficit tamen etiam hîc prudens et grave judicium sufficientis causae, non requiritur evidentia. Inter quos non raro numerari possunt:

1. Iter agentes brevius, si viator est debilis, aut iter asperum.
2. Iter agentes equo vel curru, si vere magna defatigatio accedit: nam alias eos excipi a jejunii lege, damnatum est ab Alex. VII. thes. 31.
3. Lectores superiorum disciplinarum, qui multo labore lectiones praeparare debent, atque ita toto die studio defatigante occupantur, etsi lectionem unam tantum quotidie habent.
4. Magistri inferioris scientiae vel artis, qui quotidie per plures horas docere debent, si multo studio vel locutione nimis fatigantur.

5. Confessarii, qui per majorem diei partem confessiones audire debent, si servantes jejunium id nequeunt. — Simile quid dic de medicis aliisque, quando alias iis, qui ipsos consulunt, nequeunt satisfacere.
6. Cantores, qui cantu sibi victum parant, sed cum jejunio vocem non satis servant.
7. Studiis seriis incumbentes in scholis saltem facile habebunt, si qua causa accedat, rationem, cur dispensationem accipiant.
8. Uxores vel mariti, si qui jejunio impotentes redduntur ad reddendum debitum conjugale, quod alter petat. Uxores autem etiam aliunde excusari possunt, si jejunando gravem indignationem — quamquam non rationabilem — mariti v. g. haeretici incurrant, modo ne fiat in odium religionis: quae ratio facilius pro una alterave vice a jejunio excusat, quam pro semper. V. S. Alph. n. 1034 et Salm. tract. 23 cap. 2 n. 127.

IV. Si igitur causa quaedam adest ejusdem ordinis cum ea, quae 1219
excuset, sed per se ad excusandum non sufficiens, Episcopus, parochus similisve Superior *dispensare* potest: quod valet, etsi dubium maneat, num causa sufficiat ad dispensandum; sine omni causa autem valide solus S. Pontifex dispensare potest.

Quae autem de dispensatione a jejunio et abstinentia et de causa per se excusante *positiva lege* praecepta sunt, juvat hîc quoad praecipua puncta addere, quibus declaratur:

1) Propter dispensationem, quam paterfamilias in lege abstinentiae tulerit, reliqua familiae membra non eo ipso habere dispensationem, posse tamen aliquando ex impossibilitate servandae legis excusari;

2) eos, qui propter aetatem, graves labores, infirmam valetudinem a jejunio eximantur, posse iis diebus, quibus esus carnium per indultum conceditur, pluries carne vesci, nisi etiam pro ipsis in indulto restrictio facta sit ad unam solam comestionem;

3) legem de non permiscendis carnibus et piscibus non respicere dies merae abstinentiae, nisi Dominicas Quadragesimae, respicere vero omnes per totum annum dies jejunii, atque eam legem suis diebus ligare omnes, etiam eos, qui ad jejunandum non teneantur. — Ipsa responsa sunt haec:

1. Ad Quaesitum: „Utrum paterfamilias, quum in familia adest aliquis a lege abstinentiae a carnibus dispensatus, dispensationem ad omnes familiae personas indiscriminatim extendere possit.“

S. Poenit. respondendum censuit: „Infirmitatem et aliud quodcunque rationabile impedimentum, de utriusque medici consilio, non vero gulam, avaritiam, sive generatim expensarum compendium, eximere posse a praecepto abstinentiae in diebus esurialibus.“

2. Ad Quaesitum: „Utrum quum paterfamilias, a lege abstinentiae a carnibus tempore Quadragesimae dispensatus, non potest aut non vult cibos utriusque generis, esuriales sc. et carnes parari, ejus filii aut familiares carnes edere possint?“

S. Poenit. 16. Jan. 1834 respondendum censuit: „Posse personis, quae sunt in potestate patrisfamilias, cui facta est legitima facultas edendi carnes, permitti uti cibis patrifamilias indultis, adjecta conditione de non permiscendis licitis atque interdictis epulis, et de unica comestione in die pro iis, qui jejunare tenentur.“ — Ratio autem hujus permissionis — ut

S. Poenit. 27. Maji 1863 declaravit — non est indultum patri-familias concessum, sed impotentia, in qua versantur filii-familias, observandi praeceptum. Famuli autem secundum Scav. I. n. 392 et Del Vecchio I. 227 non semper filiis-familias aequiparandi sunt, sed tum tantum, quando alium famulatum difficulter inveniunt.

1220 3. Ad Quaesitum: „Utrum fideles exempti a lege jejunii ob artes laboriosas, tempore Quadragesimae, quum esus carnis et lacticiniorum omnibus ad unam refectionem permittitur, possint carnibus et lacticiniis vesci pluries in die, haud secus ac in Dominicis ejusdem Quadragesimae, in quibus non urget obligatio jejunii?“

S. Poenit. (16. Jan. 1834) respondit: „Fideles, qui *ratione aetatis vel laboris* jejunare non tenentur, licite posse in Quadragesima, quum indultum concessum est, omnibus diebus indulto comprehensis vesci carnibus aut lacticiniis per idem indultum concessis, quoties per diem edunt.“ Excipitur, si ex indulto patet, restrictionem ex mente dispensationis etiam ad eos extendi, qui jejunare non tenentur (S. Poenit. 27. Maji 1863).

4. Ad Quaesitum: „Utrum ii, qui ratione aetatis vel laboris jejunare non tenentur, subjiciantur legi de non permiscendis epulis carnis et piscium, quum per indultum carnes permittuntur.“

S. Poenit. (13. Febr. 1834) respondit: „Consulat probatos auctores.“

5. Verum ad simile Quaesitum: „Utrum diebus jejunii tempore Adventûs a Pio VI praescripti, permissis tamen lacticiniis, ei, cui propter infirmitatem licitus est esus carnium, interdicta sit promiscuitas carnis ac piscium?“

S. Poenit. 8. Jan. 1834 responderat: „Affirmative seu non licere ejusmodi promiscuitatem.“

Demum S. Officium 23. Junii 1875 ad dubium „utrum obligatio de non miscendis piscibus et carnibus diebus Quadragesimae attingat omnes, qui vi indulti carnibus vesci possunt, an solummodo eos, qui jejunant“ rescribi mandavit: „Affirmative ad primam partem, negative quoad secundam, et detur decretum 24. Maji 1841, nempe ad dubium: ‚An lex de permiscendis licitis et interdictis epulis eos etiam respiciat, qui ad unicam comestionem non tenentur, ut juvenes, antequam tertium compleverint septennium, aliique rationabiliter ab eodem excusati ob impotentiam vel laborem.‘ Em̃. decreverunt ‚Non licere‘“.

6. Ad Quaesitum: „Utrum iis, qui ratione aetatis et laboris jejunare non tenentur ac propterea toties quoties carne vesci diebus indulti possint, aequiparandi sint qui ratione *infirmae valetudinis* a jejunio excusantur, adeo ut illis quoque pluries in die vesci carnes liceat.“ S. Poenit. 29. Junii 1863 resp. „Negative“.

Nimirum, si totius indulti communis ratio habetur, illis carnium esus iteratus *non licet;* verum ex mente S. Poenit. (secundum responsum Praefecti S. Congr. de Prop.) infirmi saepe majore licentia, quam licentia communis indulti est, uti possunt: sc. infirmi uti possunt cibis secundum statum valetudinis ex judicio medici pro personali quam acceperunt dispensatione: quare etiam iis diebus, quibus per commune indultum non licet, carnibus vesci possunt, si conditio valetudinis id requirit. Cf. Del Vecchio I. n. 227 IX.

Verum quum haec responsio dubia sit et scrupulos excitaverit, tandem 16. Mart. 1882 S. Poenitentiaria *ad Quaesit. Episcopi Salfordiensis* aliam

dedit declarationem: „fideles, qui ratione *affectatae valetudinis* a lege jejunii seu unicae comestionis *eximuntur*, licite posse iis Quadragesimae diebus, quibus esus carnium per indultum permissus est, toties carnibus vesci, quoties per diem edunt", eodem modo ut ad Q. 3.

7. Ad Quaesitum: „Utrum fideles dispensati a lege abstinentiae die- 1221
bus Veneris et Sabbati, decurrente anno, quando non urget obligatio jejunii, vesci possint piscibus simul et carnibus?"

S. Poenit. (13. Febr. 1834) proposito dubio . . et facta relatione SS. D. Greg. XVI, de ipsius Sanctitatis Suae mandato resp.: *„Permitti."*

NB. Omitto aliqua quaesita de certis generibus piscium, aliorumque animalium, quae piscibus aequiparantur, ut sunt ostreae, cancri etc.: horum enim esus simul cum carnibus tam parum licet, quam licet esus piscium stricte sumptorum.

8. Quum ad S. C. C. referretur quaestio, quomodo servandum sit jejunium vigiliae SS. App. Petri et Pauli in Gallia, ubi festum, quod jejunium pervigilii habet, transfertur ad Dominicam subsequentem, quando ipse dies festivus proprius cadit in Sabbatum: nimirum utrum Galli in hoc casu jejunare debeant eo die, quo in universali Ecclesia *festum* ipsum celebratur, annon;

S. C. C. 22. Sept. 1858 jussit, in eo casu non die Sabbati, sed feria VI. etiam in Gallia jejunandum esse. V. Gury-Ball. I. n. 516.

Fere similis ratio occurrit pro Germania quoad *festum Assumptionis:* quare puto, plane alienum esse a mente Ecclesiae, si festum Assumptionis seu dies 15. Augusti est dies Sabbati, ipso illo die jejunari ab iis, qui sequenti Dominica die 16. Aug. Assumptionis festum celebrant, sed decere, ut feria VI. d. 14. mensis pro die, quo tunc jejunandum sit, a. S. Sede petatur.

Appendix. Contra praecepta Ecclesiae communia igitur haec 1222
praecipua peccata sunt:

1. Omittere confessionem annuam, saltem si conscientia mortali peccato gravatur.
2. Paschalem Communionem omittere, aut eam sine legitima licentia (aliquoties) non in ipsa parochiali ecclesia sumere.
3. Festa ab Ecclesia statuta omissâ Missae assistentiâ aut servili labore profanare.
4. Jejunium ecclesiasticum sine legitima causa vel dispensatione laedere.
5. Diebus jejunii (non dispensatis), aut solius abstinentiae diebus carnes comedere.
6. Diebus temporibusque jejunii carnes et pisces simul in eadem refectione sumere.
7. In collatione vespertina diebus jejunii sive in quantitate notabiliter excedere, sive in qualitate praeter dispensationem vel legitimam consuetudinem ova vel etiam non permissa lacticinia admittere.
8. Sine justa causa aliis, qui jejunare tenentur, largiores cibos apponere atque laedendi jejunii occasionem esse.

Pro Americae Sept. Statibus Foederatis haec noto etiam alibi ob similes conditiones scitu utilia:

1222a I. **De Festis** sub praecepto servandis (ad n. 1201) nunc est una eademque regula in U. St. Americae. Pius IX. quidem nondum consenserat voto PP. Concilii plen. Baltim. II, ut uniformitatis causa reductionem, quae in quibusdam locis observaretur, faceret generalem (Coll. Lac. III col. 384). Sed iteratis precibus Concilii plen. Balt. III SS. D. Leo PP. XIII demum annuit, ut habetur ex lit. Card. Praef. S. C. de Prop. F. d. d. 31. Dec. 1885. Hinc pro omnibus dioecesibus U. St. Americae Septentr. festa a populo servanda sunt haec:

Immaculata conceptio B. V. M.	Ascensio D. N. J. Ch.
Nativitas D. N. J. Ch.	Assumptio B. V. M.
Circumcisio D. N. J. Ch.	Omnium Sanctorum.

Modus quidem festa celebrandi per se idem est, qui ubique servatur in diebus Dominicis sanctificandis, sc. per requiem a laboribus servilibus et per assistentiam Ss. Missae sacrificio praestandam. Nihilominus quod PP. in Conc. Westmonaster. I. pro Anglia observarunt, et statuta synod. dioeces. Baltim. ex anno 1791 jam monuerant, ex parte etiamnunc valere potest, videlicet multos fideles propter gravia incommoda excusari posse, si iis diebus, qui ab heterodoxis pro festivis non haberentur, necessitate quasi pressi a laboribus non abstinerent, audito tamen, quantum fieri posset, Missae Sacrificio: idque PP. plen. Conc. Balt. II et III etiam innuunt. — Imo addiderim, si tandem necessitas et consuetudo id effecerit, ut plerique catholici illis diebus festis a labore vix abstineant, longe etiam facilius accidere posse, ut obligationem audiendae Missae non ita gravem concipiant, ut, si forte etiam sine ratione vere excusante eam neglexerint, mortalis peccati rei illico haberi possint. Prudentis igitur confessarii et parochi est videre, quousque putaverit, eos esse urgendos et instruendos, aut e contrario in bona fide relinquendos: quamquam quo pauciores dies festi nunc praecepti sunt, eo magis elaborandum est, ut hi saltem, quantum fieri possit, religiose serventur.

Concilii Baltim. dioec. verba haec sunt (Collect. Lac. III. col. 6.): „Catholici, mercatores praesertim, ac omnis generis opifices, qui in oppidis degunt, non sine gravi incommodo a mercibus vendendis, aut operibus abstinere possunt festis illis diebus, quae ab heterodoxis similiter non servantur. Unde merito timendum, si hoc rigorose exigitur, aliquos futuros qui, ne tantam rerum temporalium jacturam faciant, aeternae salutis periculum incurrant. Ut igitur huic incommodo obviam eatur: statuimus, unumquemque debere pastorem suum convenire, ejusque hac in re judicium exspectare. Monemusque venerabiles confratres nostros, ut, ubi exigit gravis causa, cum ipsis *dispensent* in festorum observatione, relicta tamen obligatione Missam audiendi, si plures quam una celebrentur in loco ubi dispensetur, vel si illi uni sine gravi detrimento assistere valeant."

In Conc. Baltim. plen. III. haec habentur n. 109: „Non expedit porro, ut multiplicentur inpraesentiarum festa de praecepto. Tristi enim pastorum experientia constat, inter dies festos quos habemus paucos rite observari, quum in iis multi Missam non audiant et adhuc plures a laboribus non abstineant; et re quidem vera maxima pars nostrorum fidelium eos debite servare non possunt, quin unicum fere sustentationis medium in discrimen adducant." — At iidem P. P. n. 113 circa sanctificationem diei Dominicae monent ita: „In ea ab operibus servilibus non necessariis omnino abstineant, Missam praeceptam audire nisi gravi de causa non omittant. aliisque praeterea devotionis et pietatis operibus diem dominicam vere sanctificent."

II. Circa ecclesiasticum **Jejunium et Abstinentiam** (ad n. 1210 sqq.) idem valet, quod antea dictum est de festis, sc. in unaquaque dioecesi et consuetudinem et dispensationem Apostolica auctoritate per Episcopum datam attendi debere. Nam non unus idemque ubique mos observatur, neque voluit Pius IX. majore relaxatione praxim communem et uniformem reddere (v. Coll. Lac. III col. 384). Et quamquam in editione Concilii Balt. plen. III notatur, hac super re Congregationis responsum exspectari, PP^um^ judicium tamen his verbis n. 112 concipitur: „Quod vero ad jejunia attinet, difficilius adhuc esset, in eis uniformitatem obtinere. Aliis enim in locis obstat climatis asperitas, in aliis escae esurialis caritas, in aliis demum diversi incolarum mores et consuetudines. Satius ideo videtur, ut relinquatur judicio Episcoporum ea statuere in synodis provincialibus quae suis provinciis magis in Domino judicaverint expedire." Aliqua sunt communia:

1. Usum laridi liquefacti pro condimento etiam in collatiuncula Kenrick et Konings pro America Sept. ex consuetudine licitum esse testantur; ova in collatione vespertina permitti non in universa quidem Septentrionali America, tamen in multis locis ex consuetudine.

2. Circa milites et nautas habetur, teste Kenrick, expressa dispensatio his verbis: „Concessit Pius IX., ad preces Episcopi Buffalensis, ut milites et nautae Americani ab abstinentiae lege eximerentur universim, *sex diebus exceptis,* nempe: feria IV. cinerum, tribus ultimis diebus hebdomadae sanctae, et in vigilia Assumptionis B. Mar. V., et Natalis Domini. Id intelligendum est de iis, qui actu inserviunt in castris, navibus, praesidiis, non autem qui ex venia absunt. Familiae cum iis communi victu utentes eo gaudent privilegio, non item quae procul degunt." (Coll. Lac. III app. ad C. pl. Balt. II col. 573.)

3. De jejunio in Adventu servando praeter dies quatuor temp. et vigiliae Nat. D. anno 1837 pro Statibus Foederatis facta est haec dispensatio per Gregor. XVI, ne amplius tenerentur fideles „feriis quartis Adventûs jejunare et a carnibus abstinere"; at circa ferias sextas eodem die (2. Sept. 1837) declaratum est, „vehementer optari, ut jejunii iis diebus obtinentis observatio perseveret", adjecta nihilominus clausula „quodsi post maturam negotii considerationem talia esse rerum adjuncta cognoscatis, ut ad vitandum peccati periculum necesse esse censeatis, catholicos ab ea obligatione solvi, tum SS. Dominus N. facultatem Amplitudini Tuae tribuit dispensationis super eo jejunio, nomine suo, concedendae" (cf. Coll. Lac. l. c. col. 61).

III. De lege impedimentorum matrimonialium servanda, quam catechismi Americani recte inter praecepta Ecclesiae communia recensere solent, nihil est, quod hîc addam; siquidem vol. II hac de re late dicetur.

IV. Tandem additur praeceptum **ad sustentandos animarum pastores conferendi.**

Qua in re patet, Ecclesiam jus habere, nisi aliter necessariis provisum est, singulis fidelibus id imponendi, quod conferre debeant: id enim ex conceptu Ecclesiae tamquam societatis perfectae, cui omnes se adjungere teneantur, plane consequitur. Quodsi Ecclesia hoc rigore non utitur, nihilominus fidelibus *obligatio in conscientia* incumbit, ut suis pastoribus necessaria provideant. Ne tamen in eo casu facilius mortale peccatum statuas, attende, quae bene Kenrick l. c. n. 64 notat:

„Quamdiu nulla certa lege onus injungitur et definitur, non audemus peccati mortalis damnare eum, qui omittit aequam portionem conferre, quoties non est periculum, ne sacerdotes ea de causa indigeant, vel alii fideles nimis graventur. Illi autem, qui prae avaritia recusant quid dare in iis quae indicavimus adjunctis, videntur graviter rei et indigni venia sacramentali."

Nota tamen quaedam *de illicito quaestu:* 1) Conc. pl. Balt. II n. 119 jam statuerat, sacerdotes nullatenus posse extra limites suae parochiae eleemosynas colligere, nisi a suo Episcopo in scriptis obtinuerint licentiam, religiosos autem moneri, ut secum ferant licentiam sui Superioris. Nunc vero Conc. pl. Balt. III n. 295 addit circa collectionem eleemosynarum in alienis dioecesibus: „Nullis hujusmodi quaestoribus colligendi concedatur licentia, nisi *eorum Ordinarius* vel *Ordinis Praefectus* ipsi per litteras praevias eam pro iisdem obtinuerint ab Episcopis, in quorum dioecesibus eleemosynas rogare desiderant."

2) A Conc. plen. Balt. II n. 446 plane damnatur ut Ecclesiae sacrisque ritibus liturgicis injuriosum, si quis sacerdos intra Missarum solemnia ab altari recedat atque ipse ecclesiam circumeat ad oblationes fidelium colligendas: quod denuo inculcat Balt. III n. 293. — Similiter ibid. n. 288 denuo damnatur praxis pecuniam exigendi ad fores. — Quae ceteroqui de juribus stolae eorumque exactione statuta sunt, habes supra n. 390.

Pro Anglia.

Festa ex praecepto servanda sunt praeter Dominicos dies et festa iis affixa:

Nativitas D. N. J. Ch.	Festum Corporis Christi.
Circumcisio D. N. J. Ch.	Festum SS. Ap. Petri et Pauli.
Epiphania D. N. J. Ch.	Assumptio B. Mariae V.
Ascensio D. N. J. Ch.	Festum Omnium Sanctorum.

Pro Hibernia.

In **Hibernia** praeterea accedunt ut festa ex praecepto servanda:

Annuntiatio B. Mariae V. et Festum S. Patritii Ap. Hiberniae.

Tempus Paschale in Anglia quidem a die Cinerum usque ad Dominicam in Albis decurrere consuevit; in Hibernia autem jam a tempore Pauli V. a die Cinerum usque ad Ascensionem D. N. inclusive; petentibus PP. Thurlensibus in Concilio nat. anni 1850, Pius IX. id etiam extendit usque ad Octavam festi SS. Ap. Petri et Pauli inclusive. Cf. Coll. Lac. III col. 799.

Pro Gallia etc.

In **Gallia** aliisque regionibus, quae concessione Card. Caprara 9. Aprilis 1802 utuntur, festa extra Dominicos dies celebranda a populo restant haec quatuor tantum:

Nativitas D. N. J. Ch.	Assumptio B. Mariae V.
Ascensio D. N. J. Ch.	Festum Omnium Sanctorum.

Aliorum principalium festorum *solemnitas externa* transfertur in Dominicam subsequentem.

Indulta autem circa jejunium vel abstinentiam pro singulis regionibus recensere, longius est, atque eo minus necessarium, quod singulis annis mandatum vel indultum quadragesimale in singulis dioecesibus consueverit publicari.

Coronidis instar de diversa diversorum peccatorum gravitate principia quaedam statuuntur.

Postquam singula officia eorumque laesiones tractata sunt, operae 1223
pretium est videre, quae norma esse debeat judicandi de gravitate diversorum peccatorum. Convenit enim omnino, confessarium etiam de relativa gravitate peccatorum non sibi fingere ex quadam apprehensione et quasi instinctivo horrore, sed ex rationis et fidei principiis sibi efficere veras regulas, quibus objectivam malitiam aliquatenus recte aestimare possit. Verum quidem est, accuratam quasi librationem, quae divino judicio respondeat, ab homine fieri non posse. Nam ut id fieret, peccatoris judicium et rationis dictamen ejusque voluntatis inclinationem, intensitatem, tentationis pugnam homo inspicere deberet: haec omnia enim peccati, uti in rerum natura exsistit, malitiam constituunt, minuunt, augent. At imperfectissime tantum haec a confessario cognoscuntur. Quod cognosci potest et debet, est peccati *species* atque specifica malitia diversa. Hanc solam a nobis strictim exponi posse, evidens est: atque hoc loco solum *relativae* gravitatis quandam rationem et regulam dare intendo.

Ducem sequimur S. Thom., qui I. II. q. 73 a. 2 in corp. dicit: „Multum interest ad gravitatem peccati, utrum plus vel minus recedatur a rectitudine rationis.“ Dein a. 3 id magis explicans, ait: „Oportet, quod peccatum sit tanto gravius, quanto deordinatio contingit circa aliquod principium, quod est prius in ordine rationis. Ratio autem ordinat omnia in agibilibus ex fine: et ideo quanto peccatum contingit in actibus humanis ex altiore fine, tanto peccatum est gravius.“ Ex quo S. Doctor illico deducit, objecta esse attendenda: „Objecta autem actuum sunt fines eorum, et ideo *secundum diversitatem objectorum* attenditur diversitas gravitatis in peccatis: . . . unum peccatum est gravius altero, secundum quod est circa aliquid principalius, vel minus principale“ (v. g. aut circa bonum divinum, aut bonum humanum, circa ipsius hominis substantiam aut ejus externa bona etc.). — Pergit idem S. Doctor art. 4: „Virtuti opponitur peccatum dupliciter: uno quidem modo principaliter et directe, quod sc. est circa idem objectum; nam contraria circa idem sunt, et hoc modo oportet, quod *majori virtuti opponatur gravius peccatum*. . . . Unde oportet, quod maximae virtuti contrarietur maximum peccatum.“

Porro si ab oppositione ad virtutes ordimur, planum est, oppositionem ac proin peccatum eo gravius esse, quo magis immediate ob-

jectum virtutis violetur, seu quo magis directa oppositio sit contra objectum virtutis formale, et quo nobilius hoc objectum formale exsistat.

Nobilitas autem virtutis ejusque formalis objecti atque ideo etiam e contrario gravitas peccati pendet tum a persona, circa quam sive virtus sive peccatum exercetur, tum ab ipsius boni specie, quod aut promovetur atque prosecutione intenditur, aut laedendo impugnatur.

1224 Hinc est, quod triplicem regulam statuere debeamus.

Regula 1: Peccatum eo gravius est, quo nobilius et altius est *objectum formale virtutis,* cui opponitur. (Nota tamen, intra ambitum ejusdem virtutis, quae laedatur, graviora esse ceteris paribus peccata contra legem prohibentem, quam contra legem praecipientem.)

Regula 2: Eo gravius est peccatum, quo nobilior est *persona,* contra quam dirigitur.

Regula 3: Eo gravius est peccatum, quo majoris momenti *bonum illud* est, quod peccato laeditur.

NB. Ratio, quae primam regulam constituit, maxime principalis est et universalis. — Tertia regula practice primaria est, quae attendatur in peccatis contra proximum. — Secunda regula imprimis indicat, graviora esse peccata, quae directe contra Deum diriguntur, quam quae contra hominem: in ipsis posterioribus peccatis ista regula auxiliatrix est, quae cum tertia conjungi debeat, ut de peccatorum gravitate et gradu judicium feratur.

1225 Sine ulla igitur contestatione peccata circa Deum divinaque bona graviora sunt peccatis illis, quae humana bona laedunt: quod non ita intelligi debet, quasi omnia peccata contra Deum quibusvis peccatis contra proximum sint graviora; nam quaedam sunt, quae, etsi contra divina bona committantur, materiae parvitatem admittant. Ceterum ex peccatis contra Deum vix aliae species, quam quae materiae parvitatem admittunt, malitiae gravitate peccatis proximum laedentibus possunt cedere.

Conemur igitur, *primo ipsa peccata contra Deum divinaque bona* in certum ordinem redigere.

A. Omnium gravissima peccata sunt ea, quae directe sunt contra Divinitatem, ac primo quidem contra Ejus *interna* attributa seu bona; dein contra Ejus bona *externa,* i. e. debitum honorem.

B. Sequuntur peccata, quae committuntur contra Deum, non ut est in divina natura, sed ut in humana natura exsistit, i. e. contra Divinum Salvatorem: quamquam si directe contra ipsum, qui pro Deo agnoscitur, fiunt, vix possibile est, ut non gravissima illa *priora* peccata conjungantur.

C. Tertium genus peccatorum contra Deum ea sunt, quae contra Deum indirecte tantum fiunt, directe contra res Deo dicatas seu ad Deum speciali modo pertinentes.

Conferri potest hac de re S. Thom. II. II. q. 20. a. 3, atque ib. q. 10 a. 3; q. 34 a. 2; dein q. 13 a. 3; q. 94 a. 3; q. 97 a. 4; q. 99 a. 3 et III. q. 80. a. 5.

Ut ab ultimo loco, qui de sacrilega Communione agit, incipiam, S. Doctor brevissime ordinem diversorum peccatorum, quae contra Deum fiunt, explicat:

„Per se (i. e.), secundum rationem suae speciei, quae attenditur ex parte objecti . . . *gravissima* sunt peccata, quae committuntur in ipsam Divinitatem, sicut est peccatum infidelitatis et blasphemiae. *Secundario* autem sunt gravia peccata, quae committuntur contra humanitatem Christi. *Tertio autem loco* sunt peccata, quae committuntur contra sacramenta, quae pertinent ad humanitatem Christi; et *post haec* sunt alia peccata contra puras creaturas."

Ut autem peccatorum eorum, quae directe sunt contra Divinitatem 1226
atque divina attributa, aestimetur relativa malitia, juvat audire, quae idem S. Thom. l. c. II. II. q. 20 a. 3 de desperatione disputat:

„Peccata, quae opponuntur virtutibus theologicis, sunt secundum suum genus graviora peccata aliis. Quum enim virtutes theologicae habeant *Deum* pro objecto, peccata eis opposita important *directe et principaliter* aversionem a Deo: si enim posset esse conversio ad bonum commutabile sine aversione a Deo, quamvis esset inordinata, non esset peccatum mortale. Et ideo illud, quod primo et per se habet aversionem a Deo, est gravissimum peccatum inter peccata mortalia. — Virtutibus autem theologicis opponuntur infidelitas, desperatio, et odium Dei: inter quae odium et infidelitas, si desperationi comparentur, inveniuntur secundum se quidem, i. e. secundum rationem propriae speciei, graviora. Infidelitas enim provenit ex hoc, quod homo ipsam Dei veritatem non credit; odium vero Dei provenit ex hoc, quod voluntas hominis ipsi divinae bonitati contrariatur: desperatio autem ex hoc, quod homo non sperat, se bonitatem Dei participare. Ex quo patet, quod infidelitas et odium Dei sunt contra Deum, secundum quod est in se, desperatio autem, secundum quod ejus bonum participatur a nobis. Unde majus peccatum est, secundum se loquendo, non credere Dei veritatem, vel odisse Deum, quam non sperare consequi gloriam ab ipso. — Sed si comparatur desperatio ad alia duo peccata ex parte nostra, sic desperatio est *periculosior*."

Transmissis igitur peccatis contra praecepta *affirmativa*, peccata 1227
contra praecepta *negativa* fere sic ordinanda sunt:

1. Odium inimicitiae contra Deum, utpote quod aversetur Deum Deique bona universim, idque sub hoc respectu, quo summe amabilia sunt et quo summopere debent complacere.

2. Odium, quod vocari potest abominationis contra Deum, quo homo perversissima voluntate divina attributa detestetur tamquam sibi mala: quod odium utique concipi potest a scelesto peccatore, qui Deum vindicem timet, imo degenerare potest in ipsum odium inimicitiae.

3. Infidelitas, cum apostasia et haeresi: quae divinae veracitati directe opponitur.

4. Desperatio, quae divinae bonitati nobis communicandae atque Dei virtuti auxiliatrici nobis promissae opponitur.

Verum plena desperatio, quum promissis divinis non fidat, secum habet, imo *supponit haeresim:* quare, si ejus gravitatem post haeresim (sive infidelitatem) collocamus, id intelligitur de ipsa hac malitia superaddita, quae in aversione a propria beatitudine in Deo consequenda

consistit. *Dein* accidere potest, ut haec aversio in aversionem contra Deum, adeoque in odium Dei tum abominationis, tum inimicitiae transeat. Quo patet, has solas rationes, etsi alias seponimus, justissimas esse, cur dicatur a S. Thoma desperatio *periculosior*. — Peccata hucusque recensita contra *ipsa attributa divina* committuntur.

Dein recensenda sunt peccata contra *bona Dei extrinseca:*

5. Blasphemia — quae utpote injuriosa Dei tractatio maxime directe impetit divinum honorem. — Adverte tamen, hanc ipsam *internam* malitiam superari posse non raro ab iis peccatis, quae blasphemiae radices sunt, nimirum odium Dei et infidelitas. Hoc ordine, i. e. *post* peccata contra theologicas virtutes eam collocamus tantum, quatenus *probrum contra Deum* continet.

6. Idololatria, cum superstitione: est videlicet in se *magna blasphemia.* Imo quatenus simulata idololatria non est, est infidelitatis confessio, atque propterea si *conjuncta peccata* simul sumimus, post formale odium Dei primum locum occupabit, siquidem continet tum intensitate gravissima, tum extensione plura peccata, sc.: infidelitatem internam, blasphemiam, externam infidelitatis professionem, *publici* cultûs Dei perversionem.

Nihilominus id, quod *idololatriae qua tali* omnino essentiale est, non est infidelitas, siquidem idololatria esse potest ex metu simulata, neque directus blasphemandi animus, qui tum in simulata idololatria tum in idololatria vera et perfecta abest. Hinc est, quod *essentialem* idololatriae malitiam infra blasphemiae et infidelitatis malitiam posuerimus, atque indubitanter fateri debeamus, haeresis peccatum multo gravius esse in se, quam idololatriam metu commissam.

7. et 8. Accedunt alia peccata, quae etiam rationem blasphemiae, i. e. probri et injuriae contra Deum, contineant, nimirum:

Perjurium, et tentatio Dei. Quodsi quaeris, quodnam horum peccatorum sit gravius, respondeo: si tentationem Dei sumis *directam,* jam simul habes peccatum infidelitatis et haeresis ac proin peccatum concomitans *majus.* Alioqui perjurium, quod Deum facit testem falsitatis, videtur malitia esse gravius; impingit enim contra veracitatem Dei, quae sane inter primaria Dei attributa collocari debet, quum tentatio Dei probrose tractet (experimentum sumens) vix unquam alia quam attributa Dei *relativa,* v. g. ejus benignitatem, misericordiam, liberalitatem.

1228 Sequuntur peccata et injuriae 9. quae contra Christum hominem et 10. quae contra Christum in SS. Eucharistia latentem committuntur. Quod tamen intellige *ceteris paribus:* nam si atrox est injuria, non solum inde colligitur, subesse in animo hominis peccantis gravissimum peccatum odii contra Deum, summamque blasphemiam, sed subjectiva actûs malitia etiam intensitate et durationc augetur: hinc est, quod subjectiva malitia Christicidii gravior censeri debeat, quam ipse solus affectus voluntarii odii, quod contra Divinitatem concipiatur. Nihilominus verum manet, ipsa haec peccata summam

malitiam sumere ex eo, quod contineant atque *re exerceant* odium contra Deum; aliae rationes malitiae hanc non attingunt.

Simile quid dici debet de SS. Eucharistiae conculcatione atque contumeliosa tractatione: quae sane multo majus peccatum constituit, quam indigna susceptio.

Proxime sequuntur varia sacrilegia: 1229

11. Simonia saltem ea, quae est juris divini.

12. Profanatio rerum sacrarum. — Quodsi quaeris, cur simoniam rerum sacrarum externae profanationi praeposuerim, ratio est, quia majorem injuriam specificam continere videtur ea, quae ipsa mentis aestimatione adeo injuriosa committitur, quam quae externo tantum abusu. Verum si sumis profanationem *ex malitia* ortam, facile concedo, eam etiam graviorem evadere posse, quatenus oriatur ex *graviore peccato interno,* sc. odio Dei, infidelitate, blasphemia: at de his jam non est quaestio.

13. Indigna sacramentorum susceptio.

14. Indigna sacramentorum administratio (in statu peccati).

15. Injuria contra *personas* Deo sacras (ecclesiasticas) commissa.

16. Injuria contra *res* Deo vel Ecclesiae sacratas commissa.

NB. Quae n. 15 et 16 notantur, sane pro rei seu objecti magnitudine peccatis sub n. 12 etc. enumeratis graviora evadere possunt: quod jam inde patet, quia sacrilegia ex natura sua non excludunt materiae parvitatem, ita ut peccatum, quod specie sua sacrilegium sit, evadere possit veniale.

17. Violatio voti Deo facti. Quam, etsi hoc loco posui, 1230
non puto sub omni respectu malitiae specifice inferioris esse, quam sacrilegii — simile quid dic de sequenti juramenti laesione. Nam quatenus fides *ipsi Deo* aut coram Deo data respicitur, ejus violatio *magis directe* contra Deum est, quam sacrilegium, et sub hoc respectu hujus malitiam *antecedit,* ut n. 455 notavi. Nihilominus in *multis* sacrilegiis oppositio, etsi *minus directa,* tamen *gravior* est contra Deum: quapropter *omnia sacrilegia diversa* prius commemoravi. — Dein sub alio quodam respectu, quatenus sc. *res promissa* consideratur, violatio voti inferioris malitiae est, quam sacrilegium. Nisi enim versemur in iis votis, quibus non solum Deo aliquid promittitur, sed, interveniente publica auctoritate Ecclesiae, etiam ipse vovens circa certas res et actiones Deo consecratur, votum in se solo spectatum ad id tendit, ut aliquid Deo speciali modo proprium *fiat,* ac proin violatio voti impedit, quominus res Deo speciali modo propria evadat; sacrilegium vero rem violat, quae Deo ita propria jam facta est. Sicut autem homo gravius laeditur per violationem rei sibi jam propriae, quam per violationem rei sibi solummodo promissae; ita igitur Deus gravius laedi videtur *sub hac ratione* per sacrilegium, quam per voti violationem.

18. Violatio juramenti promissorii: haec secundum speciem suam minus gravis est, quam voti laesio, siquidem gravius ligat promissio, quae *Deo*, quam quae *coram Deo* facta est.

Hae sunt principaliores species peccatorum magis obviorum, quae contra Deum possunt committi. Quae autem in singulis speciebus quoad infimam speciem aliis alia graviora sint, ex tota theologiae moralis tractatione desumi debet; neque hîc potest repeti.

1231 Circa *peccata contra hominem humanaque bona* sufficit breviter aliquem ordinem pro diversorum bonorum laesione statuere.

I. Ceteris paribus graviora sunt peccata, si ordinem *personarum*, quae laeduntur, respicimus:

1. quae homo contra seipsum committit; dein sequuntur,
2. quae contra parentes et cognatos, Superiores committuntur;
3. quae committuntur contra extraneos.

NB. Verum a 1. ordine ea excipere debemus, quae committuntur non in ipsam personam, sed in bona humana externa, nimirum in illa, quorum jus atque dispositionem homo habet: in iis enim seipsum homo non proprie laedit, quum injuriam — utpote non invitus — a se non patiatur.

II. Si ordinem *bonorum* respicimus, peccata graviora sunt hoc ordine:

1. ea, quibus vita atque interna bona laeduntur;
2. ea, quibus jus conjugale laeditur (utpote contra primum bonum hominis nascituri);
3. quibus honor et fama laeditur;
4. quibus laeduntur bona fortunae atque similia jura.

Ergo hic ordo fere statuendus est in *reali* laesione (unde ordo in mentali laesione facile desumitur):

1. Homicidium (suicidium — parricidium — simplex homicid.) atque similis personae laesio.
2. Adulterium.
3. Luxuria alia consummata.
4. Laesio honoris — laesio famae.
5. Furtum et damnificatio.
6. Luxuriosa delectatio incompleta.
7. Gulae delectationes: quas tamen, si graves evadunt, v. g. plena ebrietas, prae incompleta luxuria graviores esse censeo; imo si aggravantes circumstantiae accedunt, etiam aliis quibusdam peccatis sive luxuriae sive injustitiae graviores, et saepe *causant* alia gravissima.

1232 Nota ad 2 et 3. Quoniam in peccatis luxuriae innaturalia a naturalibus distingui debent, ratio autem adulterii aliarumque malitiarum in utrisque peccatis adesse potest: secundum duos respectus, tum internae et primariae malitiae, tum malitiae accedentis, ordinem gradumque peccatorum statuamus oportet. Incipiendo a minus gravibus, gradus malitiae *contra naturam* hunc ordinem sequitur:

1. Pollutio, 2. sodomia imperfecta, 3. sodomia perfecta, 4. bestialitas. Ordo vero secundum malitiam luxuriae adjunctam est hic:

1. Fornicatio simplex, 2. sacrilegium, 3. adulterium, 4. incestus cum proxime cognatis: v. S. Thom. II. II. q. 154 a. 12. — Id tamen intellige, si solus finis rerum venerearum attenditur: sub hoc enim respectu revera hoc gradu et *hac serie* ordo a natura statutus gravius aut minus graviter laeditur. Rationem hujus diversi gradûs S. Thomas reddit, quod incestus iste laedat ordinem *ab ipsa natura inviolabiliter et perpetuo statutum,* seu assumat carnalem conjunctionem, quae perpetuo ab ipsa natura interdicta sit; adulterium contineat conjunctionem a natura quidem, *sed non ita perpetuo interdictam,* siquidem mors conjugis illud interdictum solvat; sacrilegium sit conjunctio non ab ipsa natura, sed *extrinsecus interdicta.*

Verum inde plane sequitur, incestum in gradibus inferioribus, qui positiva lege tantum impedimentum matrimonii constituant, esse inferioris malitiae, quam sacrilegium: imo sacrilegium *quatenus contineat peccatum speciali modo contra Deum,* facile malitiâ superare tum incestum, tum adulterium.

Simile quid observa in comparatione adulterii et incestûs. Nisi enim sumis incestum illum, quem ipsa jam natura hoc charactere notavit, adulterium, quippe quod jus alienum gravissimum idque sacramentali vinculo firmatum laedat, incestu gravius esse plane judico.

Habet hîc benignus lector paucas quasdam regulas, quibus peccatorum malitiam dignoscat, et quibus tum recolat tum suppleat ea, quae fusius de singulis peccatis in toto hoc volumine sunt tractata.

Verum gravior etiam cura, quam cognoscendorum peccatorum, ea esse debet, qua illa vitemus atque alios ad ea vitanda dirigamus. Quod quum solis humanis et naturalibus viribus praestari impossibile sit, ad divina adjumenta considerationem nostram transferre debemus, quorum explicandorum sequens volumen II. provinciam potissimum sibi assumet.

Explicit theologiae moralis volumen I.

A. M. D. G.

Index rerum

voluminis I.

(Numeri indicantur *marginales*.)

A.

Abbreviare vitam 573.

Abominatio. Distingui debet ab odio personae 616. 617.

Abortus 840; — artificialis in matris urgente vitae periculo 842 sqq.; — ad servandam puellae famam gravissime illicitus 846.

Abrogatio legis 175.

Abstinentia in diebus esurialibus: objectum et materia gravis 1207; — quae carnes intelligantur 1209; — quinam a lege abstinentiae excusentur 1208. — Si dispensatio exsistat pro esu carnium, quando promiscuitas carnium et piscium permittatur, quando non 1214. 1220. Cf. **Lacticinia.**

Acatholici. Ad eorum templa accedere, concioni, ritibus interesse 295. 651. 658 *not.*

Acceptatio legis per subditos quo sensu requiratur 126. 127.

—— ex parte Ecclesiae quae requiratur ad statum religiosum 493. 494.

—— in contractu: generatim 1059. 1061; — in promissione 1081 sq.; — in donatione 1084 sq.; — in haereditate et testamento 1157 sq.

Accessio, titulus acquirendi dominii 916ª.

Accusatio in judicio 811; — quando fieri possit et debeat 812; — falsa 821.

Acedia. Ejus conceptus, et quo sensu sit peccatum grave 740. 251.

Acquirere. Acquirendi modi originarii 907 sq.; — derivati 908; — per praescriptionem 917 sq.

Actualis intentio et actualiter voluntarium 4.

Actus humanus et hominis 1; — elicitus et imperatus 2; — externus et internus 2; — externus num augeat moralitatem sive bonam sive malam 36; — internus an praecipi possit lege humana 128. 130. 131. 153; — imperfecte humanus 1; — heroicus humana lege plerumque praecipi nequit 129.

Adeps diebus jejunii et abstinentiae quando permissus 1212.

Adjunctio, modus acquirendi sive determinandi dominii 916ª.

Adjuratio quomodo sit actus *religionis* 425. — Peccari potest defectu *veritatis, judicii, justitiae* 426, idque graviter *ibid.* — *Deprecativa* et *imperativa* adjuratio 425. 426. Daemonis adjuratio debet esse *imperativa* 427; — publica non licita sine auctoritate Episcopi 427; — inutilia miscere est peccatum mortale ex genere suo non toto 427; — cautio necessaria *ibid.*

Adoratio *presse sumpta* soli Deo exhiberi debet 337.

—— *relativa* quid sit 348 et 349; haec sanctae cruci exhibetur *ibid.*

—— *late sumpta* significat etiam duliam erga Sanctos 349.

Adulteratio rerum venalium 1112. 1115; — chirograph. vel documentorum 824. — Adulterina librorum editio 905. 1115.

Adulterium quam malitiam addat ad luxuriam 881. — Num desinat illa malitia, altero conjuge in adulterium consentiente *ibid.* — Haec malitia adulterii etiam in peccatis solitariis inveniri potest 881.

—— ut causa restitutionis 998; — in dubia paternitate quando et quae restitutionis obligatio exsistat 999.

Advena v. **Peregrinus.**

Advertentia perfecta, quae necessaria sit ad peccatum mortale, explicatur tum positive tum negative 236; — ferri debet in gravem deordinationem cognitam 235, vel in serium dubium 238; non requi-

ritur expressa Dei vel gehennae cogitatio 235.
Advertentia imperfecta quibusdam signis et comparationibus dignoscitur 236; — exsistere potest per satis longam moram, antequam evadat perfecta 237. — Cf. **Attentio.**
Advocatus. Defensio causae dubiae 822. 823. — Fidelitas erga clientem *ibid.*; — regulae de taxa servandae, si cliens causam derelinquit *ibid.*
Aedificatio ex re aliena vel in alieno fundo quoad dominium vel damni compensationem 916ª. Aedificare templa haereticorum, aedes francomurariorum 658.
Aegrotus a jejunio excusatur 1216; — a Missa 563.
Aequiprobabilismus 77; — ejus propugnatores 78; — quo sensu a S. Alphonso assumptus sit 89. 90. 101; — impugnatur, si sumitur sensu stricto, ut est probabilismo contrarius 96.
Aequivocatio v. **Restrictio.**
Aes alienum impediens ingressum in religionem 1039; — ab ingresso exstinguendum *ibid.* — Cf. **Debitor.**
Affabilitas. Ejus notio et ratio virtutis 774.
Affectata ignorantia 16. 18.
Aggressor v. **Defensio.**
Alapa. Non licet eum, qui alapam inflixit, fugientem occidere 835. 836.
Aleatorius contractus 1131 sqq. Al. Ludus v. **Ludus.**
Aliena res v. **Possessor.**
Alluvio ut titulus acquirendi dominii 916ª.
Ambitio. Ejus notio 706.
Amentes. Perpetuo amentes non licet provocare ad intrinsecus mala 135; — legi humanae non subjacent 136; — capaces sunt juris et dominii 755.
Amicitia cum Deo 225. 314; — solvitur peccato mortali 225, non veniali 229.
Amor v. **Caritas** — inordinatus 864.
Amphibologia v. **Restrictio.**
Animalia. Diversa genera distingui debent quoad dominium in ea acquirendum et retinendum 909; — aliena attrahere vel occidere, quale sit peccatum 912.
Antecedens ignorantia et error 17. 18; — concupiscentia 20 sqq.
Anxietas non semper signum hominis scrupulosi 58; — apud scrupulosos communior 64. Cf. **Scrupulus.**
Apostasia a fide 299; — ab ordine religioso 536.
Apparitor. Ejus munus 825; — periculum injustitiae asperius vel clementius agendo, munera extorquendo *ibid.*
Approbatio Ecclesiae pro statu religioso 492.
Approbatio *peccati* 246 sq. 646 sq.
Arbiter 805.
Architectus quoad aedificanda templa haereticorum et similia 658. — Si in suscipienda aedium constructione invenerit, se suo damno rem perfecturum esse 1127.
Aspectus rerum turpium quando mortale peccatum 868; — ex sola curiositate *ibid.* Cf. **Luxuria.**
Assecuratio. Oblígationes ex natura rei 1131 sqq.; — injustitia unius alteriusque contrahentium 1132. 1135; — si tempore exorti damni res non amplius tota exsistebat 1133. — Modus peragendi restitutionem societati assecurationis debitam 1134.
Audacia v. **Temeritas.**
Audire v. **Detractio, Sermones.**
Austeritates exercere, quid liceat, quid non 573.
Autochiria intrinsecus mala est 575. Cf. **Occidere.**
Avaritia quid sit et quale peccatum 738.

B.

Bellum. Causae bellandi 856. — Si jus est probabile 854. 856. — Subditi jussi longe facilius obsequi possunt 856. — Oblata, sed recusata justa satisfactione, bellum prosequi evadit illicitum *ibid.* — In modo bellandi quid liceat 857. — Obligationes et reparationes ex injusto bello oriundae 858.
Beneficentia in proximum v. **Caritas, Eleemosyna.** — in Deum num possibilis 314. 323.
Beneficium ecclesiasticum quomodo sit materia simoniae 393; — reditus superflui in usus pios impendendi 898 sqq.; — conferri debet *digniori* 972.
A quocunque beneficio alterum impedire quando secum ferat obligationem restitutionis 973 sq.
Benevolentia in Deum 314.
Bestialitas. Ejus specifica malitia 879. — An et quando sexus speciem peccati mutet. — Solus tactus per se hanc malitiam non habet *ibid.*
Biblia acatholica possitne adhiberi in juramento 406.
Bibliopola possitne libros haereticos exponere et venales habere 663.
Blasphemia. Ejus natura 365. 368. — Est peccatum irreligiositatis gravissimum 366. — Formali sua ratione minus grave est quam infidelitas 366; at ortum ducere potest *ex* peccato graviore *ibid.* et 1227. — Triplex species distincta 366. — An differat blasphemia in Deum et Sanctos specie 369. — Non solis verbis com-

mittitur 367. — Quid, si *jocose* dicuntur verba contra Dei Sanctorumve honorem 370. — Si *per iram* sacra verba dicuntur 371. — Consuetudo blasphemandi exstirpanda quomodo directe 373, indirecte 372.

Bona cf. **Filius-familias, Clericus, Scriptor, Uxor.** — adventitia 888; — castrensia et quasi-castrensia 888; — derelicta 916; — dotalia 892; — ecclesiastica et quasi-ecclesiastica 898. 1040 sqq.; — paraphernalia 892; — parcimonialia 898; — patrimonialia 898; — vacantia 916.

Bona ecclesiastica. Canonicâ civiline lege reguntur? 922. 1162. — Si jam injuste occupata sunt, acquiri a tertio quodam facilius possunt ex praesumpta voluntate Ecclesiae bona mobilia, quam immobilia 1041. — Quid caveri soleat a S. Sede in acquirendis vel acquisitis bonis illis, praesertim immobilibus 1042. — De iis disponere potest, eaque condonare ex gravi causa S. Pontifex 1040. 1043. — Condonationum exempla 1044.

Bona temporalia. Eorum abundantiam curare quo sensu sit obligatio potestatis civilis 590.

Bonitas v. **Moralitas.**

Bonum melius quid intelligatur in voto 435.

Bursa. Emptiones fictae et aleatoriae 1136.

C.

Calumnia v. **Detractio.**

Campanas pulsare, quo convocantur ad ritum religiosum acatholicorum, num liceat 654.

Cantum dirigere in templo haeretico 656.

Captiosa tentatio 64.

Carcer. Ex eo fugere quando liceat 819; eum infringere *ibid.*; carceris custos 819.

Caritas erga Deum est amor benevolentiae et amicitiae 314. — Actus illius sunt complacentia, benevolentia, beneficentia *ibid.* — Essentia ejus subsistere potest cum voluntate vitandi peccata tantum mortalia 320. — Distinguitur a religione, gratitudine etc. 318. — Compatitur amorem concupiscentiae, imo ab illa oriri et imperari potest 317. — Quomodo affectus erga Christum ejusque sacram passionem ad caritatem pertineat 319. — Caritatis necessitas sive medii sive praecepti 321. 322. — Objectum *materiale* duplici sensu sumi potest 315; — *formale* est quodlibet attributum divinum sive absolutum sive relativum 315. — Utilitas ad securiorem justificationem 320. 323. — Peccato quolibet mortali laeditur caritas 325. — Formale objectum caritatis seu motivum divinae perfectiones atque quaelibet earum sunt, ut Deo sunt aliquod bonum 315. 318.

Caritas hominis erga seipsum 568. — In qua nostra dignitate fundetur 569; — obligat hominem ad media vitae humanae digne ducendae 586; — quo *interno* peccato laedatur 582.

—— erga proximum ejusdem virtutis generatim est atque caritas in Deum 593; — potest tamen specie distingui *ibid.*; — in quos ferri possit et debeat 591. — Obligat ad actus internos 594; — generatim tamen sufficit affectus internus in communi 595; — ex peculiari circumstantia obligatio oriri potest singulos quosdam speciatim diligendi *ibid.* — Obligatio ad actus externae opitulationis 598; — quae ut ex *motivo* caritatis fiat, necesse non est *ibid.* — Ordo caritatis in externa beneficentia desumitur ex diversitate necessitatis et conjunctionis 603; — ejus laesio non semper grave peccatum *ibid.* — Ordo benevolentiae et complacentiae non idem 604. — Regulae caritatis ejusque ordinis 602 sqq. — Violatio per discordiam, contentionem, schisma etc. 678—680. Cf. **Scandalum.**

Carnes cf. **Abstinentia** a carnibus. — Exclusa dispensatione obligat quibus libet jejunii diebus 1210. — Num liceat carnes edere, ne appaream catholicus 295; — an famulis apud acatholicos 1208.

Castitas. Castitatis votum quando sit R. Pont. reservatum 477; — ne facilius permittatur votum 480. — Opera in dispensatione subrogari solita 480. — Solemnis voti dispensatio dari non solet absoluta vel plena 473. — Cast. religiosa. Objectum et extensio 531; ejus custodia 532. Cf. **Luxuria.**

Casuale homicidium 839; — casualia bona cler. 898.

Caupo circa choreas instituendas 643; — circa cibos vetitos ministrandos 677; — circa ephemerides malas exponendas 664; — circa potum semiebriis porro dandum 673.

Causa. Causarum distinctio quoad voluntarium: physica et moralis, proxima et remota, per se et per accidens, gravis et levis 11. Cf. **Luxuria.** — Causam alieni peccati ponere 639—641. Causae excusantes, eximentes a lege v. **Excusatio, Exemptio.**

Census 1094. — Personalis census non absolute prohibitus *ibid.*

Cessatio *legis* 175 sqq. 181.

—— *dispensationis* 172 sqq.

Cessio bonorum num excuset a solutione debiti residui 1035. — Adjuncta peculiaria, in quibus illa excusatio admittatur *ibid.* — An et quando liceat monere amicum, ut prae aliis recipiat integram solutionem 1026. 1027. — An quaedam bona occultari possint 1035.
Chorcae. Quid liceat cauponibus 643; — eis interesse quando peccatum ex se, quando per accidens 643. 644.
Christus objectum fidei 277 sqq.; — motivum caritatis div. 319; — exemplar exim. virtutum 335.
Cibus. Cibos respuere reone liceat 574. —— *esuriales* v. **Abstinentia, Carnes.**
Circumstantia. Potest circumstantia moralitatem actûs mutare e bono in malum, eam augere, minuere 29. — Circumstantia leviter mala *interna* laedit totam actûs bonitatem 35, non ita, si est *externa ibid.*; — quae transit in objectum 35.
Civilis lex. Legislatio 119, promulgatio 125, acceptatio 127, obligatio 211. 222. Cf. **Lex.**
Classicus scriptor quis sit 81.
Clausura religiosa 532.
Clementia specialis virtus. Ejus definitio 720.
Clericus dispositionem circa bona ecclesiastica quamnam facere possit 899 sqq.; — ejus testamentum 1162 *not.*; — quid clerici possint ex beneficii reditibus erogare 899; — superflua in pauperes erogare debent vel in causas pias 900, idque sub gravi, etsi non ex justitia *ibid.*; — haeredes eorum quomodo peccent succedendo in bonis eccles. 902; — salarium a gubernio solvendum quando adnumeretur bonis eccles. 903. — Clericorum exemptio e lege civili quomodo in jure divino nitatur 140. — Quo sensu civili legi subjaceant *ibid.*
Coalescere ad materiam gravem in voto 448, — in furtis et restituendi obligatione 932. 935.
Codicillum (codicillaris clausula) distinguitur a testamento 1163. — Quid juris efficiat *ibid.*
Coenula in diebus jejunii v. **Jejunium.**
Cogitatio cf. **Peccatum** (internum). — Cogitatio *speculativa* rei malae non est ex se et per se mala 246; — ex curiositate assumpta *ex se* non excedit venialem culpam 246, at ex periculo gravi animadverso saepe evadit mortalis 246. 247. — Cogitatio rei malae (praesertim venereae) *practica*, si plene voluntarie sustinetur, censenda est culpa mortalis 247.
Collatio vespertina in diebus jejunii v. **Jejunium.**
Comitia publica. Obligatio concurrendi ad electionem deputatorum 799. — In comitiis propter suffragium *datum* quando obligatio restitutionis oriatur 1006 et 1007. — Quando ex suffragio *non dato ibid.*
Commixtio. Dominii determinatio in commixtione rerum 916[a].
Commodatum. Notio et obligatio utriusque contrahentis 1087.
Communio *bonorum* in matrimonio 892 sqq. —— *paschalis.* Aetas pro ea 1203. — Temporis p. computatio 1204; — num exspiret obligatio cum tempore 1206, per sacrilegam sumptionem 153. 1202; — loci circumstantia gravis, non tamen pro una alterave vice 1206.
Communitas quae capax juris et dominii 756; — laesa quando praetermitti possit in restitutione 1020. 1021.
Compensatio occulta 938. — Quae certitudo debiti requiratur 939. — Praecaveri debet damnum debitoris *ibid.* — Num famulis liceat occulte se compensare, si salarium inferius accipiunt 940. — Pro laesis bonis altioris ordinis, fama etc. num pecuniae compensatio accipi vel postulari possit 765. 1192.
Complacentia in Deo 314. 320.
Compositio. Bulla compositionis quid intelligatur 1023. 1024.
Concilium. Concilii potestas legifera 120.
Concomitans ignorantia 17; — error 18.
Concupiscentia presse et late sumi potest 20. 23; — antecedens et consequens quoad imputabilitatem 20. 21; — eam non reprimere, quale peccatum 22.
Conditio *in voto* 434. 452. 477; — *in testamento* 1164; — *in contractibus* 1077; — impossibilis *ibid.*; — turpis *ibid.* — Quomodo conditio impleri debeat *ibid.*
Condonatio quaenam a restitutione excuset 991. 1018. 1034. 1041; — exempla quoad bona eccles. 1044.
Confessarius circa usum opinionum 116—118; — discernens peccata deliberata et indeliberata 237; — loco poenitentis ad restitutionem obligatus 1013; — intermedius, per quem fiat et compleatur restitutio 1030.
Confessio annua 1202 sq.; — quos liget 1203. 1204. 1206; — non requiritur, ut fiat parocho 1202. 1205.
Congregationes Rom. Earum potestas 202. 203. — Declarationes earum habeantne vim universalem 204. — Declarationes comprehensivae et extensivae *ibid.* — Non sunt infallibiles 304. — Obsequium ipsis debitum *ibid.* — Congregatio Rituum quali potestate potiatur 205. — Non omnia ejus decreta ubique obligant 205. — Quae decreta uni-

versalem obligandi vim habeant 206. Cf. **Decreta.**

Conjux v. **Maritus** et **Uxor.** Voti mutua irritatio 463.

Conscientia. Distinctio: antecedens et consequens 41; — vera et recta, falsa et erronea 42. — Cf. **Error, Dubium, Laxitas, Scrupulus.**

Consensus qualis requirstur et sufficiat ad peccatum mortale 236; — causa restitutionis 1006; — in suffragatione iniqua 1006. — Posteriores aliquando obligantur 1007, priores semper 1006. — Revocatio suffragii num et quando auferat obligationem reparandi damni 1006. — C. in contractu num sufficiat externus tantum 1059. Cf. **Contractus.**

Consequens ignorantia et error 17. 18, concupiscentia 20 sqq.

Consilium. Consulere. Consilia *evangelica* 490. 495. 509. 510. Consulere minus malum seu peccatum prae majore liceatne 640. 1004. — In certam personam animum damnificatoris dirigere *ibid.* — Consilium ut causa restitutionis 1002. — Nudum et vestitum 1002. — Consulens per se secundarie, aliquando primarie damnum reparare tenetur 1002. — Quae revocatio sit necessaria, ut reparationis obligatio exstinguatur 1003. Cf. **Mandans.**

Conspiratio in actione damnosa 1007. 1017 sq.

Constantia quid sit 712. — Vitia contraria inconstantiae et pertinaciae 713.

Consuetudo legem abrogans 176 sqq. — exorbitans aut irrationalis nihil efficit 177. 1215. — C. legem inducens difficilius probatur 176.

Contemptus parentum 793. — Superioris quale sit peccatum 798.

Contentio ut speciale peccatum 679.

Continentia 717, eique contraria vitia *ibid.*

Contractus. Contrahere. Definitio et divisio 1046. — Qualis requiratur consensus 1059. — Objectum debet esse possibile, honestum, pretio aestimabile 1048. — Res ex parte tantum possibilis 1050. — Res demonstrative et taxative assignata 1075. — Objectum turpe quomodo inducat obligationem praestandi pretii 1052 et 1053, vel saltem jus illud accipiendi 1054, in eo accipiendo cavendum a complacentia rei turpis praestitae 1054. — Obligationes C. quomodo intelligantur 1047. — C. juramento firmatus 1078. — Obstacula: Error quis faciat C. nullum, quis rescindibilem 1063. 1064. 1075. — Metus faciatne C. lege naturali irritos an lege positiva 1066. — Qui metus reddat C. rescindibilem 1065. 1067. — Metus, qui solam ansam dat contractui, ex se eum relinquit validum 1068. — Lex positiva, quae declaret contr. irritos vel rescindibiles, quid juris vel obligationis efficiat 1070 sqq.; — defectus solemnitatis legalis faciatne C. in conscientia invalidum 1073. — Contractus trinus 1095. Cf. **Conditio, Modus.**

Contumelia. Diversi modi 1189. — Mortalis malitia unde repetatur 1190; — in filios, circumstantia diminuens 783. 1190; — in parentes, herum, magistrum est circumstantia aggravans vel mutans 793. 828. 830; — in absentem 798. 1188. — Reparatio ex ea oriunda 1195; — in Deum 365 sqq.; — in Sanctos et res sacras 369. 380.

Convenire cum altero, ut meo loco rebus illicitis intersit 662; — ne in emptione vel venditione pretium augeat vel diminuat 1119; in licitatione 1122; — cum haereticis, ut eodem tempore a catholicis campanae pulsentur pro officiis divinis 655; — de objecto turpi num contractus rationem habeat 1052 sqq.

Conversio propria et aliena est objectum orationis 342. 344. Cf. **Reconciliatio.**

Cooperatio ad peccatum alienum formalis et materialis 646; — formalis nunquam licita est; materialis modo licita, modo illicita 647. — Conditiones, ut materialiter liceat cooperari 649. 650. —— ad damnum alienum ut causa restitutionis 1000 sqq.; — negativa quae dicatur 1012; — quandonam haec sit causa restitutionis 1013.

Cooperator, si restituit damnum, quando et ad quos habeat recursum pro indemnitate 1016. 1018.

Corpus. Corporis curam qualem homo sibi debeat 572. Cf. **Vita.**

Correctio aliorum (fraterna) ex se graviter obligat 611, at practice raro hominem privatum 613. — Conditiones 611. — Severius obligantur Superiores 613 et 615. — C. quoad venialia peccata 615; — propter materialem legis violationem *ibid.* — An et quando, omissa correctione fraterna, statim delatio ad Superiorem fieri possit vel debeat 611. 614.

Corrumpere custodes 819; — medicos et officiales v. **Militia.**

Craniotomia nunquam licita est, foetu vivente 847 sqq.

Crassa ignorantia 16. 18.

Credere non est utcunque revelatis veritatibus assentiri 298 *in fine.* — Quid homo credere teneatur necessitate medii 276—279; — necessitate praecepti 280 sqq. Cf. **Fides.**

Crudelitas 721.

Culpa v. **Juridica, Venialis, Mortalis.**

Cultus Dei respicit virtutem religionis 328 sqq. — Cf. **Latria, Dulia, Religio.** C. vitiosus sive *rei* indebitae sive modi indebiti 351; — falsus vel superfluus *ibid.*; — falsus ad summum per exceptionem parvitatem materiae admittit, facilius cultus superfluus 353. — Cf. **Superstitio.** — Cultus Dei socialis 543 sqq. — Cultui acatholicorum interesse num liceat 651.

Curiositas quid sit et quale peccatum 727.

Custos agrorum etc. Obligatio denuntiandi eos, quos damnificantes deprehenderit, ejusque limites 826. 1014. — Quo sensu juramentum, quod praestiterit, intelligi debeat 826.

—— carceris num reum juvare possit in fuga 819. — Quid reo contra eum liceat *ibid.*

—— publicae securitatis debet cum proprio periculo alios defendere 836.

D.

Damnatae theses diverso gradu reprobantur 302 et 303. — Peccatum ejus, qui eas tenet *ibid.*

Damnificatio qua conditione inducat obligationem restitutionis 962. 963. — num dubia 978; inculpabilis 969; imperfecte culpabilis 966.

Debitor. Debitum. An et qui ordo servandus in solutione debitorum 1025. — Possitne debitor quaedam bona occultare 1033. 1035; — an praescriptione liberativa legis in conscientia juvetur 923. — Debita incerta quae vocentur et quomodo exstinguantur 1022 sq. — Debita dubia 960. Cf. **Aes alienum.**

Decalogus quomodo sciri debeat sub gravi 282.

Deceptio v. **Fraus.**

Declaratio legis comprehensiva et extensiva 204. 206.

Decreta Romana vel Instructiones de abstinentia et jejunio 1219 sq.; — de bonorum eccles. occupatione et possessione 1042; — de clericorum salariis 903; — de abortu 844; — de craniotomia 848; — de lucro ex pecunia in mutuum data 1103. 1104; — de magnetismo 361; — de religiosa cum haereticis communione 658; — de scholis acatholicis 786; — de testamentariis dispositionibus ad causas pias 1148; — de voto religioso paupertatis in Belgio 524. Cf. **Congregationes.**

Defectus in contractu. Qui defectus rerum manifestari debeant 1112. — in exercendo officio commissi 965.

Defensio cruenta quousque licita sit 832. — Sitne directa, an indirecta occisio 833. — Aliquando caritas eam vetat 834. — Requirit moderamen (inculpatae tutelae) 834. — Non ad solam vitam defendendam fieri potest, sed etiam ad defendenda alia bona 835, idque etiam ad defendenda vitam bonave aliena 836. — Exceptiones notantur *ibid.*

Defuncti. Eorum famam laedere quale peccatum 1183.

Dejectio animi quale peccatum 311.

Delectatio quid sit 10. — *Ex* sola D. agere num sit honestum 39. — Aliud *ex* D. agere, aliud *cum* D. *ibid.* — D. de cogitatione rei malae, alia quam de re mala cogitata 246. — D. sensitiva et venerea 861. — D. morosa in re venerea sumatne malitiam ex objecti circumstantiis 255. 256. — Cf. **Cogitatio.**

Deliberatio perfecta et imperfecta quibus signis dignoscatur 236 sqq.; — perfecta de committendo peccato mortali in se peccatum est mortale 239.

Denominative voluntarium 4.

Denuntiatio paterna et judicialis 811. 613; — in communitatibus 614; — in certis adjunctis et criminibus fieri debet, potest vel non potest 812; — quando praecipue praescribatur ab Ecclesia 813.

Depositum. Notio et obligationes 1088; — quando reddendum non sit 1011 *not.*

Deputati. Eorum officium ad impedienda mala et ad procurandum bonum publicum 800; — possintne finibus haereticis conferre 660. Cf. **Comitia, Consensus, Electio.**

Desiderare. Desiderium. Efficax et inefficax ejusdem est malitiae specificae 244. — Malitia sumitur ex objecto et ex circumstantiis menti objectis 245. — Circumstantiarum advertentia facilius aberit in desiderio inefficaci *ibid.* — Des. conditionatum, *„si liceret“*, quando peccaminosum 253. 254. — Des. perpetuo in hoc mundo vivendi contra spem theolog. 313. — Des. malorum in proximum quando peccatum, quando non 620.

Desperatio. Notio et origo 310. — Diversae causae 311, 4. — Distingui debet a sola quadam diffidentia 311, 2. — Remedia interna et externa 311, 3. 4.

Desuetudo cf. **Consuetudo. — Derogatio** cf. **Abrogatio.**

Detractio famae. Ex genere suo mortalis 1177. — specie mortali non differt a calumnia; generatim tamen distinctim accusanda in confessione 1175. — Defectus non culpabiles manifestare quando mortale peccatum 1178. — Excusatio a detractione saltem mortali multiplex 1179 sqq. — Vitia gentis, civitatis referre 1179. — Crimen publicum ulterius

divulgare 1181. — Crimen occultum uni alterive narrare 1180; — ob solatium de injuria 1182; — narrare tamquam rumorem 1180. — Detractionem audiens, non impediens quomodo peccet 1184. — Detractio ut causa restitutionis 1191. — Causae excusantes 1194. — Modus reparandae famae 1193. — Num obliget ad compensationem pecuniariam 1192. — Compensatio in mutua detractione 1192. — Reparatio ex detractione 1192, eaque inculpabili 1193. — Contra D. non licet cruenta defensio 836.

Dictamen conscientiae 41, quomodo formari possit 113; — prudentiae 690.

Diffamatio v. **Detractio.**

Diffidentia a desperatione distincta 311.

Dignus. Dignior qui eligi debeat in officiis ecclesiasticis 972. v. **Distribuere.**

Dilapidatio bonorum, peccatum in filios 785.

Dilatio conversionis 322. 584; — voti implendi 451; — restitutionis 763. 1032. 1036.

Dilectio v. **Caritas.**

Dioecesana synodus non habet potestatem 122.

Discordia ut speciale peccatum 678.

Dispensare. Dispensatio. Quid sit; differt ab excusatione legis ejusque abrogatione 160. — Possitne fieri in lege divina 163; — in lege naturali 190; — sine causa facta illicita, saepe invalida 161. 168, quale peccatum 162; — subreptitia et obreptitia quid 169; — quando strictae, quando latae interpretationis 170. 171. 216. — Quae debeant in petitione exponi *ibid.*; — erronee facta quando invalida 168; — cessante causa, num cesset 173. 174. — Quis in quibus dispensare possit 161 sqq. — Cf. **Votum, Juramentum.**

Distillatio distinguitur a pollutione 861. — Duae species morales: una innoxia, peccaminosa altera *ibid.* 873.

Distinctio numerica, specifica v. **Numerus, Species** peccatorum.

Distribuere. Distributiva justitia. Ejus obligatio 753. Restitutionis onus non ex se, sed per accidens sequitur 764; — at saepe aderit 971 sqq. — Reparatio erga rempublicam, si indignus instituitur in publico munere 971. — In beneficiis ecclesiasticis praetermissio dignioris inducit obligationem damni reparandi 972. — Major dignitas unde sumatur *ibid. not.* — Distribuere pauperibus vel ad distribuendum accipere, laedatne votum paupertatis religiosae 528.

Divisio bonorum v. **Dominium.**

Documenta publica falsificare 824.

Dolus in contractu 1063. 1064; v. **Fraus.**

Dominica dies sanctificanda est ex lege ecclesiastica 544. 546. Num ea lex possit abrogari 544. — Ei non adstringuntur non-baptizati 546. Liceatne iis labores imponere *ibid.* — Obligatio audiendae Missae 555 sqq.

Dominium. Notio et divisio 752. 884; — privati origo 907; — subjectum 754 sqq.; — religiosi quomodo capaces 520—524, infantes et amentes 755; — in quas res exsistere possit 757 sqq.

Donatio. Notio et jura ex ea oriunda 1084 sqq.; — quando corruat vel revocabilis sit 1085; — valida, sed non pleni effectûs 1086. — D. quando computari debeat in sequenti haereditate 1086. — D. mortis causa 1143. — Restitutio per modum D. 1028 sq.

Donum. Dona Spiritus Sancti. Notio et distinctio a virtutibus 688. 689.

Dos. Dotale. — Filiae nubili danda 785. D. bona 892 sq., — pacta *ibid.*, metus in eis 1066.

Dubium. Distinctio diversorum D. 47. — Regulae practicae 108 sqq. — Dubia conscientia quomodo deponi debeat 49. 50. — Peccatum cum ea agentis 51. 239. — Si de peccaminositate generica tantum dubitatur *ibid.* — Dubia lex, lex nulla 92. Dubiae legis interpretatio 149. — Dubia solutio num liberet a solvendi obligatione 960. 961. — D. damnificatio non semper liberat ab onere reparandi damni 978.

Duellum. Notio 850. 852. — distinguendum a defensione 853. — privatum illicitum 852; publicum aliquando tantum licet 851. — Obligatio restitutionis ex duello oriunda 992.

E.

Ebrietas. Ebrius. Notio 742. — Ex quot capitibus peccatum sit mortale 746; — an aliquando non sit peccatum 743; — possitne in aliis permitti vel effici 744. — Peccata in ebrietate commissa quae et quando imputentur 745. — Provocare ebrios ad res malas 135. — Ebrii quomodo peccent non implentes praecepta Ecclesiae 136.

Ecclesia est societas perfecta, in suis rebus etiam temporalibus civili legi non subjecta 140. 1162; — non adversatur culturae felicitatique temporali 590. — Cf. **Templum.**

Ecclesiastica *bona* v. **Bona, Clericus.** — *lex* universalis fertur a R. Pontif., Concilio oecum. 120. 201; a variis Congreg. Rom. 201 sqq.; — disciplinaris vel dogmatica 126; — particularis a Concilio provinc., Episcopo 120; —

mere poenalis vix invenitur 208. — Poena gravis communiter ostendit gravitatem praecepti, saltem si est *latae sententiae* 210. — Ecclesiae praecepta communia 1201 sqq.

Educatio. Obligatio parentum 786. 789; magistrorum 829.

Egressus e monasterio quale peccatum pro viris 532. — Praescripta Clem. VIII. eorumque obligatio *ibid.*

Electio ut specialis actus voluntatis 9.

—— ad officia ecclesiastica debet fieri dignioris 972. — Indigni electionem impedire oblata pecunia sitne simonia 395. — Item, promovere electionem dignioris 395. Cf. **Distributiva.**

—— deputatorum ad comitia. Quomodo singuli cives teneantur ad eam in conscientia 799. — Possitne eligi vir acatholicus, pravis principiis imbutus *ibid.* Cf. **Comitia.**

—— status v. **Status.**

Eleemosyna. Praeceptum ad eleemosynam grave esse potest 607. — In communi necessitate *graviter* non obligat nisi divites 606; — in necessitate valde gravi etiam alios *ibid.* — Venialis obligatio longe saepius adest *ibid.*; — quae liceat uxori 895. 896.

Emancipatio filiorum quomodo et quando fiat 887.

Emphyteusis. Notio 885.

Ephemerides pravas publice exponere 664; conscribendo juvare 665; annuntianda eis committere *ibid.* Cf. **Libri.**

Epikia. Notio et usus 106. 150.

Episcopus non potest esse sine ulla potestate legifera 122; — in quibus possit dispensare 164. 165. 472. 479.

Error influit in voluntarium ut ignorantia 19. — Erronea conscientia, quae a peccato excuset, quae non 44—46. — Conscientiam vincibiliter erroneam quando tum sequens, tum spernens peccet 45. — Error damnificatoris in persona num excuset a reparando damno 977. Cf. **Ignorantia, Contractus, Votum.**

Erubescere fidem 293. 295; — parentes 793, 5.

Esculenta quae sine culpa a judice accipi possint 810.

Ethnicus quomodo perduci possit ad aeternam salutem 274.

SS. Eucharistia. Quid de ea sciri debeat ab homine christiano 284; — injuriosa tractatio 380.

Eutrapelia. Notio virtutis 724. — Defectus contra eam 725.

Evictio rei ex manu possessoris alieni 950.

Examinatores synodales. Quam severe iis interdicatur simonia 402.

Excusatio a lege quomodo differat ab exemptione 160; — quando adsit 155. 156.

Exemplum bonum parentum 788; — malum v. **Scandalum.**

Exemptio a lege. Causam eximentem ponere liceatne ex industria 155. 159. — Non idem de causa excusante dicendum 157.

—— *clericorum* 139. 140; — ejus laesio 385.

Exorcismus v. **Adjuratio.**

Expensae educationis prolis illegitimae 996 *not.*; — restitutionis faciendae 1028. 1032; — quae debeant conferri in divisione haereditatis 1169.

Experimentum sumere in aegroto 993. 995.

Expositio prolis num et quando secum ferat onus restitutionis expensarum 999.

Expresse voluntarium 4; — data licentia *ibid.* 525.

Externus actus v. **Actus.**

F.

Falsificatio documenti judicialis quale sit peccatum 824.

Fama bona. Dominium hominis in eam 759. — Cur homini sit necessaria 1173. — Propriam f. liceatne prodere 1173, juri renuntiare 614. — Alienam f. laedere quale peccatum 1174. 1176. 1182. Cf. **Detractio.**

Famulus. Obligatio 828. — Irreverentia erga dominum specificam habet malitiam *ibid.*; — furti gravitas 934; — cooperatio ad peccatum heri 675; — eum comitari ad peccandum exeuntem 671, ad ritum sectae acatholicae ejusque templum 651. — Debetne f. damnum reparare, quod a domino non avertit? 1013. — Potestne occulta compensatione uti propter salarium minus? 940.

Favores amplam habent interpretationem 112. 149. — Exceptio 216.

Femina v. **Mulier.**

Festum. F. colenda per assistentiam Missae et requiem a laboribus 1201. 543 sqq.; — qui adstringantur, qui non 551 sqq. 563 sqq.; — reductio pro variis locis 1122[a]; — quibus parochus Missam applicare debeat 1201; — quibus in sacello privatae domûs celebrare non liceat 562.

Feudum. Notio 885.

Fictio in contractibus 1059.

Fideicommissum, Fideicommissarius v. **Substitutio.**

Fidejussio. Notio et obligationes 1128.

Fidelitas in quo consistat 1081; — erga Deum 334. 455; — erga Principes 797; — erga herum 828. — Cf. **Votum.**

Fides bona v. **Praescriptio.**
Fides divina in se spectata quid sit 269; cf. **Credere.** — Ejus ortus 270. — Praevia notitia Dei et revelationis necessaria 270. — Formaliter est actus intellectus, sed pendens a voluntate 270. — *Motivum* seu objectum formale est Dei loquentis auctoritas 272; cui quomodo adhaereat fides *ibid.* — F. actus *implicitus* quo sensu 271. 289. — *Necessitas* et *obligatio* est necessitas medii 273, et praecepti: multiplex obligatio 285; — quoties urgeat 286 sqq.; — quando propter ejus omissionem *speciale* peccatum committatur 290. — Lex in rebus fidei ab Ecclesia lata statim post notitiam omnes obligat 126. — Peccata contra fidem cf. **Haeresis, Infidelitas.**
—— externa fidei professio. — Externa fidei abnegatio qualis sit malitiae 293. — Dissimulare seu silere quando sit abnegare 293. — Quando liceat occultare fidem 294. — Occultatio per signa, certarum vestium usum 294. 295. — Fidei professio quibus ab Ecclesia praescribatur 296.
Filius. Ejus obligatio pietatis erga parentes 790. — Cujus laesio diversa est, prout laeditur amor, reverentia, obedientia *ibid.* — Gravitas peccati unde sumatur 792. 793. — Multiplicata malitia specifica 795. — An obedire teneatur in status electione 692. — Cf. **Obedientia, Pietas.**
—— familias quamdiu dicatur, ejus emancipatio 887. — Bona filiorum 888. — Si parentibus quaedam defraudant ex lucro, ex paternis bonis sibi vindicant 889. 890. — Materia gravis in furto amplior sumi debet 934. — F. fam. cum bonis paternis negotians 891. — quoad abstinentiam 1219.
Finis internus et externus 30. — Ex eo maxime pendet moralitas actûs *ibid.*; — graviter malus totam actûs moralitatem corrumpit 33; — leviter malus compatitur bonitatem 34. — Per finem quando opera nostra evadant bona, quando non 31. 33. 34, meritoria 258. 262.
—— legis num intendi debeat a subditis 151. 1211. — Fine legis cessante, cessetne lex ipsa 181. 182.
Fiscus. Quando ei competat dominium bonorum 916, thesauri 913; — quando haeres 1151 sq.; — si quando ei restitutio facienda 981.
Forensia opera diebus festis interdicta 544.
Fornicatio graviter prohibita 862. 870. — Quae damni reparandi obligatio 996. — Quando obligatio ad matrimonium 997.
Fortitudo ut specialis virtus et ut affectio aliarum virtutum 699. — Objectum et motivum *ibid.* — Ejus officium 700. — Maxime elucet in martyrio 701. — Fortitudinis comites 702. — Peccata et vitia contraria 703.
Fraus specifica malitia mortali non differt a furto 928. — in bello 857; — in capiendis animalibus 912; — in contractibus 1063 sq.; — in evadenda militia 987; — in consilio nocivo dando 1002—1005.
Fructus rerum distinguuntur naturales, industriales, mixti, civiles 945; — dominium circa eos 947. 948; — in venditione 1111.
Frui. Fruitio. Quid sit 10. Cf. **Delectatio.**
Frustulum quod diebus jejunii mane sumi possit 1211.
Fuga. Reus quoad fugam 819; aliorum in ea auxilium *ibid.* — Satellites quoad reum fugientem 837, vel capiendum *ibid.* — Miles captus quoad fugam 857.
Funambuli quando graviter propter artem suam peccent 851.
Fur v. **Possessor** malae fidei. Res a F. empta 950. 1116 *not.*
Furtum. Ejus malitia 928. — Gravitas ex duplici respectu determinatur 931. Materia absolute et relative gravis 931. 935. — Furtula minuta coalescunt ad grave peccatum 932. 933; — quando non ita 935. — Furta filiorum etc., in quibus materia amplior sumi debeat 934. — Necessitas qualis a furto excuset 936 et 937.

G.

Gaudium 10. — In peccato sumit malitiam etiam a circumstantiis 245. — Qui de gaudio praecipue examinandi in confessione 252. — Gaudere de effectu peccati liceatne 249. 250; — de re mala ut est causa boni 249; — de *modo*, quo peccatum sit factum 248.
Gladium reddere occisuro liceatne 1011 *not.*
Gratitudo. Notio et actus 768; — erga Deum qualis virtus 334. — Contraria ingratitudo 769; quae quando erga homines sit mortale peccatum 769. — Gratitudinis titulo aliquid exigere pro re spirituali, simonia est 397.

H.

Habitualis intentio 4. — Habitualiter voluntarium *ibid.*

Haeres. Haereditas. Quotuplex 1149; — ab intestato seu legales 1151; — necessarii 1149. — Eorum pars legitima 1154. — Qui nequeant esse haeredes 1156. — Haeres num solvere debeat debita ultra bona haereditate accepta 1159. — Adire haereditatem sub forma inventarii 1157 et 1159. — Repudiare testamentum includatne *omnis* haereditatis repudiationem 1159. — Haeres possitne *praescribere*, si testator mala fide erat 925; — quodnam jus habeat accipiendae compensationis damni antecessori suo illati 989. 990; — quo sensu voto testatoris teneatur 456.

Haeresis. Haeretici. Quot modis committatur 298 et 299; — jam dubio deliberato 301. — Ejus malitia 299. — Distinguitur ab infidelitate privativa 300; — haereticalis blasphemia 366, tentatio Dei 376. — Christiani acatholici quando demum vere evadant haeretici 301; — quomodo legibus Eccl. subjaceant 136.

—— Communicatio cum haereticis, quae sit interdicta 298; — quae denuntiatio praescripta 113.

—— Suspicio haeresis. Ex quibus criminibus oriatur 813. — Quando habeatur ex defensione doctrinae reprobatae 302.

Haereticorum templa visitare 295. 651. 658; — aedificare 658; — in iis campanas pulsare 654; — cantum dirigere 656. 658; — religiosae functioni interesse *ibid.* et 653. — Haereticum ministrum religionis ad moribundum vocare 651.

Heroici actus v. **Actus.**

Herus. Obligatio erga famulos 827. — An seductio subditorum *novam* malitiam addat *ibid.*

Historiographus. Quid ei liceat circa narrationem criminum et defectuum 1183.

Homicida. Homicidium. Restitutio erga haeredes occisi 989. 990, erga uxorem 990, num erga remotiores cognatos 990, erga creditores 991; — casuale culpabile 839.

Honor quid sit 1188. — Euml aedere gravius est famae laesione *ibid.* et 1190. — Reparatio qualis 1185. — H. proprium quaerere vel defendere, quomodo liceat vel fieri debeat 1174.

Hostis. Hostes occidere 857. 858; eorum terras devastare 857, bona capere *ibid.*

Humani actus 1 sq.

Humilitas. Notio 728. — Actus diversi 729. — Excellentia 731. — Excessus in externo agendi modo vitiosus 733. — Comparatio cum aliis virtutibus 732. — Cohaeret cum magnanimitate 730.

Hypnotismus 994 *not.*

Hypocrisis. Notio et malitia 723. 772. — Hypocritam detegere 1182.

Hypotheca. Diversa ejus genera, obligationes 1130.

I, J.

Jactantia de peccato commisso quot habeat malitias 251.

Idololatria cf. **Cultus, Superstitio.** Ejus malitia in se praecisive sumpta inferior est infidelitate 354; sed hanc ipsam aliaque gravissima peccata comites habet *ibid.* et 1227. — Id. imperfecta, si vera et formalis est, gravioris malitiae est quam perfecta 351; — non ita per se, si est simulata *ibid.*

Jejunium ecclesiasticum. Materia gravis vel levis in ejus violatione 1210. 1211. 1213; — parvae violationes coalescunt 1215; — quantitas pro frustulo matutino 1211; — potus qui sit permissus 1213. — Consuetudo quid relaxare possit 1215. — Per se jej. semper secum fert abstinentiam a carnibus, non semper ab ovis et lacticiniis 1210. — Qualitas ciborum 1214, — pro coenula 1212. — Hora prandii an ad essentiam pertineat 1214.

Causae eximentes vel excusantes: aetas junior et provectior 1216; — infirmitas *ibid.*; — labores graves et defatigantes 1217; — labores qui per se, et qui ex accidentali causa conjuncta frequenter excusent 1218. — Causae quae sufficiant ad petendam et concedendam dispensationem 1219. — Responsa Rom. circa jejunium 1220. 1221. — Jejunium vigiliae translatae incidens in ipsum festum diem 1221.

Ignavia quod et quale peccatum 703.

Ignorantia vincibilis quae dicatur 16. 45; — antecedens et consequens *ibid.*; — — concomitans 18; — consequens fere restringitur ad culpabilem 16; — leviter et imperfecte culpabilis potius invincibili comparatur *ibid.*; — crassa, affectata *ibid.* — Ignor. aufert vel minuit voluntarium 17. 18. — Num etiam ignor. crassa et affectata 18.

—— Ignorantia Dei qualis non possibilis 235; — legis naturalis 187. — Peccata ignorantiae quae vocentur 221.

Illegitimus quoad haereditatem 1154. 1156.

Imagines Sanctorum quomodo colendae 349.

Immunitas S. Pontificis juris divini est 139.

Impedimenta. Impedire. Impedimentum ponere legi implendae 157. 158. —

Impedire aliquem a consecutione boni quando obliget ad restitutionem 973 sqq.; — a peccaminosa lucri consecutione 975. 976; — non impedire damnum alienum quale peccatum 1013. 1014.
Imperium. Imperare. Actus imperans 9. Cf. **Actus, Jussio, Mandatum.**
Impetrare (cf. **Orare**) pro nobis et pro aliis apud Deum possumus 260. 265; — non minuit vim merendi 265.
Implere legem fit plerumque etiam sine intentione finis 151. — Aliquando peccaminosa actione quoad substantiam satisfit, aliquando non 152. — Eodem tempore quando pluribus legum praeceptis satisfieri possit 151. 154. — Quando uno eodemque actu pluribus praeceptis satisfiat *ibid.*
Impudicitia v. **Luxuria.**
Inadvertentia ignorantiae comparatur 18. 19; — a peccato excusat *ibid.*; — in quibus causis sumi nequeat adfuisse 18.
Inanis gloria. Notio — quomodo ab ambitione distinguatur 706. Cf. **Superbia.**
Incapacitas legalis possidendi quomodo intelligatur 1058; — succedendi in jura et bona 1148. 1156; — pro religiosis 520. 524.
Incarnatio. Mysterium Inc. sitne necessitate medii credendum 277. — Quaenam contineantur in eo ut explicite credenda 279. — Incarnationis momentum quam excelso virtutum exercitio abundaverit 335.
Incendiarius *cui* restituere debeat 1134.
Incendium effugere per aliud vitae periculum 580; incendio ereptas res consumere, sibi retinere 954; incendio destruere res hostiles cum vitae periculo 580.
Incerta *bona* seu *debita* 1022; — eorum restitutio *ibid.* 1023. 1024. 1025.
Incestus 882. — Sitne diversus pro diversa cognatione *ibid.* — Etiam solus tactus inhonestus ejus malitiam habet *ibid.*
Inculpabilis actio potest imponere obligationem praecavendi damni 969; ex cujus neglectu obligatio *restituendi* oritur *ibid.*
Indeliberatus actus 27. 236 sqq.
Indifferens. Actus in specie sua indifferentes 37. Num possint esse in individuo 33 sqq.; — sunt, quoad supernaturale meritum 38.
—— Libertas indifferentiae 5.
Indignitas qualis inducat nullitatem beneficii ecclesiastici collationis 972 *not.*
Indirecte voluntarium 11 sq.; — indirecta resistentia 22.
Inducere ad peccatum v. **Seductio.**
Infantes capaces juris et dominii 755; — quibus legibus subjecti 134—136. 138.
Infidelis. Infidelitas. Infidelitas quaenam sit peccatum 298. — Quomodo infideles pervenire possint ad fidem et salutem 274; — num obligentur legibus Eccl. 137.
Informe v. **Testamentum, Contractus.**
Ingratitudo 769.
Inhonesta. Ad ea cooperari liceatne 666 sqq.
Inimicitia. Inimicus. Inimico debentur communia caritatis officia, idque relate ad ejus conditionem 622; — igitur: condonatio, non-exclusio ab oratione, in indigentia opitulatio *ibid.* — Non debetur condonatio damni, honoris reparandi 623. — Utrum debeatur salutatio, an sufficiat resalutatio, a circumstantiis pendet 624. — Inimicum praeterire, non statim ei veniam concedere, non semper pro gravi peccato haberi debet 624. Cf. **Odium, Reconciliatio.**
Innocens. Innocentem occidere directe, non licet; indirecte, licet aliquando 839. — An cogi possit, ut se tradat tyranno *ibid.*
Inobedientia v. **Obedientia.**
Instructiones Romanae v. **Decreta.**
Intentio. Intendere. Actus voluntatis specialis 8. — Versatur circa finem et circa media necessaria *ibid.* — Actus, qui aliquod medium ut tale intendit, virtualiter ipsum intendit finem 9. — Intentio actualis, virtualis, habitualis, interpretativa 4; — prava, quae bonitatem actus corrumpat 32. 33; potestne actionem facere injustam? 766. 803.
—— Intentio bona 31; — ad meritum requisita 258. — Quotidiana renovatio summopere commendanda 262; — ejus perfectio sedulo prosequenda; brevis methodus 264. 335. — Opera secus facta num mala 40.
—— Intentio finis legis num necessaria 151. 1211; — legis non implendae, eamque evadendi, quando sit peccatum, quando non ita 157. 159.
Interdictus ab administrandis bonis suis 1057.
Intermedius in restitutione 1030; — in emptione et venditione quae jura habeat 1123; — in contractu aestimatorio 1124. Cf. **Proxeneta.**
Interni. Actus mere interni a civili auctoritate praecipi non possunt 130. An per ecclesiasticam auctoritatem 131. Cf. **Actus.**
Internuntius si restitutionem sibi commissam non faciat 1030. — Quid possit in promissione et donatione, exorta morte promittentis vel donantis 1083. 1086.
Interpretatio doctrinalis legum earum-

que obligationis attendere debet objectum 146. 148, finem 147, verba 149, mentem legislatoris 149. 150; — authentica alia est comprehensiva, alia extensiva 149. 204; — dispensationis stricta an lata 171.

Interpretativa intentio 4.

Intimatio quae requiratur ad contractum 1161; — an reciproca *ibid.*

Inventarium. Acceptatio haereditatis sub beneficio inventarii 1159.

Inventio. Inventor. Ad quid inventor rerum alienarum teneatur 915. — Possitne rem inventam suam facere titulo judicialis sententiae, praescriptionis, occupationis 915. — An, domino non comparente, res pauperibus sit danda 916. — Cf. **Thesaurus.**

Invidia 619. — Distingui debet a similibus tristitiae affectibus *ibid.* — Ejus malitia ex genere suo mortalis; at minor, quam inimicitiae odium 618.

Invincibilis ignorantia 17 sqq.; — error 43 sqq.

Jocari cum diabolo in adjuratione possessi quale peccatum 427.

Ira. Iracundia. Notio 719. 737.

Irreligiositas sitne gravius peccatum quam superstitio 364. 1227 sq.

Irreverentia erga Deum 370. 371; — erga parentes 790. 793.

Irritatio v. **Contractus, Juramentum, Lex, Votum.**

Judex. Ejus scientia et peritia necessaria 802. — Quid in dubio facere debeat circa rem criminalem 801, — in causa civili 808, mutare pro libitu opiniones *ibid.* — Num ex privata scientia contra reum agere possit 807. — An ex illa pro reo agere debeat contra juridice probata 806. — Possitne aliquod munus postulare vel accipere pro justa sententia 809. 810; — pro injusta 809; — pro eo, quod unum alteri praetulerit, ejusve causam prius expedierit 808; — ad quid teneatur ex sententia injusta 803, ex mulcta non imposita *ibid.* 1014. — Num causas injustas in alium judicem conjicere possit 662; — num secundum leges injustas jus dicere 804.

Judicium. Judicii forma a judice servanda 801. 804; — num a judice supremo? 803.

—— temerarium quomodo distinguatur a suspicione, et quando sit mortale peccatum 1185. 1186.

Juramentum est invocatio Dei ut testis 405. Conditiones *ibid.* — Invocatio creaturae quando juramentum 407. — Verba dubia quomodo sumenda 408. — Defectus seu peccatum triplex: def. judicii ex se venialis 410, — veritatis ex se mortalis 411 (quanta certitudo necessaria 411), — justitiae modo venialis, modo mortalis 412. — Juramentum fictum ejusque peccaminositas 409. — J. promissorium quid addat ad notionem juramenti 406. — Promittere rem malam peccatum est neque obligat 416; — promittere rem leviter malam in se mortale peccatum, practice saepe veniale tantum *ibid.*; — quid si res est inutilis, ac obligatio inde oriunda 422. — Jurata promissio sine animo implendi 411, admittatne parvitatem materiae *ibid.* — Liceatne jurare cum restrictione mentali 411. 417. 418. — J. promissorii *obligatio* 414, — principalis aut accessoria 416, — quo sensu explicandus ejus ambitus 418 sqq. — Admittit ejus laesio parvitatem materiae 415; — ejus malitia differt omnino a juramento falso 415; — metu extortum inducatne obligationem 417. — J. servandi secreta, observandi statuta quo sensu intelligatur 420. — J. fidelitatis quo sensu sumatur; — quo modo liceat, exsistentibus legibus iniquis 421. — Juramenti solutio per dispensationem et irritationem 423. 424. 479. 1080; — per condonationem ejus, in cujus favorem emissum est 423. — J. contractui appositum 1078; — contractum juramento firmari quid sit 1078.

Jurati judices in re criminali 807.

Juridica culpa 964. — Obligatio restitutionis ex ea oriunda 965; ea tandem post judicis sententiam, nisi culpa fuerit simul theologica *ibid.*

—— persona 754. 756.

—— bona fides in praescriptione 921.

Jurisdictio. Jurisdictionis potestas 119 sqq.; — distincta a potestate dominativa 72 *not.* 539; — usurpata 802.

Jus. Notio generica 750; in re et ad rem 752; — perfectum et imperfectum *ibid.*; — probabile 808. — Juris subjectum quilibet homo, etiam infans et amens 754. 755; — etiam personae morales 756. — Juris objectum non potest esse ipse homo 757. 760, at ejus labores *ibid.*, bona externa 757. 758, fama 759.

Jus gentium sitne legis naturalis an positivae 191; — immutabile an mutabile 192. 193; — ejus objecta 194.

Jus Romanum civile. Ejus naturalis aequitas et pietas 808. 1079.

Jussio. Notio 1000. — Quomodo distinguatur a mandato *ibid.* — Ut causa restitutionis cf. **Mandatum.**

Justitia. Conceptus et notio 748. 749. — Distributiva, vindicativa, legalis a

stricta notione justitiae deficiunt 749. 753; — commutativa est stricta seu rigorosa 751. — Laesio justitiae quod peccatum 761. 762. — Solum, si in se vel in alia justitia laesa est commutativa, adest obligatio restitutionis 761. 763. 764, idque *per se* in eodem objecti genere tantum 765; — ejus conditiones generatim sumptae 766. — Utrum laesa sit justitia, an non, pendere potest ex intentione 766.

L.

Labor aliquo modo omnibus hominibus praecipitur 588. — Divites quomodo obligentur et satisfacere possint *ibid.*

—— servilis dieb. Dom. et fest. prohibitus 545 sqq. — Per alios laborare 137. 550. — Qui sit labor servilis 548. — Quae materiae parvitas 550. — Num hac lege teneantur haeretici 136, num nonbaptizati 137. 546. — Causae a lege excusantes: necessitas, caritas, pietas 551 sqq. — Dispensationem quis dare possit 547.

Lacticinia quando prohibita v. **Jejunium.**

Laridum diebus abstinentiae et jejunii quando permissum 1212.

Laxitas. Laxa conscientia 65; periculum 66. — Aliquando a peccato gravi affert excusationem 66, III. — Laxismus non plane confundendus cum laxa conscientia 74; — ejus condemnatio 75.

Lectio prava 865. 868; v. **Liber.**

Legalis justitia cf. **Justitia.**

Legatarius ex testamento habet solum jus ad rem 1159.

Legatum. Quomodo intelligenda sint legata et conditiones implendae 1077. 1164. — Legata pia quomodo subtracta sint civili auctoritati 1162.

Legislatio. Legifera potestas omnis ultimo ad Deum reduci debet 200; — apud quos resideat in Ecclesia 120; — in Superioribus regularium limitata est 1213.

Legislator quo sensu teneatur suis legibus 144. 145. — Non tenetur ullatenus in iis causis, in quibus cum aliis licite dispensat 145.

Legitimatio illegitimae prolis 887.

Lex. Notio et distinctio 68; — collata cum conscientia 67; — cum praecepto 72. — Conditiones essentiales 69; — quaelibet ad divinam legem reducitur 71. — In conscientia obligat, etsi legislator de Deo non cogitavit 211.

—— aeterna. Notio 183—185.

—— naturalis est fundamentum omnium aliarum legum 186; — non potest penitus ignorari 187; — in se immutabilis 189; — ratione objecti aliquando mutabilis 190.

Lex positiva antemosaica 195. 196; — mosaica 197.

—— christiana aucta est super veterem legibus moralibus et caerimonialibus 195. 198; — abrogavit leges judiciales et caerimoniales V. L. 197, quae factae sunt mortiferae 197; — confirmavit leges morales naturales 198, obligationem graviorem quidem, sed non specie diversam induxit *ibid.*; — veteri longe perfectior est 198. 199. — Quomodo omnes homines liget 199.

—— humana per recursum ad legislatorem interimne suspendatur 126; — quod incommodum ab ea excuset 155; — an peccaminoso actu impleri possit 153.

—— directiva, poenalis, mixta. Notio et obligatio 68. 207.

—— irritans 68. An exsistat lex irritans naturalis 212; — positivo jure statui potest sive ecclesiastico sive civili 212. — Lex irritans ipso facto et post sententiam 213. — Potest esse simul prohibens 214. — Ignorantia a lege irritante plerumque non excusat *ibid.*; — aliquando tamen *ibid.*; — item gravis metus *ibid.* Cf. **Dispensatio, Dubium, Ecclesia, Promulgatio, Universalis** etc.

Liber. Librorum impressio. Liceatne libros alterius alteri denuo prelo committere 904; — in aliam linguam vertere 905. — Libri pravi. Eos conscribere et edere 666; — iis imprimendis cooperari 663; — eos sive ephemerides publice exponere 664, — venales habere 663 *not.*, legere 182. 868; — num sine licentia legi possint 182.

Liberalitas. Notio virtutis 775.

Libertas. Liberum. Quid sit et quomodo distinguatur 5. 7. — Hominis libertas ex S. Scriptura et ratione probatur 5. — Num iisdem limitibus contineatur voluntarium et liberum 6.

Licentia expressa, tacita, praesumpta 527. — Quae lic. Superioris a paupertatis religiosae laesione excuset *ibid.*

Licitatio v. **Venditio** *sub hasta.*

Ligna. L. caedere in silvis conductis 885, in silvis publicis 934.

Locatio. Locator. Notio et regulae 1125. — Pretium locationis laborum 1127. — Locator de quibus damnis respondere debeat, de quibus locatarius 1126.

Ludus. Conditiones, ut ludus sit licitus 1139; — lege positiva illicitus 1140: — victor et victus quid juris vel obligationis habeant 1140.

Luxuria. Notio, distinctio a delectatione sensitiva 861; — delectatio lux. directe volita non admittit parvitatem materiae

in homine soluto 862; — indirecte voluntariae peccaminositas pendet ex causa 862. 863. — Causae graviter, leviter, mediocriter in luxuriam influentes 864.

M.

Magia v. **Superstitio.**

Magister. Ejus obligatio erga discipulos 829; — contra eos delinquens quando malitiam specie auctam contrahat *ibid.* — Quando teneatur de damnis discipulorum 1014.

Magnanimitas quid sit 704.

Magnetismus quo sensu et limite licitus 359. — Signa aperta illiciti usûs 360. — Responsa S. Officii de eo 361.

Magnificentia qualis virtus 705.

Maleficium. Notio et malitia 351. Cf. **Superstitio.**

Malitia quid sit 223; — multiplex in peccato 224 sqq. — Peccata malitiae quae vocentur 221. Cf. **Peccatum.**

Malum optare alteri 243. 616. 622. Cf. **Desiderium, Cogitatio.**

Mandans. Mandatum. Notio et obligatio 1000. 1089. — In causa damnificationis ad quid teneatur erga mandatarium 1000, erga damnificatum 1000; — revocatio mandati quando excuset 1001. — Mandatum quomodo exstinguatur 1089.

Mansuetudo. Declaratur ratio virtutis 718.

Maria, B. Virgo, invocanda 345; — salutatio angelica an sub obligatione sit scienda 283. — Cur vocetur *„prudentissima“* 693.

Maritus possitne directe irritare vota uxoris 462; indirecte 458. 464; — dissipans bona communia ad quid teneatur 897.

Massonica secta. Liceatne eorum aedes ubi conveniant construere, ornare 658, emblemata conficere 657, signis distinctivis uti 294.

Mater. Ejus obligationes erga prolem 784; — debeatne filium lactare *ibid.* Cf. **Abortus, Parentes.**

Matrimonii promissio a seductore 997.

Matutinae preces num praeceptae 347.

Medica ars. Medicus. Scientia et peritia medico necessaria 993. — Experimentum in homine sumere non licet *ibid.* et 995; — remedio minus securo uti? 83. — Alia peccata medicorum 839. 994. — Monere debet aegrotum tempestive, ut animae suae prospiciat 993. 995. — Pauperi quando gratis succurrere debeat 993; — quid, si ab eo remunerationem extorqueat 1114.

Meditatio possitne praescribi in sacro secessu sacerdotum 131.

Mendacium 771; — in quo consistat ejus malitia 772; — non ex se, sed aliunde est mortalis *ibid.*

Mendicantes. Ordines religiosi. Eorum paupertas 521.

Mercator v. **Vendere.**

Mercatoria relatio chirographorum eorumque aleatoria emptio 1136.

Mercenarius v. **Operarius.**

Merces. Mercedem a singulis recipere integram 825. 1051.

Meretrices an tolerari possint 676 *not.* — Liceatne iis domum locare *ibid.*; — ad earum domum vehere, comitari 671.

Meritum condignum et congruum 257. M. condigni conditiones necessariae 258; — quibus modis augeatur 265; — quantopere pendeat a perfecta intentione bona 263. 264; — ejus objectum 259. — M. congrui conditiones et objectum 260; — ejus cum impetratione collatio 260. 264; — merito congruo addito non minuitur mer. condignum 261.

Metus gravis et levis 24; — intrinsecus et extrinsecus ortus *ibid.*; — etiam gravis non excusat per se a culpa gravi 25. 26; — in lege positiva, maxime humana, aliquando excusat 25.

—— in contractu, juramento, voto v. **Contractus, Juramentum, Votum.**

Miles. Militia. Quando obediendum sit a militibus in dubio de justitia belli 856. — An diripere possint bona privatorum 857. — Injustitia in iis diripiendis commissa vel non commissa *ibid.* — Restitutio in bello injusto 858. — Cf. **Bellum.** Militiae sese subducere 986; — si cum fraude, sitne obligatio restitutionis 987. 988; — fugitivus ad quid teneatur 986.

Minores 887. — Quid possint in contractibus 1055; — an teneantur ad restituendam pecuniam, quam mutuatam acceperunt ad usus peccaminosos *ibid.*; — proteguntur contra praescriptionem 924. Cf. **Filii familias.**

Miraculum petere quando sit tentatio Dei 376. 377.

Misericordia. Notio — distinguitur a liberalitate et a caritate 776; — opera corporalia 608 *not. 2,* spiritualia 610.

Missa. M. celebrare intuitu stipendii 390. Missae assistere diebus praeceptis 555 sqq.

Moderamen inculpatae tutelae 832. 834; — si quis transgreditur 989.

Modestia. Explicatio et opposita vitia 722.

Modus contractui adjectus distinguitur a conditione 1075; — ejus obligatio *ibid.*; — „ad certam causam“ an obliget ad eandem 1076.

Mohatra. Contractus propter usuram palliatam prohibitus 1123.
Monialis v. **Religio, Superiorissa.**
Monopolium privatim productum quando contra caritatem vel justitiam 1119; — legale *ibid. not.*
Moralitas sensu neutro in quo consistat 27; — sensu specifico *ibid.*; — falsi conceptus *ibid.* — Actuum moralitas pendet ab objecto, circumstantiis, fine 28. 29. 30. — Moraliter bona actio ex integro debet esse bona, quo sensu 31 et 32; — moraliter mala fit ex quolibet capite *ibid.*
Moribundus num privandus usu rationis, ne dolores sentiat 743.
Morosa delectatio v. **Delectatio.**
Mors. Mortem sibi causare indirecte ex gravi causa licet 579, sed causae pro circumstantiis diversae exiguntur 580. — Mortem sibi *optare* potest esse actio bona 582; — sine justa causa plerumque peccatum veniale est *ibid.*; — si cum rebellione erga Dei voluntatem, peccatum mortale *ibid.* — Cf. **Desiderium.**
Mortale peccatum. Discrimen internum a peccato veniali 230; — ex objecto suo quid sit 233; — quot modis fieri possit veniale 231. — Quid requiratur ad mortale peccatum 231. — Ejus malitiae communes 224 sqq.
Mortui civiliter 1055. 1058. Cf. **Defuncti.**
Motivum impellens et movens 169. 1064; — supernaturale ad merendum 258. 262.
Motus primo-primi, secundo-primi, secundi qui vocentur 22. 23; — pravi quando culpabiles 15; — num neutrali voluntate tolerari possint sine gravi culpa 22; — eos causare v. **Causa.**
Mulcta. Qui damnificatorem non denuntiavit, non punivit, debeatne mulctam restituere, quam alioquin ille soluturus erat 1014 v. **Custos;** cf. **Poena.**
Mulier jure divino incapax jurisdictionis eccles. ordinariae 123; — delegatae solo jure ecclesiastico *ibid.*; — ex crimine gravida ad quid teneatur *cum complice* 996. 998 sq.; *sola* 997. 998 *not.*; — ornatu lascivo utens 437. 443. Cf. **Uxor.**
Munera accipere quando simonia 386 sqq.; — judici quomodo prohibitum 808—810; quando contra justitiam commutativam 808. 809.
Mutare opiniones probabiles 114, liceatne in eadem causa 114. 115; — judici 808; — confessario 116 sq.
Mutilare. Se ipsum mutilare non licet 577; — licet ad salvandam vitam *ibid.* pueros ad servandam vocem? 578.
Mutuum. Notio contractûs 1090. — Versatur ex se circa rem sterilem 1090. 1092; — non admittit jus foenoris, nisi extrinsecus 1090. 1099 sqq. — An pecunia alteri tradita necessario sit objectum stricti mutui 1093 sqq. — Reconciliantur antiquae leges Ecclesiae severae cum hodierna praxi mitiore 1105 sqq.
Mysteria creditu necessaria 276 sqq.

N.

Narrare peccata aliena v. **Detractio.**
Nativitas ut titulus acquirendi dominium pullorum animalis 916 a.
Naufragium. In naufragio tabulam cedere amico cum propriae vitae periculo plerumque licet 580.
Navarchus. Exemplum voluntarii indirecti 4. 15; — temere incitans cursum navis peccat 15.
Necessitas proximi diversa et diversi ordinis 601. — Ad quid proximi necessitas, praesertim extrema, alios obliget 602. — Extrema et quasi-extrema morali et latiore sensu quae intelligatur 936. — In ea ex rebus alienis sibi assumere quid liceat 937.
—— medii et praecepti ad quosnam virtutum actus exsistat 273. 308. 321; ad quas doctrinas christianas sciendas 276 sqq.
Negative voluntarium 11; quando culpabile 12.
Negligentia in repellenda tentatione 23. 232; — in inquirendo domino rei detentae 957, inventae 915; — in praecavendo damno 803. 966. 969. 1012 sq.
Negotiatio cum bonis alienis usurpatis 891; — chirographorum aleatoria 1136.
Negotiorum gestio. Notio et obligationes 1089. — Possitne confessarius, cui creditur res restituenda, pro negotiorum gestore domini considerari 1030.
Neutraliter se habere in motibus pravis 22.
Notarius. Ejus praecipua officia 824.
Novitiatus. Novitius. Nov. anni integri requiritur ad valorem professionis religiosae 503, idque plerumque in habitu ordinis *ibid.*; — interruptus de novo incipi debet *ibid.* — Decreta Pii IX. de admissione et educatione Novitiorum 504. 505.
Numerica distinctio peccatorum in confessione moraliter sumenda est 241. — N. dist. unius ejusdemque actûs peccaminosi fieri debet, si diversae malitiarum species sunt, aut si plura sunt objecta 241. 243. — Restrictio *ibid.* — Alia est regula num. dist. in peccatis externis, in propositis externe peccandi, in peccatis mere internis 241. 242.

Nundinae an licitae diebus festis 544.
Nuntium dare peccaturo liccatne 652. 670. — Si per N. fit promissio, donatio, quando contractus incipiat valere 1082 sqq. — Nuntius a pluribus conductus possitne a singulis plenam remunerationem accipere 825. 1051.

O.

Obedientia. Generalis notio 779. — Pro diversitate Superioris praecipientis probabiliter non est diversa virtus *ibid.* — Praestantia, collatio cum aliis virtutibus 780. — Ejus laesio: inobedientia materialis, formalis 781. — Filiorum inobedientia *frequens* quomodo evadat peccatum mortale 792. — Inobedientia discipulorum, alumnorum quando excusetur a gravi malitia 830.
—— religiosa. Votum solemne et simplex quomodo distinguatur 534. 535. — O. intelligitur *secundum* regulas, non infra, supra, contra 534; — an extendatur ad actus heroicos 537; — ad actus internos *ibid.* — Laesio obed. potest esse peccatum contra obedientiam generale vel particulare 536. — Quot malitiae inesse possint et generatim insint 539. — An S. Pontifex vi voti obedientiam exigere possit et re ipsa exigat 539. 540. — An Congregationes Cardinalium 539. — Qua forma generatim utendum sit, ut constet de obedientiae praecepto ejusque laesione 536.
Objectum tribuit actui moralitatem 28. 35.
Obligatio legis tangit aut directe aut indirecte conscientiam 146. 147; — gravis vel levis unde dignoscatur *ibid.*; diversimode in lege civili vel ecclesiastica 147; — exspiretne exacto tempore 154; — possitne satisfieri a nesciente aut invito 152. Cf. **Lex.**
Oblivio quae excuset a peccato 18. Cf. **Inadvertentia.**
Observantia quid sit et in quo nitatur 778. Cf. **Dulia.**
—— vana v. **Superstitio.**
Occasio distinguitur a causa, neque causa occasionalis est causa proprie dicta 11. — Occasionem tantum, non causam damni esse 979; — non inducit obligationem restitutionis 979. 980. — Occasionem peccandi alteri ponere, non auferre, liceatne 638. 639. Cf. **Scandalum.**
Occidere aggressorem directe et indirecte 833; — innocentem occidere 839; — in bello quousque liceat 856. 857. 858; — seipsum occidere directe non licet 575. Cf. **Homicidium.**
Occupatio modus originarius acquirendi dominii 908; — nequit plane auferri ut titulus legitimus *ibid.* — Occ. animalium 909 sqq. Cf. **Animalia, Inventio, Thesaurus.**
Odiosa restringenda quae sint 112. 149.
Odium distinguitur inimicitiae et abominationis 616; — inimicitiae erga proximum semper peccatum ex genere suo mortale 616; — abominationis est, aut non est, pro rationibus diversis 617; — inimicitiae formaliter est tristitia, sed gignit gaudium idque de inimici malis 618, atque horum malorum desideria. — Cf. **Inimicitia.** Odium Dei gravissimum peccatum 325. 1227; — ibi etiam odium inimicitiae et abominationis distingui potest 310. 325; — in *proxime cognatos* est specialis malitiae 795.
Omissio. Omittere. Omittere rem perfectiorem cujusnam moralitatis sit 40. — Debeatne omitti actio bona, utilis, praecepta, indifferens propter scandalum 635 sqq. Cf. **Scandalum.** — Omittere exercitium jurisdictionis sacrae pro pecunia sitne simonia 391.
Operarius ad augendam mercedem num occulta compensatione uti liceat 940; — conventione, ut sistantur labores 1119. — Eorum merces quomodo determinanda 1127 a.
Opinio. Diversâ — uti in eadem causa 114. Earum electio v. **Confessarius.**
Oppressio mulieris quale peccatum 880. Liceatne mulieri oppressae semen ejicere 849.
Opus. Opera diebus Dom. et festivis prohibita 544. Cf. **Labor.** — An semper ex motivo caritatis operari debeamus 258. Cf. **Meritum.**
Oratio. Orare. Ut petitio est necessaria ad salutem 340; — ejus obligatio quoties urgeat 347; — ejus necessitas in superandis tentationibus 340. 347; — efficacia infallibilis a fidelibus fide tenenda 341; — conditiones necessariae 342. — Peccator orare et impetrare potest 342; — quid qua certitudine pro aliis orare possimus 344; — pro quibus possimus et debeamus 344. — Ad quos possimus orare 345. Oratio Dominica. Quae sit eam sciendi obligatio 283.
Oratorium. Oratoria publica dicuntur duplici sensu 561; — domus religiosae publica sunt secundum quid, secundum quid privata *ibid.* — Oratoria stricte privata seu domus privatae generatim non admittunt celebrationem nisi *unius* Missae 562; — ibique soli privilegiati satisfaciunt praecepto pro diebus Dom. et festivis *ibid.*; — imo principaliora festa excluduntur *ibid.*

Ordalia sunt ex se Dei tentatio 376; — ab Ecclesia nunquam sunt approbata, quamquam a compluribus Episcopis ex pia simplicitate admissa *ibid.*

Ordo. O. recti universalis, principium moralitatis 27; — *caritatis* 597. 602 sqq. v. **Caritas.**

Organum pulsare in templis haereticorum 656.

Ornatus muliebris quando peccaminosus et scandalosus 637. 643; — conficere 672.

Ova. Eorum esus quando prohibitus v. **Jejunium.**

P.

Palpo. Ejus influxus in damnum alienum 1008. — Consulenti aequiparatur quoad restitutionem *ibid.*

Parcimonialia bona clerici 898.

Parentes. Eorum obligatio in filios: amor 783; — filios alere debent in necessitate, etsi invitis parentibus statum elegerunt 784. 785. — Quid facere debeant circa educationem 786 sqq. — Quomodo exemplo esse atque scandalum vitare 788. — Quando in neglecto officio contrahant peccatum duplicis malitiae 795. — Dispositio de successione bonorum, seu divisio inter filios 1162. — Cavere debent, ne uni prae aliis facilius faveant 784. 1155.

Parochus. Ejus facultas dispensandi 167. 472.

Participans quo sensu primarie damnum reparare debeat 1010; — aliquando ex gravi causa excusatur a peccato et ab onere restitutionis 1011.

Particularis lex generatim solos territorii incolas adstringit 141. Cf. **Peregrinus.**

Pascha. Paschalis Communio 1202 sqq.; — quomodo tempus computetur 1206; — an exspiret praeceptum elapso tempore 1206; — non satisfit sacrilega Communione *ibid.* et 131; — longe severius urget quam praeceptum audiendae Missae 158; — sumenda in ecclesia parochiali 1206. — Quis ab hac circumstantia dispenset *ibid.*

Pascua. Pascuis publicis uti 934.

Pater. Paterna potestas. Quomodo constituatur et finiatur 887. — An pater debeat reparare damnum, quod filii sui aliis intulerunt 1014. — Irritatio votorum 461. Cf. **Parentes.**

Patientia. Notio 709. — Necessitas 711. — Opposita vitia 711.

Patrimonialia bona clerici 934.

Pauperes. Paupertas. Quando eligi possint, quibus pro domino laeso fiat restitutio 1019. 1022; — qui laborare possint diebus Dom. 551; — quando excusentur a lege jejunii et abstinentiae 1208. 1216 — ex necessitate sumentes sibi res alienas 936 et 937.

—— Paupertas religiosa quo differat simplex et solemnis 520; — etiam solemnis admittit dominium directum 524. — Possessio communitatis non repugnat paupertati 521; — repugnat usus independens 521; — varii modi peccandi per usum independentem 528; — usus abundans 522. 528. — Peculium quo sensu paupertatis essentiae repugnet 526. — Materia paupertatis sintne scripta propria 523. — Laesio quae sit mortale peccatum 529. — Possitne laesio fieri peccatis internis 530. — Licentia Superioris qualis a paupertatis laesione excuset 527.

Peccatum. Divisio multiplex 221. Peccata infirmitatis et malitiae non eadem sunt ac venialia et mortalia *ibid.*; — intima malitia est oppositio contra divinam voluntatem 219. 222; — malitiae communes seu transscendentales peccati cujuslibet, praecipue mortalis 225 sqq. — Ordo specificae gravitatis diversorum peccatorum 1223 sqq. — Cf. **Mortale, Veniale.**

Peculatus specifica malitia gravi non differt a furto 928.

Peculium v. **Paupertas** (religiosa).

Pecunia ex se sterilis est 1105; — ex adjunctis gignit utilitatem et lucrum 1105. 1106. Cf. **Mutuum.**

Peregrinationes quae reservatae in votis 469. 477.

Peregrinus legibus particularibus plerumque non tenetur 141; — uti potest dispensationibus localibus loci, ubi exsistit, non suae patriae 141. 143; — uti potest etiam dispensatione *personali ibid.*; — potest in quibus rebus dispensationem personalem accipere ab Episcopo loci 164.

Perfectio. Eam nolle vel negligere sitne peccatum 40; — propria prae aliena curanda 585; — christiana in quo consistat 484. — Status perfectionis quid requirat 485. — Cur votorum vinculum accedere debeat 486. — Alius status perfectionis acquirendae, alius p. exercendae 486. — Obligatio ad perfectionem quae incumbat religiosis 516. — Graviter violatur contemptu regularum 517; imo etiam defectibus non mortalibus, qui inducant grave periculum dimissionis *ibid.*

Periculum peccandi subire ex caritate potest licere, imo obligatio evadere cum qua cautela? 585; — rei in emptione qui subeat 1110. 1111; — sortis titulus externus foeneris permissi 1099; — vitae quando liceat subire 579—581.

Perplexitas. In perplexa conscientia quid agendum, ne peccetur 52.
Perseverantia ut virtus 712; — ut donum gratiae est objectum meriti congrui 260.
Persona juridica 754. 756.
Petere id, quod alter sine peccato non est praestiturus, aliquando licet 641; — nunquam id, quod sine peccato nequeat praestare *ibid.*
Pia causa quando eligi possit in causa restitutionis 1019. 1022; — in testamento 1148. 1162; — ejus bona subsunt juri eccles. 1023. 1024. 1148.
Pictura. Picturam obscoenam exponere 645, conficere *ibid.* 668.
Pietas. Notio virtutis 777; — in quos feratur *ibid.*; — diversae species *ibid.*; — ad quid obliget filios 790. Cf. **Filius.**
Pignus. Notio et obligationes ex pignore 1129.
Plantatio in alieno fundo. Regulae circa dominium 916 a.
Pluralitas objectorum quando plura facit peccata 243.
Poena. Poenalis (cf. **Lex, Mulcta**). Poena exorbitans in lege civili index est legis mere poenalis 211; — exorbitans num incurratur a nesciente poenam 209; — gravis generatim indicat, legem sub gravi obligare 210; — ipso facto incurrenda saepe nihilominus requirit sententiam judicialem *criminis* declaratoriam 209.
Poenitentia ut virtus specialis ab aliis aliter intelligitur 334; — imposita a confessario quam interpretationem patiatur 154; — voluntaria assumpta possitne fieri cum vitae abbreviatione 573.
Pollutio culpabilis, etsi quoad speciem fornicatione gravior sit, in concreto plerumque est peccatum minus grave 870; — directe voluntaria 871; — indirecte voluntaria quando sit qua pollutio peccatum grave 872, quando veniale 874, quando nullum *ibid.*; — in somnis quando imputetur 875; — eam directe causare nunquam licet, neque de ea delectari 250; — quo sensu liceat aliquando eam desiderare *ibid.*; — naturaliter inceptam sitne obligatio supprimere 876. — Pollutio in feminis quale peccatum 873.
R. Pontifex supremus est legislator in Ecclesia 120; — ex jure divino civili auctoritati proprie subjectus nulli est 139; — possitne dispensationem dare in jure divino 163; — potest mutare, abolere leges Ecclesiae universales et particulares 121. 122. 163; — non potest Episcopis, quamdiu manent in regimine suae ecclesiae, omnem potestatem legiferam auferre 122.
Populus. P. legem recipiens vel non recipiens 127.
Positivum voluntarium 11; — imputabile quo limite 12.
Possessio. Melior conditio possidentis quo sensu 108. — Principium quasi possessionis non semper est pro libertate *ibid.*
—— rei alienae. Generalia principia 944.
Possessor bonae fidei. Ejus obligatio, quando cognoscat rem ut alienam 946; limites restitutionis 947; — possitne fructus bona fide retinere 948; — si rem alienam tertio donavit 949; — si eam a fure emptam vendidit 950; — si rem gratuito acceptam tertio vendidit 951.
—— malae fidei. Ejus restitutio determinatur ex utraque radice 952; — quasnam expensas deducere possit 953; — num etiam post judicis sententiam *ibid.* — Quid, si rem perituram surripuit, consumpsit, in tuto collocavit 954; — si res apud furem perierit 955; — si res consumpta vel destructa varios valores subiit 956.
—— dubiae fidei. Post bonam fidem dubio superveniente, inquiri debet 957, cujus rei neglectus ut causa restitutionis *ibid.* — Dub. fides ab initio exsistens malae fidei aequiparatur 958; ita emptio ab hominibus suspectis 959. In dubia solutione quae sit obligatio 960.
Potestas legifera et jurisdictionis 119 sqq.; — domestica 119. 539; — dominativa *ibid.* 72 *not.*; — paterna 790 sq.
Praeceptum quomodo a lege distinguatur 72.
Praeco in venditione sub hasta 1121.
Praelati regularium. Jurisdictio in ipsorum subditos potius personalis est 871. — Potestas dispensandi 166. 472. 473, vota irritandi 458 sqq. — Quomodo peccent, si sinant regulas saepius infringi 516. 518.
Praescriptio quid sit liberativa et acquisitiva 917; — sitne juris positivi tantum *ibid.*; — res, quae eximantur a praescriptione vel qualibet vel ordinaria 918; — quae possessio necessaria 919. Bona fides continua 920. 925; — qualis in praescriptione liberativa 923. — Tempus requisitum sive in ordinaria, sive in extraordinaria 922. — Titulus 921. — Praescriptionem suspendi, interrumpi etc., quid sit 924
Praesumptio ut probatio rei in rebus practicis praebet saepe sufficiens argumentum 110; — stat pro Superiore

ibid.; — pro immunitate a culpa 62; — pro culpae exsistentia 66. — Factum non praesumitur 111; — sed quid in facto praesumatur *ibid.*

Praesumptio ut peccatum quid sit 706. — cf. etiam **Temeritas.** — Contra spem theolog. diversis modis fieri potest 519; — aliquando cum haeresi conjungitur *ibid.* — Non quaelibet praesumptio parvitatem materiae admittit 312. — Quando sit praesumptio, quando non, facilitate consequendae remissionis ad peccatum moveri 310. 312.

—— praesumpta condonatio num liberet a restitutione 1034. 1041.

—— praesumpta licentia quando excuset a laesione religiosae paupertatis 527.

—— praesumptum voluntarium v. **Interpretativum.**

Precarium. Notio et obligationes 1087.

Preces matut. et vespert. persolvere, quae obligatio 347. Quid practice sentiendum de illo, qui eas diu plane negligat *ibid.*

Pretium. Pretio aestimabile 1050. 1051; num carentia rei 1091; — quomodo aestimandum 1050. 1118; — in emptione et venditione diverso modo determinatur 1116; — vulgare quid sit, quae ejus latitudo inter summum et infimum 1117; — quando liceat excedere summum et haerere infra infimum 1118; — extorquere, etiam non ultra summum, potest esse injustitia 1119; — vel diminuere cum aliorum damno 116 *not.*; — conventionale in quibus rebus admittatur 1120; — legale 1116; — in conductione operarum 1127; — simoniacum num et cui reddendum 403.

Princeps. Officia Principum et communiora peccata 796; — possunt leges condere in conscientia obligantes 119. 211. — An ipsi legibus suis subsint 144. 145.

Privilegium quod dicatur odiosum, quod mere favorabile 215; — reale, personale, ex motu proprio, ad instantiam, ad instar *ibid.*; — latae vel strictae interpretationis 216; — per modum contractûs est ceteris firmius 217. — Privilegia cessant praecipue revocatione, quae qualis requiratur 217. — Usus privilegii per se praeceptus non est, potest esse per accidens 218.

Probabile. Probabilitas. Quid sit 79; — interna et externa 80; — juris et facti 79; ejus practica distinctio 112 a. — Usus opinionum probabilium contrariarum 114 sq. — Argumenta probabilia 108 sq.

Probabiliorismus contra probabilismum defendi nequit 93. 97. 98.

Probabilismus. Notio et collatio cum aliis systematibus 74. 78 sqq.; — ejus usus 80 sqq. — P. num sit exceptio a lege 106; — num in quolibet dubio ab obligatione eximat 107. 108 sqq. — Fautores et adversarii 78; — probatur ex Ecclesiae tolerantia 84; — a laxitate defenditur 100—102 107. — S. Alphonsus probabilismi fautor 87. 89. 101. Interna argumenta 91—93. Non negliguntur rationes contrariae 102; non admittuntur tenuiter probabilia 91. 100.

Prodigus ab administrandis bonis suis suspensus 1057.

Professio fidei v. **Fides.**

Professio religiosa quid requiratur, ut valeat 503 sqq. — Obligationes 516 sqq. — Exstinguit aut suspendit omnia praecedentia vota 486. Cf. **Religio, Religiosus.**

Promissio potest obligationem fidelitatis tantum, sed etiam justitiae inducere 1081; — quando gravem causet obligationem *ibid.*; — in matrimonio 997; — promissionis obligatio transire potest ad haeredes 1082; — quid juris oriatur ex morte sive promittentis sive promissarii 1082. 1083.

—— erga Sanctos 428.

—— erga Deum v. **Votum.**

—— divina, conditio nostri meriti 258; — motivum spei theologicae 306.

Promulgatio necessaria, ut lex exsistat 69. 91; — qualis 125. — Promulgatio Romae facta quando sufficiat, quando non 126.

Propositum. P. distinguendum a voto 428. 429; — num sufficiat ad statum perfectionis 486.

Proprietas. Ejus necessitas 759. Cf. **Dominium.**

Proscribere. Proscriptus. Possitne aliquis vita proscribi 838; isque a quolibet interfici *ibid.*; liceatne proscripto cruente se defendere *ibid.*

Proxeneta. Quid ei liceat in venditione circa pretii excessum 1123.

Prudentia. Notio hujus virtutis 690, ejus divisio 693; — prudentiae officia 694; — non est perfecta sine aliis virtutibus 692; — christiana fidem supponit 691; — quibus habitibus juvetur 695. — Contraria peccata 697. 698.

Pueri quoad leges eccles. abstinentiae, colendi dies festos, *septennes* generatim tenentur, antea non stricte tenentur, sed expedit eos assuescere 138; — quoad leges divinas *ibid.*; — quando admittendi ad confessionem 1203; — non licet eos, neque ante usum rationis, provocare ad blasphema vel turpia 135; — turpia exercentes quomodo peccent 873.

Punitio cruenta. Sola auctoritas suprema ad eam jus habet 837.
Purgatorium. Animae in purgatorio existentes num possint invocari a nobis et pro nobis intercedere 345.
Pusillanimitas quale peccatum 707.

Q.

Quasi-castrensia ecclesiastica etc. v. **Bona.**
Quasi-contractus 965. 1046.

R.

Rapina addit novam malitiam ad malitiam furti 929.
Rebellare nunquam licet 797. — Confundi non debet cum resistentia contra leges iniquas *ibid.*
Receptans quis dicatur 1009. — Ejus obligatio reparandi damna *ibid.*
Receptio legis quo sensu necessaria 126. 127.
Reconciliatio cum inimico necessaria 623. Reconciliationem quis primus offerre debeat 625.
—— cum Deo non differenda 322. 584.
Reformatio ordinis religiosi an praecipi possit 538.
Regulae. Eas sub gravi non obligantes nolle observare possitne esse grave peccatum in religioso: ratione scandali 517; ratione periculi ejectionis *ibid.* — Religiosus Episcopus factus quomodo teneatur ad ordinis sui regulas 519.
Regularis v. **Religiosus.**
Religio ut virtus. Collatio cum virtutibus theolog. 328; — ejus nexus cum caritate 335; — est virtus maxime universalis *ibid.*; — naturalis et supernaturalis distinctae sunt 329; — ejus actus *internus* 331. 333; — actus externi tamen intrinsecus ad religionem spectant 331; — praecipui: adoratio, sacrificium, oratio 336. — Religionis exercitium homini necessarium 332. — Quomodo ad religionis virtutem pertineat gratitudo, fidelitas erga Deum, poenitentia 334. — Religionis perfectissimum exemplar Christus in primo Incarnationis momento 335.
Religio ut status perfectionis. Requiruntur tria vota substantialia 490. — Ecclesiae approbatio et acceptatio 491. 494; — non necessaria est votorum solemnitas 497; — num in quolibet ordine stricte dicto solemnia vota occurrant 502. — Cf. **Novitiatus, Vocatio, Professio.** — Ingressus in religionem an exstinguat aes alienum 1039; — quid debitor ejusque Superior facere teneatur *ibid.*; ingressus simoniacus 394. 402. — Votum ingrediendi religionem reservatum 477.
Religiosus. Ejus obligationes 516 sqq.; — cf. **Castitas, Obedientia, Paupertas.** — Possitne se obligare sine consensu Superioris 535; — debitis gravatus 1039. — Favores et privilegia religiosorum 542.
—— circa dispensationes: in quibus Superiores possint dispensare 166; — possitne relig. dispensationem accipere ab Episcopo 165.
Reliquiae Sanctorum quomodo colendae 349; — ut publice colantur, quid praescripserit Ecclesia 350. — Reliquiae eorum, qui solummodo beatificati sunt *ibid.*
Rescissio. Num possessor rei alienae contractum rescindere possit cum damno veri domini 946. 950. De reliquo v. **Contractus.**
Reservata vota 469. 477.
Resignatio beneficiorum eccles. Quid sub culpa et poena simoniae interdictum 400.
Resistentia. Resistere. Tentationibus *positive* resistere non idem ac *directe* resistere 22; — *indirecta* res. prae directa nonnunquam commendanda *ibid.* — Positiva habetur in ipsa dissensione *ibid.* Cf. **Rebellare, Reus.**
Restitutio. Ejus obligatio 941; — *qua gravis* ad quod objectum et quas personas restringatur 942; — duae radices: rei alienae a) detentio, b) damnificatio 942. 943: num inculpabilis 969, imperfecte culpabilis 966; conditiones generatim sumptae 962 sqq.
—— Ejus dilatio quando licita 1032, vel debita 955. 1011 *not.* 1036.
—— Modus 1028 sqq.; — donatio simulata an sufficiat 1028; — cautelae necessariae 1029. — Eleemosynae datae sine debiti memoria? 1029. — R. per virum intermedium *ibid.* — qui si re ipsa non restituerit? 1030. — Quando fieri debeat etiam cum notabili damno 1031. — Electio pauperum pro domino quando liberet a rest. 1022, quando non 1031.
—— Ordo inter diversa debita 1025; — qui ordo debeat, qui possit servari etiam cum reliquorum damno 1025—1027. — Ordo inter varios cooperatores 1016. 1018.
—— Quantitas 1015; — rest. in solidum 1015. 1017; — ejus obligatio quando *ibid.*
—— Causae excusantes 1033 sqq. Restitutio propter homicidium, adulterium etc. Cf. **Homicidium** etc.
Restrictio mentalis. Notio et varii modi 773; — quae sit licita, quae non *ibid.*; — etiam cum juramento *ibid.*

Retractatio culpabilis actionis non excusat semper a restitutionis onere 970; — mandati 1001; — suffragii 1006; — consilii nocivi 1005. — Retr. diffamationis v. **Detractio.**

Reus. Interrogatio legitima quae 815. — Possitne restrictione uti 814; — liceatne crimina testium revelare 816. 1182; — fugere et quid ad fugam adhibere 819; — resistere 818. — Liceatne reum ad fugam juvare 819. — R. fame necandus teneaturne cibos clam oblatos sumere 574; — jussus se occidere num possit vel debeat obedire 576; — juridice convictus, sed innocens, num possit condemnari 806.

Revelatio divina ut motivum fidei 269; — quae ejus cognitio ad fidem obliget 269. 286. 301.

—— Revelare aliorum crimina vel defectus vel secretum quando liceat, quando non v. **Detractio.** — Quando Superiori vel judici revelari debeant v. **Complex, Denuntiare, Reus, Testis.**

Reverentia. R. erga Deum 333; — erga res sacras 348 sqq.; — erga parentes 790. 793; — erga Superiores 798. 828. 830. Cf. **Observantia.**

Revocatio v. **Retractatio.**

Ritus. Ritui acatholico assistere 651; — ad eum peragendum ministrum acatholicum vocare 652; — vel ei inservire 653; — ad eum pulsatis campanis convocare 654. 655; — cantum pulsatis organis comitari 656.

Rixa quale peccatum 737. 1190.

S.

Sacrae res. Eas *contumeliose* tractare blasphemia est 369; — cum sola *irreverentia* sacrilegium 380. 382; — eas *vendere,* quo sensu simonia juris naturalis, quo sensu simonia juris tantum eccles. 389. 392.

Sacramentum. Sacramenta quae et quomodo sciri debent ab homine christiano 280. 284; — suscipere ex vana gloria 34.

Sacrificium. Definitio 337; — quo sensu sit lege naturali praescriptum *ibid.*

Sacrilega Communio vel confessio non sufficit ad implendam legem eccles. 1203. 1206.

Sacrilegium. Triplex distinctio in reale, personale, locale an sit infimae speciei 378. 380; — num admittat parvitatem materiae 378. 929; — personale quibus actibus committatur 385; — sacrilega luxuria quibus peccatis committatur 883; — an solae actiones ratione sui peccaminosae locale sacrilegium constituere possint 384; — an *omnes* ejusmodi actiones in loco sacro commissae sint sacrilegia 383. — An voti privati violatio sit veri nominis sacrilegium 385. — An violatio seu furtum rei, cujus habet Ecclesia *jus tantum ad rem* 381.

Salarium integrum a pluribus recipere 805. 1051; — operariorum justum 1127[a]; — famulorum 940; — infimum *ibid.* 1127; — clerici, quando pro bono ecclesiastico reputandum 903.

Salutare inimicum, quae obligatio 624.

Sancti. Sanctorum cultus quibus legibus a Ecclesia circumscriptus sit 350; — quid requiratur, ut defunctus aliquis privatim possit coli 348. — Eorum intercessio sitne ex obligatione imploranda 345; — cujus neglectus practice malum signum *ibid.* Cf. **Reliquiae.**

Satellites possintne reum fugientem occidere 837. — Liceatne reo satellites laedere 818. 819.

Satisfactio vicaria pro aliis auget meritum proprium 265.

—— *ob offensionem* possitne exigi 623; — quae praestanda ob honorem laesum 1195. Cf. **Detractio, Restitutio.**

Scandalum. Definitio 629. — Quomodo a cooperatione distinguatur 627. — S. passivum et activum 628; — specifica malitia 630. — S. *directum* multiplicem in se continet malitiam *ibid.* — S. malitia saepe gravius est quam malitia actionis ex sua natura 631; — quandonam sit levior *ibid.* — S. pusillorum et pharisaicum quando et quomodo evitari debeat 633. 634 — Sintne et quando omittendae actiones indifferentes, in se bonae, praeceptae 635. 636.

Scholae. Num ad scholas acatholicas filii mitti possint 658. 786. 787. — Num catholicus ad scholas acatholicorum conferre possit 660.

Scire. Scitu necessaria 276 sqq.; — ea addiscendi obligatio 298. 569.

Scriba. Ejus officia praecipua 824.

Scripta cf. **Libri, Paupertas** religiosa.

Scriptor. Ejus dominium et jus in opera literaria 904. Cf. **Libri.**

Scriptura S. Scripturae verbis abuti 382.

Scrupulus. Scrupulosus. Distinctio confessario necessaria 53. 60; — origo, et quomodo referri possint ad Deum, naturam hominis, diabolum 54. — Quae naturaliter disponant ad scrupulos 55. — S. signa 56. 57. 58; — damna et utilitates 59. — Scrupulosus quomodo dirigendus 61. — Quomodo ipse se dirigat 62. 63; — contra S. pugnare debet 59; — timens, ne propter dubiam conscientiam peccet 62; — timens assensum in variis cogitationibus tentantibus 64.

Secretum. Distinctio in naturale, promissum, commissum 1196; — quando liceat pandere 1197; — pro diversa sua specie diversas causas requirit, ut licite pandatur 1198.
Seductio ad peccatum probabiliter non habet malitiam specifice diversam a mutuo scandalo complicis 630 *not.*
—— puellae quam secum trahat obligationem 996. 997.
Semen humanum expellere 849; — muliebre 861.
Sensualitas possitne fieri peccatum mortale et quando 861. Cf. **Delectatio.**
Sententia judicis possitne haberi pro justo titulo possessionis ad praescriptionem perficiendam 926. 1037; — quando exspectari possit in causa restitutionis 965. — In acceptione ex testamento informi quid ante eam liceat 1147 et 1148. — S. justa vel injusta v. **Judex.**
Sequester. Notio et obligationes 1088.
Sermones inhonesti, unde peccaminositas 867. — An exprimi debeat, coram quot et quibus prolati 630. — Inter conjugatos quando grave peccatum 867. — Eos audire neque repugnare ex qua ratione et quando excusetur a gravi peccato 867.
Servilis v. **Labor.**
Servitus hominum quo sensu possibilis 760. — Facultas quae insit tum Ecclesiae tum civili potestati eam abolendi *ibid.* — Etiam in justa servitute quae sit injusta libertatis restrictio *ibid.*
—— S. rerum seu jus servitutis 886. — Distinctio in rurales et urbanas, reales et personales etc. *ibid.* — Quid juris et obligationis sequatur *ibid.* — Servitutes quoad praescriptionem acquisitivam 922; — quoad liberativam sufficiatne bona fides *negativa* 923.
Sigillum sacramentalis secreti in judicio laedi nequit 821.
Signum. Sectariorum signis uti num liceat 294. Cf. **Massonica secta.**
Simonia. Ejus descriptio 386. 387; — est species sacrilegii 386; — distinctio in mentalem, convent., realem, confidentialem 387. 400. — Pretium simoniacum quotuplex 386, — sitne restituendum et cui 403. — Poenae in simon. 401 sqq. — Collatio simoniaca beneficii eccles. invalida 401; — quandonam convalescat *ibid.*
Sodomia specie perfecta et imperfecta distinguitur 877 I. — Possitne perfecta accidere inter feminas *ibid.* III. — Malitia specifica in quo consistat, a confessario notari debet, ne cogatur multum inquirere 878.
Solemnitas votorum est juris ecclesiastici 473. 498: — consistit in traditione et acceptatione utriusque maxime firma et irrevocabili 500. 501; quod S. Thomas recte dicit *consecrationem.* — R. Pontifex ex gravi causa dispensare potest in votis solemnibus 473. 501. — Discrimen inter votum solemne et simplex eorumque effectus 498. 499. 524. 531. 534. Cf. **Castitas, Obedientia, Paupertas, Votum.**
Solutio debiti dubia 960. 961; — creditoris creditori facta 1036.
Sortilegium quid vocetur sensu ecclesiastico 351 *not.* Cf. **Superstitio.**
Specifica distinctio peccatorum. Regulae generales 240.
Specificatio ut titulus acquirendi dominii 916 a.
Spectacula quae et quibus graviter peccaminosa 644. 667.
Spes virtus theologica 305; — motivum seu objectum formale 306; — objecta materialia 305; — ejus qualitates, quomodo firmitas consistat cum timore, quem gerere debeamus 307; — necessitas, ut medium salutis est 308; — frequentior necessitas praecepti 309. — destruitur infidelitate, desperatione, quibusdam praesumptionis modis 313. — Peccata contra spem 310 sqq.
Spiritismus gravissima superstitio 363.
Sponsio. Conditiones, sub quibus liceat 1138.
Spurius quoad haereditatem 1156.
Statuam obscoenam exponere 645; conficere 668; — idololatricam 657.
Status vitae. Ejus electio est obligatio caritatis, quam erga nos habere debemus 589; — in ejus electione filii parentibus non subjacent 792; — ejus jacturam facere num debeat religiosus 515; — dejectionem pati num debeat debitor 1033. Cf. **Perfectio, Vocatio.**
Stipendium Missae sine simonia accipi potest 390; — taxam lege vel consuetudine majorem *exigere* sitne simonia *ibid.*; — pro labore celebrationi intrinseco accipere? *ibid.*
Stola. Jura stolae liberae dispositionis clericorum sunt 898.
Studiositas. Notio virtutis 726. — Vitia opposita 727.
Stuprum sensu theologico et sensu civili aliquando diverse sumitur 880. — St. violentum et St. voluntarium quid sit *ibid.* — Notatu digna, quando casus ille reservatus est *ibid.* — Obligatio erga puellam 996.
Suadere, Suasio, v. **Consulere, Consilium.**
Subditus quando graviter peccet contra Principem 797; — contemptus in Superiorem quando grave peccatum 798. Cf. **Obedire, Obedientia.**

Substitutio in haereditate: vulgaris, pupillaris, fideicommissaria 1165.
Successio haereditaria. Ejus origo aliquo modo ex jure naturae petitur 1141; — ab intestato et per testamentum quaenam leges positivae utramque simul admittant, quae non 1152. Cf. **Testamentum, Haeres.**
Suffragium in comitiis etc. v. **Consensus.** S. pro defunctis 328.
Suicidium cf. **Autochiria.**
Superbia. Notio 733; — est omnium vitiorum regina 736; — distingui debet completa et incompleta 735; — diversi actus 733; — varia superbiae genera 734.
Superflua expendere quomodo sit contra paupertatem religiosam 522. 528; — ex bonis ecclesiasticis a clerico in causas pias impendi debent 900.
Superior legitimitatem suam probare debet 214. — Quomodo in praeceptis praesumptio sit *pro* Superiore 110; — num suis teneatur legibus 144 sq. — Generales obligationes inter Sup. et subditum 827 sqq. Cf. **Obedientia, Praeceptum, Praelatus, Religiosus.**
Superiorissa monialium praecipit non ex potestate jurisdictionis 120; — possitne a R. Pontifice eam accipere, cf. **Mulier.**
Supernaturale. Bona supern. sibi negligere mortale peccatum est, si agitur de b. necessariis, aut si utcunque fit ex contemptu 584. — Alioquin in rebus supernaturalibus absolute quidem bonis, sed non necessariis procurandis alios sibi praeferre moralis imperfectio est, peccatum nondum est 585. — Supernaturale cum pretio temporali comparare, cf. **Simonia.**
Superstitio theologice est nomen generic um omnium peccatorum *cultûs vitiosi* 351; — arctius sumitur pro superstitiosa observantia *ibid.* — Notio et malitia 352. 355; — confertur cum infidelitate etc. 353. — Unde dignoscatur superstitio ab effectu non superstitioso sive naturali sive supernaturali 357. — Superstitiones diversae quando specie *morali* differant 351. 355. 356; — quando censeantur a *mortali* peccato immunes 353. 356.
Suspicio. Suspectus de haeresi 813. — Acquirere ab homine susp. 959. — Suspicionem a se in alterum conjicere 980.
Suspicio temeraria raro peccatum mortale est 1187.
Susurratio 1177.
Sustentatio filiis debita 515. 784; — parentibus a filiis 515. 794, uxori a viro 895; — honesta clerici 899; jure sumi licet ex bonis ecclesiasticis 898. — Sustentationi necessaria in cessione bonorum retinere 1035.
Symbolum Apostol. Elementaris expositio et singulorum articulorum necessitas 281 sqq.
Sympathia sensualis, periculosa 864.
Synteresis 42. 692.
Systema morale aliquod eligatur necesse est 73. Cf. **Probabilismus.**

T.

Tacere ad fidei interrogationem num liceat 293.
Tacite voluntarium 4; — data licentia 525.
Tactus in proprium corpus quale peccatum 869. 874; — in alterius corpus 869. — Qui tangi se permittit, quomodo peccet et quando excusetur 869 *in fine.* — Pueri turpi tactu peccantes 873. Cf. **Luxuria.**
Taxa pecuniaria in certis dispensationibus percipi potest sine simonia 394; — a quibus id sine simonia fieri nequeat *ibid.*
Temerarium judicium cf. **Judicium** temerarium.
Temeritas quid sit 703.
Temperantia sensu generico et sensu stricto 714; regulae naturalis temperantiae, tum christianae vel supernaturalis *ibid.*; partes temperantiae 715; peccata 741.
Templa haereticorum construere num liceat 658; — opifices gregarii facilius excusantur quam architecti *ibid.* — Pecuniam ad ea aedificanda conferre num catholicis liceat 660.
Tempus. Circumstantia temporis potest sacrilegium inducere 382.
Tentatio Dei est experimentum sumere de Deo vel divinis attributis 374; — formalis et interpretativa diverso modo intelligitur 374. 377; — quale peccatum formaliter insit, quale supponatur 376; — interpretativa certo sensu sumpta parvitatem materiae admittit 275. 376; — distingui debet a mere temeritate 377.
Tentatio *hominis suspecti* num licita 639.
Testamentum. Testamenti factio sitne ex ipso jure naturae 1142—1145. — Testamenti condendi facultas lege publica regitur 1146. — Testamenti dispositiones pro causis piis *ecclesiastico* jure reguntur 1148. 1167; — clerici 900 *not.* — T. informe quid valeat 1146—1148; — diversae formae 1161; — privilegiatum 1162; — irritatio 1166; — destitutio, ruptio, revocatio 1167; — exsecutio 1169; — exsecutor ejusque obligationes 1168; — repudiatio 1159.

Testis declinans testificationem quomodo peccet 820; — dicens falso se nescire peccetne et quando *ibid.;* — aliquando excusatur a veritate positive dicenda 821; — nunquam autem licet positive falsum dicere *ibid.;* — ad quid ille, qui falsum dixit, teneatur *ibid. in fine.*

Theatrum v. **Spectacula.**

Thesaurus qui vocetur 913. — Divisio inter inventorem et dominum fundi *ibid.;* — leges poenales fisco partem addicunt *ibid.;* — liceatne thesaurum detectum occultare et fundum emere 914.

Theses damnatas tenere 302 sq.

Timor v. **Metus.**

Titulus possessionis 921; — quis requiratur ad praescriptionem *ibid.*

Transactio quid sit, quomodo jura extinguat 1038.

Tributum a subditis generatim debetur; — determinatio quantitatis non immediate ex justitia commutativa fit 981. — Quaedam tributa exiguntur probabiliter lege poenali 983. — Quid requiratur, ut tributa sint justa 982; — injusta imponere 796; — quaenam defraudatio *commutativam* justitiam laedere non censeatur 984; — quaenam laedat 985. — Quomodo facienda sit restitutio propter justitiam in tributorum defraudatione laesam 981.

Trinitas, SS., credine debeat explicite necessitate medii 277; — modus, quo rudiores mysterium sufficienter credant 279.

Tristitia de re vel actione bona 251; — si propter molestiam cum opere bono conjuncta *ibid.;* — de bonis proximi quando sit invidia 618. 619.

Turpe. Contractus de re turpi 1052. 1054. — Conditio et modus turpis in contract. quid operetur 1077; — in testamentis 1164. — Cf. **Luxuria, Tactus, Sermones, Lectio.**

Tutior pars quando eligenda 45. 82. 83. 112.

Tutiorismus. Cf. **Systema morale** et **Probabilismus.**

U.

Ultima voluntas 1143. Cf. **Testamentum.**

Universalis lex ecclesiastica obligat omnes fideles, ubicunque exsistunt 134.

Usura. Ejus notio 1093; — ejus malitia non in solo mutuo consumptivo committitur 1092. — Tituli *externi*, ob quos semper permissum fuerit aliquam usuram accipere 1099 sqq. — Leges S. Scripturae usuram prohibentes 1096. 1097. — Leges Ecclesiae severe prohibentes 1098. — Responsa recentiora quae videantur indulgentiora 1103 sqq.; — antilogiae apparentis solutio 1105 sqq. — Permissio alicujus usurae ad instar antiquorum titulorum externorum propter mutatam socialem vitam atque rerum venalium fluctuationem evasit communis 1106. — Limites hujus liceitatis 1107. — Excessus usurarum quando 1108. Cf. **Mutuum.**

Usurpatio quae laedat paupertatem religiosam 520. 528; — potestatis publicae qualia secum trahat peccata 802.

Usus ut specialis actus voluntatis 9; — ut species juris 884. — Ususfructus ut a solo usu distinctus 885.

Utensilia sacra. Eorum abusus 382. 383; — neglectus 234; — apud ecclesiam relinquenda 900 *not. in fine.*

Uxor quoad bona fortunae. Bona paraphernalia ejusque jura in illa 892 sqq.; — dotalia eorumque securitas *ibid.* Quodnam jus habeat in bona communia 893. — Quid ex bonis mariti facere possit quoad eleemosynas et sustentationem parentum et propriam etc. 895. 896. — Ejus furtum quando grave 934; — quoad contractus quomodo a marito pendeat 1056; — quae vota mariti indirecte irritare possit 458. 463. De cetero cf. **Maritus.**

V.

Vacantia bona 916.

Vagi quomodo differant a peregrinis 141. — Quibus legibus in genere subjaceant *ibid.*

Valetudo infirma a jejunio excusat 1216. — Si dispensatio accessit, haec solum, quando plene restituta sit valetudo, cessat 173.

Vana gloria. Ex eâ opera alioqui bona peragere 34.

Vasa sacra v. **Utensilia.**

Vastare terram hostilem 14. 857.

Velleitas est voluntas non efficax nec absoluta 243. 244. 253 sqq. Cf. **Desiderium.**

Venari. Venatio. V. contra leges civiles quando ex se peccatum non censeatur, sed per accidens evadere possit 911; — ven. in fundo alieno gradus peccaminositatis non ex ipso valore praedae captae desumitur, nisi fundus sit omnino clausus neque amplus *ibid.* — Quod venatione capitur, plerumque fit venatoris 910 et 911.

Vendere. Venditio. Juridicus diversarum legum conceptus 1109. 1110; — periculum rei cui incumbat 1111. — V. rei alienae quid efficiat 1113; —

vitia et defectus quando a venditore debeant manifestari 1112. Cf. **Pretium.** — V. sub hasta. Quae injustitiae facile committi possint 1121; — liceatne emptoribus convenire inter se, ne plus offerant 1122; — an domino liceat aliquas res a licitatione retrahere 1122. — Ficto slicitatores submittere quale peccatum 1122.

Vendere res, quarum abusus praevidetur 659. 673. 676; — vel quarum abusus ab emptore indicatur *ibid.*; — res sacras easque pluris 392.

Venerea delectatio 861; — directe volita vel deliberate admissa peccatum mortale 862 c. *not.*; — indirecte volita *ibid.* sqq. Cf. **Luxuria.**

Veniale peccatum. Peccatum sitne veniale ex sola Dei voluntate 229; — possitne sub gravi prohiberi *ibid.* — Internum discrimen inter peccatum mortale et veniale 230. — V. quot modis evadere possit mortale 231.

—— restitutionis causa. Culpa propter imperfectam deliberationem venialis non obligat ad restitutionem nisi post judicis sententiam 996. — *Deliberata* inducit obligationem reparandi damni 967; — quid, si adfuerit error in rei valore 968.

Veracitas. Ejus notio 770; — quae sit ejus obligatio *ibid.*

Verberare alterum 1190; — post illatam injuriam 835.

Versio libri in aliam linguam invito auctore 905.

Vespertinae preces num praeceptae 347.

Vestis. Vestem gestare distinctivam infidelium et fidelium an liceat 294. — Vestes ad usum haereticum vel superstitiosum destinatas an liceat conficere 657; — conficere inhonestas? 672.

Vexationem injustam in re spirituali redimere non est simonia; sed simonia est, vexationem illam exercere nisi pretium temporale offeratur 391. 395.

Vigilare in filios parentum obligatio 788.

Vincibilis ignorantia vel error 17 sqq. 43 sqq.

Vindicta prohibita 622—624. 835; — quae et quibus licita 753. 837.

Violentia cf. **Vis.**

Virtualis intentio 4; — virtualiter voluntarium *ibid.*

Virtus. Definitio 268. Distinguitur acquisita et infusa, theologica et moralis *ibid.* — naturalis et supernaturalis distinguitur: origine 683, objecto formali 684, officio 685. — V. moralis naturalis juvat supernaturalem *indirecte* 685. — Quot virtutes supernat. infundantur et quando 687. — V. theologicae quo sensu ad homines ut objectum suum extendi possint 568.

Virtutis exercitium promisso vel oblato temporali pretio promovere, saepe licet; aliquando simonia est 398.

Vis. Violentia. Quomodo obstet voluntario 26. — Vim vi repellere 832. — Stuprum violentum quid vocetur 880.

Vita. Vita humana subtracta est hominis dominio 831; vitam directe vel indirecte perdere *ibid.*; — servare homo tenetur mediis ordinariis, per se non tenetur mediis extraordinariis 572; — abbreviare sive immodicis poenitentiis sive intemperantiâ quod sit peccatum 573. Cf. **Occidere.**

Vocatio ad statum religiosum in quo consistat 506. — V. multiplex, remota et proxima 509; — qualis certitudo vocationis requiratur 511; major requiritur pro admittente quam pro candidato 512. — Vocationis obstacula: necessitas cognatorum, aes alienum, negotia intricata 513. 514. 515. — An vocationis neglectus sit peccatum, et qua ratione 510. — An vocatio jam suscepta deseri possit aut debeat propter necessitatem cognatorum 515.

Volitum 3.

Voluntas. Voluntarium. Voluntas ut facultas necessario fertur in bonum generatim sumptum 6; — singula bona libere appetit *ibid.*; — nihil appetit nisi sub ratione boni *ibid.*; — ut actus dicitur actus primus seu complacentia in objectum 8; — varii voluntatis actus 8 sqq.; — efficax et inefficax 36. 243. 244.

— Voluntarium debet aliquo modo a voluntate procedere, distinguitur a volito 3. Distinctio multiplex voluntarii 4; — voluntaria nequit esse actio interna propria nisi *actualiter* aut *virtualiter*; aliena actio atque effectus tum alienae tum propriae actionis etiam *habitualiter* et aliquo sensu *interpretative* 4. — V. *indirectum* vel in causa tantum ut non imputetur, quas requirat conditiones 12; — eo gravior ratio requiritur, quo pejor, propinquior, certior est effectus malus 12; — an requirat effectum bonum praeponderantem 13. — Culpa contrahi potest, etsi malus effectus non sequatur 15. — V. negativum ut imputetur, quae requirantur 11. 12.

Votum. Generalia. Notio 428; — quomodo Deus acceptet *ibid.*; — quomodo dignoscatur a proposito 429; — votum Sanctis factum 433; — aetas et discretio requisita 430; — error substantialis facit votum nullum 431. — Quis censeatur

error substantialis *ibid.*; — in votis institutorum religiosorum et sacrorum ordinum? *ibid.* — Metus qualis reddat votum nullum 432. — Fictio voti quale peccatum 429. — Voti objectum quid sit „de bono meliori“ 435; — res indifferens quando voti obligationis capax 436; — rem malam vel fine pravo affectam vovere velle grave peccatum est *ibid.*, neque obligat 437; — si finis malus non rem, sed solum vovendi actum afficit, obligatio exsistere potest *ibid.*; — res aliunde obligatoria potest voveri 438; — quo sensu factum alienum e. g. sacerdotium filii 441. 456. — Voti obligatio. Ejus species gravior est quam juramenti obligatio 415; — sitne ejus laesio sacrilegium stricte dictum 455; — obligatio saepe, sed non semper, gravior est, quam quae ex rei ipsius natura inesse possit 444; — obligatio imperfecta, sub peccato levi tantum, assumi potest per ipsum voventem 445; id nequit fieri in votis, quibus status vitae assumitur *ibid.* — Quomodo intentio voventis et obligatio sit interpretanda 447; — an coalescat obligatio et laesio gravis ex pluribus votis levibus 448. 449; — impletio sine voti recordatione possitne fieri 450; — impletio per alterum *ibid.*; — quae impletionis dilatio grave peccatum sit 451. — Votum communitatis quo modo possit posteros obligare 441. 456. Votorum solutio per dispensationem et commutationem. Notio 470; — exercetur per R. Pontificem, Episcopos eorumque delegatos 472; — possintne se ipsos dispensare 472; — dispensandi facultas modo latior, modo strictior est, quam facultas irritandi 473; — causae dispensandi 475; — commutatio facilius fieri potest 476; — commutatio propria auctoritate possitne fieri in opus aequale *ibid.*; — quid commutatio valeat, si opus substitutum evadat impossibile *ibid.*; — possitne dari dispensatio ei, qui vovit non petere dispensationem 440. — Solutio voti per irritationem: alia est directa, alia indirecta 458; — directa immediate exercet potestatem in voluntatem voventis *ibid.*; — haec potestas non est perfecta sine auctoritate Ecclesiae 462; — exercetur re ipsa in impuberes, religiosos (non novitios), uxorem (?) 458. 460; valida est sine causa 458. — Indirecta una fit per potestatem jurisdictionis, altera per potestatem dominativam in *rem*, quae promissa est 458; — eam habet uxor in vota mariti, praelatus relig. in vota novitiorum, herus in vota famuli, si quae juribus suis praejudicant — haec valida sine causa; irritatio, quae in jurisdictione sola nititur, invalida est sine causa 465.

Votum. Specialia. V. *conditionatum* 434. 477; — ejus conditioni implendae malitiose impedimentum ponere quale peccatum 452. — V. *disjunctivum*, ad quid obliget, electione facta 443. 453. — V. *poenale:* in eo quid requiratur, ut obliget poena 443; — quando ejus obligatio cesset 453. — V. *non peccandi* quandonam obliget, quando non 439; — etiamsi obliget, ejus omissio potuit ex temeritate peccatum esse *ibid.* — V. *reservata* quae sint 477; — debent esse perfecta ratione tum sui objecti tum affectus *ibid.*; — quibus delegata facultas in his votis dispensandi detur 478; — quomodo haec facultas intelligatur 477; — quam severe procedere consueverit Ecclesia in ejusmodi dispensatione, praecipue in voto castitatis 473. 480; — an votum castitatis, in quo dispensatum sit, reviviscat 173. 473; — votum ingrediendi religionem ad quid obliget 454. — Confessarius cautus sit in permittendis votis 480. Cf. **Solemnitas votorum.**

Vulnerare. V. aggressorem 834; — seipsum 578. Cf. **Mutilare.**

PROSPECTUS.

Sumptibus ac typis B. HERDER, Typographi editoris pontificii, Friburgi Brisgoviae, prodeunt:

BEATI
PETRI CANISII,

SOCIETATIS IESU,

EPISTULAE ET ACTA.

COLLEGIT ET ADNOTATIONIBUS ILLUSTRAVIT

OTTO BRAUNSBERGER,
EIUSDEM SOCIETATIS SACERDOS.

Novissime prodiit:

Volumen primum (1541—1556). In 8°. (LXIII et 816 pp.)

Elaborat aetas nostra in investigandis et evulgandis monumentis, quibus historia saeculi XVI. illustretur: legatorum, maxime pontificiorum, relationibus, comitiorum et conciliorum actis, clarorum virorum epistulis comparandis. Inter viros autem, qui eo saeculo ecclesiam defenderunt et scientiam pietatemque apud catholicos restauraverunt, Petrum Canisium (1521—1597) praecipuum quemdam locum obtinere nemo non fatetur; quod idem plus quam 40 libri illi libellique, qui de eius vita variis linguis editi sunt, clare testantur.

Iam autem, monentibus et adiuvantibus inprimis reverendo Patre Antonio Maria Anderledy, Societatis Iesu praeposito generali († 1892), et reverendissimo atque historiae peritissimo viro Ioanne Ianssen

(† 1891), epistulas Petri Canisii litteras colligere, adnotationibus illustrare, typis describere in animum induximus; cuius rei gratia plus quam 260 archiva et bibliothecae perlustrata sunt in Anglia, Austria, Belgio, Dania, Gallia, Germania, Helvetia, Hispania, Hollandia, Italia, Lusitania, Suecia.

Quantum autem momentum in his epistulis sit ad historiam tum ecclesiasticam tum civilem tum litterariam, ex hoc ipso patet, quod Canisius permagnam Germaniae partem atque etiam Bohemiam, Helvetiam, Poloniam, Siciliam contionibus et catechesibus habendis, summorum pontificum legationibus obeundis peragravit et excoluit, in universitatibus ingolstadiensi et viennensi professor fuit, episcopatus viennensis administrator, in religionis colloquio vormatiensi catholicorum antesignanus, in comitiis imperii augustanis et ratisbonensibus nuntiorum apostolicorum, episcoporum, principum consiliarius, theologus concilii tridentini, Societatis Iesu in Germania superiore per tredecim annos praepositus provincialis, a Ferdinando I. caesare, SS. Carolo Borromaeo, Francisco Salesio, Francisco Borgia de rebus gravissimis consultus, Stanislao Hosio et Ottoni Truchsessio cardinalibus familiaris, ut nil dicamus de libris, quos et ipse multos scripsit et, ab aliis cum scriberentur, consilio et auxilio fovit.

Proponuntur igitur hoc opere epistulae a Canisio et ad eundem datae, quotquot inveniri potuerant, et plurima acta vel monumenta canisiana sive ea, quae eorum temporum aequales de eo scripserunt, eaque omnia eo, quo primum scripta sunt, sermone, ita tamen, ut epistulis, quae latinae non sunt, latina versio minoribus typis subiungatur. Adnotationibus autem singulae epistulae non solum inter se connectuntur, sed etiam tum ex libris iisdem de rebus scriptis, tum ex multis fontibus manu scriptis illustrantur. Singulis voluminibus itinerarium quoddam (tabulae chronologicae) et index rerum ac nominum copiosus adduntur.

Iam prodit **primum volumen** (214 epistulae et epistularum regesta, 125 monumenta); in quo haec fere praecipua sunt: Canisii autobiographia; eiusdem litterae colonienses, eo tempore datae, quo fortasse nullum coloniensi ecclesiae periculosius fuit, Hermanno Wedano archiepiscopo protestantismum ei obtrudere conante; epistulae ingolstadienses, viennenses, pragenses, quibus, qua ratione Societas Iesu in terras illas inducta sit, quam misere religio, mores, studia litterarum in iis iacuerint, quid Socii ad ea instauranda egerint, accurate depingitur.

Secundum volumen anno 1897, qui a Canisii morte trecentesimus erit, in lucem prodibit, ac deinceps singulis fere annis novum volumen evulgabitur, donec 6—8 voluminibus totum opus absolvatur.

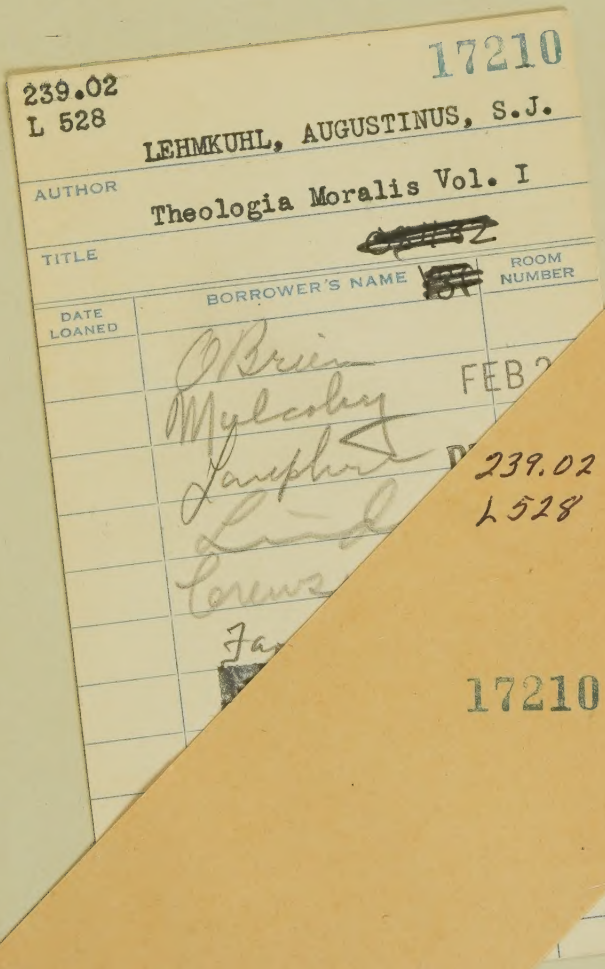

17210

239.02
L 528

LEHMKUHL, AUGUSTINUS, S.J.

AUTHOR

Theologia Moralis Vol. I

TITLE

DATE LOANED	BORROWER'S NAME	ROOM NUMBER
	O Brien	
	Mulcahy	
	Langhorn	
	Lind	
	Crews	
	Fa	

FEB 2

239.02
L528

17210